I 8150

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

1
ANUL XIII
1964

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

0 IUL. 2005

97

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN, *redactor responsabil;*
prof. univ. ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct;*
V. ARVINTE (Iași); GH. BOLOCAN; VL. DRIMBA;
I. GHEȚIE; VALERIA GUȚU-ROMALO; prof. ION POPESCU; FLORA ȘUTEU, *secretar de redacție.*

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*
București, Raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei, nr. 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., telef. 15.07.91

I 8150

DEC 2014

LIMBA ROMÎNĂ

ANUL XIII 1964 Nr. 1

BIBLIOTECA ... 2022

SUMAR

LINGVISTICĂ GENERALĂ Pag.

I. DĂNĂILĂ şi TOMA PAVEL, Formalizarea — valoarea ei gnoseologică şi aplicarea ei în cercetarea lingvistică 3

LIMBĂ LITERARĂ

Acad. TUDOR VIANU, Expresia juvenilului la Eminescu 13
VALERIA GUŢU-ROMALO, „Cultismul" 20
N. PĂDURARIU, Asupra unor „forme aberante" introduse de marinari în limbă 30

ISTORIA LINGVISTICII ROMÎNEŞTI

MIRCEA SECHE, Schiţă de istorie a lexicografiei romîne. XI. Activitatea lexicografică a lui A. T. LAURIAN şi I. MASSIM. 4. Analiza dicţionarului lor (continuare) 35

FILOLOGIE

N. A. URSU, Gramatica romînească a lui Ioan Alboteanu 44

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

Acad. IORGU IORDAN, Mai multă gramatică! 55
VASILE ŞTIRBU, Sensul adjectivelor ordinale 59
MARIUS SALA, Cu privire la unele determinative din toponimia romînească 62
TH. HRISTEA, Contribuţii etimologice 70
VLADIMIR DRIMBA, Note etimologice 77
PROCOPIE JITARIU, Glosar regional. Regiunea Suceava (raionul Gura Humorului, comuna Berchişeşti) 82

CRONICĂ

Seminarul de lingvistică matematică *(Alexandra Roceric-Alexandrescu)* 87
Consfătuirea de la Craiova cu cititorii revistei „Limba romînă" *(Ion Popescu)* . . 89

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

AL. GRAUR, *Evoluţia limbii romîne. Privire sintetică*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963 *(I. Popescu)* 91
B. KELEMEN, *Dicţionar de buzunar romîn-maghiar*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963 *(Gh. Bulgăr)* 92
Cu cît cînt, atîta sînt. Antologie a liricii populare. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Ovidiu Papadima, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1963 *(Valeriu Rusu)* 94

15575
5934

FORMALIZAREA — VALOAREA EI GNOSEOLOGICĂ ŞI APLICAREA EI ÎN CERCETAREA LINGVISTICĂ

DE

I. DĂNĂILĂ şi TOMA PAVEL

I. Conceptul de formalizare

1. Deşi formalizarea are o tot mai largă aplicare în diferite domenii ale cunoaşterii, se pare că o definiţie completă este greu de formulat. Citãm, spre comparaţie, trei definiţii care, după părerea noastră, se completează şi contribuie la clarificarea conceptului :

„Transcrierea matematică a unor ipoteze simplificate despre modul de desfăşurare a unui proces sau despre modul de alcătuire a unui sistem sau structuri" (V. Săhleanu, 1962, 1222).

„Prezentarea [unui fenomen]... ca un anumit sistem de formule legate logic între ele" (A. A. Zinoviev, 1959, 171).

„Formă logică de reflectare,... o abstracţiune, expresia schematizată, simplificată a unei structuri reale, a unui sistem de interdependenţe şi relaţii esenţiale" (V. A. Ştoff, 1961, 97).

În timp ce primele două definiţii pun accentul pe caracterul logico-matematic al formalizării, a treia scoate în evidenţă faptul că formalizarea se bazează pe definiţiile relaţionale. Fenomenul studiat este considerat ca o structură (= „o anumită sumă de relaţii între obiecte a căror natură este determinată în ştiinţa respectivă numai de aceste relaţii" S. K. Şaumian, 1962, a, 501), ceea ce a dus la renunţarea la definiţii semantice şi la trecerea pe prim plan a celor relaţionale.

Definiţiile relaţionale se dovedesc, de multe ori, mai utile practic decît cele substanţiale. În gramatică, de pildă, verbul este definit semantic ca partea de vorbire care exprimă o acţiune, o stare, o atitudine etc. La analiza gramaticală, copiii spun, în consecinţă, că un cuvînt ca *plecare* este verb, pentru că arată o acţiune. Alteori, ei analizează pe *frumuseţe* ca adjectiv, pentru că arată o însuşire etc. O definiţie pur relaţională fie pe baze distribuţionale (adjectivul este cuvîntul care poate apărea după *cel*, *cea*, *cei*, *cele* ; substantivul este cuvîntul care poate apărea după *acest*, *această*,

aceşti, *aceste* etc.[1]) sau chiar pe baze morfologice (verbul are persoană şi timp, adjectivul gen, substantivul număr şi caz) ar simplifica lucrurile şi ar fi mult mai utilă din punct de vedere didactic [2].

2. În logica matematică se face distincţie între constante logice, funcţii, operaţii, relaţii etc. În cercetarea lingvistică nu este obligatoriu să preluăm *în întregime* aparatul logicii matematice, ci putem să ne limităm la prelucrarea şi modificarea unor date logice, adecvîndu-le la cercetarea limbii. L. Hjelmslev, de exemplu, găseşte în limbă (indiferent dacă este vorba de lanţuri sintagmatice sau de serii paradigmatice) trei tipuri de funcţii (= relaţii) : interdependenţă, determinare, constelaţie[3]. Funcţia de interdependenţă este aceea care se manifestă în proces între cazul şi numărul unui substantiv latin : nici unul nu poate apărea fără celălalt. Pe plan paradigmatic (în sistem), funcţia de interdependenţă se manifestă între diferitele timpuri ale unui verb. Paradigma prezentului, de pildă, este în raport de interdependenţă cu paradigmele trecutului. Funcţia de determinare se manifestă pe plan sintagmatic (în proces) între prepoziţia *pe* şi acuzativul romînesc : *pe* nu poate apărea decît însoţind acuzativul, dar acuzativul poate apărea şi neînsoţit de *pe*. Pe plan paradigmatic (în sistem), funcţia de determinare apare în cazul gradelor de comparaţie : existenţa comparativului presupune neapărat existenţa pozitivului (*mai frumos* presupune pe *frumos*), dar existenţa pozitivului nu presupune neapărat existenţa comparativului (*sulfuric* nu presupune pe *mai sulfuric*).

Funcţia de constelaţie se manifestă în planul sintagmatic (în proces) între *al* şi genitivul substantivului : *al* se poate combina şi cu numeralul (sau cu pronumele posesiv), iar genitivul poate apărea şi fără *al*. Pe plan paradigmatic (în sistem), funcţia de constelaţie se manifestă sub forma autonomiei paradigmelor substantivului şi a celor ale verbului.

Glosematicienii nu folosesc, pentru notarea acestor relaţii, constantele logice obisnuite în logica matematică, ci semne speciale. În notaţia lui H. J. Uldall (1949), cele trei tipuri de relaţii sînt redate astfel :

determinare	$\begin{cases} a \leftarrow\!\!\!\!\!\!\mid\!\leftarrow b \\ c \rightarrow\!\!\!\!\!\!\mid\!\rightarrow d \end{cases}$
interdependenţă	$\{ g \rightarrow \leftarrow h$
constelaţie	$\{ e \leftarrow \rightarrow f$

II. Valoarea gnoseologică a formalizării

1. În ştiinţa contemporană, formalizarea capătă tot mai mult caracterul unei importante categorii gnoseologice. În afara ştiinţei şi a tehnicii, sistemele de calcul, modelele nu servesc nimănui (V. B. Biriucov, 1959, 151, V. A. Ştoff, 1961, 90).

[1] Problema este pusă în principiu şi, de aceea, valabilitatea definiţiilor concrete propuse nu interesează în discuţia de faţă.

[2] Aspectul pedagogic al problemei este mult mai complex şi nu ne propunem să-l analizăm amănunţit aici.

[3] Din punct de vedere teoretic, nu are importanţă cum anume denumim aceste relaţii. Tot atît de bine le-am putea spune condiţionare biunivocă, condiţionare univocă, noncondiţionare.

Acceptarea acestui punct de vedere situează pe cercetător de partea materialismului dialectic, iar respingerea lui marchează trecerea de partea neopozitivismului, variantă contemporană a idealismului subiectiv.

2. Formalizarea obiectului cunoaşterii (teorie sau obiect substanţial) este compatibilă cu teoria leninistă a reflectării, pentru că, prin formele concrete pe care le ia (logică matematică, analiză structurală a limbii, modelare matematică a limbii) r e f l e c t ă, într-un mod specific, realitatea obiectivă. În cazul operării cu modele substanţiale acest lucru este evident : modelul substanţial (prototipul) este o „copie" a „originalului". Reflectarea, în acest caz, este directă.

În cazul operării cu modele mintale (matematice), reflectarea este indirectă, mijlocită : „Un fenomen natural nu se pretează, în general, la o modelare matematică nemijlocită. Mai întîi se întreprinde o descriere nemodelată sau o modelare nematematică a fenomenului şi abia pe o astfel de bază se încearcă o modelare matematică" (S. Marcus, 1963, 479). Între model şi fenomenul natural studiat se interpun mai multe descrieri intermediare, fapt care accentuează caracterul indirect al reflectării, ceea ce nu înseamnă însă că modelul pierde caracterul reflectoriu. Acest caracter reflectoriu al formalizării nu trebuie să ne ducă la concluzia, caracteristică neopozitivismului, că formalizarea este singurul mod posibil de cunoaştere, deci la neglijarea treptelor cunoaşterii aşa cum au fost ele formulate de Lenin. În concepţia neopozitivistă empirismul (şi nominalismul) se transformă în înseşi contrariile lor. Vechiul nominalism susţinea că „universalele" sînt simple predicate comune ale unui ansamblu de subiecte, dar fiecare subiect este profund diferit şi individual, iar numele comune sînt semne fără realitate. Pentru neopozitivişti însă, ceea ce există sînt *semnele* şi *predicatele*, şi nu obiectele.

Caracterul reflectoriu (în sens materialist-dialectic) al formalizării reiese şi din i n t u i t i v i t a t e a (= „proprietatea de a reflecta realitatea sub forma unor imagini senzoriale concrete" L. O. Valt, 1961, 4) specifică oricărui proces de formalizare. Faptul că, în formalizare, nu putem renunţa la intuitivitate, respectiv la reprezentări, nu ne opreşte să situăm acest proces pe treapta raţională a cunoaşterii, pentru că aici, spre deosebire de reprezentările din treapta senzorială, operăm cu reprezentări de un anumit tip, rezultate dintr-o serie de abstractizări specifice treptei raţionale. De altfel, cele două trepte ale procesului cognitiv nu pot fi separate riguros (decît strict metodologic), fiind laturi succesive, nu alternante, ale procesului cognitiv unic (ibidem).

3. Din punct de vedere gnoseologic, procesul formalizării este pe deplin justificat.

a) Drumul pe care au mers ştiinţele contemporane (în special, de la jumătatea secolului trecut pînă azi) a fost, după cum a arătat Marx, acela al matematizării. Numai astfel a devenit cu putinţă o mai bună sistematizare şi, implicit, o cunoaştere mai profundă a unui imens material faptic observat mai mult sau mai puţin empiric cu ajutorul metodelor particulare fiecărei ştiinţe. Stadiul actual al cercetărilor ştiinţifice demonstrează că formalizarea a pătruns chiar şi în domenii unde, altădată, cu greu s-ar fi admis posibilitatea studierii fenomenelor pe baza aparatului matematic

(este vorba de unele discipline ale științelor naturii ca medicina, biologia sau de științele sociale).

b) Sistemul de calcul logico-matematic este aplicat mai ales atunci cînd, prin metodele obișnuite, nu se poate ajunge la un rezultat satisfăcător. Prin formalizare, cunoașterea realizează dezvăluirea esențelor de gradul al II-lea, al III-lea etc. Legile gîndirii descrise de logica formală la un anumit nivel (esențe de gradul I) sînt descrise la un nivel superior (esențe de gradul al II-lea) în logica formală modernă (matematică). Descrierea faptelor de limbă bazată pe criteriul semantic, în sens curent (esența de gradul I), cu ajutorul metodei inductive a fost dusă mai departe, în lingvistica structurală, obținîndu-se o descriere relațională (esența de gradul al II-lea) prin metoda ipotetico-deductivă (A. S. Esenin-Volpin, 1959, 156, S. K. Șaumian, 1962 b, 18).

c) Metoda formalizării (metodă a științelor particulare) nu este infirmată de metoda universală, metoda dialectică. Prima demonstrează adevăruri stabilite de dialectica marxistă : unitatea materială a luminii în diversitatea ei (pe baza noțiunii de izomorfism), pluralitatea modalității de descriere a aceluiași fenomen (pe baza raportului dintre formă și conținut) etc.

Dacă, la un moment dat, în procesul formalizării unui fenomen sau a unei teorii, se face abstracție de orice semnificație concretă a simbolurilor cu care se operează și se consideră teoria ca un sistem „pur formal", enunțîndu-se numai relațiile dintre propozițiile teoriei, nu înseamnă că, în realitate, elementul material a dispărut din cercetare (S. K. Șaumian, 1962 a, 10). Relațiile aparțin și ele realității obiective (id. ib. 11, A. I. Uemov, 1963, 120) chiar dacă nu sînt ușor sesizate de simțuri și de gîndire și chiar dacă, studiindu-le, ajungem la concluzii care „încep să contrazică « bunul simț »" (I. Coteanu, 1963, 117).

Categoria filozofică de *relație* este foarte strîns legată de aceea de *lucru* (în sens filozofic materialist-dialectic) după cum o dovedește chiar definiția conceptului de relație : „ceea ce formează un lucru din elementele date" (A. I. Uemov, 1963, 124). Este vorba deci de raportul, de legătura dintre elementele unui lucru. Aceste elemente pot fi, la rîndul lor, lucruri, proprietăți sau chiar relații (existente la alt nivel, pe alt plan).

d) Se pare că metoda formalizării ar duce la rezolvarea a două dintre problemele insolubile prin metodele obișnuite în cunoașterea științifică : noncontradicția (descrierii) și aparenta independență a elementelor unui tot. Descrierea structurii (altfel insesizabile) nu are contradicții și, prin scoaterea pe prim plan a r e l a ț i e i, înlătură aparenta independență (V. B. Biriucov, 1959, 152).

e) Formalizarea diferitelor discipline științifice ajută gîndirea să cuprindă mișcarea în t o t a l i t a t e a ei.

4. Caracteristicile gnoseologice specifice modelului (caz particular al formalizării) pot fi extinse, după părerea noastră, la aproape orice proces de formalizare. Ele sînt : *a*) caracter intuitiv, *b*) analogia, *c*) abstracțiunea și *d*) elementul ipotetic [4].

[4] Unii cercetători includ printre caracteristicile modelului și imaginația științifică (V. A. Știoff, 1958, 84 și L. O. Valt, 1961, 4), dar acest aspect este inclus în aproape toate celelalte caracteristici.

Despre caracterul intuitiv am vorbit mai sus.

Prin analogie, în formalizare, trebuie să înţelegem o simplă asemănare, un raport de similititudine între obiect şi model. Nu este un raţionament logic (ca în logica formală).

Prin abstracţiune se lasă la o parte trăsăturile neesenţiale ale obiectului formalizat, ceea ce simplifică foarte mult calea spre cunoaşterea fenomenului studiat. „Nici o parte esenţială a universului nu este atît de simplă încît să o putem înţelege şi conduce fără ajutorul abstracţiunii. Abstracţiunea constă în înlocuirea părţii de univers care urmează să fie cercetată printr-un model cu o structură asemănătoare, dar mai simplă" (A. Rosenblueth şi N. Wiener, apud V. A. Ştoff, 1958, 85).

Elementul ipotetic este parte integrantă din însăşi metoda de cercetare în formalizare: metoda ipotetico-deductivă.

5. Limitele filozofice ale formalizării sînt:

a) Nu are aplicabilitate universală şi nu se substituie ştiinţelor particulare. Deşi din ce în ce mai multe domenii de cercetare sînt sau vor fi „cucerite" de formalizare, incontestabil că vor rămîne totuşi sectoare neformalizate. De exemplu, logica formală modernă (matematică) „nu poate înlocui filozofia care, prin însăşi esenţa ei, se ocupă de analiza neformală a noţiunilor" (A. L. Subbotin, 1960, 111).

b) O limită a formalizării — specifică procesului cognitiv în general — este generată de relaţia dintre adevărurile relative şi adevărul absolut. În formalizarea unei teorii oarecare va rămîne întotdeauna un rest neformalizat. Acest rest poate fi micşorat prin formalizări succesive, dar niciodată nu va fi cu totul înlăturat.

Contradicţia dintre formalizare şi conţinutul formalizat are şi un alt aspect: pentru a opera cu capitolele formalizate ale unei teorii *este nevoie totuşi de raţionamente comprehensive* [5] care se desfăşoară potrivit logicii umane uzuale, neformalizate.

c) Pentru ca formalizarea să fie înţeleasă pe deplin „este esenţial să se observe că orice absolutizare a metodei modelării este dăunătoare, fiind o sursă de denaturări idealiste" (S. Marcus, 1963, 489). Pericolul cel mai mare îl constituie absolutizarea filozofică a relaţiilor. B. Russel observă că „vechea" filozofie care, pornind de la Aristotel, distinge în univers obiecte, proprietăţi şi acţiuni, se lasă, de fapt, înşelată — în cunoaşterea universului — de structura limbii. Într-adevăr, triadei obiect-proprietate-acţiune îi corespunde triada gramaticală nume-adjectiv-verb. Aristotel, spune B. Russel, proiectează structura limbii asupra structurii universului şi, dacă în limba greacă distincţia este justă, în univers lucrurile stau altfel. Fizica modernă tinde să dizolve opoziţia obiect-proprietate-acţiune în noţiunea universal valabilă de „relaţie".

Universul „relaţional" (al cărui avantaj ştiinţific nu este contestabil) al neopozitiviştilor este rezultatul neînţelegerii raportului existent între limbă şi filozofie. Caracterul pur relaţional, distribuţional al limbii fiind o realitate, neopozitiviştii îl extind (greşind aşa cum cred ei că greşise Aristotel) asupra universului.

[5] Aceste raţionamente constituie metalogica (A. L. Subbotin, 1960, 109).

V. Săhleanu (1962, 1233) discută pe larg riscurile aplicării necritice a formalizării. Dintre ele amintim numai cîteva:

— simplificarea defectuoasă și exagerată duce la îndepărtarea de realitate, la pierderea esențialului și la concentrarea atenției asupra amănuntului;

— absolutizarea particularităților comune unui grup de obiecte poate duce la pierderea din vedere a specificului fiecărui obiect în parte;

— absolutizarea valorii analogiei poate, de asemenea, să fie o sursă de concluzii eronate.

III. Aplicarea formalizării în cercetarea lingvistică

1. Relațiile dintre logică și lingvistică sînt vechi. Aristotel a fost primul filozof care a stabilit un sistem logico-lingvistic divizînd vorbirea în clase după criterii logice. După cum se știe, teoria medievală a limbii este și ea logicizantă, ca și gramatica rațională de la Port-Royal (sec. al XVII-lea) sau teoriile lui Leibniz în legătură cu limba. Abia secolul al XIX-lea folosește metafora limbă-organism și inițiază cercetarea evolutivă a limbii. În realitate însă, gramatica descriptivă este mult mai veche decît cea istorică și hegemonia lingvisticii diacronice reprezintă un moment scurt și tardiv în istoria lingvisticii. În știința limbii, elementele de formalizare logică au fost deseori socotite drept fructuoase mijloace de cercetare, dar formalizarea în lingvistică nu a fost, întotdeauna, conștientă.

Există trei moduri de a concepe gramatica și lingvistica. Aceste trei moduri s-au succedat în istoria lingvisticii și au jucat, pe rînd, un rol dominant în diferite momente. Este vorba de modul logic, de cel retoric și de cel istoric. Despre gramatica socotită ca parte integrantă a *logicii* am vorbit. Gramatica *retorică* a fost gramatică practică, predată în școală și care, împreună cu gramatica *istorică*, formează ceea ce se numește astăzi lingvistică „tradițională".

În perioada actuală, modul logic de a privi gramatica dobîndește tot mai multă însemnătate. Pentru că perioadele imediat precedente au fost dominate de gramatica retorică și de cea istorică, formalizarea specifică gramaticii logice apare ca o „noutate". De fapt, nou nu este modul logic de a concepe gramatica, ci înlocuirea logicii formale „tradiționale" cu logica matematică.

2. Avantajele formalizării sînt numeroase atît din punctul de vedere al metodei, cît și din acela al rezultatelor obținute. În primul rînd, pe baza formalizării, se realizează o claritate și o precizie altfel greu de atins. Formalizarea este un corectiv al gîndirii greșite și o metodă sistematică de critică a ideilor greșite. Ea ne ajută să epuizăm materialul (în extensiune) într-un domeniu dat și anume prin obținerea sistematică a tuturor consecințelor afirmațiilor făcute. De altfel, aici stă și perfectibilitatea formalizării: un model care se dovedește contradictoriu trebuie remodelat ulterior, pornind de la alte premise. De exemplu, după modelul creat de O. S. Kulaghina, V. A. Uspenskiĭ și I. I. Revzin privitor la partea de vorbire nu este posibil ca un cuvînt să aparțină mai multor părți de vorbire,

ceea ce contrazice situaţia din unele limbi reale. Modelarea a dus, în acest caz, la modificarea conceptului „tradiţional" de parte de vorbire (S. Marcus, 1963, 486).

Formalizarea face ca studiul să fie coerent şi complet. Ea este importantă metodologic, pentru că duce, prin definiţiile şi axiomele clar distinse, la idei clare şi la afirmaţii care se pot dovedi. Totodată, formalizarea prezintă uşurinţe pedagogice, după cum am arătat mai sus.

3. Trebuie, cu această ocazie, să facem o distincţie foarte utilă: formalizarea rezultatelor analizei, modelarea, este altceva decît rigoarea pe parcursul analizei. Lingvistica descriptivistă a insistat multă vreme asupra rigorii şi chiar asupra formalizării complete a analizei, astfel încît intuiţia să dispară cu totul din metoda analistului. Nu întîmplător, la prima ei ediţie, lucrarea lui Z. S. Harris se intitula *Metode în lingvistica structurală*. Scopul ei este mai puţin modelarea *limbii*, cît modelarea *cercetării* limbii. Or, este evident că modelarea *cercetării* limbii este, cel puţin parţial, o operaţie parazitară, pentru că exprimă într-o meta-limbă complicată momente tranzitorii ale analizei, nerelevante pentru modelarea finală. La Z. S. Harris, *regulile de comportare* a morfemelor devin *reguli de identificare* a lor. Exemplul este grăitor.

Gramatica generativă a lui Noam Chomsky şi R. B. Lees pune accentul pe modelarea finală a limbii, indiferent de modul de cercetare. O gramatică transformaţională poate porni fie de la rezultatele unei gramatici structurale, fie de la rezultatele unei simple gramatici „tradiţionale". Firește că această poziţie este mai fructuoasă, pentru că ea nu încătuşează intuiţia cercetătorului în reguli stricte pentru perioada analizei „pre-teoretice", dar nici nu respinge posibilitatea rigorii diferitelor formalizări parţiale în perioada „pre-teoretică".

De aceea, cînd se argumentează, împotriva lingvisticii distribuţionale, că ea, deşi exclude — teoretic — sensul în limbă, în fond tot cu ajutorul sensului lucrează, nu se ţine seama de faptul că, în analiza „pre-teoretică", folosirea sensului şi a intuiţiei nu poate fi oprită. În schimb, în faza modelării finale, într-adevăr sensul poate fi exclus, din diferite motive (de exemplu, nevoia adecvării la specificul maşinilor de tradus etc.).

4. În istoria lingvisticii structurale se poate urmări procesul treptat al formalizării diferitelor domenii ale limbii. Primul a fost formalizat domeniul fonologic, întrucît are cel mai mic inventar şi sistemul de relaţii este cel mai lesne de descris. Cercul lingvistic de la Praga nu a dat însă decît rezolvări parţiale chestiunilor ridicate de morfologia structurală. Acestea au fost rezolvate complet, în diverse moduri, în deceniul al cincilea al secolului nostru de către descriptivişti (E. Nida, 1944, Z. S. Harris, 1951) şi de către glosematicieni. În jurul lui 1954, se credea că structuralismul nu va da o metodă adecvată de studiu pentru sintaxă. Metoda constituenţilor imediaţi, aşa cum fusese formulată de Kenneth L. Pike (1943) era inadecvată pentru formalizarea completă a sintaxei. Abia în 1957, N. Chomsky formalizează, pentru prima oară, sintaxa, pe baza gramaticii transformaţionale. În 1962, Z. S. Harris pune la punct o nouă metodă de analiză sintactică: analiza lanţurilor, metodă

intermediară între metoda constituenților imediați și cea transformațională.

Stilistica începe și ea să intre în atenția lingvisticii structurale, dovadă volumul colectiv *Style in Language* (1960) și recentele aplicări ale unor noțiuni chomskiene în poetică.

Cel din urmă domeniu neformalizat a rămas semantica. Un sistem de relații ipotetico-deductiv are două aspecte: aspectul sintactic și cel semantic. Odată epuizate chestiunile sintactice ale sistemului (altfel spus, cele distribuționale), sistemul trebuie interpretat. Semantica este studiul modului în care o interpretare este atașată explicit unui sistem logic formalizat. În acest sens, au început să apară lucrări de formalizare a semanticii în legătură cu sintaxa transformațională (Iu. D. Apresian 1962, V. I. Perebeinos 1962, S. K. Șaumian 1962 d, Jerold J. Katz and Jerry A. Fodor 1963, Antal László 1963). Rămîne ca viitorul să ne arate cît de eficientă va fi formalizarea semanticii.

5. Se pune chestiunea: care sînt limitele formalizării în lingvistică? Unii lingviști (A. Martinet, S. K. Șaumian) susțin că structuralismul este *un nou mod de a vedea* faptele de limbă, o metodă mai bună, mai riguroasă, care duce mai departe cercetarea de acolo de unde o lasă metodele „tradiționale". Alții socotesc că formalizarea este o metodă la rînd cu celelalte și că apariția structuralismului este de același nivel cu apariția geografiei lingvistice.

Totuși, formalizarea pare a dobîndi o importanță mult mai mare decît cea a geografiei lingvistice. Adversarii ei declară că, prin definiții pur relaționale, formalizarea nu poate să descrie și *substanța*, ci numai *forma*. Confuzia este terminologică și însuși Hjelmslev, adversar al introducerii substanței în cercetarea limbii, se vede nevoit să atragă atenția asupra ei (1954). Odată forma studiată și formalizată, la un nivel următor al procesului, se poate trece la studiul formalizat, abstractizat al substanței. Ceea ce nu înseamnă că substanța devine formă, ci că este studiată prin metoda formalizării. De altfel, în studiul substanței, remarcă Hjelmslev, formalizarea nu înglobează *toată* substanța, ci doar porțiunea formalizabilă la nivelul dat al cercetării, „reziduul" fiind obiectul de studiu al cercetării ulterioare.

În sfîrșit, adversarii formalizării impută structuralismului faptul că nu se ocupă de studiul limbii din punct de vedere istoric. De fapt, fonologia istorică este o disciplină constituită (H. M. Hoenigswald, 1960), iar morfologia structurală istorică se conturează și ea. Celelalte discipline istorice structurale se vor dezvolta, probabil, în viitor.

Există totuși limite ale formalizării în lingvistică, pentru că este clar că în discipline ca onomaseologia sau etimologia formalizarea nu va putea fi introdusă cu folos. Nu cumva formalizarea poate fi aplicată doar la disciplinele din „centrul" lingvisticii, în timp ce, în zonele de contact și de interferență cu alte discipline sociale (sociologie, istorie, etnografie, istorie, critică literară etc.) ea se dovedește infructuoasă?

Pentru domeniile unde a fost aplicată cu succes, limitele formalizării sînt similare cu limitele cunoașterii. Un model nu poate fi perfect

adecvat, dar poate fi înlocuit de un altul *mai* adecvat (care lasă o porţiune *mai mică* din fenomen nestudiată) şi aşa mai departe.

6. Un sistem lingvistic formalizat are, de obicei, următoarele componente :

(I) O specificare completă a vocabularului primitiv.

(II) O definiţie a *formulei* şi a *termenului* în sistem.

(III) O listă de formule ca *axiome* sau *formule primitive*.

(IV) O serie de propoziţii despre sistem, *regulile de inferenţă*, stabilind circumstanţele în care o formulă trebuie privită ca o consecinţă imediată sau ca imediat demonstrabilă dintr-o formulă (sau din mai multe).

(V) O listă de formule arătate explicit ca fiind *teoreme* adică demonstrabile din axiome sau din alte teoreme cu ajutorul regulilor de inferenţă.

(VI) O listă de propoziţii despre sistem, permiţînd *abrevierea* expresiilor în diferite feluri.

Nu este greu de văzut că gramatica transformaţională, aşa cum este concepută de N. Chomsky, este un astfel de sistem logic formalizat. Într-adevăr, ea începe cu specificarea completă a vocabularului primitiv (I). Formula în sistem este propoziţia (II). Aşa după cum în logică propoziţiile trebuie să fie *adevărate*, în gramatică ele trebuie să fie *marcate*, adică corecte. Formulele primitive sînt „propoziţii nucleare", adică un mic grup de propoziţii simple generate de o gramatică a constituenţilor imediaţi (III). Regulile de inferenţă sînt regulile de transformare (IV). Teoremele sînt propoziţiile obţinute prin diferite tipuri de transformări (V).

În ceea ce priveşte abrevierea (VI), întrucît N. Chomsky a pornit, iniţial, cu abrevierile făcute, în acest loc apar regulile lexicale, adică înlocuirea simbolurilor claselor cu cuvinte propriu-zise.

BIBLIOGRAFIE

IU. D. APRESIAN, 1962, *О понятиях и методах структурной лексикологии*, „Проблемы структурной лингвистики", Изд-во Академии Наук СССР, Москва, p. 141 — 162.

ANTAL LÁSZLÓ, 1963, *Questions of Meaning*, The Hague.

V. B. BIRIUCOV, 1959, *Cum a apărut şi s-a dezvoltat logica matematică*, în „Probleme de filozofie", nr. 7, p. 146—155.

NOAM CHOMSKY, 1962, *The Logical Basis of Linguistic Theory*, în „Preprints of Papers for the Ninth International Congress of Linguistics", Cambridge—Mss., p. 509—574.

„ 1957, *Syntactic Structures*, 's Gravenhage.

„ 1961, [a] *Some Methodological Remarks on Generative Grammar*, în „Word", XVII, p. 219—239.

„ 1961, [b] *On the Notion „Rule of Grammar"*, în „Structure of Language and the Mathematical Aspects" (Proceeding of Symposion in Applied Mathematics, vol. XII), Providence.

I. COTEANU, 1963, *Cîteva probleme ale lingvisticii structurale*, în „Limba romînă", XII, nr. 2, p. 115 — 124.

A. S. ESENIN-VOLPIN, 1959, *Despre metoda axiomatică*, în „Probleme de filozofie", nr. 7, p. 156 — 161.

Z. S. HARRIS, 1951, *Methods in Structural Linguistics*, Chicago University Press.

L. HJELMSLEV, 1953, *Prolegomena to a Theory of Language*, supplement to International Journal of American Linguistics, vol. 19, nr. 1, Baltimore.

,, *Stratification du Langage*, în „Word", X, 1954.

H. M. HOENIGSWALD, 1960, *Language, Change and Linguistic Reconstruction*, Chicago University Press.

JEROLD J. KATZ and JERRY A. FODOR, 1963, *Structure of a Semantic Theory*, în „Language", vol. 36, p. 170 — 211.

R. B. LEES, 1960, *A Multiply Ambiguous Adjectival, Construction in English*, în „Language", vol. 36, p. 207—221.

SOLOMON MARCUS, 1963, *Modelarea matematică a limbii*, în „Limba română", XII, nr. 5, p. 475-492.

A. MARTINET, 1955, *Économie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*, Berne.

E. NIDA, 1944, *Morphology*, Michigan University Press.

V. I. PEREBEINOS, 1962, *К вопросу об использовании структурных методов в лексикологии*, „Проблемы структурной лингвистики", Изд-во Академии Наук СССР, Москва, p. 163 — 174.

KENNETH L. PIKE, 1943, *Taxemes and Immediate Constituent*, în „Language", vol. 19, p. 65—82.

V. SĂHLEANU, 1962, *Valoarea gnoseologică a metodelor și a metodei modelării*, în „Cercetări filozofice", IX, nr. 5, p. 1221 — 1237.

,, 1961, *Style in Language*, ed. by Th. Sebeok, John Willey Press & MIT Press.

A. L. SUBBOTIN, 1960, *Logica matematică, treaptă de dezvoltare a logicii formale*, în „Probleme de filozofie", nr. 9, p. 107 — 114.

S. K. ȘAUMIAN, 1962, [a] *Ideile filozofice ale lui V. I. Lenin și dezvoltarea lingvisticii contemporane*, în „Limba română", XI, nr. 5, p. 499 — 506.

,, 1962, [b] *Проблемы теоретической фонологии*, Москва, Изд-во Академии Наук СССР.

,, 1962, [c] *Lingvistica structurală în stadiul actual al dezvoltării sale*, în „Studii și cercetări lingvistice", XIII, nr. 3, p. 313 — 322.

,, 1962, [d] *Структурные методы изучения значений*, în „Лексикографический сборник", p. 46—51.

V. A. ȘTOFF, 1958, *Rolul modelelor în mecanica cuantică*, în „Probleme de filozofie", nr. 12, p. 82 — 97.

,, 1961, *Critica concepției neopozitiviste asupra rolului modelelor în cunoaștere*, în „Analele romîno-sovietice", seria filozofie, nr. 3 (40), p. 90 — 100.

A. I. UEMOV, 1963, *Lucruri, proprietăți și relații*, în „Analele romîno-sovietice", seria filozofie, nr. 3 — 4 (48 — 49), p. 90 — 151.

H. J. ULDALL, 1949, *On Equivalent Relations in „Recherches Structurales"*, în „Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague", V.

L. O. VALT, 1961, *Despre funcția cognitivă a reprezentărilor model în fizica modernă*, în „Analele romîno-sovietice", seria filozofie, nr. 3 (40), p. 3 — 14.

EM. VASILIU, 1963, *Gramaticile generative*, în „Limba română", XII, nr. 3, p. 219 — 231.

A. A. ZINOVIEV, 1959, *Despre lingvistica matematică*, în „Probleme de filozofie", nr. 9, p. 168 — 176.

EXPRESIA JUVENILULUI LA EMINESCU

DE

Acad. TUDOR VIANU

Lectura *Dicționarului limbii poetice a lui Eminescu*, în curs de definitivare la Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R., mi-a atras atenția asupra statorniciei cu care poetul a fost urmărit de impresia juvenilului. Deși n-a fost stabilit încă un indice de frecvență al diferitelor cuvinte folosite de Eminescu, lucrare care va deveni mai ușor de făcut după publicarea dicționarului, se poate spune că termenii *june*, dar mai cu seamă *copil* și *tînăr*, ca și acei derivați din aceștia, sînt printre cei mai deseori iviți sub pana poetului. Aspectul tineresc al lumii este unul din acele care l-au atras mai puternic și pe care Eminescu l-a exprimat mai frecvent, în toate fazele creației lui, cu o insistență în adevăr caracteristică. Mi se pare că lucrările de critică literară n-au făcut încă această observație ; dar ea se impune cercetătorului limbii eminesciene. Notez deci, aici, cîteva din concluziile dicționarului eminescian, prin care studierea poeziei lui Eminescu cu mijloace lingvistice devine mai lesnicioasă.

În ce privește familia de cuvinte : *june*, *junie*, *junime*, *junețe*, ea aparține, mai ales, primei faze a creației eminesciene, atunci cînd Eminescu stătea sub influențele latiniste și eliadiste, care au dat și alte consecințe în limba tînărului poet. Interesant este de observat că *june-ă*, s. și adj. m. și f., deși apare destul de des, nu se asociază niciodată cu valori stilistice, de pildă cu subtonul de ironie pe care același cuvînt îl dobîndește la alți scriitori, într-o vreme nu cu mult ulterioară aceleia în care Eminescu îl întrebuințează cu destulă insistență. Astfel, cînd Caragiale pune, în *O noapte furtunoasă* (1879), I, 2 în gura lui Rică Venturiano, declarația : *Sunt un june tînăr și nefericit, care suferă peste poate și iubește la nemurire*, cuvîntul *june* n-are acompaniament ironic în gura lui Rică, dar are sigur un astfel de acompaniament în notația lui Caragiale. Niciodată nu percepem însă o asemenea notă stilistică la Eminescu, cînd întrebuințează substantivul *june,-ă* : *O dalbă fecioară adoarme pe sînul De-un june frumos*

(I, 4/6)[1], *Căci junele astfel din pieptu-i oftează* (I, 4/19), ... *lacrima duioasă, Ce junii toți o varsă pe trist mormîntul tău* (I,1/22), *Puterea leșinată A junelui cănit* (I, 23/18) sau adjectivul *june,-ă* : *După care ea atrage vre un june curtezan* (I, 162/26), *Iar eco își rîde... de junii amanți* (I, 5/22), *O, dezmiardă, pîn-ești june ca lumina cea din soare* (I, 42/18), *Văzu... în mijlocul unui salon strălucit o june fată muiată într-o haină albă* (P.L. 46/4) etc. Am spus că *june,-ă* aparține vocabularului de tinerețe al lui Eminescu, totuși unele exemple, ca de pildă cel de la I, 162/26, aparține fazei de maturitate ; dar aci se poate pune întrebarea dacă nu se percepe cumva vreo tonalitate ironică, cum începuse să se audă în epocă, atunci cînd cuvîntul *june* era pronunțat : *june curtezan* ar putea să aibă o asemenea tonalitate. În legătură cu *june,-ă* adj., se mai poate face observația că el nu însoțește numai un substantiv care indică o ființă umană (*june curtezan, june fată*), dar și aspecte ale naturii sau ale activităților : *flori plăpînde, june* (I, 17/2), *jocurile-mi june* (I, 6/24). Găsim pe *june* ca adj. și într-o comparație : *june ca lumina cea din soare* (I, 42/18).

În rezumat, se poate spune că deși *june,-ă* ne apare ca un cuvînt caracteristic al vocabularului de tinerețe al lui Eminescu, el este întrebuințat totdeauna în înțelesul lui propriu („tînăr"), nu produce derivații semantice și nu este introdus decît o singură dată într-o asociație cu o valoare expresivă de artă, și anume în comparația notată mai sus. Același este cazul și pentru derivatele *junime* („tineret"), *junețe* („tinerețe"), *junie* („tinerețe"), semnalabile tot în poeziile tinereții : *În inima junimii* (I, 25/11), *Și junimei generoase, domnișoarelor ce scapăr, Le arăt că lumea vis e* (I, 48/19), *Vă văd lungiți pe patul junelii ce-ați spurcat-o* (I, 24/1), *Visările juniei* (I, 8/8), *Repedea junie* (I, 21/1).

Mult mai numeroase sînt observațiile ce se impun în legătură cu familia de cuvinte : *copil-ă*, s.m. și f., *copil-ă*, adj. m. și f., *copilandru, copilaș, copilărește*, adv., *copilărie, copilăresc, -ească*, adj., *copilăros, -oasă*, adj., *copiliță*. Numărul acestor cuvinte în poeziile publicate de Eminescu și în proza lui literară însumează cifra de 122. Aceste cuvinte sînt deci, cum spuneam mai sus, printre cele mai întrebuințate de Eminescu. Pe de altă parte, exemplele care le atestă sînt culese mai ales din producția de maturitate a poetului, o împrejurare care ne permite a spune că termenul *copil* și derivatele lui au înlocuit, la un moment dat, pe *june, junime, junețe, junie* din vocabularul producției de tinerețe. Faptul acesta este explicabil prin evoluția limbii literare în epoca străbătută de Eminescu, o evoluție care a eliminat treptat pe *june* și derivatele lui. Dar același fapt mai stă în legătură și cu un anumit fel al viziunii eminesciene, de care mă voi ocupa îndată.

Cuvîntul *copil* este la Eminescu unul din cele mai productive, mai întîi pentru că poetul folosește aproape toate derivațiile lui. Printre acestea, *copil-ă* ca adjectiv nu este atestat de DL decît la Eminescu, de altfel într-o poezie de tinerețe : *Să mai privesc odată cîmpia-nfloritoare, Ce*

[1] Citatele sînt reproduse din *Opere*, ed. Perpessicius, vol. I, IV și *Proză literară* (P.L.), ed. I. Scurtu.

zilele-mi copile și albe le-a țesut (1,6/22). *Copil,-ă*, adj., este deci o particularitate a limbii lui Eminescu, semnalabilă de mai multe ori, fiindcă, în afară de exemplul din DL, se mai poate cita:... *cîmpia-nfloritoare,... Ce auzi odată copila-mi murmurare* (I, 6/23), *Un bărbat... și mai copil decît ea* (P.L. 105/16), *Pe fruntea-i copilă* (I, 11/24) și, dubitabil, *Din cît ești de copilă să-ntinerești mereu* (I, 128/9). Dacă Eminescu a preferat, uneori, adj. *copil-ă*, cînd îi stăteau la îndemînă dubletul *copilăros, -oasă*, este explicabil nu numai prin necesitățile ritmului, dar și prin aceea că acest cuvînt rar avea, pentru el, un relief poetic, pe care dubletul lui nu-l poseda.

Productivitatea lui *copil* apare și în faptul că el determină, nu numai o întreagă familie de cuvinte, dar și multe derivații semantice, exprimă adică înțelesuri foarte fin diferențiate de Eminescu. Voi da, în această privință, cîteva exemple, dar nu pe toate cîte pot fi spicuite. *Copil,-ă* (adj. și subst.) înseamnă, așadar, la Eminescu :

1. Băiat sau fată în primii ani ai vieții (*copilul cu bobocii era chiar copilul lui*, I, 84,6). Diferențierea e vizibilă în întrebuințarea cu sens deosebit a cuvîntului care are mai întîi sensul 1, apoi sensul 3. *Cum te cheamă, măi copile?* I, 84/2, *Și pe cîmpul gol el vede un copil umblînd desculț*, I, 83/33, *Hai și noi la craiul, dragă, Și să fim din nou copii*, I, 100/18, *Cu copii se hîrjonește*, I, 108/3, *E sfios ca și copiii*, I, 109/1, *Ca copiii are haz*, I, 159/15, *Mînile ei spînzurau în jos ca la un copil vinovat*, P.L., 7/21, *Povești și doine, ghicitori, eresuri, Ce fruntea-mi de copil o-nsenină* I, 201/5 etc. etc. De semnalat mai este faptul că subst. *copil* apare la genul feminin cu o insistență mai mare decît aceea care poate fi remarcată la alți autori. Femininul *copilă* alcătuiește deci o altă particularitate a limbii lui Eminescu, cum o arată exemplele (unde *copilă* ar fi putut să fie înlocuită prin *fată* și unde cuvîntul este mai apropiat de sensul 2 : *I-o romantică copilă*, I, 46/24, *În biserica pustie... stă pe trepte o copilă*, I, 50/6, *După gratii de fereastră o copilă el zări*, I, 144/22, *E-a Șeihului copilă*, I, 144/24, *Azi n-ai chip în toată voia... pe copilă s-o dezmierzi*, I, 155/22, *Dîndu-și trestia-ntr-o parte, Stă copila lin plecată*, I, 72/14, *Dintre flori copila rîde și se-nclină peste gratii*, I, 154/11, *Cînd cochetă de-al tău umăr ți se razimă copila, Dac-ai inimă și minte, te gîndește la Dalila*, I, 159/13, *Și cînd în pat se-ntinde drept copila să se culce, I-atinge mînile pe piept, I-nchide geana dulce*, I, 168/10, *Într-o zi copila moare*, IV, 366/1, *Pînze moi în care se țesură zile, Vederea și somnul sărmanei copile*, IV, 365/12, *Ș-a copilei rugăciune tainic șopotit murmură* I, 50/12 etc. etc. Cred că întrebuințarea s.f. *copilă* este, la Eminescu, o particularitate regională moldovenească ; dar dacă poetul recurge atît de deseori la acest cuvînt este un fapt care provine și din felul viziunii sale, potrivit căreia poetul vede în ființele tinere de sex feminin, nu atît feminitatea aptă pentru procreație, cît copilăria, inocența, înflorirea încă plăpîndă și castă a acestei feminități.

2. Cu observațiile de mai sus am atins al doilea sens : *tînăr, adolescent*, ca în exemplele : *Arald, copilul rege, uitat-a universul*, I, 91/33, *Miroase florile-argintii Și cad, o dulce ploaie, Pe creștetele-a doi copii, Cu plete lungi, bălaie*, I, 179/27, *El* [Kamadeva] *veni, copilul mîndru, Călărind pe-un papagal*, I, 236/5, *Pătimaș și îndărătnic s-o iubești ca un copil*, I,

157/27, *Afară de ochii negri, care erau ai ei, era el întreg, el copilul din portret*, P.L., 39/4, *Era atît de însetată de amor, ca copilul cel tînăr*, P.L., 134/30, *Era aninat într-un cui bustul în mărime naturală a unui copil ca de vro optsprezece ani*, P.L., 37/3 etc. Şi aci, ca şi în cazul precedent, adolescentul văzut ca copil manifestă o particularitate a viziunii poetului, mişcată în special de juvenilitate, de graţia şi delicateţea primelor înfloriri ale vieţii.

3. Fiu sau fiică, indiferent de vîrstă sau de sex : *Copilul cu bobocii era chiar copilul lui*, I, 84/6, *Căci născută eşti, copilă, din nevrednică iubire*, I, 65/3, *Dau ca bir tot al zecelea din copiii supuşilor mei*, P.L., 5/29, *Ea nu mai avea dureri, nici bucurii decît acele ale copilului ei*, P.L., 39/8, *Nu te călugări, copilul meu*, P.L., 109/6, *Ieronim, adaose bătrînul molcom, copilul meu*, P.L., 127/10.

4. Nevîrstnic : *În jos plecat-am ochii naintea feţei tale, stătînd un îndărătnic, un sfiicios copil*, I, 91/15, *Vestejiţi fără de vreme, dar cu creieri de copil*, I, 151/13, *Ar plînge şi ar rîde de fericire, ca un copil*, P.L., 74/29, *Se uita... cu o expresie indecisă, înecată de dorinţa de a plînge ca un copil vinovat*, P.L., 75/29.

5 Fig. Fiinţă (de cele mai multe ori tînără), naivă, fără experienţă, neştiutoare, nevinovată : [San Marc] *Rosteşte lin în clipe cadenţate : „Nu-nvie morţii, e-n zadar, copile!"* I, 202/14, *Tu eşti copilă, asta e*, I, 176/1, *În fine începur-a rîde — doi copii — rîdeau cu lacrimile-n ochi*, P. L., 91/12, *Eu nu sunt copil, Elis...* P. L., 91/21, *— D-ta Venus, el Adonis. — Ei! asta-i prea tare... — Eşti copilă... şi de ce nu?* P. L., 101/4, *Asta nu-i trai, asta-i chin! Dar biata copilă... să fiu drept... ce ştie ea că mă chinuie*, P. L., 122/4.

6. Fig. Creatură, progenitură : *Iar în lumea asta mare, noi copii ai lumii mici, Facem pe pămîntul nostru mişunoaie de furnici*, I. 132/33, *În sunete din urmă pătrunde-n fire cînt, Jelind... Pe-Arald, copilul rege al codrilor de brad*, I, 98/30.

7. Fig. Aparţinînd la o clasă socială : *Copii săraci şi sceptici ai plebei proletare*, I, 56/5, *Copile din popor*, I, 60/20.

Productivitatea, dar mai cu seamă frecvenţa şi statornicia impresiilor pe care le exprimă *copil-ă*, s. şi adj. m. şi f. şi derivatele sînt vizibile şi în mulţimea locuţiunilor, expresiilor, epitetelor, comparaţiilor, asociaţiilor expresive de cuvinte şi imaginilor în care se iveşte acest cuvînt. Grupez întregul material în aceste cîteva puncte :

1. Loc. adj. : *Ci tu rămîi în floare ca luna lui April, Cu ochii mari şi umezi, cu zîmbet de copil*, I, 128/8, *Seriozitatea contrastează totdeauna plăcut cu faţa de copil*, P. L., 33/22 ; loc. adv. : *De copil încă, el admira ochii cei frumoşi ai portretului*, P. L., 38/20.

2. În expr. *Copil de suflet* = fiu adoptiv : *Ieniceri, copii de suflet ai lui Allah*, I, 146/1 ; *Copil de casă* = paj : *În vremea asta Cătălin, Viclean copil de casă... Se furişează pînditor Privind la Cătălina*, I, 173/22.

3. Epitete. Am arătat, mai sus, *copilă-e*, adj. şi, adaug acum, în funcţie de epitet : *copila-mi murmurare, zilele copile, fruntea copilă*. Mai deseori apar, ca epitete, derivatele : *copilăros- copilăroasă*, adj., *copilăresc-copilărească*, adj., *copilăreşte*, adv., cum arată exemplele : *Florile*

împrospătate ridicau în soare cochetele capete copilăroase, P. L., 70/24, *Tu regină a sufletelor — nu ești... copilăroasă ca un canar?* P. L., 124/8, *Capul ei se ridica c-un fel de copilăroasă mîndrie*, P .L., 102/13, *Rîdea c-un fel de copilăroasă nebunie*, P. L., 83/6, *Uscăciunea neagră... a părului contrasta plăcut cu fața fină, dulce și copilărească a băietanului*, P. L., 33/17, *După fiecare* [perdea] *se ivea zîmbind cu o speriată și copilărească șireție, capul ei*, P. L., 75/4, *Vezi tu, Ermil? zise ea c-o seriozitate copilărească*, P. L., 92/33, *Iar cînd te văd zîmbind copilărește, Se stinge-atunci o viață de durere*, I, 120/12, *El se da tot mai aproape Și cerșea copilărește*, I, 104/2. *Copilăros, -oasă, copilăresc, -ească* sînt deci epitete pentru ființe: *regină a sufletelor... copilăroasă*, pentru expresia lor: *fața... copilărească a băietanului*, pentru atitudinile și sentimentele manifestate de expresia figurii: *copilăroasă mîndrie, copilăroasă nebunie, copilărească șireție, seriozitate copilărească*; tot astfel adv. *copilărește*: *zîmbind copilărește, cerșea copilărește*. Insistența acestor notații vorbește îndestul asupra felului aspectelor umane selectate de viziunea poetului.

4. Metafore și comparații. Numărul metaforelor în care *copil* este *tertium comparationis* e redus: [Cărarea de văpaie].... *pe-o repede-nmiire de mici unde o așterne Ea, copila cea de aur* (= luna), *visul negurii eterne*, I, 154/26, *Vezi tu ce copil* (= ființă slabă) *supus, umilit este amorul*, P. L., 113/25. Mult mai mare este numărul comparațiilor în care *copil, copilărie* apar ca al doilea termen al comparației: *Doritor ca o femeie și viclean ca un copil*, I, 80/24, [Amorul, personificat] *E sfios ca și copiii*, I, 109/1, *E frumoasă, se-nțelege... Ca copiii are haz*, I, 159/15, *Ar plînge și ar rîde de fericire, ca un copil*, P. L., 74/29, *Se uita... cu o expresie indecisă, înecată de dorința de a plînge, ca un copil vinovat*, P. L., 75/29, *Pătimaș și îndărătnic s-o iubești ca un copil*, I, 157/27, *Era nebună ca un copil*, P. L., 133/33, *Era atît de însetată de amor, ca copilul cel tînăr*, P. L., 134/29, *Mînile ei spînzurau în jos ca la un copil vinovat*, P. L., 7/21, *Îi plăcea să asculte de ea, ca un copil de sora sa mai mare*, P. L., 121/8, *Privește la lună, luna miezei-nopții — frumoasă ca un copil de patrusprezece zile*, P . L., 123/23, *Știu eu cum, zise ea, vicleană ca un copil*, P. L., 125/24, *Să te lași iubit... ca un copil*, P. L., 117/3, *Surîsul său devenea... sălbatec ca toată copilăria ei*, P.L., 133/2. Examinarea acestor comparații arată, prin epitetul legat de *copil* sau prin termenul cu care se face comparația, ce anume aspect al *copilului* (uneori cu înțelesul de *tînăr, adolescent*) selectează viziunea lui Eminescu. Copilul este deci *supus, umilit, nebun* (= capricios), este *viclean, sfios, are haz, rîde și plînge de fericire*, este *vinovat* (în inocența lui), *e însetat de amor, frumos*; copilăria este *sălbatică*. Imaginea eminesciană a copilului (adolescentului, adolescentei) se întregește din toate aceste trăsături în care apar atitudinile, reacțiile, simțirile omului la începutul vieții erotice.

5. Asociații expresive de cuvinte și imagini în care apar *copil, copilă, copilaș, copilărie* sînt, de asemenea, numeroase: *Dîndu-și trestia-ntr-o parte, Stă copila lin plecată*, I, 72/14, *După gratii de fereastră o copilă el zări*, I, 144/22, *Dintre flori copila rîde și se-nclină peste gratii*, I, 154/11, *El cerca de a descoperi, dacă nu cumva șireata copilă ar avea vreun amor*, P. L., 121/5, *El nu simțea nimic... asemenea unui copil amețit*

de somn, pe care mama îl dezmeardă, P. L., 124/27, *Căci te iubesc, copilă... Ca visul pe-un copil*, I, 22/8, *Copilă cuprinsă de dor și de taină*, I, 41/6, *Ești demon, copilă, că numai c-o zare Din genele-ți lunge, din ochiul tău mare, Făcuși pe-al meu înger cu spaimă să sboare....?* I, 41/8—10, [Împărat] *care nu zîmbea nici la cîntecul nevinovat al copilului...* P. L., 1/15, *El auzi... un tînăr și tremurător glas de copilă...* P. L., 45/24, *Ochii cei albaștri ai copilului erau așa de strălucițI...* P. L., 37/8, *Sufletul ei întreg era o reflectare umbroasă și tristă a sufletului său de copil*, P. L., 39/10, *Ea-l asculta pe copilaș Uimită și distrasă*, I, 175/5, *Așa-numitele lor blestemății erau niște copilării*, P. L., 99/14, *Dulcea moliciune a copilăriei era întrunită cu frumusețea nobilă... a femeiei.* P.L., 132/29, *Copil* și derivatele apar, în toate aceste exemple, ca instantanee imagistice sau în contexte care pun în evidență alte aspecte ale juvenilității, notate de Eminescu, ca nevinovăția, somnolența, visarea, demonia privirilor, glasul tînăr și tremurător, ochii albăstrii și strălucițI, reflectarea umbroasă și tristă a sufletului, dulcea moliciune etc. Impresia juvenilului la Eminescu se completează prin toate aceste trăsături.

În ce privește pe *tînăr* s. și adj.m. și f. el este mult mai puțin productiv decît *copil*, deoarece nu determină, la Eminescu, decît derivatele : *tinerel -ică, întineri, tinerețe*, s.m. sing. și pl., acesta singur din urmă apărînd în expresii : *floarea tinereții* (*El* (Okeanos) *numa-n veci e-n floarea tinereții*, I, 202/6), *a-și pune tinerețele la stos* (*Acolo v-ați pus averea, tinerețele la stos*, I, 151/9). Poetul întrebuințează cuvintele *tînăr, tinerețe* mult mai rar decît *copil* și derivatele (de 42 de ori) și le asociază cu mai puține înțelesuri decît pe acestea. *Tînăr* pare a însemna la Eminescu, uneori adolescent, flăcău, fecior, voinic ; mai deseori determinarea de vîrstă e mai greu de făcut, dar poate semnifica bărbat tînăr, între adolescență și maturitate : *Pe un pat sărac asudă... tînărul*, I, 52/22, *Vede-un tînăr, ce alături Pe-un cal negru stă călare*, I, 66/23, *Tinere, ce plin de visuri urmărești vre o femeie*, I, 159/5, *Și apa unde-au fost căzut În cercuri se rotește, Și din adînc necunoscut Un mîndru tînăr crește*, I, 170/4, *Sub șirul de mîndri tei Ședeau doi tineri singuri*, I, 179/8, *Privește-ți-i acei tineri cu zîmbiri banale, cu simțiri muieratice*, P. L., 115/5, *Ce nobile trăsături are tînărul*, P. L., 100/21, *Vedem o frunte..., care coincide pe deplin cu fața într-adevăr plăcută a tînărului meu*, P, L., 33/14, *Fond de întuneric... care-l vezi mai în fața tuturor tinerilor*, P. L., 105/25, *O lume de cugetări și analogii în capul tînărului*, P. L., 131/1 etc. Aceeași greutate în posibilitatea determinării mai exacte a vîrstei în adj. *tînăr, -ă* ; *tineri, -e* : *Frumseților-ne tineri bătrînii lor distrug*, I, 59/35, *Nu-ți mai scurge ochii tineri*, I, 82/31, *Pe un pat de scînduri goale doarme tînăra nevastă*, I, 84/23, *De la ochii ei cei tineri mîntuirea s-o implore*, I, 162/8, [Împăratul] *care nu zîmbea...nici la surîsul plin de amor al soției lui tinere*, P. L., 1/16, *Și-n piepturile păstorilor tineri ... încolțea un dor ... adînc*, P. L., 3/32, *Veselia nestingibilă a fetelor tinere*, P. L., 105/26, *Fetele tinere ivesc fețele rumene ca mărul prin obloanele deschise ale ferestrelor*, P. L, 50/10, *Sta cu capul ei sur... în poalele unei roabe tinere*, P. L., 18/9, *Era un contrast plăcut; chipul unui tînăr demon lîngă chipul unui înger*, P. L., 84/1, *Știi că tînăra Aurora răpește pe Orion*, P. L., 105/21, *Trist se scula* [împăratul] *din patul împărătesc,*

de lîngă împărăteasa tînără, P. L., 1/20 etc. etc. Cît despre *tinerețe* (*ă*), *tinereți*, s.f., cuvîntul înseamnă mai ales vîrsta dintre adolescență și maturitate, anii de plenitudine ai vieții, ca în exemplele : *Viața, tinerețea mi-ai prefăcut-o-n rai*, I, 95/34, *Dară sufletul mi-e vesel, tinerețea luminată*, I, 102/12, *Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința*, IV, 361/12, *N-or să pătrunz-amarul pierdutei tinereți*, IV, 432/15, *Pierdut e totu-n zarea tinereții*, I, 201/12, *Floare de crîng, Astfel viețile și tinerețile Trec și se stîng*, IV,378/23.

Se poate spune că *tînăr -tinerel -tinerețe* are un potențial lingvistic și poetic mai mic decît *copil* și familia lui de cuvinte, atît prin numărul mai redus de derivate la care dă naștere, cît și prin mai restrînsa lor diferențiere de sens, deși aceste cuvinte intră în asociații epitetice și în comparații, prin care categoria tinereții se extinde asupra naturii și a fenomenelor morale, și valoarea lor poetică se înalță, cum o arată exemplele : *Ca să iasă chipu-n față, Trandafiri aruncă tineri*, I, 72/22, *Ramul tînăr vînt să-și deie*, I, 122/3, *Codrule cu rîuri line, Vreme trece, vreme vine, Tu din tînăr precum ești Tot mereu întinerești*, I, 123/21, *Ci-mi împletiți un pat din tinere ramuri*, I, 221/4, *Tînără și dulce veste*, I, 29/3, *Tînăra delicatețe... era întrunită cu frumusețea nobilă... a femeiei*, P. L., 132/28, *Iar boierii...erau frumoși ca zilele tinereței*, P. L., 4/32.

Înglobînd termenii *june, copil, tînăr* și derivatele lor în noțiunea mai largă a „juvenilului", putem întări, la sfîrșitul acestei scurte interpretări, observația că expresia juvenilului este una din cele mai frecvente în poezia și proza poetică a lui Eminescu și că impresiile corespunzătoare fac parte din acele care le-au urmărit mai statornic, stînd mereu în orizontul lui poetic. Prin derivatele de formă și sens ale cuvintelor respective, prin faptul introducerii în asociații epitetice, comparații, imagini și alte înlănțuiri expresive de cuvinte, tema juvenilității apare drept una din cele mai caracteristice ale inspirației lui. Eminescu este un poet al tinereții, observată de el în atitudinile, simțirile, farmecul ei, atît de strîns legat de primele chemări ale iubirii. Scriind el însuși numai în anii săi tineri și sub puterea impresiilor acestei vîrste, poetul s-a ridicat oarecum deasupra ei și, cîștigînd față de juvenilitate distanța contemplației și a reflecției, a izbutit s-o evoce în multe din formele ei fizice și morale de a fi. Mediația genială a spiritului a făcut dintr-un tînăr poet un poet al tinereții.

Este una din concluziile la care ne conduce observația limbii lui Eminescu.

„CULTISMUL"

DE

VALERIA GUŢU-ROMALO

1. Dinamica limbii, realizată mai ales prin *abateri*, inovații care se îndepărtează și contrazic organizarea lingvistică existentă la un moment dat, este determinată bilateral : din exterior, ca urmare a participării limbii la dezvoltarea vieții sociale sub toate aspectele și în toate domeniile, și din interior, consecință a complexității fenomenului lingvistic.

Printre factorii externi de evoluție a limbii se numără contactul cu alte limbi manifestat sub forma influențelor, evoluția gîndirii, apariția unor obiecte, fenomene și concepte noi care trebuie numite etc.

Determinarea internă a dezvoltării derivă din modul de organizare și din mecanismul de funcționare a limbii.

2.1. Ca organizare, limba reprezintă un sistem care înglobează un număr imens de elemente funcționînd în virtutea relațiilor foarte variate și complicate ce se stabilesc între ele.

Jocul poziției unor elemente față de altele și al raporturilor în care se înlănțuie determină multe din mofidicările înregistrate de istoria limbii, fapt care a fost de multe ori pus în evidență.

2.2. Limba reprezintă însă un fenomen extrem de complex nu numai prin structura sa, ci și — aspect mai rar luat în considerație — prin mecanismul de funcționare.

Utilizată în cadrul unei colectivități largi, ca mijloc de comunicare a unui popor sau a unei națiuni, limba se diferențiază și se stratifică în sisteme mai mult sau mai puțin diferite. Aceste sisteme pe care le vom numi pentru simplificarea expunerii „sisteme secundare", reprezintă variantele în care se realizează același sistem fundamental, ceea ce permite conservarea funcției comunicative nu numai în cadrul fiecărui sistem secundar, dar și de la un sistem la altul, în relațiile dintre diferitele colectivități în interiorul unui organism social unic (popor, națiune, stat etc.). Ca variante ale aceluiași sistem fundamental, aceste sisteme secundare nu sînt unități autonome și impenetrabile, ci, dimpotrivă, unități care se intersectează și care se întrepătrund.

Diferitele sisteme secundare sînt rezultatul procesului de diversificare, care se produce, cum s-a arătat în diferite rînduri, în plan orizontal — dezvoltîndu-se diferențierile regionale, creîndu-se graiurile, dialectele etc. — și în plan vertical, diferențiindu-se limbajele diferitelor grupuri sociale : limba literară, limba vorbită, limbajele tehnice, argourile, jargoanele etc. Cele două serii de sisteme se suprapun și se întrepătrund, alcătuind o rețea extrem de complicată, care constituie viața lingvistică a comunității, a statului sau a poporului respectiv [1].

Complexitatea derivînd din modul de utilizare, din procesul de funcționare a limbii, a fost remarcată, acordîndu-i-se atenția cuvenită în lingvistică relativ tîrziu : sistemele secundare teritoriale au fost puse în evidență de geografia lingvistică, iar stilistica, concepută social și nu individual, rod al ultimelor decenii, relevă cu tot mai multă insistență și claritate diferențierile de grup social, profesional etc.

2.3. Relațiile care se stabilesc între diversele sisteme secundare și influențele reciproce care rezultă joacă un rol extrem de important în dezvoltarea limbii, sensul evoluției putînd fi determinat, la un moment dat, de raportul de forțe dintre aceste sisteme secundare. În diferite perioade, rolul motrice dominant poate reveni unuia sau altuia dintre ele. Astfel, în anumite etape, centrul de gravitate cade asupra relațiilor dintre diferitele sisteme secundare teritoriale — un exemplu în acest sens îl constituie perioadele de formare a limbii literare.

În alte faze de evoluție însă, dinamica fenomenului lingvistic poate fi determinată de raporturile dintre sistemele secundare rezultate din diferențierea pe verticală, pe baza stratificării sociale, a limbii. Limbajul unei grupări poate influența limbajul altor grupări sociale, imprimînd prin aceasta, direct sau indirect, o anumită direcție de dezvoltare limbii în ansamblu.

Istoria limbii nu are dreptul să neglijeze acest factor : „E necesar să se acorde atenție și în lingvistica diacronică influențelor reciproce profunde ale acestor diverse formații lingvistice și nu numai din punct de vedere teritorial, dar și din punctul de vedere al diverselor limbi funcționale, din punctul de vedere al diverselor moduri de manifestare lingvistică, al diverselor grupuri și comunități" [2]. În anumite perioade, numai luarea în considerație a raporturilor dintre sistemele secundare permite înțelegerea liniei generale de dezvoltare a limbii și face astfel posibilă explicarea corectă a multor fapte particulare.

3.1. Considerînd limba romînă sub aspectul relațiilor dintre limbajele diferitelor grupări sociale, un rol foarte important pare a fi avut în evoluția ei raportul dintre limba literară și limba populară.

---

[1] Cf. ampla discuție la I. Coteanu, *Structura stilistică a limbii*, în LR, XI (1962), nr. 4, p. 357 și urm.

[2] *Thèses*, în TCLP, I (1929), p. 15 ; „Il faut, même en linguistique diachronique, prêter attention aux influences reciproques profondes de ces diverses formations linguistiques et ce non seulement du point de vue territorial, mais aussi à celui des diverses langues fonctionnelles à celui des diverses modes de manifestation linguistique et à celui de divers groupes et ensembles".

În istoria limbii romîne au existat între aceste două sisteme secundare relații neîntrerupte, ceea ce permite și justifică afirmația curentă că limba romînă literară este foarte apropiată de cea populară. Dar în acest permanent proces de interacțiune ponderea celor două sisteme secundare variază de la o epocă la alta.

În unele perioade ale istoriei limbii romîne aspectul popular a exercitat o puternică influență asupra limbii literare. O asemenea perioadă reprezintă, de exemplu, epoca cronicarilor. Limba cronicarilor este mult mai apropiată de limba populară, vorbită, decît limba textelor din secolul precedent, aproape exclusiv traduceri religioase [3]. O apropiere a limbii literare de limba populară se manifestă, foarte clar, cel puțin în ce privește anumite stiluri ale limbii literare, și în secolul al XIX-lea, după apariția programului „Daciei literare".

Perioada actuală pare, dimpotrivă, a reprezenta o etapă în care preponderența revine limbii literare, limbii culte. Acest sistem secundar exercită o clară influență asupra celorlalte.

În limba contemporană, deși contactul limbii literare — mai ales în ce privește stilul literaturii beletristice — cu aspectul popular, în special cel rural, este foarte viu, influența limbii literare asupra limbii populare, a limbii vorbite este fără îndoială mai cuprinzătoare și mai trainică, reprezentînd direcția de dezvoltare care decurge firesc din condițiile sociale și economice actuale. Centralizarea, posibilitățile moderne de comunicație, extinderea instrucției, facilitarea accesului la cultură asigură contactul tuturor straturilor sociale, tuturor colectivităților, indiferent de profesiune și situare geografică, cu limbajul cultivat și ca atare permite pătrunderea elementelor limbii literare în limba populară [4].

3.2. Acest proces se manifestă cu atît mai puternic și mai clar, cu cît în cadrul limbii literare ponderea cea mai mare pare să o aibă stilul științific și nu cel beletristic, în general mai receptiv față de elementele limbii populare. Preponderența stilului științific asupra celui beletristic are ca urmare limitarea acțiunii limbii populare asupra celei literare [5], reducînd folosirea ei la dimensiunile unui „procedeu" de măiestrie literară. Influența stilului științific asupra celorlalte stiluri ale limbii literare se manifestă clar în preferința evidentă pentru termenul științific, strict tehnic adeseori, pe care îl întîlnim frecvent în poezia, ca și în proza artistică contemporană, în critica literară, în textele cu caracter administrativ etc.

Acest raport de forțe, caracteristic momentului actual al evoluției, imprimă limbii contemporane anumite particularități evidente din care derivă și unele greșeli, unele abateri specifice — fie și numai prin frecvența lor — limbii de astăzi.

[3] Cf. Al. Rosetti, B. Cazacu, *Istoria limbii romîne literare*, București, 1961, p. 208, 222.

[4] Cf. Acad. I. Iordan, *Dezvoltarea limbii noastre naționale în anii puterii populare*, în LR, X (1961), nr. 4, p. 291.

[5] I. Coteanu, în *Locul stilului artistic în limba literară*, în LR, X (1961), nr. 2, p. 154, afirmă în acest sens : „Stilul artistic al limbii literare are astăzi altă perspectivă decît în sec. al XIX-lea, și chiar decît avea înainte de 23 August 1944 ... După un timp nu prea îndelungat, numărul de regionalisme va scădea simțitor, cuvintele recente, neologismele... vor dobîndi mult mai repede dreptul de a figura în poezia cea mai lirică...".

4.1. Influența limbii literare asupra limbii populare a fost observată și amintită în diverse rînduri mai ales sub aspectul, de bună seamă cel mai important, al rolului nivelator al limbii literare față de graiuri. Influența limbii literare nu se manifesta însă numai prin renunțarea la unele fonetisme pregnant dialectice sau la cuvinte, eventual și construcții, specifice unei regiuni și necunoscute altora. Ea se manifestă și prin îmbogățirea sistemului respectiv cu termeni și construcții noi, care nu înlocuiesc, ci se adaugă la cele existente.

4.2. Această influență cunoaște și manifestări mai puțin directe, mai subtile, cum este, de exemplu, dezvoltarea conștiinței deosebirii dintre exprimarea familiară, de conversație, „de toate zilele" și o exprimare mai îngrijită, mai oficială, uneori mai solemnă.

Această deosebire se reduce pentru un mare număr de vorbitori mai ales la existența unor serii de sinonime dintre care unul are o coloratură familiară, iar altul se caracterizează printr-o nuanță mai pretențioasă, mai „tehnică", mai „cultă". Cum e și firesc, mai „alese" par de obicei neologismele, ca mai puțin cunoscute în limba vorbită, și prin aceasta, specifice limbii literare.

Astfel, o comunicare de tipul *Trenul circulă spre mare numai vara* pare mai „cultă" decît *Trenul merge spre mare numai vara.* Tot așa *E interzis a staționa în acest loc* e mai „oficial" decît *E interzis (e oprit) a sta, a se opri în acest loc.* Din aceleași considerente *a efectua* e preferat vechiului *a face (În apropiere de Rotterdam... a eșuat nava petrolieră suedeză „Thuntank" ... Se efectuează lucrări pentru salvarea navei)*, iar folosirea termenului *balon* în locul vechiului *minge* pare a da un aspect mai „tehnic" relatărilor sportive.

Sentimentul acestei diferențieri stilistice a sinonimelor corespunde unei realități lingvistice evidente; există cuvinte proprii unui aspect al limbii sau altuia, cuvinte între care se pot stabili echivalențe semantice mai mult sau mai puțin perfecte ca și între cuvintele a două limbi.

Tendința de a folosi termenii sau construcțiile care par mai puțin obișnuiți, mai puțin familiari pentru a obține o exprimare mai îngrijită reprezintă o modalitate importantă de infiltrare a limbii literare, de exercitare a influenței acestui aspect al limbii asupra vorbirii populare, familiare etc.

4.3. Între diferitele sinonime, pe lîngă diferența, mai frapantă la prima vedere, de nuanță stilistică, pe care o au în vedere de obicei vorbitorii, există însă, de cele mai multe ori[6], și alte deosebiri de conținut semantic, de construcție sintactică sau de frazeologie, care, deși mai puțin evidente, sînt totuși foarte importante. Existența acestor diferențe împiedică în anumite contexte înlocuirea unui termen prin sinonimul său.

În dorința de a se exprima mai îngrijit, căutînd termenul „literar", vorbitorii neglijează uneori deosebirile dintre sinonimele stilistice.

[6] Există, foarte puțin numeroase, sinonime care se deosebesc numai stilistic cf. *țipirig-amoniac, aramă-cupru* etc.

Astfel, din efortul foarte pozitiv de a vorbi (sau a scrie) îngrijit, literar, pot rezulta abateri de la normele limbii literare pe care le vom numi **cultisme** și care sînt adeseori mai supărătoare decît folosirea unor elemente de limbă vorbită. Mai supărătoare în sensul că reprezintă fapte care nu se încadrează în nici unul din aspectele limbii — nu sînt nici ale limbii literare, nici ale limbii populare.

„Cultismul" afectează mai ales lexicul, utilizarea cuvintelor, și mai puțin gramatica și se manifestă în moduri foarte variate.

Un tip de cultism atestă formulări de tipul *Fermoarul acesta nu circulă* sau *Ceasul văd că staționează*. În primul exemplu *a circula* înlocuiește pe *a merge*, iar în cel de-al doilea este întrebuințat neologismul *a staționa* în locul vechiului *a sta*. Vorbitorii au recurs deci la neologisme sinonime cu verbele vechi, obișnuite în asemenea situații în limba vorbită, „de toate zilele", neglijînd faptul că între cele două verbe nu există un raport de sinonimie perfectă. Astfel verbul *a merge* este într-adevăr sinonim cu *a circula*, dar numai atunci cînd indică *o mișcare de deplasare* : autobuzele *merg* sau *circulă* pe o anumită distanță, pe un anumit traseu etc. Raportat însă la un mecanism (ceas, fermoar etc.) verbul *a merge* este sinonim cu *a funcționa* și nu cu *a circula*.

Tot așa *a staționa* este sinonimul neologistic parțial a lui *a sta*. Față de *a sta* polisemantic, exprimînd lipsa mișcării sub cele mai diferite aspecte, *a staționa* exprimă doar absența deplasării (este antonimul lui *a circula*) și nu poate fi nici el raportat la mecanisme. De aceea se poate spune *Mașina staționează (în fața casei)*, pe cînd *Ceasul staționează* reprezintă o formulare incorectă.

Situații asemănătoare, în care, evitînd un cuvînt vechi, obișnuit, se recurge la un neologism mai cult, dar mai puțin adecvat, se întîlnesc și în scris [7]. Astfel, *a debuta*, sinonim cu *a începe*, dar numai cînd e vorba de începutul unei cariere, fiind echivalent deci cu *„a începe o carieră"* [8], este tot mai des folosit ca sinonim stilistic, mai cultivat, al lui *a începe*, ceea ce duce la formulări greșite de tipul : *Un cîntec... debutează astfel* : *„Căci ești tînăr"* IB (5 dec. 1958), nr. 1956, p. 2/5 [9].

Tot așa, *a solicita* este sinonim cu vechiul și foarte mult folositul *a cere*, dar numai parțial sinonim, deosebindu-se de acesta din urmă nu numai prin caracterul mai pretențios (termenul e propriu mai ales stilului administrativ), dar și printr-o semantică specifică, avînd sensul de „a cere cu stăruință" (nu „a cere" pur și simplu), ceea ce face să fie nepotrivit într-un context ca : *Am* solicitat *doar cîteva cifre* ; *în contractul colectiv sînt peste o sută*. Fl., nr. 16 (152), 19 apr. 1958, p. 7/1. Întîlnim, de asemenea, pe *a traversa* folosit în contexte ca : *există... o prezență umană puternică, aceea a lui Nang, eroul care* traversează *experiențe omenești fundamentale* : *războiul, revoluția...* GL, X (1963), nr. 36 (495), p. 7, col 2 — 3,

---

[7] Acad. I. Iordan explică unele greșeli întîlnite în publicațiile actuale prin dorința de exprimare „savantă", „aleasă", „neobișnuită". Cf. de ex. *Note de cultivare a limbii*, în LR, XI (1962), nr. 1, p. 16.

[8] Cf. DLRM.

[9] O parte din citatele utilizate în acest articol aparțin colectivului de cultivare a limbii de la Institutul de lingvistică din București.

în care mai potrivit ar fi fost *a trece*, sinonimul obișnuit al neologismului ; *a traversa* are un sens spațial prea concret pentru contextul dat, de aceea, *a trece*, mai abstract, ar fi fost mai adecvat.

În toate exemplele menționate, cultismul, greșeala rezultă din înlocuirea unui cuvînt vechi, considerat „banal", printr-un neologism parțial sinonim cu acesta, înlocuire care presupune neglijarea diferențelor existente între cele două sinonime și al cărei rezultat îl constituie folosirea neologismului cu un sens mai larg decît cel care îi este propriu.

Aceeași căutare de termeni „aleși", mai „culți" sau avînd un caracter tehnic mai pronunțat duce adesea nu numai la înlocuirea printr-un neologism a unui termen vechi, polisemantic, considerat prea comun, dar și la întrebuințarea unui neologism în locul altuia, neglijîndu-se adeseori „diferența specifică" dintre ele.

Așa, de ex., *simptom* se deosebește de *indiciu* printr-o „particularizare". *Simptomul* este indiciul unei stări patologice, anormale etc., un indiciu negativ. Această nuanță specifică a termenului *simptom* face ca utilizarea lui într-un context de tipul : *Atenția carteziană pentru noțiunea clară, distincția, precizia conceptelor estetice cu care operează criticul este* un simptom *al spiritului metodic ce se manifestă în multiple moduri.* GL, 52(362), 24 dec. 1952, p. 2, col. 1, să fie greșită.

Nerecomandabilă mi se pare și neglijarea distincției dintre *a schița* și *a creiona*, neglijare care se manifestă în folosirea celui de-al doilea termen în descrierea unor situații care nu au nimic comun cu „creionul" (fie și figurat !), ca în : *Dintre interpreți, Veronica Strujan, P. Săculeanu ... au* creionat *compoziții remarcabile.* GL, VI, 263, p.7/6.

În acest caz rezultă, ca și în situațiile discutate anterior, o extindere a sensului unuia dintre cei doi termeni. Alteori rezultatul cultismului e restrîngerea sensului unui cuvînt. Așa, de ex., *a aviza* înseamnă a-și da părerea (în sens negativ sau pozitiv), aspectul apreciativ nefiind în nici un fel inclus în verb ca atare ; exprimarea aprecierii presupune prezența unui determinant : *a aviza favorabil sau defavorabil. A aviza* are deci un sens mai larg decît *a aproba* („a aviza favorabil"). De aceea utilizarea lui, în locul lui *a aproba*, într-un context ca : *Planul anual de producție și bugetul... sînt văzute și avizate de comitetul executiv al sfatului popular raional.* „Probleme agricole", 1961, nr. 12, p. 8, reprezintă restrîngerea nejustificată a sensului, fapt care se putea evita folosind pe *a aproba*, mai adecvat contextului dat.

Cînd tendința de a vorbi „ales" este dublată de dorința de exprimare metaforică se ajunge la formulări ca : *Țară cu mari frumuseți peisagistice, Paraguay e o „țară fără ocean" fiind îngrămădită în* abdomenul *continentului.* Fl., 9 (145), 1 mart. 1958, p. 11/2, rezultat al seriei asociative *centru* : *pîntece* : *abdomen.*

Se întîmplă, de asemenea, mult mai rar însă, ca deosebirea stilistică *obișnuit, banal/cult, livresc, elegant* să se dezvolte nu între un cuvînt vechi și un neologism, ci între două cuvinte vechi : unul din cei doi termeni, pentru că ajunge la un moment dat să fie mai puțin folosit decît celălalt sau pentru că e folosit mai ales în anumite limbaje speciale, este simțit ca mai „cult". Un exemplu de acest fel oferă perechea de sinonime

a străbate—a cutreiera. Cel de-al doilea, folosit mai rar, mai mult în texte cu caracter poetic e simțit ca fiind mai „elegant". Echivalența dintre cei doi termeni nu este însă nici semantic (nu numai stilistic) perfectă : *a cutreiera* implică o referire spațială concretă care la *a străbate* e mult atenuată. Această diferență face ca, într-o frază de tipul :...*cît de puternică este, acolo, evocarea sufletului țărănesc cutreierat de agitația evenimentelor tragice din 1907!* GL, X (1963), nr. 36 (495), p. 7/1, să fie preferabil *a străbate*, care a fost înlocuit în citatul menționat prin *a cutreiera* pentru a da mai multă eleganță formulării. Un fenomen similar reprezintă preferința unor publiciști pentru *doar* (în dauna lui *numai* preferință semnalată de acad. I. Iordan [10] și explicată prin „dorința... de a se exprima altfel decît toată lumea".

Și mai rar se întîmplă ca în cadrul unei perechi de sinonime stilistice de tipul celor discutate, termenul banal să fie reprezentat printr-un neologism, iar cel cult printr-un cuvînt autohton. Este cazul perechii : *a întruchipa — a reprezenta*, în care *a întruchipa* e simțit, cel puțin în anumite limbaje, ca mai puțin banal și, de aceea, preferat lui *a reprezenta*. Strict semantic *a întruchipa* (din cauza originii sale : e alcătuit din *întru* + *chip*) are o valoare mai restrînsă decît *a reprezenta*, însemnînd „ a reprezenta concret", „a concretiza", de aceea e firească și corectă formularea *a întruchipa o idee* (ceva abstract), dar e aberantă o îmbinare de tipul *a întruchipa ceva concret, un nud*, de ex. ca în : *Excelează prin întrunirea calităților negative o piesă mare* [11], întruchipînd *un nud de fată călare pe un armăsar*... Cont., 1963, nr. 36 (882), p. 2/4.

4.4. Preponderența stilului științific în cadrul limbii literare contemporane, pe care am semnalat-o în 3.1. și care se manifestă mai ales prin pătrunderea unor termeni și a unor construcții strict tehnice în limbaje mai puțin tehnice, constituie, de asemenea, o importantă sursă de cultisme.

Cum e și firesc, goana după termenul „rar" sau „cult", într-o perioadă de spectaculoasă dezvoltare a științei și tehnicii, poate duce la înlocuirea cuvintelor obișnuite, normale în anumite contexte prin termeni specifici unor domenii științifice strict delimitate.

Prin abuz procedeul poate duce la exprimări artificiale, strident căutate ca : *în analiza psihologică, peisajul intră cu ușurință ca element de* cataliză *care* potențează *mișcările sufletești*, GL, X (1963), nr. 36 (495), p. 7/5.

Destul de frecvent se întîmplă ca termenul tehnic, prin care e înlocuit sinonimul său de mai largă circulație, să fie plasat, din cauza insuficientei cunoașteri a sensului, în contexte nepotrivite.

Neadecvată mi se pare, de ex., înlocuirea termenului *amploare* prin aparentul lui sinonim *amplitudine;* cuvînt de uz tehnic strict limitat și cu sens foarte precis, într-un articol de critică literară : *Însă Lăncrănjan pare decis să facă frescă... și romanul are de la început* **amplitudinea** *epică trebuitoare.* Cont., 1963, nr. 36/882.

[10] În *Note de cultivare a limbii*, în LR, XI (1961), nr. 1, p. 13 — 15.
[11] E vorba de un bibelou puțin reușit.

O lucrare epică se caracterizează de obicei printr-o desfășurare largă, deci prin *amploare* și nu prin *amplitudine*(!), care reprezintă lungimea unui arc, lungimea unei distanțe în cadrul unei mișcări oscilatorii.

Tot așa, pare mai adecvat „banalul” *interes*, eventual *interes constant*, *permanent*, tehnicului (și uneori atît de îndepărtatului din punct de vedere semantic) *aderență* într-un context ca : Aderența *la practică, la procesele și fenomenele care au loc în viața economică...am putea spune că formează nota dominantă a orientării revistei.* Cont., 1963, nr. 36(882), p. 7/4.

Unii termeni tehnici extrem de frecvent folosiți în limba actuală au devenit un fel de șabloane. Așa sînt, de ex., *ancorare* (*în realitate*, de obicei), *jalon* (*critic*, adeseori), *a trasa* etc., pentru critica noastră literară. Dar chiar după ce au devenit un loc comun, pierzîndu-și orice expresivitate, se poate întîmpla ca termenii tehnici să fie întrebuințați greșit, deoarece nu li se cunoaște bine sensul. Nepotrivită este, de ex., combinația *a trasa jaloane* (cf. *În loc* să traseze *cu limpezime și siguranță cîteva* jaloane *critice care să servească ulterior drept bază de discuție.* GL, X (1963), nr. 36(882), p. 7/6), deoarece *jalonul* este un semn care marchează un punct, pe cînd *a trasa* presupune o succesiune de puncte, deci o linie. În mod curent se spune *a pune* (*cîteva*) *jaloane*, construcție perfect corectă, dar *a pune* a fost considerat probabil prea „comun”.

În știința contemporană, foarte frecvenți sînt, în diferite domenii și corespunzînd unor concepte mai mult sau mai puțin diferite, termenii *structură* și *funcție* și derivatele lor. Acești termeni își fac loc și în alte stiluri ale limbii literare. Frecvent îi întîlnim mai ales în publicistică, deseori în contexte neadecvate, în fraze care provoacă nedumerirea sau rămîn pur și simplu neclare. Astfel, în *Frumusețea și originalitatea acestor piese...conferă creatorilor un loc la înălțimea tradiției peste care ei* structurează *o concepție de factură modernă.* Cont., 1963, nr. 36(882), p. 2/3 e greu de spus ce înțelege autorul prin *a structura*. Poate *a suprapune* — care i s-a părut banal.

Termenii *funcție* și *funcțional* apar de 4 ori pe o singură pagină a „Contemporanului”, 1963, nr. 36(882), p. 2 :

1) *O bună inițiativă au dovedit-o constructorii* ștrandului (*poate unul din cele mai frumoase și* funcționale *din această regiune*) ; 2) *Edilii acestei importante stațiuni...au manifestat aceeași grijă pentru unele aspecte de ordin strict* funcțional, *ca de pildă terminarea lucrărilor de canalizare* ; 3) *Tanagralele erau bibelouri cu* funcție *chiar dacă erau strîns legate de moda vestimentară a timpului...ele aveau și o valoare decorativă autonomă* ; 4) *Unele modele noi ale acestei fabrici, Cangurul, Fazanul* [12]*...au grație și prospețime. Cangurul, de pildă, adoptă o formă* funcțională *amuzantă : buzunarul său prelungit poate servi drept scrumieră...*

Folosirea în toate citatele de mai sus a termenilor în discuție presupune ideea de utilitate (în citatul al II-lea, de ex., *funcțional* e clar folosit în loc de *utilitar*), străină sau cu totul secundară atît diferitelor accepțiuni științifice, cît și accepțiunilor curente ale acestor cuvinte.

[12] E vorba de bibelouri.

5.1. Caracteristica principală a limbii romîne contemporane o constituie, în ce privește raportul de forțe dintre diferitele sisteme secundare în care se manifestă, preponderența clară a limbii literare, rolul predominant revenind în cadrul ei stilului științific.

Aceste trăsături dominante imprimă limbii o anumită direcție de dezvoltare și explică frecvența mare a unui tip de greșeli, pe care le-am numit **cultisme.**

5.2. *Înțelegem prin* **cultism** *o greșeală a cărei origine o constituie dorința de a se exprima mai literar, mai „ales", mai puțin banal.*

Expunerea anterioară s-a oprit asupra unui anumit tip de cultism, cultismul lexical.

Fenomenul cultismului lexical se bazează pe existența, în cadrul unei limbi, a unor perechi, eventual a unor serii de sinonime diferențiate stilistic, presupune deci diversificarea limbii în sisteme secundare în virtutea stratificării sociale.

În majoritatea cazurilor, deosebirile dintre termenii sinonimi nu se reduc la cele de nuanță stilistică. Sinonimele se deosebesc de obicei semantic : uneori unul din termeni are mai multe sensuri decît celălalt, raportul de sinonimie stabilindu-se numai pentru unele sensuri (cf. *a merge /a circula* etc.) sau are un sens mai abstract sau mai general, ceea ce permite întrebuințarea lui într-o gamă mai largă de contexte față de sinonimul său (cf. *indiciu/simptom, a începe/a debuta* etc.).

Înlocuirea termenului cu semantică mai bogată sau cu sens mai general sau mai abstract prin sinonimul său parțial în contextele necomune (specifice deci termenilor din prima categorie) are drept urmare folosirea greșită, aberantă a termenului din punctul de vedere al semanticii lui. În cele mai multe cazuri, această folosire greșită, care constă în egalizarea semantică a sinonimelor, presupune o extindere a semnificației termenului cu semantică mai restrînsă (cf. *a staționa — a sta, a debuta — a începe* etc). Mult mai rar utilizarea greșită are ca rezultat restrîngerea semnificației unuia dintre sinonime (cf. *a aproba — a aviza*).

De obicei perechile sinonimice cuprind un termen vechi și un neologism, mai literar fiind considerat (cum e de așteptat, deoarece cuvintele de origine străină, dacă nu au o circulație strict limitată teritorial, pătrund întîi în limba literară) neologismul.

Rar, în cazurile în care neologismul a căpătat o mare circulație, poate fi simțit mai „ales", mai „cărturăresc" sinonimul său mai vechi, în special dacă acesta din urmă e mai puțin întrebuințat, dacă e specific unui anumit limbaj special (cf. *a reprezenta — a întruchipa*). În aceleași condiții se poate produce diferențierea stilistică și între două cuvinte aproximativ la fel de vechi (cf. *a străbate — a cutreiera*) sau de noi (cf. *indiciu — simptom*).

În ultima vreme, mai ales în publicistică, se poate ușor constata o diferențiere stilistică între cuvinte mai mult sau mai puțin sinonime, în favoarea termenilor tehnici. Termenii tehnici, cu întrebuințare restrînsă, limitată la un domeniu sau altul, sînt considerați mai „aleși" și preferați termenilor cu largă răspîndire în limba literară (fenomen explicabil prin impresio-

nanta dezvoltare a științei și tehnicii în epoca noastră), ceea ce favorizează un tip oarecum diferit de cultism.

5.3. Istoria lexicului oricărei limbi scoate la iveală fapte mai mult sau mai puțin asemănătoare cu cele discutate în expunerea anterioară. Orice semasiologie consemnează fenomenul lărgirii sau restrîngerii sensului, ca și deplasarea semantică sau stilistică. Multe din faptele lingvistice care constituie azi norma au fost la origine abateri [13], ceea ce înseamnă că, fără îndoială, unele din greșelile de astăzi, eventual chiar de tipul celor discutate mai sus, se pot impune și generaliza.

Această eventualitate de viitor nu schimbă însă poziția lor în limba de azi. Pentru perioada noastră ele sînt greșeli și se datoresc unei cunoașteri insuficient de profunde a limbii sau, uneori, poate numai unei neglijente întrebuințări a ei. Ceea ce merită să fie subliniat e că genul de greșeală discutat derivă din dorința unei exprimări mai „alese", mai „îngrijite".

LISTĂ DE ABREVIERI

IB = Informația Bucureștiului
Fl. = Flacăra
GL = Gazeta literară
Cont. = Contemporanul

[13] Pentru rolul greșelii în dezvoltarea limbii, cf. *Abaterea lingvistică*, în LR, X (1961), nr. 6, p. 528 — 539.

ASUPRA UNOR „FORME ABERANTE" INTRODUSE DE MARINARI ÎN LIMBĂ

În broşura *Limba corectă*, publicată la începutul anului 1963 de Editura ştiinţifică, acad. prof. Al. Graur critică pe marinari pentru folosirea termenilor *cheu*, *prova* şi *navigă*, pe care îi consideră „forme aberante, elemente de diversificare inutilă", pe motiv că nu ar aduce nimic nou faţă de cuvintele *chei*, *proră* şi *navighează*, existente în limba vorbită de marele public.

Întrucît termenii de mai sus sînt termeni de specialitate, consider că discutarea lor la nivelul limbii vorbite de întregul nostru popor nu era neapărat necesară. Terminologia maritimă nu poate fi concepută în afara marinarilor, şi, ca atare, oricît de multe cuvinte marinăreşti ar ajunge la un moment dat să fie cunoscute marelui public, adevărata lor formă nu poate fi găsită decît în marină, ceea ce înseamnă că nu se poate spune despre un termen nautic că este greşit pentru simplul motiv că el nu este acceptat de un public care, de fapt, n-are nici o legătură cu marina.

Pentru că s-a pus totuşi problema termenilor *cheu*, *prova* şi *navigă*, consider necesar să mai fie analizate şi alte aspecte ale problemei, aspecte la care mă voi referi pe scurt în cele ce urmează.

În legătură cu cuvîntul *cheu*, autorul broşurii arată la p. 32 următoarele : „Din motive asupra cărora nu e necesar să insist aici, cuvîntul franţuzesc *quai*[1] a devenit în romîneşte *chei* şi aşa este el folosit de toată lumea, cu excepţia marinarilor, care zic *cheu* şi ar dori să ne oblige pe toţi să zicem aşa : nu *cheiul Dîmboviţei*, ci *cheul*". Mai departe, autorul arată că termenul *cheu* se explică prin „imitarea servilă a limbii franceze". Faţă de cele de mai sus, trebuie să arăt în primul rînd că marinarii nu zic *cheu* cheiului Dîmboviţei. Prin *cheu*, marinarii înţeleg o „construcţie în lungul unei porţiuni din malurile unei ape navigabile, care serveşte pentru a înlesni acostarea navelor..."[2]. După cum se vede,

[1] În lucrarea *Etimologii romîneşti*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1963, p. 71, acad. prof. Al. Graur este de părere că originea cuvîntului *chei* „trebuie căutată într-o limbă slavă (cf. bg. *кей*)".

[2] *Lexiconul tehnic romîn*, volumul al IV-lea, Editura tehnică, Bucureşti, 1958.

această definiție nu corespunde cheiului Dîmboviței, în primul rînd pentru că Dîmbovița nu este o apă navigabilă. Spre deosebire de limba franceză, în care unul și același cuvînt, *quai*, are atît sensul generic de „mal amenajat al unei ape" (cf. rusă *набережная*, engl. *embankment*), cît și sensul special de „loc de acostare" (cf. rusă *причал*, *пирс*, engl. *pier*), în limba română aceste două sensuri sînt redate prin cuvinte diferite, respectiv *chei* și *cheu*. După părerea mea, este foarte probabil ca termenul *chei* să provină dintr-o limbă slavă (cf. bg. *кей*, s.-cr. *kej*); în ceea ce privește însă termenul *cheu*, mi se pare neîndoielnic că el provine din franceză (*quai* > *cheu*, după modelul *essai* > *eseu*), limbă din care au pătruns în românește foarte mulți termeni nautici, motiv pentru care nu pot fi de acord cu aprecierea că *cheu* s-ar explica prin „imitarea servilă a limbii franceze"[3]. Cu ce este mai servil cuvîntul *cheu* decît cuvintele *sitronadă* sau *relaș*, pe care unele agenții teatrale din București îl scriu „relache", adică, de fapt, nici românește, nici franțuzește (fr. *relâche*)?

Pentru combaterea termenului marinăresc *prova*, în broșura *Limba corectă* se arată următoarele (p. 32): „Și noi, și numeroase alte popoare zicem *proră*, în acord cu originalul din greaca veche, iar marinarii zic *prova*, păstrînd pe *a* și la forma nearticulată, în ciuda gramaticii românești ...".

Este adevărat că în greaca veche se spunea πρῷρα și tot așa se spunea și în latină (*prora*). Dar dacă în greaca veche se spunea, de exemplu ἄγκυρα, este oare acesta un motiv ca și în limba română modernă să se spună, în loc de *ancoră*, „anchiră"? Dintre limbile moderne, cuvîntul *prora* se întîlnește numai în spaniolă, italiană și greacă. În spaniolă cuvîntul *prora* se întîlnește în literatura beletristică și în special în versuri, iar în italiană se folosește mai mult forma *prua*, deși în manualele de marinărie și în dicționarele nautice sînt consemnate ambele forme. În afară de spanioli, italieni și greci, nu mai spune nimeni *prora*, cel puțin dintre popoarele care ar fi putut avea o cît de mică influență în formarea terminologiei nautice românești. În rusă și bulgară se spune *нос*, în poloneză *dziób*, în sîrbo-croată *клун*, în cehă *příd*, în slovacă *čelnica*, în maghiară *hajóorr* și *elöhajó*, în franceză *proue* și *avant*, în spaniolă și portugheză *proa*, în germană *Vorschiff* și *Bug*, în olandeză *Boeg*, în norvegiană *baug*, în engleză *bow* și *prow*, ultimul desemnînd partea provei deasupra liniei de plutire.

Dar chiar dacă într-adevăr „numeroase alte popoare" ar spune *proră*, ar fi oare acesta un motiv să li se impună marinarilor români renunțarea la un termen tradițional[4] și înlocuirea lui cu unul străin? Ar ajuta oare aceasta cu ceva dezvoltarea marinei noastre?

În legătură cu păstrarea lui *a* la forma nearticulată, cred că lucrurile se pot explica în felul următor. Cu mulți ani în urmă, pentru de-

[3] În lucrarea *Etimologii românești*, p. 71, acad. prof. Al. Graur arată că forma *cheu* s-ar datora „unei tendințe de francizare și probabil a fost introdusă în marină prin capriciul unui comandant". După părerea mea, termenii marinărești și cuvintele în general nu se pot forma și nici nu pot să dispară pe baza capriciului unei singure persoane.

[4] Cel mai vechi manual marinăresc pe care l-am avut la îndemînă este *Manualul gabierului*, publicat în 1881. În acest manual, precum și în toate manualele de la 1881 încoace, nu am întîlnit decît termenul *prova*. De altfel și *Dicționarul limbii române moderne* menționează forma *provă*.

semnarea părții din față a navei se folosea, probabil, expresia „prova navei" (cf. *нос суда*, *Vorschiff*, *hajóorr*). Cu timpul, cel de-al doilea element al expresiei a devenit de prisos și a dispărut, primul element rămînînd în forma sa articulată. Marinarii folosesc forma articulată *prova* mai mult în sens adverbial, cu prepoziții care marchează raporturi de loc, spațiu, mișcare. Expresiile de tipul „în prova navei" au pierdut pe „navei", devenind astfel eliptice de atribut genitival și transformîndu-se în locuțiuni adverbiale de loc. Caracterul adverbial este și mai evident în expresii ca „în prova-babord" care arată o direcție în raport cu nava. Cînd se are în vedere prova ca obiect, se folosește și forma nearticulată *provă* (de ex. : nava are o *provă* alungită).

În ceea ce privește etimologia termenului *prova*, există în marină părerea că acesta, ca formă diferită de varianta literară *proră* (cf. ngr. πρῶρα, it. *prora*), s-ar fi format sub influența limbii turce (cf. tc. *prova*). În limba turcă, termenul *prova* înseamnă „probă", „încercare", dar are și sensul de „partea din față a navei" (cf. *Türkçe Sözlük*, Istanbul, 1945). Dată fiind influența pe care limba turcă a avut-o în trecut asupra limbii romîne, este posibil ca termenul *prova* să fi fost împrumutat din turcește o dată cu alți termeni nautici care s-au păstrat pînă în zilele noastre (*cange*, *eche*, *ghiordel*, *marangoz* etc.).

În orice caz, indiferent de originea lui, cuvîntul *prova* nu poate fi înlocuit cu *proră*, nu numai pentru că aceasta nu ar ajuta cu nimic pe marinari, dar și pentru faptul că, înlocuind *prova* cu *proră*, ar trebui schimbate în mod corespunzător și o serie de cuvinte și expresii derivate, ceea ce ar duce la crearea unor termeni artificiali. Pentru a nu da decît un exemplu, nava care, din cauza inundării unui compartiment sau din alte cauze, intră mai mult în apă cu prova, se zice că este *aprovată*. Înlocuind *prova* cu *proră* ar trebui, pentru a nu da loc la inconsecvențe, să se zică „aprorată", termen care, dacă pentru marele public este tot așa de străin ca și *aprovată*, pentru marinari ar suna fals și este greu de presupus că s-ar găsi cineva în marină care să-l accepte.

Referindu-se la forma *navigă* (ind. prez., pers. a III-a sg. și pl.), acad. prof. Al. Graur arată că, prin folosirea ei, marinarii ar contrazice „uzajul general", dar cine oare folosește mai mult verbul *a naviga* decît navigatorii ? Ca și în cazul cuvîntului *cheu*, nu pot să fiu de acord cu explicarea formei *navigă* prin „imitarea servilă a limbii franceze" din moment ce în limba romînă avem atîtea forme similare (*intrigă*, *instigă* etc.) și nu există o regulă precisă de atașare a sufixului *-ez* la indicativul prezent al verbelor de conjugarea I.

În afară de faptul că forma *navigă* este izvorîtă din practica de toate zilele și nu contravine cu nimic regulilor gramaticale romînești, ea mi se pare preferabilă formei *navighează* și pentru faptul că aceasta din urmă conține o silabă de prisos, care nu face decît să-i îngreuieze pronunțarea.

Prin natura serviciului, marinarii au numeroase ocazii de a „imita servil" nu numai limba franceză, dar și limbile italiană, germană, spaniolă, engleză etc. Departe de patrie, marinarul romîn este obligat să folosească o limbă străină pentru a se putea înțelege cu piloții, cu căpi-

tăniile porturilor, cu docherii etc., cum și pentru înțelegerea unor documente nautice ca : avize pentru navigatori, cărți-pilot, table de maree etc. Totuși, în ciuda acestor condiții, marea masă a marinarilor a fost întotdeauna ostilă introducerii în limbă a unor cuvinte sau forme străine fără ca lucrul acesta să fie necesar. Marinarii au acceptat cuvinte străine numai atunci cînd n-au găsit în romînește un echivalent potrivit. Cum ar fi putut, de exemplu, să traducă în romînește cuvîntul franțuzesc *chaumard*? Nu avem nici un echivalent romînesc pentru piesa numită în franțuzește așa. Trebuiau oare să-i spună „odgon-frecău" după modelul lui „gît-legău"? Marinarii au preferat să-i zică *șomar*, dînd o formă oarecum romînească originalului francez. Tot așa *Bootsman* a devenit *boțman*, *boccaporto* > *bocaport*, *alley-way* > *alivei* etc. Dar ori de cîte ori s-a putut găsi un cuvînt romînesc potrivit, el a fost preferat termenilor străini. Un exemplu concludent în această privință îl constituie terminologia velelor, formată în majoritate în romînește (*rîndunică*, *zburător*, *strîngător de burtă*, *aripă* etc.).

Imitarea servilă a limbii franceze este o caracteristică a burgheziei și a rămășițelor ei din țara noastră. Tendința de francizare a limbii este un atribut al cosmopoliților, al așa-zișilor „oameni culți", care, după ce învață papagalicește cîteva cuvinte franțuzești, fac paradă de ele și nu mai pot vorbi decît cu „merci", „au revoir", „bonjour" (am auzit pe unii spunînd „bonjour" chiar la miezul nopții !).

Este interesant de văzut cum se face că pentru noțiuni strict marinărești există în limbajul general cuvinte de genul lui „proră" pe care nu le folosește nimeni în marină. În mod normal, termenii marinărești pătrund în vorbirea generală prin contactul direct cu marinarii, prin viu grai sau prin scris. Despre marină însă nu scriu numai marinarii, ci și persoane ca ziariști și scriitori care, după ce stau un timp la bordul unei nave, își scriu impresiile folosind cuvinte și expresii marinărești. Nefiind însă marinari, ei nu folosesc întotdeauna termenii nautici cu sensul lor real, ci cu sensul pe care a putut să-l desprindă ziaristul sau scriitorul respectiv în decursul cîtorva zile petrecute în marină.

Cuvinte și expresii marinărești mai pătrund în limbajul general și prin intermediul traducerilor din alte limbi. Dacă traducătorul nu este marinar și nici nu se consultă cu cineva de specialitate, în traducerea respectivă pot să apară termeni și expresii străine marinarilor, provenite din traducerea mecanică a unor cuvinte din textul original. Astfel, au apărut în ziare, romane etc. termeni ca „înclinație" în loc de *declinație* (în limba rusă *склонение*), „curs" în loc de *drum* (în rusă *курс*), „driză" în loc de *fungă* (în italiană *drizza*), „contratorpilor" în loc de *distrugător* (în franceză *contre-torpilleur*), „arboret regal" în loc de *arboretul rîndunicii* (în engl. *royal mast*) etc. Mai de mult, am întîlnit într-un roman tradus din franțuzește formularea „ofițerul de *sfert* se plimba prin *pătratul* vaporului", provenită din traducerea mecanică a cuvintelor *quart* (care înseamnă „sfert", dar și „serviciu de cart") și *carré* (care înseamnă „pătrat", dar și „careul navei").

Dicționarele bilingve și în mai multe limbi, atunci cînd la întocmirea lor nu a fost consultat și un marinar, pot contribui și ele la defor-

marea unor termeni marinăreşti. Astfel, de exemplu, în *Dicţionarul englez-romîn*, publicat de Editura ştiinţifică în 1958, termenul *to keel* este tradus prin expresia lipsită de sens „a întoarce (vasul) cu chila în susul apei", în loc de *a trage barca etc. pe mal*; termenul *mine-sweeper* este tradus prin „vas culegător de mine" în loc de *dragor*. Dacă pentru marele public termenul „vas culegător de mine" poate să apară ca firesc, pentru marinar el este un nonsens, deoarece minele marine se *dragheză*, adică se neutralizează într-un anumit fel, „culegerea" lor fiind echivalentă cu sinuciderea.

Cu tot caracterul lor artificial, asemenea termeni, comparabili cu „tambour de livre" se răspîndesc uneori cu ajutorul tipăriturilor, ducînd astfel la crearea unei imagini deformate a terminologiei nautice romîneşti. Mai mult, se pretinde că aceştia ar fi termeni „literari", în timp ce termenii folosiţi de marinari sînt consideraţi uneori „forme aberante".

După părerea mea, adevăratele „forme aberante, elemente de diversificare inutilă" în materie de terminologie nautică, trebuie căutate nu în limbajul marinarilor, ci în limbajul acelora care, fără a avea vreo legătură cu marina, ajung la un moment dat să inventeze termeni ca cei exemplificaţi mai sus.

N. PĂDURARIU
ofiţer de marină

SCHIȚĂ DE ISTORIE A LEXICOGRAFIEI ROMÎNE

DE

MIRCEA SECHE

XI

ACTIVITATEA LEXICOGRAFICĂ A LUI A. T. LAURIAN ȘI I. MASSIM

4

Analiza dicționarului lor (continuare)

Indicațiile etimologice. Insuficiența informării și mai ales linia latinistă sînt evidente în *Dicționariul limbei romîne* la capitolul etimologii. Nu este de aceea întîmplător că modul în care cei doi autori principali ai lucrării, Laurian și Massim, au rezolvat originea cuvintelor romînești a dat naștere la una dintre cele trei critici fundamentale care s-au adus cunoscutului dicționar. *Cuvinte inventate, forme nereale, etimologii fanteziste* (pe linia radical-latinistă), iată, în esență, aspectele negative semnalate de criticii lucrării, încă de la apariția ei. Părerea primului recenzent al operei, N. Quintescu, după care dicționarul constituie, sub aspect etimologic, o întoarcere, uneori cu rezultate mai slabe, la Lexiconul de la Buda (1825), a fost în general menținută și astăzi. Este semnificativă, din acest punct de vedere, aprecierea unui cercetător mai recent al lucrării, I. Șiadbei, care, după ce afirmă că „dicționarul... a adus totuși un folos studiilor etimologice", deoarece „în el se găsesc, pentru prima dată, etimologiile latine ale unor cuvinte romînești", citează lista (exhaustivă !) a celor... 12 termeni romînești de origine latină a căror etimologie justă a fost indicată în opera lui Laurian și Massim, conchizînd : „pentru cele 3448 de pagini [ale dicționarului], desigur că nu e prea mult" [1]. Dacă lucru-

[1] „Limba romînă", VI (1957), nr. 6, p. 19.

rile ar sta într-adevăr așa cum le prezintă I. Șiadbei, orice încercare de revalorificare a dicționarului la capitolul etimologii ar fi desigur inutilă. Realitatea este însă departe de aprecierea citată mai sus și în general de părerea curentă. O cercetare mai riguroasă a indicațiilor etimologice din lucrare ne arată numeroase și importante erori, dar și unele calități apreciabile și chiar surprinzătoare. În general, volumul erorilor întrece și chiar covîrșește pe acela al calităților dicționarului la indicațiile etimologice. Din acest punct de vedere, comparația care se face de obicei între dicționarul lui Cihac și acela al lui Laurian și Massim scoate și mai clar în evidență neta inferioritate a acestei din urmă lucrări în ceea ce privește etimologiile. Dar, pe de altă parte, în tendința lor exagerată de a descoperi etimoane latinești pentru cît mai mulți termeni românești, cei doi filologi latiniști au găsit adesea soluții juste sau apropiate de adevăr, opuse lui Cihac, la care constatasem o tendință oarecum contrară, acel credit excesiv acordat filierelor slave.

Meritul principal al *Dicționariului limbei române* la capitolul etimologii nu trebuie totuși căutat la elementele de origine latină, unde, cum am mai spus, se întîlnesc numeroase exagerări. Partea etimologică remarcabil realizată a lucrării este aceea privitoare la neologisme, în sensul strict, adică la împrumuturile recente (îndeosebi romanice) ale limbii române. Aici se poate spune că Laurian și Massim nu au precedent în istoria lexicografiei române și nu pot fi comparați în nici un caz cu Alexandru Cihac, care refuzase, cu puține excepții, înregistrarea acestui voluminos material lexical. Înregistrînd ultimele „achiziții" lexicale neologice românești ale epocii, îmbogățind ei-înșiși, aproape „profetic", în dicționar, fondul lexical neologic românesc, autorii au indicat totodată, în numeroase cazuri pentru prima dată, și etimologia exactă a acestor împrumuturi. Sub acest aspect, lucrarea nu este nici astăzi cu totul depășită.

*

Constatările noastre asupra indicațiilor etimologice din *Dicționariul limbei române* se întemeiază în primul rînd pe parcurgerea integrală a cuvintelor începătoare cu litera *M* (medie ca întindere), în dicționar și în glosar, iar în al doilea rînd pe numeroase sondaje făcute la diverse alte litere.

Prima observație generală care se impune, în urma acestei operații, este aceea că dicționarul rămîne net superior glosarului la capitolul etimologii. Două trăsături predominante fac din glosar o operă cu totul modestă la acest capitol: respingerea cu price preț a explicațiilor prin slavă și numărul exagerat de mare al cuvintelor rămase fără nici o indicație etimologică. Deși „anexa" e consacrată vorbelor „străine" (deci în primul rînd slave) din limba română, autorii (dar mai ales Massim, ca autor principal al glosarului) poartă adevărate polemici cu slavistul Fr. Miklosich, combătîndu-l și încercînd să împingă termenii de origine slavă spre etimoane latine ori romanice. Afirmații de felul aceleia date la *cetină* (: „nu credem să fie slavic, cum susține învățatul Miklosich,

deoarece nu există în vechea slavică, ci numai la serbi; se leagă, probabil, de aceeași rădăcină cu *catena*") ne întîmpină la tot pasul în glosar. Pe de altă parte, numărul mare de cuvinte din glosar rămase fără etimologie nu arată întotdeauna neputința autorilor de a o indica, ci reprezintă, poate în egală măsură, tendința lor de a subevalua aportul neromanic la îmbogățirea lexicului limbii romîne: neindicînd sursele „străine", autorii vor să dea impresia că numărul cuvintelor provenite din asemenea izvoare este redus; totodată, lărgind volumul de cuvinte cu origine necunoscută, ei intervin aici cu unele sugestii în direcție romanică.

O altă constatare generală este contradicția, adesea flagrantă, între principiile etimologice ale autorilor și aplicarea lor concretă în dicționarul propriu-zis. În prefața lucrării există o tendință clară de a reduce filierele directe la cele originare: pentru cuvintele împrumutate din limbile romanice care au un prototip în latină autorii hotărăsc să indice exclusiv sau măcar în primul rînd forma latinească; pentru împrumuturile occidentale compuse din elemente grecești, se adoptă principiul indicării exclusive a elementelor componente originare. Ambele principii amintite sînt, din fericire, serios amendate în practică. Dimpotrivă, unele principii sănătoase enunțate în prefața lucrării sînt aplicate doar parțial în dicționar: este vorba de hotărîrea de a se înregistra forma-bază a derivatelor pe teren romînesc, etimoanele cuvintelor de origine „străină" etc. În mod consecvent în glosar și adesea în dicționar lipsește etimologia derivatelor, iar la termenii neromanici se indică cel mult limba furnizoare, aproape niciodată formele corespunzătoare externe.

Supărătoare este și absența unor norme ferme, sistematice și clare în tehnica indicațiilor etimologice din *Dicționariul limbei romîne*. Din această cauză, cititorul nu poate adesea să distingă etimologiile propriu-zise de corespondentele latinești introduse după cuvîntul-titlu, nici cuvintele moștenite de cele împrumutate, nici filierele directe de cele indirecte etc.

Despre alte aspecte legate de etimologia cuvintelor înregistrate în dicționar vom vorbi mai jos, după prezentarea unor date statistice rezultate din parcurgerea articolelor cuprinse la litera *M*.

Comparînd indicațiile etimologice date de Laurian și Massim la această literă cu acelea pe care ni le oferă, la aceeași literă, *Dicționarul limbii romîne moderne* apărut în 1958, constatăm că în cele două lucrări etimologiile coincid — total ori parțial — la un număr de 488 de termeni. Statistica ni se pare elocventă dacă ținem seamă, pe de-o parte, că ea se referă la o porțiune echivalentă doar cu a șaptesprezecea parte din lucrarea latinistă, iar pe de alta că în cifra amintită nu figurează aproape nici unul dintre numeroasele derivate pe teren romînesc înregistrate. Așadar, sîntem îndreptățiți să presupunem că numărul de etimologii valabile (în total ori în parte) din *Dicționariul limbei romîne* trebuie evaluat în mii.

Autorii excelează, după cum am spus, la termenii împrumutați din surse romanice. Astfel, la litera *M* s-a indicat exact sursa franceză a unor

termeni românești ca *macac*, *machiavelic*, *magnezit*, *magnetiza*, *majorat*, *maleabilitate*, *mamut*, *manevră*, *manganos*, *manometru*, *mansardă*, *manșetă*, *manșon*, *manufactură*, *manufacturier*, *mariaj*, *marionetă*, *marmeladă*, *marsupial*, *mastoidă*, *mașinărie*, *matador*, *materializa*, *materialitate*, *maternitate*, *mecanism*, *mecaniza*, *medical*, *menaj*, *menaja*, *menajerie*, *meninge*, *meningită*, *menționa*, *mercantil*, *mesagerie*, *metalochimic*, *metaloid*, *metalurgic*, *metamorfoza*, *metatars*, *metatorax*, *meteoric*, *metodist*, *metodologie*, *metrologie*, *metronom*, *mezocarp*, *mezofil*, *micrometru*, *microscop*, *microzoare*, *miliard*, *miligram* etc. etc. *Dicționariul limbei române* este, prin aceasta, cea dintîi operă lexicografică în care pot fi evaluate proporțiile influenței franceze asupra vocabularului românesc.

Teoria că „adesea un cuvînt nu provine dintr-o singură sursă, ci reprezintă o împletire a mai multor originale, din aceeași limbă sau limbi diferite" [2], așa-numita *etimologie multiplă*, își găsește pentru întîia dată aplicare la noi, în mod sistematic, în dicționarul lui Laurian și Massim. Nu credem să greșim dacă vom spune că acest dicționar este una dintre primele opere lexicografice din istoria lingvisticii universale care adoptă principiul etimologiei multiple. De exemplu, termeni ca *madonă*, *mandolină* ori *medalie* sînt explicați deopotrivă prin surse franțuzești și italiene, ca în *Dicționarul limbii române moderne*; tot ca aici, neologisme de felul lui *magistral*, *mandibulă*, *manual*, *material*, *mediator*, *mercurial*, *minister*, *minuție*, *misiune*, *mixt*, *mizerabil*, *mobil*, *molar* etc. au etimoane duble, franțuzești și latine (savante). Există însă și numeroase divergențe parțiale între cele două izvoare în privința surselor etimologice multiple ale împrumuturilor românești. Divergențele provin în primul rînd din tendința, evidentă, a autorilor latiniști de a adăuga la sursa franceză una latină, eventual și una italiană. Cu alte cuvinte, în numeroase cazuri în care *Dicționarul limbii române moderne* se oprește la un singur izvor etimologic, *Dicționariul limbei române* al lui Laurian și Massim adoptă două sau mai multe posibilități: termeni ca *maleabil*, *mamifer*, *marasm*, *marginal*, *mastodont*, *materialism*, *mentor*, *mesaj*, *milion*, de exemplu, explicați în *Dicționarul limbii române moderne* exclusiv prin limba franceză, apar în dicționarul latinist cu etimon dublu, francez și latin; *macaroană*, *madrigal*, *maltrata*, *maniac*, *manipula*, *marca*, *marină*, *mascaradă*, *masiv*, *mesager* etc., cu etimon francez în dicționarul contemporan citat, apar în *Dicționariul limbei române* ca împrumuturi posibile deopotrivă din franceză și italiană. În cele mai multe cazuri de acest fel, rezolvarea pe care ne-o oferă lucrarea latinistă este mai exactă. Concepția etimologică actuală în privința așa-numiților „termeni internaționali" este foarte apropiată de aceea a lui Laurian și Massim: ea arată că în general nu trebuie să punem pe seama unei singure limbi sursa de împrumut a unui cuvînt, atunci cînd acesta există în mai multe limbi cu care româna a putut veni în contact. Pentru ardeleanul Laurian, originar dintr-o provincie românească în care influența franceză a fost destul de slabă, dublarea etimonului francez cu unul

[2] Al. Graur, *Etimologii românești*, [București], 1963, p. 11.

latin savant, italian, sau chiar cu unul neromanic, este adesea întemeiată, căci filierele prin care a pătruns în limba română unul şi acelaşi cuvînt au diferit de multe ori în mod substanţial în diversele provincii româneşti. Acest merit al autorilor latinişti se verifică în parte şi prin compararea operei lor lexicografice cu recent apărutul *Dicţionar de neologisme* al lui F. Marcu şi C. Maneca (Bucureşti, 1961). Constatăm, în cele două lucrări, numeroase indicaţii comune de etimologie multiplă, acolo unde *Dicţionarul limbii române moderne* optase, riscînd, pentru o unică sursă de împrumut, de regulă franceza. Iată doar cîteva exemple în acest sens [3] : *madrigal* (LM, DN < fr., it., ; DM < fr.) ; *mag* (LM, DN < lat., gr., ; DM < lat.) ; *magazin* (LM, DM < fr., it., ; DM < fr.,) ; *maiestos* (LM, DN < it., fr. ; DM < it.) ; *mamifer* (LM, DN <fr., lat. ; DM < fr.) ; *manipula* (LM, DN < fr., it. ; DM < fr.) ; *marca* (LM, DN < fr., it. ; DM<fr.) ; *marină* (LM, DN < fr., it. ; DM< fr.) ; *mascaradă* (LM, DN< fr., it. ; DM < fr.) ; *mentor* (LM, DN < fr., lat. ; DM < fr.) etc. etc.

Foarte interesante, deşi pe linie enciclopedică, sînt şi indicaţiile autorilor la cuvintele de origine franceză formate, în această limbă, din elemente greceşti. *Dicţionariul limbei române* este cea dintîi operă lexicografică românească în care se indică în mod sistematic elementele componente greceşti ale etimoanelor franceze (la împrumuturi ca *manometru, mastoidă, meninge, metafizic*(ă), *metalografie, metalurgie, metatars, metatorax, metrologie, metronom, metroragie, mezocarp, mezofil, mezotorax, microcefal, microcosm, microscop, microzoare, mineralogie, morfologie* etc.).

Din păcate, meritele autorilor în domeniul etimologiei multiple se ciocnesc în dicţionar de o tendinţă contrară : tendinţa de a reduce filierele multiple la una singură, la cea latină. Ea reflectă din nou poziţia latinistă a lui Laurian şi Massim, care se străduiesc să îngroaşe, pe nedrept, numărul elementelor „nobile" din vocabularul românesc. Luînd din nou exemple de la începutul literei *M*, vom enumera mai jos neologisme de origine romanico-latină savantă reduse, în *Dicţionariul limbei române*, la un prototip latinesc : *macera* (DM, DN < fr., lat.) ; *maceraţie* (DM, DN < fr., lat.) ; *magic* (DM, DN < fr., lat.) ; *magnific* (DM, DN < fr., lat.) ; *maiestate* (DM, DN < fr., lat.) ; *malignitate* (DM, DN < fr., lat.) ; *maliţie* (DM, DN < fr., lat.) ; *mandat* (DM < fr., lat., DN < fr., it., lat.) ; *manifesta* (DM, DN < fr., lat.) ; *marital* (DM, DN < fr., lat.) ; *maritim* (DM, DN <fr., lat.) ; *maturitate* (DM, DN < fr., lat.) ; *medicament* (DM, DN < fr., lat.) ; *medicină* (DM < fr., lat., DN < lat., it., fr.) ; *mediocru* (DM, DN < fr., lat.) ; *meditaţie* (DM, DN < fr., lat.) etc.

Nu e vorba, în exemplele date, numai de reducerea filierelor multiple la una singură ; procedeul duce la consecinţe mai grave, deoarece împinge termenii împrumutaţi (la o epocă relativ recentă) în rîndul elementelor moştenite, sau cel puţin creează o confuzie între termenii moşteniţi şi cei împrumutaţi din izvor latinesc.

Cu toate exagerările arătate, lucrarea nu e lipsită de calităţi în domeniul etimologiei cuvintelor moştenite. Rareori un cuvînt românesc

[3] Pentru *Dicţionariul limbei române* am folosit abrevierea LM ; pentru *Dicţionarul de neologisme*, abrevierea DN ; pentru *Dicţionarul limbii române moderne*, abrevierea DM.

moștenit din latină și înregistrat în dicționar a primit, aici, o explicație inexactă, nu numai ca filiație, ci și ca formă concretă. Ceea ce rămîne evident paradoxal este însă faptul că autorii au îngroșat rîndul elementelor lexicale moștenite cu elemente romanice împrumutate, dar n-au izbutit, pe de altă parte, să facă inventarul complet al cuvintelor real moștenite : acestea sînt, în esență, cele două aspecte negative din domeniul etimologiilor latine în *Dicționariul limbei romîne.*

Trecînd acum la confruntarea operei lexicografice latiniste cu *Dicționarul limbii romîne moderne* din 1958, constatăm numeroase etimoane comune în cele două lucrări la cuvintele românești moștenite. În prima parte a literei *M*, de exemplu, etimologia coincide în totul la termenii *macru, mai* (adv.), *mamă, mare* (subst.), *margine, marmură, marți, mas, masă, măcelar, mădular, măduvă, mărit, mărita, mărunt, măruntaie, măsea, măsura, măsură, mătase, mei, merge, merinde, mesteca, meu, miel, mierlă, miez, minte, minune, mira, mîine, mîna, mînă, mînca, mîneca, mînecă, mîrced,* și parțial la cuvinte ca *măciucă, mănunchi, mărăcine, miercuri, miere, minți, mișel, miță,* al căror etimon, în cele mai multe cazuri, a fost reconstruit.

Imediat ce deplasăm analiza noastră spre termenii românești proveniți din alte surse decît cele romanice ori latine, lucrurile se schimbă aproape radical : avem a face, în esență, cu deosebirea calitativă netă existentă între dicționar și glosar, despre care am amintit mai sus. În glosar, care conține majoritatea împrumuturilor românești de origine slavă, maghiară și turcă, cuvintele cu indicație etimologică exactă se pierd, înecate, printre termenii fără nici o indicație etimologică ori cu etimologie greșită. Exemplele pozitive sînt aici atît de izolate, încît nu pot constitui aproape nici un merit pentru ansamblul lucrării. Ni se pare suficient de convingător să arătăm, în sprijinul părerii noastre, că la întreaga literă *M* înregistrăm abia 10 cuvinte românești cărora li se recunoaște sursa slavă (*măslină, medelnicer, mirean, mlădiță, mojic, molitvă, molitvelnic, mreajă, mucenic, mucenită*), abia două explicate prin maghiară (*melegar* și *mohor*) și 19 prin turcă (*mahala, mahalagiu, mangal, marafet, mazil, meremet, meterez, mezat, mindir, minghinea, mofluz, mucalit, mucalitlîc, mucava, muftiu, musaca, musafir, mușama, mușteriu*) ; chiar etimologiile din greacă sînt surprinzător de puține. Faptul că în întreaga operă lexicografică se vor putea găsi mai multe sute de cuvinte împrumutate din surse neromanice care au indicată filiația reală nu schimbă concluzia generală că, în acest domeniu, autorii au avut lipsuri fundamentale. Această concluzie de ansamblu, deși defavorabilă, este întrucîtva deosebită de cea curentă, care contestă dicționarului absolut orice merit în ceea ce privește etimologiile termenilor neromanici ai limbii romîne. Dacă nu cantitativ, măcar istoric, lucrarea are totuși o oarecare importanță și pentru acest domeniu. Înaintea lui Cihac — ba chiar într-o operă latinistă — sînt semnalate surse neromanice ale vocabularului românesc, unele pentru prima oară în lexicografia națională. Latinismul autorilor a fost obligat să facă încă o dată concesii realităților limbii romîne. Dacă am cunoaște în ce măsură Alexandru Cihac va fi consultat dicționarul lui Laurian și Massim, am fi ispitiți să credem că el a fost influențat, pe alocuri, în vo-

lumul al doilea al lucrării sale, de opera latinistă, preluînd de aici unele indicații etimologice și chiar unele erori de etimologie. Iată, de exemplu, ce ne arată în acest sens un sondaj comparativ efectuat în cele două dicționare [4], la începutul literei *A* :

	LM	CIHAC	DM		LM	CIHAC	DM
aba	< tc.	idem	idem	*afla*	< gr.	idem	< lat.
abagiu	< tc.	idem	idem	*afurisi*	< gr.	idem	< v. sl.
(h)abar	< tc.	idem	idem	*agă*	< tc.	idem	idem
acadea	< tc.	idem	idem	*ageamiu*	< tc.	idem	idem
acaret	< tc.	idem	idem	*agheasmă*	< gr.	idem	< v. sl.
afanisi	< gr.	idem	<ngr.	*(h)agialîc*	< tc.	idem	idem
afierosi	< gr.	idem	<ngr.	*(h)agiu*	< tc.	idem	idem
afină	<magh.	?	< magh.	necun.	*agonisi*	< gr.	idem	< ngr.
afion	< tc.	idem	< ngr., tc.				

Pentru a încheia observațiile noastre, a mai rămas să discutăm raportul general care există între cele două izvoare lexicografice la capitolul etimologii. Am arătat și mai sus că alăturarea și compararea acestor dicționare a constituit unul dintre argumentele principale pentru a demonstra inferioritatea lucrării latiniste. Dar cum, de obicei, în această confruntare au fost supraevaluate meritele reale ale lui Cihac și evident minimalizate calitățile lui Laurian și Massim, credem că analiza comparativă trebuie reluată, și în cazul de față, într-o formulă nouă, lipsită de orice prejudecăți.

Este necesar să subliniem, în prealabil, că o asemenea alăturare comparativă se face între opere lexicografice cu structuri diferite și avantajează principial lucrarea lui Cihac, dicționar etimologic prin excelență : căci avem de comparat, în acest caz, etimologiile unui dicționar etimologic cu acelea ale unui dicționar cu caracter în primul rînd explicativ. În al doilea rînd, meritul cel mai mare al lucrării latiniste, legat de etimologia neologismelor romanice, nu iese în nici un fel în evidență dintr-o asemenea comparație, deoarece, așa cum am mai arătat, Cihac a refuzat să înregistreze acest larg sector al vocabularului romînesc. Dar chiar în aceste condiții, alăturarea celor două dicționare contemporane între ele scoate în evidență nu numai lacunele operei latiniste, ci și unele merite evidente ale ei, care lipsesc din lucrarea lui Cihac. Laurian și Massim au introdus, de exemplu, în dicționarul lor, categoriile etimologice „origine onomatopeică" și „origine necunoscută", absente cu desăvîrșire la Cihac ; înaintea lui Cihac, și în numeroase cazuri, cei doi filologi latiniști au indicat sursele latinești reale ale unor termeni romînești explicați de contemporanul lor prin slavă ori prin altă sursă neromanică ; chiar și în cazul unor termeni de origine „străină", opera lexicografică latinistă e adesea mai exactă decît aceea a lui Cihac. Faptul că un sondaj disparat și cu totul restrîns ne-a furnizat zeci de exemple ilustrative în sensurile arătate imediat mai sus ne poate dovedi că în întregul dicționar al lui Laurian și Massim există sute de indicații etimologice corecte (sau aproape corecte) acolo unde

[4] La ele am adăugat, ca etalon, *Dicționarul limbii romîne moderne*.

Cihac a dat soluţii eronate. Dăm mai jos cîteva dintre aceste exemple, alese după criteriul varietăţii: *abia* (LM < lat. *a-vix*; DA [5] < lat. *vix*; DM < lat. *ad-vix*; CIHAC < v. sl.); *ademeni* (LM „vorbă de origine necunoscută"; DA nec.; DM comp. magh.; CIHAC < slav); *adia* (LM „vorbă... de origine curat romanică"; DA, DM < lat.; CIHAC < slav); *alean* (LM „nu se poate admite că ar veni din *alienus* = străin, cînd stă aşa de aproape [de] ungar. *ellen*"; DA, DM < magh. *ellen*; CIHAC < slav); *armar* (LM < lat.; DA < lat.; CIHAC < slav); *baieră* (LM probabil lat.; DA nec.; DM < lat.; CIHAC < tc.); *bale* (LM < lat., iar sîrbii l-au luat de la romîni; DA, DM < lat.; CIHAC < slav); *bălă(lă)i* (LM < *bălălău*, „o specie de onomatopee"; DA < onomat.; CIHAC < slav); *bănănăi* (LM < onomat.; DA, DM < onomat.; CIHAC < slav); *bătălău* (LM < *bate* < lat.; DA, DM < *bat*; CIHAC < slav); *blîndă* „urticarie" (LM < „din romînescul *blînd*, ca *morb blînd*..."; DA, DM < [boală] *blîndă*; CIHAC < v. sl.); *boci* (LM < *boace* < lat.; DA, DM < *boace*; CIHAC < slav); *budincă* (LM < fr. < engl.; DA, DM < fr. < engl.; CIHAC < slav); *bute* (LM „nu din germ. *Butte*, ci din aceeaşi rădăcină din care a împrumutat şi germ. cuvîntul... Cuvîntul se află în toate limbile romanice"; DA, DM < lat.; CIHAC < slav); *capot* (LM < fr., it.; DA, DM < fr.; CIHAC < slav); *cep* (LM < lat. *cippus*; DA, DM < lat. *cippus*; CIHAC < slav); *ceteră* (LM < lat. *cithara*; DA < lat. *cithera* = *cithara*; CIHAC < magh.); *ciumă* (LM „nu a putut în nici un mod să ne vină de la slavi... *ciuma* stă în strînsă legătură cu [lat.] *cyma*... care... are şi înţelesul de *înflătură*"; DA, DM < lat. *cyma*; CIHAC < slav); *crăciun* (LM < lat., dintr-o formă *cratione*; DA < probabil lat.; DM < lat. *creatio, -onis*; CIHAC < slav); *creştin* (LM < lat. *christianus*; DA, DM < lat. *christianus*; CIHAC < slav); *cucută* (LM < lat. *cicuta*; DA, DM < lat. *cucuta* = *cicuta*; CIHAC < slav); *dezmăţa* (LM < „*des-* şi *maţ*"; DM < *des-maţ(e)*; CIHAC < v. sl.); *doagă* (LM < lat. *doga*; DM < lat. *doga*; CIHAC > slav); *fain* (LM < germ.; DA, DM < germ.); *falaitar* (LM < *germ.*; DA < rus.; DM < rus., germ.; CIHAC < magh.); *fals* (LM < lat.; DA, DM < lat.; CIHAC < slav); *feri* (LM < lat. *ferre*; DA probabil < lat. **ferire*; DM < lat. **ferire*; CIHAC < magh.); *gang* (LM < germ.; DA, DM < germ.; CIHAC < slav); *gaură* (LM < lat. *caula, caulae*; DA < lat. **cavula* < *cavus*, cf. *caulae*; DM < lat. **cavula* < *cavus*; CIHAC < slav); *gîde* (LM nec.; DA, DM nec.; CIHAC < slav); *gîgîi* (LM < onomat.; DA, DM < onomat.; CIHAC < slav); *lăbărţa* (LM nec.; DM nec.; CIHAC < slav); *lepădа* (LM < lat. *lapidare*; DM < lat. *lapidare*; CIHAC < magh.); *mamă* (LM < lat. *mamma*; DM < lat. *mamma*; CIHAC < slav); *măciucă* (LM < lat. **matiuca*; DM < lat. **matteuca*; CIHAC < grec. mod.); *papură* (LM < lat. *papyrus*; DM < lat. **papura* = *papyrus*; CIHAC < slav); *pască* (LM < lat. *pascha*; DM < lat. *pascha*; CIHAC < slav); *păpuşă* (LM < lat. *pupa*; DM < lat. **papa* = *pupa* + suf.-*uşă*; CIHAC < slav); *plin* (LM < lat. *plenus*; DM < lat. *plenus*; CIHAC < slav); *pregeta* (LM < lat. *pegritare, pigritari*; DM < lat. **prigitare* = **pigritare*; CIHAC < slav); *pulbere* (LM < lat. *pulvis*; DM < lat. *pulvis*; CIHAC < gr.); *ramă* (LM < „poate... după germ. *Rahmen*"; DM < germ. *Rahmen*; CIHAC < slav); *rang* (LM < fr., germ.;

[5] *Dicţionarul limbii romîne* al Academiei Romîne, Bucureşti, 1913 şi urm.

DM < fr. ; CIHAC < slav) ; *rangă* (LM „de unde?" ; DM nec. ; CIHAC < slav) ; *răbda* (LM nec. ; DM nec. ; CIHAC < slav) ; *răgaz* (LM nec. ; DM nec. ; CIHAC < slav) ; *răpciune* (LM < lat. *raptio* ; DM < comp. lat. *raptio, -onis* ; CIHAC < slav). Această listă de exemple poate fi mult și cu ușurință îmbogățită. Nu trebuie însă să rezulte de aici că opera latinistă ar fi cumva superioară dicționarului lui Cihac la capitolul etimologii. Dacă apreciem faptele global, meritele lui Laurian și Massim rămîn mult în urma ilustrului lor contemporan, iar dicționarul lor are astăzi, din acest punct de vedere, doar o valoare documentară.

★

Încheind cercetarea noastră asupra activității lexicografice depuse de A. T. Laurian și I. Massim, o serie de concluzii se impun aproape de la sine. Contrar părerii curente, considerăm că această activitate, concretizată în cel dintîi dicționar romîn academic, reprezintă o dată importantă în istoria lingvisticii naționale. Plin de contradicții, de inegalități, *Dicționariul limbei romîne* are însă mai multe merite decît se crede. Latinismul autorilor, care constituie sursa principală de unde provin defectele operei lexicografice analizate, se dovedește în practică mai puțin extremist decît a apărut (și mai pare încă) filologilor și lingviștilor noștri. Marele număr de cuvinte reale înregistrate — circa 50 000 — arată că avem a face pînă astăzi cu cel mai bogat dicționar tipărit al limbii romîne. Efortul autorilor în campania de îmbogățire „ideală" a vocabularului romînesc a dus la punerea în circulație a numeroase neologisme, rămase pînă astăzi în limbă ; prin volumul de neologisme înregistrate, dicționarul nu are precedent în istoria lexicografiei romîne. Organizarea excepțional de complexă a articolelor (cu ample filiații semantice istorice, cu definiții adesea remarcabile și cu citate ilustrative numeroase și utile) nu are nici ea un corespondent în vreo operă lexicografică din secolul al XIX-lea, dacă exceptăm dicționarul abia început al lui Hasdeu. Chiar în domeniul etimologiilor autorii au, după cum am văzut, merite evidente. Ceea ce îndepărtează astăzi de lucrare pe cititori este forma în care autorii și-au îmbrăcat cuvintele. Rod al latinismului în declin, dar depășind prin multe aspecte pozitive limitele acestui curent, *Dicționariul limbei romîne* rămîne o verigă importantă în lanțul istoriei lexicografiei noastre.

GRAMATICA ROMÎNEASCĂ A LUI IOAN ALBOTEANU

DE

N. A. URSU

Prima şcoală de grad gimnazial din Moldova, în care cursurile s-au predat în limba romînă, a fost seminarul de la Socola, înfiinţat de mitropolitul Veniamin Costache în anul 1804. Chiar de la întemeierea acestei şcoli, printre principalele obiecte de învăţămînt a figurat şi gramatica limbii romîne [1], care — după cum vom vedea — era predată la un nivel ştiinţific şi didactic destul de ridicat.

Dintre numeroasele ştiri că la seminarul de la Socola s-a predat — încă din 1804 — gramatica limbii romîne, vom menţiona aici numai afirmaţia lui George Misail, deoarece cuprinde şi o informaţie privitoare la unul din izvoarele gramaticii care formează obiectul articolului de faţă. Vorbind despre decăderea învăţămîntului în seminar, către anul 1820, G. Misail afirmă că „pe la 1820, numai un profesore se mai afla acolo, învăţînd gramatica după sistema protopopului Radu Timpea" [2].

Profesorul care a predat gramatica limbii romîne în seminarul de la Socola, din anul 1804 pînă în 1844, este paharnicul *Ioan Alboteanu*, numit în mod obişnuit de contemporani „dascalul *Enachi*" sau „paharnicul *Enachi*" (cu diminutivul lui *Ioan*, după moda grecească a vremii [3]). Acesta este bătrînul dascăl socolean ironizat de C. Negruzzi în povestirea *Cum am învăţat romîneşte*, fără însă a avea motive întemeiate, şi, mai ales, cu o surprinzătoare lipsă de eleganţă. La data cînd scriitorul moldovean îşi publică povestirea, venerabilul dascăl, deşi octogenar, preda gramatica limbii romîne şi retorica la seminar cu aceeaşi pasiune

---

[1] Vezi C. Erbiceanu, *Istoria Seminarului Veniamin din mănăstirea Socola, fundat la 1804*, Iaşi, 1885, p. 34 şi urm. şi Gh. Adamescu, *Istoria Seminarului „Veniamin" din Iaşi (1803—1903)*, Bucureşti, 1904, p. 43 şi urm.

[2] G. Misail, *Şcoalele şi învăţătura la romîni înainte de Regulamentul organic (1800—1831)*, în „Buletinul instrucţiunei publice", 1865, p. 173.

[3] C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 34, 47, 63, 79 şi Gh. Adamescu, *op. cit.*, p. 52, 56, 134, 146.

ca şi în tinereţe. Din necrologul lui Ioan Alboteanu, publicat în „Albina romînească", nr. 94 şi 95, din 26 şi 30 noiembrie 1844, nesemnat, dar scris probabil de Gh. Asachi, precum şi din alte informaţii, reiese că el era originar din Bucovina, nepot al episcopului Dositei Herescu. La vîrsta de 24 de ani, Alboteanu urmează şcoala preparandală din Cernăuţi, înfiinţată în 1783 şi condusă de profesorul Anton de Marki, autorul compendiului de gramatică germano-romînă publicat în 1810 [4], iar după doi ani este numit ajutor de învăţător la o şcoală din Suceava. Neîmpăcîndu-se probabil cu administraţia austriacă sau din alte motive, el vine între timp la Iaşi, unde Iacob Stamate, care a fost mitropolit al Moldovei între anii 1792—1803, îl numeşte învăţător la şcoala romînească de la biserica Sfîntul Nicolae. Aici, fostul elev al profesorului Anton de Marki introduce unele inovaţii în desfăşurarea procesului de învăţămînt. Episcopul Melchisedec al Romanului relatează în acest sens următoarele : „Aceasta o ştiu chiar din spusele numitului dascal, carele şi mie mi-a fost profesor în Seminariu. El spunea că, ca profesor în şcoala de la Sîntul Nicolai, el cel întăi a introdus băncele în clase şi el, ca unul ce învăţase în şcoala preparandă din Bucovina, cel întăi a înlăturat din şcoala Moldovei vechiul obicei de a învăţa toţi elevii cu glas mare deosebitele lor lecţii, cari buchile, cari ceaslov, cari psaltirea, cari cîntările, ceea ce producea o larmă nesuferită şi sălbatică" [5].

Prin transferarea ca profesor la seminar, Ioan Alboteanu a trebuit să predea la început, pe lîngă gramatica limbii romîne, şi alte materii. Gh. Adamescu citează o însemnare de pe o carte apărută la Iaşi, în 1805, în care sînt menţionate obiectele respective : „Şi au zidit [Veniamin] şi casele de învăţătură, în care şcoală se paradoseşte gramatica, loghica, ritorica, aritmetica, itica, de învăţătoriul Enache, întîiul al limbii noastre cei romîneşti" [6]. Mai tîrziu el a fost numai profesor de gramatica limbii romîne şi de retorică. Autorul necrologului din „Albina romînească" menţionează că Alboteanu „lăsă cîteva manuscripte interesante în materia filologiei romîne" [7]. Ulterior, aceste manuscrise au fost probabil pierdute, iar în 1885 C. Erbiceanu regretă că „nu s-au conservat un manual complect de gramatică şi filosofie după care le-a predat atîta timp în şcoală" [8].

Cercetarea unor manuscrise romîneşti din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care cuprind cîteva fragmente — mai mari sau mai mici — dintr-o gramatică romînească necunoscută încă, ne-a oferit posibilitatea să reconstituim pe baza lor cursul de gramatica limbii romîne predat de Ioan Alboteanu la seminarul din Socola şi să stabilim, în acelaşi timp, care sînt gramaticile romîneşti anterioare utilizate de el.

[4] Vezi Gheorghe Iftinchi, *Gramatica germano-romînă a lui Anton de Marki*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, seria filologie, fasc. 2/1962, p. 221.

[5] Melchisedec, episcopul Romanului, *Notiţe istorice şi archeologice adunate de pe la 48 monastiri şi biserici antice din Moldova*, Bucureşti, 1885, p. 255—256.

[6] Gh. Adamescu, *op. cit.*, p. 52, nota 4. Aceleaşi materii sînt menţionate şi de Alboteanu însuşi, într-un manuscris pe care îl vom cita mai departe.

[7] „Albina romînească", nr. 95, din 30 noiembrie 1844, p. 391.

[8] C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 80.

Primul text la care ne referim este manuscrisul 539 din Biblioteca Academiei R.P.R., un caiet in-quarto, cu 115 foi. De la f. 1^{r} pînă la f.21^{r} cuprinde „Partea întîi a grammaticii, pentru ortografie sau dreapta scrisoare", de la f.21^{r} pînă la f.95^{v}, „Partea a 2-a a grammaticii, pentru etimologhie sau învățătura cuvintelor deosăbi", iar de la f.96^{r} pînă la f.111^{r}, „Partea a treia a grammaticii, pentru construcțioane sau alcătuiri, care greceşte să numeşte sintaxis şi este acea cuviincioasă rînduială ce trebuie să aibă cuvioasa întocmire a părților cuvîntului". Pe foaia 21^{r}, este menționată data *1809, avgust 25*, iar pe foaia 95^{v}, data *1810, decem*[vrie] *20*. După diferitele însemnări din cuprinsul lui, se poate constata că acest manuscris a trecut într-un timp relativ scurt în posesia a trei persoane, probabil elevi ai seminarului, iar în 1824 a devenit proprietatea lui Gh. Asachi. Pe foaia 1^{r}, jos, se află imprimat cu o parafă numele *G. Asaki*, iar pe foaia 115^{v}, însemnarea, scrisă cu litere latine : „Ist manuscript de gramatică l-am cumpărat la 1824". Scrisul însemnării pare a fi al lui Gh. Asachi.

Nicăieri în corpul manuscrisului nu se află menționat faptul că această gramatică este a lui Ioan Alboteanu. Numai pe baza comparației textului de aici cu cel din unele fragmente de gramatică păstrate în manuscrisele 2791 (f.1—4) 3051 (f.1—6) din Biblioteca Academiei R.P.R. şi în manuscrisul III-67 din Biblioteca „M. Eminescu" a Universității din Iaşi, care cuprind cîteva indicații cu privire la predarea acestei gramatici în seminarul de la Socola, în primele decenii ale secolului trecut, am ajuns la concluzia că manuscrisul 539 reprezintă o copie după prima redacție a gramaticii lui Ioan Alboteanu. Astfel, ms. III-67 din Biblioteca Universității din Iaşi, intitulat *Pentru tehnológhie*, în care este prezentat un model de analiză gramaticală (cf. ngr. τεχνολογία „analiză gramaticală"), cu aceleaşi întrebări şi cu aceeaşi terminologie gramaticală ca şi în ms. 539, poartă data *1805, iulie 10* şi este scris şi semnat de *Isáia*. Aspectul grafic al manuscrisului şi semnătura dovedesc că acest Isaia nu este altul decît *Giuşcă*, zis şi Socoleanul, care — deşi mai în vîrstă — a fost printre primii elevi ai seminarului de la Socola, iar după anul 1809 a devenit profesor şi, între 1812 — 1834, director al acestei şcoli. De asemenea, manuscrisul miscelaneu 3051 din Bibl. Acad. R.P.R., alcătuit din mai multe caiete cu fragmente ale unor cursuri de retorică, etică, exegeză biblică, istorie universală şi altele, printre care şi un *Tretaj pentru tihnologhia etimolog*[hică] (f.1^{r} — 6)^{r}, toate copiate de elevul Teofan Ioan, în anul 1812, cuprinde — pe foaia 76^{r} —, alături de dată (1812, ianuarie 15) şi semnătură (Teofan Ioan), menționea *Socola*. Textul din acest *Tretaj* este identic cu cel din ms. III-67, de care am vorbit mai sus. Un alt fragment din această *tehnologhie* se află în ms. 2791 (f.1 — 4) din Bibl. Acad. R.P.R., care cuprinde (f.5—336) şi o istorie universală. Din următoarea frază extrasă dintr-o notă de pe foaia 337^{r} a manuscrisului rezultă că istoria respectivă şi fragmentul de gramatică sînt copii după cursuri predate în seminarul de la *Socola* : „Această carte ce să numeşte istorie de obştie a lumii este dreaptă a mea, pre care singur eu cu mîna mea cu multă osîrdie am scris-o, fiind atuncea în seminariumul Socola ucenic". La sfîrşitul notei urmează data *1824, mart 26* şi o semnătură pe care nu am descifrat-o.

Faptul că această gramatică a fost alcătuită şi predată în Moldova reiese nu numai din anumite particularităţi lingvistice moldoveneşti ale textului, ci şi din exemplele citate pentru ilustrarea unor definiţii sau reguli gramaticale. De pildă, în ms. 539, f. 99r, la sintaxa articolului hotărît, sînt date următoarele exemple : „Veniamin, bunul mitropolit" sau „Veniamin, mitropolitul cel prea milostiv". Pe aceeaşi pagină, la sintaxa numelui, este citată fraza : „Alexandru Constantin Moruz voivod părintească privighieri şi priinţă au avut pentru supuşii săi". După cum se ştie, mitropolitul Veniamin şi domnitorul Alexandru Moruzi sînt consideraţi fondatori ai seminarului de la Socola, deoarece pe baza anaforalei mitropolitului, din 1803, domnitorul a emis, în 1804, hrisovul de înfiinţare a şcolii.

Comparînd textul acestei gramatici romîneşti cu lucrările similare anterioare, constatăm că Alboteanu a reprodus sau a prelucrat capitole întregi după gramatica lui Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, alcătuită în anul 1757 şi rămasă în manuscris[9], după gramatica lui Ienăchiţă Văcărescu, tipărită la Rîmnic şi la Viena în 1787, şi după gramatica lui Radu Tempea, apărută la Sibiu, în 1797. Trebuie subliniat însă faptul că reproducerea capitolelor respective nu este făcută în mod mecanic, ci cu oarecare modificări, care constau de obicei în clarificarea unor definiţii, în precizarea unor reguli gramaticale sau în găsirea unor exemple mai potrivite pentru ilustrarea anumitor reguli.

Sub raportul terminologiei de specialitate, Alboteanu rămîne în general tributar textelor pe care le copia sau le prelucra. Doar cîţiva termeni de origine slavă din gramaticile mai vechi sînt înlocuiţi cu alţii de origine latină ori creaţi de el pe baza unor cuvinte de provenienţă latino-romanică. De exemplu, în locul lui *slovă* foloseşte pe *literă*, în locul lui *slovenire* pe *literisire*, în loc de *glasnică* pe *tonisitoare* şi altele.

Pentru că atît în gramatica lui Văcărescu, cît şi în cea a lui Tempea, problemele privitoare la ortografie sînt tratate pe scurt, Alboteanu foloseşte pentru această parte a gramaticii sale lucrarea lui Dimitrie Eustatievici Braşoveanul. Vom cita, spre exemplu, două pasaje din partea privitoare la ortografie a gramaticii lui Alboteanu, în comparaţie cu pasajele corespunzătoare din gramatica lui Eustatievici Braşoveanul :

Alboteanu
(Ms. 539 din Bibl. Acad. R.P.R.)
Pentru ortográfie sau dreapta scrisoare.

I. Ce este ortográfia ?

R. Ortográfia este partea întîi a grammaticii, ceea ce ne învaţă a şti fiinţa, firea, osăbirea litirilor şi purcederea lor cea dintîi, împreună zicerea cuvîntului cu înălţarea şi apăsarea tonului, buna cetire şi dreapta scrisoare.

(f. 1r)

Eustatievici Braşoveanul
(Ms. 583 din Bibl. Acad. R.P.R.)
Pentru ortográfie

Ce este ortográfia ?

Este partea cea din întîi a grammaticii, ceea ce ne învaţă a şti fiinţa, firea şi osebirea slovelor şi dintru acestea purcederea cea din întîi, împreună zicerea şi cuvîntul cu înălţarea glasului şi apăsarea viersului, arătînd despărţirea slovelor, bunii citiri şi scrisorii cei drepte.

(f. 10v)

[9] Bibl. Acad. R.P.R., ms. 583. O copie din anul 1774 a gramaticii lui Eustatievici Braşoveanul se află în ms. 1716 din Bibl. Acad. R.P.R.

Pentru lovire

Î. Ce este lovirea?

R. Este înălţarea sau apăsarea sau mijlocirea cuprinzătoare, bine încuviinţată tonisire întru litirisirile zicerilor.

Î. Cîte să întîmplează lovirii?

R. Patru, adecă: ascuţita înălţare, grea apăsare, împrejur încovăiere şi scurtare.

Î. Ce este ascuţita înălţare?

R. Este înălţarea ceea ce înalţă pre orice litirisire a fiiştecăria ziceri prin bine încuviinţat ton.

Î. Cîte şi care sînt locurile înălţării ceii ascuţite?

R. Sînt trei, adecă: cel de pre urmă, cel de lîngă cel de pre urmă şi cel înaintea celui de lîngă cel de pre urmă.

Î. Ce este cel de pre urmă?

R. Este cînd să însămnează înălţarea cea ascuţită întru cea de pre urmă litirisire a zicerii, pr[ecum] *domn*, şi zicerea sau cuvîntul atuncea să numeşte oxitónon sau oxitonesc.

(f. 10^{v} — 11^{v})

Pentru lovire

Ce este lovirea? Este înălţare sau apăsare sau mijlocire cuprinzătoare bine încuviinţată glăsuire întru slovenirile zicerilor.

Cîte să întîmplează lovirii?

Trei: ascuţita înălţare, grea apăsare şi împrejur încovăiere.

Ce este înălţarea cea ascuţită? Este însămnare ceea ce înalţă pre orice slovenire a fieştecăria ziceri prin bine încuviinţat glas.

Cîte şi care sînt locurile înălţării cei ascuţite?

Trei: cel de pe urmă, cel de lîngă cel de pe urmă şi cel înaintea celui de lîngă cel de pe urmă.

Ce este cel de pe urmă?

Este cînd să însemnează înălţarea cea ascuţită întru cea de pe urmă slovenire a zicerii, precum *domn*, şi zicerea sau cuvîntul atunci să numeşte oxítonon sau oxitonesc, tot acea însămnare avînd a locului oxíei.

(f. 16^{r} — 16^{v})

Dintr-un text pe care îl vom cita mai jos, reiese că Alboteanu a cunoscut copia din 1774 a gramaticii lui Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, păstrată astăzi în Biblioteca Academiei R.P.R., ms. 1716. Cum va fi ajuns el în posesia acestui manuscris sau, eventual, în posesia altei copii a gramaticii lui Eustatievici Braşoveanul, nu putem şti deocamdată. De altfel, şi manuscrisul autograf al gramaticii profesorului de la Braşov, aflat astăzi tot în Biblioteca Academiei, ms. 583, a circulat în secolul trecut prin Moldova, după cum rezultă din însemnările de pe el. Pe foaia 8^{v}, la sfîrşitul cuvîntului către cititor, se află însemnarea: „Această gramatică este a *me*"; semnătura posesorului a fost tăiată cu cerneală, însă anul *1852* a rămas. În anul 1878 manuscrisul ajunge în proprietatea lui C. Erbiceanu, pe atunci profesor la seminarul din Iaşi, care în 1899 îl dăruieşte Academiei Romîne.

Tot de la Eustatievici Braşoveanul a luat Alboteanu şi modelul *tehnologhiei*, pentru fiecare parte a gramaticii. Exemplele de analiză gramaticală propuse de Eustatievici, care pot fi considerate drept prima metodică a predării limbii romîne, au suscitat interesul didactic al dascălului Alboteanu, care — după cum am văzut — nu era un profesor improvizat, ci absolvise o şcoală pedagogică. Bineînţeles, el ia de la Eustatievici doar modelul analizei, nu şi conţinutul *tehnologhiei*, care — cu excepţia părţii privitoare la ortografie — diferă de la un autor la altul. Nici frazele supuse analizei gramaticale nu sînt aceleaşi. Iată, spre exemplu, cum se prezintă un fragment din *tehnologhia* ortografiei la Alboteanu, în comparaţie cu pasajul corespunzător din manuscrisul lui Eustatievici:

Alboteanu

(După ms. III — 67 din Bibl. Univ. din Iaşi)

Rînduiala tehnológhiei, adecă a împreună grăirii ceii prin meşteşug, pentru ortográfie, după întrebările şi răspunsurile aceluia ce să slujaşte cu acelea. De pildă s-au aşăzat această următoare încheietură : *Fiiule, din tinereţile tale alege învăţătura şi pînă la căruntéţile tale vei afla înţălepciune.*

Î. Această încheietură bine este scrisă şi grăită?

R. Bine şi drept.

Î. Pentru ce?

R. Pentru că grammaticeşte este aşezată.

Î. Ce este grammatica?

R. Grammatica este un meşteşug carele ne învaţă bine a vorbi şi drept a scrie.

Î. Cîte părţi are grammatica?

R. Patru : 1. Ortográfia, 2. Etimológhia, 3. Sintaxis, 4. Poézia.

Î. Pentru care parte să face această tehnológhie?

R. Pentru ortográfie.

Î. Ce este ortográfia?

R. Ortográfia este o învăţătură a scrie cuvintele drept şi cele scrise bine a le răspunde, de a despărţi şi prin cuviincioase semne a le deosăbi.

(f. $1^r - 1^v$)

Eustatievici Braşoveanul

(Ms. 583 din Bibl. Acad. R.P.R).

Rînduiala tehnológhiei, adecă împreună grăirii cei prin meşteşug, pentru ortográfie, după întrebările şi răspunsurile celuia ce să trebuieşte cu acelea. Întru pildă s-au aşezat această următoare înţelegere : *Răutatea îndulceşte veninul.*

Întrebarea învăţătoriului : Această înţelegere bine este grăită şi scrisă?

Răspunsul ucenicului : Bine şi drept.

Pentru ce? Pentru că grammaticeşte este aşezată.

Ce este grammatica? Este meşteşug, şi altele, faţa 1.

Pentru ce să numeşte grammatica? Să numeşte, şi altele, faţa 1.

Cîte sînt părţile grammaticii? Patru, şi altele, faţa 1.

Pentru care parte întăi ni să cuvine a avea tehnologhisire?

Pentru ortográfie.

Ce este ortográfia? Este partea, şi altele, faţa 2.

(f. 24^r)

Partea a doua a gramaticii lui Alboteanu, *etimológhia*, este reprodusă după gramatica lui Radu Tempea. În puţine cazuri, a completat-o cu unele reguli luate tot din gramatica lui Eustatievici. Citãm, spre exemplu, un fragment din capitolul despre verb :

Alboteanu

(După ms. 539)

Cap. al 4. *Pentru verbumul sau graiul.*

Î. Ce este verbumul sau graiul?

R. Verbumul sau graiul este cuvînt care însemnează vorbă sau grai şi să pleacă la feţi şi la vremi.

Î. Cîte sînt verburile sau graiurile?

R. Sînt cinci.

1. Verbumul lucrători. Verbumul lucrători este carele arată fapta unii persoane, adecă *iubesc, învăţ, mînc, scriu* şi al[tele].

Radu Tempea

Cap. 4. *De verburi sau graiuri (de verbo). Verbul ce este.*

Verbul este cuvînt care însemnează vorbă sau grai şi să apleacă la feţe şi la vremi. De acest feli sînt *patru* :

1. Verbul lucrători (verbum activum sau transitivum) care arată fapta a unii persone însuş, adecă *învăţ, iubesc.*

2. Verbumul pătimitori. Verbumul pătimitori este carele arată patima unii feţe, adecă *eu mă iubesc, eu mă ocărăsc* şi altele.

3. Verbumul neútru. Verbumul neutru, adecă nici lucrători, nici pătimitori, pentru că nu arată nici un lucru făcîndu-să care să se poată face de la altul, adecă *eu şed, stau, gîndesc, voiesc* şi al[tele].

4. Verbumul deponent. Verbumul deponent este care în limba latinească este pătimitori, iară în cea romînească ca cel lucrători, adecă *urmez* şi altele.

5. Verburile nefeţeşti. Verburile nefeţăşti sînt acestea cărora nu li să pune înainte persoana sau faţă, adecă *tună, ninge* şi al[tele].

(f. 64^{v}—65^{r})

2. Verbul pătimitori (verbum passivum) care arată patima unia feţe sau lucru, adecă : *eu mă iubesc, eu mă gonesc.*

3. Verbul neutru (verbum neutrum), adecă nici lucrători, nici pătimitori, pentru că nu arată un lucru care să mi să poată mie face de altul, adecă *şez, stau, fug.*

4. Verbul deponent (verbum deponens), care în limba latinească sînt pătimitoare, iară în cea romînească ca cele lucrătoare, adecă *urmez*, latineşte *secvor*, şi altele[10].

(p.102 — 103)

În partea privitoare la sintaxă, Alboteanu a utilizat atît gramatica lui Ienăchiţă Văcărescu, cît şi pe cea a lui Radu Tempea. Ca şi în cazul morfologiei, el îndreaptă unele definiţii, elimină, adaugă sau contopeşte unele reguli sintactice şi, uneori, propune alte exemple decît cele din modelele sale. Începutul sintaxei este reprodus după gramatica lui Ienăchiţă Văcărescu :

Alboteanu

Pentru construcţioane sau alcătuiri, care greceşte să numeşte sintaxis şi este acea cuviincioasă rînduială ce trebuie să aibă cuvioasa întocmire a părţilor cuvîntului.

Î. De cîte feliuri sînt alcătuirile?

R. Două feliuri, adecă simplice sau regulate şi înfigurate.

Î. Carea este alcătuirea simplice sau regulată?

R. Este aceea ce urmează rînduielei firești şi regulelor gramaticeşti.

Î. Care este alcătuirea cea înfigurată?

R. Este aceea ce să depărtează de rînduiala firească şi de regulile cele de obşte ale grammaticii.

Î. Cîte lucruri să socotesc la alcătuirea cea regulată?

R. Trei. 1. Întocmirea şi aşăzare părţilor după rînduială. 2. Supunere unii părţi ce să ţine de aceea altă. 3. Împreună glăsuirea unii părţi cu cele alte.

(Ms. 539, f.96^{r} — 96^{v})

Văcărescu

Păntru construcţione sau alcătuire.

Construcţione sau alcătuirea, care dă greci vine numită *sîntaxis*, este acea cuviincioasă orînduială ce trebuie să aibă între dînsele părţile cuvîntului.

În doauă chipuri poate să fie alcătuirea, *simplice* şi *înfigurată*. Cea *simplice alcătuire*, au fie cea regulată, este aceea ce urmează orînduielii firești şi regulilor grammaticii, cum este aceasta : *eu am iubit şi iubesc pă Constandin.*

Cea înfigurată este aceea ce să dăpărtează dă orînduiala firească şi dă regulile cele de obşte ale grammaticii, dă aceea încă să numeşte şi fără dă regulă, cum este aceasta : *la aceea rămînînd, puţin sau nimic să arate cevaş aîn vrednicia sa.* Ci păntru alcătuirea înfigurată vom grăi la locul său ; iar acum să arătăm pentru cea simplice şi cu regulă.

Trei lucruri trebuiesc a să socoti la alcătuirea simplice sau regulată : întîi, întocmirea şi aşăzarea părţilor după orînduială ; a doauă, dipendenţa sau suppunerea a unii părţi ce să ţine dă cătră cealaltă ; a treia, şi con-glăsuirea sau concordanţa a unii părţi cu alta.

(p.104 — 105)

[10] Tempea omite din această enumerare iniţială verbele impersonale, despre care vorbeşte totuşi la paginile 156—159 ale gramaticii sale. Alboteanu corectează scăparea din vedere a lui Tempea, menţionîndu-le, în mod firesc, şi în paragraful introductiv al capitolului despre verb.

În alte capitole, cum este cel despre sintaxa verbului, de exemplu, el a urmat îndeaproape gramatica lui Radu Tempea. Pentru a demonstra acest lucru, vom cita numai cîte un mic pasaj din cele două gramatici:

Alboteanu

Pentru alcătuirile graiurilor.

Î. Cîte sînt regulile sau canoanele pentru alcătuirile graiurilor?

R. Sînt nouă.

1. Toate verburile ajutătoare ce să întocmesc cu verburile regulare în construcția căderii întîi să așază, pre[cum]: *am adus mulțămire lui Dumnezeu, am fost strein și am flămînzit.*

2. Toate verburile lucrătoare, afară de căderea cea dintîi, cer și căderea a patra, pr[ecum]: *zidește temelia, ține dreptatea, laudă pre Dumnezeu, mînie pre prieten.*

(Ms. 539, f. 102r)

Radu Tempea

Sintaxisul verburilor.

Aicea să să ia aminte cele următoare.

1) Toate verburile (graiurile) cer căderea *întîia* care sau să să răspunză, sau să să înțeleagă în construcție, adecă: *am cîntat laudă lui Dumnezeu, fost-am sătul și am flămînzit*; adecă *eu* care este lăsat căderea întîia ce să înțelege de sine.

2) Toate verburile lucrătoare, afară de căderea întîia, cer și căderea a *patra*, adecă: *cetește cartea, ține lumina, laud pre Dumnezeu.*

(p. 183 — 184)

După cum vedem, în prima ei redacție gramatica lui Ioan Alboteanu este o compilație după principalele gramatici scrise în limba romînă pînă la anul 1800. Lipsa unei atitudini mai personale în tratarea materiei se explică atît prin faptul că gramaticile romînești apărute pînă atunci erau puține, cît și prin timpul scurt pe care l-a avut el la dispoziție pentru a alcătui acest curs. Manuscrisul III-67 din Biblioteca Universității din Iași, datat 10 iulie 1805, dovedește că pînă la acea dată Alboteanu predase întregul său curs de gramatică, așa cum ni s-a păstrat în copia din 1809—1810 (ms. 539 din Bibl. Acad. R.P.R.). Mai tîrziu, cînd experiența lui în predarea gramaticii limbii romîne va fi mai bogată, iar numărul gramaticilor romînești tipărite va crește, el va reface cursul său în lumina unei noi informații și cu o notă de originalitate mult mai evidentă.

Textul acestei prime redacții a gramaticii lui Alboteanu se păstrează și în două copii de mai tîrziu: ms. 3147 (f. 1—91) și ms. 5502 (f. 58—170) din Biblioteca Academiei R.P.R. Faptul că ms. 5502 are la început o copie după broșura de calcul pascal intitulată *Mîna lui Damaschin*, tipărită la Iași în 1830, precum și însemnarea: „Varatic, la anul de la Hs. 1832", ne determină să presupunem că pînă la această dată Alboteanu nu dăduse altă redacție cursului său de gramatică, iar la redeschiderea seminarului, în 1834, el a predat cîtva timp gramatica limbii romîne după cursul său mai vechi.

În manuscrisul 3609 din Biblioteca Academiei R.P.R. se păstrează textul unei gramatici romînești care prezintă multe asemănări cu gramatica despre care am vorbit pînă aici. Expunerea este făcută tot sub formă de întrebări și răspunsuri, iar terminologia gramaticală este aproape identică cu cea din gramatica păstrată în ms. 539, descris mai sus. De exemplu, și în acest text pentru „vocală" este folosit termenul *tonisitoare*, pentru „consoană", *netonisitoare*, pentru „sunet", *ton* și altele. La sintaxa articolului nehotărît este citat textul următor: „Un Moisi al evreilor, un

Alexandru al elinilor, un Petru împărat al Rusiei și un *Mihail Sturza, prințul moldov-romînilor...* "(f. 115^{v}), iar la sintaxa articolului hotărît fraza: „Bunul *mitropolit Veniamin* mare rîvnă asupra creștirii folosurilor binelui de opște au avut" (f. 116^{v}). Din referirea, în fraza de mai sus, la Mihail Sturza, rezultă că textul acestei gramatici a fost alcătuit după anul 1834, cînd Mihail Sturza este numit domn al Moldovei. De fapt, acesta este singurul indiciu de datare a textului, pentru că manuscrisul nu are dată și nici vreo însemnare după care să se poată stabili timpul cînd a fost redactată sau copiată gramatica respectivă. Alt indiciu că textul a fost redactat în Moldova îl constituie și faptul că la numele proprii de orașe sînt date ca exemple *Iașul, Romanul, Botoșanii*, iar la numele proprii de munți, *Ceahlăul* (vezi f. 14^{r}).

Numeroasele corespondențe stabilite între gramatica lui Alboteanu din manuscrisele citate mai sus și gramatica românească din manuscrisul 3609 ne-au dus la concluzia că textul din acest manuscris reprezintă o redacție nouă a gramaticii lui Alboteanu, elaborată între anii 1834—1844. Avînd acum o experiență bogată în predarea acestei materii, precum și posibilitatea să consulte un număr mai mare de gramatici românești publicate între timp, Alboteanu imprimă mai multă originalitate cursului său, în sensul că nu recurge la o simplă compilație după gramaticile altora, ca în prima redacție, ci supune datele oferite de lucrările similare anterioare, unei elaborări personale. Dintre gramaticile românești mai vechi se pot recunoaște pe alocuri, alături de cele menționate la prima redacție, gramatica lui Eliade Rădulescu, apărută la Sibiu, în 1828, și cea a lui Gheorghe Săulescu, apărută la Iași, în 1833. Pentru că față de gramaticile anterioare cursul lui Alboteanu nu aduce elemente noi, care să aibă o importanță deosebită în istoria gramaticii românești, nu considerăm necesară analiza conținutului acestui manuscris.

În colecția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R. se află în prezent încă două texte care ni se par, de asemenea, copii după cursurile de gramatica limbii române ținute de Ioan Alboteanu la seminarul de la Socola. Este vorba de ms. 528, intitulat *Verbscribreguleta sau gramatica moldov-românească*, nedatat, dar cu mențiunea că a fost transcris „în seminaria Socola", și ms. 3089 (f. 1—12), datat *21 ianuarie 1836*, care cuprinde și unele fragmente dintr-un curs de filozofie predat între anii 1836—1838 la seminarul de la Socola. Materia este și în aceste texte expusă sub formă de întrebări și răspunsuri, iar terminologia gramaticală, cu excepția unor creații puriste curioase, ca *verbscribreguleta* „gramatică", prezintă asemănări cu cea din cursurile lui Alboteanu. Ambele manuscrise cuprind doar începutul unei gramatici românești și, în primele pagini, sînt aproape identice. În rest însă, ms. 528 tratează unele probleme de ortografie, iar fragmentul din ms. 3089 cuprinde cîteva date privitoare la istoria gramaticii în general și la istoria gramaticii românești în special. Din aceste date reținem o relatare care ar putea interesa pe istoricii filologiei române. Răspunzînd elevului la întrebarea: „Dară în prențipaturile dacoromani în ce timp, în care prențipat și de către cine mai întăi s-au alcătuit gramatica în limba dacoromană?", profesorul arată că „La anii 1800, între mano-

scripturile răposatului Evloghie moldovanul [11], cel dintăi ce au fost profesor limbii dacoromane la scoala moldovinească din orașul Ieșii, s-au văzut o trătadie scrisă din anii 1766 cu osăbite regule asupra gramaticii în limba dacoromană. Mulți din cei ce au cunoscut pe numitul profesor ne-au încredințat că de însuș dumnealui s-au alcătuit și s-au scris acele gramaticești regule. Dară numai niști băgări de samă asupra etimologhiei și a sintaxului însămnati din priivire alcătuirei încuviințatilor regule asupra ortografiei s-au judecat, cu dorința numitului profesor au fost mai mult a îmbunătăți regulile ortografiei în limba dacoromană, pentru că și tipariul cărților bisăricești, atît în prințipatul Moldaviei, în Valahie, cît și în Transilvania tot după acele regule a urmat a să tipări pănî în veacul acest mai di pre urmă. Dar pagubă că aceli trătadii a numitului profesor Evloghii, nefiind tipărite, din pricina turburărilor urmate s-au pierdut" [12].

În continuare, la întrebarea elevului: „Unde și di cătră cini s-au mai alcătuit gramatice în limba dacoromană?", profesorul relatează că „La anii 1774 dumnealui Evstatievici Brașoveanul, secretariu episcopiei Ardealului, au alcătuit gramatica manoscriptă în limba dacoromană. Să înțelegi că i-au lipsit îndămănaticile chipuri a o și tipări", apoi menționează gramatica lui Ienăchiță Văcărescu, a lui Samuil Micu, a lui Radu Tempea, precum și cele romîno-germane ale lui Ioan Molnar și Anton de Marki [13]. Din răspunsul dat la întrebarea elevului: „Voim a ști în cari prințipat s-au pus mai întăi în lucrari învățătura gramaticii dacoromană?" reiese în mod clar că cel care răspunde este Ioan Alboteanu, profesorul de gramatica limbii romîne și de filozofie de la seminarul din Socola: „Din îndurătoare purtare de grijă a înalt prea osfințitului mitropolit al Moldaviei chiriu chir Veniamin Costachi ci au avut asupra creștirii binelui de opști al nației moldov-romane, la anii 1803 dischizîndu-să siminarie în monastire Socola din poronca înalt pre osfinției sale, mai întăi în această siminarie din prințipatul Moldaviei s-au paradosit verb scris reguleta în limba dacoromană, undi și normalicestile învățături pe lîngă cari ritorica, loghica, itica, istorie universală, tîlcuire dumnezeieștilor scripturi și teologhie. Gramatica care în timpul arătat cliricilor de la siminarie din Socola s-au paradosit pentru că cu osăbiti nouă reguli s-au fost alcătuit și din pricina turburărilor cari la anul 1821 în prințipatul Moldaviei au urmat nu s-au tipărit, ci manoscriptă au rămas. Însuș arătatili știință cari la siminarie rînduite era a să învăța de la anii 1821 și pănă la 1834 nelucrători au rămas" [14]. Relatările de aici cu privire la materiile predate în primii ani ai seminarului de la Iași concordă cu cele spuse în nota reprodusă de Gh. Adamescu și citată de noi la începutul acestui articol.

*

Descoperirea cursului de gramatică al lui Ioan Alboteanu și stabilirea izvoarelor lui prezintă o importanță deosebită, în primul rînd pentru

[11] Este vorba de monahul Evloghie, corector la tipografia mitropoliei Moldovei. Vezi Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia romînească veche*, vol. II, București, 1910, p. 139, 146, 160, 162, 166, 171, 182 și 300.

[12] Ms. 3089, f. $8^{v}-9^{r}$.

[13] *Ibidem*, f. $9^{v} - 10^{r}$.

[14] *Ibidem*, f. $10^{v} - 11^{v}$.

istoria gramaticii romînești. Acest curs atestă predarea într-o școală din Moldova, timp de mai mulți ani, a unor părți din gramaticile lui D. Eustatievici Brașoveanul, Ienăchiță Văcărescu și Radu Tempea. Despre primele două nu existau încă mărturii că s-ar fi predat în vreo școală. De asemenea, cursul lui Alboteanu ne arată că nu Eliade Rădulescu este cel dintîi profesor care a predat gramatica limbii romîne.

Cunoașterea cursului de gramatică al lui Alboteanu, alături de cele de retorică, filozofie și istorie universală, păstrate în cîteva copii manuscrise din Biblioteca Academiei R.P.R. și din Biblioteca centrală a Universității din Iași, prezintă o importanță deosebită și pentru istoria învățămîntului și a culturii romînești în general. Cursurile respective demonstrează că în seminarul de la Socola, de la a cărui înființare se împlinesc 160 de ani, învățămîntul umanistic în limba romînă a cunoscut oarecare înflorire, chiar din primii ani de existență ai acestei școli. Ca atare, considerăm că atunci cînd vorbim despre începuturile învățămîntului în limba romînă trebuie să acordăm locul cuvenit și seminarului înființat de mitropolitul Veniamin, în 1804.

Activitatea didactică a lui Ioan Alboteanu interesează istoria noastră culturală și sub raportul răspîndirii ideilor latiniste în principate. Cu el începe în Moldova seria de profesori ardeleni sau bucovineni care popularizează ideile politico-sociale și culturale ale Școlii ardelene.

În sfîrșit, faptul că — începînd cu anul 1804 — au fost predate într-o școală din Moldova gramaticile ardelenilor D. Eustatievici Brașoveanul și Radu Tempea, precum și cea a munteanului Ienăchiță Văcărescu, are o importanță deosebită și pentru istoria limbii romîne literare. De exemplu, sub influența limbii gramaticilor pe care le utiliza sau, probabil, datorită unei deprinderi formate încă din anii studiilor sale, Ioan Alboteanu folosește, în cuvinte ca *ajutor*, *împrejur*, *jos*, *judecată* și altele, formele cu *j*, care s-au impus apoi ca normă a limbii romîne literare, nu pe cele cu *ĝ*, proprii graiului moldovenesc. Întrucît gramatica lui a fost predată mai mulți ani unui mare număr de moldoveni, un fapt ca acesta prezintă importanță din punctul de vedere al impunerii normelor limbii romîne literare.

MAI MULTĂ GRAMATICĂ!

DE

Acad. IORGU IORDAN

Ultimele examene de maturitate şi de admitere în învăţămîntul superior au dovedit că stăpînirea normelor limbii literare şi ale limbii în general lasă mult de dorit. Redacţia revistei noastre şi unii dintre colaboratorii Institutului de lingvistică au fost solicitaţi, cîteodată cvasioficial, să-şi dea părerea asupra diverselor soluţii (căci au fost mai multe !) propuse, fie de către candidaţi, fie de către examinatorii înşişi, la analiza gramaticală a textelor alese ca temă a lucrării scrise. De altfel şi fără vreo legătură directă cu aceste evenimente din viaţa elevilor şi a viitorilor studenţi ni s-a cerut ajutorul din partea celor interesaţi. Faptul arată nu numai curiozitate faţă de chestiuni de gramatică, adică de limbă în general, lucru de altfel foarte îmbucurător, ci şi, mai ales, nedumeriri, şovăiri şi dificultăţi, adesea mari, în această materie. Modul cum ni s-au pus întrebările ne-a îngrijorat uneori, fiindcă autorii lor dădeau dovadă de o foarte slabă înţelegere pentru probleme adesea elementare de gramatică.

Aşa se explică hotărîrea comitetului de redacţie al revistei noastre de a ruga pe cititorii ei să participe la discuţia pe care o începem în numărul de faţă cu privire la predarea gramaticii în şcolile noastre de cultură generală. Înainte de a afla părerea lor, care sîntem siguri că nu se va lăsa mult aşteptată, socot necesar s-o exprim pe a mea, în primul rînd cu scopul şi cu dorinţa ca cei interesaţi să ia poziţie, pentru sau contra, spre a putea ajunge, eventual, la un punct de vedere comun cel puţin în linii mari.

Inaugurarea rubricii „Cultivarea limbii" la revista noastră, precum şi felul cum a fost ea susţinută, de mine şi de colaboratorii ei, arată că sîntem preocupaţi de problema îmbunătăţirii continui, nu a normelor limbii literare, care există, obiectiv vorbind, şi au nevoie numai să fie descoperite şi respectate, ci a exprimării ideilor în conformitate dacă nu deplină cu aceste norme, cel puţin într-un grad cît mai apropiat de ele.

Este adevărat că, în majoritatea cazurilor, am urmărit în scrisul nostru actual, aşa cum îl reflectă revistele de cultură generală cele mai răspîndite, nu atît greşelile de gramatică, ci tendinţa, extrem de răspîndită, de a „crea" (în sensul larg) termeni şi construcţii noi, de a folosi un stil cît mai „savant" cu putinţă şi de a recurge la numeroase neologisme, în primul rînd, dacă nu exclusiv, cu scopul de a „impresiona" şi de a „epata" pe cititorul presupus simplu. Am procedat aşa (mai cu seamă eu), fiindcă am vrut să privesc lucrurile de la un nivel mai ridicat, pornind, adică, de la ideea că cei care mînuiesc în mod obişnuit condeiul stăpînesc bine normele limbii literare, sub toate aspectele ei, şi că singura parte vulnerabilă a lor o constituie libertatea exagerată şi, după mine, nepermisă de a trata limba ca pe un bun personal, cu care pot să facă orice, fără a da nimănui socoteală. Uneori lăsam să se înţeleagă destul de clar că această libertate izvora nu din conştiinţa unei superiorităţi suverane, ci dintr-o cunoaştere vagă sau chiar din ignorarea pură şi simplă a structurii limbii, dar atît.

Îngrijorarea semnalată la începutul articolului de faţă a primit o confirmare cu prilejul consfătuirii organizate de revista noastră în cursul lunii noiembrie a anului trecut la Craiova. Discuţiile largi şi îndelungate care au avut loc acolo cu profesori din învăţămîntul de cultură generală şi de la Institutul pedagogic au dovedit că studiul gramaticii, în accepţia cea mai largă a termenului, suferă de numeroase şi adesea grave lipsuri, care trebuie înlăturate cît mai grabnic posibil. Participanţii la discuţii au indicat cauzele acestei situaţii, ceea ce nu era de loc greu, şi totodată au propus soluţii.

Cea mai importantă, cu care noi ne declarăm de acord, este continuarea studiului gramaticii şi în şcoala medie propriu-zisă, bineînţeles într-o formă diferită de cea practicată în ciclul elementar şi care urmează să fie stabilită de Ministerul Învăţămîntului după consultarea profesorilor cu experienţă şi a unor oameni de cultură din diverse ramuri de activitate. Renunţarea teoretică la studiul gramaticii în clasele „mari", însoţită de neglijarea lui practică, pe care o putem adesea constata, din păcate, şi în clasele „mici", însemnează, după părerea mea, o încurajare aproape directă a minimalizării problemelor de limbă, izvorul principal, dacă nu unic, al libertăţii amintite ceva mai înainte.

Ştiu că în ce priveşte proporţia dintre orele consacrate gramaticii, adică limbii, şi cele consacrate literaturii există o veche controversă între lingvişti şi istoricii literari. Ecouri ale contradicţiei aparent ireductibile dintre aceste două „tabere" s-au făcut şi continuă să se facă simţite nu numai la şedinţele organizate de Ministerul Învăţămîntului pentru stabilirea programelor, ci şi în presă. Un reprezentant al istoriei literare făcea o socoteală, destul de abil prezentată, din care rezulta că la facultăţile de filologie numărul de ore acordate limbii este mai mare decît al celor acordate literaturii, şi cerea, bineînţeles, înmulţirea acestora şi scăderea acelora. Argumentul suprem adus în sprijinul punctului său de vedere era, fapt extrem de semnificativ, care explică, cred eu, starea de lucruri din învăţămîntul nostru, că facultăţile de filologie nu trebuie să pregătească „savanţi" (ce bine ar fi să fie aşa !), adică specialişti în lingvistică, ci specialişti (deci nesavanţi !) în literatură. Şi aceasta, pentru mo-

tivul că în învățămîntul de cultură generală, căruia îi sînt destinați cel puțin 85—90% dintre absolvenții acestor facultăți, studiul literaturii ocupă un loc mult mai important decît studiul limbii. Așadar, dacă neglijăm învățarea gramaticii, adică a limbii (să nu uităm că-i vorba de limba națională !), în școlile de cultură generală, trebuie să o neglijăm și în învățămîntul universitar. Căci, își vor fi zicînd susținătorii unui asemenea punct de vedere, limba e o problemă de „formă", deci puțin sau poate de loc importantă, pe cînd literatura însemnează „fond", „conținut", care trebuie să predomine, fiindcă el contribuie la educarea etică, estetică, politică, culturală etc. a omului. (Nu-mi pot explica decît în felul acesta poziția tovarășului în discuție.) De altminteri, efectele acestei concepții, care este și mai răspîndită printre mînuitorii condeiului, se văd cu destulă ușurință : criticile aduse atîtor scrieri literare în legătură cu măiestria artistică se explică, cred eu, înainte de toate, prin această minimalizare a problemelor de limbă.

Titlul prezentului articol are nevoie de o completare, în sensul că trebuie învățată în școlile de cultură generală și mai multă, dar și altfel de gramatică, adică altfel predată. Căci, dacă absolvenții atît ai ciclului elementar, cît și ai celui mediu nu posedă în chip satisfăcător limba lor maternă, din punctul de vedere al corectitudinii gramaticale și al proprietății vocabularului, faptul se datorește, într-o măsură însemnată, și metodelor de predare. Se știe că învățatul pe de rost mai constituie o slăbiciune a școlilor noastre de toate felurile și gradele (inclusiv universitățile, politehnicile etc.). El trebuie combătut cu toată energia și direct, dar și indirect, prin exemplul dat de profesori în ce privește predarea materiilor și, mai ales, controlul modului cum și le însușesc elevii. La orice disciplină deprinderea de a memora, fără a înțelege și a asimila, sau înțelegînd și asimilînd numai parțial, reprezintă o primejdie pentru dezvoltarea minții și pentru pregătirea, sub toate aspectele, a viitorilor profesioniști, indiferent de domeniul în care urmează să-și pună în valoare cunoștințele și capacitatea. În cazul gramaticii, adică al limbii, nu se ajunge la nici un rezultat (de fapt, se ajunge la rezultatul pe care îl cunoaștem) prin învățarea (chiar și pe ne-de rost !) a regulilor gramaticale. Aceste reguli, un vorbitor al limbii sale materne le posedă într-un anumit fel, dovadă folosirea ei aproximativ corectă în viața de toate zilele, cînd nu intră în joc o exprimare mai pretențioasă cerută de conținutul celor ce are de comunicat interlocutorilor lui. La școală, elevul trebuie pus în situația să „descopere" pe cale rațională, pornind de la texte bine scrise și bine alese, regulile în discuție, adică normele limbii literare. Deci nu întîi regulile și apoi „verificarea" (sau, cum se spune, aplicarea) lor, ci invers, în sensul că elevul trebuie să vadă singur cum se prezintă în mod obiectiv îmbinarea cuvintelor, formele lor etc., să înțeleagă de ce ele se prezintă așa și nu altfel, și după aceea să tragă, din analiza făcută, concluzia că „gramatica" nu este un cod de reguli stabilit de oameni (concret am zice de manual sau de profesor), ci produsul obiectiv al limbii înseși, obținut de-a lungul secolelor și mileniilor prin colaborarea anonimă a tuturor membrilor colectivității lingvistice de la generație la generație.

Am pomenit ceva mai înainte de texte. Pentru învăţarea gramaticii aş recomanda întocmirea unei antologii, cu un număr relativ mic de pagini, în care să intre adevărate modele de limbă, privite atît sub aspectul normelor uzului literar, cît şi sub acela al frumuseţii, eleganţei etc. Textele să aparţină tuturor stilurilor limbii, nu numai celui artistic, chiar dacă acestuia i s-ar consacra un spaţiu ceva mai extins. Analiza lor s-ar face din toate punctele de vedere, pe îndelete şi cu participarea foarte activă (aş zice aproape exclusivă) a elevilor în ce priveşte „descoperirea" regulilor gramaticale, profesorul rezervîndu-şi mai ales rolul de îndrumător al discuţiilor.

Este o propunere pe care o fac împreună cu rugămintea ca colegii din învăţămîntul de toate gradele, precum şi tovarăşi din afara învăţămîntului să-şi spună părerea sub forma unor articole, mai lungi sau mai scurte, după caz, pe care să le trimită la comitetul de redacţie al revistei.

SENSUL ADJECTIVELOR ORDINALE

DE

VASILE ȘTIRBU

0. Clasificarea cuvintelor de tipul *al doilea*, *al treilea*, *al patrulea* etc. n-a constituit pînă în prezent obiectul unor analize speciale. Ea a fost permanent inclusă în problema negării sau admiterii numeralului printre clasele lexico-gramaticale independente ale limbii romîne.

Cercetătorii care admit autonomia numeralului includ în sfera lui și cuvintele care denumesc ordinea obiectelor prin numărare[1]. „Numeralele ordinale", denumire sub care figurează cuvintele în discuție, sînt consemnate mai ales în lucrările gramaticale și lexicografice din secolul nostru. Gramaticile limbii romîne elaborate în secolul trecut, din pricină că identifică, în majoritatea cazurilor, numeralul cu adjectivul, categorisesc cuvintele în discuție drept adjective [5]. Aceeași poziție o adoptă și Luiza Seche care, optînd pentru desființarea numeralului, denumește cuvintele pe care le discutăm „adjective cu sens ordinal" [5. 70][2].

0.1. În acord cu ideea că numeralul constituie o clasă lexico-gramaticală independentă a limbii noastre, considerăm totuși că includerea cuvintelor care denumesc ordinea obiectelor prin numărare în sfera numeralului contravine realității lingvistice.

0.1.1. Gramaticii noștri recunosc în unanimitate că morfo-sintaxa acestor cuvinte, în esență, este identică cu morfo-sintaxa adjectivelor [1.237—240, 2.81—83, 3.374—377, 4.64].

Așa stînd lucrurile, rămîne să constatăm că singurul argument în sprijinul categorisirii cuvintelor noastre drept numerale este criteriul semantic.

În cele ce urmează vom arăta că aceste cuvinte nu semnifică relații cantitative (numerice).

1. La început vom face o scurtă prezentare a noțiunilor de „număr"[3] și de „mulțime", deoarece interesează direct discuția noastră.

---

[1] Situația aceasta este atît de cunoscută încît trimiterile sînt superflue.

[2] Prima cifră indică numărul de ordine al lucrării citate. Numărul care urmează după punct indică pagina.

[3] Discutăm aici numerele reale.

1.1. Iniţial oamenii nu aveau noţiunea de număr, cu toate că, senzorial, puteau percepe mărimea unui obiect sau a unei mulţimi de obiecte (pentru întreaga problemă vezi [6.14—52]). Pe o treaptă ulterioară numărul a fost înţeles ca o proprietate a mulţimii obiectelor, inseparabilă de ea. În acest stadiu acelaşi număr este denumit cu diferite cuvinte, în funcţie de natura obiectelor evaluate [6.15].

Numărul obiectelor dintr-o mulţime dată este o proprietate a acelei mulţimi, pe cînd numărul în genere, numărul abstract, este o proprietate abstrasă de la mulţimile concrete.

1.1.1. Reiese că numărul este o proprietate de natură cantitativă, care caracterizează mulţimile de aceeaşi mărime. Altfel spus, numărul este un raport cantitativ între obiecte de acelaşi fel. În *Aritmetica universală* Newton scrie : „Înţelegem prin număr, nu atît o colecţie de unităţi, cît raportul abstract al unei anumite cantităţi către o alta, luată ca unitate [6.35].

1.1.2. Ca orice altă noţiune şi noţiunea de număr nu are sens în afara relaţiei sale cu obiectele sau cu alte noţiuni. Conţinutul ei nu se poate reprezenta, ci numai concepe şi reliefa în corelaţiile sistemului de numere.

1.2. Trebuie să admitem că obiectele denumite de cuvintele *primul, al doilea, al treilea* etc. fac parte dintr-o mulţime, adică dintr-un ansamblu de elemente reunite după un anumit criteriu [7.7, 8.23].

Cum o mulţime este dată atunci cînd putem spune despre fiecare element din care este formată că îi aparţine, notînd prin n numărul elementelor din care este formată mulţimea M, relaţia de apartenenţă, notată prin $\leqslant$, este suficientă pentru definirea acestei mulţimi. Vom scrie deci :

$$n \leqslant M \qquad \text{(I)}$$

1.2.1. Cuvintele care sînt în atenţia noastră denumesc obiectele care fac parte dintr-o mulţime ordonată. Neluînd deocamdată în considerare criteriul concret de ordonare şi notînd relaţia de ordine prin *Ro*, putem scrie convenţional, ţinînd seama de (I), că o mulţime ordonată M' este definită de relaţia

$$M' \left\{ \frac{n \leqslant M}{Ro} \right\} \qquad \text{(II)}$$

Cu alte cuvinte orice mulţime M poate deveni o mulţime ordonată M' dacă elementele ei n sînt reunite prin *Ro*.

1.2.2. Să discutăm acum pe *Ro*. În afara mulţimii, *Ro* nu are sens. Un singur element nu poate fi ordonat. Reiese că *Ro* este o proprietate a mulţimii, comună tuturor elementelor din care este alcătuită. Prin relaţia de ordonare (*Ro*), elementele mulţimii se aseamănă, dar îşi păstrează individualitatea datorită poziţiei, *locului* pe care-l ocupă în M'. Locul unui element în M' este manifestarea discretă a lui *Ro*.

1.2.3. În general, spunem că elementele a, b ale lui M' sînt ordonate, dacă ele se succed (în timp) sau se aranjează (în spaţiu) în aşa fel încît să poată fi denumite *primul, al doilea*.

Caracterul relației de ordine este determinat de criteriul după care se ordonează mulțimea. Dacă *Ro* se constituie pe baza unui criteriu cantitativ, atunci între elementele *a*, *b* ale lui *M'* vor exista raporturi cantitative. E cazul mulțimilor algebrice ordonate[4]. Dacă *Ro* se constituie pe baza altui criteriu decît cel cantitativ, între elementele *a*, *b* ale lui *M'* vor exista alte raporturi decît cele cantitative.

2. Oricare ar fi însă criteriul de ordonare, elementele lui *M'* pot fi denumite prin cuvintele *primul*, *al doilea*, *al treilea* etc. Aceasta ne duce imediat la concluzia că cuvintele care constituie obiectul discuției noastre nu denumesc caracterul relației de ordonare, discutat sub 1.2.3., ci poziția, *locul* pe care-l ocupă un element într-o mulțime ordonată (vezi și [1.237, 3.374]).

2.1. Conform celor arătate sub 1.1.1., 1.1.2. și 1.2.2., poziția unui obiect într-o mulțime ordonată nu este o însușire numerică a obiectului.

2.1.1. Pe baza considerentelor făcute sub 0.1.1. și 2.1. putem afirma că *primul*, *al doilea*, *al treilea* etc. trebuie incluse în clasa adjectivelor sub titlul de „adjective ordinale".

Lucrări citate

[1] *Gramatica limbii romîne* (a Academiei R.P.R.), I, București, 1954.
[2] *Gramatica limbii romîne* (a Academiei R.P.R.), II, București, 1954.
[3] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956.
[4] Al. Rosetti, J. Byck, *Gramatica limbii romîne*, ed. a II-a, București, 1945.
[5] Luiza Seche, *În jurul categoriei numeralului*, în „Limba romînă", IX (1960), nr. 4.
[6] *Matematica — conținutul, metodele și importanța ei* (Institutul de matematică „V. A. Steklov" al Academiei de Științe a U.R.S.S.), I, București, Editura științifică, 1962.
[7] *Matematica — conținutul, metodele și importanța ei* (Institutul de matematică „V. A. Steklov" al Academiei de Științe a U.R.S.S.), III, București, Editura științifică, 1962.
[8] Sergiu Vasilache, *Elemente de teoria mulțimilor și a structurilor algebrice*, București, Editura Academiei R.P.R., 1956.

[4] Între elementele *a*, *b* ale unei mulțimi algebrice poate exista una din relațiile : $a < b$; $a > b$; $a = b$.

1 Dacă $a < b$ și $b < c$ atunci $a < c$ (tranzitivitate).

2 Dacă $a < b$ și $b < a$ atunci $a = b$ (reflexivitate). Mulțimea algebrică ale cărei elemente satisfac condițiile de tranzitivitate și reflexivitate este o mulțime ordonată [8.69].

CU PRIVIRE LA UNELE DETERMINATIVE DIN TOPONIMIA ROMÎNEASCĂ

DE

MARIUS SALA

1. Între numirile topice romîneşti există un foarte mare număr de cazuri cînd toponimicul este format dintr-o sintagmă : un determinat şi unul sau, mai rar, mai multe determinative. La această situaţie a contribuit faptul că, datorită unor cauze pe care le vom vedea mai jos, două sau mai multe toponimice au ajuns să fie numite la fel. Or, cum norma cea mai elementară a nomenclaturii topice este individualizarea în sens strict a unui loc, izolarea lui de altele similare, situate în apropiere (vezi Iorgu Iordan, *Toponimia romînească*, [Bucureşti], 1963, p. 135), s-au adăugat diferite determinative cu scopul de a face distincţie între diversele nume i d e n t i c e ale unor locuri d i f e r i t e. În acest fel omonimia toponimică a fost înlăturată.

2. Rostul determinativului este de a preciza despre care variantă din totalul de variante identice este vorba. În prezentarea s i n c r o n i c ă a determinativelor din toponimia romînească pe care o facem, distingem două tipuri de determinative : pe unele le numim e t e r o g e n e şi pe celelalte o m o g e n e.

Determinativele e t e r o g e n e au rolul de a individualiza un determinat dintr-un mare număr de variante şi apar mai ales în combinaţie cu determinaţi formaţi din termeni entopici (*deal*, *munte*, *vale*) : *Valea-Albeştilor*, *Valea-Largă*, *Muntele-Roşu* ; *Curtea-de-Argeş*, *Ocna-Mureşului*. Numărul toponimicelor care au ca determinat un termen entopic este foarte mare. Ne mulţumim să arătăm, după lucrarea citată a acad. Iorgu Iordan, că, de exemplu, numărul toponimicelor formate cu ajutorul determinatului *Dealul* este extrem de mare (numai în Muntenia au fost înregistrate 48 de cazuri cînd acest determinat este urmat de determinativul *mare* = *Dealul-Mare*). La observaţia acad. Iorgu Iordan adăugăm una privind determinatul *Valea* : în lucrarea *Graiul şi folclorul Maramureşului* a lui Tache Papahagi apar 114 toponimice compuse cu acest de-

terminat, deşi este vorba de o regiune foarte puţin întinsă, iar în indicele numelor de locuri care însoţeşte colecţia de documente privitoare la istoria Romîniei apar, pentru perioada sec. XIII—XVI, 191 nume, iar pentru începutul sec. XVI—116. Determinativele eterogene pot apărea şi pe lîngă toponimice (*Husasăul-de-Tinca*, *Tîncăbeşti-Filitis*, *Bereşti-Tazlău*).

Se observă că între diversele determinative eterogene există deosebiri din punctul de vedere al modului în care ele individualizează determinatul pe lîngă care apar. De exemplu, în cazul lui *Dealul-Mare* individualizarea toponimicului nu este realizată la fel ca în cazul lui *Valea-Albeştilor*, sau, mai clar, în cazul lui *Piscul-Bozii* sau *Curtea-de-Argeş*. Dacă încercăm să facem o clasificare a determinativelor distingem următoarele tipuri de individualizare a determinativului :

a) Cel mai înalt grad de individualizare îl au toponimicele folosite ca determinative, fie pe lîngă toponimice (*Husasăul-de-Tinca*, *Bereşti-Tazlău*), fie pe lîngă un termen entopic (*Vadul-Silistrei*, *Ocna-Mureşului*), pentru că toponimicele-determinative dau indicaţii precise în legătură cu localizarea accidentului de teren sau a localităţii respective. Trebuie făcută însă distincţia între determinative de felul lui *de Tinca*, *Mureşului*, pe de o parte, şi *Tazlău*, pe de altă parte, pentru că primele determinative sînt de natură populară, în timp ce celelalte sînt date de administraţie (din această cauză adesea nici nu sînt folosite în vorbirea de fiecare zi a oamenilor din regiunea respectivă).

b) O individualizare de tip mediu aduc determinativele formate din nume de persoană care pot fi de familie (*Vadul-Roşca*, *Grindul-Făgărăşanului*, *Tîncăbeştii-Filitis*) sau prenume (*Grindul-lui-Tudor*, *Groapa-Danciului*, *Cîmpul-lui-Neag*). În acest caz, individualizarea nu are o valoare la fel de mare ca în cazul discutat sub *a*), fiindcă determinativele *Roşca*, *Făgărăşanului*, *Tudor* etc. nu localizează în spaţiu determinatul pe lîngă care apar. Determinativul aduce însă o precizare destul de importantă, pentru că din marele număr de variante care conţin determinatele *vad*, *vale*, *grind*, *groapă*, *cîmp*, *Tîncăbeşti* sînt individualizate numai cele care au determinative nume proprii de persoană.

c) Cea mai slabă individualizare, pe care am putea-o numi individualizare de tip inferior, realizează celelalte determinative eterogene de felul lui *Largă*, *Afinişului*, *Albă* din toponimice ca *Valea Largă*, *Valea-Afinişului*, *Valea-Albă*. Avem a face cu substantive sau adjectice care fac parte din lexicul de fiecare zi. Numărul determinativelor de acest fel este deosebit de mare, ele fiind foarte variate. Din cauza numărului mare de determinative de acest fel ca şi din cauză că sîntem în prezenţa unor substantive şi adjective comune, care pot intra într-un mare număr de combinaţii, individualizarea realizată cu ajutorul acestor determinative nu este deosebit de mare : determinative ca *largă*, *afiniş*, *albă* nu spun decît că avem a face cu un anumit fel de vale, fără să avem nici cea mai mică indicaţie cu privire la localizarea ei. Cf., mai sus, exemplul citat al lui *Dealul-Mare* care apare de 48 de ori numai în Muntenia.

Datorită numărului mare de cazuri, determinativele din ultima categorie pot fi împărţite la rîndul lor în mai multe grupe (de data aceasta din punctul de vedere al conţinutului pe care îl exprimă). Astfel, unele

determinative ţin seama de f o r m a locului (*Valea*-**Largă**, *Piatra*-**Ascuţită**, *Piatra*-**Detunată**), altele de n a t u r a terenului (*Valea*-**Afinişului**, *Vadul*-**Perilor**, *Piscul-cu*-**Nisip**, *Vîrful*-**Plopilor**) sau altele de o î n s u ş i r e a locului (*Valea*-**Albă**, *Apa*-**Neagră**, *Baia-de*-**Aramă**, *Crişul*-**Repede**, *Dealul*-**Frumos**). Rolul lor este deci să facă distincţie între două sau trei variante posibile.

Înţelegem prin determinative o m o g e n e determinativele care intră în perechi sau în triplete de felul următor: *Moşniţa-Nouă — Moşniţa-Veche, Breaza-de-Sus — Breaza-de-Mijloc — Breaza-de-Jos.* Determinativele omogene apar mai ales în combinaţii în care determinatul este nume de localitate. Rolul lor este deci să facă distincţie între două sau trei localităţi care au ajuns să aibă acelaşi nume (*Moşniţa-Nouă — Moşniţa-Veche, Căpuşul-Mare — Căpuşul-Mic, Plopeana-Sat — Plopeana-Tîrg, Sîmbăta-de-Sus — Sîmbăta-de-Jos, Breaza-de-Sus — Breaza-de-Mijloc — Breaza-de-Jos, Iovăneştii-din-Deal — Iovăneştii-din-Vale, Călimăneştii-Boiereşti — Călimăneştii-Răzăşi*). Rezultă că determinativele omogene precizează o variantă din două sau trei variante posibile. Numărul toponimicelor care prezintă aceste determinative este destul de mare, nu atît de mare însă cît al determinativelor eterogene.

Spre deosebire de determinativele eterogene, determinativele omogene sînt mai puţin variate. Ele pot fi duale (*sus-jos, deal-vale, mare-mic* etc.) sau, mai rar, ternare (*sus-mijloc-jos*). Dacă ţinem seama de natura opoziţiei care se realizează între cei doi sau trei termeni, distingem determinative:

a) c r o n o l o g i c e (*nou-vechi: Moşniţa-Nouă — Moşniţa-Veche, Ulmii-Noi — Ulmii-Vechi*);

b) c a n t i t a t i v e exprimate prin perechile *mare-mic, sat-tîrg* (*Bordeenii-Mari — Bordeenii Mici, Căpuşul-Mare — Căpuşul-Mic, Plopeana-Sat — Plopeana-Tîrg, Sascut-Sat — Sascut-Tîrg*);

c) t o p o g r a f i c e care arată poziţia locului faţă de punctele cardinale prin folosirea perechii *est-vest* (*Brăteasca-de-est — Brăteasca-de-vest*) sau faţă de altitudinea solului prin utilizarea perechilor de *jos-sus, vale-deal, cîmp-pădure, dos-faţă* (*Sîmbăta-de-Jos — Sîmbăta-de-Sus, Vărzarii-de-Sus — Vărzarii-de-Mijloc — Vărzarii-de-Jos, Valea-Muierii-de-Jos — Valea-Muierii-de-Mijloc — Valea-Muierii-de-Sus, Ionăşeştii-din-Deal — Ionăşeştii-din-Vale, Milcovul-din-Deal — Milcovul-din-Vale, Preajba-de-Cîmp — Preajba-de-Pădure, Seaca-de-Cîmp — Seaca-de-Pădure, Paia-din-Dos — Paia-din-Faţă, Griveii-din-Dos — Griveii-din-Faţă*). Acad. Iorgu Iordan, în lucrarea citată, de unde am împrumutat şi clasificarea propusă mai sus, a arătat că în toponimia românească sînt mult mai frecvente determinativele care arată poziţia locului faţă de altitudinea solului;

d) s o c i a l e care exprimă diverse raporturi de proprietate. Se folosesc de obicei determinative ca *Răzăşi* (în Moldova), *Moşneni* (în Muntenia), în opoziţie cu unul dintre determinativele din seria *Clăcaşi, Boiereşti, Mănăstireşti, Episcopiei* (*Borzeştii-Clăcaşi — Borzeştii-Răzăşi, Mărăşeştii-Boiereşti — Mărăşeştii-Răzăşi, Babiciul-Episcopiei — Babiciul-Moştenesc, Călugărenii-Mănăstirei — Călugărenii-Moşteni*). Determinativele *Răzăşi, Moşneni* arată că oamenii din localităţile pe lîngă care apar au

fost posesorii mai vechi ai moşiei, în timp ce determinativele din a doua categorie arată pe proprietarii ei mai noi (asupra condiţiilor în care s-a ajuns la situaţia prezentată vom reveni mai jos).

e) i s t o r i c e care arată originea locuitorilor din satele respective sau dau indicaţii cu privire la un fapt din istoria acelui stat. Găsim astfel determinativul *romîn(esc)*, în opoziţie cu determinative care exprimă numele unor populaţii de altă origine : *sîrb(esc)*, *ungur(esc)*, *german* etc. (*Brebeni-Sîrbi — Brebeni-Romîni, Bădăuţul-Nemţesc — Bădăuţul Romînesc, Budacul-Săsesc — Budacul-Romînesc, Sînmihaiul-Ungaresc — Sînmihaiul-German—Sînmihaiul-Romîn*). Este frecvent determinativul *pămînteni*, în opoziţie cu determinativul *ungureni* (*Băbenii-Ungureni — Băbenii-Pămînteni, Ceparii-Ungureni — Ceparii-Pămînteni*).

Determinativele „cronologice" şi „cantitative" apar numai în cazul determinativelor duale, în timp ce celelalte trei tipuri („topografice", „sociale" şi „istorice") apar atît la grupa determinativelor duale cît şi la cele ternare.

Între diversele tipuri de determinative omogene s-au produs interferenţe, în sensul că, datorită unui interesant proces de omonimie toponimică, semnalat de acad. Iorgu Iordan (*loc. cit.*, p. 149 şi urm.) apar uneori determinative „cronologice" opuse unor determinative „cantitative" sau există cazuri cînd determinative „cantitative" se opun unor determinative „topografice". Iată tipurile cele mai frecvente de interferenţă :

„cronologic" + „cantitativ" : *Vorona-Nouă — Vorona-Mare, Jiana-Veche — Jiana-Mare.*

„cantitativ" + „topografic" : *Costienii-Mari — Costienii-de-Jos, Filipeştii-Tîrg — Filipeştii-de-Pădure* ;

„topografic" + „istoric" : *Filipeştii-de-Pădure — Filipeştii-Ungureni;*

„istoric" + „social" : *Mărginenii-Ungureni — Mărginenii-Răzăşi.*

Schematic, situaţia se prezintă astfel :

- eterogene
  - individualizare superioară (*Husasău-de-Tinca*)
  - individualizare medie (*Valea-Albeştilor*)
  - individualizare inferioară (*Valea-Largă*)
- omogene
  - duale
    - cronologice — *vechi-nou*
    - cantitative — *mare-mic, sat-tîrg*
    - topografice — *est-vest, sus-jos, deal-vale, dos-faţă, cîmp-pădure*
    - sociale — *moşneni, răzăşi-mănăstire, episcopie, clăcaşi*
    - istorice — *romîn(esc), ungur(esc), german* ; *ungureni-pămînteni*
  - ternare
    - topografice
    - sociale
    - istorice

Deosebirea principală dintre determinativele eterogene şi cele omogene constă în faptul că, în timp ce un determinativ eterogen precizează o variantă dintr-o mulţime foarte bogată de variante, un determinativ

omogen precizează o variantă din două sau trei. De exemplu, *Largă* este menit să precizeze o variantă dintr-un număr de sute de variante de tipul *Valea-Largă*, *Valea-Adîncă*, *Valea-Lungă*, *Valea-Seacă* etc., în timp ce *jos* are rolul să precizeze doar o variantă din două sau trei de tipul *Vărzarii-de-Sus — Vărzarii-de-Mijloc — Vărzarii-de-Jos*, *Valea-Muierii-de-Sus — Valea-Muierii-de-Mijloc — Valea-Muierii-de-Jos*. Din acest punct de vedere putem spune că *Largă* poartă o cantitate de informaţie mult mai mare decît *jos*. În acelaşi timp, se poate spune că determinatul *Vale*, pe lîngă care apare determinativul *Largă*, este mai sărac în informaţie decît determinatul *Vărzari*, *Valea Muierii* pe lîngă care apare determinativul *jos*. Cu alte cuvinte, în primul caz nu ştim decît că avem a face cu varianta *Valea*, care, aşa cum am arătat, face însă parte dintr-o serie foarte bine reprezentată, în timp ce în al doilea caz ştim că sîntem în prezenţa unei variante care reprezintă un nume de localitate, deci avem o mai mare cantitate de informaţie. Rolul determinativului este în funcţie de cantitatea de informaţie conţinută de determinat : atunci cînd determinatul este bogat în informaţie (*Vărzari*, *Valea-Muierii*), determinativul nu are decît rolul de a diferenţia între ele două sau, mai rar, trei localităţi, în timp ce atunci cînd determinatul este sărac în informaţie (*munte*, *deal*, *vale*), pentru individualizarea toponimicului respectiv din masa toponimicelor, determinativul trebuie să conţină o mai mare cantitate de informaţie. Prin urmare, aceeaşi necesitate (individualizarea unui toponimic) este realizată în două feluri : determinat sărac în informaţie + determinativ bogat în informaţie (*Valea-Largă*) sau determinat bogat în informaţie + determinativ sărac în informaţie (*Vărzarii-de-Jos*). Între membrii celor două tipuri de sintagme toponimice există un proces de compensaţie. Precizările făcute în legătură cu cantitatea de informaţie pe care o au determinativele ajută la explicarea unor fenomene de diacronie pe care le prezentăm mai jos.

3. Într-o prezentare d i a c r o n i c ă a problemei discutate pînă acum remarcăm că la baza procesului de mai sus stă un proces de omonimie. Atît determinativele omogene cît şi cele eterogene au apărut pentru a se face distincţie între două sau mai multe variante identice.

În cazul toponimicelor compuse dintr-un determinat—termen entopic+un determinativ eterogen, la omonimia despre care am vorbit s-a ajuns datorită faptului că vorbitorii au folosit, pornind de la unele caracteristici exterioare, un termen entopic pentru denumirea unui loc oarecare. Cum termenul entopic respectiv era frecvent, deci avea o mică cantitate de informaţie, s-a ajuns la confuzii. De aceea s-a făcut distincţie între diversele locuri cu acelaşi nume prin adăugarea unui determinativ eterogen bogat în informaţie.

Cît priveşte omonimia în cazul determinativelor omogene, situaţia diferă, pentru că aceste determinative apar mai ales în cazul numelor de localităţi, care au ajuns să fie omonime de cele mai multe ori din motive istorico-sociale, pe care le prezentăm mai jos :

a) datorită unor condiţii speciale asupra cărora nu ne oprim pentru că au fost amănunţit analizate în lucrarea citată a acad. Iorgu Iordan, un sat a căpătat mai mulţi stăpîni. Noii stăpîni au întemeiat de multe

ori sate pe porțiunea lor din moșia respectivă. Aceste noi așezări au fost în general, la fel cu satele vechi. Spre a le deosebi se adăuga un determinativ (*mare — mic, nou — vechi, moșneni — mănăstirești*). Din localitatea veche se formează două sau trei localități noi;

b) apar noi sate formate din colonişti veniți dintr-o anumită localitate şi, din motive de ordin afectiv, numesc noul sat la fel ca localitatea din care au venit. Pentru a le deosebi de localitățile din care au venit, coloniştii respectivi adaugă determinative ca *nou* (*Făgărașul-Nou*), *ungureni* (*Ceparii-Ungureni* alături de *Ceparii-Pămînteni* etc.);

c) la un moment dat, pentru a se realiza popularea satelor părăsite, se dau privilegii, slobozii, pentru țăranii din alte regiuni. Astfel apar multe sate cu numele *Slobozia* care era necesar să fie deosebite între ele. Se adaugă de obicei determinative nume de persoană: *Slobozia-Conachi, Slobozia-Ghicăi* etc.

După ce am arătat felul cum s-a ajuns la omonimia toponimică care a făcut necesară apariția unor determinative pentru individualizarea numelor respective, vom încerca să arătăm cîteva aspecte ale procesului de transformare a determinativelor din toponimia romînească, folosindu-ne de observațiile făcute în legătură cu cantitatea de informație conținută de diversele tipuri de determinative.

Am văzut mai sus că în cazul determinativelor omogene cantitatea de informație este mai scăzută, determinative ca *mare, nou, de sus*, avînd numai rolul de a preciza una sau două dintre două, respectiv trei variante; în schimb cantitatea de informație conținută în determinativele eterogene este mult mai mare. Cantitatea de informație conținută în determinativele eterogene ajunge la un moment dat așa de mare încît determinativul poate să se individualizeze, eliminînd determinatul pe lîngă care a apărut. În aceste cazuri determinativul capătă şi o parte din informația cuprinsă în determinat. Numărul exemplelor de acest fel este mare în toponimia romînească: toponimice ca *Adînca, Galbena, Arsa* au fost la origine determinative pe lîngă determinante ca *Valea* (*Adîncă, Galbenă*), *Pădurea* (*Arsă*) etc. Numărul cazurilor de individualizare a unor determinative omogene este mult mai mic: *mare, mic, nou, vechi, de jos, de sus* nu apar aproape niciodată individualizate pentru că toponimicele *Mare, Mic, Vechi, Nou* ar conține o cantitate de informație foarte mică care ar duce la alte omonimii. În unele cazuri (*de jos, de sus*) a contribuit şi natura gramaticală a determinativelor (sînt adverbe) şi de a ceea nu pot avea independență sintactică necesară pentru a deveni nume topice (vezi Iordan, *op. cit.*, p. 152, nota 2). Cf. însă *Josani, Susani* care sînt însă foarte rare tocmai din cauza cantității de informație reduse pe care o au.

Pentru a vedea mai bine cum se petrec lucrurile, comparăm situația determinativelor mai bogate în informație cu cea a numelor de persoană iar pe cea a determinativelor mai sărace în informație cu situația metaforelor sintagmatice. Numele de persoană sînt formate dintr-un nume de familie şi un prenume (ultimul, care are scopul să deosebească diferite persoane cu același nume de familie, se poate detașa la un moment dat

şi să se transforme în nume de familie *Ion, Vasile* etc.). Cei doi membri ai sintagmei sînt mai puţin legaţi unul de altul, în timp ce determinaţii şi determinativele din metaforele sintagmatice sînt mai legaţi între ei. Deci, se pare că cu cît elementele componente ale sintagmei (determinat şi determinativ) sînt mai legate între ele, cu atît cantitatea de informaţie a determinativelor este mai mică şi deci sînt mai puţine şanse ca determinativul respectiv să se individualizeze. Cantitatea de informaţie mai mică pe care o au determinativele omogene de felul lui *jos, vale* etc., în opoziţie cu determinativele eterogene, explică şi de ce uneori unul dintre membrii corelaţiei existente în cazul determinativelor omogene (*vechi — nou, mare — mic* etc.) poate să dispară. Este interesant de observat că dispare determinativul care conţine cea mai mică cantitate de informaţie (de ex. *vechi*) şi astfel apar toponimice ca *Bădeuţii-Noi* alături de *Bădeuţi, Cîrlibaba-Nouă* alături de *Cîrlibaba, Omorul-Mic* alături de *Omor* etc. Acad. Iorgu Iordan (*op. cit.*, p. 191) a observat că numai aşezarea mai recentă are nevoie de o precizare care să o deosebească de cea veche. Nu trebuie să lăsăm la o parte şi factorii extra-lingvistici care au putut contribui la apariţia unuia dintre determinative numai la un toponimic (dispariţia celeilalte localităţi omonime petrecută fie prin contopirea cu vreo aşezare omenească vecină fie prin simpla schimbare a numelui — vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 186—187).

Situaţia determinativelor este şi mai interesantă atunci cînd, în urma unei individualizări de felul celor despre care am vorbit mai sus, apar mai multe toponimice omonime. Asistăm în aceste cazuri la repetarea fenomenului la alt nivel, fostul determinativ, devenit de sine stătător, capătă tot felul de alte determinative, deci se transformă într-un determinat. Astfel *Larga*, amintit de mai multe ori în expunerea noastră, apare atît izolat (în lucrarea citată a acad. Iorgu Iordan, p. 114, este înregistrat de 14 ori) şi cu determinative *Larga-din-Bătrîna, Larga-din-Gruiu* şi *Larga-din-Pîrîul-Fetei.* Cf. *Fierbinţii-de-Jos, Fierbinţii-de-Sus, Fierbinţii-Gruiului, Fierbinţii-Stroieşti.*

4. Dacă urmărim tipurile de opoziţie în planul sincronic şi în cel diacronic observăm că în planul diacronic apar numai opoziţii privative (*Valea — Valea-Largă*), în timp ce în planul sincronic apar pe lîngă opoziţiile privative, opoziţii echipolente (*Valea Largă — Valea Albă*) şi chiar opoziţii disjunctive (*Valea-Largă — Muntele-Mic*).

În planul diacronic se pot distinge două tipuri de evoluţie a opoziţiilor privative, în funcţie de tipul determinativului. Astfel, cînd avem a face cu determinative eterogene, asistăm la o evoluţie în zigzag, care merge de la o puternică individualizare la o individualizare scăzută şi, invers, de la o individualizare scăzută la una mai puternică

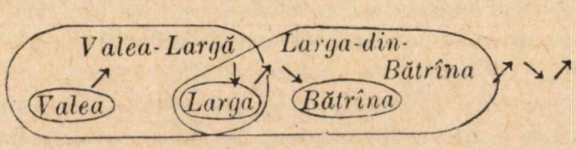

În cazul determinativelor omogene evoluția nu se petrece în zigzag, ci are loc în sens unic, în sensul unei individualizări cît mai puternice, așa cum rezultă din schema de mai jos.

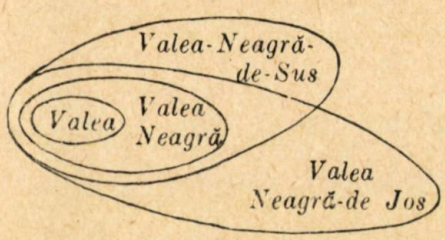

În primul caz, evoluția în zigzag este un aspect al luptei dintre tendința spre economie a limbii, tendința de eliminare a tot ce este redundant, datorită căreia determinantul este eliminat (*Valea-Largă* devenit *Larga*), și tendința spre individualizare (*Larga-din-Bătrîna*). Atunci cînd tendința spre economie este mai puternică, determinativele încep să fie folosite singure, iar atunci cînd este mai puternică cealaltă tendință, apar noi determinative.

În cazul determinativelor omogene, cînd evoluția merge într-un singur sens, tendința de individualizare este mai puternică, în timp ce tendința spre economie este slabă.

CONTRIBUȚII ETIMOLOGICE

DE

TH. HRISTEA

Maculator. Se pare că pentru prima dată i-a fost dată acestui cuvînt o etimologie în DM : — Din *macula* + suf. *-(a)tor*. Tiktin (DRG), Candrea (CADE), L. Șăineanu (DU) și A. Scriban (DLR) nu înregistrează acest termen, deși este destul de vechi (E. Protopopescu și V. Popescu îl inserează în *Nou dicționar portativ de toate zicerile radicale și străine...*, 1862, și-l definesc astfel : „un fel de caiet mic în care se însemnează orice")[1].

Judecînd după atestările din DA (mss), cuvîntul există în limbă încă din sec. al XVIII-lea : „*Maculatorul* de ce s-au găsit în bancă la sfănta bisărică" (an. 1781)[2]. Cf. și : „*Maculatorul* pentru datoriia sfintei bisearici" (an. 1782)[3].

Dacă nu e cumva refăcut din *maculatură* „hîrtie de calitate inferioară"[4], atunci trebuie să admitem că *maculator* a fost împrumutat (ca derivat gata făcut) dintr-o limbă care va trebui indicată cu mai multă precizie decît putem s-o facem în prezent. Într-un singur dicționar polonez[5] am găsit înregistrat derivatul *makulator* (< lat. *macula* „pată"), dar cu sensul de „hîrtie care suge", „sugativă". Formal, această etimologie nu întîmpină nici o greutate iar semantic, legătura stabilită între un maculator și o sugativă pare destul de firească, de vreme ce și hîrtia din care e făcut maculatorul are proprietatea de a adsorbi cerneala. Dacă și *caiet* provine din pol. *kajet* (cum presupun unii lingviști)[6], atunci noua etimo-

---

[1] Vezi și acad. *Iorgu Iordan, Un dicționar de neologisme românești din anul 1862*, în SCL, an. I (1950), fasc. 1, p. 76.

[2] Vezi N. Iorga, *Scrisori și inscripții ardelene* și *maramureșene*, București, 1906, p. 102.

[3] Ib. ibid. Despre existența lui *maculator* în sec. al XVIII-lea ne-a informat și N. A. Ursu.

[4] O astfel de etimologie ar putea fi acceptată numai dacă s-ar dovedi că, în română, *maculatură* e mai vechi decît *maculator*.
1)52, tom. II (H—M), s.v.

[5] Vezi J. Karčowicz, A. Kryński, W. Niedzwiedzki, *Słownik języka polskiego*, Varșovia, 1952, tom. II (H—M), s.v.

[6] De pildă acad. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 85. Rom. *caiet* a fost comparat cu pol. *Kajet* mai întîi de acad. Al. Graur, în BL, VIII, p. 210. Cf. însă și BL, XVI, p. 137, unde autorul revine cu o nouă explicație.

logie a lui *maculator* devine mai plauzibilă, întrucît ambele neologisme aparțin aceleiași sfere semantice.

Deocamdată însă nu putem afirma cu certitudine decît că etimologia dată în DM nu este corectă, deși a fost acceptată și de autorii *Dicționarului de neologisme* (DN), București, Edit. științifică, 1961, s.v. Din moment ce *-(a)tor* este un sufix de nume de agent și de instrument iar *macula* însemnează „a păta", „a mînji", „a murdări", ar fi normal ca derivatul *maculator* să aibă fie sensul de „cel care pătează, mînjește, murdărește" (cf. de pildă, it. *maculatore, -trice*), fie pe acela de „obiect sau instrument cu ajutorul căruia se realizează acțiunea de a macula". În afară de aceasta vb. *macula* se pare că nici nu e folosit în limba romînă (chiar DM îl consideră un „franțuzism", iar DL nici măcar nu-l înregistrează). Dacă prezența lui în unele dicționare (de ex. în CADE) ne împiedică să-i contestăm categoric existența, este în afară de orice discuție că el nu e mai vechi în limbă decît *maculator* (pentru a-l putea explica pe acesta din urmă cu ajutorul lui).

Madipolon. În DN (s.v.) este înregistrat cuvîntul sub forma *madipolon* și e dedus din fr. *madapolam* (a cărui origine îndepărtată este numele unei localități indiene, *Madapolam*, unde s-a fabricat pentru prima oară țesătura pe care o denumește acest neologism)[7]. Forma admisă astăzi de limba literară este *madipolon*, care nu se potrivește formal cu etimonul francez. De aceea DM explică termenul în discuție prin magh. *madipolon*, pe care ne-a fost imposibil să-l descoperim în vreun dicționar al limbii maghiare. După toate probabilitățile nici nu există și această supoziție e confirmată de mai mulți vorbitori și cunoscători ai limbii maghiare. Nici în altă limbă nu l-am găsit sub forma amintită, din care cauză vom încerca să-l explicăm pe teren romînesc. Înainte de a-l explica, vom înșira însă toate variantele sub care a circulat sau mai circulă încă acest cuvînt: *madapolam*, *madipolam*, *madapolon*, *madepolon*, *matepolon*, *matipolon*, și *matipalon*. Toate aceste forme există în *Dicționar invers* (DI), p. 502, col. 2 și p. 535, col. 1, cu excepția lui *matipalon* pe care l-am înregistrat în reg. Oltenia (raionul Segarcea).

Este neîndoielnic că, printr-un fel de etimologie populară, oamenii culți au apropiat începutul acestui neologism de cuvîntul englezesc *made* „făcut, fabricat, confecționat" iar finala lui de rom. *polon* și de engl. *Poland* „Polonia". Student fiind, am auzit chiar pe unii profesori care îl analizau pe *madipolon* cu toată seriozitatea în *made in Poland* (adică „făcut în Polonia") și-l puneau alături de *pandișpan* „pain d'Espagne" (în realitate tc. *pandespan*<it. *pan di Spagna*). De la *madepolon* (născut prin această pseudoanaliză) n-a fost decît un pas pînă la *madipolon*, în care *i* reprezintă fie pe *e* neacc. > *i*, fie pe *i*(*n*) „în" [8].

[7] Vezi și CADE, TDRG etc... *Madapolam* este, de fapt, un termen internațional și sigură nu este decît etimologia lui îndepărtată. În romînă cuvîntul a putut pătrunde din neogreacă (μαδαπολάμιον), din franceză (*madapolam*) și din rusă, unde, în afară de *мадаполам*, mai există și forma *маденолам* (vezi *Словарь иностранных слов*, Moscova, 1954, p. 416, col. 2).

[8] E greu de spus dacă începutul rus. *маденолам* se explică tot printr-o apropiere de engl. *made* sau e o simplă disimilare. În orice caz, împrumutată în romînă, această variantă rusească (cu e) va fi ușurat mult falsa analiză despre care am amintit mai sus. De la **madepolam* s-a trecut, apoi, la *madipolam* (atestat).

Oamenii simpli (cărora *made* nu le spunea nimic) l-au putut deforma pe *madepolon* în *matepolon*, iar pe *madipolon* în *matipolon* şi chiar *matipalon*.

Atîta timp cît existenţa magh. **madipolon* nu poate fi probată, etimologia dată în DLRM trebuie respinsă sau măcar pusă sub semnul întrebării.

Mierlí. Originea acestui verb n-a fost pe deplin lămurită, deşi s-au făcut mai multe încercări de a o elucida. Iată, pe scurt, istoricul discuţiilor privitoare la etimologia acestui termen.

În DR, V (1927—1928), p. 406 — 408, Sextil Puşcariu, cel dintîi, a discutat etimologia unui verb *mierli*, întrebuinţat cu privire la ochi: „ se mai zice de cineva care se căsneşte să doarmă şi ţine ochii cînd închişi, cînd deschişi, [că] *mierleşte* ochii" [9]. Acelaşi autor arată că în *Glosarul* din Bihor [10], la p. 145, acest verb este explicat altfel şi anume: *mnerlesc* „privesc cu sete şi cu dor la ceva". La p. 338 se dă chiar un exemplu de vers popular:

„Mîndra cu ochii mnerleşte
Ca să cred că mă iubeşte".

Pronunţîndu-se asupra etimologiei cuvîntului, Puşcariu crede că *a mierli* (*ochii*) provine din adj. *mierliu* „nici tulbure nici limpede" şi acesta din lat. **merulus* „la care s-a mai adăugat şi suf. *-iu*, după celelalte numiri de colori" (p. 408).

Lat. **merulus* „albastru", ar fi după Puşcariu un diminutiv de la *merus, a, um* „curat, neamestecat, pur", din care el derivă pe *mieriu* „albastru deschis" [11]. Cele două adjective n-ar trebui, aşadar, despărţite, pentru că au sensuri apropiate şi descind din acelaşi trunchi.

Tot în DR, V (1927—1928), p.908, Leo Spitzer, considerînd neconvingătoare etimologia dată de Puşcariu, crede că pentru explicarea lui *mierli*, trebuie să pornim de la expresia *ochi mierlii* („ochi căprui") în care adj. *mierliu* este un derivat de la *mierlă*<lat. *merula* (mierla are ochii de culoare brun-închis, deci căprui). Astfel de ochi dau privirii nuanţa de dragoste şi dor —fapt care ar fi dus la crearea verbului *mierli* cu sensul de a privi cu lăcomie şi cu dorinţă. Este uşor de observat că şi etimologia lui Spitzer este forţată şi ea chiar a provocat obiecţii din partea acad. Iorgu Iordan [12].

În amplul studiu intitulat *Les mots tsiganes en roumain* şi publicat în BL, II (1934), acad. Al. Graur se ocupă (la p. 170) de etimologia unui verb *mierli*, căruia îi găseşte următoarele sensuri:

1. „mourir", „tuer" (vulgaire), în Ad. lit., 17 XII, 22.

2. „être en agonie", în „Pardon" [13], 24 I, 25; 17 V, 25; 19 VII, 25; 9 VIII, 25 etc.

[9] Citat de Puşcariu din revista „Ion Creangă", VII, p. 153.

[10] Publicat în „Revista critică-literară", IV, p. 145.

[11] Etimologia dată de Puşcariu lui *mieriu*, mai întîi în *Et. Wb. d. rumän. Spr.* nr. 1099, n-a fost acceptată de CDDE, CADE, DU şi TDRG, care consideră cuvîntul ca avînd origine necunoscută.

[12] Vezi discuţia din BPh, XIII — XIV (1946 — 1947), p. 303 — 304. Aici se propune o explicaţie şi pentru alt sens al vb. *mierli* şi anume „a micşora ochii", „a-i închide şi deschide alternativ".

[13] Cotidian umoristic de pe vremuri.

3. „devenir petit" (en parlant des yeux): Ciauşanu, p. 41; ŞEZ., XXV, p. 129 etc.

4. „regarder avec avidité et avec désir" : „Rev. critică", IV, p. 338.

Drept etimon al acestui verb polisemantic este indicat ţig. *mer-*, part. *merdo* şi *mulo*. În continuare se arată că e greu de spus care formă a temei ţigăneşti *mer-* „a muri" stă la baza verbului romînesc: **merlo* (rezultat al contaminării celor două participii *merdo* şi *mulo*), *merla* (viitor) sau *merel* (pers. a III-a sg. a indicativului prezent). La sfîrşitul articolului, acad. Al. Graur subliniază că vorbitorii au impresia că este vorba despre un derivat de la cuvîntul romînesc *mierlă*, cu care însă verbul în discuţie nu pare a avea nimic comun din punct de vedere etimologic.

Originea ţigănească a lui *mierli* (cu sensul de „a muri", şi cu cel de „a omorî") a fost acceptată de Al. Vasiliu, [14] Alf Lombard [15] şi, cu rezerve, de acad. Iorgu Iordan [16]. Încercînd să explice cum s-a putut ajunge de la „a muri" la celelalte sensuri, toate în legătură cu ochii, acad. Iorgu Iordan crede că „trebuie să plecăm de la unul din sensurile oarecum concrete", adică mai concrete decît „a muri" ale lui *mierli* şi anume „a închide şi deschide alternativ ochii". În sprijinul acestei explicaţii este invocat şi înţelesul de „a fi în agonie", care, deşi foarte rar, este considerat totuşi ca fiind primul stadiu al evoluţiei semantice: „mişcările ochilor unui om în luptă cu somnul seamănă foarte bine cu ale ochilor muribundului" [17].

Deşi consideră nesatisfăcătoare ambele etimologii, datorită în primul rînd dificultăţilor de ordin formal precum şi greutăţii de a stabili o legătură între numeroasele şi variatele sensuri ale lui *mierli*, acad. Iorgu Iordan afirmă chiar la început că, în ceea ce priveşte originea acestui termen, „avem de ales între explicaţia propusă de Sextil Puşcariu în DR, V, p. 406 şi urm. şi aceea a lui Al. Graur, BL, II, p. 170" [18].

Pentru sensul de „a muri" al lui *mierli* s-a mai declarat de acord cu etimologia propusă de acad. Al. Graur şi R. Todoran, care în SCŞt. (Cluj), II, 1—2 (p. 351—352) reia discuţia privitoare la originea verbului *mierli* şi a adjectivului şi adverbului *mierliu* [19]. Spre deosebire de Puşcariu, R. Todoran consideră că *mierliu* este un derivat de la *mierli* şi nu invers, ceea ce ni se pare mai verosimil.

Autorul mai arată (de data aceasta în mod foarte convingător) că *mierli*, cu toate acele sensuri care se referă la ochi, este, fără îndoială, un cuvînt deosebit de mierli «a muri». Ceea ce acceptă R. Todoran cu prea multă uşurinţă este originea ţigănească a lui *mierli* (2). Însuşi acad. Al. Graur a revenit recent asupra acestei etimologii [20], întrebîndu-se dacă nu

---

[14] Vezi *Din argoul nostru*, în GS., VII (1937), p. 119.

[15] Vezi *Le verbe roumain. Étude morphologique*, Lund, 1955, vol. II, p. 805.

[16] Vezi *Stilistica lb. romîne*, Bucureşti, 1944, p. 366; BPh, II (1935), p. 277 şi BPh, XIII — XIV (1946 — 1947), p. 302..

[17] Vezi Iorgu Iordan, *Note de lexicologie romînă*, BPh, XIII—XIV (1946—1947), p. 303.

[18] *Lucr. cit.*, p. 202.

[19] Vezi Romulus Todoran, *Note lexicologice*, SCŞt. (Cluj), II (1951), nr. 1 — 2.

[20] Vezi Al. Graur, *Etimologii romîneşti*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963, p. 114 — 115.

cumva ar trebui să vedem în altă parte originea lui *mierli*, atît pentru înţelesul de „a muri" cît şi pentru cel de a „închide (ochii)". Noul etimon indicat de autor este rus. *мереть* „a muri", „a se face mic", perf. *мер*, fem. *мерла*, mai răspîndit sub forma *умереть*, perf. fem. *умерла*.

Din perfectul feminin (*у*)*мерла* — adaugă acad. Al. Graur — s-a putut face în romîneşte perfectul *a mierlit*, după care apoi se va fi refăcut întreaga conjugare. În ce priveşte etimologia dată lui *mierli* de Sextil Puşcariu, în DR, V, p. 406—409, autorul o respinge categoric şi credem că nu fără motive.

Etimonul rusesc nu poate explica însă toate sensurile lui *mierli*, discutate de acad. Al. Graur în BL, II (1934), p. 170. De aceea este mai prudent să admitem că ne aflăm în faţa a două omonime: *mierli* (1), cu sensurile din expresia *a mierli ochii* „a-i face mici", „a-i închide şi deschide alternativ" etc... şi *mierli* (2) „a muri".

Lăsînd la o parte faptul că se întrebuinţează numai în legătură cu ochii, *mierli* (1) este regional şi desigur mai vechi decît *mierli* (2), din moment ce a putut fi înregistrat în trei regiuni atît de diferite şi de conservatoare, cum sînt Munţii Apuseni, Bihorul şi Oltenia [21]. Spre deosebire de acesta, *mierli* (2) este mai recent şi, la originea lui, e un termen argotic. În mod obişnuit el apare sub forma *a*[*o*]*mierli*, însă nici un dicţionar romînesc nu-l înregistrează. Nici chiar CADE, în care se întîlneşte *mierleală* „moarte", nu-l inserează, deşi e mult folosit în vorbirea familiară şi în limba literaturii beletristice. Dintre scriitorii la care a fost semnalat, amintim pe: I. Peltz (*Calea Văcăreşti*, I, p. 97; *Foc în Hanul cu tei*, p. 50, 98 şi „Cuvîntul liber", 23 martie 1935, p. 7) [22]; Ioachim Botez (*Însemnările unui belfer*, I, Buc., 1935, p. 166) şi Paul I. Daniel (*Republica Barbă-Rasă*, p. 19) [23].

Astăzi, fiind foarte răspîndit (şi deci cunoscut), se poate spune că *mierli* (2) şi-a pierdut caracterul de termen argotic şi a fost asimilat de limba comună, unde circulă cu sensul de „a muri" şi prin ext. „a o păţi"; „a o sfecli" etc. ...

Pornind de la cel mai răspîndit sens al lui *mierli* (care este „a muri") am susţinut [24], în mod independent de acad. Al. Graur şi cu mult înainte de apariţia lucrării *Etimologii romîneşti*, că acest verb este de origine rusească. N-am pornit însă de la forma de feminin *умерла*, ci de la (*они*) *умерли́* — pers. a III-a pl. a modului indicativ, timpul trecut de la vb. *умереть* „a muri" (aspectul perfectiv al lui *умирать*). Forma *умерли́* (cu accentuare oxitonă) nu este literară, dar e foarte răspîndită în limba rusă populară şi în cea vorbită, în general, unde tinde, chiar,

[21] Amănunte la R. Todoran, *lucr. cit.*, p. 352.

[22] La acest scriitor cuvîntul apare în mod sistematic (şi contrar aşteptărilor) sub forma *mierli*.

[23] Pentru aceste atestări, vezi I. Iordan (recenzie la Al. Graur, *Les mots tsiganes en roumain*), în BPh, II (1935), p. 277; *Stilistica lb. romîne*, Bucureşti, 1944, p. 336 şi *Limba romînă actuală*, ed. a II-a, Bucureşti, 1948, p. 499 şi 580.

[24] În două comunicări prezentate în cadrul Catedrei de lb. romînă a Facultăţii de filologie din Bucureşti: *Contribuţii etimologice* (iunie, 1959) şi *Influenţe ruseşti vechi şi noi în vocabularul lb. romîne* (ianuarie 1961).

să înlocuiască pe *ýмерли*. Explicarea lui *a* [*o*]*mierli* prin *умерлú* este preferabilă celei prin fem. *умерла*, din mai multe motive. În primul rînd se explică, în felul acesta, fără nici o greutate, *i* final de la infinitiv (*mierli*).

În al doilea rînd (*они*) *умерли* este mult mai întrebuințat decît (*она*) *умерла*, pentru că înseamnă și *ei au murit* și *ele au murit*. În al treilea rînd, mai există, în romînește, încă un verb de origine rusească (folosit mai ales prin Moldova), care a fost împrumutat tot cu forma pe care o are la timpul trecut, pers. a III-a pl. E forma de *a* (*o*) *pașli*, care provine din (*они*) *пошли* (rostit *pașli*), cu forma de infinitiv *noĭmu* „a merge", „a duce", „a porni" etc... [25]

Cît privește pronumele neutral *o*, acesta trebuie explicat fie prin analogie cu *a o sfecli*, *a o păți etc...*, fie pornind chiar de la *умерли* și admițînd deglutinarea lui *y* și transformarea lui în *o*. Ulterior a mai intervenit și etimologia populară, care a apropiat acest verb de cuvîntul *mierlă*, după cum am văzut că a precizat și acad. Al. Graur.

În concluzie, deși s-au făcut atîtea încercări de a-l explica, *mierli* (1) rămîne încă obscur în privința etimologiei. Ceea ce pare neîndoielnic este numai că *mierli* (2) provine din rus. *умерли* (rostit chiar *umierli*).

În sprijinul acestei etimologii se mai poate invoca existența, în limba română, și a altor termeni argotici de origine rusească. La *bulcă*, *denghi* și *șest* (citate de acad. Al. Graur, în *Etimologii romînești*, p. 115) se mai pot adăuga : *hazeaică*, *guleai* „plimbare" [26], *rubașcă* „cămașă", poate chiar *daiboj* (din expresia *pe daiboj* „degeaba", „de pomană"[27]) și *caraman* „buzunar". Ultimul este interesant prin aceea că, la fel ca *mierli*, a fost și el supus etimologiei populare, care l-a confundat cu termenul turcesc *Karaman* „negru" (cunoscut și în onomastică) și chiar cu denumirea geografică binecunoscută *Caraiman*. Numai așa se explică existența locuțiunii *a atinge la caraiman* (adică „a fura"), care a mai fost discutată de Florica Dimitrescu [28] și de V. Chelaru[29]. Supoziția lui Al. Vasiliu conform căreia e posibil ca forma originară pentru sensul de „buzunar" să fi fost *Caraiman*, schimbat apoi în *caraman* [30] este, în mod evident eronată. La originea lui acest termen argotic este indiscutabil rus. *карман* „buzunar", cum a arătat cel dintîi acad. Al. Graur, în BL, V (1937), p. 223.

Spicher. DLRLC, DLRM și DN sînt singurele dicționare care înregistrează acest neologism, definindu-l : „crainic la o stație de radio-emisiune". Etimologia cuvîntului e simplu rezolvată atît în DM cît și în DN, unde se arată că *spicher* vine din engl. *speaker*.

---

[25] Vezi și I. Moise, *Cuvinte de origine rusă în opera lui Ion Creangă*, în LR, II (1953), nr. 3, p. 49 — 50.

[26] Semnalat de acad. Iorgu Iordan, în *Limba romînă actuală*, ed. cit., p. 499, care l-a înregistrat la G. Banea, *Zile de lazaret*, p. 106. Tot acolo mai apare și *denghi* „bani" (la p. 282).

[27] Pentru care vezi Al. Vasiliu, *Din argoul nostru*, în GS, VII (1937), p. 113, unde este dedus din rus. дай боже ! Întrebarea este dacă această expresie nu ne-a venit cumva din bulgară, unde există și de unde putea fi ușor împrumutată, cum presupune și acad. Iordan în BPh, IV (1937), p. 170 — 171.

[28] Vezi *Locuțiunile verbale în lb. romînă*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1958, p. 158.

[29] *Din limbajul mahalalelor*, în BPh, IV (1937), p. 115 (acesta discută, de fapt, numai pe *caraiman*, cu sensul de „buzunar").

[30] Vezi *lucr. cit.*, p. 108.

După părerea noastră *spicher* n-a intrat în romînă din engleză, ci în mod sigur din limba franceză, unde există încă din secolul al XVII-lea [31]. Un argument peremptoriu că nu l-am împrumutat din limba în care a fost creat este faptul că în englezeşte *speaker* nu înseamnă „crainic la o staţie de radio" (pentru această noţiune englezii folosesc termenul *announcer*).

Sensul fundamental şi totodată primordial al engl. *speaker* este acela de „vorbitor" (în general) şi mai ales „orator" (< *to speak* „a vorbi"). Dintre sensurile derivate şi mai speciale amintim pe acela de „interlocutor" şi de „difuzor" (în combinaţie cu adj. *loud* „puternic, zgomotos" etc. . . . : *loudspeaker*). În Anglia *the Speaker* mai denumeşte pe „preşedintele Camerei Comunelor", iar în S.U.A. pe „preşedintele Camerei Reprezentanţilor" [32]. În nici un dicţionar englezesc n-am găsit sensul de „crainic" s.v. *speaker*. În franceză, în schimb, *speaker* nu numai că se foloseşte şi cu sensul amintit, dar acest sens este chiar considerat ca o inovaţie în interiorul acestei limbi. Oscar Bloch şi W. von Wartburg arată, în dicţionarul citat, că *speaker* s-a folosit cu un sens special mai întîi în limbajul sportiv : „celui qui annonce le résultat des épreuves" (1904). Din această accepţie specială, menţionează autorii, s-a dezvoltat sensul de „annonceur", cu care cuvîntul apare în limbajul radiofonic. Iar la sfîrşitul articolului se precizează : „*l'angl. dit en ce sens annoncer*". Prin urmare, etimologia imediată a rom. *spicher* este fr. *speaker* (<engl. *speaker* „vorbitor", „orator"). Criteriul semantic este, în felul acesta, în întregime satisfăcut. Cît priveşte accentul, acesta nu era obligatoriu să rămînă oxiton, ca în franceză (mai ales că cei care au folosit pentru prima dată acest cuvînt la noi i-au recunoscut uşor originea englezească mai îndepărtată). Deşi l-au împrumutat din franceză (cum dovedeşte sensul cuvîntului), vorbitorii îl vor fi accentuat ca în engleză, ceea ce explică rostirea *spícher* î.l.d. *spichér*.

Varianta destul de răspîndită *şpicher* (înregistrată şi în DLRLC, s.v.) este o pronunţare „hipergermană", cum am arătat mai pe larg în LR, XI (1962), nr. 2, p. 175, unde am discutat şi alte fapte similare.

---

[31] Vezi Oscar Bloch-W. von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, ed. a II-a, Paris, 1950, p. 575, col. 2.

[32] Vezi, de pildă, *The Concise Oxford Dictionary of Current English*, Oxford, 1954 s. v.; *Cassell's New English Dictionary* (ediţia a 17-a), 1956, s. v.; *Webster's New International Dictionary of the English Language* (ediţia a II-a), vol. II, 1958, s. v. etc.

NOTE ETIMOLOGICE

DE

VLADIMIR DRIMBA

Buduroi este un cuvînt răspîndit aproape în toată țara, avînd (în Banat și Hațeg) variantele *buduroń* și *buduroáńe* și foarte multe sensuri, dintre care cele mai importante sînt următoarele: 'putină mare, budîi (făcut dintr-un trunchi de copac scobit sau scorburos); vas mare de lemn, făcut dintr-un trunchi scobit sau scorburos, în care se păstrează diferite produse (făină, mălai etc.)'; ' stup făcut dintr-un butuc scobit sau scorburos, știubei'; 'jgheab de fîntînă, pentru adăpat vitele, format dintr-un trunchi de copac scorburos'; 'ghizd de fîntînă, făcut dintr-un trunchi scorburos, din scînduri sau din gard de nuiele'; 'coș, horn la unele case țărănești' (v. dicționarele, în special DA, CADE și Scriban).

Singura etimologie propusă pînă acum pentru *buduroi* (în afară de simpla trimitere la *budăi* pe care o face DLRM) este aceea, foarte artificială, din DA (adoptată, cu unele simplificări, de Scriban): „Născut prin disimilarea lui $n—n > r—n$ din **budunońu* (cf. *puroi* $<$ **punońu*, *mușiroi* $<$* *mușinońu* etc.), care e un augmentativ în *-oi* dintr-un prototip **budon*, corespunzînd ung. *bodon* « *putină* »". Iar mai departe, pentru sensurile 'ghizd', 'jgheab la moară' și 'coș, horn', se face trimitere la magh. *bödön* 'ghizd' și *bödő* 'scoc, țeavă', „amîndouă înrudite de aproape cu *bodon*".

Mult mai probabilă ni se pare o altă explicație: avem a face, anume, cu un derivat augmentativ de la *budur*, atestat cu sensurile 'trunchi de copac scorburos', 'jgheab de fîntînă, pentru adăpat vitele, făcut dintr-un trunchi de copac scorburos' și 'găleată de puț (făcută dintr-un trunchi scobit)' (v. L. Șăineanu, *Dicț. univ.* [8], și CADE; existența acestui cuvînt este contestată de DA, dar el este atestat și de alte surse: revista « Ion Creangă », VI, p. 153; *Lexiconul tehnic romîn* s.v.), tot așa cum *budureț* (Transilvania) 'coș, horn la cuptoarele țărănești' (Șăineanu, *Dicț. univ.*[8] și CADE) și *buduruș* (Covurlui) 'ciubăr' (Scriban) sînt derivate diminutivale de la același cuvînt. Etimologia lui *budur* nu se cunoaște încă; ceea

ce se poate afirma cu destulă siguranţă este că el e înrudit cu un mare număr de cuvinte, ca *budacă*, *butură*~*butoară*, *buturugă*, *butuc* ş.a.

cărăbăni, ca verb tranzitiv, înseamnă 'a căra' şi, sensuri derivate din acesta, în expresia *a cărăbăni cuiva* (*la*) *pumni* (sau *palme*, *ciomege* etc.) 'a da (a căra) cuiva lovituri multe şi dese cu pumnul, cu palma etc., a snopi în bătăi' şi 'a ucide'; iar ca verb reflexiv, *a se cărăbăni* înseamnă 'a pleca repede (şi pe furiş) de undeva, a o şterge, a se căra' (vezi dicţionarele) şi 'a se aşeza jos, a se întinde, a se trînti' (*m-am cărăbănit pă iarbă*, v. « Cum vorbim », III, nr. 11, p. 36). CADE mai înregistrează, din Oltenia, şi sensul 'a se umfla de prea multă mîncare sau de boală (vorbind mai ales despre vite)', care, dacă există într-adevăr (celelalte lucrări lexicografice nu-l cunosc), nu se leagă de celelalte, ci formează un alt cuvînt, sinonim cu *cărăbi* şi avînd aceeaşi origine (<*cărabă*~*carabă* 'ţeava cu găuri a cimpoiului', (figurat)'om sau animal umflat de mîncare' etc. <s.-cr. *karabe* 'un fel de fluier ciobănesc').

Etimologia lui *cărăbăni* este, după TDRG, necunoscută, iar „asemănarea primelor [lui] silabe cu *a căra* este, probabil, întîmplătoare". CADE şi DLRM, de asemenea, nu propun nici o etimologie. L. Şăineanu, *Dicţ. univ.* [8], derivă cuvîntul de la *carabană* 'crac, gambă', de origine necunoscută (care însă pare mai degrabă a fi un derivat postverbal). DA îşi însuşeşte explicaţia dată de G. Pascu, pe care o rezumă astfel : „Pare a fi derivat de la *caravană* « car mare de transport » (cf. *chervan* şi rut. *karavan* « car mortuar »), cu o dezvoltare semantică influenţată de *căra*". În sfîrşit, Scriban, înregistrînd şi variantele bucovinene *cărăvădi* şi *cărăvodi* 'a căra', trimite (conducîndu-se după Pascu şi DA) la *caravană* şi *chervan*, dar şi la v. sl. *voditi* 'a conduce' (acesta din urmă poate fi luat în considerare, evident, numai pentru explicarea formelor bucovinene şi, ceea ce de asemenea trebuia precizat, şi-a exercitat influenţa prin filieră rusească sau ucraineană).

După părerea noastră, o explicaţie mai satisfăcătoare, atît din punct de vedere semantic cît şi din acela al formei, poate fi căutată în limba turcă : expresia familiară turcească *çek arabanı* (literal 'trage-ţi căruţa !'), întrebuinţată curent, de exemplu, în Dobrogea (dicţionarele — de exemplu acela al lui Heuser-Şevket şi al lui A.D. Alderson şi Fahir İz — înregistrează numai varianta *çek arabayı*, literal 'trage căruţa !') înseamnă 'pleacă ! şterge-o ! cară-te !' (cf. şi expresia argotică romînească *fă-te căruţă* ! şi, prin elipsă, *căruţă* !, cu acelaşi sens, GS, VII, p. 107 şi BIFR, IV, p. 163). Din tc. *çek arabanı* a putut rezulta, prin deglutinarea lui *če-* (identificat cu pronumele relativ-interogativ *ce*) şi prin contaminare cu *căra*, verbul romînesc *cărăbăni*, la început cu sensul reflexiv 'a se căra' pe care-l are expresia turcească, apoi şi cu celelalte sensuri ale lui *căra*.

galaon şi **gălăongeasca** sînt nume de dansuri populare, atestate în Muntenia şi Oltenia (v. DA, singurul dicţionar care le înregistrează, fără să le indice etimologia). Primul este, fără îndoială, acelaşi cuvînt cu *galaon* 'barcă', variantă a lui *galion* (învechit) 'corabie mare de război', (regional) 'corabie', 'plută' (<ngr. γαλεών sau tc. *kalyon*, DA); cel de-al

doilea este un derivat adjectival substantivat de la o variantă (neatestată) a lui *galiongiu* 'cel care conduce un galion'. Pentru sens, cf. numele de dansuri populare *corăbiasca* (~ *corăbeasca*) și *corăbiereasca* (pe care acad. Al. Graur le-a explicat, în BL. VII, p. 130, din limba țigănească).

gezvă 'ibric pentru cafea' a fost înregistrat în comuna Oltina din r. Constanța (P. Coman, *Glosar dialectal*, București, 1939, p. 35). Vine din tc. *cezve* (oxiton sau, dialectal, paroxiton), care are același sens (cf. și bg. *джезвé* și s.-cr. *džèzva* de aceeași proveniență, care însă nu intră în discuție ca eventuale forme intermediare — primul, din cauza deosebirii de accent, iar cel de-al doilea, care se apropie foarte mult de forma cuvîntului romînesc, din motive de ordin geografic).

ghisluc este înregistrat de DA din Dobrogea, după răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu, împreună cu variantele *ghiusluc* și *ghiuzluc*, avînd sensul 'grîu de toamnă'. Toate aceste forme reproduc adjectivul tc. *güzlük* 'de toamnă' (derivat de la *güz* 'toamnă'), care a fost detașat dintr-o sintagmă ca *güzlük buğday* sau *güzlük kızılca* 'grîu de toamnă' (pe aceasta din urmă am notat-o în comuna Tuzla, reg. Dobrogea, în cursul unei anchete dialectale; cf. și *güzlük ekim* 'semănătură de toamnă', în *Турско-български речник* publicat de Academia Bulgară de Științe, Sofia, 1952, p. 197).

holercă este întrebuințat, cu numeroase variante formale (v. DA), în Moldova, Bucovina și nordul Transilvaniei, iar sub forma *holercă*, și în limba literară, cu sensurile 'rachiu' și (prin extensiune) 'poșircă'. Originea lui a fost căutată, pe drept cuvînt, în limbile slave de est și de nord: rus. *горелка*, ucr. *горілка* (DA, CADE, Scriban), pol. *horylka*, ceh. *hořelka* (TDRG, Șăineanu, *Dicț. univ.* [8]).

Formele slave citate (dintre care cea ucraineană trebuie reținută în primul rînd) pot explica în mod satisfăcător numai variantele *horelcă*, *horilcă* și *hurelcă*; alte variante au fost explicate prin contaminare: *horincă* (<*horelcă* sau *horilcă*+*palincă*, CADE, DA, Scriban; altă explicație dă acad. Al. Graur, *Etimologii romînești*, [București], 1963, p. 36: din *holercă*, prin înlocuirea terminației cu suf.-*incă*); *bolearcă*, *bolercă* și *bulearcă* (<*holercă* + *boală*, DA și S. Pușcariu, DR, VII, p. 109). Forma *holercă* a fost apropiată de Scriban (*Dicț. limbii rom.*, s.v.) de *balercă*, dar această apropiere nu este deloc clară și în nici un caz nu poate fi reținută. O explicație foarte plauzibilă, deși nu tocmai completă, a dat I. Coteanu: „*holercă* în loc de *horilcă* 'rachiu prost' trebuie pus în legătură cu *holeră*" (*Elemente de dialectologie a limbii romîne*, București, 1961, p. 51). Într-adevăr, formele *holercă*, *hulercă*, *holircă* și *hulircă* au rezultat prin metateză (aproape toate au corespondente etimologice, nemetatezate), datorită contaminării cu *holeră*, — fie prin asocierea depreciativă sau glumeață a numelui rachiului cu numele bolii (cf. *bolearcă*, *bolercă* și *bulearcă* citate mai sus), fie sub influența practicii medicale populare. Pentru prima ipoteză, citățm următorul pasaj dintr-o legendă populară: *Unii* [draci] ... *zicea ca s-o numească țuică, iar alții, cei ce purta boalele pintre oameni,*

mai cu samă holera, stăruiau ca s-o numească holercă (I. G. Sbiera, *Povești poporale romînești*, Cernăuți, 1886, p. 306). Iar pentru cea de-a doua (de altfel pasajul reprodus mai sus poate fi invocat şi în acest caz), pot fi reţinute următoarele fapte din domeniul medicinii populare: *holeră* se mai numeşte şi o buruiană spinoasă (*Xanthium spinosum*) (după acad. Al. Graur, *op. cit.*, p. 101—102, numele acestei plante este, spre deosebire de numele bolii, de origine rusească sau ucraineană), care, în unele regiuni, se fierbe în apă sau se macerează în rachiu, iar lichidul obţinut astfel se dă de băut bolnavilor de holeră (v. I.-Aurel Candrea, *Folclorul medical romîn comparat*, Bucureşti, 1944, p. 317); pe de altă parte, se ştie că, în tratamentul empiric al holerei, la ţară s-au folosit fricţiile cu rachiu.

mandravelă este atestat ca termen argotic, cu sensul 'minciună, intrigă', numai în BIFR, V, p. 190, unde se spune că „face impresia unui cuvînt ţigănesc, a cărui finală a putut fi influenţată de *daravelă*, care are un sens întrucîtva apropiat". Cuvîntul se foloseşte, sub forma *Mandravela*, şi ca nume al unui cartier din Bucureşti, pe care acad. Al. Graur (BL, II, p. 152) îl pune în legătură, în ceea ce priveşte terminaţia, cu cuvintele de origine ţigănească *dangavela* şi *Drandavela*.

În limba ţigănească n-am găsit o formă asemănătoare. Cuvîntul romînesc se explică, de fapt, din ngr. μαντραβέλας 'prost, idiot, imbecil' (v. dicţionarul lui A. Th. Hépitès): numele cartierului *Mandravela* provine de la un nume de persoană sau de la o poreclă, iar termenul *mandravelă* şi sensul lui trebuie explicat din acelaşi cuvînt grecesc, care, primind în romîneşte formă feminină, a fost interpretat ca substantiv, avînd iniţial, probabil, sensul 'prostie, imbecilitate', din care s-a putut dezvolta acela de 'minciună, intrigă'.

maza este înregistrat în DA ms. cu sensul 'colibă de stuf în care se sărează şi se păstrează peştele' şi cu două atestări din fostul judeţ Teleorman. Vine, foarte probabil, din tc. *mağaza* (pronunţat *māza*) 'magazie, depozit'.

sudui şi **sudalmă** au fost bine explicate, respectiv, din magh. *szidni* şi *szidalom* (acuz. *szidalmat*). Dar *u* din rădăcină nu se poate explica din *i* al cuvintelor maghiare respective, ci, după cum am arătat altădată (« Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor », IV (1955), p. 555), se datoreşte unei evoluţii pe teren romînesc, şi anume prin trecerea lui *i* la *î* (datorită lui *s* precedent) şi apoi prin asimilarea acestui *î* la *u* din sufixul *-ui* al verbului; evoluţia fonetică a formei actuale *sudalmă* se datoreşte influenţei verbului *sudui*.

Această explicaţie ne-a fost prilejuită de forma intermediară *sîdui* (atestată în forma de prezent indicativ pers. III pl., scrisă сѣдѹ кь) şi de forma etimologică *sidalmă*, pe care le-am întîlnit, respectiv, în *Tîlcul evangheliilor* (1564) al lui Coresi şi într-o copie ardelenească (din Crişana) din secolul al XVII-lea a *Molitevnicului rumînesc* (1564) al lui Coresi.

Dăm aici contextele în care apar cele două forme : *popii şi călugării fătarnici ... sîduiesc şi hulesc pre învăţătura noastră* (*Tîlcul evangheliilor*, f. 72 r⁰) ; *în sidalme-mi, în clevete-mi, în blăstă*<mu>*-mi, în mînie-mi... lasu-mă vinovat* (v. « Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor », IV, p. 563). Relevăm, de asemenea, şi alte cîteva forme etimologice, precum şi o nouă atestare a formei intermediare a verbului (folosită alături de forma actuală, mult mai frecventă în contextul respectiv) : *siduiesc* (scris *siduiesk*, alături de *suduiesk*), *siduitor* şi *sidalmă* (scris *sidalmĕ*), la Anonymus Caransebesiensis (v. « Tinerimea romînă », serie nouă, vol. I (1898), p. 368) ; *Cela ce va mustra pre neştine, iară cel sîduit* (tipărit *săduit* — n.n.) *va priimi sudalma şi va zice* : *„Eu am vrut de m-au suduit", atunce cela ce au suduit nu se va pedepsi* (Pravila lui Matei Basarab, v. S. G. Longinescu, *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu...*, Bucureşti, 1912, p. 226, § 26).

GLOSAR REGIONAL

Regiunea Suceava
(raionul Gura-Humorului, comuna Berchişeşti)

MAGÁN s. n. în expr. *de maganul* = de felul, la fel ca şi : *nu-i nimeni de maganul lor.*

MANÉGURĂ, — *uri*, s. f. = manevră militară.

MECI, — *uri*, s. n. = fitil folosit la lămpile cu petrol.

MÎRLITĂ, — *e*, s. f. = oaie matură.

MÎRSÎÓS, — *oásă*, adj. = (despre animale) care mănîncă multă sare.

MOTROÁSCĂ, *motroaşte*, s. f. = epitet pentru o femeie murdară.

MOTÓC, *moţoace*, s. n. = năravi, capriciu : *calul ista-i cu moţoace.*

MOŢOTÍNĂ, — *e*, s. f. = umflătură mare, rotundă, pe tulpina unor arbori.

MUŞTÍ, *muştesc*, vb. IV refl. = a face răni între degetele picioarelor, din cauza umezelii : *umblînd prin glod şi iarbă udă, m-am muştit de-mi stau degetele să cadă.*

NACLÁD, — *uri*, s. n. = căpătîiul unui lemn gros pe care se aşază surcelele în vatră ca să ardă mai bine.

NÁIER, — *e*, s. n. = muzicuţă.

NE-NEÁ ! interj. = strigăt cu care sînt chemate vitele.

OÁRĂ, în expr. *pe oara* (cuiva) = după exemplul (cuiva).

OBSÍT s. n. sg. = diplomă de ieşire din cadrele armatei.

OGLÁGE, *oglăgi*, s. f. = curea groasă care înfăşoară separat capătul dîrjelei de cel al hadaragului ; aceste curele sînt legate la un loc cu ajutorul unui inel de piele sau de metal.

ÓSTRU adj. m. = dîrz, fudul, ţanţoş : *ostru bărbat !* ; (adverbial) *mergi mai ostru.*

PAI s. m. sg. = lînă proaspătă crescută sub cea veche, primăvara, la oi.

PALÚTĂ, — *e*, s. f. = vorbă goală, palavră.

PARATÁR, — *e*, s. n. = brîu tras, făcut cu lut negru în partea de jos a pereţilor (în cameră mai îngust, afară mai lat).

PÁŞNIC [1], — *ce*, s. n. = compas : *a venit inginerul cu paşnicul.*

PÁŞNIC [2], — *ă*, adj. = care face paşi largi : *cal paşnic.*

PĂR s. m. sg. = uzufruct : *am dăruit locul, dar părul pămîntului îl ţin eu pînă la moarte.*

PÍCLĂ, — *e*, s. f. = măcinatul făinii de grîu : *am stat toată noaptea la pîclă.*

PICLUÍ, *picluiesc*, vb. IV tranz. = a măcina făina de grîu.

PICLISÍ, *piclişesc*, vb. IV tranz. = 1. a fura, a păgubi pe cineva : *l-a piclişit de găini* ; 2. a urîţi, a sluţi pe cineva : *l-a piclişit frizerul.*

PÎRPĂRÉȚ, — *i*, s. m. = orășean așezat în sat.

POÁLEȘ, — *ă*, adj. = (despre vite) plin la trup, gras : *vacă poaleșă*.

PODÚȘCĂ s. f. sg. = tablă de fier care învelește capătul osiei de la car ca să nu se roadă de butucul roții.

PONCISÍ, *poncișez*, vb. IV refl. = a se certa.

POȘÓR, *poșoare*, s. n. = grămadă de fîn adunată dintr-o singură brazdă, porcoi.

POȘORÎ, *poșorăsc*, vb. IV tranz. = a strînge fînul în poșoare.

POTIRÉȘ, — *i*, s. m. = (mai ales la pl.) tulpinele retezate ale buruienilor, rămase în mirişte după secerat.

POTROMOCÍ, *potromocesc*, vb. IV tranz. = a ascunde.

POZVOLÍ, *pozvolesc*, vb. IV tranz. = a permite, a îngădui.

PRĂȘCĂU, — *i*, s. m. = flăcău, holtei, gălăgios și bătăuș.

PRESTÍNĂ, — *e*, s. f. = (mai ales la pl.) 1. bețe așezate cruciș în știubei, pentru susținerea fagurilor; 2. bețe pe care se culcă găinile în coteț.

PRÍCI, adv. = chiar : *eram prici să mor.*

PRÍPOI s. m. sg. = masa mare la nuntă.

PUCLUÍ, *pucluiesc*, vb. IV intranz. = a trăi greu, în lipsuri : *pînă acuma am pucluit-o cum am pucluit-o, nu știu ce-oi face mai departe.*

RĂCÁȘ, — *uri*, s. n. = dezordine în casă.

RĂCĂȘÍ, *răcășesc*, vb. IV tranz. = a răvăși : *i-au răcășit copiii casa.*

RÓNGEOȘ, — *ă*, adj. = neglijent, leneș : *e rongeoș de pute pămîntul.*

RUCUÍ, *rucuiesc*, vb. IV intranz. = a fi încorporat în armată.

SÁBEȘ s. m. sg. = bacșiș dat lăutarilor la nuntă.

SÁMEȘ, — *ă*, adj. = care nu scapă nimic din vedere, atent.

SANCÍU, — *e*, s. n. = sanie cu partea de dinapoi lungă și mobilă, care servește la transportat butuci.

SCĂLDÚȘĂ, — *e*, s. f. = covata în care este scăldat copilul ; p. ext. apa din covată.

SCĂLDÚȘCĂ s. f. = scăldușă.

SFÎRLÁC, — *uri*, s. n. = baltă rămasă după inundații sau după topirea zăpezii.

SFÎ, *sfiesc*, vb. IV refl. = a se sfii.

STOHNÍ, *stohnesc*, vb. IV intranz. = 1. a geme cu intermitențe ; 2. a respira greu.

STRUJÉICĂ, — *ci*, s. f. = meliţuică.

STRUJÍ, *strujesc*, vb. IV tranz. = 1. a trece fuiorul prin strujeică ; 2. a zdrobi spicele coapte trecîndu-le printre degete ; 3. a rupe frunzele de pe copaci : *cînd e secetă, bouarii strujesc pădurea și hrănesc vitele cu frunze.*

ȘAFLÍC, — *ce*, s. n. = căldare pentru apă.

ȘAITĂU, *șaităie*, s. n. = scaun de geluit, de tras la rindea.

ȘALĂU, *șalăi*, s. m. = înșelător, excroc.

ȘCORT, — *uri*, s. n. = 1. uneltire ; 2. ceartă, scandal : *se îmbată și caută șcort.*

ȘICLEÁLĂ, *șiclele*, s. f. = zer fierbinte, preparat cu piatră acră în care se cufundă ouăle ca să se prindă de ele culoarea.

ȘIRÉGLĂ, — *e*, s. f. = grătar de lemn, în forma unei scări cu fuștei deși, așezat deasupra ieslei, în care se pune fînul pentru vite.

ȘPARHÁT, — *uri*, s. n. = mașină de gătit, plită.

ȘPERLÍ, *șperlesc*, vb. IV tranz. = a șparli.

ȘÚFLĂ, — *e*, s. f. = lopată de fier.

ȘUÍNĂ, — *e*, s. f. = pămînt sterp, neroditor.

TARADÁICĂ, *taradăici*, s. f. = care vechi, care scîrțîie din toate încheieturile.

TARÁZ, — *uri*, s. n. = zid de piatră care oprește alunecarea unui teren sau revărsarea unei ape.

TĂNOÁSĂ, — *e*, s. f. = poznă, ghidușie.

TĂRĂZUÍ, *tărăzuiesc*, vb. IV tranz. = a ridica, a construi un taraz.

TE, interj. = cuvînt cu care se strigă cîinii ; p. ext. *dacă nu-ți spun drept, să-mi zici te !*

TOROCĂNÍ, *torocănesc*, vb. IV intranz. = a vorbi tare, mult și fără rost.

TRÚSNIC, — *ce*, s. n. = turtă de semințe de bostan sau de cînepă din care s-a stors uleiul.

TRÚSNITĂ, — *e*, s. f. = floare cu care este frecat știubeiul ca să intre înăuntru roiul de albine.

TURISTÍ, ps. III sg. *turiştește*, vb. IV tranz. = (despre animale) a mînca numai fruntea nutreţului, a alege ce e mai bun.

TUZ, *—uri*, s. n. = (la jocul de cărţi) as.

ŢÎFOÁIE, *ţîfoi*, s. f. = ţeavă vîrîtă sub pielea unei oi tăiate, în care suflă măcelarul ca s-o umfle pentru a o jupui mai uşor şi repede.

ŢÎHNÍ, ps. III sg. *ţîhneşte*, vb. IV intranz. = a lătra ascuţit: *toată noaptea a ţîhnit cățelul.*

ŢÎRÁÍ s. n. sg. = grindină măruntă, măzăriche.

ŢOBÎCĂ, *— ci*, s. f. = musculiţă care roieşte vara, mai ales în locurile murdare.

ŢORNÁÍ, *ţornăiesc*, vb. IV tranz. = a pedepsi copilul trăgîndu-l de urechi: *l-a ţornăit mă-sa şi acum plînge.*

ŢUG-ŢOA ! interj. = strigăt cu care se cheamă porcii.

ŢUGĂRÍ, *ţugăresc*, vb. IV tranz. = a scoate butucii de prin prăpăstii şi a-i trage lîngă drum.

ŢUR ! interj. = (repetat) cuvînt cu care se cheamă găinile.

ŢURÁNĂ, *— e*, s. f. = loc în care albia rîului se lărgeşte şi în care apa, micşorîndu-şi adîncimea, curge cu mare zgomot printre bolovani.

UNEZÍ, *unezește*, vb. IV refl. = a se crăpa de ziuă: *afară se unezește.*

URLIP s. n. sg. = concediu militar.

VÁFLIBUNG s. n. sg. = concentrare.

VAIÚG, *— uri*, s. n. = val de pînză.

VERÍNCĂ, *— ci*, s. f. = cuvertură de aşternut pe pat ori pe laviţe.

ZĂRÁNIE s. f. sg. = ţipenie: *pe drum nu-i nici o zăranie de om.*

ZBREHUIÊTIC, *— ă*, adj. = nebunatic, uşuratic.

ZDRAVĚȚ, *— i*, s. m. = tufă ierbacee, cu frunza asemănătoare cu a răşinoaselor; creşte repede şi se foloseşte la împrejmuiri şi la foc.

ZÎT, *— uri*, s. n. = scaun cu arcuri pentru căruţe, leagăn.

Material cules şi redactat de
Procopie Jitariu

NOTE: **1** Cuvinte neînregistrate în alte lucrări lexicografice: *manegură, mîrsîos, obşit, piclişi, poaleş, poşort, şiclează, şuină, tarăzui, truşniţă, turişti, ţifoaie, ţornăi, unezi, vaflibung, zdraveţ.*

2 Cuvinte atestate cu acelaşi sens în alte regiuni sau localizate neprecis: *magan* (LR, 1961, p. 596: raionul Vişeu-Maramureş), *mîrlită* (CADE; Materiale, I, 285: Şieu-Măgheruş-Bistriţa), *moţoc* (CV, 1950, nr. 4/44: Ţepu-Tecuci), *oglage* (Glosar reg.), *pai* (Glosar reg.), *poduşcă* (Lexic reg., p. 106: Bilca-Rădăuţi), *poşor* (CADE; Scriban, D.), *potireş* (Glosar reg.), *potromoci* (Materiale, I, 188: Deda-Topliţa), *pozvoli* (CADE: Moldova; Scriban, D.; Lexic reg., p. 115: Bilca-Rădăuţi), *praşcău* (CADE: Moldova, Banat, Transilvania; Paşca, Gl: Zagra-Năsăud, Sîngeorz-Băi - Năsăud; Lexic reg., p. 9: Sanislău - Carei, p. 115: Bilca - Rădăuţi), *prici* (CV, 1950, nr. 11 — 12/40: Ilişeşti - Suceava), *pripoi* (Lexic reg., p. 84: Rîmnicu-Vîlcea, p. 107: Bilca - Rădăuţi), *puclui* (Lexic reg., p. 107: Bilca - Rădăuţi), *răcaş* (Paşca, Gl.: Sîngeorz-Băi - Năsăud; CV, 1951, nr. 3 — 4/43: Maramureş), *rucui* (Glosar reg.), *scălduşă* (CADE), *sftrlac* (Scriban, D.: Moldova, Muntenia), *stohni* (Glosar reg.), *şaflic* (Glosar reg.), *şcort* (Lexic reg., p. 108: Bilca - Rădăuţi), *şireglă* (CV, 1950, nr 11 — 12/40: Ilişeşti - Suceava), *şparhat* (Scriban, D.: Moldova Nord; CV, 1950, nr. 11 — 12/41: Ilişeşti - Suceava), *şuflă* (Scriban, D.: Moldova Nord), *taradaică* (CADE: Moldova, Bucovina; Scriban, D.), *tănoasă* (Materiale, I, 195: Deda - Topliţa), *tîrli* (CADE; Glosar reg.), *tîrlitură* (Glosar reg.), *torocăni* (CADE; Scriban, D.), *truşnic* (CADE; Scriban, D.: Moldova, Glosar reg.), *tuz* (Materiale, I, 196: Deda - Topliţa; ib., 270: Geoagiu — Orăştie), *ţirai* (Paşca, Gl.: Sîngeorz Băi - Năsăud), *ţugări* (Co-

man, Gl. : Cîmpulung Moldovenesc), *tur* (CADE), *urlip* (Lexic reg., p. 111 : Bilca - Rădăuți), *verincă* (CADE : Transilvania ; Viciu, Gl. ; Materiale, I, 198 : Deda - Topliţa), *zăranie* (CADE, Scriban, D. : Transilvania), *ztf* (Lexic reg., p. 112 : Bilca - Rădăuți).

3 Cuvinte atestate cu alt sens (sau nuanţă de sens) şi în alte regiuni sau localizate neprecis : *meci* (Coman, Gl. : Năsăud, Sîncraiu - Huedin ; Viciu, Gl. : Suciu-de-Sus - Năsăud ; Lexic reg., p. 9 : Sanislău - Carei, p. 71 : Girişu-de-Criş - Oradea), *motroaşcă* (Paşca, Gl. : Sîngeorz-Băi - Năsăud, Frata - Cluj ; Materiale, I, 81 : Vîlcele - Turda), *moţoc* (CADE ; Scriban, D. : Moldova, Muntenia), *oară* (CADE ; Scriban, D ; Coman, Gl.), *oglage* (Paşca, Gl. : Sîngeorz-Băi - Năsăud ; Materiale, I, 285 : Şieu-Măgheruş - Bistriţa), *ostru* (Lexic reg., p. 55 : Broscari - Vînju-Mare), *pai* (Ciauşanu Gl.), *palută* (CADE : Transilvania ; Scriban, D.), *paşnic* (CADE ; Scriban, D.), *păr* (Ciauşeanu, Gl.), *ptclă* (Scriban, D.), *piclui* (CADE : Moldova, Bucovina ; Scriban, D.), *poncişa* (CADE ; Scriban, D.), *potireş* (Materiale, I, 188 : Deda - Topliţa ; Glosar reg.), *potromoci* (CADE : Transilvania ; Paşca, Gl. : Sîngeorz-Băi-Năsăud), *prici* (CV, 1951, nr. 3 — 4/43 : Maramureş ; Glosar reg.), *puclui* (Lexic reg., p. 107 : Bilca - Rădăuți), *răcăşi* (Paşca, Gl. : Sîngeorz-Băi - Năsăud), *sameş* (CADE ; Scriban, D. ; Glosar reg.), *sftrlac* (Lexic reg., p. 115 : Bilca - Rădăuți ; Glosar reg.), *struji* (CADE ; Scriban, D. ; Materiale, I, 95 : Vîlcele - Turda), *şaitău* (Materiale, I, 288 : Şieu-Măgheruş - Bistriţa), *şireglă* (CADE : Transilvania ; Scriban, D. ; Materiale, I, 193 : Deda - Topliţa), *şuflă* (CADE, Scriban, D. : Transilvania ; Viciu, Gl. : Săliște ; Lexic reg., p. 86 : Rîmnicu-Vîlcea), *torocăni* (CADE), *trușnic* (Coman, Gl. ; Piatra Neamţ ; Glosar reg.), *ţtrăii* (Materiale, I, 289 : Şieu-Măgheruş-Bistriţa), *ţobică* (CADE), *ţurană* (Scriban, D. : Nord ; Lexic reg., p. 111 : Bilca - Rădăuți ; Glosar reg.), *urlip* (Glosar reg.).

4 Cuvinte atestate cu alt sens în aceeaşi regiune : *paşnic* (LR, 1963, p. 154 : Pîrteştii-de-Jos - Gura-Humorului).

5 Cuvinte atestate cu alt sens (sau nuanţă de sens) în regiuni diferite şi cu forme diferite : *magan* (*măgan* : TDRG, Scriban, D., Materiale, I, 180 — Deda-Topliţa), *moţotină* (*moţochină* : CADE — Moldova, Coman, Gl. — Talpa Ogrăzile-Videle), *musti* (*musti* : Dicţ.), *naclad* (*nacladă* : Lexic reg., p. 105 — Bilca-Rădăuți ; *năclad* : CADE — Oltenia, Materiale, I, 183 — Deda-Topliţa), *naier* (*năier* : CADE, DM), *paratar* (*păretar* : CADE — Moldova, Bucovina, Transilvania, Scriban, D., Coman, Gl. — Suceava, Viciu, Gl. — Cetea-Alba-Iulia, Presaca-Blaj, Secaş-Brad, Materiale, I, 264 — Cavnic-Lăpuş), *piclui* (*picui* : Paşca, Gl. — Sîngeorz-Băi — Năsăud ; *piculi* : CV, 1951, nr. 3 — 4/46 — Cîmp-Beiuş), *ptrpăreţ* (*ptrpăriţă* : TDRG, Viciu, Gl. — Cîmpia Turzii, Rîuşor-Făgăraş, Coman, Gl. — Bonţ-Gherla, CV, 1951, nr. 3 — 4/46 — Cîmp-Beiuş, LR, 1961, p. 128 — raionul Vişeu ; *ptrpăliţă* : Viciu, Gl.), *potromoci* (*potroci* : Lexic reg., p. 72 — Girişu-de-Criş - Oradea, p. 106 — Bilca-Rădăuți, Coman, Gl. — Măţău-Cîmpulung, CV, 1950, nr. 11 — 12/38 LR, 1961, p. 21 — Chişindia-Gurahonţ), *preştină* (*prăştină* : CADE, Scriban, D. ; *preştilă* : Paşca, Gl. — Crişcior-Brad), *puclui* (*puculi* : CADE — Transilvania, Viciu, Gl. — Reteag-Dej, Paşca, Gl. — Crişcior-Brad, Materiale, I, 215 — Someş Guruslău - Jibou ; *pucului* : Coman, Gl. — Măţău-Cîmpulung), *rucui* (*rucului* : Paşca, Gl. — Bistriţa), *sabaş* (*săbaş* : Paşca, Gl. — Gorj), *scorţăi* (*scorţi* : Scriban, D. ; *scorţăli* : Lexic reg., p. 10 — Sanislău-Carei), *sftrlac* (*sforac* : Paşca, Gl. — Sîngeorz-Băi-Năsăud), *stohni* (*strohoti* : CV, 1950, nr. 5/31 — Covurlui), *strujeică* (*strujniţă* : CADE, Scriban, D.), *şireglă* (*ştreghe* : CADE — Banat ; *şeriglă* : Scriban, D. — Transilvania, Lexic reg., p. 94 — Lisa-Făgăraş ; *şireghe* : CV, 1951, nr, 5/28 — Giarmata-Timişoara), *taraz* (*tarac* : CADE, Scriban, D. ; *tăraş* : CADE — Moldova), *ţthni* (*ţîfli* : Coman, Gl. — Cîmpulung Moldovenesc ; *ţifni* : DM), *urlip* (*urlap* : Glosar reg.), *vaiug* (*vaiog* : Lexic reg., p. 17 — Baia-Mare).

6 Cuvinte atestate cu acelaşi sens în regiuni diferite şi cu forme diferite : *magan* (*măgan* : CADE — Transilvania, Maramureş), *naclad* (*năclad* : CADE — Transilvania, Scriban, D., Viciu,

Gl. — Năsăud), *oglage* (*oglavă*: CADE, Scriban, D.; *oglaje*: CADE — Transilvania; *oglajă*: Scriban, D. — Transilvania; *oglăjii*, pl.: Viciu Gl. — Tîrnava-Mare; *oglaghie*: Lexic reg., p. 93 — Lisa-Făgăraş, LR, 1961 p. 239 — Zvoriştea-Dorohoi), *paratar* (*păritariu*: Viciu Gl. — Grăbenişul-de-Cîmpie — Tîrgu-Mureş; *pălătar* Materiale, I, 84 — Vîlcele-Turda), *poşor* (*porşor*: CADE, Scriban, D., Lexic reg., p. 72 — Girişu-de-Criş-Oradea; *porcşor*: CADE), *potireş* (*potereşe*: Paşca, Gl. — Sîngeorz-Băi-Năsăud), *răcăşi* (*răcăli*: Coman, Gl. — Ciubăncuţa-Dej), *rongeoş* (*rondioş*: CV, 1951, nr 3 — 4/44 — Maramureş, Materiale, I, 91 — Vîlcele-Turda, LR, 1963, p. 55 — Şutu-Turda), *rucui* (*răcui*: Glosar reg.; *rucului*: Materiale, I, 190 — Deda-Topliţa, LR, 1962, p. 407 — Zagra-Năsăud), *sabeş* (*sabaş*: CADE — Moldova, Bucovina), *sanciu* (*sanceu*: Materiale, I, 287 — Şieu-Măgheruş-Bistriţa) *şaflic* (*saflic*: Glosar reg.), *şparhat* (*sparhet*: Lexic reg., p. 109 — Bilca-Rădăuţi), *şperli* (*şparli*: Scriban, D.; *şparli*: Materiale, I, 96 — Vîlcele-Turda, DM), *şuflă* (*şufle*: CV, 1950, nr 11 — 12/41 — Ilişeşti-Suceava), *taradaică* (*daradaică*: CADE, Scriban, D.), *truşnic*: Viciu, Gl. — Varviz-Oradea), *ţur* (*ţuri*: CADE); *urlip* (*urlab*: Materiale, I, 197 — Deda-Topliţa), *verincă* (*vernă*, *verină*: Glosar reg.), *zbrehuetic* (*sbrehuiat*, *sbrehud*: CADE — Moldova; *zbrehud*, *zblehud*, *zbrehuiat*, *blehuiat*, *zblehuiat*; Scriban, D.; *zbrahuetic*; CV, 1951, nr. 3 — 4/44 — Maramureş; *zbrehui*, *zbrehud*: DM; *zbrehuetic*: Glosar reg.).

7 Cuvinte înregistrate în dicţionare cu alte sensuri de circulaţie generală: *pai*, *păr*, *şalău*,

L. Mareş

SEMINARUL DE LINGVISTICĂ MATEMATICĂ

În zilele de 21 — 27 octombrie 1963 a avut loc la București seminarul de lingvistică matematică organizat de Comisia de lingvistică matematică a Academiei R.P.R.

La seminar au participat academicieni, profesori universitari, matematicieni și lingviști din R.P.R: București (Centrul de cercetări fonetice și dialectale, Institutul de lingvistică, Facultatea de limbă și literatură română, Facultatea de matematică), Cluj și Timișoara. Au luat parte, de asemenea, specialiști din R. P. Bulgaria, R. S. Cehoslovacia, R. D. Germană R. P. Ungară. Lucrările s-au desfășurat la Casa universitarilor, Facultatea de matematică și Academia R.P.R.

Seminarul s-a axat pe următoarele teme: traducere automată, statistică lingvistică, gramatică algebrică, fonologie și gramatică structurală, teoria informației, gramatică mecanică — și a cuprins un mare număr de comunicări.

În ordinea prezentării lor, comunicările de traducere automată au fost: Jürgen Kunze (R.D.G.), *Experimentul de traducere automată din limba engleză în limba germană*; S. Abraham (Timișoara), *Bazele teoretice ale traducerii automate*; Varga Dénes (R.P.U.), *Analiza morfologică pentru limbile flexionare*; Erika Nistor-Domonkos (București), *Despre algoritmul de traducere din limba engleză în limba română*; S. Székely, V. Dorondoi, P. Schweiger (Cluj), *Analiza independentă în limba rusă (prepoziția)*; Gy. Hell (R.P.U.), *Analiza sintactică a textelor maghiare*; Gy. Sipöczy (R.P.U.), *Probleme ale traducerii automate*; Șt. Baz (București), *Programarea citirii numeralelor cardinale cu ajutorul mașinii electronice de calcul CIFA$_3$*.

S-au discutat probleme teoretice și practice ale traducerii automate, dintre care unele privesc pregătirea traducerilor automate iar altele descriu rezultatele la care s-a ajuns — cu ocazia experimentelor făcute pentru unele limbi — în acest domeniu.

Comunicările de statistică lingvistică au fost: L. Doležel (R.S.C.), *Modelul selecțiunii stilistice*; J. Průcha (R.S.C), *Analiza corelațională a sistemului gramatical*; Bojan Penkov (R.P.B.), *Cercetarea statistică a limbii bulgare scrise*; Alexandra Roceric-Alexandrescu, *Observații asupra grupurilor consonantice asimetrice*; F. Papp (R.P.U.), *Despre o aplicare statistică pentru stabilirea dinamicii limbii în analiza sincronică*; Aurelia Stan și Ion Stan (Cluj), *Cu privire la raportul logaritmic prenume-persoană*; Ileana Neiescu, Aurelia Stan, Ioan Stan, *Contribuții statistice la problema paternității „Cîntării Romîniei"*.

Au fost abordate probleme de principiu ale statisticii lingvistice și s-au expus rezultatele unor cercetări statistice din diverse domenii ale limbii (fonetică, gramatică, stilistică).

S-au prezentat următoarele lucrări de algebră gramaticală : Acad. L. Kalmar (R.P.U.), *Modelul algebric al limbii*; Acad. L. Kalmar (R.P.U.), *Reducerea redundanței într-o limbă prin mijloacele omografiei artificiale*; S. Marcus (București), *Gramatici și automate*; Const. Crăciun (București), *Asupra noțiunii de rădăcină din teoria algebrică a gramaticii*; S. Abraham (Timișoara), *Studiul matematic al gramaticilor generative*; Manfred Bierwisch (R.D.G.), *Unele probleme ale gramaticii transformaționale ale limbii germane*; P. Sgall (R.S.C.), *Diferite niveluri în limbă*; S. Abraham, I. Evseev, G. Salapina (Timișoara), *Fraza în gramatica transformațională*.

S-au discutat probleme în legătură cu : un model matematic al noțiunii de limbă (artificială sau naturală); semnificația lingvistică a unor noțiuni și rezultate din teoria automatelor și semnificația, pentru teoria automatelor, a unor fapte de lingvistică; categoriile gramaticale generate de rădăcina în sens generalizat; modelele generative în lingvistica matematică; problemele gramaticii transformaționale ale limbii germane; nivelele structurii limbii (în concepția Școlii de la Praga); propozițiile compuse și clasificarea unor asemenea propoziții în limbile rusă și engleză.

Lucrările de fonologie și gramatică structurală au fost : acad. Al. Rosetti, *Sunet-tip și fonem*; Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Silaba în aromînă*; Liliana Ionescu, *Asupra clasificării părților de vorbire*; Mihaela Mancaș, *Generarea completivelor în gramatica transformațională a limbii române*; Maria Manoliu, *Clasificarea pronumelor*; Mircea Geanău, *Asupra calculului tipurilor sintactice*; Toma Pavel, *Clasificarea distribuțională a părților de vorbire*; Sorin Stati, *Extensiunea lanțurilor sintactice*; Laura Vasiliu, *Observații asupra definiției prepoziției*; Em. Vasiliu, *Sistemul cazual al limbii române*. (Toate aceste lucrări au aparținut cercetătorilor din București).

S-au discutat diferite probleme de gramatică structurală și fonologie, atît sub aspectul lor teoretic, cît și cu aplicații speciale la limba română.

În cadrul temei teoria informației, ing. Edmond Nicolau a prezentat lucrarea *Entropia sistemelor nelineare (discrete)* care a tratat despre entropia schemelor formate din diverse elemente, caracterizate fiecare printr-o anumită calitate și printr-un anumit număr de borne de acces.

În cadrul temei : gramatică mecanică, s-au prezentat comunicările : D. Gheorghiu (Timișoara), *Cîteva probleme privitoare la verbe în gramaticile mecanice ale limbii române*; P. Schweiger (Cluj), *Analiza microcontextuală în limba română*; Jürgen Kunze, *Sinteza morfologică în limba germană*.

În aceste comunicări s-au discutat problemele : criteriile stabilirii categoriilor utile în conjugarea mecanică, cu privire specială la verbele de conjugarea a II-a și a IV-a; criteriile formale ale împărțirii textului propozițiilor în segmente, ca prim pas în alcătuirea algoritmului de traducere; aspecte ale sintezei morfologice în limba germană.

Expunerile au fost urmate de întrebări și discuții, la care au participat un număr mare de cercetători.

S-au ținut, de asemenea, referate privind problemele de ansamblu ale dezvoltării lingvisticii matematice din unele țări socialiste : acad. Al. Rosetti, despre cercetările de lingvistică matematică în R.P.R.; F. Kiefer, despre același tip de cercetări în R.P.Ungară; P. Sgall, despre cercetările de lingvistică matematică în R.S.Cehoslovacia.

În cadrul seminarului, s-au expus și unele date despre predarea lingvisticii matematice în învățămîntul superior.

Comunicările și discuțiile purtate în acest seminar au pus în evidență necesitatea unei colaborări permanente între centrele de cercetări de lingvistică matematică.

Alexandra Roceric-Alexandrescu

CONSFĂTUIREA DE LA CRAIOVA CU CITITORII REVISTEI „LIMBA ROMÎNĂ"

Consultarea periodică a cititorilor în legătură cu tematica, accesibilitatea articolelor, utilitatea rubricilor etc. s-a dovedit adesea foarte utilă pentru membrii comitetului de redacţie al revistei „Limba romînă", mai ales atunci cînd consfătuirile au fost organizate în centre cu tradiţii culturale.

După consfătuirea de la Timişoara, cea de la Craiova, organizată la 17 noiembrie 1963 de Institutul de lingvistică din Bucureşti şi de Editura Academiei R.P.R. în colaborare cu filiala Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice şi cu Institutul pedagogic de trei ani din capitala Olteniei, s-a soldat cu multe sugestii utile şi cu un interesant schimb de informaţii.

Numărul mare al participanţilor la consfătuire (peste 160 de profesori, învăţători şi studenţi) şi al celor care au luat cuvîntul, ca şi varietatea problemelor ridicate şi a sugestiilor date au confirmat necesitatea de a se aborda, în paginile revistei, tot mai multe probleme de limbă.

La discuţii, vorbitorii s-au referit în special la probleme de gramatică, depăşind uneori caracterul strict informativ al consfătuirii şi încercînd să obţină pe loc soluţii definitive cu privire la unele capitole considerate de ei mai dificile. Astfel au fost aduse în discuţie : verbele tranzitive şi diatezele (lector univ. Gh. Trandafir), formele accentuate şi neaccentuate ale pronumelui personal (prof. Aurora Pătrăşcoiu), pronumele relative şi interogative (studenta Popa Marcela), pronumele de întărire (studentul Despa Florin), numeralul nehotărît (Munteanu Lavinia), predicatul multiplu (prof Miu Victoria), coordonarea, cuvintele de legătură, trecerea de la o categorie gramaticală la alta (lector univ. Gh. Dogaru), semiauxiliarele modale, analiza adjectivelor pronominale care însoţesc un substantiv în vocativ (prof. G. Firănescu), sintagma şi delimitarea ei (asistentă E. Şoşa) ş. a.

Mulţi vorbitori şi-au exprimat dorinţa ca revista „Limba romînă" să-i ţină la curent cu aspectele noi ale lingvisticii, folosindu-se o terminologie mai accesibilă nespecialiştilor şi, dacă este posibil, să se clarifice chiar unii termeni lingvistici mai puţin cunoscuţi ca : structuralism, redundanţă, semantem etc. (prof. Ovid Vasu).

În ceea ce priveşte vocabularul, s-a insistat mai ales asupra necesităţii de a se publica glosare antroponimice şi toponimice regionale (prof. O. Vasu, Luca Preda, Andrei Ionete ş. a.). Din discuţii s-a desprins că membrii filialei din Craiova a Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice se preocupă de elaborarea unui dicţionar antroponimic.

Unii vorbitori au atras atenţia asupra unor expresii populare care ar trebui culese şi explicate („s-a sculat în viul nopţii", „s-a sculat cu noaptea-n cap" etc.).

S-a subliniat, de asemenea, necesitatea publicării unor dicţionare de regionalisme, de antroponimice şi de toponimice.

O atenţie specială s-a acordat rubricii de analize gramaticale şi s-a cerut să se analizeze şi unele texte vechi.

Mai mulţi vorbitori au propus să se acorde atenţie mai mare unor capitole din gramatica limbii romîne, care îi interesează în special pe profesorii din învăţămîntul de cultură generală (prof. Tr. Mateescu, O. Vasu ş. a.).

S-a cerut, în acelaşi timp, să se publice mai multe articole despre limba şi stilul scriitorilor contemporani (Gh. Trandafir, Tr. Mateescu ş. a.) şi să se combată abuzul de neologisme şi de barbarisme din operele unor scriitori tineri.

S-a insistat asupra necesităţii analizei limbii unor manuale şcolare, printre care au fost citate şi cele de istorie a literaturii romîne (prof. Barbu Cocoş).

Dintre numeroasele propuneri făcute cu acest prilej, consider util să mai menționez cîteva : necesitatea măririi tirajului revistei pentru a satisface cerințele cadrelor didactice și ale altor categorii de intelectuali (Gh. Trandafir, Tr. Mateescu ș. a.), publicarea mai multor recenzii și semnalarea lucrărilor noi de lingvistică (lector univ. V. Chelaru), crearea unei rubrici de „consultații" (Tr. Mateescu ș. a.), publicarea unui număr mai mare de articole de istorie a limbii romîne (Ilie Dumitru, Tr. Mateescu ș. a.).

În numele comitetului de redacție, prof. univ. I. Coteanu, care a ținut și referatul de deschidere a consfătuirii, a subliniat contribuția cadrelor didactice și studenților Institutului pedagogic de trei ani la îmbunătățirea tematicii revistei „Limba romînă" și a asigurat pe participanți că propunerile lor vor fi examinate cu toată atenția de comitetul de redacție.

Consfătuirea din 17 noiembrie și comunicările făcute de prof. univ. I. Coteanu și prof. Flora Șuteu la Muzeul de artă din Craiova (la 18 noiembrie) au contribuit de asemenea la stabilirea unui schimb de informații util și pentru delegații Institutului de lingvistică și pentru cadrele didactice din localitate.

Ion Popescu

AL. GRAUR, *Evoluţia limbii romîne. Privire sintetică*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 80 p.

O prezentare sintetică a evoluţiei limbii romîne este justificată dacă avem în vedere interesul manifestat astăzi pentru studiul limbii romîne.

După cum se precizează în cuvîntul introductiv, acad. Al. Graur nu şi-a propus să dea la iveală nici „o lucrare de compilare, nici un manual", ci o privire sintetică asupra evoluţiei limbii romîne, exprimînd „foarte adesea punctul de vedere al autorului " (p. 5). O astfel de lucrare, în care se abordează o problemă destul de dificilă, poate risca sau să nu depăşească limitele unei broşuri de popularizare, fără argumentarea ştiinţifică necesară, sau să se reducă la o expunere abstractă, greoaie şi inaccesibilă.

Selectînd cu grijă materialul lingvistic şi istoric, acad. Al. Graur a reuşit să păstreze echilibrul şi să ofere cititorilor o lucrare documentată şi utilă, în care datele istorice sînt armonios îmbinate cu argumentele lingvistice. Renunţînd la ceea ce este în general cunoscut, autorul a realizat o privire de ansamblu asupra evoluţiei limbii romîne, începînd cu unele consideraţii asupra structurii limbii latine înainte de colonizare şi în timpul acesteia şi terminînd cu tendinţele manifestate astăzi în limba romînă.

Încă de la începutul lucrării, autorul precizează, pe baza analizei unor fapte de limbă, locul limbii romîne între limbile romanice şi cauzele diferenţierii ei de acestea. După o succintă prezentare a structurii limbii romîne în comparaţie cu aceea a limbii latine şi a altor limbi romanice, autorul examinează situaţia limbii latine în Dacia şi contribuţia substratului dac la formarea limbii romîne (p. 16 — 17), apoi trece în revistă influenţele exercitate de limbile popoarelor care s-au perindat prin această parte a Europei sau s-au aşezat în vecinătatea ţinuturilor locuite de romîni. O atenţie specială se acordă limbilor slave care au contribuit la diferenţierea limbii romîne de celelalte limbi romanice, exercitînd o influenţă puternică în domeniul lexicului şi al foneticii şi lăsînd urme chiar în gramatică, mai ales în morfologie : menţinerea flexiunii nominale (p. 24), păstrarea şi consolidarea genului neutru (p. 19 şi 24), consolidarea vocativului, dacă nu cumva chiar introducerea lui după ce fusese eliminat din limba latină (p. 25). Tot prin influenţa slavă s-au păstrat şi s-au înmulţit verbele reflexive (p. 24).

După examinarea influenţelor exercitate asupra limbii romîne pînă în secolul al XVI-lea, autorul se referă pe scurt la primele documente scrise în limba romînă, opinînd pentru stabilirea începuturilor limbii literare, într-o formă simplă şi insuficient „şlefuită", o dată cu primele texte scrise, dacă nu chiar înainte de ele, ca limbă a literaturii populare

orale „deosebită de cea vorbită şi mai îngrijită decît aceasta" (p. 35), apoi la dialectele limbii romîne (p. 37 şi urm.) şi la unificarea „totală" a ei prin apariţia limbii scrise (p. 39).

Ocupîndu-se de evoluţia limbii romîne în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, autorul arată pericolul pe care l-au prezentat pentru dezvoltarea normală a limbii romîne curentul latinist şi cel „fonetist" (p. 41 — 46), subliniind contribuţia scriitorilor mari ai secolului al XIX-lea la combaterea aberaţiilor reprezentanţilor acestor curente.

Un loc aparte se acordă componenţei şi îmbogăţirii vocabularului limbii romîne, precum şi căilor de îmbogăţire : împrumuturile, mai ales de termeni internaţionali, şi formarea de cuvinte noi, în special prin afixe.

În ultima parte a lucrării, autorul prezintă „unele trăsături caracteristice ale limbii romîne, în raport cu tendinţele actuale ale dezvoltării ei".

Dat fiind caracterul ei sintetic, lucrarea acad. Al. Graur oferă cititorilor o privire de ansamblu asupra originii, evoluţiei şi tendinţelor actuale ale limbii romîne, într-o expunere clară, cu argumente şi cu exemplificări bine alese, fără amănunte inutile, fără dezbaterea şi confruntarea opiniilor emise în legătură cu diversele probleme abordate. Chiar atunci cînd îşi expune punctul său de vedere, ca în cazul dialectelor, autorul evită atitudinea polemică, dăunătoare firește într-o lucrare destinată mulţimii neobişnuite cu controversele dintre specialişti.

Datorită faptului că s-a renunţat la aparatul critic, obişnuit în lucrările ştiinţifice, şi s-a evitat abuzul de exemple şi de analize a unor fapte de limbă mai puţin accesibile, lucrarea se citeşte cu interes, iar ideile pot fi urmărite fără dificultăţi. O împărţire a expunerii în capitole cred că ar fi înlesnit consultarea ei.

Urmînd un scop bine determinat — informarea maselor mari de cititori — autorul a reuşit să ofere o lucrare utilă şi instructivă pentru cei fără pregătire lingvistică specială şi un punct de vedere personal în anumite probleme de istorie a limbii.

I. Popescu

B. KELEMEN, *Dicţionar de buzunar romîn-maghiar*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 280 p.

După publicarea în 1957 a unui volum destul de cuprinzător cu titlul *Dicţionar romîn-maghiar* şi în 1961 a unui volum similar în R.P.U., *Román-magyar szotár* de Bakos Ferenc (Budapesta, Ed. Terra), apare acum această foarte utilă lucrare a unui experimentat lexicograf şi bun cunoscător al ambelor limbi, fapt care i-a uşurat sarcina de a selecta şi organiza ştiinţific materialul lexical necesar celor care vor să studieze limba romînă.

Faţă de precedentele dicţionare, acesta, deşi foarte restrîns, conţine lexicul limbii literare şi expresiile curente, explicate succint şi exact ; el oglindeşte atît procesul de îmbogăţire a lexicului, în curs de desfăşurare, cît şi nuanţele figurate din sfera semantică a cuvintelor, apărute prin influenţa continuă a stilurilor, mai ales a celui artistic, asupra limbii comune. Bineînţeles că au fost remediate lipsurile semnalate de recenzenţii celorlalte dicţionare de acest fel (I. Neiescu în „Limba romînă", 1958, nr. 2, p. 107 şi urm. şi A. Marosi, *ib.*, 1962, nr. 4, p. 443 — 444).

Revizia ştiinţifică a lui V. Breban, unul dintre lexicografii noştri cu temeinică pregătire de specialitate, redactor şi al *Dicţionarului romîn-maghiar* apărut în 1957, a contribuit desigur la buna întocmire a acestu

dicţionar, destinat numeroşilor vorbitori de limbă maghiară, dornici să cunoască mai bine limba romînă.

Sensurile cuvintelor sînt date în ordinea frecvenţei lor în limba romînă contemporană; ori de cîte ori s-a simţit nevoia unei precizări, pentru mai buna orientare a celor care vor folosi dicţionarul, s-au dat şi scurte explicaţii în paranteze, care uşurează distingerea nuanţelor semantice. Întîlnim aici şi termenii noi: *autopropulsat, autoservire, deshidrata, expozeu, dispecer* şi chiar *legitate* precum şi *primus, perdiţie, strapontin, zigomatic*. Se dau *pomicultor* şi *pomicultură*, dar numai *pomolog*; acesta pare un cuvînt mai rar decît *pomologie*, care nu figurează, deşi termenul denumeşte o disciplină cunoscută (a apărut de curînd şi un tratat de *pomologie*; este deci o noţiune distinctă de *pomicultură*). La întocmirea listei de cuvinte, nu era rău să se fi consultat, pe lîngă dicţionarele amintite în prefaţă, şi *Dicţionarul de neologisme*.

Indicarea mai multor sinonime maghiare pentru cuvîntul *titlu* va fi de un real folos celor care vor recurge la dicţionar. Evident, prea multe sinonime nu s-au putut da, pentru a nu încărca paginile. La *opac 2* întîlnim trei sinonime (*sötét, tudatlan, korlátolt*), la *voi*, care lipsea în ediţia din 1957, două sinonime (*akar; kiván*). La neologisme seria sinonimelor este mai bogată şi aceasta, evident, măreşte volumul lucrării (de exemplu la *indispoziţie* se dau trei sinonime).

Am impresia că se putea renunţa la unele pentru a face economie de spaţiu şi pentru a rezolva partea destinată expresiilor atît de numeroase în limba romînă. Despre acest capitol al dicţionarului se pot spune lucruri pozitive; selecţia autorului a reţinut tezaurul de expresii care pot colora vorbirea obişnuită; traducerea lor, atît de dificilă în multe cazuri, a pornit de la specificul expresiilor limbii maghiare, pentru a da echivalente nu strict lingvistice, ci valori de conţinut, construcţii frazeologice adecvate stilistic.

Astfel, *a face haz* s-a tradus simplu prin „mulat" (a petrece), *a merge ca vîntul* prin „rohan, mint a szél", expresie aproape identică în cele două limbi, cu păstrarea comparaţiei respective. Cînd nu s-a găsit ceva similar stilistic în limba maghiară s-a explicat totul prin perifraze destul de întinse în unele locuri: *toarnă cu găleata* — „úgy esik, mintha dézsából öntenék" (adică: aşa cade ploaia ca şi cum ai turna-o din ciubăr). Dar de ce la *vîrf* nu s-a dat expresia *cu vîrf şi îndesat*? La *drept* nu găsim expresia *ce-i drept*; la mînă: *pe sub mînă* etc.

Exemplele date pentru a ilustra întrebuinţarea cuvîntului în context sînt instructive şi de multe ori necesare; alteori se mai putea face economie de spaţiu pentru a da mai multe expresii şi locuţiuni, care trebuiau să figureze în cadrul cuvintelor bogate în valori semantice şi în construcţii stilistice; de aceea, în loc să fi dat la „mînca": *în acest restaurant se mănîncă bine* (cu traducerea respectivă în maghiară, care nu pune probleme speciale), sau în loc de: *a pune pentru prima oară o rochie*, s-ar fi putut da expresia *a aduna bani albi pentru zile negre*, sau *a rămîne de căruţă*.

În ce priveşte traducerea termenilor, găsim uneori deosebiri faţă de dicţionarele precedente. La cuvîntul *căruţă* autorul a găsit soluţii adecvate; se dau termenii corespunzători din maghiară: „szekér" (car), iar la *car*: „szekér; kocsi" (car, căruţă); „kocsi" pare mai potrivit la *căruţă* nu la *car*.

Viscos e tradus prin „enyves, ragadós" dar *Dicţionarul maghiar-romîn* din 1957 traduce pe „nyulos" prin *viscos*, iar la „enyves" dă ca prim sens *cleios* apoi *viscos*.

Dicţionarul indică terminaţiile principale ale cuvintelor în aşa fel încît cititorul să se orienteze uşor asupra flexiunii nominale şi verbale a limbii romîne: *aliat,-ată, -aţi, -ate; biciui -uiesc, -uit; flacără, flăcări; prelua, preiau, preluat; superstiţios, -ioasă, -ioşi, -ioase*.

Indicarea terminaţiilor este riguroasă şi exactă; foarte rar s-au strecurat mici inconsecvenţe; la *preţios* se dă: *-ioasă* pentru a indica femininul, dar la *prezumţios* întîlnim: *-ţioasă*, deci cu altă indicaţie pentru acelaşi

fel de adjective; la toate trei: *superstiţios, preţios, prezumţios* trebuia dată aceeaşi formă de feminin, nu într-un fel la primele două şi în alt fel la ultimul adjectiv. La *sătesc* s-a dat întreaga formă de feminin: *sătească*, dar la *frăţesc* numai *-ţească*; m-am întrebat de ce este nevoie să se indice la *autodidact, -ctă, -cţi, -cte* şi consoana care nu suferă nici o schimbare în cursul declinării (*c*), iar la *milos* să se dea formele *-loasă, -loşi, -loase*, în care *l* rămîne neschimbat. De ce *opus -usă, -uşi, -use*, cînd era suficientă indicaţia schimbării consoanei *s* în *ş* şi a terminaţiei de feminin şi de plural? Că s-a dat mai mult poate nu strică, dar spaţiul putea fi mai bine folosit pentru a mai îmbogăţi dicţionarul atît cu unele cuvinte de circulaţie generală, ca: *avut* (bogat), *hantru, iugăr, pilotă, ortac, gramatical, talcioc, înfeuda, cosmonaut, furaja, turism* (maşină) şi poate cu altele, întîlnite mai ales în presă. Desigur că lista de cuvinte va mai putea fi îmbogăţită la o nouă ediţie.

Sînt apoi cîteva cazuri în care cuvintele îşi schimbă sensul după topică şi trebuiau menţionate sensurile diferite: altceva este *sărman* antepus şi altceva postpus; *biet* nu stă decît înaintea substantivelor; la fel *mare* îşi poate schimba şi el sensurile după topică.

Chiar dacă ar fi fost necesare în plus cîteva pagini, *Dicţionarul* trebuia completat cu o schemă a gramaticii romîneşti; propunerea este valabilă pentru toate dicţionarele bilingve de acest tip, publicate de Editura ştiinţifică. Această schemă ajută mult pe cei care învaţă o limbă străină şi uşurează înţelegerea formelor flexionare înregistrate în dicţionar. În sfîrşit, notez şi cîteva greşeli de tipar: lipsa accentului la: *atenuant*, la *cheie*; forma feminină la „supus", *-uşă* (în loc de *-usă*); *pretutinden, bulă*[2] în loc de *hulă*[2].

Gh. Bulgăr

Cu cît cînt, atîta sînt. Antologie a liricii populare. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Ovidiu Papadima, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1963, 606 p.

Culegerile de folclor publicate în ultima vreme de Editura pentru literatură[1] sînt semnul unei preocupări permanente din partea acestei instituţii pentru valorificarea colecţiilor bogate întocmite de înaintaşi sau a materialului adunat în ultimii ani.

De data aceasta ni se prezintă o *antologie a liricii populare*, textele fiind extrase dintr-un mare număr de culegeri[2].

Intenţia autorului a fost de a face dintr-o astfel de antologie „o oglindă cuprinzătoare a legăturii profunde a poeziei populare, în toate speciile ei, cu viaţa de toate zilele a omului, o demonstraţie multilaterală a profundului ei realism..." (Prefaţă, p. XLIII).

Valoarea acestei antologii este incontestabilă şi sperăm că specialiştii în materie îi vor acorda atenţia cuvenită[3]. Ne rezumăm

[1] Vezi recenzia noastră la *Folclor din Transilvania*. Texte alese din colecţii inedite, 2 vol., Bucureşti, Editura pentru literatură, 1962, în LR, XI (1962), nr. 3, p. 330—333.

[2] Vezi *Bibliografia*, de la p. 559—573, în care se indică, în ordine alfabetică, pe lîngă volumele folosite la alcătuirea prezentei ediţii, „...toate culegerile care socotim că ar putea fi folosite pentru adîncirea acestei cunoaşteri" (p. 559, notă).

[3] Am sublinia, de exemplu, interesul pe care îl prezintă textele de la p. 141, 377 şi 463, 476, 520 pentru studiul motivelor folclorice în creaţia unor poeţi din sec. al XIX-lea sau pentru a observa dezvoltarea unui motiv în diferite variante.

a prezenta, în cele ce urmează, cîteva observaţii şi păreri apărute la lectura volumului.

Din *prefaţa* care deschide volumul, bogată în observaţii asupra producţiilor folclorice şi asupra criteriilor care pot fi folosite la clasificarea acestui material, ne-au reţinut atenţia două probleme: variantele şi transcrierea textelor folclorice.

Dacă în legătură cu variantele sîntem de acord cu autorul că ele sînt, adesea ,o creaţie în sine, făcînd dovada înnoirii continue, în spaţiu şi timp, a poeziei populare, şi, deci, trebuie să li se acorde loc într-o antologie, punctul de vedere exprimat de Ov. Papadima privitor la problemele publicării textelor notate într-o transcriere fonetică întîmpină unele obiecţii.

Astfel, ni se pare exagerat să se spună despre culegerile lui O. Densusianu că „din punctul de vedere al emoţiei artistice a cititorului — mai ales a aceluia al unei antologii — *pădurea de fonetisme locale şi semne grafice aparte întunecă percepţia estetică* (s.n.):

Buruiana o cuprins
Ţeŭ n-o poşĭ pliźi di plîns.
Ţeŭ cîn mĭ duc s-o pliźesc,
Lacrîmńili mĭ orbghesc;
Niśĭ cŭ-atîta nu mńi-ĭ-n samĭ.
Ci lĭ-oĭ sterźi c-o năframĭ.
Di mari-s ca bobu,
Şi di śerbinţĭ ca focu..." (p.XXXIII).

Sistemul de transcriere al lui O. Densusianu este unul dintre sistemele cele mai simple folosite la notarea textelor populare[4].

Dacă renunţăm la semnele care notează scurtimea lui *i* şi *u* (ele aparţineau ortografiei vremii), formele dialectale (palatalizarea labialelor, închiderea lui *ă* > *î*, tratamentul africatelor) apar totuşi în antologie în materialele extrase din alte culegeri.

Textele publicate de O. Densusianu ar fi putut ocupa, deci, în economia lucrării, un loc important.

De altfel, discutînd posibilitatea de a transpune astfel de texte în fonetismul limbii literare, chiar Ov. Papadima observă: „În orice astfel de transcriere intră fatal o doză de arbitrar, care uneori poate altera însăşi semnificaţia în nuanţe a poeziei" (p. XXXIV).

Aceste argumente nu justifică prin urmare atitudinea autorului antologiei: „De obicei, ne-am ferit de asemenea texte, alegînd variantele mai apropiate de fonetica limbii literare" (p. XXXIV).

Se poate afirma oare că Iosif Vulcan, Ioan Slavici, George Coşbuc dacă „au avut un interes pentru graiul acestei literaturi [autorul se referă la culegerile de folclor ale celor trei scriitori], l-au avut tocmai în sensul opus filologilor" (p.XXXIV), prin aceea că nu au considerat poeziile populare ca documente ale graiului şi au urmărit ceea ce uneşte graiurile, eliminînd din text particularităţi dialectale? Este cunoscut faptul că orice cercetare dialectală contribuie la relevarea particularităţilor graiurilor, dar, în acelaşi timp, ea aduce fapte pentru a stabili trăsăturile comune — deci unitatea unui anumit teritoriu lingvistic.

Textele sînt grupate, tematic, în 27 de capitole care încearcă să cuprindă întregul univers poetic al creaţiei populare[5]. Ordinea acestor capitole ar putea fi schimbată în cîteva cazuri. De ex.: Cap. XXVI *Bătrîneţe — Boală — Moarte* şi-ar avea locul, mai degrabă decît la sfîrşitul volumului (de fapt înainte de cap. XXVII *Viaţă nouă*), după cap. III *Copilăria*, IV *Codrul — Tinereţea*, cu care ar compune ciclul vieţii. Cap. XIV *Cătănia* ar putea fi grupat cu cap. XXII *Războiul*. Unor formulări de titluri de capitole li se pot aduce îmbunătăţiri: XVI *Piedici* în iubire, XXI *Cei ce nu ţin pasul* (?), XII *Consonanţe* sufleteşti.

Facem cîteva observaţii pe măsura parcurgerii textelor:

[4] Vezi I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii romîne*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1961, p. 28—34.

[5] Tema fiecărui capitol este rezumată, sugestiv şi cu o adîncă înţelegere a creaţiei populare, în desenele care însoţesc, ca în cărţile vechi, fiecare titlu de capitol.

La textul de la p. 3 se notează, la sfîrşit: (*Transpusă în fonetismul limbii literare*), la textul 68 (*transcriere literară*), iar la textul 292, 294, 357 (*transpunere în fonetismul limbii literare*).

Textul de la p. 73: M. Eminescu, din culegerile *sale* de literatură populară; textul de la p. 80: M. Eminescu, din culegerile *lui* de literatură populară; textul de la p. 162: *sale*.

În Moldova, *ţ* este dur, deci, aşa cum arată şi rima, versurile textului de la p. 174 nu sînt notate în pronunţarea regională:

Alunica-ţi de pe braţe
A să mă scoaţă din viaţă.

Inconsecvenţe în notarea fonetică apar şi în textul de la p. 254:

Cu prînzuţu cald pe masă
Şi cu apă rece-n vasă
.....
Apa-n vase s-o-ncălzi.

Este vorba, în versurile următoare, de o inovaţie ortografică?

p. 331: *T-ei* duce la maică-ta;
p. 509: Şi *t-ei* şterge pe obraz.

Formele literare ale substantivelor articulate alternează cu formele populare:

Îi *plaiu* voinicului

.....
Îi *plaiul* voinicului (p.470)
Foaie verde ca *bobu*
Alăturea cu *drumu*
Ară badea cu *plugul*
Cu *plugu*, cu *tractorul*.
(p.520)

Apar unele rime rezolvate în mod neaşteptat de creatorul popular:

Da n-a prins-o ca *s-o ţie*
Ci s-o aibă de *soţie*,
(p.325)
Leagănă-se bradu-n *codru*
Ca şi frunzuliţa-n *plopu*.
(p. 455)

O construcţie interesantă cu dativul (echivalentă cu *la* + forma nearticulată a substantivului) apare în textul de la p. 515:

Nu te *uita* **apelor**
Că apele-s mergătoare
.....
Ci te *uită* **soarelui** ...

Deşi cap. XXVII *Viaţă nouă* este destul de redus ca întindere (20 de pagini), textele reproduse atrag atenţia şi prin numărul mare de neologisme, extrase din sfere variate, şi folosite corect şi spontan în creaţia nouă: p. 528: *colectiv, tractor*, p. 530: *agronom, colectivă, diplomă, facultate, mecanizator*, p.532: *brigăzi de voluntari, mină, minier*, p.535: *norma*, p. 536: *asesor*, (comună) *colectivizată, deputat* etc.

Textul de la p. 540 înregistrează o evoluţie semantică interesantă a termenului *vătaf*:

Partidul pe noi ne poartă
Să umblăm *vătafi* pe soartă.

Glosarul publicat la sfîrşitul volumului (p. 547 — 556) putea fi îmbogăţit cu termenii *irindea* (p. 13 — 14), *prefont* (p. 261), (ochi) *bărnaci* (p. 324), *alimănit* (p. 369), *hireş* (p. 403), *piez* (p. 410), (ne) *ghilosim* (p. 419) etc.

Facem cîteva observaţii în legătură cu redactarea acestui glosar: s. v. *areu*: plantă de leac, *crescînd* prin locuri băltoase; cf. şi s. v. *avrămeasă*. [:care creşte ....]; s. v. *borcut*: 1. izvor de apă minerală; 2. (*prin analogie*) apă minerală [:l. l. d. prin extensiune de sens]; s. v. *ceiu*: cer, solicit [al doilea termen putea lipsi, pentru că după *ceiu* urmează indicaţia gramaticală *vb.*]; s. v. *ciupă*: 2. (prin extensiune) baie, scaldă; *apa acestei băi* [?]; s. v. *clic*: clacă; (prin extensiune) vorbă multă, gălăgie [sensurile trebuiau să fie notate cu 1 şi 2]; s. v. *cocon*: copil (în *limbajul ţărănesc* din nordul Transilvaniei); *prunc* [*prunc* putea lipsi, sau nu trebuia despărţit cu]; s. v. *cornuţ*: colţişor [nu: diminutiv al s. *corn*? Cf. *bocotănoi, chituş* etc.]; s. v. *coscăi*: a fierbe *în clocote* [despre mămăligă]; glosarea este inexactă:

Lelea naltă şi voinică
Doarme lîngă mămăligă.
Mămăliga *coscăie*,
Ea doarme de horcăie; (p. 413)];

s. v. *dudău* : cucută ; (prin ext.) buruieni, bălării [1 ; 2] ; s. v. *hădărag* : băţ scurt şi gros, cu diferite întrebuinţări în muncă [termenul denumeşte un obiect precis : unul din cele 2 lemne ale îmblăciului] ; s. v. *lepedeu* : cearceaf [î. l. d. cearşaf ; cearceaf este variantă] ; s. v. *lumină* : *luminare* (popular) [:regional] ; s. v. *palicaş* : ... pentru *prunci* în leagăn [î. l. d. copii] ; s. v. *resteu* : 1. *bara de lemn sau metal* care *închide* jugul, *cînd se înjugă la car* |[1. nu este o *bară* ... şi mai ales ... *de metal* ; în DM se face o glosar easemănătoare !, 2. resteul nu *închide jugul* — cf. DM : cu care se închid laturile jugului !, 3. resteul şi jugul nu sînt folosite numai *cînd se înjugă la care*, ci *şi la plug*, la cărat buşteni etc.] ; termenii *scîrbă*, *scîrbit* puteau lipsi din glosar, sensurile lor fiind cunoscute. De asemenea *Tălagi*, numele satului din rn. Gurahonţ, nu îşi are locul în glosar, ci trebuia să se dea, la textul respectiv, o notă ; s. v. *uiagă* : sticlă, clondir [al doilea termen e de prisos] ; s. v. *vioară* : 1. apă curgătoare limpede, cristalină ; 2. albăstrie [: (despre o apă) ...] ; dacă la *burece*, *frace*, *părece* se glosează prin forma literară : *burete*, *frate*, *părete*, urmată de indicaţia (pronunţie bănăţeană), acelaşi procedeu trebuia aplicat termenilor *cota* „(a) căuta", *goron* „gorun", *jin* „vin" etc.

Volumul se încheie cu un indice alfabetic al textelor (p. 577 —602).

Antologia *Cu cît cînt, atîta sînt* este o apariţie valoroasă care se impune atenţiei cititorilor atît prin materialul bogat pe care îl conţine, cît şi prin clasificarea şi forma lui de prezentare.

Ea reprezintă şi un îndemn la dezvoltarea studiilor literare şi lingvistice despre producţiile folclorice, valorificînd în acest fel o tradiţie bogată în cultura românească.

Valeriu Rusu

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

* * * **Gramatica limbii române**, ediția a II-a, revăzută și adăugită, vol. I, 440 p., 18,50 lei, vol. II, 592 p., 26 lei.

IORGU IORDAN, **Lingvistica romanică. Evoluție, Curente, Metode**, 440 p., 25,70 lei.

IORGU IORDAN, **Toponimia românească**, 582 p. + 1 pl., 34 lei.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii române**, vol. II, **Limbile balcanice**, ediția a treia revăzută și adăugită, 148 p. + 3 pl., 4,55 lei.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii române**, vol. III, **Limbile slave meridionale (sec. VI — XII)**, ediția a patra revăzută și adăugită, 160 p. + 1 pl., 4,45 lei.

AL. GRAUR, **Etimologii românești**, 194 p., 5,15 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român** (serie nouă), vol. III, Hărțile de la 623 la 909 + 4 pl., 99 lei.

* * * **Probleme de lingvistică generală**, vol. IV, 204 p., 8,20 lei.

* * * **Fonetică și dialectologie**, vol. IV., 368 p. + 3 pl., 15,10 lei.

* * * **Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română**, vol. III, 296 p., 11,30 lei.

* * * **Cahiers de linguistique théorique et appliquée**, I. 257 p., 9,70 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicționarul dialectului aromîn, general și etimologic. Dictionnaire aroumain (Macédo-roumain) général et étymologique**, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiță, 1 hartă, 72,60 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicționar onomastic românesc**, 470 p., 29 lei.

Revista apare de 6 ori pe an.

Preţul unui abonament este de 24 lei.

În ţară abonamentele se fac la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Orice comandă din străinătate (numere izolate sau abonamente) se face prin :

CARTIMEX
Căsuţa poştală 134—135
Bucureşti
R. P. Romînă

sau prin reprezentanţii săi din străinătate

I. P. „Informaţia" — c 64

42.200 Lei 4.—

I 8151

LIMBA ROMÎNĂ

2

ANUL XIII
1964

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

0 IUL. 2005

1990

97

COMITETUL DE REDACŢIE

Acad. IORGU IORDAN, *redactor responsabil*;
prof. univ. ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*;
conf. univ. V. ARVINTE, Iaşi; GH. BOLOCAN; VL. DRIMBA; I. GHEŢIE; VALERIA GUŢU-ROMALO;
prof. ION POPESCU; FLORA ŞUTEU, *secretar de redacţie.*

● Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite la Comitetul de redacţie al revistei: Bucureşti, Raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei nr. 194.
● Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

LR anul XIII nr. 3 p. 101–196 Bucureşti 1964

5 ٤٣٦

I 8151.

-- ULL 2014

LIMBA ROMÎNĂ

Anul XIII 1964 Nr. 2

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

SUMAR

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

LAURA VASILIU, Cuvinte şi grupuri de cuvinte cu funcţie prepoziţională . . 103
V. NESTORESCU, I. ROBCIUC, MILE TOMICI, Etimologii 111
OLIMPIA GUŢU, Glosar regional. Regiunea Suceava (raionul Săveni, comuna Miorcani) 117

FILOLOGIE

EMIL VÎRTOSU, Suprascrierea slovelor chirilice 120
G. F. ŢEPELEA, Predosloviile Noului Testament de la Bălgrad (1648) . . . 149
TRAIAN COSTA, Versul 6 din *Scrisoarea a IV-a* 157

LIMBĂ LITERARĂ

AL. GRAUR, Termeni de marină 162
VIRGIL NESTORESCU, Note de cultivare a limbii 166

CONSULTAŢII

MARIUS SALA, Probleme de toponimie 169

CRONICĂ

M. I. DRAGOMIRESCU, Lucrările Adunării generale şi ale celei de-a IV-a sesiuni ştiinţifice a Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R. 174

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Lingvistică generală. Culegere de articole, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963 (*V. N.*) 176
ERWIN SILZER, Wir lernen rumänisch sprechen. Ein Taschenlehrbuch..., VEB Verlag Sprache und Literatur, Halle (Saale), 1963 — (*I. Popescu*) . . 177

U
2022

15576

LIMBA ROMÎNĂ

CUVINTE ȘI GRUPURI DE CUVINTE CU FUNCȚIE PREPOZIȚIONALĂ

DE

LAURA VASILIU

0. Pentru stabilirea inventarului de prepoziții din limba romînă trebuie luate în considerare o serie de cuvinte și grupuri de cuvinte care, cel puțin în ceea ce privește unele trăsături, aparțin altor clase de cuvinte și care sînt tratate de gramaticile tradiționale ca prepoziții (sau locuțiuni prepoziționale). Așadar este de văzut dacă interpretarea acestor cuvinte ca prepoziții este unica posibilă sau, nefiind unica, este totuși cea mai avantajoasă.

1.1. În gramaticile romînești ca și în lucrările speciale referitoare la problema enunțată mai sus, apar două tipuri de fapte : *a.* „alte părți de vorbire folosite ca prepoziții"[1], deci unități formate din cîte un singur termen și *b.* așa-numitele locuțiuni prepoziționale, „grupuri de două sau mai multe cuvinte care prezintă o unitate de sens și îndeplinesc rol de prepoziții"[2].

Ne vom ocupa separat de cele două categorii amintite întrucît formațiile constituite din mai mulți termeni prezintă implicații în plus față de cele constituite dintr-unul singur.

1.2. Vom considera că un anumit cuvînt trece dintr-o clasă de cuvinte într-alta (în speță, dintr-o clasă oarecare, în clasa prepozițiilor) dacă își schimbă c l a s a d e d i s t r i b u ț i e, în alți termeni, dacă își schimbă posibilitățile combinatorii. Pentru stabilirea clasei de distribuție nu vom avea însă în vedere t o a t e trăsăturile distributive ale termenilor care intră în clasa respectivă, ci numai pe cele relevante[3], care decurg din definiția clasei în discuție.

---

[1] Vezi Gram. Acad., ed. a II-a, vol. I, p. 323.

[2] *Idem*, p. 322.

[3] Cf. Zellig S. Harris, *Co-occurrence and transformation in linguistic structure*, în „Language", nr. 3 (part 1), 1957 : „If we seek to form classes of morphemes such that *all* (subl. ns.) the morphemes in a particular class will have identical distributions, we will frequently achieve little success" (p. 244).

Pentru prepoziţie vom folosi definiţia pe care am propus-o în articolul *Asupra definiţiei prepoziţiei*[4], definiţie obţinută pe baza contextului diagnostic : „partea de vorbire care apare în contextul V ( ) Ar S[5] unde are funcţie de adjunct legat la dreapta pe lîngă centrul său reprezentat de grupul Ar S, care, la rîndul lui, este adjunct pe lîngă verb"[6].

Pentru celelalte clase de cuvinte nu vom folosi definiţii date, ci vom avea în vedere trăsăturile lor care le disting, după părerea noastră, de prepoziţii (e probabil că aceste trăsături sînt definitorii pentru ele).

1.3. În cazul grupurilor de cuvinte susceptibile de a avea funcţie prepoziţională ne interesează, în afară de clasa de distribuţie, posibilitatea de interpretare mono-lexematică[7] a lor.

Pentru interpretarea mono-lexematică considerăm necesar ca : *1.* cel puţin unul din termeni să nu apară şi în afara combinaţiei respective sau, măcar, *2.* combinaţia să fie fixă. Combinaţiile pasibile de a avea caracter fix sînt cele care, atunci cînd conţin un termen flexibil se caracterizează prin : *a.* termenul respectiv nu poate apărea, atunci cînd este însoţit de ceilalţi termeni din combinaţia în discuţie, decît într-o singură formă (un anumit caz, o anumită poziţie în raport cu articolul), şi *b.* acelaşi termen nu poate face funcţie de centru pe lîngă un alt cuvînt care s-ar alătura combinaţiei cu funcţie de adjunct (de exemplu, un substantiv dintr-un astfel de grup nu poate primi pe lîngă el un adjectiv)[8].

Una din cele două condiţii (*1* sau *2*) o dată satisfăcută, deci combinaţia avînd caracter mono-lexematic, se urmăresc contextele în care apare „unitatea" spre a se vedea dacă posibilităţile combinatorii pe care le au termenii componenţi în cadrul combinaţiei sînt cele specifice claselor de cuvinte cărora le aparţin în mod normal ori s-au schimbat şi, bineînţeles, în ultimul caz, dacă se încadrează în clasa prepoziţiilor.

Pentru grupurile de cuvinte cu funcţie prepoziţională vom păstra termenul de locuţiune prepoziţională pentru că este singurul care apare pentru a denumi această noţiune şi nu vedem nici o raţiune care ar cere schimbarea lui.

1.4. E posibil ca uneori să apară cuvinte sau grupuri de cuvinte care pot fi încadrate la fel de corect în două clase diferite (bineînţeles nu poate fi vorba decît de clase care au şi unele trăsături comune). În aceste situaţii vom alege soluţia cea mai simplă şi mai economică. De exemplu, între o soluţie conform căreia se creează o subclasă cu trăsături foarte diferite de restul clasei şi alta care asigură omogenitatea clasei, o vom prefera

---

[4] Sub tipar în culegerea *Elemente de lingvistică structurală* care urmează să apară la Editura ştiinţifică.

[5] V = verb, Ar = articol, S = substantiv.

[6] Vezi *lucr. cit.*, § 7.

[7] Am format acest termen după termenul corespunzător, întrebuinţat în mod curent în fonologie, mono-fonematic.

[8] În Gram. Acad. (p. 322) se arată că în locuţiuni substantivul are „formă fixă" în sensul că nu poate fi articulat şi nici nu poate primi compliniri. Şi Gh. N. Dragomirescu, în *Problema locuţiunilor ca obiect al analizei gramaticale*, în LR, XII, 1963, nr. 6, enumeră printre condiţiile pe care trebuie să le îndeplinească un grup de cuvinte pentru a fi locuţiune adverbială, prepoziţională sau conjuncţională „invariabilitatea gramaticală" care constă în faptul că „elementul lexical de bază" al grupului „devine neflexibil şi nedeterminabil în interiorul locuţiunii" (p. 623).

pe cea de-a doua. De asemenea, vom considera mai simplă o soluţie care nu este rezultatul utilizării unor criterii semantice întrucît acestea din urmă sînt mai greu de formulat şi, în consecinţă, mai greu de aplicat.

1.5. Vom împărţi materialul după clasele de cuvinte la care aparţin termenii care ne interesează. Categoriile vor fi descrise în ordinea descrescîndă a numărului lor de membri.

2.1.1. Adverbele *dedesubt*, *împotrivă*, *înainte* (cu compusul *dinainte*), *înapoi* (cu compusul *dinapoia*) şi *îndărăt* (cu compusul *dindărăt*)[9] apar uneori terminate în *-a* sau *-ul* : *dedesubtul*, *împotriva*, *înaintea*, *înapoia*, *îndărătul*. În această situaţie adverbele menţionate apar în grupul verbal, dar nu pot forma s i n g u r e determinantul verbelor, ci numai împreună cu încă un cuvînt (substantiv, pronume sau numeral : *stă dedesuptul* **mesei**/*stă dedesupt* etc.). Aşadar, adaosurile *-a* şi *-ul* schimbă posibilităţile de combinare ale celor patru adverbe sus-amintite ; ele îşi pierd trăsătura distinctivă, anume posibilitatea de a forma singure determinantul verbului, trăsătură pe care o au celelalte adverbe şi ele însele, atunci cînd nu sînt însoţite de secvenţele *-a* sau *-ul*. În felul acesta, *dedesuptul*, *împotriva*, *înaintea*, *înapoia* şi *îndărătul* trec din clasa adverbelor în clasa prepoziţiilor[10] întrucît prepoziţiile sînt cuvintele care se disting prin aceea că nu pot forma singure determinantul verbului, ci numai împreună cu alt cuvînt (cf. 1.2.).

2.1.2. Prepoziţia *înaintea* are o v a r i a n t ă n e c o n d i ţ i o n a t ă identică ca expresie cu adverbul corespunzător *înainte* şi care apare n u m a i î n s o ţ i t ă de formele conjuncte de dativ ale pronumelui personal : *înainte-***mi**, *înainte-***i** etc.

Aşadar cuvîntul *înainte* apare în grupul verbal în două tipuri de contexte : V( ), *merg* **înainte**, în care formează singur determinantul verbului, şi V( ) Pr[11], *merg* **înainte-i**, în care formează determinantul verbului numai împreună cu pronumele. Cele două distribuţii corespunzînd la două clase de cuvinte diferite (adverb şi prepoziţie), *înainte* se scindează în două, calificarea lui drept adverb sau drept prepoziţie depinzînd de context.

2.1.3. Adverbul *deasupra* are uneori status de prepoziţie (ca adverbele de sub 2.1.1.) fără însă a-şi modifica întru nimic expresia : *stă* **deasupra**/*stă deasupra* **mesei**. În această situaţie *deasupra* este p r e p o z i ţ i e, identificarea ei făcîndu-se ca în cazul variantei *înainte* (vezi 2.1.2.).

---

[9] Listele de exemple care apar în acest articol nu au pretenţia de a fi exhaustive ; ele se bazează, în cea mai mare parte, pe materialul din ediţia a II-a a Gramaticii Academiei şi prezintă doar cîteva exemple (dintre cele mai cunoscute) pentru fiecare tip de combinaţie.

[10] Cf. Z. S. Harris, *Structural linguistics*, Chicago, 1960, p. 275, „resultant class differing from sequence classes : In XY = Z, where a sequence of two (or more) classes is equivalent to some other class, we may say that Y changes the utterance position of X into that of Z".

Cf. şi Eugene A. Nida, *Morphology*, Ann Arbor, 1961, p. 94 : „Exocentric constructions : the unit as a whole belongs to a different external distribution class from the nuclear constituent or from both of the immediate constituents." „Exocentric root-plus-nonroot construction : the resultant combination does not belong to the same class as the nuclear constituent."

[11] Pr = pronume.

2.2. Cuvintele *conform*, *contrar* şi *potrivit*, cînd determină verbe (şi sînt neacordate), nu formează determinantul singure, ci împreună cu încă un cuvînt (substantiv, pronume sau numeral în dativ, iar pentru primul şi ultimul, şi substantiv etc. în acuzativ cu prepoziţie : *lucrează, conform* **prescripţiilor, cu prescripţiile**)[12].

În aceste situaţii, cuvintele enunţate nu aparţin clasei adjectivelor pentru că nu sînt acordate (*ca în lucrare* **conformă** *cu instrucţiunile . . .*). Ar putea fi considerate adverbe : adjectivele neacordate folosite ca determinante ale verbelor fac, în mod normal, funcţie de adverbe. În cazul acesta ar trebuie să creăm, anume pentru acest tip de adverbe, o subclasă foarte puţin numeroasă, cu o poziţie specială, caracterizată prin faptul că termenii ei formează determinantul verbului numai împreună cu încă un cuvînt.

Subclasa propusă n-ar fi unică în clasificarea generală a părţilor de vorbire. De exemplu, deşi verbele, în principiu, pot forma singure o propoziţie, există o subclasă de verbe care nu apar decît însoţite de anumite prepoziţii (*decurge din* etc.). Aceste cuvinte însă, tocmai prin trăsătura descrisă aici, se încadrează în clasa prepoziţiilor fără nici o derogare (vezi definiţia prepoziţiei de la 1.2.).

Preferăm soluţia a doua întrucît nu îngreuiază descrierea prin crearea unei subclase speciale (foarte reduse) şi, în concluzie, considerăm că cuvintele *conform*, *contrar* şi *potrivit* pot fi a d j e c t i v e (atunci cînd sînt acordate) sau p r e p o z i ţ i i (cînd sînt neacordate) şi niciodată adverbe.

2.3. Substantivul *graţie* poate apărea în grupul verbal alături de un dativ (*fac graţie ţie*), combinaţia avînd următoarele două variante :

a. atît cuvîntul *graţie* cît şi cuvîntul în dativ formează singure determinantul verbului (*fac graţie, (îţi) fac ţie*); dativul poate fi reluat printr-un pronume personal în dativ (şi aceasta este construcţia obişnuită : **îţi** *fac graţie ţie)*, iar verbul este în mod obligator tranzitiv;

b. cuvîntul *graţie* nu poate forma determinantul verbului decît împreună cu dativul, în alţi termeni, complementul propriu-zis al verbului este dativul, care se leagă de determinantul lui prin intermediul cuvîntului *graţie* ; dativul nu poate fi reluat, iar caracterul verbului este indiferent, tranzitiv sau intranzitiv : *fac (ceva) graţie ţie, merg graţie ţie.*

După cum se vede, în situaţia *a*, construcţia este cea normală pentru un substantiv oarecare (în speţă, în acuzativ pe lîngă un verb tranzitiv). În situaţia *b*, cuvîntul *graţie* nu mai are status de substantiv (substantivul poate forma singur determinantul verbului), ci status de prepoziţie. Deci acest cuvînt are două tipuri de distribuţie şi, prin aceasta, aparţine la două clase de cuvinte diferite : s u b s t a n t i v u l şi p r e p o z i ţ i a.

---

[12] *Conform* şi *contrar* au, parţial, aceeaşi distribuţie şi atunci cînd fac funcţie de adjective, anume : determinînd substantive şi acordîndu-se cu ele (trăsături specifice adjectivelor), apar întotdeauna însoţite de un substantiv etc. în dativ sau cu prepoziţie.

Cuvîntul *mulţumită* are aceeaşi distribuţie *((îţi) aduc mulţumită ţie/aduc (ceva) mulţumită ţie, am venit mulţumită ţie)* şi, prin aceasta, aparţine la aceleaşi clase de cuvinte ca şi cuvîntul *graţie.*

2.4. Participiul feminin *datorită*[13] are o distribuţie similară cu cea a adjectivului *contrar* (*rezultat(e) datorit(e) muncii depuse/a reuşit datorită ţie*) şi, deci, aparţine la aceleaşi clase de cuvinte ca el (vezi 2.2.) : a d j e c t i v u l şi p r e p o z i ţ i a.

3.1. Prepoziţie + substantiv articulat : *de-a lungul, din cauza, din josul, din partea, din pricina, din spatele, din susul, în dosul, în faţa, în josul, în locul, în privinţa, în spatele, în susul, în urma.*

Cu excepţia combinaţiilor *de-a lungul* şi *în privinţa* toate grupurile de mai sus au aceeaşi situaţie : termenii lor apar şi în alte poziţii şi, în cazul substantivelor, şi în alte forme ; distribuţia lor este cea normală pentru clasele de cuvinte la care aparţin, iar diferenţele de sens care intervin se pot reduce la diferenţele contextuale. De exemplu : **din cauza** *plecării*/**cauza** *plecării este . . .*/ **din cauză** *de boală*/ **din** *această cauză* sau **din cauza** *aceasta.* Substantivul *cauza* poate apărea, ca un substantiv oarecare, în funcţia relevantă a numelui, de subiect ; poate apărea şi articulat şi nearticulat ; este determinat, tot ca un substantiv oarecare, printr-un genitiv, cînd este articulat, printr-un acuzativ cu prepoziţie, cînd este nearticulat (cp. *din fereastra camerei* / *din fereastră de lemn*), printr-un adjectiv, în ambele situaţii. Alte exemple : **în faţa** *lui* / **faţa** *lui este . . .* / **în faţa-i** (**faţă-***i*), *stă* **în faţă** ; **în locul** *Mariei va veni . . .* / **locul** *Mariei va fi luat de . . .* / *stă* **în loc** (**în locul** *acesta* sau **în** *acest* **loc**). Diferenţele de sens pe care le prezintă substantivele *faţă* şi *loc* în diversele combinaţii enunţate sînt, în general, de la concret la abstract şi sînt determinate de context : verbul, substantivul sau pronumele următor, prezenţa sau absenţa prepoziţiei[14]. Se vede de aici că grupurile de tipul celor enunţate nu satisfac condiţiile impuse de noi pentru introducerea lor în categoria locuţiunilor prepoziţionale.

Grupurile *de-a lungul* şi *în privinţa* se deosebesc, fiecare în alt fel, de cele analizate pînă acum. Termenii primului grup apar şi în afara lui (**lungul** *podului este . . .*), dar grupul are caracter fix (în cadrul lui, substantivul nu poate apărea decît în formă articulată şi nu poate fi determinat printr-un adjectiv). Substantivul din cel de-al doilea grup nu poate apărea în funcţie de subiect (apare numai precedat de prepoziţia *în*), dar poate

[13] Întrebuinţarea acestui participiu la forma de feminin cu funcţie de prepoziţie are explicaţie istorică. Vezi Gram. Acad., ed. a II-a, vol. I, p. 324.

[14] Prezenţa diferenţelor de sens mai pronunţate ar putea fi folosită ca un criteriu de apreciere a combinaţiilor de cuvinte unde apar ca u n i t ă ţ i indivizibile (ca locuţiuni). Considerăm însă criteriul sensului ca neconvenabil întrucît este foarte greu de aplicat (care sînt diferenţele de sens care merită să fie reţinute şi care nu ?) şi, de aceea, ne menţinem la criteriile distribuţionale (cf. 1.3.) cu atît mai mult cu cît, în felul acesta, ne ferim de a mări în mod imprevizibil inventarul de prepoziţii (Fulvia Ciobanu, de exemplu, în *Corespondenţa dintre elementele prepoziţionale şi conjuncţionale*, în SG, vol. III, p. 71, 74, 75, consideră locuţiuni prepoziţionale grupurile *în ciuda, prin mijlocirea, cu ajutorul, în vremea, sub pretextul* etc.).

apărea şi în alte forme şi. de asemenea, poate fi determinat prin anumite adjective (**în** *această* **privinţă, în privinţa** *aceasta*, **în** *toate* **privinţele**). Considerăm caracterul fix al primului grup şi faptul că substantivul din cel de-al doilea nu apare decît precedat de *în* suficiente pentru interpretarea mono-lexematică a grupurilor *de-a lungul* şi *în privinţa*.

Cele două „unităţi" nu apar decît în grupul verbal. În acest grup, *de-a lungul* formează determinantul verbului numai alături de un substantiv (pronume sau numeral : **de-a lungul** *podului*), deci funcţionează ca adjunct al acestui substantiv şi, astfel, intră în clasa prepoziţiilor (cf. 1.2.). *În privinţa* apare în mod obligatoriu alături de un substantiv (pronume sau numeral : **în privinţa** *cererii*) sau de un adjectiv (vezi exemplele de mai sus). Cînd apare cu un substantiv, e similar lui *de-a lungul*, deci e locuţiune prepoziţională. Cînd apare cu un adjectiv, *în privinţa* (cu substantivul articulat sau nearticulat, la singular sau la plural) nu mai poate avea funcţie de prepoziţie pentru că substantivul e determinat, deci are funcţie de centru pe lîngă adjunctul adjectival[15].

3.2.1. Adverb + prepoziţie : *afară de, alături cu (de), aproape de, împreună cu, înainte de, paralel cu.* Termenii acestor grupuri apar şi independent unul de celălalt (unele chiar în aceleaşi contexte cu grupurile respective, altele în contexte diferite) şi, afară de primul *(afară de)* îşi păstrează posibilităţile combinatorii : *merg* **împreună cu** *noi*/*merg* **împreună**/ *merg* **cu** *noi*, *stă* **alături de** *noi*/ *stă* **alături**/ *se desparte* **de** noi. De aceea considerăm că, exceptînd primul grup nu avem a face cu u n i t ă ţ i, ci fiecare termen îşi păstrează individualitatea în sensul că n u î ş i s c h i m b ă c l a s a d e d i s t r i b u ţ i e.

Într-o secvenţă ca *merg împreună cu noi*, adverbul *împreună* este singur determinantul verbului, iar *cu noi* poate fi interpretat tot ca determinant al verbului, pe acelaşi plan cu determinantul adverbial, sau ca determinant al adverbului (ca într-o secvenţă de tipul *pantofii sînt* **uşor** *d e p u r t a t* — cf. Gram. Acad., ed. a II-a, vol. I, p. 326)[16]; într-o secvenţă ca *stă alături de noi*, adverbul este, de asemenea, determinantul verbului, *de noi* însă nu poate fi interpretat decît ca determinant al adverbului, pentru că nu poate fi legat direct de verbul în discuţie.

Termenii grupului *afară de* însă, cînd apar în această combinaţie, îşi schimbă posibilităţile combinatorii. Într-o secvenţă ca **afară de** *asta, minte* sau *au venit toţi* **afară de** *unul*, *afară* nu constituie singur determinantul verbului [17] (ca un adverb oarecare), întrucît, cu înţelesul de aici, nu

[15] Rămîne de văzut în ce clasă de cuvinte intră grupul *în privinţa* în această situaţie.

[16] Preferăm prima interpretare pentru că *cu noi* poate fi legat direct de verb (*merg cu noi*) şi pentru că determinantul prepoziţional al verbului este infinit mai frecvent decît cel al adverbului.

[17] În *au venit toţi afară de unul*, termenul determinat este constituit în acelaşi timp de două cuvinte, *au venit* şi *toţi* : oricare din aceste cuvinte ar fi comutat un zero, secvenţa nu mai e marcată (secvenţa *toţi afară de unul* — fără verb —, răspuns la întrebare de tipul *cîţi au venit*?, este un enunţ necatalizat cu verbul — *am venit* — subînţeles).

poate apărea singur pe lîngă verb : în *minte* **afară** și *am venit toți* **afară** adverbul *afară* nu este identic cu cel din secvențele menționate înainte [18]. Determinantul e constituit de *asta*, respectiv *unul*, împreună cu cele două cuvinte *afară de* care fac funcție de adjunct pe lîngă el. Deci grupul formează o u n i t a t e cu status de prepoziție.

3.2.2. Grupurile *conform cu* și *potrivit cu* sînt, potrivit celor spuse la **2.2.**, a d j e c t i v e + p r e p o z i ț i i (*lucrarea este* **conformă cu** *indicațiile* . . .) sau prepoziții compuse [19], formate din prepozițiile *conform*, respectiv *potrivit*, și prepoziția *cu (lucrează* **conform cu** *indicațiile*).

3.2.3. Grupurile *referitor la* și *relativ la*, atunci cînd apar în grupul verbal [20] *(vorbesc* **referitor** la *problema . . .)* au caracter fix întrucît nu apar decît în această formă (cu prepoziție) [21]. Întrucît aceste grupuri fac funcție de adjunct pe lîngă substantivul următor în grupul verbal *(la problema* nu determină cuvîntul *referitor*, ci *problema* împreună cu „unitatea" *referitor la* determină verbul *vorbesc)* le considerăm l o c u ț i u n i p r e p o z i ț i o n a l e (cf. **1.2.**).

3.3. Substantiv + prepoziție : *față de (cu)*. Ambii termeni ai acestor două combinații apar și în afara secvențelor respective ; combinațiile însă, atunci cînd apar în grupul verbal, au caracter fix : substantivul nu poate apărea decît în forma nearticulată și nu poate primi nici un determinant pe lîngă el. În plus, același substantiv, în secvența menționată, își schimbă posibilitățile combinatorii. Într-o secvență ca *vorbește față de copil*, *față* nu poate fi considerat determinant independent al verbului (ca un substantiv oarecare : se poate spune *vorbește* **prostii**, dar nu, *vorbește* **față**), iar *de copil* nu formează determinantul lui *față* (ca în *are față de copil*, de exemplu). *Față de*, împreună, leagă pe *copil* de verbul determinant, așadar fac funcție de adjunct pe lîngă substantiv. De aceea, considerăm că grupurile *față de (cu)* formează u n i t ă ț i care intră în clasa prepozițiilor (cf. **1.2.**).

4. Prepoziție + substantiv + prepoziție : *cu privire la*, *în loc de*, *la un loc cu*. Grupurile acestea au o situație asemănătoare cu cele de la **3.3.** Anume au caracter fix și substantivele își schimbă posibilitățile combinatorii : a. în grupurile verbale în care apar prima și a doua combinație, substantivul precedat de prepoziție nu poate forma singur determinantul verbului (nu sînt marcate secvențele de tipul : *a hotărît cu privire*, *îmi dă în loc*) și b. în grupurile verbale în care apar toate cele trei combinații, substantivul care apare după ultima prepoziție nu formează determinantul

---

[18] Dovada non-identității se face prin proba reacției vorbitorului.

[19] Am păstrat termenul de prepoziție compusă pentru aceleași motive pentru care l-am păstrat pe cel de locuțiune prepozițională.

[20] *Referitor* apare întotdeauna însoțit de prepoziția *la* și atunci cînd are funcție de adjectiv.

[21] *Relativ* poate apărea și în determinantul adverbial al verbului (*lucrează* **relativ** *bine*), dar în această poziție credem că trebuie considerat morfem al comparației.

substantivului precedent (*la plecare* nu este determinantul lui *privire* etc.); grupurile în discuție, în calitate de unități, fac funcție de adjunct pe lîngă substantivul următor, în determinantul verbal (*a hotărît cu privire la* **plecare**, *îmi dă în loc de* **carte** ..., *stă la un loc cu* **mama**). Datorită trăsăturilor menționate, considerăm cele trei grupuri enunțate aici locuțiuni prepoziționale[22].

[22] Intuiția ne-ar putea determina să interpretăm în același fel grupurile *în loc de* și *în locul* (vezi **3.1.**) întrucît există contexte în care cele două grupuri pot fi substituite unul altuia datorită asemănării semantice: **în loc de** *Maria* (**în locul** *Mariei*) *va veni Ion*. Din compararea celor două secvențe se poate vedea însă că statusul celor două grupuri este diferit: în prima, *Maria* nu poate fi conceput ca determinant al lui *loc*, el este determinantul verbului legat de acesta prin grupul *în loc de;* în cea de-a doua, *Mariei* este determinantul substantivului *locul*, la rîndul lui determinant al verbului, la fel ca în secvența *locul* **Mariei** *va fi luat de*.... unde *locul* este subiect. Acestea fiind diferențele dintre cele două grupuri, sacrificăm interpretarea semantică în folosul celei distribuționale și le clasificăm (așa cum am făcut-o la **3.1.** și **4.**) în mod diferit.

ETIMOLOGII

Tomată. Deşi este considerat regionalism, cuvîntul *tomată* „pătlăgea roşie" este privit ca provenind din fr. *tomate*. Faptul ar putea stîrni nedumerire, deoarece, după cum se ştie, o influenţă exercitată pe cale cultă, cum este cea a limbii franceze în limba noastră, nu se limitează la o regiune anumită. De regulă, împrumuturile rezultate în urma unor asemenea relaţii au o circulaţie mult mai largă.

În realitate, cuvîntul *tomată*, întîlnit la scriitori diferiţi (M. Sadoveanu, *Nada Florilor*, 1950, p. 29; I. Botez, *Însemnările unui belfer*, 1935, p. 117; revista „Familia", 1884, p. 217), a căpătat în mod eronat, în DL şi DM, specificarea de regionalism. Credem că este mai indicat să fie tratat ca un cuvînt rar întrebuinţat, deşi unele forme moderne (*sos tomat*, *pastă de tomate*) îl reactualizează.

În felul acesta, originea franceză a cuvîntului apare pe deplin justificată.

În legătură cu unele variante regionale ale cuvîntului, se impune însă un alt punct de vedere. Este vorba de formele *domată*, *dumată*, *dumadă*, atestate de dicţionarele noastre, pentru care fr. *tomate* nu ni se mai pare potrivit. Pentru a le explica, trebuie să ne adresăm cuvîntului corespunzător din limba bulgară *домáм*, care se pronunţă cu *u* în loc de *o* (cf. A. Scriban şi Chestionarul lui B. P. Hasdeu).

Din cele expuse, tragem concluzia că în cazul cuvîntului *tomată* şi a variantelor sale regionale avem a face cu o etimologie multiplă, care se cuvine să fie menţionată în dicţionare.

Zăblău. Cuvîntul *zăblău* (cu pl. *zăblaie*), însemnînd după DL şi DM, „pînză de cîlţi sau de păr de capră"; prin extensiune „obiect făcut din astfel de pînză (ţol, pătură)", este lăsat în dicţionarele noastre fără etimologie. Singurul care a încercat ceva în această privinţă este A. Scriban, care îl compară cu magh. *zabló* „troacă, copaie", deşi între cuvîntul romî-

nesc şi cel maghiar nu poate fi constatată nici o legătură semantică. Pentru acest motiv, soluţia propusă de el nu a fost reluată în DM.

Avînd în vedere aria de răspîndire a cuvîntului, care este, aşa cum reiese din dicţionare, Moldova şi Muntenia, credem că acest cuvînt, diferit de omonimul său *zăblău* (pl. *zăblăi*) „flăcău zdravăn", „cîine mare, zăvod" (regionalism provenit din magh. *zabáló*), are o cu totul altă origine. Anume, ne gîndim la cuvîntul din limba bulgară *зебло́*, „pînză groasă de cînepă din care se fac saci, pălării etc." (cf. *Български тълковен речник*, Sofia, 1955, p. 215) cu sens asemănător celui din limba noastră. Înţelesul de „pînză de sac" este dat acestui cuvînt de A. Scriban, iar cel de „sac pentru nutreţ" este atestat în *Glosar regional* de V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 81, pentru regiunile Moldova şi Maramureş. Un argument în plus pentru provenienţa bulgară a cuvîntului este forma dialectală *зъбло́* (Bulgaria centrală şi de nord), atestată în *Arhiva graiurilor bulgăreşti* a Institutului de limbă bulgară din Sofia, după cum ne comunică Maxim Mladenov, cercetător la acest institut (cf. şi N. Gherov, vol. II, p. 167 : *зжбло́* < *зъбло́*).

V. NESTORESCU

Baniác. Cuvîntul este atestat în „Limba romînă", 1962, nr. 6, p. 647 (Pîrteştii-de-Jos, rn. Gura Humorului), cu înţelesul de „cazan de tablă pentru încălzit apa". Este împrumutat, fără îndoială, din ucr. *баняк* „idem" (v. B. Hrinčenko, *Словарь української мови*, I, p. 27).

Clipí. Asupra acestui cuvînt părerile sînt împărţite, atît în privinţa originii, cît şi a înţelesului. DU trimite la ceh. *klipiti* „a lăsa în jos"; A. Scriban îl explică din ucr. *клінати* „a clipi", ceh. *klipiti*, *klepati* „a lăsa în jos"; DM porneşte de la v. sl. *клепати* „a ciocăni", iar TDRG, CADE şi DA îi dau aceeaşi etimologie : clipi < v. sl. *клепати* „a ciocăni" şi îl compară cu bg. *клепка*, *клепач* „pleoapă". L. Spitzer, în „Zeitschrift für romanische Philologie", XLVIII, p. 94 admite etimologia lui Tiktin : *clipi* < sl. *клепати* „a ciocăni", iar K. Schuffert, în „Jahresbericht", XIX—XX, p. 154 îl consideră provenit din bg. *клепа*.

Analizînd explicaţiile de mai sus, constatăm că ele nu lămuresc de pe acelaşi plan semantic cuvîntul *a clipi*, ceea ce face ca etimologia acestuia să fie neclară.

Dacă ucr. *клінати* şi ceh. *klipiti* seamănă foarte mult cu rom. *clipi*, atît ca formă, cît şi ca înţeles, ele nu pot să explice cuvîntul romînesc, deoarece el este vechi în limba romînă : *clipeală* „pleoapă" se găseşte la meglenoromîni (v. Th. Capidan, *Meglenoromînii*, III, p. 72).

Rom. *clipeală* stă în legătură cu alb. *k'epalɛ* „pleoapă" pentru *kl'epalɛ* „idem" tot de origine slavă (G. Meyer, *Etymologisches Wörterbuch albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891, p. 223).

În DA se arată că ucr. *клінати* este de provenienţă romînească, pentru faptul că acesta seamănă foarte mult cu cuvîntul romînesc cores-

punzător. Nu putem fi de acord cu acest punct de vedere, deoarece forme cu *i* în rădăcina cuvîntului şi cu sensurile din romîneşte se întîlnesc şi în limbile slave de apus, pentru care e mai greu de admis o influenţă a limbii romîne : *klipat'*, *-kat'* „a clipi" (v. *Slovník slovenského jazyka*, I, Bratislava, 1959, p. 703); *klipec* „pleoapă" (v. F. Trávniček, *Slovník jazyka českého*, Praga, 1952, p. 668).

Cuvîntul rom. *clipi* este, după părerea noastră, tot de origine sud-slavă, de unde ne-au venit primele influenţe slave. Dar explicaţiile date de TDRG, CADE, DA şi DM sînt contestabile, deoarece este greu de stabilit o legătură între rom. *clipi* şi v. sl. *клепати* „a ciocăni", care îşi păstrează foarte bine vechiul înţeles pînă azi. Originea lui trebuie căutată într-un cuvînt care să corespundă din punct de vedere al sensului şi al formei. Acest etimon poate fi reconstituit, mai ales că în majoritatea limbilor slave întîlnim forme verbale foarte apropiate ca formă şi sens de rom. *clipi* : ucr. Сидить та очима *кліпає* „Stă şi clipeşte din ochi"; sl. Neraz mu *klipali* oči „Nu odată îi clipeau ochii"; bg. Гледа те и не *клепва* с очи „Te priveşte şi nu clipeşte din ochi" etc. Prin urmare, pentru a explica cuvîntul în discuţie, trebuie să admitem, alături de v. sl. *клепати* „a ciocăni", un alt verb v. sl. **клепати*, însemnînd „a clipi" (v. şi E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, I, Heidelberg, 1908—1913, p. 512—513). Iată şi formele corespunzătoare din limbile slave : ucr. *кліпати* „a clipi" şi subst. *клiпка* „pleoapă" (B. Hrinčenko, *Словарь укр. мови*, II, p. 251); sl. *klipat'*, *-kat'* „a clipi" şi subst. *klapka* „pleoapă" (*Slovník slov. jaz.*, I, p. 70); ceh. *klipec* „pleoapă" (*Slovník jaz. česk.*, I, p. 883); bg. *клепвам* „a clătina", „a clipi", „a lovi des" şi subst. *клепка* „pleoapă, geană", *клепач* „idem" (*Бълг. тълк. речн.*, Sofia, 1955, p. 296); maced. *клепа* „a clipi" şi subst. *клепка* „pleoapă, geană" (*Македонско-русск. сл.*, Moscova, 1963, p. 214).

Derivate : *clipă* „moment" (postverbal), *clipită* „idem" (part. trec. fem.), *clipeală* (din *clipi* + suf. *-eală*), *clipet* „clipire" (din *clipi* + suf. *-et*).

Pasóc. Cuvîntul este inserat în *Lexic regional*, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 106 (din reg. Suceava), cu înţelesul „curea îngustă de încins". Este vorba, evident, de ucr. *пасóк* „idem" (v. B. Hrinčenko, *Словарь української мови*, III, p. 100).

Pocrîşcă. În *Lexic regional*, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 106, găsim *pocrîşcă* „femeie care, nemăritată, a făcut un copil". Este, evident, o variantă a lui *pocrîşă* (atestat şi sub forma *pocrîşcă*) „femeie stricată", semnalat de V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu în comunele Laura şi Straja, rn. Rădăuţi (*Glosar regional*, Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 56).

Cuvîntul se explică din ucr. *пóкрúтка*, cu acelaşi înţeles (B. Hrinčenko, *Словарь української мови*, III, p. 278; *Українсько-російський словник*, IV, Kiev, 1961, p. 77).

Derivat : *pocrîşar* „copil din flori, bastard" (din *pocrîşă* + suf. *-ar*).

I. ROBCIUC

Brîndúşă. Pentru explicarea etimologiei cuvîntului *brînduşă*, în cele mai multe cazuri se recurge la comparaţia cu cuvîntul sîrbo-croat *brnduša* şi cu cuvîntul bulgăresc *brenduška*.

În TDRG şi DU etimologia acestui cuvînt este dată ca necunoscută; DA adaugă şi comparaţia cu cuvîntul sîrbo-croat *brnduša*, iar CADE nu notează nimic în legătură cu etimologia lui O. Densusianu în HLR, I, p. 363, susţine etimonul sîrbo-croat.

Dicţionarul de bază al limbii sîrbo-croate *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* publicat de Jugoslavenska Akademija zmamosti i umjetnosti; (prescurtat : RjJAZU), vol. I, Zagreb, 1880—1882, p. 663, notează cuvîntul *brnduša* (cu variantele *brnduška*, *brnduška*), susţinînd, dimpotrivă, că acest cuvînt provine din cuvîntul romînesc *brănduşă*, *brînduşă*, care la rîndul său, ar proveni din lat. *blandus*. A doua afirmaţie din RjJAZU, în legătură cu provenienţa rom. *brînduşă* din lat. *blandus*, nu poate fi considerată valabilă, deoarece grupul *bl* a rămas neschimbat în mai toate limbile romanice, afară de limba portugheză (*blandus* > *brando*) şi a unui dialect din sudul Portugaliei (*blandus* > *brandura*), după cum informează W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1945, p. 100.

În *Български етимологичен речник*, redactat de Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, I. Zaimov şi St. Milcev), vol. I, p. 74 (cu trimitere de la p. 77), se afirmă că *брындушка* (atestat la Ruse) cu varianta *брендушка*, vine din rom. *brînduşă*, la care se adaugă sufixul bulgăresc *-ka*.

Deci, ca o primă concluzie, cuvîntul *brînduşă* nu este împrumutat din limba sîrbo-croată sau bulgară.

C. Giuglea, în DR, III, p. 569, este de aceeaşi părere şi argumentul lui este prezenţa sufixului *-uşă* (*-uşe*), caracteristic limbii romîne, care este anterior influenţei limbilor slave (cu diferenţa că el consideră că acest cuvînt nu există în nici o altă limbă slavă, în afara sîrbo-croatei). După Scriban, cuvîntul este atestat şi în ucraineană : *brunduška*, în rusă : *brunduška*, în bulgară : *brenduške*, *-duška*. DM trimite doar la bg. *brenduška*, sb. *brnduša*.

Ca o a doua concluzie din cele expuse, reiese faptul că *brînduşă* stă la baza corespondentelor respective din limbile slave. Aceasta se dovedeşte cel mai bine în cazul limbii ucrainene, în care cuvîntul *brynduša* este folosit regional (Cf. D. Bogdan, *Despre elementele romîneşti în limba ucraineană*, Bucureşti, 1940, p. 2 şi I. Šarovol'skyj, *Румунські запозичені слова в українській мові*, Kiev, 1929).

Considerăm că C. Giuglea indică etimonul cel mai plauzibil. După părerea lui, cuvîntul este autohton şi are la bază rădăcina *brend-*, *brand-*, fiind legat prin aceasta de gr. βρένδος şi de formele latine cu *nd*, ajungînd, pînă la reconstituirea formei indo-europene **gurendh* „a se umfla", „umflătură".

Este interesant de menţionat faptul că în *Vocabulario vasco* al lui A. Griera, Barcelona, 1960, p. 202 este notat cuvîntul *branda* cu sensul de „clopot". Datorită formei pe care o are floarea brîndușei, putem face o

legătură semantică cu cuvîntul *branda*, în favoarea etimologiei date de C. Giuglea.

Am readus în discuție etimologia cuvîntului *brînduș*ă, pentru că dicționarele noastre recurg mereu la comparația nejustificată cu limba sîrbo-croată și limba bulgară, cu toate că C. Giuglea a dat încă în anul 1924 cea mai convingătoare explicație a originii acestui cuvînt.

Cóstrăș. Majoritatea dicționarelor noastre, DM, TDRG, DU, consideră cuvîntul *costrăș (-eș, -uș, -iș, -aș, -oș)* ca provenind din sb. *kostreš*; A. Scriban indică doar formele din limbile slave sb. *kostreš*, *ostreš*, bg. *kostur*, *kosterec*, pol. *kostur*, *kosztur*, fără să se oprească asupra unui etimon sigur.

Explicațiile nu sînt convingătoare, nu numai pentru că este vorba despre un cuvînt întîlnit în Moldova, unde influența limbii sîrbo-croate nu are suficiente temeiuri, ci și pentru că cuvîntul *kostreš* este atestat, după Vuk Stef. Karadžić, *Српски рјечник*, Belgrad, 1935, p. 303, în Croația; or este știut faptul că limba romînă nu a avut contacte lingvistice cu dialectul (i) iecavian al limbii sîrbo-croate.

Punctul de plecare pentru explicarea etimologiei acestui cuvînt îl găsim în DA, unde se citează cuvintele bulgărești *kostrešŭ*, *kostrušŭ* și cuvîntul sîrbo-croat *kostreš*. O părere asemănătoare găsim și în CADE, dar fără a se indica formele din limbile slave, ci numai specificarea în paranteză „srb. bg.".

Credem că acest cuvînt a fost împrumutat numai din limba bulgară, care cunoaște o denumire mai apropiată de forma romînească, și anume *kostrežŭ* (Cf. N. Gherov, *Допълнение на българския рьчникъ*, Plovdiv, 1908, p. 174).

Témnic. În DM cuvîntul *temnic* („adăpost în pămînt în care se țin stupii iarna", „adăpost în pămînt pentru ocrotirea ostașilor în timp de război", „închisoare") este explicat prin cuvîntul sîrbo-croat *temnik*. Celelalte dicționare ale limbii romîne nu amintesc cuvîntul sîrbo-croat, dînd numai forma veche slavă: după CADE provine din vsl.* *tьmьnikŭ* (< *tьmьnŭ* „întunecos"), după DU, < slav *tьmьnikŭ* (<*tьma* „întuneric"), după Scriban < vsl. *tьmьnikŭ* „subterană" (<*tьma* „întuneric"); TDRG îl explică printr-o formă neatestată slav. **tьmьnikŭ* < *tьmьnŭ*.

În limba ucraineană există cuvîntul *темник* cu același conținut semantic de bază „încăpere întunecoasă" (vezi *Словарь українськоï мови*, Kiev, 1909, vol. IV, p. 253). Fiind folosit în Moldova, cuvîntul este fără îndoială un împrumut din limba ucraineană (cf. S. V. Semčinski, *Лексичні запозичення з російськоï та українськоï мов у румунській мові*, Kiev, 1958, p. 107).

★

În articolul intitulat *O culegere de cuvinte bănățene*, publicat în *Materiale și cercetări dialectice*, Filiala Academiei R.P.R. din Cluj, Editura Academiei R.P.R., 1960, găsim cîteva cuvinte a căror etimologie o vom discuta mai jos.

Cioş. Cuvîntul acesta (p. 136), însemnînd „om spîn", provine, fără îndoială, din cuvîntul sîrbo-croat *ħòca* (cf. I. T. Tolstoi, *Сербско-хорватско-русский словарь*, Moscova, 1956, p. 966) unde este notat cu sens identic : „omul căruia nu-i cresc mustăţile şi barba".

Cóbilă. În lucrarea citată, p. 136,cuvîntul *cobilă* este înregistrat cu sensul de „unealtă de moară". În RJAZU, vol. V, p. 136, este atestat cuvîntul *kòbila* în limba sîrbo-croată cu sens identic, care, după părerea noastră, este etimonul cuvîntului discutat. Pronunţarea cuvîntului romînesc trebuie să fie tot cu accentul pe prima silabă.

Stúcni. La acest cuvînt (p. 139) se face trimitere la verbul sîrbo-croat *stuknuti*. Atît în graiul bănăţean, cît şi în limba sîrbo-croată, cuvîntul *stucni* are acelaşi sens : „a da boii înapoi" (vezi Vuk Stef. Karadžić *Српски рјечник*, Belgrad, 1935, p. 745).

În limba romînă cuvîntul a fost preluat în forma izolată de imperativ *stukni* „idem".

MILE TOMICI

GLOSAR REGIONAL

Regiunea Suceava (raionul Săveni, comuna Miorcani)

BARDÁCĂ,-e, s.f. = prună mare, altoită.

BOÁRE, s.f. sg. = aburi.

CIUCĂLĂU,-í, s.m. = biscuit lung şi subţire pregătit în casă.

CHÍNDRUS s.m. sg. = albastru de var, ultramarin.

CHITÚC,-í, s.m. = butuc, trunchi de lemn.

COLTÚC,-e, s.n. = pernă mică.

CÓRNUL CÁPREI s.f. = ardei gras, lung şi încovoiat spre vîrf în formă de corn.

COTRÚTĂ,-e, s.f. = nişă în sobă sau locul gol dintre perete şi sobă.

CÚTIE, *cutii*, s.f. = gresie pentru ascuţit coasa.

DUGHÍ, *dughesc*, vb. IV tranz. = a tăbăci.

FIŞÁU, *fişee*, s.n. = fular gros pentru iarnă.

GĂLÚŞCĂ, *găluşte*, s.f. = sarma făcută din tocătură de carne amestecată cu crupe şi învelită în foi de varză.

GORGORÓS s.m. sg. = mîncare făcută din crupe fierte cu jumări şi verdeaţă.

GURÁR,-e, s.n. = capac din pămînt sau tablă, cu care se astupă gura cuptorului.

HÁRTOI interj. = îndemn pentru vite (cu scopul de a le face să se dea la o parte cînd calcă pe ceva).

JMÍC,-urí, s.n. = laţ.

LIÚNGURĂ,-í, s.f. = lingură.

PALÍCI,-uri, s.n. = pahar pentru apă, vin şi rachiu.

PALÍTII s.f. pl. = glume, snoave, palavre.

PATÁŞCĂ, *pătăşti*, s.f. = roabă.

PÍCHERE, *picheri*, s.f. = bibilică.

PLUMB,-urí, s.n. = creion.

POLCÚTĂ,-e, s. f. = bluză femeiască.

PÓTIŞ s.m. sg. = bicarbonat de sodiu.

POTNÓJ, *potnoaje*, s.n. = ştergătoare pentru picioare făcută din papură sau pănuşi de porumb.

RĂSĂRÍTĂ s.f. sg. = floarea-soarelui.

RÚLĂ,-e, s.f. = cuptor de tablă la maşina de gătit sau zidit în sobă.

SÎRISÁU, *sîrisee*, s.n. = fierăstrău folosit în tîmplărie.

STRÎNSÚRĂ,-í, s.f. = locul unde sînt adunate, în timpul verii, vitele cornute mari, rămase sterpe şi cele neajunse la maturitate.

ŞÎP,-urí, s.n. = sticlă pentru vin, apă etc.

ŞÎŞCĂ, s.f. sg. = paie tocate mărunt pentru hrana vitelor.

TOCHITOÁRE, *tochitori*, s.f. = loc într-o apă curgătoare sau stătătoare unde se topeşte cînepa.

TOCMÁG,-í, s.m. = tăiţei.

TRĂUCĂ,-i, s.f. = jgheab din scînduri puse în unghi, folosit pentru hrana şi adăpostul vitelor, troacă.

ŢÁICĂ s.f. sg. = drojdie de bere.

ŢĂGI, s.f.pl. = ţevi din stuf din interiorul suveicii, pe care se bobinează firele pentru bătătură.

ŢILÍNDRU,-í, s.m. = trior.

ŢILINDRUÍ, *ţilindrui*, vb. IV tranz. = a triora.

ŢONC,-urí, s.n. = cleşte de scos cuie.

VARZÁRĂ, *varzare*, *vărzări*, s.f. = plăcintă cu varză sau cu dovleac.

Note. 1. Cuvinte neînregistrate în alte lucrări lexicografice : *potiş, sîrisău, ţilindruí, ţonc.*

2. Cuvinte atestate cu aceeaşi formă şi acelaş sens (sau nuanţă de sens) în alte regiuni sau insuficient localizate : *bardacă* (CADE ; Scriban, D : Moldova, Oltenia ; TDRG ; SIO II/I p. 38 ; DM), *boare* (CADE ; DL), *chituc* (DA ; CADE), *coltuc* (DA, CADE : Moldova ; Scriban, D : Moldova ; TDRG ; SIO II/I p. 141 ; DL : Moldova ; DM), *cotruţă* (DA ; CADE : Moldova, Bucovina, Transilvania ; Scriban, D ; TDRG ; Pamfile, I.C. p. 442 : Bucovina ; DL ; DM), *găluşcă* (DA ; Scriban, D ; Materiale I p. 173 : Deda-Topliţa, p. 283 : Şieu Măgheruş ; DL), *liungură* (TDRG ; Viciu, Gl. : Ardeal ; Materiale I p. 78 : Vîlcele-Turda, p. 179 : Deda-Topliţa), *palici* (CADE ; Scriban, D : Moldova ; TDRG ; I. CR. 1/1909 p. 22 : Aldeşti-Covurlui ; Pamfile, B. p. 23 ; Şez. 3/1923 p. 43 : Stupca-Bucovina ; DL ; DM), *pataşcă* (Scriban, D : Moldova), *pichere* (CADE : Moldova, Bucovina ; TDRG : Moldova ; ALR II h. 383 ; DL ; DM), *plumb* (CADE : Moldova ; Scriban, D : Moldova ; Pamfile, J. I p. 403), *polcuţă* (CADE ; Scriban, D ; Pamfile, I. C. p. 362 : Ţepu-Tecuci ; DL ; DM), *potnoj* (Pamfile, C. p. 50), *răsărită* (TDRG : Moldova), *rulă* (DL : Moldova), *şîp* (CADE ; Scriban, D ; TDRG : Moldova ; DL : Moldova ; DM), *şîşcă* (CADE : Moldova, Scriban, D ; DL : Moldova ; DM), *taşcă* (TDRG : Moldova ; Scriban, D ; DL ; DM), *tocmag* (CADE : Moldova, Transilvania ; Scriban, D. ; Pamfile, CR. p. 18 : Neamţ ; DL ; DM), *treucă* (CADE ; TDRG : Moldova, Scriban, D. ; ALR II h. 330), *ţaică* (TDRG : Moldova ; Scriban, D. ; SEZ. 12/1903 p. 184 : Valea Tazlăului-Neamţ ; DL ; DM), *ţilindru* (ARL I h. 89) *varzară* (TDRG ; SEZ. 12/1903 p. 184).

3. Cuvinte atestate cu aceeaşi formă, dar cu sens deosebit în alte regiuni sau insuficient localizate : *bardacă* (DA ; CADE : Oltenia ; TDRG ; Coman, Gl. ; Rădulescu-Codin. O. : Muscel ; Pamfile, CIM. p. 38 ; SIO II/I p. 38 ; DL ; DM), *boare* (DA ; CADE ; Scriban, D. ; TDRG ; LR 3/1959 p. 70 : Lunca Vişăului-Oradea ; DL ; DM), *boială* (DA ; Scriban, D. ; SIO II/I p. 56 ; DL ; DM), *ciucălău* (CADE : Moldova ; ALR I h. 108 ; Coman, Gl. p. 21 : Coşbuc-Năsăud ; DL), *chindrus* (Scriban, D. : Moldova ; TDRG : Moldova), *chituc* (Lexic reg. p. 77 : Rîmnicu-Vîlcea—Piteşti), *coltuc* (DA ; CADE ; TDRG ; SIO I/II p. 141 ; DL ; DM), *cornul caprei* (DA ; Coman, Gl.), *cotruţă* (Viciu, Gl. : Varviz-Oradea), *găluşcă* (DA ; CADE ; TDRG ; Pamfile, IC, p. 24 ; DL ; DM), *jmîc* (DA : Bucovina), *liungură* (Viciu, Gl. ; Pamfile, I.C. p. 68), *pataşcă* (CADE : Moldova ; Scriban, D ; Lexic reg. p. 62 : Vaslui-Iaşi ; LR 3/1959 p. 70 : Lunca Vişăului-Oradea ; DL ; DM), *plumb* (CADE ; Scriban, D. ; TDRG ; Pamfile, I.C. p. 66 : Moldova ; DL ; DM), *răsărită* (DL ; DM), *strînsură* (Scriban, D. ; DL ; DM), *şîp* (Scriban, D. ; DL ; DM), *şîşcă* (CADE : Transilvania ; Scriban, D. : Transilvania, Moldova, ; Pamfile, DUSM p. 105 : Transilvania), *ţaică* (CADE : Oltenia ; DL ; DM), *tocmag* (CADE : Moldova ; TDRG), *ţilindru* (CADE ; TDRG ; Pamfile, I.C. p. 64 ; DL ; DM), *varzară* (TDRG : Moldova ; SEZ. 12/1903 p. 184).

4. Cuvinte atestate cu acelaşi sens (sau nuanţă de sens), dar cu alte forme în regiuni diferite sau insuficient localizate : *bardacă* (*bardaciu* : TDRG-Bîrlad), *boială* (*boia* : DA ; CADE ; Scriban, D. ; TDRG : Moldova ; Pamfile, I.C. p. 416 : Moldova ; SIO II/I p. 56 ; DL ; DM), *dughi* (*dubi* : CADE : Bucovina, Moldova, Transilvania, TDRG, DL, DM, LR 1/1961 p. 21— Gurahonţ-Crişana), *gorgoros* (*gorgoliciu* : DA), *hărtoi !* (hart ! : CADE : Oltenia ; *hartoi* : CADE : Moldova ; *hoi* : Lexic reg. p. 45 : Tg. Jiu-Craiova), *pichere* (*pirchiţă* : CV. 2/1950 p. 30 : Ferica-Beiuş), *răsărită* (*soreaţă* : LR 4/1961 p. 318 : Costeşti-Argeş ; *răsoare* : Glosar reg. — Totoeşti-Hîrlău ; *sorică* : Lexic reg. p. 62 : Vaslui-Iaşi), *rulă* (*rel* : Lexic reg. p. 93 : Braşov-Făgăraş), *taşcă* (*teşcoavă, tebleţ* : LR 3/1959 p. 67 : Stăneşti-Curtea-de-Argeş), *tocmag* (*tomnagi* : Scriban, D., Paşca, Gl.-Frata), *treucă* (*troacă, troc* : ALR II h. 330, *trocă* : Materiale I p. 196 : Deda-Topliţa), *ţăgi* (*ţevi* : CADE, TDRG, DL).

5. Cuvinte atestate cu forme şi sensuri diferite în alte regiuni sau insuficient localizate : *boială* (*boia* : DA, CADE, SIO II/I p. 56, DL, DM), *ciucălău* (*ciocean* : LR 6/1959 p. 46 — Lunca Vişăului-Oradea ; *ciocălău* : DA : Moldova, CADE : Moldova, Bucovina, TDRG : Mol-

dova, DM), *chindrus* (*chinoros*: DA, CADE, TDRG, DL, DM), *cotruță* (*cotruț*: Lexic reg. p. 14: Sighet-Baia-Mare), *dughi* (*dubi*: TDRG, Materiale I p. 170: Deda-Toplița, Lexic reg. p. 90: Făgăraș), *fișău* (*fișiu*: CADE, Scriban, D., DL, DM), *gorgoros* (*gorgoază*: Scriban, D., Lexic reg. p. 60: Vaslui-Iași; *gorgoase*: SEZ. 12/1903 p. 180: Goroni-Iași), *hârtoi!* (*hûdi!*: Lexic reg. p. 45: Tg.Jiu-Craiova; *hîrdó!*: Pamfile, CR. p. 242), *palici* (*palincă*: I. CR. 12/1910 p. 378, 6/1912 p. 183: Nemțișor-Neamț), *potnoj* (*ponoj*: Glosar reg.: Moiseiu-Vișeu; *potnog*: CADE, Scriban, D., DM; *ponojie*: CADE; *potnoją*: Scriban, D.), *șîșcă* (*sașcă*: Materiale I p. 95: Vîlcele-Turda), *treucă* (*troacă*: CADE, TDRG, Pașca, Gl., DL, DM), *țaică* (*țaic*: Lexic reg. p. 87: Rîmnicu Vîlcea-Pitești).

6. Cuvinte atestate în aceeași regiune cu sensuri diferite: *ciucălău* (SEZ. 3—6/1927 p. 41: Baia-Fălticeni) *jmîc* (Glosar reg.: Rădăuți-Suceava), *pataşcă* (Glosar reg.: Fălticeni, Rădăuți-Suceava), *potnoj* (Pamfile, I. C. p. 276: Bogdănești-Suceava), *strînsură* (SEZ. 1—2/1929 p. 87: Baia-Fălticeni), *șîșcă* (Lexic reg. p. 109: Rădăuți-Suceava).

7. Cuvinte atestate în aceeaşi regiune cu forme şi sensuri diferite: *palici* (*paleci*: SEZ. 10—12/1924 p. 139 — Baia-Fălticeni), *pichere* (*piciură*: Lexic reg. p. 106: Rădăuți-Suceava), *rulă* (*rolă*: Lexic reg. p. 107: Rădăuți-Suceava), *șîp* (*șipan*, *șipoi*: Lexic reg. p. 115: Rădăuți-Suceava).

8. Cuvinte atestate în aceeași regiune cu același sens, dar cu forme diferite: *chituc* (*citruc*: SEZ. 8—10/1928 p. 147: Sălaj-Rădăuți), *palitii* (*palotii*: SEZ. 8—9—10/1899 p. 116).

OLIMPIA GUȚU

SUPRASCRIEREA SLOVELOR CHIRILICE

Amintirii soției mele

DE

EMIL VÎRTOSU

I. Introducere

Se știe că prescurtarea textelor chirilice a fost aplicată mai întîi la categoria de cuvinte denumită — în toate paleografiile — cu expresia „cuvinte sfinte" *(nomina sacra)*. În practică, pentru aceste „cuvinte sfinte" se folosea mai ales prescurtarea prin contracție, notată în texte cu ajutorul titlei orizontale (~). S-ar părea chiar că, inițial, metoda aceasta de prescurtare a fost destinată, dacă nu exclusiv, cel puțin îndeosebi, categoriei stricte de „cuvinte sfinte" [1]. Iar celelalte metode de prescurtare : suspensia, suprascrierea etc., cu toate că-și găsesc aplicarea și la aceste „cuvinte sfinte", alături sau fără prescurtarea prin contracție, sînt utilizate, totuși, în mai mare măsură, la cuvintele mai nou intrate în categoria „cuvinte sfinte", prin lărgirea conținutului acestei categorii și includerea de cuvinte de ordin administrativ — bisericesc și laic, pentru ca, pînă la urmă, să se aplice aproape la toate celelalte categorii de cuvinte, adică și la restul vocabularului.

Din cercetarea textelor chirilice rezultă că prescurtarea cuvintelor are o bază obiectivă și se face într-un mod relativ regulat. Rezultă, totodată, că efectuarea prescurtării nu constitue o obligație strictă pentru scriptor și transcriptor [2], nici în ceea ce privește folosirea prescurtării în

[1] Semnalăm, în acest sens, prezența unor liste de cuvinte prescurtate, cea mai veche — cunoscută pînă acum — datînd de la sfîrșitul secolului al XVII-lea (reproduse la Emil Vîrtosu, *Din paleografia chirilică românească*, în *Introducere* <la> *Documente privind istoria Romîniei*, vol. I, Buc., 1956.

[2] Ne îngăduim să folosim termenii scriptor și transcriptor pentru tot ce privește scrierea textelor chirilice românești, considerînd că au o arie de cuprindere și generală și principială, în raport cu termenii grămătic, diac, pisar, logofăt, dascăl, condicar, scriitor, copist etc., unii din aceștia fiind termeni istorici, — deci limitativi prin natura lor, iar alții în măsură să producă unele confuzii cu termenii identici de astăzi.

sine, nici ca metodă și modalitate practică de prescurtare, astfel că, pe de o parte, se poate scrie și neprescurtat, sau, scriind prescurtat, nimic nu oprește ca același cuvînt să fie cînd scris în întregime, cînd prescurtat într-un fel, cînd într-altul, singură preferința scriptorului urmînd a decide și a utiliza una sau alta din potențele latente de prescurtare, aflate oricînd la îndemîna sa în acest sens.

Restrîngînd preocupările noastre la suprascrierea consoanelor și a vocalelor, pe care acum o sută de ani Hasdeu le numea „supralitere" [3], arătam și altădată că suprascrierile nu s-au efectuat la întîmplare, ci conform unor directive generale bine chibzuite, transmise și teoretic și prin tradiție grafică. Aceste directive nu puteau reprezenta o metodă subiectivă de prescurtare, de suprascriere, adică nu puteau reprezenta aplicarea la text a unor vederi sau reguli personale ale unui scriptor oarecare. Ele constituie o bază relativ obiectivă, în sensul că scriptorul avea de aplicat, la cazurile concrete pe care le întîlnea în redactarea sau copierea unui text, un ansamblu de elemente generale transmise pînă la el de tradiție, teoretic și grafic, elemente generale comune tuturor scriptorilor, dar pe care fiecare le putea aplica în mod și proporție personală, unii cu mai multă, alții cu mai puțină conștiinciozitate, acribie și atenție, deci cu mai multă sau mai puțină eficacitate și generalizare. În consecință, aceste directive generale erau dialectice și creatoare în aplicarea lor.

Pentru lămurirea principială a suprascrierii am considerat că cercetarea trebuie să se adreseze — pe cît posibil — unui singur text chirilic românesc, care să fie cît mai vechi și totodată și cît mai amplu, spre a surprinde — în cît mai multe, dacă nu chiar în toate, variațiile și implicațiile unei concepții unitare — sistemul de prescurtare prin suprascriere aplicat sau practicat de către un același scriptor, în situații diferite și multiple.

Ne-am adresat, în acest scop, *Psaltirii Scheiane*, manuscris românesc nedatat, dar atribuit în general celei de a doua jumătăți a secolului al XVI-lea și scris, pare-se, de doi-trei scriptori. Am preferat acest text și datorită faptului că este foarte cunoscut, foarte studiat, publicat în ediție critică și la îndemîna tuturor [4].

Am avut, de asemenea, în vedere că acest manuscris, fiind numai o copie a manuscrisului inițial, a fost scris mai pe îndelete, iar scriptorul (sau scriptorii) lui a avut răgazul necesar spre a pune în aplicare cît mai multe din aspectele și modalitățile prescurtării prin suprascriere.

Anticipînd în acest sens, putem spune că o comparație între manuscrisul (copie) al *Psaltirii Scheiane* și între manuscrisul (original) al *Psaltirii Hurmuzaki* — alt text chirilic românesc, atribuit aceluiași secol al XVI-lea [5], este deosebit de instructivă și de concludentă. Manuscrisul *Psaltirii Hurmuzaki* este însuși manuscrisul original al traducerii românești.

---

[3] *Archiva istorică a Romîniei*, vol. I, Buc., 1864, p. 1.

[4] Acad. R.P.R., ms. 449; reprodus, în facsimile și transcriere, la I. Bianu, *Psaltirea Scheiană (1482)*... I, Buc., 1889; studiu și ediție critică la I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, vol. I—II, Buc., 1916.

[5] Acad. R.P.R., ms. 3077.

Din această cauză, adică răspunzînd necesității de a fi redactat și scris într-un ritm relativ mai grăbit, spre a se putea înregistra traducerea pe care o efectua însuși scriitorul manuscrisului, conține foarte puține prescurtări și acestea în majoritate realizate prin metoda contracției. Aceasta spre deosebire de *Psaltirea Scheiană*, în care sînt și destule prescurtări prin contracție, dar predomină suprascrierea.

Această deosebire substanțială între stilul grafic — dacă-l putem numi astfel — al celor două manuscrise amintite duce la concluzia că, spre a pune în aplicare toate, sau aproape toate, modalitățile de prescurtare prin suprascriere, scriptorul respectiv are nevoie de un timp de reflectare mai mare, cerut tocmai de aplicarea la text a indicațiilor de ordin general privind suprascrierea.

Precizăm totdeodată că am lăsat în afara cercetării noastre directe textele contemporane scurte (actele secolului al XVI-lea). În primul rînd, pentru că, oricît ar avea în vedere un formular prestabilit și memorat de către scriptorul respectiv, felul acesta de texte este redactat și scris, în general, sub imperiul unei necesități imediate și al obligației de a realiza, și grafic, o redacție cît mai explicită și cît mai simplă; în al doilea rînd, pentru că scriptorul respectiv, trebuind să-și valorifice băneşte munca de redactare și frumoasă scriere, nu avea interes să scrie și mai mult prescurtat — grafic — un text scurt prin însăși natura sa. Breasla scriitoricească putea pune în aplicare toate modalitățile de prescurtare, mai ales prin suprascriere, la scrierea unui text religios, mare, unde toate acestea erau din plin la locul lor. Asta nu înseamnă, însă, că se renunța total, în actele romînești ale secolului al XVI-lea, la suprascriere, ci numai că ea se practica într-un mod mai limitat.

Tot pentru a urmări ansamblul unitar al unui sistem dezvoltat de prescurtare prin suprascriere am lăsat la o parte și textele chirilice contemporane tipărite. Se înțelege că ne referim la tipăriturile brașovene ale lui Coresi, din a doua jumătate a aceluiași secol al XVI-lea. Aceasta și pentru faptul că o cercetare prealabilă ne-a convins că, din cauza necesităților stricte ale tiparului, prescurtările prin suprascriere, practicate din belșug în contemporaneitate pe texte manuscrise, n-au putut fi introduse și la tipar decît în proporție foarte redusă, suprascrierilor fiindu-le necesar un spațiu interliniar aproape dublu și o slovă în rînd și supraliniară de dimensiuni foarte mici [6].

Pentru verificarea rezultatelor asupra suprascrierii obținute prin cercetarea noastră ne-am adresat întîi *Codicelui Voronețean*, manuscris chirilic romînesc din același secol al XVI-lea foarte apropiat, și grafic, de *Psaltirea Scheiană* [7]. Ne-am adresat apoi părții în limba romînă din *Nomocanonul* slavo-romîn scris de călugărul Evstatie la mînăstirea Putna,

[6] Am cercetat în acest sens Psaltirea tipărită de Coresi, la Brașov, în 1570. În interliniile apar numai semnele diacritice — care tipografic, fac parte integrantă, cele mai multe, din slove înseși, și, între ele, foarte puține title, deci tot atîtea prescurtări prin contracție. Frecvent apare și ligatura $\overset{o}{\omega}$ (ωρ), iar prescurtările prin suprascriere sînt absente.

[7] Acad. R.P.R., ms. 448; publicat și studiat la I. G. Sbierea, *Codicele Voronețean*, Cernăuți, 1885.

în 1581 [8]. Iar rezultatele în general au mai fost confruntate cu diversele și multiplele texte chirilice din *Album de paleografie românească (scrierea chirilică)*, *ed. III*, Buc., 1940, a lui N. Cartojan, precum și cu experiența noastră paleografică, astfel că aceste rezultate s-au dovedit că sînt valabile, în general, pentru tot domeniul paleografiei chirilice românești și pentru o durată care merge principial de la cele mai vechi texte chirilice românești cunoscute (secolul al XVI-lea) pînă la 9 februarie 1829, dată de cînd suprascrierea este condamnată oficial și interzisă formal în Țara Românească, fiind socotită ca o „urmare necuviincioasă", prin porunca marelui logofăt Dinicu Golescu [9].

Menționăm, de asemenea, că exemplificările de care ne-am folosit au fost luate din *Psaltirea Scheiană*, fără ca aceasta să mai fie citată expres, reproducînd ceea ce ni s-a părut și necesar și mai expresiv. Totuși, pentru întregirea demonstrațiilor, de cîteva ori s-a făcut apel și la alte texte, și acestea vor fi citate în mod special.

Încadrarea exemplificărilor în categorii sau modalități bine definite va permite înțelegerea și rubricarea în același fel a cazurilor pe care fiecare text chirilic le va oferi cercetătorului, dar care nu puteau fi semnalate cu amănuntul în aceste pagini.

II. Suprascrierea din natură

După cum se știe, suprascrierea se bazează, în parte, pe prezența, în interiorul sau la sfîrșitul cuvîntului, a unui grup consonantic alcătuit din cel puțin două unități, din care se suprascrie, cel mai frecvent, prima unitate [10].

Spunem în parte pentru că, alături de acest aspect al suprascrierii, pe care îl vom denumi suprascriere *din natură*, întîlnim nenumărate alte cazuri cînd o slovă este suprascrisă fără a îndeplini condiția de mai sus.

Altfel vorbind, trebuie să considerăm că suprascrierea afectează ceea ce am putea numi slova-cheie a unui cuvînt, slovă-cheie care variază după criterii pe care urmează să le determinăm. Constatăm însă că, în majoritatea cazurilor, slova-cheie este o consoană.

1. Cercetînd îndeaproape suprascrierea după criteriul enunțat mai sus, observăm că în cuvintele monosilabice, considerate în principiu ca purtătoare de accent tonic și care se termină cu un grup consonantic de

---

[8] Acad. R.P.R., ms. slav 692.

[9] Arh. St. Buc., ms. 1093, f. 49. În fapt, datorită schimbărilor social-economice care duseseră la destrămarea orînduirii feudale și fără să considerăm data de mai sus decît ca un moment al răbufnirii publice a acestei destrămări și nu ca un termen absolut, constatăm că, încă mult înainte de 1848, suprascrierea dispăruse aproape cu totul din țările române.

[10] Această caracteristică a suprascrierii a fost arătată pentru prima oară la D. Strungaru, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice. I. Criteriile suprascrierii literelor*, în „Limba română", X 1961, nr. 5, p. 474—487.

cel puţin două unităţi, se poate suprascrie consoana care urmează imediat accentului :

сѣ́нт	devine	сѣ͡т
до́мн	,,	до͡м (dar, frecvent, д͡н)[11]
мꙋ́нчи	,,	мꙋ͡чи

2. Aceasta este situaţia cea mai simplă de suprascriere şi se regăseşte şi în cuvintele bisilabice, a căror primă silabă, tonică şi terminată cu un grup consonantic, îşi poate suprascrie prima unitate a acestui grup :

ка́лче	devine	ка͡лче
кънду	,,	къ͡ду
ме́нте	,,	ме͡те
фрꙋ́нза	,,	фрꙋ͡за
съ́мтꙋ	,,	съ͡тꙋ
сфъ́нта	,,	сфъ͡та
до́мнꙋ	,,	д͡нꙋ

3. Acelaşi proces are loc în cuvintele trisilabice şi polisilabice, paroxitone şi proparoxitone, prevăzute cu un grup consonantic median, cînd se suprascrie consoana imediat precedată de vocala tonică, adică întocmai cum se petrece pentru cuvintele bisilabice paroxitone :

ѳнтрѫ́нсꙋ	devine	ѳнтрѫ͡сꙋ
ли́мбиле	,,	ли͡биле
поу́лбере	,,	поу͡бере
спъмъ́нтъсе	,,	спъмъ͡тъсе
плъ́нцерїеи	,,	плъ͡церїеи

4. Prezenţa accentului tonic este în măsură, uneori, să ne aducă lămuriri fundamentale asupra sensului variaţiilor, aparent arbitrare, în

[11] Primele două exemple nu figurează în *Psaltirea Scheiană*. Observăm predilecţia cuvîntului домн de a cumula două feluri de prescurtări : contracţia şi suprascrierea (д͡н).

suprascrierea sau nesuprascrierea unei aceleaşi slove. Astfel, într-un cuvînt trisilabic paroxiton, avînd un grup consonantic median care începe cu slova ж-precedînd accentul, această slovă, fiind consoana iniţială a grupului consonantic, se suprascrie :

връжма́шїи devine връ^{ж}машїи

5. În schimb, tot într-un cuvînt trisilabic paroxiton, avînd un grup consonantic tot median şi care începe tot cu slova ж— dar urmînd imediat accentului, această slovă ж — deşi consoană iniţială a grupului — uneori nu se suprascrie, întrucît prezenţa accentului conservă silabei integritatea grafică şi, astfel, se suprascrie consoana care-i urmează :

нъдѣ́жде devine нъдѣже^{д}

аши́ждере ,, ашиже^{д}ре [12]

Acelaşi este cazul pentru cuvîntul би́стрица, care se suprascrie în forma бис^{т}рица, adică prezenţa accentului serveşte la păstrarea integrităţii grafice a silabei respective [13].

Tot accentul reţine integritatea grafică a silabei tonice la cuvîntul мъ́здъ, care devine мъз^{д}ъ.

Dar, în cuvintele bisilabice paroxitone, în care grupul consonantic median începe cu slova ж, prezenţa vocalei tonice nu mai conservă silabei integritatea grafică :

слꙋ́жба devine слꙋ^{ж}ба

вра́жба ,, вра^{ж}ба

дъ́ждииле ,, дъ^{ж}дииле [14]

Observăm, însă, că în acest caz nu este vorba numai de dentala д care să urmeze lui ж, ci şi de labiala б.

În continuare, cuvintele care pleacă de la aceeaşi rădăcină îşi suprascriu, în general — cum se va vedea şi mai departe — aceeaşi consoană-cheie :

недеждꙋескꙋ devine недеж^{д}ꙋескꙋ

недеждꙋирѫсе ,, недеж^{д}ꙋирѫсе

Exemplele de mai sus sînt concludente în a arăta rolul jucat, în anumite cazuri, de accentul tonic în conservarea integrităţii grafice a unor

[12] Exemplul este luat din *Codicele Voroneţean.*
[13] Exemplul acesta nu figurează în *Psaltirea Scheiană.*
[14] Idem.

silabe și în suprascrierea, altfel anormală, a celei de-a doua consoane din grupul consonantic respectiv. Forma, mai mult sau mai puțin „lată", a slovelor chirilice în discuție se dovedește a nu juca rolul ce i s-a atribuit de unii cercetători [15].

III. Suprascrierea prin poziție

Dar numărul cuvintelor care în mod normal îndeplineau condițiile de *suprascriere din natură*, arătate mai înainte, adică se termină sau cuprind organic un grup consonantic de cel puțin două unități și sînt prevăzute cu accentul tonic — al cărui loc variază potrivit cu construcția cuvîntului, era, relativ, limitat și, din această cauză, scrierea chirilică risca să capete un aspect greoi, puținătatea și împrăștierea mult prea asimetrică a suprascrierilor obosind atît pe scriptor cît și pe cititor.

De aceea, și spre a lărgi cît mai mult posibilitățile de suprascriere, s-a recurs la crearea expresă, concertată, a unor situații consonantice și tonice artificiale, similare, în anumite limite, situației naturale de suprascriere. Pentru a se ajunge la aceasta, cuvîntul nu a mai fost tratat ca ceva abstract, fără nici un fel de aderențe spațiale; adică nu a mai fost considerat numai în el însuși, izolat de contextul imediat. Dimpotrivă ! A fost considerat, în primul rînd, ca element de context, ținîndu-se seama de ordonarea și subordonarea grafică, formală, a cîte două cuvinte unul față de celălalt, acestea amîndouă alcătuind contextul în cauză.

Toate încercările de pînă acum, de a determina modalitățile principiale ale suprascrierii, au dus numai la rezultatele parțiale despre care am vorbit la capitolul privind suprascrierea din natură. Chiar dacă s-au alcătuit liste de cuvinte prescurtate, aceste liste au consemnat cel mult datele grafice imediate, dar nu au adus și descifrarea principială care stătea la temelia unei realități arhicunoscute și o determina.

De astădată, nemaiprivind izolat cuvîntul prescurtat prin suprascriere, ci integrîndu-l în ansamblul său topic imediat, au reieșit limpede sensul fundamental și condițiile principiale autentice ale suprascrierii, singurele în măsură să justifice valabil toate cazurile de suprascriere, altele decît cele condiționate din natură.

Pentru a crea în mod deliberat o situație de suprascriere similară celei din natură au fost utilizate mai multe categorii de cuvinte. În primul rînd, cuvintele monosilabice, organic purtătoare de accent tonic și care, deși se termină în mod normal cu o consoană — *nu cu două* — sînt întîmplător urmate imediat în frază de un cuvînt care începe cu o consoană. Astfel că, într-un context de două cuvinte, legîndu-se *ad-hoc* consoana finală a cuvîntului anterior de consoana inițială a cuvîntului imediat următor, prin această fortuită alăturare se obținea, grafic, o silabă inițială tonică și încheiată cu un grup consonantic de cel puțin două unități. Prezența acestui

[15] „Unele slove chirilice, care prin forma lor lată necesită un spațiu mai mare — cum sînt: т, а, ж, щ — apar sporadic deasupra rîndului și atunci cînd fac parte din silabe deschise, la începutul acestora" (D. Strungaru, *op. cit.*, p. 479).

grup consonantic, astfel constituit, creează condițiile unei situații prealabile suprascrierii, similară poziției de suprascriere din natură. Permite, deci, suprascrierea consoanei inițiale a acestui grup consonantic nou creat, adică suprascrierea fostei consoane finale a cuvîntului anterior, devenită, acum, consoana inițială a unui grup consonantic nou format. În raport cu situația consonantică și tonică *din natură*, această nouă situație îi poate fi asimilată din toate punctele de vedere și este cazul să fie denumită situație de suprascriere *prin poziție*.

Situația de suprascriere prin poziție este, deci, o situație strict formală și, pentru crearea ei, nu se ține seama de raportul real, direct și imediat care ar putea să existe între cele două cuvinte din context, cu atît mai mult cu cît și contextul însuși, interdependența dintre cele două cuvinte, din punct de vedere formal, sînt rod al întîmplării. Adică, pentru formarea acestui context, se are în vedere numai fortuita înseriere, într-un anumit fel, a celor două cuvinte, făcîndu-se total abstracție de faptul că între ele ar putea exista nu o consecuție, ci dimpotrivă, o lipsă de contact logic direct, o relativă antinomie, sau cel puțin o aparentă discontinuitate, situații susceptibile să fie exprimate, grafic, printr-o punctuație adecvată. În realitate, pentru formarea din punctul de vedere al suprascrierii a acestui context nu se ține seama nici de prezența unui ѣ sau ъ final afon, cum nu se ține seama de nici un fel de punctuație existentă sau posibilă între cele două cuvinte în discuție (virgulă, punct, semne de încheiere etc.) și se face, fără șovăire, și o legătură *ad-hoc* — de la sfîrșitul unui rînd la începutul rîndului imediat următor, sau chiar de la ultimul rînd al unei pagini la rîndul incipient al paginii subsecvente, prin legarea cuvîntului final al paginii anterioare de cuvîntul inițial al paginii în continuare. Precizăm că și numele proprii folosesc suprascrierea prin poziție, fără ca prin aceasta să dea impresia unei dezintegrări. În ultimă instanță se poate spune că situația de suprascriere prin poziție reprezintă un raport funcțional de coordonare între două consoane implicate topic.

Observăm că la extinderea posibilităților de suprascriere prin poziție contribuie, pe de o parte, și predilecția pe care unele texte chirilice românești o arată pentru forma reflexivă enclitică a verbului, predilecție care constituie, am putea spune, o caracteristică a unora din traducerile manuscrise ale secolului al XVI-lea — și ne gîndim în primul rînd la Psaltirea Scheiană, de pildă: ⱔⷭⷭⲕⱔⷬⱏⷬⷮ, ⲛⲥⲡⲟⲃⷮⲇⷮⲥⲕⷭⷮ, ⷭⲡⱏⷬⲙⱏⲛⷮⷮⱏⷬⷬⲙⷭⲛⱏ, ⱔⷭⷭⲏⲙⷬ, ⷬⲙⲉⲛⷮⷮⲕⷭⲓⷬⷮ, ⲕⷭⷮⷬⷬⲙⷭⷬⱏⷬⷮ etc. Dar fără să putem, totuși, afirma că acest stil al frazării a fost creat tocmai spre a lărgi posibilitățile de suprascriere prin poziție. Mai ales că acest fel de frazare reprezintă o influență a limbii slave asupra limbii române și dispare pe măsura dispariției acestei influențe.

Observăm, de asemenea, că scrierea continuă, scrierea neîntreruptă *(scriptio continua)*, o altă caracteristică și mai generală a acelorași texte chirilice românești din secolul al XVI-lea, înlesnește și ea, la rîndul său, crearea acestor situații de suprascriere prin poziție.

În sfîrșit, metatezele ortografice, atît de frecvente în textele românești vechi, sînt și ele favorabile creării de situații de suprascriere prin poziție.

1. Iată cîteva exemple de suprascriere prin poziție pentru cuvintele monosilabice tonice :

ден_калѣ	devine	$\overset{н}{\text{де}}$ калѣ
ел_кѫнта	,,	$\overset{л}{\text{е}}$ $\overset{н}{\text{кѫта}}$
дем_пждзре	,,	$\overset{м}{\text{де}}$ пждзре
лор_спре	,,	$\overset{р}{\text{ло}}$ спре
лор_шн	,,	$\overset{р}{\text{ло}}$ шн
лор_прѣ	,,	$\overset{р}{\text{ло}}$ прѣ
лор_депреоунѫ	,,	$\overset{р}{\text{ло}}$ депреоунѫ
лор_тзрбзрасе	,,	$\overset{р}{\text{ло}}$ тзрбзрасе
сзс_шн	,,	$\overset{с}{\text{сз}}$ шн
соус_кѫнтекул_лоуи	,,	$\overset{с}{\text{соу}}$ $\overset{н}{\text{кѫтеку}}$ $\overset{л}{\text{лоуи}}$
глас_бзкзрос_шн	,,	$\overset{с}{\text{гла}}$ $\overset{с}{\text{бзкзро}}$ шн
глас_боукоурїен	,,	$\overset{с}{\text{гла}}$ боукоурїен
лзт_де	,,	$\overset{т}{\text{лз}}$ де
лоут_фрѫнцен	,,	$\overset{т}{\text{лоу}}$ фрѫнцен
скзт_мїе	,,	$\overset{т}{\text{скз}}$ мїе
скзт_бїацеен	,,	$\overset{т}{\text{скз}}$ бїацеен
скзт_ноаш	,,	$\overset{т}{\text{скз}}$ ноаш
дін_згѫю	,,	$\overset{н}{\text{ді}}$ згѫю
дентоурѣречи	,,	$\overset{н}{\text{дето}}$урѣречи
цим_нзмеле	,,	$\overset{м}{\text{ци}}$ нзмеле
врем_фи	,,	$\overset{м}{\text{вре}}$ фи
плод пзртѫтоареле	,,	$\overset{д}{\text{пло}}$ пзртѫтоареле

вор‿ꙋиче	devine	во ꙋиче
нꙋс‿кꙋвенте	,,	нꙋ кꙋвете
фок‿ши	,,	фо ши
фꙋм‿ка мънгъѧци	,,	фꙋ ка мънгъѧци
фꙋм‿веселиндꙋнъ	,,	фꙋ веселиндꙋнъ
тот‿пъмънтꙋл‿ка	,,	то пъмънтꙋ ка
мишелꙋс‿ши	,,	мишелꙋ ши
еꙋс дꙋмнеѕеꙋль	,,	еꙋ ѕеꙋль

2. Situaţie de suprascriere prin poziţie se creează şi pentru cuvintele bisilabice oxitone :

неми́к‿спъси	devine	неми спси
маскꙋ́р‿де	,,	маскꙋ де
събо́р‿де	,,	събо де
връто́с‿де	,,	връто де
фрико́с‿ши	,,	фрико ши
крꙋца́т‿сꙋфлетꙋлꙋи	,,	крꙋца сꙋфлетꙋлꙋ
зъдꙋ́х‿фрикꙋл‿ши	,,	зъдꙋ, фрикꙋ ши
ефре́м‿врътꙋте	,,	ефре врътꙋте
ефре́м‿се	,,	ефре се
дави́д‿кънд ꙋ	,,	дави кънд ꙋ
дави́д‿пророчїе	,,	дави прорчїе
шеѕꙋ́м‿ши плънсем‿кънд оу	,,	шеѕꙋ ши плънсе кънд оу

3. Situaţie de suprascriere prin poziţie se creează şi pentru cuvintele bisilabice paroxitone :

оу́нꙋл‿пре	devine	оунꙋ пре

оу҃нѕл_де	devine	оу҃нѕ де
лѕкрѕл_лѕи	,,	лѕкрѕ лѕи
а́лтѕл_нѕ	,,	алтѕ нѕ
пъ́рѕл_капѕлѕи	,,	пърѕ капѕлѕи
гла́сѕл_мїеѕ	,,	глсѕ мїеѕ
со́цѕл_съѕ	,,	соцѕ съѕ
ро́стѕл_лор_фїе	,,	ростѕ ло фїе
ле́оу҃л_гата	,,	леоу҃ гата
вїу҃л_ка	,,	вїу҃ ка
оу҃нтѕл_съоу҃	,,	оунтѕ съоу҃
оу҃нтѕл_ши	,,	оунтѕ ши
о́кюл_мїеѕ	,,	окю мїеѕ
о́кюл_нѕ	,,	окю нѕ
лѕкрѕл_дѣцетелорѕ	,,	лѕкрѕ дѣцетелорѕ
пло́дѕл_мацелорь	,,	плодѕ мацелорь
рѕ́пем_легъторилє	,,	рѕпе легъторилє

4. Situaţie de suprascriere prin poziţie se creează şi pentru cuvintele proparoxitone :

ска́оу҃нѕл_лоу҃и	devine	скаоу҃нѕ лоу҃
мъ̏рилор_лоу҃и	,,	мърило лоу҃
спъмънта́сєкор_ши	,,	спъмънтасєко ши
стрїи́рилор_богъта́тѣ	,,	стрїирило богътатѣ
сѣ́флєтѕл_мїеѕ	,,	сѣфлєтѕ мїеѕ
къ̏нтєкѕл_лоу҃и	,,	къ̏тєкѕ лоу҃

5. Şi pentru cuvintele polisilabice, altele decît cele oxitone, paroxitone şi proparoxitone, se creează situaţii de suprascriere prin poziţie, corecte sau arbitrare :

wѧ́мнннлор_ѧѕн	devine	wѧѵ нннло ѧѕн
бллгослокнт_ецин	,,	бѧкн ецин

6. ѧ(vocală + consoană) nu se suprascrie decît în cazul cînd a fost omis involuntar. Dar aşezat la începutul celui de al doilea cuvînt-context, sau făcînd oficiu de al doilea cuvînt-context, ѧ este asimilat consoanelor şi creează, prin aceasta, pentru cuvîntul care îl precede şi se termină cu o consoană, situaţie de suprascriere prin poziţie :

шєд_ѧтрѕ	devine	шє ѧтрѕ
ѧдѕк_ѧтрѕ	,,	ѧдѕ ѧтрѕ
кѕмплит_ѧквїє	,,	кѕмпли ѧквїє
ѫр_ѧ	,,	ѫ ѧ
сїшнѕл ѧпъратѕл	,,	сїшнѕ ѧпъратѕл
ѧпърат_ѧ	,,	ѧпъра ѧ
шмѕл_ѧ ѧскрѕл_съѕ	,,	шмѕ ѧ ѧскрѕ съѕ

7. Semivocala и, aflată la finele unui diftong sau chiar triftong, mai ales la desinenţele verbului şi ale declinării (substantiv, pronume etc.), este asimilată consoanelor şi, în raport cu un cuvînt care-i urmează şi care începe cu o consoană, poate crea situaţie de suprascriere prin poziţie [16]. Astfel :

лоуи_кѕ	devine	лоу кѕ
лоуи_ѧ	,,	лоу ѧ
лоуи_тѕ	,,	лоу тѕ
лоуи_шн	,,	лоу шн
лоуи_квїє	,,	лоу квїє
лоуи тѕтѕрорѕ	,,	лоу тѕтѕрорѕ

[16] „În mod normal se suprascriu doar slovele chirilice и şi ѕ, cînd se găsesc la sfîrşitul diftongilor sau triftongilor descedenţi" (D. Strungaru, *op. cit.*, p. 476, 480).

ростѵлоуи тъѹ	devine	ростѵлоу тъѹ
ростѹлѹи_съѹ	,,	ростѹи съѹ
нѹмаи_че	,,	нѹма че [17]
Хиклѣнѹлоуи_чѣре	,,	Хиклѣнѹлоу чѣре
домнѕлоуи кѹвенте	,,	дн҃ѹлоу кѹвенте
аѹѕитаи_доамне	,,	аѹѕита дн҃е

Se pare că tot asimilarea semivocalei и cu o consoană — în forma diftongată ꙗ, ar explica şi cazul suprascrierii фѹдѹ ꙗдоулѹи sau лоу ꙗсте etc.

8. Sînt cazuri cînd şi un и median tonic în diftong este suprascris, deşi fără să fie cazul de suprascriere din natură sau prin poziţie :

маи́къ	devine	макъ
дои́къ	,,	докъ
таи́на	,,	тана [18]

Întîlnim şi cazul cînd din doi и mediani, al doilea tonic sau chiar aton, se suprascrie acesta din urmă :

коувии́нцѫ	devine	воувинцѫ
дъ́ждииле	,,	дъдиле

Dar există şi forma suprascrisă : кѹвн҃цъ.

9. În condiţii similare lui и final se suprascrie şi vocala ѹ (ѵ), asimilată astfel cu o consoană şi făcînd, deci, situaţie de suprascriere prin poziţie cu consoana iniţială a cuvîntului următor :

аѵ_дат	devine	а дат
шаѹ_ѧнпъръцит_н҃е де аи_шн	,,	ша ѧнпъръци н҃е де а ши
лаѵ_лѵатѹ	,,	ла лѵатѹ [19]

[17] Nu figurează în *Psaltirea Scheiană*.
[18] Exemplele nu figurează în *Psaltirea Scheiană*.
[19] Vezi nota 18.

Cu vremea se ajunge ca vocala ȣ, urmată, în chiar mijlocul aceluiaşi cuvînt, de o consoană, să facă împreună ca un grup consonantic, ceea ce va duce la suprascrierea din natură a primei slove. Astfel :

лєȣлȣи	devine	лєлȣ (ȣ и)
аȣѕит‿солонѣнїи	,,	аѕи (ȣ т) солонѣнїи [20]

10. În sistemul suprascrierii prin poziţie, slovele-cifre sînt, în general, asimilate cu consoane şi vocale, după cum, într-un număr dat, sînt reprezentate prin consoane sau prin vocale. În felul acesta şi în raport cu prezenţa unui cuvînt terminat în consoană şi care le precede, slovele-cifre pot crea situaţie de suprascriere prin poziţie. La numerele complexe se are în vedere prima slovă-cifră, în ordinea înserierii lor de la stînga spre dreapta, făcîndu-se total abstracţie, la cuvîntul care precede slova-cifră, de prezenţa eventuală a unui ь final :

давидь, д҃′	devine	дви (д) д҃′
давидь, ѕ҃′+	,,	дви. (д) ѕ҃′+
давидь. ѳ҃′+	,,	дви. (д) ѳ҃′+
давидь, в҃ї′+	,,	дви, (д) в҃ї′+
давидь. р҃и′÷+	,,	дви. (д) р҃и′÷+
давидь. р҃мг′+	,,	дви. (д) р҃мг′+

Concomitent :

давидь, ї҃′+	devine	дв҃дь, ї҃′+
давидь. аї҃′+	,,	дд҃ь. аї҃′+

11. O altă modalitate de a crea situaţie de suprascriere prin poziţie constă în desfacerea artificială în două părţi a unui grup consonantic iniţial (la verb sau substantiv), astfel ca prima parte, adică prima consoană a acelui cuvînt, să se lege, grafic, de cuvîntul precedent, care se termină cu o vocală. Cuvîntul acesta anterior poate fi, de obicei, o monosilabă tonică, prepoziţie sau conjuncţie, iar cel de al doilea începe de obicei cu slova с (s). Se dă, astfel, aparenţa că prima consoană a celui de al doilea cuvînt ar face parte integrantă din finalul primului cuvînt şi, în consecinţă, se creează o situaţie de suprascriere prin poziţie, cînd se suprascrie această

[20] Vezi nota 18.

consoană inițială a celui de al doilea cuvînt, devenită, pentru circumstanță, consoană enclitică a celui dintîi cuvînt :

съ стрънгъ	devine	съ̑ трънгъ
де скъпаре	,,	де̑ къпаре
че спърсеши	,,	че̑ пърсеши

12. Cînd un cuvînt oxiton sau paroxiton se termină cu o vocală, iar cuvîntul următor începe cu o consoană, ambele cuvinte putînd sau nu să aibă între ele raporturi de suită logică sau să fie despărțite prin semne de punctuație, se poate elida, *în scris*, vocala finală a primului cuvînt, iar restul acestui cuvînt astfel trunchiat, terminîndu-se în consoană, poate forma o situație de suprascriere prin poziție cu cuvîntul următor :

слава, кънтарѣ	devine	сла̑ кътарѣ
славъ кънтекȣлȣи	,,	сла̑ кътекȣ̑и
слава ѕ̃еоул	,,	сла̑ ѕ̃еоул
слава та	,,	сла̑ та
ѕисеръ лимба	,,	ѕисе̑ лимба
семи даи	,,	се̑ даи
адȣкъ ѧтрȣ	,,	адȣ̑ ѧтрȣ
трекȣши ѧ	,,	трекȣ̑ ѧ
вътѫмаши тоци	,,	вътѫма̑ тоци
батеши ꙋюк	,,	бате̑ ꙋюк
рѫдеши де	,,	рѫде̑ де
тоци местекъръсе	,,	то̑ местекъръсе
слава ѕ̃еоулоуи	,,	сла̑ ѕ̃еоу̑и

слава ·ѧ	devine	сла ·ѧ
невиноватъ калѣ	,,	невинова калѣ
кꙋмплисе дꙋпъ	,,	кꙋмпли дꙋпъ
преимици фим ка	,,	преими фи ка
трꙋда въѕꙋръ	,,	трꙋ въѕꙋръ
трекꙋши ·ѧ	,,	трекꙋ ·ѧ
слава домнꙋлꙋи	,,	сла дн̃ꙋлꙋи
славъ шедерѣ	,,	сла шедерѣ
славъ спицелор кънтече	,,	сла спицело кте
паче ши	,,	па ши

13. Constatarea existenței elidării și justificarea ei rezolvă și problema vocalelor finale absente la un cuvînt prescurtat prin suprascriere, în sensul obligativității adăugirii lor implicite la rezolvarea prescurtărilor în transcrierea unui text chirilic. Dăm și două exemple ad-hoc, pe lîngă cele date în paragraful anterior :

тоци вениръ	devine	то вениръ
съ аикъ паче	,,	съ аи паче [21]

14. Cînd o vocală geminată, de obicei ъ, е, о, ѵ etc., figurează în același cuvînt, în două silabe care se succed și sînt despărțite între ele numai printr-o consoană : л, с, н etc., atunci al doilea exemplar al vocalei geminate este elidat și *se creează*, astfel, o situație de suprascriere prin poziție, rezolvată prin suprascrierea consoanei intermediare, devenită finală.

15. Același este tratamentul vocalei geminate cînd figurează nu în două silabe ale aceluiași cuvînt, ci în două cuvinte monosilabice care se

[21] Hasdeu intuise aceasta încă din 1878, cînd spunea : „D'asupra rîndului însemnîndu-se generalmente numai consoana, ear vocala ce o însoțește fiind subînțeleasă, de exemplu ва гра pentru вачи грасе, pe această vocală, nescrisă în original, noi o transcriem cu *petit drept* : vać^{i} gras^{e}" (*Cuvente den bătrâni*, vol. I, Buc., 1878, p. 8).

succed [22]. Precizăm că, din exemplificarea dată mai jos, unele cazuri pot sta în directă legătură şi cu suprascrierea prin elidarea vocalei finale, despre care am amintit în paragraful anterior :

нече	devine	не (ч)
веселїе	,,	велїе (с)
веселескꙋме	,,	велескꙋме (с)
чюдеселе	,,	чюделе (с)
мънъстирѣ	,,	мъстирѣ (н)
фрꙋмꙋсеце	,,	фрꙋсеце (м) [23]
вѣкvлvи	,,	вѣкvи (л)
ростꙋлꙋи	,,	ростꙋи (л)
ѕилеле	,,	ѕиле (л)
тоутоуроръ	,,	тоуроръ (т)
ѡмꙋлꙋи	,,	ѡмꙋи (л)
месериръ	,,	мериръ (с)
болокани	,,	бовани (л)
дерептꙋ	,,	дептꙋ (р)
ростꙋреле	,,	ростꙋре (л)
пачеле	,,	пале (ч)
месерѣрѣ	,,	мерѣрѣ (с)

[22] Iată şi o altă explicaţie dată acestei realităţi grafice : „Atunci cînd o silabă formată din consoană + vocală avea în imediata vecinătate o altă silabă terminată prin aceeaşi vocală, i se înlesnea, în felul acesta, posibilitatea de a fi reprezentată grafic fără vocala identică celei rămase în rînd din silaba învecinată (adesea precedentă). Vocala omisă prin suprascrierea numai a consoanelor se subînţelegea de la sine în baza unei simetrii vocalice". Mai departe se vorbeşte de „extinderea acestui procedeu" la „un număr mai mare de cuvinte, chiar şi atunci cînd nu există condiţii atît de favorabile" (D. Strungaru, *op. cit.*, p. 480—482).

[23] În cele din urmă, forma prescurtată a acestui cuvînt a rămas în limba veche : фрꙋмсеце (frumseţe).

тѣмєсєдє	devine	тѣмє дє
кєсєлѣцієсє	,,	кєлѣціє
клътѣцієсє	,,	клътѣціє
кєдєцн	,,	кєцн
фєрницкъ	,,	фєркъ
дєшкисєсє пъмънтъ_шн	,,	дєшкисє пъмънтъ шн
съ_нъ_тошн	,,	сътєшн
съ съ	,,	съ

Întîlnim însă și cazuri eronate, datorite neatenției scriptorului. Astfel :

кнннлє лън devine кнннлє ън

16. Observația directă arată că, pe măsură ce scrierea chirilică evoluează, elidarea unei vocale mediane sau finale, pentru crearea ad-hoc a unei situații de suprascriere, se practică din ce în ce mai mult. Astfel, între altele :

рѕмънн	devine	рѕнн
дрєгъторїн	,,	дрєторїн[24]

17. Cînd două cuvinte — care se succed, primul fiind de obicei monosilabic — încep cu aceeași vocală, urmată imediat de o consoană, în scris se elidează vocala inițială a celui de al doilea cuvînt, creîndu-se un grup consonantic, deci situație de suprascriere, astfel că prima unitate a acestui grup consonantic e în măsură să poată fi suprascrisă :

ѣѕ ѧм ѧкѕт devine ѣѕ ѧкѕт[25]

18. Formele derivate din aceeași rădăcină își păstrează, în general, suprascrierea din forma de bază, atîta timp cît condițiile inițiale rămîn aceleași :

домнѕа	devine	днѕ (dar și . мнѕ)
домнєск	,,	днєск

[24] Exemplele nu figurează în *Psaltirea Scheiană*.

[25] Exemplul nu figurează în *Psaltirea Scheiană*, ci într-un text din secolul al XIX-lea (Acad. R.P.R., DCCCLIV. f. 233).

дꙋмнезеꙋ	devine	дн҃зеꙋ (dar şi alte forme)
кънт	,,	къ҃т
кънтаре	,,	къ҃таре
кънтек	,,	къ҃тек (dar şi кт҃екꙋ҃ лꙋ)
кънтече	,,	къ҃тече (dar şi alte forme)

19. Cuvintele slave intrate în limba romînă îşi păstrează, în general, suprascrierea din limba de origină :

благословенїе	devine	бл҃венїе
благословещи	,,	бл҃вещи
прѣподобникꙋл	,,	прп҃бникꙋ҃
прѣстолъ	,,	пр҃толъ
достоиничїа	,,	до҃иничїа
троицѫ	,,	тр҃цѫ
іерꙋсалимь	,,	іер҃лмь, ер҃лмꙋ
мꙋченичи	,,	мн҃ичи
пророк	,,	пр҃рк

20. Foarte frecvent, textul este plin de suprascrieri prin poziţie şi din natură, amestecate între ele şi înseriate oarecum în lanţ (cum s-a putut vedea şi din alte exemple date mai înainte) :

тат҃ъ то҃ си҃никꙋ҃ че҃ че...

къ .ѧ вѣк сїѡно҃ꙋ .ѧпъратꙋ҃ Амꙋрїеи...

шеѕꙋ ши плънсе кънд҃оу...

вѣкꙋлꙋ ами лъоудъмꙋнъ...

кредиц крещирило че҃ че...

токми пъмъ҃тꙋ҃ нꙋ...

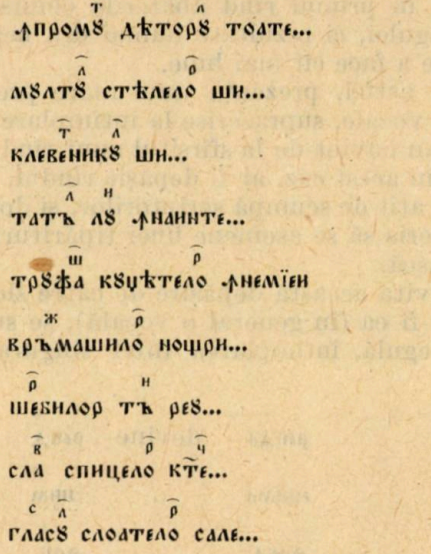

ѧпромꙋ дѣторꙋ тоате...

мꙋлтꙋ стѣлело ши...

клевеникꙋ ши...

татъ лꙋ ѧнаинте...

трꙋфа кꙋцѣтело ѧнемїеи

връмашило нощри...

шебилор тъ реꙋ...

сла спицело кте...

гласꙋ слоателo сале...

21. Cum s-a mai observat, acelaşi cuvînt poate avea, şi în acelaşi timp, pe de o parte, prescurtări prin metode diferite, de pildă contracţie şi suprascriere, sau contracţie, suspensie şi suprascriere; pe de altă parte, poate avea şi mai mult decît o singură suprascriere, unele din natură, altele prin poziţie :

лемнꙋл рѫсъдит	devine	ленꙋ рѫсъдит
кънтекꙋл лоу и	,,	кътекꙋ лоу
Христосоул лꙋи	,,	Хссоу лꙋ
домнꙋл ѧ	,,	днꙋ ѧ
домꙋлоуи бире	,,	днꙋлоу бире
дꙋхꙋл мънїеи	,,	дхꙋ мънїеи

Forma Хссоул, insolită prin prezenţa a doi с (s), e datorită automatismului în folosirea celei de a doua părţi din tetragrama іс Хс.

IV. Abaterile

Cercetînd manuscrisul *Psaltirii Scheiane* în raport cu modalităţile suprascrierii prin poziţie, constatăm că regulile deduse mai sus sînt călcate în multe cazuri. Acestea sînt abaterile.

Menționăm în primul rînd abaterile comise fără nici o intenție de transgresare a regulei, ci rezultate numai din neatenția scriptorului, sau din dorința lui de a face cît mai bine.

Constatăm, astfel, prezența unui mare procentaj de slove fine de rînd, consoane și vocale, suprascrise la întîmplare. Este vorba de slova cu care se termină un cuvînt de la sfîrșitul unui rînd și care, în mod normal, se scria în rînd; în acest caz, ar fi depășit rîndul, anulînd, astfel, simetria grafică a paginii, atît de scumpă scriptorilor, și dorința lor ca, prin regularitate, un manuscris să se asemene unei tipărituri, iar prin calitatea scrisului s-o depășească.

1. Spre a evita această depășire de către slova finală, această slovă finală, oricare ar fi ea (în general o vocală), se suprascrie fără să se țină seama de vreo regulă, întîmplarea fiind singura justificare. Iată cîteva cazuri:

ребда	devine	ребд^{а}
енима	,,	ѥним^{а}
ѧрба	,,	ѧрб^{а}
демѫнѣца	,,	демѫнѣц^{а}
спре	,,	спр^{е}
пѫрѫ	,,	пѫр^{ѫ}
шеѕѹю	,,	шеѕѹ^{ю}
скъѕѹ	,,	скъѕ^{ѹ}
сѹспира	,,	сѹспир^{а}
събор	,,	събо^{р}

2. În același fel, adică tot la întîmplare, se suprascriu slove și silabe omise incidental, involuntar, la scrierea textului și care, observate, sînt adăugate deasupra rîndului, îndată după comiterea greșelii, sau la revizuirea ulterioară a textului. Semnalăm cîteva cazuri, menționînd că, uneori, slovele și silabele omise și adăugate ulterior sînt prevăzute cu unele semne subliminare, pentru determinarea precisă a locului unde aveau a fi introduse:

фрателе	devine	фр^{а}теле
коутремѵръсе	,,	коутрем^{ѵ}ръсе
вѣкѹ	,,	вѣ^{кѹ}

фацъ	devine	фа^{цъ}
лаѹдъ	,,	лаѹ^{дъ}
меле	,,	ме^{ле}
нѣмѹреле	,,	нѣмѹре^{ле}
бѹкѹрѹме	,,	бѹрѹме^{кѹ}
грѹмазѹль	,,	грѹзѹль^{ма}
кѹноаще	,,	кѹаще^{но}
кѹ кълъри	,,	кѹлъри^{къ}

Aceste două categorii de abateri sînt simple, fără influență asupra problemei suprascrierii prin poziție și, după cauza care le-a dat naștere, pot fi denumite abateri mecanice. La corectarea lor, intervenția scriptorului este, grafic, mai puțin dizarmonică, decît în cazul altor corectări — despre care vom vorbi mai departe.

3. Dar abaterile care ne preocupă direct sînt abaterile care, înfrîngînd regula, îmbracă — prin diverse aspecte — înfățișarea unei reguli și ajung să devină, oarecum, un sistem.

În fond, abaterile acestea consistă în a crea și utiliza situații neregulate de suprascriere prin poziție, situații incorecte, dar unele din ele bazate pe o relativă asemănare cu situațiile corecte.

Deși fiecare modalitate de suprascriere prin poziție — prezentată mai înainte — este încălcată nu de puține ori, existența abaterilor nu numai că nu anulează regula, dar nu-i pune nici o clipă în discuție valabilitatea.

În cea mai mare parte, abaterile propriu-zise sînt datorite automatismului scrierii, falselor analogii, habitudinilor și comodității scriptorului, neatenției lui. Uneori, însă, abaterea e datorită necesității, pe care o resimte scriptorul, de a păstra cît mai mult cuvîntului integritatea sa grafică și, implicit, de a sublinia importanța funcțională a slovei suprascrise.

4. De pildă, în cunoscuta scrisoare a lui Neacșu, din <1521>, întîlnim suprascrierea меще$^{ш\ р}$ ден (spre sfîrșitul unui rînd).

S-a explicat această înfățișare a suprascrierii prin aceea că, „în rostirea lui щ, Neacșu și Neculce articulau pe *ș* la sfîrșitul primei silabe, iar pe *t* la începutul silabei următoare. Ei n-au avut însă suficientă îndemînare de a reprezenta și în scris această realitate lingvistică, lăsîndu-l pe щ neseparat în elementele sale componente (ш și т)” [26].

[26] D. Strungaru, *op. cit.*, p. 486.

În realitate, explicaţia trebuie căutată în intenţia scriptorului de a forma şi folosi o situaţie de suprascriere prin poziţie. În acest scop, din slova compusă щ, care, fonetic, reprezenta un grup consonantic (ш т), grup a cărui valoare fonetică scriitorul o simţea şi o cunoştea foarte bine, a desfăcut prima consoană (ш), pe care, ştiind că era urmată de o altă consoană şi că, deci, forma situaţie de suprascriere din natură, a suprascris-o în mod normal.

Dar habitudinea de a scrie grupul consonantic шт cu un singur semn funcţional (щ) i-a readus pe prim plan acest automatism grafic, astfel că în descompunerea slovei щ s-a oprit la mijloc de drum, schiţînd numai prima parte a mişcării şi scriind în continuare, în rînd, semnul specific, prezent continuu în spiritul său (щ). Această abatere n-a mai avut nevoie de nici o corectare, neaducînd nici un prejudiciu, nici exprimării grafice a slovei respective, nici corectitudinii suprascrierii deja efectuate, care întrunea cele două consoane necesare acestei operaţii. Iar frecvenţa ulterioară a formei ме^{ш}щ^{р}е arată că, între timp, abaterea devenise . . . legală ! Ceea ce se va întîmpla şi altor categorii de abateri ale suprascrierii.

Dar cunoaştem şi cazul cînd descompunerea slovei щ în elementele componente se face într-un mod cu totul neaşteptat. Şi anume, simplificîndu-şi obligaţiile, scriptorul suprascrie . . . însăşi slova ce trebuia descompusă, indicînd, astfel, în formă brută, existenţa situaţiei corecte de suprascriere din natură şi baza ei de slove. Exemplul priveşte numele бꙋкꙋрещи, care este foarte frecvent suprascris бꙋкꙋре^{щ}и[27].

Apare şi cazul cînd, prin dublarea necorectă a consoanei finale, se creează o situaţie de suprascriere falsă :

сфръшитаи devine сфрши^{т}таи

5. Atunci cînd un text este alcătuit, într-o anumită măsură, şi din repetarea unei aceleeaşi formule, această din urmă parte sfîrşeşte prin a se scrie şi scurtat, într-o formulare eliptică. În acest caz, şi avînd în vedere textul integral, nescurtat, al formulei, se creează false situaţii de suprascriere prin poziţie. Astfel, formula : къ ѧ вѣкоу е месерѣрѣ (sau ме^{с}рѣрѣ) devine : къ ѧ вѣкоу е ме^{с}, suprascrierea slovei с (s) datorîndu-se elidării vocalei е, iar restul cuvîntului prescurtîndu-se prin suspensie.

6. Într-o suită de expresii utilizate pentru potenţarea gradată a unei idei, elementul repetat poate da naştere, prin analogie, la false situaţii de suprascriere prin poziţie.

Astfel : нечи тоате арселе, нечи кꙋм⟨ън⟩дари, нечи приноасе, нечи афꙋмари, нечи локꙋ... devine : не^{ч} тоате арселе, не^{ч} кꙋм⟨ън⟩дари, не^{ч} приноасе, не^{ч} афꙋмари, не^{ч} локꙋ...

[27] Exemplul nu figurează în *Psaltirea Scheiană*.

7. Faptul că foarte multe substantive masculine şi neutre apăreau articulat la singular în texte îndreptăţeşte pe scriptor să creeze cu singur acest articol o situaţie de suprascriere prin poziţie, deşi cuvîntul următor, cu care trebuia să fie în tandem, începea cu o vocală. Credem că se poate vorbi aici de libertatea pe care şi-o ia scriptorul, de a lărgi aria modalităţilor de suprascriere prin poziţie, deşi nu trebuie să uităm că tradiţia grafică în acest sens venea din paleografia slavo-romînă. Cazurile în care articolul masculin şi neutru singular ѧ (l) face singur situaţie de suprascriere sînt foarte multe :

кнѧжорѧ̲ ангелорь	devine	кнѧ̂жорѧ̂ ангелорь
ѧоуѕитоуѧ̲ ѕрекїе	,,	ѧоуѕитоу̂ѧ̂ ѕрекїе
·ѧмпрєуюрѧ̲ іерѕалимѧѧи	,,	·ѧмпрєуюрю̂ѧ̂ іерѧмѧѧи
оурїашѧ̲ алѣргъ	,,	оурїашѧ̂ алѣргъ
капѧ̲ оуггюѧѧи	,,	капѧ̂ оуггюѧѧи
корнѧ̲ wаминнлор съи	,,	корнѧ̂ wаминнло̂р̂ съи

8. La fel, foarte multe substantive se terminau cu ρ, fiind folosite în texte la singular nearticulat, dar mai ales la dativul plural, şi întîlnim frecvent acest ρ în situaţie corectă de suprascriere prin poziţie. Astfel că acest ρ final ajunge să fie suprascris aproape todeauna, chiar şi fără ca începutul cuvîntului următor să fie consonantic, adică şi fără să se creeze o situaţie corectă de suprascriere prin poziţie. Astfel :

кодрилор ѧдоугнакою	devine	кодрило̂р̂ ѧдоугнакою
фїлор wаминнлорь	,,	фїло̂р̂ wаминнлорь

9. La acelaşi rezultat duce şi folosirea foarte frecventă a pronumelui personal, pentru persoana a treia, la dativul plural :

лор̲ єстє	devine	ло̂р̂ єстє
лор̲ ѧдаоуѵє	,,	ло̂р̂ ѧдаоуѵє

10. De asemenea, folosirea aceluiaşi pronume personal masculin pentru persoana a treia, la dativul singular masculin, cu atît mai mult cu cît este vorba de semivocala и, asimilată, în sistemul suprascrierii, unei consoane, duce la situaţie de suprascriere :

лоуи̲ окїи	devine	лоу̂и̂ окїи

лоуи испитескꙋ devine лоу^{и} испитескꙋ

мѣсерꙋлоуи аꙋюторю ,, мѣсерꙋлоу^{и} аꙋюторю

În aceste trei cazuri, datorită faptului că situațiile corecte de suprascriere prin poziție sînt foarte frecvente, se creează pentru scriptor convingerea că orice л, р sau и final (acesta din urmă în diftong sau triftong) face situație corectă de suprascriere prin poziție.

11. Habitudinea creării frecvente, cu anume consoane mai utilizate la sfîrșitul cuvintelor, a unei situații de suprascriere prin poziție, face ca scriptorul să ajungă la un anumit automatism grafic în realizarea suprascrierilor, automatism generator de abateri, pe care lipsa lui de atenție susținută, ca și dorința de a introduce cît mai puține corectări în text îl împiedică să le anuleze :

аꙋзим аша devine аꙋѕи^{м} аша

ѳитинсеши аркꙋл ,, ѳитинсе^{ш} аркꙋл

скръбит ещи ,, скръби^{т} ещи

слава алилѵїа ,, сла^{в} алиѵ^{л}їа

12. Dar nu e mai puțin adevărat că întîlnim, uneori, și situații corecte de suprascriere prin poziție nerealizate efectiv, fără să ne fie limpede motivul acestei carențe. Iată un astfel de caz :

соус ѳитоарчеръсе rămîne соус ѳитоарчеръсе

13. Cum întîlnim, rar, și unele corectări ale situației de suprascriere prin poziție fals create. Astfel, în : гласꙋ^{сл} слоатело^{р} сале, prezența celui de-al doilea с, în rînd, indică numai corectarea, anularea primului с, suprascris greșit, poate intenționînd la început să scrie : гла^{с} слоатело^{р} сале, formă întru totul corectă.

14. Reamintim că toate normele privind prescurtările : cuvinte sfinte, metode de prescurtare în general, modalități ale suprascrierii în special, constituie tot atîtea indicații metodologice și tradiții grafice, posibilități și ipoteze de lucru, fără să constituie, totdeodată, și obligații stricte pentru scriptor, care în general nu este obligat să scrie același cuvînt numai într-un anumit fel prescurtat ; sau, dacă poate avea o obligație în acest sens, o are numai pentru cuvintele împrumutate din paleografia slavo-romînă și rămase în forme *ne varietur*.

De toate aceste posibilități se folosesc îndeobște copiștii de manuscrise. Ei lucrează mai pe îndelete, mai cu răgaz, în vederea obținerii unui manuscris care să fie înzestrat și cu calități artistice. Dar și aceștia, con-

ştient sau altfel, se abat, uneori, de la preceptele scrierii. Vom semnala un caz concludent.

Metodele de prescurtare urmau să fie aplicate în principiu numai „cuvintelor sfinte", după cum se enunţă într-un text slav de la sfîrşitul secolului al XIV-lea : „ceea ce este sfînt şi lui Dumnezeu plăcut se scrie sub titlă; iar ceea ce lui Dumnezeu îi este neplăcut, decăzut, se scrie în întregime, în rînd, şi niciodată nu se acopere <cu titla>" [28].

La noi, acelaşi fel de a înţelege prezenţa prescurtărilor îl regăsim, în 1757, la D. Evsthatievici, care reamintea unele preţioase indicaţii în acest sens, spunînd că se prescurtează „cuvintele cele ce să cuvin dumnezeirii şi altor lucruri sfinte", spre a da „oareşicare cinste la oareşicare nume osebite, prea vrednice de cinstire" [29].

Această indicaţie, valabilă neîndoios şi în secolul al XVI-lea, sau mai ales în secolul al XVI-lea, nu împiedică, totuşi, pe copistul sau copiştii *Psaltirii Scheiane* să procedeze oarecum mecanic la realizarea suprascrierilor şi să aplice această metodă de prescurtare (în general contracţia combinată cu suprascrierea) şi la cuvintele „nesfinte", la cuvintele tipic nevrednice de „cinstire", cum sînt cuvintele dracul, diavolul etc. Întîlnim astfel, de-a lungul întregului text al *Psaltirii Scheiane*, cu suprascrieri de cele mai multe ori prin poziţie, corecte, cuvintele : дракꙋ҃, дрⷣкꙋ҃, дракꙋлꙋ, дракꙋлꙋ, драчи, дрчилорꙋ, драчило, дракоꙋ, дїаволꙋ, ѳпелицатꙋ, некꙋратꙋ, Хиклѣнꙋ, ꙗдꙋ, etc., deşi aceste cuvinte ar fi trebuit să fie scrise fără nici un fel de prescurtare.

Numai în două din aceste cazuri este vorba şi de omisiuni şi, deci, de slove adăugate ulterior (дрⷣкꙋ҃, дрчилорꙋ).

Abaterea, evidentă, este datorită automatismului scrierii.

15. Aşa-numita *scriere cu caturi*, *scriere cu ceardac* etc. reprezintă de fapt potenţarea suprascrierii obişnuite. Potenţarea aceasta este urmarea firească a dezvoltării suprascrierii normale şi nu se întîlneşte nici în *Psaltirea Scheiană*, nici în celelalte manuscrise ale secolului al XVI-lea, şi cu atît mai puţin în tipăriturile aceluiaşi secol. Suprascrierea cu mai multe caturi prezintă mai multe aspecte, care, toate, au, ca o caracteristică generală, absenţa titlei ca semn specific de prescurtare :

a. Se scriu cu caturi cuvinte care, avînd un grup consonantic final de cel puţin două unităţi, se suprascriu amîndouă, cea dintîi din natură, antrenînd şi pe cea de a doua, de pildă : кⷣ, сⷮ, мꙋ, сꙋ, ѕикⷮ etc. [30].

b. Se scriu cu caturi cuvinte care, avînd un grup consonantic median de cel puţin două unităţi, se termină cu o vocală. Este evident că, în

[28] E. F. Karskij, *Славянская кирилловская палеография*, Leningrad, 1928, p. 232.
[29] Acad. R.P.R., ms. 583, f. 19v.
[30] Exemplele şi modalitatea nu figurează în *Psaltirea Scheiană*.

acest scop, ultimul cat va cuprinde, de multe ori, vocala de care am amintit, precedată de consoana aferentă, de pildă : [31] etc.

c. Se scriu cu caturi orice alte cuvinte, dar în primul rînd cele care fac parte din formularul diplomatic al actului (cînd este vorba de acte scrise cu mai multe caturi), cuvinte a căror suprascriere potențată este justificată numai de faptul că reprezintă o parte stereotipă, obligatorie, a formularului diplomatic. După exemplul acestei categorii de cuvinte, scrierea cu caturi este, pînă la urmă, aplicată și la orice alte cuvinte, terminate sau cu consoane sau cu vocale, dar mai ales cu semivocala и, de pildă : [32] etc.

Scrierea cu caturi se practică mai ales în manuscrise ornate și în acte domnești și nu ține seama, în general, decît într-o măsură limitată, de normele care stau la baza suprascrierii din natură și prin poziție. Scrierea aceasta, avînd mai mult decît un cat, ține seama în primul rînd de răspîndirea în înălțime, pe mai multe trepte, a slovelor componente ale unui cuvînt, așezîndu-le oarecum piramidal și urmărind, prin această dispoziție, și un efect artistic.

Prezentă în intitularea și în monograma domnească a actelor, ca și în restul textului, încă de la începutul secolului al XVII-lea, scrierea cu caturi apare — cum aminteam — și la manuscrise, mai ales în titluri și subtitluri, și această prezență ține pînă spre sfîrșitul celui de-al treilea deceniu al secolului al XIX-lea. Scrierea cu caturi în formule solemne se execută și cu cerneală neagră, dar folosește cu precădere chinovarul, aurul și culorile de apă.

Scrierea cu caturi se practică și în Țara Romînească și în Moldova, dar în aceasta din urmă se dezvoltă mai amplu și mai armonios, fiind folosită și în actele mai puțin solemne.

Este cazul să precizăm că dezvoltarea prin practică a modalităților concrete de suprascriere aduce paleografia să adopte, pentru formularul diplomatic, în primul rînd pentru formularul diplomatic utilizat de cancelaria domnească, suprascrierea obligatorie și, într-o anumită măsură, stereotipizată, a textului din care era alcătuită intitulația.

V. Încheiere

Din cele de pînă acum a reieșit definitiv certitudinea că suprascrierea ca metodă de prescurtare nu a fost un joc al întîmplării sau o preocupare a bunului plac. Mînuitorii condeiului au făcut, de la început, din ea o acțiune concertată, savantă și, oarecum, esoterică. Am putea spune că suprascrierea a constituit, totdeodată, și o metodă de înfrumusețare

[31] Vezi nota 30.
[32] Vezi nota 30.

grafică a textelor chirilice, de împodobire a lor cu un ornament simplu, discret și de aceeași natură ca textele însești, adică tot alfabetic.

Demonstrația de pînă acum este, credem, exhaustivă, nu atît pentru că ar cuprinde toate aspectele posibile ale suprascrierii, cît, mai ales, pentru lămurirea problemei suprascrierii în sine, ca metodă de prescurtare, și care reprezintă cea mai amplă prelucrare pe care un text chirilic o putea primi de la un scriptor.

Suprascrierea stă în strînsă legătură, în primul rînd, cu prezența în cuvînt a grupurilor consonantice, din natură sau prin poziție; apoi cu modul de constituire a cuvintelor (monosilabice, bisilabice etc.), cu formarea lor (simple sau compuse), cu locul accentului tonic și, în sfîrșit, cu acribia și atenția activă ale scriptorului. La baza suprascrierii a stat unul și același principiu, în modalități multiple de aplicare.

În raport cu caracteristica fundamentală a acestei metode, putem spune că, în principiu, nici o consoană nu era exclusă de la suprascriere. Dar frecvența mai mare a unor consoane în constituirea cuvintelor, mai ales cînd e vorba de consoanele finale, arată, totdeodată, și ordinea preferențială a suprascrierii slovelor. Astfel că precizarea frecvenței consoanelor care se suprascriu este determinată de precizarea frecvenței consoanelor care alcătuiesc grupurile consonantice din natură și cele prin poziție. Posibilitățile practic nelimitate pe care le posedă suprascrierea prin poziție explică și faptul că toate listele de cuvinte prescurtate, pe care tradiția grafică le-a făcut să ajungă pînă la noi, au două caracteristice :

a) Sînt cu un conținut foarte redus în cuvinte : de la cea mai veche, din 1699, și pînă la cele mai noi (după mijlocul secolului al XVIII-lea), fiecare listă conține circa 110 cuvinte și aproape numai aceleași cuvinte.

b) Majoritatea, imensa majoritate a cuvintelor incluse în aceste liste este formată din cuvinte slave, utilizate încă în cărțile de slujbă religioasă ale vremii, puține rămase și în limba curentă sau păstrate în formularele de limbă slavă cu care erau împănate textele diplomatice românești contemporane. Aceste liste cuprind mai puține cuvinte prescurtate prin suprascriere, dar mai multe cuvinte prescurtate prin contracție și suprascriere. Sensul acestei prezențe limitate, aici, a suprascrierii este explicabil. Avînd la îndemînă, prin tradiția grafică, multiplele modalități și posibilități ale suprascrierii și, care, totdeodată, nu cereau nici un fel de memorare, scriptorul nu mai avea, astfel, nevoie de liste de cuvinte prescurtate, liste de la început inoperante, pentru că erau înlocuite de principiul și modalitățile suprascrierii. În schimb, nemaiștiind limba slavă — și aceste liste par să apară începînd tocmai din perioada cînd cancelaria domnească renunță total să mai emită actele sale în limba slavă, ca pînă atunci — scriptorul simte nevoia de liste cu astfel de cuvinte, încă indispensabile, și a căror formă grafică prescurtată este obligat s-o cunoască bine, spre a se putea servi de aceste cuvinte uzuale în textele sale, acestea fiind singurele cuvinte cărora li se păstrează, în general, o formă stereotipă de prescurtare. Din această necunoștiință a limbii slave s-a născut, deci, acest fel de liste. De aici vine și puținătatea cuprinsului lor în cuvinte prescurtate și, mai ales, în cuvinte valabile și pentru limba română.

Ingeniozitatea de care a dat dovadă autorul suprascrierii, mai ales cînd a fost vorba de suprascrierea prin poziție, ca metodă simplă și largă de prescurtare a cuvintelor, arată că ne aflăm în fața unui proces întru totul asemănător celui care are loc în prozodia latină. Faptele și metodele acesteia sînt cunoscute și nu este cazul să le repetăm aici [33]. În fond, în prozodia latină se urmărește determinarea prezenței și, în continuare, crearea, după necesitățile metrice, a vocalelor lungi și scurte prin poziție. În paleografia chirilică, prin analogie, se urmărește crearea unui grup consonantic prin poziție, care să permită suprascrierea. Deci, nu copierea, ci adaptarea metodei și a modalităților prozodice latine la realitățile paleografice. Asemănarea este mult prea izbitoare pentru a nu fi reținută decît ca un accident sau un paralelism întîmplător. Rămîne numai de văzut calea și momentul istoric cînd principiul și modalitățile suprascrierii din scrierea chirilică românească și-au găsit model și s-au inspirat din prozodia latină.

Întemeindu-ne pe rezultatele obținute și verificate în paleografia chirilică românească și pe care le găsim ființînd și în paleografia slavo-română, sîntem în drept să admitem că principiul și modalitățile suprascrierii textelor chirilice românești vin din paleografia slavo-română, de unde au fost adoptate și adaptate la realitățile și specificul limbii românești. Vom arăta cu alt prilej cum s-au aplicat la paleografia slavo-română principiul și modalitățile suprascrierii.

Ar fi interesant să ne dăm seama și dacă suprascrierea apare încă de la începutul scrierii chirilice slave (de unde, *evident*, a trecut în paleografia slavo-română). Dar, din nefericire, nu posedăm cele mai vechi texte chirilice slave, astfel că nu ne putem pronunța. Totuși, faptul că principiul și modalitățile prozodiei latine reprezintă modelul urmat de suprascrierea chirilică în general ne dovedește peremptoriu că acestea au trebuit să apară, dacă nu de la început, cel puțin din primele timpuri, adică de atunci de cînd scrierea chirilică slavă s-a răspîndit și a înlocuit definitiv scrierea glagolitică.

Totdeodată, și ca o aplicare a rezultatelor obținute prin cercetarea de față, putem considera că regăsirea modalităților după care s-a procedat în trecut la suprascrierea slovelor chirilice face lipsite de justificare și, deci, inutile anume precauții de ordin științific adoptate de unii editori și cercetători. Spunînd acestea ne gîndim în primul rînd la sistemul lui Hasdeu, de a edita textele chirilice românești păstrînd la locul lor slovele suprascrise, în interlinie; iar în transcrierea cu alfabet latin tipărindu-le cu corpuri și floare de literă deosebite. Ne gîndim, de asemenea, la sistemul mai recent, care includea între paranteze rotunde, la coborîrea lor în rînd, slovele suprascrise; sau la sistemul care le sublinia cu o linie (spre a se tipări în cursive), aplicate amîndouă, este adevărat, numai la textele slavo-române [34].

[33] Vezi L. Havet, *Cours élémentaire de métrique grecque et latine*... IIIème éd., Paris, 1893; pentru proză vezi M. G. Nicolau, *L'origine du „cursus" rythmique et les débuts de l'accent d'intensité en latin*, Paris, 1930.

[34] M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, p. VIII.

PREDOSLOVIILE NOULUI TESTAMENT DE LA BĂLGRAD (1648)

DE

G. F. ȚEPELEA

În mod curent [1], sînt menționate numai două predoslovii ale Noului Testament de la Bălgrad : *Predoslovia către măriia sa craiul Ardealului și predoslovia către cititori.* Dacă prin „predoslovie" se înțelege numai prefața lucrării, atunci această afirmație corespunde realității. Dacă însă prin „predoslovie" înțelegem ceea ce înțelegeau și traducătorii Noului Testament, adică și introducerile la fiecare capitol mai important, la cele două predoslovii ale cărții trebuie să adăugăm încă 23 de predoslovii.

Noul Testament are deci următoarele predoslovii :

1) *Predoslovia către măriia sa craiul Ardealului* (5 pagini, semnată de Simeon Ștefan).
2) *Predoslovia către cetitori* (3 pagini, *nesemnată*).
3) *Predoslovia evanghelistului lui sfnt*[2] *Mathei* (fila 1 și 2, patru pagini).
4) *Predoslovia lui sfnt Marc evghlstul* (fila 40, o pagină și jumătate).
5) *Predoslovia a Lucăi evanghelistul* (fila 64 (b) 9 rînduri).
6) *De Ioan evglistul cine au fost* (fila 104, circa o pagină).
7) *Predoslovia aceștii cărți* (Faptele apostolilor, fila 134 b, circa o pagină).
8) *Predoslovia cărții lui Iacov apsl.* (fila 173 (b) și următoarele, 5 pagini).

---

[1] V. M. Gaster, *Crestomație romînă*, vol. I—II, București, Socec, 1891, p. 124—125 (reproduce primele două predoslovii) ; I. Bălan, *Limba cărților bisericești*, Blaj, 1914 ; N. Cartojan, *Istoria literaturii romîne vechi*, p. 105 ; Al. Rosetti și Boris Cazacu, *Istoria limbii romîne literare*, București, Editura științifică, 1961, p. 84.

[2] Am reprodus întocmai prescurtările din text : *sfnt* (= sfînt), *evghlstul* (= evanghelistul), *apsl* (= apostol) etc.

9) *Predoslovia 1-a a cărții lui Pătru apsl.* (fila 180 — 181, 3 pagini).
10) *Predoslovia carte 2a lui Pătru apsl* (fila 186 (b), circa o pagină).
11) *Predoslovia 1 a cărții lui Ioann* (fila 190—193, 5 pagini și un sfert).
12) *Predoslovia cărții lui Iuda apsl* (fila 199—200, 2 pagini și jumătate).
13) *Predoslovia de Pavel și de cărțile lui* (fila 202 și următoarele, total 7 pagini și jumătate).
14) *Preadoslovia de la corintheani* (fila 222, 4 pagini).
15) *Preadoslovia 2a la corintheani* (fila 239 (b), circa o pagină).
16) *Preadoslovia la galateani* (fila 250, circa o pagină).
17) *Preadoslovia la efeseani* (fila 256 (b) și 257 (a), 2 pagini).
18) *Preadoslovia cărții către filipiseani* (fila 263, 2 pag.).
19) *Preadoslovia către coloseani* (fila 267 (b) — 268, circa 2 pagini).
20) *Preadoslovia 1-a la Solun* (fila 272, circa 2 pagini).
21) *Preadoslovia 2-a către soluneani* (fila 276 (b), o pagină și jumătate).
22) *Preadoslovia 1-a la Timotheiu* (fila 279, 9 rînduri).
23) *Preadoslovia a 2-a la Timotheiu* (fila 283 (b) 16 rînduri).
24) *Pread slovia la Tit* (fila 287, 14 rînduri).
25) *Preadoslovia la ovreai* (fila 290, o pagină și jumătate).

Din enumerarea predosloviilor reiese că din totalul de 320 de file în limba romînă, circa 55 de pagini sînt expuneri ale traducătorilor. La aceste texte mai trebuie adăugate — *Summa apocalipsului a lui Ioann* (fila 303, o pagină), precum și *summa* (rezumatul) *capetelor*, adică a capitolelor, care iarăși însumează circa 30—50 de pagini.

Care sînt argumentele care ne fac să credem că cele 23 de predoslovii din Noul Testament sînt originale?

1) Fiind vorba de o lucrare apărută sub influență calvină, e firesc să stabilim legăturile acestor texte cu tipăriturile religioase maghiare și în special cu cele calvine. Nu am putut însă stabili o filiație directă între textele maghiare similare existente la Biblioteca universitară din Cluj și apărute între ediția lui Heltai (1562) și Noul Testament (1648). Noul Testament al lui Heltai nu are predoslovii, nu conține date istorico-geografice, nu face o prezentare a evangheliștilor. Traducerea lui Carolyi Gáspar, prima traducere integrală a Bibliei în limba maghiară (Visoly, 1590), nu are nici ea predoslovii, ci doar note marginale de ordin dogmatic.

Am mai cercetat la Cluj: a) Sylvester Ianos, *Uj testamentum, magyar nyelven*, Bécs (Viena), 1574; b) Bornemisza Péter, *Elsö része az evangeliomokbol* (urmată de încă trei volume care conțin explicația evangheliștilor); c) Szencs Molnár Albert, *Szent Biblia*, Oppenheim, 1612; d) Telegdi Miklos, *Az evangeliomknak elsö rész*, Bécs (Viena), 1638; e) Kulcsár György, *Postilla az evangeliomknak*, 1574; f) Szent Biblia ford. Carolyi Gáspar; Szent David Soltárai ford. Molnár Albert, Amstelodam, 1645.

Nici una dintre lucrările consultate nu indică vreo legătură directă cu predosloviile Noului Testament. Numai Biblia din 1645 conține note

introductive asupra evangheliştilor, care nu constituie însă punctul de plecare al predosloviilor Noului Testament.

Tîlcul evangheliilor al lui Kulcsár György şi Telegdi Miklos prin sistemul de argumentare didactic, pe capitole şi puncte („în primul rînd", „în al doilea rînd" etc.) e posibil să fi avut ecou în redactarea predosloviilor din Noul Testament care întrebuinţează, după cum vom vedea, aceleaşi procedee.

La rîndul lor, aceste lucrări maghiare redau sistemul de argumentare al bibliilor latine comentate. Ediţia veneţiană *Biblia ad vetustissima exemplaria*, Venetiis, MDLXXXVII, pare a fi fost modelul urmat de traducătorii de la Bălgrad ca şi de comentatorii maghiari.

Această lucrare dă date explicative înaintea fiecărui capitol (ex. p. 995 : „Argumentum in primam epistolam Pauli ad Corinthos" etc.). Ipoteza unor predoslovii traduse din limba maghiară este, după părerea noastră, exclusă. De altfel, din motive de ordin confesional, promotorii calvinismului de la Alba Iulia aveau tot interesul să arate că acţiunea de calvinizare e o pornire proprie a cărturarilor şi poporului romîn şi că nu este inspirată direct de curtea lui Rákoczy. Un text tradus ar fi dovedit contrariul. Pe baza acestor cercetări, se poate vorbi de o influenţă latină şi maghiară în organizarea materialului, dar nu de o preluare de texte. Deci cercetările ne-au întărit convingerea că ne găsim în faţa unor texte originale.

2) Predosloviile exclud posibilitatea reproducerii directe a unor izvoare latine (catolice), deoarece conţin atacuri violente la adresa „Jeţuviţilor" şi „papiştilor" (Cf. p. 202 b. şi 279 a.)

3) Alt argument este *stilul* acestor predosolvii, comun cu cel din Predoslovia către cititori.

În predoslovia nesemnată, către cititori, ca şi în celelalte 23 de predoslovii predomină expunerea cu fraze scurte, clare. Argumentele sînt grupate pe puncte, după metoda scolastică. (Acest fapt la care se adaugă şi informaţiile despre pregătirea lui Simeon Ştefan, ne-a făcut să conchidem într-o lucrare anterioară [3] că Predoslovia nesemnată către cititori nu este opera lui Simeon Ştefan. Predoslovia către măria sa craiul Ardealului semnată de Simeon Ştefan se caracterizează prin fraze lungi şi contrastează vizibil cu expunerea metodică din predoslovia către cetitori şi restul predosloviilor.)

4) Predosloviile aduc şi *dovezi directe* în sprijinul originalităţii lor. Autorii vorbesc adeseori la persoana întîia de organizarea muncii lor. Exemple :

a) „Derept aceea *cum am şi sămnat în preadoslovia rîmleanilor* şi mai adevărat să arată că 7 cărţi au scris în Roma în prinsoare" (Predoslovia galateani, f. 250 b).

b) „Cărţile greceşti zic că-i scrisă în Efes şi între aceasta *ţăn cu noi* şi Hrisostom şi Athanasie şi Dionisie ; *despre aceastea am scris mai mult la preadoslovia rîmleanilor*" (*f. 223 (b)*).

[3] G. Pop-Ţepelea, *Sinonimele în Noul Testament de la Bălgrad*, BOR, iulie-august 1962.

c) „*Dintr-aceastea ce am scris* (precizează traducătorii la sfîrșitul predosloviei întîia a cărții lui Ioan-*n.n.*, G.T., *să cunoaște despre ce lucruri i scrisă această carte*; întîia, îndeamnă pe credincioși să ție credința dereaptă și cunoștința adevărată a lui Is Hs și toată învățătura carea au luat de la apsli" ... (f. 192 b).

5) Cercetătorii care s-au ocupat mai îndeaproape de Noul Testament, ca N. Drăganu și I. Bălan, au o înaltă considerație pentru pregătirea culturală a traducătorilor. N. Drăganu scrie : „În realitate, după traducere, se poate vedea că Noul Testament este rezultatul muncii serioase a mai multor savanți, bine pregătiți" [4].

În studiul despre izvoarele și glosele marginale ale Noului Testament, publicat în „Limba romînă" nr. 3, 1963 [5], am arătat că, deși traducătorii au cunoscut Biblia calvină a lui Heltai Gáspar (1562), care are la sfîrșit un glosar cu explicarea în limba maghiară a unor termeni ca *denarius*, *gehenna*, *sinagoga*, *Rabbi*, *mammon*, *publicanus*, pe care îi găsim explicați și în glosele Noului Testament de la Bălgrad, totuși în explicațiile date de traducătorii romîni acestor termeni, nu se simte influența maghiară.

Dacă în cazul unor simple explicări de cuvinte, traducătorii n-au făcut apel la o traducere directă, pare cu atît mai puțin probabil ca, în cazul unor texte introductive, să fi recurs la acest procedeu.

Insistăm asupra acestor argumente, deoarece oricîte lucrări de epocă ar consulta cineva, rămîne încă destule neconsultate. Astfel, datele despre pregătirea autorilor, precizările asupra organizării interne a muncii lor, procedeele stilistice au cel puțin o pondere egală cu coroborarea diverselor traduceri.

Elementele noi pe care le aduc predosloviile

Predosloviile semnalate prezintă interes : 1) prin conținutul lor (care pe alocurea se îndepărtează de problemele dogmatice); 2) prin raporturile lor cu alte texte bisericești (trei dintre predoslovii fiind reproduse întocmai în Biblia de la 1688); 3) prin problemele de limbă și stil pe care le ocazionează.

1) *Predoslovii care prezintă interes prin conținutul lor.* Astfel de predoslovii sînt : preadoslovia la corintheani, fila 222 și următoarele, preadoslovia 1 la Solun, fila 272 și următoarele; preadoslovia la filipuseani, fila 263 și următoarele; preadoslovia la efeseani, fila 256 și preadoslovia către coloseani (f. 267 și 268).

Înainte de a aborda problemele de ordin teologic, traducătorii se opresc cu o vădită plăcere și competență asupra unor date cu caracter geografic, istoric și social în legătură cu orașele și locurile vizitate de apostoli.

---

[4] N. Drăganu, *Histoire de la littérature...*, București, 1938, p. 42.

[5] *Cîteva precizări în legătură cu izvoarele și glosele Noului Testament de la Bălgrad* (1648).

Prima predoslovie în care întîlnim asemenea texte e „Preadoslovia la corintheani" (fila 222 şi următoarele).

Traducătorii încep prin a da informaţii precise asupra Corintului, asupra poziţiei lui geografice care a favorizat dezvoltarea comerţului, asupra distrugerii oraşului de către „împăratul Romei", şi asupra restaurării lui de către Augustus.

Iată un fragment din predoslovie :

. . . „Scrisu-o-au corinteanilor. Corinteanii s-au chemat ahaei. Ahaia iaste ţinutul mai de în sus şi mai frumos a lui Peloponis carele se chiamă acum Morea lîngă izmul grecesc, aproape de Atica. În izmu au fost făcut Corinthul între doao mări, între Egheon şi Ionion, pentraceea s-au chemat a doao mări, era loc de neguţători mare, şi cu frămseaţe şi cu bogăţie multă şi vare cum era în frămţeşat în bogătate şi în frămseaţe aşa era vestit şi în slăbiciune şi în multe fealuri de păcate, era făcută în loc tare între doao mări, pentraceea să zice că nu poate mearge fiete cine în Corint, fost-au şi răsipită de Nummo împăratul Romei până în pămînt pentru că n-au priimit solii rîmleanilor cu cinste. După aceea iarăşi o au prenoit August împărat şi s-au întemeiat ca şi mainte . . .".

Dacă examinăm din punct de vedere geografic informaţiile furnizate de predoslovie, constatăm că *localizarea este bine făcută.*

Traducătorii dau, de asemenea, date de ordin istoric care completează pe cele geografice, ca de exemplu cele cu privire la dărîmarea şi reconstruirea oraşului, care sînt şi ele verificate. Deci în primul rînd predoslovia se remarcă prin *precizia informaţiilor de ordin geografic şi istoric.*

Predoslovia către coloseani este cea mai caracteristică pentru formaţia umanistă a traducătorilor.

În cadrul unui text religios, ei găsesc ocazia să ridice în slăvi monumentele lumii antice şi să vorbească de una din cele şapte minuni ale lumii : Colosul din Rodos. (Colosul din Rodos se ştie că era o statue în bronz care reprezenta pe Helios, zeul soarelui, înălţată între 292—280 î.e.n.)

Prezentarea istorică şi geografică e bazată pe argumente şi contraargumente ; sînt citate părerile lui Hrisostom, Ieronim, Theofilact, şi merge pe linia argumentării logice.

„Cine au fost aceşti coloseani şi unde au fost oraşul lor nu înţeleg toţi cărturarii într-un chip ; unii zic că au fost rodoseani pentru că în acel ostrov al Rodosului au fost rădicat un stîlp de piatră înaltu şi minunat Soarelui, carele să chiamă колось şi acela-i unul de ceale 7 minuni din lume. Despre acel колось s-au chemat oamenii acelui ostrov coloseani, cum zic mulţi.

Iară alţii zic că Colosul au fost oraşul Frigia în Asia cea mai mică : aşa înţeleage Hristostom şi-ş întăreaşte cvăntul cu aceasta că apostolul zice cap. 4 Să cetească această carte ce-i scrisă la colaseani în Laodichia şi care era scrisă în Laodichia să o cetească în Colos. De aicea să vede că ş-au fost vecini colaseanii cu laodichianii, care oraş era în Frigia, pentru aceea şi Colosul a fost în Frigia, aşa zice şi Eronim şi Theofilact şi alţii mulţi. De acest oraş zic că după moartea apslului supt Neron împărat

de preună cu Laodichia şi Erapoli, în cutremurarea pămîntului s-au răsipit şi au perit..."

Deci traducătorii popularizează noţiuni de geografie şi istorie antică. Aceste informaţii arată cultura lor umanistă şi tendinţa de evadare, de cîte ori li se prezintă ocazia, spre domenii de un interes general şi profan.

2) *Trei dintre predosloviile Noului Testament sînt reproduse, cu simple modificări grafice sau înlocuiri de termeni, în Biblia de la 1688 şi anume*: Predoslovia la evanghelistul Marcu, Noul Testament fila 40 a — Biblia de la 1688, p. 774 a; predoslovia evanghelistului Luca, Noul Testament fila 64 b — Biblia de la 1688, p. 788; predoslovia evanghelistului Ioan, Noul Testament fila 104 — Biblia de la 1688, p. 812 b. (Nu putem insista aici asupra acestui aspect, care necesită reproduceri de texte. Ne mărginim să arătăm doar că Biblia de la 1688 preia după 40 de ani, fără modificări importante, trei predoslovii din Transilvania, fapt care ilustrează pregnant unitatea limbii romîne din cele două provincii).

Elemente caracteristice în alcătuirea predosloviilor

1) Cele 23 de predoslovii *sînt inegale*, atît sub raportul *conţinutului* (unele sînt simple rezumate, altele au conţinut umanist, aduc date interesante de cultură generală, altele, în fine, se lansează în dispute teologale cu filozofii, criticii, iezuiţii, „papiştii" etc.), cît şi sub *raportul întinderii* variind de la cîteva rînduri pînă la 7 pagini şi jumătate). Aspectul din urmă se explică prin faptul că, fiind angajaţi pe linia calvină, comentatorii au insistat asupra capitolelor despre care aveau altă părere decît biserica catolică (epistolele lui Pavel, de ex.).

2) Cele mai multe predoslovii sînt alcătuite didactic. Problemele sînt grupate în jurul unor întrebări: a) cine au fost evanghelişţii sau apostolii; b) în ce epocă, în ce ţară au scris, ce locuri au colindat; c) în ce limbă au scris; e) problemele pe care le tratează.

3) Predosloviile cu un conţinut strict bisericesc prezintă ca notă aparte faţă de restul traducerii următoarele:

a) Încercarea de a da etimologia unor termeni ca *evanghelion*, sau a unor nume proprii ca *Ioan*, *Petru* (*Chifa*), *Iuda* etc. din limba greacă sau ebraică.

b) Introducerea unor termeni ca *epicurei*, *papişti*, *iejuviţi*, *eretici*, *mirodenie*, care nu sînt atestaţi în secolul al XVI-lea [6] şi nu apar în cadrul traducerii.

c) Frecvenţa mare în cadrul predosloviilor a substantivelor abstracte terminate în „ură". Ex.: *adevărătură*, *îndoitură* (îndoială), *chemătură*, *usebitură*, *păgubitură*, *mărturisitură*. (Aceasta nu înseamnă că derivaţia

[6] Cf. O. Densusianu, ILR, vol. II.

în „ură" ar fi unica sau că ar apărea pentru prima dată în Noul Testament sau în predoslovii, ci că, față de restul lucrării și față de celelalte încercări de a exprima noțiuni abstracte, procedeul derivării în „ură" este cel mai frecvent și caracteristic).

d) O varietate de stiluri :

În disputele cu adversarii apare *stilul polemic*. Ex. : „Iejuviții vrând pre antihristu a-l pune spre apsli și spre scriptura sfîntă *nu li-e rușine a întreba astăzi* : de unde știm că-s cărțile lui Pavel scriptură sfîntă" (f. 202 b). — Sau — „*Ce noi lăsăm nebuniile acelora* și ne însoțim cu cărtularii aceea carii învață de preună în besearecа lui Dumnezău . . ." (f. 290).

În Preadoslovia de Pavel și cărțile lui apare o întrebare caracteristică stilului oral : „*Aicea ară putea întreba cineva*, pentru ce ș-au pus Pavel numele lui la începutul cărților lui, cu nece Moisi, nece prorocii care au fost mainte în leagea veachie, nece evgliștii Mth, Mr, Lu, Ion, n-au pus numele lor la începenia cărților lor ? (Preadoslovia de Pavel și cărțile lui, f. 202).

În „Preadoslovia la efeseani", autorul alunecă, de asemenea, spre stilul oral : „*Și zice că au avut război cu fierile și au avut ușă deschisă către propovedania evanghelii și pizmași mulți*" (fila 256 b).

Predomină însă stilul didactic, caracterizat prin întrebări și răspunsuri, prin gruparea metodică a problemelor.

4) *Fragmentele care conțin informații de cultură generală* pun în circulație cîțiva termeni neatestați în secolul al XVI-lea [7], ca *izm*, *stemă*, *historie*, *capul lumii* (capitala lumii), *sol*, *solie*, *a prenoi* (cu sensul de „a restaura"), *a pleca către sine* (a supune — *n.n.*), *verș*, măiestru, *măestria* cuvîntului, *partea de în sus* (nord). Termeni ca *izm*, *capul lumii*, *a prenoi*, nu revin în cadrul traducerii propriu-zise.

5) La redactarea acestor predoslovii au lucrat mai mulți traducători. Aceasta reiese din respectarea sau nerespectarea unor anumite norme. Bunăoară, în predoslovia către filipuseani, fila 263 și următoarele, după punct, propozițiile încep cu literă mare ; numele proprii se scriu cu literă mare. O altă predoslovie apropiată, predoslovia la efeseani, de exemplu, nu respectă aceste reguli.

La aceste date mai pot fi adăugate fapte de limbă ca prezența verbului *a scrie*, sub forma dialectală bănățenească *a scria*, de exemplu : „cărtularii cei mai mari și mai credincioș grecii și rîmleanii toți de preună *scriează*" (fila 303 a) în timp ce în alte predoslovii verbul apare sub forma *a scrie* ; prezența verbului *a prenoi* cu sensul de „a restaura, a reface", ceea ce presupune un prefix de origine slavă pus în circulație de vreun cărturar bănățean. Aceste forme îndreptățesc presupunerea că printre traducători ar fi existat și „cărtulari" de la Caransebeș sau Lugoj.

[7] Cf. O. Densusianu, ILR, vol. II.

6) Alături de predoslovii semnalăm ca texte originale „suma" sau „summa" capetelor sau a capitolelor. Fiecare capitol din Noul Testament este precedat de un rezumat de cîteva rînduri care arată capacitatea de sintetizare a autorilor.

În cadrul textelor originale din secolul al XVII-lea „sumele" aduc un stil nou, cu frecvente elipse și dislocări, stil care prin concizia și procedeele sale anunță formulările moderne, scurte, nervoase.

Credem deci că Noul Testament nu trebuie considerat numai o traducere. Această lucrare are suficiente pagini care prin felul expunerii, prin unele aspecte de conținut și lexic, prin varietatea stilului se detașează de o traducere și prezintă toate caracteristicile unor pagini originale.

VERSUL 6 DIN *SCRISOAREA A IV-a*

DE

TRAIAN COSTA

Numerotată dintru început a II-a în ms. 2282, f. 25 (vezi facsimilul filei în ediția Perpessicius, vol. I, p. 153), *Scrisoarea a IV-a* apare pentru prima dată în „Convorbiri literare" din 1 septembrie 1881. (E surprinzătoare afirmația lui G. Călinescu care, în ediția sa din 1938, p. 189, declară că „n-a găsit-o publicată" în numărul indicat al „Convorbirilor".)

În revistă, versurile 5—6 au apărut astfel:

> Prin ferestrele arcate după geamuri tremur numa
> Lungi perdele 'ncreţite care scânteie ca bruma.

Peste mai bine de doi ani, în întîia sa ediție, Maiorescu retipărește poezia, aducînd nu numai un titlu nou (*Satiră*, ca și la celelalte *Scrisori*), ci schimbînd și versurile citate. Maiorescu scrie:

> Prin ferestrele arcate după geamuri *se văd* numa
> Lungi perdele *încreţite* care scânteie ca bruma.

Editorul s-a considerat îndreptățit să pună *se văd* în locul apocopatului *tremur*, de bună seamă pentru a înlătura repetarea aceluiași verb în locuri prea apropiate: versul 7 era în revistă

> Luna *tremură* pe codri, se aprinde, se măreşte

(formă păstrată de Maiorescu), iar versul 14 din „Convorbiri" e:

> Când in cercuri *tremurânde*, când in brazde de văpae

(schimbat în prima ediție Maiorescu, după aceleași criterii estetice, în: Când in cercuri *unduioase* etc.).

Modificarea adusă de critic versului 6 a fost preluată tacit nu numai de acei editori care au acceptat și substituirea din versul anterior, ci și de cei care au restabilit în primul vers forma *tremur* din revistă. Astfel, versul 6 apare ca la Maiorescu și în ediţiile G. Bogdan-Duică (1924),

Ibrăileanu (1930), Botez („Cultura națională" și „Scrisul romînesc"), Dragomirescu (cu o adnotare a versului precedent, la p. 215 : „Varianta « tremur » [...] este mai expresivă decît « se văd » care, ritmic, e incorectă"; într-adevăr, Maiorescu, dorind să evite repetiția unui cuvînt, a căzut în Scila unui picior cu accent forțat), Călinescu (care, „negăsind" textul poeziei în „Convorbiri literare", îl ia din edițiile Maiorescu, Ibrăileanu și Botez), Mazilu (ediția Academiei, 1940), Perpessicius (vol. I, 1939; ediția bibliofilă din 1958 etc.), fără ca vreunul din editori să semnaleze că versul 6 e puțin schimbat față de prima formă tipărită.

Nu e greu de înțeles ce l-a îndemnat pe Maiorescu să scrie *perdele încrețite* în loc de *perdele 'ncrețite* : el a socotit că apostroful din „Convorbiri literare" e o greșeală de tipar care răpește versului o silabă. Suspiciunea lui Maiorescu nu e departe de adevăr, — numai că versul trebuie a l t - f e l îndreptat, n u scriind *încrețite* în loc de *'ncrețite*.

Să cercetăm diversele înfățișări pe care le-a avut pasajul pînă ce a ajuns la forma din „Convorbiri literare".

Înainte de *Scrisoarea a IV-a*, versurile apar în *Diamantul Nordului* (de prin anul 1877 : Perpessicius, vol. V, p. 287—288), vers. 3—4 :

> În vechea zidire tăcere-i și numa
> Perdelele-n geamuri scînteie ca bruma
>
> (ms. 2256, 1 = vol. IV, p. 324
> și facsimilul alăturat).

Varianta imediat anterioară,

> În vechea zidire mișcate sunt numa
> Perdelele-n geamuri, nălbite ca bruma
>
> (vol. V, p. 308; facsimil în vol. IV,
> la locul indicat mai sus),

a fost la rîndul ei precedată de alte opt sau nouă forme, reconstituite toate de Perpessicius (vol. V, p. 308; o parte din ele se văd în facsimilul de la p. 309).

Cam din aceeași vreme (1877 : Perpessicius, vol. II, p. 87, vol. III, p. 175—176; 1877—1878 : Perpessicius, vol. V, p. 612 și Mazilu, p. 448) datează și versurile din drama *Bogdan Dragoș* (ed. Mazilu, p. 508 = ms. 2275[1], 56) :

> În vechea lui zidire mișcate tremur numa
> Perdelele în geamuri ce scînteie ca bruma.

În versiunile succesive ale *Scrisorii a IV-a* :

Ms. 2276[1], 83 (= Perpessicius, vol. II, p. 334; cca. 1879—1880 : *ibid.*, p. 325) :

> în zidirea veche numa
> Tremur albele perdele pintre geamuri ca și bruma

Ms. 2276[I], 82[v] (= vol. II, p. 336; facsimil în vol. I, p. 156, cu indicația greșită, 2261, a manuscrisului; de prin 1880 : vol. II, p. 325), în octosilabi :

Prin ferestrele arcate
După geamuri tremur numa
Lungi perdelele lăsate
Care scînteie ca bruma

Ms. 2282, 25 (= vol. II, p. 341; cca. 1881 : *ibid.*, p. 325) :

Prin ferestrele arcate strălucesc prin verzii ramuri
Poate Amor le privește, lipind genele de geamuri.

Aceste două versuri, „al căror contur nu pare să fie pus la punct" (Perpessicius, *loc. cit.*), sînt o schimbare ulterioară, în creion, a distihului

Prin ferestrele arcate după geamuri tremur numa
Lungi **perdelele-ncrețite** cari scînteie ca bruma

(ms. 2282, 25 = vol. II, p. 341; facsimil în vol. I, p. 153; *cari* are două silabe).

Ultima formă, semănînd pînă la cvasi-identitate cu cea din „Convorbiri literare", se va fi aflat și în manuscrisul pe care poetul l-a trimis din București redacției revistei din Iași.

În treacăt, semnalez că același cuvînt, *perdelele*, apare, în același loc al versului, și la începutul *Scrisorii I* (cca. 1880 : Perpessicius, vol. II, p. 174) :

Căci perdelele-ntr-o parte cînd le dai . . .

Ținînd seamă de acestea, problema pare să-și găsească următoarea soluție, și simplă, și comodă : în loc de *perdelele 'ncrețite*, tipografia „Convorbirilor", neglijentă ca de obicei, a cules *perdele 'ncrețite*, suprimînd una din silabele identice ale primului cuvînt, iar Maiorescu n-a făcut altceva decît să înlocuiască apostroful cu vocala elidată. Ceva mai departe, în versul 19, găsim într-adevăr o greșeală de tipar a „Convorbirilor" (cauzată, poate, de versul 5 : „Prin ferestrele *arcate*") :

Singur numai cavalerul suspinînd privea balconul
Ce'*narcat* era cu frunze,

în loc de :

Ce'*ncărcat* era cu frunze

(cum apare în ms. 2282, 26; facsimil în ediția Mazilu, p. 529). I. Crețu (sau tipografia? „Limba romînă", XI, 1960, nr. 5, p. 50) greșește cînd spune că în „Convorbiri" stă scris *încarcat* : forma exactă din revista ieșeană e *'narcat*. Vigilent la toate discrepanțele, reale sau ortografice, dintre ediția lui Perpessicius și textul „Convorbirilor literare", I. Crețu uită să semnaleze

tocmai versul 6, de care mă ocup, socotind poate că îndreptarea adusă de Maiorescu e perfectă.

De data aceasta nu voi arunca vina pe seama tipografilor. Eu sînt convins că expresia *lungi perdelele-ncreţite* a fost considerată „incorectă" de cineva din redacţia revistei de la Iaşi. Aşa cum, peste mai puţin de doi ani, versul 117 al *Luceafărului*,

Pe negre viţele-i de păr,

cuprinzînd o formulă la fel de „incorectă", avea să fie schimbat, fără îndoială, de redactorul „Convorbirilor", în :

Pe viţele-i negre de păr,

şi versul 6 din *Scrisoarea a IV-a* a fost „îndreptat" tot de redacţie. Cineva, poate Iacob Negruzzi, a tăiat silaba finală a cuvîntului *perdelele*, f ă r ă să mai înlocuiască însă apostroful celui de-al doilea cuvînt, *'ncreţite*, cu vocala redevenită necesară (operaţie lăsată pe seama lui Maiorescu).

Aş putea invoca, în sprijinul părerii mele, următorul fapt. Ediţia Şaraga (am consultat un exemplar dintr-a 8-a mie şi altul dintr-a 12-a) scrie şi ea *Lungi perdele încreţite*; dar nota editorilor (p. 6) ne avertizează că „pentru o parte din poeziile lui" Eminescu ei au folosit „manuscriptele originale" păstrate de George Butman, fost compozitor de litere al revistei. Notele din corpul ediţiei semnalează existenţa acestor manuscrise numai pentru şase poezii : *Înger şi demon*, *Floare albastră* (apărute amîndouă în acelaşi număr al „Convorbirilor literare"), *Făt-Frumos din tei*, *Povestea teiului*, *Singurătate* şi *Departe sînt de tine*. Dar manuscrisul original al ultimelor trei poezii, cunoscut şi astăzi (vezi facsimilele în ediţia Perpessicius, vol. II, p. 11—14), cuprindea şi *Povestea codrului*, chiar pe c o n t r a p a g i n a *Poveştii teiului* (toate patru au fost publicate deodată). E cu neputinţă ca alcătuitorul ediţiei Şaraga să nu fi utilizat şi prima pagină a colii manuscrise, aşa cum i-a utilizat celelalte trei pagini. Cu toate acestea, în cazul *Poveştii codrului*, nicăieri nu se pomeneşte nimic despre original. — Să fi dispus oare fraţii Şaraga şi pentru alte poezii (inclusiv, poate, *Scrisoarea a IV-a*) de asemenea manuscrise? Oricum ar fi fost, George Butman putea păstra însă manuscrisele numai în forma transmisă culegătorului de către redacţie. Dacă presupunem, deci, că pe manuscrisul lui Eminescu, care trebuie să fi avut *Lungi perdelele 'ncreţite*, redacţia a tăiat, cu creion sau cu cerneală, ultimul *-le*, George Butman (ori culegătorul ediţiei Şaraga) n-avea de unde să ştie cine a suprimat o silabă : redactorul sau autorul? — aşa cum, în versul 41 din *Povestea teiului* (vezi facsimilul filei în locul indicat, p. 12), nu putea şti cine a tăiat ultima literă din cuvîntul *Iară* (tipărit *Ear*, ca în „Convorbiri", şi în ediţia fraţilor Şaraga, în ciuda „manuscriptului original"). Deşi, dacă astfel stau lucrurile, forma, cum se citeşte şi în ediţia Şaraga, a versului 6 din *Scrisoarea a IV-a* ar putea întări credinţa mea în intervenţia redacţiei, precum am expus-o mai sus, prefer să nu fac uz de acest argu-

ment, pentru că eu, spre deosebire de alții[1], nu sînt întru totul convins de superioritatea absolută a ediției Șaraga față de „Convorbirile literare". Nu e de loc exclus ca o colaționare minuțioasă a textelor să spulbere ceea ce s-ar putea chema „mitul ediției Șaraga". Citez numai două fapte (pe lîngă cel pomenit deja) : versurile 32 din *Mortua est* și 105 din *Înger și demon* apar în ediția Șaraga n u ca în „Convorbiri", ci ca în ediția Maiorescu (e drept că, pentru al doilea vers, ediția Șaraga indică, î n t r - o n o t ă, și varianta din „Convorbiri literare"). Să credem că, în 1883, cînd și-a alcătuit ediția, Maiorescu a făcut modificările semnalate pe baza acelorași manuscrise (sau a unora identice, dacă pot exista manuscrise identice) care aveau să genereze, după un deceniu, edițiile fraților Șaraga? Întreagă această problemă, anume cît credit trebuie să acordăm ediției Șaraga, mi se pare încă încîlcită și cred că numai un studiu special ar putea aduce lumină aici.

Dar să încheiem. Faptul că modificarea operată, după toate probabilitățile, de redactorul revistei de la Iași este, din fericire, incompletă ne arată calea pe care trebuie să o urmăm pentru a emenda versul nostru. Dacă lecțiunea *Lungi perdele încrețite*, care se găsește în ediția Maiorescu și în toate celelalte ediții, îi aparține lui Eminescu, ea nu avea nici un motiv să-și piardă vocala inițială a ultimului cuvînt, dar *Lungi perdelele-ncrețite* avea de ce (și cum) să fie văduvit de o silabă ; dacă nu ar fi vorba de o „îndreptare" a redacției (deși se știe cît de frecvent apare la Eminescu un adjectiv nearticulat prepus unui substantiv articulat), și încă am putea vorbi de o „haplologie tipografică" (sau haplografie ; vezi Demostene Russo, *Critica textelor și tehnica edițiilor*, în *Studii istorice greco-romîne*, tomul II, 1939, p. 559 n.).

Forma greșită din „Convorbiri literare", fie a redacției, fie a culegătorului, trebuie îndreptată fără ezitare, dar n u așa cum socotea de cuviință Maiorescu (și toți editorii, care s-au luat după el), ci restabilind textul după ultimul manuscris cunoscut :

> Prin ferestrele arcate după geamuri tremur numa
> Lungi **perdelele-nerețite** care scînteie ca bruma.

27.I.1964

[1] De exemplu G. C. Nicolescu, *Contribuții la lămurirea „enigmaticei" Floare-albastră*, în „Limba romînă", XII, 1963, nr. 3, p. 265—267. — Profit de această ocazie pentru a semnala, numai de dragul adevărului istoric, următorul lucru : în valorosul său studiu, G. C. Nicolescu îmi atribuie greșit afirmația că „o cercetare strict filologică ajunge să dezlege problema" versului f i n a l (= 56) din *Floare-albastră* ; cum arată și titlul articolului meu din care au fost scoase, cuvintele mai sus citate se refereau numai la versul 22 al poeziei.

TERMENI DE MARINĂ

DE

Acad. AL. GRAUR

Mi-am dat părerea, nu de mult, asupra folosirii specifice a unor termeni în mediul marinăresc, așa cum m-am pronunțat și asupra unor particularități ale limbajului medical, ingineresc etc., și nu cred că prin aceasta mi-am depășit atribuțiile, după cum sper că nu mi-am exagerat nici competența. Dar cu marinarii lucrurile nu trec așa de ușor. Am primit scrisori care, chiar dacă nu se referă direct la ce-am scris eu, apără în orice caz formulele pe care le-am condamnat. S-au scris și articole : mărturisesc că nu înțeleg de ce „Limba romînă" a publicat de două ori aceleași idei, o dată în numărul 1/1961 (articolul semnat P. Lupu-Babei, ofițer de punte) și a doua oară în numărul 1/1964 (articolul semnat Pădurariu Neculai, ofițer de marină).

Principalul argument folosit de oponenții mei, atît în scrisori, cît și în articole este : așa zic marinarii, prin urmare așa e bine. Iar marinarii zic așa pentru că așa au învățat din regulamentele alcătuite la sfîrșitul secolului trecut. Reiau discuția, nu din dorința de a polemiza, ci pentru a trata unele probleme teoretice.

Este vorba de termeni de specialitate, zice articolul recent, deci nu e nevoie să fie discutați la nivelul limbii întregului popor. Dar marinarii nu sînt în afara poporului, raportul dintre ei și popor este raportul dintre parte și întreg, iar limba întregului popor este formată tocmai din idiomurile diverselor grupări ale celor care alcătuiesc poporul. De aceea nu mi se pare curios că marinarii discută probleme de lingvistică, nici că lingviștii se ocupă de termenii de marină. Am scris altă dată [1] și mențin și acum, că noile cuvinte le creează „în primul rînd cei care au nevoie de ele, adică, în primul rînd, specialiștii, în fiecare domeniu, siliți de nevoile

[1] *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 332.

muncii. Fiind puşi în faţa unor aspecte noi ale profesiunii (aparate, părţi de aparate, metode, produse etc.), ei sînt obligaţi să le dea un nume, pentru a se putea înţelege între ei în muncă".

Urmează de aici că specialiştii îşi pot permite orice fantezie? Nicidecum, căci de foarte multe ori expresiile create de ei trec apoi în limba marelui public, pe care astfel o influenţează, în bine sau în rău. Prin urmare, lăsînd pe specialişti să stabilească dacă au nevoie de noi termeni, dacă e necesar să diferenţieze terminologia introducînd două cuvinte în loc de unu şi aşa mai departe, sîntem siliţi să cercetăm dacă nu cumva, prin inovaţiile pe care le admit, aduc vreo pagubă limbii în general.

Tocmai în acest sens am intervenit în problema termenilor marinăreşti. Am constatat trei fapte : 1. După ce s-a introdus în romîneşte cuvîntul *chei*, indiferent deocamdată de limba de unde ne-a venit, marinarii luptă să-l transforme în *cheu*, neaducînd cu aceasta alt rezultat pentru limbă decît că îi măresc lipsa de unitate ; 2. În loc să zică, aşa cum zicem cu toţii, *eu navighez*, marinarii zic *eu navig*, iarăşi în dauna unităţii limbii ; 3. Ei nu zic, ca noi toţi, *proră* şi *pupă*, ci *prova* şi *pupa*, păstrînd forma articulată şi după prepoziţii. Şi constatînd acestea, am vorbit de cosmopolitism.

Ce mi se răspunde în articolul recent? Că Dîmboviţa nu are *cheu*, ci *chei*, deoarece nu e navigabilă. Prin urmare, dacă mîine ar fi lărgită şi ar primi vapoare, aşa cum se proiectase la un moment dat, ar trebui să schimbăm imediat *cheiurile* în *cheuri*. Mai clară mi se pare poziţia lui P. Lupu-Babei, care recunoaşte că ceea ce la Bucureşti se numeşte *chei* este *cheu* pe litoral şi care susţine că trebuie să zicem *cheu*, pentru că în franţuzeşte nu este nici un *i* (deşi nimeni nu a putut dovedi că termenul a venit la noi din franţuzeşte). Cu asemenea argumente însă ar trebui să ne lăsăm convinşi să zicem şi *bataion* în loc de *batalion* sau *compotă* în loc de *compot*.

Este oare nevoie de două cuvinte, unul pentru Dîmboviţa şi altul pentru Dunăre? De ce nu atunci şi un al treilea pentru Bahlui? Problema trebuie dezbătută, pentru că, din numeroasele scrisori pe care le primesc, constat că publicul nostru, interesat astăzi de problemele de limbă, ar fi dispus să meargă pe această linie, a eliminării nu numai a omonimelor [2] şi a cuvintelor polisemantice, ci chiar şi a interzicerii de a se folosi acelaşi termen pentru aceeaşi noţiune, în situaţii diferite. Dacă însă ar fi dăunătoare sărăcirea vocabularului, cred că ar fi şi mai dăunătoare „îmbogăţirea" lui peste măsură.

Avem dicţionare şi gramatici normative al căror rost este să ajute la unificarea limbii. Folosul unificării este recunoscut astăzi de toţi vorbitorii şi nu mai este nevoie să pledez aici în această direcţie. Lucrările

[2] În scrisori venite de la marinari mi se arată că trebuie să folosim forma *cheu* pentru a evita confuzia cu *cheile* din buzunar !

normative recomandă, pentru *a naviga*, prezentul *navighez*: de ce ar fi nevoie ca marinarii să zică *navig*? Este cel puțin îndoielnic că folosirea acestei forme de conjugare ar duce la vreo îmbunătățire a navigației.

Sîntem întrebați: cine folosește verbul *a naviga* mai mult decît marinarii? Prin urmare ei trebuie să-i determine conjugarea. Răspund: n-am făcut o statistică pentru a vedea cît e de folosit verbul în discuție, dar flexiunea lui se încadrează în ansamblul gramaticii romînești [3] și nu are nimic specific marinăresc. Dacă ne-am lăsa călăuziți de părerea diverșilor profesioniști, ar trebui să întrebăm pe avocați cum se conjugă verbul *a pleda* și pe plăcintari cum se declină substantivul *plăcintă*. Dar gramatica aparține întregului popor și nu e împărțită pe felii, după specificul fiecărei profesiuni.

Am spus că forma *eu navig* este un franțuzism și îmi mențin ideea. Verbele noastre de conjugarea întîi au prezentul unele cu *-ez* și altele fără *-ez*. Este în afară de orice îndoială că tipul productiv este cel cu *-ez*. Fără *-ez* au rămas numai un număr de verbe, desigur foarte mult întrebuințate, moștenite din latinește cu organizarea pe care au primit-o în antichitate și care astăzi trebuie considerată învechită. Chiar și dintre acestea unele trec la tipul cu *-ez*: se zicea mai demult *eu lucru*, iar astăzi s-a generalizat *lucrez*. În secolul trecut, latiniștii au introdus un număr de verbe fără *-ez*, trăgînd astfel limba înapoi. Unele dintre aceste verbe au fost eliminate, altele s-au păstrat. Dar marea masă a verbelor noi au rămas cu *-ez*. Mai aproape de vremea noastră s-au introdus verbe fără *-ez*, ce e drept nu multe, după modelul francez: este fără îndoială copiată din franțuzește flexiunea de tipul *eu instal*, *eu navig* (vezi fr. *j'installe*, *je navigue*), iar flexiunea normală romînească este *instalez*, *navighez*.

Ajung în sfîrșit la *prova* și *pupa*. Tradiția noastră, a oamenilor de pe uscat, care formăm totuși majoritatea, este să zicem *proră* și *pupă*. În marină s-a introdus *provă*; în fond, e treaba marinarilor dacă vor să zică așa, cu condiția să nu încerce (dar ei încearcă!) să ne silească să părăsim forma tradițională, contra căreia nu se poate aduce nici un argument valabil. Grav este însă că în marină forma articulată se folosește și după prepoziții, exact așa cum fac străinii care învață romînește, dar n-au ajuns să vorbească bine: *de la prova pînă la pupa*, *vasul a fost lovit în prova* etc. Dar este destul să auzi pe cineva că spune *m-am așezat pe scaunul*, *mă dau jos la Foișorul*, ca să înțelegi că ai de-a face cu un străin care nu știe bine romînește.

Neculai Pădurariu emite două ipoteze, ambele la fel de naive, pentru a justifica această construcție neromînească: 1. S-a zis *în prova navei*, apoi ultimul cuvînt a fost părăsit, fără a se schimba forma celui care-l preceda; 2. *Prova* este întrebuințat adverbial. Trec peste cea de-a doua ipoteză, care nu merită nici o discuție, și mă opresc la prima: dacă o acceptăm, vom justifica toate greșelile făcute de străini, afirmînd că s-a spus întîi *stau pe scaunul vechi*, că se spune și astăzi *Foișorul de foc*,

[3] Un marinar pensionar îmi scrie că, dacă zicem *navighez*, ar trebui să zicem și *navighezăm!*

apoi, lăsîndu-se la o parte determinările, am avea dreptul să zicem *stau pe scaunul*, *mă dau jos la Foișorul.*

Nu știu dacă în regulamentele de marină se prescrie că și *teugă* se folosește articulat după prepoziții ; fapt este că am văzut scris *la teuga*, poate de un autor care a exagerat în zelul său de a se pune de acord cu marinarii. Dar tocmai aceasta este chestiunea : dacă facem o breșă în sintaxa prepozițiilor, această breșă se va lărgi în mod inevitabil. Avem nevoie de astfel de modificări, ajută ele cu ceva limba noastră ? Răspunsul la aceste întrebări, hotărît negativ, nu poate fi dat decît de lingviști.

NOTE DE CULTIVARE A LIMBII

DE

VIRGIL NESTORESCU

a (se) face cunoscut

De mult intrată în limbă, locuțiunea verbală *a (se) face cunoscut* se întrebuințează astăzi în cele mai diferite stiluri.

Într-o variantă mai veche o găsim la I. Neculce : „*I-au făcut știre* de toate ce-au făcut..." *(Letopisețul Țării Moldovei*, 1955, p. 122). În forma actuală o întîlnim la clasici : „Măria sa... *va face cunoscut* ca să vă închinați..." (C. Negruzzi, *Scrieri*, I, 1872, p. 172); „Vă rog *a-mi face cunoscut* cam pe cînd ar trebui să aștept suma cuvenită..." (I. L. Caragiale, *Opere*, VII, 1942, p. 402); „Mi se pare că *ți-am făcut* matale *cunoscut*, în epistola mea, că pe ziua de astăzi ți-am pregătit..." (M. Sadoveanu, *Opere*, IX, 1957, p. 441).

În exemplele date, această locuțiune este sinonimă cu „a vesti, a aduce la cunoștință, a comunica". În alte texte o întîlnim cu sensul de „a prezenta, a da pe față", în care al doilea element de formare, participiul, este schimbător după gen și număr : „... pe dată *îl face cunoscut* Curții și fetelor sale..." (I. Creangă, *Povestiri*, 1890, p. 208); „... pofte pe care nu îndrăznesc *a le face cunoscute* oamenilor" (S. Marcovici, *Datoriile omului creștin*, 1839, p. 6); „... speră *să facă cunoscută* marți data întrunirii..." (I.B. [1], 3033, 3/1); „La 24 noiembrie *s-au făcut cunoscute* unele împrejurări..." (I. B., 3205, 3/5); „... guvernul american *făcea cunoscute* Franței cererile pe care le prezentase Rusiei..." (L, nr. 4, 1963, 22/3).

Spre deosebire de prima situație, în aceste construcții este necesar acordul între participiu și complement, în caz contrar rezultînd exprimări greșite : „... *a făcut cunoscut* presei clasamentele..." (S, 3967, 3/4);

---

[1] Vom folosi următoarele prescurtări : I.B. (Informația Bucureștiului), L(Lumea), S(Sportul popular) Sc. (Scînteia), P (Probleme de filozofie), C (Contemporanul).

„Această ştire *a fost făcut cunoscut* de un purtător de cuvînt . . .” (I. B., 2892, 3/2).

Analizînd citatele date mai sus, constatăm că la folosirea locuţiunii verbale *a (se) face cunoscut* se impune să distingem nu numai valorile ei lexicale diferite, dar şi cele două roluri sintactice pe care le poate avea : în frază, fiind urmată de o subordonată completivă directă (participiul „cunoscut” rămînînd invariabil) şi în propoziţie (participiul „cunoscut” acordîndu-se cu complementul).

Folosirea formelor diatezei pasive în asemenea construcţii nu este recomandabilă. Exemplul următor : „. . .o ordine de zi *făcută cunoscută* opiniei publice” (I. B., 3098, 3/2) arată că în aceste cazuri acordul se realizează cu dificultate, întreaga construcţie avînd, datorită succesiunii de participii, un aspect greoi. Este de preferat, prin urmare, ca locuţiunea verbală *a face cunoscut* să fie înlocuită prin echivalente clare şi economice : „a comunica”, „a anunţa”.

pe probleme...

În ultimii ani îşi face loc tot mai mult în vorbire şi în scris această expresie calchiată din limba rusă după *no вопросам*. Iată cîteva exemple :

„Dezbaterile largi organizate de Consiliile C.S.C.A. *pe probleme* ale creaţiei artistice . . .” (C, 864, 1/4) ; „Şedinţă *pe problemele* agriculturii . . .” (Sc., 5876, 3/5) ; „Studii critice *pe probleme* de : teoria cunoaşterii, logică, sociologie” (subtitlu la cartea *Neopozitivismul*, Editura ştiinţifică, 1962, Bucureşti) ; „Oare în celelalte întreprinderi — *pe problemele* specifice fiecăreia — nu s-ar putea porni acţiuni similare?” (I. B., 3088, 3/7). În toate exemplele de mai sus prep. *pe* are înţelesul de „cu privire la . . .”, „în ce priveşte . . .”

Deşi foarte economică, construcţia aceasta nu este totuşi în spiritul limbii noastre. Redarea prepoziţiei ruseşti *no* prin *pe*, în asemenea cazuri, este forţată [2], atribuindu-se acesteia din urmă valori pe care nu le are. Valoarea pe care o capătă în construcţiile atributive sau circumstanţiale citate este cea de relaţie, care însă nu este proprie prepoziţiei *pe*. Singurele construcţii de care se apropie din acest punct de vedere sînt cele care exprimă distribuţia : ” . . . întreceri socialiste *pe profesii*” (Cf. *Gramatica Academiei R.P.R.*, ed. a II-a, vol I, p. 371), dar nici aceasta nu este o justificare temeinică pentru a acorda prepoziţiei *pe* o nouă valoare, care

[2] Foarte des întîlnim acest fenomen în traducerile din limba rusă, apărute în diferite publicaţii şi, în special, în ştirile transmise de Agerpres. Fidelitatea faţă de textul rusesc este cauza punerii în circulaţie a unor calcuri de felul celui de faţă. Dăm numai două exemple concludente : *marea deschisă* (открытое море) pentru *largul mării* şi *comunicat informativ* (информационное сообщение) pentru *comunicat*. În ultimul caz remarcăm şi caracterul pleonastic al echivalentului românesc.

ar încărca inutil registrul său de întrebuințare și așa foarte întins în sistemul prepozițiilor din limba romînă.

Deci, în ciuda faptului că expresia „pe probleme . . .” este foarte răspîndită, ea trebuie considerată ca o manifestare a exprimării neîngrijite și a unei înțelegeri greșite a economiei de cuvinte. Credem că pentru a o evita este bine să se recurgă la construcții perifrastice, de pildă : „Ședință consacrată problemelor agriculturii”; „studii critice cu privire la unele probleme de teorie a cunoașterii . . .”; „Oare în celelalte întreprinderi — pornindu-se de la problemele specifice fiecăreia . . .” etc.

PROBLEME DE TOPONIMIE

DE

MARIUS SALA

Studiul numelor de locuri și de persoană (*onomastica*) a constituit subiectul multor lucrări scrise la noi sau în străinătate. Răspîndirea acestor nume și felul în care s-au format reprezintă puncte de atracție nu numai pentru lingviști, ci și pentru geografi, istorici, etnografi. Fiecare dintre acești specialiști căutau și găseau mai ales în studiul numelor de locuri (*toponimia*) un ajutor pentru explicarea anumitor fenomene din domeniul lor de cercetare. Studiul numelor de persoane, nume de familie, prenume sau porecle, cunoscut sub numele de *antroponimie*, oferă de asemenea numeroase fapte care au atras atenția specialiștilor din mai multe domenii de activitate.

Importanța onomasticii, în general, și a fiecăreia dintre cele două științe (toponimia și antroponimia), în special, nu mai trebuie dovedită. Mă voi opri la cîteva aspecte ale problemei numai pentru a sublinia necesitatea inițierii unor culegeri și studii consacrate numelor de locuri și de persoane. Contribuțiile prețioase publicate în timpul din urmă de academicienii Iorgu Iordan și Emil Petrovici și de cîțiva cercetători de la Institutul de lingvistică din Cluj [1] pot fi amplificate prin adunarea unor noi fapte de pe teren și prin interpretarea unor fapte vechi. Acesta este motivul pentru care redacția revistei „Limba română" a hotărît deschiderea unei noi rubrici dedicată studiilor de onomastică.

★

[1] Acad. Iorgu Iordan a publicat o lucrare de ansamblu (*Toponimia românească*, București, 1963), în care sînt tratate faptele de toponimie din diferite puncte de vedere. Este o carte fundamentală pentru cei care vor să se ocupe de numele de locuri românești. Fundamentale sînt de asemenea numeroasele studii publicate de acad. Emil Petrovici; enumerarea celor apărute pînă în 1958 poate fi găsită în bibliografia volumului omagial tipărit cu ocazia împlinirii vîrstei de 60 de ani („Cercetări de lingvistică", III 1958, Supliment, p. 565—575). Studiile scrise după 1958 au apărut mai ales în „Romanoslavica" și „Cercetări de lingvistică". În această din urmă revistă sînt publicate și studiile de onomastică ale cercetătorilor de la Institutul de lingvistică din Cluj.

Cercetarea toponimiei este importantă în primul rînd pentru cunoașterea istoriei unui popor. Valoarea documentară a materialului toponimic crește în cazul cînd pentru anumite perioade din istoria unui popor ne lipsesc documentele. În astfel de cazuri, faptele de toponimie pot fi puse, din punctul de vedere al importanței lor, alături de rezultatele obținute prin cercetările arheologice, pentru că, așa cum s-a spus, toponimia reprezintă istoria nescrisă a unui popor, unde găsim amintirea unor întîmplări vechi sau noi, care au impresionat într-un fel sau altul sufletul popular (Iordan, *Top. rom.*, p. 2).

Numele de locuri ne vorbesc de multe ori despre întîmplări din trecut. Diferitele urme de fortificații, șanțuri, care au rămas pînă astăzi și care au nume sînt amintirea materială a acestor întîmplări din trecut. Sînt numeroase toponimicele *Troian*, date unor valuri de pămînt. Nume ca *Trecătoarea Domnească* și *Trecătoarea Oștilor* păstrează amintirea unor întîmplări din războaiele ruso-turce. Alteori toponimicele arată urme ale unor populații care au trecut prin țara noastră. *Giurgiu* și *Calafat* au fost puse în legătură cu genovezii care au pătruns cu corăbiile lor pe Dunăre pînă în dreptul acestor localități. După I.-A. Candrea [2], *Giurgiu* nu este decît *San-Giorgio*, în timp ce *Calafat* ar fi orașul în care genovezii veneau să-și repare corăbiile stricate în timpul lungilor lor călătorii, să și le *călăfătuiască*. Din vremurile mai îndepărtate de noi pare a fi toponimicul *Iași*, care mai apare, în afară de numele străvechiului oraș moldovean, și pentru denumirea a două localități din raioanele Făgăraș și Tîrgu Jiu (cf. *Iașul* raionul Odorhei, *Gura Iașului*, *Valea Iașului*). A. Philippide în *Originea romînilor* I, p. 728 urm. l-a explicat din numele vechi rusesc *Iasi* „alani".

În diferitele concluzii istorice care se trag din analiza toponimiei pentru lămurirea raporturilor etnologice din epoci îndepărtate asupra cărora nu dispunem de izvoare istorice bogate și sigure, trebuie să se țină însă seama de faptul că nu toate toponimicele au aceeași importanță (vezi Iordan, *Top. rom.*, p. 3). Numele unor munți sau al unor ape mari sînt cele mai vechi și deci cele mai rezistente, pentru că fiind cunoscute de un număr mai mare de oameni au fost înlocuite mai greu. Urmează, în ordinea importanței, numele de cîmpii și numele date diferitelor accidente ale solului care sînt, în general, mai vechi decît cele ale așezărilor omenești, acestea din urmă de cele mai multe ori apărute în epocile nu prea îndepărtate de cea în care trăim. Rezultă că toponimia trebuie examinată critic. Un exemplu în această privință este cel dat de volumul I al Tratatului de Istoria Romîniei, în care sînt discutate argumentele furnizate de toponimie pentru continuitatea populației autohtone pe teritoriul Daciei. Privind toponimia țării noastre se observă că hidronimia reprezintă aproximativ 80% din numele românești. Numai rîurile mijlocii și văile mai mari sînt de origine slavă. Rîurile mari ca Dunărea, Prutul, Siretul, Oltul etc. și-au păstrat numele străvechi pe care slavii le-au luat de la o populație băștinașe care nu putea fi decît daco-romană.

[2] *Principii de toponimie cu privire specială la toponimia Olteniei și a Banatului*, curs ținut la Universitatea din București, 1934—1935, p. 9—10.

Cercetarea toponimiei este interesantă în aceeași măsură și pentru istoria culturală și economică a populației dintr-o regiune mai restrînsă. Numele de locuri pot să ne dea indicații despre plantele sau animalele care au fost cunoscute în acea regiune într-un trecut mai apropiat sau mai îndepărtat. Uneori în denumirile date unor locuri găsim termeni care denumesc plante sau animale dispărute; *Zimbru* are la bază numele animalului dispărut de multă vreme din țara noastră. În aceeași situație este *Boura*, care amintește de bour, sau *Brebu*, la origine numele slav al castorului. În sfîrșit, din cercetarea toponimicelor putem afla care au fost diferitele ocupații ale oamenilor dintr-o localitate și, prin aceasta, materialul toponimic prezintă interes și pentru etnografi. O listă mare a acestor toponimice poate fi găsită în lucrarea citată de mai multe ori a acad. Iorgu Iordan (v. p. 223—231). Dăm cîteva exemple: *Albinari*, *Cepari*, *Cremenari*, *Lingurari* etc.

În sfîrșit, nici geografii nu pot rămîne indiferenți față de materialul pus la dispoziție de toponimie. Studiul raporturilor dintre mediul geografic și societatea omenească se poate face apelînd la toponimie. Unele toponimice pot ajuta la reconstituirea unor vechi arii biogeografice sau a unor vechi regiuni cultivate cu plante după cum pot, de asemenea, să arate direcțiile de deplasare a unor populații sau reconstituirea vechilor drumuri comerciale. Alteori, toponimia poate fi folosită pentru stabilirea structurii geomorfologice de suprafață sau a constituției geologice a unui teritoriu [3].

★

Am văzut cum toponimia poate fi folosită în cercetările istoricilor și ale etnografilor. Ea intră însă în primul prînd în centrul atenției lingviștilor pentru care materialul pus la dispoziție de toponimie este foarte util. Observațiile făcute de lingviști trebuie luate în considerare și de ceilalți specialiști, fiindcă lingviștii sînt cei care stabilesc originea unui nume de loc. Studiul lingvistic al toponimicelor trebuie să preceadă studiile de altă natură, de felul celor prezentate mai sus, fiindcă altfel concluziile pot fi eronate.

Toponimicele prezintă un deosebit interes pentru cei care studiază limba sub diferitele ei aspecte, în primul rînd pentru că, la fel ca în cazul istoricilor sau al etnografilor, ei pot găsi în acest domeniu date care să întregească concluziile la care au ajuns pe altă cale. Folosirea datelor puse la dispoziție de toponimie este, la fel ca în cazul istoriei, absolut necesară pentru perioadele mai îndepărtate din istoria unei limbi. Acesta este cazul limbii romîne dinainte de primele texte romînești. Stadiul în care se găsea romîna în perioadele anterioare secolului al XVI-lea îl cunoaștem, în bună parte, datorită toponimicelor și numelor de persoană din documentele slavonești sau latinești (în Transilvania) din acele secole. Putem ști, de exemplu, din aceste documente că a mai existat înainte de secolul al XVI-lea grupul *cl'*, trecut mai tîrziu la *k'*; *Urecle*, *Unclet* pentru *ureche*,

[3] Pentru toate problemele raporturilor dintre toponimie și geografie, vezi studiul lui Ion Conea din *Monografia geografică a Republicii Populare Romîne*, vol. I, 1960, p. 65—92.

unchet sînt înregistrate în vechile documente moldovenești [4]. Mai tîrziu apare și fonetismul evoluat : *Uriache*, *Unchet*, ceea ce ne arată că transformările care se produc în limbă se reflectă și în toponimie.

Am arătat, cu alt prilej [5], cum de cele mai multe ori între evoluția toponimicelor și cea a apelativelor există concordanțe și cum, din această cauză, toponimicele pot fi luate în sprijinul explicării evoluției unui fenomen. Am atras atenția tot acolo asupra faptului că există însă și discordanțe între evoluția toponimicelor și cea a apelativelor. Am subliniat acest fapt deoarece, la fel ca și în cazul istoriei, toponimia trebuie folosită și de lingviști după un examen critic al faptelor. Iată cîteva exemple care ilustrează cele spuse mai sus.

Spre deosebire de apelative, toponimicele au o poziție specială în sistemul limbii. Acest lucru se vede mai clar cînd avem a face cu toponimicele de origine străină. Denumind diferite neregularități de teren, fiind deci bine individualizate, ele nu au sens decît pentru persoanele din regiunea în care apar. În afara acestei regiuni, toponimicele străine uneori nu au nici măcar acest sens bine individualizat. Circulația lor fiind redusă, ele nu sînt cunoscute decît de un număr restrîns de vorbitori, ceea ce face ca posibilitățile de adaptare la sistemul limbii să fie mai reduse. În al doilea rînd nu trebuie să uităm că multe dintre aceste toponimice nu au nici număr, nici toate formele cazuale. Diferitele forme cazuale sînt mai puțin legate între ele și de aceea presiunea exercitată asupra unui astfel de toponimic nou de o paradigmă incompletă este slabă. Este cunoscut exemplul toponimicelor de felul lui *Bisoca*, *Cotorca*, *Glîmboca* de origine slavă, în care nu se produce diftongarea lui *o* sub influența lui *a* din silaba următoare. Cf. însă *Glîmboaca*, lîngă Sibiu, apărut într-o regiune în care presiunea romînei a fost mai puternică. Putem aminti și situația multor etimologii populare (o listă a lor poate fi găsită la Iordan, *Top. rom.*, p. 368—375)[6] : *Marosorbó*, din maghiară, a fost identificat cu femininul adjectivului romînesc *orb* și a devenit *Oarba de Mureș*, în timp ce magh. *Sovorsin* > rom. *Săvîrșin*. Tot așa *Sulița* <slav. *Selitse*, sub influența lui *suliță* iar *Cîrlibaba* <germ. *Karlsbach*, fiind apropiat de *cîrlig* în prima lui parte și de *babă* în partea finală. Uneori suferă modificări numai terminația numelui topic, care este apropiată de un anumit tip de declinare sau de un sufix cunoscut : *Sibiu* are la origine forma *Sibii*, înregistrată în documentele vechi și folosită și azi de cei din jurul acestui oraș [7], după cum *Beiuș* provine din *Beinș*. În perioada trecerii de la alfabetul chirilic la cel latinesc *Beiuș* a fost apropiat de cuvintele și toponimicele cu finala în *-uș*. Cf. și cazul lui *Zălau* devenit *Zalău*.

Și toponimicele de origine romînească pot să prezinte situații de felul celor prezentate mai sus, adică nepotriviri între evoluția toponimi-

[4] M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Iași, 1931 ; vol. II, 1932.

[5] *Du rapport entre l'évolution des appellatifs et celle des toponymes*, în *Contributions onomastiques...*, București, 1958, p. 65—96.

[6] Vezi și „Limba romînă" XI, 1962, 1, p. 79—82.

[7] Vezi „Cercetări de lingvistică" IV, 1960, p. 53.

cului şi cea a apelativului care a stat la baza lui. Aceste nepotriviri se explică prin faptul că s-a pierdut legătura etimologică dintre toponimic şi termenul care a stat la baza lui. Dacă această pierdere a legăturii etimologice este anterioară unei schimbări care a modificat forma sau forma şi conţinutul apelativului, se constată izolarea toponimicului de restul vocabularului, fiindcă apelativul cu noua lui formă continuă să participe la toate schimbările de ordin formal sau semantic la care va fi supus împreună cu celelalte elemente ale vocabularului. Toponimicele încep să nu mai aibă posibilitatea pe care o au apelativele de a numi mai multe obiecte diferite şi ajung, la fel ca toponimicele de origine străină, să desemneze un singur obiect individualizat. Neputînd participa la modificările din limbă, toponimicele de acest fel se cristalizează cu timpul în forma respectivă, rămînînd la periferia sistemului. Aşa cum am spus mai sus, astfel de toponimice prezintă o situaţie identică cu cea a toponimicelor de origine străină. Există numai o diferenţă cauzală : în timp ce toponimicele străine nu au putut intra în sistem, cele pe care le discutăm noi au făcut parte din sistem, prin intermediul apelativelor, dar au fost împinse la periferia acestuia din cauză că s-a pierdut legătura etimologică dintre toponimic şi apelativ. Aşa se explică faptul că apar numeroase etimologii populare şi pentru toponimice de origine romînească. Iată cîteva : *Curătură* apare în documentele bucovinene sub forma *Cărătură*, fiindcă apelativul *curătură* nemaifiind cunoscut, toponimicul a fost apropiat de *cără*. *Dosul Secerului* provine dintr-un mai vechi *Dosul Seciului*, probabil într-o perioadă în care *seci* „curătură" nu mai era cunoscut şi de aceea *Seciului* a fost apropiat de *seceră*. *Vizureni* are la origine pe *vizir*, apropiat ulterior de *viezure*.

Schimbările accidentale suferite de toponimice sînt numeroase şi variate. Numele topice pot fi duse dintr-o parte în alta a ţării (*Abrud*, *Haţeg*, *Turda* şi altele de acest fel din Dobrogea sînt împrumuturi recente) sau schimbate de administraţie (cf. cazul lui *Cerbătoarea* < *Ŝerbătoarea*, care, reprezentînd la rîndul lui un studiu al palatilizării lui *f*, provine din *Fierbătoarea*. Deci *Ŝerbătoarea* a fost literarizat greşit).

Din cele prezentate rezultă că pentru ca studiul toponimiei să dea rezultatele dorite trebuie cunoscute cît mai multe fapte în legătură cu numele pe care le discutăm. De asemenea este foarte important ca numele de loc să fie culeş cît mai exact, adică să fie înregistrat în forma găsită pe teren chiar dacă la prima vedere pare greşită. Răspîndirea geografică şi cea în timp sînt absolut necesare pentru a putea trage concluzii cît mai valabile. În articolele care vor urma voi prezenta cîteva aspecte ale metodologiei cercetării sincronice şi diacronice ale toponimiei romîneşti.

LUCRĂRILE ADUNĂRII GENERALE ŞI ALE CELEI DE-A IV-a SESIUNI ŞTIINŢIFICE A SOCIETĂŢII DE ŞTIINŢE ISTORICE ŞI FILOLOGICE DIN R P.R.

Între 5 şi 7 ianuarie a.c. s-a ţinut în Bucureşti Adunarea generală, urmată de cea de-a IV-a sesiune, a Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R.

Adunarea generală a fost condusă de acad. Petre Constantinescu-Iaşi, preşedintele Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., care a rostit şi cuvîntul de deschidere. În numele Ministerului Învăţămîntului, adunarea a fost salutată de tov. director general Ion Berca. Conf. univ. Emil Boldan, secretarul general al Societăţii, a prezentat darea de seamă asupra activităţii desfăşurate de Societate între 1960 şi 1963.

După discutarea dării de seamă şi aprobarea modificării unor articole ale Statutului, a fost ales noul Consiliu de conducere alcătuit din 49 membri, care a desemnat apoi Biroul Consiliului de conducere, avînd ca preşedinte pe acad. Petre Constantinescu-Iaşi, iar ca secretar general pe conf. univ. Emil Boldan.

★

Cea de-a IV-a sesiune ştiinţifică a Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice a început la 6 ianuarie a.c. printr-o şedinţă plenară în care s-au ţinut cinci comunicări.

Acad. Petre Constantinescu-Iaşi în comunicarea sa *Rolul maselor populare în făurirea şi desăvîrşirea statului naţional romîn* a prezentat aspecte din istoria poporului nostru, care ilustrează contribuţia poporului la făurirea statului naţional. Acad. D. Panaitescu-Perpessicius, vorbind despre *Rectificări şi contrarectificări la ediţiile poeziilor lui M. Eminescu*, a dezbătut cîteva din problemele legate de editarea corectă a textului eminescian. Acad. Tudor Vianu, în comunicarea *Filologie şi estetică*, s-a referit la raporturile dintre criteriile filologice, istorice şi estetice care trebuie să stea la baza aprecierii operelor literare. Acad. Al. Graur, în expunerea *Între filologie şi lingvistică*, pornind de la definiţia celor doi termeni, arată că, după analiza lor, se ajunge la un rezultat oarecum paradoxal: sînt două ştiinţe deosebite care, totuşi, în unele părţi coincid. Făcînd istoricul acestor ştiinţe, acad. Al. Graur demonstrează că diferitele încercări de a le despărţi au rămas infructuoase. După ce enumeră sarcinile lingvisticii, care nu pot fi aduse la îndeplinire numai prin forţele ei, vorbitorul arată că această ştiinţă nu poate fi total despărţită de filologie.

Mihail Guboglu, preşedintele Secţiei de studii orientale a Societăţii de ştiinţe istorice şi

filologice din R.P.R., a vorbit despre *Importanța izvoarelor orientale pentru istoria Romîniei și a altor state din sud-estul Europei.*

★

În după amiaza zilei de 6 ianuarie și în dimineața celei de 7 ianuarie, lucrările sesiunii au continuat pe secții.

La *Secția de filologie*, ședințele au fost prezidate, pe rînd, de acad. Iorgu Iordan, prof. univ. Al. Balaci și conf. univ. G. C. Nicolescu. Prof. univ. Alexandru Balaci, prorectorul Universității București, a vorbit despre *Caracteristicile modernității poeziei lui Givanni Pascoli*; prof. Ștefan Iacob, din Brașov, în comunicarea *Categoria aspectului verbal în limba romînă*, încearcă să elucideze această complexă și controversată problemă, susținînd existența aspectului verbal, ca o categorie morfologică în limba romînă. Prof. Traian Cantemir (Rîmnicul Vîlcea) și prof. D. Curechianu (Pitești) au prezentat *Noi mărturii despre Anton Pann la Rîmnicu-Vîlcea.* C. N. Mihalache (Timișoara) a vorbit despre *Camil Petrescu, profesor și ziarist la Timișoara.* Lector univ. Mircea Brătucu (București) a prezentat comunicarea *Cibernetica și literatura.* Subliniind însemnătatea teoretică a examinării raporturilor dintre cibernetică și literatură, vorbitorul își exprimă părerea că realizarea pe baza ciberneticii a traducerilor literare este cu neputință, deoarece ar fi necesar cîte un program pentru fiecare traducere în parte, ceea ce practic ar fi absurd. Lector univ. George Munteanu (București) a vorbit despre *Preocupări metodologice în legătură cu studierea lui M. Eminescu.* Eugen Simion (București) a prezentat comunicarea *Tradițiile realismului socialist în literatura romînă*, iar I. Faragó (Cluj), *Povestitori bilingvi romîno-maghiari*, întemeindu-se pe observații făcute în localități cu populație mixtă (romînă și maghiară) din regiunea Cluj. Ion Apostol Popescu (Gherla) a citit comunicarea *Concepția despre folclor a lui Ion Pop Retegan.*

★

Secția de istorie a prezentat următoarele comunicări:

Nicolae Lupu (Sibiu), *Atelierul monetar din cetatea dacică de la Tilișca*; Sava Iancovici (București), *Haiducia în Balcani*; I. D. Marin (Botoșani), *Botoșanii — apanaj al doamnelor Moldovei*; N. Simache (Ploiești), *Tulburările din Ploiești în anul 1860*; Ion Iacoș (București), *Greva metalurgiștilor din București din iunie 1912*; C. Marinescu și I. Brezeanu (Galați), *Din istoria luptelor revoluționare în porturile dunărene Galați și Brăila între anii 1905—1910*; Mircea Valea și C. Enea (Deva), *Contribuții la lupta țărănimii hunedorene pentru pămînt și trai mai bun între cele două războaie mondiale*; D. Zaharia (Bacău), *Situația materială a muncitorilor și țăranilor în reg. Bacău în perioada 1940—1944.*

★

La Secția de studii orientale au fost prezentate comunicările: Mustafa Mehmet (București), *Considerații asupra unor etimologii turcești în limba romînă*; Eugenia Popescu-Județ, *Dimitrie Cantemir și muzica turcă*; Matilda Alexandrescu-Dersca-Bulgaru (București), *Fuga ca formă de luptă a țărănimii romîne împotriva dominației otomane la sfîrșitul veacului al XVIII-lea*; Ioan Timuș (București), *Contribuții la alcătuirea unui dicționar japonez-romîn*; Constantin Daniel (București), *Începutul epocii de fier în Orientul apropiat în lumina datelor lingvistice*; H. Dj. Siruni (București), *Influența răscoalei gelaliilor din Anatolia în formarea coloniilor armenești în țările romîne*; G. G. Florescu, *Agenția Principatelor Unite la Constantinopol în perioada Unirii*; N. Zberea (București), *Originea și trăsăturile caracteristice ale limbii hindi.*

Comunicările au fost urmate de discuții vii, deseori contradictorii, cele mai multe la un înalt nivel științific, dovedind pregătirea participanților, membri ai Societății de științe istorice și filologice din R.P.R.

M. I. Dragomirescu

Lingvistică generală. Culegere de articole, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 205 p.

Aşa cum arată titlul, cartea cuprinde articole consacrate unor probleme de lingvistică generală care preocupă largi pături de cititori, dornici să cunoască stadiul actual de cercetare în domeniul teoriei generale a limbii.

Cele şapte studii incluse în culegere, traduse din limba rusă de Lucia Wald şi Elena Slave, aparţin unor cercetători sovietici, filozofi sau lingvişti, care abordează cu competenţă teme diverse.

Primul şi, după părerea noastră, cel mai interesant dintre studiile selecţionate, intitulat *Originea limbii şi rolul ei în formarea gîndirii*, semnat de filozoful A. G. Spirkin, abordează o serie de probleme deosebit de interesante: premisele biologice ale vorbirii, condiţiile obiective de viaţă în care a apărut omul şi care au dus la necesitatea comunicării, mijloacele de semnalizare, mecanismele de formare a legăturii dintre sunete şi imaginile obiectelor şi fenomenelor din realitate, stadiile ipotetice prin care a trecut procesul de formare a limbii, scrierea — fază superioară în dezvoltarea gîndirii.

În cel de-al doilea studiu, *Rolul limbii în cunoaştere* (autor: D. P. Gorski), legat tematic de cel precedent, se subliniază legătura organică dintre limbă şi gîndire, rolul esenţial al limbii în cunoaştere, în procesul transmiterii cunoştinţelor către generaţiile următoare, ca şi în procesul schimbului de idei între oameni şi în procesul trecerii de la treapta senzorială a cunoaşterii la cea raţională.

Articolul *Despre gîndirea într-o limbă străină* de B. S. Fokin se adresează nu atît pedagogilor, cît celor care învaţă o limbă străină. Aceştia pot trage de aici învăţăminte folositoare.

Foarte documentat şi instructiv este articolul *Scurtă schiţă de istorie a scrierii* de V. A. Kocerghina, în care se face o trecere în revistă a tipurilor de scriere, de la pictografie pînă la scrierea literală din zilele noastre.

Două studii, *Despre cauzele schimbării sensului cuvintelor* de T. V. Stroeva şi *Există un lexic internaţional?* de V. V. Akulenko, tratează probleme generale ale vocabularului. Primul se opreşte asupra faptelor extralingvistice şi pur lingvistice care determină modificările de sens ale cuvintelor, modificări constituind una din resursele de îmbogăţire calitativă a lexicului. Al doilea studiu abordează unele aspecte legate de problema existenţei şi utilităţii unui lexic internaţional în schimbul internaţional de informaţii.

Culegerea se încheie cu un studiu dedicat structurii şi evoluţiei limbii, anume *Problema*

constituirii structurii gramaticale de T. A. Degteriova [1], în care, pentru a ilustra consideraţiile teoretice, se compară elemente comune gramaticii mai multor limbi indo-europene cu material lingvistic aparţinînd unor limbi neindo-europene.

Alcătuit în mod judicios, volumul întruneşte lucrări, în general, valoroase.

Unul dintre studiile introduse în această culegere, *Rolul limbii în cunoaştere*, semnat de D. P. Gorski, a fost însă criticat după apariţia sa (cf. A. A. Zinoviev şi I. I. Revzin, *О книге „Мышление и язык"*. în „Вопросы языкознания", 2/1958).

Punctele principale ale criticii amintite ar fi trebuit semnalate, fie şi într-o notă.

Considerăm binevenită iniţiativa Editurii ştiinţifice de a pune la dispoziţia publicului larg asemenea lucrări de lingvistică generală. Ar fi de aşteptat ca în culegerile anunţate să se acorde mai multă atenţie noilor direcţii de cercetare în ştiinţa limbii, care preocupă nu numai pe specialişti, ci şi pe mulţi oameni care au luat cunoştiinţă într-un mod sau altul de tendinţele lingvisticii moderne.

V. N.

ERWIN SILZER, *Wir lernen rumänisch sprechen.* Ein Taschenlehrbuch..., VEB Verlag Sprache und Literatur, Halle (Saale), 1963, 159 p.

Publicată în colecţia *Sprachen für jedermann*, lucrarea lui Erwin Silzer este un mic manual, destinat începătorilor, în special studenţilor germani care doresc să înveţe limba romînă. Ea cuprinde în total cincisprezece texte romîneşti alcătuite de autor pe o temă anumită, toate formulate simplu, cu propoziţii sau fraze scurte şi accesibile. Autorul a avut în vedere nu numai familiarizarea cu vocabularul uzual şi cu unele noţiuni de gramatică a limbii romîne, ci şi formarea unor deprinderi de conversaţie curentă. Textele oferă acel minim de cunoştinţe necesare întreţinerii unei conversaţii simple la sosirea în Bucureşti („La hotel", „În cameră", „La restaurant") sau în timpul unei vizite prin oraş („Cu tramvaiul", „Pe stradă", „Capitala"), precum şi unele informaţii în legătură cu anumite instituţii şi întreprinderi mari („Poşta", „Gara de Nord", „Casa de cultură a sindicatelor", „În vizită la Uzinele 23 August" etc.).

Primele patru texte sînt însoţite de transcrierea fonetică a fiecărui cuvînt, pe rînduri paralele, şi de traducerea lui în limba germană.

Fiecare text, constituind o lecţie, este urmat de vocabularul necesar, de noţiuni de gramatică şi de exerciţii aplicative.

Într-un capitol introductiv (*Schrift und Aussprache*), sînt date noţiunile elementare referitoare la pronunţie (vocale, semivocale, consoane, accent) şi la scriere (alfabetul).

Folosind metoda obişnuită a predării limbilor străine, autorul introduce diverse noţiuni de gramatică în măsura în care sînt necesare înţelegerii textului, pornind de la simplu la complex: articolul nehotărît şi substantivul, prezentul verbelor auxiliare *a fi* şi *a avea*, articolul hotărît, infinitivul verbelor la cele patru conjugări, declinarea substantivelor, indicativul prezent al verbelor etc.

Ultima parte cuprinde o recapitulare a declinărilor (p. 100—101) şi a conjugărilor

[1] La transcrierea numelor proprii volumul nu respectă indicaţiile *Îndreptarului ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, Editura Academiei R.P.R., 1960, care recomandă ca *ë* din limba rusă să se redea prin *io*. Astfel, numele Degtereva trebuie transcris Degteriova; tot aşa *Bokariov*, nu Bokarev (p. 232).

(p. 102—106), vocabularul romîn-german (p. 110—126) şi german-romîn folosit (p. 126—146), precum si traducerea în limba germană a textelor netraduse la capitolele respective (5—15).

Cunoscînd bine limba romînă, autorul a realizat un manual util în care sînt bine tratate multe noţiuni de morfologie şi de fonetică. Pentru explicarea noţiunilor de fonetică (vocale, semivocale, consoane, diftongi şi triftongi), s-a recurs la exemple bine alese, stabilind unele analogii cu limba germană (de exemplu, pronunţarea lui *ă* este comparată cu a lui *e* din *Vater* şi *Lager*, a lui *ghe, ghi* cu *gehen* şi *Gipfel* etc.) şi chiar cu limba rusă (pronunţarea lui *î* din limba romînă este apropiată de aceea a lui ы din limba rusă, iar *-i* din *bani, lupi*, cu semnul moale din această limbă).

Utilă pentru înţelegerea pronunţiei este şi apropierea rostirii lui *e* din pronumele personale *eu, el, ei, ele* de aceea a lui *je* din *jemand* şi *jeder* sau a lui *e* din *ea* de a lui *ja* din limba germană.

Din gramatică autorul a ales numai noţiunile mai importante, pe care le-a explicat clar, folosind procedee variate pentru înţelegerea lor. Astfel, pentru a înlesni deosebirea dintre formele accentuate şi cele neaccentuate ale pronumelui personal, s-a folosit următorul procedeu : formele accentuate pot sta şi singure (de exemplu : Cine e bolnav? *eu*. Pe cine ai văzut? Pe *tine*), în timp ce cele neaccentuate se folosesc numai cu un verb (p. 89).

Ori de cîte ori a fost necesar, s-au făcut apropieri şi s-au scos în evidenţă deosebirile dintre limba romînă şi limba germană, fără a se da detalii inutile sau inaccesibile.

Cum este şi normal, într-un manual pentru începători nu se puteau trata toate noţiunile de morfologie sau de fonetică. De aceea, despre diftongi şi triftongi nu s-a menţionat decît atît cît a fost necesar pentru pronunţarea unor sunete. Despre silabă nu s-a spus nimic. De altfel, cunoaşterea acesteia ar fi necesitat o tratare mai dezvoltată a diftongilor, a triftongilor şi a hiatului, care nu este nici măcar amintit.

Insuficient tratată este şi diateza pasivă, care este numai amintită (p. 99).

Deşi autorul cunoaşte bine gramatica limbii romîne, consider necesar să semnalez cîteva amănunte care i-au scăpat din vedere, cu speranţa că ele vor putea fi examinate cu ocazia unor eventuale reeditări.

Astfel, întrucît în primul text a folosit propoziţia : „Ne revedem într-o jumătate de oră", autorul a considerat necesar să lămurească scrierea cu liniuţă de unire a cuvintelor *într-o*, dar, în loc să arate că prepoziţia *într-u*, urmată de articolele nehotărîte *un* şi *o*, se scrie *într-un, într-o* din cauza elidării vocalei *-u*, afirmă : „Prepoziţia *în* înainte de *o* şi *un* dă *într-o* şi *într-un* (p. 20). De asemenea, la articolul hotărît afirmă, după unele gramatici mai vechi ale noastre, că „*-u-* din cuvîntul *băiatul* este o vocală de legătură", care se intercalează între consoana finală a masculinului şi articolul hotărît al singularului (p. 24). Or, gramaticile mai noi au clarificat problema originii acestui *-u-*, care nu este altceva decît vechea terminaţie a substantivelor masculine şi neutre, dispărută cu timpul.

La pagina 39, explicînd elementele componente ale conjunctivului prezent, arată că aceasta constă din particula *să* şi formele indicativului prezent al verbului de conjugat. Era bine să se fi precizat că numai la persoana I şi a II-a singular şi plural formele conjunctivului sînt identice cu ale indicativului, deoarece, la persoana a III-a, cele două moduri se deosebesc şi prin desinenţe şi prin unele alternanţe fonetice în tema verbului. De altfel, chiar verbele conjugate de autor, pe aceeaşi pagină, infirmă regula dată.

Astfel, persoana a III-a singular a conjunctivului la verbele : *a lucra, a tăcea, a face, a dormi, a fi, a avea* este : *să lucreze, să tacă, să facă, să doarmă, să fie, să aibă*, în timp ce la persoana a III-a a indicativului prezent găsim : *lucrează, tace, face, doarme, este, are*. Deosebiri tot atît de evidente sînt şi între persoana a III-a plural a conjunctivului şi a indicativului prezent (*să lucreze — lucrează* ; *să tacă — tac* ; *să facă — fac* ; *să doarmă — dorm* ; *să fie — sînt* ; *să aibă — au*).

Deși în manual nu sînt tratate decît incidental unele noțiuni de sintaxă, totuși la adjectiv (p. 46) se precizează că numele predicativ exprimat printr-un adjectiv se acordă cu subiectul în număr și gen, fără a se menționa și acordul în caz.

Acest lucru era necesar pentru cei care învață limba romînă, deoarece dezacorduri de felul acesta se observă frecvent la străinii care nu cunosc bine această limbă.

În general, autorul evită detaliile. Cu toate acestea, la adjective, încearcă o împărțire a lor în șapte grupe (p. 50): 1) cu patru terminații (bun *m* — bună *f* — buni *m. pl.* — bune *f. pl.*), 2) cu două terminații (mare *m* — mare *f* — mari *m. pl.* — mari *f. pl.*), 3) cele terminate în *-os* (frumos *m* — frumoasă *f* — frumoși *m. pl.* — frumoase *f. pl.*), 4) cele terminate în *-tor* (folositor *m* — folositoare *f* — folositori *m. pl.* — folositoare *f. pl.*), 5) cu terminația *-d* (cald *m* — caldă *f* — calzi *m. pl.* — calde *f. pl.*), 6) cu terminația *-t* (obosit *m* — obosită *f* — obosiți *m. pl.* — obosite *f. pl.*), 7) cu terminația *-s* (fără nici un exemplu).

O astfel de grupare nici nu cuprinde toate categoriile de adjective (exemplu: *rău — rea*; *roșu — roșie*; *militel — militică* etc.), nici nu contribuie prea mult la înțelegerea adjectivelor.

În fond, adjectivele din grupele 3—6 nu au decît două terminații, iar grupa a șaptea putea lipsi, deoarece, fără exemple, nu spune nimic. Chiar adjectivele din prima grupă nu au de fapt decît două terminații, întrucît cele de la plural nu sînt decît forme ale acestui număr. Aceeași observație trebuie făcută și la celelalte grupe de adjective menționate mai sus.

Consider ca o scăpare din vedere și afirmația că numeralele cardinale de la douăzeci înainte se formează cu prepoziția *și*, în loc de conjuncția *și*.

La capitolul „Numeralul" se precizează că numeralul ordinal se formează la masculin cu sufixul *-lea* (p. 58), iar la feminin cu *-a*. Fiind vorba de elemente cunoscute din lecțiile precedente, se putea specifica exact care sînt elementele componente.

La pronumele interogativ autorul a dat următoarele exemple: *care șofer? care stradă?* considerînd adjectivul interogativ *care* ca pronume interogativ.

Unele lămuriri erau necesare și la adjectivele posesive, unde *lui* și *ei* din exemplele *fratele lui, fratele ei, frații lui, frații ei* etc. sînt trecute înaintea posesivului *său, sa*, fără nici o altă precizare.

Trecînd peste alte observații de amănunt, mă voi opri puțin la prepozițiile și locuțiunile prepoziționale construite cu genitivul. Alături de: *asupra, contra, deasupra, împotriva, în fața*, sînt considerate prepoziții sau locuțiuni prepoziționale care se construiesc cu genitivul și: *dedesubt, înainte, dinapoi, împrejur*, care, în forma dată în manual, nu pot fi decît adverbe.

Probabil că autorul s-a gîndit la formele: *dedesubtul, dinaintea, dinapoia, împrejurul*, care cer după ele genitivul și se folosesc ca prepoziții sau locuțiuni prepoziționale.

Menționarea în continuare a participiilor, folosite uneori și ca prepoziții: *mulțumită* și *datorită* numai ca prepoziții care se construiesc cu dativul, fără nici o altă explicație, este riscantă. Oricare străin, întîlnind aceste cuvinte în exemple de felul acesta: „Mama era *mulțumită* de munca mea" sau „Elena se întoarse acasă *mulțumită*", se va întreba ce fel de prepoziții pot fi acestea.

În ceea ce privește ordinea tratării unor probleme de gramatică, ar fi fost bine să se fi avut în vedere repartizarea lor în așa fel, încît fiecare noțiune nouă să se întemeieze pe toate elementele necesare înțelegerii ei. Așa, de exemplu, declinarea substantivelor însoțite de adjective ar fi fost mai bine înțeleasă dacă se trata după cunoașterea terminațiilor adjectivelor, nu înainte de aceasta (p. 45).

De asemenea, era necesară o precizare a funcțiunilor adjectivului în propoziții înainte de discutarea acordului numelui predicativ cu subiectul (p. 46), mai ales că exemplele

date cuprind adjective şi cu funcţiune de atribut şi cu funcţiune de nume predicativ (p. 45—46).

Exprimarea este corectă şi îngrijită. Poate n-ar fi fost rău să se fi folosit numeralul ordinal în locul celui cardinal în primul text (p. 17): „Am o cameră la etajul doi" şi „Liftul îl conduce la etajul doi".

Avînd în vedere dificultăţile pe care le întîmpină în general străinii cînd vorbesc sau scriu o limbă mai puţin cunoscută, consider că erau necesare şi unele îndrumări de ortoepie şi de ortografie.

Făcînd abstracţie de aceste amănunte, Erwin Silzer a reuşit să elaboreze un manual util, trezind interes pentru studiul limbii romîne şi înlesnind cunoaşterea ei peste hotare.

I. Popescu

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

* * * **Gramatica limbii române**, ediția a II-a, revăzută și adăugită, vol. I, 440 p., 18,50 lei; vol. II, 592 p., 26 lei.

IORGU IORDAN, **Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode**, 440 p., 25,70 lei.

IORGU IORDAN, **Toponomia românească**, 582 p. + 1 pl., 34 lei.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii române**, vol. II, **Limbile balcanice**, ediția a treia revăzută și adăugită, 148 p. + 3 pl., 4,55 lei.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii române**, vol. III, **Limbile slave meridionale (sec. VI—XII)**, ediția a patra revăzută și adăugită, 160 p. + 1 pl., 4,45 lei.

AL. GRAUR, **Etimologii românești**, 184 p., 5,15 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român** (Serie nouă), vol. III. Hărțile de la 623 la 909 + 4 pl., 99 lei.

* * * **Probleme de lingvistică generală**, vol. IV, 204 p., 8,20 lei.

* * * **Fonetică și dialectologie**, vol. V, 368 p. + 3 pl., 15,10 lei.

* * * **Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română**, vol. III, 296 p., 11,30 lei.

* * * **Cahiers de linguistiques théoriques et appliqués I**, 257 p., 9,70 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicționarul dialectului aromîn, general și etimologic. Dictionnaire aroumain (Macédo-roumain) général et étymologique**, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiță, 1 hartă, 72,60 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicționar onomastic românesc**, 470 p., 29 lei.

Revista apare de 6 ori pe an.

Prețul unui abonament este de 24 lei.

În țară abonamentele se fac la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii și difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

Orice comandă din străinătate (numere izolate sau abonamente) se face prin:

CARTIMEX

Căsuța poștală 134—153
București
R.P. Română

sau prin reprezentanții săi din străinătate.

I. P. „Informația" — c. 694

42.200

Lei 4.—

T 8152 Bib. Cs.

LIMBA ROMÎNĂ

3

ANUL XIII

1964

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

0 IUL. 2005

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN, *redactor responsabil;*
prof. univ. ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct;*
V. ARVINTE (Iași); GH. BOLOCAN; VL. DRIMBA;
I. GHEȚIE; VALERIA GUȚU-ROMALO; prof. ION POPESCU; FLORA ȘUTEU, *secretar de redacție.*

• Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la Comitetul de redacție al revistei: București, Raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei nr. 194.
• Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

LR anul XIII nr. 3 p. 181—204 București 1964

I 8152

ULL 2014

LIMBA ROMÎNĂ

Anul XIII 1964 nr. 3

U
IAȘI 2022

SUMAR

75 DE ANI DE LA MOARTEA LUI EMINESCU Pag.

G. I. TOHĂNEANU, Valori stilistice ale întrebuinţării timpurilor în poezia lui M. Eminescu 183
I. CREŢU, Cîteva aspecte deosebite ale limbajului eminescian 196
FLORA ŞUTEU, Precizări asupra formei unor versuri eminesciene . . 202

LINGVISTICĂ GENERALĂ

SORIN STATI, Constituenţii imediaţi 206

GRAMATICĂ ŞI ORTOGRAFIE

PAULA DIACONESCU, Construcţii prepoziţionale echivalente cu un caz oblic în traducerile din secolul al XVI-lea 224
B. WECHSLER, Transcrierea cuvintelor şi numelor chinezeşti în limba română 231
VASILE BREBAN, Scrierea cu iniţiale majuscule 245

FILOLOGIE ŞI LIMBĂ LITERARĂ

DESPINA URSU, Glosare de neologisme din perioada 1830—1860 . . 250
C. SĂNDULESCU, Rolul limbilor clasice în formarea termenilor medicali 261

CONSULTAŢII

MARIUS SALA, Probleme de toponimie (II) 267

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Crestomaţie romanică, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1962 (*Teodora Cristea, Alexandru Mircan, Olga Tudorică*) 275
IORGU IORDAN, *Toponimia românească*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963 (*Marius Sala*) 278
Cărţile populare în literatura românească, Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Ion C. Chiţimia şi Dan Simonescu. Vol. I-II [Bucureşti], Editura pentru literatură, 1963 (*Virgil Cândea*) 280
N. MIHĂESCU, *Abateri de la exprimarea corectă*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963 (*Valentina Hristea*) 284
GH. BULGĂR, *Eminescu despre problemele limbii române literare*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963 (*Luiza Seche*) 289
A. A. LEONTIEV, Возникновение и первоначальное развитие языка, Moscova, 1963 (*L. Wald*) 291

IN MEMORIAM

IORGU IORDAN, Tudor Vianu 295

15577
5936

BIBLIOTECA CE
SIBIU

VALORI STILISTICE ALE ÎNTREBUINȚĂRII TIMPURILOR ÎN POEZIA LUI M. EMINESCU

DE

G. I. TOHĂNEANU

Problema întrebuințării timpurilor verbale — atît în limba vorbită, cît, mai ales, în limba literaturii artistice — ar merita să reţină cu mai multă insistenţă atenţia lingviştilor şi a criticilor literari. Din păcate însă, lingviştii o abordează numai în cadrul aspectului vorbit al limbii, considerînd că valorificarea artistică a întrebuinţării timpurilor se situează la periferia sau chiar în afara sferei lor de preocupări. Critica literară, la rîndul ei, trece cu destulă uşurinţă peste mijloacele de redare artistică a fondului de idei, ca să nu mai vorbim de aspectele de ordin strict lingvistic, care nu sînt decît foarte rar luate în considerare. Se constituie astfel, treptat, o zonă neutră — *terra nullius* — care riscă tot mai mult să rămînă în afara atenţiei ambelor tabere, deşi firesc ar fi ca, dimpotrivă, ea să stîrnească, în egală măsură, interesul amîndurora.

În ultimele două decenii, printre specialiştii chemaţi să cerceteze utilizarea artistică a timpurilor verbale, singur acad. Tudor Vianu a acordat problemei atenţia cuvenită, concretizîndu-şi observaţiile într-o suită de studii grupate laolaltă într-un volum apărut acum cîţiva ani[1]. Simpla enumerare a titlurilor este edificatoare; *Problema stilistică a imperfectului*; *Mai mult ca perfectul şi tehnica naraţiunii*; *Prezentul etern în naraţiunea istorică*; *Tehnica basoreliefului în proza lui N. Bălcescu.* Realizate cu fineţea şi acuitatea proprii autorului, observaţiile cuprinse în aceste articole se referă la un mare număr de prozatori, printre care amintesc, în ordinea apariţiei lor în texte, pe : C. Negruzzi, N. Filimon, N. Bălcescu, L. Rebreanu, I. A. Bassarabescu, E. Gîrleanu, I. Creangă, D. D. Pătrăşcanu, Al. I. Odobescu, Camil Petrescu, M. Sadoveanu, T. Arghezi, B. P. Hasdeu, I. Slavici etc. Abia dacă mai este nevoie să subliniez interesul ridicat cu care nu numai specialiştii, ci şi scriitorii

[1] *Problemele metaforei şi alte studii de stilistică*, ESPLA, 1957, p. 209—260.

înşişi ar trebui să întîmpine asemenea articole, întrucît ele relevă unele componente esenţiale şi pilduitoare ale artei prozatorilor noştri clasici.

Semnalez că, în revista ieşeană „Studii şi cercetări ştiinţifice", Filologie (XIV, 1962, fasc. 2, p. 155—166), V. Sofroni publică recent un interesant studiu, intitulat *Sinonimia unor forme verbale — procedeu al măiestriei artistice la Eminescu.* Independent de lingvistul din Iaşi, am ajuns, în prima parte a cercetării mele, la unele constatări asemănătoare.

Literatura strict lingvistică a problemei este ceva mai bogată, începînd cu capitolul de sine stătător dedicat întrebuinţării timpurilor în romîneşte de acad. Iorgu Iordan, în *Stilistica limbii romîne* (1944, p. 143—157). Deşi autorul urmăreşte problema dintr-un unghi oarecum special — acela al posibilităţii vorbitorului de a înlocui, în procesul comunicării, un timp prin altul — premisele au, de fiecare dată, un deosebit interes teoretic, legat de valorile generale ale întrebuinţării timpurilor în romîneşte. Materialul ilustrativ este selectat tot din opere literare, dar — cum era, de altfel, şi firesc — numai din acelea aparţinînd unor scriitori orali, cum sînt, în primul rînd, Creangă şi Caragiale.

Contribuţii preţioase la problema în discuţie aduce acad. Al. Graur, în succintele sale *Observaţii asupra întrebuinţării timpurilor în romîneşte* („Limbă şi literatură", I, 1955, p. 134—141), relevînd unele valori interesante ale formelor verbale temporale, care, pînă atunci, scăpaseră atenţiei cercetătorilor.

În ultimii ani se poate constata o anumită înviorare în cercetările de acest gen, concretizată într-o serie de articole apărute în publicaţiile noastre de specialitate. Bibliografia problemei îşi găseşte o oglindire ceva mai largă în *Gramatica limbii romîne* (Editura Academiei R.P.R., 1963), vol. I, p. 298—299.

*

Cititorul asiduu al lui Eminescu nu poate să nu fie frapat, de la o vreme, de imensa varietate a formelor verbale folosite de poet. S-ar putea, cred, spune — fără riscul de a greşi — că în creaţia eminesciană, mai limpede şi mai convingător decît oriunde aiurea, verbul romînesc îşi dezvăluie, valorificată artistic potrivit cerinţelor conţinutului, întreaga bogăţie a flexiunii sale. Adecvarea procedeelor artistice la exigenţele ideii poetice, adică a formei la conţinut, este un criteriu esenţial, în procesul de selecţie sinonimică, aplicat, de data aceasta, la domeniul morfologiei.

Cercetarea de faţă îşi propune, mai întîi, să ilustreze multitudinea şi varietatea formelor verbale folosite de poet, raportîndu-le, de cîte ori este necesar şi posibil, la conţinut, iar ulterior, în a doua ei parte, să aprofundeze unele aspecte speciale ale problemei.

Merită a fi semnalat, în primul rînd, faptul că — în numai cîteva versuri — poetul concentrează uneori numeroase forme verbale repre-

zentînd toate cele trei timpuri. Faptul este cu deosebire semnificativ în prima strofă a unui binecunoscut sonet :

„*Trecut-au* anii ca nori lungi pe şesuri
Şi niciodată *n-or să vie* iară,
Căci nu mă-*ncîntă* azi cum mă *mişcară*
Poveşti şi doine, ghicitori, eresuri ..."

Ceea ce este izbitor aci nu este atît numărul verbelor predicate — destul de mare, totuşi, dacă îl raportăm la spaţiul restrîns al celor trei versuri în care sînt cuprinse — cît, mai cu seamă, *varietatea* lor, căci, de fiecare dată, timpul morfologic este altul : perfectul compus, viitorul I, prezentul, perfectul simplu. „Chenarul" îl constituie cele două forme de trecut (*trecut-au*, *mişcară*) care închid între ele alte două forme, reprezentînd celelalte trepte temporale — viitorul (*n-or să vie*) şi prezentul (*-ncîntă*). Buchetul acesta al timpurilor este în desăvîrşit acord cu ideea poetică a sonetului şi contribuie din plin la reliefarea exprimării ei.

Poetul recurge, de asemenea, la unele forme temporale vechi, ieşite din uz. Sinonimia gramaticală care se realizează astfel, între ele şi corespondentele lor moderne, lărgeşte aria posibilităţilor de triere a materialului lingvistic — atît de necesară în constituirea expresiei artistice — prilejuindu-i poetului constatări teoretice de cel mai înalt interes : „Începe să mi se facă clar că limba românească este într-adevăr bogată .... În hîrţoage vechi am descoperit mai multe formaţii sintactice fermecătoare, mai multe timpuri care au fost uitate ..." (v. Gh. Bulgăr, *Scriitorii romîni despre limbă şi stil*, 1957, p. 142). Eminescu reînvie aceste forme verbale „uitate", obţinînd, de fiecare dată, efecte notabile. În primul vers al poemului *Melancolie*, de pildă, ne întîmpină forma veche, analitică, de mai mult ca perfect : „Părea că printre nouri *s-a fost deschis* o poartă". Prestigiul stilistic al acestei forme verbale, alimentat de vechimea ei, o face aptă de a contribui la închegarea şi întemeierea atmosferei auguste şi solemne în care se desfăşoară imaginea. Cred că este util să remarc că forma în discuţie nu apare în nici una din variantele manuscrise ale poeziei (v. Perpessicius, *Opere*, vol. I, p. 368—381).

Alte arhaisme morfologice din domeniul flexiunii verbale se află, de obicei, la sfîrşit de vers, asigurînd rime noi, originale. Se impune, de la început, atenţiei *adumbriseţi* (în loc de *adumbriserăţi*) în *Scrisoarea III* :

„O eroi, care-n trecutul de măriri vă *adumbriseţi*
Aţi ajuns acum de modă de vă scot din letopiseţi".

Rima astfel obţinută (*-iseţi*) se remarcă prin originalitatea şi plenitudinea ei. Poetul nu recurge însă la acest arhaism morfologic numai pentru a-şi îmbogăţi cu încă una — pe cît de nouă, pe atît de frapantă — colecţia rimelor proprii. Forma arhaică de mai mult ca perfect subliniază viguros invocarea patetică a trecutului „de măriri", cînd bătrînul Mircea, glorificat în prima parte a *Scrisorii*, călăuzea poporul în lupta împotriva cotropitorilor otomani. Pe de altă parte, accentuarea

neobișnuită, ca în slavă, *letopiseți* (cf. rus. летописец), devine necesară pentru asigurarea rimei, înscriindu-se, totodată, în rîndul celorlalte procedee arhaizante folosite cu atîta măiestrie și fără ostentanție de poet.

Vechiul perfect simplu în *-um* (pers. I, pl.) pare foarte firesc pe buzele lui Mircea, către sfîrșitul celebrului său discurs, într-o variantă manuscrisă a aceluiași poem :

„Căci din Noi *făcum* cetate și din inimă un zid
Și nimic nu s-o alege de-a ta faimă Baiazid"
(Perpessicius, O, vol. II, p. 330, v. 201—202

Deși întrebuințarea unei asemenea forme ar fi contribuit la realizarea, cu mijloace lingvistice, a culorii de epocă, poetul nu se hotărăște totuși să o rețină în textul definitiv, destinat tiparului, al poeziei. El preferă să evoce „limba veche și-nțeleaptă" cu mijloacele limbii moderne. Sau — cum menționează undeva Tudor Vianu, comentînd un pasaj al *Scrisorii III* — „Eminescu ne oferă deci un tablou lingvistic al părții încă vii din limba veche" (v. „Cum vorbim", nr. 1/1950, p. 5). În schimb altundeva — și anume în poezia *De-or trece anii* ... — un alt asemenea arhaism morfologic (*văzum*) rezistă, în final de vers, la rimă. Faptul nu trebuie să ne surprindă, căci poezia amintită reunește în cuprinsul doar al cîtorva versuri, forme arhaice (*văzum*), populare (*or trece*), dialectale (*plăcè*), familiare (*Un „nu știu cum" ș-un „nu știu ce", una-mi este mie*) — care alcătuiesc, laolaltă, un adevărat mozaic stilistic.

Eminescu recurge destul de des la formele verbale populare, mai cu seamă la cele de viitor. Opțiunea pentru dubletele populare este uneori determinată și de tehnica versificației, căci ele diferă, de obicei — ca număr de silabe — de corespondentele lor literare. În majoritatea cazurilor există însă și alte motive, mai puternice, ținînd de conținutul poeziei, care fac ca formele populare să fie preferate. A explica, de fiecare dată, asemenea fenomene prin „necesități metrice" înseamnă a sărăci interpretarea textului literar, neglijînd, implicit, raportul dintre substanța poetică și expresia lingvistică în care ea se întruchipează. În lumina acestor observații este interesant de relevat că formele populare de viitor alternează sau chiar se opun celor literare, potrivit unor intenții artistice care nu pot scăpa unui ochi atent.

Folosite pe scară largă în poeziile de dragoste — mai ales în dialog — formele populare de viitor au, față de cele literare, avantajul de a sugera lingvistic atmosfera destinsă, intimă, a idilei. Iată, între multe altele, cîteva exemple : „Unde te duci? Cînd *o să vii?*" (*Atît de fragedă* ...); „Nu zi ba de te-*oi cuprinde*" (*Lasă-ți lumea* ...); „Ne-*om da* sărutări pe cale" (*Floare albastră*) etc. În *Luceafărul* asemenea forme apar și pe buzele lui Hiperion, în dialogul cu Cătălina :

„Colo-n palate de mărgean
Te-*oi duce* veacuri multe.
Și toată lumea-n ocean
De tine *o s-asculte*".

Cînd însă, în cadrul aceluiaşi dialog, Hiperion se leagă să renunţe la nemurire, pentru ca, astfel, să poată cîştiga iubirea Cătălinei, solemnitatea momentului este reliefată cu ajutorul formei literare de viitor :

„Da, *mă voi naşte* din păcat,
Primind o altă lege..."

În *Foaia veştedă* (după N. Lenau) Eminescu recurge la viitorul literar de cîte ori tonul confesiunii lirice îmbracă formele austere ale unui legămînt : „*Voi păstra*-o, *voi întinde*-o /Între foile acele,/ Ce le am din alte timpuri, /De la mîna dragei mele..."; „*Voi păstra* întreg amarul/ Şi norocul ăstor foi..." Cine confruntă tălmăcirea eminesciană cu originalul german (*Das dürre Blatt*) poate constata că adoptarea viitorului, în locurile citate, constituie una din „libertăţile" pe care poetul nostru şi le-a îngăduit faţă de textul lui Lenau, unde apare, de fiecare dată, prezentul : „Das dürre Blatt *bewahr*' ich mir.," /Ich *halte* fest, zu bittrer Lust,/ Was all mein Glück gewesen...". Eminescu a simţit că, în contextul respectiv, viitorul literar întăreşte afirmaţia, conferindu-i totodată prestigiul certitudinii. Semnificaţia acestei „abateri" de la original sporeşte dacă amintim şi faptul că, în unele variante manuscrise, poetul menţinuse prezentul, aidoma ca în modelul german : „Eu *păstrez* norocul jalnic /Din trecutul ăstor foi" (Perpessicius, O, vol. II, p. 143, v. 21). Reţinerea timpului viitor în textul definitiv al poeziei este, aşadar, fără îndoială, rodul unui proces selectiv, ale cărui trepte se pot întrezări cercetînd variantele poeziei.

Deosebirea stilistică dintre cele două forme de viitor se conturează desluşit într-un crîmpei din *Scrisoarea III :*

„Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierţi ;
Dar acu *vei vrea* cu oaste şi război ca să ne certi,
Ori *vei vrea* să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale,
Să ne dai un semn şi nouă de mila măriei-tale...
De-*o fi* una, de-*o fi* alta... Ce e scris şi pentru noi,
Bucuroşi le-*om duce* toate, de e pace, de-i război".

Formele literare (*vei vrea*) apar, aşadar, numai atunci cînd Mircea se adresează direct, la persoana a II-a, interlocutorului său, mijlocind exprimarea, foarte potrivită, a sentimentului de bună-cuviinţă rece şi demnă cu care bătrînul domnitor întîmpină ameninţările lui Baiazid. De îndată ce tiparele rigide impuse de convenienţele limbajului diplomatic se înmlădie, într-o oarecare măsură, prin schimbarea subiectului gramatical, vorbitorul poate reveni la formele, mai simple şi mai firesti, ale viitorului popular (*o fi, om duce*).

Un aspect deosebit de semnificativ al acestor alternanţe şi opoziţii, cu efecte stilistice de loc neglijabile, ni se învederează în *Floare albastră* :

„Şi mi-*i spune*-atunci poveşti
Şi minciuni cu-a ta guriţă,
Eu pe-un fir de romăniţă
Voi cerca de mă iubeşti.

Şi de-a soarelui căldură
Voi fi roşie ca mărul,
Mi-*oi desface* de-aur părul
Să-ţi astup cu dînsul gura.

De mi-*i da* o sărutare
Nime-n lume *n-a s-o ştie,*
Căci *va fi* sub pălărie —
Ş-apoi cine treabă are !

Cînd prin crengi *s-a fi ivit*
Luna-n noaptea cea de vară,
Mi-*i ţinea* de subsuoară,
Te-*oi ţinea* de după gît.

Pe cărare-n bolţi de frunze,
Apucînd spre sat în vale,
Ne-om da sărutări pe cale
Dulci ca florile ascunse.

Şi sosind l-al porţii prag,
Vom vorbi-n întunecime ;
Grija noastră n-aib-o nime,
Cui ce-i pasă că-mi esti drag ?"

Din 17 verbe predicate — cîte numără textul citat — 12 sînt la timpul viitor, prefigurînd un mare număr de acte mărunte, componente ale universului iubirii. Dintre acestea, 8 sînt forme populare şi numai 4 literare. Frecvenţa celor populare se armonizează cu atmosfera idilică, plăsmuită anticipativ în toate detaliile ei. Cele cîteva forme literare — contrastînd agreabil cu corespondentele lor populare şi cu tonul destins al evocării — sugerează un fel de „mască a seriozităţii", care se destramă de îndată ce e aplicată, dezvăluind iarăşi chipul graţios al idilei. Trebuie să mai precizez, în sfîrşit, că auxiliarul morfologic al viitorului popular este precedat, aproape de fiecare dată, de forme pronominale conjuncte de persoana I sau a II-a, în dativ sau acuzativ (*mi*-i spune, *Mi*-oi desface, *mi*-i da, *Mi*-i ţinea, *Te*-oi ţinea, *Ne*-om da), care contribuie substanţial la întemeierea atmosferei de şăgalnică intimitate, specifică acestei părţi a poeziei.

Către sfîrşit, poemul *Mai am un singur dor* oferă material interesant pentru discuţia noastră. Cîtă vreme poetul însăilează fapte cu un caracter particular şi intim, viitorul popular precumpăneşte :

„Cum *n-oi* mai *fi* pribeag
De-atunci înainte,
M-*or troieni* cu drag
Aduceri-aminte.

Luceferi, ce răsar
Din umbră de cetini,
Fiindu-mi prieteni,
O să-mi *zîmbească* iar".

Ulterior însă, apar formele literare, mai apte să exprime acordurile solemne din final :

„*Va geme* de patemi
Al mării aspru cînt...
Ci eu *voi fi* pămînt
În singurătate-mi".

De o frecvență remarcabilă se bucură, la Eminescu, formele *inverse* de viitor. Poetul generalizează, uneori, întrebuințarea lor, ca în *Povestea codrului* :

Adormi-vom, troieni-va
Teiul floarea-i peste noi,
Și prin somn *auzi-vom* bucium
De la stînele de oi"

— sau le face să alterneze cu cele *directe* — fie ele literare ori populare — ca în strofa următoare din *Dorința* :

„Pe genunchii mei *ședea-vei*,
Vom fi singuri — singurei,
Iar în păr înfiorate
Or să-ți *cadă* flori de tei".

Formele inverse de viitor sînt, uneori, avantajoase din motive strict tehnice, avînd cu totul altă structură metrică decît corespondentele lor directe, care — cu excepția celor aparținînd verbelor de conjugarea a III-a — sînt întotdeauna accentuate pe silaba finală. Cu ajutorul formelor inverse se pot obține însă, chiar la verbele de conjugările I, a II-a, și a IV-a, unități metrice *paroxitone* : *ghici-vei*, *cătá-voi* (*Glossă*), *Încordá-voi (Scrisoarea II)* sau chiar *proparoxitone* : *trimíte-voi (Scrisoarea III)*, *spúne-ți-voi (Sara pe deal)* etc.

Există însă situații — nu rare — cînd încercarea de a explica formele inverse numai prin „necesitățile metrice" se dovedește inoperantă. Astfel, în versul „*Simți*-o-*voi* odată umbrind mormîntul meu" *(O, mamă)* — într-un pasaj de o mare intensitate afectivă — forma inversă de viitor face posibil ca, în fruntea versului, să se detașeze însăși purtătoarea sensului noțional al grupului gramatical respectiv, adică forma de infinitiv a verbului *(simți)*. Trebuie să mai adaug însă că, în ordine directă (*O voi simți*), accentul frazei ar fi zăbovit un timp, căzînd abia pe silaba a patra (∪ ∪ ∪ ⏜), pe cînd așa (*simți-o-voi*) el lovește silaba a doua (∪ ⏜ ∪ ∪), marcînd, totodată, vîrful intonațional maxim din întregul vers, după care urmează o cădere lentă, dar neîntreruptă. Pusă în felul acesta, problema folosirii formelor inverse de viitor devine un capitol al topicii.

Altundeva, şi anume într-o strofă din *Dorinţa*, alternanţa formelor directă şi inversă de viitor trebuie explicată prin motive de ordin eufonic. Iată, mai întîi, textul :

„Vom visa un vis ferice,
Îngîna-ne-*vor* c-un cînt
Singuratece izvoare,
Blînda batere de vînt".

Forma directă (*Ne vor îngîna*) ar fi putut, la fel de bine, să se încadreze în tiparul metric al versului respectiv. Pentru a ne da limpede seama de ce poetul a preferat forma inversă, să examinăm, mai întîi, structura metrică a strofei în forma ei actuală :

⏑ ⏑ ⏓ ⏑ ⏓ ⏑ ⏓ ⏑
⏑ ⏑ ⏓ ⏑ ⏑ ⏑ ⏓
⏑ ⏑ ⏓ ⏑ ⏑ ⏑ ⏓ ⏑
⏓ ⏑ ⏓ ⏑ ⏑ ⏑ ⏓

Se vede, aşadar, că, în fiecare din versurile acestei strofe, silaba a treia este mereu accentuată şi că, de fiecare dată, vocala aflată în această poziţie este *á* :

Vom vi-sá
În-gî-ná-
Sin-gu-rá-
Blîn-da bá-

Revenirea, cu regularitate, a *aceleiaşi* vocale accentuate (*á*) în *aceeaşi* poziţie a fiecărui vers explică, împreună cu alţi factori, armonia — atît de caracteristic eminesciană — care învăluie întreaga strofă. Forma directă de viitor, în versul al doilea, fără a impieta asupra corectitudinii ritmice, ar fi fost distonantă, prin simplul fapt că, în silaba a treia, ar fi apărut vocala *î* (*Ne vor în-*), în loc de *á*, iar aceasta s-ar fi retras tocmai în silaba a cincea (*Ne vor îngîná*), simetria şi armonia fiind astfel distruse. De altfel, grupul metric realizat cu ajutorul formei inverse (⏑⏑ ⏓ ⏑⏑), presupunînd o silabă accentuată încadrată, de o parte şi de alta, de cîte două neaccentuate, este de o simetrie desăvîrşită şi fără îndoială mult mai armonios decît cel pe care l-ar fi realizat forma directă (⏑⏑ ⏑ ⏑⏓).

Dintre procedeele artistice specific eminesciene, legate de întrebuinţarea timpurilor, mă voi referi, în a doua parte a cercetării de faţă, la unul singur, pe cît de puţin studiat, pe atît de interesant şi de evident : este vorba de alternanţa, în acelaşi context, a unor timpuri gramaticale diferite, şi anume de alternanţa prezentului cu imperfectul, cînd de aşteptat ar fi fost ca întrebuinţarea prezentului să fie generalizată. Procedeul acesta — secondat, de obicei, de altele, cu totul remarcabile şi ele — caracterizează unele din cele mai celebre fragmente eminesciene, cum ar fi, de pildă, descrierea bătăliei din *Scrisoarea III*.

Pentru a reînvia lupta de la Rovine, poetul recurge la prezentul dramatic. Mai întîi el statorniceşte însă în trecut, cu ajutorul perfectului

simplu, două acțiuni anterioare bătăliei : reîntoarcerea lui Mircea în tabăra sa („Și abia *plecă* bătrînul . . .“) și vuietul amenințător al pădurii în care se adăpostea armia romînă („Codrul *clocoti* de zgomot . . .“). Urmează, imediat, descrierea propriu-zisă a bătăliei, evocată la prezentul istoric. Iată, de pildă, primul episod — pregătirea și apoi șarja cavaleriei :

„Călărețiі *împlu* cîmpul și *roiesc* după un semn
Și în caii lor sălbatici *bat* cu scările de lemn,
Pe copite *iau* în fugă fața negrului pămînt,
Lănci *scînteie* lungi în soare, arcuri *se întind* în vînt . . .“

Impresia de participare directă, vizuală, la evenimentele narate — iscată și întreținută de întrebuințarea prezentului dramatic — este considerabil sporită de intensitatea rezonanței acustice a textului. Însuși versul al doilea este de o remarcabilă forță sugestivă, explicabilă, în bună măsură, prin frecvența vocalei rotunjite **o**, care se „rostogolește“ de cinci ori de-a lungul numai al primului emistih („Codrul clocoti de zgomot . . .“). Textul abundă în cuvinte cu valoare onomatopeică, unele îngrămădite în același vers (*Vîjîind*, *vijelia*, *plesnetul*), altele situate la distanță, dar apropiate prin structura lor sonoră foarte asemănătoare, datorită fie identității vocalelor, fie numărului egal de silabe, fie aceleiași poziții a accentului, fie tuturor acestor factori laolaltă (zgó-mot, ró-pot, tró-pot ; freá-măt, strí-găt, plé-snet).

Rețeaua fină a aliterațiilor :

„Vijîind ca vijelia si ca plesnetul de ploaie ;“

— armonizarea vocalelor sub ictus :

„Risipite se-mprăștie a dușmánilor șiráguri ;“

— frecvența , în același vers, a anumitor grupuri de sunete care — raportate la conținut — își satisfac valențele expresive :

„Călărețiі **împlu cîmpul** și roiesc după un semn
Și în **cáii** lor **sălbátici bát** cu scările de lemn“ ;

— amploarea și plenitudinea rimelor : **zbucium/bucium, grindeni /pretutindeni, suliți/uliți** — îmbogățesc, fără să epuizeze, inventarul procedeelor de prelucrare artistică a materialului sonor al limbii și zămislesc imagini de o intensitate auditivă rar întîlnită, accentuînd totodată, așa cum am arătat, sentimentul — deja înfiripat cu ajutorul întrebuințării prezentului istoric — de participare nemijlocită, cu toate porțile simțirii larg deschise, la dramaticele evenimente evocate.

Momentele culminante ale bătăliei sînt însă redate — în ceea ce privește întrebuințarea timpurilor gramaticale — cu ajutorul unor pro-

cedee profund originale. Reţin deocamdată, pentru discuţia noastră, un singur text semnificativ :

„Mircea însuşi *mînă*-n luptă vijelia-ngrozitoare
Care *vine, vine, vine*, calcă totul în picioare ;
Durduind **soseau** călării ca un zid înalt de suliţi,
Printre cetele păgîne *trec* rupîndu-şi large uliţi ;
Risipite *se-mprăştie* a duşmanilor şiraguri
Şi gonind biruitoare tot **veneau** a ţării steaguri".

Întregul pasaj se bazează, cum lesne se poate constata, pe alternanţa prezentului istoric (*mînă, vine, calcă, trec, se-mprăştie*) cu imperfectul (*soseau, veneau*). Rolul acestei alternanţe nu este de a separa acţiunile în timp, întrucît — logic — ele sînt, în sens larg, simultane. Interferenţa imperfectului cu prezentul creează cititorului senzaţia picturală a unor planuri diferite *în spaţiu*, conferind astfel scenei evocate o mare mobilitate şi un intens dramatism. Exprimînd acţiuni durativ-dinamice sub forma unor procese în neistovita lor devenire, imperfectul prelungeşte „dîra" lor pînă sub ochii cititorului sau, mai bine-zis, ai privitorului, care dobîndeşte, ca în faţa unui tablou, iluzia adîncimii în spaţiu, a perspectivei. Astfel, în timp ce, în primul plan, ne apare Mircea în fruntea oştii sale, pe un altul, secundar, vedem desfăşurîndu-se, pînă-n zare, zidurile înalte „de suliţi" ale cavaleriei în plină mişcare. Alternînd, aşadar, cu prezentul istoric, imperfectul îşi dezvăluie funcţiunea sa pitorească, reuşind să scarifice în spaţiu acţiunile, prelungindu-le, către primul plan, pe cele situate pe un plan afund şi sporind astfel, prin iluzia mişcării şi a perspectivei, dinamismul tabloului. Precizez că, în ambele cazuri, întrebuinţarea prezentului nu ar fi prejudiciat cu nimic corectitudinea metrică a versurilor, căci *soseau* = *sosesc*/⏑ ⏓/, iar *tot veneau*=*vin mereu*/⏓ ⏑ ⏓/.

Tiparele unui singur vers nu sînt prea înguste pentru a închide în ele alternanţa amintită : „În genunchi *căđeau* pedeştrii, colo caii *se răstoarnă*". De data aceasta privirea spectatorului, îmbrăţişînd, pînă la un anumit moment, întregul tablou, în toată adîncimea lui, se concentrează dintr-odată asupra primului plan, cîştigată de un detaliu plin de dramatism şi orientată de gestul deictic implicat adverbului *colo*.

Cu mijloace similare ne este redat, în preludiul aceluiaşi poem, visul sultanului :

„*Vede* cum din ceruri luna *lunecă* şi *se coboară*
Şi *s-apropie* de dînsul preschimbată în fecioară,
Înflorea cărarea ca de pasul blîndei primăveri,
Ochii ei sînt plini de umbra tăinuitelor dureri".

De pe fondul general al povestirii — evocate la prezent — se desprinde un detaliu a cărui vigoare plastică este reliefată prin imperfect. Înflorirea cărării este astfel văzută *dinamic*, în plină devenire, ca într-un film cu desene animate, unde ochiul are iluzia că surprinde, graţie progresului treptat, dar zorit al culorii mai vii, însuşi *procesul* înfloririi. Se rezolvă astfel, printr-un spor estetic, şi contradicţia dintre sensul lexical

momentan, punctual, al verbului *înflori* și acela *durativ* al timpului la care el este întrebuințat.

Ca să nu se creadă că ne aflăm, totuși, în fața unui fenomen singular, iată un pastel din *Călin*, ilustrînd același procedeu :

„Sură-i sara cea de toamnă, de pe lacuri apa sură
Înfunda mișcarea-i creață între stuf la iezătură ;
Iar pădurea lin *suspină* și prin frunzele uscate
Rînduri, rînduri *trece*-un freamăt ce le *scutură* pe toate".

În tabloul general al înserării, realizat cu ajutorul prezentului descriptiv (sură-*i* sara, pădurea *suspină*, *trece*-un foșnet, *scutură*), imperfectul (*înfunda*) exprimă un amănunt grațios, văzut în continuă mișcare.

Fapte și mai semnificative în această privință oferă însă binecunoscuta procesiune a nunții din același poem :

„Acum iată că din codru și Călin mirele *iese*,
Care *ține*-n a lui mînă mîna gingașei mirese.
Îi **foșnea** uscat pe frunze poala lung-a albei rochii,
Fața-*i* roșie ca mărul, de noroc i-*s* umezi ochii ;
La pămînt mai că *ajunge* al ei păr de aur moale,
Care-i *cade* peste brațe, peste umerele goale.
Astfel *vine* mlădioasă, trupul ei frumos îl *poartă*,
Flori albastre *are*-n păru-i și o stea în frunte *poartă*".

Din 11 verbe la moduri personale — cîte numără textul — 10 sînt la prezentul dramatic și numai unul la alt timp (imperfectul). Și acum, întrebuințarea izolată a imperfectului ținteşte să individualizeze puternic un detaliu, de data aceasta, acustic. Închegată cu ajutorul imperfectului, imaginea auditivă se desfășoară în timp, înfiripîndu-se discret, la început, dar cîștigînd apoi în intensitate și evocînd tot mai pregnant foșnetul uscat al frunzelor, prin structura sonoră specifică a versului respectiv. Mi se pare interesant să subliniez, din acest punct de vedere, că materialul fonetic este, în funcție de conținut, sensibil diferit de la un emistih la celălalt. Primul emistih, unde se găsește grupul sintactic al predicatului (*foșnea*), însoțit de determinantele sale circumstanțiale (*uscat, pe frunze*), are o structură precumpănitor consonantică, evidentă fiind, mai ales, frecvența, de o remarcabilă forță sugestivă, a constrictivelor : *f*, *ș*, *s*, *f*, *z*. Raportat la conținut, acest material sonor devine expresiv, participînd la constituirea imaginii auditive. În al doilea emistih — unde întîmpinăm grupul sintactic al subiectului cu determinantele sale (*poala lung-a albei rochii*), constrictivele dispar cu totul, făcînd loc lichidelor (*l*, *l*, *l*, *r*), din a căror moale urzeală se încheagă plăsmuirea diafană a miresei.

Adăugîndu-se imperfectului, virtuțile sugestive ale sunetelor — puse în valoare — prelungesc imaginea acustică făcînd-o perceptibilă în timp și multiplicîndu-i ecourile care învăluie, în mreaja lor, întregul context. Menționez că, și de data aceasta, cercetarea variantelor ne întărește în convingerea că Eminescu, neelaborînd niciodată pur intuitiv, a ajuns *deliberat* la imperfect, întrucît acest timp apare abia în forma defini-

tivă, destinată tiparului, a poeziei. În ultima variantă a acestui fragment (Perpessicius, O, vol. I, p. 419, v. 223), întrebuințarea prezentului este generalizată, extinzîndu-se, deci, și asupra versului nostru, care suna după cum urmează : „Și *foșnesc* încet pe frunze poale lungi a albei rochii". Eminescu a preferat însă imperfectul, pentru că, altfel — realizată cu ajutorul prezentului — imaginea acustică s-ar fi destrămat în chiar clipa întruchipării ei.

Tîlcuind, de fiecare dată, intenții artistice precise, alternanța acestor două timpuri gramaticale revine, ca un leitmotiv, de-a lungul întregii creații eminesciene.

În *Povestea teiului*, de pildă, aventura celor doi tineri este, aproape în întregime, redată la prezentul istoric ; cu ajutorul aceluiași timp este evocat și cadrul natural — pădurea — în care se desfășoară narațiunea. Iată finalul poeziei :

„Se tot *duc*, se *duc* mereu,
Trec în umbră, *pier* în vale,
Iară cornul plin de jale
Sună dulce, *sună* greu,

Blîndu-i sunet se *împarte*
Peste văi, împrăștiet,
Mai încet, tot mai încet,
Mai departe... mai departe...

Sus în brazii de pe dealuri
Luna-n urmă *ține* strajă
Iar izvorul, prins de vrajă,
Răsărea sunînd din valuri".

Împins, datorită imperfectului, pe un plan interior al tabloului, detaliul izvorului reușește să creeze — grație aceluiași timp — senzația vizuală a perspectivei și a mișcării, nuanțînd astfel decorul imobil al brazilor străjuiți de razele lunii.

În părțile sale pur narative, *Luceafărul* oferă, de asemenea, exemple instructive în acest sens. La începutul poemului, de pildă, cîtă vreme Hiperion își furișează razele pe urmele Cătălinei, fără ca aceasta să răspundă chemării lui, povestirea se menține la prezent :

„Și pas cu pas pe urma ei
Alunecă-n odaie,
Țesînd cu recile-i scîntei
O mreajă de văpaie.

Și cînd în pat *se-ntinde* drept
Copila să se culce,
I-atinge mînile pe piept,
I-nchide geana dulce ;

Și din oglindă luminiș
Pe trupu-i *se revarsă*,
Pe ochii mari, bătînd închiși,
Pe fața ei întoarsă".

Cînd însă, la capătul acestui episod, Cătălina răspunde, în sfîrşit, chemării lui Hiperion, întîmpinîndu-i „cu un surîs" strălucirea razelor, poetul substituie prezentului, imperfectul — redînd astfel dinamic tensiunea întîlnirii şi dilatînd, parcă spre prezent, hotarele şubrede ale clipei în care cele două fiinţe, reprezentînd două lumi, comunică pentru întîia oară :

„Ea îl *privea* cu un surîs,
El *tremura*-n oglindă..."

Trebuie subliniat că, şi în acest caz, întrebuinţarea prezentului ar fi fost posibilă : „Ea îl *priveşte* c-un surîs, / El *tremură*-n oglindă..." Rezultă, aşadar, că alternanţa timpurilor nu poate fi, cel puţin în unele situaţii, explicată prin criterii de ordin formal, ci se întemeiază pe o anumită viziune estetică.

Către sfîrşitul poemului, succesiunea nemijlocită a celor două timpuri dobîndeşte un nou tîlc, simbolic :

„*Răsare* luna liniştit
Şi tremurînd din apă

Şi *împle* cu-ale ei scîntei
Cărările din crînguri.
Sub şirul lung de mîndri tei
Şedeau doi tineri singuri".

De data aceasta imperfectul (*şedeau*) introduce, în peisajul nopţii, idila Cătălinei, situînd-o însă pe un plan secundar şi afund („în cercul vostru strîmt"), şi lăsînd să strălucească, în lumina puternică a prezentului, chipul naturii, scăldat în razele nemuritoare ale lui Hiperion.

Cercetarea, deocamdată parţială, a întrebuinţării stilistice a timpurilor în poezia lui Eminescu confirmă aspecte caracteristice şi exemplare ale artei lui.

Alternanţa formelor verbale temporale — între care se constituie un raport de sinonimie morfologică — dovedeşte solicitarea şi aproprierea nuanţată a tuturor resurselor limbii, pentru adecvarea ireproşabilă la conţinut a mijloacelor de exprimare.

Alternanţa, în acelaşi context, a unor timpuri gramaticale diferite — cum este aceea dintre imperfect şi prezentul istoric sau descriptiv, studiată mai sus — conduce însă către o altă, mai importantă, concluzie :

Poetul redescoperă mereu lumea, cuprinzînd-o în viziunea plastic-realistă a unui artist desăvîrşit şi multilateral. Universul îşi prelungeşte şi îşi sporeşte, în reprezentările lui Eminescu, întreaga sa bogăţie de forme şi contururi. Surprinsă pictural, în adîncime şi în devenire, realitatea trăieşte, în fantezia lui, o viaţă nouă, plină de relief şi de culoare. Iată de ce, chiar şi după ce au fost înmlădiate şi supuse tiparelor eterne, plăsmuirile poetului păstrează — intact — freamătul clipei în care s-au zămislit.

CÎTEVA ASPECTE DEOSEBITE ALE LIMBAJULUI EMINESCIAN

DE

I. CREȚU

În lipsa unui dicționar al limbii lui Eminescu, nu s-a întocmit încă un studiu sistematic asupra diferitelor aspecte ale limbii marelui poet. Din această cauză n-au fost studiate mai de aproape unele elemente lexicale și semantice, construcții stilistice, expresii, forme rare ori creații proprii eminesciene, precum și influențe suferite de Eminescu în expresivitatea sa lingvistică, atît în cea a versurilor cît și în cea a prozei sale, multe din ele rămînînd chiar nesemnalate pînă astăzi.

Voi încerca în paginile de față să atrag atenția cititorilor asupra cîtorva din aspectele limbajului eminescian peste care se trece, în genere, cu oarecare ușurință.

— *Prostatec-ă.* Adjectivul acesta se întîlnește în versul 131, din *Scrisoarea întîi.*

„...Și *prostatecele* nări
Și le umflă orișicine în savante adunări
Cînd de tine se vorbește..."

La o lectură curentă, e greu de definit cuvîntul *prostatec* din această poezie a lui Eminescu.

Liviu Marian explica adjectivul „prostaticele" prin „nări, pe care un prost și le umflă, pentru a-și da aere de om deștept" („Convorbiri Literare", n-rele 6—9, 1939, p. 1020).

S-ar părea că avem de-a face cu un epitet de apreciere drastică, foarte depreciativă, cum se și potrivește într-un stil bogat în elemente de șarjă și de invectivă, ca cel din satirele (*Scrisorile*) lui Eminescu. Dar Eminescu mai folosește acest cuvînt și într-o poezie inedită, cu mai multe variante, în manuscrisele 2285, 2262 și 2256, unde se află versurile :

„O blondă cu părul de aur — șirată
De-amoru-i *prostatec* rîzînd se desfată".

Nuanța de „prostănac", „prostesc" din dicționare nu este însă identică cu aceea de „prostatec". Cel puțin contextul din versurile citate nu îngăduie o suprapunere perfectă între „prostănac" sau „prostesc" și „prostatec". De aceea eu cred că este mai indicat să facem o apropiere între intenția poetului și nuanța de înțeles pe care îl avea cuvîntul „prostatec" în scrierile mai vechi. În acest sens îmi îngădui să atrag atenția asupra înțelesului pe care îl dă acestui cuvînt Vasile Pogor bătrînul (tatăl celui de la Junimea), care are o poezie intitulată *Deșertăciunea lumii, răutățile ei și tristele urmări ale faptelor rele*, publicată de Aron Pumnul în *Lepturariu romînesc*, tomul IV, partea I, p. 97, unde citim versurile : „Dar neam trece și neam vine, iar pămîntul în veci stă : Acest adevăr *prostatic* pentru ce mă întristă".

Ce poate însemna „adevăr prostatic" la Pogor? „Prostesc" sau „de prostănac" ori „de om prost" nu corespunde cu nuanța din versurile lui Pogor, unde „adevăr prostatic" s-ar putea traduce numai cu „adevăr comun", adică „răspîndit", „cunoscut de toată lumea". Prin analogie am putea spune că „prostatec" din versurile lui Eminescu, citate mai sus, ar putea să însemneze „comun", „de rînd".

Dacă cineva însă mi-ar obiecta că nu e probabil ca Eminescu să fi luat acest cuvînt cu înțelesul respectiv din poezia lui Vasile Pogor, eu i-aș răspunde că lucrul acesta nu e numai posibil, dar este și cert, fiindcă avem o dovadă în faptul că Eminescu îl prețuia atît de mult pe Pogor încît într-o inedită a sa din manuscrisul 2284 folosește aforismul menționat la Pogor : „Neam vine și neam trece" cu adaosul „toți se-nșală", aforism pe care-l întîlnim și într-un articol ziaristic al poetului în forma : „neam vine și neam trece — aceasta e legenda veacurilor" și chiar în forma : „neam vine și neam trece, dar pămîntul în veci stă (o vorbă veche)".

Se știe, de asemenea, că între hîrtiile rămase de la Eminescu se află, în manuscrisul 2307, o satiră în versuri, scrisă cu litere chirilice, pe care Em. Vîrtosu a identificat-o ca provenind de la Vasile Pogor bătrînul (vezi *Studii de istorie modernă*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1957). Cît despre *Lepturariul* lui Pumnul se știe cu siguranță că Eminescu l-a folosit.

Nu este îndoială deci că între cuvîntul *prostatec* din versurile lui Eminescu și cel din poezia lui Pogor este o strînsă legătură.

— Eminescu avea o deosebită prețuire pentru forme ca : *vorbareț, pizmătareț, certareț, meșteșugareț, cumpătareț*. Astfel în versurile 98 și 99 din *Împărat și Proletar* primele două sînt în rimă : „... Locul hienei îl luă cel *vorbareț*, /Locul cruzimii vechie cel lins și *pizmătareț*". Forma *vorbareț* este folosită și în poezii inedite ca *Eco*, versul 124 : „Mi-e ciudă pe frunza cuminte/ Pe *vorbarețe* valuri de rîu", *Memento mori*, versul 302 : „Și *vorbarețele* valuri și prorocitoare stele". Chiar în variantele acesteia din urmă se păstrează forma *vorbareț*. Forma *certareț* se întîlnește în manuscrisul 2276[1], 211 : „De te iubesc întrebi *certareț* ... (cf. Perpessicius, O., vol. V, p. 669) și este folosită de Eminescu și în traducerea tomului întîi din Hurmuzachi : „*certarețul* și nestatornicul Mihail

Comnen " (p. 92), precum şi în articolul scris cu ocazia dezvelirii statuii lui Eliade : „Scrierile lui Petru Maior şi ale lui Şincai au tonul academic sau *certareţ*, de predică..." Forma *cumpătareţ* este folosită de numeroase ori în traducerea din Hurmuzachi (p. 16, 92, 95, 178) şi în „Timpul" din 14 ianuarie 1879, iar forma *meşteşugareţ* în aceeaşi traducere, p. 73 : „*Meşteşugareţul* rege Ioanniţiu avea în gîndul lui un vicleşug de război...".

Într-un fragment inedit, aflător în manuscrisul 2262, f. 179 (cf. Perpessicius, O., vol. IV, p. 509 şi O., vol. V, p. 594) descoperim un cumul de asemenea forme :

„... monstrule *vorbareţ*
Cu mii de limbi d-invidie mişcate
Nebunii las'-în gura ta să cate
Şi să te poarte cel *meşteşugareţ*...
Şi cel mai rău şi cel mai *pizmătareţ*".

Această preţuire pentru formele de mai sus a căpătat-o marele poet prin contactul său cu vorbirea populară şi cu textele vechi de limbă romînească. Supunînd regulilor prozodice materialul manuscriptic al monahului Nicodim, el reuşise a-i păstra totuşi întreaga savoare populară şi arhaică :

„Nu spune un *basmu* numai poetul cel *vorbareţ*
De eroul Odisseo cel mult *meşteşugareţ*
Şi-au astupat cu ceară urechea să se culce
La glasul de sirină adormitor de dulce..."

în acel exerciţiu prozodic din manuscrisul 2262, f. 137, în care, sub titlul *Pentru păzirea auzului*, nu face altceva decît să încerce versificarea sfaturilor călugăreşti din capitolul *Pentru păzirea auzului* : „*Basmu* cu adevărat să pare a fi ... că mult *meşteşugareţul* acela Odiseos şi-au astupat urechile cu ceară, pentru ca să nu auză viersurile ceale dulci şi adormitoare ale Sirinelor..." (vezi p. 66 şi urm. din *Cărticică sfătuitoare pentru păzirea celor cinci simţiri*... alcătuită... de către cel prea mic între monahi Nicodim din Sfîntul Munte, tălmăcită la 1819, manuscris aflat în posesia lui Eminescu, şi astăzi înregistrat în depozitul de manuscrise al Academiei R.P.R. sub nr. 3074).

— Forma *văzum* în loc de „văzurăm" este folosită de Eminescu în poezia *De-or trece anii* :

„M-a fermecat cu vr-o scînteie
Din clipa-n care ne *văzum*?
Deşi nu e decît femeie,
E totuşi altfel „nu ştiu cum".

Ea se găseşte şi în manuscrisul vechi romînesc din 1796 *Mărturie pentru sfîntul Calist*, care se afla în posesia lui Eminescu şi, prin Maiorescu, a trecut în 1904 în proprietatea Bibliotecii Academiei, unde se află înregistrat sub nr. 2799. Eminescu reproduce din acest manuscris un frag-

ment în care se cuprinde şi fraza următoare : „... şi văzînd acestea împăratul fu cuprins cu spaimă către Domnii săi : « Minunată vedere este ceea ce *văzum* astăzi »". Fragmentul acesta este citat de Eminescu pentru cititorii ziarului „Timpul" de la 21 noiembrie 1881, în articolul scris cu ocazia dezvelirii statuii lui Eliade.

Tragem şi din această împrejurare concluzia că marele poet nu căuta să creeze forme proprii, ci mai degrabă îşi lua asemenea forme din scrierile vechi.

Pentru manuscrisele vechi româneşti, proprietatea lui Eminescu, se pot consulta două liste întocmite de Al. Elian în *Eminescu şi vechiul scris românesc*, extras din „Studii şi cercetări de bibliografie", Editura Academiei R.P.R., 1955.

— Grupul de cuvinte : *astuţie*, *astuţios*, *astut- astută* şi *astut* (substantiv) e preţuit de asemenea, de Eminescu. *Astuţie* este un latinism pe care Eminescu l-a dobîndit din cercurile culturale bucovinene şi ardeleneşti, folosindu-l întîia oară în ziarul „Federaţiunea" (Pesta) din 5/17 aprilie 1870 şi din 22 aprilie /4 mai, apoi 29 aprilie/ 11 mai 1870, în paginile căruia poetul a debutat cu articole politice sub semnătura *Varro*, pseudonim a cărui folosinţă o recunoaşte el însuşi în manuscrisul 2257, f. 224—232[1]. Sensul cuvîntului *astuţie* (latineşte : *astutia*, *-ae* f.) este cel din latineşte : „viclenie", „şiretenie". Cu funcţia de adjectiv, în forma *astută*, Eminescu foloseşte cuvîntul în varianta poeziei *Împărat şi proletar*, intitulată de poet *Umbre pe pînza vremei*, versul 136 : „Zîmbirea lui deşteaptă, complice şi *astută*..." (cf. C. Botez, *M. Eminescu*, *Poezii*, Cultura Naţională, 1933, p. 303). Se pare că în versuri adjectivul acesta are o frecventă întrebuinţare, fiindcă se întîlneşte în inedite :

„Ce e dacă lumea atunci n-a-nţeles
Şi-ncungiură calea-ţi ... o mută
Ce e dacă vorba-ţi îi pare eres
Te-urăşte făţiş or *astută*..."

sau :

„Dar nu se poate încă... căci corpul meu de lut
Un sclav greoi şi rece — e sclav — dar e *astut*".

(cf. Perpessicius, O., vol. IV, p. 175 şi O., vol. V, p. 45).

Adjectivul *astut* cu funcţie de substantiv se întîlneşte în *Andrei Mureşanu* (tablou dramatic într-un act) :

„... Apoi este şi drept, cuminte
Ca proşti să ducă greul, *astuţii* să domnească..."

(cf. Perpessicius, O., vol. IV, p. 60).

Cuvîntul *astuţie* a stăpînit atît de îndelungată vreme interesul lingvistic al lui Eminescu încît îl întîlnim de mai multe ori în articolele sale de mai tîrziu : „Compară acum pe acesta cu celebrul tip de melodramă al cancelarului de la Dîmboviţa care nu ştie compune o scrisoare

[1] Cf. I. Scurtu, *Scrieri politice şi literare*, Bucureşti, Editura Minerva, 1905, p. 37.

a cătării... şi care n-are decît *astuţie*, o calitate comună celor ce se tem de propriul lor neant...” („Timpul”, 12 noiembrie 1880); „Este visul moleşitor al minelor de aur cîştigate prin *astuţie*, care întunecă mintea poporului romînesc, încît nu vede că singura cale a avuţiei e munca, singura a înălţării sociale meritul” (ibid., 16 mai 1882).

Forma *astuţios*, care este un franţuzism, răsare de asemenea sub condeiul poetului într-un articol pamfletar, intitulat *Nicu Fleva*: ... „*Astuţiosul* d. C. A. Rosetti refuză cu îndărătnicie a-i da (portofoliul ministerial)” (ibid., 6 ianuarie 1882).

— Epitetul *pocitura* din cunoscutele versuri ale lui Eminescu: „Şi deasupra tuturora oastea să şi-o recunoască, /Îşi aruncă *pocitura* bulbucaţii ochi de broască”... (*Scrisoarea a treia*), este un împrumut din versurile lui Alecsandri:

„Iubeam o dată lupta... dar lupta cea leală
Pentru o idee mare, frumoasă, triumfală,
În care luptătorii, cu inima-ndrăzneaţă,
Prin arme fără pată, se atacau pe faţă...
Acum, în loc de arme curate, lucitoare,
Eu văd că se preferă hulirea mînjitoare,
Oricine stă-n arenă de tină are parte...
Eu, nedeprins cu tina, mă ţin de ea departe
Ş-aştept să văd sub trăsnet *hidoasa pocitură*
Care-a sădit în ţară invidie şi ură”.

Versurile acestea fac parte din poezia *Epistolă generalului Florescu* şi epitetul *hidoasa pocitură* este aruncat în faţa politicianului fals şi demagog.

Lui Eminescu i-a plăcut acest epitet şi l-a adoptat fără nici o rezervă în articolele sale politice, unde se întîlneşte de multe ori în forma *hidoasa pocitură*. Atît de mult i-a plăcut această expresie încît atunci cînd, după mai mulţi ani, a alcătuit *Scrisoarea a treia*, o împrumută, la început într-o variantă, în întregime: „hidoasa pocitură”, iar mai apoi, în forma definitivă a poeziei, numai în parte *pocitura*. Prin aceasta, Eminescu face dovada că nu se sfia să folosească în expresivitatea sa lingvistică unele creaţii de limbă ale înaintaşilor, făcînd chiar menţiune asupra izvorului folosit, cum este cazul împrumutului din Alecsandri.

— *Rime construite cu pronunţia moldovenească.* Sînt unele rime în versurile lui Eminescu alcătuite pe bază de sonoritate, aşa-zisele rime auditive, spre deosebire de rimele vizuale. Cînd în poezia *Luceafărul* citim:

„A fost o dată ca-n *poveşti*,
A fost ca *niciodată*
Din rude mari *împărăteşti*
O prea frumoasă *fată*”,

constatăm că cuvintele *poveşti* şi *împărăteşti* rimează pe baza a două elemente: elementul vizual şi elementul auditiv. Tot astfel cuvintele *nicio-*

dată și *fată* se potrivesc și din punct de vedere auditiv și din punct de vedere vizual. Dar în strofa :

„Din umbra falnicelor *bolți*
Ea pasul și-l îndreaptă
Lîngă fereastră unde-n *colț*
Luceafărul așteaptă",

cuvintele *bolți* și *colț* se potrivesc numai din punct de vedere auditiv, bineînțeles dacă pronunțăm cuvîntul *bolți* moldovenește *(bolț)*. Tot astfel în strofa :

„Și din oglindă *luminiș*
Pe trupu-i se revarsă,
Pe ochii mari bătînd *închiși*,
Pe fața ei frumoasă",

cuvîntul *închiși* rimează cu *luminiș* numai dacă-l pronunțăm moldovenește (*închiș*).

Dacă nu ținem seama că poetul pronunța în aceste cazuri moldovenește, sîntem nevoiți să afirmăm că rimele *bolți-colț*, *luminiș-închiși* sînt nereușite, sînt adică asonanțe (fără potrivire de sunet). Dar în situațiile de mai sus poetul n-a făcut asonanțe, ci rime perfecte, fiindcă pronunția *bolț*, se potrivește perfect cu *colț*, iar *închiș* cu *luminiș*. Cine nu ține seamă de fonetismele moldovenești în limba lui Eminescu, ajunge la concluzia falsă că Eminescu nu poseda la perfecție arta versificației, așa precum s-a spus. Are și Eminescu asonanțe ca în strofa :

„Ea îl privea cu un *surîs*,
El tremura-n oglindă,
Căci o urma adînc în *vis*
De suflet să se prindă".

dar în acest caz el căuta să atenueze nepotrivirea sonică dintre *surîs* și *vis* prin ortografia convențională *suris*, adică prin realizarea unei rime vizuale[2].

Mă opresc aci cu notele mele, pe care nădăjduiesc să le continuu într-un articol viitor.

[2] Asupra calității rimelor la Eminescu a scris G. Ibrăileanu o pagină de seamă în *Eminescu — Note asupra versului* (*Studii literare*, Cartea românească, București, 1930, p. 151).

5936

PRECIZĂRI ASUPRA FORMEI UNOR VERSURI EMINESCIENE

DE

FLORA ŞUTEU

În ultimul timp s-au făcut numeroase corectări ale formei sub care sînt reproduse unele dintre versurile lui Eminescu în diferite ediţii. Notele de faţă urmăresc să completeze cu cîteva detalii seria acestor corectări, aducînd în discuţie noi cazuri de inadvertenţă între textul de bază al poeziilor şi textul ultimelor ediţii din opera poetului[1].

Speranţa, versul 33, din strofa :

v. 31 Aşa marinarii pe mare umblînd,
Izbiţi de taluzuri, furtune,
v. 33 Izbiţi de orcanul *gheţos şi* urlînd,
Speranţa îi face de uită de vînt
Şi speră la timpuri mai bune.

În „Familia", II, 1866, din 11/23 septembrie, p. 337, unde se tipăreşte poezia pentru prima dată, versul apare în forma următoare, pe care o reproducem în ortografia revistei :

Isbiţi de orcanulu ghiatiosu urlandu

Începînd cu primele ediţii ale poeziilor lui Eminescu, versul este modificat prin introducerea conjuncţiei *şi*, considerată necesară pentru restabilirea structurii silabice a versului. Editorii poeziilor de adolescenţă ale lui Eminescu au atribuit, probabil, tiparului absenţa acestei conjuncţii din versul eminescian.

Avînd în vedere că poezia nu apare în nici un manuscris[2] corectarea se bazează exclusiv pe interpretarea dată formei versurilor de către editori.

---

[1] Precizările de faţă au în vedere, în primul rînd, textul ediţiei apărute sub îngrijirea acad. Perpessicius, precum şi retipărirea acestui text de către EPL, în cîteva ediţii succesive, între anii 1958 şi 1963.

[2] Vezi M. Eminescu, *Opere*, ediţie critică îngrijită de Perpessicius, Bucureşti, 1939, vol. I, p. 254.

La o analiză mai atentă se poate constata că modificarea nu este pe deplin justificată. După cum se vede din versul reprodus după revista „Familia" în conformitate cu grafia epocii (pe care am respectat-o în citat tocmai pentru necesităţile discuţiei), substantivele şi adjectivele terminate în consoană sînt redate cu *-u* final.

Ortografia actuală impune, în mod obişnuit, înlăturarea acestei grafii. Se cunosc însă cazuri în care Eminescu, din necesităţi prozodice, dă valoare fonetică acestui *-u* grafic, transformîndu-l într-o vocală silabică. Prof. Ion Creţu semnalează două asemenea situaţii în articolul său *Rectificări la ediţiile lui Eminescu (II)*[3], citînd următoarele versuri :

O, moartea-i un secol cu sori înflorit
Cînd viaţa-i un *basmu* pustiu şi urît
(Mortua est)

La Paris, în lupanare de *cinismu* şi de lene
(Scrisoarea III).

Se poate pune întrebarea dacă versul 33 din poezia *Speranţa* nu ilustrează acelaşi procedeu, reproducerea lui corectă fiind :

Izbiţi de arcanul *gheţosu* urlînd

Egipetul, v. 72, din finalul de strofă :

v. 70 Memfis, Teba, ţara-ntreagă coperită-i de ruine,
Prin deşert străbat sălbatec mari familii beduine,
v. 72 Sorind viaţa lor de basme *pe cîmpie risipiţi.*

În „Convorbiri literare", VI 1872, nr. 7, p. 262, unde poezia se tipăreşte mai întîi, versul are o formă foarte apropiată de cea reprodusă mai sus după ediţia Perpessicius. Singura deosebire este forma cuvîntului *risipiţi*, care în „Convorbiri literare" se prezintă sub aspectul unei variante fonetice regionale : *răsipiţi.*

Manuscrisele 2251 şi 2259 care conţin variantele poeziei, anterioare tipăririi ei, cuprind acest vers într-o formă mult deosebită :

ms. 2257 : Sorind viaţa lor de basme *peste cîmpii nisipiţi*
ms. 2259 : Sorind viaţa lor de basme *pin cîmpie nisipiţi*[4].

În ultimele volume de poezii editate de EPL[5], versul apare în forma :

Sorind viaţa lor de *pe cîmpie nisipiţi.*

După cum se vede modificarea versului se înscrie pe linia apropierii i textului de varianta din manuscris. Avînd în vedere că intervenţia editorului în text nu este însoţită de nici un comentariu, nedumeririle pe care le poate trezi rămîn fără răspuns. Pe de o parte, se poate pune între-

[3] Vezi LR, VIII 1959, nr. 6, p. 65.
[4] Vezi M. Eminescu, *Opere*, ediţie critică îngrijită de Perpessicius, Bucureşti, 1939, vol. I, p. 323.
[5] Vezi Eminescu, *Poezii*. Ediţie îngrijită de Perpessicius. Ediţiile I—III, EPL, 1958—1963.

barea: de ce s-a considerat mai autorizată varianta din manuscris decît cea din „Convorbiri", deşi cronologia pledează în favoarea „Convorbirilor"? Pe de altă parte, este la fel de legitimă nedumerirea cu privire la modul cum s-a adoptat varianta din manuscris, eliminîndu-se prepoziţia *prin* şi păstrîndu-se în locul ei prepoziţia *pe*, care apare însă numai în versiunea tipărită a poeziei.

Aşa cum apare versul acesta în ultimele ediţii de *Poezii* ale lui Eminescu tipărite de EPL, el nu este atestat de nici un text autentic eminescian şi se impune deci corectarea lui, fie prin reproducerea exactă a formei din ultimul manuscris (2259):

Sorind viaţa lor de basme **pin** *cîmpie nisipiţi*,

fie prin redarea formei din „Convorbiri literare":

Sorind viaţa lor de basme **pe** *cîmpie* **răsipiţi**,

Ultima soluţie este, în acest caz, cea mai potrivită.

Diana, versul 6, din finalul de strofă:

v. 5 N-auzi cum frunzele-n poiană
v. 6 Şoptesc *cu* zgomotul de guri
Ce se sărută, se hîrjoană
În umbr-adîncă de păduri?

Poezia este tipărită pentru prima dată, după îmbolnăvirea poetului, în lotul de inedite care apare în „Convorbirile literare" din februarie 1884, vol. XVII, p. 422. În revistă, forma versului este următoarea:

Şoptesc *ca* zgomotul de guri.

Adverbul *ca* apare şi în manuscrisele 2279 şi 2261[6], care conţin cîteva variante ale poeziei. Chiar şi în ms. 2258, în care ediţia Perpessicius citeşte *cu*[7] în varianta poeziei, apare de fapt tot adverbul *ca*.

Credem deci că există suficiente temeiuri pentru corectarea versului după „Convorbiri literare".

Apari să dai lumină, v. 38, din strofa:

v. 37 Nici luna plutitoare, nici stelele din cer
v. 38 N-or să pătrunză-n *lumea* trecutelor dureri,
N-or să pătrunz-amarul pierdutei tinereţi,
Măcar să am de-acuma o sută de vieţi.

Poezia face parte dintre primele postume tipărite în diferite ediţii. Ea s-a publicat pentru prima dată în „Convorbiri literare" XXIX, p. 528, în anul 1895, deci la şase ani după moartea poetului. Atît în „Convorbiri literare", cît şi în manuscrisele care conţin variante, mai apropiate sau mai îndepărtate, ale textului tipărit, versul se prezintă sub forma:

N-or să pătrunză-n *umbra* trecutelor dureri[8].

[6] La fel reproduce variantele ediţia Perpessicius, vol. III, p. 290.
[7] Id. ib.
[8] Manuscrisele 2260, 2276, 2282; vezi M. Eminescu, *Opere*, ediţie critică îngrijită de Perpessicius, Bucureşti, 1958, vol. V, p. 486–508.

În felul acesta versul este incontestabil mai sugestiv și mai apropiat de nota generală a imaginilor poetice eminesciene și e de mirare că, pînă astăzi, nu s-a observat modul defectuos în care a fost reprodus în unele dintre ediţiile de poezii ale lui Eminescu apărute la noi.

Observaţiile de mai sus se referă la cîteva deosebiri de vocabular dintre textul autentic eminescian și textul tipărit în ultimele ediţii. Părînd amănunte nesemnificative, asemenea fapte trec uşor neobservate, de aceea am considerat utilă semnalarea lor pentru viitoarele retipăriri ale acestor poezii.

CONSTITUENȚII IMEDIAȚI

DE

SORIN STATI

1. Punctul de vedere tradițional

Înțelegerea unui enunț nu se reduce la înțelegerea succesivă a părților lui componente. Sensul întregului nu rezultă din însumarea sensurilor parțiale. Constatarea nu e nouă, iar cauza se cunoaște și ea foarte bine: paralel cu perceperea succesiunii lineare a componenților unui mesaj, persoana care îl recepționează a r a n j e a z ă unitățile constitutive în așa-numita ordine structurală. Procesul e evident mai ales în planul sintactic: cuvintele sînt grupate, conform raporturilor gramaticale, pe mai multe „etaje", ceea ce se reprezintă de obicei cu ajutorul unei scheme de tipul:

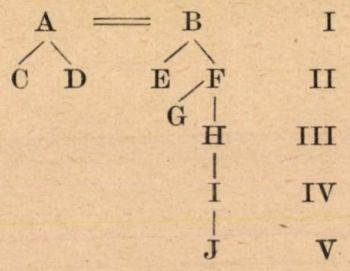

în care literele (A—J) simbolizează părțile propoziției, „—" leagă termenul subordonat de cel regent, iar „=" marchează raportul dintre subiect și predicat; cifrele I—V notează cele cinci „etaje" ale propoziției redate în această formă schematică.

Așa se înfățișează ordinea structurală a unor propoziții de tipul: *fratele meu Ion și-a cumpărat un radio nou de foarte bună calitate* sau *al treilea volum de versuri încheie astfel o perioadă îndelungată de creație inspirată de folclor*. Schema de mai sus e valabilă pentru ambele exemple, deși ele diferă nu numai în privința ideii exprimate, a noțiu-

nilor pe care le evocă, dar și din punct de vedere gramatical (părțile de vorbire între care se stabilesc relațiile sintactice, tipul de determinanți, topica). Cele zece părți de propoziție sînt de patru tipuri: subiect, atribut, predicat și complement. Analiza sintactică a unei propoziții constă deci în: a) descompunerea ei în părțile de propoziție, b) încadrarea lor în una din cele patru categorii amintite și c) arătarea felului cum se leagă între ele părțile de propoziție (de exemplu, x este atribut al lui y care este complement a lui z, eventual y e în același timp coordonat cu w, alt complement a lui z).

Dacă se cere gramaticii tradiționale să analizeze enunțul în unități mai mici, vom afla că unele părți de propoziție sînt exprimate printr-un singur cuvînt, iar celelalte prin două (sau mai multe) cuvinte (de pildă, *de calitate*, *din folclor*, *un radio* etc.). Cuvintele la rîndul lor se analizează, unele, în rădăcină (+afixe) și desinență, altele sînt neanalizabile (*de*, *din*). Unii numesc toate părțile componente ale cuvîntului — morfeme. Analiza gramaticală se oprește aici, căci morfemele sînt cele mai mici unități lingvistice cu sens.

Am recapitulat aceste lucruri bine cunoscute, pentru a putea judeca mai bine obiecțiile ce se aduc analizei tradiționale și eventualele avantaje ale unuia din procedeele mai noi, analiza în constituenți imediați, care ne preocupă în acest articol.

Procedurii analitice uzuale i se pot reproșa mai multe lucruri:

1. E lipsită de unitate: analiza frazei e într-adevăr paralelă cu cea a propoziției (unitatea se reflectă, de pildă, în principiul corespondenței dintre propoziții și părțile de propoziție), dar amîndouă nu par să aibă nimic comun cu analiza morfologică. Nu există și aici paralelisme?

2. Operează cu unități definite defectuos sau imprecis, amestecînd criteriile, lăsînd loc la mai multe interpretări, permițînd analize contradictorii. Sînt bine cunoscute controversele născute în jurul problemei propoziției și cuvîntului, dar nici fraza, partea de propoziție și morfemul nu se bucură de o poziție mai privilegiată.

3. Numărul și ordinea ierarhică a unităților limbii nu sînt totdeauna clare. Care e raportul dintre „cuvînt" și „parte de propoziție"? Care e poziția locuțiunilor, a cuvintelor compuse în ierarhia nivelurilor? Există oare și un nivel al formelor verbale compuse? Nu e oare cazul să se vorbească și despre unități sintactice mai mari decît partea de propoziție, dar inferioare propoziției (unii folosesc, de pildă, termenul „grupul subiectului")?

4. Problema tipurilor de relații dintre unitățile aceluiași nivel este și ea rezolvată în chip nesatisfăcător.

În sintaxă se vorbește de coordonare și subordonare, dar acestei distincții nu-i corespunde nimic în structura cuvîntului, ca și cum combinațiile de morfeme ar fi toate de același tip. Mai departe, e clar că cele două tipuri de relații sintactice amintite nu cuprind totul. Cum trebuie calificat raportul dintre subiect și predicat, dintre copulă și numele predicativ, dintre o prepoziție și un nume? Apoziția și propoziția apozițională contractează într-adevăr un raport de subordonare?

Dacă nu ne-am limita la problemele cardinale (niveluri, unități, raporturi) sau dacă am intra în detalii, numărul obiecțiilor și al semnelor de întrebare ar spori considerabil. Lingvistica structurală încearcă de mai bine de trei decenii să dea o rezolvare tuturor acestor probleme, punînd în centrul preocupărilor sale tocmai descrierea științifică a organizării interne a comunicării lingvistice (s t r u c t u r a ei).

2. Scopurile analizei în constituenți imediați

Printre încercările care au găsit mai mulți adepți și care au rezistat mai bine timpului se numără metoda analizei în constituenți imediați, apărută în cadrul școlii structuraliste din S.U.A., așa-numita școală descriptivistă. Creatorul metodei poate fi socotit lingvistul american Leonard Bloomfield, care a schițat-o în cartea sa *Language*, apărută în 1933.

O expunere mai amplă a dat K. L. Pike („Language", 1943), apoi Rulon S. Wells, într-un articol considerat pînă astăzi ca lucrare fundamentală pentru cunoașterea și însușirea metodei[1]. Unele corectări și adaosuri se datoresc tot unor cercetători din S.U.A., Hockett[2], Harris[3] și Nida[4]. Metoda analizei în constituenți imediați a intrat într-o etapă nouă o dată cu crearea teoriei gramaticilor generative. Zeci de lingviști din diferite țări europene lucrează astăzi în mod curent cu noțiunea de constituenți imediați. Ei reiau, continuă, dezvoltă și aplică la diverse limbi acest procedeu de analiză, a cărui utilizare în gramaticile generative e expusă în lucrarea lui Noam Chomsky, devenită în cîțiva ani „clasică", *Syntactic structures* (1957).

Se consideră ca date toate enunțurile posibile într-o limbă oarecare. Deci obiectul supus analizei în constituenți imediați este o mulțime infinită de enunțuri *(utterance)*. Prin *utterance* se înțelege o comunicare lingvistică care poate fi precedată și urmată de pauză : o frază, o propoziție de tip obișnuit (cu predicat) sau de tipul *Da.*, *Ioane!*, *Mîine seară.* (de exemplu ca răspuns la întrebarea *Cînd pleci?*) etc. Părțile în care se poate diviza enunțul se numesc constituenți. De obicei enunțul se împarte mai întîi în două, fiecare din cele două segmente se împarte iarăși în două și așa mai departe, pînă se ajunge la segmente care nu mai pot fi divizate deoarece s-ar obține complexe sonore fără înțeles. Deci segmentarea se oprește la nivelul morfemelor, incluzînd toată structura gramaticală. Elementele care rezultă din prima diviziune a unui

[1] *Immediate Constituents*, în „Language", 1947, p. 81—117, republicat în volumul *Readings in Linguistics*, edited... by M. Joos, New York, 1958 [de aici înainte prescurtat *Readings...*].

[2] Hockett, *A Course in Modern Linguistics*, New York, 1958.

[3] Z. S. Harris, *Structural Linguistics*, Chicago, 1961 (ediția cea mai recentă).

[4] E. A. Nida, *Morphology. The Descriptive Analysis of Words*. Ed. a II-a, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1957.

enunț sau a unei părți de enunț se numesc constituenții imediați (*immediate constituents*) ai enunțului (respectiv ai fragmentului de enunț). Constituenții imediați ai primei propoziții din cele două citate mai sus sînt : { *fratele meu Ion* / *și-a cumpărat un radio de foarte bună calitate.*

Fratele meu Ion se împarte la rîndul său în doi constituenți imediați : { *fratele meu* / *Ion* } ș.a.m.d. După ce s-au efectuat toate segmentările posibile, enunțul se prezintă ca o secvență de morfeme, numite constituenții ultimi *(ultimate constituents)* ai enunțului. Revenind la exemplul nostru, constituenții săi ultimi pot fi considerați :

frat-e-le me-u Ion și-a cumpăr-a-t un radio | *de* | *foarte bun-ă calitat-e*[5] (din prezentarea grafică se vede că *de* se află într-o situație specială, statutul lui de constituent imediat fiind discutabil[6]).

Orice grup de doi constituenți imediați formează un *constitut*. Oprindu-ne pentru o clipă aici, constatăm trei diferențe vizibile față de analiza gramaticală tradițională :

— se operează cu diviziuni succesive ;

— rezultatul analizei, în toate etapele ei, sînt niște segmente numite în același fel („constituenți imediați"). Constituenții ultimi sînt defapt tot constituenți imediați, așadar problema numărului de nivele și a definiției unităților fiecărui nivel nu interesează deocamdată (avem a face numai cu enunțuri și constituenți imediați) ;

— granițele dintre sintaxa frazei, a propoziției și morfologie dispar.

După cum se vede, principiul de analiză este de fapt o „diviziune bipartită", cum o numește Haugen, care se aplică pînă ce textul respectiv încetează de a mai fi divizibil[7].

O diviziune similară celei de mai sus se operează la nivelul cuvîntului, pentru a-l descompune în morfeme. De pildă, *neprietenos* se descompune în *ne* + *prietenos*, iar *prietenos* în *prieten* + *os*.

Pînă acum, scopul acestei analize ne apare ca descoperirea părților componente ale unui enunț.

Mergînd mai departe, analiza își propune să dea o reprezentare schematică a structurii enunțului analizat, descoperind modelul său

[5] O morfologie structurală a limbii romîne nefiind încă elaborată, ne vedem obligați să prezentăm structura morfologică a cuvintelor în modul care ni s-a părut cel mai apropiat de concepția descriptivistă.

Împotriva analizei pe care am propus-o se pot formula destule obiecții, dar cititorul e rugat s-o considere numai ca un mijloc de înțelegere a metodei de analiză în constituenți imediați.

[6] Vezi mai departe, p. 218.

[7] Einar Haugen, *Directions in Modern Linguistics*, în *Readings*..., p. 359. Autorul face aici o comparație interesantă între metodele descriptiviste și cele ale glosematicii, de ex. ceea ce descriptiviștii numesc analiză în constituenți imediați, Hjelmslev numește deducție, iar substituției ii corespunde „testul comutării". La această comparație se poate adăuga încă una : analiza în constituenți imediați are numeroase puncte comune cu aceea propusă de R.F. Mikuš în cadrul concepției sale numite „structuralism sintagmatic". Vezi în special lucrarea sa recentă, de sinteză, *Die klassische Grammatik und der syntagmatische Strukturalismus*, în „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung", 15 (1962), fasc. 1—2.

(pattern). Pentru a da un exemplu mai simplu, vom analiza propoziția *el cumpără o pălărie nouă*; constituenții săi ultimi sînt *el cumpăr-ă o pălări-e nou-ă*. Structura acestei propoziții se reprezintă astfel :

<table>
<tr><td rowspan="5">el</td><td rowspan="4">cumpăr-</td><td rowspan="4">-ă</td><td rowspan="4">o</td><td>pălări-</td><td>-e</td><td>nou-</td><td>-ă</td></tr>
<tr><td colspan="2">pălărie</td><td colspan="2">nouă</td></tr>
<tr><td colspan="2">pălărie</td><td colspan="2">nouă</td></tr>
<tr><td colspan="3">cumpără</td><td>o</td><td colspan="2">pălărie</td><td colspan="2">nouă</td></tr>
<tr><td colspan="3">cumpără</td><td>o</td><td colspan="2">pălărie</td><td colspan="2">nouă</td></tr>
<tr><td>el</td><td colspan="3">cumpără</td><td>o</td><td colspan="2">pălărie</td><td colspan="2">nouă</td></tr>
</table>

Sute de propoziții ale limbii romîne (de exemplu, *Ion aduce niște cărți frumoase, tu citești o poezie nouă* etc., etc.) se încadrează în aceeași schemă de organizare a constituenților, deci au același model. Făcînd abstracție de conținutul concret al „căsuțelor" din figura de mai sus, obținem reprezentarea pură a modelului[8].

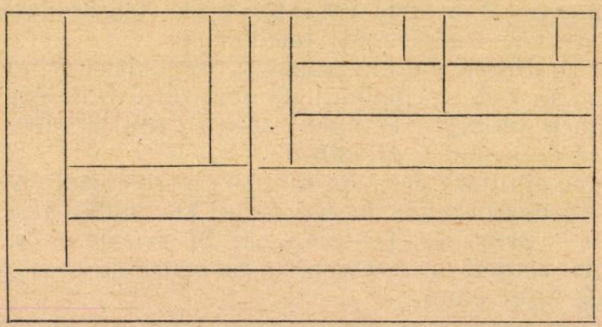

Reprezentarea structurii gramaticale printr-o schemă aplicabilă la un număr mare de propoziții este posibilă și cu metodele „clasice" de analiză (vezi schema de la începutul articolului); diferența e că prin analiza descriptivistă obținem alt număr de unități și că ele sînt de nivele mai numeroase. Analiza tradițională (îmbinînd sintaxa cu morfologia) dă 4 părți de propoziție (1 subiect, 1 predicat, 1 complement direct și 1 atribut adjectival) sau 5 cuvinte (dacă articolul e considerat parte de vorbire) și 8 morfeme, iar analiza noastră dă 14 constituenți imediați. Enunțul își organizează părțile componente în 5 nivele de constituenți imediați, respectiv în nivelele „părți de propoziție", „cuvinte" și „morfeme" (sau numai două, dacă primele două nivele se confundă). Prin

[8] După Hockett, *lucr. cit.*, p. 158—159. La alți descriptiviști găsim însă o schemă asemănătoare celei citate la începutul articolului, adică o schemă „arborescentă".

metoda structuralistă ilustrată aici obținem unități de tipul *pălărie nouă* și *o pălărie nouă*, pentru care gramatica tradițională nu dispune de o denumire și nici nu consideră necesar să le recunoască existența în propoziția noastră.

Pe baza unei mulțimi de zeci sau sute de mii de propoziții românești, am putea descoperi diversele modele cărora li se conformează aceste propoziții. Numărul acestor modele e desigur mult mai mic decît al propozițiilor posibile, dar rămîne totuși foarte mare. Prin metoda analizei în constituenți se urmărește reducerea considerabilă a acestui număr, pornind de la ipoteza că modelele descoperite sînt de fapt construite pe un inventar mult mai mic de modele mai simple. Se caută deci modele cu o putere de generalizare superioară. Despre procedeul folosit în acest scop va fi vorba ceva mai departe[9].

Rezultă prin urmare că al doilea scop al metodei în discuție este reducerea numărului infinit de enunțuri la un număr finit (și cît mai mic) de tipuri structurale, cu alte cuvinte reducerea variantelor la invariante[10]. Mulțimea de enunțuri posibile într-o limbă nu sînt deci altceva decît realizări variate ale unor modele. Mai pe scurt, acest al doilea scop al analizei în constituenți imediați este m o d e l a r e a gramaticală a enunțurilor[11].

3. Tehnica segmentării

În exemplele discutate mai sus, am arătat cum se segmentează enunțul în constituenți imediați, fără să j u s t i f i c ă m diviziunile succesive. Care sînt criteriile de segmentare? De ce am tăiat fiecare din porțiunile textului în locul x și nu în locul y sau z? De ce despărțim *el cumpără o pălărie nouă* în *el* + *cumpără o pălărie nouă* și nu, de pildă, *el cumpără* + *o pălărie nouă*?

Problema aceasta, care e de fapt cea mai grea, se numește t e h n i c a s e g m e n t ă r i i în constituenți imediați.

În lucrarea sa citată mai sus, Nida acordă o preferință vizibilă criteriului semantic: noi „simțim" (textual *we „feel"*) că într-un exemplu ca *el cumpără o pălărie nouă*, *nouă* merge cu *pălărie* sau că întreg grupul *o pălărie nouă* e subordonat verbului *cumpără*[12]. Rolul criteriilor formale, structurale, este de a confirma și cîteodată de a corecta datele obținute pe această cale. Aceste criterii primează desigur acolo unde înțelesul nu ne ajută să alegem între două sau mai multe diviziuni posibile. Importanța criteriului semantic reiese însă chiar din definiția dată de Nida constituenților imediați: elementele constitutive care intră nemijlocit

[9] Vezi p. 213 ș. u.

[10] Procedînd analog cu fonologia, care își propune să reducă numărul infinit de sunete la un număr finit (de ordinul zecilor) de invariante, numite foneme.

[11] În articolul citat, R. S. Wells arată limpede că scopul studiului său este „să dea o teorie unificată, sistematică pentru determinarea constituenților imediați, pe baza conceptului faimos de modelare" (p. 186). Descoperirea modelelor este prezentată ca scop al analizei în constituenți imediați și de Hockett, *lucr. cit.*, p. 160.

[12] *Lucr. cit.*, p. 87. Exemplul lui Nida este *Peasants throughout China work very hard.*

în combinații cu sens *(meaningful)*[13]. Împărțirea după criteriul semantic aplicată la nivelul sintactic nu diferă prea mult de analiza tradițională.

Dar care sînt criteriile structurale? E necesar să precizăm că, în afară de Nida, principalii reprezentanți ai descriptivismului întemeiază tehnica segmentării în constituenți exclusiv pe aceste criterii.

Criteriul de bază este s u b s t i t u ț i a[14]. „Diviziunea enunțurilor în segmente — scrie Harris (*lucr. cit.*, p. 45) — a fost realizată pe baza faptului că porțiuni dintr-un enunț sînt substituibile (deci echivalente din punctul nostru de vedere) cu porțiuni din alte enunțuri". Dîndu-se un enunț de o lungime oarecare se încearcă înlocuirea unei părți cu alt material lingvistic. Se consideră valabile numai acele înlocuiri care dau naștere unor enunțuri r e p e r a t e, adică admise de limba respectivă. Dacă în *el cumpără o pălărie* am înlocui porțiunea *el cumpără o* cu *frumoase* s-ar obține enunțul nereperat *frumoase pălărie*. În schimb dacă am face substituirea cu *această* sau cu *pune o panglică la*, rezultatul ar fi două enunțuri reperate : *această pălărie*; *pune o panglică la pălărie*. Se verifică apoi dacă și a doua porțiune a enunțului inițial *(pălărie)* este substituibilă, ceea ce este, evident, foarte simplu (de exemplu, *el cumpără o cravată*). Prin urmare, am împărțit enunțul *el cumpără o pălărie* în două porțiuni (limita fiind după *o*) și am văzut că ambele sînt substituibile cu alt material lingvistic.

În acest caz spunem că enunțul dat p o a t e a v e a drept constituenți imediați porțiunile *el cumpără o* și *pălărie*. Nu e greu de văzut că diviziunea aleasă aici nu e singura posibilă; făcînd segmentarea după *el*, observăm că *el* e substituibil, de exemplu, cu *Ion*, iar *cumpără o pălărie* cu *învață*, deci constituenții imediați p o t fi și *el*+*cumpără o pălărie*[15].

Tehnica segmentării trebuie să ne arate mai departe cum se alege, din mai multe diviziuni posibile, cea mai bună.

În acest moment al discuției trebuie să introducem noțiunea de clasă de secvențe. Se consideră că, oricum am împărți enunțul, rezultatul va fi o pereche de secvențe, adică de șiruri de morfeme. Lungimea minimă a unui astfel de șir este de un morfem. Dacă segmentăm propoziția aleasă ca exemplu în constituenții imediați *el* și *cumpără o pălărie*, primul constă din secvența monomorfematică *el*, iar celălalt din secvența *cumpăr-* + *-ă* + *o* + *pălări-* + *-e*. Toate secvențele monomorfematice care pot apărea în locul lui *el* (de exemplu, *ea*, *Ion* etc.) formează împreună cu acesta o clasă de secvențe[16]. Generalizînd, o secvență monomorfematică S aparține clasei de secvențe Σ determinată de contextul C dacă SC alcătuiește un text admis de limbă, adică un enunț reperat[17].

---

[13] *Lucr. cit.*, p. 87.

[14] Haugen (*lucr. cit.*, p. 359) o numește *replacement* (înlocuire), dar în majoritatea lucrărilor apare termenul *substitution*.

[15] Cititorul poate continua singur proba, făcînd segmentarea și în alte puncte ale enunțului, inclusiv în interiorul unui cuvînt, de pildă, *el cumpăr-* + *-ă o pălărie* etc.

[16] În aceeași clasă cu *el* nu intră cuvinte ca *femeia*, *doamna*, *clientul*, *profesorul* etc., deoarece ele sînt secvențe de două morfeme.

[17] Deci morfemele se grupează în clase după contextul în care pot apărea.

Dacă secvența are mai multe morfeme (de pildă, *cumpără o pălărie*) ea aparține unei clase de secvențe care cuprinde toate secvențele caracterizate prin :

— au același număr de morfeme ;

— primul lor morfem aparține la aceeași clasă de secvențe monomorfematice, al doilea, al treilea etc. la fel.

De exemplu, *cumpăr-* intră în aceeași clasă cu *caut-*, *curăț-* etc. ; *pălări-* intră în aceeași clasă cu *cuti-*, *farfuri-* etc., *-ă* în aceeași clasă cu *-ă*, *-înd*, *-a*.

Secvența *cumpără o pălărie* se află în aceeași clasă de secvențe cu *cumpăra o pălărie*, *caută o farfurie*, *curățînd o cutie*, *curăța o farfurie* etc., etc.

Prin urmare, orice segmentare a unui enunț în doi constituenți înseamnă descompunerea lui în doi membri a două clase de secvențe. Fiecare constituent reprezintă o clasă de secvențe[18].

Pentru a ne apropia de răspunsul la întrebarea „Cum se alege, din mai multe diviziuni posibile, cea mai bună ?" va trebui să mai introducem noțiunile de :

e x p a n s i u n e
f o c a r
c l a s ă d e f o c a r e (numită și c l a s ă d e f o r m e sau c l a s ă d e d i s t r i b u ț i e).

Presupunem că o porțiune dintr-un enunț e alcătuită din secvența S_1 și că S_1 poate fi înlocuit cu S_2.

Dacă S_1 e mai lung decît S_2 (conține mai multe morfeme) sau e cel mult egal cu S_2 (S_1 și S_2 au același număr de morfeme) și S_1 e diferit structural de S_2 (nu aparțin la aceeași clasă de secvențe), S_1 se numește e x p a n s i u n e a lui S_2, iar S_2 e m o d e l u l lui S_1.

În enunțul *el cumpără o pălărie*, secvența *el* e substituibilă cu oricare din secvențele *clientul*, *fratele meu*, *vecinul surorii mele Ioana*, *vînzătorul l-a întrebat de ce nu* etc. (E clar că aceste secvențe nu intră în aceeași clasă cu *el*.) Secvența *el* e modelul lor, iar acestea sînt cîteva din expansiunile posibile ale lui *el*.

Fiecare din secvențele :
el
clientul
fratele meu
vecinul surorii mele Ioana
vînzătorul l-a întrebat de ce nu
face parte din altă clasă de secvențe (ele diferă în primul rînd ca număr de morfeme), dar au cel puțin o proprietate comună : formează împreună cu *cumpără o pălărie* un enunț reperat.

[18] S. Marcus introduce termenul „congruență" : două cuvinte x, y sînt congruente dacă, în orice frază reperată, înlocuirea lui x cu y sau a lui y cu x duce la altă frază reperată. (*Le genre grammatical et son modèle logique*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", București, 1961, p. 104.)

Acea parte a unui enunț care rămîne neschimbată în tot cursul operațiilor de substituire se numește v e c i n ă t a t e (*environment*) sau c o n t e x t, iar porțiunea asupra căreia se fac încercările de substituire se numește f o c a r[19] (*focus*)[20]. În exemplul nostru, *el* este focarul enunțului, iar *cumpără o pălărie* este vecinătatea sau contextul focarului. Este de la sine înțeles că, dacă am fi urmărit substituirile posibile ale secvenței *cumpără o pălărie*, ea ar fi devenit focar, iar *el* — context.

Totalitatea claselor de secvențe care pot apărea într-un anumit context poartă numele de c l a s ă d e f o c a r e (*focus-class*) relativă la acel context. Acestei denumiri, propuse de Wells[21], îi corespunde în terminologia lui Harris c l a s a d e d i s t r i b u ț i e[22], iar Hockett propune termenul c l a s ă d e f o r m e[23] (*form-class*).

Clasa de focare este o noțiune supraordonată clasei de secvențe, e mai generală decît aceasta. Tehnica analizei în constituenți imediați pune un accent deosebit pe descoperirea claselor de focare. Faptul că o secvență aparținînd unei anumite clase de secvențe a substituibilă, într-un anumit context, cu o secvență aparținînd altei clase de secvențe e considerat de Wells „baza teoriei constituenților imediați"[24].

Am citat mai sus cîteva secvențe de structură diferită care pot lua locul lui *el* în contextul *cumpără o pălărie*; exemplele date acolo nu sînt decît o mică parte din membrii acestei clase de focare. Dacă am fi segmentat propoziția noastră altfel, de pildă *el cumpără + o pălărie*, și am fi urmărit posibilitățile de substituire ale lui *el cumpără*, am fi descoperit cu ușurință numeroși membri ai acestei noi clase de focare (de exemplu *Ion alege; Dă-mi, te rog; Probează și tu* etc., etc.). Se poate studia și clasa de focare relativă la contèxtul *pălărie*, adică clasa de secvențe care pot apărea în locul lui *el cumpără o*. În ce măsură ne ajută noțiunea de clasă de focare la alegerea segmentării celei mai potrivite în doi constituenți imediați?

Răspunsul susținătorilor metodei se poate rezuma astfel: fiecare segmentare posibilă dă naștere unei clase de focare. Se alege acea segmentare din care rezultă o „*focus-class*" mai b o g a t ă în: a) numărul de contexte în care poate apărea și b) numărul claselor de secvențe pe care le înglobează. Dacă se constată, de pildă, că clasa de focare a lui *el* e mai bogată decît clasa de focare a lui *el cumpără o*, segmentarea propoziției noastre se face după *el*, acesta fiind prin urmare primul constituent imediat al enunțului.

---

[19] Denumirea, propusă de Wells (*art. cit.*, p. 189), sugerează faptul că asupra acestei părți a enunțului ne concentrăm atenția sau concentrăm luminile analizei.

[20] Definiția lui Wells „focar e orice secvență care e privită ca substituibilă cu alte secvențe "(*lucr. cit.*, p. 189) trebuie completată cu „... aparținînd fiecare la altă clasă". Întregirea e cerută de argumentarea și exemplele din același articol, ca și de interpretarea dată noțiunii de „focar" de cei care l-au urmat pe Wells.

[21] *Lucr. cit.*, p. 189.

[22] Harris, *From Morpheme to Utterance*, *passim*.

[23] *Lucr. cit.*, p. 162.

[24] *Lucr. cit.*, p. 187.

Din cele două criterii după care se apreciază b o g ă ț i a unei clase de focare, cel de-al doilea (varietatea structurală) nu necesită nici un comentariu; în schimb primul presupune o operație de care încă n-am vorbit: se examinează d i s t r i b u ț i a, adică numărul de contexte în care poate apărea o clasă de focare[25]. Cu alte cuvinte, dacă la începutul analizei contextul era menținut constant, acum se studiază și variația lui.

Clasa de focare care admite reprezentanți ai claselor de secvențe de tipul:

el
clientul
vînzătorul l-a întrebat de ce nu
etc., etc.

poate apărea în contexte ca:

plătește
cumpără o pălărie
alege niște cravate viu colorate
etc., etc.

Aceste contexte sînt de fapt membri ai unor clase de secvențe diferite (diferența rezidă în primul rînd în numărul de morfeme), ca și elementele lingvistice substituibile focarului. Totalitatea claselor de secvențe care pot juca rolul de context față de clasa de focare *el* e de fapt și ea o clasă cu mare caracter de generalitate și ar putea fi numită c l a s ă d e c o n t e x t e, dar termenul nu apare la autorii citați. Hockett numește la fel („clasă de forme") atît clasa de focare, cît și ceea ce noi am numit „clasă de contexte". Cele două clase de forme sînt în așa fel constituite încît dacă un membru al primei clase se poate combina cu un membru al celei de-a doua, atunci orice membru al primei clase se poate combina cu orice membru al clasei secunde[26], ceea ce schematic se poate înfățișa astfel:

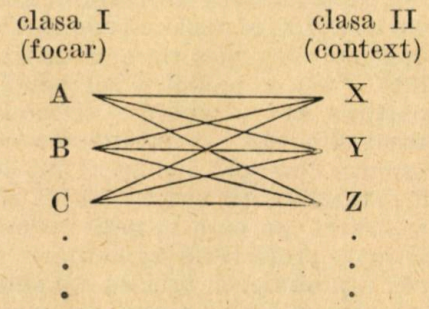

(A, B, C..., X, Y, Z... sînt membrii celor două clase de forme.)

Recapitulăm succesiunea operațiilor:

a) Enunțul *el cumpără o pălărie* permite mai multe tăieri în constituenți imediați. Valabilitatea fiecăreia e demonstrată de faptul că dă

[25] Noțiunea de distribuție (cunoscută și sub denumirea de „libertate de ocurență") ocupă un loc central în școala descriptivistă. Ea se definește ca totalitate a vecinătăților (= contextelor) în care poate apărea un element al limbii. (Z. S. Harris, *lucr. cit.*, p. 15—16, 61.)

[26] Hockett, *lucr. cit.*, p. 163.

naștere la două porțiuni, ambele substituibile cu alt material lingvistic. Se pune problema care diviziune e preferabilă;

b) Se examinează pe rînd fiecare împărțire posibilă, alegîndu-se un focar și un context. Se studiază bogăția clasei de focare în privința numărului claselor de secvențe pe care le cuprinde;

c) Se cercetează variația contextului care admite fiecare clasă de focare.

Folosind această tehnică nu vom grupa în aceeași clasă I secvențe ca:

el
noi
ei înșiși

și în altă clasă, II, secvențe ca:

lucrează
vom cumpăra
au de gînd să plece iarăși,

întrucît nici unul din membrii clasei A nu se poate combina cu oricare din membrii clasei B.

În urma efectuării acestei succesiuni de operații s-ar părea că sîntem în sfîrșit în posesia răspunsului la întrebarea pusă la începutul acestui paragraf („Cum se alege, din mai multe diviziuni, cea mai bună"?): diviziunea care dă naștere claselor de forme celor mai bogate; cele două părți rezultate din această segmentare sînt constituenții imediați ai enunțului.

Criteriul calculului bogăției claselor de focare nu este însă ușor de aplicat. Într-adevăr, oricum am face segmentarea, obținem de obicei secvențe cu posibilități foarte mari de substituire. Inventarierea tuturor claselor de secvențe care pot lua locul focarului sau al contextului este o operație extrem de laborioasă și adesea irealizabilă. Autorii metodei și-au dat seama de acest inconvenient și au propus o serie de simplificări.

În practică, nu se face un calcul complet, ci unele segmentări posibile sînt scoase din discuție pentru că sărăcia relativă a claselor de forme rezultate se impune de la sine. De pildă, dacă ar trebui să segmentăm propoziția *văd o revistă ilustrată*, împărțirea *văd o revistă* + *ilustrată* va fi imediat abandonată în favoarea diviziunii *văd* + *o revistă ilustrată*, deoarece e ușor de intuit că determinanții care pot lua locul lui *ilustrată* sînt mult mai puțin numeroși decît determinanții virtuali ai lui *văd* (sînt mai puține feluri de reviste decît obiecte pe care le poți vedea!). Tot așa, segmentarea *văd* + *o revistă ilustrată* e preferabilă segmentării *văd o* + *revistă ilustrată*, deoarece după *văd o* trebuie să urmeze un substantiv feminin, pe cînd după *văd* genul substantivului nu e unic determinat. În schimb, nu e de loc ușor de spus, în cazul unei propoziții de tip *a cumpărat cărți și caiete*, care segmentare e preferabilă:

a cumpărat + *cărți și caiete* sau
a cumpărat cărți + *și caiete*?

Vedem deci că în analiza noastră intervine o oarecare aproximație și că de fapt nu trebuie calculată bogăția substituirilor pentru toate segmentările posibile.

Tot pentru a simplifica procedura, se mai introduce un criteriu : Într-un enunț care cuprinde cel puțin două cuvinte, se vor examina numai segmentările care nu presupun tăierea în două a unui cuvînt. De pildă, pentru *văd o revistă ilustrată*, nu se ia în discuție posibilitatea diviziunii *văd o revist- + -ă ilustrată*. Unitatea cuvîntului fiind respectată[27], înseamnă că într-un enunț de două cuvinte împărțirea în constituenți imediați nu mai pune nici o problemă.

În sfîrșit, mai intervine criteriul „sistemului" : întrucît o analiză în constituenți imediați implică altele, soliditatea ei nu se consideră verificată pînă ce n-au fost explorate cele mai îndepărtate efecte ale ei în sistem. Ceea ce se acceptă sau se respinge nu e de fapt analiza unei singure propoziții, ci sistemul de constituenți imediați ai unei limbi, adică o serie întreagă sau un s i s t e m de analize ale tuturor enunțurilor limbii[28].

4. Probleme speciale

Dintre problemele speciale care se ivesc cu ocazia căutării constituenților imediați ai unui enunț vom examina aici numai trei :

— enunțuri cu structură diferită pot avea o expresie identică ;

— unele părți ale enunțului pot să nu facă parte din nici un constituent imediat al acestuia ;

— segmentării în două porțiuni îi este uneori preferată o analiză în trei sau mai mulți constituenți imediați.

La diferite niveluri ale limbii se întîlnește fenomenul cunoscut la noi sub denumirea de o m o n i m i e g r a m a t i c a l ă : aceeași secvență fonematică corespunde la două, rar mai multe, structuri gramaticale.

De exemplu, succesiunea de foneme *calcul* exprimă uneori o secvență de două morfeme (cuvîntul *calc* + articolul hotărît), alteori un singur morfem (cuvîntul *calcul* „socoteală"). La fel, segmentul de expresie *dau cartea profesorului* admite două interpretări gramaticale, după cum *profesorului* este complement indirect sau atribut substantival genitival[29]. Diferența de sens se explică printr-o aranjare diferită a constituenților : *dau cartea profesorului* se va analiza ca :

a) *dau cartea* + *profesorului* (dacă acesta din urmă e complement) sau :

b) *dau* + *cartea profesorului* (dacă *profesorului* e atribut).

---

[27] Wells, *lucr. cit.*, p. 188.

[28] *Ibidem*, p. 153. E. A. Nida rezumă astfel criteriile segmentării unui enunț în constituenți imediați :

1. Împărțirea trebuie să fie conformă cu relațiile semantice.
2. Împărțirea se face pe baza posibilității de a înlocui unități mai mari cu unități mai mici, aparținînd la aceeași clasă de distribuție externă [= clasă de focare] sau la clase diferite.
3. Pe cît posibil, să se împartă enunțul numai în două.
4. Orice diviziune să se integreze în structura totală a limbii.
5. Împărțirea în constituenți continui e preferabilă segmentării în constituenți discontinui (*lucr. cit.*, p. 91). Pentru explicarea acestor termeni, vezi mai departe, p. 219.

[29] Terminologia este aceea a gramaticii românești ; ea nu se întîlnește în lucrările susținătorilor metodei analizei în constituenți.

La descompunerea unui enunț în constituenți imediați se întîmplă ca o anumită porțiune a lui să nu poată fi atribuită nici unuia din constituenți, sau, cum spune Hockett, „o formă poate participa la o formă mai lungă fără a fi constituent al ei”[30].

Aceasta se explică prin faptul că anumite morfeme nu servesc direct ca purtătoare de înțeles, ci ca indici ai legăturilor structurale. În *cumpăr trandafiri și garoafe*, *și* nu este constituent imediat, ci semn al relației de coordonare dintre cele două complemente, la fel *pe* din *am întrebat-o pe mama*, unde prepoziția are rolul de „morfem al acuzativului”. Asemenea morfeme care ies în afara analizei în constituenți se numesc m ă r c i s t r u c t u r a l e (*structural marker* sau *signal*)[31] sau i n d i c i s i n t a c t i c i[32]. Uneori chiar desinențele se pretează la o astfel de interpretare, de pildă *-us*, din lat. *homo nouus*, a cărui prezență e cerută de acordul gramatical și nu de un anumit sens al adjectivului la care se atașează.

Am prezentat pînă acum metoda descompunerii unui enunț în constituenți imediați ca și cum împărțirea în două („diviziunea bipartită”) ar fi obligatorie în toate cazurile. Sînt însă și situații cînd se admite și o analiză în trei sau chiar mai mulți constituenți imediați[33].

Un enunț format din trei secvențe (A, B, C) se analizează în trei constituenți imediați (A + B + C), dacă nu se găsește un motiv de a-l analiza în A+BC mai de grabă decît în AB + C, sau în AB + C mai de grabă decît în A + BC. În mod analog se procedează cînd enunțul e alcătuit din patru sau mai multe secvențe și nu avem motive să preferăm o segmentare în două altei segmentări în două porțiuni cu valoare de constituenți imediați[34].

Exemplul care se dă mereu e acela al secvențelor în raport de coordonare. Într-o propoziție ca *citește romane și poezii* nu avem motive să preferăm analiza *citește romane + și poezii*, analizei *citește + romane și poezii*, de aceea constituenții imediați vor fi *citește + romane + și poezii* (*și* este, cum am spus mai sus, un „structural marker”, ieșind în afara analizei în constituenți imediați).

5. Clasificarea constituenților imediați

Există mai multe tipuri de constituenți imediați, diferențele reieșind din folosirea mai multor criterii de clasificare.

Enunțul *sistemul meu* conține doi constituenți imediați s i m p l i (*sistemul + meu*), în schimb *sistemul centimetru-gram-secundă* diferă de exemplul precedent prin aceea că al doilea constituent imediat este m u l t i p l u. În limba română se întîlnesc rar astfel de constituenți.

---

[30] *Lucr. cit.*, p. 153.

[31] *Ibidem.*

[32] Ebeling, *Linguistic Units*, p. 124–129.

[33] „De obicei doi și numai doi constituenți imediați”. Bloch și Trager, *Outline of Linguistic Analysis*, Baltimore, 1942, p. 67. „Enunțul se împarte în două, uneori mai multe, părți”. E. Haugen, *lucr. cit.*, p. 359.

[34] Wells, *lucr. cit.*, p. 159.

Deosebim în continuare constituenții s u c c e s i v i de cei s i m u l t a n i. În analiza gramaticală, descriptiviștii americani au cercetat cu minuțiozitate fenomenele de intonație (accent, contur intonațional, pauză) și au subliniat importanța lor morfologică, arătînd că există morfeme de intonație (morfeme suprasegmentale), alcătuite din foneme suprasegmentale. În consecință, orice enunț trebuie descompus mai întîi în morfemul intonație și secvența de morfeme segmentale; acești doi constituenți imediați sînt simultani. Propozițiile *Nu e aici* și *Nu e aici?* diferă numai prin morfemul intonație, care este simultan cu secvența *nu e aici* desprinsă de orice contur melodic[35]. Constituenții imediați care se rostesc unul după altul se numesc, cum e și firesc, s u c c e s i v i. Pentru a nu îngreuia expunerea metodei, în exemplele și discuțiile de pînă acum am ignorat existența constituenților simultani, cu atît mai mult cu cît în problema morfemelor suprasegmentale cercetările consacrate limbii romîne sînt abia la început.

Ne vom referi în sfîrșit la clasificarea constituenților imediați în c o n t i n u i și d i s c o n t i n u i. În *a mai scris*, primul constituent este *a ... scris*, dar în exprimarea lui a intervenit o întrerupere, cauzată de intercalarea lui *mai*; *a ... scris* este un constituent discontinuu. Aceeași denumire se potrivește și constituentului *casa lui ... e nouă* din enunțul *casa lui, după cum se știe, e nouă*. Constituenții în care nu constatăm astfel de întreruperi se numesc c o n t i n u i.

6. Relațiile dintre constituenți

Metoda analizei în constituenți își propune să examineze și tipurile de relații pe care le contractează constituenții imediați între ei sau cu întregul („constitutul")[36].

Pentru a afla ce relație există între părțile unui enunț ni se recomandă să recurgem din nou la criteriul înlocuirii unuia din constituenții imediați, numai că, de astă dată, înlocuirea se face cu zero (constituentul se suprimă). Dacă prin această suprimare („*excision*" sau „*omission test*") se obține un enunț reperat, adică corect, admis de limbă, porțiunea omisă e considerată ca subordonată celuilalt constituent. În *cumpără flori*, înlocuirea cu zero produce enunțul corect *cumpără*, deci *flori* e subordonat lui *cumpără*. Dacă nu obținem un enunț reperat, partea omisă e considerată ca supraordonată, regentă; de exemplu, în propoziția *aco-*

[35] „Un morfem de intonație trebuie interpretat probabil întotdeauna ca un constituent imediat al macrosegmentului care îl include". Hockett, *lucr. cit.*, p. 154. Pentru exemple și pentru metoda de reprezentare grafică a morfemelor suprasegmentale cu rol de constituenți imediați, vezi *ibidem*, p. 155.

[36] Bloomfield, *Language*, 12.10—12.11; B. Bloch și G. L. Trager, *Outline of Linguistic Analysis*, Baltimore, 1942, p. 77; Hockett, *lucr. cit.*, p. 184—191; Nida, *lucr. cit.*, p. 93—94.

perișul casei e înalt, substituirea cu zero a primului cuvînt dă naștere enunțului nereperat *casei e înalt*[37].

Se spune că criteriul înlocuirii cu zero este preferabil celui logic sau semantic folosit în gramaticile tradiționale[38].

În funcție de relațiile dintre constituenți și întreg, enunțurile se clasifică în endocentrice și exocentrice.

Dacă enunțul (întregul, constitutul) poate apărea oriunde apare unul din constituenții săi sau amîndoi constituenții, el se numește endocentric.

Enunțul *cumpără flori* are contexte comune cu *cumpără* (și întregul, și partea sînt admise în contexte ca — *daruri frumoase pentru rude și prieteni*). Construcția endocentrică e de tip subordonativ.

Enunțul *scrie, citește* are contexte comune cu fiecare din constituenții săi imediați. (Se poate spune :

scrie, citește mult în fiecare zi
scrie mult în fiecare zi
citește mult în fiecare zi.)

Construcția endocentrică e aici de tip coordonativ.

Dacă întregul nu are aceleași contexte cu nici unul din constituenți, enunțul e numit exocentric. De exemplu, *dacă se mai întoarce* (analizat în constituenții *dacă* + *se mai întoarce*) nu apare în contextele lui *dacă* și *se mai întoarce*. Spunem :

l-am întrebat dacă se mai întoarce, dar nu
l-am întrebat dacă sau
l-am întrebat se mai întoarce.

7. Încheiere

În paginile precedente, am încercat să desprindem scopurile metodei discutate, să rezumăm tehnica analizei și cîteva rezultate ale ei. Pentru a asigura obiectivitatea expunerii, am ales exemple cît mai asemănătoare cu cele din lucrările folosite, exemple date acolo, cum era și firesc, în limba engleză. Ne-am ferit în mod intenționat să formulăm obiecții sau să ne exprimăm unele nedumeriri. Deși scopul nostru a fost în primul rînd expunerea unei metode despre care a început să se vorbească și la noi în ultimii doi-trei ani și pe care unii cercetători romîni o folosesc deja

[37] În loc de „subordonat" — „regent" se preferă în lingvistica americană perechile de termeni „satelit" — „nucleu" sau „modifier" — „head" (s-ar putea traduce cu „modificator" — „centru"). E. A. Nida deosebește constituenții imediați nucleari de cei periferici (*lucr. cit.*, p. 87).

[38] Pentru utilizarea criteriului înlocuirii cu zero, vezi S. Stati, *Sintagma și sistemul sintactic al limbii*, în SCL, VIII, 1957, fasc. 4, p. 435—436, și recent, Solomon Marcus, *Aspecte ale modelării matematice în lingvistică*, în SCL, XIV, 1963, fasc. 4, p. 488 : „Vom spune că într-o propoziție corectă un termen A este subordonat unui termen B dacă suprimarea lui A conduce la o propoziție corectă".

în lucrările lor, nu putem încheia fără o sumară privire critică (o discuție mai amplă ar fi poate necesară, dar ea presupune și o prezentare mai amplă a faptelor).

Desigur, metoda analizei în constituenți imediați nu rezolvă toate problemele de care se izbește gramatica tradițională, dar izbutește să dea o prezentare unitară a structurii unui enunț, prin descompuneri succesive de la nivelul cel mai înalt pînă la morfem[39]. Se obțin mereu unități cu același nume (constituenții imediați), iar relațiile dintre ele, pe de o parte, și dintre ele și construcția întreagă (constitutul), pe de alta, sînt de același tip.

Alt avantaj (de ordin practic) al metodei este că depășește sau în orice caz evită problema definirii unităților de diverse nivele (cuvînt, parte de propoziție, propoziție) și a raportului dintre morfologie și sintaxă.

În al treilea rînd, grupează unitățile în clase, definite pe baza contextelor în care pot apărea. Introducerea punctului de vedere distribuțional are unele avantaje asupra clasificărilor pe baze semantice. De exemplu, nu vom mai spune că adjectivele sînt nume ale unor calități sau însușiri, ci o clasă de cuvinte caracterizate printr-o serie de contexte („o clasă de contexte")[40], dintre care unele sînt specifice, „diagnostice"[41].

În sfîrșit, acest procedeu de analiză formală duce la descoperirea unei serii de tipuri de construcții, la care se poate reduce infinitatea enunțurilor posibile într-o limbă. Se obține o modelare mai amănunțită și mai sistematică decît cea dată în gramaticile de tip tradițional.

La baza metodei stau noțiunile de e n u n ț și m o r f e m, deci se presupune că putem recunoaște ceea ce e enunț de ceea ce nu este, și că știm care sînt morfemele limbii. Dar în felul acesta ne întoarcem la o veche problemă : ce este morfemul și cum îl descoperim? Școala descriptivistă a făcut eforturi serioase pentru a da un răspuns mai științific și mai convingător decît cele ale predecesorilor, folosind sau nu criteriul sensului. Dar, cu toate eforturile, problema încă nu poate fi socotită rezolvată[42] și faptul acesta e o piedică în efectuarea segmentării în constituenți imediați (mai ales, nu putem încă distinge, în unele situații, morfemul de cuvînt și nu știm destul de bine să descoperim din cîte morfeme sînt alcătuite unele cuvinte; problema așa-ziselor morfeme-zero nu și-a găsit nici ea soluția).

[39] Principiul constituenților imediați nu e mai puțin fecund în analiza aspectului paradigmatic decît în descompunerea frazelor. R. Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris [1963], p. 71.

[40] Se încearcă traducerea diferențelor de sens în diferențe de distribuție, cf. Bloomfield, *Language*, p. 164; E. A. Nida, *The Identification of Morphemes*, în *Readings...*, p. 264.

[41] Pentru această noțiune, vezi articolul nostru *Contextele gramaticale în analiza structurală*, în „Limba romînă", XII, 1963, nr. 3, p. 237 s.u.

[42] Pentru o expunere mai amplă a problemei, inclusiv obiecțiile ce se pot aduce felului cum delimitează descriptiviștii morfemul, vezi I. Poldauf, *Strukturalismus a americký deskriptivismus*, în volumul *Problémy marxistické jazykovědy*, Praga, 1962, p. 79—104; Manfred Bierwisch, *Über den theoretischen Status des Morphems*, în volumul *Studia Grammatica*, vol. I, Berlin, 1962, în special p. 52 și urm.; Paula Diaconescu, *Pe marginea unor lucrări despre morfem*, în SCL, XIII, 1962, fasc. 4, p. 519—541; Maria Manoliu, *Morfemul în lingvistica modernă*, în „Limba romînă", XII, 1963, nr. 1, p. 3—15.

Ceea ce ne supără mai mult e faptul că, în afară de morfem, ni se cere să ştim şi ce este cuvîntul : amintim că, în segmentare, cuvîntul nu trebuie sacrificat şi că o diviziune de tipul *văd copil-* + *-ul* trebuie exclusă.

Am arătat că segmentarea pe baza înţelesului e foarte apropiată de cea din gramaticile de tip tradiţional, deci are toate dezavantajele unei analize pe baze semantice, or tocmai lucrul acesta vor să-l evite descriptiviştii. Segmentarea bazată numai pe criterii formale este în schimb foarte greoaie, laborioasă ; ajungem nu o dată la situaţii în care nu e uşor să alegem împărţirea cea mai bună. Alteori, cînd e vorba de construcţii omonime, ambigue (de tipul *dau cartea profesorului*), fără a face apel la înţeles nu putem şti care dintre cele două analize în constituenţi imediaţi trebuie aplicată. Pînă la ora actuală, nu e încă lămurit rolul pe care trebuie să-l joace criteriul semantic în aplicarea metodei în discuţie.

În sfîrşit, analiza în constituenţi imediaţi se preocupă şi de studiul relaţiilor dintre constituenţi, ca şi dintre aceştia şi întreg („constitutul"). Deosebirea dintre coordonare şi subordonare, de pildă, nu mai rezidă în diferenţe de sens, ci de distribuţie. Criteriul substituirii cu zero e într-adevăr o modalitate de a vedea dacă un constituent e subordonat sau nu celuilalt constituent. Dacă procedura se dovedeşte utilă într-un caz ca *eleva silitoare* + *învaţă* (*eleva învaţă* este un enunţ posibil, dar **silitoare învaţă* nu), în schimb nu lipsesc şi alte tipuri de exemple, în care eficacitatea metodei e discutabilă.

a) În enunţul *copiii aceştia* + *se joacă*, substituim cu zero constituentul *copiii* şi obţinem enunţul corect *aceştia se joacă* ; substituim cu zero cuvîntul *aceştia* şi obţinem tot un enunţ corect, *copiii se joacă*. S-ar părea deci că *aceştia* nu e subordonat lui *copiii* ;

b) În enunţul *acest copil se joacă*, constatăm cu surprindere că nici unul din termenii grupului *acest copil* nu e substituibil cu zero (enunţurile **acest se joacă* şi **copil se joacă* sînt nereperate), de aceea nu putem dovedi că *acest* e subordonat lui *copil*.

Exemple de acest gen s-ar mai putea da şi, dacă nu infirmă categoric valabilitatea procedeului, ele arată cel puţin că mai trebuie formulate diverse corective sau criterii suplimentare.

Metoda analizei în constituenţi imediaţi cunoaşte de cîţiva ani un mare succes şi în afara hotarelor Statelor Unite, în cadrul teoriei gramaticilor generative. Unul dintre tipurile de gramatici generative se numeşte tocmai „gramatica cu constituenţi imediaţi"[43]. E semnificativ faptul că se operează mai mult cu simboluri ale unor clase de unităţi bine cunoscute din gramatica tradiţională (în primul rînd propoziţii şi cuvinte) ; regăsim astfel, în studiile de gramatică generativă, pînă şi mult criticatele „părţi de vorbire" ale „tradiţionaliştilor". Într-un articol recent, consacrat generării grupului nominal din limba romînă, cînd acest grup are funcţia

[43] Cf. Em. Vasiliu, *Gramaticile generative*, în „Limba romînă" XII, 1963, nr. 3, p. 224 ş.u.

de subiect[44], se spune că grupul nominal are doi constituenți imediați, un centru și un modificator (GN → C + M), iar C e alcătuit din :

$$\left\{\begin{matrix} N \\ P \\ Nr \end{matrix}\right\} + \text{flex}_c$$

(N = substantiv, P = pronume, Nr = numeral, flex_c = flexiunea în poziția C)

La rîndul său, modificatorul se descompune în constituenții imediați :

$$\left\{\begin{matrix} \text{zero} \\ Aj \\ K \\ N \\ P \\ Nr \end{matrix}\right\} + \text{flex}_m$$

(Aj = adjectiv; K = grupul de cuvinte *doar*, *numai*, *chiar*, *anume*; flex_m = flexiunea în poziția M)

De aici, ca și din discuția precedentă, se poate trage concluzia că prin metoda constituenților imediați nu se obțin rezultate care neagă integral clasificările „clasice" și că, prin urmare, între gramatica tradițională și cea structurală nu s-a creat o prăpastie de netrecut.

[44] Toma Pavel, *Generarea grupului nominal în limba română*, în SCL, XIV, 1963, fasc. 3, p. 354–355.

CONSTRUCŢII PREPOZIŢIONALE ECHIVALENTE CU UN CAZ OBLIC ÎN TRADUCERILE DIN SECOLUL AL XVI-LEA *

DE

PAULA DIACONESCU

În limbile romanice apusene, declinarea sintetică dispare, fiind înlocuită prin construcţii prepoziţionale. Prepoziţiile cu care se construieşte cazul oblic în limbile romanice apusene corespund prepoziţiilor latineşti *de* şi *a* (fr. *de*, *à*; span. *de*, *a*; it. *de*, *a*).

Limba romînă a păstrat şi ea posibilitatea de a exprima cazul oblic cu ajutorul prepoziţiilor care continuă prepoziţiile latineşti *de* şi *ad*. În asemenea construcţii, în care anumite prepoziţii pot exprima raportul de genitiv sau de dativ, substantivul apare de obicei nearticulat [1]. Cînd substantivul (mai ales precedat de prepoziţia *de*) apare articulat, articolul nu are altă funcţie decît aceea de restrîngere a generalităţii şi, de aceea, el nu stă la genitiv sau la dativ. De altfel, articularea substantivului apare, în general, în situaţii speciale, şi anume, mai ales atunci cînd substantivul este urmat de un determinant.

Construcţii cu prepoziţiile *de*, mai rar *a* [2], echivalente cu genitivul, sau construcţii cu prepoziţia *a*, echivalente cu dativul, s-au păstrat în textele traduse din secolul al XVI-lea : *bunătaté de fiii oamenilorŭ* (CP, ps. 44, 3); *burătaté de fii oamerilor* (PS); *cale de cetate* (CP, ps. 106, 4); *calé de cetate* (PS); *zborŭ de zei* (CP, ps. 81, 1); *în vale de plîngere* (CP, ps. 83, 7); *Cănteculu de Maelentu* (CP, ps. 52); *Cănteeu de Malentu* (PS); *trestie a cărtularĭului* (CP, ps. 44, 2); *trestie a cărtularĭu* (PS); *jude-*

* Avem în vedere gen.-dat. substantivului şi ne referim la substantive neînsoţite de determinări care impun exprimarea raportului de gen.-dat. al substantivului pe care-l determină, cu ajutorul unei prepoziţii.

[1] Funcţia articolului de a indica genitivul sau dativul este preluată de prepoziţie.

[2] Această întrebuinţare a prepoziţiei *a* s-a dezvoltăt din cea locală. La fel şi pentru prepoziţia *la* : *se vîrî... în odaie la Ioan* (Creangă, P, ap. DA, s.v. *la*). *În dosul la o căpiţă* = în dosul unei căpiţe (DA, s.v. *la*); *coadele la cai* (*Basme pop.*, 8). La fel pentru dativ : *l-a lăsat la moş Călugăr* (*Basme pop.*, 5); *du fărina la domnu* (*Basme pop.*, 508).

cați a săracŭ și méserŭ (CP, ps. 81, 3); *giudecați a săracu și meseru* (PS, 267); *să te închini a Dumnezeu striinŭ* (CP, ps. 80, 10).

În secolele următoare, construcțiile cu prepozițiile *de* și *a*, echivalente cu un caz oblic, se reduc. Tendința de reducere și dispariție a acestor construcții se manifestă încă din secolul al XVI-lea. Ea s-ar explica, pe lîngă alți factori, și prin procesul de abstractizare la care au fost supuse cele două prepoziții, mai ales prepoziția *a*, în construcțiile menționate aici. Datorită acestui fapt, în cele mai multe situații, construcții cu prepoziția *de* sau *a*, nediferențiate funcțional de formele flexionare de gen.-dat., au devenit ușor substituibile cu un substantiv la unul din cele două cazuri, ori de cîte ori condiții de natură morfologică sau sintactică n-ar fi putut împiedica apariția acestor cazuri exprimate prin articol.

Cîteva caracteristici ale folosirii celor două prepoziții *de* și *a*, cu funcția indicată, în traducerile din secolul al XVI-lea, pot ilustra tendința de reducere a acestor construcții încă din secolul al XVI-lea :

a) Atît pentru construcțiile cu *de* cît și pentru cele cu *a*, apar forme mixte : *în mijlocѣ de ariei* (CPr., 82/3—4); *totu se poate a credinciosului*; *cine poate a sluji a oamenilor* (Densusianu, ILR II, 94). Aceste construcții mixte explică nesiguranța traducătorului în folosirea celor două prepoziții.

b) Prepozițiile *de* și *a*, cu funcțiile semnalate, apar izolat sau le găsim de multe ori în construcții speciale și în raport de variație liberă cu genitivul, respectiv cu dativul. Astfel, construcția cu *de*, echivalentă cu genitivul, apare, după cum s-a mai constatat, mai ales în legătură cu grupul : *pre (pren, în), spre*+subst. *mijloc* sau un adverb[3] : *pre mijlocŭ de hotarŭ* (PS, 200; CP, 172); *pre mijlocŭ de cuptoriu* (CP, 435); *pre mijlocŭ de piatrâ* (PS, 336; CP, 283); *pre mijlocu de băsérecă* (PS, 65); *pre mijlocŭ de casa mé* (CP, 272; PS, 324); *pre mijlocŭ de umbra morțici* (PS, 68; CP, 56); *pre mijlocŭ de oamenii tăi* (CP, 125); *în mijlocŭ de umerele lui* (CP, 173); *în mijlocѣ de ucenici* (CPr., 5/18); *pre mijlocŭ de codri* (CP, 283); *spre mijlocŭ de féte* (CP, 174)[4]. *Mai pre lesne iaste cămilei pren lăuntru de urechile acului a trece. Că se luo mare cuviință a ta pre asupră de ceriu. Împrejur de sălașele lor. Demprejur de besearecă*[5].

În această situație, apare, însă, și genitivul substantivului : *în mijlocul apelorѣ* (PO, 14/1); *pre mijlocūl mațelor méle*[6] (PS, 125); *pre/mijlocūl lūpilōr* (CT, 51); *pre.ѧ mijloculѣ grâului* (CT, 55); *.ѧmijloculѣ măriei* (CT, 57).

În PS și în CP, sînt preponderente, în situația indicată, construcțiile cu *de*.

Asemenea dublete apar și în legătură cu orice alt substantiv, indiferent de condițiile în care el poate apărea (precedat sau neprecedat de prepoziție) : *calea de cetate* (PS, CP)/*calea cetății* (PH); *casa de Domnul* (PS)/*casa Domnului* (la Coresi și în PH) (cf. Densusianu, ILR II, 93);

[3] Vezi discuția acestor construcții la Fulvia Ciobanu, *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale*, în SG, II, p. 97—98.

[4] Comp. *pre mijlocu de elu* (CP); *den mijloc de ei* (CPr., 19).

[5] Ultimele trei exemple citate după F. Ciobanu, *op. cit.*, p. 98.

[6] Față de *pre mijloc de mațele mele* (CP, ap. Densusianu, *op. cit.*, p. 93).

ѧtr' ačěѧ par' te de Iōrdanь/ѧtru ačě par'te a Iōrdanului (CT, 43); *Pūii de nâpăr' câ...* (CT, 42)/*Fečorii nâprъciei, cumь puteți bine grăi răi fiindь?* (CT, 54); *dzi de dzi... și noapte de noapte* (S, ap. Rosetti, LR s. XIII–XVI, 129); *dzuoa dzileei... și noaptě nopției* (H, ap. Rosetti, LR s. XIII–XVI, 129); *Cănteculŭ de Maelentu* (CP, ps. 52); *Cănteculŭ lu Davidŭ* (CP, ps. 51).

Construcții cu *a*, echivalente cu dativul: *judecați a săracŭ și méserŭ* (CP, 226); *gĭudecați a săracu și meseru* (PS, 267); *să judece a săracŭ* (CP, 23); *să gĭudece a seracu* (PS, 29), alături de *a giudeca săracului* (PH, ap. Densusianu, *op. cit.*, 94); *să te închini a Dumnezeu striinŭ* (CP, 224), alături de *nice te închira dumnedzeului celui striinru* (PH, ap. Densusianu, *op. cit.*, 94); *nu ѧste frumos a bărbatь* (CPr., 46/17); *cuvine-se a băr'batь ѧțe/leptь* (CT, 47); *seamână a băr'batь nebunь* [7] (CT, 47). Forma de dativ precedată de *a* după verbul *semăna* stă la baza construcției din limba romînă contemporană: *semăna a...* Această construcție apare, în secolul al XVI-lea, și după verbul *asemăna*: *omul a deșertu asămănră-se* (Densusianu, *op. cit.*, 254), dar și *Asemînâ-se coconilor* (CT, 52).

c) În traducerile din secolul al XVI-lea, construcțiile cu *de*, echivalente cu genitivul, au următoarele corespondențe în slavă [8]:

1) Rar, un genitiv: *ѧ věcu de věc* (P, CX, 8); *ѧ věcul věcului* (P,CXLIV, 1) = въвѣкы вѣка; *ѧ lucire de fulgeru* = въ облистани млънїа (P, 4, 11); *căntarě de căntece* = ѱлѡм пѣсни (P, XCI); *priѧ mijlocu de casa mé* = по срѣд домоу моего (P,C,2); *priѧ mijloc de codri* = по срѣд горь (P,CIII, 10); *din mijloc de piatrâ* = ѡт срѣдї каменїа (P, CIII, 12); *prim mijloc de mare* = по срѣд морѣ (P, 1, 19).

2) Frecvent, un adjectiv (care indică de cele mai multe ori materia sau, mai rar, un raport de posesie propriu-zis): *ѧizvor de ape* = вънсточникы водныѧ (P, CXIII, 8); *izvoarâle apelorŭ* (CP, ps. 17,16); *ѧ ѧzere de ape* = бъезера воднаа (P, CVI, 35; CXIII, 8); *și luo prinsu de la turmele oilor* = и поѧт и ѡт стад овчїиХ (P,LXXVII, 70), comp. *tur'ma por'čilor* (CT, 48) *și o turmâ de por'ci* (CT, 48); *fěceră plod de viѧță* = сътворишѫ плод житень (P, CVI, 37); *sămînța loru de fii de omŭ* (CP, 49), dar *fiilor omerești* (*oamenilorŭ* — CP, 303) = снѡмь члчском (P, CVI, 15).

În textele traduse, cele mai frecvente construcții cu *de*, în raport de variație liberă cu genitivul, corespund în slavă unei construcții adjectivale, însă, și în această situație, genitivele sînt preferate construcțiilor cu *de* [9]: *eșitele apelor* = исХодища воднаа (P, CVI, 33); *în eșirѧ apelor* = въ исХодища воднаа (P, CVI, 35); *fečorilor oamerilor* = снѡм члчском (P,CVI, 8); *codrii Livanului* = кедри ливанстїи (P, CIII, 16); *apa mariei* = водѫ морскѫѧ (*P*, 1, 19); *gunoiul pămîntului* = гнои земныи (P, LXXXII, 11).

În urma celor discutate la c2 putem spune că numărul relativ mare al construcțiilor prepoziționale cu *de*[10], în raport de variație liberă cu

---

[7] Comp. *La om nu seamănă* (Pann, E II, 30, ap. DA), unde *la* = *a*, cu funcția indicată mai sus.

[8] Lăsăm în afara discuției situațiile în care *de*, adăugat la numele proprii de locuri (*mănăstire de Bistrița, munte de Sinaia, Cetatea de Samaria* etc.), nu este decît o imitație a construcțiilor slave cu *otŭ*.

[9] Sau chiar unor construcții adjectivale: *fii omenești/fiii oamenilor*.

[10] Apare rar în textele netraduse: *birâu de četatě Bistriției* (începutul secolului al XVII-lea, *SB*, 59, 3–4).

genitivul, în textele traduse din secolul al XVI-lea, nu sînt totdeauna continuatoare ale unor construcții latinești cu *de*, echivalente cu genitivul. Prin construcția prepozițională cu *de* s-a tradus, de cele mai multe ori, lexicalul unei construcții adjectivale din originalul slav, diferită doar din punct de vedere gramatical de construcția românească. Dar, uneori, chiar atunci cînd sensul unei construcții adjectivale din originalul slav trebuia redat în românește printr-o construcție cu prepoziția *de*, s-a folosit, greșit, o construcție cu genitivul. De exemplu: *turma oilor*, *turma porcilor*, pentru *turma de oi*, *turma de porci*.

d) În textele netraduse, construcții cu *a*, echivalente cu dativul, se păstrează în situații în care substantivul este precedat de numerale, pronume nehotărîte, ca: *a mulți oameni* (D.I.R., ap. Rosetti, LR s. XIII—XVI, 129); *scriem...a tot cinstit svatul*ъ (începutul secolului al XVII-lea, SR, 59, 3—4). Cînd substantivul apare izolat, în locul construcțiilor cu *a*[11] sau în locul dativului exprimat prin articol, apar frecvent construcții cu prepoziția *la*, care exprimă în mod concret raportul de direcție : *la prъcălabul* (= *pîrcălabului* SB, 49, 26); *scryu... la byrăul de Bystryță* (SB, 72/3); *scris-am la iubiț priiatini noștri* (SB, 67/1) .

Din cele arătate mai sus, reiese că secolul al XVI-lea reflectă tocmai slăbirea procedeului de exprimare a cazului oblic prin cele două prepoziții moștenite din latină. În schimb, cu aceeași funcție, apar alte prepoziții, preferate genitivului, dar mai ales dativului, pentru valoarea lor locală mai concretă. Procesul de înlocuire a unor forme analitice șterse, neexpresive, cu tendință spre abstractizare, prin alte construcții analitice mai concrete și, deci, mai expresive, nu este decît forma de manifestare a unei tendințe de analiză și concretizare, specifică mai ales aspectului popular al limbii [12]. De aceea, acest proces nu trebuie privit ca o tendință de înlocuire a construcțiilor sintetice prin construcții analitice în exprimarea cazurilor din limba română[13], ci ca o posibilitate a coexistenței formelor analitice cu cele sintetice, diferențiate prin factorul expresivitate. De altfel, înlocuirea lui *de*, dar mai ales a lui *a*, cu alte prepoziții, nu înseamnă decît întărirea articolului ca mijloc de exprimare a cazurilor în limba română, deoarece opoziția dintre o construcție analitică (cu prepoziție) și genitiv sau dativ (exprimat prin articol) se restabilește pe plan expresiv, așa încît o echivalență totală între construcția analitică și cea sintetică nu mai este posibilă.

În secolul al XVI-lea, apar frecvent construcții prepoziționale care exprimă în mod mai concret raportul de dativ. Evident, este vorba de construcții în care substantivul este precedat de prepoziții care exprimă locul (direcția, destinația, punctul de plecare, poziția în spațiu, proveniența) : *la*, *de la*, *între*, *întru*, *în*, *către*, *spre*, *pre*, *înaintea*.

---

[11] Probabil în limba vorbită din această epocă, construcțiile cu *a* erau foarte rar folosite, deoarece, în textele netraduse nu le-am întîlnit.

[12] Vezi I. Coteanu, *Aspecte ale limbajului popular actual*, LR, XII, 1963, nr. 1, p. 59—60.

[13] Adică a cazurilor exprimate prin articol, cu construcții prepoziționale echivalente.

la : *Zise şarpele la muare* (PO, 20/17); *să.ѧ /par'ţă ōmūlъ la tatălъ lui şi fa/ta la mumâ-sa şi nevasta la soa/cra ei* (CT, 51); *să cĭară la Dumnezeu mâncare* (CP, 285). După cum am văzut, această construcţie apare frecvent în textele netraduse.

de la : *să čară de la Dumnedeu mâncare* (PS, 338 [14]); *se va lōa de la ēi ginerele* (CT, 48); *de la hitlenâ inimă scoate hiclenşugъ* (CT, 54); *de la Dumnezeu ceare* (CC_2, 4/35).

între : *grăiia de mărturiile tale între înpăraţi* (PS, 398).

întru : *spuneţi întru limbi slava lui* (PS, 313); *ziceţi întru limbi* (CP, 264).

În textele traduse, *întru* traduce prepoziţia къ din originalul slav : **къзвѣщьше** къ **языцѣхъ славꙗего** = *spuneţi .ѧ ntru limbi slava lui* (P, XCV, 3).

În aceste exemple, *între* şi *întru* exprimă şi locul în mijlocul mulţimii. În situaţii ca : *nece întru chiesariu ceva greşiiu* (CV, 66/8—10) [15], *întru* arată direcţia spre punctul care este scopul comunicării. Se poate substitui cu dativul sau cu prepoziţiile : *spre, la, către* [*faţă de*].

în : *spuneţi în limbi* (CP, 19); *nu sĕu ivitъ aşa.ѧ creştini* (CT, 50); *ničе .ѧ credinţarъ-se .ѧ dzisa lui* (= sl. [ѡ҃]вѣрнѭ сѧ къ завѣтъ его) (P, LXXVII, 37).

către : *grăindu pace câtră soţii săi* (PS, 81); *înkinu-mă către beséreca sfîntă a ta* (CP, 9); *grăiа Isus către nâr/odъ* (CT, 54); *către Domnulŭ str[iga] ĭu* (CP, 6); *grăi cine-şu către soţulŭ său* (CP, 25); *deşchide către Domnulŭ calé ta* (CP, 93). În majoritatea cazurilor, prezenţa lui *către* în textele traduse se datoreşte, ca şi cea a prepoziţiilor *întru, în*, influenţei originalului slav, unde prepoziţia echivalentă lui *către* este къ : **поклонѧ сѧ** къ **цр҃кви сп҃ѣи шюбеи** = *.ѧ chiru-me către beséreca sfântă a ta* (P, CXXXVII, 2). Frazele care atestă numeroasele utilizări ale lui *către* sînt, însă, de cele mai multe ori, în acord cu întrebuinţarea aceleiaşi prepoziţii care arată destinaţia, în textele netraduse [16].

spre (pre) : *grăit-au pre proroci* (CC_2, 2/11 (B)) ; *Soarele lŭi lučĕşte spre râi şi spre bŭni* [17] (CT, 45). Prezenţa lui *spre* (*pre*) în textele traduse se datoreşte influenţei originalului slav, unde forma echivalentă este **на** : **рѣчеш мирь на людн своѧ** = *va ğiče pace spre omerii săi* (P, LXXXIV, 9). Prepoziţia *spre* (*pre*), corespunzătoare slav. **на**, apare şi în locul unor prepoziţii care pot introduce un complement indirect, de exemplu, în locul prepoziţiei *asupra* : **пролѣи гнѣвъ** твои **на языкы...и на цр҃кїа** = *varsă măniia ta spre limbi.... şi pre .ѧmpăraţii* (P, LXXVIII, 6).

înaintea (= în faţa) : *mâ mâr'turisesc nain'tĕ/ōamenilōr, mărturisi-voiu ēlъ şi eu* || *nain'tĕ tatâlui mieu* (CT, 51) [18].

---

[14] Comp. *cére de la mine* (CP, 4); *čĕre la tine* (CT, 45); *ceru reu mie* (PS, 217). Prepoziţia *de la* apare frecvent după acest verb, după care mult mai rar apare dativul.

[15] *spre înpăratul* [NT (1648)]; *la chesariu* [Biblia (1688)].

[16] Comp. *către Turcul s-au închinat* (Neculce); *să se descopere către Nicolai-Vodă* (Costin); *am zis către mama* (Doine); *zise către fraţii lui* (*Basme pop.*, 8); *zise către tatăl său* (*Basme pop.*, 2); *a grăit către Pescăruş* (*Basme pop.*, 226).

[17] Comp. *ūm'bra mor'ţiei luminâ luci lōr* (CT, 43).

[18] *Pare c'am făcut tot rău Înaintea tată-mieu* (Jarník-Bîrseanu, D, 11, ap. DA, s.v. *înaintea*). *Stăpînul se înfăţişază înaintea împăratului* (Creangă, P, 208, ib.). Prepoziţia *înaintea* + *genitiv* este echivalentă cu dativul, arătînd persoana interesată.

Toate verbele discutate aici, după care poate urma una dintre prepozițiile indicate, pot fi construite și cu dativul: *să împărțimu săraciloru* (CC$_2$, 52/26); *zise părintelui* (CC$_2$, 32/31); *grăiaște uceniciloru* (CC$_2$, 40/5); *se închină făpturilorŭ* (CC$_2$, 24/27); *ceru mie* (PS, 217).

În textele traduse, pe de o parte, apar des, după modelul originalului slav, construcții prepoziționale în locul dativului, iar, pe de altă parte, tot după modelul originalului slav, după anumite verbe și adjective, dativul poate apărea în locul unor construcții prepoziționale. De multe ori, întrebuințarea dativului în aceste situații este în acord cu utilizarea dativului în texte netraduse și, de aceea, nu putem face totdeauna o distincție riguroasă între ceea ce este influență a originalului slav și ceea ce este construcție romînească. Iată cîteva exemple în acest sens: въскликнѣте г҃ви = (= *strigați dzăului*)[19] (P, XCIX, 1); възвѣстите в҃ъ ѧзыцѣх҃ славѫ его (= *spureți .ꙗntru limbi slava lui*)(P, XCV, 3), dar възвѣстишь людем своим (= *spure oamerelor săi*) (P, CX, 6); бышѧ въ застѫпленїе с҃ном лотовѡм (= *fură.ꙗtru ağiutoriu fiilor lui Lotu*) (P, LXXXII, 9).

Pentru redarea raportului de genitiv, construcțiile prepoziționale sînt mult mai puțin numeroase. În afară de construcții cu prepoziția *de*, apar destul de rar și construcții cu prepoziția compusă *de la*, echivalente cu un genitiv care exprimă proveniența sau apartenența: *zičerě de la domnūl prorōcilor* (CT, 41); *Zičerě prorōcilōr de la domnūl* (CT, 40); *cusâtura ei de la cămașe* (CT, 49)[20]. De asemenea, se mai întîlnesc construcții cu prepoziția; *di.ꙗ*, echivalente cu un genitiv al calității: *durerile de.ꙗ ōameni* (CT, 50) [=durerile omenești]: cu prepoziția *în*: *ale méle săntŭ toate vitele dumbrâviei, vite în codri și boi* (CP, 132).

În unele situații, în care, potrivit structurii limbii romîne, ar trebui să apară o construcție prepozițională, se folosește dativul care calchiază același caz din originalul slav. Astfel, ca și în slavă, adjectivele *destoinic*, *vinovat* se construiesc cu dativul: *vinovați sîntem lui Dumnezeu* (CC$_2$, 47/25); *vinovatь ѧste judecateei* (CT, 44); *vinovatь ѧste gloateei* (CT, 44), dar și *vinovatь ѧste.ꙗmatca focului*[21] (CT, 44); *lui nū-sь destoinicь* (CT, 42) dar și *plōdь destoinicь de pocâin'ță* (CT, 42); *.ꙗtru ѧ destoinic ѧste* (CT, 50).

De aceea, numeroasele construcții în care apare dativul în textele traduse din secolul al XVI-lea nu pot fi atribuite totdeauna și limbii vorbite la aceeași epocă.

În concluzie, putem spune că textele traduse din secolul al XVI-lea reflectă procesul de slăbire și dispariție a construcțiilor prepoziționale cu *de* și *a*, echivalente cu genitivul, respectiv cu dativul.

În textele din secolul al XVI-lea se observă un proces de împrospătare a mijloacelor prepoziționale de exprimare a unui raport de genitiv,

[19] comp. *cătrâ Domnulŭ str[iga]iu* (CP, 6).

[20] De observat că, în toate aceste construcții, substantivul regent are doi termeni subordonați; termenul subordonat introdus prin prepoziție nu ar putea fi substituit, în aceste condiții, printr-un genitiv care determină același substantiv.

[21] Comp. *cătrâ dîns sînt tare vinovat* (Donici, F, ap. DA, s.v. *către*).

dar mai ales de dativ. Prin caracterul concret şi expresiv al acestor prepoziţii, se întăreşte opoziţia dintre construcţia sintetică (cu articol) şi construcţia analitică (cu prepoziţii) a redării sensului de genitiv sau de dativ.

ABREVIERI

Basme pop. = *Tinereţe fără bătrîneţe...* Basme populare romîneşti, Biblioteca pentru toţi, nr. 100, 1961.

CC_2 = Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură* (1581), Bucureşti, 1914.

CP = Diaconul Coresi, *Psaltirea* (1577), Bucureşti, 1881.

CPr. = *Lucrul apostolesc — Apostolul* — tipărit de diaconul Coresi în Braşov la anul 1563. Reprodus în facsimile de I. Bianu, Bucureşti, 1930.

CT = *Tetraevanghelul tipărit de Coresi la Braşov, 1560—1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti, 1574.* Ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963.

CV = *Codicele Voroneţean* cu un vocabulariu şi studiu asupra lui de Ion al lui G. Sbiera, Cernăuţi, 1885.

P = Constantin Găluşcă, *Slavisch-rumänisches Psalterbruchstück*, Halle, 1913.

PO = *Palia d'Orăştie* (1581—1582), Paris, 1925.

PS = *Psaltirea Scheiană*, ed. I. Bianu, I, Bucureşti, 1889.

SB = *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle, tirées des archives de Bistritza (Transylvanie)*, publiées par A. Rosetti, Bucureşti, 1926.

TRANSCRIEREA CUVINTELOR ŞI NUMELOR CHINEZEŞTI ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

B. WECHSLER

Transcrierea numelor chinezeşti în limba romînă s-a făcut, de obicei, după surse indirecte, din limbile rusă, engleză, franceză etc., avînd caracterul unei transliteraţii mecanice. Din acest motiv, pentru unul şi acelaşi nume chinezesc, în literatura tradusă în limba romînă au apărut grafii diferite, de exemplu : *Bo Tziui-i*, *Pai Ciu-i* sau *Pai Ţiu-i* pentru numele poetului medieval *Bai Dzü-i*; *Ciu Yuan* sau *Ţiui Iuan* pentru numele poetului antic *Ţü Üen* etc. Alteori apar transcrieri aberante, datorate necunoaşterii sistemului de transcriere a limbii-sursă : *Cijan*, *Cijou*, *Cijetzian* etc. (transliterate după *чжань*, *чжоу*, *чжцзян*), în loc de *Djan*, *Djou*, *Djădziang*; *Fo Hi* (după engl. *Fo Hsi*) pentru numele împăratului legendar *Fu Si*; *Huan-ho* sau *Huan-he* pentru *Huanghă* etc. (vezi *Antologia poeziei chineze clasice*, Bucureşti, BPT, 1963).

În articolul de faţă vom prezenta principalele reguli de transcriere practică în limba romînă a cuvintelor şi numelor proprii chinezeşti. Deoarece spaţiul nu ne îngăduie să analizăm sistemele de transcriere folosite în limbile de mare circulaţie, prin intermediul cărora se fac de obicei traducerile din literatura chineză în limba romînă, vom da la sfîrşitul articolului un tabel comparativ al transcrierii celor 400 de silabe ale limbii chineze literare contemporane în limbile rusă, engleză, franceză şi germană, precum şi în alfabetul latin al limbii chineze, cu transliterarea corespunzătoare în limba romînă.

Spre deosebire de transcrierea ştiinţifică, care trebuie să ofere o notaţie exactă şi completă a întregului sistem fonetic al unei limbi, transcrierea practică îşi propune să redea sunetele unei limbi pe baza analogiei

aproximative cu sunetele limbii în care se face transcrierea, folosind doar acele grafii care nu încalcă normele ortografice curente. Pentru sunetele diferite de cele din limba romînă, transcrierea practică este nevoită să recurgă la echivalențe convenționale și compromisuri. Introducerea unor semne diacritice speciale, inexistente în grafia românească, pentru notarea unor fenomene fonetice străine limbii române este nerecomandabilă și, oricum, inutilă, întrucît nu vor putea fi pronunțate de masa cititorilor. Din acest motiv, unele fenomene fonetice inexistente în limba noastră, cum este de exemplu sistemul tonurilor din limba chineză, nu se redau de loc în transcrierea practică.

Pentru transcrierea științifică a cuvintelor chinezești în lucrări publicate în limba romînă (dicționare, manuale, lucrări de specialitate), se cuvine să fie folosit alfabetul latin al limbii chineze, accesibil oricărui specialist.

În elaborarea regulilor de transcriere a numelor chinezești, pentru notarea anumitor sunete inexistente în sistemul fonetic al limbii române literare, dar apropiate de unele pronunțări dialectale sau provenite din limbi străine, s-a pornit de la procedeele de notare tradiționale ale grafiei românești, în general cunoscute cititorilor noștri și care pot sugera o pronunțare relativ apropiată de cea chinezească. S-a avut în vedere, de asemenea, menținerea unei forme grafice cît mai apropiate de noul alfabet chinez.

1. Sistemul de transcriere

În limba chineză, silaba cu structura cea mai complexă este compusă din patru elemente, dispuse într-o succesiune determinată : 1) consoană inițială; 2) semivocală intermediară; 3) vocală; 4) consoană sau semivocală finală. Există, de asemenea, silabe formate din trei, două sau un singur element. În tabelul de mai jos se indică structura posibilă a silabei în limba chineză :

	Structura silabei	Exemple
Silabe formate din 4 elemente	1—2—3—4	[hu̯an], [ti̯au]
Silabe formate din 3 elemente	1—2—3	[hu̯a], [lü̯e]
	1—3—4	[tai̯], [mau̯, lan]
	2—3—4	[u̯ai̯], [i̯au̯], [i̯aŋ]
Silabe formate din 2 elemente	1—3	[la], [mi]
	2—3	[u̯a], [i̯a]
	3—4	[ai̯], [au̯], [aŋ]
Silabe formate dintr-un element	3	[a], [i]

Sistemul fonetic al limbii literare cuprinde 21 de consoane inițiale, trei semivocale intermediare, șase vocale, trei consoane și două semivocale finale.

Redarea consoanelor iniţiale în transcriere românească. Limba chineză nu face deosebire fonologică între surde şi sonore, în schimb distinge consoanele aspirate şi neaspirate. Pentru notarea oclusivelor bilabiale [p],]p'], dentale [t], [t'] şi velare [k], [k'], alfabetul latin al limbii chineze foloseşte litere care în limbile europene redau opoziţia de sonoritate, respectiv *b*, *d*, *g* pentru neaspirate şi *p*, *t*, *k* pentru aspirate. În transcrierea românească se menţine acest mod de diferenţiere, deşi lipsa aspiraţiei în limba română face ca, pentru chinezi, perechile *b*—*p*, *d*—*t* etc. să fie greu de deosebit după auz.

[*k'*] se transcrie *c*, şi nu *k* (*can*, *cu*, *cung*).

Silaba [kei̯] se transcrie *ghei*.

Fricativele [s], [š] şi [ž] corespund consoanelor româneşti *s*, *ş*, *j* şi pot fi redate prin aceste litere.

Africatele [tş], [t'ş], [ts] şi [t's] pot fi notate destul de exact în transcriere românească, respectiv, prin *dj* (citit ca în Djakarta) [1], *ţş* [2], *dz* şi *ţ*, avînd în vedere convenţia stabilită mai sus în legătură cu transcrierea opoziţiei de aspiraţie.

Africatele [tç], [t'ç] şi fricativa [ç] sînt totdeauna muiate, apărînd în distribuţie complimentară cu sunetele transcrise mai sus *dz*, *ţ* şi *s*. Din acest motiv, nu le vom reda prin litere deosebite (cum procedează noul alfabet chinez), ci prin prezenţa lui *i*, ca marcă a muierii, după consoanele dure : *dz*(*i*), *ţ*(*i*), *s*(*i*).

Semivocalele intermediare precedă nemijlocit vocalele. În transcriere se redau după cum urmează :

[i̯] se transcrie peste tot *i*, atît la începutul silabei, cît şi după consoană (*tien*, *iang*, *iou*).

[u̯] se transcrie *v* la început de silabă (*vai*, *van*, *vei*) şi *u* în poziţie intermediară (*hua*, *guai*); între consoană şi vocala *o* nu se redă (*go*, *mo*, *ho*, *lo*).

[ü̯] se transcrie cu litera *ü*, cunoscută masei cititorilor din grafia unor cuvinte străine (*lüe*, *nüe*, *ţüen*, *dzü*, *süe*).

Vocalele se transcriu în felul următor :

[a] = *a* (*ai*, *liang*); în poziţia dintre semivocala [i̯] şi consoana finală *n* se redă prin litera *e*, mai aproape de pronunţarea reală (*mien*, *sien*, *lien*).

---

[1] În unele traduceri româneşti din limbile orientale, apare frecvent grafia *cij-*, în loc de *dj*. Astfel, silabele *djî*, *dju*, *djau* etc. se întîlnesc în mod curent în publicaţiile noastre sub forma *ciji*, *ciju*, *cijao*, cu o silabă sau chiar două în plus.

[2] Pentru a evita folosirea unor grafii nefamiliare masei cititorilor şi a nu complica aspectul grafic al cuvintelor chineze şti, în texte de largă circulaţie (literatură beletristică, presă) grupul *ţş*, poate fi înlocuit cu grupul *c*(*e*, *i*) (*cea*, *ciu*), deşi această transcriere prezintă dezavantajul de a introduce o vocală în plus.

Consoane inițiale

Alfabetul chinez	Transcriere				
	românească	rusă	engleză	franceză	germană
b	b	б	p	p	b
p	p	п	p'	p'	p
m	m	м	m	m	m
f	f	ф	f	f	f
d	d	д	t	t	d
t	t	т	t'	t'	t
n	n	н	n	n	n
l	l	л	l	l	l
g	g	г	k	k	g
k	c	к	k'	k'	k
h	h	х	h	h	h
j	dz[1]	цз[2]	ch[3]	k[4]	dj
q	ț[1]	ц[2]	ch'[3]	k'[4]	tj
x	s[1]	с[2]	hs[3]	s[4]	hs
zh	dj	чж	ch[6]	tch	dsch
ch	tș/c(e, i)	ч[5]	ch'[6]	tch'	tsch
sh	ș	ш	sh	ch	sch
r	j	ж	j	j	j
z	dz[7]	цз[8]	ts tz	ts	ds
c	ț[7]	ц[8]	ts' tz'	ts'	ts
s	s[7]	с[8]	ss s	s	s

1 Înainte de *i* și *ü*.
2 Înainte de и, е, ю, я.
3 Înainte de *i*, *ü*, în afară de *ih*.
4 Înainte de *i*.
5 чи = *tși*.
6 Peste tot, în afara poziției înainte de *i* și *ü*; se folosește și înainte de *ih* (*chih* = *dji*).
7 Peste tot, în afara poziției înainte de *i*, *ü*.
8 Peste tot, în afara poziției înainte de и, е, ю, я.

[ə] = *ă (nă, ăr)*; în componenţa diftongului [əɪ] se transcrie *e*, conform cu pronunţarea reală *(mei, fei, lei)*.

[o] = *o*.

[i] se transcrie în general *i (dzi, li)*; după fricativele şi africatele antelinguale dure *dj, tş, ş, j, dz, ţ, s* se notează însă *î*, aşa cum se pronunţă (*djî, jî, şî, dzî* etc.) [3].

[u] = *u*.

[ü] = *ü* (*ün, ţün*).

Transcrierea consoanelor şi semivocalelor finale. În limba chineză, la sfîrşitul silabelor, [n] dental se opune lui [ŋ] velar, cel de-al doilea fiind transcris în noul alfabet chinez şi în limbile europene care folosesc alfabetul latin cu *ng*. În urma unei interpretări greşite a grafiei adoptate în limba rusă pentru transcrierea celor două consoane [4], opoziţia dintre cele două nazale finale nu a mai fost redată în transcrierea românească a cuvintelor chinezeşti, ambele fiind scrise cu *n*. Procedeul s-a generalizat, fiind adoptat şi în cazul traducerilor făcute prin intermediul altor limbi, de exemplu din engleză (Şi Nai-an, *Pe malul apei*, EPL, Bucureşti, 1963). Evitarea grafiei *ng* nu este însă justificată de tradiţiile transcrierii româneşti, care de obicei a păstrat această scriere în cuvintele împrumutate din alte limbi (*miting, smoching, dribling, şiling, pfening* etc.). Credem că şi pentru cuvintele chinezeşti este recomandabilă menţinerea distincţiei între cuvintele terminate în nazală dentală *(man, dan, gan)* şi cuvintele terminate în nazală velară *(mang, dang, gang)* [5], obţinînd o formă grafică asemănătoare cu cea din noul alfabet chinez şi din transcrierile în limbile europene care folosesc alfabetul latin.

Consoana finală [ə^{r}] se transcrie cu litera *r (far, lier)*.

Semivocala finală [i̯] se transcrie *i*.

În grafia rusă, engleză şi în alfabetul latin chinez, semivocala finală [u̯] după vocala *o* se transcrie *u (ou, tou)*, iar după vocala *a* se transcrie *o (hao, mao, dao)*. În limba română, grafia *ao* prezintă inconvenientul de a nu fi citită ca un diftong, ci ca două silabe. Din acest motiv, propunem transcrierea semivocalei finale [u̯] cu *u*, atît în poziţia după *o*, cît şi după *a (mau, lau, hau, dau)*, ceea ce va determina o pronunţare monosilabică, mai apropiată de cea chinezească.

Cuvintele compuse se scriu într-un singur cuvînt : *iamîn, ihătuan, gomindang* etc. În cazurile în care scrierea fără despărţire a silabelor şterge limita acestora, contopindu-le, se recomandă scrierea cu liniuţă de unire : *pi-au, tu-an* etc.

---

[3] Conform normelor ortografice ale limbii ruse, după „şuierătoare" se scrie întotdeauna *и* (*жизнь, широкий*), care se pronunţă însă *ы*. Norma a fost adoptată şi în transcrierea numelor străine, aşa încît silabele chinezeşti *ши, жи, чжи, чи*, trebuie transcrise în limba română cu *î* (*şi, ji, djî, tşî*) şi nu cu *i* (*şi, ji, ciji, ci*), aşa cum se procedează curent, în mod greşit, în momentul de faţă.

[4] În limba rusă, ca şi în limba română, nu există o deosebire fonologică între [n] dental şi [ŋ] velar, opoziţia după locul de articulare dintre cele două consoane chinezeşti fiind redată în mod convenţional prin opoziţia de duritate : *н* = *n*, iar *нь* = *ng*.

[5] Este drept că nici în acest fel cititorul român nu va pronunţa *ng* velar, ci va interpreta grafia *ng* drept o secvenţă de două consoane ; oricum, însă, prezenţa velarei *g* va imprima o nuanţă velară consoanei precedente, pronunţarea apropiindu-se de cea din limba de origine.

2. Transcrierea numelor geografice şi de persoane

Numele geografice chinezeşti sînt însoţite de denumirea clasei de obiecte din care fac parte : *şan* „munte", *hu* „lac", *hă, dziang* „fluviu, rîu", *gu* „vale", *ţun* „sat", *şăng* „provincie" etc. În traducerile din limba chineză trebuie evitată includerea nomenclaturii obiectelor în denumirea românească a toponimicului : *fluviul Iangdzî* (nu *fluviul Iangdzî-dziang*), *munţii Baitou, Taibai, Ţinling* (nu *munţii Baitouşan, Taibaişan*), *lacul Dungding* (nu *lacul Dungdinghu*) etc. În schimb, numele geografice monosilabice trebuie să fie însoţite de denumirea chinezească a clasei : *munţii Tienşan, Taişan, Huaşan* etc. [6].

Numele geografice se scriu într-un singur cuvînt : *Huanghă, Djădziang, Hăbei, Hunan*, ca în noul alfabet chinez.

Numele geografice care s-au încetăţenit în limbă într-o formă depărtată de pronunţarea originalului, devenind tradiţionale, se păstrează ca atare : *Pekin, Nankin, Canton* etc. (şi nu *Beidzing, Nandzing, Guangdjou*).

Datorită frecventelor greşeli în transcrierea numelor geografice chinezeşti, vom da mai jos lista unor nume geografice mai des întîlnite (în paranteze se indică numele greşit transliterate în *Micul atlas geografic*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1962) : *Bautou, Djangdziacou (Cijanţziakou), Djăngdjou (Cijencijou) Djădziang (Cijeţzian), Dzilin (Tzilin), Dziangsu (Tziansu), Dzindjou (Tzincijou), Fudjou (Fucijou), Fudzien (Fuţzian), Guangdjou (Guancijou), Guangsi, Guangsi-Djuang (Guansi-cijuan), Guangdung (Guandun), Guidjou (Guicijou), Haifăng, Hancou, Handjou (Hancijou), Hăbei (Hebei), Hăfei (Hefei), Hănan (Henan), Hăng-ian (Henian), Heilungdziang, Ienan, Landjou (Lancijou), Liaudung (Liaodun), Liudjou (Liucijou), Nantşang (Nancian), Pănghuliedau, Sîţşuan (Siciuan), Sudjou (Sucijou). Suiüen, Südjou (Siuicijou), Şandung, Şanghai, Şăniang (Şenian), Şănsi, Sîdziadjung (Şiţziacijun), Taiüen (Taiiuan), Tiendzin, Tienşan, Tşangdjou (Ciancijou), Tşangtşun (Cianciun), Tşăngdă, Tşăngdu (Cendu), Tşungţing (Ciunţin), Ţinghai, Ţiţicar, Ünnan (Iunnan), Văndjou (Vencijou).*

Numele de persoane chinezeşti se compun de obicei din trei silabe, dintre care prima reprezintă numele, iar celelalte două prenumele. Cea de-a doua silabă a prenumelui nu se scrie cu iniţială majusculă ; cele două silabe ale prenumelui se leagă cu cratimă : *Djau Şu-li, Djou Li-bo, Tau Süe-ţin.*

Numele de familie compuse din două silabe se scriu într-un singur cuvînt : *Ouiang Siu, Sîma Siang-ju.*

[6] Regula este justificată de faptul că, în limba chineză, numele geografice monosilabice sînt nedespărţite de denumirile clasei, formînd corp fonetic comun, pe cînd numele bisilabice se pot lipsi de acestea (vezi Lü Şu-siang, *Cercetări preliminare cu privire la problema monosilabelor şi bisilabelor în limba chineză contemporană*, în „Djunggo üvăn", 1963, nr. 1, p. 11).

Tabel comparativ al transcrierii silabelor limbii chineze

Alfabetul latin al limbii chineze	Transcrierea				
	rusă	engleză	franceză	germană	românească
a	а	a	a	a	a
ai	ай	ai	ngai	ai	ai
an	ань	an	ngan	an	an
ang	ан	ang	ngang	ang	ang
ao	ао	ao	ngao	au	au
ba	ба	pa	pa	ba	ba
bai	бай	pai	pai	bai	bai
ban	бань	pan	pan	pan	ban
bang	бан	pang	pang	bang	bang
bao	бао	pao	pao	bau	bau
bei	бэй	pei	pei	be	bei
ben	бэнь	pên	pen	bën	băn
beng	бэн	pêng	peng	bëng	băng
bi	би	pi	pi	bi	bi
bian	бянь	pien	pien	biän	bien
biao	бяо	piao	piao	biau	biau
bie	бе	pieh	pie	biä	bie
bin	бинь	pin	pin	bin	bin
bing	бин	ping	ping	bing	bing
bo	бо	po	po	bo	bo
bu	бу	pu	pou	bu	bu
ca	ца	ts'a	ts'a	tsa	ţa
cai	цай	ts'ai	ts'ai	tsai	ţai
can	цань	ts'an	ts'an	tsan	ţan
cang	цан	ts'ang	ts'ang	tsang	ţang
cao	цао	ts'ao	ts'ao	tsau	ţau
ce	цэ	ts'ê	ts'e	tsö	ţă
cen	цэнь	ts'ên	ts'en	tsën	ţăn
ceng	цэн	ts'êng	ts'eng	tsëng	ţăng
cha	ча	ch'a	tch'a	tscha	tşa/cea
chai	чай	ch'ai	tch'ai	tschai	tşai/ceai
chan	чань	ch'an	tch'an	tschan	tşan/cean
chang	чан	ch'ang	tch'ang	tschang	tşang/ceang
chao	чао	ch'ao	tch'ao	tschau	tşau/ceau
che	чэ	ch'ê	tch'e	tschö	tşă/ciă
chen	чэнь	ch'ên	tch'en	tschën	tşăn/ciăn
cheng	чэн	ch'êng	tch'eng	tschëng	tşăng/ciăng
chi	чи	ch'ih	tch'eu	tsch'ï	tşî
chong	чун	ch'ung	tch'ong	tschung	tşung/ciung
chou	чоу	ch'ou	tch'eou	tschou	tşou/ciou
chu	чу	ch'u	tch'ou	tschu	tşu/ciu
chua	чуа	ch'ua	tch'oua	tschua	tşua/ciua
chuai	чуай	ch'uai	tch'ouai	tschuai	tşuai/ciuai
chuan	чуань	ch'uan	tch'ouan	tschuan	tşuan/ciuan
chuang	чуан	ch'uang	tch'ouang	tschuang	tşuang/ciuang
chui	чуй	ch'ui	tch'ouei	tschui	tşui/ciui
chun	чунь	ch'un	tch'ouen	tschun	tşun/ciun
chuo	чо	ch'o	tch'o	tscho	tşo/cio
ci	цы	tz'ŭ	ts'eu	tsï	ţî
cong	цун	ts'ung	ts'ong	tsung	ţung
cou	цоу	ts'ou	ts'eou	tsou	ţou
cu	цу	ts'u	ts'ou	tsu	ţu

(continuare tabel)

Alfabetul latin al limbii chineze	Transcrierea				
	rusă	engleză	franceză	germană	romînească
cuan	цуань	ts'uan	ts'ouan	tsuan	ţuan
cui	цуй	ts'ui	ts'ouei	tsui	ţui
cun	цунь	ts'un	ts'ouen	tsun	ţun
cuo	цо	ts'o	ts'o	tso	ţo
da	да	ta	ta	da	da
dai	дай	tai	tai	dai	dai
dan	дань	tan	tan	dan	dan
dang	дан	tang	tang	dang	dang
dao	дао	tao	tao	dau	dau
de	дэ	tê	te	dö	dă
dei	дэй	tei	tei	de	dei
deng	дэн	têng	teng	dëng	dăng
di	ди	ti	ti	di	di
dian	дянь	tien	tien	diän	dien
diao	дяо	tiao	tiao	diau	diau
die	де	tieh	tie	diä	die
ding	дин	ting	ting	ding	ding
diu	дю	tiu	tieou	diu	diu
dong	дун	tung	tong	dung	dung
dou	доу	tou	teou	dou	dou
du	ду	tu	tou	du	du
duan	дуань	tuan	touan	duan	duan
dui	дий	tui	touei	dui	dui
dun	дунь	tun	touen	dun	dun
duo	до	to	to	do	do
ê	э	ê	e	ö	ă
en	энь	ên	ngen	ën	ăn
er	эр	êrh	eul/erl	ör	ăr
fa	фа	fa	fa	fa	fa
fan	фань	fan	fan	fan	fan
fang	фан	fang	fang	fang	fang
fei	фэй	fei	fei	fe	fei
fen	фэнь	fên	fen	fën	făn
feng	фэн/фын	fêng	feng	fëng	făng
fo	фо	fo	fo	fo	fo
fou	фоу	fou	feou	fou	fou
fu	фу	fu	fou	fu	fu
ga	га	ka	ka	ga	ga
gai	гай	kai	kai	gai	gai
gan	гань	kan	kan	gan	gan
gang	ган	kang	kang	gang	gang
gao	гао	kao	kao	gau	gau
ge	гэ	kê/ko	ke/ko	go/gö	gă
gei	гэй	kei	kei	ge	ghei
gen	гэнь	kên	ken	gën	găn
geng	гэн	kêng	keng	gëng	găng
gong	гун	kung	kong	gung	gung
gou	гоу	kou	keou	gou	gou
gu	гу	ku	kou	gu	gu
gua	гуа	kua	koua	gua	gua
guai	гуай	kuai	kouai	guai	guai
guan	гуань	kuan	kouan	guan	guan
guang	гуан	kuang	kouang	guang	guang

(continuare tabel)

Alfabetul latin al limbii chineze	Transcrierea				
	rusă	engleză	franceză	germană	românească
gui	гуй	kuei	kouei	gui	gui
gun	гунь	kun	kouen	gun	gun
guo	го	kuo	kouo	guo	go
ha	ха	ha	ha	ha	ha
hai	хай	hai	hai	hai	hai
han	хань	han	han	han	han
hang	хан	hang	hang	hang	hang
hao	хао	hao	hao	hau	hau
he	хэ	hê	he/ho	ho/hö	hă
hei	хэй	hei	hei	he	hei
hen	хэнь	hên	hen	hën	hăn
heng	хэн	hêng	heng	hëng	hăng
hong	хун	hung	hong	hung	hung
hou	хоу	hou	heou	hou	hou
hu	ху	hu	hou	hu	hu
hua	хуа	hua	houa	hua	hua
huai	хуай	huai	houai	huai	huai
huan	хуань	huan	houan	huan	huan
huang	хуан	huang	houang	huang	huang
hui	хуй	hui	houei	hui	hui
hun	хунь	hun	houen	hun	hun
huo	хо	huo	houo	huo	ho
ji	цзи	chi	ki	dji	dzi
jia	цзя	chia	kia	djia	dzia
jien	цзянь	chien	kien	djiän	dzien
jiang	цзян	chiang	kiang	djiang	dziang
jiao	цзяо	chiao	kiao	djiau	dziau
jie	цзе	chieh	kie	djiä	dzie
jin	цзинь	chin	kin	djin	dzin
jing	цзин	ching	king	djing	dzing
jiong	цзюн	chiung	kiung	djiung	dziung
jiu	цзю	chiu	kieou	djiu	dziu
ju	цзюй	chü	kiu	djü	dzü
juan	цзюань	chüan	kiuan	djüan	dzüan
jue	цзюэ	chüeh	kiue	djüä	dzüe
jun	цзюнь	chün	kiun	djün	dzün
ka	ка	k'a	k'a	ka	ca
kai	кай	k'ai	k'ai	kai	cai
kan	кань	k'an	k'an	kan	can
kang	кан	k'ang	k'ang	kang	cang
kao	као	k'ao	k'ao	kau	cau
ke	кэ	k'ê/k'o	k'e/k'o	ko/kö	că
ken	кэнь	k'ên	k'en	kën	căn
keng	кэн	k'êng	k'eng	këng	căng
kong	кун	k'ung	k'ong	kung	cung
kou	коу	k'ou	k'eou	kou	cou
ku	ку	k'u	k'ou	ku	cu
kua	куа	k'ua	k'oua	kua	cua
kuai	куай	k'uai	k'ouai	kuai	cuai
kuan	куань	k'uan	k'ouan	kuan	cuan
kuang	куан	k'uang	k'ouang	kuang	cuang
kui	куй	k'uei	k'ouei	kue	cui
kun	кунь	k'un	k'oun	kun	cun

(continuare tabel)

Alfabetul latin al limbii chineze	Transcrierea				
	rusă	engleză	franceză	germană	romînească
kuo	ко	k'uo	k'ouo	kuo	co
la	ла	la	la	la	la
lai	лай	lai	lai	lai	lai
lan	лань	lan	lan	lan	lan
lang	лан	lang	lang	lang	lang
lao	лао	lao	lao	lau	lau
le	лэ	lê	le	lö	lă
lei	лэй	lei	lei	le	lei
leng	лэн	lêng	leng	lëng	lăng
li	ли	li	li	li	li
lia	ля	lia	lia	lia	lia
lian	лянь	lien	lien	liän	lien
liang	лян	liang	liang	liang	liang
liao	ляо	liao	liao	liau	liau
lie	ле	lieh	lie	liä	lie
lin	линь	lin	lin	lin	lin
ling	лин	ling	ling	ling	ling
liu	лю	liu	lieou	liu	liu
long	лун	lung	long	lung	lung
lou	лоу	lou	leou	lou	lou
lu	лу	lu	lou	lu	lu
lü	люй	lü	liu	lü	lü
luan	луань	luan	louan	luan	luan
lüe	люе	lüeh	liue	lüä	lüe
lun	лунь	lun	louen	lun	lun
luo	ло	lo	lo	lo	lo
ma	ма	ma	ma	ma	ma
mai	май	mai	mai	mai	mai
man	мань	man	man	man	man
mang	ман	mang	mang	mang	mang
mao	мао	mao	mao	mao	mau
mei	мэй	mei	mei	me	mei
men	мэнь	mên	men	mën	măn
meng	мэн	mêng	meng	mëng	măng
mi	ми	mi	mi	mi	mi
mian	мянь	mien	mien	miän	mien
miao	мяо	miao	miao	miau	miau
mie	ме	mieh	mie	miä	mie
min	минь	min	min	min	min
ming	мин	ming	ming	ming	ming
miu	мю	miu	mieou	miu	miu
mo	мо	mo	mo	mo	mo
mou	моу	mou	meou	mou	mou
mu	му	mu	mou	mu	mu
na	на	na	na	na	na
nai	най	nai	nai	nai	nai
nan	нань	nan	nan	nan	nan
nang	нан	nang	nang	nang	nang
nao	нао	nao	nao	nau	nau
ne	нэ	nê	ne	nö	nă
nei	нэй	nei	nei	ne	nei
neng	нэн	nêng	neng	nëng	năng
ni	ни	ni	ni	ni	ni

(continuare tabel)

Alfabetul latin al limbii chineze	Transcrierea				
	rusă	engleză	franceză	germană	romînească
nian	нянь	nien	nien	niän	nien
niang	нян	niang	niang	niang	niang
niao	няо	niao	niao	niau	niau
nie	не	nieh	nie	niä	nie
nin	нинь	nin	nin	nin	nin
ning	нин	ning	ning	ning	ning
niu	ню	niu	nieou	niu	niu
nong	нун	nung	nong	nung	nung
nou	ноу	nou	neou	nou	nou
nu	ну	nu	nou	nu	nu
nü	нюй	nü	niu	nü	nü
nuan	нуань	nuan	nouan	nuan	nuan
nüe	нюэ	nüe	niüe	nüä	nüe
nun	нунь	nun	nouen	nun	nun
nuo	но	nuo	no	no	no
o	о	o	ngo	o	o
ou	оу	ou	ngeou	ou	ou
pa	па	pa	p'a	pa	pa
pai	пай	p'ai	p'ai	pai	pai
pan	пань	p'an	p'an	pan	pan
pang	пан	p'ang	p'ang	pang	pang
pao	пао	p'ao	p'ao	pau	pau
pei	пэй	p'ei	p'ei	pe	pei
pen	пэнь	p'ên	p'en	pën	păn
peng	пэн	p'êng	p'eng	pëng	păng
pi	пи	p'i	p'i	pi	pi
pian	пянь	p'ien	p'ien	piän	pien
piao	пяо	p'iao	p'iao	piau	piau
pie	пе	p'ieh	p'ie	piä	pie
pin	пинь	p'in	p'in	pin	pin
ping	пин	p'ing	p'ing	ping	ping
po	по	p'o	p'o	po	po
pou	поу	p'ou	p'eou	pou	pou
pu	пу	p'u	p'ou	pu	pu
qi	ци	ch'i	k'i	tji	ți
qia	ця	ch'ia	k'ia	tjia	ția
qian	цянь	ch'ien	k'ien	tjiän	țien
qiang	цян	ch'iang	k'iang	tjiang	țiang
qiao	цяо	ch'iao	k'iao	tjiau	țiau
qie	це	ch'ieh	k'ie	tjiä	ție
qin	цинь	ch'in	k'in	tjin	țin
qing	цин	ch'ing	k'ing	tjing	țing
qiong	цюн	ch'iung	k'iong	tjiung	țiung
qiu	цю	ch'iu	k'ieou	tjiu	țiu
qu	цюй	ch'ü	k'iu	tjü	țü
quan	цюань	ch'üan	k'iuan	tjüän	țüen
que	цюе	ch'üeh	k'iue	tjüä	țüe
qun	цюнь	ch'ün	k'iun	tjün	țün
ran	жань	jan	jan	jan	jan
rang	жан	jang	jang	jang	jang
rao	жао	jao	jao	jau	jau
re	жэ	jê	je	jö	jă
ren	жэнь	jên	jen	jën	jen

(continuare tabel)

Alfabetul latin al limbii chineze	Transcrierea				
	rusă	engleză	franceză	germană	romînească
reng	жэн	jêng	jeng	jëng	jăng
ri	жи	jih	jeu	jï	jî
rong	жун	jung	jong	jung	jung
rou	жоу	jou	jeou	jou	jou
ru	жу	ju	jou	ju	ju
ruan	жуань	juan	jouan	juan	juan
rui	жуй	jui	jouei	jui	jui
run	жунь	jun	joun	jun	jun
ruo	жо	jo	jo	jo	jo
sa	са	sa	sa	sa	sa
sai	сай	sai	sai	sai	sai
san	сань	san	san	san	san
sang	сан	sang	sang	sang	sang
sao	сао	sao	sao	sau	sau
se	сэ	sê	se	sö	să
sen	сэнь	sên	sen	sën	săn
seng	сэн	sêng	seng	sëng	săng
sha	ша	sha	cha	scha	şa
shai	шай	shai	chai	schai	şai
shan	шань	shan	chan	schan	şan
shang	шан	shang	chang	schang	şang
shao	шао	shao	chao	schau	şau
she	шэ	shê	che	schö	şă
shen	шэнь	shên	chen	schën	şăn
sheng	шэн	shêng	cheng	schëng	şăng
shi	ши	shih	cheu	schï	şî
shou	шоу	shou	cheou	schou	şou
shu	шу	shu	chou	schu	şu
shua	шуа	shua	choua	schua	şua
shuai	шуай	shuai	chouai	schuai	şuai
shuan	шуань	shuan	chouan	schuan	şuan
shuang	шуан	shuang	chouang	schuang	şuang
shui	шуй	shui	chouei	schui	şui
shun	шунь	shun	chouen	schun	şun
shuo	шо	shuo	chouo	schuo	şo
si	си	ssŭ	ssen	sï	sî
song	сун	sung	song	sung	sung
sou	соу	sou	seou	sou	sou
su	су	su	sou	su	su
suan	суань	suan	souan	suan	suan
sui	суй	sui	souei	sui	sui
sun	сунь	sun	soun	sun	sun
suo	со	so	so	so	so
ta	та	t'a	t'a	ta	ta
tai	тай	t'ai	t'ai	tai	tai
tan	тань	t'an	t'an	tan	tan
tang	тан	t'ang	t'ang	tang	tang
tao	тао	t'ao	t'ao	tau	tau
te	тэ	t'ê	t'e	tö	tă
teng	тэн	t'êng	t'eng	tëng	tăng
ti	ти	t'i	t'i	ti	ti
tian	тянь	t'ien	t'ien	tiän	tien
tiao	тяо	t'iao	t'iao	tiau	tiau

(continuare tabel)

Alfabetul latin al limbii chineze	Transcrierea				
	rusă	engleză	franceză	germană	românească
tie	те	t'ieh	t'ie	tiä	tie
ting	тин	t'ing	t'ing	ting	ting
tong	тун	t'ong	t'ong	tung	tung
tou	тоу	t'ou	t'eou	tou	tou
tu	ту	t'u	t'ou	tu	tu
tuan	туань	t'uan	t'ouan	tuan	tuan
tui	туй	t'ui	t'ouei	tui	tui
tun	тунь	t'un	t'ouen	tun	tun
tuo	то	t'o	t'o	to	to
wa	ва	wa	wa	wa	va
wai	вай	wai	wai	wai	vai
wan	вань	wan	wan	wan	van
wang	ван	wang	wang	wang	vang
wei	вэй	wei	wei	we	vei
wen	вэнь	wên	wen	wën	văn
weng	вэн	wêng	weng	wëng	văng
wo	во	wo	wo	wo	vo
wu	ву	wu	wu	wu	u
xi	си	hsi	si	hsi	si
xia	ся	hsia	sia	hsia	sia
xian	сянь	hsien	sien	hsiän	sien
xiang	сян	hsiang	siang	hsiang	siang
xiao	сяо	hsiao	siao	hsiau	siau
xie	се	hsie	sie	hsiä	sie
xin	синь	hsin	sin	hsin	sin
xing	син	hsing	sing	hsing	sing
xiong	сюн	hsiung	siong	hsiung	siung
xiu	сю	hsiu	sieou	hsiu	siu
xu	сюй	hsü	siu	hsü	sü
xuan	сюань	hsüan	siuan	hsüan	süen
xue	сюэ	hsüeh	siue	hsüä	süe
xun	сюнь	hsün	siun	hsün	sün
ya	я	ya	ya	ya	ia
yan	янь	yen	yen	yän	ien
yang	ян	yang	yang	yang	iang
yao	яо	yao	yao	yau	iau
ye	е	yeh	ye	yä	ie
yi	и	i	yi	i	i
yin	инь	yin	yin	yin	in
ying	ин	ying	ying	ying	ing
yong	юн	yung	yong	yung	iung
you	ю	yu	yeou	you	iou
yu	юй	yü	yu	yü	ü
yuan	юань	yüan	yuan	yüan	üen
yue	юэ	yüe	yue	yüä	üe
yun	юнь	yün	yun	yün	ün
za	цза	tsa	tsa	dsa	dza
zai	цзай	tsai	tsai	dsai	dzai
zan	цзань	tsan	tsan	dsan	dzan
zang	цзан	tsang	tsang	dsang	dzang
zao	цзао	tsao	tsao	dsau	dzau
ze	цзэ	tsê	tse	dsö	dză
zei	цзэй	tsei	tsei	dse	dzei

(continuare tabel)

Alfabetul latin al limbii chineze	Transcrierea				
	rusă	engleză	franceză	germană	romînească
zen	цзэнь	tsên	tsen	dsën	dzăn
zeng	цзэн	tsêng	tseng	dsëng	dzăng
zha	чжа	cha	tcha	dscha	dja
zhai	чжай	chai	tchai	dschai	djai
zhan	чжань	chan	tchan	dschan	djan
zhang	чжан	chang	tchang	dschang	djang
zhao	чжао	chao	tchao	dschau	djau
zhe	чжэ	chê	tche	dschö	djă
zhen	чжэнь	chên	tchen	dschën	djăn
zheng	чжэн	chêng	tcheng	dschëng	djăng
zhi	чжи	chih	tcheu	dschï	djî
zhong	чжун	chung	tchong	dschung	djung
zhou	чжоу	chou	tcheou	dschou	djou
zhu	чжу	chu	tchou	dschu	dju
zhua	чжуа	chua	tchoua	dschua	djua
zhuai	чжуай	chuai	tchouai	dschuai	djuai
zhuan	чжуань	chuan	tchouan	dschuan	djuan
zhuang	чжуан	chuang	tchouang	dschuang	djuang
zhui	чжуй	chui	tchouei	dschui	djui
zhun	чжунь	chun	tchouen	dschun	djun
zhuo	чжо	cho	tcho	dscho	djo
zi	цзы	tzŭ	tseu	dsï	dzî
zong	цзун	tsung	tsong	dsung	dzung
zou	цзоу	tsou	tseou	dsou	dzou
zu	цзу	tsu	tsou	dsu	dzu
zuan	цзуань	tsuan	tsouan	dsuan	dzuan
zui	цзуй	tsui	tsouei	dsui	dzui
zun	цзунь	tsun	tsouen	dsun	dzun
zuo	цзо	tso	tso	dso	dzo

SCRIEREA CU INIȚIALE MAJUSCULE

DE

VASILE BREBAN

Normele ortografice și ortoepice ale limbii romîne au menirea să înlăture inconsecvențele și fluctuațiile în scris și în vorbire și să ajute astfel procesul de dezvoltare a limbii literare. De aceea, acțiunea dusă pentru aplicarea consecventă a acestor norme (cuprinse în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*) face parte din acțiunea largă de cultivare a limbii.

Fără îndoială, se mai întîlnesc în publicațiile noastre fluctuații și greșeli de ortografie. *Îndreptarul* n-a putut cuprinde toate cazurile în care se ivesc dificultăți de scriere. Pe de altă parte, unele prevederi ale lui sînt încă prea generale și prea sumar ilustrate cu exemple.

În cele ce urmează vom discuta cîteva probleme referitoare la scrierea cu litere majuscule.

1. Paragraful 160 din *Îndreptar* stabilește următoarea normă: „Numele geografice și teritorial-administrative se scriu cu inițială majusculă la toate cuvintele componente (în afară de cuvintele ajutătoare)", iar în *Notă* se precizează că „Numele generice *deal, fluviu, insulă, lac, munte*... etc., cînd nu fac parte din denumire, se scriu cu inițială mică". Dar greutatea constă tocmai în a ști cînd fac și cînd nu fac parte din denumire. M. Mitran, dezvoltînd prevederile *Îndreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație*, dă o serie de lămuriri în această problemă [1]. Vom încerca să aducem și noi cîteva precizări, pentru a ușura scrierea acestor nume, deoarece ea prezintă încă multe inconsecvențe.

În general, numele de munți, dealuri, ape, insule care se întrebuințează exclusiv pentru aceste elemente și care nu au un sens comun în limbă formează singure numele propriu respectiv, fără termenul generic. Ex.: Carpați, Caucaz, Alpi, Pirenei, Dunărea, Volga, Mureș, Cuba, Mada-

[1] Mircea Mitran, *Despre scrierea cu inițiale majuscule*, în „Limba romînă", VII, 1958, nr. 6, p. 68–75.

gascar. Numele generic poate să le însoţească; el se va scrie însă cu iniţială mică : munţii Carpaţi, fluviul Dunărea, insula Madagascar.

S-ar părea că se încadrează aici şi numele unor mari unităţi geografice ca : Marea Mediterană, Oceanul Atlantic, care apar şi fără numele generic (Mediterana, Atlanticul). Nu intrăm în analiza acestor nume. Este vorba numai de cîteva cazuri care nu anulează regula de mai sus. Aceste nume s-au scris întotdeauna cu iniţială majusculă la ambii termeni [2].

Numele care au la bază un cuvînt comun apar adesea singure, dar numai în forma lor articulată : Pietrosul, Cărbunele, Netedul, Rotunda, Omul, Verdele, Văraticul, Podul.

Numele generic intră în componenţa numelui propriu atunci cînd al doilea nume este :

a) un adjectiv : Lacul Roşu, Marea Neagră, Munţii Apuseni, Peninsula Balcanică ;

b) un substantiv (nume propriu sau nume comun) la genitiv : Munţii Măcinului, Cîmpia Turzii, Delta Dunării, Balta Brăilei, Insula Şerpilor, Valea Lupului ;

c) un nume de persoană : Strîmtoarea Bering, Insula Sf. Elena, Marea Baffin, Muntele Pătru-Vodă.

În timp ce în lucrările beletristice şi în stilul familiar se fac abateri de la normele ortografice, fără ca ele să fie considerate greşeli (ex. : „Pătru şi Şurian îşi ridicau vîrfurile ninse la o mie de metri deasupra Frumoasei şi Sălanelor" [3]), în lucrările de specialitate, numele generic este inclus de obicei în numele propriu. Aceasta pe de o parte pentru a preciza forma de relief la care se referă numele, pe de altă parte pentru că tratatele de specialitate operează cu unităţi geografice (geologice) bine delimitate, care au, în consecinţă, un nume propriu. Ex. : Cîmpia Aradului, Cîmpia Înaltă a Piteştilor, Dealurile Feleacului, Depresiunea Vadului, Culmea Brezei, Bazinul Transilvaniei, Piemontul Someşan, Platforma Strehaiei, Platforma Prebalcanică, Piemontul Getic, Gruiurile Argeşului, Culoarul Rucăr-Bran, Podişul Central Moldovenesc, Şaua Ruginoasa [4].

Aceasta nu înseamnă, cum am arătat mai sus, că în altfel de lucrări decît cele de specialitate ar fi greşit să se scrie : cîmpia Aradului, dealurile Feleacului etc.

Apelativul *vale* intră adesea în componenţa unor nume proprii, denumind regiunea dintre munţi străbătută de o apă curgătoare. Ex. : Valea Prahovei (care desemnează fîşia de teren de-a lungul rîului Prahova, cu staţiunile climaterice cunoscute, începînd de la Predeal pînă la ieşirea Prahovei în cîmpie), Valea Oltului, Valea Mureşului, Valea Bistriţei etc. ; Valea Jiului a ajuns să denumească regiunea carboniferă din jurul Petroşenilor. În general însă, numai văile rîurilor mai mari sau mai cunoscute au primit astfel de nume proprii. De aceea, întîlnim şi scrieri ca : „Vorbeam astfel, venind cu maşina spre Rîşca, pe splendida şosea din Valea

[2] V. şi Mircea Mitran, *art. cit.*, p. 73.

[3] Mihail Sadoveanu, *Opere*, vol. 14, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1958, p. 483.

[4] Exemplele sînt luate din *Monografia geografică a Republicii Populare Romîne*, vol. I, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1960, şi din *Harta fizică şi administrativă a R.P.R.*, editată de Ministerul Învăţămîntului şi Culturii, 1959.

Moldovei" [5]. „Aici e valea Moișei, loc de bejenie al părinților monahi . . ." [6]. În aceste două exemple, rîurile respective se numesc Moldova și Moișa. Apelativul vale intră însă în componența numelui propriu alături de un substantiv la genitiv, cum am arătat mai sus, la punctul a). Ex. : „Coborînd în Valea Colibei am găsit . . . urme de cerb . . ." [7]. În cazul de față, numele propriu este Valea Colibei și nu Coliba. Ca dovadă, dăm exemplul următor, extras din același loc : „Pe urmă am coborît pe pîrăul Văii Colibei . . .".

După cum am văzut mai sus, *Îndreptarul ortografic* prevede că numele teritorial-administrative se scriu, ca și numele geografice, cu inițială majusculă la toate cuvintele componente. Se dau, între altele, următoarele exemple : Regiunea Oltenia, Raionul Olteț, Raionul „Nicolae Bălcescu". Publicațiile noastre (inclusiv cele editate de institutele de lingvistică) n-au aplicat însă această normă, fără îndoială și din cauză că în numele vechilor unități teritorial-administrative, cuvintele *județ* și *plasă* s-au scris întotdeauna cu inițială mică. Este necesar ca o nouă ediție a *Îndreptarului* să revină asupra acestei reguli. Dacă ea ar fi menținută, ar însemna ca și în numele comunelor, care sînt și ele unități teritorial-administrative, cuvîntul *comună* să fie scris cu inițială majusculă.

În categoria numelor teritorial-administrative trebuie incluse și cele de străzi, bulevarde, piețe etc.

Numele străzilor sînt scrise, în toate publicațiile noastre, într-un singur fel : str. Mihail Eminescu, str. Paris, str. Polonă, str. 30 Decembrie, în timp ce în numirile de piețe, parcuri, bulevarde, pasaje, intrări etc., numele generic apare uneori, nejustificat, cu inițială majusculă. Alături de ele există numiri, de obicei foarte vechi, cu termeni generici care nu se mai atribuie astăzi arterelor de circulație din interiorul localităților și care se scriu cu inițială majusculă : Șoseaua Iancului, Șoseaua Giurgiului, Calea Victoriei, Calea Griviței, Calea Moșilor, Drumul Serii [8], Drumul Taberei, Splaiul Independenței. Scrierea lor în felul acesta este, desigur, îndreptățită. Rămîne însă lipsa de unitate în cadrul aceleiași categorii de nume. Ar fi necesar ca într-o viitoare ediție a *Îndreptarului ortografic* să se normeze și scrierea acestora.

Cu inițială mică trebuie scrise (și în general așa se scriu) cuvintele : *gară, cartier, cabană, stadion, sală* etc., în numirile din care ele fac parte : gara Sinaia (dar Gara de Nord, cum s-a impus prin tradiție), cartierul Balta Albă, cabana Diham, stadionul Republicii, sala Floreasca.

O ultimă problemă la acest paragraf.

În presa noastră zilnică s-a generalizat, de curînd, scrierea cuvîntului *capitală* (fiind vorba exclusiv despre București) cu inițială majusculă. Această scriere nu este justificată nici măcar în denumiri ca : Sfatul popular al capitalei. Argumentul că ține locul numelui propriu București nu poate fi acceptat, deoarece termenul poate apărea în contexte în care nu înde-

[5] Mihail Sadoveanu, *op. cit.*, p. 411.
[6] *Ibidem*, p. 410.
[7] *Ibidem*, p. 419.
[8] În ziarele noastre din ultimul timp apare : str. Drumul Serii (Sării), dovadă că numele generic *drum* este considerat, în această situație, învechit și nu mai ține locul lui *stradă*.

plineşte acest rol (ex. : Oraşul Bucureşti este capitala ţării noastre) şi, ca urmare, ar trebui scris cînd cu majusculă cînd cu minusculă, ceea ce ar duce la complicarea inutilă a scrierii. Iar, prin comparaţie, şi cuvîntul *ţară* ar trebui scris cu iniţială majusculă în exemplul de mai sus sau într-unul ca : Delegaţia s-a întors în ţară ; aceasta, fiindcă el ţine aici locul numelui propriu : Republica Populară Romînă.

2. Considerăm că nu mai este necesar să stăruim asupra regulei privitoare la scrierea denumirilor de întreprinderi, instituţii, uzine etc. (paragraful 165 din *Îndreptar*), explicată clar şi ilustrată cu numeroase exemple şi de M. Mitran în articolul citat. Trebuie să remarcăm însă că ea nu este respectată întotdeauna. Astfel, apar cu iniţială majusculă la toate cuvintele componente numiri ca Uniunea compozitorilor, Uniunea scriitorilor, Teatrul de operă şi balet al R.P.R. etc. Mergînd pe linia aceasta, ar însemna să generalizăm regula privitoare la scrierea numirilor geografice, problemă care s-ar putea pune şi asupra căreia vom reveni.

Credem necesar să precizăm că atunci cînd în locul denumirii întregi a unei întreprinderi, instituţii, uzine etc. apare numai termenul generic, el trebuie scris cu iniţială mică şi nu cu majusculă, cum poate fi întîlnit uneori. Este adevărat că el ţine locul numelui întreg şi face parte din acest nume, dar atunci ar trebui să scriem cu majusculă cuvintele : *universitate, asociaţie, şcoală, fabrică, cooperativă, comitet, consiliu, sfat, uzină* etc. în toate cazurile în care ele se referă la o anumită instituţie sau întreprindere (ex. : Am fost la sfat. În drum spre facultate. A cîntat corul şcolii), ceea ce nu s-a obişnuit niciodată în scrisul nostru.

Foarte des întîlnim, în interiorul unor articole, cuvintele *congres, conferinţă* şi altele de acest fel scrise cu iniţială majusculă. Numele întreg al congreselor şi conferinţelor, ca evenimente istorice, se scriu cu iniţială majusculă (al celor de mare importanţă la toate cuvintele componente), nu însă cuvintele respective singure (ex. : La congres au participat numeroşi delegaţi).

3. Paragraful 163 din *Îndreptar* prevede că denumirile oficiale ale organelor şi organizaţiilor centrale de stat şi politice, romîneşti, străine şi internaţionale se scriu cu iniţială majusculă la toate cuvintele care intră în compunerea lor.

Se pune însă întrebarea : ce se înţelege prin organe sau organizaţii centrale ? Există, de pildă, mari organizaţii internaţionale care intră, fără îndoială, în această categorie (ex. O.N.U.), dar care au, la rîndul lor, mai multe organe ale căror denumiri se scriu, de obicei, şi ele cu iniţiale majuscule la toate cuvintele componente. Sînt apoi numeroase asociaţii internaţionale constituite pe anumite ramuri de activitate, mari organizaţii cu caracter economic, instituţii ştiinţifice etc. Se pot cita numeroase exemple care dau naştere la întrebarea de mai sus.

Fluctuaţiile care există în scrierea acestora, ca şi în a celorlalte denumiri formate din mai multe cuvinte, se datoresc faptului că regulile noastre ortografice, atît cele actuale cît şi cele din trecut, prevăd două feluri de scriere — cu iniţială majusculă la toate cuvintele componente sau numai la primul cuvînt — fără însă ca delimitarea dintre cele două categorii

de nume să fie suficient de clară. M. Mitran, plecînd de la aceeași constatare, propunea (în articolul citat) ca toate numele proprii compuse să fie scrise cu inițială majusculă numai la primul cuvînt care intră în compunerea lor. Regula aceasta ar fi eliminat inconsecvențele în scrierea numelor proprii compuse. Ea contravine însă unei tradiții îndelungate, atît în scrisul nostru cît și în al altor limbi, în ceea ce privește mai ales scrierea numelor geografice. De aceea, credem că ar fi mult mai ușor de aplicat a doua regulă : toate numele proprii compuse să se scrie cu inițială majusculă la fiecare dintre cuvintele componente (cu excepția cuvintelor ajutătoare). Aceasta n-ar face decît să se extindă regula în vigoare privitoare la scrierea numelor geografice, ale organelor și instituțiilor centrale și la celelalte categorii de nume proprii compuse. Din numeroasele exemple pe care le-am cules din presa noastră actuală reiese clar că există și o tendință în acest sens, provocată desigur și de greutatea delimitării instituțiilor centrale de cele necentrale.

Aplicarea acestei reguli (care există și în alte limbi) n-ar duce la un abuz de majuscule, deoarece, în scrisul obișnuit, numele proprii nu sînt prea frecvente, în orice caz nu atît de frecvente ca numirile geografice în tratatele de specialitate și pe care ne-am deprins să le scriem cu inițială majusculă la toate cuvintele componente.

GLOSARE DE NEOLOGISME DIN PERIOADA 1830—1860

DE

DESPINA URSU

La sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi, mai ales, în prima jumătate a secolului al XIX-lea limba romînă se îmbogăţeşte, sub raport lexical, cu numeroase neologisme de diferite origini, reclamate de necesitatea denumirii noţiunilor noi intrate ori create acum în cultura românească. Pentru că înţelegerea acestor neologisme prezenta unele dificultăţi, traducătorii şi autorii multor scrieri romîneşti, oameni de ştiinţă sau literaţi, au explicat cuvintele noi fie în context sau în subsol, fie în glosare, la sfîrşitul cărţilor respective. Abia la mijlocul secolului al XIX-lea au fost alcătuite primele dicţionare de neologisme [1]. Atît glosarele, cît şi dicţionarele de neologisme, au contribuit în mare măsură la difuzarea şi justa înţelegere a termenilor noi.

Într-un articol publicat în „Limba romînă", nr. 6/1961, Ion Gheţie a semnalat glosarele de neologisme anexate la unele tipărituri dinainte de 1830 şi a discutat problemele lingvistice ridicate de ele. Socotim că este utilă şi cunoaşterea glosarelor de neologisme alcătuite după anul 1830, mai ales că între 1830 şi 1860 numărul lor creşte în mod simţitor, iar problemele lingvistice pe care le pun reflectă particularităţile lexicului neologic al limbii romîne din perioada respectivă, care sînt întrucîtva deosebite faţă de perioada anterioară. Înainte de aceasta, vom mai semnala însă cîteva glosare de neologisme dinainte de 1830, ataşate la lucrări tipărite sau la texte rămase în manuscris, care nu au fost luate în discuţie de I. Gheţie.

În anul 1800 s-a tipărit la Buda primul volum din *Istoria universală* a lui Millot, tradus în limba romînă de Ioan Molnar, după ediţiile franceză

[1] I. D. Negulici, *Vocabular romîn de toate vorbele străbune repriimite pînă acum în limba romînă şi de toate cele ce sunt a se mai priimi d-acum înainte şi mai ales în ştiinţe*, Bucureşti, 1848, şi T. Stamati, *Disionăraş romînesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înţeles*, Iaşi, 1851, cu o nouă ediţie în 1856. Vezi prezentarea lor la Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei romîne*, V (*De la 1826 pînă la 1870 : Dicţionare de neologisme*), în „Limba romînă", X, 1961, nr. 1, p. 58—67.

și germană ale operei respective [2]. La sfîrșitul cărții, cu paginație aparte, de la I—XXII, se află o *Tabellă gheograficească veche*[3], în care sînt înregistrate și explicate, în manieră enciclopedică, o parte din numele de țări, popoare, munți, ape etc., folosite în text. Definițiile date sînt de obicei succinte; uneori însă ele formează articole destul de lungi.

În adaptarea la limba romînă a unora din aceste nume proprii străine traducătorul a aplicat același tratament fonetic ca și în cazul celorlalte neologisme din cuprinsul cărții. Astfel, sub influența pronunției germane, el folosește africata *ț* și palatala *ģ* în locul africatelor *č*, *ğ*, în cuvinte ca *Eghipt*, *Feniția*, *Frighia*, *Ghermania*, *Greția*, *Mațedonia*, *Trația*, *Țiliția* etc. Unele numiri geografice au terminație latinească (*Bosforus*, *Caucasus*, *Egheum*, *Epirus*, *Pergamus*), probabil datorită influenței textului german după care a făcut Molnar traducerea. Cele mai multe nume proprii însă explicate în glosar, dintre care unele erau mai vechi în limba romînă, au forma cu care sînt folosite și astăzi. De exemplu : *Arabia*, *Creta*, *Dalmația*, *Etruria*, *India*, *Iudea*, *Pelopones*, *Siria* ș.a.

O preocupare asemănătoare de a explica numele proprii dintr-o scriere vom mai întîlni și după anul 1830, în special la moldoveni.

Glosare propriu-zise de neologisme au mai fost alcătuite, pînă la 1830, la două traduceri din neogreacă și anume : *Loghica* lui Condillac, tradusă de banul Vasile Vîrnav în 1825, rămasă în manuscris [4], și *Culegere de înțelepciune* a lui Dimitrie Darvar, tradusă de Iancu Nicolae Moldovean și tipărită la București, în 1827.

La sfîrșitul manuscrisului *Loghicii* lui Condillac, de la f. 131^{r} — 150^{r}, se află un glosar bogat, intitulat *Tălmăcire cuvintelor streine ce sînt în loghica aceasta*, care cuprinde aproape numai neologisme, în special termeni științifici. Definiția lor este dată de obicei printr-un termen mai vechi în limbă sau printr-un sinonim neologic, iar uneori explicațiile cuprind și considerații de ordin enciclopedic.

Deși traduce din neogreacă, Vîrnav înregistrează în glosarul său pe lîngă numeroase împrumuturi din această limbă, puțin sau deloc adaptate la specificul limbii romîne (*analisis*, *axon*, *chicloforie*, *diadohi*, *enfraxis*, *frasis*, *iroizm*, *irou*, *mihanì*, *mihanizm*, *prolipsis*, *simperazm*, *teoriticos*, *vasis* etc.), și evidente împrumuturi din limba franceză (*curaj*, *fizisieni*, *idantitate*, *jaluzie*, *jenie*, *matematisian*, *rezon*, *sansibilitate*, *surfață*, *teorisian*). Multe verbe de origine latino-romanică apar în acest glosar cu sufixul neogrecesc *-isi* (*articularisesc*, *determinarisesc*, *imaghinarisesc*, *imitarisesc*, *meritarisesc*, *organisesc*, *recomandarisesc*, *regularisesc*) [5] sau cu sufixul de origine maghiară *-ălui* (*afirmăluesc*, *exerseluesc*,

[2] Vezi Livia Grămadă, *Istoria lui Millot în tălmăcirea lui Ioan Piuariu Molnar*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", series IV, fasciculus 2, 1960, Philologia, Cluj, p. 161—175.

[3] Titlul întreg este următorul : *Tabellă gheograficească veche pentru a ușura înțelegerea țărilor și a cetăților care vin înainte în istoria aceasta.*

[4] *Loghica sau întăile tălmăcirile meșteșugului de a se socoti cineva bine*, Bibl. Acad. R.P.R., ms. 425.

[5] În unele cazuri cuvintele respective sînt de proveniență neogreacă unde, la rîndul lor, erau neologisme de origine latino-romanică.

existeluesc). De asemenea, numeroase adjective de origine latină sau romanică au suf. *-icesc* (*acusticesc, comicesc, elementaricesc, filosoficesc, gheometricesc, idanticesc, loghicesc, metafizicesc, metaforicesc, organicesc, sfericesc, simptomaticesc, sinteticesc, sofisticesc*), sau suf. *-nic* (*naturalnic, particularnic*), iar adverbele suf. *-iceşte* (*gheometriceşte, melodiceşte, periodiceşte, vulgariceşte*). Datorită multiplelor influenţe străine sub care se afla, precum şi şovăielii în privinţa adaptării fonetice a neologismelor, Vîrnav are în glosar unele substantive cu altă încadrare morfologică decît cea la care s-au stabilit ulterior (*atomă, clas, dialectă, ipotez, nervă, period, planet, scandală, sofismă, sintes, sistemă, tez*). Sub influenţa pronunţiei neogreceşti, ruseşti sau germane, întîlnim şi în glosarul său forme ca *analoghie, energhie, loghică, sferiţitate, siloghizm*. Grafiile cu consoane duble (*attribut, grammatica, rapport, trattarisesc*) se datoresc modelelor latino-romanice.

Glosarul alcătuit de Iancu Nicolae Moldovean în 1827 la *Culegere de înţelepciune* este de proporţii mult mai reduse, cuprinzînd doar două pagini şi jumătate şi se intitulează *Însemnare de vreo cîteva ziceri nouă ce să găsesc în această cărticică*. Deşi sîntem în faţa unei traduceri din neogreacă, surprinde şi aici existenţa multor neologisme latino-romanice, dintre care unele au forma de astăzi (*distanţă, educaţie, efect, maşină, muzeu, paradă, poziţie, prezident, probabilitate, relaţie, simplitate, temperament* etc.). Faptul acesta se explică în primul rînd prin formaţia culturală a lui Iancu Nicolae Moldovean, care era elev la şcoala lui Eliade de la Sf. Sava, fiind trimis acolo ca bursier de mitropolitul Veniamin Costache. Alături de împrumuturile latino-romanice, care sînt preponderente în acest glosar, întîlnim şi unii termeni neologici de provenienţă neogreacă (*erotocrit, filonichisesc, scopel*).

Ca şi celelalte glosare de pînă la 1830, discutate de I. Gheţie în articolul menţionat, şi glosarele prezentate mai sus reflectă particularităţile limbii romîne literare din această perioadă şi anume: treptata dispariţie a calcurilor lingvistice şi înlocuirea lor mai ales cu termeni din limbile romanice occidentale, persistenţa neologismelor de provenienţă neogreacă alături de corespondentele lor latino-romanice, predominarea pronunţiei cu africata *ţ* şi palatala *ģ* în locul africatelor *č, ğ*, frecvenţa deosebită a adjectivelor terminate în *-icesc* etc.

După anul 1830, preocuparea de a alcătui glosare de neologisme la sfîrşitul tipăriturilor cu conţinut ştiinţific sau literar se observă mai ales la moldoveni şi la munteni. La nici una dintre numeroasele scrieri apărute atunci în Ardeal, pe care am avut posibilitatea să le cercetez, nu am întîlnit glosare asemănătoare.

În Moldova, Gheorghe Asachi desfăşoară o bogată activitate în acest sens, prin întocmirea de apendice lexicografice la trei din traducerile sau scrierile sale originale. Tot el a iniţiat şi alcătuirea unui dicţionar enciclopedic, intitulat *Lexicon de conversaţie*, din care a apărut la Iaşi, în 1842, doar o singură fasciculă.

Primul glosar întocmit de Asachi se găseşte la sfîrşitul volumului al II-lea din *Istoria Imperiii Rosiene* a lui I. Kaidanov, tradusă din limba

rusă şi publicată la Iaşi în anii 1832 (vol. I) şi 1833 (vol. al II-lea)[6] şi este intitulat *Vocabular de oarecare cuvinte întrebuinţate în această carte* (p. IV—XIII). Acest vocabular cuprinde numeroase neologisme, cîteva nume proprii, precum şi unii termeni mai vechi în limbă, despre care Asachi credea că ar putea fi neînţeleşi.

Al doilea glosar de neologisme alcătuit de Asachi se găseşte la sfîrşitul volumului său de poezii publicat la Iaşi, în 1836, şi se intitulează *Vocabulari sau lămurirea unor cuvinte întrebuinţate în aceste versuri* (p. 153—171). Pe lîngă unele nume comune, neologisme sau cuvinte vechi în limbă, Asachi explică aici numeroase nume proprii mitologice şi geografice folosite în versurile sale, cum sînt : *Aheron, Apenin, Apolon, Atina, Caspia, Cupidon, Dedal, Ercules, Olimp, Orfeos, Parnas, Posidon, Tibru* ş.a. Aşa cum făcuse şi I. Molnar la începutul secolului, Asachi aplică numelor proprii incluse în glosar acelaşi tratament fonetic ca şi celorlalte neologisme.

Ultimul glosar întocmit de Asachi, care cuprinde, cu cîteva excepţii, numai neologisme, este cel ataşat la *Elemente de matematică, partea a III-a, Geometria elementară*, Iaşi, 1838 (p. 308—312). Chiar din titlu, *Cuvinte tehnice întrebuinţate în această carte*, se vede că sînt explicaţi aici mai ales termeni ştiinţifici.

Deşi limba lui Asachi are în general un caracter arhaic şi regional, constatăm, din aceste glosare, că scriitorul moldovean a folosit numeroase împrumuturi din diferite limbi de cultură : latină, neogreacă, rusă, franceză şi, mai ales în ultima parte a activităţii sale, italiană. Multe din aceste neologisme au forma cu care au rămas pînă astăzi în limbă : *adiacent, ambasador, atom, balsam, buletin, definiţie, echer, educaţie, expediţie, intersecţie, miniatură, modestie, obelisc, opinie, planşetă, prerogativă, prolog, semicerc, sinceritate, sonet, supoziţie, tangentă, universitate* şi altele. Dacă despre asemenea neologisme latino-romanice, adaptate încă de atunci la specificul limbii romîne, nu putem şti din care limbă anume au fost luate, aspectul fonetic al altor împrumuturi înregistrate în glosarele lui Asachi ne arată, aproape în mod sigur, proveniența lor. De pildă, nu încape îndoială că termeni ca *arhistratig, hersones, prodosie, triamv, valsam* sînt împrumuturi din neogreacă, *adamant, basis, similitudo*, din limba latină, *cochetă, curaj, eşelă, feodal, nivo, ogur, rezonement, superpozabil*, din limba franceză, *ammirare, bandieră, fatale* adj. sg., din italiană.

Reflectînd oscilaţia caracteristică epocii în privinţa pronunţării grupurilor *c* + *e*, *i* şi *g* + *e*, *i*, cele trei vocabulare ale lui Asachi oferă

[6] În prefaţa la această traducere Gh. Asachi subliniază necesitatea imperioasă a împrumuturilor din limbi străine : „Sarcina de a scrie în o limbă încă neprelucrată la literatură şi nedeprinsă a tractarisi obiecturi mai înalte este mult mai simţitoare decît se pare ; pentru aceea unii din cetitori vor întîmpina oarecare cuvinte şi idei nouî, dar aceasta nu urmează din plecarea de a introduce în limba noastră cuvinte streine fără care ea ar putea rămîne, ce din nevoia de a tîlcui cu mai mare credinţă ideile şi zicirile tehnice aflate în orighinal". Acest citat figurează şi în *Bibliografia limbii romîne literare*, I (1780—1848), publicată în *Contribuţii la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, vol. al III-lea, Bucureşti, 1962, p. 214, unde însă textul este transcris cu unele greşeli.

exemple numeroase de forme ca *deţenţie, disţiplină, eleghie, energhie, ghintă, mitologhie, oştila, prinţipal, reghement, speţial*, alături de *genie, reciproc, semicerc* ş.a.

Unele substantive care s-au stabilit ulterior la terminaţia *-ţă*, sub influenţa limbilor romanice occidentale, au la Asachi terminaţia *-ţie*, datorită faptului că sînt fie împrumuturi din limba latină, fie forme analogice. De exemplu, *deţenţie, diferenţie, independenţie, instanţie*. Alte substantive de origine latină, terminate în *-ius* şi *-ium*, au în această perioadă, inclusiv la Asachi, forme în *-ie* : *asedie, coleghie, ghenie, stadie*.

Pe lîngă neologisme propriu-zise, glosarele lui Asachi, mai ales cel din 1833, înregistrează şi cîteva calcuri lingvistice sau „romînizări" ale unor neologisme, ca *anuscris, bancoruptă, disţerare, întăime, lege-dătător, mare inimos, mînufăptură, ospitalime*, care caracterizează scrisul lui Asachi. Pentru unele din aceste calcuri, el indică, după definiţie, şi forma străină pe care a avut-o ca model. De pildă, „*anuscris*, descrierea întîmplărilor anilor, slavineşte *letopisiţ*", „*disţerare*, scoaterea din ţară, turceşte *surgun*".

Glosare similare cu ale lui Asachi întîlnim acum şi la alţi moldoveni care publică diferite lucrări, mai ales în tipografia Albinei sau a Mitropoliei din Iaşi. Astfel, în 1834, Vasile Fabian Bob alcătuieşte la sfîrşitul manualului său de geografie [7] un glosar intitulat *Tîlcuirea numirilor tehnice* (p. 100—104) [8], care cuprinde mai ales termeni ştiinţifici din domeniul geografiei, ca *austral, boreal, diametru, distanţie, ecvilibrie, fret, golf, occidental, peninsulă, sferă, telescop, temperatură, veghetaţie, zenit* ş.a.

Următorul glosar, în ordine cronologică, a fost întocmit de G. Săulescu la *Hronicul romano-moldo-vlahilor* al lui Dimitrie Cantemir, pe care filologul ieşean îl editează în anii 1835 (vol I) şi 1836 (vol. al II-lea). Anexat la volumul al II-lea (p. LXXXXIX-CVII), glosarul conţine, pe lîngă cuvinte mai vechi în limbă, numeroase neologisme, pe care domnitorul moldovean le-a folosit în opera sa. Potrivit concepţiei unor latinişti că neologismele sînt în fond elemente vechi ale limbii romîne, care ar fi dispărut în concurenţa cu sinonimele slave sau de alte origini, iar în acea epocă ar avea loc doar o reintroducere a lor în limbă, Săulescu îşi intitulează glosarul *Cuvinte vechi romîneşti întrebuinţate de Domnul Moldaviei Dimitrie Cantemir în Hronicul moldo-vlahilor*. Nu vom lua însă în discuţie acest glosar pentru motivul că el nu reflectă situaţia lingvistică din epoca de care ne ocupăm. Pe de altă parte, faptul că Săulescu nu a respectat totdeauna fonetismul neologismelor aşa cum apare el la Dimitrie Cantemir [9] face ca ediţia lui să nu poată fi folosită pentru cercetări cu caracter lingvistic.

În anul 1836, căminarul C. Veisa traduce, după un text francez, lucrarea doctorului Tollhausen, *Instrucţie în scurt de prinţipurile ighieismului sau a sistemii morizoniane şi de întrebuinţarea doftoriei universale*

---

[7] [Vasile Fabian Bob], *Elementele gheografiei cuprinzătoare preliminarelor şi descrierei ghenerale a cinci părţi a pămîntului*, partea I, Iaşi, 1834.

[8] În anul 1840, la patru ani după moartea lui Fabian, a apărut ediţia a doua a acestei cărţi. Glosarul este reprodus întocmai şi se găseşte la paginile 93—95.

[9] Vezi Gr. G. Tocilescu, *Precuvîntare* la Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, Bucureşti, 1901, p. XLVIII şi urm.

de veghetaluri. Traducerea cuprinde mulți termeni neologici de medicină pe care Veisa îi glosează la sfîrșitul cărții (p. 167—177), în *Însămnare după AB de cuvintele necunoscute îndeobște, cu tălmăcirea lor*. Majoritatea neologismelor sînt de origine latino-romanică : *consult, convulsie, criză, decoct, dietă, doză, fistulă, instinct, laxativ, organism, temperament* etc. Întîlnim însă și unele cuvinte de origine neogreacă : *apoplixie , chicloforie, epilipsie, litarghie, mihanism*. Adjectivele au atît forme în *-icesc* (*atomicesc, loghicesc, mehanicesc, practicesc*) sau *-nic* (*favorelnic, rezonalnic, totalnic*), cît și în *-ic* (*caustic, gastric, paralitic, veneric*) sau *-al* (*chentral, medicinal, total, universal*). Glosarul cuprinde și unele calcuri sau semicalcuri (*coamestecare, coatingere, frigurime, prestăpînesc, replodire, viețesc* adj. ș.a.), dintre care unele aveau o circulație mai largă în epoca respectivă.

Tot din limba franceză este tradusă, în 1837, cartea vicontelui D'Arlencourt, *Pustnicul*. Traducătorul, Pavel Pruncu, a anexat la partea a doua a cărții (p. 197—200) un glosar intitulat *Vocabulari spre înțălegirea unor cuvinte streine*, care conține puține neologisme, dar multe nume proprii din mitologie sau din istoria grecilor. Explicațiile date sînt sumare. De exemplu, *Ercules sau viteazul Iraclis, irou a elinilor*; *Ipolit, fiiul lui Tezeus*; *Mars, dumnezăul războaielor* etc.

Un glosar de neologisme mai cuprinzător a întocmit Ioan Albineț la traducerea în limba romînă a *Macrovioticii* lui Sobernheim [10], tipărită în 1838. În *Înainte cuvîntare* Albineț spune că a apelat pentru împrumuturi în primul rînd la limba latină, deoarece „limba noastră . . . nu este lucrată în aflarea și compunerea cuvintelor trebuincioasă la îmbrăcarea ideilor aflătoare în acest ram de știință [medicina]". La sfîrșitul cărții (p. 219—230), traducătorul explică termenii noi în *Vocabular sau tîlcuirea unor cuvinte tehnice întrebuințate în această carte*. Cele mai multe neologisme glosate de Albineț au forma de astăzi : *abuz, activitate, gaz, gelatină, iritație, optică, pigment, reumatism* etc. Altele însă prezintă fonetisme specifice epocii (*analoghie, elastițitate, energhie, extepție, inteligenție, mediținală, oxighen*).

În anul 1839, Ermiona Asachi traduce din limba germană „poema biblică în trii idile" *Rut*, la care atașează un glosar de două pagini intitulat *Vocabulariu unor cuvinte întrebuințate în această carte*. Sînt explicate aici nu numai neologisme (*experienție, imaghinație, modestie, paradis, sens*), ci și termeni mai vechi (*arbore, freamăt*).

Un alt membru al familiei Asachi, Ecaterina Asachi, traduce în 1842 *Istoria Greciei* a doctorului Goldsmidt, căreia îi anexează un *Vocabular gheografic de numele politiilor și a popoarelor de carele s-au vorbit în acest uvraj* (p. 269—279) [11]. După cum se vede din titlu, glosarul cuprinde numai numiri geografice (*Cartagul, Egipt, Grecia, Macedonia, Sicilia, Tracia* etc.), pentru care se dau explicații bogate.

[10] I. F. Sobernheim, *Macroviotica sau regule pentru păstrarea sănătății și prelungirea vieței*, Iași, 1838.

[11] În ediția a doua a acestei traduceri, apărută tot la Iași, în 1853, glosarul este același, numai că are paginație separată, de la 1—16.

Glosare asemănătoare de numiri geografice şi mitologice, sub titlul *Dicsioner mitologic şi gheografic spre înţelegerea Întîmplărilor lui Telemah*, a alcătuit şi profesorul craiovean G. Pleşoianul la sfîrşitul fiecăruia din cele patru volume ale *Întîmplărilor lui Telemah*, traduse din limba franceză, în 1831 (vol. I, p. 229—256; vol. II, p. 204—216; vol. III, p. 168—188; vol. IV, p. 181—198). Numele de zei, ţări, popoare (*Bacus*, *Ercul*, *Minerva au Palas*, *Olimb*, *Sicilia*, *Venus* etc.) sînt explicate pe larg. Printre numele proprii găsim uneori definite şi neologisme nume comune : *egidă*, *nectar*, *oazie* ş.a.

Seria glosarelor elaborate de munteni continuă cu cel al lui N. A. Kreţulescu la traducerea sa intitulată *Manual pentru îngrijitorii şi îngrijitoarele de bolnavi, pentru moaşe şi pentru mume de familie îndeobşte*, publicată la Bucureşti, în 1842. La sfîrşitul cărţii (p. 165—174) se găseşte un *Vocabular de vorbele tecnice de care se vorbeşte în acest manual*, care conţine mai ales termeni ştiinţifici, în majoritatea lor adaptaţi la specificul limbii romîne. De exemplu, *asfixie*, *catalepsie*, *delir*, *emulsie*, *infirmier*, *letargie*, *placentă*, *sincopă*, *somnambul* etc. Alături de asemenea cuvinte, glosarul cuprinde şi unele neologisme care păstrează în măsură mai mare sau mai mică aspectul fonetic franţuzesc : *burelet*, *camizolă*, *electrisitate*, *episerii*, *foncsie*, *inersie*, *sfasel*, *tamperament*.

Un glosar oarecum deosebit faţă de cele prezentate mai sus, în sensul că explică aproape numai termeni folosiţi în comerţ şi în operaţii bancare, este cel anexat de D. Iarcu la partea a doua a traducerii lucrării lui J. Jaclot, *Doppia scriptură sau ţinerea catastişelor*, apărută la Bucureşti în anii 1844 (partea I) şi 1845 (partea a II-a), intitulat *Însemnare de termenii sau vorbele întrebuinţate în negoţ* (p. 433—443). Datorită faptului că majoritatea termenilor comerciali au un caracter internaţional şi sînt de provenienţă italiană, traducerea lui Iarcu, deşi este făcută din limba franceză, conţine numeroase italienisme : *acordo*, *apalto*, *carico*, *cartabianca*, *carta di transporto*, *cazo*, *compromes*, *corispondenţă*, *corso*, *debito*, *detto*, *erario*, *fatura*, *franco*, *giro*, *neto*, *peţa*, *reţivuta*, *sconto*, *scritura*, *sporco*, *trata* ş.a. Probabil tot de provenienţă italiană sînt în glosarul lui Iarcu şi termenii *banchier*, *cambist*, *capital*, *cauţion*, *comision*, *creditor*, *debitor*, *ocazion*, *provizion* ş.a., deşi ei există cu aceste forme şi în limbile franceză sau germană.

La sfîrşitul glosarului, Iarcu dă şi o listă de *Numiri de văpseli* (p. 443), aproape toate în limba italiană, pe care le traduce în romîneşte : *bianco-alb* ; *color di piombo — plumbiu, ca plumbu* ; *color di roza — trandafiriu, ghiurghiuliu* ; *color d'olivo scuro — măsliniu închis* ; *color d'oro — auriu* ; *cremezichiaro — cîrmîziu deschis* ; *scarlato — stacojiu* ; *verde gaio — fistichiu, felegi* ; *verde smeraldo — carpuziu, ca pepenile verde, zuburti* ; *violeto, violet — ca vioreaua*.

În raport cu celelalte glosare de neologisme din epocă, acesta este alcătuit cu mai puţină grijă şi pricepere. Definiţiile sînt în general încărcate cu amănunte de ordin comercial şi bancar.

Un număr mare de italienisme cuprinde şi glosarul lui Ioan Eliade Rădulescu la cîntul al VII-lea din *Gerusalemme liberata*, tradus din limba italiană şi publicat în „Curier de ambe sexe", periodul V, p. 225—229.

Datorită tendinței sale exagerate de a demonstra cu orice preț paralelismul dintre limba romînă și cea italiană, Eliade folosește în această traducere o serie de termeni latino-romanici, mai ales italieni, cu care urmărea să înlocuiască unele cuvinte mai vechi în limbă, așa cum a procedat și în cunoscutul său *Vocabular de vorbe streine în limba romînă*, București, 1847. Astfel, el propune înlocuirea cuvintelor *boală, cazną, grijă, împodobire, îngrozitor, pagubă, rană, război, silă, vîrf, zid* prin, respectiv, *morb, torment, cura, adornare, orrend, damna, plaga, bel, sforța, cima, mur.* Dintre celelalte italienisme glosate de Eliade menționăm și pe *affidare, aggirare, altier, arnese, brand, coprire, faretra, rocca, sperjur, tempra.* Alături de ele întîlnim și unele neologisme pe care autorul a putut să le ia atît din limba italiană, cît și din latină sau franceză. De exemplu, *feroce, intrepid, invidia, placid, superb, tenace* ș.a.

O preocupare susținută de a alcătui glosare de neologisme la sfîrșitul operelor traduse sau originale, așa cum am văzut la Asachi în Moldova, întîlnim în Muntenia, la mijlocul secolului trecut, la G. Baronzi. Adresîndu-se cititorilor, la sfîrșitul uneia din traducerile sale, Baronzi spune : „nu voi cruța nici timp, nici muncă, spre a vă da din cînd în cînd, și cît mai des se va putea, cîte vr-o scriere în care, pe lîngă partea desfătătoare ce o va coprinde, voi alătura totdauna și o parte de instrucție în diferite materii, precum și esplicarea zicerilor radicale, ca să fie cartea bine înțeleasă" [12]. Astfel, *Potpuriul literar* din 1852 are la sfîrșit un *Vocabular de zicerile radicale coprinse într-această carte* (p. 25—30) [13], iar romanul *Isaac Lakedem* al lui Al. Dumas, tradus în 1855, are cîte un bogat glosar de neologisme la sfîrșitul fiecăruia din cele patru volume, sub titlul *Vocabular de vorbele radicale cîte au fost de neapărată trebuință a se pune într-acest volume* (vol. I, p. 189—216; vol. II, p. 205—216; vol. III, p. 213—224; vol. IV, p. 194—208).

Dimensiunile mari ale acestui vocabular (63 de pagini) și tehnica lexicografică deosebită de cea întîlnită la celelalte glosare de pînă atunci ne obligă să-l apropiem de primele noastre dicționare de neologisme, apărute cu cîțiva ani mai înainte. Ca și într-un dicționar, Baronzi indică la fiecare cuvînt categoria gramaticală, substantivele sînt înregistrate în general cu forma de singular nearticulat, verbele cu forma de infinitiv, adjectivele au și forma de masculin și cea de feminin, sensurile unui cuvînt sînt menționate în paragrafe separate, fiind pomenite și sensurile figurate, iar în cazul sinonimelor se fac trimiteri de la un cuvînt la altul.

Un nou glosar de neologisme, intitulat *Vocabular de vorbele radicale coprinse în astă traducere*, alcătuiește G. Baronzi în 1856, la sfîrșitul volumului al doilea al lucrării lui F. Guizot, *Istoria civilisațiunii în Europa*, tradusă din limba franceză.

[12] G. A. Baronzi, postfață la *Potpuri literar*, București, 1852, p. 31.

[13] Din același an datează și glosarul foarte mic anexat la altă traducere a sa, *Castelul brîncovenesc*, care, deși intitulat *Neologismi*, nu cuprinde decît calcuri și semicalcuri, curioase pentru o epocă atît de tîrzie *(împenișat, consînge, simțamăgire, tarauzit, fărdefiu)*, precum și cîteva cuvinte vechi *(cutezare, neoaspe)*.

Calcuri sau semicalcuri asemănătoare, prea puține însă în raport cu numărul mare de neologisme propriu-zise, vom întîlni și în glosarele sale de mai tîrziu. De exemplu, *apaduc, naufrînt, nopturn, simțitiv, simțualism, șezămînt*, „sediment", *timpural* „temporar" ș.a.

În toate glosarele lui Baronzi este evidentă influenţa latino-romanică, în special a limbilor franceză şi italiană. Numeroase cuvinte au aspect fonetic sau grafic franţuzesc (*abundant, abundanţă, calembur, companion, fugos, reposa, supoza, tapisat, teorician*) sau italienesc (*aproposito, chiaritate, fidanţal, fresc, maritagiu, profum, sforţă, straordinar, svaporare, teraţă, volume* sg.). Aceloraşi influenţe se datoreşte şi grafia cu consoane duble la foarte multe neologisme. De exemplu, *accord, attitudine, collaţiune, communitate, effect, flessibil, maltrattat, massiv, passiv, pressiune, prunellă, terrestru, vassalitate* etc.

Spre deosebire de primul glosar, din 1852, unde Baronzi are multe substantive neologice terminate în pseudosufixul *-ie* (*apariţie, convulsie, espresie, imaginaţie, tradiţie*), în glosarele ulterioare apar aproape numai forme în *-iune* (*agitaţiune, apparitiune, confusiune, decisiune, emulaţiune, imaginaţiune, impresiune, populaţiune, tentaţiune, tradiţiune* etc.), fapt care arată noua orientare în adaptarea fonetică a neologismelor de proveniență latino-romanică. Asemenea forme devin dominante în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fiind sprijinite atît de influenţele franceză şi italiană, cît şi de adepţii curentului latinist.

Alături de substantivele terminate în *-iune*, încep să fie tot mai frecvente substantivele corespunzătoare terminate în *-are, -ere* sau *-ire*, create pe teren romînesc prin substantivarea infinitivelor lungi ale verbelor din familiile respective. De exemplu, *considerare, contemplare, degenerare, devastare, fortificare, imprecare, indignare, infiltrare, meditare, venerare*. Evoluţia limbii romîne literare a făcut ca unele din aceste dublete în *-are* să dispară, în timp ce altele au rămas pînă astăzi, adeseori cu diferenţieri semantice faţă de formele în *-iune*.

Limba traducerilor lui Baronzi oferă exemple numeroase şi cu privire la alte particularităţi ale limbii literare din perioada respectivă. De pildă, substantivele neologice terminate în lat. *-entia*, fr. *-ence* şi it. *-enza* au terminaţia *-inţă* (*abstininţă, coincidinţă, convalescinţă, corpulinţă, decadinţă, differinţă, esperiinţă, independinţă, insolinţă, magnificinţă, penitinţă, preponderinţă, resistinţă, violinţă* ş.a.), prin analogie cu elementele latineşti moştenite, iar prin analogie cu asemenea substantive şi adjectivele corespunzătoare au forme în *-int* (*independint, indiferint, inerint, inteligint, preponderint* etc.).

Adjectivele terminate în lat. *-arius*, it. *-ario* sau fr. *-aire* au atît forme în *-ar, -ă* (*imaginar, -ă*), cît mai ales în *-ariu, -arie* (*ereditariu, involuntariu, necesariu, secundariu, sedentariu*).

Unele neologisme latino-romanice păstrează în grafie, poate şi în pronunţie, pe *s* intervocalic originar : *analisă, caracterisa, centralisa, civilisa, coalisa*.

Adesea *x* intervocalic sau din prefixul *ex-* este transformat în *s* : *complesitate, esact, esaltare, esemplu, eserciţiu, estremitate, fisa, fisitate, flesibilitate, masimă, vesaţiune* ş.a. Fenomenul se explică la Baronzi, desigur, prin influenţa limbii italiene. Tot prin influenţă italiană şi, în unele cazuri, prin latină se explică prezenţa lui *ğ* în cuvinte ca *avantagios, dirige, limbagiu, maritagiu, nedirigiat, pagiu*.

Lipsa lui *h* inițial la neologisme ca *erculean*, *idră*, *idrofob* se datorește atît pronunției franceze a cuvintelor respective, cît mai ales grafiei pe care o au ele în limba italiană.

Sub influența pronunțării latinești, apar în glosarele lui Baronzi și forme ca *iansenism*, *iurisconsult*, *iurisdicțiune*, *iustiție*.

Un progres sensibil față de perioada de pînă la 1840, în ceea ce privește adaptarea fonetică a neologismelor, îl constituie și faptul că în locul palatalei *ģ* apare la Baronzi numai africata *ǧ*, iar africata *ţ* cedează tot mai mult locul africatei *č*, în cuvinte ca *centru*, *ciment*, *degenerare*, *gen*, *geniu*, *imaginație*, *pacient* (și *patient*), *reciproc*.

De asemenea, nu mai întîlnim la Baronzi adjective neologice terminate în *-icesc* sau *-nic*. Sufixele adjectivale frecvente în scrisul său sînt cele de proveniență latino-romanică : *-al* (*esențial*, *fundamental*, *general*, *industrial*, *personal*, *rațional*, *universal*), *-bil* (*favorabil*, *imposibil*, *indispensabil*, *practicabil*, *preferabil*), *-ic* (*dogmatic*, *energic*, *eroic*, *fanatic*, *fantastic*, *ipotetic*, *logic*), *-iv* (*electiv*, *federativ*, *imperativ*).

O altă trăsătură caracteristică limbii romîne literare din jurul anului 1850, reflectată și de glosarele lui Baronzi, este înlocuirea prefixului *in-*, cu sens negativ, din împrumuturile latino-romanice, cu prefixul *ne-*, mai vechi în limbă, de origine slavă. De exemplu, *neactiv*, *necapabil*, *necomplect*, *necontestabil*, *nelegalitate*.

Ultimul glosar pe care l-am întîlnit în textele cercetate este acela alcătuit de C. Aristia la sfîrșitul volumului întîi din *Parallela sau viețele bărbaților illustri* a lui Plutarh, pe care îl traduce din neogreacă, în 1857. Glosarul lui Aristia, intitulat *Vocabulariu pentru zicerile introduse sau reformate în tomul acesta*, este destul de bogat, avînd 24 de pagini, scrise pe două coloane.

Ceea ce atrage atenția în mod deosebit în acest vocabular este orientarea italienistă a lui Aristia, colaborator și discipol fidel al lui Eliade. După cum am văzut, multe italienisme se găsesc și în glosarele lui Baronzi. La Aristia însă ele sînt mult mai numeroase și într-o formă mai puțin adaptată la specificul limbii romîne. De exemplu, *eccelent*, *ecces*, *eccesiv*, *giurisprudenție*, *giusteță*, *giustificare*, *giustiție*, *negligenție*, *offendere*, *stravagante*, *vistă* ș.a. Majoritatea adjectivelor din acest glosar au la nominativ singular terminația *-e* pentru ambele genuri, ca în limba italiană : *abile*, *affabile*, *facile*, *orribile*, *passibile*, *ulteriore*, *vivente* etc.

Și în acest glosar, ca și în cele ale lui Baronzi, abundă substantivele terminate în *-iune* (*abolițiune*, *admonițiune*, *interpretațiune*, *generațiune*, *obiecțiune*, *profanațiune*, *venerațiune*) și grafiile cu consoane duble (*acclamațiune*, *accomodare*, *affirmare*, *allusiune*, *efficace*, *offensare*, *opponentă*, *suterran*).

Datorită faptului că traduce din neogreacă și, probabil, sub influența limbii sale materne, Aristia folosește în traducerea sa și unele grecisme : *axon*, *epilepticos*, *polemarhi* ș.a., iar la numeroase neologisme latino-romanice indică și corespondentul lor neogrecesc.

Glosarul cuprinde și cîteva nume proprii din mitologia și istoria greco-romană, precum și nume de localități (*Bachus*, *Bellona*, *Centauri*, *Esculap*, *Etruria*, *Massilia*, *Pont-Euxin*, *Possedon* etc.). Pentru cele mai

multe din numirile mitologice Aristia nu dă explicaţii, ci trimite la mitologie, iar pentru restul numelor proprii dă relaţii sumare.

Cu privire la tehnica de redactare a acestui vocabular, observăm că autorul nu s-a călăuzit după anumite principii lexicografice, ca Baronzi. De exemplu, verbele sînt înregistrate nu numai cu forma scurtă a infinitivului, ci şi cu forma lungă (*abdicare, abolire, adoptare, annulare, concertare, consolidare*) sau cu diferitele forme ale conjugării lor, aşa cum sînt folosite în text : *curîndu-se, custodindu-se, examină, importe, vulnerîndu-se.* De asemenea, unele substantive sînt înregistrate şi explicate la plural (*apofteymatici, banchete, dissertaţiuni, filomani, lamentaţiuni, tablete*). În multe cazuri, Aristia notează atît forma de singular, cît şi cea de plural a adjectivelor şi a substantivelor.

*

După cum am văzut, în perioada 1830—1860 numărul glosarelor de neologisme anexate la unele scrieri cu conţinut beletristic, ştiinţific sau tehnic este în continuă creştere, datorită faptului că neologismele intrate sau create în limba romînă sporesc acum în mod considerabil, iar dicţionare romîneşti care să le explice apar abia în jurul anului 1850. Lipsa unor asemenea dicţionare a fost subliniată de numeroşi oameni de cultură ai vremii, în prefeţele diverselor scrieri alcătuite sau traduse de ei. Nevoia de a explica cuvintele străine era atît de acută, mai ales în cazul traducerilor, încît chiar după apariţia primelor dicţionare de neologisme, al lui I. D. Negulici (1848) şi al lui T. Stamati (1851 şi 1856), unii traducători continuă să alcătuiască glosare.

În general, glosarele de neologisme din această epocă, cu excepţia celor întocmite de italienişti, conţin termeni care au avut o circulaţie largă în limba literară a vremii. Cele ale italieniştilor se aseamănă, cu dicţionarele de neologisme apărute atunci, în sensul că cuprind şi multe cuvinte fără circulaţie în epocă, luate din dicţionare străine sau din textele pe care le traduceau.

Ca şi glosarele anterioare anului 1830, despre care a vorbit I. Gheţie, şi cele de care ne-am ocupat mai sus oglindesc particularităţile lexicului neologic al limbii romîne literare din perioada în care au fost alcătuite. Ele arată că influenţa neogreacă scade, pe măsură ce se intensifică influenţa latino-romanică. De asemenea, se vede în aceste glosare treptata scădere a calcurilor lingvistice, frecvente încă pe la 1840, şi înlocuirea lor cu neologisme propriu-zise.

Principalele probleme lingvistice ridicate de fiecare glosar au fost menţionate la locul respectiv. Aici vom mai observa doar că, deşi se constată în această perioadă un progres simţitor pe calea modernizării lexicului limbii romîne literare, în sensul unei tot mai accentuate romanizări, mai sînt încă numeroase şovăiri în privinţa adaptării fonetice şi a încadrării morfologice a termenilor împrumutaţi, ca urmare a diverselor influenţe străine şi a curentelor lingvistice care se manifestă în procesul de dezvoltare a limbii romîne literare în această perioadă.

ROLUL LIMBILOR CLASICE ÎN FORMAREA TERMENILOR MEDICALI

DE

C. SĂNDULESCU

Scopul acestui articol este să delimiteze rolul limbilor clasice în formarea terminologiei ştiinţifice medicale, subliniind astfel importanţa cunoaşterii limbilor clasice pentru cultura generală şi profesională a medicului şi, desigur, a oricărui tehnician. Problema este departe de a avea numai implicaţii teoretice; ea prezintă, dimpotrivă, o însemnătate practică mai extinsă decît se bănuieşte, aspectele critice pe care le vom prezenta fiind menite să demonstreze tocmai acest fapt, puţin analizat pînă în prezent.

Pentru a exprima clar datele ştiinţifice, medicina are nevoie de un vocabular, care să identifice noţiunile, înlăturînd eventuale confuzii generatoare de interpretări echivoce. Faptul prezintă importanţă practică — de exemplu în diagnosticul bolilor — şi merită să constituie obiectul cercetării lingvistice, mai precis, al studiului terminologiei medicale.

În scopul evitării interpretărilor eronate, s-a utilizat în medicină, ca şi în alte domenii ale ştiinţei, lexicul greco-latin, transmis în forme relativ neschimbate încă din antichitate. Este suficient să analizăm terminologia medicală aflată în colecţia scrierilor hipocratice sau pe aceea folosită de Celsus, pentru a constata că o bună parte din cuvinte se regăsesc în vocabularul medical actual. Medicii care scriau latineşte, un Van Helmont sau un Harvey, au utilizat din plin acest instrument de exprimare concretă a faptelor şi experienţelor medicale.

Am menţionat mai sus aspectul oarecum „stabilizat" al vocabularului medical greco-latin. Mai importantă este constatarea că, paralel cu progresul continuu al ştiinţelor medicale, apar diferite noţiuni noi, diagnostice (simptome, probe clinice etc.) sau terapeutice (metode de tratament, medicamente noi), care se cer exprimate prin termeni tehnici adecvaţi. Se iveşte, cu alte cuvinte, necesitatea creării de noi cuvinte. Este vorba de un fenomen complex, care merită atenţia noastră.

În cazul acesta recurgem, de asemenea, la vocabularul clasic greco-latin, mai ales la cuvintele de origine greacă. Autorii vechi latini, de pildă Celsus şi Plinius, foloseau adeseori lexicul grec, din imposibilitatea de a găsi în limba lor proprie termeni care să exprime faptele medicale descrise de marii lor precursori, medicii greci. Aceeaşi experienţă terminologică o încercaseră, de altfel, scriitorii latini care se ocupaseră cu filozofia. Amintim în acest sens cunoscuta afirmaţie a lui Lucreţiu relativă la imposibilitatea redării în limba latină a termenilor filozofici greceşti (*De rerum natura* I, p. 137—140 şi 831—832), precum şi experienţa lexicală ciceroniană, mărturisită nu o singură dată [1].

Se ştie că la epoci diferite, simultan cu începuturile literaturii latine, vocabularul grec a pătruns masiv în limba scrisă şi vorbită de romani. Procesul împrumutului din limba greacă se explică prin motivul practic menţionat mai sus, căci puţine limbi posedă în acelaşi grad şi formă însuşirea de a crea cuvinte noi prin procedeul compunerii ca limba lui Homer. Este vorba de un proces particular de asociaţie a două, trei şi chiar mai multe cuvinte, care au în limbă sens propriu [2]. Asocierea se poate face între cuvinte greceşti de diverse categorii morfologice, mai ales substantive, mai rar adjective, precum şi verbe asociate cu prepoziţii (una, două sau chiar trei prepoziţii). Termenul nou format însumează în mod obişnuit, dar nu constant, sensurile cuvintelor componente şi prezintă în limba greacă un aspect caracteristic de unitate deplină organică, care trebuie diferenţiată faţă de simpla juxtapunere şi de aglutinare. Dintre limbile moderne, limba germană şi limba rusă au — cu unele deosebiri — această însuşire particulară.

Valoarea practică a procedeului compunerii nu poate fi subliniată îndeajuns pe planul terminologiei medicale moderne şi ştiinţifice în general. Exemple putem oferi în mare număr. În medicină, de pildă, în loc să spunem „slăbire musculară", putem utiliza mai simplu şi mai comod termenul de origine greacă *miastenie*, compus din două substantive, dintre care unul înseamnă „muşchi" şi celălalt „slăbire". Prin acelaşi procedeu, plecînd de la cuvîntul grec *astenie* (compus la rîndul său cu alfa privativ), putem obţine numeroşi termeni medicali, adeseori greu de redat într-o limbă modernă : *psihastenie*, *neurastenie*, *fonastenie* (slăbirea vocii), *mnemastenie* (slăbirea memoriei) etc. De la cuvîntul grec *pathos*, care înseamnă „suferinţă", se pot forma direct, prin compunere, o seamă de termeni care exprimă noţiuni practice de bază ale medicinei. Citäm cîteva : *artropatie*, *miopatie*, *cardiopatie*, *osteopatie*, *gastropatie*, *splenopatie* sau cuvinte compuse cu trei termeni : *endocrinopatie*, *colangiopatie*, *urocistopatie* şi aşa mai departe.

Aspectul practic şi importanţa acestui procedeu lingvistic sînt evidente. O noţiune ca aceea de „boală a glandelor cu secreţie internă" poate fi mai lesne exprimată prin termenul grecesc *endocrinopatie*, decît printr-o

[1] Vezi totuşi *De finibus bon. et mal.*, vol. I, p. 3, unde inconstanţa lui Cicero se vădeşte încă o dată. El afirmă aici că limba latină este mai bogată decît cea greacă : „*latinam linguam non solum non inopem, verum etiam locupletiorem esse quam graecam*".

[2] Pentru problema compunerii în limba greacă, vezi Schwyzer, *Griechische Grammatik*, vol. I, p. 134 (inclusiv bibliografia).

lungă expresie perifrastică. Mecanismul formării de noi termeni medicali, în cazul nostru prin procedeul compunerii, merită să fie cunoscut în mod mai amănunţit. Vom ilustra acest mecanism printr-un exemplu.

Să considerăm, de pildă, noţiunea medicală care exprimă procesul fiziologic al „fixării fierului" într-un organ. Limba greacă foloseşte cuvîntul *sideros* pentru „fier", iar ideea fixării lui în organism se exprimă prin *pexie*, derivat de la un verb care înseamnă „a înfige, a fixa". Obţinem deci, prin compunere, termenul medical nou *sideropexie*, care exprimă procesul fiziologic al fixării fierului. Dacă acest proces se petrece în ficat, avem termenul *hepatosideropexie*, dacă are loc în sînge, *hemosideropexie*, în ganglioni, *adenosideropexie* şi aşa mai departe, după localizarea şi natura faptului medical. Mai mult, procesul fixării fierului poate fi exagerat sau diminuat în raport cu valorile fiziologice normale. Prefixele prepoziţionale *hiper-* şi *hipo-* (în latineşte *super-* şi *sub-*) înlesnesc exprimarea acestor gradaţii ale procesului medical. Vom avea deci *hiper-* sau *hipohepatosideropexie*, ceea ce exprimă — ca în numeroase alte cazuri — variaţiile patologice ale fenomenelor ce se petrec în organism.

Necesitatea concretizării verbale a noilor noţiuni medicale, impune, aşadar, crearea de termeni noi, procedeul compunerii fiind unul din cele mai frecvent utilizate în acest scop. În principiu, este indicat să se evite formarea noilor termeni pe bază lexicală hibridă. Cu alte cuvinte, este bine — dar nu obligator — să se asocieze cuvinte provenite pe cît posibil din aceeaşi limbă. Trebuie să menţionez că în publicaţiile medicale întîlnim termeni cu aspect nefiresc, puternic înrădăcinaţi, de exemplu: cuvîntul împrumutat din limba franceză *şocogen* (generator de şoc) sau cuvîntul calchiat, rebarbativ, *guşogen* (care produce guşă). Socotim că aceste cuvinte nu înlesnesc exprimarea ideilor medicale, nu îmbogăţesc şi mai ales nu înfrumuseţează (faptul nu este de prisos) vocabularul ştiinţific. Într-adevăr, după modelul acestor cuvinte, am putea pretinde să spunem *nădufogen* sau *trînjogen*, ceea ce ar contrazice în chip evident preocupările actuale de cultivare a limbii.

Repet, nu împotriva caracterului hibrid în sine al acestor cuvinte ridicăm obiecţii, ci împotriva împerecherii la întîmplare a termenilor, împotriva asocierii lor fără discernămînt. Este greu şi inutil să combatem compunerea cu caracter hibrid ca atare, deoarece în terminologia medicală există numeroase cuvinte compuse, care nu pot fi înlocuite şi cu atît mai puţin eliminate, de exemplu termenii *hemoglobină* şi *oscilometrie*, la fel de utili ca şi termenul *automobil*, pe care nimeni nu se gîndeşte să-l ostracizeze, fiindcă este format dintr-un lexem grec şi altul latin.

Libertatea creaţiei lexicale rău înţeleasă se manifestă şi altfel. În revista „Medicina internă", 1960, nr. 11, am întîlnit, bunăoară, verbul curios *a exita*. „*Bolnavul exitează*" scrie cineva în locul citat, ceea ce vrea să spună că „bolnavul moare". Exprimarea ideii de moarte se face în toate limbile cu ajutorul nenumăratelor cuvinte şi expresii, a căror bogăţie se explică şi din motive eufemistice. A crea un cuvînt în plus, *exitează*, ni se pare cu totul neindicat. Dacă utilizăm cu folos în terminologia medicală substantivul *exitus* (de la *ex-eo*, ca *obitus*, de la *ob-eo*,

decessus de la *de-cedo*), formarea unui verb *a exita* (galicism după tiparul *a sesiza*) ni se pare un lucru de prisos.

Termenii medicali mai pot fi alcătuiţi şi cu ajutorul prefixelor, procedeul cel mai obişnuit, şi al sufixelor. Citãm cîteva exemple de termeni medicali care se formează cu ajutorul prefixelor, mai ales prepoziţionale : *a-, anemie*; *ad-, ad ductor* > *aductor*; *ana-, anastomoză*; *anti-, antigripal*; *apo-, apofiză*; *auto-, autopsie*; *bi-, biceps*; *cata-, catamenial*; *con-, conjunctiv*; *dia-, diafragm*; *dis-, dispepsie*; *en-, entorsă*; *endo-, endoteliu*; *epi-, epifiză*; *peri-, peritoneu*; *re-, reinfecţie*; *retro-, retroorbitar*; *semi-, semilunar*; *supra-, suprapubian*; *sub-, subcutan*; *ultra-, ultravirus* etc. Numărul termenilor medicali formaţi cu prefixe este imens. Utilitatea lor în exprimarea faptelor medicale este deosebită, mai ales pentru anumite cuvinte ce intră în compunere. Cu prefixele *pseudo-* şi *dis-* se formează, de pildă, o numeroasă serie de termeni noi, primii avînd sensul de „falsă stare patologică" (*pseudoangină, pseudoastm, pseudoleucemie* etc.), iar ceilalţi înţelesul de „tulburare" a unei anumite funcţiuni sau a unui organ (*disfagie, discrazie, dispepsie, distonie* etc.).

Un exemplu bine cunoscut de formare a termenilor medicali cu sufixe este acela al sufixului *-ită*, de străveche sursă hipocratică. Adăugînd, la cuvîntul ce indică organul, sufixul *-ită*, obţinem un termen nou care exprimă „inflamaţia acelui organ". Cadrul acestor termeni este în mod firesc foarte larg : *osteită, nevrită, otită, flebită, meningită, parotidită, hepatită, gastrită* şi aşa mai departe. Acelaşi sufix adăugat la cuvinte de origine latină ne dă *rectită, sinusită, apendicită, lobită* etc.

Desigur, formarea noilor termeni medicali prin compunere din cuvinte de bază, îndeosebi greceşti, trebuie privită cu spiritul critic necesar. Mai precis, se constată un abuz, care nu este recomandabil şi care adesea nu este străin nici de pedantism. Un bolnav, de pildă, poate prezenta simptomul apetitului exagerat, pentru care avem un termen de asemenea grecesc, *bulimie*. Cineva a făurit însă cuvîntul de prisos *licorexie*, care vrea să exprime apetitul intens, „foamea de lup". Dicţionarul englez medical Dorland, excelent instrument de lucru pentru filolog şi medic, conţine destui termeni care nu trebuie neapărat exprimaţi în greceşte. Mulţi termeni medicali reprezintă pure dublări sinonimice, care încarcă memoria practicianului, nevoit de multe ori să le descifreze. Socotim că atunci cînd un fapt medical sau o serie de procese patologice pot fi exprimate prin cuvinte din vocabularul propriu, nu este bine să le traducem în greceşte. Un fapt simptomatic ca : „bolnavul are mania smulgerii firelor de păr" se exprimă lesne în greceşte „*trihotilomanie*" (termenul există în psihiatrie), dar nu este neapărat necesar să creăm termeni noi pentru orice fapt medical, adică să redactăm pedant textul publicaţiilor medicale romîneşti.

Aristofan ironiza, după cum ştim, tendinţa formării abuzive de cuvinte compuse, maladie, după cum vedem, de origine străveche. La Athenaios întîlnim cuvîntul bombastic *eimat-ano-peri-bolos*, „cel ce se învăluie cu mantaua, aruncînd-o peste umăr", care ne aminteşte termenii medicali moderni formaţi abuziv prin compunere.

Care medic nu şi-a chinuit memoria cu termeni ca : *gastroenteroanastomoză transmezocolică posterioară*? Pur şi simplu un barbarism demn de vocabularul domnului Diafoirus al lui Molière.

De altfel, mînuirea comodă şi înţelegerea bogăţiei terminologiei medicale pune problema importantă a necesităţii instrucţiei clasice a medicului. Faptul este posibil numai în anumite limite. Medicul care nu ştie că substantivul *keravnos* înseamnă „trăsnet" (epitetul homeric al lui Zeus !) nu poate pricepe sensul termenului *keravnoplegie*, care înseamnă „paralizie provocată de trăsnet". El se mişcă greu în hăţişul numeroaselor cuvinte greceşti compuse, pe care este silit adeseori să le memorizeze. O soluţie ar consta în asimilarea cuvintelor latineşti şi greceşti de bază, cele mai uzuale în medicină ; faptul presupune însă existenţa unui manual redactat în acest scop. Medicii (inclusiv veterinarii) ruşi, englezi, germani etc. au asemenea lucrări la dispoziţie. Prestigiul ştiinţific însuşi şi circulaţia internaţională din ce în ce mai largă a ideilor şi deci a termenilor medicali impune cunoaşterea destul de adîncă a lexicului, care se pretează cel mai mult acestui fapt, lexicul greco-latin. De aceea este urgent şi categoric necesară pentru viitorii medici învăţarea limbilor clasice la nivelul şcolilor medii, al căror program trebuie să cuprindă un număr suficient de ore pentru însuşirea cel puţin a limbii latine în condiţii care să satisfacă cerinţele culturii generale şi profesionale. Un medic care nu a fost astfel pregătit înainte de a intra în facultate este redus la utilizarea vocabularului matern sau a unei limbi de circulaţie, care însă nu-i oferă baza necesară pentru orientarea în specialitate.

*

Încheiem aceste cîteva consideraţii asupra formării termenilor medicali cu o problemă pe care am mai relevat-o pe scurt şi în nr. 4/1960 al acestei reviste. Este vorba de poziţia terminologiei medicale de origine latină faţă de terminologia de provenienţă grecească. Desigur, cuvintele provenite din limba greacă predomină în vocabularul medical, dar trebuie să arătăm că frecvenţa celor de origine latină nu este de mică importanţă. Vocabularul medical englez, de pildă, face apel constant la termeni latini, dintr-o predilecţie pentru aceste cuvinte, care ni se pare specifică limbilor germanice. Cuvintele latine sînt adaptate spiritului limbii engleze, se „gramaticalizează", de exemplu : *pressure*, *debility*, *meagreness*, *facilitation*, *depletion* etc. sau sînt anexate direct sub forma originară, cu adăugarea articolului englez, *the* : *the stimulus*, *the cortex*, *the varix*, la plural *the stimuli*, *the varices* etc. Procedeul nu este limitat la sfera vocabularului medical englez. O seamă de cuvinte şi expresii sînt folosite curent, de asemenea, cu morfologia latină : *dementia praecox*, *genu valgum*, *situs inversus*, *fetus*, *pelvis*, *coxa vara*, *habitus* etc.

Un normativ în vocabularul medical au şi adjectivele de origine latină, care indică direcţii topografice, ca : *median-lateral*, *ventral-dorsal*, *cranial-caudal* etc. Ele precizează dispoziţia anatomică, dar avantajul semantic nu este suficient apreciat în raport cu *superior-inferior* sau *extern-intern*, cuvinte care se pretează la interpretări.

Un exemplu de utilizare raţională a cuvintelor latine în medicină este acela al termenului *liquor*. Îl întîlnim în literatura de specialitate rusă, engleză şi germană, denumind lichidul cefalorahidian. Nimic nu se opune ca termenul să fie introdus şi în vocabularul nostru medical, aşa cum în limba germană el a înlocuit pe *Zerebrospinalflüssigkeit* sau în limba rusă pe *спиномозговая жидкость*.

Sîntem de părere că extinderea uzului termenilor latini în medicină prezintă aspecte pozitive, uneori superioare terminologiei de origine greacă. Putem stabili un echilibru între cele două terminologii — latină şi greacă — pentru justa structurare a stilului medical însuşi.

Aceasta înseamnă că în publicistica medicală trebuie să existe preocuparea pentru ceea ce se cheamă cultivarea limbajului de specialitate şi că autorul medic nu se poate interesa exclusiv de fondul textului redactat. Evident, claritatea acestui text este şi o problemă de limbă. Problemele de lingvistică medicală capătă o însemnătate practică deosebită în lumina utilizării de neînlocuit a vocabularului clasic greco-latin.

PROBLEME DE TOPONIMIE (II)

DE

MARIUS SALA

În numărul trecut al revistei „Limba romînă" am arătat cîteva dintre avantajele pe care le prezintă cercetarea toponimiei pentru o cunoaștere aprofundată a realității lingvistice. Pentru ca rezultatele obținute cu ajutorul toponimiei să fie cît mai exacte, și deci cît mai utile, este necesar să se țină seama de două condiții :

a) culegerea materialului să fie făcută cît mai exact cu putință ;

b) prezentarea și interpretarea lui să fie cît mai potrivită cu scopul propus.

În cele ce urmează vom discuta unele aspecte privitoare la culegerea, prezentarea și interpretarea faptelor de toponimie.

a) Metoda de culegere a materialului nu este unică ; ea este în funcție de sursa din care sînt luate toponimicele pe care vrem să le studiem. Pentru simplificarea problemei, vom distinge două feluri de obținere a numelor topice ; acestea pot fi culese de pe teren, de preferință cu ajutorul unui chestionar, sau din documente, cînd este vorba de cercetarea aspectelor mai vechi ale toponimiei.

Culegerea toponimicelor de pe teren trebuie făcută cu ajutorul unui chestionar dinainte întocmit. Folosirea unui chestionar într-o anchetă toponimică are o serie de avantaje, dintre care semnalăm în primul rînd faptul că rezultatele obținute pot fi c o m p a r a b i l e, lucru important în orice cercetare științifică. Ancheta cu chestionarul permite, de asemenea, celui care adună materialul toponimic să-și formuleze din timp cîteva dintre problemele pe care urmează să le studieze.

Chestionarul poate fi de mai multe feluri, în funcție de aspectele pe care vrem să le urmărim : el poate fi limitat la un număr mai redus de întrebări atunci cînd ne interesează numai diferite aspecte pe care le vom prezenta mai jos. În cazul cînd scopul anchetei este strîngerea materialului în vederea unei monografii toponimice a unei localități sau a

unei regiuni, se poate folosi un chestionar mai mare, de felul celui dat în anexa acestui articol.

Pentru ca rezultatele obținute să fie cît mai veridice și mai complete, anchetatorul trebuie să fie atent la alegerea persoanei sau persoanelor care dau răspunsurile la chestionare. Este necesar să fie alese persoanele în vîrstă, care cunosc amănunțit locurile din hotarul unei comune sau al unui sat, în așa fel încît să poată răspunde la toate întrebările din chestionar.

De o foarte mare importanță este notarea pronunțării exacte a toponimicelor. Numele de locuri și de ape trebuie notate cît mai aproape de rostirea lor populară din comună, chiar dacă ea pare greșită față de limba literară. Bineînțeles trebuie să fie indicat de fiecare dată felul în care este accentuat numele de loc respectiv (de ex. *Grădiște* sau *Grădiște*, *Arșiță* sau *Arșiță*). Înregistrarea exactă a pronunțării este de foarte mare importanță pentru cercetările etimologice. De aceea trebuie să i se acorde o deosebită atenție în orice culegere toponimică.

În cazul cînd urmărim numele de locuri din vremuri mai îndepărtate pe baza unor documente, este evident că nu se folosește un chestionar, fiindcă luăm în discuție numai materialul pe care ni-l pune la dispoziție colecția de documente respectivă. Se impune și de această dată notarea fidelă a toponimicului așa cum apare el scris, din același motiv cu cel indicat mai sus. Pe lîngă atenția acordată notării, trebuie să reținem și data, locul, tipul, natura documentului, autorul sau copistul lui etc.

b) Este evident că prezentarea și clasificarea materialului cules sînt în funcție de problema pe care vrem s-o urmărim cu ajutorul toponimicelor culese. Astfel, dacă ne interesează o cercetare completă asupra tuturor numelor topice dintr-o localitate sau o regiune oarecare, putem lua ca model lucrarea acad. Iorgu Iordan, *Toponimia românească* (București, 1963), în care numele de locuri sînt grupate în: topografice, sociale, istorice și psihologice.

Toponimicele topografice pot fi de mai multe feluri: unele care descriu forma sau aspectul exterior al unui loc (de ex. nume ca *Albia*, *Căldarea*, *Dealul Mare*), altele care evocă natura terenului aparținînd localității respective (de ex. *Apa-Bună*, *Bradul*, *Nisipăria*), altele care arată o însușire a locului (de ex. *Adînca*, *Sărata*, *Tîmpa*) sau, în sfîrșit, altele care arată poziția locului față de punctele cardinale (*Bătească-de-Est* și *Bătească-de-Vest*), față de altitudinea solului (*Osica-de-Sus* și *Osica-de-Jos*) sau față de localitățile învecinate (*Prundul-Bîrgăului*, *Husasăul-de-Tinca*).

De mai multe feluri sînt și toponimicele sociale: unele sînt derivate de la nume de persoană (*Călimănești* < *Căliman*, *Iacobeni* < *Iacob*), în timp ce în alte cazuri se păstrează neschimbată forma numelui de persoană care stă la baza toponimicului (*Abram*, *Jora*). În aceeași categorie a toponimicelor sociale, acad. Iorgu Iordan discută situația numelor topice care arată raporturi de proprietate (*Obîrșenii-Boierești*, *Obîrșenii-Clăcași* și *Obîrșenii-Răzăși*), pe aceea a numelor topice care amintesc diverse instituții sau măsuri de ordin social (*Slobozia*), pe aceea a toponimicelor care arată poziția socială a oamenilor (*Armașul*,

Crucereasa) sau care amintesc existența unor categorii de locuitori avînd o situație specială în organizarea statului *(Ceaușul, Călărași)*. Din aceeași categorie fac parte toponimicele care arată ocupația locuitorilor *(Albinari, Cărămidari, Zidărești)*, cele care vorbesc despre credințe, superstiții și obiceiuri *(Chilia, Popa, Balaura)* și cele care amintesc de existența unor foste așezări omenești *(Odaia, Săliște)*.

Între toponimicele sociale și cele i s t o r i c e legătura este foarte strînsă, căci și faptele discutate în capitolul precedent sînt istorice (ele aparțin unui trecut mai îndepărtat sau mai apropiat și ne informează despre viața colectivă a poporului romîn). Istorice în sens strict sînt toponimicele formate de la nume de popoare *(Arbănași, Comana, Greaca)* sau cele care arată originea locală *(Brăileanca, Munteanul)* sau, în sfîrșit, cele care păstrează amintirea unor evenimente și obiecte istorice *(Cetatea, Grădiște, Troian)*.

Și toponimicele p s i h o l o g i c e, care au la bază atitudinea subiectivă a poporului, pot fi grupate în mai multe categorii : unele se referă la particularități fizice sau psihice *(Bărboși, Frumoasa)*, în timp ce altele se referă la ierarhia socială, făcută după criterii economice *(Avերești, Flămînda)*. Foarte interesante sînt și numele care se disting printr-o expresivitate deosebită *(Cracul-cu-Doi-Lupi, Gura-Cumetrii)*.

Un exemplu de studiu în care sînt analizate aspecte ale toponimicelor sociale, istorice și psihologice este lucrarea lui I. Donat, *Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din Țara Romînească*, în *Fonetică și dialectologie*, vol. IV, 1962, p. 101—131.

Pot fi urmărite într-o anchetă numai unele dintre problemele amintite mai sus și anume cele care pot fi studiate folosindu-ne doar de materialul cules într-o singură comună. Astfel se pot aduna numele care descriu forma sau aspectul exterior al locului dintr-o comună sau o regiune mai puțin întinsă, fiindcă sînt, alături de cele care evocă natura terenului, cele mai numeroase și prin urmare mai ușor de cules.

Un alt tip de cercetare a toponimiei dintr-o singură localitate poate fi găsit în articolul *Toponimia comunei Rîu de Mori (Țara Hațegului)*, de G. Giuglea, M. Homorodean și I. Stan din *Fonetică și dialectologie*, vol. V, 1963, p. 41—66.

Chestionarul care urmează [1] se referă în primul rînd la termenii entopici și apoi la toponimice. Am procedat astfel pentru că adesea toponimicele își au originea în acești termeni.

1. Cum se numește comuna sau satul și cum se numea altădată? Care este numele oficial și care este numele dat de localnici?

2. Care este înfățișarea topografică generală a teritoriului comunei (este un teren muntos, deluros sau de cîmpie)?

3. Ce ocupații mai importante au avut și au locuitorii din comună?

[1] Acest chestionar are la bază pe cel publicat de Muzeul Limbii Romîne din Cluj și proiectul de chestionar toponimic întocmit de M. Homorodean și I. Stan pentru o anchetă mai vastă în toată țara.

4. S-a schimbat întinderea, hotarul, dependența administrativă a comunei? (de arătat pentru fiecare schimbare în parte numele locurilor care au intrat sau au ieșit din cuprinsul acestui teritoriu).

5. Sînt locuri pe care bătrînii le numesc într-un fel, iar tinerii în alt fel? Care sînt numele vechi și noi ale acestor locuri?

6. Există nume noi de locuri, apărute în urma colectivizării agriculturii? Care sînt și ce fel de locuri denumesc ele?

7. Ce drumuri trec prin comună și care sînt numele lor?

8. Cum se spune locului unde se desparte un drum sau o cărare de alt drum sau de altă cărare? Au aceste locuri și nume proprii?

9. Cum se spune locului unde se întîlnesc, se încrucișează, două drumuri sau două cărări? Care sînt numele proprii date acestor locuri?

10. Cum se spune unui loc bătătorit care trece peste cîmp sau prin pădure și pe care se umblă cu carul? Dați numele proprii ale acestor drumuri.

11. Cum se cheamă un drum întortocheat? Care sînt numele proprii pentru aceste drumuri?

12. Cum se cheamă o cărare îngustă (i se spune *cale*, *cărare*, *poleacă* etc.)? Există nume proprii pentru astfel de cărări?

13. Cum se spune unui loc pe unde se coboară fînul de pe deal, cu tîrșul? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

14. Au nume urmele lăsate de sălbăticiuni prin pădure sau urmele oilor? Care sînt numele proprii ale acestora?

15. Există cuvîntul *plai*? Care este înțelesul lui și care sînt locurile numite astfel?

16. Cum se numește un loc pe unde se poate trece peste munte dintr-o comună în alta? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

17. Există cuvintele *prihor*, *prihodiște*, *prislop*, *curmătură*, *șa*, *tarniță*, *scărișoară*, *scăriță*? Ce înțeles au și care sînt locurile numite astfel?

18. Cum se numește un loc îngust așezat de-a lungul unei ape, cu pereții înalți și stîncoși? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

19. Cum se numește trecătoarea pe unde se poate ajunge dintr-o grădină în alta? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

20. Care sînt apele care trec prin comună și care sînt numele date acestora?

21. Ce deosebire se face între *pîrîu*, *vale*, *gîrlă*, *rîu*? Dați cuvintele împreună cu care apar.

22. Cum se numește locul de unde începe să curgă o apă? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

23. Cum se cheamă locul cel mai înalt care separă izvorul a două ape (una dintre ape curgînd pe un versant, iar cealaltă pe alt versant)? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

24. Cum se numește o vale care seacă vara? Care sînt numele proprii ale acestor văi?

25. Se spune un *țărm* sau un *țărmure*? Care este deosebirea dintre aceste cuvinte și *mal*?

26. Cum se numește locul unde se întîlnesc două ape curgătoare? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

27. Există cazuri în care o apă curgătoare are nume schimbat pe anumite porțiuni (în comuna dv. să aibă alt nume decît în comunele învecinate)? Care sînt numele acestor ape?

28. Cum se numește o apă care dispare într-un anumit loc sub pămînt și care reapare în alt loc? Cum se cheamă locul unde dispare apa sub pămînt? Care sînt numele proprii ale acestor ape?

29. Cum se cheamă adîncimile cu vîrtej dintr-o apă curgătoare? Care sînt numele proprii ale acestora?

30. Cum se numește un loc cu apă adîncă și liniștită dintr-o apă curgătoare? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

31. Cum se spune unei căderi de apă? Care sînt numele proprii date căderilor de apă și numele apelor din împrejurimi?

32. Cum se spune unui loc unde se adună apa dintr-un pîrîu sau dintr-un rîu, oprită prin dig sau stăvilar? Care sînt numele proprii date acestor locuri?

33. Cum se numesc întăriturile făcute în țărmul unui rîu pentru ca apa să nu facă stricăciuni? Care sînt numele proprii date acestor locuri?

34. Cum se spune unui braț de apă? Care sînt numele proprii ale acestora (de menționat numele apelor care se desfac și al împrejurimilor)?

35. Cum se spune unui braț al unei ape făcut de om pentru mori, joagăre, irigații sau pescuit? Care sînt numele proprii ale acestor brațe?

36. Cum se zice locului în formă de unghi cuprins între două ape care se unesc? Care sînt numele proprii date acestor locuri?

37. Cum se spune unui loc înconjurat din toate părțile de apă? Care sînt numele proprii date acestor locuri?

38. Cum se cheamă ridicătura de nisip sau de pietriș, de lemne, de vreascuri etc. aduse de ape la o cotitură a apei și care formează un fel de stăvilar? Care sînt numele proprii date acestor locuri?

39. Există locuri în care se opresc plutele noaptea? Care sînt numele date acestor locuri?

40. Cum se numește locul dintr-o apă pe unde se poate trece cu piciorul sau cu căruța? Care sînt numele proprii date acestor locuri?

41. Cum se numesc fîntînile sau izvoarele din comună? De precizat și locul unde se găsesc și la ce folosesc (pentru oameni sau pentru vite).

42. Cum se cheamă un izvor cu apă minerală? Care sînt numele proprii date acestor izvoare?

43. Cum se numește locul apătos și mocirlos? Care sînt numele proprii date acestor locuri?

44. Cum se numește un loc cu apă stătătoare? Există nume pentru o apă mai adîncă și mai întinsă și alte nume pentru o apă mai puțin adîncă și mai puțin întinsă? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

45. Dar o apă stătătoare adîncă care se găsește în munți? Care sînt numele proprii ale acestor ape?

46. Ce munți se găsesc în apropierea comunei? Care este numele acestora?

47. Ce dealuri se găsesc în apropierea sau în hotarul comunei? Ce deosebire este între *munte* și *deal*? Care este numele acestora?

48. Există cuvintele *muncel* și *muscel* și ce înțeles au? Care sînt locurile din teritoriul comunei numite astfel?

49. Există cuvîntul *măgură* și ce înțeles are? Cum este accentuat? Care sînt locurile cu acest nume de pe teritoriul comunei?

50. Este cunoscut cuvîntul *chiceră* și ce înțeles are? Care sînt locurile de pe teritoriul comunei numite astfel?

51. Este cunoscut cuvîntul *grui*? Ce înțeles are? Care sînt locurile din teritoriul comunei numite astfel?

52. Dar cuvintele *pisc, cucă, picui (păcui), căţîn (căţun, căţîne)* sînt cunoscute în comună? Împreună cu ce cuvinte apar ele?

53. Cum se numeşte partea mai înaltă, ascuţită şi stîncoasă a unui munte sau deal? Care sînt numele proprii ale acestora?

54. Cum se numeşte ramificaţia care coboară din trupul unui deal sau munte? Care sînt numele proprii ale acestora?

55. Cum se numeşte, cu un singur cuvînt, partea de deal sau de munte cuprinsă între poale şi vîrf? Care sînt numele proprii ale acestor părţi?

56. Cum se numeşte partea dealului sau a muntelui care este mereu în umbră? Care sînt numele proprii ale acestor părţi?

57. Cum se numeşte partea dealului sau a muntelui care este în soare? Care sînt numele proprii ale acestor părţi?

58. La ce fel de loc spun localnicii *arşiţă*? Cum se accentuează? Care sînt locurile numite astfel?

59. Cum se numeşte un loc neted de pe culmea unui deal sau a unui munte? Care sînt locurile numite astfel?

60. Cum se numeşte o coastă prăpăstioasă, pe care nu se poate merge? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

61. Cum numesc localnicii ridicăturile de teren mai mici decît dealul? Care sînt numele proprii ale acestor ridicături?

62. Cum se numeşte un teren acoperit cu pămînt galben, lunecos şi moale? Care sînt numele proprii ale acestor terenuri?

63. Cum se numeşte un loc nisipos? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

64. Dar un loc cretos? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

65. Cum se cheamă un loc prăpăstios care se surpă mereu? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

66. Există cuvîntul *ponor* în comună? Ce înţeles are? Care sînt locurile numite astfel?

67. Cum se numeşte pietrişul care cade de pe munte la vale? Care sînt locurile numite astfel?

68. Cum se numeşte urma adîncă lăsată de viiturile mari de ape pe coasta unui deal sau al unui munte? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

69. Ce nume poartă şesul de la poalele dealului sau ale muntelui? Care sînt numele proprii ale acestor şesuri?

70. Există cuvintele *podină, podişte, scăuniş* şi cu ce înţeles? Care sînt locurile cu astfel de nume?

71. Dar cuvîntul *strungă*, pentru a denumi o formă de teren, şi cu ce înţeles? Care sînt locurile cu acest nume?

72. Cum se numeşte o adîncitură mare în munţi cu pereţi înalţi şi prăpăstioşi? Care sînt numele proprii ale acestor adîncituri?

73. Se folosesc cuvintele *căldare, zănoagă, scoabă* pentru a numi diferite forme de relief? Ce înţeles au şi care sînt locurile cu astfel de nume?

74. Cum se numeşte o vale strîmtă cu sau fără apă? Care sînt numele proprii ale acestor văi?

75. Cum se numeşte o stîncă înaltă şi ascuţită? Care sînt numele proprii ale locurilor unde se găsesc stînci?

76. Indicaţi numele peşterilor din comună.

77. Înşiraţi numele diverselor locuri accidentate (rîpi, gropi etc.) de pe teritoriul comunei.

78. Ce deosebire se face între *șes*, *cîmp* și *cîmpie*?

79. Ce numire poartă o mică ridicătură de pe un șes? Care sînt numele proprii ale acestor ridicături?

80. Cum se numește un loc expus în bătaia vînturilor? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

81. Ce deosebire există între *pădure*, *codru*, *crîng*? Care sînt numele proprii ale acestor locuri (inclusiv cele din munți)?

82. Cum se cheamă o pădure tînără (naturală sau plantată)? Care sînt numele proprii ale locurilor unde se află astfel de păduri?

83. Dar o pădure deasă, greu de străbătut? Care sînt numele proprii ale locurilor unde se află astfel de păduri?

84. Cum se numește locul din mijlocul unei păduri, de unde s-au tăiat de curînd copacii? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

85. Ce nume se dă unui loc de pe care a ars pădurea? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

86. Cum se spune unui loc mic, fără copaci, din mijlocul pădurii? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

87. Dar unui loc acoperit cu iarbă din mijlocul pădurii? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

88. Ce se înțelege prin cuvintele *poiană* și *runc*? Care sînt locurile cu aceste nume?

89. Există locuri cu copaci scorburoși? Cum se numesc ele?

90. Cum se numește locul din pădure unde sînt oprite tăierea copacilor și pășunatul vitelor? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

91. Ce numire poartă un loc acoperit cu pădure de : *a*) stejar, *b*) fag, *c*) brad, *d*) alun, *e*) frasin, *f*) paltin, *g*) arin, *h*) răchită, *i*) salcie, *j*) plop, *k*) mesteacăn, *l*) corn, *m*) carpen, *n*) salcîm, *o*) tisă, *p*) molid? Indicați numele proprii ale locurilor unde se găsesc astfel de păduri.

92. Ce numire poartă un loc unde se găsesc în număr mare : *a*) pruni, *b*) nuci, *c*) cireși, *d*) meri, *e*) peri, *f*) curpeni, *g*) rogoz, *h*) trestie, *i*) brusturi, *j*) spini, *k*) rugi (măcieși, muri), *l*) smeură, *m*) afini, *n*) scaieți, *o*) urzici, *p*) ferigi? Indicați numele proprii ale acestor locuri.

93. Ce se înțelege prin *țarină* și care sînt locurile care au acest nume?

94. Cum se cheamă un loc semănat cu : *a*) porumb, *b*) grîu, *c*) orz, *d*) ovăz, *e*) secară, *f*) cartofi, *g*) cînepă, *h*) in, *i*) vie, *j*) varză, *k*) trifoi, *l*) napi, *m*) bostani? Indicați numele proprii ale acestor locuri.

95. Cum se cheamă locul necultivat o perioadă de timp? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

96. Care sînt locurile din comună păstrate pentru fînaț?

97. Cum se numește locul unde pasc vitele? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

98. Cum se cheamă locul de la munte sau din pădure unde pasc vara : *a*) vitele mari, *b*) oile și caprele, *c*) porcii? Care sînt numele proprii ale acestor locuri și unde sînt situate ele?

99. Cum se numește locul unde stau vitele la amiază pentru odihnă? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

100. Cum se numește adăpostul de la munte folosit de oameni care sînt cu vitele la pășunat sau la lucrul fînului? Care sînt numele proprii ale locurilor unde se găsesc astfel de adăposturi?

101. Indicați numele proprii ale locurilor unde au fost sau sînt stîni.

102. Sînt locuri care au nume ca : *primăvăratic, iernatic, văratic, tomnatic*? Unde se află şi de ce se numesc aşa?

103. Cum se numeşte un loc unde se opresc albinele, unde sînt mulţi stupi? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

104. Care sînt numele proprii ale locurilor din pădure, în care trăiesc mulţi urşi, lupi, mistreţi, vulpi, viezuri (bursuci), cerbi?

105. Care sînt numele proprii ale locurilor de pîndă sau ale capcanelor pentru vînarea animalelor menţionate mai sus?

106. Care sînt numele proprii ale locurilor din pădure unde obişnuiesc să se adape sălbăticiunile?

107. Care sînt numele proprii ale locurilor unde sînt movilițe de pămînt făcute de furnici sau de cîrtiţe?

108. Care sînt numele proprii ale locurilor unde sînt construcţii de lemn pe care se dă drumul lemnelor la vale?

109. La ce se spune *corhană* şi care sînt locurile numite astfel?

110. Care sînt numele proprii ale locurilor unde se face sau se făcea mangal?

111. Dar ale locurilor unde se ardea sau se arde piatra de var?

112. Cum se numeşte locul de unde se scoate piatră sau cărbune? Care sînt numele proprii ale acestor locuri?

113. Care sînt numele proprii ale locurilor unde au fost sau sînt mine?

În cazurile cînd este posibil, să se culeagă şi explicaţiile pe care le ştiu localnicii pentru numele proprii.

Crestomaţie romanică, întocmită sub conducerea acad. Iorgu Iordan de Mioara Avram, Nicolae Dănilă, Florica Dimitrescu, Valeria Guţu-Romalo, Maria Iliescu, Liliana Macarie, Constant Maneca, Maria Manoliu, Alexandru Niculescu, Marius Sala, Florenţa Sădeanu, Sanda Stavrescu, Mirela Teodorescu, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1962.

Iniţiativa de a pune la îndemîna romaniştilor şi a studenţilor facultăţilor de filologie o culegere de texte romanice comentate este deosebit de binevenită. De aceea apariţia primului volum din cele trei ale *Crestomaţiei romanice*, care vor înfăţişa evoluţia limbilor romanice, cu diversificarea lor teritorială, aşa cum se oglindeşte ea în texte, a constituit un eveniment cu atît mai îmbucurător cu cît toate lucrările similare, de mult epuizate, au devenit greu accesibile şi nu mai pot fi folosite ca instrumente de lucru curente.

Alcătuită de un numeros colectiv, sub conducerea acad. Iorgu Iordan, lucrarea are proporţii impresionante. În cuprinsul ei sînt reprezentate texte din latina populară şi din toate cele zece limbi romanice.

Prezenţa unui mare număr de texte latineşti populare răspunde unei necesităţi de ordin practic, dar ajută şi la cunoaşterea evoluţiilor lingvistice al căror punct de plecare l-a constituit latina populară. În dorinţa de a da o imagine lingvistică globală a Romaniei, autorii nu au lăsat la o parte, cu toate greutăţile pe care le presupunea o astfel de iniţiativă nici limbile romanice de mai mică răspîndire sau mai puţin studiate, ca, de pildă: sarda, dalmata, catalana. Rezultatul pozitiv al acestui efort a fost integrarea fiecărei limbi romanice în ansamblul ei lingvistic natural, ceea ce a asigurat şi superioritatea netă a *Crestomaţiei romanice* faţă de culegerile parţiale existente. Ordinea diferitelor capitole a fost stabilită după răspîndirea teritorială a limbilor romanice; de aceea socotim că ar fi fost necesară şi o hartă a Romaniei, care ar fi permis situarea mai precisă a ariei fiecărei limbi. Nu este lipsit de interes să menţionăm de pe acum faptul că, spre deosebire de crestomaţiile precedente, lucrarea pe care o prezentăm nu se opreşte la perioada veche de dezvoltare a diverselor limbi, ci urmează să se extindă pînă în secolele XIX şi XX, ceea ce contribuie, de asemenea, la formarea unei imagini complete asupra liniilor generale de evoluţie a limbilor romanice.

★

Deşi diferite ca întindere — capitolele sînt alcătuite după aceleaşi principii, ceea ce dovedeşte preocuparea de a alcătui o lucrare unitară.

În alegerea textelor, autorii s-au condus după criteriul strict cronologic (vezi *Intro-*

ducere, p. IX). Fiecare capitol începe cu textul considerat ca fiind cel mai vechi pentru limba respectivă. De aceea ar fi fost necesar să se menţioneze în capitolul *Limba italiană* concluziile la care au ajuns cercetătorii asupra textului *Indovinello Veronese* (p. 215), deoarece se ştie că în 1960 a fost sărbătorit în Italia un mileniu de la apariţia limbii italiene scrise, *Placito di Capua* (960) fiind declarat primul text de limbă italiană. De asemenea, dacă autorii au pornit de la ideea că în crestomaţie trebuie să figureze şi texte care cuprind primele elemente ale unei limbi romanice, atunci ar fi fost necesar să se includă şi în capitolul *Limba spaniolă* fragmentul *Fol 708 tem ulius sermo — Glosa 89* scris în spaniolă din *Glosele Emiliane* (v. M. Pidal, *Origenes del español*, ed. a IV-a, Madrid, 1956, p. 7).

Autorii au menţionat în *Introducere* că au avut în vedere valoarea lingvistică şi literară a textelor, dar că au inclus în volumul de faţă şi texte dialectale. Ni se pare că această delimitare strictă nu luminează prea bine raportul existent între limba literară şi dialecte în perioada veche (IX—XIII) de dezvoltare a unora dintre limbile romanice. Textele literare cuprinse în crestomaţie sînt, pentru această perioadă, texte dialectale, după cum reiese de altfel şi din introduceri, în care se explică particularităţile teritoriale. Aşa, de pildă, în capitolul *Limba italiană*, textul VII *Ritmo cassinese* este un text dialectal, deşi nu se menţionează decît unele particularităţi meridionale. Dimpotrivă, la textul X *Giacomino Puyliese* se spune că au rămas de la acest scriitor opt cantone scrise în dialectul sicilian (p. 207), deşi în realitate textul care figurează în crestomaţie nu este dialectal.

Tot astfel în capitolul *Limba franceză* se menţionează numeroase particularităţi dialectale în introducerile textelor II *La Séquence de Sainte Eulalie* (p. 477), IV *La Chanson de Roland* (483), V *Le Roman de Tristan* (p. 490), VII *Chrétien de Troyes* (p. 502), IX *Le Roman de Renart* (p. 513). Aceeaşi observaţie este valabilă şi pentru capitolul *Limba spaniolă*, textele V *Los fueros de Aragon* (p. 726), VI *Crónica de los estados peninsulares* (p. 728) etc. În orice caz, afirmaţia că nu s-au inclus în crestomaţie texte dialectale ar fi necesitat o explicaţie mai amănunţită, atît asupra felului în care trebuie interpretată cînd se referă la perioada veche, cît şi asupra perioadei pe care o vor ilustra textele dialectale cuprinse în volumul al III-lea.

Textele au fost reproduse după ediţii clasice, rareori după surse indirecte (alte crestomaţii, ca *Limba italiană*, textul XI *Cielo d'Alcamo*, p. 240; *Limba franceză*, textul II *La Séquence de Sainte Eulalie*, p. 477; textul XXVIII *Jean Le maire de Belges*, p. 580 etc.).

Bibliografia, atît cea generală cît şi cea specială de la fiecare capitol, însumează principalele lucrări clasice şi numeroase studii recente. Ar fi fost bine să fi fost utilizate şi unele studii de specialitate importante care conţin date şi indicaţii preţioase, ca de pildă: Angelo Monteverdi, *Manuale di avviamento agli studi romanzi...*, Milano, 1952 (conţinînd primele texte romanice); Giacomo Devoto, *Profilo di storia linguistica italiana...*, Firenze, 1954, ed. II; Alexis François, *Histoire de la langue française cultivée des origines à nos jours*, Genève, 1959; P. Fouché, *Phonétique historique du français*; F. Brunot et Ch. Bruneau, *Grammaire historique de la langue française*; M. Borodina, *Phonétique historique du français*, Leningrad, 1961; Rafael Lapesa, *Historia de la lengua española*, ed. a IV-a, Madrid, 1959; Alonso Zamora Vicente, *Dialectologia española*, Madrid, 1960 etc.

★

Unele explicaţii cu privire la grafie şi pronunţare ar fi trebuit să fie mai nuanţate, să se precizeze diferenţele dialectale. Astfel, la capitolul *Limba italiană* se face menţiunea că uneori apar cazuri de grafie cu consoane simple în locul consoanelor duble sau consoane duble acolo unde azi sînt folosite consoanele simple (p. 214). Ar fi fost necesar să se precizeze că în grafia dialectelor din nord nu se foloseau consoane duble, în timp ce în cele din sud ele apăreau şi acolo unde nu figurează astăzi. Se vorbeşte, de asemenea, de redarea lui *i* prin *y*, dar nu se aminteşte de redarea lui

i prin *j* (vezi text XI *Cielo d'Alcamo*, p. 240: *trajimi*). La capitolul *Limba franceză* ar fi trebuit să se arate dubla evoluţie a diftongului *oi* (p. 472).

La capitolul *Limba spaniolă* lipseşte din introducere descrierea sunetului *d* şi nu se explică nici apariţia grafiei *t* final în loc de *d* (v. *sacat* text III, r. 2, p. 721; *meitat*, text V, B r. 15, p. 727). *V* intervocalic este prezentat ca o fricativă bilabială sonoră; ar fi fost necesar să se citeze părerea lui Amado Alonso, după care *v* intervocalic în spaniola veche era labiodental (v. *De la pronunciación medieval a la moderna*, Madrid, 1955, p. 71, 152).

Prezentările fiecărui text cuprind datele esenţiale asupra operei sau autorului. Nu se indică însă cu consecvenţă bibliografia critică la fiecare text şi nici nu se discută totdeauna diversele ipoteze asupra locului de redactare a unor texte (vezi, de pildă, *Les serments de Strassbourg*, p. 476). Uneori prezentarea nu este destul de limpede, ca, de pildă, la capitolul *Limba italiană* (v. p. 252, 263), unde se înţelege că Guittone d'Arezzo şi Guido Cavalcanti ar fi amîndoi socotiţi drept „al doilea întemeietor" al dulcelui stil nou.

În notele explicative s-a insistat asupra punctelor obscure, dîndu-se în unele cazuri şi diferitele lecţiuni propuse de cercetători. În general, se menţionează dacă nota aparţine comentatorului ediţiei după care s-a reprodus textul, sau autorului. Uneori însă notele acoperă toate problemele ridicate de explicarea textului: astfel nu găsim nicăieri unii termeni care reprezintă forme sintetice, forme gramaticale vechi sau specific dialectale ca: *medisme* (textul III, p. 481, v. 47, cap. *Limba franceză*); *pesme* (textul V, p. 492, v. 62, *id.*); *lié* (textul V, p. 495, v. 159, *id.*); *desevrot* (textul V, p. 497, v. 225, *id.*); *li cos* (textul IX, p. 514, v. 17, *id.*); *Sopolo* (textul I, p. 715, v. 1184, cap. *Limba spaniolă*); *vala* (textul I, p. 716, v. 3128, *id.*); *Gascons* (textul VI, p. 729, r. 42, *id.*); *a te lo dezir* (textul XVII, p. 766, r. 3, *id.*) etc. Există şi unele note incomplete: *basciare* (cap. *Limba italiană*, textul XIX B, p. 224) nu este explicat ca o formă dialectală; *camiar* (cap. *Limba spaniolă*, textul V, p. 727, r. 2) nu este explicat ca o trăsătură dialectală aragoneză. În sfîrşit, unele explicaţii apar tîrziu, după ce forma a figurat deja în texte anterioare, ca de exemplu: *lairoit*, cap. *Limba franceză*, apare în textul V, p. 493, v. 74, pe cînd explicaţia se dă abia la p. 496; *gradesco*, cap. *Limba spaniolă*, textul I, p. 717, v. 3146, este explicat abia în textul XIV B, p. 757; *levo*, *id.*, care apare în textul I, p. 716, v. 3127, e explicat abia în textul XIV, p. 756 etc.

O serie de probleme sînt ridicate de alcătuirea glosarului aferent fiecărui capitol. În *Introducere* se arată că în glosar nu au fost înscrişi decît termenii care nu se găsesc într-un dicţionar de nivel mediu. Nu se explică însă ce se înţelege printr-un dicţionar de nivel mediu pentru a ne putea da mai uşor seama de criteriul care a stat la baza alegerii cuvintelor traduse. De pildă, un cuvînt cum este *consejo*, care se găseşte în orice dicţionar elementar, cu sensul de „sfat", figurează totuşi în glosar, în timp ce *aína*, care nu poate fi găsit decît în dicţionarele mari, nu este explicat.

Pe de altă parte, unele cuvinte sînt traduse în notele de subsol, altele în glosar, iar altele nu sînt nici explicate, nici traduse. Dintre acestea menţionăm: *alba* (cap. *Limba italiană*, textul I, p. 215); *tamantu* (*id.*, textul VI, p. 223, r. 3); *spello* (*id.*, textul VII, p. 225, r. 4); *chartre* (cap. *Limba franceză*, textul III, v. 1, p. 479); *en estal en la place* (*id.*, textul IV, v. 1108, p. 487); *fulliers* (*id.*, textul V, v. 64, p. 492); *boufe* (*id.*, textul V, v. 121, p. 494); *tré* (*id.*, textul VIII, v. 10, p. 509); *aína* (cap. *Limba spaniolă*, textul II, v. 8, p. 718); *ocasión* ptr. „daño" (*id.*, textul II, v. 17, p. 719); *baxillas* (*id.*, textul XV, r. 64, p. 760) etc.

Aceste deficienţe de amănunt, inerente unei lucrări de asemenea amploare, sînt neînsemnate faţă de valoarea de ansamblu a *Crestomaţiei*.

Folosirea *Crestomaţiei romanice* în munca directă cu studenţii, în cadrul seminariilor de gramatică istorică şi filologie romanică, a arătat că dispunem acum de un auxiliar preţios în munca didactică şi ştiinţifică.

Teodora Cristea, Alexandru Mircan, Olga Tudorică

IORGU IORDAN, *Toponimia românească* [Bucureşti], Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1963, XXV + 581 p.

Lingvistica românească s-a îmbogăţit cu încă o lucrare fundamentală prin apariţia cărţii acad. Iorgu Iordan consacrată toponimiei româneşti. După apariţia acestei cărţi, limba română este una dintre puţinele limbi romanice care au o operă de ansamblu privitoare la toponimie.

Preocupările lingvistice ale acad. Iorgu Iordan au avut de la începuturile lor în centrul atenţiei şi studiul toponimicelor româneşti. *Rumänische Toponomastik*, în două volume, publicată în 1924—1928, este una dintre primele lucrări de mare amploare scrisă de autorul cărţii de care ne ocupăm. Valoarea acestei cărţi, publicată acum patru decenii, a fost subliniată în cele peste zece recenzii elogioase scrise de lingvişti de talia lui A. Meillet, M. Roques, P. Fouché, P. Skok, G. Weigand, dintre străini, S. Puşcariu, Al. Rosetti, dintre romîni. Interesul pentru toponimie este una dintre caracteristicile cele mai de seamă ale activităţii ştiinţifice a acad. Iorgu Iordan, care îşi are izvorul în dragostea faţă de limba română. După publicarea celor două volume amintite mai sus, au urmat numeroase articole, cronici de toponimie sau recenzii la lucrări de toponimie publicate în străinătate, apărute în reviste din ţară (BIFR, BL, *Milcovia*) sau din străinătate (ZONF, *Beiträge zur deutschen Sprache und Literatur*). În felul acesta, publicarea cărţii de faţă este rezultatul unei munci şi preocupări îndelungate.

Toponimia românească porneşte de la cartea apărută în 1924—1928. În general, între cele două cărţi nu sînt diferenţe de concepţie, în sensul că în lucrarea de care ne ocupăm aici, materialul este grupat după principiile care au stat şi la baza vechii ediţii. În amîndouă, acad. Iorgu Iordan a urmărit felul cum au luat naştere toponimicele româneşti precum şi faptele de limbă interesante pe care le oferă nomenclatura topică românească. Între cele două lucrări există însă deosebiri, numeroase şi importante, atît în ceea ce priveşte cantitatea de material prezentat cît şi interpretarea lui. Astfel, în *Toponimia românească*, pe lîngă materialul toponimic din Ţara Veche, folosit în ediţia germană, sînt aduse în discuţie fapte din provinciile transcarpatice, precum şi alte toponimice neadunate de autor acum patru decenii. Aceste aspecte prezintă o deosebită importanţă pentru cunoaşterea lingvistică a toponimiei unui popor. Studierea lor şi, mai ales, a primului, prezintă interes în aceeaşi măsură şi pentru istorici, geografi şi etnografi. De aceea, cartea concepută astfel poate fi utilizată de un număr mai mare de specialişti: lingvişti, istorici, geografi şi etnografi.

Deşi este foarte bogată în fapte, *Toponimia românească* nu cuprinde toate toponimicele româneşti, pentru că această lucrare nu este un dicţionar, ci un studiu amplu în care se caută, aşa cum am spus mai sus, să se scoată la iveală criteriile după care s-au condus şi se conduc romînii în numirea locurilor. Acest fapt explică de ce la baza clasificării materialului au stat criterii semantice, nu etimologice. Aşa se explică şi de ce dacă cineva încearcă să găsească în lucrarea de faţă toponimice ca *Dunăre*, *Olt*, *Mureş* constată că astfel de nume lipsesc; ele nu sînt discutate pentru că, fiind luate de romîni de la populaţiile care au trăit pe teritoriul ţării noastre înainte de formarea poporului romîn, s-au transmis fără un „sens" care să permită autorului clasificarea semantică a lor.

Lucrarea este alcătuită din două părţi: una (*Onomasiologie*) cuprinzînd modul în care au luat naştere toponimicele romîneşti şi alta (*Lingvistică*) consacrată studierii tuturor aspectelor lingvistice ale acestor toponimice. Existenţa unei părţi consacrate numai discutării fenomenelor strict lingvistice nu exclude apariţia unor observaţii lingvistice şi în prima parte.

Partea întîi este împărţită, la rîndul ei, în mai multe capitole, după criterii onomasiologice: t o p o g r a f i c e (nume care descriu poziţia, aspectul sau vreo particularitate a locului), s o c i a l e (nume care au ca punct de plecare diverse fapte din viaţa socială a poporului nostru), i s t o r i c e (nume care păstrează amintiri despre evenimente şi întîmplări din trecut), p s i h o l o g i c e (nume care trădează o anumită atitudine sau trăsătură psihică a celor ce l-au dat). Fiecare dintre aceste capitole este împărţit la rîndul lui în paragrafe care studiază diferitele aspecte ale formării toponimicelor romîneşti. Astfel, de exemplu, în capitolul „topografice" găsim paragrafe în care sînt urmărite fenomene ca: nume care descriu forma sau aspectul exterior al locului, toponimice care evocă natura terenului aparţinînd localităţii respective sau aflate în apropierea ei, nume care arată o însuşire a locului etc. Nu este necesar să subliniem importanţa unei astfel de împărţiri, care depăşeşte interesul unei singure discipline, în cazul nostru al lingvisticii.

În partea a doua sînt discutate toponimicele care prezintă interes din punct de vedere lingvistic, fiind urmărite mai ales toponimicele care pot să dea indicaţii în legătură cu felul cum evoluează numele topice în t i m p şi modul cum sînt repartizate în s p a ţ i u. Aşa se explică structura părţii a doua. După capitolele de fonetică, morfologie, formarea cuvintelor, sintaxă şi lexic, cuprinzînd fenomenele care pot da unele precizări asupra evoluţiei limbii romîne, urmează un capitol (geografia lingvistică) în care, pornind de la nume topice, se aduc contribuţii în legătură cu diversele particularităţi proprii uneia sau alteia dintre regiunile ţării noastre. Luarea în consideraţie a materialului toponimic în explicarea anumitor fenomene din limba romînă porneşte de la premisa justă că numele de locuri sînt formate, de cele mai multe ori, din elemente aparţinînd limbii curente şi că, de aceea, ele se supun aceloraşi norme de dezvoltare, chiar dacă au o situaţie oarecum specială. Valoarea lingvistică a acestui material este deosebită. Există compartimente ale limbii care pot cîştiga mult din cercetarea numelor topice discutate în lucrarea acad. Iorgu Iordan. Astfel cei care se ocupă de formarea cuvintelor pot găsi în toponimice numeroase formaţii (în special derivate cu sufixe) necunoscute în limba comună sau în diferite dialecte. Morfologia, fonetica şi, într-o măsură mai mică, sintaxa pot fi studiate mai bine folosindu-ne de materialul pus la dispoziţie de toponimie. În alegerea materialului interesant din punct de vedere lingvistic autorul s-a oprit în special la faptele n o i care ar putea da sugestii în legătură cu felul cum s-au petrecut anumite fenomene. Considerînd că evoluţia toponimicelor şi a apelativelor este în linii mari aceeaşi, acad. Iorgu Iordan nu s-a ocupat în acest capitol de schimbările „regulate", ci mai ales de cele care diferă de schimbările din limba comună. Ilustrativ din acest punct de vedere este capitolul consacrat foneticii, în care sînt discutate mai ales transformările cu un caracter mai mult sau mai puţin accidental (asimilări şi disimilări, apocope şi sincope, proteze şi epenteze etc.). Analiza schimbărilor fonetice care au un caracter general este făcută numai în ultimul capitol, cel consacrat geografiei lingvistice, unde sînt urmărite concordanţele existente între evoluţia apelativelor şi cea a toponimicelor.

M a t e r i a l u l toponimic foarte bogat adus în discuţie este de multe ori însoţit de fapte similare din alte limbi (în primul rînd din cele romanice). Folosirea unui material atît de variat a permis să se ajungă la concluzii care prin caracterul lor depăşesc interesul limitat al toponimiei unei ţări. Aceste concluzii privesc e v o l u ţ i a limbii în ge-

neral şi a toponimiei în special. Astfel, acad. Iorgu Iordan insistă asupra c a u z e l o r care duc la o evoluţie într-un anumit sens (apariţia unor determinative pentru a face deosebire între două sau mai multe toponimice cu aceeaşi formă) sau alteori subliniază mijloacele de îmbogăţire a tezaurului lexical al unei limbi.

Am scos în evidenţă din cartea acad. Iorgu Iordan numai cîteva probleme de metodă care au o valoare principială. Evident că se pot sublinia şi alte aspecte valoroase din cartea pe care am recenzat-o, cum ar fi, de exemplu, marea bogăţie a bibliografiei folosite sau claritatea expunerii binecunoscute din toate lucrările profesorului Iorgu Iordan. Aceste aspecte, alături de cele metodologice prezentate mai sus, fac ca lucrarea prezentată să rămînă un model demn de urmat în cercetările de toponimie românească.

Marius Sala

Cărţile populare în literatura românească. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Ion C. Chiţimia şi Dan Simonescu. Vol. I—II [Bucureşti], Editura pentru literatură, 1963. XL+454 p.+12 pl. (I); 414 p. +12 pl. (II).

Acum un sfert de veac, încheind volumul al doilea al ediţiei *Cărţile populare în literatura românească. Epoca influenţei greceşti*, Nicolae Cartojan atrăgea atenţia asupra unei calităţi importante a textelor populare care au circulat la noi în secolul al XVIII-lea, anume de a fi scrise într-o limbă deosebită de limba literară a unor cărturari ai vremii, împestriţată de grecisme şi de elemente orientale, neînţeleasă de mase şi adesea nici de cercetătorii de azi. „Cu totul diferită de aceasta — arăta Cartojan — este limba scrierilor apocrife şi a cărţilor populare. Cărturarii ieşiţi din pătura poporului, luîndu-şi sarcina de a traduce şi prelucra pentru gustul mulţimii, au folosit în opera lor limba curată şi vie a poporului, ferită în bună parte de valul grecismelor şi al turcismelor" (*op. cit.*, II, p. 387).

N. Cartojan a pus în lumină în repetate rînduri valoarea filologică a cărţilor populare şi a atras atenţia asupra interesului cercetării lor şi sub acest unghi. Citînd pasaje lungi din traduceri şi prelucrări care, chiar cînd erau neizbutite, se caracterizau prin fraza cursivă şi limba curată, Cartojan semnala şi un fapt decisiv: „Eminescu, cu geniala lui intuiţie, în căutarea formelor de'limbă veche şi înţeleaptă', a simţit că în aceste texte de literatură populară trebuieşte căutată limba literară a secolului al XVIII-lea". Principalele manuscrise de cărţi populare din fondul Gaster au fost instrumente de lucru şi prilejuri de desfătare intelectuală ale marelui poet. Ele provin din biblioteca lui Eminescu. „Nu am nici o îndoială — mărturisea M. Gaster într-o scrisoare din 1934 — că frumuseţea limbii sale se datoreşte citirii textelor vechi, pe care se vede că el le citise odinioară". Dovada acestei asidue cercetări a cărţilor populare de către Eminescu a făcut-o în urmă cu cîţiva ani prof. Al. Elian în eruditul său studiu *Eminescu şi vechiul scris românesc*, publicat în *Studii şi cercetări de bibliologie* 1 (1955).

Recent, aceste texte de un atît de mare interes filologic au fost pentru prima oară tipărite într-o ediţie ştiinţifică, amplă, sub îngrijirea lui I. C. Chiţimia şi Dan Simonescu. Publicarea unui nou instrument de cunoaştere a cărţilor populare româneşti, care valorifică şi dezvoltă cu rezultate noi una dintre bunele tradiţii ale istoriografiei noastre literare este un eveniment ce trebuie salutat cu aceeaşi satisfacţie de filologi, de cercetătorii

literaturii şi culturii noastre vechi, dar şi, după cum vom vedea, de cercurile largi ale publicului cititor de la noi.

Antologia Chiţimia-Simonescu răspunde interesului deosebit acordat în ultimii ani literaturii romîne vechi, interes manifestat prin studii, texte critice sau chiar un manual publicat la scurt interval în două ediţii. Cărţile populare făceau parte din categoria de opere ale acestei literaturi despre al căror cuprins, mulţi ani, cercetătorii, profesorii, studenţii sau marele public s-au putut informa mai mult indirect, prin lucrări semnate de autori reputaţi ca B. P. Hasdeu, M. Gaster sau N. Cartojan, dar fără a putea recurge cu uşurinţă la texte. Acestea, păstrate în numeroase copii în fondurile de manuscrise ale marilor biblioteci din ţară sau unele dintre ele difuzate în ediţii populare tipărite în condiţii grafice sub orice critică, aşteptau încă ediţia ştiinţifică pe care I. C. Chiţimia şi Dan Simonescu o pun astăzi la dispoziţia specialiştilor şi a iubitorilor de cultură în general.

Scopurile antologiei sînt prezentate de autori în *Lămuriri asupra ediţiei* (p. XXXVII): 1. „a pune la îndemîna unor cercuri largi de cititori opere de înaltă valoare educativă ale literaturii noastre medievale"; 2. „această ediţie aduce şi un material bogat, necesar dezvoltării studiilor istorico-literare, folcloristice şi lingvistice cu privire la un domeniu atît de variat şi important al literaturii noastre vechi".

Criteriile alegerii textelor şi tehnica ediţiei sînt expuse de autori în aceleaşi *Lămuriri*, p. XXXVIII—XXXIX.

Antologia prezintă unele caracteristici care, fără să-i scadă valoarea de instrument de cercetare, tind să-i asigure o mai mare circulaţie în rîndurile largi ale cititorilor de la noi. Îngrijitorii ediţiei nu şi-au propus să publice decît texte din cărţile populare laice, lăsînd deoparte atît scrierile cu caracter religios, cît şi cărţile de prevestire. Nu sîntem deci în faţa unei culegeri menită ca, prin texte reprezentative, să dea o imagine *completă* a cărţilor populare romîneşti. Din numărul important de cărţi populare au fost alese numai acelea care îşi păstrează actualitatea pentru cititorul de azi. Acest criteriu de selecţie a scrierilor publicate este însă nimerit şi, fără îndoială, antologia se va bucura de aceeaşi bună răspîndire ca şi — în ultimii ani — *1001 de nopţi* sau *Alexandria*. Aceasta şi explică de altfel faptul că o parte din texte au apărut la scurtă vreme după antologia de care ne ocupăm în ediţia *Halima şi alte cărţi populare*, într-un tiraj de 50 000 exemplare. Constatăm, aşadar, că reeditarea cărţilor populare răspunde unui interes mult mai larg decît cel strict ştiinţific. Este o confirmare în plus a valorii literare a acestor texte: ca şi basmele, ele rămîn în zestrea culturală a oricărei epoci pentru calităţile lor artistice, pentru limba lor pitorească, pentru darul — evocat de Engels — de a purta cititorii cu închipuirea „într-o lume mult mai aproape de natură". Ilustrînd gîndirea unei epoci şi rezumînd un chip al lumii comun popoarelor de pe trei continente, aceste cărţi cuprind filozofie, etică, rudimente de istorie şi geografie, păstrează în memoria colectivă motivele clasice ale literaturii şi artei. Înainte de redescoperirea scrierilor antichităţii, cărţile populare au deschis cititorului medieval de la noi o poartă în timp spre Troia şi Roma, înainte de lărgirea orizontului geografic ele au îngăduit călătorii cu gîndul spre „Ţara lui Por Împărat".

Cercetătorii literaturii vechi au încercat uneori să explice favoarea particulară de care s-au bucurat cărţile populare în perioada feudală. Hasdeu vedea în cartea populară singura hrană posibilă — înaintea apariţiei literaturii culte — a cititorilor medievali „nivelaţi prin lipsa de cultură". În studiile mai noi se subliniază, dimpotrivă, mesajul social pe care îl purtau aceste scrieri: ele aveau — se spune în *Studiul introductiv* al ediţiei Chiţimia-Simonescu — „o tendinţă precisă, aceea determinată de starea materială, de năzuinţele sociale ale celor pe care îi reprezintă autorul, protestul împotriva asupririi exercitate de clasa feudală, lupta pentru libertate şi dreptate socială" (p. XVI). Nivelarea pe care o presupunea Hasdeu în cultura noastră medievală este desmiţită de studiile mai noi

care au pus în lumină tocmai diferenţierea netă între cultura claselor dominante şi aceea a poporului şi au permis surprinderea unor nuanţe chiar în interiorul celor două culturi. Rămîne valabilă din opinia marelui învăţat doar constatarea că scrierile populare erau citite de toţi, aristocrat, cleric sau ştiutor de carte din popor.

O asemenea însuşire a cărţilor populare, de a fi accesibile, explică însă tocmai permanenţa lor. Cărţile populare sînt citite cu mult interes şi azi. Nu nivelul scăzut al acestor scrieri, ci tocmai bogăţia lor de idei şi imagini, fantezia şi varietatea lor le-au asigurat răspîndirea din antichitate şi pînă azi. Pe de altă parte, faptul că în aceste scrieri este combătut viciul (individual sau social) şi slăvit binele, adevărul, frumosul, faptul că ele reflectă lupta poporului împotriva asupririi — toate acestea pledează pentru universalitatea acestor cărţi. Asemenea calităţi erau menite să atragă nu numai interesul cititorului din epoca feudală, dar şi pe al celui de totdeauna, sensibil la valoarea educativă a acestor scrieri, care rămîn astfel prezente şi în programul de lectură al omului modern.

Cărţile populare în literatura românească — titlul antologiei — este oare o reluare a titlului lucrării lui N. Cartojan (referinţa la *Cărţile populare în limba română* e greşită în *Studiul introductiv*, I, p. IX)? Am fi dorit ca îngrijitorii ediţiei să explice titlul, care poate avea o semnificaţie anumită ([locul] cărţilor populare în literatura românească — titlu ce s-ar fi potrivit mai degrabă unui studiu) sau alta (cărţile populare [din literatura universală adoptate] în literatura românească). Referirea la „cele mai răspîndite *cărţi populare româneşti*" în primele rînduri ale *Studiului introductiv* ca şi lămuririle din restul studiului, arată că îngrijitorii ediţiei nu privesc aceste cărţi ca simple traduceri (unii cercetători adoptă încă acest punct de vedere), ci ca opere intrate organic în literatura noastră. După cum observase Hasdeu, „ele nicăieri nu se traduc, ci se transformă. Orice popor posedă o formă proprie a sa, primind ca al său numai ceea ce corespunde acelei forme specifice <...> multe lucruri adăugîndu-se, unele suprimîndu-se, o seamă prefăcîndu-se, pînă ce planta cea exotică capătă un aer indigen". Hasdeu însuşi le-a numit *Cărţile poporane ale românilor* (în *Cuvente den bătrîni*, II). Antologia nu putea adopta un titlu asemănător?

Repetarea titlului lui Cartojan este însă pe deplin justificată în alt sens: antologia Chiţimia-Simonescu, prin textele pe care le publică, dar nu mai puţin prin studiul introductiv, notele de prezentare a textelor, informaţia bibliografică, glosar, indice — este cea mai bună completare şi actualizare a lucrării lui Nicolae Cartojan. Oricine va cerceta cărţile populare româneşti va trebui, pe viitor, să folosească atît pe Cartojan, cît şi antologia de faţă.

Consideraţii ample despre aceste opere, istoricul lor la alte popoare, locul lor în literatura noastră feudală şi în istoriografia literară din sec. XIX pînă azi, o încercare de clasificare a cărţilor populare, geneza lor şi felul cum au fost adoptate la noi, unele criterii de periodizare, relaţiile dintre cărţile populare şi folclor sau arta picturii şi gravurii sînt expuse în *Studiul introductiv* (vol. I, p. V—XXXVI).

Mai multe puncte de vedere sînt folosite de autorii *Studiului* pentru clasificarea cărţilor populare: *conţinut* (apocrife, cărţi de povestire, cărţi laice, p. XVI şi XXVIII—XXIX), *paternitate* (anonime, pseudo-epigrafe, de autori cunoscuţi, prelucrări de tip popular, p. XII—XIV), după *scop* (educativ, didactic sau moralizator şi naraţiuni înfăţişînd eroismul sau peripeţiile eroilor, p. XXXII—XXXIII). O altă clasificare, aceasta numai pentru cărţile reproduse în antologie, se dă în cuprinsul celor două volume. Aceste clasificări ar fi trebuit poate grupate în *Studiul introductiv*, ceea ce ar fi ajutat, de asemenea, la înţelegerea locului ocupat de cărţile populare în cultura noastră medievală. Folositor ar fi fost şi un tablou sinoptic al manuscriselor fiecărui text (numărul lor, data traducerii, prelucrării, copierii şi, element important,

condiţia prelucrătorului sau copistului — cleric sau laic, aristocrat sau om din popor). Cîteva formulări ce ar putea fi revăzute : p. V („Cu toate numeroasele limite de concepţie... cărţile populare scot la suprafaţă gîndirea" — dar tocmai limitele de concepţie scot la suprafaţă gîndirea); p. XVI („Circulaţia [*trebuie adăugat*: cărţilor populare] şi în primul rînd circulaţia romanelor populare...").

În ce priveşte reproducerea scrierilor populare în antologie, o observaţie ar fi de făcut despre operele care, fiind prea întinse, au trebuit prezentate în fragmente. Procedeul era singurul posibil, dar uneori, prin felul cum au fost extrase textele, cititorul rămîne nedumerit. Aşa, de exemplu, ce devine frumoasa Halima care scapă în prima noapte de osînda implacabilă a sultanului cu preţul povestirii despre neguţător şi zmeu? Va reuşi ea să înfrîngă pînă la urmă hotărîrea crudă care costase viaţa atîtor mirese? Din antologie nu se poate şti aceasta, deoarece pe Halima o lăsăm povestind, aşa cum nu se poate şti ce a devenit „marele cercetătoriu Ambulvar". Un rezumat cules cu corp mai mic al părţilor nepublicate din fiecare scriere (cum s-a procedat la p. 428 a vol. I) ar fi fost — credem — nimerit nu numai pentru lămurirea cititorului, dar şi pentru cercetătorii interesaţi de subiectul scrierii.

Alegerea textelor vădeşte încă o dată preocuparea îngrijitorilor ediţiei de a satisface cerinţele specialiştilor ca şi pe ale publicului. Reproducerea celui mai vechi manuscris din fiecare operă ar fi pus la dispoziţia cercetătorilor un material lingvistic mai bogat, dar ar fi redus considerabil numărul beneficiarilor ediţiei. Publicarea manuscrisului celui mai recent (multe de la începutul sec. XIX) ar fi redus patina feudală şi populară a acestor scrieri. A fost aleasă deci, în cazul scrierilor transmise prin mai multe manuscrise, versiunea pe care o recomandau calitatea traducerii (*Halima*, *Alexăndria*), integritatea textului (*Viaţa şi pildele prea înţeleptului Esop*, după ed. P. Bart cu un adaos din ms. 2088 al Bibliotecii Academiei R.P.R.), limba populară (*Povestea despre. Sindipa filozoful*), modul redactării (*Viaţa lui Bertoldo*, într-un text care omite vulgarităţile şi obscenităţile originalului).

Indicarea în notele introductive la fiecare scriere a tuturor manuscriselor cunoscute şi a celor mai vechi ediţii romîneşti oferă cercetătorilor o informare completă asupra caracteristicilor celorlalte versiuni şi o îndrumare comodă către izvoare.

Textele înseşi, ca şi *Glosarul* care cuprinde în afară de cuvinte explicate şi o serie de fonetisme, forme gramaticale, neologisme, dialectalisme (II, p. 351—369) sînt de o incontestabilă utilitate pentru lingvişti. O observaţie de punctuaţie : în vol. I, la p. 424 jos — 425 sus, în mod evident trebuie : „şi se văieta zicînd că 'Eu sînt nevinovat !' şi tînguindu-se", în loc de a rupe fraza prin linie de dialog şi aliniat nou. Cîteva observaţii privind *Glosarul*: cuvîntul *abdest* nu este explicat (I, p. 424, r. 11 : „şi au luat abdest"); neexplicat este şi *socoliiam* (I, p. 430, r. 11) cu sensul de observam, „luam seama la"; la fel *afumare* (I, p. 430, r. 16) probabil cu sensurile de „ameţeală" sau „culoare cenuşie" care lipsesc în DA, *s.v.*; pentru *naip* era mai potrivit echivalentul „strajă" (I, p. 434, r. 10 şi II, p. 361); pentru *mîngîioasă* (I, p. VII, r. 28 şi note 4) sensul „amăgitoare", nu reiese decît „din context"?

Ceea ce reuşeşte ediţia de faţă este să introducă pe cititor în *lumea cărţilor populare*, să-i definească coordonatele geografice şi cronologice ale acestei lumi, sugerîndu-i atmosfera şi culoarea ei. *Indicele de nume şi lucrări* întocmit de Dan Simonescu (vol. II, p. 373—409) este nu numai un excelent inventar de motive şi teme caracteristice cărţilor populare, de mare utilitate pentru cercetători, dar totodată un rezumat sistematic al cunoştinţelor istorice, geografice, morale, mitologice ale cititorului romîn din veacurile XVI—XIX. Cu riscul de a fi dublat această anexă a cărţii, ni se pare de aceea că ar fi fost nimerită separarea indicelui la studiu şi notele introductive de acela la texte şi de a-l amplifica pe acesta din urmă pentru a pune altfel şi mai mult în lumină varietatea infor

maţiei pe care lectura cărţilor populare o prilejuia romînilor de acum cîteva secole şi, astfel, imaginea despre lume pe care i-o îngăduiau aceste cărţi.

Antologia este ilustrată cu 24 de reproduceri bune din manuscrise vechi, miniaturi şi gravuri cu teme din cărţile populare, pagini de titlu din primele ediţii romîneşti — sau străine — ale acestora, portrete de prelucrători sau cercetători ai cărţilor populare romîneşti.

Virgil Cândea

N. MIHĂESCU, *Abateri de la exprimarea corectă*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 118 p.

Este, de bună seamă, un lucru îmbucurător că problemele de limbă se află astăzi în atenţia unui public din ce în ce mai numeros şi că mulţi lingvişti (dintre care unii de mare prestigiu) consacră o parte din activitatea lor acţiunii de „cultivare a limbii".

Deşi autorul lucrării pe care o recenzăm nu este lingvist, el are totuşi meritul incontestabil de a fi contribuit, în ultimii ani, la popularizarea şi la consolidarea normelor limbii romîne literare, aşa cum ne sînt ele înfăţişate în principalele lucrări cu caracter normativ.

Publicate mai întîi în coloanele cotidianului „Informaţia Bucureştiului", notele şi articolele semnate de N. Mihăescu au fost, în general, bine primite şi considerate foarte utile, pentru că ele ajută la realizarea unei vorbiri şi scrieri cît mai corecte.

Recent, autorul şi-a republicat cele mai multe articole, grupate în două volume : *Limba noastră. Probleme de lexic şi construcţii gramaticale*[1] şi *Abateri de la exprimarea corectă* (Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963).

Includerea articolelor în volume s-a făcut pe baza unei selecţii riguroase. Aşa se explică faptul că unele dintre notele şi articolele apărute în „Informaţia Bucureştiului" n-au fost republicate în nici unul din cele două volume, iar altele au fost sensibil îmbunătăţite. În afară de aceasta, numărul greşelilor de limbă sau de scriere discutate în volume a crescut şi este mai bogat ilustrat. Autorul semnalează greşeli de diverse tipuri, întîlnite la scriitori, istorici şi critici literari, cercetători în diverse ramuri ale ştiinţei, publicişti şi chiar lingvişti.

Uneori autorii lor ar fi meritat să fie cunoscuţi, fie şi indirect (adică prin indicarea volumului şi a paginii sau prin trimiterea exactă la publicaţia în cauză)[2].

Deşi poartă titluri complet diferite, cele două volume sînt asemănătoare din punctul de vedere al conţinutului lor, întrucît în amîndouă se discută aproape exclusiv abateri de la exprimarea corectă şi, mai rar, de la normele ortografice în vigoare.

Mai bine selectat şi clasificat, întregul material discutat de autor, în cele două volume, ar fi putut să încapă în unul singur (de dimensiuni mai mari).

Avantajul ar fi fost că cititorul ar fi găsit toate greşelile grupate pe tipuri, într-o singură lucrare, şi că se evitau unele repetări inutile (vezi, de pildă, discuţia din cele două volume în legătură cu *acordul gramatical*, *expresiile şablon*, *cuvintele cu formă fixă*, *normele ortografice* etc.).

[1] A apărut în Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1963 şi a fost recenzată de I. Dănăilă, în LR, XII, 1963, nr. 6, p. 664—667. Vezi şi L. F., *O carte utilă*, în „Presa noastră", nr. 11 din 1963, p. 30.

[2] Este un procedeu utilizat chiar de N. Mihăescu în articolul său intitulat *Cu privire la folosirea unei formule a corelaţiei sintactice : „nu numai... ci şi..."*, publicat în LR, XII, 1963, nr. 6, p. 607—610.

Cîteodată, acelaşi tip de abatere este ilustrat prin acelaşi citat, însoţit, în ambele lucrări, de un comentariu identic. Dăm un singur exemplu pentru a demonstra cum topica defectuoasă dă naştere unei exprimări echivoce : „*Lista apartamentelor care au fost predate locatarilor fără nici un cusur n-ar fi puţin cuprinzătoare, dacă ne-am propune s-o alcătuim*[3].

În imensa majoritate a cazurilor, exemplele diferă de la o lucrare la alta şi trebuie să precizăm că este un merit al autorului faptul că a adus în discuţie un material bogat, variat şi instructiv.

În cele ce urmează vom analiza mai pe larg numai cea de-a doua lucrare a lui N. Mihăescu.

1. Pe lîngă o scurtă prefaţă[4], lucrarea de care ne ocupăm conţine un prim capitol consacrat caracterului normat al limbii literare. Printre altele, autorul discută aici şi cauzele care dau naştere abaterilor de la normele limbii literare, considerînd că dintre acestea două sînt mai importante şi anume : a) „cunoaşterea insuficientă a normelor limbii literare şi în special a regulilor morfologice şi sintactice şi" b) „lipsa de preocupare pentru respectarea strictă a regulilor gramaticale, chiar cînd acestea sînt cunoscute" (*Abateri...*, p. 10).

Nici o îndoială că aceste cauze sînt foarte importante, dar mai există măcar una, cu ajutorul căreia s-ar putea explica multe dintre abaterile din limba romînă actuală. E vorba de anumite deficienţe ale sistemului limbii pe care vorbitorii le repară în mod inconştient prin analogie. Asupra abaterilor generate, în ultima analiză, de imperfecţiunea sistemului limbii a insistat mai ales lingvistul elveţian Henri Frei, în lucrarea sa *La Grammaire des fautes*[5]. Pentru limba romînă, acad. Iorgu Iordan, a dovedit, cel dintîi[6] cu un mare număr de exemple că nu toate greşelile se datoresc inculturii sau ignorării normelor limbii literare şi că există abateri care ar putea să se generalizeze, în perspectiva viitorului, tocmai pentru că izvorăsc dintr-o tendinţă de simplificare şi de uniformizare a sistemului lingvistic. Aceasta e, de pildă, situaţia adjectivelor *superior*, *suprem* şi *optim*, discutate de N. Mihăescu la p. 34—35. Autorul respinge categoric exprimări de felul lui *mai superior*, *celei mai optime* etc. şi are dreptate, dar viitorul ar putea dovedi că astfel de construcţii sînt greu de evitat[7].

Cauza fenomenului trebuie căutată în faptul că, în romîneşte, comparaţia se exprimă analitic, nu sintetic, iar adjectivele neologice citate reprezintă forme de comparativ şi superlativ cu totul izolate în sistemul morfologic al limbii romîne. Dacă la cele spuse aici mai adăugăm că mulţi nu cunosc situaţia acestor adjective în limba latină, înţelegem uşor de ce o bună parte dintre vorbitori le tratează ca pe nişte forme pozitive.

În afară de tendinţa de a considera toate adjectivele comparabile, în limba romînă contemporană se mai observă şi o reacţie destul de puternică faţă de existenţa adjectivelor cu formă invariabilă. În articolul intitulat *Cuvinte cu formă fixă?* (p. 36—37) N. Mihăescu se ocupă de adjectivul *atare* şi de pronumele *cutare* şi *oarecare* (folosite, de obicei , ca adjective determinative). Constatînd că numeroase texte literare atestă şi forma pluralului, autorul trage concluzia că e mai firesc să spunem : *atari* întîlniri, *cutari* scriitori şi *oarecari* contingenţe decît *atare* întîlniri, *cutare* scriitori şi *oarecare* contingenţe. Concesia făcută în cazul de faţă abaterilor este justificată nu

[3] În *limba noastră* acest citat se găseşte la p. 77—78, iar în *Abateri...* la p. 97.

[4] În care se vorbeşte despre „liniile directoare ale dezvoltării limbii noastre" şi se fac unele precizări în legătură cu greşelile care vor fi analizate.

[5] A apărut în 1929 la Paris, Geneva şi Leipzig şi este cum arată subtitlul ei *o introducere în lingvistica funcţională*.

[6] În lucrarea sa *Limba romînă actuală* (ediţia I, Iaşi, 1943 şi ediţia a II-a, Bucureşti, 1948).

[7] Poate de aceea *Gramatica Academiei R.P.R.* (ediţia a II-a, vol. I, p. 133) le consideră doar „nerecomandabile", nu şi greşite (în adevăratul înţeles al cuvîntului).

numai de autoritatea unor mari scriitori (Tudor Arghezi, G. Călinescu etc.), ci şi de structura limbii noastre care tolerează greu invariabilitatea formei la astfel de cuvinte. Numai aşa se explică faptul că şi unele adjective neologice (de felul lui *motrice*, *roz*, *kaki* etc.) tind să se adapteze la flexiunea celor cu formă variabilă, după gen şi număr.

Abaterile care se justifică structural şi care au şanse să se generalizeze trebuie deosebite de celelalte greşeli cu mai multă grijă decît s-a făcut în lucrarea de care ne ocupăm.

2. Cîteva observaţii se pot face şi în legătură cu felul în care autorul a clasificat materialul pe care îl discută. După capitolul intitulat *Caracterul normat al limbii literare*, urmează 30 de note şi articole scurte, grupate în următoarele capitole : *Chestiuni privitoare la lexic* (p. 13—46), *Probleme de morfologie* (p. 47—64), *Probleme de sintaxă* (p. 65—94), *Topică şi stil* (p. 95—102). Partea ultimă a lucrării o constituie capitolul *Cu privire la aplicarea normelor ortografice* (p. 103—114), după care urmează un scurt *Cuvînt de încheiere* (p. 115—116).

Repartizarea materialului în capitolele amintite este, în principiu, acceptabilă, dar ea comportă unele riscuri pe care autorul nu le-a putut înlătura. Trecînd peste acele fapte care puteau fi discutate tot atît de bine şi în alt capitol decît acela în care sînt înglobate, vom da cîteva exemple de abateri care, după părerea noastră, nu trebuie să figureze acolo unde le discută autorul.

Astfel, chiar *atare*, *cutare* şi *oarecare* (amintite mai sus) ar fi fost mult mai firesc să fie tratate la o secţiune a gramaticii, nu la vocabular (pluralul pe care aceste cuvinte tind să şi-l constituie este o categorie morfologică, iar acordarea lor cu substantivul determinat priveşte sintaxa). Înlocuirea lui *simţi* prin *resimţi* este însă mai puţin o problemă de morfologie (cum o consideră autorul, la p. 50—51) şi mai mult o chestiune de vocabular[8].

Nici greşelile de scriere nu sînt întotdeauna discutate prin raportarea lor la acel principiu al ortografiei noastre actuale, prin a cărui aplicare a luat naştere regula încălcată. Dăm şi aici un exemplu. La p. 103—104, discutînd încălcarea normei care preconizează scrierea cu *ă* final, după constrictivele prepalatale *ş*, *j*, autorul consideră că regula amintită izvorăşte din aplicarea principiului fonetic, ceea ce nu este adevărat. Grafia cu *e* reproduce o pronunţare corespunzătoare, obişnuită mai ales prin Muntenia (*grije*, *birje*, *loje*, *uşe*, *faşe*, *cocoaşe* etc.). Normele ortografice şi ortoepice actuale recomandă însă scrierea şi pronunţarea *grijă*, *mătuşă* etc... (cu *ă*) din mai multe considerente de ordin morfologic :

a) Cele mai multe substantive feminine se termină în limba română în *ă*, nu în *e*.

b) *ă* reprezintă nu numai semnul distinctiv al celor mai multe substantive feminine (la nominativ sg. nearticulat), ci şi principalul sufix moţional cu ajutorul căruia se derivă feminine de la masculine (*prietenă* < *prieten* ; *tovarăşă* < *tovarăş* etc...).

c) în sfîrşit, dacă ar fi fost acceptate formele munteneşti cu *e*, singularul s-ar fi confundat, uneori, cu pluralul (*o birje — două birje* ; *o cocoaşe — două cocoaşe* etc...), deci s-ar fi realizat şi în limba literară o omonimie morfologică, în general greu de suportat, în română[9].

3. De cîteva ori autorul condamnă fără motive prea întemeiate unele inovaţii lexicale sau anumite expresii şi construcţii gramaticale. Din prima categorie fac parte cîteva derivate cu sufixul neologic *-itale*, atît de productiv în limba română actuală. Iată cum se încheie articolul intitulat chiar *Cuvinte formate cu sufixul -itale* (p. 33) : „*Căci, dacă aşa cum am arătat la început, putem spune periodicitate (de la periodic) mai greu şi chiar imposibil ne-ar veni să acceptăm, de pildă, pe cronicitate (de la cronic) sau pe sporadicitate (de la sporadic)*". Credem că măcar *cronicitate* nu trebuie

[8] Pe *resimţi* îl discută la lexic şi acad. Iorgu Iordan, în articolul *Limba românească în publicaţiile Academiei R.P.R.*, LR, VI, 1957, nr. 2, p. 24.

[9] Pentru această problemă, vezi şi J. Byck şi Al. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier de noms en roumain*, în BL, I, 1933, p. 29.

pus pe acelaşi plan cu *sporadicitate, complementaritate* şi mai ales *găunozitate.* Acesta din urmă este, îndradevăr, condamnabil şi nu numai pentru că e inutil, ci şi pentru că s-a format prin ataşarea lui-*itate* la o temă veche, lucru neobişnuit (cel puţin pînă acum) în cazul sufixului amintit.

Situaţia lui *cronicitate* este cu totul alta, în primul rînd pentru că nu s-a format în limba romînă, ci în franceză, de unde a şi fost împrumutat, mai întîi în terminologia medicală (cf. *cronicitatea unei boli*, după fr. *La chronicité d'une maladie, evoluţie sau tendinţă spre cronicitate* etc...). Foarte probabil şi *expresivitate* e împrumutat tot din franceză (unde există în mod sigur *expressivité*), nu e format în romînă, cum admite autorul la p. 32. Utilitatea lui *cronicitate* (mai puţin pentru limba comună şi mai mult pentru terminologia medicală de specialitate, nu poate fi serios contestată. În orice caz, a declara cuvîntul inacceptabil este foarte riscant.

În ceea ce priveşte unele clişee lingvistice de felul lui *în cadrul, a se axa pe* etc. (p. 28—31) acestea sînt atît de mult întrebuinţate în cele mai variate împrejurări, încît nu vor mai putea fi eliminate din exprimare. Folosirea lor excesivă trebuie însă condamnată şi din acest punct de vedere autorul are toate motivele să mai protesteze încă o dată împotriva acestor formule tipice care, printr-o prea deasă întrebuinţare, se transformă în „adevărate şabloane lingvistice"[10].

Numeroase sînt şi construcţiile gramaticale greşite, condamnate de autor cu toată tăria, mai ales atunci cînd se îndepărtează prea mult de normele limbii literare sau cînd dau naştere la echivocuri intolerabile (vezi, în special faptele comentate în partea consacrată acordului gramatical). Exagerările nu lipsesc însă nici aici şi pot fi uşor dovedite.

Reproducem mai întîi un citat în care „expresia" *felul cum* e considerată greşit întrebuinţată: „Realizatorii au înregistrat pe peliculă vizita unui grup de ţărani din satele vecine la fermele gospodăriei, aspecte despre *felul cum* sînt îngrijite şi hrănite animalele" (*Abateri...*, p. 41).

Acestei formulări autorul îi găseşte un „caracter pleonastic", fiindcă „tradusă mai pe romîneşte, construcţia *s-a ocupat* de *felul cum...* ar suna *s-a ocupat de felul în ce fel*"!

Ne îndoim că acesta este adevărul şi nu credem că atributivele care determină substantivul *felul* şi care sînt introduse prin *cum* sînt chiar atît de condamnabile, pe cît rezultă din comentariul de la p. 41. *Felul în care* este mai corect decît *felul cum*, dar, în principiu, nu se poate considera greşită nici ultima formulare, fie şi pentru că este „extrem de mult folosită" cum arată chiar autorul (p. 41). De altfel, exemple de *cum* atributiv, se pot da cu zecile, în limba romînă.

Şi folosirea prepoziţiei *de* în loc de *cu* ni se pare prea aspru condamnată, în următorul citat (de la p. 60): „Inginerul Matei este tipul intelectualului îmbuibat *de* năravuri vechi..."

De cele mai multe ori exemplele de folosire a unei prepoziţii în locul alteia sînt bine alese şi convingătoare. Notăm însă că ar fi fost necesar să se explice mai des cauzele care provoacă numeroasele întrebuinţări greşite ale acestui instrument gramatical. Uneori aceste cauze sînt destul de clare. Astfel folosirea lui *pe* în loc de *asupra* în exemplul de

[10] Situaţia expresiei *în contextul* (discutată în *Limba noastră*, p. 24—25) este într-o oarecare măsură, deosebită de a celorlalte „şabloane lingvistice" (sau „stilistice" cum le mai spune autorul). În recenzia citată, I. Dănăilă se străduieşte să-i justifice folosirea şi mai ales să explice cum s-a ajuns la sensul de „ansamblu", în general, pe care *context* îl are în limba romînă actuală (v. LR, nr. 6, 1963, p. 666). Ceea ce au pierdut din vedere atît autorul cît şi recenzentul lui e faptul că, în franceză, mai întîi, *contexte* şi-a lărgit considerabil sensul, ajungînd să fie mult întrebuinţat în combinaţii sintactice de felul lui: *contexte économique, contexte politique, contexte historique* şi chiar *contexte physiologique d'une conduite* (începînd încă din sec. al XIX-lea). Vezi *Grand Larousse encyclopédique*, tom. III, p. 446, Paris 1960 şi Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, tom. I, p. 925, 1953.

la p. 61 (... insistînd *pe* cercetarea diferitelor tradiţii) trebuie pusă fie pe seama influenţei exercitate de locuţiunea a *pune accentul pe* (sinonimă cu vb. *insista*), fie, mult mai probabil, pe seama influenţei limbii franceze : *insister sur* e tradus prin a *insista pe*, din cauză că fr. *sur* îi corespund în română, atît *pe* cît şi *asupra*.

Foarte clară e influenţa modelului francez în construirea verbului *a locui* cu un obiect direct : „Se dau şi numele locuitorilor care mai vorbesc istroromîneşte şi chiar numărul caselor *pe care o locuiesc*" (citat din *Abateri*..., p. 62, pentru folosirea incorectă a prepoziţiei *pe* în loc de *în*). *A locui o casă* este o traducere literală a fr. *habiter une maison*. De aici : *casa pe care o locuiesc*, după fr. *la maison que j'habite*.

4. Insuficienţa explicaţiilor (atît de necesare într-o lucrare de popularizare) mai iese la iveală şi în alte cazuri. Astfel *oponenţă*, cu sensul de „opoziţie" (citat la p. 18) a fost creat din *oponent* (< germ. *Opponent*), prin substituire de sufix şi după modelul numeroaselor perechi de felul lui *asistent-asistenţă*, *convalescent-convalescenţă* etc.

Înainte de a încheia atragem atenţia asupra unor pasaje confuz redactate care ar putea provoca cititorilor bănuiala că autorul face confuzie între *fondul principal* şi *între fondul vechi de cuvinte* al limbii romîne. Iată ce se scrie la p. 20 : „... *extrem de numeroase se dovedesc a fi utilizările improprii de cuvinte, fie că acestea fac parte din fondul principal al limbii, fie că sînt împrumuturi recente din alte limbi*".

Şi la p. 116 împrumuturile recente sînt opuse „fondului de bază" al limbii : „... *din exemplele pe care le-am citat... reiese că unui mare număr de neologisme recente şi în acelaşi timp, multor elemente lexicale din fondul de bază al limbii, li se atribuie accepţii străine de conţinutul lor semantic*".

S-ar putea ca tov. N. Mihăescu să denumească prin *fond de bază* sau *fond principal al limbii* acele cuvinte romîneşti care sînt moştenite din latină precum şi pe cele care sînt împrumuturi anterioare secolului al XIX-lea. Dacă aceasta este realitatea ne întrebăm cum mai denumeşte autorul partea vocabularului căreia ne-am obişnuit să-i spunem *fond principal lexical* sau *vocabular de bază*. Mult mai probabil este şi aici o scăpare din vedere, de felul celor care mai există în lucrare. Iată cîteva exemple : p. 58 : „Concluzia menţionată se întemeiază între altele, pe tendinţa înlocuirii prepoziţiei *de* cu *despre*, după verbe ca *a vorbi*, *a scrie*, *a spune* sau după locuţiuni verbale omonime ale acestora". Autorul a vrut să spună, desigur, locuţiuni sinonime cu verbele amintite.

P. 104 : „O altă regulă ; bazată pe principiul fonetic, este aceea care cere ca sufixul *des-*, înainte de *b*, *d*, *g*, *l*, *m*, *n*, *r*, *v* şi înainte de vocale să se scrie şi să se pronunţe *dez-*". La erată (care nu există)[11] trebuia corectat *prefixul* î.l.d. *sufixul des-*.

P. 105 : „În legătură, de pildă, cu alternarea *j*—*g* în cuvintele în care apare sufixul *-aj*, *Îndreptarul ortografic* stabileşte... să se scrie : *abataj*, *afisaj*, *aliaj*..., *mesaj*, *pasaj*, *personaj*". Ideea din acest paragraf nu este prea clar exprimată.

În limba romînă *j* nu alternează cu *g*, ci cu *gi* (notat fonetic *ğ*). Pe de altă parte, în cazul acestor neologisme cu formă dublă nici nu se poate vorbi de o alternanţă (adică de o modificare regulată, realizată în cursul flexiunii sau al derivării). Formele care conţin sufixul *-aj* sînt împrumuturi din limba franceză, iar cele terminate în *-agiu*, se explică, de obicei, prin italiană (*messàggio*, *passàgio*, *personàggio* etc...). Folosirea termenului, „alternare" (cu referire la *j*—*g*) poate da naştere la nedumeriri şi echivocuri.

Observaţiile făcute nu diminuează meritele lucrării. Cititorii preocupaţi de problemele limbii literare şi mai ales de corectitudinea exprimării o pot consulta, în general, cu folos, întrucît găsesc în ea multe indicaţii utile. Prin lucrările sale de cultivare a limbii, N. Mihăescu face un serviciu real marelui public, iar lingviştilor le furnizează un material preţios pentru o eventuală lucrare de sinteză, privind tendinţele fundamentale ale limbii romîne contemporane.

Valentina Hristea

[11] Deşi ar fi fost necesară.

GH. BULGĂR, *Eminescu despre problemele limbii romîne literare*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 114 p. + [1].

Cartea de curînd apărută sub semnătura lui Gh. Bulgăr reprezintă — după afirmaţia autorului — o dezvoltare a studiului restrîns pe care l-a publicat în 1955 în legătură cu preocupările filologice ale lui Eminescu, studiu la care a adăugat „documentări şi comentarii sporite, cerute de progresul actual al cercetărilor de specialitate".

Autorul îşi începe lucrarea cu o serie de *Consideraţii introductive* pornind de la părerea că limba a fost obiectul principal al preocupărilor poetului. Pentru Eminescu, „limba, alegerea şi cursivitatea expresiunii în expunerea vorbită sau scrisă e un element esenţial". Consecvent cu principiul că limba este „un criteriu al culturii şi măsurariul civilizaţiunii unui popor", poetul a condamnat tendinţele cosmopolite, inovaţiile gratuite în procesul dezvoltării limbii literare şi s-a ridicat împotriva acelor curente filologice care luau proporţii alarmante, primejduind limba (purism, etimologism, galomanie etc.).

În capitolul următor, intitulat *Temeiurile istorice ale limbii literare moderne*, Gh. Bulgăr scoate în evidenţă faptul că Eminescu avea un interes constant pentru limba documentelor şi a cărţilor vechi; a cercetat mai toate scrierile de pînă la el şi nu o dată a vorbit de „dulcea limbă a trecutului", despre „frumuseţea textelor din secolul al XVI-lea", despre „frumoasa şi spornica limbă a cronicarilor". Deosebita preţuire a limbii vechi nu pornea dintr-un spirit ostil progresului scrisului sau din tendinţe conservatoare, ci dintr-o orientare realistă. Cunoaşterea trecutului şi a limbii vechi l-a apropiat mai mult de popor, de tezaurul lui cultural şi lingvistic.

În capitolul *Limba populară şi limba artistică*, autorul lucrării arată că Eminescu avea o perspectivă istorică temeinică asupra dezvoltării limbii, cunoştea sub toate aspectele limba şi graiul obştesc şi susţinea că „Norma limbii scrise trebuie să fie cea care există obiectiv şi în realitate în gura poporului de jos... iară nu în fantasiile mai mult sau mai puţin ingenioase ale filologilor noştri". Ceea ce cosmopoliţii considerau grai „vulgar", neşlefuit, vorbire „simplă a maselor", pentru poet era o sursă bogată de învăţăminte stilistice. Analizarea acestei comori existente în folclorul nostru l-a făcut să vadă legătura dintre limba populară şi limba poetică. „Farmecul poeziei populare — spunea poetul — îl găsesc în faptul că ea este expresia cea mai scurtă a simţămîntului şi a gîndirei".

În continuare, lucrarea lui Gh. Bulgăr urmăreşte părerile lui Eminescu despre *Limba scriitorilor; stilul ştiinţific şi cel publicistic*. Marele nostru poet spunea că Alecsandri, C. Negruzzi, Bolintineanu, Donici şi alţii „ştiau o limbă frumoasă, vrednică şi înţeleasă de opincă şi de vodă"; pe Heliade l-a criticat pentru tendinţele lui artificiale, italienizante, necontestîndu-i însă rolul important de îndrumător în modernizarea limbii şi a culturii romîne, iar despre limba lui Bălcescu a afirmat că oglindeşte — pentru epoca respectivă — treapta supremă a limbii literare romîneşti, sinteza dintre limba veche şi limba modernă „capabilă să reproducă gîndiri cît de înalte şi simţiri cît de adînci". Criticînd stilul publicistic, Eminescu arată că există şi periodice bine scrise, cu respect faţă de limba literară şi, în acest sens, laudă „Columna lui Traian" a lui Hasdeu.

Despre istoria limbii şi despre cultivarea limbii literare este titlul capitolului următor din lucrarea pe care o prezentăm. Sînt interesante aprecierile lui Eminescu referitoare la statornicia limbii literare şi la necesitatea

de a se fixa norme care să asigure dezvoltarea unităţii şi capacităţii ei de comunicare : „Limba noastră nu e nouă, ci din contra veche şi *staţionară*", neînţelegînd prin „staţionar" ceva fix, încremenit, incapabil de evoluţie. Această părere vrea să rezolve lupta între acei care voiau să redea limbii haina cea veche latină şi acei care propuneau inovaţii arbitrare.

În capitolul intitulat *Lexicul*, Gh. Bulgăr expune părerile lui Eminescu despre diferitele straturi de vocabular, despre nuanţele semantice ale unor cuvinte, despre unele forme gramaticale, proprietatea termenilor, sinonime, ortografie şi ortoepie. În privinţa proprietăţii termenilor, Eminescu, criticînd retorica goală din presa burgheză, susţine prezentarea exactă, onestă a realităţii prin cuvinte simple şi potrivite puse în slujba ideii adevărate : „Nu alegem vorbele după cum îndulcesc sau înăspresc lucrul, ci după cum acopăr mai exact ideea noastră. Vorba nu e decît o unealtă pentru a exprima o gîndire, un signal pe care-l dă unul pentru a trezi în capul celuilalt identic aceeaşi idee". O mare atenţie a acordat Eminescu problemei neologismelor. Ca şi ceilalţi reprezentanţi ai curentului istoric-popular, el este de părere că trebuie să se împrumute numai ceea ce este necesar şi numai cînd nu avem corespondente româneşti. Poetul nu excludea deci posibilitatea îmbogăţirii limbii literare cu forme neologice, dar considera că stabilirea în limbă a cuvintelor noi este însoţită de un proces de diferenţiere semantică.

În capitolul *Probleme de gramatică* sînt prezentate părerile lui Eminescu cu privire la rolul important pe care îl au în cultivarea limbii literare manualele şcolare. Poetul critică modul de redactare al acestor manuale, stilul greoi, neclar, cu influenţe cosmopolite, cu exces de neologisme şi cu sintaxă şovăielnică, insistînd asupra necesităţii studierii gramaticii.

Legat de acest capitol (şi poate că autorul studiului n-ar fi făcut rău dacă le-ar fi contopit) este acela imediat următor referitor la *Ortografie şi ortoepie*. Fixarea ortografiei era un lucru extrem de dificil în jurul anilor 1870—1880 din pricina celor două curente care se luptau între ele : etimologismul şi fonetismul. Adepţii etimologismului îşi impuseseră oficial, înainte de 1870, sistemul ortografic, fără ca scriitorii să-l aplice. Alecsandri, Eminescu, Odobescu, Maiorescu, Slavici, Creangă, Caragiale erau credincioşi principiului fonetic în ortografie. În ceea ce priveşte ortoepia, Eminescu recomanda o „pronunţare generală", adică unitară, realizabilă numai prin atenuarea notelor prea regionale. Cu toate că pronunţarea moldovenească i se părea „cea mai dulce şi mai bogată în sunete", unitatea limbii literare impunea acceptarea, în multe cazuri, a pronunţării munteneşti.

În *Concluzii*, Gh. Bulgăr arată că din analiza observaţiilor literare şi filologice ale lui Eminescu despre limbă se constată că cel mai mare scriitor s-a dovedit a fi şi un foarte bun cunoscător al bogăţiei limbii, a legilor şi posibilităţilor ei de dezvoltare. Cunoscînd direct şi adînc textele vechi şi graiurile româneşti, Eminescu a putut combate curentele cosmopolite, tiparele franţuzeşti şi toate încercările care abăteau limba de pe drumul normal şi se opuneau progresului limbii române.

★

După această sumară prezentare a conţinutului, ne vom permite să facem şi unele aprecieri asupra lucrării lui Gh. Bulgăr. Indiscutabil că lucrarea este valoroasă pentru lumina nouă în care ne este înfăţişat marele nostru poet. Preocupările lui pentru limbă, în toate compartimentele ei, sînt pentru mulţi dintre admiratorii poeziei lui Eminescu un lucru nou. Faptul că pe autorul *Luceafărului* l-a interesat limba nu numai ca meşter al cuvîntului, al inovaţiei lingvistice, ci şi sub aspectul ei teoretic, este cu atît mai meritoriu, cu cît el a văzut just o serie de probleme şi a exprimat unele principii care sînt, parţial sau în întregime, valabile şi azi. Citatele bogate şi bine alese din lucrarea lui Gh. Bulgăr vin să ilustreze şi să sprijine părerile expuse de autor.

Am avea cîteva obiecţii în legătură cu planul general al lucrării, cu modul în care autorul a grupat unele probleme în cadrul capitolelor şi cu felul, după noi, cam arbitrar, în care şi-a intitulat aceste capitole. O mai atentă şi mai puţin didactică distribuire a temelor l-ar fi scutit de multe repetări supărătoare. În *Eminescu despre problemele limbii romîne literare* sînt expuse unele fapte care nu par să-şi aibă locul aici, de pildă părerile — foarte interesante de altfel — ale lui Tiktin, Gaster, Ibrăileanu despre Eminescu, nelegate direct de activitatea de teoretician al limbii a poetului. Digresiuni de la tema abordată apar şi în alte locuri (se citează, de exemplu, pe larg, părerile lui Eminescu despre teatru — cf. p. 21 şi 107—110); nepotrivite ni se par şi unele insistenţe ale autorului în urmărirea procedeelor artistice ale marelui poet, în dezvăluirea laboratorului său de creaţie. Apar în lucrarea lui Gh. Bulgăr unele afirmaţii de valoare prea categorice cu privire la părerile lui Eminescu despre limba literară. Furat de admiraţia pentru poet, autorul îi atribuie în domeniul limbii literare merite unice, pe care în realitate Eminescu nu le-a avut nici în exclusivitate şi nici cel dintîi. De pildă, autorul consideră că nici un scriitor din secolul al XIX-lea „n-a caracterizat... mai bine, mai convingător" limba scrierilor vechi decît Eminescu (p. 31). Se ştie doar că încă în prima jumătate a secolului al XIX-lea Ion Heliade Rădulescu făcuse, în paginile „Curierului romînesc", numeroase aprecieri cu privire la limba literară veche; la acesta mai pot fi adăugate personalităţi culturale ca G. Bariţ[1], I. Circa[2], Al. Odobescu[3], T. Cipariu[4] ş.a. Inexactă ni se pare şi afirmaţia de la p. 50, unde autorul este de părere că „Eminescu este, fără îndoială, *întîiul* [s.n.] care şi-a asimilat spiritul poeziei populare şi l-a turnat din nou în tipare din cele mai originale". Dacă afirmaţia este valabilă în ceea ce priveşte valoarea artistică a operei eminesciene, ea nu poate fi în nici un caz acceptată din punct de vedere istoric. Scriitori ca Pann, C. Negruzzi, Alecsandri precedă istoric pe Eminescu pe această linie.

Cele cîteva observaţii critice făcute mai sus nu ştirbesc valoarea globală a lucrării lui Gh. Bulgăr. Pentru iubitorii şi admiratorii lui Eminescu, ca şi pentru toţi acei care se interesează de discuţiile în jurul problemelor de limbă literară din secolul al XIX-lea, lucrarea *Eminescu despre problemele limbii romîne literare* este un ajutor preţios.

Luiza Seche

[1] Cf. „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", 1858, nr. 16, p. 78—79.

[2] Cf. „La voix de la Roumanie", Bucureşti, I, 1861, nr. 44, p. 176.

[3] Cf. „Revista romînă pentru ştiinţe, litere şi arte", Bucureşti, II, 1862, p. 107—120.

[4] Cf. „Archivu pentru filologie şi istorie", Blaj, anul I, 1867, mai 25, nr. 5, p. 81—89.

A. A. LEONTIEV, ВОЗНИКНОВЕНИЕ И ПЕРВОНАЧАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ЯЗЫКА, Moscova, 1963, 138 p.

Cartea cunoscutului cercetător de la Institutul de lingvistică din Moscova este un exemplu interesant de reconsiderare a unei probleme de istorie a limbii — a celei mai complicate dintre ele — pe baza datelor actuale ale lingvisticii, psihologiei şi istoriei.

Lucrarea este împărţită în trei capitole. În primul, „Rădăcinile genetice ale gîndirii şi vorbirii", sînt cercetate premisele biologice ale limbii şi gîndirii, punîndu-se în evidenţă posibilităţile şi căile de realizare a saltului calitativ de la maimuţă la om. Autorul de-

monstrează că ceea ce deosebeşte pe omul primitiv de specia de maimuţe din care s-a desprins nu este structura organismului (sub aspect biologic omul primitiv nu se diferenţia principial de maimuţele superioare), ci condiţiile de viaţă şi, în primul rînd, munca socială, adică munca realizată în comun şi în folosul întregii colectivităţi. Acest factor în continuă transformare avea să revoluţioneze modul de viaţă şi însăşi constituţia fizică şi psihică a omului.

Capitolul al doilea, „Apariţia gîndirii şi a vorbirii", constituie partea fundamentală a lucrării şi, după părerea noastră, este şi cel mai bine realizat. Autorul descrie etapele principale ale evoluţiei biologice şi psihologice a strămoşului omului actual, începînd cu australopitecul, ultima treaptă înainte de ivirea omului, trecînd prin faza pitecantropului, a sinantropului, a omului de Heidelberg, ajungînd la omul de Neanderthal şi, în cele din urmă, la Homo sapiens. După A. A. Leontiev, din punctul de vedere al antropogenezei se disting trei stadii, perioadele de cotitură fiind marcate, prima — de apariţia legilor sociale (alături de cele biologice), iar a doua — de deplina lor instaurare.

După cum s-a demonstrat atît de către şcoala psihologică sovietică a lui L. S. Vîgotski cît şi de şcoala psihologică franceză a lui J. Piaget şi H. Wallon, apariţia conştiinţei este rezultatul interiorizării acţiunii materiale prin treapta activităţii de vorbire. Autorul consideră că în filogeneză se trece de la acţiune la gîndire aproximativ prin aceleaşi trepte ca şi în ontogeneză.

Premisele biologice ale vorbirii articulate sînt constituite de strigătele-semnale. În mod convingător şi clar e demonstrată în lucrarea lui A. A. Leontiev teza, enunţată de Engels în urmă cu aproape un secol, potrivit căreia vorbirea a apărut în procesul muncii sociale. Încă la pitecantropi, la care pentru prima dată se formează un colectiv de muncă, sunetele, fără a se schimba cantitativ sau calitativ, capătă o funcţie nouă — aceea de stimulent la o acţiune realizată în colectiv. Astfel, treptat, ele devin mijloace de comportare socială regulată, semnale legate direct de o situaţie de muncă.

În lucrare se analizează condiţiile care au permis separarea gîndirii de acţiune, constituirea ei ca un factor deosebit. Primul pas în această direcţie a fost separarea acţiunii de obiectul ei, ceea ce a permis ca semnalizarea unei acţiuni să se poată face numai prin imitarea acţiunii însoţită de sunet. Al doilea pas constă în impunerea sunetului ca unic mijloc de semnalizare ; acţiunea se leagă de sunet, iar în psihicul omului se stabileşte o legătură reflectorie între o anumită situaţie de muncă şi un anumit sunet.

Cronologic, germenii gîndirii şi ai limbii apar în pragul treptei Neanderthal. În acest stadiu, semnalele sonore, legate iniţial numai de acţiunea muncii, devin şi semnale referitoare la unelte şi la produsele obţinute cu ajutorul lor. Trecerea la vorbirea articulată a fost condiţionată de creşterea rolului funcţional al organului limbii, al palatului moale şi al buzelor (fapt demonstrat prin aceea că la omul de Neanderthal, spre deosebire de omul de Heidelberg, proeminenţele pentru fixarea muşchilor limbii sînt mult mai pronunţate). Ulterior, în trecerea de la omul de Neanderthal la Homo sapiens modificări importante se produc mai ales în structura mecanismului vorbirii şi a auzului verbal.

În decursul perioadei Neanderthal, scoarţa creierului dobîndeşte funcţii mai complexe. La una din varietăţile acestei specii s-a produs unirea diferitelor porţiuni ale scoarţei într-un sistem funcţional unic ; în virtutea legii selecţiei naturale această varietate a supravieţuit, iar restul speciei, care a evoluat pe linia complicării structurii creierului, a pierit. E interesantă observaţia autorului că adaptarea superioară a scoarţei la nevoile vieţii îşi are cauza fundamentală în mai buna organizare a mîinii (la specia învingătoare degetul mare se opunea celorlalte degete). Acest fapt a permis o mare varietate de acţiuni şi a dus la diviziunea muncii în turmă. Repartizarea în timp a operaţiilor de muncă asupra aceluiaşi obiect între diferiţi membri ai colectivităţii presupune posibilitatea distingerii lui

de alte obicete prin mijloace lingvistice. Aşadar în această perioadă sunetul vorbit, care îndeplinise rolul de stimulent şi de regulator al muncii, capătă şi funcţia de semn. Transformarea semnalului în semn a permis omului ca, în comportarea sa, să ţină seama nu numai de acţiunile nemijlocite ale excitanţilor externi, ci şi de legăturile care apăreau în cursul practicii sociale.

Trecerea de la reprezentare la noţiune s-a produs treptat, pe măsura dezvoltării mecanismului comparaţiei în regiunea parietalo-occipitală a creierului. Dezvoltarea acestei regiuni trebuie să fi influenţat şi vorbirea, care devine acum vorbire legată. Diferenţierea cuvintelor în propoziţie pare să se fi realizat încă înainte de apariţia lui Homo sapiens. Într-o perioadă mult mai tîrzie s-a produs şi diferenţierea sunetelor în cuvînt. După părerea lui A. A. Leontiev, urme ale stării de nediferenţiere a sunetului de silabă pot fi considerate protofonemele sau silabemele, pe care unii indo-europeniști (W. P. Lehmann, S. D. Kaţnelson) le-au reconstituit pentru o fază arhaică din istoria limbii indo-europene. Silabemele sînt grupuri de sunete cu o singură încărcătură fonologică. În aceste grupuri, valoare fonologică dobîndesc mai întîi consoanele, iar vocala, cu timbru unic, nu are rol fonologic. Stadiul monovocalismului a fost pus în evidenţă pentru indo-europeana comună de către specialiştii în problema laringalelor; el este atestat şi în alte familii de limbi (de ex. în limbile semito-hamitice prin rădăcina triliteră, în limbile abhazo-adîgheene, în aranta ş.a.). În stadiul monovocalismului un rol fonologic important a avut intonaţia; e probabil că, pe măsura creşterii rolului fonologic al vocalelor, intonaţia îşi pierde valorile funcţionale şi, întărindu-şi funcţiile sale emoţionale, dă naştere muzicii.

Un interes deosebit prezintă pentru lingvişti ultimul capitol al cărţii, intitulat „Preistoria limbii". Aici se trasează, în linii generale, principalele direcţii de dezvoltare ale compartimentelor limbii.

În fonetică e urmărită trecerea de la silaba neanalizabilă sub aspect structural la constituirea diferitelor tipuri de silabe, mai întîi a silabelor deschise şi a acelora formate numai din sonante, iar ulterior şi a silabelor închise. Pentru rezolvarea problemei cronologiei opoziţiilor fonologice, autorul propune să se confrunte rezultatele obţinute prin metode psihologice (analiza constituirii opoziţiilor fonologice la copii, determinarea sunetelor greu şi uşor de pronunţat şi perceput, stabilirea ordinii în care se pierd şi se redobîndesc sunetele în afazie) cu cele dobîndite prin metode lingvistice (determinarea celor mai frecvente opoziţii în limbă în general şi în fiecare limbă în parte, precum şi a celor mai tipice schimbări fonetice). Teza generală formulată de A. A. Leontiev şi anume că opoziţiile fonologice se succed istoriceşte de la sunete mai depărtate între ele din punct de vedere articulator spre sunete mai apropiate corespunde aceleia formulate anterior de R. Jakobson, dar în detalii punctele de vedere ale celor doi autori sînt diferite. Astfel, sintetizînd o serie de date, lingvistul sovietic arată că pare probabil că se trece de la opoziţia dintre sonante şi consonante sau dintre oclusive şi fricative la opoziţia dintre surde şi sonore şi în urmă la aceea dintre fricative dentale şi prepalatale. După părerea lui R. Jakobson[1], în ontogenie şi probabil şi în filogenie se trece de la opoziţia dintre vocala A (cea mai deschisă) şi consoanele labiale (oclusive cu închidere completă) la opoziţia dintre consoane orale şi nazale, iar opoziţia cu fricative e considerată de dată mai tîrzie.

Observaţii interesante se întîlnesc în lucrarea lui A. A. Leontiev în legătură cu evoluţia sintaxei. Întrucît datele limbilor actuale nu ne pot conduce nemijlocit la stabilirea celor mai vechi tipuri de propoziţii, singurele concluzii ce se pot formula au o bază deductivă. Pornind de la analiza condiţiilor de existenţă ale omului primitiv, autorul crede că putem presupune că elementul fundamental

[1] Cf. Roman Jakobson, *Les lois phoniques du langage enfantin et leur place dans la phonologie générale* (1939), reprodus în vol. *Selected Writings* I, 1962, p. 317–327.

în comunicare şi cel mai vechi a fost exprimarea ideii de acţiune a muncii; apare apoi necesitatea exprimării obiectului asupra căruia se exercită acţiunea, iar ulterior şi a celui care o execută. Pe această bază, autorul formulează ipoteza că, încă la sfîrşitul perioadei Neanderthal, au existat cel puţin două tipuri de propoziţii: *acţiune + obiect* şi *subiect + acţiune*. Opoziţia dintre predicatele acestor două tipuri de construcţii s-a perpetuat în forma opoziţiei dintre verbele tranzitive şi intranzitive. Primul tip de propoziţie avea subiectul exprimat în forma cazului ergativ, iar cel de-al doilea, în forma nominativului (caz absolut). Opoziţia dintre ergativ şi nominativ e cunoscută în multe limbi şi ea se reflectă şi în existenţa a două tipuri de acord între subiect şi predicat.

Dacă problema constituirii propoziţiei încă nu este pe deplin elucidată din cauza lipsei de material, mai clar poate fi urmărit modul de evoluţie a frazei, de la coordonare la subordonare şi de la parataxă, prin legătura pronominală, la hipotaxa cu conjuncţii specializate.

În analiza evoluţiei părţilor de vorbire trebuie reţinute argumentele autorului cu privire la separarea primară simultană a numelui şi a verbului, în decursul transformării cuvîntului — propoziţie în propoziţie cu doi membri.

Sînt interesante şi observaţiile sale cu privire la originea sintactică a genului. Ni se pare totuşi că treapta separării în animat şi inanimat nu reprezintă faza cea mai veche a opoziţiei de gen. În ce priveşte ordinea apariţiei cazurilor, exprimarea lor morfologică nu reproduce obligatoriu ordinea apariţiei părţilor de propoziţie. Astfel, dacă e uşor de înţeles că propoziţia a fost formată întîi din predicat, obiect direct şi subiect şi că atributul şi complementele s-au creat mai tîrziu, nu se poate demonstra însă — cum propune autorul — că cei mai vechi indici cazuali aparţin nominativului şi acuzativului. O vreme îndelungată subiectul a putut fi diferenţiat de obiect prin topică, iar afixele cazuale, care apar tîrziu, s-au putut ataşa mai întîi la alte părţi de propoziţie.

În ansamblu, arată A. A. Leontiev, germenii structurii gramaticale au apărut înainte de formarea sistemului fonologic, ceea ce înseamnă că în pragul apariţiei lui Homo sapiens omul se exprima cu ajutorul propoziţiilor, dar nu putea încă distinge fonemele.

În încheierea lucrării, autorul face unele consideraţii privitoare la funcţiile limbii. Ca mijloc de fixare şi redare a cuceririlor gîndirii, activitatea de vorbire e comparabilă cu activitatea în procesul muncii, în sensul dependenţei de producţia socială (în cazul limbii — de producţia spirituală, în cazul muncii — de producţia materială). Sub aspectul acestei funcţii, toate celelalte mijloace de comunicare sînt auxiliare şi subordonate limbii sonore. Ca mijloc de comunicare a ideilor limba are puţine lucruri în comun cu munca, în schimb ea e comparabilă cu alte sisteme de semne. În fine, funcţia de exprimare a sentimentelor şi voinţei poate fi considerată ca derivînd din primele două funcţii.

Autorul consideră că funcţia principală a limbii nu este aceea de comunicare, cum se spune de obicei, ci aceea de fixare a gîndirii, funcţie constitutivă a limbii şi singura specifică numai limbii umane.

Îmbinînd în mod armonios datele antropologice, arheologice, psihologice şi lingvistice, A. A. Leontiev a reuşit să prezinte în mod sintetic şi totodată documentat fazele principale ale saltului de la maimuţă la om. Destinată unui cerc larg de cititori, lucrarea sa se citeşte cu plăcere deopotrivă de specialişti şi de nespecialişti.

L. Wald

IN MEMORIAM

TUDOR VIANU

DE

Acad. IORGU IORDAN

Cu trecerea din viaţă a academicianului Tudor Vianu ştiinţele umanistice, şi cultura romînească în general, suferă o grea şi, pentru multă vreme, ireparabilă pierdere. Ceea ce caracteriza personalitatea regretatului nostru coleg este, înainte de toate, o foarte temeinică pregătire în numeroase ramuri ale disciplinelor sociale. Îi erau la fel de familiare, în sensul ştiinţific înalt al termenului, filozofia şi estetica, istoria şi critica literară, istoria artei şi literatura comparată. S-ar putea adăuga istoria politică, sociologia şi lingvistica, pe care, fără să le fi posedat ca un specialist propriu-zis, le cunoştea în aşa măsură, încît îşi putea permite să abordeze unele probleme ale lor, izbutind adesea să le rezolve cu un succes prin nimic inferior celui obţinut de emulii săi de profesiune.

Rezultatele dobîndite în cercetările întreprinse de-a lungul a patru decenii n-ar fi fost atît de importante, dacă Tudor Vianu n-ar fi fost un mare şi pasionat muncitor, demn de a fi imitat de către oricare dintre contemporanii săi. Cunoştinţele, erudiţia, talentul şi alte asemenea calităţi nu pot crea opere valoroase şi durabile, dacă nu sînt supuse unei munci neostenite şi neîntrerupte, unui spirit de sacrificiu prin renunţarea la plăcerile şi bucuriile obişnuite ale unei vieţi pur vegetative. Cel care ne-a părăsit pentru totdeauna nu şi-a menajat forţele şi sănătatea, în dorinţa — mai bine zis necesitatea — care l-a stăpînit tot timpul, de a-şi împlini înalta misiune de intelectual cu îndatoriri faţă de poporul şi de cultura ţării sale. Această necesitate de ordin strict interior s-a manifestat cu aceeaşi intensitate şi în ultimii ani, cînd, datorită încrederii acordate de conducerea noastră politică, i se înmulţiseră sarcinile, de astă dată pe plan internaţional.

Tudor Vianu a lucrat ani de-a rîndul în Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R., în calitate de conducător al colectivului de limbă literară. Fiind un temeinic cunoscător al operei lui Eminescu şi avînd totodată o serioasă înţelegere pentru problemele de limbă, privite mai cu seamă din punct de vedere stilistic, a iniţiat şi dirijat munca la un dicţionar al vocabularului poetic eminescian. Această operă valoroasă, care va interesa deopotrivă pe scriitori, pe criticii şi istoricii literari, precum şi pe lingvişti, este terminată în prima ei formă şi, după o revizie finală, va putea fi prezentată, spre publicare, Editurii Academiei R.P.R. încă în cursul acestui an.

În numele Institutului de lingvistică şi al tuturor colaboratorilor lui, exprim regretul nostru sincer pentru greaua lovitură pe care a primit-o şi disciplina noastră, alături de surorile ei, prin moartea lui Tudor Vianu.

BIBLIOTECA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R. P. R.

* * * **Gramatica limbii române**, ediția a II-a, revăzută și adăugită, vol. I, 440 p., 18,50 lei; vol. II, 592 p., 26 lei.

IORGU IORDAN, **Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode**, 440 p., 25,70 lei.

IORGU IORDAN, **Toponimia românească**, 582 p. + 1 pl., 34 lei.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii române**, vol. II, **Limbile balcanice**, ediția a treia revăzută și adăugită, 148 p. + 3 pl., 4,55 lei.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii române**, vol. III, **Limbile slave meridionale (sec. VI—XII)**, ediția a patra revăzută și adăugită, 160 p. + 1 pl., 4,45 lei.

AL. GRAUR, **Etimologii românești**, 184 p., 5,15 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român** (Serie nouă), vol. III. Hărțile de la 623 la 909 + 4 pl., 99 lei.

* * * **Probleme de lingvistică generală**, vol. IV, 204 p., 8,20 lei.

* * * **Fonetică și dialectologie**, vol. V, 292 p., 12 lei.

* * * **Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română**, vol. III, 296 p., 11,30 lei.

* * * **Cahiers de linguistique théorique et appliquée**, I, 259 p., 9,70 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicționarul dialectului aromîn, general și etimologic. Dictionnaire aroumain (Macédo-roumain) général et étymologique**, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiță, 1 hartă, 72,60 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicționar onomastic românesc**, 470 p., 29 lei.

Revista apare de 6 ori pe an.

Prețul unui abonament este de 24 lei.

În țară abonamentele se fac la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii și difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

Orice comandă din străinătate (numere izolate sau abonamente) se face prin :

CARTIMEX

Căsuța poștală 134—135

București

R. P. Romînă

sau prin reprezentanții săi din străinătate.

I. P. „Informația" — c. 1283

42.200

Lei 4.—

T 8153

Bibl. Oo

LIMBA ROMÎNĂ

4

ANUL XIII

1964

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1990

0 IUL. 2005

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN, *redactor responsabil*;
prof. univ. ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*;
conf. univ. V. ARVINTE, Iași; GH. BOLOCAN;
VL. DRIMBA; ION GHEȚIE; VALERIA GUȚU-ROMALO;
prof. ION POPESCU; FLORA ȘUTEU, *secretar de redacție*.

Revista apare de 6 ori pe an.

Prețul unui abonament este de 24 lei.

În țară abonamentele se fac la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii și difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

Orice comandă din străinătate (numere izolate sau abonamente) se face prin:

CARTIMEX

Căsuța poștală 134—135
București
R. P. Română

sau prin reprezentanții săi din străinătate.

• Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la Comitetul de redacție al revistei: București, Raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei nr. 194.

• Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

T 8153.

DLLR 2014

LIMBA ROMÎNĂ

Anul XIII 1964 nr. 4

BIBL... SIBIU

IAȘI 2022

S U M A R

Pag.

LA A XX-A ANIVERSARE A ELIBERĂRII 299

DICȚIONARUL LIMBII ROMÎNE

IORGU IORDAN, *Dicționarul limbii romîne* 301

MIRCEA SECHE, Din istoricul și perspectivele *Dicționarului limbii romîne* . 305

LIDIA SFÎRLEA, Variantele cuvintelor în *Dicționarul limbii romîne* 316

V. BREBAN, Culegerea, studierea și includerea regionalismelor în *Dicționarul limbii romîne* 331

I. DĂNĂILĂ, Sistem, normă și abatere în *Dicționarul limbii romîne* 338

TRATATUL DE ISTORIE A LIMBII ROMÎNE

AL. GRAUR, O privire sintetică asupra evoluției limbii latine 344

I. COTEANU, Reconstrucția așa-numitei „romîne comune" 346

AL. ROSETTI și FLORICA DIMITRESCU, *Tratatul de istorie a limbii romîne* (vol. al IV-lea) 354

Bibliografia lucrărilor de lingvistică apărute în țara noastră de la 1 mai 1963 pînă la 1 mai 1964. 359

LR anul XIII nr. 4 p. 297—410 București, 1964

15578
5937

LA A XX-A ANIVERSARE A ELIBERĂRII

Lingvistica românească a devenit, în timpul celor douăzeci de ani care s-au scurs de la Eliberare, una dintre forțele revoluției culturale din Republica Populară Română. Mereu mai fecundă și mai profundă decît înainte de 23 August 1944, datorită concepției materialist-dialectice, știința noastră a îmbrățișat teme de cercetare noi, variate și cu un orizont tot mai larg. Drept urmare, lucrările specialiștilor români sînt cunoscute și apreciate și dincolo de hotarele țării, iar școala lingvistică românească are reputația unei mișcări de idei științifice, vii și creatoare, care stîrnește admirația celor care au avut ocazia s-o cunoască mai de aproape.

Sprijinită permanent, ca și toate celelalte discipline științifice, din punct de vedere material și moral de Partidul Muncitoresc Român și de Guvernul țării, lingvistica națională poate prezenta cu prilejul marii sărbători a Eliberării un bilanț bogat nu numai în studii, ci și în cadre tinere de specialiști. Perspectivele continuării liniei ei ascendente sînt deci asigurate. O dovadă semnificativă în acest sens este chiar numărul de față al revistei noastre, în care s-au abordat probleme legate de două dintre marile lucrări de sinteză, aflate în curs de elaborare, Dicționarul limbii române *și* Tratatul de istorie a limbii române. *Alături de lingviști cu îndelungată experiență, în jurul acestor două lucrări se grupează mulți cercetători tineri, animați, ca și maeștrii lor, de dorința de a răspunde la tot ce se face în țara noastră pentru știința limbii cu o muncă activă, care să aducă lingvisticii naționale o nouă recunoaștere a meritelor ei. La articolele privind cele două opere amintite se adaugă bibliografia studiilor de lingvistică publicate între 1 mai 1963 și 1 mai 1964. Prezența ei în numărul 4 al revistei, număr care apare în luna Eliberării, nu este numai un simbol, ci constituie tot-*

odată și demonstrația concretă a contribuțiilor multiple aduse în fiecare an la dezvoltarea lingvisticii românești. Spațiul ocupat în revistă de această bibliografie este elocvent prin el însuși.

Cu satisfacția pe care o dă întregului popor romîn înflorirea patriei lui socialiste, cu recunoștința vie a certitudinii muncii prețuite, încurajate și sprijinite de Partid și Guvern, salutăm în această a XX-a Eliberare prezentul rodnic și viitorul și mai rodnic.

COMITETUL DE REDACȚIE

DICȚIONARUL LIMBII ROMÎNE

DE

Acad. IORGU IORDAN

Reluarea muncii [1] la această operă de importanță națională a devenit sarcina principală a lingviștilor romîni, o dată cu transformarea vechii Academii Romîne în actuala Academie a Republicii Populare Romîne. În curs de patru decenii, echipa condusă de Sextil Pușcariu elaborase și publicase literele A, B, C, F, G, H, I și L (pînă la cuvîntul *lojniță* inclusiv). Noul colectiv, constituit imediat după întemeierea Institutului de lingvistică din București (1949), trebuia să redacteze restul literelor și în același timp să revizuiască, potrivit concepției marxist-leniniste, partea deja tipărită. În ciuda faptului că acest colectiv nu era prea numeros și conținea foarte puțini oameni cu experiență în munca lexicografică, dorința lui de a duce la bun sfîrșit sarcina primită a făcut ca în cca. patru ani să-și îndeplinească ambele obligații amintite aici. Între timp, conducerea Academiei R.P.R. a considerat mai urgentă și mai utilă, pentru satisfacerea necesităților de ordin cultural ale unui public larg și mereu în creștere de intelectuali formați în noile condiții de viață social-politică, elaborarea unui dicționar corespunzător acestor necesități. A luat astfel naștere *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, 4 volume (1955—1957), prelucrat apoi, prin eliminarea marii majorități a citatelor și adăugirea unui însemnat număr de cuvinte, împreună cu etimologiile cîte au putut fi date, într-un singur volum sub titlul *Dicționarul limbii romîne moderne* (1958).

Elaborarea acestor două opere lexicografice trebuia, prin forța lucrurilor, să ducă la întreruperea muncii de revizie și îmbunătățire a *Dicționarului limbii romîne*, despre care este vorba în articolul de față. Această întrerupere, care a durat vreme de 7—8 ani, s-a dovedit, pînă la urmă, a fi fost binevenită. Experiența colaboratorilor la cele două dicționare amintite mai sus le-a folosit nu numai lor, ci și, într-o anumită

[1] De fapt n-a fost o întrerupere, ci numai o încetinire a activității noastre.

măsură, tinerilor lexicografi, formați în ultimii ani și care constituie majoritatea redactorilor *Dicționarului limbii romîne* în curs de elaborare.

Această operă lexicografică ar trebui să aibă în titlul ei adj. *general*, fiindcă, spre deosebire de celelalte două, ea înregistrează și prelucrează, în principiu, toate cuvintele care există sau au existat în limba noastră, pe bază de texte și de „comunicări" (informații venite de la buni cunoscători ai vorbirii populare și regionale). Excepție fac termenii tehnici limitați deocamdată, în ce privește circulația lor, la disciplinele de strictă specialitate, precum și un număr, foarte mic, de cuvinte care, din diverse motive, bine întemeiate, nu pot fi primite în dicționar. Am renunțat totuși la introducerea în titlu a adj. *general*, din cauză că partea redactată în vremea vechii Academii Romîne este intitulată *Dicționarul limbii romîne*. O confuzie cu alte opere similare nu se poate produce, datorită denumirii lor diferite.

Rezultă, deci, că acest dicționar se caracterizează printr-o mare bogăție și varietate a materialului lexical prelucrat. Faptul prezintă importanță și are, prin el însuși, o semnificație de ordin național: tezaurul de cuvinte al limbii noastre trebuie cunoscut sub forma științifică a unei lucrări lexicografice care să stea la dispoziția oricărui cetățean al patriei noastre, dacă nu pentru studiu, ceea ce nu este posibil decît unui cerc restrîns de oameni, cel puțin pentru a afla că limba pe care o vorbim și o scriem poate sta, fără să se jeneze, alături de limbile altor popoare, cu o cultură mai veche, în ce privește atît numărul cuvintelor, cît și acela al sensurilor, al expresiilor, locuțiunilor etc.

Trebuie relevat ca un merit deosebit, aș putea spune chiar unic în istoria dicționarelor academice, faptul că vechea Academie Română, creată după modelul celei franceze (*L'Académie Française*), nu s-a lăsat influențată de exemplul acesteia în elaborarea dicționarului. Se știe că opera similară a Academiei Franceze are la bază o concepție puristă, care a dus la ignorarea, voită și cu atît mai criticabilă din punct de vedere științific, a unei cantități enorme de cuvinte existente și bucurîndu-se de o largă circulație în vorbirea familiară și populară a francezilor, de unde au pătruns adesea și în operele multor scriitori. La noi, grație spiritului larg progresist al unora dintre membrii Academiei Romîne, ca Kogălniceanu, Alecsandri, Odobescu, Hasdeu, și după experiența nefericită cu primul dicționar academic (autori: Laurian și Massim), s-a hotărît elaborarea unui dicționar general, în sensul arătat aici mai sus. Așa se explică subtitlul *Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, care este, de fapt, titlul propriu-zis [2], dat de cel însărcinat să-l întocmească (Hasdeu). Această concepție științifică justă și-au însușit-o toți cei care au continuat să lucreze la această operă de mari proporții.

Bogăția dicționarului nostru este impusă de scopurile urmărite. Afară de cel amintit mai înainte, care are un aspect oarecum teoretic, în sensul că tezaurul lexical al limbii noastre naționale trebuie înfățișat într-o operă specială, se cuvine să subliniez și pe cele de ordin practic.

[2] Cum dovedește și faptul că este tipărit cu litere mai mari decît *Etymologicum Magnum Romaniae*.

În primul rînd, acest dicționar va servi lingviștilor pentru lucrările lor, și nu numai în domeniul lexicologiei propriu-zise. Imensa cantitate de citate, aparținînd tuturor epocilor de dezvoltare ale limbii romîne, poate fi utilizată și pentru cercetări fonetice, gramaticale, stilistice etc. Alături de lingviști și de filologi în general, îl vor pune la contribuție diverși alți specialiști care se interesează de trecutul poporului nostru, așa cum este el reflectat în limbă, printre ei, mai ales, istoricii și juriștii.

Un folos la fel de mare, în unele privințe poate chiar mai mare, vor avea, consultînd dicționarul acesta, scriitorii de toate categoriile. Oricît de bun cunoscător al limbii sale materne ar fi un poet, un romancier sau un dramaturg, el are mereu nevoie să-și îmbogățească și să-și perfecționeze mijloacele de expresie. Acest lucru îl poate face cu ajutorul lecturilor de tot felul, care trebuie să fie însă bogate și felurite, afară de faptul că roadele acestei munci, ca să poată fi utilizate, urmează a fi trecute pe fișe sau în caiete speciale, căci memoria singură este insuficientă. Dicționarul nostru scutește pe scriitori de această osteneală, cu avantaje însemnate în ce privește atît timpul cheltuit pentru a se informa, cît și bogăția, ca să nu mai vorbesc de precizia informării. În acest dicționar se găsesc cuvinte vechi, necesare autorilor de povestiri sau drame cu conținut istoric, cuvinte populare și regionale, de care au nevoie romancierii și dramaturgii pentru a caracteriza anumite personaje și cu ajutorul limbii etc. La aceasta se adaugă posibilitatea de a întrebuința unul și același termen cu tot felul de nuanțe semantice : evoluția pe care au străbătut-o sensurile unui cuvînt este prezentată în dicționar cu toată grija, pe baza textelor consultate, așa că scriitorii au la dispoziție un izvor nesecat de mijloace menite să-i ajute a-și îmbogăți și perfecționa exprimarea ideilor și sentimentelor.

Dicționarul limbii romîne are și un caracter normativ. În fruntea fiecărui articol se dă forma corespunzătoare normelor limbii literare (în cazul, care este cel mai frecvent, că cuvîntul respectiv continuă să circule în momentul de față). La sfîrșitul articolului se înregistrează aspectele învechite (dacă există) și cele populare sau regionale. În modul acesta, cel ce consultă dicționarul este făcut atent asupra deosebirii dintre forma literară și variantele neliterare ale unui cuvînt, ceea ce înseamnă că se poate orienta just în numeroase cazuri fără nici un efort special. Nu numai aspectul pur exterior, aș zice fonetic, al cuvintelor, ci și cel semantic, apoi cel gramatical (cînd e vorba de cuvinte flexibile) sînt tratate din același punct de vedere al normelor limbii literare. Căci nedumeriri există și în legătură cu sensul exact, cu forma de plural, de caz, de persoană, de mod etc. ale substantivelor, adjectivelor, verbelor etc. Dicționarul devine astfel un instrument prețios, cel mai prețios dintre toate, al cultivării limbii, care ar trebui să constituie o preocupare permanentă a oricărui vorbitor, indiferent de profesiune, vîrstă sau sex, și cu atît mai vîrtos a mînuitorului condeiului de toate categoriile.

Din cele spuse pînă aici rezultă, cred, cu destulă claritate că *Dicționarul limbii romîne* este, prin natura lui însăși, o operă de importanță cu totul deosebită. Am întrebuințat ceva mai înainte calificativul „național", care trebuie înțeles și așa cum am arătat acolo, dar și în sensul

chiar mai înalt că în el se reflectă viața poporului nostru reprezentată prin limba lui, activitatea zecilor și sutelor de generații anonime, care au contribuit, fără să-și dea seama, la îmbogățirea și perfecționarea celui mai desăvîrșit mijloc de comunicare între oameni. La munca maselor de vorbitori anonimi s-a adăugat aceea a scriitorilor, savanților, publiciștilor etc., aceștia cunoscuți pe numele lor, care n-au făcut, în fond, altceva decît să utilizeze, potrivit necesităților de a reda un conținut de idei superior celui obișnuit în viața de toate zilele, limba creată și dezvoltată de întreaga colectivitate, înmulțindu-i și rafinîndu-i mijloacele expresive de ordin intelectual și afectiv.

DIN ISTORICUL ŞI PERSPECTIVELE *DICŢIONARULUI LIMBII ROMÎNE*

DE

MIRCEA SECHE

Au trecut mai bine de două veacuri de cînd doi cărturari ardeleni, Petru Pavel Aaron şi Grigore Maior, au hotărît să ia asupra lor sarcina, nespus de grea, de a elabora primul dicţionar al limbii romîne. Proiectul lor, care data din anul 1759 [1], n-a fost, din păcate, înfăptuit. Repetarea încercării, la 1780, prin doi reprezentanţi de seamă ai Şcolii ardelene, Samuil Micu şi Gheorghe Şincai [2], n-a avut nici ea mai mult succes. Secolul al XVIII-lea n-a izbutit pînă la urmă să creeze aşteptata lexicografie romînească explicativă, iar asocierea, aproape simbolică, a mai multor persoane în acest scop arată de la început dificultăţile proiectului.

Necesitatea redactării unui mare dicţionar al limbii romîne a fost exprimată, de repetate ori, în tot cursul veacului al XIX-lea, devenind pe la jumătatea veacului o adevărată problemă naţională. În 1825, anul apariţiei Lexiconului budan, un oarecare Ianache Papazoglu susţinea că limba romînă apare „necanonisită încă" doar fiindcă e „lipsită . . . de ceea ce să socoteşte cu cuviinţă a fi şi mai de trebuinţă, adecă de lexicon" [3]. Un deceniu mai tîrziu, Costache Negruzzi vedea în viitorul dicţionar general singura operă care „poate sluji de pravilă . . . rumînilor de pretutindeni" [4], iar în aceeaşi vreme un muntean, Scarlat Tîmpeanu, acuza cu violenţă pe filologii care voiau „să regularisească limba fără să se ostenească a întocmi mai întîi un cuvîntar sau lexicon, carele este temeiul limbii şi prin ajutorul lui numai ar putea cinevaşi să înţeleagă puterea fieşcăruia cuvînt şi zicerile la care le-ar putea întrebuinţa fără de greşeală" [5]. În anii urmă-

[1] Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*, vol. al II-lea, Bucureşti, 1901, p. 283; revista „Transilvania", LII, 1921, nr. 4, p. 260.

[2] V. *Cuvîntul către cititori* la *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena, 1780.

[3] *Din cuvintele lui Dion filosoful*, Bucureşti, 1825, *Prefaţă*, p. 19.

[4] „Muzeul naţional", 1836, nr. 36, p. 141—143.

[5] *Geografia Ţării Rumîneşti*, Bucureşti, 1839, în capitolul *Cîteva chipzuiri*, p. 45—47.

tori, asemenea idei circulă din ce în ce mai intens, în toate provinciile romînești, culminînd în epoca Unirii Principatelor. Nu este de mirare, în aceste împrejurări, că cel mai important țel pe care și l-a propus Societatea Academică Romînă, încă de la înființare, și care constituia aproape însăși rațiunea ei de a exista, a fost realizarea unui mare dicționar al limbii naționale : „Secțiunea literară — se indica la loc de frunte în primul statut al Societății — ... organizează misiuni lexicografice pentru compunerea unui dicționariu romîn cît se poate mai complet și mai rațional, așa încît să poată fi dereptariul limbei".

Cinstea de a redacta primul dicționar academic a revenit, după cum se știe, latiniștilor A.T. Laurian și I. Massim. Ajutați mai tîrziu de G. Barit și I. Hodoș, cei doi autori principali au izbutit în numai șapte ani, între 1870 și 1877, să elaboreze întreaga lucrare, monumentală ca volum, dar cu lacune structurale care o făceau să nu corespundă scopului pentru care fusese concepută. Deși extrem de bogat, dicționarul nu oglindește nici pe departe volumul real al lexicului limbii romîne, în timp și în spațiu, și nici bogăția semantică a cuvintelor. Faptul apare normal dacă vom spune că autorii nu și-au construit articolele pe material de limbă extras din texte, bazîndu-se aproape exclusiv pe propriile lor cunoștințe. Pe de altă parte, în dorința lor de a completa în mod „ideal" lexicul limbii romîne, autorii au înregistrat în dicționar mii de cuvinte și de sensuri fără existență reală, transportate ad-hoc din diverse limbi străine, în primul rînd din latină ; sub acest aspect, avem a face, așadar, cu o falsă bogăție lexicală. Ruperea arbitrară a lexicului limbii romîne în două unități de sine stătătoare, după criteriul originii, în unitatea elementelor „nobile" — care figurează în Dicționarul propriu-zis — și în aceea a elementelor „străine" (— izolate într-un „Glosar") scade enorm din valoarea științifică a lucrării. În sfîrșit, haina latinizantă în care Laurian și Massim au îmbrăcat termenii înregistrați creează o puternică impresie de artificialitate și îndepărtează pe cititori de lucrare.

Apărut în asemenea condiții, dicționarul academic a fost aspru criticat chiar de către contemporanii imediați ai autorilor, iar Academia Romînă nu a recunoscut niciodată autoritatea operei apărute. Mai mult, încă înainte de publicarea integrală a lucrării, membrii antilatiniști ai Academiei proiectau o nouă operă lexicografică, pe baze structural diferite, și însuși Laurian afirma, în plin efort de elaborare, la 1874, că lucrarea sa „n-are să devină niciodată dicționar al Academiei" fără o „reviziune serioasă și conștiincioasă" [6]. „Reviziunea serioasă" era, pentru antilatiniști, de natură structurală și echivala, în cea mai mare parte, cu o nouă redactare, de aceea ea n-a mai fost efectuată.

Șapte ani după apariția integrală a dicționarului latinist, în 1884, lucrarea academică a fost reluată, pe alte baze, de către B.P. Hasdeu. Într-un timp relativ scurt față de dificultatea întreprinderii, între 1886 și 1893, Hasdeu publică primele trei tomuri ale dicționarului ; dar progresele

[6] „Analele Societății Academice Romîne", tomul al VII-lea, 1874, p. 29.

cantitative sînt totuşi evident nesatisfăcătoare, deoarece tomurile apărute, ajungînd pînă la cuvîntul *bărbat*, reprezintă doar a douăzecea parte din întreg.

Opera demonstrează cunoştinţele multilaterale excepţionale ale autorului, impresionează prin proporţii şi complexitate, prin numărul şi varietatea izvoarelor folosite. Impresia, de altfel justificată, a cititorului este că Hasdeu a încercat să spună tot ceea ce se poate spune despre fiecare cuvînt în parte. Acest efort uimitor, încununat adesea de succes, a stîrnit o mare admiraţie pentru lucrare, vie şi astăzi. Dar în aceste tendinţe exhaustive se află şi principala slăbiciune a dicţionarului. Este semnificativ, din acest punct de vedere, raportul academic din 1887, în care se sublinia că „Etymologicum magnum Romaniae nu este un simplu dicţionar", ci „o *enciclopedie* naţională" [s.n] [7]. Într-adevăr, faptele de lexic, în sens diacronic şi sincronic, sînt înecate în lucrare de consideraţii istorice pure, de observaţii folclorice, etnografice, sociologice, onomastice, toponimice sau de istorie literară, prezentate în modul cel mai liber, sub formă de studii sintetice independente. Marea libertate în organizarea materialului, neglijarea, uneori totală, a definiţiilor, incursiunile în tot felul de domenii, străine lingvisticii etc. demonstrează caracterul hibrid al dicţionarului. Nu proporţiile, enorme, ale operei sînt criticabile aici, ci depăşirea obiectului de studiu, a limitelor lexicografice. De altfel, deşi vastă, lucrarea nu înregistrează un important sector al vocabularului, neologismele veacului al XIX-lea, şi, prin urmare, nu reflectă fizionomia lexicală reală a limbii romîne, fiind, în acest sens, incompletă.

Lucrarea n-a mai fost continuată de Hasdeu şi sarcina de a relua, de la capăt, dicţionarul academic i-a fost încredinţată, în 1897, lui Al. Philippide. Ajutat de şase colaboratori, printre care S.Fl. Marian, J. Urban-Jarník şi G. Ibrăileanu, savantul ieşean s-a ocupat intens, vreme de doi ani, cu extragerea de material lexical din numeroase izvoare de limbă romînească. De la 1899 înainte munca s-a continuat cu redactarea literelor începătoare. „Dar şi de astă dată planul lucrării a fost atît de vast, încît sfîrşitul ei nu se putea prevedea decît într-un timp foarte îndepărtat" [8]. „Cîteva prescurtări" propuse de forul academic la noua variantă a dicţionarului n-au fost admise de redactorul principal şi de aceea, începînd de la 1 ianuarie 1906, istoria se repetă. Răspunderea de a redacta de la început lucrarea revine unui tînăr lingvist, pe atunci în vîrstă de 29 de ani, Sextil Puşcariu, care tocmai publicase, la Heidelberg, un dicţionar etimologic al elementelor romîneşti de origine latină [9]. Dacă, în general, numele lui Hasdeu este legat în primul rînd de *Etymologicum magnum Romaniae*, se poate spune că prestigiul lui Sextil Puşcariu a devenit în egală măsură naţional prin *Dicţionarul limbii romîne*. Dintre toate încercările făcute pînă astăzi de a elabora un dicţionar academic de tip general, doar aceasta din urmă a rămas recunoscută sub numele de *Dicţionarul Academiei*

[7] *Etymologicum magnum Romaniae*, Bucureşti, tomul II, f. a., p. V şi VI.
[8] *Dicţionarul limbii romîne*, tomul I, partea I, Bucureşti, 1913, p. I.
[9] *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element...*, Heidelberg, 1905.

(DA), adesea însă și sub acela, mai puțin propriu dar semnificativ pentru autoritatea responsabilului ei, de *Dicționarul lui Pușcariu*. Într-adevăr, din punctul de vedere al rezultatelor calitative, lucrarea depășește net toate variantele academice anterioare, și cel mai mare regret ce se poate exprima astăzi în legătură cu ea este că nu a fost terminată.

Autorul principal a pornit la lucru cu două echipe restrînse de redactori, care aveau să elaboreze în mod paralel porțiuni diferite ale dicționarului. Astăzi aceste echipe ne apar constituite mai mult simbolic, căci, în realitate, în fiecare echipă cîte un singur lexicograf a redactat aproape întreaga porțiune afectată echipei. În primul nucleu de redactare un aport cu totul excepțional a avut profesorul C. Lacea, care, vreme de trei decenii și jumătate, între 1906 și 1940, cu un devotament fără margini, a elaborat aproape în întregime articolele primelor trei litere ale dicționarului [10]; în cea de-a doua echipă, Theodor Capidan a realizat o performanță similară, redactînd aproape singur, între anii 1910 și 1944, articolele începătoare cu literele *F*, *G*, *H*, *I* (cu *Î*), *J* și cea mai mare parte a literei *L* (pînă la cuvîntul *lojniță*) [11]. Un aport, mai mult sporadic, la munca de primă redactare au adus și lingviști ori filologi ca C. Diculescu, N. Drăganu, Iorgu Iordan, T. Naum, Șt. Pașca ș.a.

În organizarea muncii colectivului a mai fost prevăzută o revizie „formală" (efectuată, la materialul primei echipe de redactare, de I. A. Rădulescu-Pogoneanu, la materialul celei de-a doua echipe, de T. Naum și D. Evolceanu), precum și revizia responsabilului lucrării, care a citit, a completat și uneori a modificat în întregime articolele redactate [12].

Izbește totuși în această organizare numărul redus al membrilor colectivului, și astăzi ni se pare uimitor că el n-a putut fi îmbogățit aproape numai din cauza „greutăților financiare"; pentru ca elaborarea unei asemenea lucrări de interes național să nu fie întreruptă au fost necesare colecte publice și acte filantropice umilitoare.

Nu este de mirare, în condițiile arătate, că elaborarea lucrării n-a putut progresa în ritmul dorit : în 38 de ani, de la 1906 și pînă în 1944, în peste 3000 de pagini tipărite, fusese realizată abia o treime din întregul dicționar ; prin urmare, se ridica din nou problema perspectivelor lucrării, din care apăruseră, în medie, mai puțin de 100 de pagini pe an. Nici orientarea generală a dicționarului, alcătuit după un program datînd din 1906, nu mai putea corespunde, din numeroase puncte de vedere, în anii de după 1944, perioadă de radicale transformări în viața poporului nostru, care duceau la triumful orînduirii socialiste.

După transformarea vechii Academii Romîne în Academia Republicii Populare Romîne, principala sarcină a lingvisticii naționale a rămas continuarea elaborării dicționarului academic general. Între anii 1949 și 1952, un colectiv de muncă condus de academicianul Iorgu Iordan și concentrat în recent înființatul Institut de lingvistică din București a efectuat revizia părții tipărite și a realizat o primă redactare a porțiunilor

[10] V. *Dicționarul limbii romîne*, tomul I, partea a II-a, București, 1940, *Prefață* [p. I].
[11] *Ibidem*, tomul al II-lea, partea I, București, 1934, *Prefață*, p. 1.
[12] *Ibidem*, tomul I, partea a II-a [p. I].

netipărite. Munca a fost întreruptă însă mai mulți ani, pînă în 1959, în favoarea *Dicționarului limbii romîne literare contemporane* (4 vol., 1955—1957) și a *Dicționarului limbii romîne moderne* (1958), apărute sub egida noii Academii, opere lexicografice ale limbii literare curente, absolut și urgent necesare în grandioasa revoluție culturală.

O dată îndeplinite aceste obligații imediate, revenea pe primul plan problema terminării marelui dicționar academic. Dificultatea prealabilă cea mai serioasă care se ridica cu acest prilej ar putea fi formulată în întrebarea : poate fi continuat dicționarul început sub conducerea lui Sextil Pușcariu, sau lucrările trebuie reluate de la capăt? În noile condiții, total diferite de cele în care fusese început dicționarul, acesta nu putea fi continuat ca atare ; oricît de valoroasă, lucrarea lui Sextil Pușcariu ne apare astăzi evident depășită, nu numai ca orientare, ci și ca structură și bogăție de ansamblu, astfel că în cazul continuării ei erau necesare modificări esențiale ale principiilor de lucru în porțiunea ce urma să fie redactată. Pe de altă parte însă, a relua de la început munca efectuată timp de aproape patru decenii de colectivul anterior însemna a amîna cu mai mulți ani elaborarea celei de-a doua părți a dicționarului și a dubla, în schimb, chiar dacă în condiții superioare, partea primă, de mult tipărită, a lucrării. De aceea, s-a considerat mai util ca noua versiune a operei lexicografice, fără a fi o continuare a celei vechi, să înceapă de la litera *M*, cam de acolo de unde fusese întreruptă în versiunea lui Pușcariu, urmînd ca ulterior, după terminarea porțiunii pînă la *Z*, să fie reelaborată, pe aceleași baze, întreaga porțiune de la *A* la *L*, inclusiv porțiunile care n-au apărut nici în versiunea lui Pușcariu (adică literele *D*, *E* și sfîrșitul literei *L*). Punerea în aplicare a acestei hotărîri prin începerea redactării de la litera *M* înainte a făcut pe unii cititori — și chiar pe unii cercetători din afara institutelor de lingvistică — să creadă că totuși, mărturisit ori nu, se continuă vechea lucrare. Această părere este greșită. Dacă preluarea critică, de către noul colectiv, a moștenirii lexicografice anterioare era desigur absolut necesară, linia pe care se merge în prezent în elaborarea dicționarului academic este atît de diferită față de linia versiunii vechi, tipărite, încît unele precizări în acest sens se impun. În paginile următoare ale articolului de față ne propunem să relevăm cîteva trăsături mai importante care deosebesc cele două mari opere lexicografice.

★

Mai întîi, noul dicționar academic *se deosebește radical de acela imediat anterior prin condițiile*, așa-zicînd *„externe", în care se elaborează* : trei colective largi, la București, Cluj și Iași, lucrează paralel la redactarea dicționarului ; la București se efectuează, imediat în urma redactării, revizia definitivă a materialului în vederea predării lui eșalonate, pe fascicule, la tipar. Desigur că un asemenea colectiv, format în cea mai mare parte din cadre tinere de lexicografi, avea nevoie de o îndrumare unitară prealabilă. Îndrumarea s-a făcut pe baza unui amplu și amănunțit corp de norme alcătuit în acest scop, prin ședințe de lucru, consacrate

tuturor aspectelor redactării, prin redactări de probă, schimb de experiență între colective, echipe și între redactori etc. Cît de puțin seamănă formarea acestui puternic colectiv de lucru cu începuturile muncii de la vechiul dicționar academic ! Rezultatele cantitative obținute de acest colectiv vorbesc mai convingător decît oricare alte argumente : în circa 4 ani de redactare efectivă au fost elaborate în întregime trei litere, *M*, *N* și *O*, medii ca întindere, iar în prezent se lucrează la alte trei, *P*, *R* și *Ș*.

Dar noul dicționar academic se deosebește de versiunea anterioară și printr-o condiție „externă" capitală, din care decurg numeroase consecințe : prin ceea ce Sextil Pușcariu numea „*materialul lexical*". În „Programul" publicat în fruntea dicționarului său, Pușcariu arăta că a pornit la lucru cu „vreo cîteva sute de mii de extrase" preluate de la echipa lui Al. Philippide, scoase „din opere literare dacoromîne din toate timpurile și de pretutindeni", la care a adăugat el însuși „vreo 55 000" [13]. La cele peste 100 000 de cuvinte (și variante), cîte ar fi numărat în total lucrarea, și desigur la sute de mii de sensuri corespunzătoare acestor cuvinte, volumul extraselor pe care se bazau autorii spre a face istoria vocabularului romînesc ne apare astăzi aproape meschin. Este drept că fișierul dicționarului a fost îmbogățit în timp, mai mult pe apucate, dar oricum, la întreruperea definitivă a lucrărilor, el nu depășea probabil cifra de un milion de extrase. Mai grav poate este faptul că mare parte din acest material e rău ales, rău extras și nu reprezintă nici pe departe toate epocile și toate regiunile dacoromînești. Spre a nu oferi decît puține exemple în acest sens, vom aminti că autorii nu au apelat în nici un fel la manuscrise vechi, și de aceea secolul al XVIII-lea, mai ales a doua sa jumătate, este excepțional de slab reprezentat în dicționar față de veacurile anterioare ; stilul publicistic din veacul al XIX-lea nu ocupă nici un loc în lucrare, deși periodice ca „Albina romînească" ori „Curierul romînesc" ar fi putut constitui excelente materiale ilustrative ; șefi recunoscuți de școli culturale, un I. Heliade-Rădulescu, un Gh. Asachi ori Gh. Lazăr, nu apar cu un singur citat ilustrativ în cuprinsul întregii lucrări. Atenția acordată de autorii vechiului dicționar academic epocii primelor texte românești în dauna epocilor ulterioare, și mai ales în dauna secolului al XIX-lea, face ca sute de neologisme să fie ilustrate prin unul și același izvor, de obicei opera lui T. Maiorescu, iar nenumărate altele să lipsească cu desăvîrșire. Lipsesc, de exemplu, din marele dicționar, cuvinte ca *abrupt*, *acerb*, *acidula*, *adamantin*, *adjunct*, *admirativ*, *adversitate*, *aerofagie*, *agil*, *anxietate*, *arbitra*, *ardent*, *austeritate*, *bacă*, *balerin*, *bariu*, *belicos*, *benign*, *bibliologie*, *biochimie*, *calvar*, *campestru*, *fabulație*, *felin*, *feroce*, *fertilitate*, *fervoare*, *fetid*, *fisură*, *fluent*, *formidabil*, *genera*, *germina*, *grandețe*, *imixtiune*, *imobiliza*, *imortaliza*, *impalpabil* etc. etc., pe care le găsim atestate în izvoare din veacul trecut. Tot din pricina sărăciei izvoarelor, autorii vechiului dicționar academic au renunțat la principiul de a demonstra în mod sistematic, în opera lor, extensiunea geografică

[13] *Dicționarul limbii romîne*, tomul I, partea I, p. X.

a cuvintelor, vechimea şi continuitatea lor în limba romînă [14], fundamentale într-o operă lexicografică cu profil istoric. Cu aceasta nu am epuizat, desigur, lista consecinţelor la care a dus insuficienţa materialului bibliografic, dar faptele arătate ni se par şi aşa suficient de concludente.

Colectivul noului *Dicţionar al limbii romîne*, preluînd materialul lexical existent, l-a îmbogăţit în permanenţă. În etapa de faţă a muncii sale, colectivul dispune de aproape trei milioane de extrase, şi acest volum se află în continuă creştere, deoarece, înainte de începerea redactării fiecărei litere, întregul colectiv este mobilizat pentru îmbogăţirea sistematică a fişierului ei. Litera *P*, de exemplu, care se elaborează în prezent de către colectivul lexicografic din Bucureşti, are la dispoziţie peste 350 000 de fişe, aproape tot atîtea cîte avusese Puşcariu pentru întregul dicţionar academic, la începerea lucrărilor. Bibliografia operei a fost completată cu mai multe sute de titluri, tipărite ori manuscrise, de cele mai diverse tipuri, astfel încît să fie reprezentate cît mai exact toate epocile limbii romîne, toate stilurile şi toate regiunile. Este de la sine înţeles că în aceste condiţii, mereu îmbunătăţite pe baza unui plan de perspectivă, cele mai multe dintre lipsurile semnalate în vechiul dicţionar au fost înlăturate ori reduse; volumul articolelor apare acum cu mult mai bogat [15], iar numărul de articole-titlu (inclusiv variantele) înregistrate poate fi evaluat la cel puţin 140 000. Se realizează astfel însăşi dorinţa lui Sextil Puşcariu, care, în 1906, afirma, cu oarecare amărăciune : „După experienţa pe care o vom fi făcut cu această ediţie dintîi, va trebui să adunăm un material nou din operele literare... şi mai ales din limba vorbită de romînii de pretutindeni. Cu ajutorul lui vom putea preciza mai lesne şi vechimea şi extensiunea geografică a cuvintelor, vom putea descoperi mai uşor evoluţiunea schimbărilor de sens, vom găsi adeseori zalele pierdute ale lanţului..." [16].

Afirmaţia lui Sextil Puşcariu că a asigurat lucrării sale „o unitate desăvîrşită" [17] este adesea infirmată la parcurgerea dicţionarului. Se constată că autorii vechiului dicţionar academic şi-au modificat, în cursul muncii lor, unele principii esenţiale din programul iniţial. Cea mai importantă modificare survenită o constituie concentrarea cuvintelor în „cuiburi" lexicale. Nu avem a face, în noua organizare a materialului, doar cu obişnuita concentrare a derivatelor sub cuvîntul-matcă (care apare de pe la sfîrşitul literei *B* înainte, v. de ex. *bubuliţă*, *bubuţă*, *buboi*, *bubuios* etc., la articolul *bubă*), ci şi cu adunarea într-un articol unic a cuvintelor din aceeaşi „serie" semantică, independente etimologic unele faţă de altele pe teren romînesc (v. de ex. *imperial*, *imperialism*, *imperialist* etc., grupate în acelaşi articol cu *imperiu*), fapt care constituie o eroare surprinzătoare într-un dicţionar cu vădit caracter etimologic. Organizarea amintită a materialului lexical are repercusiuni — după cum vom vedea — şi asupra definiţiei cuvintelor din „cuibul" lexical.

[14] *Dicţionarul limbii romîne*, tomul I, partea I, p. XXIII—XXIV.
[15] Litera *M*, de exemplu, înaintată la tipar, va forma, singură, un volum.
[16] *Dicţionarul limbii romîne*, tomul I, partea I, p. XL.
[17] *Ibidem*, tomul al II-lea, partea I [p. 1].

În noua versiune a dicționarului academic acest sistem de concentrare a fost părăsit : fiecare cuvînt, oricît de neînsemnat, apare ca articol independent.

Există unele deosebiri nete între cele două dicționare academice și în privința filiației, a „clasificării înțelesurilor". Sîntem în totul de acord cu Sextil Pușcariu, care afirma că „grija de căpetenie a lexicografului" trebuie s-o constituie „clasificarea înțelesurilor" și că într-un dicționar istoric și etimologic „singura cale" ce poate fi aleasă în organizarea cuvîntului polisemantic e „cea etimologică" [18].

Principiul nu poate fi totuși redus la această unică recomandare generală, căci regula are numeroase excepții ; în cazul cuvintelor cu etimologie necunoscută ori nesigură, al formațiilor onomatopeice ori al împrumuturilor recente, principiul amintit este inaplicabil. Pentru motive lesne de înțeles, în toate aceste cazuri autorii noului dicționar academic au stabilit filiația cuvîntului polisemantic pornind de la atestările cele mai vechi. Neurmînd aceeași cale — probabil în primul rînd din cauza sărăciei izvoarelor — opera lexicografică anterioară conține numeroase filiații semantice arbitrare, false. La sute de neologisme, de exemplu, autorii vechiului dicționar au transpus în limba română succesiunea din limba de origine a sensurilor cuvîntului, inventînd verigi inexistente ori inversînd verigi semantice reale [19].

Este cunoscut faptul că în dicționarul lui Sextil Pușcariu a fost inclusă, imediat după cuvîntul-titlu, traducerea în limba franceză a sensurilor cuvintelor românești. Procedeul fusese justificat ca „o înlesnire" făcută „streinilor" interesați de limba noastră. În noua versiune a lucrării academice s-a renunțat cu totul la acest procedeu care, justificat ori nu, a dus la rezultate hibride, la concentrarea într-o singură operă lexicografică a două dicționare de tipuri diferite. E de presupus că străinii care lucrează în domeniul filologiei romanice și sînt interesați de limba română posedă acel minimum de cunoștințe care să le permită a consulta un asemenea dicționar exclusiv unilingv. De altfel, autorii vechii versiuni a lucrării transformaseră pe alocuri această traducere într-un scop în sine, deoarece ea substituie, la unele cuvinte „mai grele de definit", însăși definiția românească ; sensurile de bază ale lui *ac*, *alb*, *albină*, *face*, *fericit* etc., de exemplu, apar în dicționar numai cu traducerea în limba franceză.

Cele două opere lexicografice academice se deosebesc structural între ele și în privința definițiilor. Nu este vorba numai de modul foarte diferit în care apar definiți în aceste dicționare termenii cu conținut filozofic și social-politic, mod care reflectă, în vechea versiune, punctul de

[18] *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea I, p. XXXI.

[19] Primul sens al lui *clientelă* („totalitate a clienților unui patron ori patrician" la romani), susținut de un izvor din secolul nostru, e urmat de un al doilea sens („ocrotire, sprijin, apărare"...) înregistrat încă de Șincai și Bălcescu ; *figură* începe cu un sens („formă vizibilă a unui corp...") pentru care autorii lucrării nu au izvoare, și continuă cu unul („forma obrazului, expresia feței") avînd atestări de la Dosoftei ; în sfîrșit, primul sens al neologismului *guvern* („formă politică de ocîrmuire a unui stat"), lipsit de izvoare, e urmat de un sens („cei care au conducerea politică a unui stat") care apare încă de la Iancu Văcărescu. V. exemple și mai convingătoare la *cinism* și *chintesență*.

vedere al claselor pe atunci dominante sau, în cel mai bun caz, o atitudine obiectivistă. În paralelismul nostru nu avem în vedere nici conținutul definiției unor termeni tehnico-științifici, în general nesatisfăcător în versiunea anterioară a dicționarului. Ambele aspecte amintite sînt, în ultimă instanță, explicabile prin faptul că cele două opere lexicografice au fost elaborate în epoci diferite și de pe poziții deosebite.

Ceea ce surprinde astăzi, în primul rînd, în organizarea definițiilor din vechiul dicționar academic este lipsa aproape totală a normelor, libertatea absolută în formulări, dezechilibrul flagrant în volumul acordat definiției diverselor elemente lexicale. Aceste aspecte sînt cu atît mai greu de explicat cu cît întreaga elaborare fusese definitivată de un singur om, care afirma chiar că a asigurat astfel lucrării „o unitate desăvîrșită".

La numeroase cuvinte vechi și populare Sextil Pușcariu continuă, cu unele comprimări, linia definiției enciclopedice din *Etymologicum magnum Romaniae*, pe care, teoretic, o combătuse. Astfel, definiția propriu-zisă a *calului* este „completată" cu asemenea precizări : „Calul nechează (ninchează), rînchează, (s)forăie (fornăie), miho(eșt)e (mihotește)... Calul are mai multe umblete : la pas, în trăncăneală (trăncălău) sau la țăcăneală, în trepegior, în treapăd... După fire, temperament, constituție etc., se zice că..." etc. etc. ; după definiția verbului *a coase* urmează enumerarea felurilor de cusături cunoscute, insistîndu-se asupra celor ornamentale ; *broasca* este un „animal amfibiu" care „orăcăiește, ocăcăiește, cîrîie, strigă, cîntă", iar *lacrimile* niște secreții care „umplu, podidesc sau înecă pe cel ce nu le stăpînește" și care „ies, pornesc, pică, ciuruiesc sau curg din ochi" etc. etc. ; *jurămîntul* „se face, se dă, se depune, se prestează, se deferă, se ia cuiva", iar „cel ce nu-și ține jurămîntul fără să fie dezlegat de el își calcă jurămîntul" ; definiția *hînsarilor* constituie un mic paragraf de istorie națională (— „la origine, hînsarii par a fi fost un fel de haiduci slobozi și se pot constata în sec. XV în Țara Romînească. Cînd Vlad Dracul impută brașovenilor, pe la 1431—1433, că adăpostesc... ..." —), iar cea a cuvîntului *bade* începe, la rîndul ei, cu o „povestire" („cuvîntul *bade* era odinioară, cînd romînii trăiau în comunități mai mici, și, prin urmare, cei ce se întîlneau zilnic se și cunoșteau, termenul general prin care...") ; în sfîrșit, despre *biet* se afirmă că „e un adjectiv care nu exprimă o însușire a cuiva (sau a ceva), ci are un conținut curat sentimental...". Asemenea digresiuni, care au în vedere conținutul noțiunii, legăturile ei cu alte noțiuni ale lanțului asociațional etc. nu mai apar niciodată în noua versiune a lucrării, redusă la definirea strict lingvistică a obiectului. Dar nici în vechiul dicționar academic procedeul de definiție amintit nu se extinde la întregul lexic vechi și popular, și nici măcar la termenii de același tip, care apar tratați în tipare adesea diametral opuse, cu o inconsecvență care demonstrează absența oricărei norme. Astfel, la unii termeni de acest tip definiția lingvistică este înlocuită în întregime prin elemente tangente, pur enciclopedice, la alții nu mai apare nici un fel de definiție, elementul semantic fiind lăsat pe seama traducerii în limba franceză și a citatelor ilustrative. Verbul *a atinge* (în sensul lui de bază) ori adjectivul *galben*, de exemplu, sînt

lipsite cu totul de definiții, iar substantivul *foc* are, în sensul principal, această unică „definiție" prin asociație : „focul se aprinde sau se încinge, arde (cu pară, cu flacără, cu vîlvătaie sau înăbușit, mocnit) și se stinge. Focul dogorește sau bate ; bobotește, vîjîie ; lămurește" (v. exemple asemănătoare la *cercul* din viticultură, la primul sens al adjectivului *greu* etc. etc.).

Organizarea cuvintelor în „cuiburi" lexicale are, în vechiul dicționar academic, o consecință extrem de negativă asupra definiției termenilor subsumați, derivați ori nu ai termenului principal din „cuib". Autorii au comprimat aici la maximum indicațiile semantice, sau au renunțat cu totul la ele ; mii de cuvinte din interiorul „cuibului" lexical sînt lipsite de definiție (de exemplu, *buimăceală*, *buhăire*, *căutător*, *concepere*, *concentrat*, *fugaș*, *fugarnic*, *fugos*, *idealizare*, *identificare*, *ideologie* etc. etc.). Lărgirea excesivă a definiției, în sens enciclopedic, pe de o parte, comprimarea ori suprimarea ei, pe de alta, creează o contradicție internă flagrantă din acest punct de vedere. Principiile care călăuzesc noua versiune a lucrării prevăd definiții independente pentru absolut toate cuvintele înregistrate, cu excepția acelora al căror sens n-a putut fi deocamdată precizat.

În sfîrșit, libertatea aproape absolută în formularea definițiilor vechiului dicționar se manifestă prin numeroase neglijențe (stilistice ori gramaticale) elementare, prin folosirea unui limbaj inadecvat. Astfel, întîlnim mereu indicații semantice care, din punct de vedere morfologic, se află pe alt plan față de planul morfologic al cuvîntului-titlu : adjectivul *aspru* este definit ca substantiv („*ceva* cu o suprafață mai mult sau mai puțin gloduroasă..."); verbul *auzi*, de asemenea, ca substantiv („*actul* sufletesc al perceperii sunetelor și zgomotelor..."), iar *colorant*, considerat deopotrivă adjectiv și substantiv, apare numai cu definiție de adjectiv („înzestrat cu proprietatea de a colora") etc. etc. Alteori indicațiile semantice sînt covîrșite de elemente lexicale regionale și devin, din această cauză, inaccesibile : *atîrnătoarea* este definită prin sinonimul „mirizuș", *burduloiul* prin „turugă", *coașca* este un „golomoz", iar *concavitatea* o „găvănătură" ; *burca* este o „turtă de făină de popușoi", iar *cioclejul* o „parte din tulpina popușoiului" etc. etc. Colectivul noului dicționar academic s-a străduit să evite asemenea rezolvări semantice nefericite, luptînd în mod sistematic pentru definiții adecvate, formulate într-o limbă cît mai îngrijită.

Cele două dicționare academice se deosebesc între ele și prin *modul de folosire a izvoarelor*. Deosebirea cea mai evidentă rezultă din volumul foarte diferit de extrase de care a dispus fiecare dintre cele două lucrări. În prima versiune, sărăcia extraselor a obligat pe autori să renunțe la urmărirea și demonstrarea continuității istorice a cuvintelor în izvoarele de limbă românească ; mai mult, chiar „numărul citațiunilor" existente în fișierul lucrării a fost redus, în opera elaborată, „la minimul posibil" [20] ; mergînd din concesie în concesie, autorii dicționarului renunță pînă la

[20] *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea I, p. XII.

urmă și la orînduirea strict cronologică a izvoarelor și despart, în mod artificial, extrasele lor în „izvoare ale definiției" și „izvoare ilustrative", contextele, izolîndu-le ca atare.

Fără a folosi nici ei întregul material adunat, autorii noului dicționar s-au străduit totuși să recompună în mod sistematic, cu ajutorul izvoarelor, întreaga viață în limbă a cuvintelor și a sensurilor, lucru de cele mai multe ori posibil datorită înmulțirii considerabile a extraselor. Pe de altă parte, în noua lucrare ordinea citatelor ilustrative și a tuturor celorlalte izvoare care susțin cuvîntul este strict cronologică și se încadrează astfel în caracterul de bază al operei, acela de dicționar istoric.

Pentru a încheia confruntarea întreprinsă, amintim că în dicționarul academic care se elaborează în prezent alineatul final al fiecărui articol, cuprinzînd etimologia cuvintelor înregistrate, este mai redus decît în versiunea anterioară. Concentrarea se justifică prin două împrejurări generale : în primul rînd, faptul că numeroase etimologii nesigure, și deci larg discutate în vechiul dicționar, au fost rezolvate între timp duce acum în mod firesc la înlocuirea explicației amănunțite cu una sumară precisă ; în al doilea rînd, multe explicații amănunțite care ar fi putut figura în această lucrare au fost lăsate pe seama Dicționarului etimologic al limbii romîne, a cărui elaborare este prevăzută în anii următori.

★

Faptele prezentate mai sus ni se par suficiente pentru a demonstra că *Dicționarul limbii romîne* care se redactează în prezent, sub egida Academiei Republicii Populare Romîne, este o lucrare de sine stătătoare. Orientarea și structura generală a noii opere lexicografice arată clar acest lucru. Pornind de la experiența înaintașilor, dar îmbogățind-o radical în noile condiții și înlăturînd din ea ceea ce nu mai corespunde progresului disciplinei, colectivul este totodată conștient că lucrarea pe care o realizează nu va fi nici ea perfectă. Depunînd eforturi deosebite, speră totuși să răspundă cum se cuvine marii încrederi ce i s-a acordat și să răsplătească lunga așteptare a cititorilor.

VARIANTELE CUVINTELOR ÎN *DICȚIONARUL LIMBII ROMÎNE*

DE

LIDIA SFÎRLEA

Într-un anumit sens, se poate spune că orice cuvînt are nu numai o istorie a conținutului semantic, ci și o istorie a formei, oglindită în așa-numitele *variante*. Varianta este, prin definiție, o abatere de la norma lingvistică în vigoare. Această abatere poate să aibă un caracter necesar, adică să corespundă unui stadiu de dezvoltare a limbii, sistemului unui grai teritorial etc., sau poate să fie întîmplătoare, datorîndu-se unui accident fonetic, unei tendințe particulare, unei influențe străine. Astfel, faptul că în romîna veche cuvîntul *masă* apărea sub forma nemonoftongată *measă*, că în Moldova el se pronunță cu *-î* în loc de *-ă*, că pluralul său, *mese*, se realizează în unele graiuri sub aspectul *mesă* sau *mesî* — toate acestea reprezintă fenomene previzibile, necesare din punctul de vedere al istoriei și al geografiei limbii romîne. În schimb, este imprevizibil, accidental, bazat pe o simplă analogie, faptul că pluralul în *-e* al aceluiași cuvînt e concurat de un plural în consoană, concretizat în formele regionale *mesi*, *măsi*[1], *meși*, *măși*[2]. De asemenea, sînt normale, pentru textele rotacizante și pentru o mică arie lingvistică de azi, forme de tipul *cîre* „cîne", *mîră* „mînă", *pîră* „pînă" etc., în timp ce prezența sporadică pe teritoriul țării noastre a lui *fărină* „făină"[3], *sărin* „senin" ș.a. — cu *r* etimologic păstrat, nu dezvoltat dintr-un *n* — constituie un caz particular, chiar dacă își are explicația lui.

Pornind de la aceste realități, *Dicționarul limbii romîne* își propune să înregistreze, în general, numai acele variante care nu se explică prin evoluția firească a limbii, care nu se încadrează într-un sistem de corelații, care nu au, prin urmare, un fundament fonetic delimitat în timp sau în

[1] Pronunțate *mes*, *măs*.
[2] Forma *măși*, prin analogie cu cuvinte de tipul *casă* — pl. *căși*.
[3] Acesta din urmă, făină, rezultat, după cum se știe, dintr-un mai vechi *fănină*.

spațiu. Criteriul stabilit în operația de selectare a formelor este justificat, întrucît un dicționar de felul celui amintit nu constituie un tratat de fonetică istorică sau de geografie lingvistică. Scopul lui esențial rămîne definirea și ilustrarea diverselor nuanțe semantice, redarea înlănțuirii logice și istorice a sensurilor fiecărui termen. Aspectul formal al cuvîntului prezintă interes pentru dicționar numai în măsura în care nu se subordonează unei structuri fono-morfologice.

Adoptînd o transcriere simplificată și unitară a textelor vechi și populare, *Dicționarul limbii romîne* păstrează în citate anumite variante specifice pentru o epocă sau pentru o regiune, dar nu relevă în alineatul penultim al articolelor sale decît abaterile întîmplătoare, nelegate de o regularitate, indicînd răspîndirea lor (popular, regional, Transilv. etc.), precizînd situația lor în limbă (ieșit din uz, rar, neobișnuit, suspect etc.), încercînd uneori să le determine cauza (metateză, sincopă, etimologie populară, influența unei limbi străine etc.).

Abaterea poate să se manifeste în așa fel încît să nu modifice aspectul fonetic al cuvîntului-titlu, în care caz ea nu e considerată, în dicționar, o variantă propriu-zisă. De exemplu, duble sau triple accentuări, de felul lui *academíe* — (rar) *académie*, *bolnáv* — (Mold., Transilv.) *bólnav*, *caractér* — *carácter*, *cavalérie* — (Transilv., Bucov.) *cavalerie*, *mangáliță* — *mángaliță* — *mangaliță*, *mirós* — (regional) *míros* etc. [4], sînt semnalate înaintea variantelor și redate cu caractere cursive, la fel ca și grafiile vechi, etimologice (*foot-ball* „fodbal", *„high-life* „hailaif", *Mac Adam* „macadam", *maremmatic* „maremătic", *messă* „mesă") sau pronunțările neliterare (*te-a-tru* pentru „tea-tru", *vio-rea* pentru „vi-o-rea").

Mențiunile asupra schimbărilor pe care le suferă formele flexionare ale cuvîntului alcătuiesc adesea, în dicționar, un capitol vast și interesant, care precedă grupul variantelor. De pildă, la numeroase substantive feminine, alături de pluralul în consoană moale, se înregistrează (rar, regional, învechit etc.) pluralul în *-e* : *coli—coale*, *maici—maice*, *măști—măște*, *mătci—matce*, *roți—roate*, *școli—școale* sau, invers, pluralului consacrat în *-e* i se adaugă (învechit, regional etc.) cel în consoană moale, care implică, de obicei, și schimbarea unor sunete din temă : *case—căsi*, *căși*, *macarale—măcărăli*, *maghernițe—magherniți*, *mahalale—măhălăli*, *mantale—mantăli*, *măntăli*, *mantăi*, *măntăi* [5]. Substantivele neutre prezintă forme duble de plural în *-e* și în *-uri*, fiind adesea greu de stabilit care dintre ele are răspîndire și frecvență mai mare, deci care trebuie dată pe prim plan : *decese—decesuri*, *macaze—macazuri*, *macferlane—macferlanuri*, *madrigale—madrigaluri*, *maiuri—maie*. Uneori, la pluralul aceluiași cuvînt concurează mai multe forme : *certuri—certe* — (rar) *certi*, *mărfuri*—(învechit) *marfe*, *mărfi*. Alteori formele respective se speciali-

[4] În majoritate explicabile prin apropierea de forme similare (*mangaliță*), analogic cu derivatele în *-iță* ; *mătur* asociat cu *mător*), prin influența unei alte limbi decît cea din care provine cuvîntul (*académie* după latină ; *carácter*, *cavalerie* după germană) etc.

[5] Firește, nu s-au luat în considerare forme articulate de tipul *catastrofile*, *relilor*, care nu reflectă un plural diferit, ci trecerea lui *-e* neaccentuat la *-i*, fenomen cunoscut azi regional și destul de frecvent în scrierile mai vechi.

zează pentru cîte un sens al cuvîntului : *matinee* „spectacole de dimineață", față de *matineuri* „rochii". Întîlnim mai ales în textele vechi și populare, plurale rare, neobișnuite, aproape suspecte, în care nu se face alternanța fonetică necesară cu singularul (*carți* pentru „cărți", *maestri* pentru „maeștri", *maghi* pentru „magi"), plurale rezultate dintr-o adaptare improprie la sistemul gramatical romînesc (*macarele* „macarale", *matinele* „matinee") sau plurale care presupun schimbarea genului substantivului, fără însă a-i altera forma de singular (*căuși* m., față de *căușe* n., *cîrnațe* n., față de *cîrnați* m., *macuri* n., față de *maci* m., *magneturi* n., față de *magneți* m., *secoli* m., față de *secole* n., *umere* n., față de *umeri* m.).

În strînsă legătură cu formele de plural apar genitiv-dativele *maichii* și *maicei* față de *maicii*, *righii* și *rigăi* față de *rigii*, *vînătoarei* față de *vînătorii* etc.

Dicționarul înregistrează vocative duble la singularul unor substantive feminine (*fată—fato*, *soră—soro*) sau al unor masculine de tipul *domnule* — (învechit) *doamne*, *omule*—(învechit) *oame*.

În cadrul verbului se menționează formele verbale cu și fără sufix (prez. ind. 1 sg. *lucrez* — regional *lucru*), uneori specializate pe sensuri (prez. ind. 1 sg. *manifest* „exprim" — *manifestez* „particip la o manifestație", *socotesc* „calculez" — *socot* „cred, consider"); se consemnează iotacizarea (prez. ind. și conj. 1 sg. *auz*, *crez*, *spui*, *văz* pentru *aud*, *cred*, *spun*, *văd*), precum și existența regională a unor forme verbale învechite (perf. s. 1 sg. *mersu* pentru *mersei*).

Variantele propriu-zise, adică abaterile de la însăși forma cuvîntului titlu, se disting în DLR prin aspectul grafic (caractere grase) și prin faptul că apar nu numai în alineatul penultim al cuvîntului de bază, ci și ca trimiteri, la locul lor alfabetic. După cum am arătat mai sus, din mulțimea variantelor unui cuvînt dicționarul a ales pe acelea care corespundeau unui anumit principiu. Orice particularitate fonetică normală (pentru o epocă sau pentru o regiune) a fost neglijată, varianta fiind redată într-o formă așa-zicînd „literarizată". Se sustrag acestui tratament două categorii de variante. În primul rînd cele atestate exclusiv în forma specifică timpului sau locului de circulație. De exemplu, *mașînă*, simplă pronunțare regională față de *mașină*, nu s-a dat ca variantă ; dar rostirea respectivă s-a respectat în variantele *mîrșînă* și *morșînă*, la care nu s-au înregistrat corespondente cu *i* după *ș*. Aceeași situație la *magazin*, unde nu figurează printre variante un *magazîn*, dar vom găsi pronunțarea dură a lui *z* în *măgăzîn* și *măgăzînă*.

A doua categorie de variante nesupuse „literarizării" e alcătuită din forme care pot fi explicate și altfel decît prin acțiunea unei legi fonetice. De exemplu, trecerea lui *ă* protonic la *a* nu a fost semnalată în cazuri ca *barbat* „bărbat", *pacat* „păcat", dar s-au lucrat ca variante *macai* la *măcăi*, *masăriță* la *măsăriță*, deoarece forma lor ar putea rezulta dintr-o analiză etimologică, din apropierea de cuvîntul de la care s-a făcut derivarea (*mac*, respectiv *masă*). În principiu, nu s-a luat în considerare corelația de timbru

a consoanelor; totuşi, la substantivul *marţ* „martie" s-au dat variantele *marţi* şi *marţiu*, ele marcînd apropierea de etimonul latin [6].

Reducerea fonetismelor specifice şi, în general, selectarea formelor cuvîntului-titlu, fac ca numărul de variante să difere de la un grup lexical la altul. Sînt, de obicei, mai sărace în variante cuvintele moştenite, care s-au cristalizat relativ uşor într-o formă oarecare, pe cînd termenii de origine obscură şi împrumuturile, necesitînd un proces de adaptare, au circulat şi mai circulă adesea sub zeci de variante lexicale.

Este de la sine înţeles că aproape fiecare variantă, indiferent de tipul cuvîntului căruia îi aparţine, îşi are viaţa proprie, în consecinţă solicită o cercetare specială. În cele ce urmează, vom încerca totuşi să desprindem faptele mai generale legate de existenţa variantelor, urmărind îndeosebi determinarea lor cauzală şi semnificaţia lor pentru istoria lexicului romînesc.

Probleme morfologice

Multe din variantele înregistrate de DLR îşi găsesc motivarea pe plan morfologic.

Există, de exemplu, o tendinţă foarte răspîndită în limba populară de a nu accepta substantive terminate în *a* accentuat. Această tendinţă explică de ce seriei cunoscute *căţeauă*, *purceauă*, *steauă*, *viţeauă* i se adaugă exemple mai noi, de felul lui *basmauă*, *macarauă*, *maiauă*, *mantauă*, *mascarauă*, *parauă*, cu forma nearticulată refăcută după cea articulată. Uneori, pentru evitarea terminaţiei *-a*, se recurge la un artificiu prozodic — schimbarea accentului : *măhálă* „mahala", *máscără* „mascara", alteori se reface singularul după plural : *madelă* „madea" (pl. madele), *mandanelă* „mandanea" (pl. mandanele), *manelă* „manea" (pl. manele).

Refacerea singularului după plural, procedeu destul de frecvent în limba veche şi populară, dă naştere unor forme interesante în cadrul masculinelor şi neutrelor. Se creează noi alternanţe fono-morfologice prin modificarea consoanei finale a singularului (*matrod* „matroz" [7], *mădrat* „madraţă" [8]) sau prin eliminarea silabei finale de la forma de singular (*mald* „maldăr" [9]).

Pluralul comun al femininelor şi neutrelor provoacă o permanentă pendulare de la neutru la feminin şi în sens invers, ceea ce explică, în ultimă analiză, mulţimea variantelor cu alt gen decît cel al cuvîntului-titlu : *macată* f., faţă de *macat* m., *macorteaţă* f., faţă de *macorteţ* n., *madrigală* f.,

---

[6] Criteriile de literarizare aplicate variantelor sînt valabile şi pentru unele cuvinte-titlu. Astfel, deşi nu s-a dat pronunţarea specific moldovenească a lui *-ea* ca *-e*, totuşi găsim cuvinte ca *maié*, *mané* reproduse întocmai după izvoare şi reprezentînd, poate, forma etimologică.

[7] Prin analogie cu *brad* — pl. *brazi*, *irod* — pl. *irozi*.

[8] Care se explică prin aceeaşi analogie ca şi *cîrnat* < *cîrnaţ*. Diferenţa de gen faţă de cuvîntul-titlu are o bază etimologică (maghiară) şi se regăseşte în variantele *madraţ*, *matraţ*, *mădraţ*. Avînd în vedere toate acestea, putem preciza că varianta *mădrat* nu constituie varianta directă a cuvîntului-titlu, ci o variantă a variantei *mădraţ*.

[9] Cuvîntul *maldăr* prezintă, printre numeroasele lui variante, pe *maldur*, de la al cărui plural *malduri* s-a format noul singular *mald* (prin analogie cu *fald* — pl. *falduri*). Este vorba deci, ca şi mai sus, de o variantă a variantei.

față de *madrigal* n., *magazină* f., față de *magazin* n., *maglu* n., față de *maglă* f., *manejă* f., față de *manej* n., *omlet* n., față de *omletă* f., *parantez* n., față de *paranteză* f. etc. Se observă cu ușurință că tendința principală merge înspre formarea de feminine de la neutre. Mișcarea inversă este mai puțin frecventă și, de obicei, forma neutră, ca variantă a unui feminin, are un suport etimologic. De exemplu, *mantel* pentru „mantelă" își găsește justificarea atît în etimonul italian *mantello*, cît și în corespondentul rusesc *манмел*; *matricol* și *matricul* pentru „matricolă" pot fi explicate prin germ. *Matrikel*, ca și prin modul de pronunțare a cuvîntului în limba franceză.

Variantele substantivelor vorbesc despre oscilația care a avut sau mai are loc în privința unor terminații nominale. Astfel, femininele paralele în *-ie* și *-iune*, dacă nu s-au specializat pe sensuri (ca în *porție — porțiune*, *rație—rațiune*, *secție—secțiune*) și-au delimitat, în general, poziția. Formele în *-iune* au rămas de obicei învechite (*asociațiune*, *lecțiune*, *emanațiune*, *macerațiune*, *manipulațiune*, *terminațiune*), mai rar s-au consacrat, condamnînd corespondentele în *-ie* la dispariție (*acție*, *nație*). Procesul de fixare în limbă a uneia din variante continuă însă și azi. *Dicțiune—dicție*, *funcție—funcțiune*, *malversație—malversațiune* sînt dublete pe care dicționarul le înregistrează fără a le diferența prin mențiuni asupra răspîndirii și frecvenței.

Un exemplu similar îl oferă neologismele de genul neutru, în cadrul cărora lupta dintre terminațiile *-j* și *-giu* [10] s-a soldat diferit de la caz la caz: *manegiu*, *martiragiu*, *masagiu*, *peisagiu*, *personagiu* etc. au rămas variante învechite sau rare față de corespondentele în *-j*, în timp ce *colegiu*, *cortegiu*, *naufragiu*, *sacrilegiu* ș.a. s-au impus față de variantele în *-j* care azi nu mai au circulație.

Schimbarea terminației unor substantive poate determina trecerea lor de la o declinare la alta. Variante învechite și regionale atestă oscilația masculinelor între declinarea a doua și a treia (*berbec* „berbece", *iepur* „iepure", *mandante* „mandant", *martore* „martor", *mascure* „mascur", *viezur* „viezure"), trecerea femininelor de la declinarea a treia la întîia (*matană* „metanie", *păturnică* „potîrniche", *roșă* „roșie") etc.

În categoria verbului, variantele scot la iveală oscilația între conjugarea I și a IV-a, rezolvată uneori prin consacrarea uneia dintre forme (*maimuța*, *manevri*, *molișa* sînt învechite, rare sau regionale față de *maimuți*, *manevra*, *moleși*) sau prin specializarea pe sensuri (*găta* „termina" — *găti* „prepara bucate"), alteori rămasă pînă azi nerezolvată (*aciui—aciuia*, *curăța—curăți*). Sporadic, dicționarul înregistrează și alte schimbări de conjugare: *aude* „auzi", *făcea* „face", *rămînea* „rămîne" etc.

Raportul variantei cu etimonul

Una din problemele-cheie în interpretarea variantelor o constituie relația lor cu etimonul, manifestată în forme variate și complexe.

1. Varianta poate să aibă la bază alt etimon decît cel al cuvîntului-titlu. Diferența etimologică se reflectă fie în terminație (*aconto* din it.,

[10] Prima de origine franceză, a doua datorată mai ales limbii latine și italiene.

macrocosmos din gr., *magnificenție* din lat., *magnesia* din ngr., *manevăr* din germ., magh. față de corespondentele de origine franceză *acont*, *macrocosm*, *magnificență*, *magnezie*, *manevră*; *majorita* din it. față de *majoritate* din lat.), fie în aspectul fonetic al variantei (*maghie* din gr., *maghistrat* din germ., *maior*, *maiuscul* din lat., *malatie*, *mascheradă* din it., *malacov*, *manjetă* din rus., *mandalină* din tc., față de corespondentele de origine franceză *magie*, *magistrat*, *major*, *majuscul*, *maladie*, *mascaradă*, *malacof*, *manșetă*, *mandarină*; *malt* din fr. față de *malț* din germ.; *măiran*, *maioran* etc. din lat. față de *măghiran* din germ.; *hraniță*, *macovei* din ucr. față de *graniță*, *macavei* din alte limbi slave; *milotea* din ngr. față de *malotea* din tc.) [11].

Aparent, deosebirea etimologică dintre variantă și cuvînt vine în contradicție cu unul din principiile fundamentale ale dicționarului, care cere să se trateze în articole independente cuvinte de proveniență diferită. Într-adevăr, majoritatea exemplelor citate, și alte cazuri similare, s-au aflat temporar sub semnul întrebării : un cuvînt (cu variantă) sau două cuvinte? Chestiunea s-a rezolvat de la caz la caz, ținîndu-se seamă de ansamblul complex al faptelor particulare care determină direct și concret situația cuvîntului. De pildă, deși diferența formală între *macrobiotică* și *macroviotică* este neînsemnată, totuși cuvintele respective s-au lucrat separat, întrucît la originea lor diferită (primul din germ., fr., al doilea din ngr.) se adăuga vechimea atestărilor (pentru *macroviotică* ultimul izvor de care dispunem este dicționarul lui Laurian și Massim, în timp ce *macrobiotică* e atestat de la începutul secolului XX încoace). Argumente asemănătoare au impus tratarea în două articole a lui *magnis* (din gr.) față de *magnet* (din fr.) [12], a lui *machină* (din lat.) față de *mașină* (din fr.) [13] etc.

De cele mai multe ori, însă, cuvinte de origini diferite se împletesc atît de strîns prin formă, conținut și evoluție, încît izolarea lor ar fi nu numai dificilă, ci și artificială. Este clar, de exemplu, că *octombrie* are origine slavă, *manevră* origine franceză și că formele regionale *october*, *octobăr*, *manevăr* provin din germană sau maghiară. Dar sinonimele paralele s-au întrepătruns de-a lungul timpului și au dezvoltat forme intermediare de tipul *octomber*, *octombere*, *octomvere*, *manevără*, *manevură*, *manegură* etc. Cărui cuvînt îi aparțin azi asemenea variante? Celui slav (respectiv francez), ori celui de origine germano-maghiară? Evident că formele se leagă de amîndouă în egală măsură, ceea ce pledează pentru reunirea lor sub un titlu comun.

Uneori, tratamentul independent ar pulveriza inutil în dicționar formele, pătrunse pe diverse căi, ale unuia și aceluiași termen. Dacă nu s-ar da la *oftică* trei grupuri de variante (*ohtică*, *optică* etc. legate de forma de origine greacă, *hectică*, *hăptică* etc., de proveniență maghiară, specifice pentru Transilvania și *ieptică*, *iftică* etc. forme bănățene de origine sîrbească), ar însemna ca termenul, denumind aceeași noțiune, să figureze la

[11] Există, desigur, cazuri în care întreaga structură a variantei trădează apartenența la un alt etimon. De exemplu, varianta învechită *marmure* este, probabil, forma moștenită din latină, pe cînd cuvîntul-titlu *marmoră* e preluat recent din limbile romanice.

[12] *Magnit* (din ngr.) rămînînd însă variantă la *magnet*.

[13] Notăm că între *machină* și *mașină* există și importante diferențe de sens.

trei litere diferite, fără să mai aducem în discuție dificultatea de a repartiza tot restul variantelor la locul potrivit.

De altfel, proveniența variantei nu este întotdeauna foarte precisă. Varianta poate, prin forma ei, să sugereze un eventual etimon diferit, o eventuală influență străină, un intermediar posibil în calea pătrunderii sale în limba romînă. De exemplu, formele cu *á* > *oá* în împrumuturi de origine germană (*moahăr* „mahăr", *moalăr* „maler", *moaltăr* „malter") indică, în genere, intermediul limbii maghiare; ele se pot datora însă tot atît de bine pronunțării austriece sau săsești. Pentru variantele *maistor* și *maistur* ale lui *maistru*, DLR trimite la s.-cr. *majstor*, dar formele respective pot fi și rezultatul unei evoluții pe teritoriul limbii romîne.

Faptele de mai sus elucidează și justifică concepția lexicografică potrivit căreia cuvîntul e un ansamblu unitar de sensuri și de forme, iar izolarea variațiilor semantice și formale nu-și are rostul decît în ipoteza că procesul dezvoltării lor istorice a urmat linii net independente.

2. Varianta poate să reflecte o altă formă a etimonului. De exemplu, cuvîntului *chihlimbar* îi corespund în turcă (limba de origine) mai multe forme, printre care *kehribar*, de unde se explică, fără îndoială, variantele învechite din limba romînă *chehribar*, *chihribar*. Cuvîntul *mansup* își are, de asemenea, corespondentul său perfect în turcă, iar variantele *mansip*, *mansep* se bazează pe o a doua formă existentă în aceeași limbă. Pentru *majolică*, franceza cunoaște forma *majolique* dar și *maïolique*, de unde varianta romînească, rar întrebuințată, *maiolică*.

Adesea diferența dintre variantă și cuvîntul-titlu nu este decît o consecință a diferenței dintre forma scrisă și forma pronunțată a aceluiași cuvînt-etimon. Varianta *macahon*, de pildă, reprezintă rostirea rusească normală (cu *o* protonic trecut la *a*) a etimonului din care rezultă și cuvîntul de bază *macohon*[14]. *Manific*, *magnifisensă*, *matematisian* sînt variante învechite care redau — mai mult sau mai puțin — pronunțarea franceză, pe cînd formele actuale (*magnific*, *magnificență*, *matematician*) sînt legate de grafia etimonului. Substantivele masculine și neutre de origine germană terminate în *-er*, *-el*, *-en* prezintă de obicei dublete de felul lui *casten—castăn*, *chelner—chelnăr*, *maler—malăr*, *parizer—parizăr*, *șnițel—șnițăl*, care arată dubla cale de pătrundere a acestor împrumuturi (prin scris și oral). Și nu este ușor de stabilit (mai ales cînd termenul circulă regional) care din forme e varianta celeilalte.

3. În sfîrșit, varianta poate să oglindească etimonul mai fidel decît o face cuvîntul de bază. Deși *Dicționarul limbii romîne* caută să dea în titlul articolelor sale formele cele mai apropiate de cuvîntul originar, totuși, de multe ori, realizarea acestui deziderat este imposibilă. Avînd și un scop normativ, dicționarul e obligat să țină seamă nu numai de raportul fonetic și morfologic al cuvîntului cu etimonul, ci și de răspîndirea și frecvența diverselor forme, de consacrarea uneia sau a alteia dintre variante în limba veche sau actuală, în graiuri etc. Așa stînd lucrurile, ar fi de neconceput să apară drept cuvinte-titlu *cîne* în loc de *cîine*, *cure* în loc de *curge*, *fărină*

[14] Menționăm că însuși *h*, prezent atît în cuvîntul-titlu, cît și în variantă, marchează rostirea tipic ucraineană a lui *g*.

în loc de *făină*, *glangur* în loc de *grangur*, *igurt* în loc de *iaurt*, *mamcă* în loc de *mancă*, *mamos* în loc de *mamoș*[15], *meșterșug* în loc de *meșteșug*, *părete* în loc de *perete*, *pîne* în loc de *pîine* ș.a. Ele sînt tratate, pe bună dreptate, ca variante (învechite, regionale, rare etc.) care, prin aspectul formal, stabilesc o punte de legătură între etimon și cuvîntul-titlu.

Interesante pentru istoria lexicului romînesc sînt și variantele învechite ale unor neologisme, care ilustrează fazele procesului de adaptare : preluarea tale-quale a formei din limba străină (*macramé* „macrameu", *magnesium* „magneziu", *mandragora* „mandragoră")[16], adaptarea parțială la sistemul fonetic și morfologic al limbii romîne (*acuarelă* „acvarelă", *biurou* „birou", *majestuos* „maiestos", *matronă* „matroană"), adaptarea forțată, improprie, la vechiul sistem, manifestată mai ales prin tendința de a transforma pe *-ó-* al femininelor în *-oá-* [17] (*accesoară* „accesorie", *madoană* „madonă", *mahoană* „mahonă", *majoară* „majoră") și prin trecerea lui *a* al silabei inițiale sau protonice la *ă* (*maltrăta* „maltrata", *măcera* „macera", *măcula* „macula", *mălăit* „malahit", *mănechin* „manechin").

Nu întotdeauna asemănarea sau identitatea cu etimonul justifică includerea formei printre variante. Forme vechi sau regionale, total neadaptate sistemului romînesc și preluate de indivizi izolați de la vorbitori ai unei limbi străine cu care au venit nemijlocit în contact, nu pot fi luate în considerare. De exemplu, *asztalos* (pronunțat exact ca în limba maghiară), deși utilizat sporadic de unii ardeleni, nu va figura ca variantă la *astăluș*, căci nu este, în esență, o formă romînească.

Probleme fonetice

Eliminînd din cercul preocupărilor sale transformările regulate, necesare, determinate structural, *Dicționarul limbii romîne* prezintă, prin intermediul variantelor, fenomene fonetice disparate, de o mare diversitate, care nu se pretează ușor la o sistematizare și la o analiză globală. În cadrul acestor fenomene, distingem două categorii mai importante : tendințe vechi și regionale și accidente generale.

1. Înțelegem prin *tendințe fonetice vechi și regionale* acele fenomene care se repetă relativ frecvent în condiții similare, fără a forma însă o normă obligatorie pentru un stadiu de limbă sau pentru un grai oarecare.

În vocalism, constatăm, de pildă, tendința deosebit de puternică — amintită în treacăt mai sus — a trecerii lui *a* neaccentuat, mai ales în poziție protonică, la *ă*. Un număr impresionant de cuvinte — de origini și vechimi diferite — ilustrează acest fenomen care, prin răspîndire,

[15] Forma *mamoș* reprezintă un singular refăcut după plural.

[16] În mod aproape inexplicabil, unele neologisme s-au consacrat în această formă primitivă. De exemplu, *prova*, *pupa* au devenit în dicționar titluri de articole, deși variantele lor *proră*, *pupă* sînt mai normale în limba romînă.

[17] Prin analogie cu cuvinte în care *-oá-* al femininului singular alternează cu *-o-* al pluralului (*boală* — *boli*) sau al singularului masculin (*doamnă* — *domn*).

poate fi socotit mai degrabă popular decît regional. E suficient să citãm aici cîteva exemple din primele pagini ale literei *M* : *măcat* „macat", *măcaz* „macaz", *măcăhonaș* „macahonaș", *măcerare* „macerare", *măculare* „maculare", *măculat* „maculat", *mădamă* „madamă", *măgăzie* „magazie", *măgăzier* „magazier", *măgăzin* „magazin", *măgiun* „magiun", *măgnat* „magnat", *măi* „mai"[18], *măia* „maia", *măidan* „maidan", *măiestate* „maiestate", *măimuc* „maimuc", *mălac* „malac", *măldac* „maldac", *mănișcă* „manișcă", *mărchidan* „marchitan", *mătrăcucă* „matracucă", *măturitate* „maturitate", *mătustat* „matostat". Mai rar, întîlnim și situația inversă, care se explică fie printr-o analiză etimologică, fie printr-o hipercorectitudine, născută din reacția împotriva fenomenului anterior discutat : *macai* „măcăi", *macău* „măcău", *macriș* „măcriș", *magulie* „măgulie", *mamiță* „mămiță", *mamițică* „mămițică", *masăriță* „măsărița", *maslin* „măslin", *maslină* „măslină". Rezultă de aici că *a* și *ă*, înaintea silabei accentuate a cuvîntului, nu formează opoziție în limba veche și în cele mai multe dintre graiurile romînești actuale [19].

Cunoscuta oscilație între *ă* și *î* în limba veche, datorată unui probabil arhifonem intermediar, a fost neglijată de DLR. În schimb, consecințele ei pe plan regional apar în variante de felul lui *cîlcîi* „călcîi", *hîrăi* „hîrîi", *întâlni* „întîlni", *mînăstire* „mănăstire", *mînușă* „mănușă", *părău, pîrău* „pîrîu" , *vălcea* „vîlcea" etc.[20].

Un alt fenomen frecvent în limba veche și în graiuri este acela al înlocuirii reciproce a vocalelor labiale, indiferent de poziția lor în cuvînt : *abor* „abur", *iote* „iute", *macolă* „maculă", *magion* „magiun", *mahună* „mahonă"[21], *maiur* „maior", *majur* „major", *mandragură* „mandragoră", *mascor* „mascur", *matoritate* „maturitate", *motră* „mutră", *mozică* „muzică". Uneori, forma nouă, cu vocala schimbată, s-a consacrat în detrimentul formei vechi. De exemplu, figurează ca formă-titlu *dormi*, deși varianta ei *durmi*, păstrată regional, reprezintă dezvoltarea normală a etimonului latin. În graiurile din Transilvania s-a impus *manoș*, deși varianta sa *manuș* corespunde exact etimonului maghiar.

S-ar părea deci că opoziția vocalică *o-u* are un slab randament funcțional. Același lucru se poate spune și despre opoziția *e-i*. Cele două vocale palatale se pot substitui reciproc, numai că, în cazul lor, direcția în care se face schimbarea are o anumită semnificație. Trecerea lui *e* la *i* are un caracter oarecum popular (*diputat* „deputat", *mantică* „mantecă",

---

[18] Este vorba de adverbul *mai*, care în frază apare de obicei neaccentuat.

[19] Trecerile *a* > *ă* și *ă* > *a* apar sporadic, și în alte condiții, determinate de obicei de o deplasare a accentului : *mágariță* pentru *măgăriță*, *măgulă*, apoi *măgulă* pentru *mágulă*, *măhálă* pentru *mahalá*, *zăhăr* pentru *záhăr*.

[20] Această oscilație explică forme ca *mîngal* „mangal", *mîngălar* „mangalar", *mîngăliță* „mangaliță", *mîngealic* „mangealic", *mîngosit* „mangosit", *mînta* „manta", pe de o parte, și *maglisi* „mîglisi", *maglisitor* „mîglisitor", *manii* „mînei" pe de altă parte, în care trecerile *a* > *î* și *î* > *a* nu s-au făcut direct, ci prin intermediul unui *ă*, chiar dacă formele cu *ă* nu sînt atestate.

[21] Care însă s-ar putea datora și turcescului *maguna*.

matimatică „matematică", *pintru* „pentru", *trii* „trei", *trin* „tren", *vini* „veni"), în timp ce modificarea inversă e consecința unei false analize etimologice sau a unui hiperurbanism (*acatest* „acatist", *magnefic* „magnific", *manechiură* „manichiură", *manechiuristă* „manichiuristă", *manefest* „manifest", *manește* „manișcă", *matematec* „matematic"). Există cuvinte în care chiar și uzul literar actual oscilează între un *e* și un *i*: *diseară — deseară, fricție — frecție, misadă — mesadă, sălbatic — sălbatec, trimitere — trimetere, zănatic — zănatec*. În general, tendința la cuvintele din ultima categorie este înspre formele cu *i*, ele fiind simțite mai adecvate specificului limbii romîne.

Opoziția vocalică „labial — nelabial" nu este peste tot și în toate cazurile fixată. Variantele indică, pe de o parte, oscilația între *o* și *ă* (*cîrpoci* „cîrpăci", *lăcuitor* „locuitor", *maistăriță* „maistoriță", *maor* „mauăr", *ocăli* „ocoli", *plomîn* și *plumîn* „plămîn", *tăt* „tot"), pe de altă parte posibilitatea lui *u* și *î* de a se înlocui reciproc (*hîlpav* „hulpav", *îmbla* „umbla", *împle* „umple", *muli* „mîli", *pătrînjel* „pătrunjel", *vultoare* „vîltoare").

Nici opoziția „palatal-nepalatal" (*e-ă, i-î, ea-a*), determinată de caracterul consoanei precedente, nu dovedește o perfectă stabilitate. Lăsînd la o parte seria consoanelor care în unele graiuri sînt totdeauna dure, în altele totdeauna moi (*dăparte* „departe", *sară* „seară", *ține* „ține", *uște* „ușă", *zîce* „zice"), neglijînd și formele artificiale, refăcute de latiniști (*respunde* „răspunde", *reu* „rău", *riu* „rîu", *sin* „sîn") pe care dicționarul nu le atestă, observăm totuși, mai ales în cazul consoanelor labiale, dentale și lichide, un amestec de sisteme. Acest amestec permite păstrarea regională a unor forme vechi (*capet* „capăt", *părete* „perete", *peană* „pană", *petrunjel* „pătrunjel", *răpede* „repede", *rîdica* „ridica", *tinăr* „tînăr", *trîmete* „trimite"), precum și dezvoltarea ulterioară a formelor pe teritoriul unor graiuri (*bat* „beat", *macrîș* „macriș", *madreață* „madrață", *maidean* „maidan", *mazere* „mazăre", *meană* „mană", *obeadă* „obadă", *păscar* „pescar", *peun* „păun", *ravăn* „reavăn", *sta* „stea", *teu* „tău").

Sporadic, variantele învechite și regionale atestă fenomenul monoftongării lui *ea* la *a* în interiorul cuvintelor (*cercliu* „cearcliu", *cogemite* „cogeamite", *semăn* „seamăn") și fenomenul invers, al diftongării lui *e* accentuat (*pearnă* „pernă")[22].

Am semnalat mai sus tendința învechită de a adapta neologismele la sistemul limbii romîne prin transformarea lui *-ó-* al femininelor în *-oá-*. De fapt, extinderea alternanței *o-ca* la împrumuturi mai mult sau mai puțin recente este un fenomen foarte răspîndit în graiurile romînești. La exemplele citate, adăugăm pe *boambă* „bombă", *mohoarcă* „mahorcă", *mărțoală* „marțole", *toană* „tonă".

[22] Nu e vorba, bineînțeles, de vechea diftongare, căreia i se datoresc *față* < lat. *fetia*, *mească* < lat. *mensa* etc.

Dacă am încerca, în sistemul vocalic actual, o reprezentare grafică a tendințelor descrise mai sus, am obține următoarea schemă :

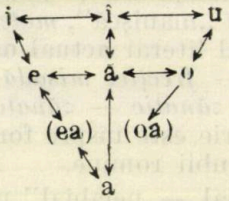

Deși nu redă decît aproximativ mișcarea vocalelor, acest tablou e în măsură să explice pe ce cale un cuvînt ca *malac* a devenit *mălac*, apoi *moloc*, în ce fel un cuvînt ca *maistru* a trecut prin variantele *maister*, *maistăr*, *maistor*, *maistur*, *maistîr* etc.

Extraordinara mobilitate a vocalelor în limba veche și în graiuri ar îndreptăți concluzia — oarecum exagerată — că oricare vocală poate fi înlocuită prin oricare alta. Cert este că atît limba veche cît și graiurile de azi demonstrează randamentul fonologic scăzut al opozițiilor vocalice, indicînd astfel motivul preluării de către consoane a principalelor funcții distinctive.

În consonantism, tendințele vechi și regionale sînt mai puține și mai puțin semnificative. Întîlnim neutralizarea opoziției dintre surde și sonore, în variante ca *cîrpogi* „cîrpăci", *clucă* „glugă", *geamsacîz* „ceamsacîz", *gogeamite* „cogeamite", *maldăr* „malter", *mandie* „mantie", *marchidan* „marchitan", *matros* „matroz", *mațachină* „mațaghină", *măzdrag* „mazdrac" [23]. Oscilația dintre surdă și sonoră — mai ales în poziție finală — nu este de altminteri un fenomen cu totul depășit. Îl găsim în dublete de tipul *agăța — acăța*, *autobus — autobuz*, *capot — capod*, *ovăz — ovăs*, *troleibus — troleibuz*, care circulă paralel în limba literară actuală, fiind întrebuințate uneori de același vorbitor.

Interesantă este soarta consoanei *ț*, care, în variante vechi și regionale, apare cînd înlocuită prin *s* (*madrasă* „madrață"), cînd înlocuind pe *z* (*magațin* „magazin", *pavăță* „pavăză"), cînd substituindu-se lui *ĉ* (sub influența unor limbi străine) în neologisme de origine franceză (*manțipație* „mancipație", *țentru* „centru", *țilindru* „cilindru", *țivil* „civil"). Pot fi considerate reacții împotriva ultimului procedeu, formele învechite *comerciu* „comerț", *malicie* „maliție", *malicios* „malițios" [24].

Dintre toate consoanele, fricativa velară surdă *h* are cel mai capricios comportament în graiuri și în limba veche. Faptul nu este de loc surprinzător, dat fiind că *h* nu e un sunet moștenit, ci împrumutat din diverse limbi străine, în diverse etape ale limbii romîne. În elemente de origine

[23] Forme dintre care unele pot fi explicate și prin analogie, asimilare etc.
[24] În care nu este însă exclusă influența grafiei franceze sau a limbii latine.

slavă, turcă și franceză îl găsim înlocuit prin alte sunete (*duc* „duh", *magmudea* „mahmudea", *malachit* „malahit", *mîgni* „mîhni") sau dispărut (*irean* „hrean", *mamudea* „mahmudea", *mamur* „mahmur", *maomedanism* „mahomedanism", *rană* „hrană"). Un caz concludent pentru comportamentul lui *h* îl oferă cuvîntul de origine slavă *maștehă*. Adaptîndu-se limbii romîne, forma-etimon *ma'teha* a primit în limba veche și în diferite graiuri aspectele *maștehă*, *maștihă*, *maștică*, *maștie*, iar prin contaminarea cu un element necunoscut a dat forma nouă, mai răspîndită azi, *mașteră*. La unele neologisme, uzul actual oscilează încă între forma cu și fără *h*-(*igienă* — *higienă*, *ipocoristic* — *hipocoristic*). Sporadic îl întîlnim pe *h* trecut la *f*. De pildă, cuvinte vechi și regionale de tipul *mafler* și *manaf* au devenit în dicționar titluri de articole, deși variantele cu *h* în loc de *f* corespund etimonului.

Numeroasele fluctuații la care a fost supusă consoana *h* explică de ce ea apare, în diferite elemente lexicale, uneori ca sprijin al vocalei inițiale (*harc* „arc", *harmă* „armă", *harmăsar* „armăsar"), alteori înlocuind o consoană inițială (*hasap* „casap", *horbă* „vorbă", *hulpe* „vulpe").

2. *Accidentele fonetice generale* constituie cauza de bază a apariției variantelor. Asimilarea vocalică și consonantică (*acolosi*, *ocolosi* „acolisi", *babein* „mabein", *magium* „magiun", *mamilă*, *mamină* „namilă", *mazîne* „mazăre", *măcălător* „maculator", *mirmilingiu* „marmelegiu"), disimilarea parțială sau totală (*fereastă* „fereastră", *mămărie* „maimărie", *melitar* „militar"), metateza (*celmea* „cealma", *daiman* „maidan", *mămuiță* „maimuță", *mărălină* „malarină"), epenteza (*argent* „agent", *mangărlău* „măngălău", *marșină* „mașină", *marjă* „majă", *mavlotea* „malotea" *mazglă* „mazgă"), sincopa (*ma* „mai" adv., *marne* „margine") ș.a. sînt fenomene frecvente în graiuri și în limba veche. Datorită lor, tendința vocalelor de a se înlocui una prin alta este mult sporită. Merită o mențiune specială în această direcție fenomenul anticipării elementului palatal (*oichi* „ochi"), care provoacă uneori dispariția vocalei precedente, nepalatale (*ghină* < *găină*, *ping* < *păing* „păianjen") și care explică anumite forme, aparent ciudate : *mire* „mare", *tire* „tare" [25].

În ce privește consonantismul, accidentele demonstrează mai ales faptul că anumite grupuri de consoane sînt foarte greu acceptate de vorbitorii romîni. Asocieri de două și trei consoane, de felul lui *sl*, *tc*, *cm*, *gn*, *mn*, *vn*, *str*, *zdr* etc. sînt supuse la cele mai neașteptate modificări, aducînd adesea cuvîntul la un aspect îndepărtat de forma lui actuală : *iescăle*, *iescle* „iesle", *mapcă*, *mactă* „matcă", *masclu* „maslu", *măzdac*, *măsrac*, *măzărac* „mazdrac", *nost* „nostru", *pimniță*, *pimiță* „pivniță", *punt* „punct", *sclab* „slab", *tîrnafes* „tignafes", *tomna*, *tuma* „tocmai" [26].

---

[25] Explicația dată de G. Pascu (*Despre cimiliturĭ*, Iași, 1909, p. 210) acestor forme, anume că ele ar proveni din vorbirea copiilor, nu poate fi acceptată. Variantele *mire* și *tire* se datoresc, în mod evident, unui accident și ele presupun stadiul intermediar *maire*, *taire*.

[26] Probabil ca o reacție la astfel de modificări trebuie interpretată apariția grupului *str* în variante regionale de tipul *balastru* „balast", *mașinistru* „mașinist", dacă nu cumva ele rezultă dintr-o analogie cu cuvinte ca *albastru*, *cadastru*, *ministru*, *vagmistru*.

Proteza e unul din accidentele care pun probleme speciale pentru dicționar. Uneori, formele paralele — cu și fără proteză — s-au dezvoltat independent, creîndu-și sensuri și o familie proprie. Este cazul lui *luneca — aluneca*, pe care DLR le tratează în articole independente. Sînt date însă ca variante *alămîie* la „lămîie", *amangură* și *zmangură* la „mangură", *aridica* și *ardica* la „ridica" etc., ele neavînd decît atestări izolate și desemnînd aceeași noțiune ca și cuvîntul-titlu.

Multe din variante se datoresc etimologiei populare. Înregistrîndu-le însă, dicționarul face distincție între formele posibile, bazate pe asocierea logică a două cuvinte cu formă asemănătoare și înțeles apropiat, și aberațiile individuale, născute din confuzia între doi termeni eterogeni, poate la fel de necunoscuți pentru vorbitor. De aceea, vom găsi printre variante pe *cumpărătivă* „cooperativă", *majordon* „majordom", dar nu pe *ianginer* „ienicer" [27], *macaroană* „macara", *protest* „protecție" [28].

Rezultatele variantelor pe plan lexical

În lumina faptelor expuse pînă aici, ne putem da seama că diversitatea formală a lexicului romînesc — deși atinge uneori limite extreme — este, în mod practic, explicabilă. În lexic, și în general în limbă, totul se explică, deoarece totul se află în relație. Variațiile de formă ale aceluiași cuvînt — fie ele și accidentale față de structura limbii sau a graiului — nu sînt consecințe ale capriciului vorbitorilor, ci au o bază mai profundă, oglindind mișcarea cuvîntului în timp și în spațiu. Incontestabil că multe forme vor rămîne neexplicate. Nu se vor putea determina, de pildă, cauzele care au impus forma *madipolon* (< fr. *madapolam*) în limbă și nu vom putea preciza matematic baza fonetică, morfologică sau etimologică a fiecăreia din cele aproape 50 de variante ale cuvîntului *păianjen*. În linii mari însă, procesul modificărilor formale este cunoscut, iar cercetătorul actual nu riscă să se piardă în mulțimea variantelor și să nu vadă pădurea din cauza copacilor.

Numeroasele fenomene care au intervenit în viața cuvintelor, în diferite epoci și regiuni, au făcut ca forme cu origine comună să se diferențieze atît de mult, încît să fie simțite ca sinonime. Puțini dintre vorbitorii romîni de azi știu, de exemplu, că *năframă* și *maramă* sînt variante provenite din același etimon turcesc *mahrama*. Pe de altă parte, cuvinte între care nu există o legătură logică sau istorică, au ajuns să aibă aspect fonetic identic : *matur*, ca termen independent, e un neologism, dar ca variantă a lui „mator" este mult mai vechi ; *mătreață*, cuvînt moștenit, este identic cu una din variantele lui „matrață", termen de origine germană,

[27] Atestat într-un cîntec popular cules de un lăutar.

[28] Ambele atestate la cite un informator din Valea-Jiului.

însemnînd un anumit fel de saltea. Nu rare sînt cazurile în care omonimia este reciprocă: *mahala* „cartier la marginea orașului" are varianta *mala*, iar *mala* „instrument de zidărie", varianta *mahala*; *manea*, termen de origine turcească, însemnînd „cîntec de dragoste" prezintă un singular refăcut *manelă*, dar și *manelă* de origine italiană, cu sensul „bară de lemn", a dezvoltat o variantă *manea*.

Uneori, varianta se specializează pentru un sens al cuvîntului. Ea poate să apară exclusiv la unul din sensuri (*măcurteț* și *mîngosi* apar numai la sensul al doilea al cuvintelor *macorteț* și *mangosi*) [29] sau poate să se mențină ca formă secundară la celelalte sensuri (*rumîn* circulă în toate accepțiunile pe care le are cuvîntul *romîn*, dar ca formă unică, numai la sensul de „iobag") [30].

Varianta poate să stea la baza unor derivate, pentru care nu există atestată forma corespunzătoare cuvîntului de bază. Pe acestea, dicționarul le-a redat întocmai, păstrînd particularitățile variantei de la care provin și făcînd trimiterea necesară în alineatul etimologic. Astfel, *maghistrat*, variantă de origine germană a lui „magistrat", a dezvoltat cuvinte ca *maghistratual*, *maghistratualicesc*, *maghistratualnic* ș.a., lucrate ca articole independente în DLR; variantei *maistor* a lui „maistru" i se datoresc cuvintele *maistori*, *maistoriță*; *păturnel* și *păturnea* au apărut dintr-o formă *păturnică*, variantă regională a lui „potîrniche"; *păvățaș* are la bază pe *pavăță*, variantă învechită a lui „pavăză".

Omonimia, specializarea pe sensuri și crearea unei familii de cuvinte sînt rezultatele mai importante care dovedesc existența activă a variantelor în lexicul limbii romîne.

Despre soarta variantelor

Este de prevăzut că marea majoritate a variantelor, dacă n-au dispărut încă din limbă, vor dispărea treptat. Procesul de culturalizare a maselor determină răspîndirea tot mai largă a formelor literare, considerate corecte, iar dezvoltarea internă a limbii duce, în mod fatal, la unificarea formală. Sub presiunea sistemului fonetic și morfologic literar se elimină, rînd pe rînd, nu numai variante întîmplătoare, ca cele de care ne-am ocupat aici, ci și variantele fonetice specific regionale, bazate pe structura unui grai oarecare.

---

[29] În acest caz, DLR menționează într-o paranteză, în fața sensului respectiv (în forma...).

[30] Atunci, înaintea sensului se face mențiunea (numai în forma...).

Precizări de felul acesta se fac în dicționar și cînd e vorba de simple fonetisme. Se spune, de exemplu, că *zemos*, ca substantiv neutru cu sensul de „pepene", apare cu fonetism regional în forma *zămos*, fără însă ca forma respectivă să figureze în alineatul penultim al articolului.

Dar dacă soarta variantelor este, în general, pecetluită, nu e mai puțin probabil ca, în unele cazuri, varianta să ia locul formei considerate azi literară. Deși previziunile în această privință riscă ușor să se dovedească false, ne permitem să presupunem că varianta *maieu* se va impune față de *maiou*, întrucît este mai potrivită cu sistemul limbii romîne. De asemenea, nu este exclus ca răspîndirea pe care o cunoaște azi *magazioner* față de *magaziner* să determine consacrarea lui în limba literară.

Principala valoare a variantelor înregistrate de *Dicționarul limbii romîne* rămîne însă aceea de a constitui un document al vieții fiecărui cuvînt, o mărturie despre oscilațiile lui întîmplătoare în jurul unei forme unice necesare.

CULEGEREA, STUDIEREA ŞI INCLUDEREA REGIONALISMELOR ÎN *DICŢIONARUL LIMBII ROMÎNE*

DE

V. BREBAN

Importanţa regionalismelor şi a cuvintelor populare pentru studiul lexicului şi al istoriei limbii romîne, în general, şi necesitatea includerii lor în dicţionare au fost subliniate în repetate rînduri, începînd cu primele lucrări lexicografice mai importante. Dar, în timp ce aceste lucrări au dispus de un material redus, acum lexicografii au la îndemînă numeroase colecţii de literatură populară, glosare de regionalisme, monografii ale unor graiuri, răspunsuri la chestionare speciale, atlase lingvistice etc., surse valoroase, din ce în ce mai bogate şi mai ştiinţific întocmite. Ca urmare, este firesc ca în *Dicţionarul limbii romîne*, care se redactează în prezent, regionalismelor să li se acorde o atenţie deosebită.

Izvoare. Încă din a doua jumătate a secolului trecut, culegătorii de literatură populară, îndeosebi cei din Transilvania, unde influenţa limbii maghiare şi a celei germane asupra limbii romîne era mai puternică, simt nevoia să gloseze cuvintele care nu circulau în limba comună. Treptat, tot mai multe lucrări de acest fel cuprind la sfîrşitul lor glosare, şi acestea, la rîndul lor, din ce în ce mai bogate. Regionalismele cuprinse în aceste glosare sînt reproduse, cum era de aşteptat, într-o formă literarizată, cu ortografia epocii respective.

B. P. Hasdeu trimite, în toate părţile locuite de romîni, un chestionar pentru a aduna materialul necesar alcătuirii marelui dicţionar al limbii romîne (intitulat de el *Etymologicum Magnum Romaniae*). Primele întrebări din acest chestionar sînt puse cu scopul ca din răspunsurile primite să poată stabili fonetismul graiului respectiv. Cele mai multe întrebări sînt destinate însă culegerii de termeni privitori la forme de relief, climă, floră, faună, agricultură, meşteşuguri, obiceiuri, credinţe etc. Deşi nu sînt suficient de precise şi de complete, răspunsurile la ches-

tionarul lui Hasdeu constituie o importantă sursă de regionalisme pentru *Dicționarul limbii romîne.*

În publicațiile periodice ale Academiei Romîne (unde apar valoroasele culegeri ale lui S. Fl. Marian, Tudor Pamfile, Artur Gorovei, C. Rădulescu-Codin ș.a.), în revistele de filologie și în diverse alte publicații periodice („Anuarul Arhivei de folklor", „Arhiva societății științifice și literare din Iași", „Arhivele Olteniei", „Grai și suflet", „Ion Creangă", „Șezătoarea" ș.a.), alături de texte culese din diferite regiuni, se găsesc și numeroase glosare de cuvinte, care îmbogățesc simțitor fișierul *Dicționarului limbii romîne.* În același timp, diverși corespondenți trimit redacției, sub formă de comunicări, cuvinte regionale însoțite de explicațiile necesare, pentru a fi incluse în dicționar.

Monografiile dialectale, alcătuite de obicei de specialiști (I.-A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului* ș.a.), prezintă avantajul că aduc un material bogat, specific graiului studiat, într-o corectă transcriere fonetică. În schimb, ele se limitează, ca și majoritatea glosarelor, la o anumită regiune. Din această cauză, lexicul specific diferitelor graiuri ale limbii romîne nu se reflectă în mod egal în dicționar, unele regiuni, din care există glosare sau monografii, fiind mai bine reprezentate, altele mai slab.

Deși este o lucrare specială, de geografie lingvistică, *Atlasul lingvistic romîn*, cuprinzînd material de limbă, lexical, fonetic și gramatical din toate graiurile romînești, într-o riguroasă transcriere fonetică, este utilizat într-o măsură însemnată la redactarea dicționarului.

Chestionarele Muzeului limbii romîne din Cluj : *Calul, Casa, Firul, Nume de loc și nume de persoane, Stîna, păstoritul și prepararea laptelui, Stupăritul, Instrumente muzicale, Mîncări și băuturi* (1922—1937), cu întrebări amănunțite și precise, au adus din toată țara un material bogat și valoros de termeni din domeniile pentru care au fost alcătuite.

În anii regimului de democrație populară, cercetările în domeniul dialectologiei au fost ridicate pe o treaptă superioară. La centrele lingvistice din București, Cluj și Iași s-a format un număr însemnat de tineri dialectologi, care au efectuat numeroase cercetări pe teren, adunînd, cu ajutorul unor chestionare speciale, fapte de limbă de ordin fonetic, morfologic, sintactic și lexical, nume de persoane și nume de locuri, pentru alcătuirea unor monografii. A început adunarea de material și redactarea unor atlase lingvistice pe regiuni (Muntenia, Moldova, Oltenia, Dobrogea, Banat, Transilvania, Maramureș, Crișana) de către echipele de dialectologi din București, Cluj și Iași. S-au înregistrat și continuă să se înregistreze pe benzi de magnetofon texte din diferite regiuni ale țării, alcătuindu-se astfel arhivele fonogramice. Aceste texte, la care se adaugă an de an altele noi, sînt puse la îndemîna cercetătorilor pentru studii speciale asupra unor fapte de limbă, ca și pentru mari lucrări de sinteză. Au apărut numeroase glosare de regionalisme în revistele „Cum vorbim" și „Limba romînă", precum și în cîteva volume aparte.

Acţiunea susţinută, dusă în prezent pentru culegerea şi valorificarea materialului lingvistic regional, este cu atît mai importantă cu cît graiurile îşi pierd treptat elementele specifice, apropiindu-se din ce în ce mai mult de limba comună.

Interpretarea materialului şi înregistrarea lui în dicţionar. În principiu, în *Dicţionarul limbii romîne* vor fi cuprinse toate cuvintele regionale, înregistrate pînă la data redactării lui. Totuşi, ţinînd seamă de faptul că materialul a fost adunat, cu metode diferite, timp de circa optzeci de ani, lexicografii vor trebui să facă, în prealabil, operaţia de interpretare şi chiar de triere a lui. Cei care au furnizat acest material n-au fost, în multe cazuri, specialişti şi, deci, nu li se putea pretinde să cunoască normele fonetice şi lexicale care caracterizează un anumit grai, pentru ca să poată face distincţie între ceea ce este regional şi ceea ce e literar, între cuvintele care pot fi considerate ca intrate în limba romînă dintr-o altă limbă şi cele care numai incidental au fost înregistrate de la un vorbitor romîn, între cuvintele regionale, caracteristice graiului respectiv, şi formele corupte ale unor cuvinte literare ş.a.m.d. Această selecţie cade în sarcina specialistului. Operaţia de triere şi de interpretare trebuie făcută chiar şi asupra materialului cuprins în monografii, în *Atlasul lingvistic romîn* şi în cele mai noi glosare, deoarece redactorii acestora nu şi-au limitat totdeauna materialul lor la necesităţile şi la scopul urmărit de dicţionar.

Pentru ca un cuvînt dintr-o limbă oarecare să poată fi considerat ca intrat într-un grai al limbii romîne, el trebuie să aibă o anumită vechime, să formeze o arie în graiul respectiv şi să se fi adaptat la fonetismul lui. De aceea, cuvinte ca *cömüvęş*, cu care s-a răspuns pentru „zidar" în punctele 325 şi 334 din ALR II, h. 220, *ǫstǫlóş*, pentru „tîmplar" în punctele 316 şi 325, h. 222, nu vor fi cuprinse în dicţionar. Ele sînt cuvinte maghiare, neadaptate la fonetismul limbii romîne. Înregistrarea lor în atlas este însă corectă, ea fiind în conformitate cu metoda şi cu normele care stau la baza adunării materialului pentru hărţile lingvistice. La fel se pune problema şi pentru cuvinte ca : *durşlagdorn* (germ. Durchschlagdorn), *faierţanghe* (Feuerzange), *ferzinchamer* (Versinkhammer), *forşlaghamăr* (Vorschlaghammer) [1], care corespund, din punct de vedere fonetic, cu formele germane respective. Fără îndoială, nu întotdeauna fonetismul unor cuvinte străine diferă de cel romînesc. Totuşi, în cazul de faţă, coincidenţa dintre cele două forme şi faptul că e vorba de termeni din domeniul unei meserii (fierărie) ne obligă la o cercetare mai atentă înainte de a-i admite în dicţionar.

Pe lîngă cerinţa ca elementele lexicale provenite din alte limbi să se adapteze la fonetismul romînesc şi să se răspîndească la mai mulţi vorbitori, ele mai trebuie să corespundă unei realităţi din viaţa colectivităţii respective, să fie necesare şi utile. De aceea, termeni ca : *decung* „tranşee", *hopşit* „retragerea sau reforma cuiva din armată", *marod*

[1] V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1961.

„bolnav, rănit", *urlab* „concediu" [2], aduși din fosta armată austro-ungară de romînii care au făcut serviciul militar acolo, nu fac parte din categoria regionalismelor, nu sînt caracteristici unei colectivități, unui grai, și nu este cazul să intre în dicționar. Folosirea lor, astăzi extrem de rară, a fost legată numai de vorbitorii amintiți.

O problemă deosebită, de altfel mult discutată în colectivele de redactare a dicționarului, o ridică așa-numitele forme „corupte" sau „stîlcite" ale unor cuvinte literare.

Între vorbitorii unui grai există diferențe. Unii își însușesc mai ușor pronunțarea literară, ca și cuvintele literare, în general. Pentru alții, pronunțarea literară este mai grea, presiunea formelor fonetice și lexicale ale graiului asupra vorbirii lor este mai puternică și de aceea ei adaptează cuvintele literare, noi pentru ei, fonetismului propriu graiului lor, fac apropieri între aceste cuvinte și altele vechi, cunoscute, modifică forma unor cuvinte pe care le pronunță mai greu etc. Așa se nasc forme „corupte", cum am spus mai sus, de tipul : *comparativă* sau *cumparativă* (cooperativă), *arvocat* (advocat — avocat), *dipotat* sau *adipotat* (deputat), *bagabont* sau *băgăbunt* (vagabond) etc.

Astfel de forme nu pot fi considerate regionale, deoarece nu sînt caracteristice unui anumit grai, ci unor vorbitori, indiferent ai cărui grai. Ele nu sînt de aceeași natură cu *fărină*, *rărunchi* (rinichi), *cămeșe*, *crastavete*, *fereastă*, cuvinte vechi în limbă și care sînt caracteristice pentru graiurile respective. Este adevărat că unele dintre aceste forme (ex. *lăcrămație* „reclamație", *trin*, *belet*, *argent* „agent") se răspîndesc la mai mulți vorbitori, devenind, așa-zise, „populare", și sînt incluse, de obicei, în dicționare. Locul și tratamentul lor trebuie să fie însă altul decît al regionalismelor propriu-zise.

Fonetismul caracteristic anumitor graiuri, ca, de exemplu, palatalizarea labialelor și a dentalelor, cauzează dificultăți celor care culeg și trimit spre publicare termeni din diferite regiuni. În lipsa unui sistem de transcriere fonetică, ei încearcă să redea rostirea regională cu ajutorul literelor din alfabetul obișnuit, fără semne diacritice, fapt care îndepărtează uneori cuvintele de etimonul lor, făcînd posibile interpretări greșite sau dînd naștere unor dubluri. Astfel, într-un glosar din reg. Maramureș, raionul Vișeu, publicat în revista „Limba romînă", cuvîntul *chiteală* „chibzuială" [3] reapare sub forma *titeală* „chibzuință" [4]. Forma din urmă vrea să redea pronunțarea regională *t'*, pentru *chi-* din limba literară. În același fel se explică și formele *tinzui* (< magh. *kinoz-ni*) „a se chinui" [5], în loc de *chinzui* (cum este înregistrat în DA), *dilcoș* (pentru *d'ilcoș*) „mîndru, îngîmfat" [6] (< magh. *gyilkos*), care, literarizat, este mai corect

[2] *Materiale și cercetări dialectale*, București, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 169, 177, 180, 197.
[3] LR, X, 1961, nr. 2, p. 12.
[4] *Ibid.*, nr. 6, p. 568.
[5] *Glosar regional*, p. 73.
[6] *Lexic regional*, București, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 18.

sub forma *ghilcoş*, *zăbădi* (pentru *zăbăd'i*, cu *v* palatalizat) [7], variantă a lui *zăbovi*. Din cauza scrierii cu *mn* (pentru a reda pronunţarea *mń* din graiul respectiv) a cuvintelor *mneraz* (în expr. *de mneraz la lume* „de rîsul lumii") [8] şi *nămni* „a angaja oameni la lucru" [9], ele se îndepărtează, din punct de vedere fonetic, de rostirea regională mai mult decît dacă s-ar fi scris *mieraz* (cf. mira) şi *nămi* (variantă a lui *năimi*, atestată şi de CADE). Cuvîntul *bărdie* (care trebuie citit *bărd'ie*, cu *b* palatalizat), înregistrat în LR, X, 1961, p. 568, şi în *Lexic regional*, p. 26, cu sensuri diferite, nu are nici o legătură cu *bărdie* (diminutiv al lui *bardă*) din DA şi TDRG, ci este unul şi acelaşi cu *bărbie*, inclusiv sensul din *Lexic regional*, „fuior de cînepă (de calitatea a doua, care rămîne în darac după dărăcit şi care se trage de aici cu mîna)", sens neînregistrat în DA.

În unele cazuri, fonetismul regional, deşi foarte diferit de cel al limbii literare, poate fi redat prin semnele alfabetului obişnuit. Astfel, cuvîntul *zigan* („isteţ") din Maramureş [10] este notat fonetic, cu rostirea de acolo. Acelaşi cuvînt se întîlneşte însă, în regiunile învecinate, cu rostirea *d'igan*. Cunoscînd faptul că în Maramureş *v* + *iod* > *z* (*vin* > *zin*), în timp ce în alte părţi el devine *d'* (*vin* > *d'in*), vom recunoaşte cu uşurinţă că ambele au la bază forma *vigan* (< adverbul magh. *vigan* < *vig* „vesel, voios").

Într-un glosar din raionul Făgăraş se găseşte cuvîntul *crîmbiţă* „pricină", iar în altul, din raionul Rădăuţi [11], *crîmgiţă*, cu sensurile: 1. „greşeală în pînză la urzit, cînd un fir intră rău pe urzitoare", şi 2. „scrumbie". În ambele glosare, formele sînt redate cu fonetismul graiului respectiv. Şi în cazul de faţă e vorba de unul şi acelaşi cuvînt, înregistrat în DA sub *crîmpiţă*, cu sensul propriu de „încurcătură la rost în firele cu care se urzeşte sau se ţese", şi cu trei sensuri figurate, între care şi „pricină". Dacă sensurile figurate se deduc uşor din cel propriu, mai greu este de explicat sensul de „scrumbie", neînregistrat în DA. Aici este atestată însă, tot din Bucovina, varianta *scrîmbiţă* „greşeală la urzit". Această variantă ne uşurează explicarea sensului de „scrumbie", rezultat, după toate probabilităţile, prin contaminarea celor două cuvinte.

După cum reiese şi din cele cîteva cazuri discutate mai sus, regionalismele pun adesea lexicografului probleme destul de grele, pentru rezolvarea cărora este necesară cunoaşterea temeinică a graiurilor limbii romîne, a legilor fonetice proprii acestor graiuri, a influenţelor care s-au exercitat asupra lor. De multe ori, cuvintele din glosare, mai ales din cele vechi, nu sînt însoţite de explicaţii suficiente pentru redactarea unor definiţii complete şi clare. Alteori nu sînt date elementele gramaticale necesare (genul, pluralul, accentul etc.) pentru a putea stabili categoria în care se încadrează cuvîntul. Sînt şi cazuri cînd acelaşi cuvînt se găseşte în mai multe izvoare, însă cu sensuri foarte diferite, astfel încît e greu

[7] *Lexic regional*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 23.
[8] LR, X, 1961, nr. 1, p. 21.
[9] *Ibid.*, nr. 2, p. 128.
[10] *Ibid.*, p. 129.
[11] *Lexic regional*, p. 90 şi 116.

de stabilit o legătură între ele și de redactat un articol unitar. Toate acestea cer o cercetare mai adîncă, informații suplimentare, uneori greu de obținut.

*

Glosarele de regionalisme, pe lîngă termenii noi pe care îi aduc, completează cu sensuri neatestate pînă atunci cuvintele cuprinse în dicționarele mai vechi, le întregesc sfera semantică, explică unele forme, duc pe urma unor etimologii nestabilite încă ș.a.m.d. Astfel, bazat pe *Lexiconul de la Buda* și pe materialul cules de Vaida din fostul județ Sălaj, DA înregistrează cuvîntul *horaiță*, cu sensul de „drum, stradă, uliță" (însoțit de expresia *„a umbla pe horaiță* = a umbla fără scop, bătînd în lung și în lat străzile"). Cu același sens se întîlnește și în dicționarele mai noi (*Dicționarul limbii romîne literare contemporane* și *Dicționarul limbii romîne moderne*). În plus față de izvoarele amintite, DA dă și următorul citat din Marian, Se I, 22 : *Calul bun... te duce și te-aduce Și-ți poartă păcatele Pe toate horaițele.* Acestea erau singurele informații despre acest cuvînt la data redactării părții respective din DA (1914). Mai tîrziu, CADE, pe lîngă sensul din DA, îl dă și pe acela de „broboadă" (după Ștefan Pașcu, *Glosar dialectal*, București). Recent, două glosare atestă următoarele sensuri noi : „loc străin, altă parte" [12] și (sub forma *horaiț, -uri* s.n.) „pămînt rău, pe care nu se fac cereale" [13], la care se adaugă și accepțiunea dată de Scriban, D. : „coclauri". Completat cu aceste semnificații noi, cuvîntul *horaiță* va avea, în redactarea actuală, cu totul altă structură, iar citatul din Marian se va lega, mai logic, de sensurile din urmă. Rămîne însă, și de data aceasta, neexplicat sensul de „broboadă" (CADE), mult depărtat de toate celelalte.

Cuvîntul *duroare* (< lat. *dolor, -orem*) a fost înlocuit treptat de *durere*, abstractul verbal al lui *durea*. El se mai întîlnește în textele vechi, din secolele XVI—XVII (cf. TDRG). Mai este atestat într-un descîntec din culegerea lui Gr. G. Tocilescu, *Materialuri folkloristice* (cf. CADE); se știe însă că descîntecele păstrează multe elemente vechi, ieșite din uz. Cercetările mai noi arată că *duroare* se mai întrebuințează și astăzi. A fost atestat în regiunea Cluj, sub forma de pl. (*durori*) și cu sensul restrîns de „durerile facerii", iar în Săcele (Brașov), a fost auzit în forma de singular, dar cu sensul de „necaz, păs" [14]. Nu este de loc exclus ca el să existe și în alte părți, de unde însă nu a fost semnalat.

Desigur, se pot da multe exemple de acest fel, deoarece materialul de care dispunem în prezent este foarte bogat. Totuși el nu este complet. De multe ori cititorii ne semnalează lipsa din dicționar a unor cuvinte sau a unor sensuri cunoscute de ei. Într-adevăr, există încă lipsuri și de aceea operația de culegere a regionalismelor trebuie continuată, cu atît mai mult cu cît ele încep să dispară.

[12] *Lexic regional*, București, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 20.
[13] *Materiale și cercetări dialectale*, p. 284.
[14] Comunicat de G. Giuglea.

Munca dialectologilor trebuie îmbinată cu a acelora care manifestă interes pentru problemele dialectologiei şi adună, de multe ori fără un îndemn dinafară, cuvinte specifice graiurilor noastre. Dacă în trecut culegătorii de folclor şi de grai, fără cunoştinţe speciale de dialectologie, au adunat un material deosebit de preţios pentru istoria limbii, astăzi există posibilităţi mult mai mari pentru ca această operaţie să se facă organizat şi la un nivel superior. Se poate stabili o reţea largă de corespondenţi ai dicţionarului, cărora să li se pună la îndemînă un sistem simplu de transcriere fonetică, însoţit de cîteva indicaţii cu privire la felul cum trebuie cules materialul. Se pot, de asemenea, alcătui chestionare care să le uşureze munca şi, în acelaşi timp, să facă posibilă cuprinderea principalelor domenii de activitate şi, implicit, a principalelor aspecte ale vocabularului.

Această acţiune, pe lîngă faptul că ar aduce numeroase elemente lexicale noi, ar asigura o explorare sistematică a tuturor graiurilor limbii romîne, cuprinzînd şi regiunile din care s-a cules pînă acum mai puţin material.

SISTEM, NORMĂ ŞI ABATERE ÎN *DICŢIONARUL LIMBII ROMÎNE*

DE

I. DĂNĂILĂ

Ideea că un bun dicţionar [1] trebuie să oglindească *sistemul* şi *norma* pare firească şi nu miră pe nimeni. Mirarea începe abia atunci cînd, la o analiză mai atentă, constatăm că dicţionarele — cu rezerva amintită — oglindesc şi *abaterea*.

De fapt, la fiecare cuvînt, lexicograful este pus în situaţia de a delimita, cît mai riguros cu putinţă, ceea ce este sistem şi normă de ceea ce constituie o abatere, să găsească o rezolvare practică, adică o formulă tehnică cît mai adecvată, pentru cuvîntul respectiv. Rezolvarea teoretică şi cea practică depind, în primul rînd, de tipul de dicţionar şi, implicit, de principiile de lucru stabilite. Să nu uităm apoi că delimitarea exactă a categoriilor lingvistice amintite este uşurată sau, dimpotrivă, este îngreunată de cantitatea şi, mai ales, de calitatea materialului documentar şi ilustrativ de care dispune redactorul.

Factorilor obiectivi amintiţi pînă acum li se adaugă şi factori subiectivi, cum sînt pregătirea lingvistică generală a redactorului, cunoaşterea limbii, experienţa lexicografică etc.

În cele ce urmează, voi încerca să arăt cum sînt redate sistemul, norma şi abaterea în *Dicţionarul limbii romîne* (DLR), dicţionar general, explicativ, normativ, istoric şi etimologic.

★

Fiind vorba de o operă lexicografică, este şi firesc ca sistemul lexical, normele şi abaterile de la acest nivel să fie avantajate. Tot caracterul lexicografic influenţează şi asupra modului în care se realizează descrierea celor trei categorii : ea este explicită mai ales cînd este vorba

[1] Se înţelege că nu am în vedere dicţionarele de tip special ca cele toponimice, etimologice etc.

de elementele materiale disparate, de suporturile relaţiilor din sistem şi este implicită cînd se referă la relaţii. În afară de aceasta, descrierea nu are sistematica pe care ar avea-o un studiu consacrat aceleiaşi probleme [2].

Încep cu s i s t e m u l care este, fără îndoială, categoria cea mai bine reprezentată.

Caracterul g e n e r a l al DLR, spre deosebire de alte dicţionare romîneşti (TDRG, de pildă, căruia îi lipsesc — în general — neologismele, sau SCRIBAN, D., căruia, pe lîngă neologisme, îi lipsesc multe cuvinte învechite etc.), ne dă posibilitatea să descriem s t r u c t u r a g e n e r a l ă l e x i c a l ă a limbii romîne. Descrierea se realizează, în primul rînd, prin înregistrarea unor elemente din toate sistemele s e c u n d a r e l e x i c a l e. Acestea nu sînt descrise exhaustiv, în sensul că nu sînt înregistrate t o a t e cuvintele din textele romîneşti. În primul rînd, această sarcină ar avea-o un dicţionar tezaur, ceea ce nu este cazul nostru şi, în al doilea rînd, o astfel de descriere este, deocamdată, imposibilă şi trebuie să ne limităm la materialul pe care îl avem [3].

Regulile de lucru ale dicţionarului prevăd un tratament diferit în descrierea sistemelor secundare lexicale. Astfel, pentru ilustrarea sistemelor secundare d i a l e c t a l e introducem t o a t e cuvintele-titlu din fişe, mergem cu descrierea pînă la graiuri locale (atunci cînd este cu putinţă), în timp ce, pentru ilustrarea sistemelor secundare din planul s t i l i s t i c, a substilurilor (mă refer la diferite limbaje tehnice), folosim mai ales cuvintele care au depăşit graniţele limbajului respectiv, care au trecut, deci, în alte substiluri sau stiluri. În felul acesta, termeni cum ar fi *metacetin*, *metaplumbat*, *metasilicic* (nume de substanţe chimice), *micropegmatit*, *micropertit*, *microschörlit* (din terminologia mineralogică), *mezostază*, *mezotip* etc. etc. nu au intrat în lista de cuvinte a dicţionarului, cu atît mai mult cu cît cea mai mare parte a lor nu figurează nici în *Lexiconul tehnic romîn*.

Indicarea apartenenţei la un sistem secundar a unui cuvînt sau a unui sens este făcută cu mijloace tehnice diferite, după specificul cuvîntului sau al sensului respectiv.

Cuvintele care aparţin sistemului general al limbii sau sistemului limbii literare nu primesc nici o indicaţie care să arate această apartenenţă [4].

În schimb, elementele din sistemele parţiale ale nivelului dialectal sînt marcate cu paranteze de diferite tipuri. Pentru cuvintele răspîndite

---

[2] Acest aspect este impus de ordinea alfabetică. Dicţionarele analogice — cum este acela al lui Paul Robert — sînt, probabil, mai avantajate în această privinţă.

[3] Bineînţeles că nu am renunţat la îmbogăţirea permanentă a fişierului cu citate din texte noi.

[4] Lipsa oricărei indicaţii este, de obicei, semnul apartenenţei la sistemul limbii literare.

pe întregul teritoriu al țării (nefolosite însă în limba literară) [5], aparținînd sistemului lexical popular, am folosit paranteza (Popular) [6].

Există însă cuvinte și sensuri specifice unui grup de dialecte, răspîndite numai în patru-cinci provincii istorice și, în acest caz, ne servim de indicația (Regional) [7], spre deosebire de cuvintele care apar numai în două-trei provincii istorice și care primesc paranteze de tipul : (Ban. și Olt.), (Transilv., Ban. și Mold.) etc. Elementele care apar într-o singură provincie istorică sînt marcate cu paranteze de felul : (Ban.), (Dobr.) (Munt.) etc.

Indicațiile amintite pînă acum sînt folosite cînd avem atestări multe care ne fac să ajungem la concluzia că sensurile și cuvintele discutate reprezintă arii compacte și întinse și sînt cunoscute peste tot în provinciile respective. Altminteri, cînd dispunem de atestări puține, folosim indicațiile : (Prin Munt. și prin Olt.), (Prin Maram.), (Prin nordul Munt.), (Prin sud-vestul Olt.), (În fostul județ...) etc. etc.

Ultima categorie de paranteze se referă, de fapt, la sisteme mai mici decît dialectele, localizate însă aproximativ.

Principiile de lucru ale dicționarului prevăd că putem merge cu descrierea sistemelor parțiale din planul dialectal pînă la indicarea elementelor specifice unei singure localități [8]. În această situație recurgem tot la indicația (Regional), plasată înaintea definiției și completată cu numele localității, urmat de acela al orașului mai apropiat, puse într-o paranteză rotundă, situată imediat după definiție, înaintea izvorului :

MACÚC adj. (Regional) Neîndemînatic (Jorăști-Galați). I. CR. I, 121.

Paranteza (Regional) are aici alt rol decît atunci cînd marchează apartenența la mai multe provincii istorice.

Apartenența unui cuvînt sau a unui sens tehnic (în accepția foarte largă a cuvîntului) la un sistem parțial oarecare este indicată cu ajutorul a două mijloace : prin definiție sau prin așa-zisele *paranteze de domeniu* [9]. Cînd recurgem la o definiție analitică (Numele unei familii de păsări... ..., Numele unei substanțe chimice..., Știință care se ocupă cu studiul ... etc. etc.), apartenența la microsistem reiese din însuși contextul definiției și orice alte mijloace tehnice devin inutile. La definițiile prin sinonim (sau prin serie sinonimică), din cauza polisemantismului, parantezele de domeniu sînt obligatorii :

PÍCHERE s.f. (Ornit., ; regional) Bibilică (*Numida meleagris*).

---

[5] Stilul beletristic iese din discuție, pentru că permite — și în anumite situații chiar impune ! — folosirea unor elemente lexicale din toate celelalte sisteme parțiale.

[6] Uneori, un cuvînt polisemantic are unele sensuri populare, iar altele regionale. Este cazul lui *pătul* : sensurile „coșar", „construcție improvizată dintr-un postament de scînduri, de crengi etc. așezat pe pari sau în copaci care servește ca loc de pîndă (pentru paznici, pentru vînători etc.)" sînt populare, iar sensurile „coteț pentru porumbei" (Olt.), „coteț pentru păsările de curte" etc. sînt regionale.

[7] Vezi mai departe alt rol al acestei paranteze.

[8] Aplicăm acest tratament cuvintelor cu o singură atestare regională și celor ale căror atsetări reprezintă, de fapt, simple reluări ale unui izvor inițial.

[9] Mă refer la paranteze de tipul : (Chim.), (Iht.), (Mar.), (Lingv.), (Muz.) etc. etc.

În exemplul de mai sus, indicaţia Ornit. nu poate lipsi, pentru că *bibilică* este şi numele unei plante, iar numele latinesc dat după definiţia prin sinonim nu este suficient, pentru că nespecialiştii nu ştiu dacă este vorba de o pasăre, de o plantă etc.

Parantezele de domeniu au funcţia de a indica domeniul şi aria de răspîndire, după cum parantezele care indică aria de răspîndire spaţială arată, în acelaşi timp, şi domeniul.

Sistemul general fonetic este, de asemenea, prezent în dicţionar, după cum apar şi sistemele parţiale fonetice (dialectale, stilistice şi diacronice).

Multe elemente ale sistemului fonetic general le regăsim în forma cuvintelor-titlu [10], în indicaţiile gramaticale de la alineatul penultim etc. Particularităţile sistemelor parţiale din planul dialectal şi diacronic apar mai ales în citate, în variantele cuvintelor [11] date tot la alineatul penultim, şi, rar, în cuvintele-titlu [12].

Sistemul general morfologic este descris prin indicarea categoriei morfologice a cuvintelor-titlu [13], prin menţionarea — la alineatul penultim — a formelor de plural pentru categoria numelui sau a indicativului prezent (persoana 1 sg.) la verbe. Tot la acest alineat înregistrăm particularităţi morfologice dialectale şi învechite [14].

În caracterul normativ al DLR se disting două aspecte la fel de importante.

În primul rînd, este obligatoriu ca dicţionarul să reflecte sistemul general al normei şi sistemele sale secundare. La descrierea normei apare şi mai evident — decît la sistem — etalonul de măsură reprezentat prin normele limbii literare : toate celelalte norme din planurile dialectal şi stilistic sînt raportate în permanenţă la limba literară actuală[15].

În al doilea rînd, formulările definiţiilor [16], cuvintele-titlu [17] vor respecta cu stricteţe normele limbii literare.

---

[10] Este suficient ca, la un cuvînt, să avem o singură atestare cu forma literară, iar toate celelalte să redea forme regionale, pentru ca să fim obligaţi să dăm forma literară în cuvîntul-titlu.

[11] Despre acestea vezi în acest număr al revistei articolul *Variantele cuvintelor în Dicţionarul limbii romîne* de Lidia Sfîrlea.

[12] Cînd toate izvoarele trimit la o formă dialectală şi nu există o formă literară, iar cuvîntul este izolat, neîncadrat într-o familie, cuvîntul-titlu va fi dat conform izvoarelor dialectale.

[13] În situaţiile în care nu cunoaştem categoria morfologică a cuvîntului-titlu folosim semnul ? pus imediat după cuvîntul-titlu.

[14] Cuvintele-instrumente gramaticale descriu mai amănunţit unele aspecte ale sistemului morfologic (şi chiar ale celui sintactic). Vezi *mai* adv., *pentru* prep., *peste* prep. etc.

[15] Cînd la cuvîntul *macaz* dăm, pe lîngă pluralul curent *macazuri*, şi forma *macaze* (ALR SN III h 873), considerăm ultima formă regională numai în raport cu cea literară.

[16] Cu excepţia acelora date între ghilimele şi care reprezintă definiţiile aşa cum apar ele în izvoare : MANDROÁNE subst. (Regional) „Ţesătură groasă din cîrpe" (Balta Doamnei — Ploieşti) ALR I 1296/746 ; MAGAZÍN s. n. ... 5. (Regional, în forma *măgăzin*) „Plute îngrămădite una peste alta" VICIU, GL. 103.

[17] Pentru excepţii, vezi nota 12. La cuvintele populare sau regionale (necunoscute limbii literare) alegem, pentru cuvîntul-titlu o formă mai apropiată de pronunţarea literară : la *mezdri* vb. IV apar şi variantele *măzdri*, *mejdri*, dar prima a devenit formă a cuvîntului-titlu.

Mijloacele tehnice de descriere a normei sînt aceleași ca și în cazul sistemului : paranteze de indicare a ariei de răspîndire spațială sau socială. Tratamentul tehnic nediferențiat al sistemului și al normei în dicționarul nostru nu trebuie să ne ducă la concluzia că nu ne-ar interesa delimitarea celor două categorii. Dimpotrivă, fără această delimitare nu vom putea stabili dacă o abatere oarecare trebuie sau nu să intre în dicționar.

Astfel, s-a hotărît ca abaterile reprezentate de cuvinte suspecte atestate numai de unele dicționare vechi (ANTONESCU, D., COSTINESCU, ALEXI, W. etc.) sau chiar mai recente (CADE) să nu fie introduse în DLR pentru că, adesea, reprezintă „traduceri", adaptări forțate ale unor cuvinte străine care nu au existat în mod real în limba romînă, și care, deci, nu au avut nici cea mai mică circulați : *metasyncrise*, *metasyncritic*, *metaporopoieze*, *metel* (ANTONESCU, D.), *metanoie*, *metranastrophia*, *metuiente*, *mycetophilu*, *mycetographie* (în dicționarul lui Laurian și Massim), *mezaventură* (ALEXI, W.) etc. etc. Hotărîrea de a înlătura astfel de cuvinte a fost luată numai după ce au fost comparate cu elemente specifice sistemului și normei din perioada respectivă, la nivelul corespunzător [18].

Aceeași comparație poate fi de folos, de pildă, în stabilirea accentului la unele cuvinte ale căror izvoare nu indică și accentuarea. Pentru derivatele formate cu sufixe care sînt întotdeauna accentuate (*-ar*, *-os*, *-el* etc. etc.) stabilirea accentului este foarte simplă. În cazul unui cuvînt ca *năcláuă* „parte a hamului care se prinde de gîtul calului" (atestat fără accent) este nevoie de sistem și normă pentru a stabili că primul *-ă-* nu poate fi accentuat (din cauza lui *-a-* din silaba următoare) și că în grupul vocalic *-auă* numai *-a-* este accentuat.

În DLR abaterile sînt marcate cu indicații de felul : (Neobișnuit) [19], (Creație personală) [20], (Sens suspect), (Impropriu) etc.

Lexicograful este nevoit să facă o selectare a abaterilor deoarece nu va introduce în dicționar t o a t e abaterile care apar în fișele pe care le are. Această selectare poate fi îngreunată, uneori, de materialul incomplet oferit de fișe. Există întotdeauna riscul ca paranteza (Creație personală), de pildă, să nu oglindească realitatea, prezența ei datorîndu-se faptului că — întîmplător — cuvîntul respectiv nu a mai fost întîlnit în textele fișate sau că — pur și simplu — s-au pierdut celelalte fișe [21].

În sfîrșit, selectarea provoacă mari dificultăți redactorului pentru că nu se pot stabili reguli fixe, valabile pentru toate situațiile și pentru

---

[18] „Comparația" se limitează, uneori, la scrutarea listei de cuvinte întocmite pe baza materialului de care dispunem și caracterul lacunar al acestui material ne poate duce la concluzii eronate. Totuși, deocamdată, altă soluție nu există și chiar eliminarea pe nedrept a cîtorva cuvinte este mai puțin gravă decît includerea în mod nejustificat în dicționar a altor cuvinte.

[19] Cf. MĂESTRESC, adj. (Neobișnuit) Care ține de maestru (II 2). ALEXI, W.

[20] Deosebirea dintre (Neobișnuit) și (Creație personală) constă în faptul că, în primul caz, nu avem siguranța că autorul respectiv a creat cuvîntul în discuție.

[21] Cuvîntul *mamelucărie* a fost considerat creație personală a lui Caragiale, redactorul bazîndu-se pe un singur citat. Este greu de crezut că numai Caragiale a folosit cuvîntul respectiv, dat fiind vocabularul electoral și parlamentar din trecut.

toate cuvintele. Este drept că experienţa de pînă acum a permis, totuşi, să se întrevadă unele principii. Astfel, s-a constatat că criteriul numărului de atestări nu are valabilitate generală : apar în dicţionar cuvinte sau sensuri cu o singură atestare [22], după cum sînt excluse cuvinte şi sensuri cu mai multe atestări. Hotărîrea redactorului de a introduce sau nu o abatere depinde foarte mult de tipul de material pe care se bazează cuvîntul. S-a observat, de exemplu, că fişele din atlase, din chestionare şi din anchete (deci, în general, materialul dialectal) pun tot mai des pe redactor să se întrebe dacă ceea ce apare pe fişă este rezultatul unei confuzii din mintea subiectului anchetat (provocate — eventual — de stîngăcia anchetatorului) [23] şi trebuie lăsat la o parte, sau reprezintă un fapt de limbă cu drept de a intra în dicţionar.

★

Asemenea altor aspecte ale investigaţiei ştiinţifice, procesul de redactare a unui cuvînt (oricît de „simplu" pare acesta la prima vedere) este foarte complex şi cere lexicografului să opereze cu noţiuni fundamentale şi speciale din toate domeniile cercetării lingvistice.

[22] Am dat cîteva exemple chiar în acest articol.

[23] Stîngăciei anchetatorului i se datoreşte, poate, faptul că subiectele anchetate din patru localităţi (334, 414, 537 şi 762) au considerat că *pescar* este tot una cu *barcagiu*; la întrebarea pusă pentru a afla cuvîntul cu care se denumeşte prima noţiune (întrebarea 2 539, din ALR II), s-a răspuns cu cel de-al doilea termen.

O PRIVIRE SINTETICĂ ASUPRA EVOLUȚIEI LIMBII LATINE

DE

Acad. AL. GRAUR

O lungă perioadă din istoria lingvisticii este marcată de tendința de a acumula amănunte, oricît de multe și oricît de neînsemnate, toate fiind considerate ca egal de interesante pentru a se cunoaște evoluția limbilor. Lucrul este în special adevărat pentru latină, care a fost studiată sub toate aspectele ei în decurs de 1 500 de ani, fiind aproape unica limbă de care se interesau cercetătorii în tot cursul evului mediu. De aici rezultă că sîntem deosebit de bine informați asupra celor mai mici detalii ale limbii latine. Care scriitori au folosit cutare cuvînt și unde anume, sau care cuvinte au fost folosite de cutare scriitor, care substantive de declinarea a III-a au uneori genitivul plural cu *-ium* în loc de *-um*, care verbe au uneori la persoana a II-a a perfectului forma mai scurtă, fără elementul *-ui-*, în ce texte apare conjunctivul în propozițiile iterative introduse prin *ut* — iată la ce fel de întrebări se poate da răspunsul imediat, grație excelentelor manuale care conțin toate indicațiile despre toate formele și toți autorii.

Se vede cît de avantajați sînt cei care studiază limba latină. Dar există și un revers al medaliei. Puși în fața unui noian de fapte, cercetătorii riscă să se înece în ele. De aceea în ultimele decenii se pune cu tot mai mare insistență problema clasării materialului, a diferențierii lui. Fără să tăgăduim importanța cunoașterii tuturor amănuntelor, trebuie să fim de acord că e necesar să se aleagă dintre ele cele care sînt esențiale. Iar cînd e vorba de istoria limbii, esențiale sînt acele fapte care marchează schimbările structurale, trecerea de la un tip de exprimare la altul.

Într-o limbă actuală e, de obicei, greu de spus care inovații sînt sortite să se dezvolte și care constituie modificări efemere, simple accidente fără urmări. Cînd e vorba de latină, lucrul e mai ușor, pentru că, dacă fazele anterioare limbii latine ne sînt cunoscute numai într-o oarecare măsură, prin reconstrucție, în schimb fazele următoare, adică limbile

romanice, ne sînt foarte bine cunoscute. Ceea ce apare sporadic în latineşte se dovedeşte a fi un element de transformare structurală dacă vedem că în limbile romanice a căpătat importanţă.

Pe această bază a fost elaborată în ultimii ani, de un colectiv format din cercetători de la Institutul de lingvistică din Bucureşti şi de la catedra de filologie clasică şi de lingvistică generală a Facultăţii de filologie din Bucureşti, o lucrare care urmăreşte să prezinte evoluţia limbii latine, de la primele mărturii asupra acesteia, pînă la transformarea ei în limbile romanice : dintre ipotezele asupra provenienţei diverselor elemente ale limbii, se aleg cele considerate ca mai plauzibile, apoi se arată cum s-au modificat treptat aceste elemente, judecînd după datele găsite în documentele păstrate din vremea romanilor şi, în sfîrşit, ca termen final, după situaţia din limbile romanice.

O asemenea lucrare a fost considerată ca o bună introducere la istoria limbii romîne : cunoaşterea tendinţelor de dezvoltare ale latinei oferă punctul de plecare cel mai potrivit pentru cercetarea evoluţiei ulterioare a limbii care s-a transformat cu timpul în limba română.

Ţinînd seama de această destinaţie, colectivul de autori s-a ferit de a insista asupra datelor furnizate de limba romînă, căci ar fi însemnat, într-un fel, să angajeze pe autorii volumelor următoare, consacrate exclusiv istoriei limbii romîne.

Lucrarea a fost terminată şi predată pentru tipar Editurii Academiei R.P.R., care urmează să o publice în cursul acestui an.

RECONSTRUCȚIA AȘA-NUMITEI „ROMÎNE COMUNE"

DE

I. COTEANU

1. Cîteva precizări de terminologie

Perioada cea mai veche de dezvoltare a latinei în romînă este atît de puțin cunoscută din surse lingvistice directe, încît singura metodă prin care se poate schița înfățișarea ei este r e c o n s t r u c ț i a. Încă la sfîrșitul secolului trecut, comparînd între ele așa-numitele dialecte sudice ale limbii romîne, Fr. Miklosich reconstruiește cel dintîi în *Beiträge zum rumänischen Lautlehre* (*Vokalismus*) unele aspecte primitive ale vocalismului idiomului pe cale de a deveni limbă romînă și afirmă că schimbările de vocalism care apar în toate „dialectele" trebuie considerate *urrumänisch*. Termenul *urrumänisch* a fost adoptat apoi de G. Weigand: „După cît cunoaștem noi astăzi dialectele, scrie acesta, nu mai este o ipoteză că toate dialectele au format odată o unitate, pe care o numim *urrumänisch*, în care, firește, au putut exista deosebiri dialectale, însă toate dialectele se potrivesc, în punctele esențiale, la sunete, forme, sintaxă și cuvinte" (după Philippide, OR, II, 233).

Reluînd problema, în *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909, col. 8, G. Weigand fixează arbitrar, cum zice A. Philippide (OR, II, 236, nota), epoca de existență a romînei comune între sec. VII și IX. „Negreșit că există multe deosebiri între ele [dialectele sudice care, după Weigand, ar fi patru — *n.n.*], dar aceste deosebiri sînt toate de așa fel, că se pot aduce la niște trepte unitare mai vechi, care au existat pe vremea romînei primitive, deci cam în spațiul de la al VII-lea la al IX-lea secol".

După observațiile celor doi și în special ale lui G. Weigand, S. Pușcariu a scris în 1910 un studiu[1] destinat stabilirii concrete a fazei *urru-*

[1] *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* (ZRPh, XXVI, Beiheft).

mänisch, studiu republicat în 1937 în *Études de linguistique roumaine*, sub titlul *Essai de reconstitution du roumain primitif*. Redarea germ. *urrumänisch* prin fr. *roumain primitif* se datorește probabil faptului că, între timp, A. Philippide, care se ocupase și el, în *Originea românilor*, vol. II (1927), de această problemă, tradusese pe *urrumänisch* prin *romîna primitivă*, dîndu-i totodată și un nou conținut, la care ne vom opri ceva mai încolo. S. Pușcariu folosea în românește, pentru *urrumänisch*, termenul *străromînă*.

Numele de „romînă comună" a fost utilizat de I. Șiadbei în *Problemele vocabularului romîn comun*, Iași, 1934 și de Al. Rosetti în volumul al IV-lea al *Istoriei limbii române* (romîna comună), publicat la București în 1941. D. Macrea denumește conceptul în discuție „romînă comună primitivă" (LR, 4/1956).

Pentru același stadiu de evoluție, avem prin urmare patru termeni : romînă primitivă, străromînă, romînă comună și romînă comună primitivă, fără a socoti, firește, pe *urrumänisch*. Conținutul lor nu se deosebește prea mult, căci, cu excepția lui Philippide, în celelalte cazuri e vorba despre etapa prin care a trecut r o m î n a, după părerea generală, înainte de a se scinda în aromînă, dacoromînă, și apoi în meglenoromînă și istroromînă. A. Philippide este singurul la care găsim un punct de vedere puțin deosebit de al celorlalți. Pentru el, romîna primitivă nu este chiar limba romînă, ci un dialect al limbii latine din timpul cînd procesul de romanizare nu se încheiase încă. „Eu dau concepției de *romînă primitivă*, *urrumänisch*, un înțeles precis din punctul de vedere al conținutului și al timpului : înțeleg prin *romîna primitivă* fenomenele specifice limbii române care s-au dezvoltat în această limbă încă din timpul cînd procesul de romanizare prin influența limbii latine comune (a așa-numitei limbi latine populare) nu se sfîrșise, și **cînd limba romînă exista ca dialect al limbii latine** (sublinierea noastră — *I. C.*), iar nu ca limbă romanică aparte (aproximativ pînă la începutul secolului al VII-lea...)" OR, II, 233, nota.

Această părere se încadrează perfect în concepția lingvistului ieșan despre modul de dezvoltare a limbii române, precum și în felul său general de apreciere a faptelor lingvistice. A. Philippide considera că factorul etnic este deosebit de important în lingvistică. El a insistat adesea asupra diferențierilor petrecute cu același idiom învățat de neamuri diferite. De aceea, și în pasajul citat anterior, el consideră că trebuie să sublinieze „procesul de romanizare prin influența limbii latine comune", formulă care are scopul de a scoate pe primul plan tocmai acest lucru și reușește s-o facă, deși i s-ar putea aduce multe obiecții în legătură cu utilizarea termenului „influență" a limbii latine. Cît privește „latina comună", ea este, după cum spune Philippide însuși, latina populară privită ca o limbă omogenă, căci, pentru el, latina a avut această calitate pînă în secolul al V-lea (OR, II, 361). Faptele de mai sus explică de ce Philippide nu a acceptat teoria lui Weigand și nici reconstrucțiile lui Pușcariu, căruia îi reproșează că a dat prea mare importanță diferențelor dialectale din „romîna" primitivă (OR, II, 234).

Modul cum este abordată problema impune, credem, discutarea în primul rînd nu atît a caracterului acelui idiom din care s-au ramificat dacoromîna, istroromîna, aromîna și meglenoromîna cît a valabilității con-

sidерării lui ca r o m î n ă. Ne găsim în fața uneia dintre cele mai importante chestiuni privind istoria limbii romîne, în fața determinării momentului începînd de la care latinei i se poate spune romînă.

Pînă acum delimitarea dintre latină și romînă s-a făcut pe baza ipotezei că romîna începe să fie altceva decît latina din momentul cînd ultima își pierde omogenitatea. A. Philippide consideră că acest fenomen trebuie plasat în secolul al VII-lea, „cînd cele de pe urmă resturi de autoritate romană cu limba latină comună ca organ oficial au încetat (anii 476 în Italia, 486 în Gallia, primul sfert al secolului al VII-lea în Peninsula Balcanică ...)" căci atunci „se poate spune că dialectele din diferitele provincii romanizate au căpătat vigoarea trebuitoare ca să se poată transforma repede în limbi romanice deosebite. Slabele licăriri însă pe care le-a mai dat încă limba latină comună la Constantinopol au fost încă suficiente ca să întrețină chiar și în secolul al VI-lea o trăsătură unitară în viața limbii de la un capăt la celălalt al Romaniei" (OR, I, 362). Autorul citează în sprijinul său pe Schuchardt : „Încă în al VII-lea secol se pare că aceeași bătaie de puls le-a animat pe toate [dialectele romanice — *n.n.*] : oarecare schimbări de sunete circulă încă prin toate membrele marelui corp. Asibilația lui *c* înainte de *i* și *e* simple, în acest secol întîiași dată a ajuns la completă dezvoltare, măcar că începuturile ei se ridică cu mult înapoi. Tot așa diftongarea vocalelor scurte *e* și *o*" (OR, I, 362).

Mult mai devreme este pus acest moment de Al. Rosetti, după care „latina vulgară și-a pierdut unitatea fărîmițîndu-se în limbile ce erau să devină limbile romanice de astăzi (deci) după secolul al IV-lea pentru provinciile orientale ale imperiului roman, cînd Dacia este separată de lumea romanică occidentală (ILR, I², 38 ș. urm. și 45), și romîna capătă trăsăturile sale caracteristice ..." (ILR, IV, 19).

S. Pușcariu nu avea în această privință nici o părere : „Prefer — scrie el în *Zur Rekonstruktion* ..., p. 71—să las granița de timp în jos complet deschisă" (OR, II, 236), iar G. Weigand (*loc. cit.*) nu arată din ce cauză a considerat secolul al VII-lea drept punct de plecare pentru romîna comună. În sfîrșit, I. Șiadbei pune limita inferioară în secolul al VI-lea (vezi Rosetti, ILR, IV, 18).

Avem deci trei date la dispoziție : secolul al IV-lea (Al. Rosetti), secolul al VI-lea (I. Șiadbei), secolul al VII-lea (G. Weigand și A. Philippide).

Toate propunerile mai sus enumerate au la bază fapte a căror valoare nu este încă momentul s-o discutăm, pentru că e necesar să analizăm mai întîi în ce măsură lingvistica poate soluționa problema sau trebuie să apelăm în primul rînd la istorie, în speță la data de la care populațiile romanizate nu mai pot fi considerate traci, daci, iliri etc., ci popoare noi. Determinarea trecerii latinei în romînă numai printr-un criteriu istoric nu este însă nici ea ireproșabilă, pentru că unul dintre elementele foarte importante care asigură coeziunea viitoarelor popoare și națiuni este însăși comunitatea de limbă. Înainte ca populațiile romanizate să fi constituit poporul romîn, ele au dispus de un instrument unic de comunicare, o limbă — credem — omogenă, utilizată de toată lumea.

Cum însă între latină și romînă nu există soluție de continuitate, ceea ce lega între ele populațiile romanizate care se dezvoltau în poporul romîn era chiar limba latină, dar care se modifica în permanență, ceea ce ne dă dreptul să afirmăm că, la un moment dat, ea nu se mai poate numi latină și că numai din punct de vedere genealogic mai poate fi numită astfel. În ea apar mereu fenomene lingvistice noi, continuate pînă astăzi în aromînă și dacoromînă, de exemplu nașterea vocalelor *ă* și *î* ca variante ale lui *a*, *e*, *i*, uneori *o* latini, rotacismul lui *-l*-velar etc. Schimbările de tipul celor citate și multe altele asemănătoare, produse în epoca de comunitate dintre aromînă și dacoromînă, indică începutul unor discontinuități de structură și, prin urmare, apariția unui aspect lingvistic suficient de bine deosebit de precedentul ca să nu-l mai numim latină.

S-a propus ca acestui aspect să i se zică „latina balcanică", subliniindu-se astfel pe de o parte că este vorba de l a t i n ă, și pe de altă parte că locul ei geografic este Peninsula Balcanică.

Dezavantajul acestei denumiri nu este numai că se exclude astfel teritoriul din stînga Dunării, unde se vorbea aceeași limbă, ci și acela că se pierde perspectiva evoluției, căci latina din Balcani este tot latină. *Latina balcanică* este deci un termen în mod nejustificat restrictiv. S-a mai propus denumirea de *latina dunăreană* pentru a se scoate în evidență faptul că Dacia face parte dintr-un mare teritoriu romanizat. Dar în felul acesta, sîntem nevoiți să aducem și aromîna lîngă Dunăre, cum sugerează E. Petrovici în LR 1/1959, pentru care limba romînă s-a format în Dacia și Moesia inferior. După această teorie, ar fi chiar mai exact ca latinei dunărene să i se spună *latina daco-mesică*.

Nici una dintre denumirile analizate mai sus nu ni se pare potrivită.

E cazul deci să căutăm alte coordonate spre a denumi faza cea mai veche a limbii romîne. După părerea noastră, ar fi mai bine s-o numim în funcție de populația de bază care a vorbit latina transmițînd-o urmașilor ca idiom dacoromîn și idiom aromîn.

Această populație de bază au fost tracii, așezați pe un întins teritoriu atît în nordul cît și în sudul Dunării. Romanizați în etape succesive, ei sînt, din punct de vedere etnografic, reprezentanții cei mai numeroși a ceea ce considerăm în genere populații romanice în orient, ilirii venind în al doilea rînd. Trecerea tracilor de la limba lor la latină, oricît de lent se va fi produs în unele părți și oricît de energic se vor fi opus unele triburi, este un fapt istoric demonstrat, deși tribul besilor își mai păstrează limba pînă prin secolele IV—VI e.n. (O. Densusianu, HLR I, 14, 18).

Prin urmare, în loc de latina balcanică sau dunăreană, ni se pare mai indicat să vorbim de traco-romanică, adică de o limbă latină modificată de populațiile care formau grosul locuitorilor din Dacia și Peninsula Balcanică. Traco-romanica este tot latina, dar cu trăsăturile specifice care se vor dezvolta în dacoromînă și aromînă, mai întîi, apoi în megleno- și istroromînă.

Avantajele noii denumiri propuse aici ni se par incontestabile din mai multe motive.

În primul rînd, se elimină din discuție o serie de termeni evident inadecvați ca latina balcanică, dunăreană etc. care dau impresia că latina

ca atare s-ar fi diferențiat de la început după regiuni, idee de mult depășită. Ultimele cercetări făcute de specialiștii romîni confirmă încă o dată constatarea că latina din orient nu prezenta inițial nici o deosebire importantă față de latina din occident [2].

Contradicția dintre acest fapt cert și necesitatea de a explica într-un fel oarecare trăsăturile specifice limbii romîne a dus, după părerea noastră, la multe confuzii, între altele la exagerarea rolului jucat de influențele străine, căci a părut unora o enigmă faptul că din acea latină, balcanică, dunăreană sau oricum i s-ar mai zice, avînd o structură identică cu latina occidentală, a apărut o limbă romanică deosebită de celelalte. O. Densusianu credea chiar că, pînă la influența slavă, limba romînă semăna foarte bine cu un dialect italian oarecare și că, prin urmare, numai după aceea ar fi apărut limba romînă, ca individualitate, în adevăratul înțeles al cuvîntului, idee care, sub altă formă, apare și la A. Philippide și la alții. În realitate — și cercetările preliminare întreprinse de colectivul căruia îi revine obligația de a reconstitui cea mai veche fază de evoluție a limbii romîne ne arată acest lucru — limba romînă prezintă, la o analiză mai aprofundată, o structură integral romanică. Ea nu este o limbă amestecată, ci latina vorbită de tracii romanizați și continuată de poporul romîn.

În al doilea rînd, denumirea perioadei discutate prin termenul de romînă are defectul de a anticipa în mod nejustificat transformarea limbii latine în limbă romînă, căci se poate oare vorbi în secolul al IV-lea sau în secolele VI—VII de limbă romînă, cînd istoria demonstrează că poporul romîn nu se constituise ca atare la nici una din aceste date? Ar însemna că limba romînă a existat cu multe secole înainte de poporul romîn, ceea ce este, fără îndoială, imposibil de demonstrat. Denumirea de romînă comună dată fazei prin care trece latina înainte de apariția poporului romîn are și alte mari inconveniente care au creat și mai pot crea confuzii. Astfel, dacă se consideră, cum au făcut mulți cercetători, că această limbă comună era unitară, nu se mai poate înțelege cum au apărut dacoromîna și aromîna. Dacă, dimpotrivă, se admite că ea avea diferențe dialectale, se produce o contradicție în termeni, pentru că, din principiu, o limbă comună este omogenă. Nu o dată constatăm că lingviștii care s-au ocupat de această perioadă se opresc stînjeniți în fața problemei diferențelor dialectale din romîna comună, căci faptele lingvistice îi obligă să le admită, iar conceptul de romînă comună îi oprește, de unde rezerve, reveniri și ezitări în legătură cu repartiția dialectală a așa-numitei romîne comune. La cele spuse mai sus se mai adaugă și faptul că noțiunea de limbă comună are accepțiuni variate. Pentru unii limba comună înseamnă limba literară, pentru alții un fel de limbă pe deasupra dialectelor și graiurilor de care toți vorbitorii se servesc, ca de o formă mai aparte a limbii lor, cînd vor să comunice mai ușor între ei, în sfîrșit, pentru alții, limba comună este o abstracțiune, un diasistem căruia i se subordonează toate graiurile și dialectele aceleiași limbi. În aceste condiții, numărul confuziilor nu poate decît să crească, pentru că există o romînă comună astăzi, a existat și

[2] H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman* [București, 1960]; S. Stati, *Limba latină în inscripțiile din Dacia și Scythia minor* [București, 1961].

în secolul al XVI-lea și într-al XV-lea ș.a.m.d. Despre care dintre ele vorbim cînd spunem romîna comună?

Nici „romîna primitivă" sau „romîna comună primitivă" nu pot fi adoptate ca denumiri ale perioadei de trecere a latinei în limbă romînă pentru că, deși calificativul de primitivă este o restrîngere, totuși se lasă întreagă confuzia anticipării, după cum am arătat și mai înainte.

În al treilea rînd, denumirile din urmă nu au nici un punct de sprijin în lingvistica romanică, unde nu se vorbește de franceză comună, de italiană, spaniolă sau portugheză comună. Istoria evoluției termenului „romînă comună", schițată la începutul articolului de față, arată că, în fond, prima denumire a fazei de care ne ocupăm aici a fost dată de un specialist de cultură germană care s-a gîndit că, așa cum se spune *urgermanisch*, se poate spune și *urrumänisch*. După aceea, termenul a fost tradus, modificat etc., dar ceva din conținutul lui inițial a rămas totuși. Analogia dintre *urgermanisch* și *urrumänisch* nu are însă temei, căci problemele limbii primitive a popoarelor germanice (*urgermanisch*) nu seamănă decît de foarte departe cu cele puse de reconstituirea fazei prin care trece latina spre a deveni romînă. Să nu uităm că punctul cel mai îndepărtat, originea limbii noastre, este foarte bine cunoscut și studiat, căci el este latina, în timp ce limba primitivă a popoarelor germanice trebuie reconstruită aproape de la A la Z.

Denumirea prin termenul de traco-romanică a limbii latine din care se dezvoltă întîi dacoromîna și aromîna, apoi meglenoromîna și istroromîna, elimină toate confuziile înșirate mai sus și eliberează cercetarea de orice prejudecată. Traco-romanica, similară ca nume și concept cu galo-romanica, cu ibero-romanica este deci o fază de evoluție a limbii romîne în decursul căreia se petrec transformările cele mai importante ale viitoarei dacoromîne și aromîne. Se rezolvă în felul acesta foarte clar situația dacoromînei și aromînei în perioada amintită, cînd ele devin, neîndoielnic, principalele dialecte ale traco-romanicei, după cum și galo-romanica și ibero-romanica au avut dialecte din care s-au dezvoltat franceza, provensala și catalana de o parte, spaniola și portugheza, de altă parte.

Într-un fel, A. Philippide are dreptate cînd spune că romîna era dialect al limbii latine, numai că, după părerea noastră, nu era vorba atunci de romînă, ci de idiomurile care vor deveni dacoromînă și aromînă, iar latina se transformase ea însăși în ceea ce am propus să numim traco-romanică.

2. Structura traco-romanicei

Spre a vedea ce înfățișare concretă avea latina devenită traco-romanică, e necesar să descoperim întîi ce fenomene lingvistice prezentau un aspect omogen, nedeosebindu-se prin nimic în cele două mari arii dialectale ale traco-romanicei, aria dacoromînă și aria aromînă. După aceea, să urmărim diferențele dintre cele două arii, natura și importanța lor. Avantajul de a avea descrieri bine făcute ale limbii latine ne scutește de reconstruirea ei, ceea ce înseamnă că metoda noastră trebuie să fie reîntoarcerea trep-

tată de la dacoromînă şi aromînă spre latină, rămînînd ca rezultatele să le comparăm cu latina, să stabilim identităţile şi diferenţele, să le justificăm şi, punînd la contribuţie cronologia relativă, să ajungem la o descriere cît mai exactă a traco-romanicei. Descrierea nu va fi însă încununată prin redarea vreunui text imaginar în traco-romanică, deşi mai sînt lingvişti care cred că o reconstrucţie e realistă numai dacă rezultatele ei permit alcătuirea unui text în limba reconstruită. Exerciţiul acesta nu ne interesează, deşi el poate fi utilizat ca metodă de „fixare" a noţiunilor în pedagogia universitară.

Vom recurge deci în primul rînd la reconstrucţia clasică, adică la determinarea elementelor structurale ale traco-romanicei prin compararea aromînei şi dacoromînei, dar, în subsidiar, vom apela la meglenoromînă şi istroromînă, ori de cîte ori va fi cazul. La drept vorbind, analiza noastră trebuie să constea, ţinînd seama de cele spuse mai înainte, dintr-o comparaţie a arhaismelor din dacoromînă şi aromînă. Ca în orice operaţie de felul acesta, dificultatea rezidă în determinarea vîrstei elementelor luate în discuţie. Reconstituirea traco-romanicei, ca limbă avînd ca arii dialectale dacoromîna şi aromîna, se face şi prin referire permanentă la celelalte limbi romanice.

Pe lîngă reconstrucţia de acest tip, ne vom servi şi de aşa-numita reconstrucţie internă, care constă, în esenţă, din refacerea unor forme neatestate, cerute însă de sistemele limbii. Un exemplu poate fi declinarea numelui. Prezenţa în dacoromînă şi în aromînă a unei flexiuni pronominale puternice în care, afară de ablativ, toate cazurile există sub forme caracteristice, ne obligă să admitem că sistemul declinării latineşti nu a dispărut aşa de simplu cum se crede şi că unei tendinţe active de simplificare a flexiunii numelui i se opunea conservatorismul manifestat în flexiunea pronominală. De aici rezultă nu numai că, iniţial, latina orientală avea cazuri gramaticale, ci şi faptul că toată flexiunea numelui trebuie explicată în relaţie cu pronumele, iar mai tîrziu cu articolul, dezvoltat din pronume.

Cercetările preliminare făcute pînă acum demonstrează, cum am spus în treacăt şi mai înainte, că traco-romanica se caracteriza printr-o structură romanică evidentă, a cărei evoluţie generală nu se deosebeşte decît în detalii de evoluţia altor limbi romanice. Astfel, e pentru noi clar, chiar în această fază a analizelor întreprinse, că momentul cel mai important după care, treptat, dacoromîna şi aromîna evoluează divergent, se plasează în secolele IX—X şi că, pînă aproximativ în secolul al XIII-lea, o serie de evoluţii continuă paralel, sub impulsul originar. E deci relativ uşor să fixăm ca termen final al existenţei traco-romanicei secolul al IX-lea sau al X-lea. Momentul iniţial, ţinînd seama de părerea expusă aici, ar putea fi considerat chiar secolul al III-lea, dar, în acest caz, în interiorul traco-romanicei trebuie distinse două perioade. Prima, totodată şi cea mai lungă, ţine pînă prin jurul secolului al VII-lea, dată ipotetică şi provizorie ieşită din concordanţa unor fapte de limbă cu istoria imperiului roman de răsărit care, după cum se ştie, slăbeşte după acest secol, iar autoritatea centrală a statului nu se mai exercită efectiv. Limba latină ca limbă oficială începe să nu se mai întrebuinţeze, ceea ce creează posibilităţi deosebit de favorabile dezvoltării deprinderilor lingvistice regionale,

ușurînd apariția dialectelor, în cazul nostru al dacoromînei și aromînei. Ipoteza aceasta explică de ce aceste două idiomuri au atît de multe asemănări. Dacă, așa cum am presupus aici, dezvoltarea particularităților dialectale, devine activă în cursul secolelor VII—IX sau VII—X, se înțelege ușor de ce dacoromîna și aromîna au pînă astăzi atît de multe asemănări. Aceste două idiomuri, evoluînd unitar pînă în secolul al VII-lea, apoi paralel și în contact pînă în secolul al X-lea, nu puteau să se diferențieze radical unul de celălalt. Fiind vorba de aceeași bază, și, pînă în secolul al X-lea, de aceleași influențe, fiind vorba un timp oarecare și după acest secol de aceeași civilizație și cultură, era normal ca aromîna și dacoromîna să se dezvolte o vreme în același mod, deși nu mai formau același corp lingvistic. De aceea, un fenomen ca palatalizarea labialelor nu trebuia „importat" de dacoromînă din aromînă, cum au crezut D. Onciul și, după el, O. Densusianu. El nu e de origine traco-romanică sau — cum spune S. Pușcariu — străromînă, ci, așa cum arată Al. Rosetti, reprezintă o inovație independentă în fiecare dintre cele două idiomuri, care ar fi putut cel mult să pornească dintr-o deprindere traco-romanică de pronunțare a palatalelor, lucru nedemonstrat, dar plauzibil.

Nu avem intenția, bineînțeles, să înfățișăm aici toate fenomenele puse în seama traco-romanicei, căci ar fi necesară o largă desfășurare de argumente, de mărturii, de discuții, ceea ce ne-ar duce foarte departe.

Important este să mai arătăm numai că e necesar să se compare între ele nu faptele izolate, ci structurile aromînei și dacoromînei, aduse la înfățișarea lor cea mai veche cu putință. Astfel, opozițiile morfologice din dacoromînă : vocală finală accentuată ~ plural în *-le* : *saca-sacale* sînt rare în aromînă, unde pluralul se redă la numeroase substantive împrumutate prin *-(á)dzi*, *-(á)ți*. De aici tragem concluzia că tipul *vitella* și *maxilla* din dacoromînă este mai arhaic, dar nu și concluzia că aromîna nu a cunoscut opoziția în discuție, căci avem în aromînă : *cățauă-cățale*, *ńauă-ńale*, *yițauă-yițale*. Este evident că tipul *-á*, *-eá*)/*á*(*le*), *-é*(*le*) era în scădere în traco-romanică, dar nu dispăruse, căci *cățauă-cățale* din aromînă este exact *catella-catellae*, de unde concluzia că opoziția originară a luat aspecte particulare în fiecare dintre cele două idiomuri.

Nu am putea încheia mai bine această scurtă expunere decît prin schițarea celor mai importante momente din evoluția latinei orientale care stă la baza limbii romîne. Între secolele al III-lea — al IX-lea, cel mai tîrziu al X-lea, latina aceasta, devenită traco-romanică, prezintă două faze de evoluție : una pînă în secolul al VII-lea, a doua din secolul al VII-lea pînă la apariția poporului romîn. Traco-romanica în care, între secolele VII—IX (X), apăruseră două mari arii dialectale, se scindează în dacoromînă, căreia, în ceea ce ne privește, am prefera să-i spunem romînă, pur și simplu, și aromînă. De aici înainte, fiecare din cele două idiomuri ia drumul său și are altă istorie.

TRATATUL DE ISTORIE A LIMBII ROMÎNE
(vol. al IV-lea)

DE

Acad. AL. ROSETTI şi FLORICA DIMITRESCU

Tratatul de istorie a limbii romîne (TILR) se ocupă în volumul al IV-lea de limba din secolele al XVI-lea—al XVIII-lea — pe care o va studia în cinci capitole : fonologia (unde se vor discuta şi probleme de grafie), morfologia, sintaxa, formarea cuvintelor, lexicul.

Pînă în faza actuală de lucru s-au cercetat aproape în întregime problemele puse de secolul al XVI-lea, urmînd ca în curînd să se studieze limba din următoarele două secole, pe baza principiilor generale elaborate anterior.

Tratatul va aduce o serie de informaţii noi şi o nouă perspectivă în studiile de istorie a limbii romîne, atît prin faptul că acoperă un material mai larg, utilizînd surse care nu au constituit pînă acum obiectul unor studii, cît şi ca urmare a unui mod diferit de abordare a problemelor.

Astfel, perspectiva istorică va fi lărgită şi completată prin cuprinderea în cercetare a perioadei care urmează secolului al XVI-lea. Studierea limbii romîne din secolele al XVII-lea—al XVIII-lea şi al XIX-lea (care se va realiza în vol. al V-lea) va permite, fără îndoială, clarificarea şi precizarea liniilor de dezvoltare care unesc secolul al XVI-lea şi perioada actuală. În multe cazuri compararea limbii din secolul al XVI-lea cu cea actuală, făcută în cercetările de pînă acum, a permis degajarea direcţiilor generale de evoluţie şi explicare a faptelor actuale de limbă, în lumina situaţiei din secolul al XVI-lea. Cunoaşterea faptelor din faza intermediară, care leagă cele două etape asupra cărora s-a oprit pînă acum atenţia cercetătorilor, face posibilă, prin materialul nou pe care îl aduce, urmărirea evoluţiei adeseori sinuoase a limbii în toate ezitările, revenirile şi progresele sale. În acest fel se poate stabili ponderea exactă a diferiţilor factori care au contribuit la constituirea aspectului actual al limbii romîne. În lumina faptelor de limbă din secolele al XVII-lea—al XVIII-lea, multe explicaţii şi aprecieri de valoare vor trebui modificate.

Elaborarea capitolului privitor la fonetica și fonologia limbii române în secolele al XVI-lea—al XVIII-lea presupune o prealabilă interpretare a g r a f i e i textelor din această epocă. Ținîndu-se seamă de faptul că, în general, în scris se notează numai ceea ce este distinctiv, nu și trăsăturile fonetice fără valoare distinctivă, analiza grafiei constă, în esență, în determinarea unităților fonologice (foneme) care corespund unor litere sau succesiuni de litere. O serie de detalii de ordin fonetic pot fi stabilite pe baza datelor oferite de graiurile actuale, dar în această direcție nu pot fi emise, în unele cazuri, decît anumite ipoteze; de obicei, aplicarea principiilor fonologice la studiul grafiei a permis numai să se stabilească existența sau inexistența unei opoziții, identitatea sau neidentitatea fonologică a segmentelor fonetice corespunzătoare anumitor litere.

Pentru un număr de texte importante scrise cu litere chirilice, cercetătorii au avut la dispoziție indice exhaustive. În felul acesta, pe baza unui material complet, valoarea unei litere a putut fi urmărită în toate cuvintele în care apare, iar multe dintre aparentele inconsecvențe (același fenomen notat în două feluri) s-au dovedit a fi grafii justificate fonologic, ajungîndu-se la constatarea că notarea diferită reflectă foneme diferite (în unele poziții, o anumită evoluție fonetică s-a produs mai tîrziu decît în alte poziții).

S-a respectat cu strictețe cerința ca fiecare text să fie examinat separat, fără a amesteca fapte de grafie care, fiind datorite unor scribi diferiți, pot, în principiu, să reflecte și realități fonologice diferite. Procedînd în acest fel, s-a ajuns la concluzia că, într-o serie de cazuri, „haosul grafic" de care au vorbit unii cercetători nu este real, iar diversele valori fonetice ale uneia și aceleiași litere se explică foarte bine ținînd seama de caracterul „fonologic" al scrierii.

În partea de f o n o l o g i e propriu-zisă se urmărește descrierea inventarului fonemelor segmentale (vocale și consoane). Determinarea fonemelor respective, ca elemente distincte, se face pe baza criteriului distribuțional adoptat de școala descriptivistă. Fonemele suprasegmentale nu au putut fi studiate în mod special, într-un capitol separat, din lipsă de informații (deși, atunci cînd a fost cazul, s-au făcut unele mențiuni în legătură cu poziția accentului). Alături de fonemele segmentale se urmăresc variantele lor: o serie de variante pot fi identificate pe baza indicațiilor furnizate de texte; existența unei alte serii de variante trebuie presupusă pe baza unor considerente de fonetică istorică. În studiul fonemelor segmentale, un loc aparte îl ocupă analiza distribuției lor.

În capitolul care studiază fonologia se urmărește, pentru toate secolele, obținerea unor rezultate pe arii dialectale.

În m o r f o l o g i e este de mare utilitate pentru stabilirea locului și rolului diferitelor fenomene în cadrul sistemului, abordarea statistică a faptelor.

Urmărirea diferitelor fenomene din punct de vedere statistic pune în lumină raportul dintre ele în cadrul sistemului, făcînd posibilă circumscrierea mai precisă a tendințelor și permite adeseori stabilirea gradului de intensitate cu care ele se manifestă și care variază de la epocă la epocă,

dar și în cadrul aceleiași epoci, de la un text la altul, deci de la un aspect al limbii la altul, de la o regiune la alta. Urmărirea statistică a faptelor permite precizarea unor diferențe dialectale care altfel nu pot fi descoperite. În multe cazuri, aceleași fapte se întîlnesc în texte variate și s-ar putea presupune că sînt fapte generale limbii unei anumite perioade. Statistica descoperă însă deosebiri importante între texte : ceea ce într-un text este un fapt frecvent, în altul apare cu totul sporadic.

Alteori se poate stabili, cu ajutorul statisticii, o cronologie a faptelor, care altfel nu apare. Se poate constata astfel, urmărind frecvența diferitelor forme, că două fenomene de aceeași natură, cum sînt înlocuirea formei etimologice de participiu și de perfect a verbului *a face* (*feč(i)u*, *fapt*) prin forme analogice (*făcui*, *făcut*), se încadrează într-un proces complex, în care elementul care inovează mai întîi, favorizînd modificarea celuilalt, este participiul.

Cu ajutorul statisticii se pune în evidență mai precis și mai pregnant caracterul inovator al limbii utilizate de diaconul Coresi, față de limba celorlalte texte din secolul al XVI-lea. Inovațiile care în alte texte, dacă apar, sînt cu totul izolate, se întîlnesc masiv în textele coresiene.

Preocuparea de a degaja sistemul are drept urmare cuprinderea faptelor, la prima vedere disparate, în *tipuri* mai mult sau mai puțin generale : se constată, astfel, în secolele al XVI-lea, al XVII-lea etc. că substantivele, adjectivele, verbele se grupează în categorii, în tipuri, care evoluează, variază de la o epocă la alta. Compararea diferitelor faze ale limbii sub aspectul tipurilor permite descoperirea unor diferențe mai profunde și mai importante decît cele reprezentate prin fapte disparate, izolate.

Considerarea diferitelor fapte încadrate în relațiile care se stabilesc între ele într-o anumită epocă, în interiorul unui anumit sistem, scoate de asemenea în relief elemente noi, pune într-o altă lumină tendințele, procesul de dezvoltare în ansamblu.

S i n t a x a se lucrează în TILR după sistemul gramaticii Academiei R.P.R. În partea redactată, referitoare la secolul al XVI-lea, nu s-a folosit decît metoda descriptivă. În limita textelor cercetate, se fac însă precizări cu privire la concurența dintre două construcții : date statistice, nuanțe de sens sau condiții diferite, repartiție pe texte etc. ; toate acestea deschid perspectiva comparațiilor istorice cu situația din secolele următoare, de la care ne așteptăm la rezultate mai interesante.

Ce noutăți au rezultat pînă acum, în afară de descrierea cea mai exactă din momentul de față, nu se poate încă spune. Trebuie ținut seama de faptul că sintaxa propoziției și a frazei nu a fost aproape de loc studiată în lucrările anterioare consacrate secolului al XVI-lea, care au înregistrat cel mult unele elemente particulare. Descrierea din *Tratat* scoate însă în evidență multe asemănări cu limba de astăzi ; elementele specifice sînt puține, în general, și în orice caz s-au găsit foarte puține în plus față de ce au arătat cercetătorii anteriori.

Capitolul F o r m a r e a c u v i n t e l o r din *Tratatul de istorie a limbii romîne* va cuprinde o expunere mai sistematică, mai bogată și mai exactă decît cea care există în lucrările de care dispunem.

Deoarece materialul a fost extras din indicele exhaustiv al mai multor texte și deci au fost examinate *toate* cuvintele folosite în aceste texte, este firesc ca lista de afixe și de cuvinte compuse să fie mai bogată decît listele oferite de lucrările anterioare.

În tratarea prefixelor și a sufixelor s-au urmărit numeroase probleme care nu au fost pînă acum în atenția cercetătorilor : repartizarea prefixelor și a sufixelor pe teme, valorile fiecărui prefix sau sufix în parte, concurența între prefixe sau între sufixe, productivitatea prefixelor și a sufixelor etc.

Pînă în prezent au fost urmărite numai substantivele, adjectivele și verbele compuse. Cercetarea s-a extins și asupra celorlalte părți de vorbire, examinînd și pronumele, numeralele, adverbele, prepozițiile, conjuncțiile și interjecțiile compuse.

Derivarea regresivă și schimbarea valorii gramaticale, procedee de formare a cuvintelor neglijate aproape complet în lucrările din trecut, vor avea în TILR o tratare sistematică și dezvoltată.

În capitolul de l e x i c se studiază, cu ajutorul metodei statistice, structura vocabularului din secolul al XVI-lea, din punctul de vedere al originii elementelor alcătuitoare, al repartizării dialectale a faptelor, al dezvoltării semantice, al relațiilor dintre elementele noi și vechi (neologisme și arhaisme) etc.

Pentru a stabili vocabularul de bază s-a considerat că nu trebuie să se țină seama numai de frecvența cuvintelor, ci și de repartiția lor. De exemplu, cuvinte ca *adevăr*, *părinte*, *lege* etc., care sînt atestate în toate textele și au o frecvență ridicată, intră în mod sigur în lexicul de bază, dar *ciudesă*, *mătase*, *răstigni*, care apar în unul sau două texte provenind din aceeași regiune, deși au numeroase atestări, nu sînt trecute în lista întocmită.

Neavînd la îndemînă un dicționar al limbii romîne vechi, din care să reiasă importanța cuvintelor în această epocă, în afară de factorii amintiți mai sus, s-a avut în vedere și capacitatea cuvîntului de a forma derivate, expresii, locuțiuni și în ce măsură aceste derivate și locuțiuni apar în textele cercetate.

Atît materialul sumar oferit de textele din secolul al XVI-lea, cît și conținutul lor specific nu îngăduie chiar cuvintelor importante din limbă să aibă o frecvență mare. De aceea, la stabilirea lexicului de bază s-a ținut seama nu numai de „vocabularul frecvenței", ci și de „vocabularul disponibilității", format din cuvinte cu frecvență mică, dar care sînt uzuale și utile și pe care vorbitorii le au prezente în minte și le întrebuințează ori de cîte ori o cer împrejurările.

Se știe că, în general, pentru stabilirea frontierelor dialectale sînt mai indicate ariile fonetice decît cele lexicale. Cu toate acestea se poate apela și la datele oferite de lexic pentru stabilirea contururilor regionale ; coroborarea datelor fonetice cu cele lexicale oferă posibilitatea cunoașterii mai amănunțite a înfățișării dialectale a unei limbi. Rezultatele cercetării asupra lexicului secolului al XVI-lea demonstrează valabilitatea repartizării regionale stabilite de Al. Rosetti (*Lb.rom. în sec. XIII—XVI*, p. 188)

cu privire la cele două grupări dialectale principale în secolul al XVI-lea, cu mențiunea că Banatul are, și din punct de vedere lexical, o situație specială.

Cercetarea asupra semanticii cuvintelor arată, pe de o parte, că în secolul al XVI-lea termenii cunoșteau un volum semantic redus, în comparație, de exemplu, cu limba latină sau cu limba română actuală, și pe de altă parte că termenii prezintă un contur semantic vag care le sporește posibilitățile de folosire, constituind un teren favorabil pentru schimbarea și evoluția sensului.

Un capitol aparte este destinat analizei stilistice a vocabularului. Aici se studiază terminologiile speciale (teologie, filozofie, științele naturii, științele tehnice etc.). Dezvoltarea acestor terminologii va fi pusă în legătură directă cu lărgirea preocupărilor culturale din țările românești.

Multe explicații sau interpretări noi, care vor apărea în TILR IV, derivă nu numai din luarea în discuție a unui material de fapte inedit, ci, mai ales, din modul de cercetare și de organizare a datelor. În actuala concepție a *Tratatului*, faptele sînt analizate și discutate în așa fel încît să permită degajarea dintr-un ansamblu de fapte izolate a *sistemului*, punînd în evidență specificul lui. Ca urmare, se obține o descriere a *ansamblului*, înglobînd în egală măsură faptele comune etapei actuale și faptele mai mult sau mai puțin specifice secolelor trecute, căutîndu-se să se precizeze raporturile dintre ele și ponderea diferitelor fapte în sistem. Imaginea astfel obținută este mai fidelă și mai adecvată decît cea pe care o dau lucrările anterioare, care scot în evidență aproape exclusiv faptele specifice, deci diferite de cele din limba actuală.

BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR DE LINGVISTICĂ APĂRUTE ÎN ȚARA NOASTRĂ DE LA 1 MAI 1963 PÎNĂ LA 1 MAI 1964

Lingvistică generală (teoretică, matematică şi aplicată) 370
Istoria lingvisticii romîneşti 373
Fonetică şi fonologie 374
Dialectologie 374
Gramatică şi vocabular 376
Morfologie 377
Sintaxă 378
Vocabular 379
Istoria limbii romîne 383
Onomastică şi toponimie 384
Filologie 384
Limbă literară 386
Cultivarea limbii 388
Limbi indo-europene 390
Filologie clasică 390
Romanistică 392
Slavistică 395
Germanistică 398
Orientalistică 400
Balcanistică 401
Limba maghiară 402
Metodica predării limbilor 403
Diverse 405
In memoriam 407
Abrevieri 407
Indice alfabetic al bibliografiei 411
Autori 411
Cuvinte 418

LINGVISTICĂ GENERALĂ (TEORETICĂ, MATEMATICĂ ŞI APLICATĂ)

1. ANAVI, ÁDÁM, *A gondolatnál sebesebben* [reportaj despre rezultatele maşinii electronice de calcul MEGIPT — 1 din Timişoara], Korunk, 1963, nr. 9, p. 1189—1194.
2. BASIN, E. I., *Problema interpretării limbii ca semn în istoria filozofiei*, AnRS, XVII, 1963, nr. 2 (47), p. 31—38.
3. COTEANU, prof. univ. I., *Lingvistica şi matematica* [interviu cu ~ luat de I. Adrian], M, VIII, 1964, nr. 339, p. 1, 4.
4. CRISTEA, TEODORA şi TĂNASE, AURELIAN, *O nouă clasificare a complementelor verbului (cu aplicare la limba franceză)* [pe baza criteriului necesităţii complementului în vorbire autorii disting complemente necesare şi complemente facultative; rez. l. rusă, franceză], RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 17—23.
5. DĂNĂILĂ, I. şi PAVEL, TOMA, *Formalizarea — valoarea ei gnoseologică şi aplicarea ei în cercetarea lingvistică*, LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 3—12.
6. DEMBOWSKI, JOHANN, *Cu privire la unele probleme ale vorbirii şi dezvoltării sale în lumina ciberneticii*, DM, IV, p. 235—250.
7. FOKIN, B. S., *Despre gîndirea într-o limbă străină*, LG, p. 117—132.
8. GORSKI, D. P., *Rolul limbii în cunoaştere*, LG, p. 77—116.
9. GRAUR, AL., *Subordonarea dialectelor* [la rubrica *Discuţii*, răspuns la recenzia lui Ştefan Giosu despre cartea lui I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii romîne* din SCŞt. (Iaşi), XIII, 1962], SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 121—123.
10. GRAUR, AL., *Тавтология в языке* [versiunea rusă a articolului din SCL, XII, 1962, nr. 4], RL, VIII, 1963, nr. 2, p. 177—183.
11. GUŢU-ROMALO, VALERIA, *Reflecţii în legătură cu distincţia morfem-plerem în concepţia glosematică*, SCL, XIV, 1963, nr. 3, p. 333—339 [rez. l. rusă şi franceză].
12. IORDAN, IORGU, *Individual and Collective Innovations* [varianta englezească a articolului din *Probleme de lingvistică generală*, IV, 1962], RL, VIII, 1963, nr. 1, p. 5—12.
13. KELEMEN, BÉLA, *Társadalomfejlödés és nyelv* [Dezvoltarea societăţii şi limba], NyIK, VI, 1962, nr. 2, p. 253—271 [rez. l. romînă, rusă, franceză].
14. KOLMOGOROV, A. N., *Automatele şi viaţa* [cu un capitol despre cibernetică şi lingvistică], DM, IV, p. 40—60.
15. KORCEAGHINA, V. A., *Scurtă schiţă de istorie a scrierii*, LG, p. 135—172.
16. KREINDLER, acad. A., *Mecanismele vorbirii*, Bucureşti, 1963, 47 p. [Consiliul pentru răspîndirea cunoştinţelor cultural-ştiinţifice].
17. KREINDLER, A., *Cum gîndim*, Rlib., XXII, 1964, nr. 5990, p. 4.
18. LATIL, PIERRE DE, *Maşinile de tradus*, DM, IV, p. 394—406.
19. MANOLIU, MARIA, *Raporturile extralingvistice şi criteriile structurale de segmentare*, SCL, XIV, 1963, nr. 3, p. 341—348 [rez. l. rusă şi franceză].
20. MARCUS, SOLOMON, *Structura limbii şi aspectele ei matematice*, SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 265—272 [rez. l. rusă şi franceză].
21. MARCUS, SOLOMON, *A Synchronic Analysis of the Grammatical Gender* [variantă englezească a articolului din SCL, XIII, 1962, nr. 3], RL, VIII, 1963, nr. 1, p. 99—111.
22. MARCUS, SOLOMON, *Un model matematic al fonemului*, SCMatem., XIV, 1963, nr. 3, p. 405—418 [rez. l. rusă şi franceză].
23. MARCUS, SOLOMON, *Modèles mathématiques pour la catégorie grammaticale du cas*, Revue de mathématiques, VIII, 1963, nr. 4, p. 585—560.

24. MARCUS, SOLOMON, *Aspecte ale modelării matematice în lingvistică*, SCL, XIV, 1963, nr. 4, p. 487—500 [rez. l. rusă şi franceză].
25. MARCUS, SOLOMON, *Modelarea matematică a limbii* [cu o bogată bibliografie a problemei], LR, XII, 1963, nr. 5, p. 478—492.
26. MARCUS, SOLOMON, *Lingvistică matematică. Modele matematice în lingvistică*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1963, 220 p. [Universitatea din Bucureşti, Facultatea de matematică şi mecanică].
27. MARCUS, SOLOMON, *Matematica şi disciplinele umaniste* [cu un paragraf despre lingvistica matematică], VSt., IX, 1964, nr. 1, p. 13.
28. MARCUS, SOLOMON, *Unele probleme ale modelării matematice în lingvistică*, MD, IV, p. 69—94.
29. MARCUS, SOLOMON şi STATI, SORIN, *Entropia limbii*, LR, XII, 1963, nr. 6, p. 581—595.
30. MICLĂU, P., *Semnul lingvistic*, LR, XII, 1963, nr. 5, p. 493—505.
31. MICLĂU, P., *Знак, сигнал, понятие о „произвольность"* [varianta rusă a articolului din „Probleme de lingvistică generală", IV, 1962], RL, VIII, 1963, nr. 1, p. 43—67.
32. MIHOC, acad. GH., *Universitatea şi revoluţia ştiinţifică* [cu un paragraf despre lingvistica matematică], C, 1963, nr. 49, p. 1, 5.
33. MILTNER, VLADIMIR, *The Exosyntagmatic Relations*, RL, VIII, 1963, nr. 1, p. 13—17.
34. MITIN, acad. M. B., *Gnoseologia materialistă şi problema sensului şi a semnificaţiei*, PF, 1963, nr. 6, p. 3—13.
35. MOISIL, acad. prof. GR. C., *Seminarul internaţional de lingvistică matematică* [interviu cu ~ luat de Catinca Muscan], T, VII, 1963, nr. 47, p. 1, 9.
36. MOLDOVAN, ELENA, *Gîndirea ştiinţifică şi matematica*, T, VII, 1963, nr. 29, p. 9.
37. MOLDOVAN, ELENA, *Despre teoria informaţiei*, T, VIII, 1964, nr. 11, p. 1, 7.
38. NARSKI, I. S., *Problema semnificaţiei şi critica soluţiilor ei neopozitiviste* [pe baza raportului informare-semnificaţie-reflectare], PF, 1963, nr. 6, p. 14—27.
39. NEGRESCU, LIVIU, *E posibilă traducerea automată?* T, VII, 1963, nr. 30, p. 9.
40. NEMOIANU, VIRGIL şi PAVEL, TOMA, *Ştiinţele exacte în stilistică*, Sec. 20, 1964, nr. 2, p. 270—278.
41. NICOLAU, prof. ing. EDMOND, *Cibernetica şi creaţia intelectuală* [cu un paragraf despre lingvistica matematică], C, 1963, nr. 36, p. 5.
42. PAVEL, TOMA, *Distribuţia sunetelor în poezie*, FD, V, 1963, p. 21—25 [rez. l. rusă şi franceză].
43. PAVEL, TOMA, *Generarea grupului nominal în limba romînă*, SCL, XIV, 1963, nr. 3, p. 351—359 [rez. l. rusă şi franceză].
44. POGHIRC, C., *Заметки о процессе усвоения иностранного языка* [varianta rusă a articolului din „Probleme de lingvistică generală", IV, 1962], RL, VIII, 1963, nr. 1, p. 85—97.
45. POTTIER, BERNARD, *Contraintes dans le choix morphosyntaxique*, RRL, IX, 1964, nr. 1, p. 15—17.
46. RICKEN, ULRICH, *La discussion linguistique en France au 18-e siècle reflet de la lutte philosophique du Siècle des Lumières*, An. ŞtUI, IX, 1963, p. 71—86.
47. RIZESCU, I., *Заметки о нулевом знаке* [varianta rusă a articolului din *Probleme de lingvistică generală*, IV, 1962], RL, VIII, 1963, nr. 1, p. 69—84.
48. SCHWEIGER, PAUL, *Despre transformaţiile gramaticale ale limbii (cu privire la limba romînă)*, StUBB, VIII, series Philologia, 1963, fasc. 2, p. 109—116 [rez. l. rusă şi franceză].

49. SCHWEIGER, PAUL şi MATHÉ, IACOB, *Cercetări preliminare pentru construirea unei limbi intermediare a traducerii cu maşina electronică de calcul*, StUBB, VIII, series Philologia, 1963, fasc. 1, p. 85—92 [rez. l. rusă şi engleză].
50. SLAMA-CAZACU, TATIANA, *Semnalele verbale în tehnica automatizată*, RPsih., IX, 1963, nr. 4, p. 519—541 [rez. l. rusă şi franceză].
51. SLAMA-CAZACU, TATIANA, *Observations Concerning Language Communication in the Process of Work*, RSS, VII, 1963, nr. 1, p. 63—89.
52. SPIRKIN, A. G., *Originea limbii şi rolul ei în formarea gîndirii*, LG, p. 11—75.
53. STATI, SORIN, *Contextele gramaticale în analiza structurală*, LR, XII, 1963, nr. 3, p. 232—241.
54. ŞTAMBOK, A. A., *Legătura reciprocă dintre metoda artistică şi stil*, PF, 1963, nr. 7, p. 55—69.
55. VASILIU, EM., *Gramaticile generative*, LR, XII, 1963, nr. 3, p. 219—231.
56. WALD, HENRI, *Practică şi anticipare* [limbajul ca mijloc de reflectare a esenţialului], T, VII, 1963, nr. 16, p. 7, 8.
57. WALD, HENRI, *Hipertrofierea metodei analitice* [de către neopozitivişti], T, VII, 1963, nr. 30, p. 8.
58. WALD, HENRI, *Inducţia, deducţia şi cibernetica* [despre modele], IL, XIV, 1963, nr. 8, p. 50—57.
59. WALD, HENRI, *Lingvistică substanţială şi lingvistică relaţională*, VR, XVI, 1963, nr. 9, p. 64—170.

Recenzii

60. BĂNĂTEANU, VLAD, Gevork Begl. Djahukian, *Lezvabanut'ean Patmut'iun* (*Istoria lingvisticii*), vol. I, Erevan, 1960, VII—XLVIII, 634 p.; vol. II, Erevan, 1962, 602 pagini, SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 143—145.
61. BITAN, MARIANA, *Probleme de lingvistică matematică în „Type-Token Mathematics"*, de Gustav Herdan, 1960, Mouton Co. 's Gravenhage, CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 365—367.
62. C[APESIUS], B., *Probleme de lingvistică generală*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1959, Bd. I, 172 S., FVL, VI, 1963, p. 281—282.
63. CÎMPEANU, EUGEN, Petar Guberina, *Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes. Théorie générale et application au français*, ed. a 2-a, Ed. „Epoha", Zagreb, 1954, 264 p., StUBB, VIII, series Philologia, 1963, fasc. 1, p. 139—143.
64. G. R., I. Rizescu: *Contribuţii la studiul calculului lingvistic*, Materiale şi cercetări lingvistice IV, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1959, 53 S., FVL, VI, 1963, p. 280—281.
65. KELEMEN, BÉLA, D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1961, 216 p., NyIK, VI, 1962, nr. 2, p. 340—342.
66. MARCUS, SOLOMON, *Structura limbii şi aspectele ei matematice* (*Simpozionul de matematică aplicată*) [recenzie la *Structure of Language and its Mathematical Aspects* (Proceedings of Symposia in Applied Mathematics), vol. XII, American Mathematical Society, Editor Roman Jakobson], SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 265—271.
67. MARCUS, SOLOMON, [recenzie la] *Structure of Language and its Mathematical Aspects. Proceedings of Symposia in Applied Mathematics*, vol. XII, Amer. Math. Soc., 1961, Revue de mathématiques, VIII, 1963, nr. 3, p. 497—502.

68. Miclău, P., *Metode noi de studiere a limbii artistice* [recenzie la *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, I, Editura Academiei R.P.R., 1962], SB, XIV, 1963, nr. 6, p. 75—78.
69. Nanu, Raisa, O. S. Ahmanova, I. A. Melciuk, E. V. Paduceva, R. M. Frumkina, *О точных методах исследования языка (О так называемой „математической лингвистике")*, Editura Universității din Moscova, 1961, 162 p., RS, VIII, 1963, p. 515—520.
70. Narski, I. S., *În impasul filozofiei lingvistice* [recenzie la J. L. Austin, *Sense and Sensibilia*, Clarendon Press, Oxford, 1962, 144 p.], PF, 1963, nr. 5, p. 199—205.
71. Nestorescu, V., *Lingvistică generală. Culegere de articole*, București, Editura științifică, 1963, 242 p., LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 176—177.
72. Papadopol, T., *Acta logica*, N°s 4, 1961 et 5, 1962, RSS, VII, 1963, nr. 1, p. 113—119.
73. R[izescu], I., *Dezbaterea unor probleme actuale ale lingvisticii* [organizată de Prezidiul Academiei R.P.R. cu sprijinul Comitetului de partid la 8 iunie 1963], LR, XII, 1963, nr. 6, p. 656—657.
74. Roceric-Alexandrescu, Alexandra, *Câteva probleme de statistică lingvistică în „Bulletin d'information du laboratoire d'analyse lexicologique"*, SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 136—140.
75. Roceric-Alexandrescu, Alexandra, *Sesiunea de lingvistică teoretică, matematică și aplicată* [din 5 și 6 februarie 1963], SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 259—263.
76. Roceric-Alexandrescu, Alexandra, *Seminarul de lingvistică matematică* [din 27—28 octombrie 1963], LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 87—88.
77. Roceric-Alexandrescu, Alexandra, *Seminarul de lingvistică matematică* [din 27—28 octombrie 1963], SCL, XV, 1964, nr. 1, p. 99—103.
78. Slama-Cazacu, Tatiana, Marcel Cohen, Irène Lézine, Francis Kocher, Alfred Brauner, Laurence Lentin, Andrée Tabouret-Keller, *Études sur le langage de l'enfant*, Paris, Les éditions du scarabée, 1962, 194 p., SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 277—279.

ISTORIA LINGVISTICII ROMÎNEȘTI

79. Antonescu, Nae, *Dacoromania*, St., XIV, 1963, nr. 12, p. 63—67.
80. Byck, J., *Bogdan Petriceico Hașdeu*, RR, 1964, nr. 1, p. 94—98.
81. Ciulei, Gheorghe, *Simion Mangiuca, istoric și folclorist* [și despre lucrările lui lingvistice], SB, XIV, 1963, nr. 6, p. 82—85.
82. Iftinchi, Gheorghe, *Gramatica germano-română a lui Anton de Marki*, SCȘt. (Iași), XIII, 1962, nr. 2, p. 221—239.
83. Macrea, D., *I. A. Candrea*, CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 189—206.
84. Poghirc, C., *B. P. Hasdeu indo-europenist*, LR, XII, 1963, nr. 5, p. 469—477.
85. Rosetti, acad. Al., *Bogdan Petriceicu-Hasdeu și studiul limbii române*, LR, XII, 1963, nr. 5, p. 459—463.
86. Seche, Mircea, *Schiță de istorie a lexicografiei române, XI. Activitatea lexicografică a lui A. T. Laurian și I. Massim. (4). Analiza dicționarului lor (continuare)*, LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 35—43.
87. Todoran, Romulus, *O. Densusianu, lingvist*, T, VII, 1963, nr. 26, p. 7.
88. Trîpcea, Th. N., *Fondatorul foneticii experimentale românești: Iosif Popovici*, SB, XIV, 1963, nr. 10, p. 65—67.

89. Ţepelea, G. F., *Activitatea lui Camil Petrescu la revista „Limba romînă"* [articolele din perioada 1926], SB, XIV, 1963, nr. 10, p. 68—72.
90. Ursu, N. A., *Un calendar istoric-literar publicat de Paul Iorgovici*, LR, XII, 1963, nr. 3, p. 283—291.
91. Ursu, N. A., *Gramatica romînească a lui Ioan Alboteanu*, LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 44—54.
92. Wald, Lucia, *Hasdeu şi problemele de teorie a limbii*, LR, XII, 1963, nr. 5, p. 464—468.

FONETICĂ ŞI FONOLOGIE

93. Avram, Andrei, *Homonymie und Synonymie in der Phonologie* [variantă germană a articolului din SCL, XIII, 1962, nr. 1], RL, VIII, 1963, nr. 1, p. 37—41.
94. Avram, Andrei, *Vocalele romîneşti [a] şi [î] din punct de vedere acustic*, SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 165—176 [rez. l. rusă şi franceză].
95. Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, *Fonologia în gramatica transformaţională a limbii romîne* [descrierea se bazează pe principiile formulate de Morris Halle în *The Sound Pattern of Russian*, Mouton & Co. 's Gravenhage, 1959], FD, V, 1963, p. 11—19 [rez. l. rusă şi franceză].
96. Petrovici, E., *Un ou deux phonèmes? Application de la méthode de la commutation à la détermination du statut phonologique des semi-voyelles roumaines $ş^{(i)}$ et $ş^{(u)}$* [varianta franceză a articolului din SCL, XII, 1961, nr. 1], RL, VIII, 1963, nr. 1, p. 17—18.
97. Petrovici, acad. E., *„Monoftongarea" ea > a după labiale în elementele slave ale dacoromînei*, RS, VIII, p. 87—92 [rez. l. rusă şi franceză].
98. Roceric-Alexandrescu, Alexandra, *Observaţii asupra pauzei — în citire — în limba romînă*, SCL, XIV, 1963, nr. 3, p. 361—374 [rez. l. rusă şi franceză].
99. Rosetti, acad. Al., *Introducere în fonetică*, ediţia a III-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 142 p.
100. Rosetti, A., *Sur la règle de la commutation en phonologie* [varianta franceză a articolului din SCL, XII, 1961, nr. 1], RL, VIII, 1963, nr. 1, p. 19—21.
101. Şuteu, Valeriu, *Observaţii asupra structurii acustice a vocalelor romîneşti i, e, a, o, şi u*, SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 179—196 [rez. l. rusă şi franceză].

Recenzii

102. Vasiliu, Em., Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorităţii în limba romînă*, SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 131—135.
103. Vraciu, A., M. I. Matusevici, *Введение в общую фонетику* (*Introducere în fonetica generală*), ed. a III-a, Moscova, 1959, 135 p., SCŞt. (Iaşi), XIII, 1962, nr. 2, p. 260—262.

DIALECTOLOGIE

104. Avram, Andrei, *Observaţii asupra fonologiei graiului din Scărişoara*, CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 215—227 [rez. l. rusă şi franceză].
105. Caragiu-Marioteanu, Matilda, *Sistemul fonologic al aromînei*, SCL, XIV, 1963, nr. 3, p. 313—330 [rez. l. rusă şi franceză].

106. Cazacu, B., *Despre dinamica limitelor dialectale*, FD, V, 1963, p. 27—39 [rez. l. rusă şi franceză].

107. Dan, Ilie, *Un vocativ regional* [exprimat prin prescurtări de cuvinte, cuvinte ajutătoare], LR, XII, 1963, nr. 5, p. 527—531.

108. Ghetie, Ion, *Şi, semn al conjunctivului în graiul crişean*, LR, XII, 1963, nr. 3, p. 247—260.

109. Giosu, Ştefan, *Subdialectul maramureşean*, SCŞt. (Iaşi), XIV, 1963, nr. 1, p. 91—119 [rez. l. rusă, franceză].

110. Gutu, Olimpia, *Glosar regional (comuna Miorcani, raionul Săveni, regiunea Suceava)*, LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 117—120.

111. Jitariu, Procopie, *Glosar regional. Regiunea Suceava (raionul Gura Humorului, com. Berchişeşti)*, LR, XII, 1963, nr. 5, p. 532—534 şi *ib.*, XIII, 1964, nr. 1, p. 82—84.

112. Klepikova, G. P., *Prefixul de origine slavă* ***po-*** *în dialectul istroromîn* [productivitatea prefixului dovedită de cele peste 60 de derivate], FD, V, 1963, p. 69—81.

113. Mares, L., *Note* [la glosarele regionale publicate în revista *Limba romînă*], LR, XII, 1963, nr. 5, p. 534—536, *ib.*, XIII, 1964, nr. 1, p. 84—86.

114. Neiescu, P., *Un arhaism în fonetismul din graiul bănăţean* [labializarea consoanelor finale], CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 45—56 [rez. l. rusă şi franceză, 4 hărţi].

115. Neiescu, Petru, *Schiţă a sistemului fonologic al unui grai din sudul Banatului* [comuna Berzasca], CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 207—213 [rez. l. rusă şi franceză].

116. Petrovici, acad. E., *Analiza fonologică şi morfologică. În legătură cu statutul fonologic al africatelor dentale aromîne*, CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 37—42 [rez. l. rusă şi franceză].

117. Petrovici, E., *Phonological and Morphonological Analysis. In Connection with the Phonological Status of the Macedo-Rumanian Dental Affricates* [varianta engleză a articolului din CL, VIII, 1963, nr. 1], RL, VIII, 1963, nr. 2, p. 185—191.

118. Pop-Lelescu, Ştefania, *Observaţii asupra dialectului meglenoromîn pe baza „Atlasului lingvistic romîn"*, StUBB, VIII, series Philologia, 1963, fasc. 1, p. 135—136 [rez. l. rusă şi franceză].

119. Rosetti, acad. Al., *Chestiuni de metodă. III. Lipsa de probe* [replică la articolul lui D. Macrea, *O veche controversă lingvistică : palatalizarea labialelor şi tradiţia limbii literare*, CL, VI, 1961, nr. 1, p. 31—42], FD, V, 1963, p. 7—9 [rez. l. rusă şi franceză].

120. Rusu, Gr., *Переходные говоры. В связи с положением говора области Вранча и рамках дако-румынского диалекта* [varianta rusă a articolului din CL, VI, 1961, nr. 1], RL, VIII, 1963, nr. 1, p. 113—122.

121. Rusu, Gr., *Probleme de morfonologie în „Atlasul lingvistic romîn"* [cu 16 hărţi], CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 59—76.

122. Rusu, Valeriu, *Contribuţii la descrierea graiurilor daco-romîne (pe baza ALR II_2, vol. III)* [completează descrierile făcute pînă în prezent cu noi fapte fonetice, morfologice, lexicale şi sintactice], FD, V, 1963, p. 83—106 [rez. l. rusă şi franceză ; 18 hărţi].

123. Teaha, Teofil, *Despre chestionarul Noului Atlas lingvistic romîn (NALR)*, FD, V, 1963, p. 109—120 [rez. l. rusă şi franceză].

124. Trîpcea, Teodor, *Сербские слова в Банатском наречии и их значение*, RESEE, I, 1964, nr. 1, p. 137—152.

125. Vulpe, Magdalena, *Repartiţia geografică a construcţiilor cu infinitivul şi cu conjunctivul în limba romînă* [în afară de o arie nordică, infinitivul pierde din teren în favoarea conjunctivului], FD, V, 1963, p. 122—153 [rez. l. rusă şi franceză ; 12 hărţi].

126. ZDRENGHEA, MARIA, *Despre u final în „Legenda Duminicii" din Codicele de la Ieud*, StUBB, VIII, series Philologia, 1963, fasc. 2, p. 81—84 [rez. l. rusă şi franceză].
127. [Colectiv] *Chestionarul Noului Atlas lingvistic romîn*, întocmit sub conducerea acad. E. Petrovici şi a prof. B. Cazacu, membru corespondent al Academiei R.P.R., de Colectivul de dialectologie al Centrului de cercetări fonetice şi dialectale din Bucureşti al Academiei R.P.R. (Teofil Teaha, Ion Ionică şi Valeriu Rusu) şi de Colectivul de dialectologie al Institutului de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. (Petru Neiescu, Grigore Rusu şi Ionel Stan), FD, V, 1963, p. 157—271 [apărut şi sub formă de extras cu paginaţie independentă de aceea a volumului].

Recenzii

128. A. J., *Studii despre graiul bănăţean* [recenzie la CL, VIII, 1963, nr. 1], SB, XIV, 1963, nr. 10, p. 81.
129. ANTONESCU, N., Tache Papahagi: *Dicţionarul dialectului aromîn*, T, VIII, 1964, nr. 16, p. 2.
130. BRÎNCUŞ, GR., Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromîn, general şi etimologic*, 1267 p. + 19 planşe şi o hartă, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1963, SCL, XIV, 1963, nr. 3, p. 409—411.
131. MARIN, PETRIŞOR, *Din istoricul cercetărilor asupra dialectului bănăţean* [E. Picot, *Documents pour servir à l'étude des dialectes roumains*, „Revue de L. et Ph. Comp.", t. V, f. 3, 1873], SB, XIV, 1963, nr. 5, p. 71—75.
132. MURÁDIN, LÁSZLÓ, Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1961, 309 p., NyIK, VI, 1962, nr. 2, p. 356—358.
133. RUSSU, I. I., Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromîn, general şi etimologic* (*Dictionnaire aroumain* [*macédo-roumain*], *général et étymologique*), Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963, 1264 p. in-8°, cu 30 fotografii, 1 schiţă, 1 hartă a localităţilor cu populaţie aromînească, CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 350—361.
134. SALA, MARIUS, I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii romîne* (*Elements of Rumanian Dialectology*) Bucharest, Scientific Publishing House, 1961, 318 p., RL, VIII, 1963, nr. 2, p. 299—301.
135. VASIU, ION, *Dicţionarul dialectului aromîn* [de T. Papahagi], L, VI, 1963, nr. 26, p. 2.
136. VRABIE, EMIL, *Două culegeri de lexic regional* [*Lexic regional* (coordonator Gh. Bulgăr), Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, 151 p.; V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1961, 83 p.], SCL XIV, 1963, nr. 3, p. 411—416.

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

137. DEGTEREVA, T. A., *Problema constituirii structurii gramaticale*, LG, p. 205—242.
138. IORDAN, acad. IORGU. *Mai multă gramatică!* [pentru învăţarea raţională a gramaticii în şcolile de cultură generală], LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 55—58.
139. [Colectiv] *Gramatica limbii romîne*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, în 2 volume, [elaborată de colectivul de gramatică al Institutului de lingvistică din Bucureşti al

Academiei R.P.R. Colectivul, condus de acad. Al. Graur, a fost constituit din: Finuţa Asan, Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Eugenia Contraş, Florica Ficşinescu, Mircea Mitran, Rodica Ocheşanu, Magdalena Popescu-Marin, I. Rizescu, Laura Vasiliu; pentru elaborarea morfologiei, în prima fază, a dat sprijin prof. J. Byck. Coordonarea lucrărilor şi ultima revizie au fost asigurate de un colectiv format din acad. Al. Graur, Mioara Avram, Laura Vasiliu], Academia R.P.R., Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963, vol. I, 437 p., vol. al II-lea, 588 p. [cu indice].

Recenzii

140. COTEANU, I., *A apărut „Gramatica limbii romîne" (Ediţia a II-a)*, RLib., XXII, 1964, nr. 5999, p. 2.
141. MUTIU, I., ŞERBAN, V., *Gramatica limbii romîne*, C, 1964, nr. 15, p. 7.
142. * * * *O nouă ediţie a gramaticii*, Drapelul roşu, 1964, nr. 5932, p. 2.

Morfologie

143. BIDU, ANGELA, *Schiţă de sistem al pronumelor demonstrative cu exemplificare pe un text din secolul al XVII-lea („Cazania" lui Varlaam)*, SCL, XIV, 1963, nr. 4, p. 479—486.
144. DRAGOMIRESCU, GH. N., *Problema locuţiunilor ca obiect al analizei gramaticale*, LR, XII, 1963, nr. 6, p. 618—625.
145. DIMITRESCU, FLORICA, *O modalitate de clasificare sintagmatică a verbelor* [pe baza analizei distributive], SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 45—53 [rez. l. rusă şi franceză].
146. DIMITRESCU, FLORICA, *Eine Modalität zur Klassifikation der Verben* [varianta germană a articolului din SCL, XIV, 1963, nr. 1], RL, VIII, 1963, nr. 2, p. 219—228.
147. DIMITRIU, C., *Cîteva observaţii în legătură cu desinenţa substantivului* [stabileşte 17 desinenţe pentru nom.—ac. sg. şi pl.], SCŞt. (Iaşi), XIV, 1963, nr. 1, p. 126—137.
148. FICSINESCU, FLORICA, *Un fals comparativ de superioritate* [construcţii cu *mai* fără sens comparativ], LR, XII, 1963, nr. 5, p. 507—513.
149. GUTU-ROMALO, VALERIA, *În problema clasificării verbelor. Încercare de clasificare sintagmatică* [pe baza raportului verbelor cu numele sau cu pronumele], SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 29—41 [rez. l. rusă şi franceză].
150. GUTU-ROMALO, VALERIA, *К проблеме классификации глаголов (попытка синтагматической классификации)* [varianta rusă a articolului din SCL, XIV, 1963, nr. 1], RL, VIII, 1963, nr. 2, p. 203—218.
151. GUTU-ROMALO, VALERIA, *Un procedeu distribuţional de delimitare a paradigmelor*, SCL, XV, 1964, nr. 1, p. 59—68.
152. HÁZY, ŞTEFAN, *O conjuncţie devenită morfem? [să* al conjunctivului], StUBB, VIII, 1963, series Philologia, fasc. 2, p. 87—91 [rez. l. rusă şi franceză].
153. MANOLIU, MARIA, *Articolul posesiv în romîna contemporană*, SCL, XV, 1964, nr. 1, p. 69—76.
154. MANOLIU, MARIA, *Les classes pronominales du roumain contemporain*, RRL, IX, 1964, nr. 1, p. 53—66.

155. MIHAI, CORNELIA, *Valoarea adverbială a adjectivelor în limba română*, SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 209—217 [rez. l. rusă şi franceză].
156. NICA, DUMITRU, *Locuţiunile substantivale în limba romînă*, LR, XII, 1963, nr. 5, p. 514—526.
157. PAVEL, TOMA, *Morfologia pronumelui personal în romînă*, SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 199—207 [rez. l. rusă şi franceză].
158. PĂTRUT, I., *О роде румынских имён существительных славянского происхождения* [varianta rusă a articolului din CL, VI, 1961, nr. 1], RL, VIII, 1963, nr. 2, p. 247—252.
159. PĂTRUT, I., *Consideraţii în legătură cu vocativul romînesc în o*, RS, VII, 1963, p. 87—92 [rez. l. rusă şi franceză].
160. PĂTRUT, I., *Despre substantivele ambigene romîneşti*, RS, VII, 1963, p. 95—97 [rez. l. rusă şi franceză].
161. PĂTRUT, I., *О морфологической структуре румынских глаголов славянского происхождения*, RS, IX, 1963, p. 13—21.
162. ROSETTI, acad. AL., *Contribuţii la studiul neutrului în limba romînă*, SCL, XIV, 1963, nr. 4, p. 433—437 [rez. l. rusă şi franceză].
163. ŞTIRBU, VASILE, *Sensul adjectivelor ordinale*, LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 59—61.
164. VASCENCO, V., *О фономорфологической адаптации славянских заимствований (на материале румынских элементов восточнославянского происхождения)*, RS, IX, 1963, p. 43—63.
165. VASILIU, LAURA, *Cuvinte şi grupuri de cuvinte cu funcţie prepoziţională*, LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 103—110.

Sintaxă

166. CHIRICUŢĂ-MARINOVICI, RITA, *Unele aspecte de ordin semantic în analiza raportului dintre subiect, predicat şi complementul drept*, CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 343—346.
167. COPCEAG, DUMITRU, *Paralele slavo-romîne în sintaxa prepoziţiilor*, SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 89—117 [rez. l. rusă şi franceză].
168. COTEANU, I., *Anticiparea complementului prin pronume, o regulă gramaticală nouă?* LR, XII, 1963, nr. 3, p. 242—246.
169. L. R. *Probleme şi aspecte ale analizei sintactice* [fraze din opere literare propuse pentru analiză sintactică], LR, XII, 1963, nr. 5, p. 506, nr. 6, p. 611.
170. MURAR, ADELA, *O curioasă (?) construcţie sintactică : ţi-l trebuie?*, CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 313—314.
171. RIZESCU, I., *Cu privire la dubla negaţie în limba romînă* [adjective şi adverbe negative urmate de verbe construite cu negaţie], SCL, XIV, 1963, nr. 4, p. 471—477 [rez. l. rusă şi franceză].
172. RIZESCU, I., *Observaţii asupra topicii vocativului*, LR, XII, 1963, nr. 6, p. 612—617.
173. STATI, SORIN, *Structura propoziţiei* [stabilită pe baza stratificării, a nivelurilor şi a unităţilor caracteristice], SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 153—161 [rez. l. rusă şi franceză].
174. STATI, SORIN, *Синтагма и проблема синтагматических единиц* [varianta rusă a articolului din SCL, XIV, 1963, nr. 2], RL, VIII, 1963, nr. 2, p. 193—202.
175. TĂNASE, E., *Locul adjectivului demonstrativ în limba romînă*, CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 105—122 [rez. l. rusă şi franceză].

176. Teodorescu, Ecaterina, *Coordonata „cauzală"* [pe marginea articolului lui Stati S. *Există propoziții cauzale coordonate?*, LR, III, 1954, nr. 6], SCȘt. (Iași), XIII, 1962, nr. 2, p. 246—251.

Recenzii

177. Chelaru, Luminita, Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, Editura Academiei R.P.R., 1960, 273 p., SCȘt. (Iași), XIII, 1962, nr. 2, p. 278—283.

178. Popescu-Marin, Magdalena, *Pe marginea unor articole recente privitoare la topica adjectivului în limba română* [*Locul determinantului adjectiv calificativ în limbile romanice, cu specială privire asupra limbii române*, RFRG, VI, 1963, nr. 1, p. 85—103 de Eugen Tănase și *Études sur la position de l'épithète en roumain* de P. Beneš, „Sbornik prací filosofické fakulty brněvské university", ročnik II, reda jazykovedna (A), Č.8, Brno, 1960, p. 94—111], LR, XII, 1963, nr. 3, p. 319—322.

Vocabular

179. Akulenko, V. V., *Există un lexic internațional?*, LG, p. 189—203.

180. Arvinte, Vasile, *Din terminologia corpului omenesc : șold, coapsă, pulpă (pe baza ALR) — Încercare de analiză structurală a lexicului*, SCL, XIV, 1963, nr. 4, p. 439—453 [rez. l. rusă și franceză].

181. Bahner, Werner, *În legătură cu studiile despre elementul german din vocabularul limbii române*, CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 83—91 [rez. l. rusă și franceză].

182. Canarache, Ana, *Note lexicologice* [*mut*], LR, XII, 1963, nr. 6, p. 634.

183. Drimba, Vladimir, *Note etimologice* [*budurói, galaón, gălăongeásca, gezvă, ghisluc, holércă, mandravélă, maza, sudui, sudálmă*], LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 77—80.

184. Dumistrăcel, Stelian, *Terminologia uneltelor agricole în limba română pe baza ALR* [cu 8 hărți], SCȘt. (Iași), XIII, 1962, nr. 2, p. 167—204 [rez. l. rusă și franceză].

185. Dumitrescu, Vladimir, *Câteva cuvinte despre unii termeni arheologici*, SCIV, XIV, 1963, nr. 1, p. 225—226.

186. Ghergariu, L., *Note lexicologice* [*hărăng, lutós, -oásă, obdelă, răstăvi, tulduí, vândăgí, vînjolí, vînzolí*], LR, XIII, 1963, nr. 6, p. 631—633.

187. Gradea, Pia, *Termeni pentru „bellum" în „Atlasul lingvistic român"* [cu 2 hărți], CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 245—261 [rez. l. rusă și franceză].

188. Graur, Al., *Etimologii românești*, [București], Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, 193 p.

189. Graur, Al., *Termeni de marină*, LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 162—165.

190. Hristea, Th., *Contribuții etimologice* [*maculatór, madipolón, mierlí, spicher*], LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 69—76.

191. Iliescu, Maria, [Etimologia cuvîntului] *Rom.* ***grapă***, RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 143—145.

192. Iliescu, Maria, *Roum.* ***ciută*** *et* ***grapă***, RL, VIII, 1963, nr. 2, p. 279—284.

193. Iorgu, acad. Iordan, *Note de lexicologie românească* [*nacas, nágodă, nahláp, naiba, naist, najdalog, najiște, nalangîte, nană, nap, napurojne, narangiu, nasalnic, nasuliu, natimală, natră, natur, nați, naționist, naționism, năbleg, năborît, năbrăvală, năbuzna,*

năgăjie, nălet, nălticuț, nălucă, nămaie, nămetenie, nămeți, nămorniţos, năpîrcă, năplăi, năprui, năsădi, năsălie, năsălnicie, năsărîmbă, năsipar, năslap, năsoi, năstărîmb, năși, năzarnic, năzbîtios, năzdrăvan, năzuină, neneagă, neam, nebeleță, nebun, necum, necunten, negăială, negospodarcă, negrar, negriturâ, negru, neleapcă, nelumit, nemoti, nemurie, nene, nepristan, neputincioșie, netezime, netrebnic, netriște, nevoință, nici, nicule!, nicușoară!, nidhar, nimicuros, nineri, ninge, ninsuriu, nișcorici, nişte, niţicuș, niznai, nizui, noajă, noian, nojăli, notist, numărători, nuntă, nunti, nutreț], SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 7—28.

194. IORDAN, acad. IORGU, *Sufixul romînesc -iv* (II) [cu peste 70 de derivate], SCL, XIV, 1963, nr. 3, p. 299—312.

195. IRINIEVICI, P. *Dicţionar tehnic — petrol şi gaze* [în română, rusă şi engleză], Bucureşti, Editura tehnică, 1964, 553 p.

196. KELEMEN, BÉLA, *Dicţionar de buzunar romîn-maghiar*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 280 p.

197. MARMELIUC, D., *Etimologii* [*maţól, mauerbanc, muzgăti, mitonosi, mitocosi*], LR, XII, 1963, nr. 6, p. 626.

198. MĂRCUȘ, I., *Probleme de terminologie a materialelor documentare create pe teritoriul Transilvaniei*, Rev. arh., VI, 1963, nr. 2, p. 67—79.

199. MIHĂILĂ, GH., *Contribuţii la studierea geografiei împrumuturilor slave în limba română (pe baza „Atlasului lingvistic romîn")* [cu 29 de hărţi], RS, VII, 1963, p. 23—51 [rez. l. rusă şi franceză].

200. NESTORESCU, V., *Etimologii* [*pripór*], LR, XII, 1963, nr. 6, p. 628—630.

201. NESTORESCU. V., [Etimologia cuvintelor] *zăblan, tocmală*, LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 166—168.

202. PĂTRUT, I., *Substantivele slave în -o devenite în limba română feminine în -ă* [*sită, greblă, cislă, colivă, pravilă, balercă, ciorslă, coromîslă, jigală, potricală, povidlă, blagă, drustă, staroică*], CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 79—81 [rez. l. rusă şi franceză].

203. PETROVICI, E., *Note etimologice I* [dr. *alămojnă, balic(ă), humélnic, a joi, mrăniță, doscă, doască*, i.r. γ *l'er*, dr. *chertai, a chertalui, obrăci, obrici, obroci, obrăcit, obrocit, obricit, oblicit, obrăcinic, singur, zalfă*], CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 291—300.

204. ROBCIUC, I., *Etimologii* [*carboánță, carboávă, ciubotă* (var. *cioboátă, ciobótă, cibótă*), *a (se) răfui*], LR, XII, 1963, nr. 6, p. 627—628.

205. ROBCIUC, I., [Etimologia cuvintelor] *baniác, a clipi, pasóc*, LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 112—113.

206. SCURTU, VASILE, *Contribuţii la studiul terminologiei de înrudire în limba română*, SCL, XIV, 1963, nr. 4, p. 457—468 [rez. l. rusă şi franceză].

207. SECHE, LUIZA, *Note etimologice* [*cuvîntár, vorbár, ziciunár, mătrică, măți, mățîrlă, mesánică*], LR, XII, 1963, nr. 3, p. 261—263.

208. SEMCINSKII, ST., *Note lexicologice* [*nebeleță, nuntă*], LR, XII, 1963, nr. 6, p. 633—634.

209. STAN, I., *Probleme de tipologie lingvistică. Observaţii asupra lexicului limbii romîne*, CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 97—102 [rez. l. rusă şi franceză].

210. STAN, I. *Problems of Linguistic Typology* [varianta engleză a articolului din CL, VIII, 1963, nr. 1], RL, VIII, 1963, nr. 2, p. 229—237.

211. STATI, SORIN, [La rubrica] *Povestea vorbei* [dă originea unor cuvinte romîneşti:] *Ce nu ştim uneori* [*menține, redingotă, beznă*], Fl., XII, 1963, nr. 18, p. 14; *Despre circuri, arene şi altele* [*circ, arenă, puzderie*], nr. 19, p. 14; *Diminutive*, nr. 22, p. 11; *Cuvinte călătoare* [*pamflet, buget*], nr. 23, p. 17; *Cîteva cuvinte contropite*

[*parter, acrobat, voievod*], nr. 24, p. 11 ; *Muză, muzică, muzeu*, nr. 27, p. 11 ; *Cifra zero*, nr. 28, p. 16 ; *Ecouri mitologice* [*ecou, jovial, morfină, monedă, monetărie*], nr. 29, p. 10 ; *Muzică şi anatomie* [*coardă*], nr. 32, p. 7 ; *De două ori* [elementul de compunere *bi* : *bis, bivalent, biplan, biped, bilanţ*], nr. 34, p. 16 ; *Din istoria chimiei* [*chimie, alcool*], nr. 35, p. 18 ; *Barbar*, nr. 36, p. 19 ; *Vechi comparaţii uitate* [*canal, capilar, hazard*], nr. 37, p. 17 ; *Ecouri medievale* [*cort, apartament, bulevard*], nr. 40, p. 20 ; *Cuvinte „contopite"* [*codobatură, codobelc, unelte*], nr. 41, p. 18 ; *Itinerarii sportive* [*sport, tenis*], nr. 44, p. 18 ; *Fantezie* [*înţărca, orb, orfan*], nr. 45, p. 18 ; *Înţelesuri ciudate* [*calcul, curte*], nr. 46, p. 20 ; *Întrebări* [*untdelemn, vinetă*], nr. 47, p. 21 ; *Analize* [*fildeş, geambaş, vizavi, pardesiu*], nr. 50, p. 8 ; *Vin, şampanie, punci*, nr. 52, p. 21 ; *Sensuri care se restrîng*, XIII, 1964, nr. 1, p. 19 ; *Cuvinte noi într-o limbă veche* [*tergiversa, nimeri, prevăzător, prudent*], nr. 2, p. 19 ; *Identic şi totuşi... diferit* [*nouă, zi, moi*], nr. 3, p. 17 ; *Încercări de adaptare*, nr. 7, p. 19 ; *Şcoală*, nr. 9, p. 19 ; *Cîteva expresii* [*a da în vileag, de-a valma, de haram a venit, de haram s-a dus*], nr. 9, p. 21 ; *Origine comună — rezultate diferite* [*magazie-magazin, agonisi-agoniza*], nr. 12, p. 18 ; *Bust*, nr. 13, p. 19 ; *Diminutive* [*virgulă, castel*], nr. 14, p. 19 ; *Cuvinte adoptive* [*briceag*], nr. 15, p. 17 ; *Branşă*, nr. 18, p. 16.

212. STROEVA, T.V., *Despre cauzele schimbării sensului cuvintelor*, LG, p. 173—188.

213. TODORAN, R., *Note lexicologice* [*boieri, boierişte, castáură, cínce, crámbă, croámbă, cuceri, cuciurí, cuciuli, încuciulá, cuciurli, încuciurli, dútcă, dúncă, furcói, glávie, grădină, grédină, iáşchie, iéşchie, ijucuţie, jucuţie, íjicuţ, jecúţ, íjucuţ, jucúţ, jucuţáu, jucuţál, îndemîna, líşte, ostrí, mariáş, măriáş, măriéş, premiéră, preţitoriu, împreţitor(i), stuficol, suprinde*], CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 301—311.

214. TOMIŢI, MILE, [Etimologia cuvintelor] *brîndúşă, costráş, témnic, cióş, cóbilă, stucni*, LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 114—116.

215. VASILESCU, V., MANECA, CONSTANT, *Probleme actuale ale terminologiei medicale*, C, 1963, nr. 23, p. 5.

216. [Colectiv] *Dicţionar italian-romîn* [redactor responsabil şi coordonator : Nina Façon, redactori : Alexandru Balaci, Despina Mladoveanu, Gheorghe Lăzărescu, Mariana Voiculescu, Haritina Andrei-Schuleri, C. Perussi], Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 916 p.

217. [Colectiv] *Dicţionar romîn-german* [Redactor responsabil : Mihai Isbăşescu, redactori : Şora Mariana, Puşcariu Lia, Iliescu Maria, Nistor-Wagner Ingeborg], Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 733 p. + erata.

218. [Colectiv] *Dicţionar romîn-ucrainean* [Redactor responsabil : Gh. Cocotailo, redactori : C. Drapaca, V. Rusnac, M. Gavrelciuc, I. Doşciunec, E. Savciuc, M. Berezca, I. Iliuc, A. Zelenschi, I. Daneliuc, I. Lemnii, Vl. Fedorovici, B. Grecina], Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1963, 563 p. [cuprinde şi o schiţă de fonologie şi de morfologie a limbii ucrainene].

219. [Colectiv] *Dicţionar rus-romîn* [Redactor responsabil : Gh. Bolocan, redactori : Tatiana Nicolescu, Ştefan Topală, Leon Leviţchi, Angela Vasiliu, Anatol Tudose, Nimfodora Ştefan, V. Rudeanu], Academia R.P.R., Institutul de lingvistică, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1964, 831 p. [cuprinde şi *Elemente de morfologie rusă* de Gh. Bolocan].

Recenzii

220. AVRAMESCU, acad. AUREL, *Dicționarul tehnic poliglot*, C, 1963, nr. 22, p. 5.

221. BULGĂR, GH., B. Kelemen, *Dicționar de buzunar romîn-maghiar*, București, Editura științifică, 1963, 280 p., LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 92—94.

222. CAZACU, B., N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura științifică, 1962, 8°, 231 p., SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 273—276.

223. CHIRCĂ, HARALAMBIE, Ștefănescu Ștefan, *Considerații asupra denumirilor „vlah" și „rumîn" pe baza documentelor interne ale Țării Românești din veacurile XIV—XVIII* (*Considérations sur les noms de „vlah" et „rumîn" fondées sur les documents internes de la Valachie du XIVe au XVIIIe siècle*), dans „Studii și materiale de istorie medie", IV, 1960, nr. 1, p. 63—76, RESEE, I, 1964, nr. 1—2, p. 263.

224. DRIMBA, VLADIMIR, Heinz F. Wendt, *Die türkischen Elemente im Rumänischen*, Berlin, Akademie Verlag, 1960, IX + 188 p. (Berliner byzantinische Arbeiten, Bd. 12), SCL, XIV, 1963, nr. 4, p. 514—525.

225. DRIMBA, VLADIMIR, Heinz F. Wendt, *Die türkischen Elemente im Rumänischen*, Berlin, Akademie Verlag, 1960, IX + 188 p. (Berliner byzantinische Arbeiten, Bd. 12) [variantă în limba franceză a recenziei din SCL, XIV, 1963, nr. 4], RRL, IX, 1964, nr. 1, p. 99—109.

226. HRISTEA, TH., Al. Graur, *Etimologii românești*, Editura Academiei R.P.R., 1963, 192 p., SCL, XIV, 1963, nr. 4, p. 505—514.

227. HRISTEA, TH., Al. Graur, *Etimologii românești* (*Etymologies roumaines*), Bucarest, Editions de l'Académie de la R.P.R., 1963, 192 p., [varianta franceză a recenziei din SCL, XIV, 1963, nr. 4], RRL, IX, 1964, nr. 1, p. 93—99.

228. IONESCU, TUDOR R., *O importantă lucrare de lexicografie tehnică* [*Dicționar tehnic poliglot*, București, Editura tehnică, 1963], S, XXXII, 1963, nr. 5889, p. 4.

229. IORDAN, IORGU, Al. Graur, *Etimologii românești*, Editura Academiei R.P.R., 1963, 193 p. in-12°, LR, XII, 1963, nr. 6, p. 658—662.

230. LĂZĂRESCU, A., [La rubrica „Pe urmele materialelor publicate" răspunde la articolul lui Fl. Georgescu *Pentru rigurozitate științifică în elaborarea dicționarelor* în care erau criticate unele definiții ale cuvintelor din *Dicționar de neologisme*, dînd dreptate criticilor], Lupta de clasă, seria a V-a, XLIII, 1963, nr. 6, p. 127—128.

231. MACREA, D., [La rubrica „Dialog cu cititorii" prezintă *Dicționarul enciclopedic romîn*, vol. I, A-C], Fl., XII, 1963, nr. 22, p. 22.

232. MIHAIL, ZAMFIRA, A.A. Ufimțeva, *Опыт изучения лексики как системы* (*Încercare de studiere a lexicului ca sistem*), Editura Academiei de științe a U.R.S.S., Moscova, 1962, 285 p., SCSt. (Iași), XIV, 1963, nr. 1, p. 148—152.

233. RĂDULET, acad. REMUS, GRAUR, acad. ALEX., PÎNZARU, PETRE, *O realizare remarcabilă a culturii românești* [*Dicționarul enciclopedic romîn*, vol. I, A-C], Lupta de clasă, seria a V-a, XLIII, 1963, nr. 8, p. 64—78.

234. SECHE, LUIZA, *Dicționar enciclopedic romîn*, Vol. I :A-C, Academia Republicii Populare Romîne, Editura politică, București, 1962 [880 p.], LR, XII, 1963, nr. 6, p. 662—663.

235. STAN, ELENA, *O lucrare utilă* [B. Kelemen, *Dicționar de buzunar romîn-maghiar*, București, Editura științifică, 1963], T, VII, 1963, nr. 32, p. 2.

236. SUCIU, TATIANA, N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1962, CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 167—169.

237. VEÉG, SÁNDOR, *Román-magyar zsebszótár* (Tudományos Könyvkiadó, Bukarest, 1963) [B. Kelemen, *Dicţionar de buzunar romîn-maghiar*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963], IS, XI, 1963, nr. 8, p. 288—289.

ISTORIA LIMBII ROMÎNE

238. DEBOVEANU-MĂLĂESCU, ELENA, *Influenţe polone în „Letopiseţul Ţării Moldovei" de Grigore Ureche*, AUB, XI, 1962, Filologie, nr. 25, p. 547—558 [rez. l. rusă şi franceză].

239. GIOSU, ŞTEFAN, *Limba textelor juridice din secolul al XVII-lea*, AnŞtUI, IX, 1963, p. 101—144 [rez. l. rusă şi franceză].

240. GRAUR, AL., *Evoluţia limbii române. Privire sintetică*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 80 p.

241. ISTRATE, G., *Caracterul regional al textelor noastre vechi* [apartenenţa lor la graiurile din sudul Transilvaniei], SCŞt. (Iaşi), XIV, 1963, nr. 1, p. 7—17 [rez. l. rusă şi franceză].

242. IVAŞCU, GEORGE, *Despre limba presei noastre în cel de-al II-lea şi al III-lea pătrar din secolul trecut*, C, 1964, nr. 3, p. 3.

243. KELEMEN, B., *Cu privire la lexicul lui Ioan Zoba din Vinţ* (*Contribuţii la istoria limbii române din sec. al XVII-lea*), CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 239—243 [rez. l. rusă şi franceză].

244. MACREA, D., *Contribuţia publicaţiilor periodice la dezvoltarea lingvisticii româneşti*, CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 7—35 [rez. l. rusă şi franceză].

245. NICULESCU, AL., *Elemente de limbă vorbită în limba literară din prima jumătate a secolului al XIX-lea* (*Probleme generale*), SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 57—74 [rez. l. rusă şi franceză].

246. RĂDULESCU, MARIA, *Topica atributului adjectival în „Evanghelia cu învăţătură" a diaconului Coresi*, SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 233—258 [rez. l. rusă şi franceză].

Recenzii

247. CRAŞOVEANU, D., *Evoluţia limbii române* de acad. Al. Graur, Drapelul roşu, 1963, nr. 5932, p. 2.

248. MĂNUCĂ, M., Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Liturghier aromînesc. Un manuscris anonim inedit*, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 161, MMS, XXXIX, 1963, nr. 1—2, p. 102—103.

249. MIHĂESCU, H., Rosetti, A., *Istoria limbii române, I. Limba latină*, IIIe éd. revue et augmentée, Editura ştiinţifică, Bucarest, 1960, 227 p., RESEE, I, 1964, nr. 1—2, p. 187—189.

250. POPESCU, I., Al. Graur, *Evoluţia limbii române. Privire sintetică*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 80 p., LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 91—92.

251. ZAM. PAUL, Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I, 318 p., vol. II, 435 p., Bucureşti, 1962, MMS, XXXIX, 1963, nr. 5—6, p. 320—324.

ONOMASTICĂ ȘI TOPONIMIE

252. Ardeleanu, V., *Nume de locuri din Valea superioară a Begheiului*, CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 149—163 [rez. l. rusă și franceză].
253. Constantinescu, A., *Considerații etimologice, istorice și geografice asupra unui toponimic slav de lîngă Dunăre — **Gostinu***, RS, VIII, 1963, p. 477—479.
254. Constantinescu, N. A., *Dicționar onomastic romînesc*, Academia R.P.R., Comisia pentru studiul formării limbii și poporului romîn, V, București, Editura Academiei R.P.R., 469 p.
255. Cristureanu, Al., *Nume de familie formate cu articolul genitival **a** în Valea Bistriței (Bicaz)*, SCȘt. (Iași), XIII, 1962, nr. 1, p. 209—217 [rez. l. rusă și franceză].
256. Giuglea, G., Homorodean, M. și Stan, I., *Toponimia comunei Rîu de Mori (Țara Hațegului)*, FD, V, 1963, p. 41—66 [rez. l. rusă și franceză].
257. Homorodean, M., *Probleme de toponimie (Aușu, Aușel, Baia, Boli, Iscroni, Răpciuni, Rătundu, Scvabi)*, CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 265—269 [rez. l. rusă și franceză].
258. Iordan, Iorgu, *Toponimia românească*, [București], Editura Academiei R.P.R., 1963, 578 p. + 1 hartă.
259. Marinescu-Himu, Maria și Vilan-Unguru, Janina, *Nume de străzi din București*, AUB, XI, 1962, Filologie, nr. 25, p. 377—384 [rez. l. rusă și franceză].
260. Petrovici, acad. E., *Toponimicele Prihodul, Prihodiștea*, StUBB, VIII, 1963, series Philologia, fasc. 2, p. 75—80 [rez. l. rusă și franceză].
261. Petrovici, E., *Note la articolul lui V. Ardeleanu* [*Nume de locuri din Valea superioară a Begheiului*, CL, VIII, 1963, nr. 1], CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 163.
262. Petrovici, acad. E., *Географическое распределение славянских топонимов на территории Румынии*, RS, IX, 1963, p. 5—12.
263. Sala, Marius, *Cu privire la unele determinative din toponimia românească*, LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 62—69.
264. Sala, M., *Probleme de toponimie (I)*, LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 169—173.

Recenzii

265. Sala, Marius, *Al VIII-lea Congres internațional de științe onomastice*, SCL, XV, 1964, nr. 1, p. 97—98.

FILOLOGIE

266. Avram, Andrei, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*, SCL, XV, 1964, nr. 1, p. 15—37.
267. Avram, Andrei, *Contributions à l'interprétation de la graphie cyrillique des premiers textes roumains* [varianta franceză a articolului din SCL, XV, 1964, nr. 1], RRL, IX, 1964, nr. 1, p. 19—51.
268. Byck, prof. univ. J., *Editarea științifică a clasicilor literaturii române și studiul filologiei*, Lupta de clasă, seria a V-a, XLIII, 1963, nr. 7, p. 64—74.
269. Chitimia, I. C., *Considerații despre „Învățăturile lui Neagoe Basarab"*, RS, VIII, 1963, p. 309—338 [rez. l. rusă și franceză].

270. CÂNDEA, VIRGIL, *O epigramă grecească tradusă de spătarul Nicolae Milescu*, LR, XII, 1963, nr. 3, p. 292—295.

271. COSTA, TRAIAN, *În problema „Luceafărului"* [intervine în polemica dintre Flora Șuteu și I. Crețu discutînd problemele : cînd a trimis Eminescu poezia la Viena, versul 117 al poeziei, fidelitatea ediției Maiorescu], LR, XII, 1963, nr. 6, p. 635—655.

272. COSTA, TRAIAN, *Versul 6 din „Scrisoarea a IV-a"*, LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 157—161.

273. DIMITRESCU, FLORICA, *O problemă actuală a filologiei romîne : datarea*, AUB, XI, 1962, Filologie, nr. 25, p. 367—374 [rez. l. rusă și franceză].

274. FECIORU, D., *Catalogul manuscriselor din biblioteca Patriarhiei romîne*, ST, XV, 1963, nr. 7—8, p. 477—496.

275. NEIESCU, ILEANA, STAN, AURELIA și STAN, IOAN, *Contribuții artistice la studiul paternității „Cîntării Romîniei"* [concluzii : aparține lui A. Russo], CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 329—342.

276. NICOLESCU, G. C., *Contribuții la lămurirea „enigmaticei" „Floare-albastră"*, LR, XII, 1963, nr. 3, p. 264—273.

277. OLTEANU, PANDELE, *Les originaux slavo-russes des plus anciennes collections d'homélies roumaines*, RS, IX, 1963, p. 163—193.

278. PANAITESCU, P. P., *Învățăturile atribuite lui Neagoe Basarab. O reconsiderare*, RS, VIII, 1963, p. 403—422 [rez. l. rusă și franceză].

279. ROMAN, ION I., *Un „Apostol" brașovean din secolul al XVII-lea*, LR, XII, 1963, nr. 5, p. 557—563.

280. ȚEPELEA, G.F., *Cîteva precizări în legătură cu izvoarele și glosele „Noului Testament de la Bălgrad (1648)"*, LR, XII, 1963, nr. 3, p. 274—282.

281. ȚEPELEA, G.F., *Predosloviile „Noului Testament de la Bălgrad (1648)"*, LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 149—156.

282. URSU, N.A., *Argumente noi în sprijinul paternității lui Bălcescu asupra „Cîntării Romîniei"*, LR, XII, 1963, nr. 5, p. 537—556.

283. VÎRTOSU, EMIL, *Transcrierea textelor chirilice romînești*, ST, XV, 1963, nr. 1—2, p. 65—104.

284. VÎRTOSU, EMIL, *Suprascrierea slovelor chirilice*, LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 120—148.

285. ZAMFIRESCU, DAN, *Învățăturile lui Neagoe Basarab. Problema autenticității*, RS, VIII, 1963, p. 341—398 [rez. l. rusă și franceză].

286. ZUGRAV, I., *Trei manuscrise liturgice de la episcopul Efrem al Rădăuțului*, MMS, XXXIX, 1963, nr. 7—8, p. 456—472.

287. * * * *Tetraevanghelul lui Coresi, 1560—1561. Tetraevanghelul tipărit de Coresi, Brașov 1560—1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicești, 1576*, ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, Academia R.P.R., Institutul de lingvistică din București, București, Editura Academiei R.P.R., 1963, 425 p. [descriere, text, facsimile, indice de cuvinte alcătuit în colaborare cu Zizi Ștefănescu-Goangă, Valentina Hristea, Elena Berea, Rodica Bogza, Maria Steriu, Alexandra Roceric, Claudia Tudose].

Recenzii

288. C. B., N. Corlăteanu, *Despre aceeași controversă filologică (Raportul dintre „Codicele Voronețean" și „Lucrul apostolesc" al lui Coresi)* în LR, nr. 2, 1963, p. 177—185, ST, XV, 1963, nr. 7—8, p. 507.

289. ROSETTI, acad. AL., *Anton Pann într-o nouă ediție* [în trei volume întocmită de Radu Albala și I. Fischer], S, XXXII, 1963, nr. 6090, p. 2.
290. SIMONESCU, DAN, Antim Ivireanul, *Predici*, Ediție critică, studiu introductiv și glosar de G. Ștrempel, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, 324 p. + 2 facsimile, LR, XII, 1963, nr. 3, p. 313—316.
291. SIMONESCU, DAN, *Tetraevanghelul lui Coresi, Tetraevanghelul tipărit de Coresi, Brașov 1560—1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicești 1576*, Ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, București, Editura Academiei R.P.R., 1963, in folio, 429 p., LR, XII, 1963, nr. 6, p. 667—670.
292. VÎRGOLICI, TEODOR, *Două cărți despre Eminescu* [Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu* și Gh. Bulgăr, *Eminescu despre problemele limbii romîne literare*], L, VII, 1964, nr. 4, p. 2.

LIMBĂ LITERARĂ

293. ANDRIESCU, AL., *Valori stilistice în proza Otiliei Cazimir*, IL, XV, 1964, nr. 2, p. 76—80.
294. BOJIN, AL., *Camil Petrescu despre limba literară*, C, 1964, nr. 15, p. 3.
295. BREBAN, VASILE, *În legătură cu scrierea cuvintelor compuse*, CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 325—328.
296. BULGĂR, GH., *Eminescu despre problemele limbii romîne literare*, București, Editura științifică, 1963, 116 p.
297. BYCK, J., *Dicțiunea*, C, 1964, nr. 18, p. 3.
298. CANARACHE, ANA, *Note asupra procedeului de „apropiere" în stilul narativ* [folosirea adverbelor de timp și a demonstrativelor], LR, XII, 1963, nr. 5, p. 574—577.
299. CAUFMAN, S., *Unele particularități ale stilului tehnic (Pe bază de texte romîne și franceze)*, RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 25—35 [rez. l. rusă și franceză].
300. CIOCULESCU, ȘERBAN, *Varietăți filologice*: *Ion Neculce (Marginalii la „Literatura romînă veche" de Al. Piru)* [discută și aspecte ale limbii cronicarului], VR, XVI, 1963, nr. 5, p. 154—158.
301. COTEANU, I. [La rubrica „Stil și limbă"] *Moduri de exprimare* [răspuns la articolul lui M. Novicov, *Există oare un „stil al literaturii artistice"?*, GL, X, 1963, nr. 17, p. 6], GL, X, 1963, nr. 22, p. 2.
302. DIMA, SIMION, *Știința și limbajul poetului contemporan* [termeni științifici și tehnici în poezie], SB, XIV, 1963, nr. 12, p. 56—60.
303. DIMITRESCU, FLORICA, *Lipsă de stil? (Cu privire la proza lui N. Velea)* [la rubrica „Stil și limbă"], L, VI, 1963, nr. 13, p. 4.
304. DRAGOȘ, ELENA, *Cîteva procedee de exprimare a ideii de superlativ în limba romînă* [substantive la sg., la pl., numerale, participii, derivare, elipsa predicatului, circumstanțiale de timp, subordonate indirecte etc.], StUBB, VIII, 1963, series Philologia, fasc. 2, p. 93—97 [rez. l. rusă și franceză].
305. GHERGARIU, L., *Limba scrierilor lui Damaschin T. Bojincă*, CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 125—143 [rez. l. rusă și franceză].
306. HUSAR, AL., *Epitetul arghezian*, IL, XIV, 1963, nr. 5, p. 52—61.
307. INDRIEȘ, ALEXANDRA, *Sugestie și inteligibilitate în poezie* [folosirea simbolurilor, a metaforei], SB, XIV, 1963, nr. 11, p. 79—84.

308. L.C., *A traduce...* [limba traducerii din Papp Ferenc, *În fum și în lumină*, de M. Cri-. Oriz., I, 1964, nr. 1, p. 111.
309. LEONTE, LIVIU, *Elemente populare și regionale în proza actuală*, SCȘt. (Iași), XIV, 1963, nr. 1, p. 65—88 [rez. l. rusă și franceză].
310. LUNGU, ION, *Analiza psihologică și folosirea metaforei* [la M. Preda, E. Barbu, Vasile Rebreanu, Dumitru Radu Popescu, Teodor Mazilu], T, VII, 1963, nr. 22, p. 9.
311. MACREA, D., *Ortografia actuală a limbii române. Cîteva precizări* [răspuns la articolele lui Mihai Carp, *Să revizuim ortografia*, VR, XV, 1962, nr. 12, p. 127—136, XVI, 1963, nr. 1, p. 71—80], CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 315—323.
312. MIHĂESCU, N., [la rubrica „Cum scriem"] *Există un „stil publicistic"?*, PN, 1963, nr. 10, p. 32—34.
313. MIHĂILĂ, GH., *Книжнославянское влияние на румынский литературный язык (лексика)* RS, IX, 1963, p. 23—41.
314. MUNTEANU, ȘTEFAN, *Cuvînt și imagine poetică (Note de limbă și stil pe marginea unor volume de poezie din colecția „Luceafărul")*, SB, XIV, 1963, nr. 8, p. 73—82.
315. MUNTEANU, ȘTEFAN, *Aspecte stilistice în sintaxa lui Mihail Sadoveanu*, Oriz., I, 1964, nr. 1, p. 73—76.
316. MUREȘAN, I., *Despre ce „limbaj critic" e vorba?* [răspuns la articolul *Limbajul critic*, de Al. Piru, C, 1964, nr. 8], L, VII, 1964, nr. 5, p. 12.
317. NICA, DUMITRU, *Limba și stilul lui George Lesnea*, IL, XIV, 1963, nr. 7, p. 37—40.
318. PĂDURARIU, N., *Asupra unor „forme aberante" introduse de marinari în limbă*, LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 30—34.
319. PIRU, AL., *Limbajul critic*, C, 1964, nr. 8, p. 3.
320. REGMAN, CORNEL, *Funcția socială a criticii literare este numai o problemă de limbaj?*, L, VII, 1964, nr. 1, p. 11.
321. SFÎRLEA, LIDIA, *Valori stilistice ale neologismului în poezia lui G. Topîrceanu*, CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 271—287 [rez. l. rusă și franceză].
322. SFÎRLEA, LIDIA, *Variante stilistice ale pronunțării românești actuale*, LR, XII, 1963, nr. 6, p. 596—606.
323. SOFRONI, V., *Sinonimia unor forme verbale — procedeu al măestriei artistice la Eminescu*, SCȘt. (Iași), XIII, 1962, nr. 2, p. 155—165 [rez. l. rusă și franceză].
324. STÎNGACIU, ELENA, *Note despre convertirea unităților frazeologice în limba actuală*, LR, XII, 1963, nr. 5, p. 564—573.
325. VIANU, acad. TUDOR, *Expresia juvenilului la Eminescu*, LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 13—19.
326. * * * *Cum scriem* [noțiuni generale despre limba literară, stiluri etc.], PN, VI, 1963, nr. 7, p. 18—19.

Recenzii

327. SZABÓ, ZOLTÁN, Al. Rosetti — B. Cazacu, *Istoria limbii române literare. I. De la origine pînă la începutul secolului al XIX-lea*, Editura științifică, București, 1961, 558 p., NyIK, VI, 1962, nr. 2, p. 359—361.
328. * * * [La rubrica] *Secvențe* [despre articolul lui I. Coteanu, *Aspecte ale limbajului popular actual*, LR, XII, 1963, nr. 1], T, VII, 1963, nr. 16, p. 3.

CULTIVAREA LIMBII

329. ATANASIU, EUGEN, *Produs și denumire* [pentru revizuirea numelor unor produse comerciale], Rlib, XXII, 1964, nr. 6059, p. 3.

330. BARAN, NECULAI V., *Textele lui Heraclit în limba romînă*, CF, X, 1963, nr. 6, p. 1552 — 1556.

331. BYCK, prof. univ. J., [La rubrica „Cum scriem" analizează diferite aspecte ale limbii presei actuale :] *Probleme de stil, probleme de gramatică. Limba din „Înainte"*, PN, VI, 1963, nr. 7, p. 19—20 ; *Stil și compoziție* [limba folosită în ziarul „Romînia liberă"], nr. 8—9, p. 27—28 ; *Cîte ceva despre telegramele „Agerpres"*, nr. 10, p. 29—31 ; *Note de lectură* : *„Flamura Iașului"*, nr. 11, p. 27—29 ; *Spicuiri din reportajele „Făcliei" de la Cluj*, nr. 12, p. 12—13 ; *„Viața nouă" — Galați*, VII, 1964, nr. 1—2, p. 14—16.

332. CONSTANTINIU, C.M., *Texte de muzică ușoară*, C, 1964, nr. 15, p. 2.

333. F.F., *În sprijinul rubricii „Mult e dulce"* [din „Luceafărul"], SB, XIV, 1963, nr. 11, p. 94.

334. GRAUR, acad. prof. AL., *Limba corectă*, București, Editura științifică, 1963, 34 p.

335. GUȚU-ROMALO, VALERIA, *„Cultismul"* [un nou tip de greșeală în limba romînă actuală], LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 20—29.

336. IACOBAN, MIRCEA RADU, *Text și melodie* [despre limba textelor de muzică ușoară], T, VII, 1963, nr. 20, p. 10.

337. IORDAN, acad. prof. IORGU, *Probleme actuale de lexic și stilistică* [extrase dintr-o expunere de la Clubul sindicatelor din învățămînt], GÎ, XIV, 1963, nr. 729, p. 3.

338. IRIMIE, RODICA, *Cum vorbim* [construcții sintactice : *pretinde la, a teme, a naște, a gîndi, a bombăni (pe cineva), uitați-l, nu se șade*], Femeia, 1963, nr. 5, p. 20—21 ; [scrierea cu consoană dublă la cuvinte formate cu *în-, trans-, inter-*], nr. 6, p. 21 ; [folosirea corectă a prescurtărilor], nr. 8, p. 22 ; [cuvinte scrise cu *e-* și pronunțate cu *ie-*], nr. 11, p. 22.

339. LEU, CORNELIU, *Pe marginea festivalului de la Mamaia. „Preferata" marelui public* [raportul dintre melodie și text la unele cîntece de muzică ușoară], L, VI, 1963, nr. 19, p. 10.

340. MACREA, DIMITRIE, [La rubrica „Cum scriem"] *Presa și dezvoltarea limbii literare*, PN, VI, 1963, nr. 5—6, p. 25—26.

341. METEA, ALEXANDRU, [La rubrica „Cum vorbim, cum scriem"] *Despre flexiunea unor substantive compuse* (I), Drapelul roșu, XXXI, 1964, nr. 5914, p. 2 (II), nr. 5920, p. 2.

342. MIHĂESCU, N., *Limba noastră. Probleme de lexic și construcții gramaticale*, București, Editura didactică și pedagogică, 1963, 131 p.

343. MIHĂESCU, N., *Abateri de la exprimarea corectă*, București, Editura științifică, 1963, 118 p.

344. MIHĂESCU, N., [La rubrica „Limba noastră" :] *Cuvinte asemănătoare ca formă* [*întreprid, întreprinzător, întreprinde, însera, insera*], IB, X, 1963, nr. 3034, p. 2 ; *Construcții prin „analogie"*, nr. 3046, p. 2 ; *Cuvinte regionale în expresii consacrate*, nr. 3058, p. 2 ; *Rostirea unor cuvinte*, nr. 3064, p. 2 ; *Despre folosirea unei forme a negației*, nr. 3071, p. 2 ; *Un procedeu de reliefare a ideii*, nr. 3076, p. 2 ; *Pornindu-se de la formulări corecte...*, nr. 3100, p. 2 ; *„Al său" și „al lui"*, nr. 3106, p. 2 ; *În jurul unei construcții gramaticale* [*al (a) cărui (cărei)*], nr. 3112, p. 2 ; *Despre cîteva formulări curente* [*cauza, dona, trebuie* + participiul],

374. VANT-ŞTEF, FELICIA, *Probleme de limbă în opera lui Aristotel*, StCl., V, 1963, p. 93—108 [rez. l. rusă şi germană].

375. ZAWADSKI, TADEUSZ, *Encore sur les buts et la date de composition de l'Histoire Auguste*, StCl., V, 1963, p. 349—358.

Recenzii

376. ALEXE, ŞTEFAN, Societatea de studii clasice din R.P.R., *Studii clasice*, III, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1961, 502 p., MMS, XXXIX, 1963, nr. 1—2, p. 106—108; Societatea de studii clasice din R.P.R., *Studii clasice*, IV, Editura Academiei R.P.R., 1962, 415 p., p. 110—112.

377. BARBU, N.I., Alessandro Ronconi, *Il verbo latino. Problemi di sintassi storica*, Edizione rinnovata e ampliata, Firenze, Felice le Mounier, 1959, 251 p., StCl., V, 1963, p. 396—398.

378. FISCHER, I., O. J. Szemerényi, *Trends and Tasks in Comparative Philology* (An Inaugural Lecture Delivered at University College London, 23 October 1961), Londra, H.K. Lewis, 1962, 21 p., SCL, XIV, 1963, nr. 4, p. 529—530.

379. FISCHER, I., *Bibliografia clasică românească* (1962), StCl., V, 1963, p. 375—386.

380. ILIESCU, MARIA, Sorin Stati, *Limba latină în inscripţiile din Dacia şi Scythia Minor*, Editura Academiei R.P.R., [Bucureşti, 1961], 161 p., RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 151—156.

381. ILIESCU, MARIA, Arnulf Stefenelli, *Die Volkssprache im Werk des Petroniu, im Hinblick auf die Romanischen Sprachen*, Viena, [1962], SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 281—284.

382. LUPAŞ, LIANA, *Dicţionar latin-romîn*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1962, [958 p.], LR, XII, 1963, nr. 3, p. 316—317.

383. LUPAŞ, LIANA, Giuseppino Pernice, *Contributo ad uno studio sistematico dei preverbi in greco* (Serie „Humanitatis Studiorum Subsidia", nr. 1), Torino, Arti Grafiche Gili, 1962, 20 p., StCl., V, 1963, p. 396.

384. MARINESCU-HIMU, MARIA, *Contribuţii la istoricul învăţămîntului limbii latine în ţara noastră*, StCl., V, 1963, p. 355—361.

385. MIHĂESCU, H., Hermann Gähwiller, *Das lateinische Suffix* **-ensis**, Diss. Zurich, 1962, 89 p., StCl., V, 1963, p. 398—399.

386. MIHĂESCU, H., *Mittellateinisches Wörterbuch bis zum ausgehenden 13. Jahrhunderts,...* Akademie-Verlag, Berlin şi Beck, München, 1959—1962, 94 p. + VIII, 800 p., *a-applico*, SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 280—281.

387. OTTESCU, S., Mihăescu, H., *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman* (Comisia pentru studiul formării limbii şi poporului romîn, III) [*La langue latine dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Commission pour l'étude de la formation de la langue et du peuple roumain, III], Ed. Acad. R.P.R., Bucarest, 327 p. + 3 cartes, RESEE, I, 1964, nr. 1—2, p. 197—198.

388. PAPACOSTEA, ŞERBAN, *Studii clasice*, Tome III (1961) et tome IV (1962), Bucarest, Ed. Acad. R.P.R., RRH, II, 1963, nr. 1, p. 233—239.

389. POGHIRC, C., I. M. Tronski, *Древнегреческое ударение*, Moscova-Leningrad, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., 1962, 148 p., StCl., V, 1963, p. 393—396.

390. STATI, SORIN, Andreas Koutsoudas, *Verb Morphology of Modern Greek*, International Journal of American Linguistics, vol. 28, nr. 4, october 1962 (Publication Twenty-

four of the Indiana University Research Center in Anthropology, Folklore and Linguistics) Bloomington, 1962, 72 pag., SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 141—143.

391. WALD, L., J. Irmscher, *Die Benennung des Schwarzen Meeres bei den Byzantinen*, Byzantinoslavica, XXIII, 1, p. 6—18, SCL, XIV, 1963, nr. 3, p. 418—419.

ROMANISTICĂ

392. CARPOV, MARIA, *Lexicul burlesc în „Romanul comic" de Paul Scarron*, AnȘtUI, IX, 1963, p. 153—167 [rez. l. rusă și franceză].

393. CONDEESCU, N.N., *Vocabularul limbii lui Rabelais în atenția lui Vasile Alecsandri*, RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 253—261 [rez. l. rusă și franceză].

394. ILIESCU, MARIA, *Contribuții la problema palatalelor și prepalatalelor în friulană*, RFRG, VII, 1962, nr. 2, p. 321—325.

395. ILIESCU, MARIA, *Contribuții la clasificarea dialectelor friulane*, SCL, XV, 1964, nr. 1, p. 77—81.

396. ILIESCU, MARIA, *Beiträge zur Erforschung der in Rumänien gesprochenen friaulischen Dialekte* [Varianta germană a articolului din SCL, XV, 1964, nr. 1], RRL, IX, 1964, nr. 1, p. 57—78.

397. IORDAN, acad. IORGU, *Istoria limbii spaniole*, București, Editura didactică și pedagogică, 1963, 191 p.

398. IORDAN, IORGU, *Romîna și spaniola, arii laterale ale latinității*, SCL, XV, 1964, nr. 1, p. 7—14.

399. IORDAN, IORGU, *Le roumain et l'espagnol, aires latérales de la latinité* [varianta franceză a articolului din SCL, XV, 1964, nr. 1], RRL, IX, 1964, nr. 1, p. 6—14.

400. IORDAN, acad. IORGU, DUHĂNEANU, CONSTANTIN, *Curs de gramatică a limbii spaniole*, Ministerul Învățămîntului, Universitatea București, Facultatea de filologie, București, Editura didactică și pedagogică, 1963, 364 p.

401. MANOLIU, MARIA, *Note de fonologie romanică diacronică*, RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 9—15 [rez. l. rusă și franceză].

402. MANOLIU, MARIA, *Notes de phonologie romane diachronique* [varianta franceză a articolului din RFRG, VII, 1963, nr. 1], RL, VIII, 1963, nr. 2, p. 239—245.

403. MICUȘAN, CRISTINA, *Unele aspecte ale exprimării noțiunii de „deștept" în limba romînă și alte limbi romanice*, RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 263—279 [rez. l. rusă și franceză].

404. MURĂRET, I., *Cuvinte franțuzești păstrate numai în expresii*, AUB, XI, 1962, Filologie, nr. 25, p. 491—510 [rez. l. rusă și franceză].

405. MURĂRET, ION, BOJINOVICI-MURĂRET, MARIA, *Forme gramaticale din limba franceză veche păstrate în expresii, zicători și proverbe*, AUB, XI, 1962, Filologie, nr. 25, p. 513—531 [rez. l. rusă și franceză].

406. RICKEN, U., *Remarques sur l'évolution du vocabulaire français des idées*, RL, VIII, 1963, nr. 1, p. 23—36.

407. SALA, MARIUS, *II. Probleme de fonologie diacronică spaniolă*, SCL, XV, 1964, nr. 1, p. 83—95.

408. SALA, MARIUS, *Problèmes de phonologie diachronique espagnole*, RRL, IX, 1964, nr. 1, p. 79—92.

Recenzii

409. Ciocan-Ivănescu, R., Jan O. Fischer, *Problemy francouzského kritického realism* (*Problemele realismului critic francez*), Praga, Acta Universitatis Carolinae, 1961, 211 p., RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 173—176.

410. Copceag, Dumitru, N. D. Arutiunova, *Очерки по словообразованию в современном испанском языке*, Moscova, 1961, RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 156—166.

411. Copceag, Dumitru, *Crestomaţia romanică*, vol. I, sub redacţia acad. Iorgu Iordan,... SCL, XV, 1964, nr. 1, p. 105—109.

412. Dan, Ilie, *Problemele studierii limbilor literare romanice* [de R. A. Budagov, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1962, 51 p.], IL, XIV, 1963, nr. 12, p. 74—76.

413. Dimitrescu, Florica, Pierre Guiraud, *Les locutions françaises*, Presses universitaires de France, Paris, 1961, 126 p., RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 201—202.

414. E. SP., *Un dicţionar monumental* [J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, vol. I—IV, Berna, 1954—1957 recenzat de G. Giuglea şi Fl. Sădeanu], St., XV, 1964, nr. 1, p. 129.

415. Giuglea, G., Sădeanu, Fl., *Pe marginea unui dicţionar etimologic al limbii spaniole* [J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, vol. I—IV, Berna, 1954—1957; autorii prezintă foarte multe concordanţe romîne-spaniole sugerate de dicţionar], RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 131—141.

416. Graur, Al., Adolphe V. Thomas, *Dictionnaire des difficultés de la langue française*, Paris, 1962, Librairie Larousse, XII + 435 p., SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 276—277.

417. Graur, Al., Albert Dauzat, *Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*, Paris, Larousse, XXV + 626 p., SCL, XIV, 1963, nr. 4, p. 503—504.

418. Gutu-Romalo, Valeria, Acad. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1962, 439 p., LR, XII, 1963, nr. 3, p. 306—309.

419. Iliescu, Maria, Hannelore Beekmann, *Der Begriff „fête du village" und seine Bezeichnungen im Gallo-romanischen*, Akademie-Verlag, Berlin, 1961, 109 p., RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 195.

420. Iliescu, Maria, Rebecca Posner, *The Imperfect Endings in Romance* [Published in the Transaction of the Philological Society (1961)], RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 366—367.

421. Iliescu, Maria, Gianfranco d'Aronco, *Nuova antologia della letteratura friulana* [Udine-Tolmezzo, 1960], 844 p., RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 388—389.

422. Iordan, Iorgu, *Lucrări recente de lingvistică romanică generală* [Alf Lombard, *Le verbe roumain*, Lund, 1954—1955, Gerhardt Rohlfs, *Historische Grammatik der Italienischen Sprache und ihrer Mundarten*, Bern, 1949, 1954, Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna, 1959, B. E. Vidos, *Manuale di linguistica romanza*, Firenze, 1953, W. D. Elcocq, *The Romance Languages*, London, 1960], RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 121—126.

423. Iordan, Iorgu, *Ouvrages récents de linguistique romane générale* [varianta franceză a articolului din RFRG, VII, 1963, nr. 1], RL, VIII, 1963, nr. 2, p. 285—291.

424. Iordan, Iorgu, *Primul congres internaţional de studii hispanice* [6—11 septembrie 1962 la Oxford (Anglia)], RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 127—129.

425. IVĂNESCU, G., Johannes Hubschmid, *Substratprobleme, Eine neue iberoromanisch-alpinlombardische Wortvergleichung vorindogermanischen Ursprungs und die vorindogermanischen Suffixe -ano- und -ss-*; Sonderabdruck aus „Vox Romanica", Band 19 (1960), p. 124—179 şi 245—303, Francke Verlag, 1961, RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 355—357.

426. MICLĂU, P., M. Borodina, *Phonétique historique du français (avec éléments de dialectologie)*, Manuel à l'usage de l'enseignement supérieur, Editions scolaires d'État du Ministère de l'Instruction Publique de la R.S.F.S.R., Section de Leningrad, Leningrad, 1961, p. 154, RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 169—173.

427. MIHĂESCU, H., Muljačič Žarko, *Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. st. Prilog raguzejkoj dijakronoj, fonologiji i dalmatsko-mletačkoj konvergebciji* [*Éléments dalmates dans les documents de Dubrovnik du XIVe siècle écrits en sémitien. Contribution à la phonologie diachronique du parler de Raguse et de la convergence dalmato-sémitienne*], dans Rad Jugoslovenske Akademije Znanosti i Umjetnosti, 327 (1962), p. 237—380, RESEE, I, 1964, nr. 1—2, p. 193—194.

428. MIHĂESCU, H., Gerhardt Rohlfs, *Neue Beiträge zur Kenntnis der unteritalienischen Gräzität*, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München 1962, 286 p. (Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philos.-hist., Kl. 1962, Heft 5), SCL, XIV, 1963, nr. 3, p. 416—418.

429. MIHĂESCU, H., Iordan Iorgu, *Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode* [*Linguistique romane. Évolution. Courants. Méthodes*], Ed. Acad. R.P.R., Bucarest, 1962, 439 p., RESEE, I, 1964, nr. 1—2, p. 194—197.

430. RĂDULESCU, DANIELA, *Études romanes dédiées à A. Blinkenberg à l'occasion de son soixante-dixième anniversaire*, Copenhague, 1963, RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 358—360.

431. REINHEIMER, SANDA Jacques Pohl, *Témoignages sur la syntaxe du verbe dans quelques parlers français de Belgique*, Palais des Académies, 1962, 428 p., SCL, XV, 1964, nr. 1, p. 113—115.

432. REINHEIMER, SANDA [varianta franceză a recenziei din SCL, XV, 1964, nr. 1], RRL, IX, 1964, nr. 1, p. 113—115.

433. SALA, MARIUS, L. Guitarte, *Sobre el andalucismo de América*, Bogotá, 1960, 64 p., RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 196—197.

434. SALA, MARIUS, *Lucrări recente de dialectologie spaniolă* [Vicente García de Diego, *Manual de dialectología española*, Madrid, 1954, Alonso Zama Vicent, *Dialectología española*, Madrid, 1960], RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 315—319.

435. SALA, MARIUS, *Ouvrages récents de dialectologie espagnole* [varianta franceză a recenziei din RFRG, VII, 1963, nr. 2], RL, VIII, 1963, nr. 2, p. 293—298.

436. SALA, MARIUS, Rafael Lapesa, *Historia de la lengua española*, cuarte edición corregida y aumentada, Madrid [1959], 408 pagini, RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 363—366.

437. SĂDEANU, FLORENTA, Real Academia Española, *Diccionario histórico de la lengua española*, Madrid, 1960 [fascicula I, in octavo], RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 166—169.

438. TĂNASE, EUGEN, *Revue des langues romanes*, t. LXXIV, nr. 1960 şi 1961; t. LXXV, nr. 1962, Université de Montpellier, Faculté des Lettres et Sciences Humaines, RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 390—392.

439. TEODORESCU, ECATERINA, S. Berejan: *Контрибуции ла студиул инфинитивулуи молдовенеск*, Editura „Ştiinţa" a Academiei de ştiinţe a R.S.S. Moldovenească, Chişinău, 1962, SCŞt. (Iaşi), XIV, 1964, nr. 1, p. 139—143.

440. T[UDORICĂ], O., *Societatea română de lingvistică romanică*, SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 129—130.

441. ȚOPA, LILIANA, Elena Vianu, *Cours de littérature française. Le dix-septième siècle*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1962, 332 p., RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 382—383.

442. VÎNTU, ILEANA, Eugenio de Bustos Tovar, *Estudios sobre asimilación y disimilación en el ibero románico*, Madrid, 1960, 158 p. (RFE anejo LXX), RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 360—363.

SLAVISTICĂ

443. BENEDEK, GR., *Despre un grai slovac mixt din regiunea Crişana (Graiul din Borumlaca şi Vărzari)*, RS, VII, 1963, p. 219—236.

444. BERIĆ, B., *Accentul în graiurile sîrbeşti din Clisura*, RS, VII, 1963, p. 203—209 [rez. l. rusă şi franceză].

445. BRIA, V. I., *1100 ani de la apariţia scrierii slave*, MMS, XXXIX, 1963, nr. 7—8, p. 546—547.

446. CHITIMIA, I. C., DEBOVEANU-MĂLĂESCU, ELENA, *Graiul şi folclorul polonez din Bulai, regiunea Suceava*, RS, VII, 1963, p. 139—155 [rez. l. rusă şi franceză].

447. CIPLEA, GH., *Cantitatea vocalică în graiurile ceh din Banat*, RS, VII, 1963, p. 211—216 [rez. l. rusă şi franceză].

448. DAN, M. şi FILIPOIU, O., *Contribuţii la istoria legăturilor culturale dintre Moldova şi Transilvania în orînduirea feudală. Un manuscris slav transilvănean din 1511*, MMS, XXXIX, 1963, nr. 1—2, p. 55—64.

449. DJAMO, LUCIA, *Contribuţii la studiul lexicului documentelor slavo-române*, RS, VIII, 1963, p. 137—153 [rez. l. rusă şi franceză].

450. DJAMO, LUCIA, STOICOVICI, OLGA, OSMAN, MARIA, LINTA, ELENA, MITU, MIHAI, *Характерни черти на книжовнославянски език румънска редакция* (XIV—XVB.), RS, IX, 1963, p. 109—161.

451. DUDNICOV, L., *Unele probleme privind traducerea în limba rusă a locuţiunilor verbale ale limbii române*, AUB, XI, 1962, Filologie, nr. 25, p. 391—402 [rez. l. rusă şi franceză].

452. DUMITRESCU, M., *Наблюдения над фонетикой русских говоров на территории Румынии (село* Mila 23 *добруджанской области)*, RS, IX, 1963, p. 219—227.

453. DUMITRESCU, M. şi NOVICICOV, E., *Lexicul graiului rusesc din satul Mila 23 (Regiunea Dobrogea)*, RS, VII, 1963, p. 113—129 [rez. l. rusă şi franceză].

454. FODOR, ECATERINA, *Contribuţii la istoria pronumelor demonstrative în limba polonă*, RS, VIII, 1963, p. 129—134 [rez. l. rusă şi franceză].

455. FODOR, ECATERINA, *Словосложение в восточнославянских языках*, RS, IX, 1963, p. 95—107.

456. IANCOVICI, S., *Contribuţie la cunoaşterea relaţiilor române-iugoslave (Acte emise de Petar Petrović-Njegoš)*, RS, VIII, 1963, p. 443—450.

457. IONESCU-NIŞCOV, TR., *Documente slavo-române în Biblioteca naţională din Sofia*, RS, VIII, 1963, p. 435—441.

458. IUFU, I., *Manuscrise slave în bibliotecile din Transilvania şi Banat*, RS, VIII, 1963, p. 451—468.

459. Iufu, I., *Mănăstirea Moldovița — centru cultural important din perioada culturii romîne în limba slavonă (sec. XV—XVIII)* [descrie 44 de manuscrise medio-bulgare din biblioteca mănăstirii], MMS, XXXIX, 1963, nr. 7—8, p. 428—455.

460. Iufu, Zlatca, *În legătură cu sistemul fonetic al graiului bulgar din comuna Chiajna (Regiunea București)*, RS, VII, 1963, p. 147—156 [rez. l. rusă și franceză].

461. Mihăilă, G., *1100 ani de la apariția scrierii slave*, C, 1963, nr. 21, p. 3.

462. Mihăilă, Gh., *Inscripții slave vechi de la Basarabi, (Reg. Dobrogea)*, SCL, XV, 1964, nr. 1, p. 41—58.

463. Mitu, Mihai, *Termeni de origine polonă în documentele slavo-moldovenești I. 1388—1517*, RS, VIII, 1963, p. 155—222 [rez. l. rusă și franceză].

464. Molin, Ana, *Despre limba piesei lui A. P. Cehov „Trei surori"*, AUB, XI, 1962, Filologie, nr. 25, p. 445—449 [rez. l. rusă și franceză].

465. Nanu, Raisa, *Unele aspecte ale derivării cu sufixul abstract -ость în limba rusă și redarea lui în limba romînă contemporană*, AUB, XI, 1962, Filologie, nr. 25, p. 403—441 [rez. l. rusă și franceză].

466. Nicolau, Ioana, *Unele probleme de limbă și stil în operele romantice ale lui Maxim Gorki*, SB, XIV, 1963, nr. 10, p. 57—59.

467. Novicicov, E., *Un manual de limba rusă din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, RS, VIII, 1963, p. 487—490.

468. Petrovici, acad. Emil, *Raportul dintre izoglosele dialectale slave și izoglosele elementelor slave ale limbii romîne (în legătură cu „Atlasul limbilor slave")*, RS, VII, 1963, p. 11—21 [rez. l. rusă și franceză].

469. Petrovici, acad. E., Vrabie, E., *În legătură cu „Atlasul limbilor slave"*, RS, VII, 1963, p. 187—191 [rez. l. rusă și franceză].

470. Stoicovici, Olga, *Particularități morfologice medio-bulgare în documentele Țării Romînești (sec. al XIV-lea și al XV-lea)*, AUB, XI, 1962, Filologie, nr. 25, p. 461—473 [rez. l. rusă și franceză].

471. Todorov, Liuben, *În legătură cu unele probleme ale limbii literare bulgare*, RS, VIII, 1963, p. 111—127 [rez. l. rusă și franceză].

472. Vascenco, Victor, *Observații asupra graiului rusesc al lipovenilor din satul Pisc*, raionul Brăila, RS, VII, 1963, p. 95—110 [rez. l. rusă și franceză].

473. Vescu, V., *Fonetisme arhaice în graiurile sîrbocroate din regiunea Banat*, RS, VII, 1963, p. 195—201 [rez. l. rusă și franceză].

474. Vrabie, Emil, *Stadiul actual și sarcinile cercetării graiurilor slave din Republica Populară Romînă*, RS, VII, 1963, p. 55—72 [rez. l. rusă și franceză].

475. Vrabie, Emil, *Privire asupra localităților cu graiuri slave din Republica Populară Romînă*, RS, VII, 1963, p. 75—85 [rez. l. rusă și franceză].

476. Vrabie, Emil, *Место славянских говоров на территории РНР в системе славянских языков и их значение для славянской диалектологии*, RS, IX, 1963, p. 195—217.

477. Vraciu, A., *Note de dialectologie slavo-romînă (Observații asupra unui grai ucrainean și asupra unui grai rusesc din R.P.R.)*, RS, VII, 1963, p. 131—142 [rez. l. rusă și franceză].

478. Vraciu, A., *К вопросу о роли субстрата в истории славянских языков*, RS, IX, 1963, p. 65—93.

Recenzii

479. Apreotesei, Cezar, *Dezbateri creatoare la întîlnirea slaviștilor* [de la Sofia, 1963], SB, XIV, 1963, nr. 12, p. 64—65.

480. Djamo, Lucia, I. D. Negrescu, *Limba slavă veche (Perioada slavonă la români, texte paleoslave și româno-slave, glosar slavo-român)*, București, 1961, 464 p., RS, VIII, 1963, p. 526—529.

481. Djamo, Lucia, Josip Hamm, *Staroslavenska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 1958, XIV + 203 p., RS, VIII, 1963, p. 531—534.

482. Djamo, Lucia, Josip Hamm, *Staroslavenska čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1960, 160 p. + 20 ilustrații, RS, VIII, 1963, p. 534—535.

483. Djamo, Lucia, G. V. Gorșkova — T. A. Hmeliovskaia, *Сборник упражнений по старославянскому языку*, Moscova, 1960, 172 p., RS, VIII, 1963, p. 537—539.

484. Gămulescu, D., *Јужнословенски филолог*, повремени спис за словенску филологију vol. XXIV, 1959—1960, Belgrad, VII + 526 p. + 1 pl., RS, VIII, 1963, p. 544—546.

485. Gămulescu, Dorin, Popovici, Ivan, *Prilozi ispitivanjiu balkanske leksike v srpskohrvatskom jeziku. O nekim našim nazivima posudja* [Contributions à l'étude du lexique balcanique de la langue serbo-croate. Des certains denominatifs de vases dans notre langue], dans Godišnjyk, Kniga I Balkanološki Institut Kniga I. Naučno Društvo N. R. Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1956, p. 55—104, RESEE, I, 1964, nr. 1—2, p. 250.

486. Graur, Al., *Български етимологичен речник*, Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев, Свезка *а-броня*, SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 135—136.

487. Ionescu-Niscov, Tr., Josif Makúrek — Miloš Rejnuš, *K otázce spisovné češtiny v Polsku v 15. a poč. 16. století* (În legătură cu limba cehă literară în Polonia în sec. al XV-lea și la începutul sec. al XVI-lea), în „Slovanské historické", Praga, IV, 1961, p. 163—261, RS, VIII, 1963, p. 540—542.

488. Linta, E., Maria Brodowska-Honowska, *Slowotwórstwo przymiotnika w jezyku staro-cerkiewno-slowiańskim*, Wydawnictwo Akademii Nauk, Krakow-Warszawa, 1960, 276 pag., RS, VIII, 1963, p. 529—530.

489. Lozbă, M., Stoiko Stoikov, *Увод в българската фонетика (Introducere în fonetica limbii bulgare)*, Editura de stat „Наука и изкуство", Sofia, 1961, 204 p., SCȘt. (Iași), 1962, nr. 2, p. 269—274.

490. Mihăescu, H., Durid anov Ivan, *Местните названия от Ломско* [*Noms de lieux du district de Lom*], Sofia, Editions de l'Académie Bulgare de Sciences, 1952, 204 p. + 7 cartes ; id., *Топонимиата на Първомайска околия* [*Toponymie du district de Părvomai*], dans „Годишник на Софийская Университет, Филологически факултет" [Annuaire de l'Université de Sofia, Faculté de Philologie], LII, 1956—1957, 2, 200 p. Avec un résumé en allemand, RESEE, I, 1964, nr. 1—2, p. 199—202.

491. Mihăescu, H., *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* [*Dictionnaire de la langue croate ou serbe*] na svjet izda Jugoslovenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, vol I—XVII, Zagreb, 1880—1962, RESEE, I, 1964, nr. 1—2, p. 198—199.

492. M[ihăilă], G., *Cinci ani de activitate a Asociației slaviștilor din R.P.R.* (*1956—1961*), RS, VII, 1963, p. 241—243.

493. MIHĂILĂ, G., *Din activitatea Asociației slaviștilor din Republica Populară Romînă (ianuarie-iunie 1962)*, RS, VIII, 1963, p. 551—553.

494. RUDEANU, V., *Arhiva fonogramică a graiurilor slave din R.P.R.*, FD, V, 1963, p. 273 — 276.

495. RUDEANU, V., *Din problemele editării textelor vechi ruseşti. Pe marginea unor materiale sovietice recente* [N. P. Pankrativa, *Совещание по проблемам источниковедения и изучения памятников*, „Известия АН" отделение литературы и языка, том XXI, вып. 2/62, L. P. Jukovskaia şi S. I. Kotkov, *О публикации памятников русского языка и письменности*, „Вопросы языкознания", 4/1960], SCŞt. (Iaşi), XIII, 1962, nr. 2, p. 239—246.

496. S[illegible], SORIN, Miloš Dokubil, *Tvoření slov v češtině, vol. I (Teorie odvozování slov)*, Praha, 1962, 264 p., SCL, XIV, 1963, nr. 3, p. 419—422.

497. [illegible]OCIN D., N. M. Iolkina, *Старославянский язык* (Limba slavă veche), Moscova, 1960, 223 pagini, SCŞt. (Iaşi), XII, 1962, nr. 2, p. 283—286.

4[illegible] VINȚELER, O., T. P. Lomtev, *Сравнительно-историчесая грамматика восточно-славянских языков (Морфология)* Государственное издательство „Высшая школа," Москва, CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 347—349.

[illegible]9. VRACIU, A., Tadeusz Lehr-Splawinski, Czeslaw Bartula, *Zarys gramatyki języka staro cerkiewno-słowiańskiego na tle porōunaw czym* (Schiță de gramatică a limbilor vechi slave pe baze comparative), ed. a IV-a, completată, Wrocław-Kraków, 1959, 146 p., SCŞt. (Iaşi), XIII, 1962, nr. 2, p. 262 —264.

500. VRACIU, A., *Din activitatea Asociației slaviștilor din R.P.R.*, SCŞt. (Iaşi), XIII, 1962, nr. 2, p. 289—293.

501. VRACIU, A., *Латвийско-русский словарь* (*Krievu-latviešu vārdnīca*) (Dicționar rus-leton), vol. I (A—O), 1110 pagini, vol. II (П-Я), 1082 pagini, Editura letonă de stat, Riga, 1959, SCŞt. (Iaşi), XIV, 1963, nr. 1, p. 152—153.

502. VRACIU, A., Latvijas PSR Zinātnu Akadēmija, *Valodas un literātūras instituts, Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika, I. Fonetika un morfoloģija* (Academia de Ştiințe a R.S.S. Letone, Institutul de limbă şi literatură, *Gramatica limbii letone literare contemporane*, vol. I *Fonetica şi Morfologia*) Editura Academiei de Ştiințe a R.S.S. Letone, Riga, 1959, 830 pag., RS, VIII, 1963, p. 520—526.

503. VRACIU, A., Stoian Stoianov — Miroslav Ianakiev, *Старобългарски език. Текстове и речник.* ed. a II-a, Sofia, Editura de stat „Ştiință şi artă", 1960, VII, 232 pagini, RS, VIII, 1963, p. 535—537.

504. VRACIU, A., *Вопросы славянского языкознания* (Probleme de lingvistică slavă), fasc. 5, Moscova, 1961, 200 pag., RS, VIII, 1963, p. 542—544.

505. VULCU, MARIA, Popovič Ivan, *Zum Spracheinfluss der orthodoxen Griechen auf jugoslavische Katholiken*, dans „Probleme der neugriechischen Literatur", Berlin, II (1960), p. 40—47 (Berliner Byzantinische Arbeiten, 15), RESEE, I, 1964, nr. 1—2, p. 250.

GERMANISTICĂ

506. CAPESIUS, BERNHARD, *Ein gegenläufigen Lautersatz im Siebenbürgisch-Sächsischen*, FVL, VI, 1963, p. 176—183.

507. CAPESIUS, BERNHARD, *Adverbele pronominale în limba germană literară contemporană*, RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 281—300 [rez. l. rusă şi franceză].

508. COLBERT, BRUNO, *Despre rolul accentului în morfologia limbii germane*, RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 37—51 [rez. l. rusă şi franceză].

509. Iarovici, Edith, *Conversiunea în engleza medie*, RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 305–318 [rez. l. rusă şi engleză].

510. Iuht, V. L., *К вопросу о типах неполных предложений в современном английском языке*, RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 53–65 [rez. l. rusă şi franceză].

511. Levitchi, Leon, *A Course in English Lexicology*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1963, 128 p., lito, Ministerul Învăţământului, Universitatea Bucureşti, Facultatea de filologie.

512. Müller, Hans, *Forme de adresare în dialectul german din nord-vestul Banatului*, AUB, XI, 1962, Filologie, nr. 25, p. 533–544 [rez. l. rusă şi germană].

Recenzii

513. A. Th., Hans Heinrich Wängler : *Grundriß einer Phonetik des Deutschen*, N. G. Elwert Verlag, Marburg, 1960, 156 S., 1 Sprachplatte mit den deutschen Sprachlauten, 62 Abb., 1 Übersetzertabelle, 29 Zeichnungen usw., FVL, VI, 1963, p. 282.

514. Avram, Andrei, Martin Kloster Jensen, *Tonemicity. A Technique for Determining the Phonemic Status of Suprasegmental Patterns in Pairs of Lexical Units, Applied to a Group of West Norwegian Dialects, and to Faroese*. With 19 Tables 11 Diagrams and 5 Maps. Bergen-Oslo, Norwegian University Press, 1961, 197 p. (+ 5 hărţi în afara textului), SCL, XIV, 1963, nr. 4, p. 527–529.

515. Brîncuş, Magda, Livescu Jean, Baer-Tomoşoiu Sevilla, Flinke M.-E., Theiss V., Stănescu H., Hochscheidt N., *Textsammlung zur deutschen Sprach- und Literaturgeschichte*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1962, vol. I, III, IV, 1198 pag., RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 377–378.

516. C[apesius], B., Jacob und Wilhelm Grimm : *Deutsches Wörterbuch. Zur Fertigstellung des Werkes*, 1960, FVL, VI, 1963, p. 279–280.

517. G. R., *Bildwörterbuch deutsch- und rumänisch*, Verlag Enzyklopädie, Leipzig, 1960, FVL, VI, 1963, p. 283.

518. Georgescu, Dan, Edith Iarovici, *Curs de istoria limbii engleze*, Editura de stat didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1961, RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 385–387.

519. Isbăşescu, Mihai, Lutz Mackensen, *Deutsche Etymologie. Ein Seitfaden durch die Geschichte des deutschen Wörtes*, Carl Schünemann-Verlag, Bremen, 1962, 344 p., RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 202–204.

520. Isbăşescu, Mihai, Hans Krahe, *Germanische Sprachwissenschaft*, Fünfte, überarbeitete Auflage, Walter de Gruyter & Co, Berlin, 1963, 2 vol. (Sammlung Göschen Nr. 238 – vol. I, 148 + 14 pag. ; Nr. 780 – vol. II, 150 + 24 pag.), RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 371–372.

521. Isbăşescu, Mihai, Bruno Kress, *Laut- und Formenlehre des Isländischen*, VEB Max Niemeyer Verlag, Halle (Saale), 1963, 252 p., RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 372–374.

522. Isbăşescu, Mihai, Werner Braun, *Studien zum Ruodlieb. Ritterideal, Erzählstruktur und Darstellungstil*, Walter de Gruyter & Co, Berlin, 1962, 117 p. [în seria Quellen und Forschungen zur Sprach- und Kulturgeschichte der germanischen Völker, begründet von Bernhard Ten Brink und Wilhelm Scherer, Neue Folge herausgegeben von Hermann Kunisch, nr. 7 (121)], RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 374–375.

523. MICUŞAN, C., *Forschungen zur Volks-und Landeskunde, vol. I—V. Articolele de lingvistică*, RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 396—399.

524. POGHIRC, C., *Сравнительная грамматика германских языков*, Redacţia generală M. M. Guhman, V. M. Jirmunski, E. A. Makaev, V. N. Iarţeva, vol. I: *Limbile germanice şi problemele lingvistice areale indo-europene*, red. resp. E. A. Makaev, Moscova, Ed. Acad. de Ştiinţe a U.R.S.S., 1962, 204 + 402 p., RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 367—371.

525. POGHIRC, C., Ivan Pudič, *Osnovi gotskog jezika*, Sarajevo, 1961, 134 p., RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 389—390.

526. SZILÁGY, MARGARETA, Bernhard Capesius, *Die Landler in Siebenbürgen (Geschichte und Mundart)*, Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1962, 190 p.; Artur Mauer, *Die Mundart von Burgberg*, Marburg, N. G. Elwert, 1959, 153 p., StUBB, VIII, 1963, nr. 2, p. 144—145.

527. TRIFU, SEVER, Mihail Bogdan, *Fonetica limbii engleze*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1962, 310 p., StUBB, VIII, series Philologia, 1963, fasc. 1, p. 144—146.

528. VÎNTU, ILEANA, Charles Kany, *American-Spanish Euphemismus*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1960, 193 + 56 p.; id., *American Spanish Semantics*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1960, 340 + 48 p., SCL, XV, 1964, nr. 1, p. 110—113.

529. VÎNTU, ILEANA [varianta franceză a recenziei din SCL, XV, 1964, nr. 1], RRL, IX, 1964, nr. 1, p. 109—113.

ORIENTALISTICĂ

530. BĂNĂŢEANU, VLAD, *Urme ale morfologiei şi sintaxei ararctice în armeana clasică*, SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 219—229 [rez. l. rusă şi franceză].

531. BĂNĂŢEANU, VLAD, *Contribuţii noi privitoare la problema unei limbi „protoindice" în Asia anterioară*, SCL, XIV, 1963, nr. 3, p. 391—406 [rez. l. rusă şi franceză].

532. DANIEL, CONSTANTIN, *Les noms égyptiens de certains types de vases grecs*, SAO, V, 1963, p. 233—241.

533. DRIMBA, VLADIMIR, *Sources roumaines de la dialectologie historique turque (I). Les écrits en langue turque d'Anton Pann* [variantă prescurtată a articolului din FD, IV, 1962, p. 117—234], RL, VIII, 1963, nr. 1, p. 133—161.

534. GOLDENBERG, YVES, *Preocupările de arabistică ale lui Timotei Cipariu*, AUB, XI, 1963, Filologie, nr. 25, p. 475—489 [rez. l. rusă şi franceză].

535. MARIAN, IULIA, *Les emprunts anglais dans la langue haoussa*, SAO, V, 1963, p. 67—75.

Recenzii

536. AT., N., Dammron A., *Grammaire de l'araméen biblique*, Strasbourg, P. A. Jertz, 1961, 113 p., ST, XV, 1963, nr. 7—8, p. 500.

537. BĂNĂŢEANU, VLAD, *Переднеазиатский сборник. Вопросы Хетологии и Хурритологии*, Moscova, 1961, 605 p., Editat de Academia de ştiinţe a U.R.S.S., Institutul popoarelor Asiei şi de Academia de ştiinţe a R.S.S. Gruzine, Institutul de lingvistică, SCL, XIV, 1963, nr. 3, p. 422—425.

538. BĂNĂTEANU, VLAD, *Языки Индии. Сборник статей* (Les langues de l'Inde. Recueil d'articles), Académie des Sciences de l'U.R.S.S.. Institut des peuples de l'Asie, Moscou, 1961, 414 pages, SAO, V, 1963, p. 255—260.

539. BĂNĂTEANU, VLAD, *Suniti Kumar Chatterji, un grand linguiste de l'Inde*, SAO, V, 1963, p. 225—227.

540. BĂNĂTEANU, VLAD, G. A. Melikišvili, *Урартские клинообразные надписи* (Les inscriptions cunéiformes ourartiques), Moscou, 1960, 564 p. avec 50 reproductions photographiques des inscriptions, SAO, V, 1963, p. 261—263.

541. GHIJIRIGHIAN, DAVID, Edw. B. Aghaian, *Hay lezvabanut'yan patmut'yun* (Historie de la linguistiques arménienne), tome I, Erévan, 1958, 412 pages, SAO, V, 1963, p. 279—282.

542. MAMUT, ENVER, IUSUF, NEUZAT, N. A. Baskakov, *Тюркские языки*, Editions de littérature orientale, Moscou, 1960, 247 pages, SAO, V, 1963, p. 267—270.

543. MEHMET, MUSTAFA A., Drimba Vladimir, *Aspecte din fonetica găgăuză* [Aspects de la phonétique gagaouze] dans „Fonetică și dialectologie", Bucarest, II (1960), p. 121—130, RESEE, I, 1964, nr. 1—2, p. 202—204.

544. * * * *La deuxième Conférence internationale des arabisants de l'U.R.S.S.* (Leningrad, 24—30 janvier 1963), SAO, V, 1963, p. 293—294.

545. * * * *Chronique de l'activité de la Section d'études orientales*, SAO, V, 1963, p. 290—291.

BALCANISTICĂ *

546. BRÎNCUȘ, GR., *Genul neutru în albaneză*, SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 75—85 [rez. l. rusă și franceză].

547. ROSETTI, A., *Sur le traitement des groupes* ***ks, kt*** *dans les langues balkaniques*, RESEE, I, 1964, nr. 1—2, p. 153—154.

548. RUSSU, I. I., *Ortsnamen der Balkanhalbinsel in „De Aedificiis"* [varianta germană a articolului din SCL, XIII, 1962, nr. 3], RL, VIII, 1963, nr. 1, p. 123—132.

549. RUSSU, I. I., *Die Beziehungen der rumänischen Sprache zum karpatisch-balkanischen Substrat* [varianta germană a articolului din CL, VII, 1962, nr. 1], RL, VIII, 1963, nr. 2, p. 253—277.

Recenzii

550. CONDURACHI, EM., *Le Colloque international de Sinaïa sur les civilisations balkaniques (8—14 juillet 1962)*, RESEE, I, 1964, nr. 1—2, p. 169—175.

551. IL[IESCU], VLADIMIR, Boissin Henri, *Une formation balkanique aberrante de composés*, dans Godišnjyk, Knjiga I, Balkanološki Institut, Knjiga I, Sarajevo, Naučno Društvo N. R. Bosne i Hercegovina, 1956, p. 17—28, RESEE, I, 1964, nr. 1—2, p. 249—250.

552. IVĂNESCU, G., Dečev D., *Характеристика на тракийския език, Charakteristik der thrakischen Sprache*, Sofia, 1952, 134 p.; 2e édition, améliorée, du texte allemand, parue comme annexe à *„Балканско езикознание"*, Sofia, II (1960), p. 147—213, RESEE, I, 1964, nr. 1—2, p. 185—187.

---

* Rubrică nouă, care nu cuprinde decît lucrările din perioada mai 1963—mai 1964.

553. M[IHĂILĂ], G., *Colocviul internațional de civilizații balcanice* (Sinaia, 9—14 iulie 1962), RS, VIII, 1963, p. 549—550.

554. POGHIRC, C., Rosetti A., *Istoria limbii române, II Limbile balcanice*, IIIe éd., revue et corrigée, Bucarest, 1962, 144 p. + 3 cartes, RESEE, I, 1964, nr. 1—2, p. 189—193.

555. VRACIU, A., *Балканско езикознание* [*Linguistique balkanique*] (rédacteur : Vladimir Georgiev), Sofia, II (1960), 213 p. (Académie Bulgare des Sciences — Section de linguistique,Littérature et art), RESEE, I, 1964, nr. 1—2, p. 183—185.

556. * * * *La Conférence Internationale pour l'étude des sources orientales*, SAO, V, 1963, p. 291—292.

LIMBA MAGHIARĂ

557. BALOGH, DESZÖ, *Süved* [etimologia cuvîntului ~], StUBB, VIII, 1963, nr. 2, p. 141 [rez. l. română, rusă și franceză].

558. BALOGH, DEZSÖ, *Szórendi észrevételek*, IS, XI, 1963, nr. 12, p. 930—933.

559. BALOGH, DEZSÖ, TEISZLER, PÁL, *Mutatvany a „Felső Marosmenti tájnyelvi atlasz"-ból* [Probă din „Albumul dialectologic de pe Mureșul superior"], StUBB, VIII, 1963, series Philologie, fasc. 1, p. 103—132 [rez. l. română, rusă și franceză].

560. BALO[illegible] EDMUND, *Cîteva aspecte ale influenței lexicale românești în graiul ceangăilor [illegible]n Ciugheș*, SCL, XIV, 1963, nr. 3, p. 377—390.

561. CSÁK, L[illegible]LÓ, *Méra keresztnevei* [Prenume din Mera] (*1819—1960*), NyIK, VI, 1962, nr. [illegible] p. 289—304 [rez. l. română, rusă și franceză].

562. GÁLFFY, MÓ[illegible], *A mai magyar nyelv rendzere I* [Sistemul limbii maghiare contemporane], [illegible]IK, VI, 1962, nr. 2, p. 349—356.

563. GÁLFFY, MÓZES, [illegible]*alék a* ***-ban***, ***-n***, ***-ra*** *és a* ***-nál***, ***-hoz*** *rag funkciójához* [Cu privire la funcția su[illegible]elor *,ban, -n, -ra* și a lui *-nál, -hoz*], StUBB, VIII, 1963, series Philologia, fasc. [illegible], p. 139—140 [rez. l. română, rusă, franceză].

564. GÁLFFY, MÓZES, [La [illegible]ubrica : „A nyelv mühelyében"] *Megjegyések a -tál, -tól rag használatához*, IS, X[illegible] 1963, nr. 7, p. 134—135 ; *Vegyük komolyan*, nr. 9, p.435—455 ; *Gondolatok az* ***-n***, ***-on***, ***-en***, ***-ön***, ***-an***, ***-en*** *használata kapcsan*, IS, XII, 1964, nr. 1, p. 150—152 ; *Kár lenne, ha nem volna*, nr. 2, p. 310—312.

565. JÓZSA, MÁRIA [La rubrica : „A nyelv mühelyében"] *Stilus, lélekrajz, drámaiság*, IS, XI, 1963, nr. 8, p. 294—296.

566. KÁLMÁN, B., *L'origine et l'évolution des noms de famille hongrois*, AnȘtUI, IX, 1963, p. 89—99 [rez. rusă].

567. KOVÁCS, B. JÚLIA, [La rubrica : „A nyelv mühelyében"] *Személy neveink és írásmódjuk néhány kérdése*, IS, XI, 1963, nr. 6, p. 980—981.

568. KOVÁCS, B. JÚLIA, *A középfok jelének nyelvjárási* ***-jabb***, ***-jebb*** *alakváltozata Domokoson* [Formele sufixului gradului comparativ în graiul din Dămăcușeni], StUBB, VIII, 1963, series Philologia, fasc. 2, p. 135—136 [rez. l. română, rusă și franceză].

569. MÁRTON, GYULA, *Román kölcsönszók a Fekete-Kőrös völgy tájszólásában* [Elemente românești în graiul maghiar din Valea Crișului Negru], NyIK, VI, 1962, nr. 2, p. 277—286 [rez. l. română, rusă și franceză].

570. MÁRTON, GYULA, *Ellenőrző kiszállás a moldvai csángók között* [Anchete dialectale de verificare pentru ceangăii din Moldova], NyIK, VI, 1962, nr. 2, p. 384—385.

571. MÁRTON, GYULA, *A tutajozás szakszókincséből* [Din terminologia maghiară a plutăritului], StUBB, VIII, 1963, series Philologia, fasc. 2, p. 131—132 [rez. l. română, rusă şi franceză].

572. MÁRTON, GYULA, *A mássalhangzó — torlódás viselkedése szó belsejében a moldvai csángó nyelvjárás román kölcsön-szavaiban* [Despre comportarea grupurilor de consonante în interiorul cuvintelor de origine românească în graiul ceangău din Moldova], StUBB, VIII, 1963, series Philologia, fasc. 2, p. 117—119 [rez. l. română, rusă, franceză].

573. MURÁDIN, LÁSZLÓ, *Mutatvány az RMNYA tájszóanyegából* [Glosar de cuvinte dialectale din materialul „Atlasului lingvistic al graiurilor maghiare din R.P.R."], NyIK, VI, 1962, nr. 2, p. 377.

574. NAGY, MÁRIA J., *A Magyar Népköztársaságban megjelent stilisztikai Tanulmányok* [Studii maghiare de stilistică], NyIK, VI, 1962, nr. 2, p. 325—330.

575. SZABÓ, T. ATTILA, *A nyelvjárási alsó > arsó- féle hangfelődéshez* [Cu privire la schimbarea tipului alsó > arsó în graiurile maghiare din R.P.R.], StUBB, VIII, 1962, series Philologia, fasc. 2, p. 99—106 [rez. l. română, rusă şi franceză].

576. TÖRÖK, LÁSZLÓ, [La rubrica : „A nyelv mühelyében"] *Meg van írva — el van olvasva*, IS, XI, 1963, nr. 10, p. 611—612.

577. VÖÖ, ISTVÁN, *A rákláb es névváltozatai* [Îmbogăţirea prin schimbarea sensului cuvintelor a terminologiei olăritului maghiar din R.P.R.], NyIK, VI, 1962, nr. 2, p. 306—321 [rez. l. română, rusă şi franceză].

578. ZSEMLYEI, JÁNOS, [La rubrica : „A nyelv mühelyében"] *Az **aki**, **amely**, **ami** vonatkozó névmásról*, IS, XI, 1963, nr. 11, p. 771—773.

Recenzii

579. CSÁK, LÁSZLÓ, Büky Béla, *A fővárosi keresztnévadas hatóerői* [Factori care joacă rol la alegerea numelui de persoană în capitală], Nyelvtudományi Ertekezések 26 sz. Bp., Akadém. Kiadó, 1961, 76 p., NyIK, VI, 1962, nr. 2, p. 361—363.

580. CSÁK, L., *Nyelv- és irodalomtudományi közlemények*, anul IV (1960), 1—2 şi 3—4, A Roman Népköztársaság Akadémiájának Kiadója, CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 176—179.

581. HERDA, SIMONA, Szabó Attila T., *Eredmények és feudalizmuskori román kölcsön-elemei vizsgálatának tervmunkája* [*Résultats et défaites dans la recherche des éléments roumains de lexique de la langue hongroise empruntés à l'époque féodale*] dans „Studia Universitatis Babeş-Bolyai" série Philologie, fascicule Ier, 1962, p. 19—34, RESEE, I, 1964, nr. 1—2, p. 251.

582. SZABÓ, T. ATTILA, *Colinder Björn urali összehafonlító nyelvtana* [Gramatică comparată a limbilor urale a lui Colinder Björn], NyIK, VI, 1962, nr. 2, p. 336—339.

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

583. BAGDASAR, FL., *Aspecte neuro-psiho-fiziologice în deprinderea scrierii* [cu aplicaţii la predarea scrierii în învăţământ], RPsih., X, 1964, nr. 1, p. 5—22.

584. BRĂESCU, ION, PANDELESCU, SILVIA, BERCESCU, SORINA, BRĂESCU, MARIA, *Învăţaţi limba franceză fără profesor*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 605 p.

585. CARAMAN, ALEXANDRU şi MĂESCU-CARAMAN, LUCIA, *Probleme privind formarea vorbirii după principiul comunicării verbale la elevii cu deficienţe de auz*, RPed., XIII, 1964, nr. 2, p. 84—87.

586. CĂPLESCU, C. şi DĂNILĂ, N., *Guide de conversation français-roumain. Ghid de conversaţie francez-romîn*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1963.

587. DUNCAN, GH., *Procedee de îmbogăţire a vocabularului elevilor*, Drapelul roşu, 1964, nr. 5938, p. 2.

588. DUTESCU, DAN, LEVITCHI, LEON, *Lecţii de limba engleză prin radio. Curs pentru începători. Ciclul I (Lecţiile 1—50)*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 90 p.

589. FARKAŞ, M., *Date experimentale în legătură cu defectele de vorbire la copiii înapoiaţi mintal*, PD, III, 1963, p. 111—119 [rez. l. rusă].

590. HERVIAN, MIRCEA, [La rubrica: „Tehnica modernă în predare"] *VI. Laboratoarele lingvistice*, GÎ, XV, 1964, nr. 750, p. 5.

591. ILIESCU, VLADIMIR, *Deutsch-rumänischer Sprachführer. Ghid de conversaţie german-romîn*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 147 p.

592. LEVITCHI, LEON, DUTESCU, DAN, *Învăţaţi limba engleză fără profesor*, ed. a IV-a, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 720 p.

593. LIPATTI, VALENTIN, *Lecţii de limba franceză prin radio. Curs pentru începători. Ciclul I (Lecţiile 1—50)*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 73 p.

594. MAGERIU, FLORICA, *Elevii şi însuşirea terminologiei ştiinţifice*, Drapelul roşu, 1964, nr. 5926, p. 2.

595. MALITA, TATIANA, *Lecţii de limba rusă prin radio. Curs pentru începători. Ciclul I (Lecţiile 1—35)*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 57 p.

596. MĂESCU-CARAMAN, L., *Unele date referitoare la perceperea sunetelor vorbirii de către elevii hipoacuzici de categoria a II-a*, PD, III, 1963, p. 42—61 [rez. l. rusă].

597. NEAGU, E., *Observaţii asupra răspîndirii tulburărilor de vorbire la copiii de vîrstă şcolară mică (clasele I—IV) din oraşul Cluj*, PD, III, 1963, p. 122—135 [rez. l. rusă].

598. NEAGU, E., MARES, V., *Rolul deficienţelor motrice ale limbii şi ale musculaturii faciale în producerea turburărilor de articulaţie*, PD, III, 1963, p. 138—146 [rez. l. rusă].

599. NICOLAESCU, M., *Probleme ale predării limbii romîne în discuţia cadrelor didactice*, GÎ, XIV, 1963, nr. 708, p. 1.

600. PASTIA, AURORA, *Aspecte din însuşirea vocalelor la cl. I a şcolilor de surzi, în condiţiile predării limbii pe baza comunicării verbale*, RPed., XIII, 1964, nr. 1, p. 89—101.

601. PETEANU, M., *Un caz de mutism electiv la un copil de vîrstă preşcolară determinat de greşeli educative*, PD, III, 1963, p. 149—156 [rez. l. rusă].

602. POALELUNGI, GH., *Probleme de gramatică*, GÎ, XIV, 1963, nr. 726, p. 4.

603. PONCE, CAMPOS XAVIER, *Guía de conversación español-rumano. Ghid de conversaţie spaniol-romîn*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1964, 145 p.

604. POPESCU, ION, *Manualul de gramatică. O precizare* [răspuns la articolul *Gîndire şi exprimare*, de Maria Gabrea, C, 1963, nr. 32], C, 1963, nr. 41, p. 5.

605. POPESCU, ION, *Recapitularea la gramatică*, GÎ, XIV, 1963, nr. 709, p. 4.

606. POPESCU, ŞTEFANIA, *Corelaţia dintre studierea noţiunilor teoretice de gramatică şi formarea deprinderilor de scriere corectă*, RPed., XIII, 1964, nr. 1 [rez. l. rusă, franceză şi engleză].

607. POPESCU, ŞTEFANIA, *Predarea propoziţiilor subiective şi predicative*, GÎ, XIV, 1963, nr. 719, p. 4.

608. ROMAN, IOANA, *Limbajul expunerii*, GÎ, XIV, 1963, nr. 724, p. 4.
609. ROTH, W., CIUMĂGEANU, D., SANDU, F., *Date în legătură cu vocabularul unui elev orb-surd* [comparat cu fondul principal lexical], PD, III, 1963, p. 65—109 [rez. l. rusă].
610. TEODORESCU, PAUL, *Învățați limba spaniolă fără profesor*, ediția a II-a, București, Editura științifică, 1963, 560 p.
611. VRACIU, ARITON, *Din experiența de predare a limbii române la Universitatea din Sofia*. Rev. înv. sup., V, 1963, nr. 4—5, p. 126—129.

Recenzii

612. ANTONOVICI, CLEMENT, *Mai multă atenție definițiilor* [în manualele de gramatică existente], GÎ, XV, 1964, nr. 746, p. 6.
613. CUCU, TRAIAN și TRITEANU, MIHAIL, *Limba română clasa VI* [elaborat de prof. C. Boroianu, E. Iliescu și L. Popescu; 1962], T, VII, 1963, nr. 35, p. 2.
614. GABREA, MARIA, *Gîndire și exprimare. Pe marginea manualelor de gramatică de clasa a V-a și a VI-a*, C, 1963, nr. 32, p. 5.
615. POPESCU, ION, *În legătură cu manualele de limba română pentru clasele V—VII*, GÎ, XV, 1964, nr. 750, p. 7.
616. POPESCU, I., Erwin Silzer, *Wir lernen rumänisch sprechen. Ein Taschenlehrbuch* [von]..., VEB Verlag Sprache und Literatur, Halle (Saale), [1963], 159 p. + 1 hartă, LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 177—180.
617. VEGA, prof. I., *Limba latină pentru clasa a X-a*, GÎ, XIV, 1963, nr. 709, p. 7.

DIVERSE

618. ANDRONESCU, ȘERBAN, *Minunata istorie a scrisului*, Fl., XII, 1963, nr. 42, p. 14—16; *(II) De la hieroglife la alfabet*, nr. 46, p. 14—16; *(III) Alfabetul*, XIII, 1964, nr. 3, p. 22—23.
619. ANGHEL, IOANA, CSÁK, LÁSZLÓ, *Az RNK Akadémiája Kolozsvári Fiókja Nyelvtudományi intézetének 1961 évi tevékenysége* [Activitatea în anul 1961 a Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R., Filiala Cluj], NyIK, VI, 1962, nr. 2, p. 385—387.
620. DĂNĂILĂ, I., *Cum explicăm vorbirea*, [La rubrica: „Dorim să cunoaștem"], SR, XVI, 1964, nr. 4558, p. 2.
621. DĂNĂILĂ, I., IONICĂ, I., MICLĂU, P., RIZESCU, I., *Aspecte ale activității lingvistice din țara noastră în anul 1962*, LR, XII, 1963, nr. 3, p. 296—305.
622. DIMBOIU, AUREL, *Minunata istorie a alfabetului. Graiul zeilor*, Veac nou, 1963, nr. 52, p. 6—7.
623. DRAGOMIRESCU, M. I., *Lucrările Adunării generale și ale celei de-a IV-a sesiuni științifice a Societății de științe istorice și filologice din R.P.R.*, LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 174—175.
624. DUMISTRĂCEL, STELIAN, *Activitatea colectivului de lingvistică* [din Iași] *în anul 1962*, SCȘt. (Iași), XIII, 1962, nr. 2, p. 292—293.
625. L. R., *Omagiu academicianului Iorgu Iordan. La împlinirea a 75 de ani*, LR, XII, 1963, nr. 5, p. 457.

626. LUPU, N., *Symposion der Klausenburger Filiale der Akademie der RVR in Hermannstadt*, FVL, VI, 1963, p. 284.

627. LUPU, N., *Referat über die bisherige Tätigkeit der Hermannstädter Sektion für Gesellschaftswissenschaften*, FVL, VI, 1963, p. 284—287.

628. MAZANET, MIHAI, *Bilanț și perspectivă în cercetarea științifică* [Adunarea generală a Academiei din 22—24 ianuarie 1964], C, 1964, nr. 5, p. 5 [cu un paragraf despre cercetările de lingvistică].

629. MILCU, acad. ȘTEFAN, *Raport de activitate pe anul 1962* prezentat de ~ [la sesiunea Adunării generale a Academiei R.P.R. din 18—21 martie 1963], Rev. înv. sup., V, 1963, nr. 3—4, p. 100—105 [cu un paragraf referitor la lingvistică].

630. MURGULESCU, acad. I., *Perspectivele cercetării științifice în țara noastră* [cu un paragraf referitor la lingvistică], Lupta de clasă, XLIII, 1963, nr. 8, p. 23—35.

631. PETROVICI, acad. EMIL, *Realizări în lingvistică. De vorbă cu* ~ [interviu luat de Corneliu Rusu], T, VII, 1963, nr. 44, [pe frontispiciu tipărit greșit 43] p. 1,9.

632. POPESCU, ION, *Consfătuirea de la Craiova cu cititorii revistei „Limba romînă"*, LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 89—90.

633. ȘUTEU, VALERIU, *Din activitatea Centrului de cercetări fonetice și dialectale pe anul 1962*, FD, V, 1963, p. 276—277.

634. TUDORICĂ, OLGA, *Cursurile de vară ale Universității „București"*, SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 125—127.

635. VRACIU, A., *Viața și opera lingvistului leton J. M. Endzelin*, SCȘt. (Iași), XIV, 1963, nr. 1, p. 45—60 [rez. l. rusă și franceză].

Recenzii

636. ANTONESCU, NAE, *Cercetări de lingvistică* [volumul al VI-lea], St., XIV, 1963, nr. 5 p. 111.

637. BIRĂESCU, TRAIAN LIVIU, *Limbă și literatură* [VI, 1962], SB, XIV, 1963, nr. 10 p. 60—61.

638. CAPESIUS, B., *Mélanges linguistiques offerts à Emil Petrovici par ses amis étrangers (Cercetări de lingvistică, III, Jb. 1958 supliment, 1962, 574 S.)*, FVL, VI, 1963, p. 233—238.

639. COPCEAG, D., *Indice de cuvinte, autori, materii* [la „Revista de filologie romanică și germanică" pe anul 1962], RFRG, supliment la anul VI, 1962, 40 p.

640. CSÁK, LÁSZLÓ, *Mutatók* [indicele revistei „Nyelv- és irodalomtudományi közlemények" pe anul 1962], NyIK, VI, 1962, nr. 2, p. 389—400.

641. CSUCSAI, ECATERINA, *Probleme de lingvistică în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai"*, Series IV, Fasciculus 2, 1960, Philologia, CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 173—176.

642. DĂNĂILĂ, I., *Indicele revistei* [„Limba romînă"] *pe anul 1963*, LR, XII, 1963, nr. 6, p. 675—712.

643. GRECU, DOINA, *Studii și cercetări științifice*, Seria filologie, Academia Republicii Populare Romîne, Filiala Iași, anul XI (1960), fasc. 1—2, anul XII (1961), fasc. 1—2, CL. VIII, 1963, nr. 1, p. 169—173.

644. MATHÉ, JAKAB, *Вопросы языкознания* 1959—1960, NyIK, VI, 1962, nr. 2, p. 343—349.

645. POPESCU, I., *Limbă și literatură* VI, Societatea de studii istorice și filologice din R.P.R., București, 1962, 498 p., LR, XII, 1963, nr. 3, p. 311—313.

646. Rusu, Valeriu, *Cu cît cînt, atîta sînt. Antologie a liricii populare.* Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ovidiu Papadima, București, Editura pentru literatură, 1963, 606 p., LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 94—97.
647. Slavu, Elena, „*Limbă și literatură*" nr. 6/62, VR, XVI, 1963, nr. 5, p. 181—182.
648. Șchiau, Octavian, „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*" — *series Philologia*, T, VIII, 1964, nr. 8, p. 9.
649. Tătaru, Ana, *Language*, Journal of the Linguistic Society of America, Baltimore, vol. 37, nr. 1, ianuarie—martie; nr. 2, aprilie—iunie, 1961, CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 361—365.
650. * * * *Cărți și reviste sosite pînă la 1 martie 1963*, SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 289—292; *pînă la 15 august 1963*, nr. 4, p. 531—540; *pînă la 10 ianuarie 1964*, ib. XV, 1964, nr. 1, p. 119—122.
651. * * * *Cărți și reviste primite la redacție pînă la 1 august 1963*, RFRG, VII, 1963, nr. 2, p. 401—411.
652. * * * *Indice de materii, autori, cuvinte* [al revistei „Studii și cercetări lingvistice" pe anul 1963], SCL, supliment la tomul XIV, 1963, 50 p.

IN MEMORIAM

653. Flora, Radu, *Ivan Popović (1923—1961)*, RS, VIII, 1963, p. 556—557.
654. Graur, Al., *Vlad Bănățeanu (1900—1963)*, SCL, XV, 1964, nr. 1, p. 117—118.
655. Iordan, Iorgu, *Max Leopold Wagner (1880—1962)*, RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 147—149.
656. Kelemen, Béla, *Blédy Géza (1908—1962)*, NyIK, VI, 1962, nr. 2, p. 383—384.
657. Sala, Marius, *Max Leopold Wagner (1880—1962)*, RL, VIII, 1963, nr. 1, p. 163—165.
658. Sala, Marius, *Max Leopold Wagner (1880—1962)*, SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 285—287.

ABREVIERI *

AnRS = *Analele romîno-sovietice.* Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de studii romîno-sovietic, Filozofie [1963, nr. 4].

AnȘtUI = *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași*, (serie nouă), secțiunea II (Științe sociale a. Istorie, filologie) [IX, 1963].

AUB = *Analele Universității București*, Seria științe sociale, Filologie [XI, 1962, nr. 25].

C = *Contemporanul*, săptămînal politic-social cultural, [București] 1946 [1964, nr. 18].

CF = *Cercetări filozofice.* Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de filozofie [București], 1954 [X, 1963, nr. 6].

CL = *Cercetări de lingvistică*, revistă a Institutului de lingvistică al Academiei Republicii Populare Romîne, Filiala Cluj, 1956 [VIII, 1963, nr. 2].

* La sfîrșitul fiecărui titlu, în paranteze drepte, este indicat ultimul număr fișat.

Dacia = *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne.* Nouvelle série, Institut d'Archéologie [VI, 1962].

DM = *Dialectica marxistă şi ştiinţele moderne*, vol. IV, *Probleme filozofice şi sociale ale ciberneticii*, Bucureşti, Editura politică, 1963, 424 p.

Drapelul roşu = *Drapelul roşu.* Organ al Comitetului regional P.M.R. şi al Sfatului popular regional Banat, Timişoara [1964, februarie].

Drumul socialismului = *Drumul socialismului.* Organ al Comitetului regional Hunedoara al P.M.R. şi al Sfatului popular regional Deva [ianuarie—februarie 1964].

FD = *Fonetică şi dialectologie*, Academia Republicii Populare Romîne, Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, vol. V, 1963.

Femeia = *Femeia*, revistă social-politică şi culturală editată de Consiliul naţional al femeilor din R.P.R. [1964, nr. 1].

Fl. = *Flacăra*, revistă social-politică şi literar-artistică, 1952 [XIII, 1964, nr. 18].

FVL = *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, Akademie der Rumänischen Volksrepublik, Zweigstelle Klausenburg, Sektion für Gesellschaftwissenschaften Hermannstadt, Verlag der Akademie der Rumänischen Volksrepublik, Sibiu, VI, 1963.

GÎ = *Gazeta învăţămîntului.* Organ al Ministerului Învăţămîntului şi al Comitetului Central al Uniunii sindicatelor din instituţiile de învăţămînt şi cultură, Bucureşti, 1950 [XV, 1964, nr. 750].

GL = *Gazeta literară*, organ săptămînal al Uniunii scriitorilor din R.P.R. [Bucureşti], 1954 [XI, 1964, nr. 17].

IB = *Informaţia Bucureştiului*, Ziar al Comitetului orăşenesc Bucureşti al P.M.R. şi al Sfatului popular al oraşului Bucureşti [XI, 1964, nr. 3332].

IL = *Iaşul literar*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Iaşi, 1954 [XI, 1964, nr. 2].

IS = *Igaz szó*, szépirodalmi folyóirat, Cluj [XII, 1964, nr. 3].

Korunk = *Korunk*, világnézeti folyóirat, Cluj [1964, nr. 3].

L = *Luceafărul*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Bucureşti, 1958 [VII, 1964, nr. 8].

LG = *Lingvistică generală*, culegere de articole [traduse din limba rusă de Wald Lucia şi Slave Elena], Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 242 p.

LR = *Limba romînă.* Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de lingvistică din Bucureşti, 1952 [XIII, 1964, nr. 2].

Lupta de clasă = *Lupta de clasă*, organ teoretic şi politic al Comitetului Central al P.M.R. [1964, nr. 3].

M = *Magazin* [Bucureşti], [1964, nr. 342].

MA = *Mitropolia Ardealului*, revistă oficială a Arhiepiscopiei Sibiului şi a Episcopiilor Clujului şi Oradiei, Sibiu [XIII, 1963, nr. 1—3].

MB = *Mitropolia Banatului*, organul oficial al Arhiepiscopiei Timişoarei şi Caransebeşului şi al Episcopiei Aradului, Arad [XIII, 1963, nr. 5—8].

MD = *Materialismul dialectic şi ştiinţele contemporane ale naturii*, vol. IV, Culegere de studii, Institutul de filozofie al Academiei R.P.R., Bucureşti, Editura politică, 1964, 423 p.

MMS = *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, Iaşi. [XXXIX, 1963, nr. 7–8].

MO = *Mitropolia Olteniei*, revista oficială a Arhiepiscopiei Craiovei şi a Episcopiei Rîmnicului şi Argeşului, Rîmnicu-Vîlcea [XV, 1963, nr. 3–4].

NyIK = *Nyelv-és irodalmtudományi közlemények*. Academia Republicii Populare Romîne, Filiala Cluj, Cluj, 1957 [VI, 1962, nr. 2].

O = *Ortodoxia*, revista Patriarhiei romîne, Bucureşti [XV, 1963, nr. 3–4].

Oriz. = *Orizont*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Timişoara, 1964 [apare în locul revistei *Scrisul bănăţean*] [I, 1964, nr. 2].

PD = *Probleme de defectologie*, III, sub redacţia: Al. Roşca şi V. Mare, Ministerul Învăţămîntului, Institutul de ştiinţe pedagogice, Filiala Cluj, Sibiu, Editura didactică şi pedagogică, 1963, 157 p.

PF = *Probleme de filozofie*. Traducerea integrală a revistei „Вопросы философии". Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de studii romîno-sovietic [1963, nr. 7].

PN = *Presa noastră*. Revista Uniunii ziariştilor din R.P.R., Bucureşti, 1958 [VII, 1964, nr. 1–2].

RESEE = *Revue des études sud-est européennes*, Académie de la République Populaire Roumaine, t. I, 1964, nr. 1–2, Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, [Bucureşti].

Rev. arh. = *Revista arhivelor*, Direcţia Generală a Arhivelor Statului din Republica Populară Romînă, Bucureşti, 1958 [VI, 1963, nr. 1–2].

Rev. înv. sup. = *Revista învăţămîntului superior*. Republica Populară Romînă, Ministerul Învăţămîntului, 1959 [V, 1963, nr. 9].

Revue de mathématiques = *Revue de mathématiques pures et appliquées*. Académie de la République Populaire Roumaine, 1956 [VIII, 1963, nr. 3].

RFRG = *Revista de filologie romanică şi germanică*, Academia Republicii Populare Romîne, Subsecţia de limbă şi literatură, Bucureşti, 1957 [VII, 1963, nr. 2].

RL = *Revue de linguistique*. Académie de la République Populaire Roumaine, Bucarest, 1956 [VIII, 1963, nr. 2]. Începînd cu 1964, cu nume schimbat: *Revue roumaine de linguistique* [IX, 1964, nr. 1].

RLib. = *Romînia liberă*. Organul sfaturilor populare din Republica Populară Romînă, Bucureşti [1964, nr. 6064].

RPed. = *Revista de pedagogie*, organ al Institutului de ştiinţe pedagogice, Bucureşti, 1952 [XIII, 1964, nr. 2].

RPsih. = *Revista de psihologie*. Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de psihologie, 1955 [X, 1964, nr. 1].

RR = *Revue roumaine*, Publication littéraire trimestrielle paraissant en français, russe, anglais et allemand, [1964, nr. 1].

RRH = *Revue roumaine d'histoire*, Académie de la République Populaire Roumaine, 1962 [II, 1963].

RRL = *Revue roumaine de linguistique*. Académie de la République Populaire Roumaine, continuarea revistei *Revue de linguistique* [IX, 1964, nr. 1].

RS = *Romanoslavica*. Asociația slaviștilor din Republica Populară Română, vol. VII (Dialectologie), 1963, vol. VIII, 1963, vol. IX (Referate și comunicări prezentate la cel de-al V-lea Congres Internațional al Slaviștilor, Sofia, 17–23 IX 1963), 1963.

RSS = *Revue des sciences sociales*. Académie de la République Populaire Roumaine, Bucarest [VII, 1963, nr. 2].

S = *Scînteia*. Organ al Comitetului Central al P.M.R. [XXXIII, 1964, nr. 6242].

SAO = *Studia et acta orientalia*, Société des Sciences Historiques et Philologiques de la R.P.R., Section d'Etudes Orientales, Bucarest, Editions „Meridiane" [V, 1963].

SB = *Scrisul bănățean*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Timișoara, 1949 [XIV, 1963, nr. 12]. Începînd din 1964 apare sub titlul *Orizont*, anul I.

SCILF = *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*. Academia Republicii Populare Române, Institutul de istorie literară și folclor, București, 1952 [XII, 1963, nr. 1–2].

SCIV = *Studii și cercetări de istorie veche*. Academia Republicii Populare Române, Institutul de arheologie, București, 1950 [XIV, 1963, nr. 1].

SCL = *Studii și cercetări lingvistice*. Academia Republicii Populare Române. Institutul de lingvistică din București, 1950 [XV, 1964, nr. 1].

SCMatem. = *Studii și cercetări matematice*. Academia Republicii Populare Române. Institutul de matematică, București, 1950 [XIV, 1963, nr. 4].

SCȘt. (Iași) = *Studii și cercetări științifice*. Filologie. Academia Republicii Populare Române, Filiala Iași, 1950 [XIV, 1963, nr. 1].

Sec. 20 = *Secolul 20*, București [1964, nr. 2].

SR = *Steagul roșu*, organul comitetului regional București al P.M.R. și al Sfatului popular al regiunii București [XVI, 1964, aprilie].

St. = *Steaua*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Cluj [1964, nr. 3].

ST = *Studii teologice*, revista institutelor teologice din Patriarhia română [XV, 1963, nr. 7–8].

StCl. = *Studii clasice*, Societatea de studii clasice din R.P.R., V, 1963, 474 p.

StUBB = *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Cluj, 1956, series Philologia [VIII, 1963, fasc. 2].

Studii = *Studii. Revistă de istorie*. Academia Republicii Populare Române, Secția de științe istorice și Institutul de istorie din București, 1948 [VI, 1963, nr. 6].

T = *Tribuna*, săptămînal de cultură, Cluj, 1957 [VIII, 1964, nr. 17].

Veac nou = *Veac nou*. Organ al Consiliului general A.R.L.U.S., 1945 [1964, nr. 17].

VR = *Viața românească*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., București, 1948 [XVI, 1964, nr. 3].

VSt. = *Viața studențească*, revistă a Asociațiilor studenților din R.P.R., București, 1956 [IX, 1964, nr. 127].

INDICE ALFABETIC AL BIBLIOGRAFIEI

AUTORI *

A

A. J. 128
A. Th. 513
Aghaian, Edw. B. [541]
Ahmanova, O. S. [69]
Akulenko, V. V. 179
Alboteanu, Ioan [91]
Alexe, Ştefan 376
Anavi, Ádám 1
Andrei-Schuleri, Haritina 216
Andrieseu, Al. 293
Andronescu, Şerban 618
Anghel, Ioana 619
Antonescu, Nae 79, 129, 636
Antonovici, Clement 612
Apreotesei, Cezar 479
Ardeleanu, V. 252, [261]
Arutiunova, N. D. [410]
Arvinte, Vasile [136], 180
Asan, Finuţa 139
At. N. 536
Atanasiu, Eugen 329
Austin J. L. [69]
Avram, Andrei 93, 94, 102, 104, 266, 267, 514
Avram, Mioara 139, [177]
Avramescu, Aurel 220

B

Baer-Tomoşoiu, Sevilla [515]
Bagdasar, Fl. 583
Bahner, Werner 181
Balaci, Alexandru 216
Balogh, Dezső 557, 558, 559
Balogh, Edmund 560
Baran, Neculai 330
Barbu, N. I. 366, 377
Basin, E. I. 2
Baskakov, N. A. [542]
Bănăţeanu, Vlad 60, 530, 531, 537, 538, 539, 540, [589]
Bărbulescu, Simion 353
Beekmann, Hanelore [419]
Belardi, Walter [364]
Benedek, Gr. 443
Beneš, P. [178]
Bercescu, Sorina 584
Berea, Elena 287
Berejan, S. [439]
Berezea, M. 218
Berić, B. 444
Bidu, Angela 143
Bîrăescu, Traian Liviu 637
Bitan, Mariana 61
Blédy, Géza [656]
Blinkenberg, A. [430]
Bogdan, Mihail [527]
Bogza, Rodica 287
Boissin, Henri [551]
Bojin, Al. 294
Bojinovici-Murăreţ, Maria 405
Bolocan, Gh. 219
Bordeianu, M. [136]
Borodina, M. [426]
Braun, Werner [522]
Brauner, Alfred [78]
Brăescu, Ion 584
Brăescu, Maria 584
Breban, Vasile 295
Bria, V. I. 445
Brîncuş, Gr. 130, 546
Brîncuş, Magda 516
Brodowska-Honowska, Maria [488]

* Cifrele indică numărul de ordine al autorilor de volume, articole, recenzii etc. din bibliografie ; cifrele în paranteze drepte indică autorii de lucrări recenzate.

937

Budagov, R. A. [412]
Büky, Béla [579]
Bulgăr, Gh. [136], 221, [292], 296
Byck, J. 80, 139, 268, 297, 331

C

C. B. 288
Canarache, Ana 182, 298
Candrea, I. A. [83]
Capesius, Bernhard 62, 506, 507, 516, [526], 638
Carabulea, Elena 139
Caragiu-Marioţeanu, Matilda 105, [248]
Caraman, Alexandru 585
Carp, Mihai [311]
Carpov, Maria 392
Caufman, S. 299
Cazacu, B. 106, 127, 222, [327]
Căpleşcu, C. 586
Chatterji, Suniti Kumar [539]
Chelaru, Luminiţa 177
Chircă, Haralambie 223
Chiricuţă-Marinovici, Rita 166
Chiţimia, I. C. 269, 446
Ciobanu, Fulvia 139
Ciocan-Ivăneşcu, R. 409
Cioculescu, Şerban 300
Ciplea, Gh. 447
Ciulei, Gheorghe 81
Ciumăgescu, D. 609
Cizek, Eugen 367
Cîmpeanu, Eugen 63
Cândea, Virgil 270
Cocotailo, Gh. 218
Cohen, Marcel [78]
Colbert, Bruno 508
Colinder, Björn [582]
Condeescu, N. N. 393
Condurachi, Em. 550
Constantinescu, A. 253
Constantinescu, I. A. 254
Constantiniu, C. M. 332
Contraş, Eugenia 139
Copceag, Dumitru 167, 410, 411, 639
Corlăteanu, N. [288]
Corominas, J. [414], [415]
Costa, Traian 271, 368
Coteanu, I. 3, [9], [134], 140, 168, 301, [328]
Crăşoveanu, D. 247
Cristea, Teodora 4
Cristureanu, Al. 255
Csák, László 561, 579, 580, 619, 640
Csucsai, Ecaterina 641
Cucu, Traian 613

D

D. M. 354
D'Aronco, Gianfranco [421]
Dammron, A. [536]
Dan, Ilie 107, 412
Dan, M. 448
Daneliuc, I. 218
Daniel, Constantin 532
Dauzat, Albert [417]
Dănăilă, I. 5, 354, 620, 621, 642
Dănilă, N. 586
De Bustos Tovar, Eugenio [442]
Deboveanu-Mălăescu, Elena 238, 446
Decev, D. [550]
Degtereva, T. A. 137
Dembowski, Johann 6
Densusianu, O. [87], [251]
Dima, Simion 302
Dimitrescu, Florica 145, 146, 273, 287, [291], 303, 413
Dimitriu, C. 147
Dîmboiu, Aurel 622
Djahukian, Gevork Begl. [60]
Djamo, Lucia 449, 450, 480, 481, 482, 483
Dokubil, Miloš [496]
Doşciunec, I. 218
Dragomirescu, Gh. N. 144
Dragomirescu, M. I. 623
Dragoş, Elena 304
Drapaca, C. 218
Drimba, Vladimir 183, 224, 225, 533, [543]
Dudnicov, L. 451
Duhăneanu, Constantin 400
Dumistrăcel, Stelian 184, 624
Dumitrescu, M. 453
Dumitrescu, Vladimir 185
Duncan, Gh. 587
Duridanov, Ivan [490]
Duţescu, Dan 588, 592

E

E. Sp. 414
Elcocq, W. D. [422], [423]
Endzelin, J. M. [635]

F

F.F. 333
Façon, Nina 216
Farkaş, M. 589
Fecioru, D. 274
Fedorovici, Vl. 218
Fieşinescu, Florica 139, 148
Filipoiu, O. 448
Fischer, I. 378, 379
Fischer, Jan O. [409]
Flinke, M.-E. [515]
Flora, Radu 653
Fodor, Ecaterina 454, 455
Fokin, B. S. 7
Frumkina, R. M. [69]

G

G. R. 64, 517
Gabrea, Maria 614
Gähwiller, Herman [385]
Gálffy, Mózes 562, 563, 564
García de Diego, Vicente [434], [435]
Gavrelciuc, M. 218
Gălăbov, Iv. [486]
Gămulescu, Dorin 484, 485
Georgescu, Dan 518
Georgiev, Vladimir [486], [492]
Ghergariu, L. 186, 305
Gheţie, Ion 108
Ghijirighian, David 541
Giosu, Ştefan [9], 109, 239
Giuglea, G. 256, 415
Goldenberg, Yves 534
Gorski, D. P. 8
Gorşkova, G. V. [483]
Gradea, Pia 187
Graur, Al. 9, 10, 139, 188, 189, [226], [227], [229], 233, 240, [247], [250], 334, [354], [358], [359], 369, 416, 417, 486, 654
Grecina, B. 218
Grecu, Doina 643
Grimm, Jacob [516]
Grimm, Wilhelm [516]
Grinţescu, E. 370
Guberina, Petar [63]
Guiraud, Pierre [413]
Guitarte, L. [433]
Guţu, Olimpia 110
Guţu-Romalo, Valeria 11, 149, 150, 151, 335, 418

H

Hamm, Iosip [481], [482]
Hasdeu, B. P. [80], [84], [85], [91]
Házy, Ştefan 152
Herda, Simona 581
Herdan, Gustav [61]
Hervian, Mircea 590
Hmeliovskaia, T. A. [483]
Hochscheidt, N. [515]
Homorodean, M. 256, 257
Hristea, Valentina 287
Hristea, Th. 190, 226, 227
Hubschmid, Johannes [425]
Husar, Al. 306

I

Iacoban, Mircea Radu 336
Ianakiev, Miroslav [503]
Iancovici, S. 456
Iarovici, Edith 509, [518]
Iftinchi, Gheorghe 82
Ilcev, St. [486]
Iliescu, Maria 191, 192, 217, 380, 381, 394, 395, 396, 419, 420, 421
Iliescu, Vladimir 551, 591
Iliuc, I. 218
Indrieş, Alexandra 307
Iolkina, N. M. [497]
Ionescu, Tudor R. 228
Ionescu-Nişcov, Tr. 457, 487
Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana 95
Ionică, Ion 127, 621

Iordan, Iorgu 12, 138, 193, 194, 229, 258, 337, 397, 398, 399, 400, [411], [418], 422, 423, 424, [429], 655
Iorgovici, Paul [90]
Irimie, Rodica 338
Irinieviei, P. 195
Irmscher, J. [391]
Isbăşescu, Mihai 217, 519, 520, 521, 522
Istrate, G. 241
Iufu, I. 458, 459
Iufu, Zlatea 460
Iuht, V. L. 510
Ivaşcu, George 242
Ivănescu, G. 425, 552

J

Jitariu, Procopie 111
Józsa, Mária 565
Jukovskaia, L. P. [495]

K

Kálman, B. 566
Kany, Charles [528], [529]
Kelemen, Béla 13, 65, 196, [221], [235], [237], 243, 656
Klepikova, G. P. 112
Kloster, Jensen Martin [514]
Kocher, Francis [78]
Kolmogorov, A. N. 14
Korceaghina, V.A. 15
Kotkov, S. I. [495]
Koutsoudas, Andreas [398]
Kovács, B. Júlia 567, 568
Krahe, Hans [520]
Kreindler, A. 16, 17
Kress, Bruno [521]

L

L. C. 308
L. F. 356
L. R. 161, 625
Lapesa, Rafael [436]
Latil, Pierre de 18
Laurian, A. T. [86]
Lăzărescu, A. 230
Lăzărescu, Gheorghe 216
Lehr-Splawinski, Tadeusz [499]
Lemnii, L. 218
Lentin, Laurence [78]
Leonte, Liviu 309
Leu, Corneliu 339
Levițchi, Leon 219, 511, 588, 592
Lézine, Irène [78]
Linţa, Elena 450, 488
Lipatti, Valentin 593
Liveseu, Jean [515]
Lombard, Alf [422], [423]
Lomtev, T. P. [498]
Lozbă, M. 489
Lungu, Ion 310
Lupaş, Liana 371, 382, 383
Lupu, N. 626, 627

M

Mackensen, Lutz [519]
Macrea, D. 65, 83, 231, 244, 311, 340
Mageriu, Florica 594
Makaev, E. A. [524]
Makúrek, Josef [487]
Maliţa, Tatiana 595
Mamut, Enver 542
Maneca, Constant 215
Mangiuca, Simion [81]
Manoliu, Maria 19, 153, 154, 401, 402
Mareus, Solomon 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 66, 67
Mareş, L. 113
Mareş, V. 598
Marian, Iulia 535
Marin, Petrişor 131
Marinescu-Himu, Maria 259, 384
Marki, Anton de [82]
Marmeliue, D. 197, 372
Márton, Gyula 569, 570, 571, 572
Massim, I. [86]
Mathé, Iacob 49, 644
Matuseviei, M. I. [103]
Mauer, Artur [526]
Mazaneţ, Mihai 628

Măeseu-Caraman, Lucia 585, 596
Mănucă, M. 248
Măreuș, I. 198
Mehmet, Mustafa A. 543
Meleiuc, I. A. [69]
Melikišvili, G. A. [540]
Metea, Alexandru 341
Mielău, P. 30, 31, 68, 421, 621
Micușan, Cristina 403, 523
Mihai, Cornelia 155
Mihail, Zamfira 232
Mihăescu, H. 249, 385, 386, [387], 427, 428, 429, 490, 491
Mihăescu, N. 312, 342, 343, 344, 345, [354], [355], [356], [357], [360]
Mihăilă, Gh. 199, 313, 461, 462, 492, 493, 553
Mihoc, Gh. 32
Milcu, Ștefan 629
Miltner, Vladimir 33
Mitin, M. B. 34
Mitran, Mircea 139
Mitu, Mihai 450, 463
Mladoveanu, Despina 216
Moisil, Gr. C. 35
Moldovan, Elena 36, 37
Molin, Ana 464
Muljačič, Žarkó [427]
Müller, Hans 512
Munteanu, Ștefan 314, 315
Murádin, László 132, 573
Murar, Adela 170
Murăreț, I. 404, 405
Mureșan, I. 316
Murgulescu, I. 630
Muțiu, I. 141

N

Nagy, Mária J. 574
Nanu, Raisa 69, 465
Narski, I. S. 38, 70
Neagu, E. 597, 598
Negrescu, I. D. [480]
Negrescu, Liviu 39
Neicescu, Ileana 275
Neicescu, Petru 114, 115, 127
Nemoianu, Virgil 40
Nestorescu, Virgil 71, 200, 201, 346
Neuzat, Iusuf 542
Nica, Dumitru 156, 217
Nicolaescu, M. 599
Nicolau, Edmond 41
Nicolau, Ioana 466
Nicolescu, G. C. 276
Nicolescu, Tatiana 219
Niculescu, Al. 245
Nistor-Wagner, Ingeborg 217
Novicicov, E. 453, 467

O

Ocheșanu, Rodica 139
Olteanu, Pandele 277
Osman, Maria 450
Ottescu, S. 387

P

Paduceva, E. V. [69]
Pagliaro, Antonio [364]
Panaitescu, P. P. 278
Pandelescu, Silvia 584
Pankrativa, N. P. [495]
Papacostea, Șerban 388
Papadopol, T. 72
Papahagi, Tache [129], [130], [133], [135]
Parlangeli, O. [365]
Pastia, Aurora 600
Pavel, Toma 5, 40, 42, 43, 157
Pădurariu, N. 318
Pătruț, I. 158, 159, 160, 161, 202
Pernice, Giuseppino 383
Perussi, C. 216
Peteanu, M. 601
Petrescu, Camil [89], [294]
Petrescu, D. 347
Petrovici, E. 96, 97, 116, 117, 127, 203, 260, 261, 262, 346, 468, 469, 631
Piatkowski, A. 370
Picot, Emil [131]
Piru, Al. [300], [316], 319
Pînzaru, Petre 233
Poalelungi, Gh. 602

Poghire, C. 44, 84, 373, 389, 524, 525, 554
Pohl, Jacques [431], [432]
Ponce, Campos Xavier 603
Pop-Lelescu, Ştefania 118
Popescu, Ion 250, 604, 605, 615, 616, 632, 645
Popescu, Ştefania 606, 607
Popescu-Marin, Magdalena 139, 178
Popovici, Iosif [88]
Popovič, Ivan [485], [505]
Posner, Rebecca [420]
Pottier, Bernard 45
Pudič, Ivan [525]
Puşcariu, Lia 217

R

Rădulescu, Daniela 430
Rădulescu, Maria 246
Rădulet, Remus 233
Regman, Cornel 320
Reinheimer, Sanda 431, 432
Rejnuš, Miloš [487]
Ricken, Ulrich 46, 406
Rizescu, I. 47, [64], 73, 139, 171, 172, 621
Robciuc, I. 204, 205
Roceric-Alexandrescu, Alexandra 74, 75, 76, 77, 98, 287
Rohlfs, Gerhardt [422], [423], [428]
Roman, Ioana 608
Roman, Ion I. 279
Ronconi, Alessandro [377]
Rosetti, Al. 85, 99, 100, 119, 162, [249], 289, [327], 361, 362, 547, [554]
Roth, W. 609
Rudeanu, V. 219, 494, 495
Rusnac, V. 218
Russu, I. I. 133, 548, 549
Rusu, Grigore 120, 121, 127
Rusu, Valeriu 122, 127, 646

S

Sadoveanu, Ion Marin 348
Sala Marius 134, 263, 264, 265, 407, 408, 433, 434, 435, 436, 657, 658
Sandu, F. 609
Saveiuc, E. 218
Sădeanu, Fl. 415, 437
Sărăţeanu, L. 350
Schweiger, Paul 48, 49
Scurtu, Vasile 206
Seche, Luiza 207, 234
Seche, Mircea 86
Semcinskii, St. 208
Sfîrlea, Lidia 321, 322
Silzer, Erwin [538]
Simonescu, Dan 290, 291
Slama-Cazacu, Tatiana 50, 51, 78
Slavu, Elena 647
Sofroni, V. 323
Sperantia, Eugeniu 357
Spirkin, A. G. 52
Stan, Aurelia 275
Stan, Elena 235
Stan, Ionel 127, 209, 210, 256, 275
Stati, Sorin 29, 53, 173, 174, 211, 364, [380], 390, 496
Stănescu, H. [515]
Stefenelli, Arnulf [381]
Steriu, Maria 287
Stîngaciu, Elena 324
Stoianov, Stoian [503]
Stoicovici, Olga 449, 470
Stoikov, Stoiko [489]
Stroeva, T. V. 212
Suciu, Tatiana 236
Szabó, T. Attila 575, [581], 582
Szabó, Zoltán 327
Szemerényi, O. J. [378]
Szilágy, Margareta 526

Ş

Şchiau, Octavian 648
Şerban, V. 141
Şora, Mariana 217
Ştambok, A. A. 54
Ştefan, Nimfodora 219
Ştefănescu, Ştefan [223]
Ştefănescu-Goangă, Zizi 287
Ştirbu, Vasile 163
Ştrempel, G. 290
Şuteu, Flora 358
Şuteu, Valeriu 101, 633

T

Tabouret-Keller, Andrée [78]
Tagliavini, Carlo [422], [423],
Tănase, Aurelian 4
Tănase, E. 175, [178], 438
Tătaru, Ana 649
Teaha, Teofil 123, 127, [132]
Teiszler, Pál 559
Teodorescu, Ecaterina 176, 439
Teodorescu, Paul 610
Terebeşti, N. 359
Theiss, V. [515]
Thomas, Adolphe [416]
Todoran, Romulus 87, 213
Todorov, Liuben 471
Tomici, Mile 214
Topală, Ştefan 219
Tőrők, László 576
Trifu, Sever 527
Triteanu, Mihail 613
Tripcea, Th. N. 88, 124
Trocin, D. 497
Tronski, I. M. [389]
Tudorică, Olga 440, 634
Tudose, Anatol 219
Tudose, Claudia 287

Ţ

Ţepelea, G. F. 89, 280, 281
Ţopa, Liliana 441

U

Ufimţeva, A. A. [232]
Ursu, D. [136]
Ursu, Ioan 351
Ursu, N. A. 90, 91, [222], [236], 282

V

Vanţ-Ştef, Felicia 374
Vaseenco, V. 164, 472
Vasilescu, V. 215
Vasiliu, Angela 218
Vasiliu, Em. 55, 102
Vasiliu, Laura 139, 165
Vasiu, Ion 135
Veég, I. 237
Vega, I. 617
Veseu, V. 473
Vianu, Elena 441
Vianu, Tudor 325
Vidos, B. E. [422], [423]
Vilan-Unguru, Janina 259
Vinţeler, O. 498
Vîntu, Ileana 442, 528, 529
Vîrgolici, Teodor 292
Vîrtosu, Emil 283, 284
Voiculescu, Mariana 216
Vőő, István 577
Vrabie, Emil 136, 469, 474, 475, 476
Vraciu, Ariton 103, 363, 476, 477, 478, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 555, 611, 635
Vuleu, Maria 505
Vulpe, Magdalena 125
Vulpe, Radu 365

W

Wagner, Max Leopold [6[illegible]], [657], [658]
Wald, Henri 56, 57, 5[illegible], 59
Wald, Lucia 92, 391
Wängler, Hans Heinrich [513]
Wendt, Heinz F. [224], [225]

Z

Zaimov, I. [486]
Zam., Paul 251
Zama, Vicent Alonso [434], [435]
Zamfirescu, Dan 285
Zawadski, Tadeusz 375
Zdrenghea, Maria 126
Zelenschi, A. 218
Zsemlyei, János 578
Zugrav, I. 286

CUVINTE *

ISTROROMÎNĂ

γl'er 203

MAGHIARĂ

süved 557

ROMÎNĂ

A

alămójnă 203
Aușel 257
Aușu 257

B

Baia 257
balie(ă) 203
baniáe 205
boierí 213
boieríșe 213
brânșă 211
brîndușă 214
budurói 183
bust 211

C

ca 344
carboánță 205
carboavă 205
castáură 213
chertái 203
chertaluí 203
chiar și 344
ci 344
cibótă 205
cínce 213
cioboátă 205
ciobótă 205
cioș 214
ciubótă 205
ciútă 191
clipí 205
coápsă 180
cobilă 214
costrăș 214
crámbă 213
croámbă 213
cuceri 213
cuciulí 213
cuciurí 213
cuciurlí 213
cuvîntár 207

D

dar 344
decît 344
deveni 344
doáscă 203
dóscă 203
dúncă 213
dútcă 213

F

furcói 213

G

galaón 183
gălăongeasca 183
gezvă 183
glávie 213
ghislúe 183
Gostinu 253
grápă 191, 192
grădină 213
grédină 213

H

hárăng 185
holércă 183
humélnie 203

I

iășchie 213
iéșchie 213
íjicuț 213
ijucuție 213
Iscroni 257

Î

împreținitor(i) 213
încuciulá 213
încuciurlí 213
îndemîna 213

J

jecúț 213
(a) joí 203
jucúț 213
jucuțál 213
jucuțáu 213
jucuție 213

L

líște 213
lutós 185

M

maculatór 190
madipolón 190
mandravélă 183
mariaș 213
mațól 197
mauerbáne 197
maza 183
măriáș 213
măriéș 213
mátrică 207
măți 207
mățîrlă 207
mesánică 207
mierlí 190
mitocosí 197
mitonosí 197

* Au fost incluse numai cuvintele din titluri (și subtitluri la etimologii).

mrăniță 203
mut 182
muză 211
muzeu 211
muzică 211
muzgăti 197

N

nebeleță 208
núntă 208

O

obdelă 185
oblicít 203
obrăcí 203
obrăcinic 203
obrăcít 203
obrící 203
obrocí 203
obrocít 203
ostri 213

P

pasóc 204
preceda 344
premiéră 213
preţitoriu 213
Prihodiştea 260
Prihodul 260
pripor 200
púlpă 180
punci 211

R

răĭuí 205
Răpciuni 257
răstăví 185
Rătundu 257
rumîn 223

S

Sevabi 257
singur 203
spicher 190
stueni 214
stufícol 213
succeda 330
sudálmă 183
suduí 183
suprinde 213

Ş

şampanie 211
şcoală 211
şi 108
şold 180

T

toemálă 201
tulduí 185

V

vándăgí 185
vin 211
vînjolí 185
vînzolí 185
vlah 223
vorbár 207

Z

zálfă 203
zăblán 201
zicíunár 207

BIBLIOTECA
SIBIU

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R. P. R.

* * * **Gramatica limbii romîne**, ediția a II-a, revăzută și adăugită, vol. I, 440 p., 18,50 lei; vol. II, 592 p., 26 lei.

IORGU IORDAN, **Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode**, 440 p., 25,70 lei.

IORGU IORDAN, **Toponimia romînească**, 582 p. + 1 pl., 34 lei.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii romîne**, vol. II, **Limbile balcanice**, ediția a treia revăzută și adăugită, 148 p. + 3 pl., 4,55 lei.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii romîne**, vol. III, **Limbile slave meridionale (sec. VI—XII)**, ediția a patra revăzută și adăugită, 160 p. + 1 pl., 4,45 lei.

AL. GRAUR, **Etimologii romînești**, 184 p., 5,15 lei.

* * * **Atlasul lingvistic romîn** (Serie nouă), vol. III. Hărțile de la 623 la 909+4 pl., 99 lei.

* * * **Probleme de lingvistică generală**, vol. IV, 204 p., 8,20 lei.

* * * **Fonetică și dialectologie**, vol. V, 292 p., 12 lei.

* * * **Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română**, vol. III, 296 p., 11,30 lei.

* * * **Cahiers de linguistique théorique et appliquée**, I, 259 p., 9,70 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicționarul dialectului aromîn, general și etimologic. Dictionnaire aroumain (Macédo-roumain) général et étymologique**, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiță, 1 hartă, 72,60 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicționar onomastic romînesc**, 470 p., 29 lei.

LR anul XIII nr. 4 p. 297 — 410 București 1964

I. P. Informația — c. 2137

42.200 Lei 4.—

I 8154

SIBIU
Biblioteca cras
ridică

LIMBA ROMÎNĂ

5

ANUL XIII
1964

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1990

0 IUL. 2005

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

Acad. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct:

Prof. univ. ION COTEANU

Membri:

V. ARVINTE (Iași)
GH. BOLOCAN
VL. DRIMBA
I. GHEȚIE
VALERIA GUȚU-ROMALO
Prof. ION POPESCU
FLORA ȘUTEU — secretar de redacție

Prețul unui abonament anual este de 24 lei.

În țară abonamentele se fac la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii și difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

Orice comandă din străinătate (numere izolate sau abonamente) se face prin CARTIMEX, căsuța poștală 134—135, București, R.P. Romînă, sau prin reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei „Limba romînă".

APARE DE 6 ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI
Calea Victoriei nr. 191
Raionul 30 Decembrie
BUCUREȘTI

T 8154

-- DEC. 2014

LIMBA ROMÎNĂ

Anul XIII 1964 Nr. 5

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

2022

SUMAR

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

N. A. URSU, Observaţii asupra adaptării adjectivelor neologice la sistemul morfologic al limbii romîne, în jurul anului 1800 . . 413

ECATERINA TEODORESCU, Adverbe predicative? 423

VIORICA FLOREA, Despre flexiunea pronominală 437

STELIAN DUMISTRĂCEL, Din istoricul folosirii cuvîntului *maşină* în limba romînă 453

LIMBĂ LITERARĂ

IORGU IORDAN, „Neaoşisme" 463

ADRIAN MARINO, Iluminiştii romîni şi problema „cultivării" limbii (I) 467

GR. BRÎNCUŞ, Titu Maiorescu şi problemele limbii 483

G. I. TOHĂNEANU, Sinonimie şi polisemie metaforică 495

FILOLOGIE

TRAIAN COSTA, Marginalii la un glosar eminescian 501

ISTORIA LINGVISTICII ROMÎNEŞTI

MIRCEA SECHE, Schiţă de istorie a lexicografiei romîne. (De la origini pînă la 1880.) XII. Cîteva concluzii 517

CRONICĂ

MARIA BĂLTĂCEANU, Sesiunea ştiinţifică de la Cluj a Societăţii de studii clasice 525

VASILE ARVINTE, Consfătuirea de la Iaşi cu cititorii revistei „Limba romînă" 526

MARIUS SALA, În legătură cu activitatea la TILR 527

IORGU IORDAN, 60 de ani de la înfiinţarea Institutului de filologie romînă din Viena 528

FLORA ŞUTEU, Sesiunea ştiinţifică omagială *Mihai Eminescu* 529

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Gramatica limbii romîne, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1964, vol. I şi II (*Ion Popescu*) 531

ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA, *Ion Creangă*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1963 (*Toma Pavel*) 537

L R anul XIII, nr. 5 p. 411—539, Bucureşti 1964

67045

413 - 422
495 - 499.

LIMBA ROMÎNĂ

OBSERVAŢII ASUPRA ADAPTĂRII ADJECTIVELOR NEOLOGICE LA SISTEMUL MORFOLOGIC AL LIMBII ROMÎNE, ÎN JURUL ANULUI 1800

DE

N. A. URSU

La sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea, într-o perioadă de aproximativ 8—9 decenii şi în condiţiile istorice cunoscute, limba romînă literară a fost supusă unui adînc proces de prefacere, la capătul căruia a devenit o adevărată limbă de cultură modernă, capabilă să comunice în mod adecvat un anumit conţinut de idei din orice domeniu de activitate materială şi spirituală. Cele mai importante transformări pe care a trebuit să le sufere limba romînă literară în această relativ scurtă perioadă, pentru a ajunge la stadiul ei modern, s-au petrecut mai ales în domeniul lexicului şi al sintaxei. Sub influenţa unor limbi ca latina, neogreaca, franceza, italiana, rusa, germana şi maghiara, dar şi sub impulsul unor tendinţe proprii de dezvoltare, lexicul limbii romîne literare s-a îmbogăţit atunci cu numeroase cuvinte noi, reclamate în mod imperios de necesitatea denumirii noilor noţiuni care pătrundeau neîncetat ori se creau în cultura românească, iar sint xa, îndeosebi sub influenţa limbii franceze, s-a îmbogăţit şi a căpătat mai multă claritate şi supleţe.

În general, se consideră că perioada la care ne referim formează o unitate distinctă în evoluţia limbii romîne literare, deşi limit le ei, mai ales cea superioară, nu pot fi stabilite în mod riguros. Părerea aceasta însă este întemeiată numai dacă avem în vedere deosebirile frapante între stadiul vechi al limbii literare (de pe la anii 1770—1780) şi stadiul ei modern (de pe la 1860—1870). Altfel, dacă urmărim dezvoltarea limbii romîne literare în perioada respectivă pe etape mai mici şi încercăm să stabilim trăsăturile specifice fiecărei etape, constatăm că, la rîndul ei, această perioadă se împarte în două subperioade bine conturate, despăr-

ţite de o scurtă etapă de tranziţie, ale cărei limite s-ar putea stabili cu aproximaţie între anii 1820—1840. Deosebirile între cele două subperioade sînt numeroase şi se observă în toate sectoarele limbii. În articolul de faţă ne vom referi numai la felul în care au fost adaptate adjectivele neologice la sistemul morfologic al limbii romîne în prima subperioadă (circa 1770—1830).

În mod obişnuit, cînd cercetăm diferite aspecte ale limbii romîne literare din trecut, sîntem tentaţi să raportăm faptele caracteristice unei anumite perioade la starea actuală a limbii, nu la structura limbii din acel timp sau la stadiul mai vechi decît perioada de care ne ocupăm. Faptul acesta, care se datoreşte în primul rînd lipsei unor lucrări de sinteză privind istoria limbii romîne din secolele trecute, scoate uşor în evidenţă inovaţiile ulterioare perioadei la care ne referim, dar adeseori face să se piardă din vedere structura limbii în acea perioadă şi inovaţiile momentului respectiv faţă de stadiul anterior. Posibilitatea scăpării din vedere a sistemului de norme lingvistice constituit într-o anumită epocă este mai mare în cazul cercetării influenţelor străine exercitate atunci asupra limbii romîne, deoarece ne întîmpină la tot pasul riscul de a pune pe seama unei influenţe străine fapte de limbă create pe teren romînesc, în virtutea normelor care guvernau dezvoltarea limbii în acea vreme.

Majoritatea adjectivelor neologice intrate ori create în limba romînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea sînt terminate în *-icesc*. Numărul lor este mare nu numai în scrisul oamenilor de cultură din Principate, ci şi în limba cărturarilor transilvăneni şi bănăţeni de atunci. Cercetînd un număr de aproximativ 200 de texte din această perioadă, tipărituri şi manuscrise, cu conţinut variat (literar, ştiinţific, juridico-administrativ), am alcătuit o listă de circa 250 de adjective neologice terminate în *-icesc*, din care aproximativ jumătate se întîlnesc atît la munteni sau moldoveni, cît şi la transilvăneni sau bănăţeni. Pentru că nu este posibil şi nici necesar să menţionăm aici toate adjectivele de acest fel întîlnite în scrierile consultate, vom cita numai pe cele cu o frecvenţă mai mare, şi care apar atît în Ţara Romînească şi Moldova, cît şi în Transilvania sau Banat. De exemplu: *alegoricesc, analiticesc, aristocraticesc, aritmeticesc, astrologhicesc, astronomicesc, catolicesc, comicesc, criminalicesc, cubicesc, dieteticesc, diplomaticesc, dogmaticesc, economicesc* (şi *iconomicesc*), *eroicesc* (şi *iroicesc, heroicesc*), *etimologhicesc, filosoficesc, fisicesc* (şi *fizicesc*), *gheograficesc, ghe metricesc, goticesc, gramaticesc, hronologhicesc, ipoteticesc, istoricesc* (şi *historicesc*), *liricesc, loghicesc, matematicesc* (şi *matimaticesc*), *mehanicesc, metafisicesc, metaforicesc, mineralicesc, monarhicesc, moralicesc, naţionalicesc, patrioticesc, perifrasticesc, personalicesc, poeticesc, politicesc, practicesc, punicesc, reumaticesc, ritoricesc, satiricesc, scolasticesc* (şi *sholasticesc, şcolasticesc*), *sinteticesc, sistematicesc* (şi *sistimaticesc*), *stoicesc, teologhicesc, topograficesc, varvaricesc* şi altele. Dintre celelalte adjective din lista alcătuită de noi, pe care le-am întîlnit mai rar sau chiar o singură dată în scrierile consultate, vom menţiona în cursul expunerii doar pe cele de care vom avea absolută nevoie în sprijinul anumitor afirmaţii.

Ocupîndu-se de apariția și dezvoltarea sufixului adjectival *-icesc* în limba romînă, Fulvia Ciobanu este de părere că acest sufix a fost primit din limba rusă, în secolul al XVII-lea, prin intermediul unor neologisme ca *istoricesc*, *politicesc* și altele, care au în rusește forma исторический, политический. În cursul secolului al XVIII-lea și, mai ales, în jurul anului 1800, numărul adjectivelor în *-icesc* și frecvența lor cresc în mod considerabil, fapt explicat de Fulvia Ciobanu prin corespondența stabilită între *-icesc* și sufixul neogrecesc -ικός, prin intensificarea influenței rusești asupra limbii romîne de atunci și prin derivarea pe teren romînesc a multor adjective de acest fel, de la substantivele corespunzătoare [1].

În ceea ce privește originea rusească a sufixului *-icesc*, considerăm că argumentele invocate de Fulvia Ciobanu în sprijinul acestei păreri nu sînt convingătoare. În primul rînd, informația pe care se bazează autoarea nu este suficientă. În afara datelor oferite de fișele *Dicționarului limbii romîne*, ar fi trebuit cercetate în mod special pentru această problemă numeroase scrieri romînești din secolul al XVII-lea, atît din Țara Romînească și Moldova, cît și din Transilvania. Apoi, Fulvia Ciobanu pornește de la premisa, neîntemeiată pe fapte lingvistice, că în secolul al XVII-lea influența rusească asupra limbii romîne a fost foarte puternică. Or, după cum se știe, ea nu s-a manifestat cu atîta intensitate încît să fi putut transmite limbii noastre chiar și un sufix care *tocmai atunci se crea* în limba rusă. Deși nu ne propunem să rezolvăm aici problema apariției sufixului *-icesc* în limba romînă, observăm totuși că acest sufix se creează în momentul în care încep să se traducă tot mai multe scrieri din neogreacă. De aceea, sîntem de părere că *-icesc* a fost creat pe teren romînesc, cu ajutorul sufixului mai vechi *-esc*, în procesul de adaptare a adjectivelor neogrecești terminate în -ικός la sistemul morfologic al limbii romîne. Așa se explică corespondența stabilită de la început între *-icesc* și sufixul neogrecesc -ικός. Apariția sufixului *-icesc* în procesul de adaptare la limba romînă a lui -ικός a fost văzută pentru prima dată de Ladislau Gáldi, în 1939, fără ca el să dea însă acestui fapt explicația justă. Pornind de la existența în limba romînă a unor forme duble care corespund adjectivelor neogrecești, cum sînt *catagrafic* — *catagraficesc*, *sistimatic* — *sistimaticesc* etc., Gáldi — ignorînd faptul că formele scurte sînt ulterioare — crede că -ικός s-a redus mai întîi la *-ic* și apoi, cu vechiul *-esc*, s-a creat sufixul compus *-icesc* [2]. În realitate, trecerea de la -ικός la *-icesc* s-a făcut direct, fiind înlesnită de faptul că sufixul vechi romînesc *-esc* avea aceleași valori ca și sufixul adjectival neogrecesc, iar în limba romînă de atunci existau deja unele derivate cu *-esc*, de la substantive terminate în *-ică* sau *-nic* (*biserică*, *vlădică*; *duhovnic*, *vornic* etc.), care au putut favoriza apariția și dezvoltarea sufixului nou *-icesc*. Existența în limba secolului al XVII-lea a unor forme mai vechi, ca *apostolesc*, *filosofesc* și altele, derivate cu sufixul *-esc* de la substantivele corespunzătoare, alături de formele mai noi *apostolicesc*, *filosoficesc*, care apar mai ales în tra-

[1] Fulvia Ciobanu, *Sufixul adjectival -icesc*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, vol. I, București, 1959, p. 101 și urm.

[2] Ladislau Gáldi, *Les mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapest, 1939, p. 110—111.

duceri din neogreacă ori la oameni de cultură neogreacă, constituie un indiciu că sufixul *-icesc* s-a creat din nevoia de a adapta la sistemul morfologic al limbii romîne *adjectivele* neologice de proveniență neogreacă. Datorită corespondenței stabilite între -ικός şi *-icesc*, la multe adjective de proveniență evident neogreacă, pe care le întîlnim în scrieri din jurul anului 1800, cum sînt *chentricesc* „central", *chinicesc* „cinic", *chivicesc* „cubic", *diadohicesc* „ereditar", *idropicesc*, *ilectricesc*, *matimaticesc*, *mihanicesc*, *nevricesc*, *schepticesc* „sceptic", *schinicesc* „scenic", *sistimaticesc*, *tetragonicesc*, „patrulater", *trigonicesc* „triunghiular", *vakhicesc* „bahic" şi altele, sufixul originar a fost înlocuit prin sufixul *-icesc*, fapt care dovedeşte nu numai intensitatea influenței neogreceşti, ci şi productivitatea sufixului romînesc în această perioadă.

Nu sîntem de acord cu afirmația Fulviei Ciobanu, împărtăşită şi de alți cercetători, că *numeroase* adjective neologice terminate în *-icesc* ne-au venit din limba rusă ori prin filieră rusească. Majoritatea adjectivelor terminate în *-icesc*, ca, de pildă, *alegoricesc*, *analiticesc*, *aristocraticesc*, *aritmeticesc*, *astronomicesc*, *comicesc*, *cubicesc*, *dieteticesc*, *diplomaticesc*, *dogmaticesc*, *etimologhicesc*, *fizicesc*, *gheograficesc*, *gheometricesc*, *gramaticesc*, *istoricesc*, *liricesc*, *matematicesc*, *metafisicesc*, *metaforicesc*, *patrioticesc*, *poeticesc*, *practicesc*, *ritoricesc*, *satiricesc*, *sistematicesc*, *stoicesc*, *topograficesc* şi altele, pe care le întîlnim în texte din jurul anului 1800, au corespondente ruseşti terminate în -ический. Acest lucru însă nu constituie în mod neapărat o dovadă că toate cuvintele respective ne-au venit din ruseşte sau şi prin intermediul limbii ruse. La stabilirea provenienței lor în limba romînă trebuie să avem în vedere un complex de factori, nu numai de ordin lingvistic, ci şi de ordin istorico-cultural. După cum am văzut, multe adjective de acest fel sînt termeni ştiințifici din diverse domenii, dar numărul textelor cu conținut ştiințific traduse din limba rusă în această perioadă, prin intermediul cărora am fi putut primi din limba rusă şi asemenea adjective, este extrem de redus, iar oamenii de cultură care ştiau atunci limba rusă erau relativ puțini. La acestea se adaugă şi faptul că, limba literară nefiind încă formată, traducătorii rămîneau în general tributari limbii din care traduceau ori limbii străine cu care erau familiarizați. De exemplu, episcopul moldovean Amfilohie Hotiniul, care traduce la sfîrşitul secolului al XVIII-lea trei manuale şcolare din limba italiană, foloseşte în traducerile sale, alături de numeroase calcuri lingvistice, mulți termeni italieni sau neogreceşti, ca *afelio*, *chendru*, *diametro*, *ecliză* „eclipsă", *eletricita*, *membro*, *metalo*, *microscopion*, *pericardio*, *telescopion*, *triangol* şi alții, iar un adjectiv ca *chimicesc* este creat de el de la it. *chimico*, nu este împrumutat din limba rusă, deşi cunoştea bine această limbă.

Pe de altă parte, numeroase adjective în *-icesc*, printre care foarte multe şi cu corespondent rusesc în -ический, apar în limba reprezentanților Şcolii ardelene şi a altor intelectuali din Transilvania şi Banat, fapt care nu poate fi explicat prin influența limbii ruse sau numai prin

influență rusească[3] și, în cele mai multe cazuri, nici prin corespondența stabilită între *-icesc* și sufixul neogrecesc -ικός. Despre o influență puternică exercitată în jurul anului 1800 de limba scrierilor din Țara Românească și Moldova asupra cărturarilor transilvăneni și bănățeni, care să fi introdus dincolo de munți obișnuința folosirii adjectivelor în *-icesc*, de asemenea nu poate fi vorba, deoarece — după cum se știe — o atare influență s-a manifestat în sens invers. Multe din cărțile românești apărute atunci în tipografiile din Viena, Buda, Sibiu și Brașov au avut o largă circulație și în Moldova și Țara Românească, iar primii dascăli ai școlilor românești (e aici au fost mai ales transilvăneni și bănățeni. Prin urmare, explicația care se dă creșterii productivității și frecvenței sufixului *-icesc* la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea trebuie să fie pe deplin satisfăcătoare și pentru realitățile lingvistice din Transilvania și Banat.

Mulți cercetători sînt înclinați, ca și Fulvia Ciobanu, să considere adjectivele în *-icesc* care nu ne-au putut veni din limba rusă ori din neogreacă, prin corespondența stabilită între *-icesc* și -ικός, drept cuvinte derivate pe teren românesc, cu sufixul *-icesc*, de la substantivele corespunzătoare. După părerea cercetătorilor respectivi, numărul unor astfel de creații ar fi relativ ridicat. Firește, de vreme ce sufixul era productiv în acea perioadă, s-au putut crea cu el unele adjective de la substantivele corespunzătoare, dar acestea nu pot fi prea numeroase, deoarece — fiind vorba de neologisme — în multe cazuri se constată că substantivele corespunzătoare nu existau în limbă la data cînd apar adjectivele respective. Sîntem deci în fața unei probleme de principiu, care se pune — după cum vom vedea — și în cazul adjectivelor neologice terminate în *-alnic*. Noi credem, ca și altă dată[4], că majoritatea adjectivelor în *-icesc*, ca și cele în *-alnic*, sînt create pe teren românesc, însă nu de la *substantivele corespunzătoare*, ci de la *adjectivele străine corespunzătoare*, cărora li s-au substituit sufixele originare prin sufixul românesc *-icesc*, respectiv *-(al)nic*. La concluzia aceasta ne conduce cercetarea mai îndeaproape a adjectivelor neologice care circulau în limba română literară din jurul anului 1800. În fond, avem de a face cu un fenomen de *adaptare* a adjectivelor străine la sistemul morfologic al limbii române de atunci, pe care-l recunoaștem în cazul corespondenței stabilite între *-icesc* și sufixul neogrecesc -ικός, precum și în cazul adjectivelor corespunzătoare rusești terminate în -ический. De ce să nu-l admitem și în cazul adjectivelor primite atunci din limbile latină, franceză și italiană, ori din germană? Pentru că, ni se poate răspunde, adjectivele de proveniență latină, franceză sau italiană, terminate, respectiv, în *-icus*, *-ique* și *-ico*, s-au stabilit la forma în *-ic* și au creat totodată acest sufix neologic în limba română. Lucrul acesta este adevărat, însă fenomenul s-a produs mai tîrziu. În jurul anului 1800, o corespondență similară cu cea stabilită între *-icesc* și

[3] După cum a observat pe drept cuvînt și Romulus Todoran. Vezi *Contribuții la studiul terminologiei juridico-administrative românești din Transilvania de la începutul secolului al XIX-lea*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, volumul al III-lea, București, 1962, p. 133.

[4] Vezi N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, p. 124.

-ικός sau -ический se stabileşte şi între *-icesc* şi lat. *-icus*, fr. *-ique*, it. *-ico*, germ. *-isch*. Ca atare, numeroase adjective de proveniență latino-romanică sau germană primesc acum sufixul romînesc *-icesc*, în locul celui originar, conform sistemului constituit în epoca respectivă. Aşa se explică numărul impresionant şi frecvența mare a adjectivelor în *-icesc* nu numai în Moldova şi Muntenia, ci şi în scrisul transilvănenilor şi al bănăţenilor de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi din primele decenii ale secolului al XIX-lea.

Justeţea punctului de vedere exprimat mai sus este confirmată de istoria celor mai multe adjective neologice intrate în limba romînă pînă pe la 1830. Iată, de exemplu, cum se prezintă situaţia în cazul adjectivului *eroic*. Cea mai veche atestare o are forma *iroicesc*, creată de la ngr. ἡροϊκός, prin înlocuirea lui -ϊκός cu sufixul romînesc *-icesc*. Această formă apare în scrisul unor oameni de formaţie culturală neogreacă ori care cunoşteau bine şi limba greacă, atît din Ţara Romînească şi Moldova, cît şi din Transilvania (Ienăchiţă Văcărescu, Ioan Molnar, Vasile Vîrnav, Nicola Nicolau, Dinicu Golescu şi alţii). În aceeaşi vreme, bănăţeanul Dimitrie Ţichindeal, care avea cultură germană şi cunoştea, bineînţeles, limba latină, foloseşte frecvent forma *heroicesc*, creată de la germ. *heroisch* sau lat. *heroicus*, prin înlocuirea sufixului *-isch* ori *-icus* cu sufixul *-icesc*. Mai tîrziu, în jurul anului 1830, cînd influenţa latino-romanică creşte în mod simţitor, începe să fie frecventă forma *eroic*, pe care o întîlnim şi mai înainte, în scrisul unor cărturari de formaţie culturală latino-romanică, cum sînt Petru Maior şi I. Budai-Deleanu. Paralel cu formele menţionate mai sus a circulat şi forma *eroicesc*, pe care — datorită faptului că apare în mai multe traduceri din limba franceză — sîntem înclinaţi să o explicăm prin fr. *héroïque*, cu înlocuirea sufixului *-ïque* prin *-icesc*. Ea poate fi explicată însă şi prin it. *eroico*, admiţînd o substituire similară de sufix, ori prin romanizarea radicalului formei *iroicesc*, sub influenţa lui *erou*, precum şi printr-o eventuală derivare de la *erou*, cu sufixul *-icesc*. În sfîrşit, ultima formă este *iroic*, pe care am întîlnit-o în unele scrieri din jurul anului 1830. Probabil că sîntem în faţa unui caz în care sufixul mai nou *-ic* a înlăturat pe mai vechiul *-icesc*, din forma *iroicesc*.

Corespondenţa stabilită între sufixul *-icesc* şi sufixele lat. *-icus*, fr. *-ique*, it. *-ico* şi germ. *-isch* poate fi ilustrată cu exemple foarte numeroase. Noi citărm aici cîteva din cele mai elocvente. Astfel, o formă ca *alghebraicesc*, pe care o întîlnim într-un text de matematică din 1801, tradus probabil de un transilvănean, şi în traducerile moldoveanului Vasile Vîrnav, care ştia şi limba germană, nu poate fi explicată decît prin înlocuirea sufixului *-isch*, din germ. *algebraisch*. De asemenea, forma *idanticesc*, din scrisul plin de franţuzisme al aceluiaşi Vasile Vîrnav, nu poate fi decît fr. *identique*, cu *-ique* înlocuit prin *-icesc*. După cum se ştie, cunoscutul manual de logică al lui Samuil Micu, apărut la Buda, în 1799, a fost tradus, încă din 1781, după ediţia în limba latină a cursului de filozofie al lui Baumeister. Prin urmare, trebuind să creeze unii termeni filozofici pe care limba romînă de atunci încă nu-i avea, între care şi adjectivele *analiticesc*, *eticesc*, *fizicesc*, *ipoteticesc*, *loghicesc*, *metafizicesc*, *silloghisticesc*,

sinteticesc, *sistematicesc* şi altele, Micu nu putea porni decît de la formele corespunzătoare latineşti, din original, ori de la cele germane. Sufixul *-icesc* s-a substituit în cazul de faţă lui *-icus* sau lui *-isch*. De altfel, sufixul german *-isch*, care în această perioadă este înlocuit prin *-icesc*, a continuat să fie înlocuit şi mai tîrziu, prin sufixul *-ic*, în adjective de provenienţă germană ca *alcalinic*, *animalic*, *cristalinic*, *maiestatic*, *materialistic*, *mineralic*, *moralic*, *sangvinic* şi multe altele.

Aproape tuturor adjectivelor în *-icesc* le corespund în cea de-a doua subperioadă stabilită la început, adică după anul 1840, forme în *-ic* (*acusticesc — acustic*, *aritmeticesc — aritmetic*, *armonicesc — armonic*, *botanicesc — botanic*, *cubicesc — cubic* etc.). Sînt totuşi unele cărora le corespund forme în *-al* (*criminalicesc — criminal*, *diagonalicesc — diagonal*, *gheneralicesc — general*, *mineralicesc — mineral*, *moralicesc — moral*, *naţionalicesc — naţional*, *orientalicesc — oriental*, *orizontalicesc — orizontal*, *personalicesc — personal* şi altele) sau în *-ar* (*consularicesc — consular*, *elementaricesc — elementar*, *perpendicularicesc — perpendicular*). Forma acestora din urmă, care au de obicei corespondente ruseşti în -ный (криминальный, минеральный, моральный, национальный, персональный etc.) sau corespondente germane în *-isch* (*elementarisch*, *konsularisch*, *mineralisch*, *moralisch*, *orientalisch* etc.), poate fi explicată fie prin înlocuirea sufixelor -ный şi *-isch* cu sufixul romînesc *-icesc*, fie prin adăugarea lui *-icesc* la adjective de proveniență latină, franceză ori italiană, terminate, respectiv, în *-alis*, *-al*, *-ale* sau în *-arius*, *-aire*, *-are*, într-o perioadă în care sufixele neologice *-al* şi *-ar* nu se impuseseră încă în limba romînă literară.

Adjectivele neologice terminate în *-alnic*, care se întîlnesc frecvent în limba romînă din jurul anului 1800, sînt în general considerate tot împrumuturi din limba rusă, unde cele mai multe dintre ele au corespondente în -альный, prin acomodarea sufixului rusesc -ный la sufixul vechi romînesc *-nic*. Şi aici însă, ca şi în cazul adjectivelor în *-icesc*, explicaţia fenomenului numai prin influenţă rusească nu este satisfăcătoare pentru realitatea lingvistică din Transilvania şi Banat. În aceleaşi texte din care am adunat adjectivele terminate în *-icesc*, am întîlnit 52 de adjective în *-alnic* în scrierile transilvănenilor şi, mai ales, ale bănăţenilor, pe cînd în scrierile din Muntenia şi Moldova am întîlnit doar 20 de asemenea adjective. Unele dintre ele, cum sînt *formalnic*, *gheneralnic*, *materialnic*, *moralnic*, *naturalnic*, *naţionalnic*, *personalnic*, au o frecvenţă relativ mare în toate provinciile. Cele mai multe însă, ca *actualnic*, *criminalnic*, *consistorialnic*, *documentalnic*, *districtualnic*, *fundamentalnic*, *parohialnic*, *proţentualnic*, *provinţialnic*, *ruralnic*, *soţialnic* şi altele, apar de obicei în scrierile cu conţinut juridico-administrativ din Transilvania şi Banat. Paralel cu acestea, se întîlnesc sporadic şi forme în *-arnic*, cum sînt *consularnic*, *contrarnic*, *esemplarnic*, *familiarnic* şi altele. Forma *particularnic* are o frecvenţă relativ mare, îndeosebi în scrierile din Ţara Romînească şi Moldova. Tuturor acestor forme le corespund în limba de mai tîrziu formele în *-al* (*actualnic — actual*, *criminalnic — criminal*, *formalnic — formal*, *materialnic — material* etc.) sau în *-ar* (*consularnic — consular*, *familiarnic — familiar*, *particularnic — particular* etc.). În epoca respectivă

însă, după cum am văzut, unele dintre ele aveau şi corespondente în *-icesc*. De exemplu, alături de formele *moralnic* şi *naţionalnic*, pe care le întîlnim mai des în Transilvania şi Banat decît în Ţara Romînească şi Moldova, se întîlnesc foarte des, peste tot, formele corespunzătoare *moralicesc* şi *naţionalicesc*. Încercînd să explicăm această stare de lucruri numai prin influenţă străină, constatăm că tocmai formele *moralnic* şi *naţionalnic*, care apar mai des în Transilvania şi Banat, au corespondente ruseşti în -ный (моральный, национальный). Asemenea exemple demonstrează că, pe lîngă influenţa rusească exercitată asupra limbii romîne, la explicarea productivităţii şi a frecvenţei adjectivelor neologice terminate în *-icesc* şi *-nic* în jurul anului 1800 trebuie să avem în vedere şi anumiţi factori lingvistici de natură internă, care au acţionat asupra dezvoltării limbii romîne literare în această perioadă.

La sfîrşitul secolului al XVIII-lea, limba romînă literară este surprinsă de o adevărată avalanşă de neologisme. Dacă pînă atunci nu se traduseseră în romîneşte decît cărţi cu conţinut religios, cărţi populare şi, foarte rar, cîte o scriere cu conţinut juridic sau filozofic, deodată încep să se traducă, din diferite limbi, numeroase manuale de matematică, ştiinţe naturale, medicină, logică, etică, pedagogie, geografie, istorie universală, rînduieli judecătoreşti, foi volante cu caracter administrativ, precum şi multe scrieri cu conţinut beletristic. Prin intermediul acestor traduceri pătrund în limbă mii de cuvinte noi, pe care traducătorii, în general cu o pregătire filologică modestă, le adaptează la normele fonetice şi morfologice ale limbii romîne literare de atunci. În mod firesc, timp de cel puţin 3—4 decenii au rămas în vigoare normele lingvistice constituite pînă la acea epocă. Elementele noi, care vor deveni norme abia peste o jumătate de secol, într-o ambianţă lingvistică diferită, sînt în jurul anului 1800 cazuri izolate, faţă de care intelectualii vremii manifestă în general oarecare rezervă.

Pentru că limba romînă literară de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea nu poseda sufixele adjectivale neologice *-ic*, *-al*, *-ar* şi altele, în procesul „romînizării" adjectivelor străine de care avea nevoie a trebuit să suplinească această lipsă prin sufixele adjectivale mai vechi. Cele mai des folosite sînt *-icesc* şi *-nic*. După cum am văzut, *-icesc* putea să se substituie sufixelor corespunzătoare la adjective de origine neogreacă, rusă, latină, franceză, italiană şi germană, iar la adjective de origine latină, franceză şi italiană, terminate, respectiv, în *-alis*, *-al*, *-ale* şi în *-arius*, *-aire*, *-are* putea fi adăugat. Sufixul *-nic* însă nu putea să înlocuiască decît pe rusescul -ный şi pe germanul *-isch*. La adjectivele de origine latină, franceză sau italiană terminate, respectiv, în *-alis*, *-al*, *-ale* şi în *-arius*, *-aire*, *-are*, sufixul *-nic* a fost adăugat, ca şi *-icesc*, luînd naştere astfel sufixele compuse *-alnic* şi *-arnic*. Fenomenul a fost înlesnit şi de existenţa în limbă a unor adjective mai vechi, ca *amarnic*, *darnic*, *falnic*, *jalnic*, *năvalnic* şi altele. Ca atare, unele adjective neologice terminate în *-alnic* sau *-arnic* au putut proveni, în cazuri bine determinate, din formele corespunzătoare ruseşti, prin înlocuirea lui -ный cu *-nic*, iar altele, mai ales cele întîlnite în foile volante cu caracter administrativ din Transilvania şi Banat sau în alte traduceri din limba germană, din for-

mele corespunzătoare germane, prin înlocuirea lui *-isch* cu *-nic*. Multe însă au provenit direct din latină sau dintr-o limbă romanică, cum presupunem că este cazul cu *consistorialnic*, *eparhialnic*, *fundamentalnic*, *legalnic*, *localnic*, *parohialnic* și altele, întîlnite des în scrieri transilvănene și bănățene, adăugîndu-li-se, în procesul de adaptare la limba romînă, sufixul *-nic*.

Faptul că unii cărturari din jurul anului 1800 manifestau rezervă față de sufixele adjectivale neologice care se vor impune în limba romînă literară abia în cursul secolului al XIX-lea, încercînd să suplinească lipsa lor prin sufixele deja existente în limbă, se constată și în alte cazuri. De exemplu, într-o traducere din limba franceză, făcută de Paul Iorgovici, în 1794[5], întîlnim, în locul adjectivelor *adorabil*, *amabil*, *stimabil*, formele *adorelnic*, *amelnic*, *stimelnic*, rezultate — în mod evident — prin înlocuirea sufixului franțuzesc *-able* cu *-elnic*. Același *-able* este înlocuit de Iorgovici prin *-alnic*, în forma *culpalnic*. La fel procedează, cu aproape patru decenii mai tîrziu, și moldoveanul C. Veisa, care traduce din limba franceză și tipărește la Iași, în 1836, broșura intitulată *Instrucție în scurt de prințipurile ighieismului*. El înlocuiește sufixul franțuzesc *-able* cu *-elnic*, în forma *favorelnic*, și cu *-alnic*, în *rez nalnic*. Cînd, între anii 1814—1818, Gh. Asachi traduce din limba franceză cursul de matematică pe care l-a predat la școala lui de inginerie hotarnică, el folosește în locul termenilor *fracționar* și *proporțional* formele *fracționicesc* și *proporționicesc*, rezultate prin înlocuirea sufixelor *-aire* și *-el*, din cuvintele corespunzătoare franțuzești, cu sufixul romînesc *-icesc*. Soluția la care a recurs Asachi a fost determinată de faptul că limba romînă de atunci nu posedă încă sufixele *-ar* și *-al*. În unele cazuri, pe lîngă formele în *-icesc* sau *-nic*, aceleași adjective au avut în această perioadă și forme create cu sufixul *-esc*. Astfel, alături de *criminalicesc* și *criminalnic*, forme frecvente în scrierile epocii, apare și forma *criminălesc*, în două texte cu caracter juridico-administrativ, traduse probabil de I. Budai-Deleanu și publicate la Viena, în anii 1787—1788. De asemenea, alături de *mineralicesc* și *mineralnic* apare sporadic și forma *minerălesc*, alături de *normalicesc* apare și *normălesc*, alături de *patrioticesc*, *patriotesc* și altele. Adjectivele neologice terminate în *-esc* nu sînt însă prea numeroase și, după cum dovedesc forme ca *haracteresc*, *nobilesc*, *personesc*, *romanesc* „roman", *senatoresc*, *tirănesc*, *tribunesc* și altele, provin în general din forma substantivelor corespunzătoare, nu din forma adjectivelor străine corespunzătoare, ca cele în *-icesc* și *-nic*.

Faptele prezentate mai sus scot în evidență un aspect deosebit de important din istoria limbii romîne literare în jurul anului 1800 și anume : trecerea de la sistemul morfologic al vechii romîne literare la un sistem morfologic nou, caracteristic limbii romîne literare moderne. Bineînțeles, deosebirile dintre sistemul vechi și sistemul nou nu sînt esențiale, în sensul că inovațiile impuse de necesitatea asimilării neologismelor nu au produs perturbări care să ducă la modificarea radicală a structurii morfologice a

[5] Vezi N. A. Ursu, *Un calendar istoric-literar publicat de Paul Iorgovici*, în „Limba romînă", nr. 3/1963, p. 283 și urm.

limbii. Deşi numeroase, neologismele cu care se îmbogăţeşte limba romînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în primele decenii ale secolului al XIX-lea nu au putut produce dintr-o dată schimbări prea mari în sistemul morfologic deja existent, în primul rînd pentru că erau încă dominanţi factorii lingvistici şi culturali care contribuiseră, mai mult sau mai puţin, la constituirea sistemului respectiv. Ca atare, ele se supun la început normelor proprii limbii literare vechi. După cum am văzut, în procesul adaptării morfologice a adjectivelor neologice, vechea romînă literară utiliza mai ales sufixele adjectivale *-icesc* şi *-nic*, cu variantele lor compuse *-alicesc*, *-aricesc*, *-alnic* şi *-arnic*. Mai tîrziu, după anul 1830, cînd asupra dezvoltării limbii romîne literare acţionează alţi factori lingvistici şi culturali decît în secolele trecute, cînd influenţa limbilor slavonă, neogreacă şi rusă scade, pe măsură ce se intensifică influenţa latino-romanică, se constituie în mod treptat un nou sistem morfologic de adaptare a adjectivelor neologice, care îl înlătură aproape în întregime pe cel vechi. Astfel, în noul sistem, lui *-icesc* îi corespunde sufixul neologic *-ic*, iar sufixelor compuse *-alicesc*, *-aricesc*, *-alnic* şi *-arnic* le corespund sufixele *-al* şi *-ar*. Din noul sistem face parte şi *-abil*, în locul căruia Paul Iorgovici şi C. Veisa folosiseră pe *-elnic* şi pe *-alnic*, şi multe altele.

Deosebirea aceasta dintre felul în care sînt adaptate neologismele în limba romînă din jurul anului 1800 şi felul în care sînt ele adaptate după anul 1830 se constată atît pe plan morfologic (şi la alte categorii gramaticale decît adjectivul), cît şi pe plan fonetic. Faptul că aproape toate neologismele la care este cazul se pronunţau, în jurul anului 1800, cu palatala *ģ* în locul africatei *ğ* (urmate de *e*, *i*) sau cu africata *ţ* în locul africatei *č* (urmate de *e*, *i*), chiar cînd proveneau din limbile latină, franceză ori italiană, nu numai din neogreacă, rusă, germană sau maghiară, se explică tot printr-un sistem constituit în limba veche, pe care limba romînă literară modernă îl va înlocui, după anul 1830, cu un sistem fonetic nou, în care se afirmă tot mai puternic romanitatea limbii noastre.

ADVERBE PREDICATIVE?

DE

ECATERINA TEODORESCU

Adverbele predicative nu sînt o inovație a gramaticii romînești. În gramatica rusă, de unde am luat noi termenul, categoria respectivă a fost discutată decenii la rînd de lingviști notorii ca : A. H. Vostokov, F. I. Buslaev, A. A. Șahmatov și alții. Acad. L. V. Șcerba le-a introdus printre părțile de vorbire, iar acad. V. V. Vinogradov le-a analizat în toată complexitatea lor.

Prin adverbe predicative sau așa-numita categorie a stării, gramatica limbii ruse înțelege însă cu totul altceva decît înțeleg cercetătorii romîni.

„În categoria stării sînt incluse cuvintele nominale și adverbiale nedeclinabile, care au forme temporale (pentru timpul trecut și viitor analitice, formate prin alăturarea formelor corespunzătoare ale copulei *быть*) și sînt întrebuințate numai în funcția de predicat"[1].

E vorba de cuvinte ca : *трудно* „e dificil", *стыдно* „e rușine", *тяжело* „e greu", care posedă forme analitice pentru trecut și viitor (*было трудно, будет трудно; было стыдно, будет стыдно; было тяжело, будет тяжело*), deosebite toate de așa-numitele adverbe predicative din gramatica noastră : *firește*(că), *desigur*(că), *poate*(că).

★

Termenul este folosit pentru prima dată la noi de autorii gramaticii Academiei R.P.R.[2].

Adverbele, ni se spune în primul volum al acestei lucrări, pot constitui uneori „singure predicatul regentei unei propoziții subiective, în această împrejurare ele se numesc adverbe predicative"[3].

---

[1] V. V. Vinogradov, *Русский язык*, p. 401.
[2] Ediția I, vol. I, p. 338.
[3] *Ibidem.*

Termenul reapare în volumul al II-lea, la predicat, unde, printre mijloacele de exprimare a acestuia, sînt citate şi „adverbele predicative", dar atît.

Cercetătorii care au vorbit ulterior despre adverbele „predicative"[4] n-au considerat necesar să le explice, predicativitatea acestora fiind considerată, probabil, o evidenţă, iar categoria suficient conturată.

Noua ediţie a *Gramaticii* Academiei R.P.R., menţinînd categoria, reia în primul volum „definiţia" ediţiei I şi acordă adverbelor în discuţie mai multă atenţie în volumul al doilea.

Cu tot sporul de exemple pe care îl prezintă comparativ cu ediţia I, categoria „adverbelor predicative" rămîne, din punctul nostru de vedere, nemotivată şi nejustificată.

Integrate de autorii primei ediţii în categoria predicatului verbal, „adverbele predicative" sînt repartizate de autorii noii ediţii unele (*poate, firește, pesemne, desigur*) la predicatul verbal, altele (*probabil, posibil, sigur*) la cel nominal. În exemple ca următoarele:

„*Desigur* că răspunsul meu este nu". Caragiale, *Scrisori şi acte*, 3;

„*Firește* că pînă se va descoperi falsul, adversarul e nimicit în opinia publică". Barbu Ştefănescu Delavrancea, *Despre literatură şi artă*, 132;

„*Pesemne* că e destul să vrei hotărît un lucru, chiar dezagreabil, pentru ca o evoluţie să se petreacă". T. Arghezi, *Tablete de cronicar*, 189;

„*Poate că* podul de gheaţă leagă un ostrov de alt ostrov". C. Petrescu, *Fram*, 136,

adverbele subliniate ar constitui predicatul regentei unei prepoziţii subiective.

Dacă avem în vedere faptul că „predicativitatea unei fraze se realizează prin propoziţiile principale"[5], este imposibil să admitem că aşanumitele adverbe predicative sînt purtătoarele predicativităţii.

Neexprimînd înţelesuri concrete, ca alte adverbe, *firește, desigur, pesemne, poate* nu pot transmite mesaje, din cauza insuficienţei lor semantice. Considerarea lor ca principale insuficiente[6] nu schimbă situaţia, pentru că relaţia dintre un astfel de adverb şi restul enunţului nu este comparabilă cu relaţia dintre subiect-predicat, respectiv subiectivă şi regenta ei.

---

[4] S. Stati, *Contribuţii la studiul definiţiei şi clasificării propoziţiilor*, în „Studii şi cercetări lingvistice", VI, 1955, nr. 3—4, p. 306; S. Stati, *Elipsa*, în „Limba romînă", IV, 1955, nr. 2, p. 73; G. Beldescu, *Contribuţii la cunoaşterea numelui predicativ*, Bucureşti, 1957, p. 45 şi urm.; I. Rizescu, *Observaţii asupra adverbelor predicative din limba romînă*, în „Studii şi cercetări lingvistice", XI, 1960, nr. 3; Mioara Avram, *Clasificarea propoziţiilor după structură*, în *Culegere de studii*, Institutul pedagogic de limbă şi literatură rusă, Maxim Gorki, Bucureşti, 1962, p. 27—28; Gh. N. Dragomirescu, *Adverbul şi determinarea adverbială în limba romînă*, în „Limba romînă", IX, 1960, nr. 4.

I. Rizescu încearcă, de fapt, să demonstreze funcţia predicativă a unor astfel de adverbe. Vezi discuţia în continuare. G. Beldescu, deşi adoptă termenul, are în vedere alte adverbe, care, pe drept cuvînt, pot funcţiona şi cu elipsa verbului *a fi* ca predicat (*bine*), precum şi alte părţi de vorbire (*păcat, adevărat*), care se comportă la fel.

[5] *Gramatica limbii romîne*, Editura Academiei R.P.R., ed. a II-a, vol. II, p. 255.

[6] Vezi I. Rizescu, *art. cit.*, p. 686.

În contexte ca: *Firește* (*desigur*) *că vin* sau *poate că vin* adverbul nu afirmă ceva despre *vin*, ci exprimă numai atitudinea vorbitorului față de conținutul propriu-zis al comunicării sale (*vin*). Ceea ce ni se comunică prin astfel de propoziții nu sînt, evident, judecățile: Faptul că vin *e firesc*, Faptul că vin *e posibil*, ci ideea *vin*, exprimată energic în primul caz, nesigur, deci atenuat, în cel de-al doilea.

Cuprinse în enunțul fundamental, adverbele în discuție exprimă deci modalitatea, categorie lingvistică „centrală", „fundamentală", „care se manifestă în forme diferite în limbi deosebite ca structură"[7].

Aptă de a fi exprimată gramatical, sintetic (cu ajutorul anumitor timpuri și moduri) sau analitic (prin propoziții întregi), modalitatea poate fi exprimată și lexical, cu ajutorul adverbelor aici în discuție.

În timp ce, însă, adverbele care exprimă siguranța au, exclusiv, rolul de a întări enunțul, nefiind, prin urmare, indispensabile comunicării, adverbele de îndoială se comportă la fel numai pe lîngă timpurile și modurile care exprimă nesiguranța, presupunerea, probabilitatea. Cînd enunțul nu cuprinde astfel de timpuri și moduri, prezența adverbului de îndoială este marcă absolut necesară, între exprimarea cu și fără adverb existînd sensibile deosebiri de conținut.

Rolul întăritor al adverbelor respective este, de altfel, un fapt recunoscut de autorii *Gramaticii* Academiei R.P.R. (ambele ediții), fără ca ei să fi tras din această apreciere concluzia care, după părerea noastră, se impunea.

În contradicție cu cele afirmate la predicat despre așa-numitele adverbe predicative, autorii pimei ediții recunosc, de pildă, în capitolul privitor la clasificarea propozițiilor după înțeles, că, în propozițiile dubitative, dubiul poate fi *întărit* cu ajutorul unor adverbe și locuțiuni adverbiale cu sens dubitativ de tipul: *poate*, *poate că*, *doar*, *doară*, *oare*, *nu cumva*, *nu carecumva*, pentru care se citează, printre altele, și exemple ca:

„Domnule sergent, iartă-mă, *poate* o fi bolnav omul. Brăescu, *V.A.*, 145.

Poate că și acum a mai fi trăind, dacă n-a fi murit. Creangă, *P.*, 325"[8].

Dat fiind faptul că în astfel de contexte presupunerea este exprimată atît prin prezumtiv, deci cu mijloace gramaticale, cît și prin adverbul de îndoială *poate*, deci cu mijloace lexicale, ne aflăm în fața unui caz de redundanță. Situația se prezintă la fel cu adverbele care exprimă certitudinea, despre care ambele ediții admit că au rol *întăritor*[9]:

„— Ai aflat?

— *Sigur c-am aflat*".

---

[7] V. V. Vinogradov, *О категории модальности и модальных словах в русском языке*, în *Труды Института русского языка*. Moscova-Leningrad, 1950, tom. II, p. 42.

[8] Vol. II, p. 38. Contradicția s-a anulat de la sine în ed. a II-a prin renunțarea la clasificarea propozițiilor după înțeles. Ea poate fi înregistrată în schimb la p. 49 a celui de-al doilea volum al noii ediții unde un adverb „predicativ" ca *sigur* (vezi p. 97) este considerat întăritor.

[9] Ed. I, vol. II, p. 49; ed. II, vol. II, p. 49, de unde am citat și exemplul.

Nu cunoaştem însă în sintaxă situaţii în care propoziţia regentă să aibă un astfel de rol şi, drept urmare, îndepărtarea ei să nu pericliteze existenţa subordonatei.

În nici unul din exemplele citate eliminarea adverbului nu afectează însă conţinutul comunicării şi nu modifică structura propoziţiei.

„Domnule sergent, iartă-mă, [...] o fi bolnav omul.
[...] şi acum a mai fi trăind, dacă n-a fi murit.
— Ai aflat?
— [...] am aflat".

Enunţurile pierd cel mult din intensitate şi din expresivitate, dar aceasta este, evident, altceva.

Numai cînd predicatul se află la un alt mod sau timp decît cele care exprimă îndoiala, adverbele de îndoială (numai ele) sînt, cum spuneam, indispensabile enunţului dubitativ, nemarcat gramatical.

În exemple ca următoarele:

„Poate că cetitorii noştri vor să ştie — pentru că se găsesc oameni curioşi ce vor să le ştie toate — ce făcu el patruzeci ani..." C. Negruzzi, *Opere alese*, 89.

„Poate că oraşul arăta astfel şi altădată, cu secole în urmă, cînd a mai fost supus unor asemenea grele încercări". I. Ricci, *Skoplje renaşte*, în „Lumea", 1964, nr. 6, p. 26,
modalitatea verbului exprimă siguranţa [10].

Modalitatea modului gramatical se subordonează, în astfel de situaţii, modalităţii propoziţiei, exprimată prin adverb, a cărui prezenţă este absolut necesară.

Enunţurile: *Poate că cetitorii noştri vor să ştie ...*
Poate că oraşul arăta astfel şi altădată ...

exprimă explicit ceea ce implicit s-ar exprima prin: Cetitorii noştri *vor fi vrînd* să ştie..., Oraşul *va fi arătat* astfel şi altădată...

Divizarea unor astfel de unităţi sintactice în: regentă (*poate*) plus subiectivă, care ar urma să probeze că adverbul nu aparţine structural enunţului imediat următor, ci îi este exterior, ni se pare, fie şi numai pentru motivele arătate, greu de admis.

Lipsită de adverbul de îndoială, o interogativă dubitativă ca: *Poate că eşti bolnav?* (în care adverbul face oficiul lui *vei fi fiind, ăi fi, să fii?*) îşi pierde calitatea respectivă, devenind interogativă propriu-zisă: *Eşti bolnav?*

Aparţinînd propoziţiei, care, ca oricare alta, exprimă nu numai o idee, ci şi atitudinea subiectului vorbitor faţă de această idee, adverbul este, în astfel de situaţii, marcă lexicală a modalităţii. Tocmai din această

[10] Vezi şi R. A. Budagov, *Introducere în ştiinţa limbii*, Bucureşti, 1961, p. 347.

cauză răspunsurile prin adverbele de îndoială trebuie considerate, spre deosebire de cele care exprimă certitudinea, niște elipse.

„— Toderică, n-ai minte.
— *Poate*; dar mi-e drag a trăi". C. Negruzzi, *Op. alese*, 107.
„— Oare va veni la bal?
— Nu știu.
— D-ta însă vei fi.
— *Poate*". C. Negruzzi, *Păcatele tinereților*, Biblioteca pentru toți, 140.

Limitate la „minimul necesar", răspunsurile prin *poate* implică subînțelegerile: *n-am minte*, *voi fi*.

Cum nici un răspuns nu poate oscila decît între doi poli: afirmativ-negativ, este cert că *poate* marchează numai modalitatea negației (*poate că n-am*) sau afirmației (*poate că voi fi*) și nu afirmă ceva despre ceva, cum cred cei care-l consideră predicat.

Cînd apar singure, adverbele care exprimă certitudinea se comportă diferit, datorită sensului lor, de adverbele care traduc îndoială. Întrucît adverbele și locuțiunile adverbiale respective apar în astfel de situații în contextele lui *da*, cu o forță expresivă și cu o intensitate mai mare decît aceea a lui *da*, este pentru noi o probă evidentă că ele sînt nu numai echivalentele lexicale ale acestuia, ci și sinonimele lui sintactice.

„... d. Tipătescu, prefectul cel mai onest!...
— *Da*!
— Cel mai integru!
— *Da*.
— Cel mai credincios!...
— *Firește*". Caragiale, *O.*I, 98.

Nu se poate înțelege de ce, spre deosebire de *da*, considerat, în astfel de contexte, propoziție neanalizabilă, adverbele și locuțiunile adverbiale de afirmație: *desigur*, *firește*, *cu siguranță*, *fără îndoială* etc. „trebuie considerate mai curînd propoziții analizabile în care adverbul sau locuțiunea adverbială poate îndeplini o anumită funcțiune sintactică(predicat sau complement circumstanțial de mod) decît propoziții neanalizabile"[11].

În exemplul de mai înainte *firește* trebuie interpretat ca o propoziție monomembră, simplă, dar, mai greu de răspuns, nominală sau verbală?

„Se numesc verbale — precizează autorii celei de-a doua ediții — propozițiile care au în structura lor un verb la un mod predicativ sau o interjecție cu funcțiune de predicat.

Propozițiile care conțin un adverb predicativ trebuie considerate deci nominale, adverbul îndeplinind funcțiunea de nume predicativ, cu excepția lui *poate*, care, datorită originii sale verbale, nu poate fi considerat decît predicat verbal (vezi § 528)"[12].

Așa stînd lucrurile, rezultă că *firește* este o propoziție monomembră, simplă, nominală. La § 528, însă, aflăm, cu surprindere, că: *poate*, *firește*, *desigur*, *pesemne* se comportă ca *predicate verbale*.

[11] *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. II, p. 65.
[12] Vol. II, p. 65.

Ne aflăm, prin urmare, în faţa unei contradicţii flagrante: propoziţia e nominală, dar predicatul e verbal!

Ca şi adverbul de afirmaţie *da*, şi echivalentele lui tot propoziţii independente şi neanalizabile sînt, atît în răspunsurile la întrebări, cît şi în situaţiile în care însoţesc alte propoziţii, analizabile, cu scopul de a le întări.

„— Ai avut dumneata două pîni?
— *Da* [*desigur, fireşte, bineînţeles, fără îndoială* etc.], *domnule judecător, două pîni am avut*". Creangă, *O.*, 263.

Segmentele de tipul „*Desigur, două pîni am avut*" diferă, din punct de vedere structural, de segmente ca: *Desigur* (*fireşte, bineînţeles, fără îndoială etc.*) *că două pîni am avut*.

În timp ce în primul enunţ avem a face cu două afirmaţii, deci cu două propoziţii, care se află în relaţie zero, în raport de independenţă, în cel de-al doilea avem o singură afirmaţie, exprimată energic, ferm cu ajutorul unui cuvînt modal.

Că *desigur*(că), *fireşte*(că) şi celelalte nu sînt în astfel de contexte adverbe de afirmaţie ne dovedeşte nu numai faptul că nu pot fi substituite prin *da*, ci şi, mai cu seamă, faptul că, spre deosebire de adverbele de afirmaţie, pot apărea simultan cu afirmaţia sau negaţia ca şi cuvintele modale care exprimă îndoiala.

Singurele răspunsuri posibile la o întrebare ca *vii?*, de exemplu, sînt: *da* sau *nu*, care pot fi formulate însă mai răspicat, deci mai sigur, sau mai nehotărît, deci nesigur, cu ajutorul cuvintelor modale:

Fireşte că da	*Fireşte că nu*
Poate că da	*Poate că nu*

Ca termeni care se opun, şi prin aceasta se exclud, adverbele de afirmaţie şi de negaţie nu pot apărea însă simultan în astfel de situaţii.

Da, nu
Fireşte, nu
Desigur, nu, nu pot constitui, evident, un răspuns la întrebarea: *vii?* Adverbele de afirmaţie pot întări cel mult enunţurile negative:

Nu vii?

— *Da, nu vin*; *Fireşte, nu vin*; *Desigur, nu vin*, dar aceasta este, fără îndoială, din punct de vedere sintactic, altceva decît *Fireşte că nu vin*.

Incluse în enunţul de bază, cuvintele modale „se deosebesc de cuvintele — unelte gramaticale, prin faptul că servesc nu gramatica (morfologia şi sintaxa), ci vorbirea în general"[13].

Corespondenţele stabilite mecanic între contexte ca: *Fireşte, vin* şi *Fireşte că vin* nu sînt de loc justificate.

[13] Al. Ionaşcu, *Cu privire la clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire*, în „Limba romînă", IV, 1955, nr. 2, p. 61—62.

I. Rizescu, de pildă, admite că în exemple ca :

„Evident, un asemenea subiect de vorbă îl tulbura pe Milescu". D. Zamfirescu, *R.*, 220.

„Evident, dacă vrei să te ocupi, zise Grigore". Rebreanu, *R.* I, 172.

„Fără doar şi poate, te aşteaptă biata fată" [14]. Macedonski, *O.* II, 154" [15],

„propoziţia secundară" trebuie considerată paratactică. Paralela : Evident că un asemenea subiect de vorbă... Evident, un asemenea subiect de vorbă... este după cercetătorul invocat concludentă.

Pentru noi, relaţiile de subordonare nu sînt în astfel de contexte (în afara celui din Duiliu Zamfirescu) tot atît de evidente ca pentru I. Rizescu, dimpotrivă.

Evident nu se referă, în exemplul din Rebreanu, la ceea ce urmează, deci nu este vorba de calificarea enunţului ulterior ca *evident*, ci reprezintă confirmarea unui enunţ anterior, după cum, de altfel, ne probează şi reintegrarea exemplului în context.

„ — Uite, eu te asigur că în douăzeci şi patru de ore după ce sosesc în Bucureşti tînărul va fi plasat, făcu deputatul cu emfază. Are cuvîntul meu ! Şi eu nu sînt Baloleanu ! — *Evident*, dacă vrei tu să te ocupi ... zise Grigore. Dar tu eşti cam lăsător, dragă Gogule, şi..."

Între cele două propoziţii : *evident* (confirmarea propoziţiei precedente) şi *dacă vrei tu să te ocupi* (în care se formulează o rugăminte) nu există, după cum se vede, nici un fel de legătură, cu atît mai puţin un raport de dependenţă.

Exemplul din Macedonski este şi el greşit analizat.

Fără doar şi poate la Macedonski este folosit incident :

„Ce mari şi sfinte vorbe revarsă gura ta ;
O veşnicie-ntreagă ca să le-aud aş sta !
Astfel, — eu pot a-i spune că ai să vii, — căci iată,
Ea, *fără doar şi poate*, te-aşteaptă, biata fată",

deci nelegat sintactic de celelalte elemente ale enunţului[16].

---

[14] S-a omis virgula înainte de *biata fată* !

[15] *Art. cit.*, p. 684.

[16] Nu este aici locul să dezvoltăm problema. Considerăm însă, în dezacord cu autorii celei de-a doua ediţii a *Gramaticii* Academiei R.P.R., că adverbele numite de ei predicative, nu formează nici în această situaţie propoziţii, ci exprimă, exclusiv, atitudinea vorbitorului faţă de cele comunicate, nu şi o idee, care ar putea forma singură o altă comunicare.

Să se compare în acest sens construcţiile incidente din contextele : „Na ! Dănilă — *zise el în gîndul său* — aşa-i c-ai sfeclit-o ?" Creangă, *P.*, 56 ; „Cînd a plecat de-acasă să meargă la Bucureşti p-atiţia ani în şcoli, mama lui — *de treabă femeie* ! — l-a sărutat". Caragiale, *O.* I, 22 (citate după *Gramatica* Academiei R.P.R., ed. a II-a, vol. II, p. 423 şi 425) cu adverbele şi locuţiunile adverbiale care exprimă modalitatea (deci cuvinte şi construcţii modale) din exemplele : „Dacă ar începe să ploaie, *fireşte*, ar fi şi mai bine ..." L. Rebreanu, *Pădurea spînzuraţilor*, 114 ; „Povara, *desigur*, nu e primită uşor", T. Arghezi, *Tablete de cronicar*, 78 ; „Mă veţi întreba, *poate*, de ce am numit călătoria « neobişnuită » ?" M. Tanciu, *Călătorie în lumea electronului*, Editura tineretului, 4 ; „Mirată, şi-a ridicat privirile şi-a văzut, în copac maimuţica. Ea, *pasămite*, arunca frunzele galbene la picioarele celui ce-i scăpase viaţa". *Basmele popoarelor Asiei*, 287.

Sinonimia sintactică dintre unele adverbe şi locuţiuni adverbiale „predicative" cu predicatul nominal este susţinută şi de colectivul de autori ai celei de-a doua ediţii a *Gramaticii* Academiei R.P.R. : „...*probabil, posibil, sigur* sînt predicate nominale, întrucît admit pe lîngă ele prezenţa unor verbe copulative"[17].

E de observat însă că, spre deosebire de *firește, desigur, poate, pesemne, mătincă*, toate adverbe, *probabil* şi *sigur* sînt, de fapt, adjective care pot fi folosite şi adverbial. De aici decurge deosebirea sintactică dintre *probabil*(că), *sigur*(că), adverbe modale, sau, cum ar fi bine să le numim, cuvinte modale, nelegate sintactic, şi *e probabil, e sigur* (predicate nominale, apte de a fi folosite şi cu elipsa copulei).

Existenţa unor construcţii paralele cu *a fi* nu implică deci sinonimia sintactică dintre *probabil* (că) — *e probabil*(că), *sigur*(că) — *e sigur*(că).

Este greu să admitem că vreun vorbitor al limbii noastre ar putea folosi corect copula pe lîngă *probabil*, dintr-un exemplu ca: „*Probabil* că a cîntărit bine înainte de a alege", fără să nu afecteze sensul comunicării.

Întrucît schimbarea în planul expresiei produce modificări în planul conţinutului şi implicit în cel al relaţiilor dintre componentele enunţului, construcţiile nu pot fi considerate identice. Comparativ cu: *Probabil că voi veni* (o afirmaţie atenuată), *e probabil că voi veni* (în care survine şi o accentuare deosebită a lui *probabil*) exprimă caracterul îndoielnic al faptului că voi veni. Cuvînt modal în primul caz, traducînd incertitudinea subiectului vorbitor cu privire la venirea sa, *probabil* e adjectiv cu funcţia de nume predicativ în cel de-al doilea, apreciind ca îndoielnic, deci discutabil, faptul respectiv.

Exemplul din Rebreanu, citat de autorii celei de-a doua ediţii: „*E probabil* că în clipa asta hîrtiile se află la tribunal", un calc după construcţia franceză *il est probable...*[18], reproduce, cu mijloace de expresie diferite, ceea ce în mod obişnuit exprimăm prin *probabil că...*[19].

Semnul egalităţii nu poate fi pus întotdeauna nici între *sigur* (că) şi *e sigur* (că).

Cuvînt modal într-un răspuns ferm, categoric ca: „*sigur* că îmi place", *sigur* funcţionează ca nume predicativ în: „*E sigur* că el a făcut aceasta", pentru că nu eu sînt sigur, ci faptul la care mă refer este apreciat ca atare.

Cînd e vorba de *posibil*, un adjectiv, trecut greşit printre „adverbele predicative", existenţa construcţiilor paralele *posibil — e posibil* probează, într-adevăr, identitatea funcţiilor (cînd verbul nu apare avem o elipsă), pentru că schimbarea formei nu afectează sensul lexical şi gramatical al enunţului [20].

---

[17] Vol II, p. 97.

[18] La Rebreanu poate şi după germană: *es ist möglich, daß.*

[19] Construcţii asemănătoare întîlnim şi la alţi scriitori moderni: „*E probabil că a fost arestat împreună cu tot guvernul*", Camil Petrescu, *Nuvele*, 488.

[20] Să se compare în acest sens *Posibil să vin* cu *E posibil să vin.*

Din faptul că *poate* apare în contextele lui *posibil* cînd are sensul acestuia (*poate să vin*) nu decurge în mod necesar concluzia că cele două cuvinte sînt sinonime şi în planul gramaticii [21]. Sensul lexical respectiv este exprimat prin cuvinte aparţinînd unor clase morfologice distincte între care, pe plan sintactic, se stabileşte opoziţia : zero/predicat. Ca şi în *poate că vin* şi în *poate să vin* sau, ceea ce e tot una, *poate că o să vin* (context în care *posibil* nu mai poate fi folosit), *poate* este cuvînt modal, fără funcţie sintactică, pentru că nu atribuie subiectului o acţiune, o stare sau o caracteristică, nu ne arată deci (ca să procedăm elementar) ce face sau cum este subiectul, iar întrebarea specifică subiectului (proba analizei sintactice) nu poate fi pusă niciodată pe lîngă el. În astfel de situaţii modalitatea este exprimată lexical, spre deosebire de contextul cu *posibil*, în care aceeaşi categorie e exprimată gramatical (printr-un procedeu sintactic). Din moment ce în *poate*(că) *vin*, *fireşte că vin* între adverb şi verb nu se stabilesc, cum am încercat să dovedim, relaţii de subordonare, cum se explică totuşi prezenţa conjuncţiei?

Considerăm, împreună cu Gh. Nedioglu, că în astfel de segmente conjuncţia n-are decît rolul „de a lega cei doi termeni" [22].

Conjuncţie universală [23], *că* introduce mai toate speciile de subordonate, stabileşte relaţii de coordonare [24], precede propoziţii independente (*că bine-ţi mai şede* ! *Că rău te-ai mai făcut* !), stabileşte, în sfîrşit, legături între cuvinte fără să subordoneze (ne referim la vorbirea directă legată : „Eu, să fiu în locul ălui de la gospodărie, cînd i-aş auzi *că plăteşte-mi* : ce? na, plată !" Preda, *D.*, 83, precum şi la situaţia aici în discuţie).

Dat fiind însă faptul că legătura dintre cuvintele modale de îndoială şi restul enunţului este mai puternică decît la cele care exprimă certitudinea [25], conjuncţia poate să apară sau nu în primul caz, dar este absolut indispensabilă în cel de-al doilea.

Poate că vin are aceeaşi structură cu *Poate vin* [26], în schimb *Fireşte că vin* se deosebeşte sintactic de *Fireşte, vin*, pentru că, în cel de-al doilea caz, *fireşte* nu este cuvînt modal ca în primul, ci adverb de afirmaţie, sinonim cu *da*, reprezentînd, ca şi acesta, o unitate sintactică închisă.

Un indiciu în sprijinul ideii că această conjuncţie (*că*) nu are pe lîngă cuvintele modale funcţie subordonatoare îl poate constitui şi faptul

---

[21] Se întîmplă, de altfel, adesea ca, operîndu-se cu substituiri în planul conţinutului, să se treacă peste faptul, în principiu recunoscut, că unul şi acelaşi conţinut de gîndire poate fi exprimat prin mijloace de expresie foarte variate.

[22] Gh. Nedioglu, *Predicatul verbal*, în „Limba romînă", V, 1956, nr. 3, nota 1, p. 39. Gh. Nedioglu admite însă că în *poate*(că) *vine*, *poate* este semiauxiliar modal.

[23] Situaţia este comparabilă cu cea a conjuncţiei *şi*, care exprimă „tot felul de raporturi, după cum poate să nu exprime nici unul", Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 690.

[24] Vezi Ecaterina Teodorescu, *Coordonata cauzală*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Academia R.P.R., Filiala Iaşi, XIII, 1962, nr. 2.

[25] Spre deosebire de cuvintele modale care exprimă certitudinea, al căror rol este exclusiv întăritor, cele de îndoială sînt elemente de întărire, am mai spus, numai dacă predicatul este la unul din modurile care exprimă nesiguranţa, incertitudinea. În celelalte situaţii prezenţa lor este absolut necesară pentru exprimarea îndoielii, presupunerii etc.

[26] Vezi şi Valeria Guţu, *Semiauxiliarele de mod*, în *Studii de gramatică*, I, p. 66.

că, în unele cazuri, conjuncţia s-a contopit cu adverbul. Aşa s-a întîmplat, de pildă, cu *pesemne că*, devenit *pisănică* în graiul moldovenesc aşa cum, de altfel ,*mă tem că* ... a devenit *mătincă*, *se zice că* ... > *cică*; *se pare că* > *parcă*, atunci cînd funcţia subordonatoare a lui *că* a încetat, prin abstractizarea propoziţiei regente.

Poate că în acest procedeu analitic de exprimare a îndoielii trebuie căutată originea întrebuinţării conjuncţiei pe lîngă *poate*, *pesemne*, iar mai apoi, după modelul acestora şi pe lîngă celelalte cuvinte modale : *fireşte*, *desigur* etc.[27].

Din faptul că această conjuncţie se dirijează de obicei spre cuvintele modale, atunci cînd intervin cuvinte şi construcţii incidente, şi nu spre restul enunţului, aşa cum se întîmplă cu conjuncţiile care introduc subiective, se poate trage aceeaşi concluzie : conjuncţia nu subordonează.

„*Poate* că, într-adevăr, ţi s-a făcut o nedreptate".

„*Poate* că, în sfîrşit, veţi observa că şi în pieptul unui avocat bate o inimă". Liviu Rebreanu, *Răscoala*, 283.

„*Fireşte că*, nevăzîndu-te, se vor nelinişti". De altfel e întru totul posibil ca, în viitor, conjuncaţia să se sudeze şi cu alte cuvinte modale, aşa cum s-a întîmplat cu *pesemne că* > *pisănică* [28].

În sfîrşit nu trebuie neglijat nici faptul că această conjuncţie apare şi pe lîngă cuvintele modale care însoţesc o parte de propoziţie numai, ca în :

„Tu aduni de pe meleaguri,
Pentru stupi şi pentru faguri,
Pulberi, rouă, stropi şi leacuri,
Poate că de mii de veacuri". T. Arghezi, *Scrieri*, III, 175 [29].

Cuvintele modale pot marca, prin urmare, modalitatea unui întreg enunţ sau numai a unui component al lui.

„Dar de multe ori redactarea dintr-o dată iese proastă. La citire, a doua zi, eşti înspăimîntat. Scos din fire şi pişcat în punctul de onoare, bagi în foc şi faci a doua redactare *poate că mai bună*". T. Arghezi, *Tablete de cronicar*, 19.

★

[27] Sîntem înclinaţi să facem această separare, pentru că *poate* şi *pesemne* sînt populare, deci mai vechi, pe cînd *fireşte*, *desigur*, *probabil* aparţin limbii literare şi sînt, desigur, mai recente. Valeria Guţu explică prezenţa conjuncţiei pe lîngă *poate* prin analogie „cu alte adverbe care pot intra în componenţa unor predicate nominale...", *art. cit.* p. 66, fără a exclude însă şi influenţa adverbelor *parcă*, *cică*, *mătincă*.

[28] „... nu-i exclus ca *poate că* să se aglutineze, aşa cum s-a întîmplat cu *fiindcă*, *par(e)că*, pop. (mold.) *mătincă* (= mă tem că) etc.". Iorgu Iordan, *Limba romînă actuală*, Iaşi, 1943, p. 375.

[29] Nu faptul că *aduni* e nesigur, ci durata lui.

Lipsite de intonație predicativă, singurul indice formal al propozițiilor fără verb, cuvintele modale nu pot avea funcție predicativă. Chiar dacă uneori accentul comunicării cade pe aceste cuvinte : *Sigur că voi veni*, *Póate că voi veni*, „unitatea de intonație"[30] pledează pentru unitatea enunțului și a structurii lui.

Întrucît limba romînă nu cunoaște o categorie aparte de adverbe a căror trăsătură specifică, distinctivă să fie predicativitatea, nu putem vorbi de adverbe predicative, ca de o clasă constituită. Ca orice parte de vorbire, și adverbul are, în anumite împrejurări, valoarea unei propoziții, dar nu a unui predicat.

Limba romînă cunoaște, în schimb, o serie de cuvinte, provenite mai toate din adverbe, al căror esențial este de a traduce atitudinea subiectului vorbitor față de cele ce exprimă. Și fiindcă „Orice propoziție are o nuanță modală, întrucît ea nu constată numai un fapt sau altul, ci redă într-un anumit fel atitudinea vorbitorului față de faptul, evenimentul, întîmplarea respectivă"[31], clasificarea propozițiilor după modalitate se impune. Din acest punct de vedere propozițiile pot fi *sigure* sau *probabile*, după cum în logică judecățile sînt apodictice sau problematice.

Criteriul modalității se leagă strîns de criteriul calității și poate că nu întîmplător autorii *Gramaticii* Academiei R.P.R. au vorbit atît în prima, cît și în cea de-a doua ediție de afirmația sigură și nesigură (ar fi trebuit să procedeze la fel cu negația).

După cum aspectul pozitiv al propoziției este, cmparativ cu cel negativ, nemarcat, tot așa afirmația, respectiv negația sigură, se exprimă suficient prin predicat, fără să aibă nevoie de indici specifici. Prezența cuvintelor modale pe lîngă astfel de enunțuri sau întrebări are un rol exclusiv întăritor. Doar cuvintele modale de îndoială ar putea fi considerate, în anumite împrejurări [32], „morfeme lexicale" (dacă ne putem exprima așa) ale modalității.

Schematic, îmbinînd criteriul finalității cu cel al calității și modalității, situația s-ar prezenta astfel :

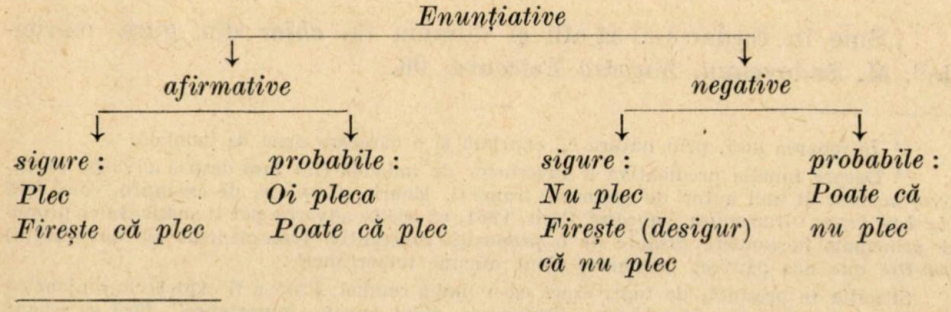

[30] Cf. S. Stati, *Contribuții la studiul definiției și clasificării propozițiilor*, în „Studii și cercetări lingvistice", VI, 1955, nr. 3—4, p. 294—295.

[31] R. A. Budagov, *Introducere în știința limbii*, București, 1961, p. 347.

[32] Vezi mai înainte.

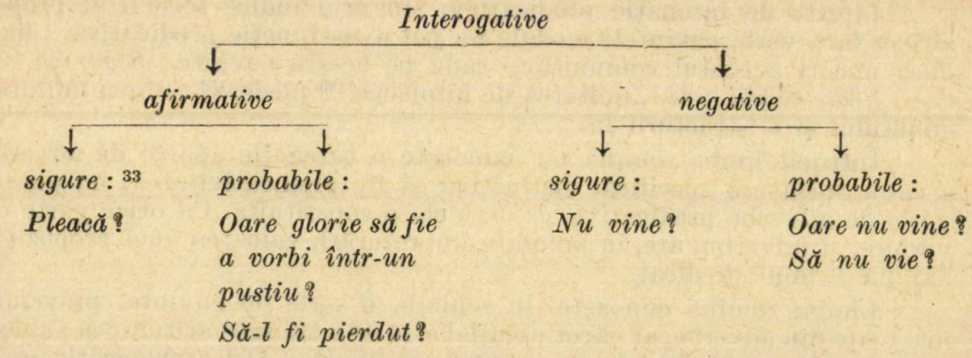

Atribuirea unei funcţii sintactice, predicative, cuvintelor modale se explică, probabil, prin dorinţa, legitimă, de a găsi tuturor constituentelor comunicării un loc stabil în sintaxă [34].

Pînă nu de mult lipsa legăturilor sintactice (nu însă şi de conţinut) dintre anumite elemente ale comunicării şi restul componentelor ei nu era cunoscută în gramatica noastră. Este meritul incontestabil al celei de-a doua ediţii a *Gramaticii limbii romîne*, editată de Academia R.P.R., de a fi pus problema [35] şi de a fi corectat capitolul *Cuvinte şi construcţii incidente* din prima ediţie.

Lipsa legăturilor sintactice nu este însă numai o caracteristică a incidentelor, ci şi a cuvintelor modale, precum şi a unor alte elemente ale comunicării al căror rol se reduce la a întări, preciza, restrînge etc. sfera anumitor părţi de propoziţie, fără ca ele însele să fie părţi de propoziţie.

În exemple ca :

„Suie în cerdac ş-ai să afli şi domnia ta, *chiar* din gura măriei-sale". M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*, 96.

---

[33] Întrebarea însă, prin natura ei, exprimă şi o oarecare doză de îndoială.

[34] Despre funcţia predicativă a adverbelor de îndoială (nu însă despre adverbe predicative) vorbesc şi unii autori de gramatici francezi. Maurice Grevisse, de exemplu, consideră în *Le bon usage, Grammaire française*, Paris, 1961, că aceste adverbe pot fi analizate ca propoziţii principale incomplete urmate de o propoziţie-substantiv (complement al adverbului) „*Peut-être* que nos pauvres personnes n'ont aucune importance".

Situaţia se prezintă, de fapt, exact ca-n limba romînă. Fără a fi expletivă, conjuncţia poate fi omisă „Peut-être nos pauvres personnes n'ont aucune importance", fără ca sensul şi structura ei să se schimbe. Rolul conjuncţiei este numai de a pune în relief cele enunţate, un rol stilistic deci.

[35] Vezi § 515 şi 965.

„A ascultat vorbele ce se spuneau și nu i-a p'ăcut *mai ales* lipsa de stăpînire a unchеșului". *Ibidem*, 96.

„*Numai* presviterei Olimbiada îi mărturisise Nicoară acest gînd". *Ibidem*, 97.

„Dar *macar* dăruiește-mi o învățătură". *Ibidem*, 99.

Nici unul din adverbele subliniate nu au o funcție sintactică, dar servesc, ca și cuvintele modale, cum s-a mai spus, vorbirea.

Recunoașterea unor unități de vorbire nelegate sintactic de restul comunicării precum și a unor cuvinte care nu sînt părți de propoziție face mai limpede caracterul complex al vorbirii, despre care, teoretic, s-a susținut întotdeauna că este mai cuprinzătoare decît gîndirea, întrucît exprimă nu numai idei, ci și atitudini, afecte, voințe, fără ca practic lucrul să fi fost demonstrat.

Privite din punct de vedere al relației, componentele comunicării dot fi, credem, repartizate astfel:

legate	*Cuvinte* și *nelegate sintactic*	
	↓ *Incidente*	↓ *Neincidente*
Toate părțile de propoziție, propozițiile, și, uneori, frazele	a) vocative b) interjecții c) cuvinte modale etc.	a) cuvintele modale: *poate, pesemne, cică, chipurile*; *firește, desigur* etc. b) adverbele restrictive: *numai, măcar, doar* etc. c) de precizare: *chiar, tocmai* d) de afirmație și negație: *da, nu* și echivalentele lor e) unele particule emoțional-expresive: *că de...*

Sînt, după cum vedem, în afara legăturilor sintactice, și e firesc să fie așa (să nu poată îndeplini deci funcția de parte de propoziție), cuvintele

care nu au conținut noțional. La vocativ faptul se explică prin situația specială a acestui caz.

★

Lucrarea de față a încercat să dovedească, prin negarea categoriei „adverbelor predicative", necesitatea verificării și modificării concepției privitoare la elementul regent al propoziției subiective. Asupra problemei ne propunem să revenim în legătură cu verbele impersonale și propoziția subiectivă.

DESPRE FLEXIUNEA PRONOMINALĂ

DE

VIORICA FLOREA

Flexiunea pronominală constituie un sistem reprezentat prin tipuri de flexiune care se disting unul de altul prin anumite opoziții formale, caracteristice pronumelui — opoziții de gen, număr, caz și persoană.

Lucrarea de față își propune, în primul rînd, ca, pe baza criteriului opozițiilor formale, să stabilească tipurile flexionare ale pronumelui.

Vorbind despre pronume, gramatica tradițională neglijează mijloacele formale care servesc la flexiunea lui, la exprimarea categoriilor lui gramaticale, nedreptățind această parte de vorbire. Lucrurile se explică într-o oarecare măsură prin faptul că analiza morfologică a pronumelui în limba romînă contemporană este mai dificilă decît a celorlalte unități morfologice, datorită existenței diferitelor tipuri morfologice (*eu*, *al meu*, *acesta*, *cine*, *ceva* . . .) : unele pronume sînt moștenite din latină, altele formate pe terenul limbii romîne, unele au fost la origine pronume din aceeași categorie, altele, altfel de pronume, unele sînt simple ca formație, altele compuse etc.

Din această cauză, în a doua parte a lucrării ne propunem să arătăm și mijloacele cu ajutorul cărora se realizează flexiunea pronumelui.

Ceea ce deosebește flexiunea pronominală de cea nominală este categoria persoanei, inexistentă la nume. Dar această categorie caracterizează aproape exclusiv pronumele de persoană (personal propriu-zis, de politețe, de întărire, reflexiv) astfel că majoritatea pronumelor au flexiune numai după gen, număr, caz, ca în flexiunea nominală. Pronumele de persoană ne determină să considerăm flexiunea pronominală ca o flexiune aparte față de cea nominală, deși deosebirile dintre cele două flexiuni nu sînt foarte mari.

I

Tipurile flexionare ale pronumelui, pe care le stabilim în cele ce urmează, arată asemănările dintre flexiunea pronominală și cea nominală

şi nominal-adjectivală, unele tipuri pronominale identificîndu-se cu flexiunea adjectivului. Apropierile pe care le facem cu flexiunea nominală şi nominal-adjectivală sînt de o importanţă deosebită [1]. Ele ne ajută să deosebim flexiunea pronominală de celelalte două flexiuni, să distingem un tip flexionar pronominal de altul şi să înţelegem legătura reciprocă dintre flexiunea substantivului, a adjectivului şi a pronumelui [2].

Existenţa persoanei şi a numărului la flexiunea pronominală şi la cea verbală nu are aceeaşi semnificaţie ca asemănările dintre flexiunea pronominală şi cea nominală; persoana şi numărul apar la verb ca subordonate altor categorii mai largi (diatezei, modului, timpului), caracteristice exclusiv verbului.

Între pronume şi verb există şi altfel de relaţii : verbul a contribuit la apariţia formelor conjuncte pronominale (la pronumele personal şi reflexiv), inexistente în latină. În felul acesta pronumele are o situaţie specială în limba romînă faţă de celelalte părţi de vorbire. Cum formele neaccentuate nu sînt elemente lexicale şi gramaticale independente, ci variante ale unor forme fundamentale, ele nu privesc observaţiile noastre, care pleacă în chip firesc de la formele de bază, accentuate, ale pronumelui [3].

După opoziţiile formale de gen, număr, caz şi persoană distingem următoarele tipuri de flexiune a pronumelui [4] :

a) Tipul flexionar [5] al pronumelui personal. El se deosebeşte net de flexiunea numelui şi de a altor pronume, care nu au decît persoana a III-a, prin modificarea formală în funcţie de persoană.

O altă deosebire apare în faptul că în flexiunea pronominală genitivul se opune dativului, cel puţin la singular : N.*eu*, *tu*, G.Ø, D.*mie*, *ţie*, A.pe *mine*, *tine* [6]. La plural, nominativul este egal cu acuzativul : (pe) *noi*, *voi*; genitivul rămîne ca la singular — Ø, faţă de dativul *nouă*, *vouă*.

În schimb, vocativul, care apare doar la persoana a II-a, este în flexiunea pronumelui la fel cu nominativul, distincţia dintre cele două cazuri făcîndu-se numai în flexiunea nominală.

Opoziţia de număr se găseşte la toate persoanele (*eu-noi* ...), opoziţia de gen se manifestă la persoana a III-a, singular şi plural (*el-ea*, *ei-ele*).

---

[1] Pentru flexiunea substantivului şi adjectivului, vezi Paula Diaconescu, *Un mod de descriere a flexiunii nominale cu aplicaţii la limba romînă contemporană*, în SCL, XII, 1961 nr. 2, p. 163—192 şi Marcela Manoliu, *Propuneri pentru o nouă clasificare a flexiunii adjectivelor din limba romînă*, în LR, X, 1961, nr. 2, p. 117—123.

[2] Avem în vedere atît declinarea nearticulată cît şi cea articulată a numelui. Cea dintîi reprezintă flexiunea nominală în sens strict, ultima, flexiunea care, din motive de natură istorică, se apropie cel mai mult de flexiunea pronominală, articolul hotărît fiind la origine un pronume demonstrativ (**illu*, **illa*).

[3] Pentru că au apărut în anumite condiţii sintactice, formele conjuncte se găsesc numai la dativ şi acuzativ.

[4] Ne referim numai la formele literare ale pronumelui, nu şi la cele populare, regionale. De asemenea atragem atenţia că în discuţia de faţă nu interesează dacă pronumele, fiind întrebuinţate adjectival, au o altă formă decît cea pe care o au în calitate de pronume, deoarece, şi într-un caz şi în altul, opoziţiile sînt aceleaşi.

[5] Prin tip flexionar se înţelege ansamblul de elemente care prezintă aceleaşi sincretisme, aceeaşi combinaţie de valori caracterizate printr-un număr anumit de forme, repartizate într-un anumit fel.

[6] Persoana a III-a nu intră aici în discuţie.

b) Persoana a III-a are o flexiune deosebită de celelalte persoane, ea avîndu-şi originea în pronumele demonstrativ latinesc *illu*. Ca urmare, la persoana a III-a, pronumele are opoziţiile flexiunii nominale articulate, articolul hotărît avînd aceeaşi provenienţă ca pronumele. Nominativul este egal cu acuzativul : (pe) *el, ei, ele*, iar genitivul cu dativul : *lui, ei, lor*, opoziţia dintre nominativ-acuzativ şi genitiv-dativ găsindu-se la ambele genuri şi numere. De fapt, aceasta nu se datoreşte vreunei legături cu flexiunea nominală — ca şi flexiunea după gen, de la aceeaşi persoană — ci constituie o caracteristică a flexiunii pronumelor demonstrative, de care este legat etimologic atît pronumele de persoana a III-a cît şi articolul hotărît.

c) Celălalt pronume de persoana a III-a *(dînsul, dînsa, dînşii, dînsele)* are aproape aceeaşi situaţie ca pronumele discutat mai înainte, deosebindu-se numai prin faptul că diferenţiază genul şi la genitiv-dativ plural *(dînşilor, dînselor)*. Această opoziţie n-o mai întîlnim la nici un alt tip de flexiune pronominală.

d) Pronumele personal de politeţe, ca aspect al pronumelui personal, are, datorită funcţiei sale, o comportare diferită de aceea a pronumelui personal propriu-zis. Astfel, opoziţia de persoană este restrînsă la aceea dintre persoana a II-a şi a III-a, persoana I lipsind, din motive uşor de înţeles, iar opoziţiile de gen, număr, caz sînt limitate numai la acele forme în componenţa cărora intră elemente flexibile după aceste categorii, de ex. : *dumnealui, dumneaei, dumnealor, dumneata, dumneatale (dumitale)* [7], la pronumele de politeţe asemenea distincţii nefiind necesare. Aceeaşi formă poate fi adresată unei persoane de genul masculin sau feminin *(dumneata, dumneavoastră)*, sau mai multor persoane *(dumneavoastră)*, sau poate să apară la toate cazurile *(dumnealui, dumneaei, dumnealor, dumneavoastră)*.

Cu pronumele personal propriu-zis şi de politeţe se aseamănă în privinţa opoziţiilor pronumele personal de întărire şi pronumele reflexiv la care categoria persoanei este, de asemenea, prezentă. Bineînţeles, intervin unele particularităţi flexionare, explicabile prin întrebuinţările acestor pronume.

e) Pronumele de întărire se modifică de la o persoană la alta şi de la un număr la altul la fel ca pronumele personal : *însumi, însuţi . . ., înşine, înşivă . . .*, apoi de la un gen la altul, ca pronumele personal de persoana a III-a : *însumi, însămi, înşine, însene* (modificările de număr şi gen rezultă de la primul element al compunerii, cele de persoană, de la al doilea component).

Deşi cunoaşte cazul, prin acordul gramatical, acest pronume nu ard flexiune după caz, ceea ce nu se întîmplă la pronumele personal. Însoţine un pronume personal (prin extensiune şi un alt pronume sau substantiv), pronumele de întărire este indiferent faţă de caz, deoarece acesta este indicat de pronumele sau substantivul pe care îl întăreşte. Lipsită de

[7] *Domnia-sa* este o construcţie liberă, elementele componente nu au o singură flexiune, ca la celelalte pronume personale de politeţe, ci îşi păstrează fiecare flexiunea.

semnificaţie este şi categoria numărului, prezentă la pronumele de identitate numai datorită formelor lui *îns (-ă, -i, -e)*.

Nici opoziţia de persoană nu este necesară, de vreme ce ea se face evidentă prin elementul determinat. Aceasta dovedeşte însă importanţa pe care o are persoana la aceste pronume [8].

f) Pronumele reflexiv are forme proprii numai la persoana a III-a. Opoziţia între persoana I şi a II-a se realizează cu ajutorul pronumelui personal. Deoarece formele pronumelui personal sînt diferite de la un număr la altul, prin forţa lucrurilor se face deosebire de număr la primele două persoane. La persoana a III-a, formele proprii nu fac această diferenţă — pe *sine* (*se*), *sieşi (îşi)* sînt folosite la ambele numere. Nu prezintă flexiune după gen ca pronumele personal de persoana I şi a II-a [9].

Exprimînd, cel puţin iniţial, raportul de identitate dintre subiect şi obiect, pronumele reflexiv nu are forme decît pentru dativ şi acuzativ, corespunzătoare obiectului indirect şi direct. Opoziţiile cazuale se disting la toate persoanele dacă ne referim la formele accentuate; nu acelaşi lucru se întîmplă în cazul formelor neaccentuate de persoana I şi a II-a plural, unde pronumele în acuzativ şi dativ coincid ca formă *(ne, vă)*.

g) Pronumele posesiv constituie un alt aspect al flexiunii pronominale, interesant prin aceea că el face deosebire pe de o parte de la o persoană la alta, la fel ca pronumele personal, aici persoana fiind privită ca posesor al unui obiect *(meu, tău . . .)*, iar pe de alta, prin flexiunea după gen, număr, caz, care se confundă în întregime cu flexiunea adjectivului. Din cauza întrebuinţării adjectivale frecvente, de altfel, pronumele posesiv era simţit ca adjectiv încă din latină, unde avea formele unui adjectiv (vezi şi observaţiile asemănătoare de la demonstrative). Constatăm astfel la masculin singular o formă pentru toate cazurile *(meu)*, la plural o altă formă *(mei)*, la feminin singular nominativ-acuzativ o formă *(mea)*, alta la genitiv-dativ, existentă şi la plural, pentru toate cazurile *(mele)*. Aceste opoziţii de gen, număr, caz sînt identice cu acelea ale adjectivelor care au patru forme în declinare: *bun-*, *bun-ă*, *bun-i*, *bun-e* [10]. Forma pronominală, spre deosebire de cea adjectivală, este însoţită întotdeauna de articolul genitival; aşa se explică de ce la genitiv-dativ, cînd pronumele nu distinge cazul, intervine ori articolul hotărît *(lui* al meu*)*, ori modificarea cazuală a articolului genitival *(alor* mei*)*.

În acest tip de flexiune intră şi pronumele demonstrative compuse: (a)*cestălalt*, (a)*celălalt*, care, datorită tendinţei elementelor componente de a forma o unitate, recurg la flexiunea adjectivală. Ne referim la ultimul element al compunerii, adică la pronumele nehotărît *alt*, care, în acest

[8] Fiind întrebuinţat pe lîngă un pronume sau substantiv, pronumele personal de întărire, la origine pronume, a pierdut calitatea de a înlocui un nume, transformîndu-se într-un cuvînt modal. Reţinem însă tendinţa de a fi întrebuinţat singur, cu valoare pronominală, chiar dacă această tendinţă este considerată în momentul de faţă o greşeală.

[9] Genul, persoana şi numărul sînt indicate de subiectul propoziţiei (I. Iordan, LRC, Buc., 1956, p. 372), încît unele opoziţii au o marcă dublă. În legătură cu acest fenomen, numit redundanţă, vezi partea a II-a a lucrării.

[10] Vezi Marcela Manoliu, *art. cit.*

caz, se comportă ca un adjectiv cu patru forme : la masculin singular pentru toate cazurile *alt*, la plural *alți*, la feminin singular nominativ-acuzativ *altă*, la genitiv-dativ și la plural *alte* (primul element al compunerii are flexiunea demonstrativelor *acesta*, *acela*, realizată în interiorul cuvîntului).

h) Un alt aspect al flexiunii pronominale este reprezentat de pronumele demonstrative simple : *acesta*, *acela* și de unele pronume nehotărîte de tipul *unul*, *altul* [11]. Acest tip de flexiune se caracterizează prin opoziția dintre nominativ-acuzativ și genitiv-dativ, la ambele genuri și numere, ca în declinarea nominală articulată, de care demonstrativele sînt legate prin articolul hotărît, la origine un demonstrativ (*acesta-acestuia*, *aceasta-acesteia*, *aceștia*, *acestea-acestora* ; *unul-unuia*, *una-uneia*, *unii*, *unele-unora*) [12]. Și în acest tip de flexiune modificările după gen și număr se petrec întocmai ca la adjectiv. Explicația constă în aceea că pronumele demonstrative și apoi nehotărîte — cele menționate — au fost simțite ca adjective, din cauza întrebuințării lor adjectivale, încă dintr-o perioadă foarte veche, din latina populară, sintaxa influențînd asupra morfologiei. Asemănările pot fi stabilite însă nu cu oricare adjectiv, ci tot cu adjectivele care au patru forme.

În această flexiune se integrează și pronumele demonstrativ de identitate *același*, *aceeași* — în limba veche și *acestași*, *aceastași*, dispărute cu timpul, în defavoarea echilibrului morfologic.

i) Un aspect al flexiunii pronominale îl formează pronumele relativ *care* și compușii lui, pronumele nehotărîte *careva*, *fiecare*, *oricare*. Față de celelalte tipuri, această flexiune se deosebește prin existența unei singure forme pentru ambele genuri și numere la nominativ-acuzativ și prin lipsa parțială a opoziției de gen și număr. Distincție de număr se face la genitiv-dativ, iar de gen, numai la genitiv-dativ singular. În privința cazului, ceea ce am observat și la alte pronume : opoziția dintre nominativ-acuzativ și genitiv-dativ la singular și plural ca la demonstrative : N.A. (sing.pl.) (pe) *care*, G.D. (sing.) *căruia*, *căreia*, G.D. (pl.) *cărora*.

j) Pronumele interogativ-relativ *cine* și compușii lui, pronumele nehotărîte *cineva*, *fiecine*, *oricine*, *oarecine*, la care se adaugă și pronumele *nimeni* reprezintă alt tip de flexiune pronominală, care se caracterizează prin lipsa totală a opozițiilor de gen și număr. Se menține opoziția cazuală dintre nominativ-acuzativ și genitiv-dativ numai la singular, deoarece pluralul lipsește, în sensul că se confundă cu singularul : (pe) *cine*, *cui*, (pe) *cineva*, *cuiva*, (pe) *nimeni*, *nimănui*.

k) Ultimul aspect al flexiunii pronominale îl constituie pronumele care nu prezintă nici o opoziție formală de gen, număr, caz ; ele au o singură formă de nominativ-acuzativ : pronumele interogativ-relativ *ce*, compușii

[11] Credem că *nici unul* nu este unitate lexical-morfologică (*nici altul* nu este considerat ca atare), ci o construcție de elemente libere, similară cu : *nici eu*, *nici tu*, *nici bine*, *nici rău*.

[12] Nehotărîtele prin analogie cu demonstrativele.

acestuia — *ceva*, *ficce*, *orice*, şi pronumele nehotărît *nimic* (*orice* împrumută pentru genitiv-dativ formele de la *oricare*) [13].

Indiferenţa pronumelor din tipurile de flexiune i, j, k faţă de gen şi număr — în parte (i) sau în totalitate (j) şi faţă de gen, număr, caz, adică de toate categoriile gramaticale posibile (k), se explică prin funcţiile pe care le îndeplinesc aceste pronume. Ca interogativ-relative şi nehotărîte, ele nu au nevoie de forme deosebite pentru gen şi număr — de vreme ce cu ajutorul lor ne informăm asupra unor nume pe care nu le cunoaştem sau stabilim o relaţie gramaticală (devenind instrumente sintactice), sau înlocuim pur şi simplu un nume oarecare, nedefinit. Aceste forme apar numai în măsura în care întrebuinţarea adjectivală a pronumelui a influenţat în această privinţă — de ex. formele de gen şi număr ale pronumelui *care*, întrebuinţat de cele mai multe ori pe lîngă un substantiv, simţit ca adjectiv — la fel ca demonstrativele, cu care se aseamănă din acest punct de vedere [14]. Pronumele care nu cunosc întrebuinţarea adjectivală nu fac asemenea distincţii : *cine*, *cineva*, *oricine*, *nimeni* . . .

Cea mai interesantă observaţie în legătură cu aceste pronume este aceea cu privire la caz, la opoziţiile cazuale. Constatăm astfel o dublă comportare : pronumele întrebuinţate pentru nume de persoană au opoziţia dintre nominativ-acuzativ şi genitiv-dativ (*cine* şi compuşii lui, *nimeni*, *care* şi compuşii lui, ultimele fiind valabile şi pentru lucruri), în timp ce pronumele întrebuinţate pentru nume de lucruri (*ce* şi compuşii lui, *nimic*) nu numai că au o singură formă cazuală, dar nu cunosc genitiv-dativul, formele respective fiind folosite numai ca nominativ-acuzativ. Lipsa genitivului şi a dativului stă în strînsă legătură cu faptul că numele de obiecte, reprezentate prin pronumele în discuţie, se pot afla mai greu în relaţiile gramaticale exprimate prin genitiv şi dativ [15]. Cînd aceste relaţii pot fi stabilite, întrebuinţăm fie formele pronumelui pentru nume de persoană, fie pe acelea ale pronumelui *care*, dacă se impune un pronume interogativ-relativ [16].

Deosebirile flexionare dintre pronumele pentru persoană şi cele pentru obiecte ne duc la ideea genului personal, care în mod normal apare şi aici, pronumele fiind un substitut al numelui.

Opoziţiile formale ale fiecărui tip de flexiune, asemănările şi deosebirile dintre tipurile flexionare ale pronumelui rezultă din următorul

---

[13] Lipsa parţială a opoziţiilor de la unele pronume nu înseamnă „invariabilitate" — aceasta presupune existenţa unei singure forme pentru ambele genuri şi numere şi pentru toate cazurile, ceea ce nu se întîmplă la pronume (*cine* şi compuşii nu au plural, dar au la singular forme de nominativ, acuzativ, genitiv-dativ, *ce* şi compuşii nu au plural, iar la singular nu au forme decît pentru nominativ-acuzativ, genitiv-dativul lipsind).

[14] În limba romînă veche, pentru *care* existau, după cum se ştie, forme diferite de gen şi număr şi la nominativ-acuzativ ; ele au dispărut însă, această simplificare fiind justificată, ca o adaptare morfologică determinată de funcţia pronumelui.

[15] Pentru caracterul personal puternic al dativului, cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 295.

[16] În primul caz, substituirea ni se pare posibilă tocmai pentru faptul că cel care se informează nu ştie la ce se referă — la o persoană sau la un lucru.

Tabelul I

Tip de flexiune	Persoana	Singular								Plural								Categoria de pronume
		Nominativ		Genitiv		Dativ		Acuzativ		Nominativ		Genitiv		Dativ		Acuzativ		
		M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	
I	III	Dînsul	Dînsa	Dînsului	Dînsei	Dînsului	Dînsei	Dînsul	Dînsa	Dînşii	Dînsele	Dînşilor	Dînselor	Dînşilor	Dînselor	Dînşii	Dînsele	Personal
II	III	Acesta	Aceasta	Acestuia	Acesteia	Acestuia	Acesteia	Acesta	Aceasta	Aceştia	Acestea	Acestora		Acestora		Aceştia	Acestea	Demonstrativ
	III	Acela	Aceea	Aceluia	Aceleia	Aceluia	Aceleia	Acela	Aceea	Aceia	Acelea	Acelora		Acelora		Aceia	Acelea	,,
	III	Acelaşi	Aceeaşi	Aceluiaşi	Aceleiaşi	Aceluiaşi	Aceleiaşi	Acelaşi	Aceeaşi	Aceiaşi	Aceleaşi	Aceloraşi		Aceloraşi		Aceiaşi	Aceleaşi	,,
	III	Unul	Una	Unuia	Uneia	Unuia	Uneia	Unul	Una	Unii	Unele	Unora		Unora		Unii	Unele	Nehotărît
	III	Altul	Alta	Altuia	Alteia	Altuia	Alteia	Altul	Alta	Alţii	Altele	Altora		Altora		Alţii	Altele	,,
III	III	El	Ea	Lui	Ei	Lui	Ei	El	Ea	Ei	Ele	Lor		Lor		Ei	Ele	Personal
IV	I	Eu		—		Mie		(Pe) Mine		Noi		—		Nouă		Noi		,,
	II	Tu		—		Ţie		(Pe) Tine		Voi		—		Vouă		Voi		,,
V	I	Însumi	Însămi	Însumi	Însămi	Însumi	Însămi	Însumi	Însămi	Înşine	Însene	Înşine	Însene	Înşine	Însene	Înşine	Însene	Pronume de întărire
	II	Însuţi	Însăţi	Însuţi	Însăţi	Însuţi	Însăţi	Însuţi	Însăţi	Înşivă	Însevă	Înşivă	Însevă	Înşivă	Însevă	Înşivă	Însevă	,,
	III	Însuşi	Însăşi	Însuşi	Însăşi	Însuşi	Însăşi	Însuşi	Însăşi	Înşişi	Înseşi	Înşişi	Înseşi	Înşişi	Înseşi	Înşişi	Înseşi	,,
VI	I	Meu	Mea	Meu	Mele	Meu	Mele	Meu	Mea	Mei	Mele	Mei	Mele	Mei	Mele	Mei	Mele	Posesiv
	II	Tău	Ta	Tău	Tale	Tău	Tale	Tău	Ta	Tăi	Tale	Tăi	Tale	Tăi	Tale	Tăi	Tale	,,
	III	Său	Sa	Său	Sale	Său	Sale	Său	Sa	Săi	Sale	Săi	Sale	Săi	Sale	Săi	Sale	,,
	I	Nostru	Noastră	Nostru	Noastre	Nostru	Noastre	Nostru	Noastră	Noştri	Noastre	Noştri	Noastre	Noştri	Noastre	Noştri	Noastre	,,
	II	Vostru	Voastră	Vostru	Voastre	Vostru	Voastre	Vostru	Voastră	Voştri	Voastre	Voştri	Voastre	Voştri	Voastre	Voştri	Voastre	,,
	III	*Acestălalt	Aceastălaltă	Acestuilalt	Acesteilalte	Acestuilalt	Acesteilalte	Acestălalt	Aceastălaltă	Aceştialalţi	Acestelalte	Acestorlalţi	Acestorlalte	Acestorlalţi	Acestorlalte	Aceştialalţi	Acestelalte	Demonstrativ
	III	*Acelălalt	Acealaltă	Aceluilalt	Aceleilalte	Aceluilalt	Aceleilalte	Acelălalt	Acealaltă	Aceilalţi	Acelelalte	Acelorlalţi	Acelorlalte	Acelorlalţi	Acelorlalte	Aceilalţi	Acelelalte	,,
VII	III	Care, careva, fiecare, oricare, oarecare		Căruia...	Căreia...	Căruia...	Căreia...	Care, careva, fiecare, oricare, oarecare		Care, careva, fiecare, oricare, oarecare		Cărora...		Cărora...		Care, careva, fiecare oricare, oarecare		Interogativ-relativ, nehotărît
VIII	III	Dumnealui	Dumneaei	Dumnealui	Dumneaei	Dumnealui	Dumneaei	Dumnealui	Dumneaei	Dumnealor		Dumnealor		Dumnealor		Dumnealor		Personal de politeţe
IX	II	Dumneata		Dumneatale		Dumneatale		Dumneata		—		—		—		—		,,
X	I	—		—		—		Pe mine (mă)		—		—		—		Pe noi (ne)		Reflexiv
	II	—		—		—		Pe tine (te)		—		—		—		Pe voi (vă)		,,
XI	I	—		—		Mie (îmi)		—		—		—		Nouă (ne)		—		,,
	II	—		—		Ţie (îţi)		—		—		—		Vouă (vă)		—		,,
XII	III	Cine, cineva, fiecine, oricine, oarecine		Cui...		Cui...		Cine, cineva, fiecine oricine, oarecine		Cine, cineva, fiecine oricine, oarecine		Cui...		Cui...		Cine, cineva, fiecine oricine, oarecine		Interogativ-relativ, nehotărît
XIII	III	—		—		—		Pe sine (se)		—		—		—		Pe sine (se)		Reflexiv
XIV	III	—		—		Sie (îşi)		—		—		—		Sie (îşi)		—		,,
XV	II	Dumneavoastră		Dumneavoastră		Dumneavoastră		Dumneavoastră		Dumneavoastră		Dumneavoastră		Dumneavoastră		Dumneavoastră		Personal de politeţe
XVI	III	Ce, ceva, fiece, orice		—		—		Ce, ceva, fiece, orice		Ce, ceva, fiece, orice		—		—		Ce, ceva, fiece, orice		Interogativ-relativ, nehotărît

* Avem în vedere flexiunea ultimului element al compunerii: *alt, alt-ă, alţ-i, alt-e.*

tabel al tipurilor flexionare pronominale, prezentate în ordinea impusă de numărul formelor (de la tipul cu cele mai multe forme la tipul cu cele mai puține). (Vezi tabelul I.)

Tipul I, reprezentat prin pronumele personal de persoana a III-a, *dînsul*, are opt forme, repartizate astfel[17] : (N=A, G=D) MS, (N = A, G = D) FS, (N = A, G = D) MP, (N = A, G = D) FP.

Tipul II, format din pronumele demonstrativ *acesta*, *acela*, *același*, pronumele nehotărîte *unul*, *altul*, are șapte forme : (N = A, G = D) MS, (N = A, G = D) FS, (N = A) MP, (N = A) FP, (G = D) MP și FP.

Tipul III, în care apare numai pronumele personal de persoana a III-a *el*, *ea*, se caracterizează prin șase forme : (N = A, G = D) MS, (N = A) FS, (G = D) FS și (N = A) MP, (N = A) FP, (G = D) MP și FP[18].

Tipul IV îl constituie pronumele personale de persoana I și a II-a *eu*, *tu*, care au cinci forme : (N) MS și FS, (D) MS și FS, (A) MS și FS, (N = A) MP și FP, (D) MP și FP, persoana I ≠ persoana a II-a.

Tipul V include pronumele personal de întărire : *însumi*, *însuți*, *însuși*. Acest tip de flexiune cunoaște patru forme : (N=G=D=A) MS, (N=G=D=A) FS, (N=G=D=A) MP, (N=G=D=A) FP persoana I ≠ II-a ≠ III-a, persoana a II-a ≠ III-a.

Tipul VI, în care intră pronumele posesiv (*meu*, *tău*, *său*, *nostru*, *vostru*) și pronumele demonstrative compuse (*acestălalt*, *acelălalt*), se prezintă cu patru forme, grupate astfel : (N=G=D=A) MS, (N=A) FS, (G=D) FS și (N=G=D=A) FP, (N=G=D=A) MP, persoana I≠II-a ≠ III-a, persoana a II-a ≠ III-a.

Tipul VII cuprinde pronumele interogativ-relativ *care* și pronumele nehotărîte *careva*, *fiecare*, *oricare*, *oarecare* cu patru forme : (N=A) MS, MP și FS, FP, (G=D) MS, (G=D) FS, (G=D) MP și FP.

Tipul VIII, constituit din pronumele personal de politețe de persoana a III-a : *dumnealui*, are trei forme : (N=G=D=A) MS, (N=G=D=A) FS, (N=G=D=A) MP și FP.

Tipul IX, reprezentat prin pronumele personal de politețe de persoana a II-a (*dumneata*), distinge două forme : (N=A) MS și FS, (G=D) MS și FS.

Tipul X (pronumele reflexiv în acuzativ de persoana I și a II-a : pe *mine*, (*mă*), pe *tine* (*te*)) cu două forme : (A) MS și FS, (A) MP și FP.

---

[17] MS = masculin singular, MP = masculin plural, FS = feminin singular, FP = feminin plural. Prin N, G, D, A notăm cazurile.

[18] Dacă *ei* de la (N = A) MP nu ar coincide cu *ei* de la (G = D) FS, pronumele personal de persoana a III-a ar aparține tipului II de flexiune de care este legat din punct de vedere istoric.

În tipul XI apare pronumele reflexiv în dativ de persoana I şi a II-a : *mie (îmi)*, *ţie (îţi)*, de asemenea cu două forme : (D) MS şi FS, (D) MP şi FP.

În tipul XII intră pronumele interogativ-relativ *cine* şi pronumele nehotărîte *cineva*, *fiecine*, *oricine*, *oarecine*. Acest tip de flexiune are două forme : una pentru (N=A) MS, FS, MP, FP, alta pentru (G=D) MS, FS, MP, FP.

Tipul XIII, reprezentat prin pronumele reflexiv în acuzativ de persoana a III-a : pe *sine (se)*, are o singură formă : (A) MS, FS, MP, FP.

Tipul XIV, format de pronumele reflexiv în dativ de persoana a III-a : *sieşi (îşi)*, are de asemenea o formă : (D) MS, FS, MP, FP.

Tipul XV este alcătuit din pronumele personal de politeţe de persoana a II-a (*dumneavoastră*) — cu o singură formă : (N = G = D = A) MS, MP, FS, FP.

Ultimul tip, al XVI-lea, îl formează pronumele interogativ-relativ *ce*, pronumele nehotărîte *ceva*, *fiece*, *orice*. El se caracterizează prin existenţa unei singure forme : (N=A) MS, FS.

Constatăm, prin urmare, pe de o parte, că numărul de tipuri flexionare este mult mai mare la pronume decît la substantiv şi adjectiv, pe de alta, că unele tipuri flexionare pronominale prezintă un număr mai mare de forme distincte faţă de tipurile flexionare nominale.

Pentru ca să putem observa asemănările şi deosebirile dintre flexiunea pronominală şi cea nominală recurgem la alt tabel (vezi tabelul II), în care pronumele sînt grupate în următoarele categorii : 1) pronumele care au flexiune de persoană (o asemenea flexiune nu există la nume) şi o flexiune cazuală deosebită de aceea a numelui, cel puţin parţial. În această categorie intră *pronumele personal propriu-zis*, *de politeţe*, *de întărire*, *reflexiv* ; 2) pronumele care au flexiune de persoană, dar flexiune cazuală asemănătoare celei nominal-adjectivale, la fel şi flexiunea de gen, număr (pronumele posesive şi demonstrativele compuse, din tipul flexionar VI din tabelul de mai sus) ; 3) pronumele care au flexiunea numelui articulat, mai exact a adjectivului articulat, dacă ţinem seama şi de flexiunea după gen şi număr (demonstrativele *acesta*, *acela*, *acelaşi* şi nehotărîtele *unul*, *altul*, care alcătuiesc tipul flexionar II, în acelaşi tabel) ; 4) pronumele cu flexiune parţială de gen, număr şi cu flexiune cazuală identică aceleia a numelui articulat (*care* şi compuşii — tipul flexionar VII ; 5) pronumele care nu au flexiune după gen şi număr ; flexiunea cazuală este la fel cu a numelui articulat (*cine* şi compuşii — tipul flexionar XII) ; 6) pronumele care nu cunosc flexiune (*ce* şi compuşii — tipul flexionar XVI).

Tabelul II

Categoric de pronume	Pronume	Persoana	Genul	Numărul	Cazul
1	personal	I +	—	+	S +1 P +2
	,,	II +	—	+	S +1 P +2
	,,	III +	+	+	+3
	personal de politeţe	III +	+	+	+3
	,, ,, ,,	II +	—	—	+3
	,, ,, ,,	I —	—	—	—
	personal de întărire	I +	+	+	—
	,, ,, ,,	II +	+	+	—
	,, ,, ,,	III +	+	+	—
	reflexiv	I +	—	+	—|
	,,	II +	—	+	—|
	,,	III +	—	—	—|
2	posesive	I +	+	+	+4
	,,	II +	+	+	+4
	posesive, demonstrative compuse	III +	+	+	+4
3	demonstrative, nehotărîte	III —	+	+	+3
4	relativ-interogative, nehotărîte	III —	—|	—|	+3
5	relativ-interogative, nehotărîte	III —	—	—	+3
6	relativ-interogative, nehotărîte	III —	—	—	—

Notă explicativă:

\+ Existenţa opoziţiei de persoană, gen, număr, caz.

— Lipsa opoziţiei de persoană, gen, număr, caz.

Numai în flexiunea pronominală { + $_1$Flexiunea în care nominativul ≠ acuzativ şi genitivul ≠ dativ.

+ $_2$Flexiunea în care nominativul = acuzativul, iar genitivul ≠ dativ.

ca în flexiunea nominală articulată { + $_3$Flexiunea în care nominativul = acuzativul şi genitivul = dativul.

ca în flexiunea nominal-adjectivală nearticulată { + $_4$ Flexiunea în care nominativul = acuzativul şi genitivul = dativul numai la feminin singular. La celelalte genuri şi numere forma de nominativ este valabilă pentru toate cazurile.

\+ Opoziţie parţială de gen, număr, caz (de număr, la genitiv-dativ, de gen, numai la genitiv-dativ singular, iar de caz, opoziţia dintre acuzativ şi dativ).

În aceeaşi căsuţă pot exista şi două feluri de opoziţii cazuale. De exemplu, la pronumele personal de persoana I şi a II-a, opoziţia se manifestă într-un fel la singular (+$_1$), în alt fel la plural (+$_2$), iar la pronumele de politeţe de persoana a III-a, unele pronume prezintă o opoziţie (—), altele, o altă opoziţie (+$_3$).

II

În legătură cu mijloacele flexionare ale pronumelui sînt necesare cîteva precizări de ordin general :

I. În flexiunea nominală mijloacele flexionare sînt morfemele [19] reprezentate prin desinenţe şi articol în declinarea articulată, sau prin alternanţele fonetice din partea finală a temei : *pom- pom'*, *bun- bun'* [20]. Flexiunea externă este caracteristică flexiunii nominale.

În flexiunea pronominală morfemele sînt mai variate decît în flexiunea nominală. Ele sînt *desinenţe* — acest lucru reiese din comparaţia cu flexiunea substantivului şi adjectivului (nostr-*u*, noastr-*ă*, noştr-*i*, noastr-*e*)-, *articol* (dîns-*ul*, dîns-*a*, dînş-i-*i*, dîns-e-*le*) [21] la fel ca în flexiunea nominală. Dar şi *forme pronominale cu valoare de morfem* (la pronumele personal de politeţe, de exemplu, al doilea pronume component indică persoana, genul, numărul şi cazul : dumnea*ta*, dumnea*tale*, dumnea*voastră*, dumnea*lui*, dumnea*ei*, dumnea*lor*), *alternanţe fonetice* care au loc *în partea iniţială a temei* — acest fel de alternanţă nu există în flexiunea nominală — (*m*eu, *t*ău, *s*ău, *n*ostru, *v*ostru — în exemplele noastre alternanţele indică persoana) sau *în partea finală a temei*, alternanţa privind nu numai un singur sunet, ci mai multe : mi*e*, mi*ne*, ţi*e*, ti*ne* — alternanţele indică aici cazul [22]. Rezultă că în flexiunea nominală numai alternanţele fonetice condiţionate au valoare gramaticală prin ele înseşi, în timp ce, în flexiunea pronominală această valoare o au atît modificările fonetice condiţionate cît şi cele necondiţionate, ca în : *n*ostru, *v*ostru — alternanţa este reclamată de o categorie gramaticală. În sfîrşit, morfemele în flexiunea pronominală sînt reprezentate şi de *variaţiile radicalului* : *e*-u, *no*-i, *t*-u, *vo*-i care în exemplele date disting numărul.

II. În flexiunea pronominală constatăm un fenomen deosebit : pe de o parte există o marcă dublă a categoriei, redundanţa fiind caracteristică şi flexiunii nominale, pe de alta, *se întîlnesc două morfeme, indicînd categorii diferite*, ceea ce nu se întîmplă în flexiunea nominală, unde morfemele arată în acelaşi timp genul, numărul şi cazul, adică toate cate-

[19] Prin morfeme înţelegem elementul formal cu valoare gramaticală, indiferent dacă elementul respectiv aparţine radicalului sau afixelor.

[20] Alternanţele fonetice din partea centrală a temei au valoare gramaticală, dar nu prin ele înseşi, întrucît există morfeme : m*a*s-*ă*, mes-*e*, poart-*ă*,porţ-*i*, frumos-, frumo-*as*-*ă*, aceste alternanţe sînt prin urmare redundante.

[21] În timp ce la unele pronume articolul hotărît este singurul morfem deoarece forme nearticulate nu există (*dînsul*, *dînsa*, *dînşii*, *dînsele*), la altele articolul este morfemul formei pronominale, iar desinenţa morfemul formei adjectivale (*alt-ul*, *alt-a*, *alţ-i-i*, *alte-le* faţă de *alt-*, *alt-a*, *alţ-i*, *alt-e*).

[22] În substantiv şi adjectiv alternanţa din partea finală a temei are loc numai între o consoană dură şi aceeaşi consoană muiată, în urma contactului cu desinenţa -i.

Alternanţa din partea interioară a temei este redundantă şi la pronume : n*o*astr-ă, c*ă*r-e, c*ă*r-ui, nim*e*n-i, nim*ă*nu-i. Ea capătă valoare gramaticală în chip absolut numai la două pronume, deosebind genul : ac*e*sta, ac*ea*sta, acela, ac*ea*. În primul caz alternanţa este e/ea, în al doilea el/ee, de fapt el/ea (se vede din ac*el*, ac*ea*, ac*ea*). Această alternanţă o mai întîlnim în flexiunea pronominală : el, ea şi în flexiunea nominală viţel, viţea, bunicel, bunicea.

goriile gramaticale ale numelui. Prin aceasta din urmă, pronumele se aseamănă mai degrabă cu verbul (cf. *îns-(u)-mi*, *îns-ă-mi*, *îns-(u)-ți*, *îns-ă-ți*, *înș-i-ne*, *îns-e-ne* . . . în care persoana este indicată de formele pronumelui reflexiv, așezate la sfîrșitul cuvîntului, iar genul și numărul prin desinențe, și *lucr-a-se-m*, în care sufixele *-a-* și *-se-* corespund timpului, iar desinența *-m*, persoanei și numărului).

III. Redundanța poate avea loc fie prin existența a două morfeme (afixe) — sub acest aspect o găsim la pronumele compuse ale căror componente, nerealizînd o unitate, marchează deopotrivă categoria (acest-*ei*-lalt-*e*), — fie prin aceea că unui afix i se adaugă o modificare fonetică în interiorul cuvîntului, în partea invariabilă de obicei a pronumelui : c*ar*-*e*, c*ăr*-*ui*, nim*en*-*i*, nim*ăn*-*ui*. Și într-un caz și în celălalt redundanța intră în preocupările noastre.

IV. Deoarece unele pronume au două forme, una cînd sînt pronume propriu-zise, alta cînd sînt întrebuințate adjectival — este vorba de pronumele demonstrative *acest(a)*, *acel(a)*, nehotărîte *un-(ul)*, *alt-(ul)* și de pronumele interogativ-relativ în forma de genitiv-dativ : *căruia*, *căreia*, *căror(a)* — se impune următoarea observație : la *acesta*, *acela*, *căruia*, *căreia*, *cărora*, forma pronominală o include pe cea adjectivală, ea este alcătuită din forma adjectivală + particula deictică *-a*, astfel încît flexiunea pronumelui este aceeași cu a adjectivului (de particula *-a* invariabilă facem abstracție). La *unul*, *altul* vom lua în considerație numai forma pronominală. Acestea la nominativ-acuzativ au articol, iar la genitiv-dativ desinențe, urmate de particula deictică *-a*. La pronumele personal mijloacele flexionare sînt variate și în același timp diferite de la o persoană la alta, mai exact de la persoana I și a II-a la a III-a (din cauza originii diferite a acestor persoane). Astfel, persoana este pusă în evidență prin opoziția de radical sau prin alternanța fonetică a sunetului inițial al temei : eu, tu, *el-*, *ea-*, *no*-i, *vo*-i, *e*-i, *el*-e [23]. Numărul se exprimă atît prin radicale diferite cît și prin afixe — la persoana a III-a numai prin afixe : eu, no-*i*, tu, vo-*i*, el-, e-*i*, ea-, el-*e*. Și la caz constatăm redundanță ; pe lîngă existența radicalelor diferite constatăm alternanța din partea finală a temei (care cuprinde toate sunetele temei afară de cel inițial, în general stabil) și afixe : eu, m*ie*, m*ine*, tu, ț*ie* (t/ț), t*ine*, no-*i*, no*uă*, vo-*i*, vo*uă*. La persoana a III-a sînt numai afixe : el-, l-*ui*, ea, e-*i*, e-*i*, el-*e*, l-*or*. Genul se deosebește cu ajutorul afixelor : el-, ea-, e-*i*, el-*e* [24].

[23] Analizăm *eu*, *tu*, pentru că elementul stabil din temă este la persoana a II-a *t/ț* (*tu*, *ție*, *tine*), iar la persoana I e/m (*e*-u, *mie*, *mine*), *m* apare ca temă a persoanei I și la pronumele personal : *meu*, *mea*, *mei*, *mele*, tot așa cum *t* apare la persoana a II-a : *tău*, *ta*, *tăi*, *tale*. Alternanța el/ea de la persoana a III-a am discutat-o. La masculin plural, tema pronumelui este e-, condiționată de sunetul i, de desinență (l' înainte de i a dispărut).

[24] *-ui*, *-i*, *-or* sînt morfemele de genitiv-dativ ale pronumelor demonstrative de care este legat prin origine pronumele de persoana a III-a.

Pentru analiza formelor pronumelui personal, v. Toma Pavel, *Morfologia pronumelui personal în română*, SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 199—207, care pleacă de la două studii ale lui G. L. Tragler (citate în lucrare la p. 199).

La pronumele personal *dînsul*, toate opoziţiile se stabilesc prin articol (la genitiv-dativ plural desinenţa d stinge un gen de altul) : dîns-*(u)l*, dîns-*a*, dînş-i-*i*, dîns-e-*le*, dîns-(u)*lui*, dîns-*ei*, dînş-*i-lor*, dîns-*e-lor*.

Pronumele de politeţe marchează persoana, genul, numărul şi cazul prin formele pronominale ale ultimului element al compunerii : dumnea-*ta*, dumnea-*tale*, dumnea-*voastră*, dumnea-*lui*, dumnea-*ei*, dumnea-*lor*. Primul element al compunerii este acelaşi (*dumnea-*).

La pronumele personal de întărire, persoana este redată prin formele neaccentuate ale pronumelui reflexiv, care capătă în felul acesta valoare de morfem : îns-(u)-*mi*, îns-(u)-*ţi*, îns-(u)-*şi*[25] . . . Genul şi numărul sînt exprimate prin desinenţe : la masculin singular (îns-), la plural -i (înş-i-), la feminin singular -ă (îns-ă-), la plural -e (îns-e) ca îns-, îns-ă. Flexiunea pronumelui reflexiv se bazează pe opoziţii asemănătoare cu acelea ale pronumelui personal — la primele două persoane are formele pronumelui personal. Deosebirea de persoană rezultă din alternanţa primei părţi a temei : *m*ine, *t*ine, *s*ine, *n*o-i, *v*o-i, *m*ie, *ţ*ie, *s*ie, *n*ouă, *v*ouă (*sine* şi *sie* apar la singular şi plural)[26], iar cazul, din alternanţa în partea finală : mi*ne*, mi*e*, ti*e*, ţi*e*, si*ne*, si*e*, no-i, n*ouă*, vo-i, v*ouă* (desinenţa -i de la persoana I şi a II-a, acuzativ plural, este redundantă ; la dativ plural nu există desinenţe).

Pronumele posesiv deosebeşte o persoană de alta prin opoziţiile *m*e-u, *t*ă-u, *s*ă-u, *n*ostr-u, *v*ostr-u iar numărul posesorului prin diferenţele de radical : *me*-u, *nostr*-u, *tă*-u, *vostr*-u, *să*-u (o formă de pronume posesiv propriu-zis la plural nu există). Genul şi numărul obiectului posedat sînt indicate cu ajutorul desinenţelor : *-u* la singular masculin, pentru toate cazurile (*me-u*, *tă-u*, *să-u*, *nostr-u*, *vostr-u*) *-i*, la plural (*me-i*, *tă-i*, *să-i*, *noştr-i*, *voştr-i*), *0* sau *-ă* la feminin singular nominativ-acuzativ (*mea-*, *ta-*, *sa-*, *noastr-ă*, *voastr-ă*), *-le* sau *-e* la genitiv-dativ şi la plural (*me-le*, *ta-le*, *sa-le*, *noastr-e*, *voastr-e*). Femininul se deosebeşte de masculin şi prin alternanţa *o*/*oa* (nostr-u, no*a*str-ă, vostr-u, vo*a*str-ă).

În flexiunea pronumelui demonstrativ *acesta*, *acela*, mijloacele flexionare sînt variate : genul se distinge la singular prin alternanţa din mijlocul temei : ac*e*sta, ac*ea*sta (*e*/*ea*), ac*e*la, ac*ea*a (*el*/*ea*), la plural prin desinenţe : *aceşt-i-(a)*, *acest-e-(a)*. Tot prin desinenţe se exprimă numărul şi cazul : la nominativ-acuzativ singular masculin *0* : *acest-(a)*, *acel-(a)*, *-i*, la plural : *aceşt-i-(a)*, *ace-i-a*, *0* la singular feminin : *aceast-(a)*, *acee-(a)*, *-e* la plural : *acest-e-(a)*, *acel-e-(a)*, la genitiv-dativ *-ui* la singular masculin, *-ei* la feminin, *-or* la plural masculin şi feminin. De fapt la singular desinenţa este *-i*, caracteristica genitiv-dativului şi în latină,

---

[25] *-u-* de la îns-*u*-mi, îns-*u*-ţi, îns-*u*-şi este vocală de legătură, aceasta ne-o arată forma de masculin a lui *îns-* care intră în compunere.

[26] Opoziţia dintre m/t/s/n/v o găsim şi la posesive : *m*eu, *t*ău, *s*ău, *n*ostru, *v*ostru.

iar *u* și *e* din *-ui*, *-ei*, sînt morfeme care deosebesc genul (apar ca sufixe), încît vom marca genitiv-dativul prin *-u-i*, *-e-i*, *-or-* (aceasta din urmă continuă desinența *-orum*).

Observațiile de aici sînt valabile și pentru pronumele demonstrativ de identitate *acel-a-și*, *acee-a-și*, *ace-i-a-și*, *acel-e-a-și* (facem abstracție de particulele *-a-*, *-și*).

Pronumele nehotărîte *unul*, *altul*, care fac parte din același tip de flexiune cu demonstrativele *acesta*, *acela*, stabilesc opoziții pe baza articolului hotărît, la fel ca *dînsul*. Dar aceasta numai la nominativ-acuzativ un-*(u)l*, un-*a*, un-*i-i*, un-e-*le*, alt-*(u)l*, alt-*a* alț-i-*i*, alt-e-*le*, la genitiv-dativ sînt afixe, aceleași ca la demonstrative: un-*u-i*-(a), un-*e-i*-(a), un-*or*-(a), alt-*u-i*-(a), alt-*e-i*-(a), alt-*or*-(a).

Pronumele demonstrative compuse *acest(ă)lalt*, *acel(ă)lalt* au desinențele unui adjectiv cu patru forme. Ne referim la al doilea pronume component. Pentru toate cazurile la masculin-singular ∅ (*alt-*), la plural *-i* (*alț-i*), pentru nominativ-acuzativ feminin singular *-ă* (*alt-ă*), pentru genitiv-dativ singular și pentru plural feminin *-e* (*alt-e*). Primul component are flexiunea demonstrativului *acest(a)*, *acel(a)*. Și la aceste pronume opoziția de gen reiese și din alternanța fonetică din partea centrală a temei: ac*e*stălalt-, ac*ea*stălalt-ă, ac*e*lălalt-, ac*ea*lalt-ă[27].

Pronumele interogativ-relativ exprimă categoriile gramaticale după cum urmează: la *care* genitiv-dativul se opune nominativ-acuzativului prin afixele cunoscute: *-u-i*, *-e-i*, *-or*; aceasta înseamnă că nominativ-acuzativul are desinența *-e*. Cel puțin așa reiese din opozițiile *car-e*, *căr-u-i*, *căr-e-i*, *căr-or*[28]. Opoziția cazuală este accentuată și de alternanța fonetică din interiorul temei: c*a*re-c*ă*rui, c*ă*rei, c*ă*ror. Același lucru și pentru pronumele compuse cu *care*.

La *cine* opozițiile cazuale se realizează prin formele c-*ine* la nominativ-acuzativ, c-*ui* la genitiv-dativ (mai exact c-*u*-i), partea finală a temei de la c-*ine*, opunîndu-se afixului *u-i* din *c-u-i*.

Pronumele *nimeni* din același tip de flexiune cu *cine* are la genitiv-dativ *-u-i*, la nominativ, desinența *-i*[29]: nimen-*i*, nimăn-*u-i*. Observăm și alternanța din temă între *e*/*ă*.

În sfîrșit, la pronumele care nu au flexiune nu mai putem vorbi de mijloace flexionare.

Pe baza celor discutate, trecem la alcătuirea următoarelor tabele care cuprind mijloacele flexionare ale pronumelui. Tabelele I, II, III au în vedere mijloacele flexionare care țin de flexiunea externă, tabelele IV, V, mijloacele flexionare care constituie flexiunea internă a pronumelui (IV indică alternanțele fonetice, V, opozițiile de radical).

---

[27] Pronumele demonstrative compuse au o singură flexiune fie că sînt întrebuințate ca pronume, fie ca adjective.

[28] Și din forma veche de nominativ-acuzativ plural a pronumelui *car-i-i* față de singularul *car-e-le*.

[29] În limba romînă veche, desinența de nominativ-acuzativ era *-e*.

I. **Morfeme indicînd genul, numărul şi cazul. Flexiune externă** [30]

Cazul	Singular		Plural		Pronume
	M	F	M	F	
Nominativ-acuzativ	0	0	-i	-e	el-, ea-, e-i, el-e ; acesta, aceasta, aceşt-i-a, acest-e-a, acela, aceea, ace-i-a, acel-e-a (acelaşi, aceeaşi, aceiaşi, aceleaşi)
	0	-ă	-i	-e	îns-u-(mi), îns-ă-(mi), înş-i-(ne), îns-e-(ne), acestă(l)alt-, această(l)alt-ă, aceştia(l)alţ-i, aceste(l)alt-e, acelă(l)alt, acea(l)alt-ă, acei(l)alţ-i, acele(l)alt-e
	-u	-ă	-i	-e	nostr-u, noastr-ă, noştr-i, noastr-e, vostr-u...
	u̯	0	i̯	-le	me-u, mea, me-i, me-le, tă-u... să-u...
	0	0	—	—	dumneata-
	-l	-a	-i	-le	dîns-(u)-l, dîns-a, dînş-(i)-i, dîns-(e)-le, un-(u)-l, un-a, un-(i)-i, un-(e)-le, alt-(u)-l, alt-a, alţ-(i)-i, alt-(e)-le
	-i		—	—	nimen-i
	-e		—	—	car-e (şi compuşii)
	-lui	-ei	-lor		dumnea-lui, dumnea-ei, dumnea-lor
			-i		no-i, vo-i

II. **Morfeme indicînd genul, numărul şi cazul. Flexiune externă**

Cazul	Singular		Plural		Pronume
	M	F	M	F	
Genitiv-dativ	-u-i	-(e)-i	-or		l-ui, e-i, l-or, acest-ui, acest-ei, acest-or, acel-ui, acel-ei, acel-or (acel-ui-a-şi, acel-ei-a-şi, acel-or-a-şi), un-ui, un-ei, un-or, alt-ui, alt-ei, alt-or, căr-ui, căr-ei, căr-or (şi compuşii)
	-u-i		—	—	c-ui, c-ui-va, oric-ui, fiec-ui * nimăn-ui
	-u	-e	-i	-e	nostr-u, noastr-e, noştr-i, noastr-e vostr-u, voastr-e, voştr-i, voastr-e.
	-u̯	-le	-i̯	-le	me-u, me-le, me-i, me-le, tă-u, ta-le, tă-i, ta-le, să-u, sa-le, să-i, sa-le
	-le	-le	—	—	dumneata-le
	0	-e	-i	-e	acestuilalt-, acesteilalt-e, acestor-lalţ-i, acestor-lalt-e
	-lui	-ei	-lor		dumnea-lui, dumnea-ei, dumnea-lor
	-lui	-ei	-i-lor	-e-lor	dîns(u)-lui, dîns-ei, dînş-i-lor, dîns-e-lor

[30] Întrucît pronumele cu aceleaşi desinenţe de nominativ-acuzativ nu au şi la genitiv-dativ aceleaşi desinenţe, decît uneori, prezentăm desinenţele de nominativ-acuzativ într-un tabel, iar cele de genitiv-dativ în altul. De asemenea nu ţinem seama aici de tipurile de flexiune, ci avem în vedere pur şi simplu forma. O grupare pe tipuri de flexiune poate fi făcută pe baza acestor tabele, confruntate cu cel anterior, al tipurilor flexionare, dar aceasta nu ar avea o prea mare însemnătate, şi, de altfel, am făcut-o în cursul expunerii.

* Se opun formelor cazuale de nominativ-acuzativ care figurează în tabelul V.

III. **Morfeme care indică persoana. Flexiune externă**

Persoană	Singular	Plural	Pronume
I	-mi	-ne	însu-mi, înși-ne, însă-mi, înse-ne
II	-ți	-vă	însu-ți, înși-vă, însă-ți, înse-vă
	-ta	—	dumnea-ta
	-voastră		dumnea-voastră
III	-și		însu-și, înși-și, însă-și, înse-și
	-lui, ei	-lor	dumnea-lui, dumnea-ei, dumnea-lor

IV. **Morfeme care indică persoana, genul și cazul. Flexiune internă (alternanțe fonetice)**

Pronume	Persoană	Gen	Caz
Personal	*no*-i, *vo*-i		m*ie*, m*ine* *no*-*i*, *nouă* ț*ie*, t*ine* *vo*-*i*, *vouă*
Reflexiv	*mine*, *tine*, *sine* *noi*, *voi* *mie*, *ție*, *sie* *nouă*, *vouă*		pe m*ine*, m*ie* pe *no*-*i*, *nouă* pe t*ine*, ț*ie* pe *vo*-*i*, *vouă* pe s*ine*, s*ie*
Demonstrativ		ac*e*sta, ac*ea*sta (*e*/*ea*) acela, ac*ee*a (*el*/*ee*)	
Posesiv	m*e*u, t*ău*, s*ău* *no*stru, *vo*stru	**nostru-no*a*stră vostru-vo*a*stră (*o*/*oa*)	
Interogativ-relativ			*c*ine* **car-e — căr-u-i-(a) căr-e-i-(a) căr-or-(a)
Nehotărît			*cin*e*va, oric*ine*, fiec*ine* **nimen-i — nimăn-u-i

* Se opun formelor cu afixe de genitiv-dativ.
** Aici alternanța este redundantă.

V. **Morfeme care indică persoana şi numărul. Flexiune internă (opoziţii de radical)**

Pronume	Persoană	Număr	Caz
Personal	*eu, tu, el, ea no-i, vo-i, faţă de e-i, el-e*	*eu, no-i tu, vo-i*	*eu faţă de mie, mine*
Reflexiv		*mine — no-i tine — vo-i mie — nouă ţie — vouă*	
Posesiv		*me-u, nostr-u tă-u, vostr-u*	

Din tabele rezultă că :

a) Mijloacele de exprimare a flexiunii pronominale sînt mai bogate şi mai variate decît acelea din flexiunea nominală : *desinenţe, articol, pronume cu valoare de morfem* (flexiune externă), *alternanţe fonetice la începutul, mijlocul şi sfîrşitul temei, opoziţii de radical.*

b) Unele morfeme sînt identice cu cele din flexiunea nominală, mai ales la nominativ-acuzativ (singular masculin Ø, -u(u̯), feminin Ø, -ă, plural masculin -i(i̯), feminin *-e, -le*) ,dar şi la genitiv-dativ, pronumele posesive şi unele demonstrative avînd aceleaşi desinenţe ca adjectivele cu patru forme atît la nominativ-acuzativ cît şi la genitiv-dativ. La genitiv constatăm însă desinenţe existente numai în flexiunea pronominală -u-i, -e-i, -or, care continuă caracteristicile formale cazuale din latină. Prin aceste morfeme flexiunea pronominală se deosebeşte de cea nominală.

Ceea ce deosebeşte însă în mod evident flexiunea pronominală de cea nominală din punctul de vedere al mijloacelor de expresie sînt morfemele reprezentate prin *forme pronominale cu valoare de morfem, alternanţe fonetice în partea iniţială a temei, radicalele diferite* — asemenea morfeme nu există în flexiunea nominală.

Înţelegem astfel că şi în privinţa mijloacelor flexionare flexiunea pronominală se prezintă altfel decît flexiunea nominală; nu trebuie să uităm însă asemănările numeroase dintre cele două flexiuni în acest sens.

Ianuarie 1964

DIN ISTORICUL FOLOSIRII CUVÎNTULUI *MAŞINĂ* ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

STELIAN DUMISTRĂCEL

Urmărind, într-o lucrare mai amplă, din care prezentăm acest fragment, denumirile maşinilor agricole în limba romînă pe baza hărţilor din ALR I, serie nouă, am constatat, printre alte neologisme, frecven a întrebuinţare a cuvîntului *maşină* în diferite compuneri şi sub forma *mákină*. În explicarea pătrunderii şi folosirii lor am apelat la modelul limbii literare, aşa cum puteau să o cunoască vorbitorii diferitelor graiuri ale limbii romîne în secolul al XIX-lea : a) prin cotidiene şi unele cărţi de popularizare a cunoştinţelor agricole şi b) prin limba tehnicienilor şi inginerilor agronomi, a căror terminologie era formată, pe lîngă aceste izvoare, de manualele şi revistele de specialitate. De aceea, în bibliografia noastră am folosit asemenea texte.

Facem aceste precizări pentru a explica faptul că în cursul expunerii ne referim uneori la rezultatele la care am ajuns în cadrul cercetării temei citate fără a mai intra în demonstraţii ce ne-ar îndepărta de subiect şi pentru a justifica bibliografia dată la sfîrşit, care este numai o parte, cea din care ne-am scos informaţiile pentru discuţia de aici, din bibliografia lucrării respective.

Cu toate că în articolul de faţă nu insistăm asupra tuturor datelor prezentate în legătură cu cuvîntul *maşină*, problemele cărora încercăm să le dăm o rezolvare ilustrează două momente importante din istoricul folosirii acestui cuvînt în limba romînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Ele sînt : 1) lupta dintre cele două forme întrebuinţate atunci în limba literară (*maşină-machină*) şi, o dată cu impunerea lui *maşină*, urma pe care o lasă *machină* prin păstrarea cu un sens special în graiurile populare şi 2) îmbogăţirea cuvîntului *maşină* cu un sens nesemnalat pînă acum, aparţinînd limbii vorbite, păstrat pînă astăzi.

Aceasta este semnificaţia titlului folosit, cu toate că discuţia are loc în jurul momentelor anunţate.

1. *Máchină* „vînturătoare"

În transcriere fonetică *mákină*, cuvîntul acesta apare cu sensul de „vînturătoare" pe harta 82 din ALR s.n., I, într-o zonă destul de întinsă din estul Munteniei şi în puncte din regiunile vecine acesteia (punctele 705, 723, 728, 769; 605 din sudul Moldovei, 192 din sud-estul Transilvaniei, 987 din Dobrogea). *Máchină*, cu acelaşi sens, a mai fost semnalat, înainte de apariţia ALR, tot pentru această zonă (estul Munteniei, sudul Moldovei), de Al. Graur, în *Glosar din comuna Reviga* (*Ialomiţa*) şi de Iorgu Iordan, pentru graiul tecucean, în *Întregiri la articolul precedent* [1]. Al. Graur mai notează verbul *a măchina* (folosit rar) şi locuţiunea verbală *a da la machină*, iar Iorgu Iordan numai pe aceasta din urmă, cu sensul de „a vîntura".

Pentru *maşină*, dicţionarele trimit la fr. *machine*, notînd alături lat. lit. *machina* (cf. DM, s.v.). Pentru *machină*, în limba vorbită, nu se poate porni direct nici de la lat. *machina*, nici de la it. *macchina*, căci de o influenţă italiană directă în graiurile din regiunea indicată nu se poate vorbi; poate doar în unele localităţi cuvîntul să fie cunoscut de la lucrătorii italieni aduşi de unii proprietari, o dată cu maşinile. Nu se poate apela, după ce ALR a adus informaţii cu privire la răspîndirea formei respective, nici la comparaţia cu arom. *machină* „maşină, tren" < it.*macchina* (Al. Graur, *loc. cit.*). Dacă pentru aromînă este posibilă influenţa limbii italiene, cercetarea faptelor ne arată că pentru a-l explica pe *machină* „vînturătoare" trebuie să urmărim istoricul folosirii formelor *maşină* şi *machină* în limba romînă literară, de unde amîndouă au pătruns în graiuri.

În textele cele mai vechi referitoare la folosirea maşinilor în agricultură, am întîlnit forma *maşină*. Astfel, la Manuil Drăghici, în *Iconomia rurală şi dumesnică...*, Eşii, 1834, găsim *maşină* (p. 3); în „Icoana lumii" din 3 noiembrie 1840, *maşină de îmblătit* (p. 33—40), în „Spicuitorul moldo-romîn", IV, 1841, *maşine de treierat* (p. 157); la Ion Ionescu de la Brad, în *Calendarul pentru bunul gospodar*, 1845, *maşină de bătut* (p. 183), *maşină de săcerat* (p. 128). Pe *machină* îl întîlnim în traducerile din limba franceză ale lui Ioan Brezoianu, *Curs elementar de agricultură şi de economia rurală* şi *Rudiment agricol universal*, ambele apărute la Bucureşti, în 1850.

După cum se poate vedea din indicele dat de N. A. Ursu la *Formarea terminologiei ştiinţifice romîneşti* [2], în care sînt notate neologismele dintre 1760—1860 (*op. cit.*, p. 129), *maşină* apare curent în textele romîneşti începînd de la 1804. Cît despre *machină*, el a fost folosit în scrieri romîneşti de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea, pătrunzînd, fără îndoială, din limba italiană. Forma *machină*

[1] Ambele articole au apărut în „Buletinul Institutului de filologie romînă «Alexandru Philippide»", Iaşi, V, 1938; pentru primul articol vezi p. 167, iar pentru al doilea p. 181.

[2] Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1962.

apare într-o traducere din italiană făcută de Amfilohie Hotiniul la 1790 (*Gramatica fizicii*), într-un manuscris din 1830 intitulat *Tractat despre vindecarea morburilor poporului de la ţeară* şi în *Vocabular roman de toate vorbele străbune repriimite... şi de toate cele ce sunt a se mai priimi...* (1848) al lui I. D. Negulici, în a cărui operă italienismele abundă [3]. Se poate aprecia că pînă la 1850 *machină* apare destul de rar; pentru două dintre textele care-l conţin influenţa italiană este directă (la Amfilohie Hotiniul şi la Negulici).

De la 1860 la 1880 constatăm, pe baza bibliografiei cercetate, o deosebit de mare frecvenţă a acestei forme. Pentru a nu ocupa un spaţiu prea mare şi pentru a nu depăşi scopul pe care ni l-am fixat, ne vom limita să citărm din periodicele consultate [4], ca reflectînd o situaţie mai apropiată de limba vorbită decît celelalte tipărituri, cîte o singură atestare pentru fiecare an. Menţionăm că textele în care apare *machină* se repetă aproape zilnic, fiind în cele mai multe cazuri anunţuri. Pentru aprecierea perioadei în care cuvîntul s-a folosit, îl semnalăm în R din 1 iunie 1862, p. 471, 15 iunie 1864, p. 518, 11 noiembrie 1866, p. 820, în MO din 4 octombrie 1867, p. 1139, 10 ian. 1868, p. 28, 5 iunie 1869, p. 610, 15 ian. 1870, p. 52, 17 febr. 1871, p. 198, în R din 2 aprilie 1871, p. 280, în MO din 18 mai 1875, p. 2476, în R din 9—10 mai 1877, p. 411, în MO din 8 aprilie 1880, p. 2555, în R din 3 ian. 1880, p. 7, 8, 13 martie 1882, p. 229. Trebuie să arătăm că peste tot el apare alături de *maşină*, la începutul perioadei fiind mai des întîlnit decît acesta din urmă. Începînd cu 1890 nu-l mai întîlnim decît pentru „vînturătoare", cum vom vedea mai jos. Spre sfîrşitul perioadei în care a fost folosit, el apare în minoritate faţă de *maşină*. Într-un anunţ din R din anul 1882 (vezi numerele din 3 ianuarie, p. 8, 17 februarie, p. 148, 12 martie, p. 228, 16 septembrie, p. 698, 24 decembrie, p. 1026, sub *Maşinele originale de cusut „Singer"*), într-un text mai lung, raportul este de 7—1 în favoarea lui *maşină*.

Pe lîngă folosirea frecventă într-o perioadă de aproximativ trei decenii, viabilitatea lui *machină*, pe vremea aceea, se poate dovedi şi prin diversele sensuri şi construcţii în care a intrat (*machină* „locomotivă", R din 9—10 mai 1877, p. 411; v. şi 21 ianuarie 1877, p. 59, *machina de încălzit* [de la tren]; *machini agricole*, IP, 11, 18, 45, IM, 735, MO din 13 ianuarie 1871, p. 38, 8 aprilie 1880, p. 2555; *machini cu vapor*, MO din 9 februarie 1871, p. 158; ~ *de vapor*, R din 18 ianuarie 1877, p. 48; *machine industriale*, *ibid.*; *machine de (pentru) cusut*, MO, 1867—1870, passim; *machini pentru ţesut*, IE, 12; *machină constituţională*, MO din 10 februarie 1871, p. 159 [5]), cît şi prin faptul că a avut unele derivate: *machinist* (la maşini agricole), MO din 11 septembrie 1869, p. 915, 11 martie 1871, p. 326, 17 ianuarie 1880, p. 263, R din 3 ianuarie 1880, p. 7 şi *machi-*

[3] Concluzie la care ajunge Şt. Cuciureanu în studiul, consultat în manuscris, *Un adept al lui Eliade: I. D. Negulici*, în care cercetează, pe lîngă *Vocabular*, şi limba din alte scrieri (traduceri) ale acestuia. Peste tot la Negulici apare *machină* (*mahină*).

[4] Vezi la sfîrşit lista lor şi a celorlalte titluri, cu abreviaţiile folosite în cursul lucrării.

[5] Contextul în care apare este următorul: „De aceea fac apel călduros la fracţiunea liberă şi independinte care s-a făcut regulatorul machinei noastre constituţionale...".

nistru, MO din 15 martie 1870, p. 368; *machinerii* „maşinării", R din 7, 8 mai 1864, p. 430 şi, respectiv, 434 [6]. De fapt, cum am constatat mai sus şi pentru *machină*, *machinist* a fost dublat tot timpul de *maşinist*; v. R din 19 iunie 1864, p. 534, 23 iunie 1864, p. 543 (la teatru), 8 mai 1877, p. 407 (la locomotivă), 11 noiembrie 1877, p. 1008 [7].

Căutînd explicaţia întrebuinţării lui *machină* între 1860—1880, nu putem porni, credem, numai de la apariţiile rare şi, într-o oarecare măsură, nesemnificative în privinţa influenţei pe care au putut s-o exercite, din textele din prima jumătate a secolului al XIX-lea [8]. Fără a trece peste începutul făcut de acestea, trebuie să-l explicăm pe *machină* mai ales prin orientarea spre forme italieneşti, uşor de sesizat în presa românească din primele decenii ale celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea. Pentru a prezenta contextul în care apare *machină*, dăm, într-o paranteză, şi alte cuvinte, pentru al căror aspect se poate face comparaţie cu forme italieneşti (indicate alături). Pe lîngă influenţa formei din latină, pentru unele dintre ele influenţa italiană este în afară de orice discuţie; altele sînt italienisme brute. Iată exemplele: *Accidintele* pe linia ferată (R, 10 martie 1882, p. 219; it. *accidente*), *agintele* diplomatic (R, 14 aprilie 1877, p. 332; it. *agento*), *ambasadorele* turc (*ibid.*, p. 331; it. *ambasciatore*), *animele* (R, 27 mai 1877, p. 469; it. *anima*), vindecare *asicurată* (R, 19 iunie 1882, p. 444; it. *assicurare*), la 4 ore fără un *cuartŭ* (R, 12 martie 1880, p. 235; it. *quarta*), *culpabile* este guvernul (R, 6 aprilie 1877, p. 303; it. *colpabile*), după judecata *cunoscetorilor* (R, 5 ian. 1862, p. 11; it. *conoscitore*), (a) *dechiara* (R, 27—28 iunie 1877, p. 575; it. *dichiarare*), *delatore* (R, 12 sept. 1871, p. 787; it. *delatore*), *detentorilor* (MO, 24 ian. 1875, p. 368; it. *detentore*; în textul românesc pentru „deţinător"), *directore*, *doctore* (MO, 4 oct. 1867, p. 1139; it. *direttore*, *dottore*), directorilor şi *directricelor* (MO, 6 iunie 1869, p. 611; it. *direttrici*, adj.) etc. [9].

Am văzut, din atestările de mai înainte, că *machină* era întrebuinţat şi pentru maşinile agricole. Trebuie arătat, însă, că această formă apare în denumirea tuturor maşinilor agricole, cu atît mai mult cu cît tipul de nume *machină de* ~, analitic, era cel mai uşor de dat unei apariţii noi. Iată formaţiile întîlnite [10]: *machină de bătut*, BC, 68, 103; BR, 149; IP, 18; *machină(e) de treierat*, IM, 735; MO, 28 ian. 1868, p. 140, 27 sept.

[6] Vezi şi la Dionisie Pop Marţian, în „Analele statistice", III, 1862, p. 141: „Înfiinţarea unei fabrici de *machinării* pentru îndestularea fabricelor şi machinelor ce au început ... a se înmulţi ...". Din context se vede că e vorba de „piese de schimb".

[7] *Maşinist* apare şi la începutul secolului al XX-lea (vezi Ag. nr. 54 din 15 iulie 1903, nr. 71 din 1 aprilie 1904), fiind apoi tot mai mult înlocuit de *mecanic*; în unele graiuri se mai păstrează şi astăzi.

[8] Chiar dacă forma *machină* a putut fi întărită de *mahină*, care, după indicele la lucrarea citată, apare mai des în epoca respectivă.

[9] În legătură cu prezenţa formelor italieneşti în limba presei, vezi şi Al. Andriescu, *Exagerări „puriste" în limba presei româneşti din perioada 1860—1900*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice-filologie", Iaşi, fasc. 2/1963, p. 185 ş.u.

[10] Ţinem să atragem atenţia asupra faptului că pentru denumirile care urmează dăm doar cîteva atestări, pentru a pune la dispoziţie cîteva izvoare. Denumirile acestea apar în aproape toate titlurile folosite (mai ales în presă); vezi şi pe hărţile 57, 82, 83 şi 89 din ALR I, serie nouă, *maşină de* ~.

1869, p. 974, 10 ian. 1870, p. 30, 3 iulie 1870, p. 796, 18 mai 1875, p. 2476, 8 aprilie 1880, p. 2555; *machină(e) de secerat*, MO, 10 ian. 1868, p. 28, 7 febr. 1869, p. 196, 15 ian. 1870, p. 52, 3 iulie 1870, p. 796, 1 mai 1880, p. 2971; R, 15 iunie 1871, p. 500; *machini de vînturat*, IM, 735; *machină de ales* „trior", BC, 102; *machină de cernut* „idem", MM, 493.

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, dar mai ales în deceniul următor, cînd, aşa cum am constatat din parcurgerea izvoarelor citate, o serie de neologisme ca *batoză*, *trior* şi alte denumiri, ca *treierătoare*, *secerătoare* etc., încep să aibă o răspîndire din ce în ce mai mare, *machină*, fără vreo determinare, se foloseşte numai pentru „vînturătoare". Este greu de apreciat care a fost cauza păstrării formei mai vechi tocmai pentru maşina de vînturat, deşi şi pentru această maşină s-a folosit o denumire proprie, *vînturătoare*. În orice caz, textele în care apare denumirea par să indice că această specializare, în condiţiile arătate, s-a produs *în graiuri*, date fiind formulările întîlnite, în care *machină* apare mai întîi, ca mai cunoscut celor cărora li se adresau textele: „Între *maşinile* pentru curăţatul productelor, avem în prima linie de numit *machina* sau vînturătoarea" (*subl.n.*; de observat opoziţia *maşini-machină*; MM, 492); v. şi *machina de Botoşani* (*ibid.*, 494).

În textul unei reclame, sub numele *Behles*, tipărită cîţiva ani în şir în Ag. (v. 1902—1905), se vorbeşte despre un dispozitiv adaptat la treierătoare, care „înlocuieşte machina (vînturătoarea)". Într-un articol din aceeaşi revistă (nr. 51, 1 iunie 1903, p. 511), semnat de V. M. K[ogîlniceanu] apare: „grînele es absolut curat din treerătoare, fără a mai fi nevoie să le treacă prin ciur sau *machină*". Este întîlnită şi sintagma *machină de cereale* (AA, 1899, nr. 2, p. 10, 1901—1902, passim), ceea ce arată că era exclusă posibilitatea confundării cu celelalte maşini, folosite, de fapt, tot la cereale.

Pe baza celor arătate pînă aici se poate aprecia că *machină* din graiurile limbii romîne este un rezultat al utilizării cuvîntului în limba literară din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în legătură, în special, cu maşinile agricole. Cu toate că nu am găsit cauza imediată a specializării constatate [11], urmărirea întrebuinţării lui *machină* în limba literară, cu accidentul înregistrat la un moment dat de aceasta, explică forma întîlnită pe harta 82.

În privinţa răspîndirii acestei denumiri şi a păstrării ei în limbă, avem motive să afirmăm că *machină* „vînturătoare" a fost folosit într-o zonă mai mare a ţării decît cea conturată pe harta citată din ALR şi că mai este cunoscut şi astăzi. Astfel, pe lîngă aria pe care o formează punctele de pe această hartă (în aceeaşi arie este semnalat de Al. Graur şi Iorgu Iordan), care cuprinde numai sudul Moldovei, am văzut mai sus,

[11] În comuna Mitoc, raionul Săveni (Suceava) şi în comune învecinate, după cum ne informează I. Caproşu, cercetător la Institutul de istorie şi arheologie al Filialei Iaşi a Academiei R.P.R., vînturătoarea nu este cunoscută decît sub numele de *clailón* (după numele firmei engleze Clayton, care vindea maşini agricole în ţara noastră; acest nume se putea citi pe maşina respectivă). Aşa s-a putut ajunge şi la *machină*.

în MM, că se vorbeşte de „machina de Botoşani", „care se întrebuinţează nu numai *în întreaga Moldovă* [*subl.n.*], ci şi în Muntenia" (p. 494). Fără îndoială că împreună cu maşina în cauză era cunoscută şi denumirea ei. Din informaţii recente, zona din sudul Moldovei în care denumirea a fost folosită se precizează mai bine. *Machină* „vînturătoare" a fost înregistrat în comuna Bogdana, raionul Vaslui, unde este cunoscut şi verbul *a măchina* „a vîntura cereale cu vînturătoarea"[12].

În răspunsurile la o anchetă indirectă cu un chestionar privind terminologia agricolă, efectuată recent în Moldova, ni s-a dat cuvîntul *machină* pentru „vînturătoare" în comunele Avereşti, raionul Huşi, regiunea Iaşi, Vădeni, raionul Bujor şi Soveja, raionul Panciu, regiunea Galaţi[13].

Înregistrarea din *Lexic regional* şi din ancheta noastră, datînd din 1960 şi, respectiv, 1962, indică şi păstrarea cuvîntului pînă astăzi. Pot fi citate, însă, unele fapte care se pot interpreta în sensul dispariţiei lui. În punctul 723 de pe harta 82 din ALR, alături de *machină*, apare şi termenul, devenit astăzi literar, *vînturătoare*, iar în punctul 192, situat la marginea ariei în care a fost notat, subiectul pretinde că ar fi un cuvînt folosit de unguri. În ancheta din 1962 *machină* apare în răspunsurile la întrebarea referitoare la treieratul dinainte de folosirea batozei.

2. *Maşină* „întreprindere, fabrică"

Vom prezenta mai întîi cîteva texte în care cuvîntul apare cu sensul notat, urmînd ca apoi să le analizăm, în vederea explicării lui.

Într-un studiu referitor la economia Ţărilor Romîne dinainte de Unire[14], este citat un text în care *maşină* are acest sens. Îl reproducem în întregime, după „Albina românească", nr. 73, din 14 septembrie 1841: „Înştiinţare. La casa dsale şatr. Mihalachi Miserliu, în mahalaua Tătăraşii lîngă biserica sf. Dimitrie, s-au deschis o *maşină* [*subl.n.*] unde să face fedé, macaroane, steluţe şi grîuşor cîte 2 lei oca, iar grisa 1 leu 30 parale oca" (p. 296). Tot într-un studiu, referitor la industria din Moldova între 1848 şi 1864[15], sînt menţionate între anii 1849 şi 1851, citîndu-se terminologia epocii, printre atelierele existente, „o potăsărie în satul Probota (Suceava) şi o « maşină de potăsărie » în satul Spira-de-Jos (Tecuci)" (p. 198). Din acelaşi studiu citäm şi următorul alineat: „Întreprinderea lui Goldner sau maşina « de carne murată » cum o numeau moldovenii, era acţionată prin forţa aburului..." (p. 224). Din cele arătate de autor se vede că această *maşină* era o fabrică de conserve de carne de vită, cu o capacitate de producţie însemnată, fiind socotită a doua ca importanţă

[12] În volumul *Lexic regional*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960, p. 61.

[13] Vezi lucrarea noastră *Elemente vechi şi noi în terminologia treieratului în Moldova*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice-filologie", Iaşi, XIV, 1963, fasc. 2, p. 266 şi harta nr. 3.

[14] Gh. Georgescu-Buzău, *Aspecte ale dezvoltării manufacturilor în Ţara Romînească şi Moldova în perioada premergătoare Unirii celor două ţări (1829—1859)*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960, p. 97.

[15] L. Boicu, *Industria în Moldova între anii 1848—1864*, în *Dezvoltarea economiei Moldovei 1848—1864*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1963.

în Moldova, în anii 1860—1862 (p. 226). Informațiile autorului sînt luate din dosare aflate la Arhivele statului din Iași, cuprinzînd diferite documente referitoare la întreprinderile respective.

Textele citate pînă acum sînt din Moldova. Există însă atestări ale lui *mașină* cu acest sens care înregistrează graiul din Muntenia. Într-un anunț din MO, din 28 ianuarie 1871, p. 110, se spune: „Duminică la 17 ianuariu curent, fiind călcat seara de către niște făcători de rele, pe soseaua din prejurul capitalei, pe lîngă *machina* [*subl.n.*] D-lui Martinovici, mi s-a furat următoarele...". Tot în MO, din 28 iunie 1880, p. 4047, între *Bunuri ale statului de vînzare*, se dă: „Un loc de arătură ca de 5 pogoane, o prăjină și doi stînjeni patrați, din Ploești, suburbea Sf. Sava, fost al schitului Ghighiu, învecinat cu *mașina* lui Costache Muscalu, cu Dincă Trăsnea, cu *mașina* [*subl.n.*] numită Mimi și cu drumul cel mare al Ploeștilor, estimat cu lei 1,048, garanție lei 175".

Din contextele prezentate se vede că în nici una dintre aceste situații nu poate fi vorba de o simplă mașină. În primul caz este anunțată deschiderea mașinii, așa cum se poate vorbi despre deschiderea unei mori, a unui atelier etc.; în acest sens trebuie luat în considerație și faptul că se produceau mai multe sortimente de paste făinoase. În cazul *mașinii de carne murată* socotim că nu mai este necesar vreun comentariu, denumirea avînd aceeași semnificație ca *fabrică de conserve de carne* de astăzi. Deși, la prima vedere, este mai greu de stabilit ce reprezintă „mașinile" despre care se vorbește în textele citate din MO, un lucru apare evident și aici, și anume acela că nu este vorba de niște mașini propriu-zise, de orice fel ar fi fost ele, căci altfel nu ar fi fost citate pentru stabilirea vecinătății unui loc, atît în primul caz, dar mai ales într-al doilea, cunoscute fiind normele după care se dau limitele bucăților de pămînt. Așadar, aceste „mașini" trebuie să fi fost niște întreprinderi, ori mici fabrici, de oarecare importanță, cunoscute în partea locului (una dintre ele are chiar numele de *Mimi*).

Pe baza celor arătate pînă acum, credem că existența în limba romînă a unui sens de „întreprindere, fabrică" a cuvîntului *mașină*, între deceniile 5—8 ale secolului al XIX-lea, este dovedită. Cum, după cît ne-am putut informa, în nici una dintre limbile din care l-am putut lua pe *mașină* nu este cunoscut un asemenea sens, vom încerca o explicație a acestuia pe terenul limbii romîne.

Așa cum am văzut în prima parte a articolului, *mașină*, în accepțiunile de astăzi, era cunoscut în limba romînă măcar de la începutul secolului al XIX-lea, mai întîi prin traduceri din alte limbi, apoi prin introducerea obiectelor care purtau acest nume la noi în țară. Folosirea unei mașini într-o întreprindere în care înainte se lucra cu mijloace rudimentare a putut determina, avînd în vedere noutatea faptului, asocierea noțiunilor „atelier", „fabrică" cu „mașină" și reținerea denumirii care reda esența lucrurilor pentru întreg ansamblul. Ca urmare a unei evoluții asemănătoare, *cazan* (în Muntenia, Banat, Dobrogea) și *căldare* (prin Transilvania și Moldova) denumesc „casa în care se face țuica" (= velniță); vezi ALR, s.n., I, harta 247.

Că este posibilă această cale ne-o dovedesc cîteva situaţii în care *maşină* denumeşte o fază intermediară, între maşina propriu-zisă, *instalată*, şi fabrică. Astfel, într-un document privitor la Ţara Romînească, din 1850, întîlnim următoarea formulare: „Relaţie pentru maşina de la Purcăreni a dumnealui Ianacu"[16], această *maşină* fiind o povarnă, iar într-o descriere a oraşului Bucureşti de la sfîrşitul secolului al XIX-lea se aminteşte, printre începuturile de industrie cum erau „metalurgiile Wolf", morile cu aburi, şi de „maşina de pîine (manutanţa) din mahalaua făinarilor"[17]. Din aceste exemple se poate vedea că existenţa unor maşini la povarna sau brutăria respectivă a făcut ca în denumirea lor să fie neglijate celelalte aspecte (încăperea, diverse instalaţii), accentul fiind pus pe *maşină*. Pornindu-se de la o formulare ca „mă duc cu prunele la maşină", în care vorbitorul se va fi referit chiar la maşina în cauză, se poate ca *maşină*, în acest context, să fi însemnat mai apoi atelierul, întreprinderea în care aceasta funcţiona. Ca şi în cazul lui *maşină* „povarnă" sau *maşină de pîine*, unde ne aflăm în prezenţa unor maşini *instalate*, s-a putut ajunge ca şi în denumirea unei întreprinderi mai complicate, în care se folosesc maşini, cum ar fi cea de fabricat conserve, să se pornească de la acelaşi fapt.

O situaţie deosebită o prezintă cazul folosirii lui *maşină* pentru „potăsărie" (vezi mai sus). Ne lipseşte o descriere a unui astfel de atelier din perioada cînd este numit *maşină de potăsărie* [18]. Există o descriere a procesului de obţinere a potasei la jumătatea secolului al XVIII-lea [19], din care se vede că, fiind vorba de obţinerea, mai întîi, a cenuşei de potasă, şi apoi a potasei, era nevoie de un cuptor în care se ardea lemnul şi de un loc unde se trata cu apă cenuşa obţinută. Este greu de întrevăzut ce maşină ar fi putut interveni în acest proces de producţie, extrem de simplu, pînă la 1851. Dacă s-ar putea dovedi că nici nu apărea vreo maşină [20], atunci ar trebui să admitem că în folosirea lui *maşină* pentru „întreprindere, fabrică" s-a ajuns la un oarecare grad de generalizare, denumirea fiind dată fără să se mai facă legătura cu maşina care este prezentă în situaţiile de mai sus. Un caz asemănător avem astăzi în folosirea denumirii *fabrică*, acordată deopotrivă, abstracţie făcînd de ceea ce o caracterizează [21], şi

---

[16] *Documente privitoare la economia Ţării Romîneşti*, 1800—1850, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1958, vol. II, p. 982.

[17] George Costescu, *Bucureştii Vechiului Regat*, 1944, p. 153; în Bucureşti există şi astăzi strada *Maşina de ptine*.

[18] L. Boicu, *loc. cit.*, p. 198.

[19] Vezi la C. Şerban, *Ştiri despre o sticlărie în ţinutul Romanului la sfîrşitul secolului al XVIII-lea*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, I, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1956, p. 356.

[20] Chiar astăzi, făcînd abstracţie de nivelul general ridicat al tehnicii, prepararea industrială a potasei din cenuşa plantelor (sursa pentru epoca la care ne referim mai sus) se face prin extragere cu apă, filtrare, evaporare, calcinarea în cuptor a reziduului obţinut, faze care presupun o serie de instalaţii, dar nu maşini (vezi *Lexiconul tehnic romîn*, vol. IV, p. 812, sub *carbonat de potasiu*).

[21] În DM *fabrică* este „Ansamblu de instalaţii industriale, grupate în acelaşi loc şi avînd o organizare unitară, în care se prelucrează o materie primă cu ajutorul maşinilor şi pe bază de diviziune a muncii...".

celei în care se umplu borcane cu compot de fructe (*fabrică de conserve*; tot aşa, *fabrică de mezeluri*) şi celei în care se produc rulmenţi (*fabrică de rulmenţi*).

În sfîrşit, trecînd în revistă izvoarele în care cuvîntul a fost înregistrat, se poate spune că *maşină* „întreprindere, fabrică" a aparţinut limbii vorbite, fiind o creaţie de esenţă populară. El nu a fost păstrat, ca alte cuvinte ale secolului al XIX-lea, în tipărituri, decît incidental, dovadă faptul că nu a fost luat în discuţie pînă acum. Limba documentelor administrative şi cea a anunţurilor a putut înregistra mai uşor decît alte scrieri un sens al acestui cuvînt din limba vorbită, datorită faptului că aceste scrieri sînt rezultatul unor constatări la faţa locului, a unor relatări directe.

Ca o confirmare a acestei ipoteze poate fi invocată şi păstrarea numai în graiuri a acestui sens al cuvîntului, atestată de ALR. Pe harta 507 din ALR, s.n., vol. II, se notează în cîteva puncte denumirea *maşină de ulei* (punctele 723, 872, 886) sau chiar numai *maşină* (pe lîngă sinonimul *moară*, 928) ca răspuns la întrebarea: *Unde duceţi seminţele de floarea soarelui sau de dovleac, ca să vă facă ulei din ele?* Datorită întrebării, ne putem da seama că *maşină* apare aici cu acelaşi sens ca şi în *maşină de fedé*, *maşină de carne murată* etc. Acelaşi lucru este arătat de apariţia, în puncte apropiate de cele în care este *maşină de ulei*, a denumirii *fabrică* (*de untdelemn*, *de ulei*): 705, 728, 899.

În limba literară sensul acesta nu a pătruns, datorită faptului că în limba romînă exista un cuvînt pentru noţiunea respectivă, *fabrică*, folosit de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea [22]. Din documentele privind economia în Ţările Romîneşti în secolul al XIX-lea, se poate constata că *fabrică* a fost folosit pentru ateliere, manufacturi, mici întreprinderi [23], aşadar, impropriu în unele cazuri. Din acest punct de vedere, se pare că *maşină* „întreprindere, fabrică" fiind întrebuinţat paralel cu *fabrică*, a cunoscut aceeaşi sferă largă în ceea ce priveşte realităţile materiale numite.

LISTA ABREVIAŢIILOR FOLOSITE

I *Periodice*

AA = „Amicul agricultorului", Ziar agricol romîn, anii 1890, 1898—1903, 1909, 1910.

Ag. = „Agrarul", Organul Societăţii agrare a marilor proprietari, anii 1902—1905.

MO = „Monitorul. Jurnal oficial al Romîniei", anii 1867, 1868, 1869; din 1870 „Monitorul Oficial al Romîniei", anii 1870, 1871, 1875, 1880.

R = „Romînul", Ziar politic, comercial, literar, anii 1862, 1864, 1866, 1871, 1877, 1882.

---

[22] Vezi N. A. Ursu, indicele la *op. cit.*, s.v.

[23] Vezi *Documente privitoare la economia Ţării Romîneşti* ..., vol. II, indicele, la p. 998, unde găsim *fabrică* de bere, de cuţite, de frînghii, de găitan, de limonadă, de lumînări, de site, de şaluri, de testemeluri etc.; v. şi L. Boicu, *op. cit.*, passim.

II *Cărţi*

BC = Ioan Brezoianu, *Curs elementar de agricultură şi de economia rurală, tradus de...*, după F. V. Raspail, Bucureşti, 1850.

BR = Ioan Brezoianu, *Rudiment agricol universal prin întrebări şi răspunsuri... tradus de ...*, după Travanet, Bucureşti, 1850.

IE = Ion Ionescu de la Brad, *Exposiţiunea naţionale din 1865 în Iassi*, Catalog oficial publicat de ..., Iaşi, 1865.

IM = Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura romînă din judeţul Mehedinţi*, Bucureşti, 1868.

IP = Ion Ionescu de la Brad, *Proiect de cultură pentru esploataţiunea moşiei Pantelimonului*, Bucureşti, 1865.

MM = George Maior, *Manual de agricultură raţională*, vol. I, Bucureşti-Braşov, 1897.

„NEAOȘISME"

DE

Acad. IORGU IORDAN

În articolul cu acest titlu, apărut în nr. 2/1963 al revistei noastre, am arătat inconvenientele, nu numai de ordin stilistic, pe care le exprimă goana după exprimarea „frumoasă", acolo unde ea nu are ce căuta, și am dat o serie de exemple din publicistica noastră actuală. Adaug la citatele produse în acel articol alte cîteva, descoperite ulterior, și tot cu scopul de a atrage atenția amatorilor de rarități lingvistice că rezultatul obținut de ei este departe de a le satisface, cu adevărat, dorința de a se remarca prin folosirea unui limbaj corespunzător celor mai înalte exigențe estetice. Impresia de „căutare", adică de artificialitate, se impune din primul moment unui cititor avizat, care, dacă este și ceva mai în vîrstă și deprins cu un anumit stil dinaintea ultimului război, simte și o ușoară indispoziție de ordin politic.

Familia verbului *a drumeți*, ilustrată în articolul citat prin numeroase extrase din publicațiile noastre periodice, este mai bogată decît am crezut atunci, căci are și un supin, sinonim perfect al lui *drumeție*: *iubitori ai drumețitului* („Contemporanul", 24 mai 1962, p. 2).

Pentru „a crea", „a elabora" (o operă științifică, literară, artistică etc.), neaoșiștii recurg la verbe cu... *iz*[1] (!) arhaic, ba chiar puțintel bisericesc, care li se pare că „fac foarte frumos" din punct de vedere stilistic. Iată două mostre: *pot zămisli lucrări românești* (*ibidem*, 1 iunie 1962, p. 6); *oratoriul „Grivița noastră" a fost plămădit ca un poem lirico-dramatic* (*ibidem*, 22 februarie, 1963, p. 6).

Cînd este vorba de diverse regiuni ale țării noastre (și nu numai ale ei), mai ales dacă ele se caracterizează prin unele aspecte specifice, care trezesc sau pot trezi un interes deosebit, cu nuanță „poetică", apar,

[1] Și acesta un neaoșism foarte căutat de „esteți", care ar trebui, în interesul lor, să știe că în vorbirea simplă a maselor *iz* are sens peiorativ („miros neplăcut, urît": se spune, de pildă, despre un butoi care, nefiind spălat bine după ce a avut în el varză, murături etc., miroase a mucegai).

ca prin... farmec, echivalentele corespunzătoare ale termenilor curent întrebuințați, și anume *meleaguri* și *plaiuri*: *Meleaguri tadjice* (titlul unui articol din „Scînteia" cu data de 23 sept. 1963, p. 3); *Sărbătoare pe plaiuri hunedorene* („Contemporanul", 28 sept. 1962, p. 1). Aceleiași categorii de cuvinte îi aparțin *obîrșie*, *a ostoi*, *trudă*, *vlăstar* ș.a. din citate ca următoarele: *de obîrșie folclorică* [2]; *și-a ostoit truda* („Contemporanul", 8 noiembrie 1963, p. 3); *un nou vlăstar al industriei chimice* [3].

Uneori ne întîmpină cuvinte sau expresii care nu se înțeleg, fie pentru că nu mai circulă de loc astăzi, fie din cauza caracterului lor regional foarte strict. De pildă: *Estimp el îi va încălzi mîinile*; *Estimp ea o să se mire...* (ambele în același text, la mică distanță unul de altul; „Luceafărul", 15 noiembrie 1962, p. 1); *într-o mică de ceas sîntem la Galați* („Gazeta literară", 15 august 1963, p. 1). Dicționarele limbii noastre explică pe *estimp* prin „în acest an". Urmează, deci, că iubitorul de cuvinte rare i-a schimbat sensul, probabil în urma unei analize etimologice personale (*estimp* = *ăst timp*, adică „în timpul acesta"). Cît despre *într-o mică de ceas*, avem a face cu un arhaism moldovenesc din secolul al XVII-lea, pe care autorul reportajului (muntean autentic!), descoperindu-l într-un dicționar (cred că al lui I.-A. Candrea — Gh. Adamescu: *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, unde *într-o mică de ceas* este prezentat ca expresie moldovenească a c t u a l ă, căci nu se dă nici o indicație de natură cronologică), a crezut că trebuie numaidecît să-l folosească.

De la locuțiunea adjectivală *cum se cade*, un publicist de pe vremuri (Barbu Lăzăreanu, dacă nu mă înșel) a „creat", împotriva normelor de formare a cuvintelor, subst. *cumsecădenie*, care mai are dezavantajul de a fi pur și simplu urît. „Creația" a prins și mai mult n-a prins, cum probează faptul că apare extrem de rar (astăzi mult mai rar decît între cele două războaie, cînd a luat naștere). *Dicționarul limbii romîne literare contemporane* și, după el, *Dicționarul limbii romîne moderne* l-au înregistrat totuși, nu știu după ce criterii (primul are și un citat din G. M. Zamfirescu) [4]. Așa s-ar explica, poate, apariția lui la unii dintre publiciștii noștri de azi: *alta decît aceea a cumsecădeniei obișnuite* („Gazeta literară", 18 aprilie 1963, p. 6; folosit încă o dată în același articol).

Aș mai aminti, tot din domeniul vocabularului, întrebuințarea verbului *a isca* cu sensul „a da naștere", „a produce", „a crea": *Cel care a iscat cîndva acele dureroase „Cîntece de pierzanie"* („Contemporanul", 12 iulie 1963, p. 3). Acestui uz, care, după *Dicționarul limbii romîne* (al Academiei), apare numai la cărturari, începînd cu unii reprezentanți ai Școlii ardelene [5], i se poate aduce și o critică de natură gramaticală: în

[2-3] Am neglijat să notez revista, respectiv gazeta în care am dat peste aceste exemple.

[4] Printre colaboratorii la aceste două lucrări lexicografice figurez și eu (ca membru al comisiei care a făcut revizia finală). Nu-mi aduc aminte să fi discutat în colectiv cazul acestui cuvînt (de altfel nici pe al altora). Oricum, am fost și atunci, cum sînt și acum, de părere că ne găsim în fața unei „creații" lexicale nefericite.

[5] Răspîndirea lui actuală, destul de mare, se datorește imitatorilor, foarte numeroși, ai lui Tudor Arghezi, în scrisul căruia întîlnim frecvent pe *isca* cu valoare tranzitivă și cu accepția dată în text.

limba literară verbul acesta s-a fixat sub forma reflexivă (*a se isca* „a se stîrni”), așa cum circulă el din capul locului în vorbirea populară.

Există și neaoșisme sintactice. Am înregistrat (era să spun am c o n s e m n a t, cum se spune mereu astăzi) deocamdată folosirea lui *de* în locul lui *dacă*. Aceste două conjuncții sînt perfect sinonime, și sinonimia lor constituie o caracteristică a tuturor variantelor limbii noastre. Ele diferă însă din punct de vedere stilistic: *de* este mai „popular” decît *dacă* și totodată exprimă în primul rînd nuanța de dorință [6] (la *dacă* predomină sensul condițional). Peste această diferență, esențială, se trece foarte ușor, desigur și din cauză că publiciștii noștri, zoriți să scrie „frumos”, n-o sesizează. Iată exemple (toate din „Contemporanul”): *Tatăl ... vine acasă beat... și, de nu e zdrobit de căderea în vreun șanț...* (14 sept. 1962, p. 3); *De-am cita numai „Manifestul Partidului Comunist”...* (10 mai 1963, p. 1; în aceeași frază autorul continuă cu *dacă ne-am referi la pasionata lui activitate ziaristică din tinerețe*: s-ar părea că a intervenit nevoia de a varia exprimarea); *este aproape eminescian în simțire, de nu i-ar lipsi adîncimea* (*ibidem*, p. 3).

Astfel de dulcegării „poetice” supără, aș zice din fericire, nu numai pe specialiști de felul meu. În „Contemporanul” cu data de 28 februarie 1964, p. 4, o tînără (cel puțin ca apariție în publicistica actuală) colaboratoare (Ileana Costin) face observații similare cu ale mele, fără aerul didactic de care eu, ca profesor cu mare vechime, nu pot scăpa. N-am cerut voie autoarei (de altfel nici n-o cunosc), dar cred că fac un serviciu public reproducînd partea finală din articolul ei (*Astenii de primăvară*): „Șablonul brutal și primitiv piere din lipsă de oxigen, dar stafia lui lucrează reîncarnată în regina poetizărilor. Sub impulsul ei, autorul nu scrie: « scriu », ci « aștern pe hîrtie », nu spune « gîndesc », ci « mă poartă gîndul ». Sub impulsul ei, hainele se numesc veșminte, activitatea — creație, iar masa de lucru a scriitorului — șantier literar. Sub impulsul ei, nici reporterul nu mai spune scurt și prozaic « ninge », ci « cînd mîna măiastră a babei iarna a îmbrăcat » etc. (Pionierii din Timișoara). Orice subiect despre Iași conține obligator imaginea « în bătrînul și mereu tînărul Iași ». Reportera care-i lua interviu Otiliei Cazimir — un interviu de altfel impresionant — vorbea ca dintr-o carte scrisă rotund și caligrafic, o carte în care nimeni nu spune « vă amintiți? », ci « dacă vreți să desprindeți din noianul amintirilor ». Să nu exagerăm. Sigur că aceste metamorfoze nu conțin păcate capitale. De cele mai multe ori ele par numai niște ticuri profesionale, un soi de automatisme, de automatisme lirice, dacă vreți. Primejdios nu este automatismul, ci faptul că acolo unde începe automatismul încetează simțirea adevărată. Steinbeck spune aici ceva înțelept. Cel mai greu lucru cînd scrii este să distingi ce simți cu adevărat de ceea ce ți se pare că trebuie să simți în acea împrejurare”.

Ce-ar fi dacă directorul „Contemporanului” ar coopta în colegiul de redacție pe tovarășa Ileana Costin și i-ar da sarcina să „depoetizeze” stilul numeroșilor colaboratori ai revistei?

---

[6] Cf. *de-ar veni odată primăvara!; de s-ar termina cu șederea în spital, că nu mai pot răbda!*

ILUMINIȘTII ROMÎNI ȘI PROBLEMA „CULTIVĂRII" LIMBII (I)

DE

ADRIAN MARINO

Idealul „regenerării", atît de specific ideologiei iluminismului romînesc, înscrie problema „cultivării" limbii romîne drept un punct fundamental al programului său cultural. Răspîndirea „luminilor" prin școală, literatură, presă și toate celelalte manifestări spirituale impunea o perfecționare imediată și sistematică a instrumentului lingvistic. În stadiul exprimării rudimentare, a vocabularului sărac, lipsit de nuanțe, limba romînă, chemată să traducă noi idei și conținuturi sufletești, nu mai putea rămîne în vechile sale forme. Progres cultural, fără limbă evoluată, îmbogățită, „cultivată", era cu neputință. Este cauza fundamentală pentru care iluminismul romînesc consacră problemei lingvistice o atenție specială, prin preocupări și sforțări considerabile, permanente, inițiind propriu-zis discuțiile sistematice despre limbă în cultura romînă.

Ceea ce caracterizează acest foarte viu interes pentru limbă este deci conținutul său eminamente ideologic. Punctul de plecare nu este lingvistic, științific, ci patriotic și cultural și nici nu putea fi altul. Tendințele epocii iluministe sînt pe planul culturii în mod esențial programatice și între ideile de „regenerare", „progres", „luminare", „cultură" și aceea de „limbă națională" exista o strînsă legătură. De foarte multe ori noțiunile se confundă și devin sinonime, într-atît pasiunea animatorilor avea în mod permanent în vedere doar obiectul esențial: regenerarea societății și a culturii romînești vechi, prin restructurarea sa pe noi baze de esență burgheză. Este și explicația pentru care problema limbii joacă acum un rol capital.

Pentru cărturarii epocii, „cultivarea" limbii devine o problemă-cheie, esențială, și afirmarea acestei idei este unanimă. Pregătirea filologică a celor mai mulți dintre participanții la discuție este minimă, improvizată, adesea inexistentă. Cu toate acestea, aproape nu există intelectual al epocii care să nu se pronunțe, oriunde are prilejul, în sprijinul acestui ideal. Cu

toţii nu apărau, în fond, decît un principiu, o teză, de cel mai larg interes general, faţă de care ştiinţa filologică propriu-zisă trecea pe plan cu totul secundar. De foarte multe ori, ea era chiar ignorată cu totul.

Aceste precizări sînt necesare pentru a situa şi a înţelege exact modul cum iluminiştii romîni gîndeau şi puneau problema limbii şi a „cultivării" ei. Ea nu poate fi bine înţeleasă decît în contextul ideologic al epocii, întrucît este, în primul rînd, o problemă de ideologie. Preocuparea centrală în iluminismul romînesc cu privire la limbă este aceea de „cultivare", conţinutul său fiind esenţial de ordin ideologic. Integrate în atmosfera de idei a epocii, preocupările despre limbă cîştigă în dimensiuni şi perspectivă. Ele se lărgesc şi mai mult prin raportare la teoriile şi tendinţele iluminismului european în materie lingvistică. Acest fapt dă o nouă fizionomie întregii probleme lingvistice la începuturile culturii romîne moderne [1].

În iluminismul romînesc sentimentul naţional-patriotic joacă un rol fundamental, situaţie asemănătoare cu aceea din întreg iluminismul european, sub influenţa revoluţiei franceze. Acum se exaltă noţiunea de „patrie" şi, implicit, ideea de limbă naţională. În şcoli, „gramatica generală", filozofică, gen secolul al XVIII-lea, tinde să fie înlocuită cu „gramatica franceză". Şi, în plină perioadă napoleoniană, se afirmă că „este sigur că limba face patria"[2]. În 1791, apare chiar noţiunea de „grammairien patriote"[3]. Schimbînd ce este de schimbat, toţi gramaticii romîni ai perioadei iluministe, şi nu numai ai Şcolii ardelene, sînt tocmai astfel de „gramatici-patrioţi", interesaţi, din motive înalt patriotice, în „cultivarea", sub toate formele, a limbii şi deci a „neamului romînesc".

Frecvenţa unor anumite definiţii, invocarea permanentă a principiilor de „polire" şi „cultivare" arată limpede sensul preocupărilor. Plecînd de la principiul că „limba şi naţia cu acelaşi pas păşesc"[4], Paul Iorgovici îşi face un program filologic pe baze pur naţionaliste-iluministe:

„Eu din ardoarea pentru naţia mea n-am păstrat osteneala pentru a aduce limba aceasta în stare mai bună"[5].

Punîndu-şi „pururea înaintea ochilor minţii înălţimea şi mărirea limbii şi a naţiei de unde am căzut", Paul Iorgovici trage concluzia: „Dacă te atinge cîtva lauda neamului romînesc", atunci trebuie să te preocupe

---

[1] Raportări de ordin general între „curentul latinist" şi ideologia secolului al XVIII-lea face în trecere L. Şăineanu, *Istoria filologiei romîne*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1895, p. 119—120; acum în urmă Al. Rosetti şi B. Cazacu, *Istoria limbii romîne literare*, I, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1961, p. 373. La generalităţi în materie de limbă se menţine şi D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 183—307.

[2] Ferdinand Brunot, *Histoire de la langue française des origines à 1900*, Paris, A. Colin, 1927, t. IX, 1, p. 2, 338—339.

[3] *Literaturgeschichte als geschichtlicher Auftrag*, Werner Kraus zum 60. Geburtstag, Berlin, Rütten und Loening, 1961, p. 121.

[4] Paul Iorgovici, *Observaţii de limbă romînească*, Buda, 1799, p. 81.

[5] Idem, *op. cit.*, p. 13.

„cu dedinsul... cultura limbii romînești"[6]. Acest principiu poate fi privit ca un adevărat *motto* al Școlii ardelene în domeniul lingvisticii, verificabil la tot pasul.

Întreg efortul filologic al epocii (gramatici, dicționare, proiecte ortografice) are ca scop suprem „binele poporului romîn". Toate contribuțiile care se aduc au o destinație politică precisă : trezirea conștiinței naționale, afirmarea drepturilor poporului romîn, ridicarea prestigiului său prin demonstrarea latinității noastre. La această acțiune participă nu numai „filologi", ci și amatori, profesori, medici, întreaga intelectualitate ardeleană a epocii. Ștefan Crișan-Körösi începe un *Dicționar romînesc-latinesc-unguresc*, animat de „zelul și înflăcărarea... pentru promovarea gloriei poporului romîn"[7]. *Lexiconul de la Buda* este conceput la fel, „spre apărarea și polirea nației"[8]. Avea largă circulație ideea de bază că „numai acolo încetează o nație, unde înceată limba care o unește". Aceasta era și opinia medicului Vasilie Popp [9]. Iat-o și pe aceea a „literatului" Th. Aaron : „Cel mai dintîi... modru... spre cultivarea și procopsirea nații fiecăruia" este „cultivarea limbii" [10], și citatele se pot înmulți.

Astfel de preocupări și idei aparțin în chip evident și mărturisit curentului care le determină și le animă ideologic. Pretutindeni nu se vorbește decît de „renaștere" și „regenerare" națională și interesul pentru limbă nu-și găsește, în esență, decît o singură explicație generală, aceea de ordin patriotic. Cultivarea limbii naționale reprezintă un act de afirmare națională, de progres cultural, de renaștere romînească. Este o idee pe care manifestele și declarațiile de principii iluministe ale epocii o afirmă cu solemnitate. Pentru Emanoil Gozsdu în *Cuvîntare de rugăciune a Nației Romînești către strălucitii boeri ai Țărei Romînești și a Moldovei* (1829) [11] :

„... Iubirea limbei patrioticești și prin aceasta cultivitele științe, cîștigă adevărata prețuire a nației, încă și înaintea acelor neamuri, care cu ochi pismareți se uită la puterea ei. Aceasta lățește plăcutele raze a luminării și a culturii spre toată natia și face pe țeara sa patria științelor și a sufletelor mari"[12].

Nu este posibilă dezvoltarea culturii naționale fără cultura limbii : „Cultura limbii și cultura națiunii — afirmă și Eftimie Murgu — stau în aceeași categorie : cultura linguae et cultura nationis pari passu ambulant"[13].

---

[6] Paul Iorgovici, *Observații de limbă romînească*, Buda, 1799, p. 32, XIII.

[7] Coriolan Suciu, *Un filolog puțin cunoscut : Ștefan Körösi (Crișan)*, în „Romînia literară", Aiud, 1930, p. 47.

[8] Zenovie Pîclișanu, *Din istoria Dicționarului de Buda*, în „Transilvania", LII, 1921, p. 267.

[9] Ion Mușlea, *Viața și opera doctorului Vasilie Popp*, în „Anuarul Institutului de istorie națională Cluj", V, 1928—1930, p. 119.

[10] Th. Aaron, *Scurtă apendice la istoria lui Petru Maior*, Buda, 1828, *Către cetitori*.

[11] G. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*, București, 1937, p. 34—35.

[12] I. Lupaș, *Emanuil Gozsdu*, în An. Ac. Rom., Mem. Secț. ist. s. III, t. XXII, București, 1939—1940, p. 714.

[13] G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 52.

A tinde la o renaştere naţională şi a nu da atenţia cuvenită limbii şi literaturii romîneşti este deci un nonsens, o eroare tragică, deoarece:

„Cu toţii ştiu şi pricep — scria Gh. Bariţ, în numărul de început al „Gazetei de Transilvania" (15 martie 1838) — cum că renaşterea unei naţii pe o cale mai uşoară şi mai scurtă nu este altfel cu putinţă, decît prin însăşi lucrarea şi îmbogăţirea limbei şi literaturei sale".

Legiuirile restrictive ruinează întreg programul de luminare al maselor:

„Să nu creadă cineva vreodată că romînului... educaţie oareşcare politică i se va putea da în vreo altă limbă decît numai în limba maicii sale... orice altă încercare spre astfel de scop ar însemna a vrea să reîmpingi pe romîn în veacul cel întunecos" [14].

Concepţia aparţine celui mai autentic iluminism. Cultivarea limbii nu este altceva decît aspectul lingvistic al „luminării", care rămîne mijlocul de bază al tuturor problemelor.

Tendinţe ideologice identice se ivesc în aceeaşi perioadă, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, şi în celelalte două ţări romîneşti. Ele nu sînt sistematizate, dar calitatea lor este neîndoielnic egală. Se ştie că „testamentul" lui Ienăchiţă Văcărescu lăsa moştenire urmaşilor săi:

„Creşterea limbii romîneşti
Şi-a patriei cinstire".

Motive patriotice prezidează şi la elaborarea gramaticii sale, izvorîtă din „iubirea patriei, a vecinătăţii şi a romînilor ce vorbesc cu această limbă"[15]. Generalizarea acestor principii se constată într-o măsură tot mai sporită în primele decenii ale secolului următor, unde este propagată cu insistenţă concepţia cultivării limbii ca act patriotic. La ea subscriu traducători, poeţi, totalitatea oamenilor de cultură. În unanimitatea lor, ei împărtăşeau opinia lui Paris Mumuleanu cum că „am lăsat de tot în nebăgare de seamă limba noastră". Toate neamurile au mîndrie naţională, îşi cultivă limba, „iar noi limba noastră, lucru ce este început, nu-l putem duce la desăvîrşire?"[16] Concluzia are semnificaţia unui adevărat act de acuzare: „Necunoştinţa limbii ne-au făcut să uităm datoriile naţionale şi să fim neutri. Să rîdicăm doar boala de pe ochii noştri, să vedem desvolt folosul..." [17]

Cultivarea limbii devine atunci un imperativ elementar, de la care nici un „patriot luminat" nu se poate sustrage:

„Această îndătorire iaste din cele mai temeinice a unora patrioţi; ia se împlineşte — mărturisea Leon Asachi în calitate de traducător — cu cea mai învăpăiată rîvnă de către neamurile ce doresc a să cultiva"[18].

---

[14] George Bariţ, *Scrieri social-politice*, Studiu şi antologie de Victor Cheresteşiu, Camil Mureşan, George Em. Marica, Bucureşti, Editura politică, 1962, p. 12—13.

[15] Ienăchiţă Văcărescu, *Observaţii sau băgări-dă-seamă asupra regulelor şi orînduelelor gramaticii romîneşti*, Rîmnic, 1787 (*Dedicaţie*).

[16] Paris M muleanu, *Caracteruri*, Bucureşti, 1825, p. 67—69.

[17] Idem, *ibidem*, p. 58.

[18] *Bordeiul indienesc*, alcătuit în limba franţeză prin I.B.H. de Sen Pier, iar acum pe rumînie tradus de prea cuviosul Leon Asachi..., Iaşi, 1822, *Către cititoriu*.

La Gh. Asachi, C. Negruzzi principiul că „o națiie fără limbă nu mai este națiie"[19] are, la fel, un caracter de dogmă, dar cel care o va propaga cu cea mai mare stăruință va fi I. Heliade Rădulescu. El este autorul la care se observă cel mai bine convertirea în sens patriotico-național a întregii preocupări iluministe în materie de limbă, exprimată în texte absolut revelatorii. După Heliade, „limba desăvîrșită este una din cele ce caracterizează o națiie"[20]. El recunoaște romînilor sentiment patriotic doar în măsura „pe cît și-a cultivat și își cunosc limba". „Se va pierde limba, a perit și rumînul". Prin urmare : „Cine voiește să aducă pe romîni pe calea civilizației și a mîntuirei trebue să le formeze și să le desăvîrșească limba"[21]. Din aceste principii și dintr-o serie de mărturisiri se poate deduce că pasiunea filologică a lui Heliade era de fapt ideologico-politică, fapt care explică în bună parte exagerările sale de tot felul. În 1848 scria : „Adevărat că de la un timp încoa vă vorbesc mai mult de limbă, însă vorbesc de naționalitate"[22].

Chiar și după revoluție, în 1852, el va profesa în continuare același iluminism din ce în ce mai anacronic, conform căruia toate problemele naționale se rezolvă prin „cultura" limbii : „În starea în care e naționalitatea noastră numai limba ei cultivată o va putea mîntui. Pînă va fi în stare de gerg sau de jargon, e totdeauna în pericol de a fi părăsită, strîmbîndu-se și adoptîndu-se alta și atunci unde mai e romînismul, unde mai e naționalitatea?"[23]

Acest punct de vedere, care este al întregului curent latinist, se va prelungi pînă la Hasdeu : „Limba unui popor se confundă cu naționalitatea lui"[24]. Este, de fapt, premisa de la care pleacă întreg iluminismul romînesc în problema limbii.

★

Înțelegem acum entuziasmul și unanimitatea cu care conceptul fundamental de „cultură" începe să fie asimilat și propagat în această perioadă și de ce prima aplicare a acestui esențial principiu iluminist a trebuit să fie cu necesitate limba, în speță limba romînă. Dacă „națiia" și „limba" sînt realități substanțial identice și dacă supremul imperativ al epocii este „lumina", „cultura", se înțelege că „națiia" va participa la „cultură", la opera de „cultivare" și „luminare", în primul rînd prin „cultivarea" limbii. Limba devine cel dintîi obiect în ordinea preocupărilor iluministe, supremul ideal al „regenerării" naționale, depășind ca prioritate și importanță toate celelalte aspirații culturale ale epocii derivate din același program (școală, literatură, studii istorice etc.). Fără o permanentă raportare la aceste orientări ideologice de bază, nu vom înțelege

[19] C. Negruzzi, *Scrisoare către Gh. Asachi*, în *Uricariul*, VIII, 1886, p. 219—220.
[20] *Scrisori ale lui Heliade Rădulescu către Costachi Negruzzi*, în „Convorbiri literare", XII, 1878—79, p. 376.
[21] I. Heliade Rădulescu, *D-lui Directorului P. Poienarul*, în „Curierul romîn", X, 70, 29 aprilie 1839, p. 282.
[22] Idem, *Biblioteca portativă, Literatura, Critica*, I, București, 1860, p. 235.
[23] Idem, *Scrisori din exil*, cu note de N. B. Locusteanu, București, 1891, p. 188.
[24] B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, București, 1881, vol. III, p. VII.

sensul profund al „febrei filologice" care se constată către 1840, consecutivă „creşterii sentimentului de naţionalitate" în ţările noastre [25]. Aşa se şi explică faptul că problema „cultivării" limbii este reluată în expresii aproape stereotipe în zeci de articole, prefeţe, lucrări, documente oficiale etc. [26]. Ne aflăm în faţa unui adevărat curent de idei, ai cărui partizani sînt toate categoriile de iluminişti pe care i-a produs această epocă de profunde transformări sociale şi efervescenţă culturală.

Ca metodă pentru „procopsirea limbii romîneşti", cum se exprima în 1808 Vasile Aaron [27], iluminismul ardelean pare să dea prioritate acţiunilor colective, organizate, conduse sistematic. Încă din 1795, *Înştiinţarea* „Societăţii filosofeşti a neamului romînesc în mare Principatul Ardealului" îşi propunea să scoată o publicaţie „Vestiri filosofeşti şi moraliceşti" în baza principiului: „Prin poliirea stilului şi deprinderea în învăţături s-au înălţat firea a mai multor neamuri, pînă la cea înaltă stare a nemuririi" [28].

Întreprinderea nu reuşeşte, dar iniţiativa este reluată, apăsîndu-se şi mai mult asupra aspectului lingvistic. În acest scop se iniţiază o „Societate pentru cultivarea limbii romîne", rămasă în stare de proiect, concepută — poate — după modelul „Societăţii pentru cultivarea limbii maghiare", legiferată de dieta din Cluj, în 1791 [29]. Manifestul societăţii romîneşti, anterior anului 1808, este semnat C.D. (iaconovici-Loga?), în calitate de „secretar" şi se preocupă de găsirea celor mai bune metode de „cultivarea limbii materne", program formulat într-un stil iluminist bine cunoscut: „Pînă cînd nu vor veni în ajutor şi alte împrejurări, trebue să începem cu mijlocul cel mai de frunte cu care putem face fericirea naţiei şi anume să începem cu cultivarea limbii noastre şi prin ea cu lăţirea tot mai mare a culturii, cîştigîndu-ne astfel vază şi merite".

Este deci vorba, în mod esenţial, de „cultivarea limbii materne" („Să fie cît se poate mai mare numărul acelora care vorbesc limba noastră"), metodă prin care se asigură „înălţarea naţiei" şi totodată „răspîndirea mai intensivă a ştiinţei" [30]. Cu alte cuvinte, „cultura" limbii constituie mijlocul prin care se pot atinge simultan ambele obiective. În acest text fundamental, fuziunea între iluminism şi patriotism prin intermediul limbii este exprimată cu o claritate desăvîrşită.

De aci o atitudine tipică pentru noua conştiinţă a epocii. Idealul „cultivării" limbii, raportat la starea de fapt a limbii romîne, ducea la o constatare tristă: limba noastră este săracă, nefixată, cu desăvîrşire

[25] *Literile şi slovele* în „Albina romînească", XVI, 96, 3 dec. 1844, p. 393—394.

[26] Cu toate lacunele sale, *Bibliografia limbii romîne literare*, I, 1780—1848, *Contribuţii la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1962, vol. III, p. 197—268, oferă o cuprinzătoare imagine a acestei realităţi istorice.

[27] Vasile Aaron, *Patima şi moartea Domnului şi Mîntuitorului nostru Isus Hristos*, Sibiu, 1808, *Către cetitoriu*.

[28] Cf. Romul Munteanu, *Contribuţia Şcolii ardelene la culturalizarea maselor*, Bucureşti, E.S.P.D., 1962, p. 224.

[29] *Istoria Romîniei*, vol. III, p. 614 (macheta).

[30] Z. Pîclişanu, *O veche societate pentru cultivarea limbii romîne*, în „Revista istorică", VII, 1921, p. 130, 132.

improprie noilor aspirații de cultură și creație. De aceea nu va exista iluminist romîn cu preocupări de limbă, care să nu se izbească, să nu semnaleze și să nu recomande, cu toate puterile, înlăturarea acestui esențial obstacol. Poziția este absolut curentă la iluminiștii romîni și ea se amplifică pînă la o adevărată teorie a progresului limbii, în care intră și ideologie, dar și foarte multă afectivitate patriotică, precum se constată încă la Petru Maior: „Pînă acum în limba romînească numai de lucruri de casă, de lucruri de jos, de care grăia toate moașele au fost deprinși a vorbi și cu alții și cu sine"[31].

Petru Maior suferea, așadar, din pricina sărăciei vocabularului ca semn al inculturii, al lipsei de idei. Conceperea de vocabulare, lexicoane, dicționare, atît de tipică Școlii ardelene, încît nu există iluminist ardelean care să nu elaboreze astfel de proiecte și în parte să le și realizeze, are tocmai scopul esențial al îmbogățirii limbii. Opera cea mai importantă a acestei tendințe, *Lexiconul de la Buda*, început în 1795 de Samuil Micu, completat și revizuit de V. Colosi, I. Corneli, Petru Maior, I. Theodorovici și A. Teodori, tipărit în 1825, răspundea în întregime acestui program. Limba nu mai reprezintă un scop în sine, ci un mijloc de cultivare a spiritului național. Dar pentru aceasta ea trebuia în prealabil „îmbogățită", „polită".

„A îmbogăți limba — scria în 1815 unul din autorii dicționarului, I. Corneli — înseamnă: A lumina națiia noastră care pentru exprimarea unor lucruri pînă acum e săracă și lipsită de termeni expresivi".

Or, „polirea limbii" are de scop tocmai învingerea acestor dificultăți și lipsuri ale expresiei, obstacolul esențial în calea lărgirii orizontului ideologic, a nuanțării și rafinării vocabularului, necesități care se fac tot mai simțite. De aceea I. Corneli dă asigurări că „lexiconul" va fi pe placul celor „iubitori de polire a limbii", căci el cuprinde „exchisite" și „explicarea a tot obiectul frumoase, lămurite și expresive cuvinte"[32]. Noțiunea de expresivitate și de estetică a limbii și-a făcut, cum vedem, apariția.

Preocupările lexicografice și filologice ale lui Budai-Deleanu au ca premisă aceeași observație cu privire la sărăcia și necultivarea limbii[33]. Este un adevărat loc comun al Școlii ardelene, care se mîngîia, în parte, de starea de lucruri existentă, subliniind mereu împrejurările istorice ostile: „Deci dar nu ne fie rușine de limba noastră, măcar că necultivată pînă acu nime nu ne poate imputa noao serăcimea ei, fiindcă Dacia..."[34] etc. etc.

Cauze identice duc la constatări identice și în Muntenia și Moldova. Aici întîlnim același limbaj la toți autorii interesați în problema „cultivării" limbii. Astfel, dr. St. V. Piscupescu observă, în 1829, că limba romînă

---

[31] Petru Maior, *Istoria besericei romînilor*, Buda, 1813, p. 183.

[32] Zenovie Pîclișanu, „Transilvania", III, 1921, p. 207.

[33] Ion Sîn-Georgiu, *Lexiconul romînesc-nemțesc a lui Ion Budai-Deleanu*, în RF, XI, 2, 1944, p. 391—412, Cele două prefețe; Ion Gheție, *I. Budai-Deleanu, teoretician al limbii literare*, în „Limba romînă", VII, 1958, 2, p. 24.

[34] Vasile Gergely de Csokotics, *Omul de lume* ..., Viena, 1819, p. 74.

este „săracă în cuvinte, nealese, nestatornicite pe un înțeles și nerostite de știință”[35]. De o „limbă încă neprelucrată” se plîngea, în 1832, și Gh. Asachi[36], la fel Obștească Adunare a Țării Romînești în același an[37]. Heliade, firește, pune și el în evidență faptul că romînii „n-au încă limba destoinică”[38].

Rațiunea întregii activități lingvistice și literare a epocii stătea tocmai în înlăturarea acestei stări de lucruri. Ea era stînjenitoare în primul rînd pentru scriitor, pus în trista situație de a nu se putea exprima conform intențiilor sale sau genului literar de predilecție. *Țiganiada* „este un feliu de poezie... ce se chiamă epicească” și aceasta „poftește un poet deplin și o limbă bine lucrată”. Dar „neajungerea limbii — mărturisea cu amărăciune Budai-Deleanu — cu totul mă desmîntă”[39]. Zilot Romînul se încearcă și el în stihuri „cu toate că — se scuză el — la Romînie, precum se află acum limba patriei prea cu greu se cade a poesi”[40]. Primii traducători se izbesc de aceleași greutăți atunci cînd încearcă „să aducă limba de la căzuta ei stare” la un nivel apropiat cerințelor culturii moderne. De această necesitate, între mulți alții, Leon Asachi, traducătorul cunoscutei *La Chaumière indienne* de Bernardin de Saint-Pierre, era perfect conștient[41], caz exemplar între multe altele.

În Muntenia și Moldova, ideea cultivării limbii naționale își făcea drum în condiții speciale, deosebit de dificile. Ea se lovea aici și de un alt obstacol puternic, marele prestigiu al limbii grecești, predominantă în școală și administrație. De aceea, iluminiștii munteni și moldoveni vor căuta să înlăture, în primul rînd, această apăsătoare tradiție, analogă cu preponderența în Occident a limbii latine, pe care, în Franța, de-abia politica școlară a Constituantei va izbuti s-o disloce[42]. În același spirit revoluționar începe și la noi, în al doilea deceniu al secolului al XIX-lea, polemica împotriva supremației limbii grecești, atacată acolo unde se credea de neînlocuit, în școală și cultură.

Introducerea învățămîntului în limba romînă, de către Gh. Lazăr, în 1818, a constituit, desigur, o breșă decisivă, dar prin aceasta partida nu era cîștigată încă teoretic. Stăruia mereu prejudecata întreținută de profesorii greci și de boierimea grecizată că limba romînă este improprie „învățăturii” înalte, fiind „incultă” și „sălbatecă”. De aceea, manifestările iluminismului lingvistic se vor caracteriza aici, în primul rînd, prin combaterea teoriei inferiorității limbii romîne, ale cărei calități încep să fie reliefate teoretic și demonstrate practic prin traduceri și compuneri originale în limba romînă.

---

[35] St. V. Piscupescu, *Oglinda sănătății și a frumuseții omenești*, București, 1829, p. XI.

[36] Gh. Asachi, *Înainte cuvîntare* la I. Kaidanov, *Istoria imperiii rosiene*, Iași, 1832.

[37] *Bibliografia limbii romîne literare, Contribuții* ..., III, p. 215.

[38] I. Heliade Rădulescu, „Curierul romîn”, X, 70, 29 aprilie 1839, p. 281.

[39] I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, ed. J. Byck, București, E.S.P.L.A., 1953, p. 64.

[40] B. P. Hasdeu, *Ultima cronică romînă din epoca fanarioților*, București, 1884, p. 2.

[41] *Bordeiul indienesc*, Iași, 1821, *Către cetitoriu*.

[42] Ferdinand Brunot, *op. cit.*, IX, 1, p. 112.

Spiritele patriotice, ca Eufrosin Poteca [43], vor susține, așadar, „frumusețea" limbii române [44], superioritatea ei asupra limbii slavone și grecești, ușurința învățării sale în raport cu cea greacă, precizia sa („din fire hotărîtă")[45]. Nu lipsesc, firește, nici constatările privitoare la necesitatea exprimării în limba națională, simțită mai ales de tînăra burghezie în formație. Această împrejurare înlătură ipoteza că ideea cultivării limbii române, care izvorăște dintr-o adîncă necesitate internă, s-ar datora unei simple influențe grecești, cînd, în realitate, la ambele popoare, nu acționa decît aceeași tendință ideologică de regenerare națională, animată, în condiții istorice particulare, de aceeași clasă burgheză. Vor exista deci idei analoge la apărătorii limbii grecești vorbite și la apărătorii limbii române. Dar a crede, de pildă, că episcopul Grigore al Argeșului, atunci cînd pledează pentru folosirea limbii române, nu folosește decît un decalc ideologic după Grigore Constandas [46] este o exagerare. În aversiunea sa împotriva limbii „moarte", care era pentru românii cea grecească veche, se simte de departe presiunea națională internă și noul suflu ideologic al epocii: „Iar după ce au cunoscut paguba ce urma la obște din pricina aceasta (folosirea limbii străine — *n.n.*), au început fiștecare neam a-și împodobi limba sa cea vorbitoare și a se apropia de filosofie. Deci dintr-o această urmare s-au făcut acum acolo științele de obște și se fălesc prin tîrguri, prin prăvălii, printre meșteri, prin ateliere și prin toate breslele".

Cu atît mai mult vor îmbrățișa această concepție scriitorii români și autorii de orice categorie, al căror mijloc firesc de expresie era limba română, singura înțeleasă și de noul public avut în vedere: „Că mai mult place muzelor a vorbi în fiștecare neam cu limba lui decît cu alta streină fiindcă numai limba Patriei iaste destulă a învăța pe cei ce doresc a le ști, spre a învăța cu deslușire și cum că fără limba Patriei nu numai puțin folositoare s-au arătat școalele și cărțile ci și fără nici un sporiu"[47]. Aceste rînduri, scrise numai la cîțiva ani după revoluția din 1821, demonstrează că procesul de punere în drepturi a limbii române era în plină ascensiune. Ca urmare, drepturile ei în învățămînt nu-i mai sînt oficial contestate. O anafora despre școli, din 1 ianuarie 1828, consacră în Moldova principiul „culturii limbei vorbirii neamului"[48]. El este afirmat și în Muntenia de P. Poenaru, care, din 1832, începe să vorbească în mod frecvent, în cuvîntările sale de sfîrșit de an școlar, despre necesitatea și binefacerile „culturii limbei românești"[49]. Autorii, în preocupările lor de popularizare și „lu-

[43] Eufrosin Poteca, *Către toți iubitorii miei frați din neamul românesc* . . . , prefață la Dim. Darvari, *Mai nainte gătire spre cunoștiința lui Dumnezeu*, Buda, 1898.

[44] C. Erbiceanu, *Note dintr-un manuscript*, în „Bis. Ort. Rom.", XXVII, 1903—1904, p. 213 (Datarea ms. 1780 este improbabilă, datorită limbajului și conținutului ideologic).

[45] Theodor Palladi, *Către toți iubitorii de lumină compatrioți cinste și închinăciune*, București, 1824, p. 14.

[46] Nestor Camariano, *Influența greacă asupra prefeții gramaticii lui Ioan Eliade Rădulescu*, București, 1945, p. 485.

[47] Grigore, episcop al Argeșului, *Logica* . . . , București, 1826, *Precuvîntare*.

[48] *Uricariul*, VII, p. 180.

[49] P. Poenaru, *Cuvînt zis în școala națională din Sf. Sava, la esamenul public*, în „Curierul românesc", IV, nr. 61, 4 sept. 1832, p. 229.

minare" „foarte folositoare binelui obștesc", sînt exponenții aceleiași stări de spirit în favoarea limbii romîne, „făcînd cultivare limbii și literaturei ei"[50]. Din această preocupare, care se generalizează, Heliade face un adevărat mesianism, precum se constată în *Vocabular de vorbe streine în limba romînă* (1847) : „Limba noastră e romană ca și cea latină însă subt altă fase : și acum e vorba numai de a o cultiva și a o cultiva va să zică a o curăți, a o înnobila, a-i da o educație după natura ei, și la educația aceasta să fim cu luare aminte ca la orice educație" [51].

Actualitatea acestui principiu, reluat între alții și de V. Alecsandri în 1860 [52], se verifică pînă după Unire și face parte din acel fond ideologic afirmat și propagat de burghezie pe durata întregii sale faze de ascensiune progresistă.

★

Aceste formulări exprimă doar aspirații generale de ordin intern, pe care conceptul iluminist de „cultură" le precizează, le consolidează, le dă un conținut și o finalitate ideologică. În dezvoltările și nuanțările sale, conceptul de „cultivare" a limbii își dezvăluie și mai mult originea teoretică iluministă. Ea începe să fie afirmată pe față, în primul rînd prin raportări, din ce în ce mai insistente, la stadiul atins de limba popoarelor de cultură. Acestea au pus în practică politica iluministă a culturii în materie de limbă și de aceea ele constituie pentru poporul romîn un exemplu.

În conștiința lui Petru Maior și a întregii Școli ardelene sporirea fondului lexical reprezintă un act esențial de iluminism patriotic și de progres al cunoașterii, în spirit de emulație : „Aceasta urmînd, nu numai limpede vei pricepe zisele cuvinte, ci și nouă cunoștință de multe cuvinte romînești agonisindu-ți, înțelepțește te vei îndemna, aprins de dragostea neamului tău, a îmbogăți dialecta Patriei tale, precum toate neamurile Evropei astăzi se nevoesc nu numai a-și curăți limba sa, a o netezi și a o polii, ci și la acea culme de deplinire a o înălța, cît să o facă de ajuns avută spre împărtășirea tuturor științelor iubitorilor de învățătură oamenilor săi"[53].

Același stimulent acționează și la Budai-Deleanu. El pleacă de la constatarea că „limba cultivată" este semnul tuturor neamurilor „politicite" unde înfloresc învățăturile [54]. Pătruns și de „focul patrioticesc" de a vedea „cîndva și întru poporul romînesc incai răsărind bunele învățături", Budai-Deleanu unește iluminismul patriotic cu spiritul de emulație european, într-o sinteză care este tipică pentru întreaga direcție a iluminismului romînesc în problema limbii :

„Văzînd că toate niamurile Europei au demult acum lexicoanele sale, numai la neamul nostru lipsește o carte ce se poate zice spița

---

[50] Stanciu Căpățineanu, *Mitologhie pe limba romînească*, (Sibiu), 1830, *Către cetitori.*

[51] I. Heliade Rădulescu, *Opere*, ed. D. Popovici, București, 1943, vol. II, p. 335.

[52] N. Iorga, *Memorii din epoca Renașterii noastre politice*, în „Revista istorică", XIX, 1933, p. 237—238.

[53] [Petru Maior] : *Învățătură pentru ferirea și doftoriia boalelor ce se încing prin țeară*, Buda, 1816, p. 130.

[54] Ion Gheție, în „Limba romînă" VII, 1950, nr. 2, p. 24.

cea de întîi a culturii, mă simțeam răpit cu totul spre acest scopos înalt" [55].

Impulsul „reabilitării" face ca epoca să treacă prin adevărate complexe de inferioritate, învinse de regulă prin ambiție intelectuală și ardoare patriotică. Este o stare de spirit întîlnită nu numai la filologi, ci și la toți oamenii de cultură. Printre aceștia se numără și Vasile Gergely de Csokotics, pentru care: „Cunoscut lucru este cum că mai toate națioanele Europei ș-au îndreptat și cultivat limbile sale. A noastră iar au rămas neprelucrată și serecuță".

„Cultivarea" limbii devine astfel o problemă de prestigiu internațional, gîndită, formulată și trăită pe coordonate europene: „Mai încolo lipsa prefacerii limbii și aceia ne sfătuește: că după deplinirea limbei unei nații încheie celelalte la cultura cea din lăuntru. Că de ce e mai prelucrată careva limbă, de aceea se mai cinstește și nația aceia se face lăudată, plăcută ș numită altora. Așadar să nu fim leneși a îndrepta, înmulți și togmi limba noastră cea veche românească și (să) nu ne lăsăm mai înapoi decît toate națiile Europei" [56].

Scriitorii din Muntenia și Moldova, cu vocație de pionieri ai limbii, sînt mișcați de același complex al inferiorității culturale naționale, precum Mumuleanu, în *Odă rîvnitoare spre învățături:*

Ce rușine să vedem
Alte limbi cum se slăvesc
Iar noi încă nu putem
Să dăm rod gramaticesc" [57].

Ideea revine și în prefața la *Caracteruri*: „Să ridicăm voalul de pe ochii noștri, să vedem folosul ce au căpătat celelalte neamuri prin cultivarea limbelor lor" [58].

Ne aflăm în faza cînd traducătorii de opere străine suferă constatînd că limba romînă nu este băgată în seamă de „Evropa" și nu este citată printre celelalte limbi neolatine. Această constatare inspiră lui Gr. Pleșoianu o notă amară: „Dacă cei mai dintîi ai Patriei noastre după vremi și-ar fi cunoscut datoriile către neam și ar fi pus în lucrare învățătura frumoaselor științe pe limba românească, acum am avea bucurie să vedem și pe această limbă trecută în rîndul surorilor ei născute din aceeași mumă latină..." [59].

Idealul integrării culturale pe plan european, atît de specific iluminismului romînesc, are la bază tocmai astfel de procese de conștiință, a căror răsfrîngere asupra ideilor despre limbă este una și aceeași: un „stil mai potrivit cu civilizația veacului" [60]. Formula lui C. Negruzzi este

[55] Elena Stîngaciu: *Prefața la lexiconul romînesc-nemțesc*, în „Limba romînă", IX, 1960, nr. 2, p. 37.

[56] Vasile Gergely de Csokotics, *op. cit.*, p. 75—76.

[57] Cf. Gh. Bogdan-Duică și S. Popa Lisseanu, *Viața și opera lui Gheorghe Lazăr*, București, 1924, p. 330—331.

[58] Paris Mumuleanu, *op. cit.*, p. 58.

[59] Grigore P. Pleșoianu, *Cele dintîi cunoștințe pentru trebuința copiilor care încep a citi*, [București], 1828, p. 124—125.

[60] C. Negruzzi, *Din operile lui Victor Hugo, Maria Tudor*, București, 1837, p. V.

una din acelea care rezumă un aspect al întregii concepții iluministe despre formarea limbii romîne literare moderne.

★

Analogii izbitoare cu teoriile despre limbă ale epocii, în care pot fi identificate și primele izvoare iluministe precise în formarea conceptului romînesc de limbă „cultivată", privesc mai ales aspectul ei unitar, obligația pentru limbă de a fi omogenă, comună întregului popor. Problema s-a pus intens în timpul revoluției franceze, cînd idealul patriotic și egalitar a dus cu necesitate la concepția unității limbii, care să reflecte unitatea spiritelor și a legislației politice. Concepția „gramaticii naționale" este prin definiție ostilă jargoanelor, idiomurilor, *patois*-urilor.

Este locul a arăta că iluminiștii aveau despre societate o concepție organicistă, utopică, care la epoca respectivă împlinea o funcție progresistă întrucît nega ideea de privilegiu și subordona clasa boierească primatului unității naționale. Limba este unul dintre aceste mijloace și în întreaga pledoarie pentru unificarea limbii romîne este implicată poziția antifeudală. În mod evident, principiul „limbei de obște", de care vorbeau Budai-Deleanu [61] și alții, avea un conținut democratic. Acesta era cu atît mai acceptabil pentru spiritele iluministe moderate, cu cît el presupunea o evoluție socială lentă, prin reforme culturale, în ultimă analiză prin „luminare". În această metodă își punea mari nădejdi și C. Negruzzi, care scria, în 1836, lui Heliade: „Regulînd limba poate (se vor) învoi și duhurile". Limba comună este o „pravilă pentru toți"[62]. Ostil principiului creării unei limbi savante, „pedante", etimologice, a elitei intelectuale, separată de popor și de graiul său, se pronunță și Al. Russo. El se ridică împotriva: „Cercării de a împărți neamul în două limbi, cînd dimpotrivă încercările ar trebui țintite la înrudirea limbei obștești" [63].

Și în chestiunea înlăturării provincialismelor, autoritatea invocată este tot iluministă, în speță Voltaire. Traducînd *La Henriade*, comisul Vasile Pogor recunoaște superioritatea acestui exemplu, pe care dacă nu l-a pus întru totul în practică vina este numai a lipsei dicționarului, singurul în măsură să despartă provincialismele de fondul literar comun: „... Alcătuitorul *Henriadii* s-au ferit de rostiri provințiale și gascone și că asăminea ar fi trebuit să urmez și eu. Îmi rămîne dar asupra acestei încungiurări a vă face o luare aminte: Volter avea în mîna sa spre povățuire de întrebuințarea și alegirea cuvintelor pe lîngă mulțimea scriitorilor celor mai vechi decît dînsul și un cuvîntariu al Academiei, care acela iaste arbitrul întrebuințării și a cuvintelor în oseb și a rostirilor nevedite dintr-însile"[64].

---

[61] Elena Stîngaciu, *loc. cit.*, p. 46.

[62] Ion Eliade Rădulescu, *Scrieri politice, sociale și lingvistice*, ed. George Baiculescu, Craiova, „Scrisul romînesc", p. 48.

[63] Alecu Russo, *Scrieri alese*, ed. Geo Șerban, București, E.S.P.L.A., 1959, p. 59.

[64] Marta Anineanu, *Un contract editorial și o corespondență literară între Vasile Pogor și Eliade Rădulescu*, în „Studii și cercetări de bibliologie", V, 1963, p. 284.

Heliade intervenise în textul traducerii, eliminase cu de la sine putere provincialismele (la fel procedase și cu reeditarea lui Țichindeal) [65] și acest fapt nemulțumise pe Vasile Pogor, traducătorul moldovean. Acesta aderă la principiul unificării limbii, dar numai pe bază de „sfătuire", de „învoire între acei ce se bizuie a-și da în obștie gîndirile noastre". Fixarea limbii literare comune cade în sarcina unei „academii", singura în măsură să decidă în problemele unificării limbii.

★

Direct iluministă, sprijinită pe izvoare precise, este ideea perfecționării limbii care afirmă posibilitatea și necesitatea „cultivării" limbii, scoaterea sa din stadiul primitiv, incult, prin dezvoltare continuă și sistematică. În istoria ideii de progres la noi, problema limbii joacă un rol esențial, constituind de fapt prima ilustrare proprie a temei progresului în cultura romînă, cea dintîi formă de progres cultural pe care iluminismul romînesc o recunoaște. Fără postulatul progresului, idealul „cultivării" limbii ar fi fost cu neputință, fără sens. „Cultivare" și „progres" în limbă devin principii sinonime, în prelungirea directă a ideologiei secolului al XVIII-lea, a cărei pătrundere începe să fie atestată documentar.

Prima autoritate este, neîndoielnic, Condillac, a cărui concepție despre progres în limbă străbate atît în *Grammaire*, partea I din *Cours d'étude pour l'instruction du Prince de Parme* cît și în *Essai sur l'origine des connaissances humaines*. Principiul de bază este strict de ordinul cunoașterii intelectuale. Spiritul progresează datorită capacității lui analitice. Această facultate universală este garanția progresului oricărei limbi, căci „noi nu căpătăm cunoștințe decît în măsura în care analizăm și deci toate limbile pentru a ajunge la aceeași perfecțiune trebuie să facă aceleași analize intelectuale"[66]. Progresul în idei este deci același lucru cu progresul în limbă, noțiune care în *Essai* este dezvoltată pe larg (II-e partie, section première) [67]. Discipolul său Destutt de Tracy, în a sa *Grammaire* (chap. VI), se ocupă și el de „Creația unei limbi perfecte și despre îmbunătățirea limbilor noastre vulgare"; la fel prin procedee intelectuale: stabilirea legilor, clarificarea ideilor etc. [68] Heliade își trage multe din ideile sale despre limbă tocmai din aceste izvoare, pe care, de altfel, le și mărturisește:

„Dacă acestea sînt niște serviciuri pentru limba romînă, sîntem datori ființa lor atît de timpurie și bine venită la început metodului lui Condiliac, ale cărui opere filosofice mi-au fost studiul copilăriei, cum și ideologia lui Trasi, asupra cării făcea lecții în școala elenică D. Clucerul Iatropol"[69].

---

[65] I. Eliade, *Țichindel și Henriada*, în „Curier romînesc", X, 149—151, 27 sept.—5 oct. 1839.

[66] Condillac, *Cours d'étude pour l'instruction du Prince de Parme*, I, *La Grammaire*, Aux Deux-Ponts, 1782, p. 21, 63.

[67] Idem, *Oeuvres philosophiques*, éd. Georges Le Roy, Paris, P.U.F., 1947, vol. I.

[68] Destutt de Tracy, *Eléments d'idéologie*, II, *Grammaire*, II-e éd., Paris, 1817, p. 568—593.

[69] I. Heliade Rădulescu, *Biblioteca portativă* ..., I, p. 12.

Prin *Arta retorică* (1815) a lui Vardalah, care a ținut cursuri la Academia grecească din București, fost profesor al lui Heliade, pătrund și teoriile despre limbă ale lui Hugh Blair din *Lectures on rhetoric and belles lettres* (1783), folosit în traducere franceză [70]. În spiritul secolului al XVIII-lea, Blair identifică progresul limbii („Rise and progress of language and of writing", lecture VII) cu acela al umanității, în speță al rațiunii, sub imperiul aceloraşi legi naturale, concepția fiind eminamente intelectualistă, universalistă [71]. Vardalah compilează pe Blair, care, în felul acesta, ajunge la cunoștința elevilor săi și îndeosebi a lui Heliade [72]. Noțiunea de progres în limbă va fi enunțată în trecere, ulterior, și de *Manualul de filosofie* al lui Delavigne, tradus de A. T. Laurian [73] și utilizat la Sf. Sava.

În iluminismul ardelean, firește, izvoarele sînt altele, întreaga teorie a limbii resimțindu-se de încurajările jozefine, de acea „Verbreitung der Aufklärung" de care amintea și Ioan Piuariu-Molnar, în prefața la *Deutsch-Valachische Sprachlehre* (Wien, 1788). În această sferă, marea autoritate în materie de limbă era Herder, la care se recurge adesea tocmai în astfel de probleme. Andrei Mureşanu îl citează în repetate rînduri, o dată cu un lung pasaj care se dovedește a fi luat cu omisiuni și prescurtări din *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (II. Teil, Neuntes Buch) [74]. Mureşanu își însușește principiul de bază al lui Herder, după care „limba este mijlocul de formare al oamenilor"[75] („Das sonderbare Mittel zur Bildung der Menschen ist Sprache") și se poate crede că nu-i era necunoscut nici studiul *Ueber den Ursprung der Sprache*, unde Herder vorbește, de asemenea, de legile naturale ale progresului în limbă. Informația generală despre literaturile antice și orientale a lui Mureşanu pare a porni direct din *Briefe zur Beförderung der Humanität*.

Cu o astfel de inițiere ideologică, iluminiștii ardeleni vor propaga cu entuziasm ideea de progres în limbă, reluată în permanență pe toată durata perioadei de „deșteptare" și de afirmare națională a poporului romîn în Transilvania. În 1783, în „cuvîntul înainte" la *Catechismul cel mare*, Gh. Şincai, conformîndu-se la „prea înalta voie a chesaro-crăiescului maiestat" afirmă că „trebuie să se sporească și limba noastră precum și a altor neamuri"[76]. La fel, în ediția a doua la *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* : „În tot opul acesta nu am avut alt înaintea ochilor decît să perfecționăm limba noastră"[77]. De „perfecția romînilor",

---

[70] H. Blair, *Leçons de rhétorique et de belles lettres*, tr. par I.P. Quénot, Paris, 1821.

[71] Idem, *Lectures on rhetoric and belles lettres*, Basil, 1802, vol. I, p. 114, 132, 141.

[72] D. Popovici, *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, București, 1935, p. 14—16, 37—40.

[73] A. Delavigne, *Manual de filosofie lucrată după programa Universității de la Paris din 1840...*, tradusă de A. Treb. Laurian, București, 1846, p. 108.

[74] Herders *Werke*, hg. von Heinrich Kurz, Leipzig und Wien, Bibliographisches Institut, vol. III, p. 273.

[75] [Andrei Mureşanu], *Măiestria tiparului*, în „Telegraful romîn", II, 1854, nr. 96 (4 dec.), p. 381.

[76] Cf. Romul Munteanu, *op. cit.*, p. 210—211.

[77] Cf. T. Cipariu, *Gramatiștii și ortografiștii romîni*, în „Arhiva pentru filologie și istorie", 1869, p. 566.

în materie de limbă și știință, vorbea și Petru Maior în polemica sa cu Kopitar [78]. Principiul invocat este că „ce nu e deplinit, nu poate fi polit", după cum se exprima Gh. Const. Roja [79]. Sinonimia dintre progres („deplinire") și „polire" („cultivare") era în această perioadă desăvîrșită și ea străbate în toate textele epocii. În ele se vorbește în mod curent de „înfrumusețarea limbii noastre"[80], de „înfrumusețarea limbei"[81]. În același timp se dau reguli de vorbire aleasă și „acurat gramaticește"[82]. Se afirmă mereu, cu solemnitate, cum face Bariț în 1837, că limba noastră se poate „deplini, regula și îmbogăți ca oricare alta"[83], că „propășirea limbii în cultură" reprezintă o necesitate națională și un fenomen inevitabil, așa cum argumenta Andrei Mureșanu în 1843 [84].

Scriitorii romîni ai epocii și îndeosebi cei cu preocupări de limbă vor ține în genere un limbaj identic, cu un moment de mare amploare în opera lui Heliade. Dar și pînă la el necesitatea desăvîrșirii limbii fusese afirmată nu o dată, întrucît ideea plutea în aer. Despre o „mai bună îndreptare la cuvinte în limba romînească" începe să se vorbească încă din primul deceniu al secolului al XIX-lea [85], cu pitorești variante verbale, în stil arhaic, precum „încuviincioasa săvîrșire"[86], sau : „crescînd în răsfățare s-ar fi făcut prea frumoasă și cinstită, încît s-ar fi împrietenit cu musele deodată cu surorile ei"[87]. Heliade venea, așadar, pe un drum deschis.

Dezbrăcată de verbalism, literatură și polemici, concepția sa despre progresul limbii se reduce la puține puncte, însă esențiale, în care principiile ideologiei „luminilor", patriotismul, punerea în lumină a stării evolutive de fapt a limbii și conștiința propriei sale contribuții fuzionează. Propoziția-cheie este dată în prefața la *Gramatica* din 1828 : „limba rumînească acum pîșaște către desăvîrșire"[88], și constatarea revine, cînd sub forma unei constatări obiective („mari pasuri") cînd, mai ales, în chip de ideal : „Limba în starea în care se află... nu este în stare a se zice limbă cultivată și perfectă"[89].

Reapare deci, încă o dată, relația „cultură" = „progres", a cărei origine iluministă la Heliade este dovedită nu numai prin cunoașterea

[78] Petru Maior : *Animadversie* ..., anexă la *Istoria pentru începutul Romînilor în Dacia*, Buda, 1834, p. 20.

[79] Gh. Const. Roja, *Măestria ghiovăsirii Romînești cu litere latinești*, Buda, 1809, p. 10 (*Cuvîntul pentru romîni*).

[80] Paul Iorgovici, *op. cit.*, p. XIV.

[81] Const. Diaconovici-Loga, *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, Buda, 1822, *Dedicație*.

[82] Vasile Gergely de Csokotics, *op. cit.*, p. 70, 72, 88.

[83] Cf. Iosif Pervain, *„Foaia duminicii" (1837), Contribuții la istoria presei romînești din Transilvania*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai" series IV, fasc. 2, 1962, Philologia p. 125.

[84] A(ndrei) Mureșanu, *Romînii în privința literaturii*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură", VI, 26, 28 iunie 1843, p. 203.

[85] Iosif, episcop al Argeșului, *Slujbă* ..., Sibiu, 1806, *Înainte cuvîntare*.

[86] Theodor Palladi, *op. cit.*, p. 15.

[87] Eufrosin Poteca, *Către toți iubitorii miei frați* ..., (Dim. Darvari) *op. cit.*, Buda, 1818.

[88] I. Heliade Rădulescu, *op. cit.*, ed. D. Popovici, II, p. 201.

[89] Idem în „Curierul romînesc", X, 71, 1 mai 1839, p. 285.

directă sau indirectă a lui Condillac, Destutt de Tracy sau Blair, dar şi prin limbaj şi mod de argumentare. Adept în acelaşi timp al teoriei palingeneziei, formulată tot în secolul al XVIII-lea de naturalistul elveţian Charles Bonnet, *La palingénésie philosophique* (1730), de unde va trece la Ballanche şi Leroux şi de aci la Heliade, scriitorul romîn va suprapune în permanenţă ideea de „progres" peste aceea de „regenerare", „renaştere", „palingenezie" (ideea ciclică este de asemenea inclusă), conform căreia limba participă la aceeaşi lege naturală : „Noi nu voim *a învăţa* pe nimeni, arătăm fapte, narăm pe scurt istoria limbilor în creşterea, dezvoltarea şi cultura lor ; venim la scăderea lor şi la a lor regenerare după legile ce nici un autor din orice naţiune şi din orice timp nu le-a călcat"[90].

Ideea de „lege naturală", atît de tipică iluminismului, este aplicată la noi probabil pentru întîia dată la fenomene de limbă, fie fonetice, fie de vocabular, ceea ce îngăduie să se presupună că Heliade avea despre limbă o concepţie organicistă, asimilînd-o cu un organism viu, care are o „pruncie", o „creştere" etc. [91]. Iluministă este şi explicarea progresului limbii în funcţie de acela al societăţii, paralelism amplu dezvoltat la Condillac, la Blair, reluat în felul său şi de Heliade care gîndeşte cultivarea limbii romîne în cadrul întregii evoluţii a societăţii :

„Cînd vor ajunge a-şi cultiva şi a-şi desăvîrşi limba, este semn că [romînii] au învăţat şi s-au socotit asupra tuturor objetelor şi averilor ce constituie soţietatea..."[92]

Ideea de perfecţionare a limbii, paralelă cu sporirea trăirii, coeziunii şi experienţei sociale, *pari passu* cu progresul social, formează la Heliade un articol de crez ideologic constant[93]. Acest fapt demonstrează încă o dată că problema limbii era pusă de iluminişti în mod funcţional, organicist, integrată concepţiei progresiste de bază, conform căreia ideea de progres este simultan activă în toate formele conştiinţei sociale. Asachi, care avea drept scop „a aduce limba vorbită de mai multe milioane de romîni la gradul deplinirei"[94], Al. Russo, pentru care „sporirea" şi unificarea limbii reprezentau acţiuni concomitente, M. Kogălniceanu care declara şi în 1855 : „Sîntem pentru dezvoltarea limbei"[95], erau animaţi de aceeaşi concepţie. Progres şi iluminism lingvistic au reprezentat pe toată durata prăbuşirii relaţiilor feudale noţiuni identice.

---

[90] I. Heliade Rădulescu, *Opere*, II, p. 393.

[91] Idem, *ibidem*, II, p. 379—381.

[92] Idem, în „Curierul romînesc", X, 7—29 aprilie 1839, p. 281.

[93] Idem, *Vocabular de vorbe străine în limba romînă, adică slavone, ungureşti, turceşti, greceşti*, Bucureşti, 1847, p. XXI.

[94] *Înştiinţare despre Gazeta romînească din Eşi*, Eşiu, 17 aprilie 1829, cf. *Bibl. rom. veche*, III, p. 615.

[95] Gh. Bulgăr, *Scriitorii romîni despre limbă şi stil*, Bucureşti, 1957, p. 17, 105.

TITU MAIORESCU ŞI PROBLEMELE LIMBII *

DE

GR. BRÎNCUŞ

În secolul al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea formelor moderne ale culturii noastre, o serie de probleme ale limbii legate direct de practica scrisului literar în romîneşte nu reprezintă numai obiectul de cercetare exclusiv al filologilor şi lingviştilor, ci intră şi în sfera preocupărilor unei categorii mai largi de oameni de cultură, îndeosebi scriitori, critici literari, îndrumători şi animatori culturali. Călăuziţi nu de o pregătire lingvistică specială, ci de simţul limbii, de cunoaşterea limbii vechi şi a celei populare şi de intuiţia tendinţelor de dezvoltare ulterioară a romînei literare, aceştia dau, de cele mai multe ori, răspunsuri valabile la problemele lingvistice de interes practic.

Crearea aspectului modern al limbii literare şi stabilirea unei ortografii asemănătoare cu cea de astăzi sînt rezultatul unor îndelungi şi intense frămîntări, care au solicitat aportul substanţial al talentelor şi inteligenţelor secolului trecut. Între cărturarii ale căror contribuţii teoretice în materie de limbă literară şi ortografie au marcat un vădit progres, Titu Maiorescu ocupă un loc de frunte, prin concepţiile sale ştiinţific organizate şi prin perspicacitatea de a reţine, cu argumentaţie logică, ideile sănătoase care circulau în epocă şi care aveau să devină, spre sfîrşitul secolului, adevăruri unanim recunoscute. Fără să posede decît o sumară cultură lingvistică propriu-zisă, Maiorescu a fost atras spre unele probleme ale limbii prin preocupările sale de estetică şi critică literară, iar spre chestiunile de ortografie, prin aceea că, între altele, era condu-

* Bibliografie generală : G. Călinescu, *Istoria literaturii romîne de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, 1940, p. 353—364 ; E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, vol. I, Bucureşti, 1940, p. 184—203, vol. II, Bucureşti, 1940, p. 111—134 ; Ş. Cioculescu, Vl. Streinu, T. Vianu, *Istoria literaturii romîne moderne*, I, Casa şcoalelor, 1944, cap. *Junimea* (redactat de T. Vianu) ; Liviu Rusu, *Însemnări despre Titu Maiorescu*, în „Viaţa romînească", XVI, 1963, nr. 5, p. 86—87 ; T. Vianu, *Înţelegerea lui Maiorescu*, în „Viaţa romînească", XVI, 1963, nr. 8, p. 52—59 ; Paul Georgescu, *Titu Maiorescu — critic literar*, în „Viaţa romînească", XVI, 1963, nr. 12, p. 107—108. Studiul lui D. Macrea, *Titu Maiorescu şi problemele limbi romîne*, în „Cercetări de lingvistică", IX, 1964, nr. 1, nu l-am putut utiliza, căci a apărut după ce lucrarea noastră fusese culeasă în pagini.

cătorul spiritual al uneia dintre cele mai influente reviste de literatură din acea vreme, „Convorbiri literare".

Ortografia reprezintă obiectul esențial al preocupărilor lui Maiorescu în legătură cu limba. Contribuțiile lui la elaborarea și impunerea unei ortografii judicios întocmite, raționale, științifice sînt dintre cele mai valoroase. Într-o epocă dominată oficial de etimologismul latinist, cînd se propuneau zeci de proiecte de reformă a ortografiei, unele mai confuze și mai greoaie decît altele, Maiorescu intuiește ortografia viitorului, militînd pentru un sistem de scriere simplu și rațional. El și-a expus concepțiile asupra ortografiei în trei lucrări mai importante : *Scrierea limbei romîne* (1866) și două rapoarte citite la Academia Română, unul în 1880 și altul în 1904. În amplul studiu publicat în 1866, Titu Maiorescu susține mai întîi introducerea definitivă a alfabetului latin, dar adaptat la realitatea fonetică românească. Convins de ideea că ortografia latină, în forma transmisă secolului al XIX-lea, era fonetică, el consideră că și scrierea noastră trebuie să aibă acest caracter. Potrivit acestui principiu, Maiorescu afirmă că literele care exprimau în latină sunete netransmise romînei sînt inutile în scrierea noastră, ca, de exemplu, *y*, *ph*, *th* (intrate în latină din greacă cu sau fără valori fonetice), *qu* etc. Pentru sunetele romînești inexistente în latină, Maiorescu recomandă folosirea literelor prin care se notau în limba de origine sunetele din care provin cele romînești specifice. Astfel, de ex. semioclusivele *č*, *ğ* trebuie notate prin *c*, *g* (urmate de *e*, *i*), pentru că descind, în cele mai multe cazuri, din lat. *c*, *g* + *e*, *i*. Lăsînd deoparte unele inadvertențe, inconsecvențe și erori de detaliu, care probează o cunoaștere insuficientă a legilor de evoluție a sunetelor din latină în romînă, concepția generală a lui Maiorescu în legătură cu modul de adaptare a alfabetului latin la scrierea limbii noastre reține atenția. Trebuie subliniat că Maiorescu a adoptat această concepție, acceptată, în linii mari, de către scriitorii vremii, de la învățații din școala ardeleană, Samuil Micu și, în special, Petru Maior.

Referitor la aplicarea principiului fonetic în ortografie, trebuie precizat că Maiorescu nu înțelege fonetismul în sensul „general și absolut" al lui Aron Pumnul de pildă, ci, cum se exprimă el însuși, „restrîns în mod substanțial". El își dă seama că un sunet (ceea ce numim astăzi „sunet-tip") se realizează în vorbire în numeroase variante și, ca atare, „nici un alfabet din lume nu exprimă și nu este în stare să exprime toate sonurile unei limbi" (Cr. II, 63). Criticul se referă, firește, la alfabetul folosit în scrierea limbii literare. Notarea grafică a sunetului presupune să se ia în considerație latura esențială a acestuia, înțelesul, valoarea, nu realizarea lui materială : „Scopul final al scrierii nu este, ca la notele muzicale, sunetul, ci înțelesul, și acestui înțeles trebuie să i se supună absolut numărul și forma literelor" (Cr. II, 76). Criticul a sesizat faptul că ortografia limbii literare notează numai sunetele-tip, care corespund aproape întru totul sistemului de foneme al limbii. Această ortografie nu trebuie să redea sunetele „care, departe de a exprima curat ideile și relațiile, sînt numai nuanțe confuze ale pronunțării, va să zică nu un element ideal, ci numai un produs fiziologic al limbagiului sau o deprindere

materială a urechii" (Cr. II, 76), cu alte cuvinte, sunetele reale, variantele sunetelor-tip. Din următorul citat reiese şi mai clar că Maiorescu înţelege că în scrierea limbii literare trebuie să fie notate numai sunetele cu valoare funcţională (sistemul de invariante, cum am zice astăzi): „Criteriul alfabetului este dar acesta: litere numai pentru atîtea sonuri cîte sînt neapărat trebuincioase spre deosebirea înţelesului cuvintelor, adică a radicalelor şi a formelor flecţionare" (Cr. II, 76). Maiorescu face aceste consideraţii teoretice, surprinzătoare pentru anul 1866, spre a dovedi că sunetele romîneşti *ă*, *î*, *ş*, *ţ*, pentru al căror mod de notare se ducea disputa cu şcoala latinistă, trebuie redate prin litere distincte, deoarece „au dobîndit în limba noastră misiunea de a deosebi ideile în cuvintele radicale sau de a exprima raporturile flecţionare între ele" (Cr. II, 77). Iată ce spune, de exemplu, despre sunetul *ă*: „Sonul ъ are în limba noastră misiunea logică: 1. de a marca timpurile în conjugarea I la persoana a treia în opoziţie cu *a*, de ex.: *muta*, imperfect- *mută*, perfect; 2. de a însemna deosebirea între substantivele feminine articulate şi nearticulate, de ex.: *lună -luna*; 3. de a umbri vocala fără son, făcînd astfel limba îndoit de lămurită în flecţiunile ei (*laudă-lăuda*, *cai-căi*). Prin urmare sonul ъ trebuie însemnat în scrierea noastră" (Cr. II, 77—78). La fel vorbeşte despre *ş*, *ţ*, cu care, de asemenea, se creează alternanţe (*s—ş*, *t—ţ*). Cît priveşte semnele prin care trebuie exprimate grafic aceste sunete specifice, Maiorescu porneşte de la principiul care se împacă atît cu ideea ca alfabetul să fie în întregime latin cît şi cu ideea ca literele să redea numai sunetele cu valori funcţionale: „Orice flecţiune este o schimbare. Însă pentru a cunoaşte o schimbare, se cer două lucruri: 1. reprezentarea stării neschimbate, 2. reprezentarea stării schimbate" (Cr. II, 91). Rezultă de aici că alternanţele *a/ă*, *s/ş*, *t/ţ* impun scrierea lui *ă*, *ş*, *ţ* cu *a*, *s*, *t* prevăzute cu semne diacritice.

Aceste idei, expuse într-un sistem cu o logică impecabilă, stau la baza ortografiei adoptate de „Convorbiri literare". Cunoaşterea lor ne ajută să interpretăm ştiinţific unele aspecte ale limbii textelor marilor noştri clasici (Eminescu, Alecsandri, Creangă, Caragiale etc.) tipărite pentru prima oară în această revistă. În mod oficial, sistemul ortografic conceput de Maiorescu nu a fost acceptat decît foarte tîrziu. În 1879, cînd influenţa şcolii latiniste nu mai este atît de puternică în Academie, aceasta instituie o comisie, compusă din Alecsandri, Bariţiu, Hasdeu, Quintescu şi Maiorescu, care să întocmească un nou proiect de ortografie, proiect pe care Maiorescu îl citeşte în plenul academic în 1880. El expune mai întîi un scurt istoric al sistemelor ortografice, prezentate la Academie încă din primii ani ai constituirii acesteia, toate dominate de etimologism, remarcînd că ortografia etimologică, adoptată de Societatea Academică, „nu s-a lăţit în literatura romînă; nu există astăzi în întreaga Romînie liberă nici un ziar, nici o singură revistă care să o fi primit. Chiar dincolo de Carpaţi, ea nu cîştigă, ci pare a pierde din terenul ocupat" (Cr. II, 145). De aci necesitatea unei ortografii fonetice, care să corespundă vederilor celor mai mulţi dintre scriitorii şi învăţaţii epocii. Maiorescu consideră ortografia etimologică extrem de valoroasă

din punctul de vedere al cercetării istorice a limbii noastre : „Admitem dar că etimologismul scrierii romîne s-a determinat cu toată precizia ştiinţifică, că a constatat fazele istorice ale limbei, că ne poate spune pînă unde să mergem cu derivaţia etimologică şi care sînt formele originare ale cuvintelor romîne" (Cr. II, 111). Aplicarea practică însă a scrierii etimologice este cu neputinţă. Ortografia prezentată Academiei în 1880 este caracterizată, în introducerea la raport, în felul următor : „Pe cînd ortografia de pînă acum a Academiei Romîne era întemeiată pe un etimologism temperat prin concesii fonetice, ortografia propusă în proiectul de faţă este întemeiată pe un fonetism temperat prin necesităţi etimologice" (Cr. II, 148). Iată cîteva dintre propunerile mai importante din acest proiect : păstrarea semnelor *y*, *ph*, *th*, *qu*, *k* numai la scrierea numelor proprii ; eliminarea literelor duble, cu excepţia celor din compuse de felul lui *înnotare*, *înnăscut*, *înnoire* ; scrierea lui *ss* numai în *massă*, *rassă*, *cassă* (de bani), a lui *s* (deşi rostit *z*) în neologisme ca *rosă*, *francesa*, *sintesa*, a lui *x* în neologisme sau nume proprii ca *lexicon*, *Alexandru* (admiţîndu-se însă şi dublete de felul lui *exemplu* şi *esemplu*, *expediţiune* şi *espediţiune*, conform cu rostirea epocii), întrebuinţarea literelor *j*, *ci*, *gi*, *chi*, *ghi*, *ţ*, *ḑ* (dar şi *z* în elementele nelatineşti sau în desinenţa *-ez*) ; *şti*, *şte* sînt notate *sci*, *sce* cînd alternează cu *sc* (*cunosci*, *cunoasce*, dar *Ştefan*, *ştergar*, cu *şt*, căci nu sînt opozabile) ; vocala *ă* este redată prin semnul vocalei cu care alternează în formele flexionare ale aceluiaşi cuvînt (*păstor — pasce*, *vĕd*, *vĕzĕnd-vedere*), dar la pers. a III-a sing. a perf. simplu e notată prin *â* (*umblâ*, *lăudâ*) ; vocala *î*, pe care Maiorescu o consideră greşit doar o nuanţă a lui *ă*, se notează prin *î* la începutul cuvintelor (*îndată*) şi prin *â* în celelalte situaţii ; la infinitivul şi perfectul verbelor se însemnează accentul (*auzì*, *lăudà*, *făcù*) ; diftongii *ea* şi *oa* se scriu ca astăzi (nu *é*, *ó*). Academia Romînă a acceptat atunci, cu unele modificări, proiectul de ortografie înfăţişat de Maiorescu. Dar, deşi se făcuseră paşi însemnaţi pe calea fonetismului, ortografia era încă departe de a fi fonetică. De aceea, în 1903, Academia numeşte o nouă comisie, alcătuită din Maiorescu, Hasdeu, Quintescu, Iacob Negruzzi şi Ion Bianu, pentru a revizui normele ortografice. La întocmirea proiectului, expus la Academie tot de Maiorescu, în 1904, Hasdeu nu a participat, iar N. Quintescu, partizan al etimologismului, s-a declarat împotriva unora dintre noile propuneri. Prin reforma din 1904, principiul fonetic devine dominant în ortografia noastră ; *ea* şi *oa* se scriu ca astăzi (în 1880, Academia nu acceptase această propunere), grupul *şt* se scrie astfel în toate situaţiile (deci : *creşte*, *peşti*, *ştiinţă*), *ḑ* se înlătură în favoarea lui *z*, se generalizează scrierea cu *ă*, iar *â* se menţine după *c*, *g* (*cînd*, *gînd*) şi în cuvintele *Român*, *România* etc., în virtutea tradiţiei. Academia a însărcinat pe Maiorescu, Bianu şi Ovid Densusianu să elaboreze o broşură „cuprinzînd aplicări la cît mai multe cazuri îndoioase" a noii ortografii. Broşura a fost publicată în 1904.

Din cele spuse pînă aici, reiese că Maiorescu a fost un participant activ la dezbaterile, de o jumătate de secol, legate de stabilirea ortografiei. Părerile lui, în cea mai mare parte juste, susţinute cu argumentele logicianului, au triumfat în cele din urmă. El a înţeles că alfabetul

nostru trebuie să aibă un caracter latin unitar, că ortografia trebuie fixată după „uzul general", că o scriere strict fonetică este oricînd imposibilă şi că, prin aplicarea principiului opoziţiilor fonetice (cu rol morfologic şi lexical), se pot rezolva chestiunile dificile de ortografie. Învăţase, probabil de la Hasdeu, cum trebuie privit raportul dintre caracterul convenţional şi tradiţional al scrierii şi realitatea fonetică în continuă mişcare : „Ortografia unei limbi, în orice epocă dată, afară de aceea în care a fost stabilită, este de la sine destul deosebită de vorbirea aceleiaşi epoce. Cauza este că limba se tot modifică pe nesimţite şi lasă astfel ortografia învechită îndărătul său. Cînd divergenţa a devenit prea mare, se nasc revoluţii ortografice care tind să dea scrierii un impuls înainte spre a ajunge propăşirea fonetică a limbei. Atunci vorbirea şi scrierea iarăşi se mai identifică pînă la un grad oarecare, pentru a reîncepe după cîtva timp acelaşi proces de separare" (Cr. II, 122).

Din teoria lingvistică generală a vremii, Maiorescu şi-a însuşit unele idei interesante prin care depăşeşte diletantismul obişnuit în materie de lingvistică al scriitorilor epocii. El concepe limba ca un fenomen obiectiv, pe care „individul nu o poate niciodată modifica după raţiunea sa izolată" (Cr. I, 111) şi, totodată, un fenomen în continuă mişcare, dinamic : „Nici un popor nu mai vorbeşte peste un timp oarecare cum a vorbit la o epocă dată, şi noi, astăzi, n-am mai înţelege fără studiu special limba noastră de acum o mie de ani, chiar dacă ne-ar fi rămas vreo tradiţie literară din acest timp" (Cr. II, 112). Evoluţia limbii se produce după anumite legi „fatale" (= obiective, *n.n.*) în al căror curs şi acţiune individul nu poate interveni : „Dezvoltarea limbei şi anume şi corupţia fonetică este un product instinctiv al naturei omeneşti, un fapt de istorie naturală şi niciodată nu se va pleca după raţiunea calculătoare a individului. Încercările gramatiştilor şi ale puriştilor de a frînge geniul ascuns al unui popor prin micile lor paradigme şi teorii au rămas totdeauna şi cu drept cuvînt fantasmagorii impotente" (Cr. II, 121). El consideră că ceea ce se schimbă mai uşor sînt „terminările, cuvintele izolate şi pronunţarea lor" (Cr. II, 112) şi că există „forme caracteristice şi fundamentale" (se referă, probabil, la rădăcinile morfologice şi lexicale), care „rămîn neatinse", alcătuind „unitatea unei limbi în varietăţile ei istorice" (Cr. II, 112). Între limbă şi gîndire este un raport direct : „Orice cuvînt este încorporarea sensibilă a unei noţiuni (a unui concept)" (Cr. II, 123). Evoluţia limbii marchează progresul din gîndirea oamenilor. Limba este un fenomen social, deci o creaţie a poporului : „poporul cu poeţii săi şi-a creat şi-şi măreşte limba" (Cr. I, 112). Încercările filologilor de a interveni cu anumite modificări în limba literară sînt dintru început sortite eşecului, căci se impune norma stabilită printr-un consens unanim al oamenilor culţi dictat de simţul limbii. „Singura raţiune de îngăduit în această materie est uzul poporului, care face lege şi care îşi are totdeauna cauza lui binecuvîntată şi mai profundă decît raţiunile filologilor" (Cr. I, 113). „Între forma limbistică ce unui individ îi pare mai raţională şi între forma obicinuită în dialectul cel cult al poporului, nu este iertată nici măcar şovăirea. Forma individuală trebuieşte înlăturată şi uzul trebuieşte primit ca lege superioară" (Cr. I,

113). Din aceste citate reiese clar că Maiorescu pune pe primul plan norma lingvistică, acceptată de întreaga pătură cultă a populației. Preocupat de problemele dezvoltării limbii literare, teoreticianul Junimii a criticat cu asprime concepțiile latiniștilor în această materie, fără să subaprecieze însă aportul considerabil al acestora la cercetarea științifică a istoriei limbii noastre. Credem că nici un învățat din secolul trecut nu a lovit cu atîta forță ca Maiorescu în ideile exagerate ale școlii latiniste. Etimologismului lui Cipariu, care „vrea ca forma cea mai veche a cuvintelor să fie și cea mai bună, fiind mai apropiată de latină, și declară schimbările eufonice, ce le-a făcut cu vremea poporul romîn, de spurie, adecă false, corupte, pe care trebuie să le alungăm" (Cr. I, 217) și fonetismului lui Aron Pumnul, potrivit căruia neologismele trebuiau supuse acțiunii unor legi fonetice de mult încheiate, Maiorescu le opune legile dezvoltării normale, obiective ale limbii, ideea unei limbi literare întocmite pe baza și în spiritul limbii populare. Această concepție ne întîmpină de fapt la toți marii scriitori din secolul trecut, dar argumentația lui Maiorescu este inegalabilă. Combătînd cu competență fonetismul lui Pumnul, el își dă seama de caracterul temporar al legilor fonetice: „nu se poate ști în nici un moment dat dacă împrejurările care au produs odinioară forma limbistică mai sînt și astăzi în lucrare; și dacă nu sînt, atunci poporul nu mai are nici un motiv ca să-și tortureze cuvintele cele nouă în patul cel vechi al lui Procrustes" (Cr. I, 220).

Dacă astăzi neologismele se adaptează rapid și fără prea multe dificultăți la specificul fonetic și gramatical al limbii noastre, în secolul trecut, cînd aspectul modern al romînei literare era insuficient de bine închegat, neologismele se integrau greu, oscilau o vreme între o formă sau alta pînă ce, „prin uzul general", una din formele fluctuante se impunea definitiv. Maiorescu a surprins această caracteristică a stării de neologizare a limbii literare: „Că la noi sînt prea multe forme nefixate, aceasta o recunoaștem; că o asemenea stare a limbei e bine să se schimbe și că se va schimba, și aceasta ne pare sigur. Dar drumul schimbării și reformei nu sînt legiferările vreunei academii sau vreunui filolog individual" (Cr. II, 222). El crede că rolul scriitorilor mari, creatori de limbă, este hotărîtor în privința alegerii uneia sau a alteia dintre formele fluctuante neologice, pentru că opțiunea lor este de regulă în acord cu preferințele poporului. Ca toți cărturarii mari ai timpului, și Maiorescu condamnă abuzul de neologisme: „Neologismele au ajuns a fi o adevărată îmbolnăvire literară la noi" (Cr. I, 225). Acestea sînt necesare în limbă cînd denumesc idei și noțiuni noi: „Acolo unde lipsește în limbă un cuvînt (nu numai la termenii tehnici), iar ideea trebuie neapărat să fie introdusă, vom primi cuvîntul întrebuințat în celelalte limbi romanice de astăzi. Vom zice dar *primitiv*, *constituție*, *disciplină* etc." (Cr. I, 226). Condamnă însă introducerea unor neologisme ca: *benedicțiune* în loc de *binecuvîntare*, *donuri* în loc de *daruri*, *terra* în loc de *pămînt*, *cercustanță* în loc de *împrejurare* etc., preferate de filologii latiniști. Eliminarea din limbă a tuturor cuvintelor slave populare și înlocuirea lor prin elemente latino-romanice duc la crearea unei limbi literare artificiale cu consecințe nefaste pentru răspîndirea culturii în masele

populare : „Aşa fiind, depărtarea *tutulor* cuvintelor slavone este o utopie, şi înlocuirea lor prin cuvinte latine sau franceze o îngreunare a limbei, cu atît mai primejdioasă, cu cît înstrăinează poporul de mişcarea literară de abia începută a claselor mai culte" (Cr. I, 226).

Articolul *Neologismele* (1881), consacrat exclusiv problemei împrumuturilor recente în limba romînă, este o expunere sistematică a concepţiilor privitoare la modul de îmbogăţire a limbii literare cu elemente neologice. Ideile expuse aici circulau în epocă, dar meritul lui Maiorescu este de a fi înţeles valoarea lor şi de a le fi înfăţişat, cu o documentaţie suplimentară, într-o sinteză întocmită unitar, cu o autoritate de care se simţea nevoie într-o vreme în care ecourile latiniste erau încă puternice. Studiul lui nu este al unui lingvist, ci al criticului literar sau al omului de cultură generală, care nu-şi pune probleme complicate de detaliu, rezolvabile numai de către specialişti, ale adaptării neologismelor la specificul fonetic şi gramatical al limbii noastre. Maiorescu formulează patru reguli privitoare la adoptarea neologismelor şi la locul în limbă al cuvintelor de origine slavă, culte sau populare, în raport cu celelalte elemente lexicale din limba romînă.

Prima regulă priveşte excluderea din stilul literar bisericesc numai a acelora dintre slavonisme care coexistă cu cuvinte moştenite : „Acolo unde pe lîngă cuvîntul slavon există în limba romînească populară un cuvînt curat romîn, cuvîntul slavon trebuie să fie îndepărtat şi cuvîntul romîn păstrat. Vom zice dar *binecuvîntare* şi nu *blagoslovenie*, vom zice *preacurată* şi nu *precistă*, *bunavestire* şi nu *blagovestenie*" (Cr. II, 171). Slavonismele citate pentru a fi excluse circulă în limba populară mai frecvent decît corespondentele lor sinonimice. Recomandarea lui însă, suficient de temperată şi în acord cu preferinţele învăţaţilor precedenţi, este, de fapt, o ripostă faţă de încercarea de neologizare latinistă exagerată a textului Bibliei din ediţia publicată de Societatea britanică, la Iaşi, în 1874.

Cu a doua regulă se subliniază inutilitatea neologismelor pentru care există în limbă corespondente vechi romîneşti : „Acolo unde avem în limba noastră obişnuită un cuvînt de origine latină, nu trebuie să introducem altul neologist. Vom zice dar : *împrejurare* şi nicidecum *cercustanţă* sau *circonstanţă*, *binecuvîntare* şi nu *benedicţiune* etc." (Cr. II, 173). Lăsînd deoparte faptul că neologismele neadmise (se adaugă : *este suficient*, *a parveni*, *sagacitate*, *aprofundat*, *cu intenţiune*, *vanitate*, *a delira*, *a divaga*, *a restitui*, *avid*, *impetuos*, *sever*, *a confia*, *a asuma*, *ameliorare* etc.) s-au impus în limba literară, propunerea făcută este bună, limitată însă la „acele neologisme de prisos", la „barbarisme", care îşi găsesc sinonime perfecte în fondul lexical popular al romînei. Italienismele eliadiste, latinismele şi franţuzismele, care dăduseră naştere unor jargoane în limba literară, sînt aspru condamnate de Maiorescu.

Regula următoare se referă la izvorul (de preferinţă limba franceză) neologismelor necesare în romînă : „Acolo unde astăzi lipseşte în limbă un cuvînt, iar ideea trebuie neapărat introdusă, vom primi cuvîntul întrebuinţat în celelalte limbi romanice, mai ales în cea franceză (Nu vorbim de termenii tehnici)" (Cr. II, 175). Deşi exigent cu

primirea neologismelor, totuşi Maiorescu, în stilul său, foloseşte foarte mult elementele din sectorul neologic al vocabularului. Cu rare excepţii neologismele utilizate de el s-au încetăţenit în limbă. Maiorescu a sesizat cauzele principale care au determinat afluenţa de neologisme în a doua jumătate a secolului trecut. „O transformare aşa de radicală a statului romîn şi în genere a provinciilor locuite de romîni, precum s-a întîmplat de la 1848 încoace, nu s-a putut face fără a lăsa urme adînci în limbă. Sute de organizări nouă, mii de idei nouă şi mulţime de cuvinte nouă — altfel nici nu se putea" (Cr. II, 176).

În sfîrşit, cu regula a patra, revine la problema slavonismelor şi a raportului acestora cu neologismele, arătînd că „depărtarea *tutulor* cuvintelor slavone din limba romînă şi înlocuirea lor cu neologisme ar fi o greşeală şi este cu neputinţă" (Cr. II, 177). Rezerva pe care o implică sublinierea din citat priveşte, desigur, slavonismele cărturăreşti, necunoscute în vorbirea populară, a căror dispariţie din limbă începuse încă de pe la 1830, o dată cu modernizarea romînei literare.

Studiile lui Maiorescu de estetică şi critică literară conţin observaţii valoroase în legătură cu stilul poetic, variantă funcţională a limbii literare. Mai întîi, e de relevat ideea că şi în poezie limba îşi îndeplineşte rolul social esenţial de mijloc de comunicare între oameni: „cuvintele poeziei sînt de regulă numai un mijloc de comunicare între poet şi auditoriu" (Cr. I, 14). Realitatea fiind înfăţişată sub forma imaginilor artistice, cuvîntul poetic trebuie „să deştepte... imagini sensibile în fantazia auditorului" (Cr. I, 14), spre a se deosebi de cuvîntul „prozaic", care redă noţiuni „logice, desmaterializate". În spiritul stilisticii romantice, Maiorescu face distincţie între cuvintele „concrete" şi cele „abstracte", arătînd că în poezie trebuie preferate cele dintîi, concepţie pe care astăzi nu ne-o putem însuşi.

Subliniind exagerarea, dar „ţinută în marginile frumosului" (Cr. I, 50), ca o condiţie „ideală" a poeziei, el critică pe bună dreptate abuzul de diminutive din poezia epocii, abuz de care se făceau vinovaţi, după cum ştim, chiar poeţi mari, ca Alecsandri ş.a. Criticul Junimii explică bine, prin criterii formale, mania diminutivelor: „Gură şi garoafă nu se potriveşte, hai să zicem: tu ai o guriţă ca o garofiţă, şi aşa la infinit. Diminutivele romîneşti, în diferenţă de cele germane, au nefasta proprietate de a cuprinde în terminarea lor silaba intonată; prin urmare, orice cuvînt romînesc rimează (cînd în rimă masculină, cînd în rimă feminină) cu orice alt cuvînt de acelaşi gen, îndată ce se pune în diminutiv" (Cr. I, 57). Şi precizează că diminutivul e necesar numai atunci cînd se impune „anume prin micimea obiectului" (Cr. I, 55) pe care îl desemnează. El opune poeziei culte, în care se abuzează de diminutive, numai din nevoi prozodice, deci strict formale, poezia populară, în care aceste derivate sînt justificate de conţinut.

Poezia trebuie scrisă într-un stil concentrat, „să nu aibă cuvinte multe pentru gîndiri puţine" (Cr. I, 40), iar între idee şi cuvînt să existe o consonanţă deplină, fiind alese cuvintele cele mai potrivite cu întregul context poetic. Într-adevăr, expresia de limbă vorbită sună strident în

acest exemplu citat de Maiorescu : „Geana-mi de lacrimi e ca o salbă/ Arde-te-ar focul, demon spurcat" (Cr. I, 61). Maiorescu concepe stilistica în sensul anticilor, avînd ca obiect figurile de stil ; de aceea, am reţinut numai acele păreri şi observaţii care ţin de forma lingvistică a textului poetic.

E locul potrivit să discutăm aici şi modul cum a înţeles Maiorescu aportul lui Eminescu, cel mai mare poet romîn, la dezvoltarea limbii literare romîneşti. I s-a imputat adesea lui Maiorescu că nu l-a apreciat la justa valoare pe Eminescu, aşezîndu-l, în ierarhia valorilor noastre poetice, după V. Alecsandri. Obiectiv vorbind, criticul a procedat astfel referindu-se însă numai la creaţiile de început ale marelui poet, dar mai tîrziu, luînd în consideraţie opera de maturitate în ansamblul ei, o apreciază în termeni pe care nu-i atribuise nici unui poet de pînă atunci : „Pe cît se poate omeneşte prevedea, literatura poetică romînă va începe secolul al XX-lea — scria în 1889 — sub auspiciile *geniului* lui, şi forma limbei naţionale, care şi-a găsit în poetul Eminescu *cea mai frumoasă înfăptuire pînă astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmîntului cugetării romîneşti*" (Cr. III, 120, cu subl. ns.). El relevă la Eminescu „o mînuire perfectă a limbei materne" (Cr. III, 112), o inegalabilă putere de a acomoda forma lingvistică la conţinutul cugetării poetice. Primul editor al lui Eminescu a surprins cum în creaţia poetului se întrunesc într-o sinteză artistică genială, perfect adecvată conţinutului, aspectele diverse ale limbii noastre (arhaic şi contemporan, vorbit şi popular). El a văzut just că inovaţiile de limbă poetică ale lui Eminescu sînt în spiritul limbii populare, şi, în general, al limbii considerate în dezvoltarea ei istorică, începînd cu vechile cronici moldoveneşti. Trebuie să recunoaştem dar că, dacă despre Alecsandri criticul junimist nu a făcut niciodată aprecieri de felul acestora, înseamnă că el l-a considerat pe Eminescu drept cel mai mare poet al romînilor, poetul genial care a ridicat limba noastră literară pe culmea cea mai înaltă a dezvoltării ei artistice.

Unul dintre cele mai valoroase studii în care Maiorescu dezbate probleme de limbă literară este *Limba romînă în jurnalele din Austria*, publicat în 1868. Sînt cercetate aici chestiuni care privesc stilul publicistic, stil care a stat mereu şi stă încă şi astăzi în atenţia învăţaţilor. Ocupîndu-se de modul în care sînt redactate publicaţiile periodice din Transilvania şi Bucovina, Maiorescu, spirit necruţător, combate cu competenţă numeroasele „impurităţi" de limbă şi stil din textele tipărite în aceste periodice. Cu excepţia „Archivului" lui Cipariu, „care este scris în limbă curată", toate periodicele romîneşti de dincolo de Carpaţi abuzau de calcuri după germană, ajungînd la construcţii ridicole prin traducerea *ad litteram* a idiotismelor sau compunerilor lexicale proprii limbii germane. „Este cu neputinţă — precizează Maiorescu — a transplanta idiotismele unei limbi în altă limbă, prin traducere literală a cuvintelor" (Cr. I, 98). Acesta este astăzi un adevăr banal, dar foarte preţios pentru epoca de acum o sută de ani, cînd romîna literară, în speţă stilul publicistic, era profund influenţată de limbile apusene. Totodată, Maiorescu pledează împotriva stilului greoi, exagerat, nefiresc şi nepotrivit

conținutului de idei. Gazetele transilvănene abuzau de pronumele *acela*, *același* etc., de conjuncțiile *că*, *cum că*, de construcții prețioase, cuvinte improprii, fraze goale de înțeles sau total inadecvate conținutului. În sfîrșit, Maiorescu observă că stilul publicistic păcătuia și printr-o „falsă originalitate", adică „prin introducerea de prisos a cuvintelor nouă acolo unde avem alte cuvinte vechi cu același înțeles, cît și [prin] întrebuințarea nemotivată de cuvinte vechi pentru alt înțeles decît cel obicinuit" (Cr. I, 111). Din cauza greșelilor mari de limbă, a stilului pedant și greoi, care ne întîmpină, sub altă formă, și în presa bucureșteană a timpului, „foile de peste Carpați nu vor putea pătrunde niciodată în masa poporului și nu vor avea prin urmare nici o înrîurire asupra societății romîne" (Cr. I, 110).

Observații similare sînt cuprinse și în interesantul studiu polemic *Beția de cuvinte în „Revista contimporană"*, tipărit la 1873. Beția de cuvinte pe care o satirizează cu violență criticul junimist constă în folosirea de tautologii, de cuvinte improprii, în abuz de neologisme, în citare nemotivată sau greșită de nume de persoane celebre, în fraze bombastice etc., toate izvorîte din tendința de a scrie „distins", mai puțin „simplu", într-un stil diluat, care să ascundă sărăcia de idei sau lipsa unui fond serios. Exemplele negative care susțin aceste observații sînt culese din lucrări variate, de literatură, critică literară, știință etc.

Maiorescu se ridică cu vehemență și împotriva falsei oratorii a liberalismului burghez, caracterizate prin beție de cuvinte, frazeologie goală, citate din diverși autori străini nepotrivite cu tema discursului, bune doar pentru a epata un auditor neprevenit, prin abuz de franțuzisme, prin construcții sintactice greșite, acorduri incorecte, compoziție defectuoasă etc. Oratoria elegantă care înflorise la noi pe la mijlocul secolului își aflase reversul către 1900. Scrisă la 1902, lucrarea *Oratori, retori și limbuți* amintește, prin ironia mușcătoare și verva satirică, îndreptate împotriva palavragiilor din parlamentul burghez al țării, de comediile lui Caragiale, al căror crud realism Maiorescu îl subliniază fără rezerve.

În sfîrșit, un alt aspect al temei noastre privește aprecierile autorului *Direcției noi* ... asupra științei limbii în țara noastră. În partea a doua a lucrării *Literatura romînă și străinătatea*, scrisă în 1882, cu un adaos în 1908, Maiorescu cuprinde într-o privire de ansamblu dezvoltarea istoriei și filologiei românești în a doua jumătate a secolului trecut, enunțînd aprecieri de valoare interesante. Astfel, de exemplu, vorbește cu cuvinte de laudă despre culegerea de documente a lui Eudoxiu Hurmuzachi, „o adevărată comoară pentru istoria țării..., o operă desăvîrșită, un model pentru lucrările de felul ei" (Cr. III, 28), elogiază „Arhiva istorică a Romîniei" a lui Hasdeu, iar despre *Cuvente den bătrîni* spune că îndeplinește „cerințele unei adevărate științe," fiind „o adevărată podoabă a încercărilor științifice la romîni" (Cr. III, 32) și încredințează pe cititor că Hasdeu era singurul în vremea aceea care putea elabora „opera cea adevărat însemnată și adevărat națională..., istoria limbei romîne". Crestomația lui Cipariu este o operă „prețioasă", iar cercetările de lingvistică și filologie ale lui Lambrior și Gaster „ne deschid o perspec-

tivă mai sigură în viitorul acestei ramure a ştiinţei în Romînia" (Cr. III, 31). Dicţionarul etimologic al lui Cihac este considerat o „lucrare fundamentală", care, în ciuda exagerărilor şi greşelilor pe care le conţine, constituie totuşi „temelia unui dicţionar complet de etimologie dacoromînă".

În adaosul de la 1908, criticul relevă studiile de veche slavă ale lui I. Bogdan, „comoara de documente" publicată de N. Iorga, *Bibliografia romînească veche* a lui Bianu-Hodoş. Făcînd un scurt istoric al încercărilor de elaborare a dicţionarului Academiei (Hasdeu, Philippide, Densusianu, Puşcariu), Maiorescu observă că primele fascicole apărute sub redacţia lui Puşcariu „se înfăţişează în cele mai bune condiţii posibile" (Cr. III, 37). Ridicîndu-se obiectiv deasupra polemicii dintre cei trei reprezentanţi ai şcolilor lingvistice romîneşti întemeiate la începutul secolului nostru, Maiorescu vede rolul important pe care îl vor juca aceştia în dezvoltarea ştiinţei limbii la noi: „Un lucru rămîne sigur: atît în d. Sextil Puşcariu cît şi în d-nii Al. Philippide şi Ovid Densusianu, filologia romînă are reprezentanţi de o competenţă evidentă, iar literatura noastră ştiinţifică a făcut şi în această privinţă pasul hotărîtor" (Cr. III, 38).

Aceste aprecieri trebuie considerate astăzi ca venind nu din partea unui specialist, ci dintr-a unui om de întinsă cultură generală în stare să urmărească evoluţia întregului fenomen cultural romînesc.

În concluzie, Titu Maiorescu a adus o contribuţie pozitivă la elucidarea multora dintre chestiunile limbii care interesau în mod direct o sferă mai largă de oameni de cultură. Maiorescu nu a fost lingvist, deci nu trebuie căutată o profunzime de specialist în observaţiile lui privitoare la limba literară. Caracterul ştiinţific al concepţiilor lui în această materie se datoreşte în primul rînd faptului că autorul lor a pornit de la un principiu elementar, de bun simţ, şi anume că limba literară se creează şi se dezvoltă pe baza celei comune populare. De aci soluţiile bune în problemele neologismelor, slavonismelor şi ale utilizării limbii literare în poezie, presă, discursuri.

În ce priveşte ortografia, trebuie spus încă o dată că ideile lui, expuse în remarcabilul studiu *Despre scrierea limbei romîne* (1866), sînt surprinzător de interesante. Din diferitele concepţii susţinute de învăţaţii secolului al XIX-lea, el a ştiut să reţină tot ce a fost mai valoros, intuind confirmarea lor ulterioară de practica scrisului în romîneşte şi de dezvoltarea limbii noastre literare.

Dacă în domeniul esteticii şi al criticii literare, ideile lui Maiorescu sînt în multe privinţe discutabile, în schimb, în problemele de limbă, aportul lui este întru totul pozitiv.

20 mai 1964

SINONIMIE ŞI POLISEMIE METAFORICĂ

DE

G. I. TOHĂNEANU

Limbajul poetic face posibilă interferenţa semantică a unor termeni între care — în condiţiile limbii comune — vorbitorul nu stabileşte, de obicei, nici o legătură în ceea ce priveşte înţelesul. În reţeaua complexă de obiecte şi fenomene din realitate, sensibilitatea, receptivă la nuanţe, a artistului desluşeşte relaţii şi constituie asocieri — adesea surprinzătoare — care scapă ochiului comun. Rodul acestor relaţii şi asocieri se concretizează în imagini, structurate, din punct de vedere lingvistic, în sinonime parţiale, metaforice, specifice limbajului poetic. Gradul de originalitate a expresiei va depinde, în largă măsură, de acuitatea cu care privirea poetului cuprinde lumea, fără a face însă nici o concesie asocierilor gratuite, jocurilor sterile ale fanteziei, lipsite de un suport temeinic în realitatea materială.

În poezia *Nu v-am sădit*, Arghezi creionează în cîteva trăsături viaţa buruienilor. Formula — aşa cum se vede din titlul însuşi — este aceea a adresării directe :

„Nu v-am sădit şi nu v-am cercetat
Aţi încolţit în drojdii de ţărînă,
Bezna din zguri v-a pus şi semănat
Şi de ogor v-aţi prins cu o ţîţînă".

Cititorul întîmpină asemenea versuri cu un sentiment de bucuroasă surprindere : într-adevăr, cîteva din formulările acestui text — *drojdii de ţărînă*, *Bezna din zguri*, *de ogor v-aţi prins cu o ţîţînă* — sînt de-a dreptul uimitoare prin ineditul lor, dar, în acelaşi timp, constatăm, nu fără satisfacţie, că asocierile stabilite de autor rezistă analizei logice. Limitîndu-ne, de pildă, la ultimul exemplu, ne dăm lesne seama că transferul semantic operat de poet (ţîţînă = „rădăcină") îşi află temei în realitatea materială, întrucît ambele elemente între care se stabileşte iden-

titatea semantică parțială au o anumită însușire comună, aceea de a servi la aninarea și fixarea unui obiect de altul. Abia dacă mai trebuie precizat că această dilatare a volumului semantic obișnuit al cuvintelor — specifică poeziei — nu se poate obține decît pe cale contextuală. Unele trăsături esențiale ale metaforei poetice fac ca, în poezie, să se poată înfiripa raporturi sinonimice cu totul originale, creînd „punți semantice" între termeni care — în condițiile limbii comune — sînt răzleți și străini.

Așa cum a arătat acad. Tudor Vianu în *Sinonime, metafore și grefe metaforice la Tudor Arghezi* („Limba romînă", nr. 4/1963, p. 347—351), trăsătura discutată mai sus constituie o caracteristică fundamentală a stilului a r g h e z i a n. Sinonimele metaforice se încheagă uneori, la Arghezi, în adevărate șiraguri, dînd măsura capacității poetului de a surprinde, în peisajul multiform și divers al realității, afinități și corespondențe subtile. Rețeaua raporturilor asociative sporește neîncetat, adunînd în urzeala ei termeni care par a se bucura că au ajuns, în sfîrșit, să se cunoască. Vrînd să evoce, în *Chemarea înălțării*, condiția precară a omului primitiv, firav și plăpînd, pîndit de dihănii și pierdut între „clădiri de piscuri" poetul făurește un asemenea lanț sinonimic alcătuit în întregime din termeni denumind obiecte ale universului mărunt :

„Strein în pribegie, plăpînd și venetic,
Erai cît *o fărîmă de fulg și de nimic,*
O coajă de tărîțe, o țandără, o pleavă.
Bălan și gol, făptura parcă-ți era bolnavă
. . . . . .
O lingură de sînge într-un plămîd de carne.
Între clădiri de piscuri, pierdute-n culmi de brumă,
Ivirea ta, Adame, părea să fie-o *glumă,*
Căci potrivit cu ele și-oriunde te așez
Erai nici cît *o boabă de mei ori de orez.*
Erai, ca pe-o hlamidă de purpură, *o scamă,*
Un ac cu borangicul pierdut într-o năframă,
O copcă rătăcită printre frînturi mărunte..."

Toți termenii subliniați în textul de mai sus sugerează, deopotrivă, bicisnicia omului primitiv, abea sculat „din puzderii". Dincolo de diversitatea lor semantică — evidentă în vorbirea obișnuită — poetul reține și folosește în scop artistic unica lor însușire comună : aceea de a exprima, felurit și nuanțat, ideea de „mărunțime". O dată constituit, lanțul sinonimic dobîndește o dublă funcție stilistică, realizînd un dublu contrast. În primul rînd, poetul opune, pe această cale, forțelor dezlănțuite ale naturii, făptura neînsemnată și neajutorată a omului abia desprins din „împletitura țărînii". În același timp și cu aceleași mijloace ni se dezvăluie — în sporită lumină — măreția ființei umane care — pîndită de atîtea puteri vrăjmașe — nu va întîrzia, totuși, să înflorească, o dată cu „pravila aspră a muncii".

În poemul *Dar ochii tăi* ne întîmpină un alt lanţ sinonimic foarte bogat, denumind metaforic organul văzului. Termenii care alcătuiesc acest lanţ sînt, în ordinea apariţiei lor în text, următorii: *icoanele (limpezi) de-afară, uimita lor minune, asemenea scumpete, petale de floare de gutui, smarald, safir, două peruzele, bijuteria cu pleoape calde, două diamante.* De data aceasta sinonimia se constituie pe două direcţii, după cum poetul vrea să reliefeze una sau alta din însuşirile privirii. Un prim grup masiv de termeni, recoltaţi din lumea minerală (*smarald, safir, diamante*), cărora li se adaugă alţi doi mai generali (*bijuterie, scumpete*), sugerează preţul unic al ochilor, porţi ale cunoaşterii, răsfrîngînd, totodată — sporit şi îmbogăţit pe această cale — universul lăuntric (*icoanele de-afară*).

O a doua categorie, mai redusă, grupează laolaltă termeni ai regnului vegetal (*petala de floare de gutui*), redînd cu o remarcabilă forţă sugestivă gingăşia şi frăgezimea privirii.

Textul poate fi, într-o anumită măsură, pus în paralelă cu un fragment din *Călin*, unde Eminescu — recurgînd la metafore asemănătoare — evocase şi el „smaraldul rar" al ochilor, înzestrat cu „vecinică lucire". Poetul vede în ochi „Iscoditorii firii, Naturforscher" (v. Perpessicius, *Opere*, I, 424), „dulcii cerului fiaştri", răsfrîngînd, în a lor „umed-adîncime", necuprinsul senin al văzduhului şi al mării.

După cum una şi aceeaşi noţiune poate fi exprimată prin numeroase cuvinte diferite, care — în condiţiile specifice ale limbajului poetic — intră într-un raport de sinonimie parţială, metaforică — tot astfel unul şi acelaşi cuvînt poate desfăşura, în aceleaşi condiţii, numeroase sensuri sau nuanţe metaforice străine vorbirii obişnuite. În cazul marilor poeţi, de pildă, cuvintele vechi — îndeosebi cele din fondul principal al vocabularului — se caracterizează printr-o impresionantă p o l i s e m i e, dezvoltînd adesea adevărate constelaţii de sensuri. Calea d e r i v ă r i i s e m a n t i c e este, de fapt, cea pe care o aleg, de obicei, poeţii de seamă, preferînd-o creaţiilor lexicale proprii, chiar dacă acestea din urmă sînt, aparent, mai spectaculoase. Mai trebuie adăugat — fie şi numai în treacăt — că această preferinţă pentru derivarea semantică se înveder ează mai pregnant în operele de maturitate ale poeţilor, în timp ce creaţiile lexicale proprii sînt mai frecvente în perioada începuturilor.

Pentru a ilustra problema în discuţie — polisemia în condiţiile poeziei — voi reţine, deocamdată, doar două exemple care mi se par sugestive. Pe lîngă sensul său obişnuit, acela din limba comună, epitetul *greu* dobîndeşte la Eminescu, pe cale contextuală, sensuri individuale deosebit de nuanţate, care sînt însă, toate, altoite pe înţelesul fundamental al cuvîntului. În „Armii *grele* de furnici" (*Povestea codrului*), de pildă, sensul figurat al epitetului se regăseşte aproape aidoma în limba comună (: artilerie *grea*, artilerie *uşoară*); în poezie însă, raportată, prin contrast, la universul mărunt al furnicilor, întreaga expresie (*Armii grele*) devine metaforică, iar conţinutul epitetului se îmbogăţeşte şi se nuanţează, dezvăluind zîmbetul plin de îngăduinţă şi simpatie cu care poetul întîmpină alaiul împovărat al micilor vieţuitoare. Sensul material al adjec-

tivului — evident în citatul de mai sus — se estompează în alte contexte, unde întrebuinţarea cuvîntului este puternic individuală. În *Povestea teiului* el încheie şirul unor determinante care — toate — participă la constituirea imaginii auditive : „Iară cornul *plin de jale*/ Sună *dulce*, sună *greu*". Ultimele două epitete — ale verbului (*dulce*, *greu*) — particularizează pe primul — al substantivului (*plin de jale*). Sensul contextual al lui *greu* („prelung, apăsător") — foarte nuanţat — creşte însă din cel concret-material al limbii comune, care-i asigură un suport temeinic şi-i alimentează capacitatea expresivă. În *Luceafărul* — ca epitet al ochilor — *greu* redă adîncimea, intensitatea şi puterea de pătrundere a privirii lui Hiperion : „Iar ochii mari şi *grei* mă dor ...".

Divergenţa de sensuri constatată mai sus — specifică limbajului poetic — nu anulează totuşi unitatea semantică a cuvîntului, căci întrebuinţările lui particulare, oricît de nuanţate ar fi, dezvoltă, într-o anumită direcţie, elemente ale sensului de bază.

Pe lîngă conţinutul său semantic obişnuit, concret — material, cuvîntul *marmură* generează, la Eminescu, numeroase alte înţelesuri. În primul rînd, prin sinecdocă, cuvîntul ajunge să desemneze obiectele tăiate în acest material. Aşa se întîmplă în poemul *Înger şi demon*, unde el este întrebuinţat cu sensul de „cruce de marmură", lesne deductibil în context : „al *marmurei* braţ alb", „Lîngă *marmura* cea albă văd fiinţa-i aeriană". De asemenea, în versul : „Venere, *marmură* caldă, ochi de piatră ce scînteie" (*Venere şi Madonă*), cuvîntul în discuţie are — tot prin sinecdocă — sensul de „*statuie* (de marmură)".

Mai interesante şi mai variate sînt sensurile metaforice. Polisemia cuvîntului se dezvoltă însă de fiecare dată pe baza sensului concret, fundamental, valorificînd artistic însuşiri diferite ale obiectului pe care acesta îl denumeşte. Astfel, într-un vers din *Memento mori* („... nimfe de-o *marmòree* zăpadă"), epitetul *marmòreu* realizează, plastic, ideea de superlativ al purităţii diafane, exprimată — tot metaforic — prin sinonimul poetic *zăpadă*. Albul imaculat al marmurei îl impresionase de la început pe poet : în *Înger şi demon* cuvîntul revine de mai multe ori, totdeauna însoţit de epitete cromatice corespunzătoare. O dată Eminescu insistă chiar asupra culorii, recurgînd la comparaţii : — „... un mur înalt şi rece de-*o marmură curată*/ *Albă ca zăpada* iernii...".

Pornind de la „răceala" marmurei, poetul desemnează, prin acest cuvînt, pe fiinţa nepăsătoare şi inaccesibilă, care nu se lasă înduplecată de ofrandele iubirii. Sensul acesta se desluşeşte limpede, mai ales în emistihul refren „*O marmură*, aibi milă..." din versul care încheie multe strofe ale poemului postum *Apari să dai lumină*. Acelaşi sens metaforic se regăseşte, într-o anumită măsură, chiar în titlul poeziei *Amorul unei* **marmure**. Merită să fie relevat — fie şi numai în treacăt — faptul că, în cadrul acestei poezii, *marmură* este, o dată, substituit cu *piatră*, care devine, astfel, purtătorul aceluiaşi sens : „Căci mie mi-a dat soarta amara mîngîiere/ O *piatră* să ador".

Ca epitet, (*de*) *marmură* exprimă frecvent ideea de „frumuseţe desăvîrşită, statuară, sculpturală", evidentă în „braţele *de marmur*" (*Din valurile vremii*).

Sensurilor discutate mai sus li se adaugă, în sfîrşit, încă unul, simbolic. *Marmura* reprezintă, în ochii lui Eminescu, materialul brut, i n f o r m, care aşteaptă să fie supus, devenind astfel f o r m ă capabilă să întruchipeze, în tipare durabile şi limpezi, lumea de gînduri a artistului. Tocmai de aceea poetul evocă, undeva, „setea cea eternă" care leagă „Lumina de-ntuneric şi *marmura* de daltă" (*Nu mă înţelegi*). Depăşind aria oarecum restrînsă a sculpturii, cuvîntul reuşeşte să redea — cu o remarcabilă forţă generalizatoare — mirajul perfecţiunii, aspiraţia trează şi tragică a artistului către expresia definitivă. Motivul marmurei ajunge astfel să atingă — prin implicaţiile sale — însăşi problema, atît de complexă, a zămislirii operei de artă. Acesta pare să fie tîlcul memorabilei strofe din *Memento mori*, în care sculptorul „pipăie *marmura* clară" şi — cu toate că e orb iar dalta îi tremură — izbuteşte totuşi, cu preţul unor îndîrjite strădanii, să o înduplece şi să o însufleţească.

La capătul transferului metaforic necesar, *marmura* sugerează astfel însuşi materialul — care aşteaptă să fie valorificat artistic — al limbii, cuvîntul menit să exprime adevărul.

S i n o n i m i a şi p o l i s e m i a m e t a f o r i c ă se completează, aşadar, reciproc, învederînd o caracteristică de seamă a limbajului poetic.

MARGINALII LA UN GLOSAR EMINESCIAN

DE

TRAIAN COSTA

Ediția monumentală Eminescu, îngrijită de Perpessicius, a făcut încă un pas înainte : anul 1963 ne-a dăruit al șaselea volum al ei, cuprinzînd literatura populară. Importanța acestui eveniment editorial a fost subliniată, la mai puțin de o săptămînă de la apariția cărții, în recenzia din „Scînteia" (11 iulie 1963) a acad. Al. Rosetti. Cercetătorilor istoriei literare și ai folclorului le stă acum la dispoziție, adunat la un loc, un material cu mult mai vast decît cel cuprins în toate edițiile și culegerile precedente : astfel, capitolul *Poeme originale de inspirație folclorică* ne oferă două texte inedite, *Între nouri și-ntre mare* (65 de versuri) și *Dragoste adevărată* (31 de versuri), iar lungile bucăți *Peste codri sta cetatea* ... (239 de versuri) și *Mii de stele ... dulce sară* ... (110 versuri) apar pentru prima dată în volum. Dar și cel mai întins capitol al volumului al VI-lea, cel intitulat *Lirica populară*, conține noutăți : la o sumară confruntare, găsesc că ediția lui Murărașu, cea mai bogată pînă acum, nu publica piesele numerotate de Perpessicius 51, 145, 156—158, 311, 322—325. Comunicarea unor texte inedite sau cvasi-inedite nu constituie, de bună seamă, cel mai mic merit al cărții tipărite la un nivel grafic superior (o parte a tirajului are hîrtie velină cu semnătura poetului în filigran). La trei sferturi de veac de la moartea lui Eminescu ne apropiem astfel de cunoașterea integrală a operei lui.

Editura a avut grijă și de data aceasta să ușureze munca cercetătorului, publicînd în anexele volumului trei indice : un indice alfabetic al primului vers (din bucățile scurte), un indice lexical și unul general.

Avînd de făcut cîteva observații pe marginea indicelui lexical, semnalez numai în treacăt că primul indice, acela al versurilor inițiale, e incomplet, el neînregistrînd următoarele bucăți din „lirica populară" : nr. 2, 3, 5—10, 12—14, 17—20, 22—26, 28—33, 35, 37, 38, 52, 81 și 169. De asemenea lipsesc din acest indice fragmentul *Spune, puiculiță, dragă* (p. 646 ; nu cumva ultimul cuvînt e o greșeală de tipar în loc de *drept* ? urmează rimele

704

aștept, *piept*) și nr. 60 din *Caietul anonim*; în schimb, nr. 15 din același *Caiet anonim* a fost înregistrat de trei ori, cu primul vers al f i e c ă r e i a din cele trei „strofe".

În legătură cu tehnica ediției, pomenesc că poeziile „originale de inspirație folclorică" *Alei mică, alei dragă* ... (vol. VI, p. 122; cf. și p. 743) și *Lumineze stelele* (p. 123) au mai apărut și în vol. IV (*Poezii postume*, p. 348 și 520). Dacă anticiparea, în variantele primelor volume, a unor bucăți care aveau să capete existență de sine stătătoare în vol. VI (de exemplu: *Înger cu păr galben*, vol. I, p. 395—396 = vol. VI, p. 401; *Trimite-mi, fată măiastră*, vol. II, p. 302 = vol. VI, p. 161, cu cîteva deosebiri; *Pravoslavnică creștină*, vol. V, p. 193 = vol. VI, p. 460—463; *Vremea despărțirei*, vol. V, p. 238—239 = vol. VI, p. 389—390, cu mici deosebiri; *De-ar fi fost mijloace* ..., vol. V, p. 488 = vol. VI, p. 464) este pe deplin justificată, repetarea unor texte socotite independente, nu variante, mi se pare mai puțin potrivită. Dacă tipărirea în volum a unor poezii populare care se află în manuscrisele lui Eminescu sub formă de tăieturi din ziare sau reviste (numerele 30—32, 72—77, 124, 218, 232, 233 din „lirica populară") poate fi și ea întemeiată, socotesc lipsită de îndreptățire reproducerea *in extenso*, dintr-un manuscris străin, a penibilei balade a lui Cezar Bolliac, *Maria cea bălaie, frumoasă din Bezdad* (vol. VI, p. 455—459), din care Eminescu și-a notat numai primul vers (sau titlul; vezi facsimilul la p. 457). — Dintr-o scăpare, același catren figurează de două ori în corpul volumului, o dată la p. 154 (purtînd nr. 52, în ciclul „Dragoste poznașă—cochetărie") și a doua oară la p. 238 (nr. 224, în ciclul „Ciobănie—codru").

Să ne întoarcem însă la indicele lexical.

Subliniez de la bun început ca un lucru pozitiv că, în ciuda titlului, indicele lexical consemnează și fapte care depășesc sfera strictă a lexicului: sînt înregistrate astfel unele utilizări mai puțin frecvente de *dativ-locative* și cîteva locuțiuni, ca *asupra de măsură, avea amor, cu dulce, gură de poveste, pe cugete*.

Tot pozitivă e și împrejurarea că „indicele" e în realitate un autentic g l o s a r, menit atît să faciliteze alcătuirea unui dicționar complet al lui Eminescu, cît și să îmbogățească dicționarul general al limbii române. Într-adevăr, aproape toate cuvintele care intră în componența indicelui sînt explicate, adesea foarte amănunțit, dîndu-se și citatele ilustrative. Pentru ca acest indice lexical să devină întru totul un glosar, lipsesc prea puține definiții, de pildă la cuvintele *bate* (în aproape toate exemplele sensul e „lătra"), *muciguș, răuz, dodulară* și alte cîteva forme „țigănești". Pe de altă parte, glosarul (cred că sîntem în drept să-l numim așa) e mai bogat decît ne-am aștepta și prin faptul că include cuvinte care apar în alte texte din volum decît cele create sau culese de Eminescu. Iată cîteva exemple: *electru* („electricitate"; dintr-un manual tipărit de Ioan Silviu Selagianu la Viena, în 1871; cuvîntul poate fi alăturat celor adunate de Perpessicius însuși în interesantul său studiu *Electricitate și literatură* din volumul *Mențiuni de istoriografie literară și folclor*, ESPLA, 1957, p. 107—133), *armar* și *sicrinie* (din același manual), *legendar(iu)* și *stelințe* (din 1855 și 1851, în cărțile didactice ale lui Samuil Andrievici). Separat

de *armar* („dulap"), indicele citează, cu aceeaşi glosă, *almarĭu* (de data aceasta dintr-un text cules de Eminescu) : în realitate, avem de-a face cu două forme ale aceluiaşi cuvînt, înregistrate deja de *Dicţionarul Academiei* în 1909, la care aş putea adăuga o a treia formă, folosită cu zeci de ani în urmă, şi poate şi astăzi, în regiunea Crişana (satul Homorog, raionul Salonta), anume *almaréu*, care cred că vine incontestabil din magh. *almáriom*. Cuvîntul *sicrinie* e glosat în indicele vol. VI cu „scrinuri(?)" : semnul de întrebare poate fi suprimat, căci *sicriniu* (acesta e, de bună seamă, singularul) e o variantă, probabil numai grafică, a lui *sicrin* (din magh. *szekrény*), existent în DM. (La Eminescu găsim, în textele originale, singularul *săcrii* în vol. IV, p. 63, v. 195, cu varianta *sicrii*, tot singular, în vol. V, p. 257, B [2]). În ce-l priveşte pe *stelinţe*, mă întreb dacă nu înseamnă mai degrabă „constelaţii" decît „stele", iar *legendar* („carte de citire") apare în DA, de unde lipseşte sinonimul, mai cunoscut, după părerea mea, *lepturar* (vezi *Lepturariul* lui Aron Pumnul).

★

S-au strecurat în acest glosar şi cîteva definiţii care mie mi se par greşite. În piesa nr. 30 din primul ciclu de „irmoase" apar versurile :

„De la toţi catigorie,
Fel de fel de distihie
Şi de lacrimi cu amor"
(p. 407).

Glosarul explică : „**distihie** poate corupt, pentru : disihie, opusul lui isihie, linişte, tihnă". Într-adevăr, *isihie* se găseşte în celălalt grup de irmoase (nr. 13) :

„Să petreacă-n isihie
Cu deplină bucurie"
(p. 423).

Isihie e grecescul ἡσυχία, dar *distihie* nu e o formă coruptă, ci transcrie un alt cuvînt grecesc, δυστυχία, „nenorocire".

La p. 216, nr. 184 începe cu versurile :

„Maică, măiculiţa mea,
Eu cunoscui vremea mea
Din luzie, din pruncie,
Din a mea copilărie".

Socotind, probabil, că avem aici o gradaţie, de la naştere pînă la adolescenţă, Murăraşu (am utilizat ediţia a II-a) dăduse o explicaţie greşită (preluată şi de glosarul din vol. VI), după care *luzie* ar însemna „lăuzie". De fapt, nu e nici o gradaţie, ci doar trei sinonime, iar *luzie* e un derivat al lui *lud*.

La p. 155, nr. 55 (îndreptat de mine după manuscrisul lui Eminescu, 2262, 102 ; dintr-o greşeală de tipar, în vol. VI versurile 3—4 au fost intervertite) :

„Pusei şaua pe murgul
Luai drumul de-a lungul,
Paşi, paşi, paşi murgule tare

S-ajungem în sat cu soare
Bine pe noi că ne-așteaptă
Ție zobu cu obracu
Mie gură și colac".

Murărașu (care dă versurile 3—4 în ordinea din manuscris) glosează pe *zob* cu „ovăz", iar pe *obrac* cu „oboroacă, oboroc"; ambele explicații sînt repetate și în indicele lexical de care mă ocup. Totuși, a doua o socotesc eronată: mie mi se pare limpede că *obrac* e o variantă a lui *abrac*, împrumutat din magh. *abrak*, „nutreț" (cf. magh. *ablak* > rom. *oblac*, *obloc*). Bucata fiind, evident, de proveniență ardelenească, e foarte probabil că *zob* (cel puțin aici) nu vine din bulgărește sau sîrbește, cum afirmă DM, ci tot din ungurește (*zab*, „ovăz"). Se poate reține, din versurile citate, și forma, desigur de imperativ, *pași* („pășește").

Verbul *a-și amăsura*, întrebuințat de Eminescu în poemul *Fata-n grădina de aur*, v. 188:

„... le poruncise Împăratul
Să nu care cumva să-și amăsoare
Ca să deschidă ușile, palatul —"
(p. 55; la p. 497 o variantă
anterioară: „Să nu care cumva
să se măsoare"),

e explicat „a se măsura, a se potrivi", dar sensul normal al gloselor nu se încadrează bine în context. Eminescu dă într-o notă marginală echivalentul german *vermessen*, desigur nu cu sensul din glosar, ci însemnînd „a îndrăzni, a se încumeta" (explicație care apăruse deja la Murărașu). Dar și celălalt înțeles al lui *amăsura* („a se potrivi") se găsește la Eminescu, tocmai într-o traducere din germană; vezi I. A. Rădulescu-Pogoneanu, *Kant și Eminescu. Traducerea „Criticei rațiunii pure"*, în volumul *Studii*, 1910, p. 46, n. 1: „cu totul amăsurată obiectului (= angemessen)".

În piesa nr. 192 din ciclul „lirica populară" citim versurile:

„Cătana la drum pornește
. . . . . .
Și pleacă la drumul mare.
Drumu-i lung și fleștărît
El pleacă tot amărît"
(p. 223).

Glosarul lămurește: „**fleșterit** [sic], murdărit, fleșcărit, noroios" (și dă citatul de mai sus, dar cu *fleștărit*; la Murărașu *fleșterît*, glosat „feștelit, murdărit"). Eu socotesc că avem aici o variantă fonetică a cuvîntului *floștorit*, „pavat", derivat din *floástăr*, „pavaj" (din magh. *flaszter*, împrumutat la rîndul lui din germ. *Pflaster*), folosit și în Crișana. (Un drum pietruit e mai obositor pentru pedestrași decît un drum de pămînt; în v. 20 al bucății e vorba de „pămînt uscat". Să se noteze și că e vorba de un „drum m a r e", adică șosea).

Explicația dată verbului *ciorăi* („a se gîlcevi ca ciorile"), din fraza : „Rîurile se ciorăiau mai în jos de brîiele melancolicelor stînce..." (p. 318), diferă de a lui Murărașu („murmurau zgomotos" ; cf. și *Scrieri literare*, ed. Murărașu, Craiova, Scrisul romînesc, p. 6, n. 1). Dar *ciorăi* e o variantă a lui *ciurui* („a curge... șiruind"), unde DA citează tocmai exemplul de mai sus din Eminescu. Ediția de *Proză literară* îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu (Editura pentru literatură, 1964) dă, la glosar, sensul exact și totodată (p. 5 și 336) restabilește forma corectă a pasajului (*ce ciorăiau*), modificat în „unele ediții anterioare, inclusiv ediția Perpessicius". Verbul mai apare la Eminescu, de exemplu în *Geniu pustiu* : „mă uitam în valurile galbene cum zburau repezi ciorăind" (ed. Simion-Șuteu, p. 152) ; „stînci zdrobite de smirnă, prin săpăturile cărora ciorăiau și picurau curate ca cristalul" (*ibid.*, p. 167 ; *cioroiau* la G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. IV, p. 23).

Problema cuvîntului *cervereu* mi se pare a nu fi fost încă soluționată în mod convingător ; ea necesită o dezbatere ceva mai amplă.

Iată textul unde apare vocabulul incriminat :

„Slobozi, Doamne, glasul meu
Să meargă ca cervereu,
Să meargă peste păduri
Că moare nana-n gînduri".
(„Lirica populară", nr. 33,
p. 146 ; facsimil la p. 147.)

Întîi, o observație de prozodie : *cervereu* ar trebui să aibă patru silabe, fiind probabil articulat (cervereu[l]) ; dar atunci ar fi nevoie de o diereză și în cuvîntul final al primului vers (*me-u*), ceea ce se poate presupune dacă ne gîndim că avem de-a face, de bună seamă, cu un cîntec, în care caz și rimele *păduri-gînduri* ar fi rostite în trei silabe.

O tentativă de rezolvare găsim la Murărașu, care înlocuiește pe *cervereu* cu *cerceveu*, explicat la glosar „cercevea", ceea ce, evident, nu se potrivește cu contextul.

J. Byck (*Între filologie și lingvistică*, în „Limba romînă", IX, 1960 nr. 2, p. 33) socotește că „avem a face cu o deformare, datorită informatorului lui Eminescu, a cuvintelor *cel părău*". Perpessicius, care i-a indicat lui J. Byck forma exactă din manuscris, nici nu pomenește ipoteza acestuia, apreciind-o probabil ca neîntemeiată. În sprijinul opiniei sale, J. Byck aduce două citate : „Și te du pe cel părău" (*Materialuri folcloristice*, I, p. 688) și „Vezi cel părău care o despică în lung...?" (C. Negruzzi, I, 195) ; dar e greu de crezut că aceste exemple ar putea sta lîngă

„Slobozi, Doamne, glasul meu
Să meargă ca *cel părău*,
Să meargă p e s t e p ă d u r i"
etc.,

cum propune J. Byck să se modifice.

În ediția Perpessicius (vol. VI, p. 556–557), e adoptată o altă explicație, furnizată de dr. Aurel Millea, după care *cervereu* e maghiarul *csűrverő*, „îmblăcie" (inexistent în dicționare).

Argumentării lui A. Millea i se pot aduce mai multe obiecții, de pildă că ținutul de origine al poeziei nu poate fi limitat „pe cele două Tîrnave pe Mureșul din platoul Cîmpiei Ardealului și pe Someșuri", singurul loc unde, spune Millea, se folosește cuvîntul *nană* („lele, leliță"); *nană* e folosit frecvent și în Crișana, de la Arad pînă la Satu-Mare. Nici etimologia lui *ciur* (din magh. *csűr*) propusă de A. Millea nu poate fi acceptată: originea lui latină a fost arătată încă de Laurian și Massim.

Forma cea mai apropiată de *cervereu* pe care o găsesc în *Dicționarul Academiei* e *ciorvălău* („larmă mare"; Hasdeu, XVII, 177 = Orlat, lîngă Sibiu). *In extremis*, am putea socoti *cervereu* ca o variantă, avînd același sens, a lui *ciorvălău*. Dar să vedem dacă nu se poate găsi și altă explicație.

Cervereu îmi trezește imediat în minte cuvîntul *vindereu*, pentru care DM, drept indicație etimologică, face o comparație cu magh. *vándorsólyom*, „șoim călător". Mie mi se pare însă că etimologia lui *vindereu* poate fi găsită mai aproape, dacă luăm în considerare variantele lui. Dionisie Linția (*Păsările din R.P.R.*, vol. II, 1954, p. 151) consemnează și formele *vinderel* (din al cărui plural, *vinderei*, s-a putut reface singularul *vindereu*) și *vînturel*. În altă parte (p. 160), același ornitolog citează numele *vetrușcă*, probabil dintr-o formă rusească *вертушка* sau *вертерушка* (de la *вертер*, „vînt"). Acestea mă fac să cred că *vinderel* e o deformare a lui *vînturel* (e v e n t u a l sub influența, fonetică, a magh. *vándorsólyom*), care, evident, e un derivat de la *vînt*, *vîntura*. Sau poate e o formă disimilată a lui *vulturel*? ...

Chiar dacă, așa cum am arătat, pentru *vindereu* s-ar putea găsi altă origine, *cervereu* continuă să trezească în urechi sonorități maghiare, iar versul următor,

„Să meargă peste păduri",

ne sugerează că misteriosul cuvînt e, totuși, un nume de pasăre. El ar putea face parte din aceeași familie cu *cilihoi*, *cilehoaie*, *cilioaie*, *cealhău*, *ceahlău* (din magh. *csaholó*), „vultur auriu" (cf. *Păsările*..., vol. II, p. 284, și DA, s.u. *ceahlău*). Mai degrabă, însă, *cervereu* trebuie apropiat de vreun nume, tot unguresc, de pasăre, dintre numeroasele compuse ale lui *csőr*, „cioc", de pildă *csőrverő*, „care lovește cu ciocul". Acest compus, neatestat în dicționare, ar putea fi un epitet al c i o c ă n i t o a r e i, de pildă, și atunci în versul

„Să meargă ca cervereu"

ne putem gîndi atît la pasărea propriu-zisă, cît și (mai puțin probabil, totuși) la zgomotul produs de ea. Dar *csőrverő* e aplicabil și altor păsări, cu zborul mai iute. (Să se compare, eventual și *csóré veréb*, „vrabie golașă", din Trei-Scaune: J. Szinnyei, *Magyar tájszótár*, vol. I, Budapesta, 1893.)

În balada *Viță Cătănuță* apare de trei ori versul

„Frunză verde Șoralea".

Murărașu crede că *șoralea* e o „deformare a expresiei ș-o lalea", iar glosarul vol. VI spune: „derivat din contaminarea: ș-o lalea ...". Într-un text publicat acum un sfert de veac de Ion Breazu (*Versuri populare în manuscrise ardelene vechi*, extras din *Anuarul Arhivei de folclor*, V, 1939, p. 109, col. 1), găsesc versul

„Frunză verde zoralie".

Mă întreb dacă *zoralie* și *șoralea* nu sînt cumva două ipostaze ale aceluiași cuvînt, în care caz explicația „ș-o lalea", dată celui de-al doilea, ar putea fi pusă sub semnul întrebării; avem oare aici un derivat de la *zorea*, *zorele*? Se cuvine să amintesc însă și că, în varianta G. Dem. Teodorescu a baladei *Viță Cătănuță*, republicată recent de Al. I. Amzulescu (*Balade populare românești*, Editura pentru literatură, 1964, vol. III, p. 270—280; această versiune e mult deosebită de cea notată de Eminescu), apare formula „Foicică ș-o lalea" (v. 24) și „Foaie verde ș-o lalea" (v. 205).

★

Pentru ușurarea de pe acum a alcătuirii unui dicționar complet al lui Eminescu, semnalez, la cîteva cuvinte din glosar, apariția în alte texte ale poetului a acelorași forme sau a unora asemănătoare.

dumbravan (*Călin Nebunul*, v. 550: „Ici pin noaptea dumbravană și pin văi am duce-o bine"; citat greșit în DL) e utilizat, în aceeași expresie, în *Memento mori*:

„Apoi fug să-mpopuleze verdea noapte dumbrăvană"
(vol. IV, p. 118, v. 241);

„Lunca rîde de răsună verdea noapte dumbrăvană"
(*ibid.*, p. 119, v. 257).

Alte formații similare la Eminescu (în afară de *codrean*, pentru care vezi DA):

„Și mîndre flori *cîmpene* eu pentru dînsa strîng"
(vol. IV, p. 83, v. 60; trimitere greșită în DL);

„Luna tremură pin ceață,
O crăiasă *pădureană*..."
(vol. III, p. 190, v. 25—26).

gobi (a), „a tînji, a gogi", dintr-un proverb („Cu ochii-n pămînt ca mireasa cînd gobește") se găsește și în versurile originale ale lui Eminescu:

„Sau cufundat pe gînduri negre
Eu zile-ntregi gobesc și tac"
(vol. II, p. 91, v. 61—62);

„Cu fața spre părete
Gobind pintre streini"
(*ibid.*, p. 160, v. 25—26).

Tot de Eminescu pare să fie *Revista teatrală* din „Timpul" (II, nr. 291 [numerotat greşit: 290], 25 decembrie 1877, p. 3), unde găsim următorul pasaj: „Abia dragostea-i deschide ochii şi-o face sentimentală. Atunci îşi lăsă [*sic*] capul în jos şi gobeşte". Cu minime schimbări, citatul e reprodus şi de Perpessicius (vol. II, p. 91). Cf. DA, s.u. *govi* (*gogi*).

împletulici, „împleticite" („Şi cei doisprece berbeci | Cu coarnile împletulici"; p. 654, nr. 12, finalul), poate mai degrabă „împletite", aminteşte o variantă a versului 64 din *Luceafărul*: „Împletecit cu (din) trestii" (vol. II, p. 422, nota la v. 68).

învis, „înviat" (*Fata-n grădina de aur*, v. 196: „Din boal-adîncă fata a învis", rimînd cu „deschis" şi „prin vis"; cuvîntul apare greşit, *învins*, la Călinescu, *Opera* ..., vol. V, p. 247, şi în ediţia lui Murăraşu), fusese folosit cu cîţiva ani mai devreme în *Mureşanu. Tablou dramatic* (1869), v. 214, cu rima „vis":

> Eu voi cînta de fală ca leul ce-a învis
> (vol. IV, p. 476),

precum şi în primul final al poemului *Împărat şi proletar*, rimînd şi de data aceasta cu „vis":

> „Zvîrlindu-ne-n nimicul din care-am fost învis"
> (vol. I, p. 357, v. 15; arhaismul e semnalat de editor în nota finală a paginii 356).

Cf. DA, s.u. *învie*.

nante, „înalte" (*Uratu*, v. 98—99: „Pe la curţile Dnilor voastre| Este nante sprîncenate"), se mai găseşte, e adevărat, în rimă, în *La Bucovina*, v. 4:

> „Rîuri resăltînde pintre stînce nante,
> Apele lucinde-n dalbe diamante".

La prima apariţie a poeziei, „Familia" (II, nr. 25, 14/26 august 1866, p. 292) adnotează: „Nantu = naltu, (provinc. mold.)". Eminescu nu va şovăi însă nici peste mai mult de un deceniu să utilizeze o asemenea formă, în *Diamantul nordului*:

> „Din nori curge-o bură, un colb de dîamante,
> Pe văi se aşază, pe dealuri înnante"
> (vol. IV, p. 329, v. 157—158; din anul 1877);

o versiune din 1873—1874 are:

> „Din nori curge-o bură de colb de diamante
> Ce văile împle, şi dealuri înante"
> (vol. V, p. 293, v. 113—114; variantă anterioară: „dealur'le nante").

„Un înger alt" din *Scrieri literare*, ed. Murăraşu, p. 150, nu e „un înger (în)alt", ci o greşeală de tipar pentru „un înger *alb*" (*Proză literară*, ed. Simion-Şuteu, p. 117).

presun, „curea la hamuri" (trei exemple în „poeme originale de inspirație folclorică" ; e o variantă a lui *presen*), se găsește și în *Memento mori*, v. 1067 :

„Presun de argint și zale pun pe caii ca furtune"
(vol. IV, p. 143 ; cf. vol. V, p. 141).

Călinescu scrie greșit *preșuri* (de argint ! *Opera* ..., vol II, p. 195 ; vol. IV, p. 60 ; vol. V, p. 34).

De asemenea în *Diamant din nord*, v. 154 :

„O umbră ea trece pe calul ei graur
Cu presun de-argint și cu șaua de aur"
(ed. Perpessicius, vol. V, p. 300).

Pentru utilizarea adjectivală a lui **răcoare** se pot da numeroase citate, atît din versuri, cît și din proză. Mai interesant însă mi se pare să subliniez că în majoritatea exemplelor pe care le-am adunat (numai accidental) din poezii adjectivul apare la plural : *aripe recori* (vol. I, p. 372, v. 103 ; cf. Al. Rosetti, *Limba poeziilor lui Mihail Eminescu*, în volumul *Studii lingvistice*, 1955, p. 47), *aripele-i recori* (vol. I, p. 374, v. 180 ; cf. Rosetti, *ibid.*), *dumbrăvile răcori* (vol. IV, p. 111, v. 54 ; cf. Călinescu, *Opera* ..., vol. V, p. 22, nota), *timpi răcori* (ed. Perpessicius, vol. IV, p. 133, v. 714), *spumele răcori* (vol. IV, p. 172, v. 671 ; cf. vol. V, p. 150), *vînturi răcori* (vol. IV, p. 476, v. 221), *sînii* ... *răcori* (vol. V, p. 49, notă la v. 20), *grădinile răcori* (vol. V, p. 73, notă la v. 54). Pentru singular, nu mi-am însemnat din versuri decît următoarele exemple : *răcoarea*... *locuință* (vol. I, p. 463 = vol. IV, p. 15, v. 58—59), *suflet răcoare* (vol. IV, p. 98, v. 66 ; un cititor, probabil intrigat, a adnotat pe fila din manuscrisul lui Eminescu : „e substantiv" ! cf. lămuririle lui Perpessicius, vol. V, p. 39), *aerul răcoare* (vol. V, p. 73, nota la v. 34—35), *suflarea răcoare* (vol. V, p. 276, v. 16 din ms. 2285, 113 v.). În schimb, t o a t e pasajele pe care mi le-am notat, de asemenea numai întîmplător, din proză cuprind adjectivul la singular : *iarba răcoare* (Călinescu, *Opera* ..., vol. II, p. 297), *aerul răcoare* (*Proză literară*, ed. Simion-Șuteu, p. 30), *aer răcoare* (*ibid.*, p. 52 ; cf. p. 203), *suflarea* ... *răcoare* (*ibid.*, p. 146 ; cf. Călinescu, *Opera*..., vol. IV, p. 254, unde e o greșeală de tipar : *piepturilor* trebuie îndreptat în *piepturile* ; corect în *Opera*..., vol. V, p. 291), *aerul răcoare* (*Proză literară*, p. 153), *locuința cea răcoare* (*ibid.*, p. 181 ; cf. mai sus exemplul din Perpessicius, vol. I, p. 463 = vol. IV, p. 15, v. 58—59 : în ambele locuri e vorba de mormînt). Glosarul volumului VI cuprinde cinci exemple de folosire adjectivală a lui *răcoare*, din care două în versuri (unul la singular și altul la plural) și trei în proză (toate trei la singular). Dacă o despuiere completă a textelor ar fi în acord cu sondajul făcut de mine, am putea crede că utilizarea la plural a adjectivului *răcoare* e legată de versificație.

Dar se găsesc la Eminescu și alte substantive adjectivate : „mările... *azure* și calde" (*Proză literară*, p. 171) ; „acei ochi de-un albastru *întuneric*"

(*ibid.*, p. 77; cf. Călinescu, *Opera* ..., vol. V, p. 22, nota, și vol. IV, p. 252–254);

„Să spele de pe pietre pînă și urma *sclavă*"
(*Împărat și proletar*, v. 84);

„Vor mai bine-o moarte crudă decît o viață *sclavă*"
(ed. Perpessicius, vol. IV, p. 139, v. 910; citat greșit de Gh. Bulgăr, *Cuvinte rare în opera lui Mihail Eminescu*, în „Limba romînă", X, 1961, nr. 1, p. 56);

„Soarbe în tine *sclavul* suspin"
(ed. Perpessicius, vol. V, p. 570, nr. 9, v. 12; forma anterioară: „Păstrează-n tine blîndul suspin");

„fețele judecătorilor cu conștiința *sclavă* și cu fața rece" (*Proză literară*, p. 195);

„Vezi ieșind din lunci de mirte, drumuri *șese* și grădini"
(vol. V, p. 99, v. 224);

„Acolo l-al lumii capăt dintr-un șir de dealuri *șețe*"
(*ibid.*, p. 118, v. 577; variantă anterioară: „dealuri plane");
„... țara-ntreagă-ar fi rămasă
Netedă, fără de codri, făr' de munți și rîuri — *șeasă*"
(*ibid.*, p. 131, 4°, v. 850–851);

„spata dealurilor e adesea întinsă, *șeasă* ca palma..." (*Proză literară*, p. 284).

Eminescu folosește adjectival și cuvîntul *copil*; la exemplul citat în indicele lexical, adaug versul 6 din *Memento mori*:

„Cînd în straturi luminoase basmele copile cresc"
(ed. Perpessicius, vol. IV, p. 110, și facsimilul alăturat).

Acest vers e alterat de Călinescu în două feluri (*Opera* ..., vol. II, p. 181; vol. V, p. 19): „... basmele *copite* cresc", cu următorul comentariu: „Basmul este văzut ca un animal fabulos în continuă generare, contemporană cu ninsoarea stelelor, metaforă minunată, prin chiar greșeala prefacerii lui *cresc* în verb tranzitiv, din rațiuni poetice, fiindcă metric se putea foarte bine zice « basmelor copite cresc »" (vol. V, p. 20). Într-adevăr, în vol. IV al *Operei*..., p. 258, Călinescu modificase versul și în felul acesta:

„Cînd în straturi luminoase basmelor copite cresc".

Comentariile sînt interesante, metafora ar putea fi minunată, dar ... manuscrisul poetului ne arată limpede *basmele copile*. (În același volum

IV al lui G. Călinescu, p. 245, e greșit interpretat și pasajul 256—257 din *Strigoii* :

„Și azi el se avîntă pe calul său arab,
Și drumul, ca săgeții, îi dă peste pustie" ;

ni se spune că [dativul !] *săgeții* e o formă de masculin, în loc de *săgețile*. . .)

În sfîrșit, tot aici poate fi amintită adjectivarea lui *sus*, pentru care vezi Perpessicius, vol. V, p. 265 și 582.

Adaug că *răcoare* pare să fie adjectiv și în următorul loc din versurile lui Zaharia Stancu :

„Dar nu rîvnesc ; alături am ochii tăi, megieșii,
Dar nu rîvnesc ; alături am mîna ta, răcoare".
(*Cele mai frumoase poezii*, 1962, p. 76).

Abrevierea **tru** în loc de *întru* :

„Eu tr-un sat maica într-altul
. . . . . .
Eu tr-o țară maica-ntr-alta"
(ed. Perpessicius, vol. VI, p. 215, nr. 182, v. 1 și 3),

e comentată de editor (p. 575). Pe lîngă exemplul citat acolo, se poate adăuga :

„Biserica-i tr-o parte, negrită și străveche"
(vol. II, p. 284, v. 73, cu adnotarea de la p. 283);

„Și capul și-l cufund[ă] tr-a lumei sfinte cărți"
(vol. V, p. 150, v. 808 ; în vol. IV, p. 175, ca și în ediția bibliofilă din 1958, p. 339 : „cufundă-ntr-a").

Alături de **turpină** (vol. VI, p. 144, nr. 25, v. 21), Eminescu folosește, în creația proprie, forma *trupină* :

„Noi murim . . . ramul din urmă din trupina de giganți"
(vol. IV, p. 141, v. 1008) ;
. . . pe aceeași trupină
„E pistilul feciorelnic și staminul bărbătesc"
(*ibid.*, p. 223, v. 33—34) ;
„. . . codrii cu verzile bolt[e]
. . . . . .
Și șerpi pe trupine, dințoșii balauri"
(vol. V, p. 292, 85—88 *a*).

Această din urmă formă, *trupină*, apare și la Kogălniceanu : vezi „Limba romînă", X, 1961, nr. 2, p. 165.

În legătură cu colectivul **frunzărime** din *Călin Nebunul*, v. 401 (vol. VI, p. 35 ; variantă anterioară : „Frunzăria' . . .", p. 489), se pot cita, din Eminescu, alte formații cu același sufix, unele semnalate mai

de mult: *cerime* (vol. IV, p. 149, v. 1272; vezi Bulgăr, *Cuvinte rare...*, p. 50; cf. şi Călinescu, *Opera ...*, vol. IV, p. 247, fără citat; acelaşi, *Eminescu, făuritor al limbii literare*, în *Mihai Eminescu. Studii şi conferinţe cu prilejul sărbătoririi a 100 de ani de la naşterea poetului*, 1950, p. 85; alt pasaj, găsit de mine, în ediţia Perpessicius, vol. IV, p. 188, v. 17), *furnicime* (vol. II, p. 18; citat de Bulgăr, p. 52), *nemţărime* (vol. IV, p. 495, nr. 38, v. 3; cf. Perpessicius, *Menţiuni ...*, 1957, p. 209, unde se citează şi *actorime*), *stîncime* (chiar în *Călin Nebunul*, v. 184, semnalat deja de Călinescu, *Opera ...*, vol. IV, p. 247, şi în *Studii şi conferinţe ...*, 1950, p. 85; alt exemplu în *Memento mori*, v. 450, citat de Bulgăr, p. 56; eu am găsit încă două, în acelaşi poem, v. 317 şi 731). Însuşi *frunzărime* mai apare în ediţia Perpessicius, vol. IV, p. 508, nr. 50, v. 3 (cf. Călinescu, în *Studii şi conferinţe ...*, 1950, p. 85). Am găsit însă în Eminescu şi alte pasaje cuprinzînd asemenea derivate, care, după cîte ştiu, n-au fost încă semnalate: astfel sînt: *cucoşime* (ed. Perpessicius, vol. IV, p. 230, v. 250), *furnicărime* (vol. II, p. 178, v. 71), *găinărime* (vol. IV, p. 229, v. 242), *popime* (vol. II, p. 178, v. 64; alt pasaj în Călinescu, *Opera ...*, vol. II, p. 260, v. 3). Articolul Elenei Carabulea, *-AME şi -IME în limba romînă*, în *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, vol. I, 1959, p. 65—75, înregistrează, din cuvintele înşirate mai sus, numai *popime* (cu un citat din Hasdeu), *frunzărime* (fără citat) şi *nemţărime* (cu un citat din I. Mironescu). *Dicţionarului invers* îi sînt cunoscute numai *frunzărime*, *popime* şi *stîncime*. Ca să închei acest paragraf, pomenesc formaţiile *ţopîrlănime* (A. de Musset, *Cu dragostea nu-i de glumit*, traducere, „Biblioteca pentru toţi", 1956, p. 18), *cerbărie* şi *furnicărie*, utilizate de Călinescu (*Opera ...*, vol. IV, p. 173).

Alături de **mitutea**, „formă specific eminesciană" (spune glosarul vol. VI), poate sta *mitutică*:

> Aş vrea să am o casă tăcută, mitutică,
> (*Din străinătate*, v. 17).

Călinescu tipăreşte greşit versul („Aş vrea să am o casă, tăcută, mititică") atît în *Viaţa lui Mihai Eminescu*, ed. a treia, 1938, p. 55, cît şi în ediţia *Poeziilor* (1938, p. 256). Dar în „Familia" (II, nr. 21, 17/29 iulie 1866, p. 248) se află *mitutică*, şi la fel în v a r i a n t a din Perpessicius, vol. I, p. 251, v. 13 (facsimil în acelaşi volum, la p. 7; vezi şi Al. Rosetti, *Limba poeziilor ...*, p. 42). Forma *mitutică* îmi mai este cunoscută de pe foaia de titlu a volumului de versuri publicat de doctorandul în medicină din Viena, B. Petric, în anul 1861, la Lugoj: „*Poezii naţionale* ca una mitutică flamură cu *Deviza simţirilor sale naţionale*". Despre cartea lui B. Petric (pe care eu nu am avut-o în mînă), dacă nu o cunoştea dinainte, Eminescu putea afla, mai tîrziu, aprecieri nu prea elogioase în *Direcţia nouă* a lui Maiorescu. În realitate, prima tipăritură a articolului (în „Convorbiri literare", V, nr. 14, 15 septembrie 1871, p. 220) poartă *mititică*, dar cu două pagini mai departe Maiorescu citează din nou titlul volumului, de data asta cu forma *mitutică*: aşa se citeşte şi în toate ediţiile *Criticelor*, ceea ce înseamnă că *mititică* din revista de la Iaşi era o greşeală de tipar.

— Prin 1873—1874, cînd *Din străinătate* e încorporată în poemul *Un roman* (*Pădure și salon*), Eminescu va scrie *mititică* (ed. Perpessicius, vol. V, p. 271, v. 17; facsimil la p. 269; cf. și vol. IV, p. 319, v. 21).

★

Unul din pasajele citate mai sus pune o interesantă problemă de critică a textului, cu implicații lingvistice.

E vorba de versurile 223—224 din ed. Perpessicius, vol. V, p. 99. Editorul a tipărit astfel versurile:

„Și din cuibul cel de stînce colo sterp — ici plin de pini
Vezi ieșind din lunci de mirte, drumuri șese și grădini".

Adnotarea precizează că, în primul vers, manuscrisul are „de fapt: *plini*", nu „plin", iar într-al doilea „de fapt: *grădine*", cum se citește clar în facsimilul de la p. 97. În realitate, manuscrisul poetului (și facsimilul) cuprinde încă o deosebire, față de forma tipărită, în primul vers, și anume „sterp'"; sub apostrof e adăugat un *e*, ceea ce înseamnă că nu c u i b u l de stînci e „colo sterp, ici plin", ci s t î n c i l e sînt „colo sterpe, ici plini (= pline)". Deci *plini* nu e un *lapsus calami*, ci un plural „masculin" pus, aproape corect, lîngă un substantiv feminin (cf. v. 16 din *Egipetul*, derivat tocmai din *Memento mori*: „Sînt *gîndiri arhitectonici* de-o grozavă măreție"; sau v. 91 din *Împărat și proletar*: „Ziditi din *dărmături gigantici piramide*", consemnat de Călinescu, *Opera* ..., vol. IV, p. 244). Tot atît de clar se vede însă în același facsimil și că primul vers se termină nu cu *pini*, ci cu *pinii*. Cu cîteva pagini mai departe, găsim:

„Și din turmele-uriașe de uscate stînci ce poartă
Pinii verzi ca și coroane pe mărirea lor cea moartă"
(ed. Perpessicius, vol. V, p. 107, v. 223—224 C 1°).

O variantă anterioară a ultimului vers,

„*Pinii* verzi ș-arbori și floare" etc.

(adăugată cu creionul între cele două versuri de la începutul acestui paragraf; neclar în facsimilul din Perpessicius, vol. V, p. 97), demonstrează că *pinii* e n e a r t i c u l a t. Singularul trebuie să fie *pinie*, feminin ca și germanul *Pinie*. (Eminescu folosește, tot în *Memento mori*, v. 118, un alt germanism similar, *palmi*, „palmieri", din germ. *Palme*; și în *Egipetul*, v. 46, cf. Călinescu, *Opera*..., vol. IV, p. 247; la fel în v. 82 al poemului *În căutarea Șeherezadei*, ed. Perpessicius, vol. IV, p. 209.)

Pe de altă parte, primele versuri ale strofei din *Memento mori* au î n t o t d e a u n a rimă feminină. Aceasta ne constrînge ca, în versurile care fac obiectul acestui paragraf, să restabilim formele din manuscris *pinii* și *grădine*:

„Și din cuibul cel de stînce, colo sterp' — ici plini de pinii
Vezi ieșind din lunci de mirte, drumuri șese și grădine",

chiar dacă rima pare imperfectă ochiului. Dicționarul limbii lui Eminescu va trebui să înregistreze cuvîntul feminin *pinie*.

*

E păcat că o operă de importanța volumului al VI-lea din ediția critică Eminescu nu s-a bucurat, din partea corectorilor, de o mai mare atenție, la care aveau dreptul și strădaniile editorului, și numele autorului, fie că el este Eminescu, fie că este poporul nostru. Recunosc că alcătuirea volumului, cuprinzînd sute de pagini de note, variante, indice, îngreunează munca de corectură, dar în lungul timp (peste un an) cît a durat tipărirea s-ar fi putut înlătura multe greșeli de tipar, dacă nu toate. De vreme ce m-am ocupat aici mai ales de indicele lexical, voi arăta cîteva erori tipografice supărătoare pe care le cuprinde glosarul.

Găsim uneori cuvinte-titlu tipărite greșit: **dinănar.u** în loc de „dinărariu", **gude** în loc de „gudă", **tol** în loc de „toi".

Alteori sînt inexacte trimiterile. **Avradina** nu apare în *Predicația țiganilor*, ci în *Viță Cătănuță*, v. 93 (*Aradina* în v. 164). La cuvîntul **priboi**, trimiterea „pag. 443" nu se referă la note și variante, cum s-ar părea, ci la text; notele respective sînt la p. 639 (unde de altfel, în afară de o trimitere la indicele lexical, nu găsim nimic). Tot așa, la **via**, indicele lexical ne trimite la p. 640, iar la p. 640 aflăm o altă trimitere, la indicele lexical. La **toacă**, trimiterea la p. 568 trebuie corectată în 586 (text străin; cuvîntul e folosit însă și de Eminescu, la p. 602; cf. și p. 599).

Există greșeli de tipar și în citatele ilustrative ale indicelui lexical. La **gîță** s-a tipărit *gătiți*, în loc de *gîțiți* (cum apare în text; la Murărașu, p. 553, *giți* și *gițiți*). La **tasul** (trebuia *tas* !) citim *bani*, dar în corpul volumului e *galbeni*. La **vicoli**, s-a cules *poiemele* în loc de *poienele*.

Semnalez însă și cîteva greșeli de tipografie mai grave din textul volumului.

La p. 137, ultimul vers din nr. 10 e „La ce-o pus *om* de-o vorbit", dar în facsimilul de la p. 135 citim *oameni* (iar în notele de la p. 553 se spune că Murărașu scrie *amoru* în loc de ... *oameni*).

La p. 386, v. 44 e „Și în patria *iubită*", pe cînd facsimilul alăturat spune „Și în patria *cea dulce*".

La p. 187, după v. 35 a fost sărit rîndul „Pe mîndruța mea videa", iar la p. 204, după r. 48 a fost omis versul „Să îmbli prin sat de-a cere" (Murărașu).

La p. 39, v. 460 trebuie să se termine cu „să beie" (nu „să bea"; rimează cu „deie"), iar la p. 268, v. 6, „Jură, jură, jură, soare", e probabil în loc de „Jură, lună, jură, soare" (Murărașu).

Poate mai supărătoare decît greșelile de tipar e ordinea alfabetică în care apar cuvintele din indice. La zece ani de la reforma ortografiei, glosarul tipărit de Editura Academiei tratează de-a valma literele *a* și *ă*, *i* și *î*, *s* și *ș*, *t* și *ț*; în cazul lui *i* și *î*, această nedistingere e anunțată în capul paragrafului, dar în celelalte cazuri nu se spune nimic. Cuvintele *sfîrlag* și *sfîrtai* s-au rătăcit și au fost vîrîte între *scumpie* și *selbe*. Cuvîntul care nu stă la locul lui într-un indice lexical e ca volumul

mutat de la locul lui din rafturile bibliotecii : amîndouă îți fură timp pînă le găsești.

Repet, e regretabil că ostenelile corecturii nu s-au ridicat la înălțimea cărții.

★

Dar toate aceste observații ale mele, indiferent de măsura în care ele ar fi sau nu acceptate, nici nu vor și nici nu pot să diminueze importanța evenimentului pe care apariția celui de-al VI-lea volum al operelor lui Eminescu îl constituie pentru cultura românească și pentru cultul luceafărului literaturii noastre. Așa cum se spune în modesta notă liminară a indicelui lexical (p. 723), o a doua ediție va putea completa și definitiva atît glosarul, cît și celelalte capitole ale volumului. Nu e nevoie însă decît de mici retușări, de îndreptări ale unor amănunte : coloanele templului sînt bine tăiate.

10.VI.1964

SCHIȚĂ DE ISTORIE A LEXICOGRAFIEI ROMÎNE

(De la origini pînă la 1880)

DE

MIRCEA SECHE

XII

Cîteva concluzii

Ajunși la capătul expunerii noastre și privind în ansamblu materialul prezentat, sîntem noi înșine surprinși de bogăția lui cantitativă : zeci de proiecte de glosare și dicționare, de cele mai variate tipuri, realizate în parte ori integral, remarcabile sau mediocre și provenind din toate provinciile romînești, oglindesc în mod convingător frămîntările aproape continue pentru crearea unei lexicografii naționale.

Pînă tîrziu, la începutul secolului al XIX-lea, istoria lexicografiei romîne apare dominată de cîteva trăsături constante, cu numeroase consecințe : operele realizate în această lungă perioadă se datoresc unor nevoi practice imediate, au fost elaborate, aproape fără excepție, de nespecialiști și au circulat în manuscris.

Nevoile practice imediate, puse, în secolul al XVI-lea, de traducerea în limba noastră a textelor slave bisericești, au făcut ca începuturile lexicografiei romîne să coincidă aproape cu data primelor traduceri ale acestor texte. Nu întîmplător lexicografia romînească a început cu glosarele slavo-romîne ; ele îndeplineau rolul de instrumente practice de lucru, de anexe la bogata serie de traduceri din vechea slavă bisericească înfăptuită din veacul al XVI-lea înainte. De altfel, caracterul exclusiv bilingv și plurilingv pe care îl are, pînă în secolul al XIX-lea, lexicografia romînească, este determinat tocmai de acest rol prin excelență practic îndeplinit de ea. În perioada amintită, literatura tradusă este infinit mai bogată decît

aceea originală și are mereu nevoie, pentru cei care o creează, uneori și pentru cei care o citesc, de instrumente ajutătoare. Tot din necesități practice, în unele dicționare bilingve și plurilingve se renunță la așezarea alfabetică a termenilor și a unităților frazeologice, materialul organizîndu-se pe idei, pe noțiuni și servind astfel și ca lexicon de conversație curentă.

Din cele spuse reiese clar că „nu influențele externe, imitarea altor popoare, ci înseși necesitățile interne au dat naștere dicționarelor bilingve"[1] de la începutul lexicografiei românești. De altfel, nici un cercetător român nu a fost, vreodată, de altă părere, cum pare a înțelege B. Kelemen, autorul afirmației citate, în altă parte a studiului său[2]. Faptul că primele încercări lexicografice românești, precum și numeroase altele de mai tîrziu, au avut ca model izvoare externe nu schimbă în vreun fel concluzia noastră : modelele străine au fost folosite doar în măsura în care puteau servi la elaborarea unor opere pentru nevoi interne, ele au ajutat la realizarea acestor opere, dar nu le-au determinat existența în sine.

Cerințele practice, împrejurările culturale care au dus la înființarea lexicografiei naționale au făcut ca aceasta să existe cu mult înainte de apariția lingvisticii ori a filologiei românești : lexicografia este cea dintîi ramură apărută în istoria lingvisticii naționale. În asemenea condiții, este aproape de la sine înțeles că avem a face, în general, cu încercări improvizate, cu un vădit caracter amatorist. Primii autori de opere lexicografice sînt preoții ori călugării care se îngrijeau de traducerea în limba română a textelor slave, sînt oameni de cancelarie care traduceau ori compuneau actele slave și care simțeau nevoia întocmirii unor liste de corespondențe lexicale bilingve. Circulația, multă vreme limitată, a unor astfel de lucrări, ne este dovedită și de caracterul exclusiv manuscris al lexicografiei române pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Faptul că există destul de multe manuscrise cu caracter lexicografic din această perioadă, dar foarte puține copii ale unuia și aceluiași prototip pledează în același sens.

Nevoile practice reale care au determinat apariția și dezvoltarea lexicografiei naționale explică în cea mai mare parte repartiția geografică a operelor realizate, precum și componența lor internă (în primul rînd, limbile alcătuitoare). Astfel, lexicografia slavo-română este prin excelență de proveniență muntenească, deoarece primul și cel mai puternic focar de cultură tipărită legat de limbile slave s-a aflat în această provincie românească ; lexicografia bilingvă maghiaro-română și germano-română aparține în primul rînd Transilvaniei (sau ardelenilor muntenizați), iar cea francezo-română și greco-română numai celor două principate, pentru motive care nu mai au nevoie de explicații speciale. Majoritatea operelor lexicografice latino-române se datoresc ardelenilor, căci în Transilvania a existat o puternică presiune culturală de tip latin și tot aici și-a avut leagănul curentul latinist.

[1] B. Kelemen, *Cu privire la începuturile lexicografiei românești*, în „Cercetări de lingvistică", VII, 1962, nr. 1, p. 91.

[2] Idem, *ibid.*, p. 90.

Istoria lexicografiei romîne este strîns legată de dezvoltarea culturii naționale și reflectă etapele acestei dezvoltări. Am arătat, de exemplu, că epocii de înflorire a lexicografiei slavo-romîne îi corespunde la noi o epocă de înflorire generală a culturii slave. Pe măsură ce scade importanța limbii slave în biserică, în cancelarie, în textele scrise pe teren romînesc, glosografia slavo-romînă își pierde importanța, se îngustează și dispare: de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea nu mai înregistrăm nici un singur glosar slavo-romîn ca operă independentă. Observăm totodată că modelele slave de care s-a servit această glosografie au determinat aspectul ei fără excepție rudimentar, redus la simple liste de corespondențe bilingve. Secolul al XVIII-lea, un secol în general de regres cultural, marchează un declin evident și în domeniul istoriei lexicografiei romîne. Operele lexicografice elaborate acum, cîte există, sînt făcute mai ales de către străini și pentru străini. Spre sfîrșitul secolului însă, o dată cu apariția Școlii ardelene, cînd se produce un remarcabil reviriment în domeniul culturii naționale, lexicografia romînească începe să se dezvolte impetuos; ea se mută aproape în întregime în Transilvania și, vreme de un secol, aici și în principate, stă sub puternica influență a curentului latinist. Lexicografia de proveniență ardelenească aparține pentru întîia oară unor filologi prin formație. Pregătirea filologică temeinică a autorilor precum și modelele folosite, maghiare și occidentale, au determinat dezvoltarea unei lexicografii naționale cu structură complexă, cu aparat științific bogat, modernă chiar în sensul actual al cuvîntului. Deși adesea viciate de variatele și numeroasele exagerări ale latinismului, dicționarele din primul sfert al veacului al XIX-lea constituie începutul lexicografiei științifice romînești. Cu lucrările lui I. Budai-Deleanu, cu Lexiconul de la Cluj (1822—1823) și cu cel de la Buda (1825) se produce transformarea glosografiei în lexicografie. În preocupările autorilor de dicționare intră acum tendința de înregistrare sistematică a elementelor vocabularului, organizarea lor strictă, pe sensuri, cu toate dezvoltările sintagmatice, indicarea etimologiei etc. Tot un latinist ardelean, puristul Paul Iorgovici, este primul teoretician al vocabularului limbii naționale. *Observațiile de limbă rumînească* (1799), care îi aparțin, constituie începutul lexicologiei noastre.

Influența occidentală directă, în primul rînd franceză, exercitată în principate înainte și după jumătatea secolului al XIX-lea, împletită cu o influență occidentală indirectă, venită din Transilvania, prin intermediul reprezentanților curentului latinist, au determinat în cea mai mare parte dezvoltarea specifică a lexicografiei din Muntenia (în parte, și din Moldova). Îmbogățirea enormă și rapidă, în condiții sociale și culturale cunoscute, a vocabularului limbii romîne prin aceste două surse principale explică nu numai înmulțirea dicționarelor cu limba franceză ori latină ca limbi componente, ci și întreaga lexicografie unilingvă de neologisme. Mulțimea cuvintelor abia împrumutate a impus explicarea lor adecvată; de aceea lexicografia romînească înregistrează numeroase dicționare de neologisme înainte de a avea un dicționar explicativ general tipărit. Aceste opere lexicografice sînt însă dominate de spiritul latinist, iar consecința cea mai importantă a latinismului lor este aceea că ele au adunat nu

numai împrumuturile reale (considerate, de obicei, termeni vechi latini „reîmprumutați"), ci și împrumuturile ideale, menite să completeze, în viitor, vocabularul românesc.

În sfîrșit, efervescența culturală de la mijlocul veacului al XIX-lea, care transformase în ideal național dezideratul de a se realiza o gramatică, o ortografie și un dicționar, ample și normative, a dat naștere primelor dicționare explicative generale tipărite ale limbii române. Apariția lexicografiei bilingve și poliglote cu limba română ca limbă de bază, dar mai ales apariția lexicografiei unilingve, marchează date foarte importante în istoria lingvisticii naționale. Operele care aparțin acestei lexicografii, începînd cu *Anonimus Caransebesiensis* (circa 1700), arată eliberarea de modelele străine. Dacă glosarele și dicționarele care aveau ca limbă de bază o limbă străină oarecare porneau, aproape fără excepție, de la un model extern, de la o operă similară străină, preluînd, în parte sau în total, lista ei de cuvinte, adesea și sistemul ei de organizare a materialului, lucrurile se schimbă în mod radical în cazul lexicografiei cu limba de bază românească. În aceasta autorii au fost nevoiți să-și alcătuiască singuri lista de cuvinte precum și unele norme principale de lucru, iar dificultățile întîmpinate se oglindesc în mod pregnant în proporțiile operelor realizate : cele mai bogate dicționare cu limba română ca limbă de bază au fost cu mult mai sărace decît corespondentele lor contemporane cu limba de bază străină. Dar totodată, cu lexicografia avînd limba română ca limbă de bază începe originalitatea lexicografiei naționale, și din asemenea opere se dezvoltă, în secolul al XIX-lea, lexicografia unilingvă, explicativă.

Exerciții de lexicografie explicativă românească apar încă în dicționarele bilingve și poliglote cu limba de bază străină. Marea extindere care se acordă, în multe dintre aceste lucrări, explicației în limba națională, definițiile largi care înlocuiesc adesea corespondentele simple ale termenilor străini, arată tendința autorilor de a transforma partea românească în opere lexicografice de sine stătătoare. Cu mult mai evidentă, mai concretă devine această tendință în dicționarele bilingve și poliglote cu limba română ca limbă de bază. În acestea se constată din ce în ce mai des, de la începutul secolului al XIX-lea înainte, efortul autorilor pentru crearea lexicografiei unilingve explicative ; înainte de a fi „traduși" în limba ori în limbile componente, numeroși termeni românești sînt definiți în limba română. La Lexiconul budan procedeul apare la serii întregi de cuvinte, fără să putem spune, prin aceasta, că lucrarea înlocuiește un dicționar propriu-zis explicativ. Dar asemenea încercări, mereu înmulțite și sporite ca volum, au creat premise importante pentru apariția independentă a lexicografiei unilingve. Așa se și explică, cel puțin în parte, faptul că lexicografia unilingvă românească din secolul al XIX-lea numără opere în general remarcabile și începe chiar cu o asemenea operă, *Cond ca limbii rumînești* a lui Iordache Golescu. *Condica* ilustrează în modul cel mai convingător ideea expusă mai sus. Amintim că autorul acestei lucrări făcuse lexicografie bilingvă înainte de a face lexicografie explicativă unilingvă ; modelele grecești folosite în dicționarul grec-român care îi

aparține, precum și exercițiile de lexicografie explicativă făcute aici explică în mare parte rezultatele cu totul neobișnuite pe care le-a obținut Golescu în domeniul lexicografiei unilingve, proporțiile și complexitatea dicționarului său romînesc.

Apariția și dezvoltarea lexicografiei explicative în sînul aceleia bilingve și plurilingve reflectă însă un fenomen cu mult mai cuprinzător, legat de istoria lexicografiei romîne din veacul al XIX-lea. Pînă tîrziu, spre ultimele decenii ale secolului, se constată că dicționarele elaborate nu au un profil bine delimitat, nu se încadrează perfect într-un anumit tip general. Numeroase opere lexicografice bilingve ori poliglote conțin elemente de dicționar explicativ, și invers; la rîndul lor, dicționarele explicative ale limbii romîne cuprind numeroase elemente enciclopedice (definiții largi, noționale, nume proprii etc.) sau sînt organizate după modelul lexicoanelor de conversație; sintagmele și chiar sensurile aparținînd unuia și aceluiași cuvînt apar uneori ca articole independente, adică tot pe linie enciclopedică; liste de omonime și omografe se află anexate la unele dicționare explicative etc. etc. În parte, aspectul hibrid al acestor lucrări se explică prin epoca la care ele au fost realizate și prin modelele folosite în organizarea materialului. După toate probabilitățile, principala cauză care a dus la asemenea consecințe este însă de altă natură. Se recunoaște cu ușurință, în aspectul hibrid amintit, tendința autorilor de a umple simultan mai multe goluri din domeniul lexicografiei naționale. Neexistînd încă o lexicografie enciclopedică romînească, autorii dau noțiuni enciclopedice în dicționarele explicative obișnuite; înainte de a exista un dicționar explicativ tipărit, filologii noștri încearcă să facă lexicografie explicativă în dicționarele bilingve și plurilingve; la rîndul lor, autorii de dicționare nefilologi se străduiesc să introducă, în operele lexicografice pe care le elaborează, terminologia științifică a propriei lor specialități: dicționarul de neologisme al juristului E. Protopopescu este prin excelență o lucrare de terminologie juridică, acela semnat de medicul I. Molnar (Piuariu) înregistrează o bogată terminologie medicală, și tot pe această linie merge și lucrarea doctorului G. Polizu.

Din punctul de vedere al varietății lor, operele lexicografice apărute pînă la 1880 reprezintă aproape tot ceea ce se poate produce în acest domeniu. S-a văzut limpede, din cele expuse în lucrarea de față, că nici un domeniu mai important al disciplinei nu a fost lăsat deoparte, chiar dacă în puține sectoare s-au realizat opere cu adevărat remarcabile. Fără îndoială, cele mai bune rezultate le-a obținut, în această perioadă, lexicografia bilingvă și plurilingvă. Apărută în epoca primelor scrieri de limbă romînească, ea are astfel o valoare istorică cu care puține alte discipline se pot mîndri. Îndelungata istorie a lexicografiei bilingve și poliglote a dus, încetul cu încetul, în veacul al XIX-lea, la realizarea cîtorva opere capitale, care pot fi și astăzi consultate cu folos. Totodată, numărul lucrărilor de acest tip depășește cu mult pe acela al tuturor celorlalte opere lexicografice luate împreună. Meritul lexicografiei bilingve și poliglote mai este și acela, amintit cu alt prilej, că ea reprezintă baza de dezvoltare

a lexicografiei explicative unilingve. Pe de altă parte, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea constatăm un rapid regres al lexicografiei poliglote și chiar dispariția ei, determinată, după cît se pare, de dificultățile pe care le crea consultarea unor opere în care se aflau cumulate mai multe dicționare bilingve. Imediat în ordinea valorică și cantitativă se situează lexicografia explicativă propriu-zisă. Dezvoltată mult după cea bilingvă și plurilingvă, lexicografia explicativă excelează — cel puțin cantitativ — în dicționare de neologisme, independente sau anexate unor traduceri tipărite. Epoca se încheie însă cu două mari dicționare explicative generale : primul aparține, după cum se știe, lui I. Costinescu ; al doilea, semnat de A. T. Laurian și I. Massim, cu profil istoric și etimologic, este primul și unicul dicționar academic general al limbii romîne apărut integral pînă astăzi. În rest, dacă exceptăm dicționarul lui Cihac, avem a face mai mult cu încercări și începuturi, neterminate sau depășite. Lexicografia enciclopedică numără, în fiecare dintre cele trei principale provincii românești, cîte o încercare neizbutită ; nici unul dintre dicționarele organizate pe idei, ca lexicoane de conversație, nu mai corespunde astăzi ; numeroasele vocabulare de terminologie specială sînt fără excepție sumare, neunitare, fără mare folos practic ; listele de omonime, omografe sau omofone apărute în veacul al XIX-lea, par astăzi mai mult niște jocuri filologice amuzante dar absolut gratuite ; dicționarul de sinonime al lui C. Canella, precum și opera lexicografică a lui C. Bottea, consacrată limbii unui singur scriitor, sînt lipsite cu totul de originalitate și se pot cita astăzi doar pentru valoarea lor istorică ; o valoare întru totul similară o au dicționarele de cultivare a limbii, care, recomandînd sau condamnînd numeroase elemente lexicale românești, reflectă lupta de opinii în problema dezvoltării limbii literare, de regulă poziția puristă. Istoria lexicografiei romîne pînă la 1880 se încheie cu remarcabilul dicționar etimologic al lui A. Cihac, cel mai amplu dicționar etimologic al elementelor limbii romîne apărut pînă în zilele noastre.

O ultimă problemă pe care am vrea s-o atingem în lucrarea de față este aceea a modului în care se reflectă lexicul limbii romîne din diverse epoci în dicționarele apărute pînă la 1880. În general, volumul și evoluția (cantitativă și semantică) a lexicului se oglindesc imperfect în operele lexicografice discutate pînă aici. Trebuie să excludem mai întîi din discuția noastră numeroasele dicționare bilingve și plurilingve care au ca limbă de bază o limbă străină, deoarece acestea s-au servit de liste de cuvinte ale limbii străine, prin urmare nu au avut în vedere realitatea lexicului românesc. Cît despre restul operelor lexicografice elaborate în perioada amintită, ele n-au pornit decît rareori de la texte pentru alcătuirea listei de cuvinte. De aici derivă două aspecte contrare : pe de o parte, dicționarele apărute sînt prea sărace, fiind adesea lipsite nu numai de numeroși termeni vechi ori regionali, ci și de cuvinte ori sensuri curente, din limba comună ; pe de alta, ele sînt excesiv de bogate, deoarece autorii lor au încărcat lista de cuvinte cu termeni consideraţi necesari (dintr-un punct sau altul de vedere), chiar dacă ei nu existau în mod real în limba română. Din păcate, și în acest din urmă caz,

excesul arătat este dublat de lipsa unor cuvinte și sensuri esențiale. De aceea, istoricul limbii romîne trebuie să consulte cu multă prudență operele lexicografice apărute pînă la 1880; ele sînt utile numai în măsura în care pot fi verificate cu alte izvoare, în primul rînd cu textele din epocă. O asemenea verificare dezvăluie însă și un aspect oarecum surprinzător: faptul că numeroși termeni astăzi curenți apar în dicționare înainte de a fi înregistrați în alte texte [3] demonstrează prestigiul unor opere lexicografice precum și simțul „profetic" al autorilor lor. Este de presupus că tendința autorilor de a completa în mod ideal lexicul limbii romîne a dus la consecințe practice, prin urmare dicționarele din trecut pot fi considerate ca surse de îmbogățire a limbii, ca izvoare prin care au pătruns în publicul de carte — și apoi în masele largi — numeroase cuvinte noi.

★

În jurul anului 1880 se încheie a doua mare perioadă din istoria lexicografiei romîne, perioada lexicografiei moderne, și începe lexicografia contemporană, postlatinistă, ilustrată de personalități binecunoscute ca B. P. Hasdeu, L. Șăineanu, H. Tiktin, O. Densusianu, S. Puşcariu, I.-A. Candrea ș.a.

13 martie 1964

[3] V. „Limba romînă", X, 1961, nr. 1, p. 61, și mai ales XII, 1963, nr. 1, p. 91 și urm., unde am încercat să demonstrăm pătrunderea în limba romînă, prin dicționare, a unor neologisme.

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ DE LA CLUJ A SOCIETĂŢII DE STUDII CLASICE

Între 11 şi 13 februarie 1964, Societatea de studii clasice a ţinut la Cluj o sesiune de comunicări la care au participat atît membrii filialei clujene cît şi un număr de membri din Bucureşti şi din Iaşi.

Lucrările au fost deschise de acad. C. Daicoviciu, rectorul Universităţii din Cluj şi vicepreşedinte al Societăţii, care a adresat participanţilor la sesiune un cuvînt de salut în limba latină.

Un loc important l-au ocupat comunicările referitoare la probleme de arheologie şi istorie antică. Totuşi, şi preocupările de lingvistică au fost reprezentate, fie prin comunicări aparte, fie prin folosirea unor argumente de ordin lingvistic în tratarea altor subiecte.

Astfel, acad. C. Daicoviciu, în comunicarea *O nouă mărturie a dăinuirii elementului dac sub romani*, a adus ca argument al continuităţii populaţiei autohtone numele dacice de plante păstrate la Dioskorides şi introduse în lista lui de sinonime abia în secolul al III-les e.n., după cum arată D. Decev. Aceste denumiri au fost culese de la vorbitorii de limbă dacică, în secolele II—III, pe teritoriul Daciei.

Prof. N. I. Barbu a prezentat comunicarea *Observaţii semantico-stilistice asupra unor cuvinte greceşti*, în care, pornind de la analiza anumitor grupe de cuvinte — pe domenii de activitate, discută raportul între vocabular şi realitatea materială oglindită de acesta.

Liana Lupaş a prezentat un studiu despre *Statutul fonologic al diftongilor din dialectul atic*, în care arată că cei 13 diftongi existenţi în dialectul atic clasic sînt grupe de două foneme, primul element fiind una din vocalele /ă/, /ā/, /ĕ/, /ē/, /ŏ/, /ō/, /u/, iar al doilea —[i] sau [ụ]— arhifonemele lui /i/, /ī/ şi, respectiv, /u/, /ū/. Între cele două elemente în hiat trebuie postulată o consoană zero-junctură.

Maria Iliescu a vorbit despre *Încă o cauză de dispariţie a verbului* **fero** — confuzia, în latina tîrzie, între unele forme ale verbelor *fero* şi *folls*.

În *Notă plautină*, I. Fischer a propus o nouă interpretare a cuvîntului *aleato* (*Mostellaria*. 48) — ca ablativ absolut impersonal al verbului *aleari* „a arunca zarurile".

W. V. Baran, în comunicarea *Aliquot sermonis philosophici Lucretii lineamenta*, a scos în evidenţă contribuţia poetului roman la formarea vocabularului filozofic latin.

C. Poghirc a prezentat cîteva *Note etimologice* — etimologiile etnonimelor *Dacus*, *Dauus* şi a numelui zeului *Sabazios*; originea de substrat a cuvintelor romîneşti *scai*, *dîmb*, *ţarc*.

A. Bodor a propus o altă interpretare a termenilor denumind categorii de preoţi daci — *kapnobatai polistai*.

În încheierea lucrărilor, prof. T. A. Naum a citit fragmente din traducerea sa inedită a poemului lucreţian *De rerum natura*.

După cum a arătat în cuvîntul de încheiere acad. C. Daicoviciu, sesiunea Societăţii de studii clasice, oglindind variatele preocupări ştiinţifice ale clasiciştilor noştri, a scos în evidenţă rolul constructiv al studiului antichităţii în cultura nouă a Romîniei. Sesiunea de la Cluj a fost un prim moment, încununat de succes, al desfăşurării unei forme de activitate pe tărîm ştiinţific care trebuie continuată şi lărgită.

Maria Bălăceanu

CONSFĂTUIREA DE LA IAŞI CU CITITORII REVISTEI „LIMBA ROMÎNĂ"

Redacţia revistei „Limba romînă", împreună cu Editura Academiei R.P.R. şi cu Filiala din Iaşi a Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice au organizat la Iaşi, în ziua de 16 martie 1964, o consfătuire cu cititorii. Întîlnirea a avut loc în aula festivă „M. Eminescu" a Universităţii „Al. I. Cuza", cu participarea a numeroşi studenţi, cadre didactice din învăţămîntul mediu şi superior, cercetători ştiinţifici.

Consfătuirea a fost deschisă de acad. Iorgu Iordan, redactor responsabil al revistei, după care prof. univ. I. Coteanu a prezentat un amplu referat din partea comitetului de redacţie asupra preocupărilor fundamentale ale revistei. El a arătat că acestea tind să fie permanent în concordanţă cu direcţiile principale de dezvoltare a activităţii lingvistice din ţara noastră şi de peste hotare, insistînd, printre altele, şi asupra curentelor sau metodelor moderne care cîştigă tot mai mult teren în disciplina noastră. Vorbitorul a cerut celor prezenţi să-şi expună punctul de vedere asupra conţinutului şi profilului revistei, să arate în ce măsură ea reuşeşte să întreţină interesul publicului larg pentru problemele de limbă sau să răspundă unor cerinţe practice imediate.

Numeroşi participanţi la discuţie au ţinut să sublinieze valoarea revistei „Limba romînă" şi sprijinul dat de ea în munca de informare sau de predare a limbii romîne. Unii vorbitori au apreciat buna iniţiativă a redacţiei de a organiza întîlniri cu cititorii din diferite centre culturale ale ţării. Un merit deosebit al redacţiei este publicarea periodică a bibliografiei lingvistice noi. S-a apreciat că actualul profil al revistei reuşeşte să cuprindă principalele aspecte ale disciplinei noastre şi să răspundă necesităţii de a promova în masele largi ideile noi şi valoroase din lingvistica actuală. Sarcina redacţiei nu este uşoară, pentru că, pe de o parte, ea trebuie să se ferească de o prezentare vulgarizatoare a unor probleme deosebit de complicate ale lingvisticii moderne, iar, pe de altă parte, articolele publicate trebuie să poată fi, totuşi, înţelese de marea majoritate a cititorilor, dintre care mulţi nu sînt specialişti în sensul strict al cuvîntului. Redacţia a reuşit, în bună măsură, să satisfacă această cerinţă. S-a propus, totuşi, de către unii participanţi la discuţie, studenţi, ca în revistă să apară din cînd în cînd glosare explicative pentru termenii noi din lingvistică, sau ca autorii articolelor să stăruie mai mult în definirea termenilor cu care operează.

În legătură cu profilul revistei, unii vorbitori au fost de părere că el ar putea fi lărgit prin abordarea unor chestiuni din domeniul istoriei limbii romîne sau al celorlalte limbi romanice, dar mai ales prin publicarea unor studii şi glosare de toponimie şi antroponimie, paralel cu

menținerea rubricii dedicate vocabularului regional. În acest fel s-ar trezi sau menține interesul unor colaboratori din diferite colțuri ale țării pentru adunarea numelor de locuri și de oameni, îmbogățindu-se astfel materialul faptic într-un domeniu în care lingviștii romîni mai au încă multe de făcut.

O atenție specială a fost acordată discutării problemelor de gramatică. Deși revista „Limba romînă" nu urmărește să se substituie publicațiilor cu caracter metodico-didactic, scopul ei fiind informarea sau punerea în discuție a unor probleme de interes științific mai larg, unii vorbitori, profesori din învățămîntul mediu, au insistat asupra utilității rubricii de consultații în domeniul analizei gramaticale și a necesității ca această preocupare să capete pe viitor o mai mare amploare.

Lipsurile constatate chiar în învățămîntul superior în privința stăpînirii normelor limbii romîne literare au stat la baza propunerii făcute de un participant la discuție ca forurile competente din Ministerul Învățămîntului să revizuiască partea referitoare la studiul gramaticii limbii romîne din planul de învățămînt al școlilor de cultură generală, în sensul introducerii unor ore de gramatică și la clasele mai mari. De altfel, această problemă a fost semnalată și cu prilejul altor consfătuiri cu cititorii ale redacției revistei „Limba romînă". Recent, ea a fost supusă atenției și dezbaterii publice de acad. Iorgu Iordan, în articolul *Mai multă gramatică!* (vezi „Limba romînă", XIII, 1964, nr. 1, p. 55—58).

Mulțumind celor care au participat la discuții, prof. I. Coteanu a ținut să precizeze punctul de vedere al comitetului de redacție în unele dintre problemele ridicate, arătînd totodată că propunerile făcute vor fi analizate cu grijă de redacția revistei.

În încheiere, acad. Iorgu Iordan a apreciat că întîlnirea cu cititorii ieșeni ai revistei, prin numărul deosebit de mare al celor prezenți, cît și prin discuțiile purtate, și-a atins pe deplin scopul. Domnia sa a subliniat încă o dată necesitatea, chiar datoria patriotică a fiecăruia de a cunoaște și folosi cît mai corect limba noastră națională.

Cu prilejul acestei consfătuiri a fost constituită și o subredacție a revistei „Limba romînă" la Iași, cu scopul de a contribui la creșterea numărului colaborărilor la revistă ale intelectualilor din acest vechi centru cultural al țării. Ca membri ai subredacției au fost aleși D. Gafițanu, conferențiar la Facultatea de filologie din Iași, N. A. Ursu, cercetător principal a Centrul de lingvistică, istorie literară și folclor de pe lîngă Filiala Iași a Academiei R.P.R., Aristide Hasgan și Aurelia Stoleriu, profesori în învățămîntul mediu din orașul Iași.

Vasile Arvinte

ÎN LEGĂTURĂ CU ACTIVITATEA LA TILR

În zilele de 20—22 aprilie 1964 a avut loc la București întîlnirea dintre colaboratorii volumului al II-lea al *Tratatului de istorie a limbii romîne* și colaboratorii volumului al III-lea al aceluiași tratat.

Întîlnirea, a treia de acest fel, a avut ca scop discutarea problemelor care prezintă interes pentru cele două volume ale tratatului.

În cursul celor trei zile au fost prezentate și dezbătute următoarele lucrări: acad. E. Petrovici, *Propuneri de transcriere a sistemelor fonologice*, I. Fischer, *Cuvinte latinești dispărute din romînă*, S. Stati, *Semivocalele și labiovelarele în latina secolului al III-lea*, Maria Iliescu-Liliana Macarie, *Declinarea în latina balcanică*, I. Coteanu, *Declinarea articulată în*

romîna comună, Marius Sala, *Romania orientală şi Romania occidentală. În legătură cu corelaţia de cantitate consonantică*, acad. E. Petrovici-Gr. Rusu, *Sistemul flexiunii verbale în dacoromîna comună*, Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Sistemul declinării în aromînă*, Gr. Brîncuş, *Supinul în romînă şi albaneză*.

Comunicările au fost urmate de discuţii, la care au participat membrii celor două colective, precum şi acad. Iorgu Iordan şi Al. Rosetti.

Marius Sala

60 DE ANI DE LA ÎNFIINŢAREA INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ROMÎNĂ DIN VIENA

În ziua de 4 iunie a.c. a avut loc la Universitatea din Viena o festivitate care interesează în cel mai înalt grad istoria lingvisticii şi filologiei româneşti. Este vorba de împlinirea a 60 de ani de la întemeierea Institutului de filologie română, ataşat la catedra de Filologie romanică, al cărei titular era atunci marele romanist Wilhelm Meyer-Lübke. Şi mai înainte de 1904 a existat la universitatea vieneză interes ştiinţific pentru limba şi literatura română. Adolfo Mussafia, predecesorul lui Meyer-Lübke la catedra amintită, a ţinut lecţii de lingvistică românească începînd încă din anul universitar 1869/1870, ca să nu mai pomenesc de succesorul lui, care n-a neglijat de loc limba română la lecţiile şi seminariile sale, după cum, de altfel, n-a neglijat nici unul dintre idiomurile romanice.

Institutul de filologie română a fost deschis, în 1904, de Sextil Puşcariu, pe atunci foarte tînăr „privat-docent" la universitatea din capitala Austriei. După un an însă, Institutul a trebuit, din cauze politice, să-şi închidă porţile, fără ca interesul pentru disciplina pe care urma s-o cultive să fi încetat de fapt. În 1911, cînd Titu Maiorescu era preşedinte al Consiliului de miniştri, Institutul a fost redeschis, datorită stăruinţelor guvernului romîn, care, ca şi mai înainte, înscrisese în buget subvenţia necesară funcţionării Institutului. Primul război mondial i-a întrerupt activitatea, care, prin transferarea la Bonn a lui W. Meyer-Lübke (1915), n-a mai putut fi reluată, din cauza lipsei de interes a succesorilor lui pentru limba română.

În momentul de faţă situaţia este cît se poate de favorabilă. Prof. Carl Theodor Gossen, titularul catedrei de Filologie romanică, a înţeles încă de la început importanţa studiului limbii noastre ca disciplină de învăţămînt superior. Ostenelile sale, încurajate şi susţinute pe de o parte de Universitatea din Viena, iar pe de alta de guvernul R.P. Romîne, au dus la transformarea lectoratului de limba română într-o „Gastprofessur", încredinţată încă din anul trecut tov. Alexandru Niculescu, conferenţiar la Facultatea de filologie romanică a Institutului de limbi străine din Bucureşti.

La festivitatea din 4 iunie a.c. au luat cuvîntul rectorul Universităţii din Viena, prof. dr. Lesky, prof. Gossen, care a făcut un scurt istoric al studiilor de lingvistică românească la această universitate, autorul prezentei note, care a adus salutul lingviştilor romîni, şi ambasadorul R.P. Romîne, tov. Mircea Ocheană, a cărui cuvîntare a insistat îndeosebi asupra importanţei evenimentului din punctul de vedere al dezvoltării relaţiilor culturale dintre ţara noastră şi Austria.

Iorgu Iordan

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ OMAGIALĂ *MIHAI EMINESCU*

Sub auspiciile Academiei R.P.R. și ale Uniunii Scriitorilor, s-a desfășurat la București, în zilele de 9 și 10 iunie, o sesiune științifică dedicată lui Eminescu.

Încadrîndu-se în manifestările culturale care au avut loc în toată țara cu prilejul comemorării a 75 de ani de la moartea marelui nostru poet, această sesiune s-a bucurat de participarea celor mai de seamă exegeți romîni și străini ai operei eminesciene, precum și a unui mare număr de scriitori din țara noastră și din străinătate.

Comunicările prezentate au îmbrățișat toate domeniile în care s-a manifestat geniul creator al scriitorului romîn : poezie, proză literară, proză politică și filozofică, prelucrări folclorice etc., studiindu-le din cele mai diferite unghiuri, de la prezentarea valorii naționale, general umane și artistice a ansamblului operei (aici pot fi amintite comunicările acad. G. Călinescu, *Eminescu, poet național*, acad. Tudor Vianu, *Însemnătatea operei poetice și literare a lui Mihail Eminescu și permanența valorii ei artistice*, acad. Al. Rosetti, *Mihail Eminescu și limba romînă*, acad. M. Beniuc, *Eminescu, luceafărul poeziei romînești*, și Pierre-Louis Flouquet (Belgia) *Cea de-a 75-a comemorare a morții marelui poet romîn, Mihail Eminescu*), pînă la pătrunderea unui aspect al operei sau al procesului de creație (acad. Al. Philippide, *Arta poetică a lui Eminescu*, acad. M. Ralea, *Concepția despre lume și viață a lui Eminescu în lumina curentelor filozofice și istorice ale timpului său*, prof. univ. G. Ivașcu, *Patriotismul lui Eminescu*, criticul literar Eugen Simion, *Proza literară a lui Eminescu*, prof. univ. M. Pop, *Eminescu, culegător de folclor, documente literare și istorice, cunoscător al țării și poporului*, prof. univ. L. Gáldi din R.P. Ungară, *Contribuții la sintaxa poetică a lui Mihail Eminescu*). N-au lipsit nici comunicările consacrate analizei relațiilor dintre creația eminesciană și generațiile de scriitori și oameni de cultură care i-au premers lui Eminescu (de această problemă s-a ocupat conf. univ. Zoe Dumitrescu-Bușulenga, în comunicarea *Eminescu și înaintașii săi*), i-au fost contemporani (temă analizată de criticul literar Paul Georgescu în comunicarea *Eminescu și contemporanii săi*) sau l-au urmat pe marele poet (analiza acestui aspect al problemei a fost făcută de prof. univ. G. C. Nicolescu, în comunicarea *Eminescu în critica și istoria literară romînească de pînă la 1944*, și de criticul literar I. D. Bălan, în comunicarea *Eminescu și vremea noastră*).

În cadrul sesiunii și-au adus, prin scurte cuvîntări, omagiul lor numeroși oaspeți străini, scriitori, oameni de știință sau traducători ai operei poetului (*Vehbi Balla* din R.P. Albania, *C. B. Christensen* din Australia, *Fr. Th. Csokor* din Austria, *Karel Jonckheere* din Belgia, *Mladen Issaev* din R.P. Bulgaria, *Vilém Zavada* din R.S. Cehoslovacia, *Nicolás Guillen* din Cuba, *Alain Guillermou* din Franța, *Heinz Kahlau* din R.D.G., *Rita Boumi-Papa* din Grecia, *Iosu Lalic* din R.S.F. Iugoslavia, *Sergio Galindo* din Mexic, *Garai Gábor* din R.P. Ungară, *Alexei Surkov* din U.R.S.S. și *Mario Benedetti* din Uruguay) care au venit în țara noastră, împreună cu alți oameni de cultură din străinătate, la invitația Consiliului Național pentru Comemorarea a 75 de ani de la moartea lui Mihai Eminescu, pentru a participa la festivitățile organizate în cadrul zilelor Eminescu (1—15 iunie).

Atît comunicările ținute la sesiune, cît și cuvîntările[1] oaspeților străini au scos în evidență importanța operei lui Mihai Eminescu în ansamblul culturii noastre naționale, subliniind, în

[1] Majoritatea comunicărilor precum și cuvîntările au apărut, în întregime sau în rezumat, fie în numerele festive Eminescu ale revistelor „Contemporanul" și „Gazeta literară", fie în ziarul „Scînteia" din 11 iunie.

același timp, permanența valorii ei pentru cultura lumii întregi. Concluziile sesiunii pot fi admirabil sintetizate prin ideea cuprinsă în încheierea comunicării mult regretatului prof. acad. Tudor Vianu :

„Însemnătatea națională a operei lui Eminescu rezultă din faptul de a fi dat sinteza principalelor direcții de cultură ale veacului său, de a fi întrunit în sine pe omul poporului său cu aspirațiile cele mai înalte ale culturii universale, de a fi dezvoltat limba literară pînă la punctul în care a putut deveni un instrument delicat și armonios al exprimării lumii... de a fi creat o operă poetică genială prin puterea ei de a evoca natura, durerile și bucuriile inimii omenești, grandoarea cosmică și neliniștile minții cercetătoare a omului, de a fi deschis zările cele mai largi ale lumii pentru întregul lui popor".

Flora Șuteu

Gramatica limbii romîne, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1964, vol. I—437 p., vol. II—588 p.

Ediţia a II-a a *Gramaticii limbii romîne* se numără printre lucrările importante de lingvistică apărute sub egida Academiei Republicii Populare Romîne, datorită muncii depuse de colectivul de gramatică al Institutului de lingvistică din Bucureşti (Finuţa Asan, Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Eugenia Contraş, Florica Ficşinescu, Mircea Mitran, Rodica Ocheşanu, Magdalena Popescu-Marin, I. Rizescu, Laura Vasiliu), sub îndrumarea directă a acad. Al. Graur.

Cei mai mulţi dintre membrii colectivului au colaborat şi la prima ediţie a *Gramaticii limbii romîne*, aprofundînd ulterior anumite probleme de gramatică în articole şi studii speciale apărute în diferite publicaţii ca „Studii şi cercetări lingvistice", „Limba romînă", „Limbă şi literatură", în cele trei volume de *Studii de gramatică* sau în volumele omagiale : *Omagiu acad. Iorgu Iordan*, *Omagiu acad. Al. Graur* ş.a.

Avînd la bază prima ediţie şi folosind diversele lucrări de specialitate apărute după 1954, noua ediţie a *Gramaticii limbii romîne* oferă chezăşia unor confruntări de opinii şi a unei cercetări minuţioase a multor probleme. Concluziile la care au ajuns autorii sînt rezultatul unei munci îndelungate şi al consultării colective.

S-au formulat, astfel, puncte de vedere noi, nu numai în concepţia şi în structura de ansamblu a lucrării, ci şi în soluţiile adoptate în cazul unor chestiuni controversate.

În ceea ce priveşte structura generală a noii ediţii, merită remarcat faptul că s-a renunţat la includerea în primul volum a capitolelor referitoare la fonetică, la vocabular şi la formarea cuvintelor, precum şi la noţiunile de gramatică istorică. În felul acesta, conţinutul primului volum corespunde exact titlului, limitîndu-se, cum este şi firesc, la morfologie.

Raporturile dintre gramatică şi celelalte compartimente ale limbii (fonetică, vocabular, formarea cuvintelor), ca şi cel dintre morfologie şi sintaxă sînt examinate în introducere (vol. I, p. 14—25).

Morfologia este tratată pe baza clasificării tradiţionale a cuvintelor în cele zece părţi de vorbire cunoscute, iar sintaxa, pe baza celor două mari subdiviziuni ale ei ; sintaxa propoziţiei şi sintaxa frazei, la care se adaugă o a treia parte, intitulată *Fenomene şi procedee sintactice comune frazei şi propoziţiei*, în care sînt incluse : elipsa, repetiţia, anacolutul, cuvintele şi construcţiile incidente, ordinea cuvintelor în propoziţie şi a propoziţiilor în frază, accentul, intonaţia, pauza şi ritmul. Un capitol special este consacrat punctuaţiei şi semnelor ortografice.

În *Încheiere* sînt analizate, pe scurt, sub forma unor concluzii, „caracteristicile structurii gramaticale a limbii romîne" (p. 505), „originalitatea limbii romîne din punctul de vedere al structurii gramaticale" (p. 506), şi „tendinţele structurii gramaticale a limbii romîne contemporane" (p. 506—507).

La sfîrşitul vol. al II-lea sînt date : bibliografia (p. 509—523), indicele de materii (p. 525—553) şi un indice de cuvinte şi de afixe lexicale (p. 556—574).

Concluziile formulate succint în capitolul de încheiere referitoare la bogăţia flexiunii în limba română şi la diversele mijloace prin care ea se realizează, cele privitoare la genul neutru, la articolul hotărît, la formele accentuate şi neaccentuate ale pronumelui personal şi reflexiv constituie o scurtă generalizare a multor reguli dezvoltate în cursul tratării morfologiei. La acestea se adaugă trăsăturile caracteristice sintaxei limbii romîne : bogăţia de cuvinte ajutătoare în sintaxă, relativa libertate a topicii, posibilitatea neexprimării subiectului, folosirea prepoziţiei *pe* la acuzativul complement direct, fenomenul reluării şi anticipării complementului direct şi indirect, larga folosire a conjunctivului şi marea libertate de utilizare a corespondenţei timpurilor.

Într-o sumară comparaţie cu celelalte limbi romanice, făcută în acelaşi capitol, se fixează locul limbii romîne între limbile dezvotate, în condiţii diferite, din limba latină.

Spre deosebire de ediţia I, noua ediţie are meritul de a explica, în capitole speciale, terminologia folosită în tratarea morfologiei şi a sintaxei. În capitolul *Noţiuni generale de morfologie* (vol. I, p. 29—53) sînt explicate noţiunile de categorie gramaticală şi parte de vorbire, care, în prima ediţie, erau folosite uneori arbitrar, precizîndu-se că părţile de vorbire sînt clase lexicale şi gramaticale în care se grupează cuvintele după anumite criterii (p. 29), iar categoriile gramaticale, noţiuni morfologice fundamentale (genul, numărul, cazul, gradul de comparaţie, persoana, diateza, modul şi timpul) şi, în acelaşi timp, formele prin care se exprimă acestea (p. 36). Se ajunge astfel la o definiţie mai corectă şi mai cuprinzătoare a morfologiei ca parte a gramaticii, „care cuprinde regulile privitoare la forma cuvintelor şi la modificările formale ale cuvintelor studiate pe părţi de vorbire" (p. 29).

Lămuririle date în acest capitol cu privire la părţile de vorbire şi la criteriile de definire a acestora : „sensul lexical foarte general al unei clase de cuvinte", „caracteristicile de formă legate de exprimarea categoriilor gramaticale proprii" şi „posibilitatea de a îndeplini anumite funcţiuni sintactice" (p. 29), precizările făcute în legătură cu locuţiunile (p. 34—36), tratarea pe larg a categoriilor gramaticale (p. 41) sau a structurii morfologice a cuvintelor (p. 41—46), discutarea unora dintre mijloacele fonetice folosite în flexiune (p. 46—50) şi a elementelor de flexiune analitică (p. 50—52), precum şi a formelor gramaticale cu mai multe valori (p. 52—53) fac mai accesibile diversele noţiuni de morfologie şi imprimă lucrării caracterul unui sistem complet de reguli şi norme gramaticale, bine organizat şi logic închegat.

Tratarea sintaxei după acelaşi criteriu al clarificării anticipate a noţiunilor fundamentale într-un capitol introductiv (vol. II, p. 7—13) contribuie la înţelegerea noţiunilor sintactice folosite în capitolele următoare. Se fac aici precizări interesante şi utile cu privire la : părţile de propoziţie şi îmbinările de cuvinte, obiectul sintaxei (cu referiri la clasificarea propoziţiilor şi la raporturile care se pot stabili între părţile propoziţiei şi ale frazei), mijloacele de exprimare a raporturilor sintactice etc.

Ediţia a II-a a *Gramaticii limbii romîne* poate fi considerată ca o lucrare nouă, datorită profundelor modificări operate în structura şi conţinutul unor capitole şi, mai ales, numeroaselor completări şi adăugiri.

Dacă, în tratarea morfologiei, modificările sînt puţine, de pildă suprimarea noţiunii de numeral nehotărît, numărul lor creşte în sintaxa propoziţiei unde apar : elementul predicativ suplimentar (vol. II, p. 206—211), atributele izolate şi neizolate, atributul circum-

stanţial şi descriptiv, atributul de identificare şi de calificare (p. 138—140), o serie de complemente circumstanţiale : de mod care arată măsura (p. 183—186), condiţional, opoziţional, cumulativ şi de excepţie (p. 196—206), precum şi coordonarea părţilor de propoziţie (p. 212—225). Corespunzătoare acestora şi altor categorii de complemente apar, cum este firesc, următoarele propoziţii subordonate : completiva de agent (p. 292), circumstanţialele : instrumentală, sociativă, de relaţie, opoziţională, cumulativă, de excepţie şi predicativa suplimentară. Un capitol întreg este consacrat corespondenţei timpurilor în propoziţiile coordonate şi subordonate (p. 357—394). În alte capitole mai mici sînt tratate : anacolutul (p. 418—421), pauza şi ritmul (p. 481—482).

Nu numai aceste adăugiri mă determină să consider ediţia a II-a a *Gramaticii* ca o lucrare nouă, ci chiar modul în care sînt prezentate problemele. Unele capitole sînt complet refăcute şi tratate după alte criterii. Între acestea se pot număra : articolul, pronumele reflexiv, diateza reflexivă, clasificarea propoziţiilor (după scopul comunicării şi după structura lor), noţiunile generale asupra părţilor de propoziţie ş.a.

O analiză amănunţită a tuturor capitolelor complet refăcute sau a celor tratate după alte criterii decît în prima ediţie este dificilă într-o recenzie, care îşi propune mai mult să semnaleze anumite aspecte noi ale ediţiei a II-a a *Gramaticii limbii romîne*. Pentru a nu mă menţine în cadrul generalităţilor, mă voi referi totuşi la cîteva dintre ele, fără a intra în prea multe detalii.

În prima ediţie, propoziţiile erau împărţite, după înţelesul lor, în enunţiative, optative, interogative, dubitative, imperative şi exclamative. Criteriul propus atunci — „înţelesul" — era echivoc şi neconvingător. În noua ediţie, propoziţiile sînt clasificate după două criterii noi: scopul comunicării şi structura lor. După scopul comunicării, propoziţiile sînt clasificate în : enunţiative, care informează pe auditor, şi interogative, care cer informaţii asupra unui lucru necunoscut de vorbitor. După conţinutul exprimat (după modalitatea) şi după unele trăsături gramaticale (modurile, topica, unele construcţii), atît propoziţiile enunţiative, cît şi cele interogative, sînt grupate în : propriu-zise, optative, potenţiale, dubitative şi imperative (numai pentru enunţiative), iar, după afectivitate, în exclamative şi neexclamative. Împărţirea aceasta este mai logică şi mai convingătoare. Divizarea capitolului în propoziţii enunţiative şi interogative este firească. Mi se pare însă exagerată crearea prea multor subîmpărţiri : enunţiative neafective grupate la rîndul lor în propriu-zise, optative, potenţiale, dubitative, imperative şi enunţiative afective cu aceleaşi subdiviziuni. Situaţia este similară şi pentru propoz ţia interogativă. Cred că, printr-o altă organizare a capitolului, s-ar fi evitat unele repetiţii şi s-ar fi asigurat mai multă claritate.

Nouă este şi clasificarea propoziţiilor după structura lor în : propoziţii analizabile şi neanalizabile, bimembre şi monomembre, verbale şi nominale. Clasificarea aceasta fiind legată direct de părţile de propoziţie, cele analizabile se împart în simple şi dezvoltate, după prezenţa sau absenţa părţilor secundare, în monomembre şi bimembre, după prezenţa numai a uneia sau a ambelor părţi principale. Această clasificare înlesneşte înţelegerea şi analiza sintactică a diferitelor tipuri de propoziţii şi fraze, precizînd totodată şi terminologia necesară.

O problemă dificilă, mai ales pentru autorii manualelor şcolare, a fost totdeauna aceea a articolului. În prima ediţie a *Gramaticii limbii romîne*, articolul era definit ca „un instrument gramatical care nu poate apărea singur, ci numai împreună cu alte cuvinte, cu un substantiv sau un echivalent al substantivului", precizîndu-se că rolul lui „constă în primul rînd, în individualizarea obiectelor" (vol. I, p. 162). În felul acesta, deşi articolul apărea între cele zece părţi de vorbire, nu era însă definit ca atare. În *Limba romînă: Fonetică-vocabular-gramatică* (Editura Academiei R.P.R., 1956), articolul este însă definit ca „partea de vorbire cu rol

de instrument gramatical" (p. 85), fără vreun fel de motivare. În noua ediţie, se motivează mai întîi încadrarea lui între părţile de vorbire, precizîndu-se că „nu se poate nega caracterul de cuvînt al articolului, date fiind celelalte situaţii în care el nu e lipsit de independenţă formală (articolul nehotărît, posesiv şi demonstrativ totdeauna şi chiar cel hotărît propriu-zis în exemple ca *lui Ion*), precum şi caracterul analizabil al structurii sale interne, în rădăcină (exemple: *l-*, *un-*) + desinenţa (*-ui*, *-or* etc.). Articolul este un cuvînt şi prin aceasta o parte de vorbire" (vol. I, p. 32). Pe baza acestor precizări, articolul este definit ca „partea de vorbire care se declină şi însoţeşte substantivul, avînd rolul de a arăta în ce măsură obiectul denumit prin substantivul respectiv este cunoscut vorbitorilor" (vol. I, p. 97). Definiţia generală a articolului uşurează şi pe cea a articolului hotărît care „are rolul de a arăta că obiectul pe lîngă al cărui nume stă este cunoscut vorbitorilor", spre deosebire de cel nehotărît al cărui rol este „de a prezenta obiectul desemnat de substantivul pe lîngă care stă ca fiind separat, individualizat în raport cu specia lui, dar ca nedefinit mai precis pentru vorbitori" (p. 108). Mai corecte decît în prima ediţie sînt şi definiţiile articolului posesiv (genitival) şi demonstrativ (adjectival), întrucît se referă nu numai la substantiv sau la adjectiv, ci şi la celelalte părţi de vorbire în componenţa cărora intră (pronumele posesiv, numeralele ordinale) sau pe care le însoţesc (adjectivele posesive) etc.

M-am referit la capitolul despre articol, nu numai pentru definiţiile mai complete şi mai corecte date în noua ediţie, ci şi pentru numeroasele precizări făcute în legătură cu întrebuinţarea articolului hotărît, cu felurile în care el se poate introduce în comunicare, cu articularea substantivelor proprii sau a celor precedate de prepoziţii, cu poziţia lui etc. Mai clar este analizat şi acordul articolului posesiv (genitival) cu substantivul determinat (p. 105—106), ca şi originea şi valoarea demonstrativă a articolului adjectival. Cu acest prilej, se face distincţia între valoarea demonstrativă a articolului demonstrativ (adjectival) în construcţii cu nume proprii de persoană — exemplu Ştefan *cel* Mare — şi valoarea demonstrativă mai slabă în construcţii „în care articolul *cel*, *cea* leagă un substantiv de un atribut adjectival" (p. 107).

Întrucît consider că pronumele reflexiv şi mai ales diateza reflexivă s-ar putea să formeze obiectul unor discuţii speciale, mă voi referi în continuare la cîteva capitole revizuite şi completate cu multe precizări utile şi necesare.

Cazurile, care în prima ediţie erau tratate mai sumar şi mai mult enunţiativ, în ediţia nouă sînt mai profund analizate şi îmbogăţite cu elemente noi. Astfel, la dativ, se dă şi funcţiunea de atribut al unui substantiv şi cea de complement circumstanţial instrumental după cuvintele *datorită*, *graţie*, *mulţumită* cu valoare de prepoziţii (vol. I, p. 77); la acuzativ consider utilă precizarea făcută în legătură cu apariţia lui pe lîngă adverbele cu valoare de prepoziţie: *ca (şi)*, *cît (şi)*, *decît* (p. 78). În ceea ce priveşte vocativul, s-au elucidat multe probleme legate de forma şi funcţiunea lui în propoziţie: (p. 78—81). De asemenea consider binevenită împărţirea adjectivelor în variabile — cu două terminaţii şi cu una — şi invariabile, renunţîndu-se la gruparea lor în calificative şi determinative (vol. I, p. 115). Mai profund analizate sînt şi formele neaccentuate ale pronumelui personal (vol. I, p. 138—140), dativul posesiv al pronumelui personal (p. 138—140), reluarea şi anticiparea complementului direct şi indirect şi a completivelor directe şi indirecte printr-un pronume neaccentuat (p. 144—147), pronumele posesive (p. 155—160), numeralele colective şi fracţionare (p. 190—193), ca, de altfel, întreg numeralul. Precizările făcute în legătură cu analiza verbelor auxiliare de modalitate (vol. I, p. 204—206 şi vol. II, p. 98) contribuie la delimitarea acestora şi la stăvilirea unor abuzuri care se făceau uneori în şcoli atunci cînd ele apăreau în textele date ca exerciţii la diferite capitole de sintaxă. În noua ediţie se arată că, deoarece „categoria predicatului

compus nu e încă suficient de ferm delimitată din punct de vedere gramatical şi, de altfel, nici verbele de modalitate şi, mai ales, cele de aspect nu formează o categorie gramaticală precis constituită în limba noastră, de vreme ce criteriul fundamental (şi uneori singurul) de delimitare este cel semantic", este preferabil ca, în aceste construcţii, să se analizeze „funcţiunea sintactică a fiecărui din elementele lor componente : verb predicat + complement (completivă) direct(ă), în cazul celor mai multe, verb predicat + subiect (subiectivă) în cazul lui *a trebui* (+ conjunctiv sau infinitiv) etc." (p. 98).

Diferitele noţiuni referitoare la modurile şi timpurile verbului sînt, de asemenea, mai bine aprofundate. Precizările privitoare la forma lungă şi scurtă a infinitivului sau la deosebirea dintre perfectul simplu şi cel compus uşurează mult analiza morfologică şi înţelegerea unor definiţii, cel puţin pentru autorii manualelor şcolare de gramatică. În timp ce în prima ediţie se făceau mai mult consideraţii de ordin istoric şi stilistic în legătură cu cele două forme ale perfectului (simplu şi compus), în noua ediţie se precizează că „perfectul simplu exprimă o acţiune terminată de curînd... iar perfectul compus exprimă o acţiune care s-a terminat mai de mult" (vol. I, p. 238). Chiar dacă cele două note distinctive nu sînt totdeauna şi pe de-a-ntregul valabile, ele ajută cel puţin la distincţia celor două timpuri din sfera perfectului, care astfel se defineau, în manualele şcolare, diferit de *Gramatica Academiei*.

În ceea ce priveşte sintaxa, autorii nu s-au mulţumit numai cu semnalarea existenţei unor părţi de propoziţii noi şi a propoziţiilor corespunzătoare acestora, ci au acordat o atenţie specială tuturor problemelor.

În afară de precizările făcute în legătură cu exprimarea numelui predicativ şi prin alte cazuri decît nominativul (vol. II, p. 102), cum se dădea în ediţia I, şi de trecerea atributului exprimat prin adjectivele pronominale din grupa atributului pronominal în aceea a atributului adjectival (vol. II, p. 115), merită să fie subliniate şi altele.

Un loc special îl ocupă între acestea elementul predicativ suplimentar, ca o parte secundară a propoziţiei, şi raportul lui cu predicatul, complementul şi atributul (vol. II, p. 206—211). Aşa cum bine se cunoaşte, această parte de propoziţie a format obiectul mai multor articole şi studii. Deşi *Gramatica Academiei* s-ar părea că reprezintă ultimul cuvînt, s-ar putea să nu fie încă încheiată definitiv controversa pe această temă, terminologia însăşi suscitînd unele obiecţii.

Utile şi interesante sînt şi precizările făcute în legătură cu construcţiile absolute şi construcţiile infinitivale relative (p. 81—82). Ele pot înlesni înţelegerea şi analiza unor texte. Astfel construcţiile absolute sînt definite ca nişte „construcţii circumstanţiale participiale, gerunziale şi infinitivale care sînt izolate şi au o structură complexă, cu un subiect al lor diferit de subiectul propoziţiei din care fac parte" (ex. *Acestea zise*, a murit liniştit ; Odată, *slujind un episcop oarecare de hramul bisericii, la Buna Vestire din Iaşi*, părintele Duţu intră în biserică"). Construcţia infinitivală relativă, formată dintr-un infinitiv şi un pronume sau un adverb relativ, are în întregime rolul de subiect pe lîngă verbele *a fi* şi *a avea* sau de complement direct pe lîngă verbul *a avea* (ex. Cînd e minte, nu-i *ce vinde* ; Aşa-i blăstemul nostru, cucoane, n-ai *ce ne face*), fiind echivalentele directe ale unor propoziţii subiective sau completive directe cu verbul la modul conjunctiv. Tot atît de utile sînt şi precizările făcute în legătură cu construcţiile alcătuite dintr-un cuvînt repetat cu prepoziţie, cu construcţiile comparative cu funcţiune de complement circumstanţial de mod, de atribut sau de nume predicativ, cu construcţiile restrictive însoţite de adverbele *numai* şi *doar*, ca şi cele referitoare la unele părţi de propoziţie reluate şi anticipate prin alte cuvinte cu aceeaşi funcţiune (p. 83—84).

Merită de asemenea a fi menţionate sublinierea deosebirilor dintre complementele circumstanţiale şi necircumstanţiale (p. 151—152), observaţiile în legătură cu cumulul de funcţiuni ale unor complemente — direct şi

circumstanţial (p. 158), indirect şi circumstanţial (p. 168), de agent, de loc (p. 173), de timp (p. 176), de cauză (p. 178) etc. şi alte complemente, cele privitoare la complementul indirect cu lipsa verbului determinat de tipul „Imn *patriei*", „*Patriei* — mai mult cărbune" etc. sau cele referitoare la construcţiile prepoziţionale echivalente cu dativul, de exemplu : „S-au dat prime *la zece fruntaşi în producţie*", „Comunică *la toţi tovarăşii*" (p 165—167) etc. Cred însă că, prin crearea unor paragrafe speciale în care se explică diversele posibilităţi de interpretare a unor complemente sau a propoziţiilor corespunzătoare lor, s-a ajuns la unele repetări inutile şi chiar supărătoare. În locul acestora, s-ar fi putut face toate observaţiile necesare într-un singur capitol aşezat la începutul sau după tratarea tuturor complementelor în discuţie.

Prin dezvoltarea unor aspecte ale elipsei, repetiţiei, tautologiei şi prin amploarea dată capitolului referitor la ordinea cuvintelor în propoziţie şi a propoziţiilor în frază, se creează mai multe posibilităţi de îmbinare a sintaxei cu stilistica. La aceasta contribuie şi aprecierile făcute în legătură cu unele locuţiuni şi expresii, ca şi cele referitoare la anumite forme familiare şi populare.

Prin combaterea diferitelor forme necorecte sau nerecomandabile, *Gramatica limbii romîne* confirmă caracterul său normativ şi contribuie în mare măsură la cultivarea limbii.

Dat fiind caracterul ei normativ, *Gramatica Academiei* n-ar fi trebuit însă să facă anumite concesii unor forme greşite, chiar dacă răspîndirea lor este destul de mare. Astfel, la numeralul ordinal, după ce se arată că *întîi* „nu primeşte articolul şi nici nu-şi schimbă forma după gen" atunci cînd este aşezat după substantivul determinat, se consemnează, fără a se lua atitudine, folosirea lui articulată după un substantiv feminin. „Uneori, cînd determină un substantiv feminin care îl precede, apare şi articulat : *clasa întîia*, în loc de *clasa întîi*, prin analogie cu alte numerale ordinale sau cu situaţiile în care substantivul este postpus" (vol. I, p. 197). De asemenea, la verbul *a vrea* (*a voi*), după ce sînt combătute formele *eu vroi, eu vroiesc, am vroit* se afirmă : „Numai forma *vroiam*, formată în acelaşi fel, este admisă în limba literară" (vol. I, p. 287).

Deşi noua ediţie îşi păstrează caracterul descriptiv, atunci cînd nevoia o cere, autorii nu s-au limitat la simpla prezentare a faptelor de limbă, ci au făcut mici incursiuni în domeniul gramaticii istorice, în special la morfologie (substantiv, articol, verb etc.). De asemenea, ori de cîte ori a fost necesar, s-au inclus diferite observaţii de ordin fonetic — de exemplu : alternanţele fonetice întîlnite în flexiune (p. 46—50), alternanţele fonetice care apar în declinarea substantivelor (p. 73—74), formarea pluralului adjectivelor prin palatalizarea consoanelor finale (p. 119), alternanţele fonetice în tema adjectivelor (p. 120), alternanţele fonetice în flexiunea verbului (p. 249—250) etc.

De mare utilitate pentru cercetători este bibliografia indicată la sfîrşitul fiecărui capitol mare.

Scheletul unei gramatici descriptive şi normative ca cea a Academiei îl formează definiţiile şi exemplificările, în jurul cărora se fac diferite comentarii şi se stabilesc anumite norme obligatorii pentru vorbitori. Spre deosebire de prima ediţie, definiţiile sînt mai complete şi mai precis formulate. În afară de definiţia articolului, la care n-am referit mai înainte, consider mai bună definiţia adjectivului, a pronumelui reflexiv („... ţine locul obiectului asupra căruia se exercită direct sau indirect acţiunea verbului şi care e identic cu subiectul verbului", faţă de cea veche : „Pronumele reflexiv se numeşte pronumele destinat în principiu să arate că acţiunea exprimată de verb se răsfrînge asupra subiectului"). De asemenea, definiţia verbului ca „partea de vorbire flexibilă care se conjugă şi exprimă acţiuni sau stări", deşi putea lipsi sau cuvîntul „flexibilă" sau precizarea „care se conjugă", este mai clară şi mai precisă decît cea din prima ediţie, unde, alături de „acţiuni" şi „stări" se mai dădeau „procese sub formă de acţiune", „apariţia unei caracteristici", „modificarea unei caracteris-

tici", „atitudine". Mai bună consider că este şi definiţia diatezei, deşi discuţiile s-ar putea să se continue pe această temă.

Deşi nu este necesară o trecere în revistă a tuturor definiţiilor, consider totuşi util să mai menţionez cîteva din domeniul sintaxei. Astfel, definiţia complementului indirect, punînd accentul pe valoarea principală a acestuia — atribuirea sau adresarea — are următoarea formulare: „Complementul indirect este partea de propoziţie care determină un verb, o locuţiune verbală, un adverb, un adjectiv, o locuţiune adjectivală sau o interjecţie, indicînd, în general, obiectul căruia i se atribuie o acţiune, o însuşire sau o caracteristică" (vol. II, p. 159). În prima ediţie, accentul se punea însă pe folosul sau paguba care rezulta din acţiune. Din cauza aceasta şi definiţia era astfel formulată: „Complementul indirect este partea de propoziţie asupra căreia se răsfrînge în chip indirect acţiunea verbului, în sensul că din acţiune rezultă de obicei un folos sau o pagubă, pentru fiinţa sau lucrul denumit de complementul indirect" (vol. II, p. 117). Ea păcătuia nu numai prin faptul că neglija valoarea principală a complementului indirect, dar provoca unele nedumeriri şi din cauza afirmaţiei că acţiunea verbului „se răsfrînge în chip indirect".

Deşi, în general, definiţiile sînt mult mai clar şi mai corect formulate, ar fi fost bine totuşi să se fi adoptat criterii mai unitare. Astfel, la subiect şi la predicat se menţine dubla definire: „Subiectul este partea de propoziţie care arată cine săvîrşeşte acţiunea exprimată de predicatul verbal sau cui i se atribuie o însuşire ori o caracteristică exprimată, prin numele predicativ. Subiectul este deci partea de propoziţie despre care se spune ceva cu ajutorul predicatului" (vol. II, p. 87). În mod similar se procedează şi la predicat (p. 95). În privinţa definiţiei predicatului verbal, a predicatului nominal şi a numelui predicativ, poate ar fi fost necesar ca ele să fie puse de acord cu cea a predicatului, respectîndu-se criteriul semantic.

Aşa cum se prezintă astăzi, *Gramatica limbii romîne*, elaborată de colectivul de gramatică al Institutului de lingvistică din Bucureşti, este o lucrare de mare valoare, expresie a stadiului înaintat la care au ajuns cercetările în domeniul gramaticii în patria noastră. Ea are o înaltă ţinută ştiinţifică şi un pronunţat caracter normativ. De aceea, cred că studiul gramaticii limbii romîne în şcolile medii şi în instituţiile de învăţămînt de grad superior nu se poate face în afara normelor stabilite de această lucrare, fără riscul de a se ajunge la dezorientare şi la opinii adesea subiective şi uneori dăunătoare.

Fiind o lucrare care nu se citeşte sau se frunzăreşte în treacăt, ci se studiază şi se consultă la nevoie, *Gramatica limbii romîne*, în forma ei nouă, trebuie să constituie cartea de căpătîi a fiecărui student al facultăţilor de limba romînă sau de limbi străine, a profesorilor de limba romînă, de limbi străine moderne sau clasice, a fiecărui intelectual dornic să se exprime corect şi îngrijit, a fiecărui mînuitor al condeiului.

Ion Popescu

ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA, *Ion Creangă*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1963, 236 p.

Noua monografie despre Creangă este una dintre puţinele lucrări în care metodele stilistice sînt aplicate cu succes. Sarcina principală pe care autoarea şi-o propune este descoperirea surselor măiestriei literare a genialului povestitor. Vom urmări în această recenzie numai problemele de stilistică pe care le ridică lucrarea, fără să ne referim la chestiunile de istorie literară propriu-zisă. Atitudinea stilistică trebuie înţeleasă, în acest caz,

ca orientare a cercetătorului față de expresia operei studiate, fără ca legătura cu conținutul să fie pierdută. Dimpotrivă, o dată mecanismele expresiei descoperite prin tehnica (sau talentul, ar spune Spitzer) „citirii strînse", calea spre receptarea conținutului, a mesajului autorului, este asigurată.

În cazul lui Creangă, ne spune autoarea, caracterul liniar al biografiei permite concentrarea atenției asupra operei. De aceea, în monografie, biografia autorului este înlocuită cu o „biografie a operei", cu urmărirea poziției ei în judecata criticii și istoriei literare, de la atitudinea admirativă a lui Maiorescu și Ibrăileanu, trecînd prin prudența lui Iorga și pînă la entuziasmul lui Călinescu. Situată în acest context, monografia reprezintă o continuare a liniei Ibrăileanu-Călinescu, cu sporul unui perfect simț al analizei și „epuizării" textului studiat.

După definirea principalelor linii ale conținutului, autoarea trece la analiza basmelor și poveștilor, punînd accentul în primul rînd pe expresie. *Evoluția mijloacelor stilistice* ale lui Creangă este urmărită cu abilitate. În *Soacra cu trei nurori*, desfășurarea lor este încă modestă, deși din loc în loc apar prevestiri: folosirea stilului bisericesc în momente de ospăț, apariția ici-colo a cuvintelor rare cu efecte sonore comice. *Capra cu trei iezi* și *Punguța cu doi bani* nu fac încă, parte, nici ele, din seria „marilor basme". Primul din acestea este *Dănilă Prepeleac*. Eroul este identificat de autoare ca un hîtru, un nebun înțelept, după *vorbirea ambiguă*, „în dodii". Acest tip stilistic, ținînd de un întreg sistem numit aici „ermetism popular", relevă un erou cu structură dicotomă, greu de „prins". Expresia lingvistică este profund relevantă pentru caracterul personajului. În *Harap Alb*, „marele basm baroc", personajele sînt urmărite tot după vorbire. Spînul se exprimă altfel decît Harap Alb. Ochilă este un hîtru uriaș care vede lumea anapoda. Toți tovarășii lui Harap Alb vorbesc în dodii, în fraze cu clauzule, repetiri și aliterații. Ei nu intonează firesc, ci tot timpul exclamă sau pun, retoric, întrebări.

Analiza contextuală se dovedește utilă în *Moș Roată și Unirea*. Proverbele și vorbele de duh „capătă în context o nuanță de imputare și oarecare tristețe" (p. 106). În *Popa Duhu* revin procedeele lingvistice ale *stilului facețios*: jocuri de cuvinte, locuțiuni, folosirea umoristică a stilului bisericesc. Stilul este personajul însuși.

Analiza compozițională a *Amintirilor* duce la remarcarea unor grefe — povestiri mici independente — pe linia centrală a acțiunii (p. 142) sau a alternărilor ritmului (p. 144). Pornind de la caracterizări stilistice, autoarea distinge două categorii de personaje în *Amintiri*: personaje „hître" — printre care și Nică — și uriași, giganți greoi la minte care trăiesc într-un spațiu și timp fabulos (Oșlobanu, Mogorogea, Trăsnea etc.). Observația scoate clar în evidență liniile comicului în *Amintiri*.

Dar cel mai interesant capitol al cărții este *Specificul narațiunii* (p. 173 și urm.). Aici sînt analizate atît procedeele stilului oral al lui Creangă, cît, mai ales, jocurile comice și ilogismele limbii lui. Avem de-a face cu schița unei anatomii a umorului lingvistic: sînt înregistrate deraierile, falsele adversative, calambururile, jocurile cu timpul și spațiul, truismele, pleonasmele, dozarea stilistică a cuvintelor rare, valoarea hilară a diminutivelor, comparațiile din regnul animal, portretele bufe. În capitolul penultim sînt remarcate, în afara trăsăturilor de narațiune populară, trei preferințe stilistice semnificative ale lui Creangă: pentru enumerări, pentru descrieri în mișcare și pentru valori auditive ale stilului. (Fonetica stilistică a lui Creangă merită un studiu aparte.) E interesant că una din aceste trei trăsături stilistice, preferința pentru enumerări, deci pentru aglomerări nominale, din care verbul lipsește, vine în contradicție cu rezultatele unei statistici mai vechi asupra lui Creangă. S-a remarcat, într-adevăr, că la Creangă, în comparație cu alți scriitori, proporția verbelor este, în ansamblu, mult mai mare (33,6% față de 22,1% în *Șoimii* de Sadoveanu), iar substantivul mult mai puțin frecvent (36,5% față

de 53,8% în *Șoimii* de Sadoveanu). Avem de-a face cu unul din cazurile cînd statistica pe ansambluri mari se dovedește înșelătoare și egalizatoare. Kolmogorov a observat o eroare similară în studiul statistic al ritmurilor lui Maiakovski și a propus, pentru studiul ritmului unui poet, statistica în ansambluri mici („selecții"). E probabil că și pentru statistica lexicală a operei literare rezultate relevante se obțin tot pe ansambluri mici: în pasajele descriptive predomină substantivul, în cele active — verbul.

„În loc de concluzii" sînt juxtapuse și comparate stilistic un fragment de poveste populară și unul din *Ivan Turbincă*. Originalitatea de mare creator a lui Creangă este de altfel dovedită cu probe materiale.

Se pot însă observa mici erori de amănunt. Astfel, după ce vorbește despre valoarea hărniciei și bucuria muncii la Creangă (p. 35), autoarea adaugă: „Munca este și expiatoare. Harap Alb... va ispăși greșeala prin muncile grele la care este supus de Spîn". Aici *muncă* nu are sens de „lucru", ci de „chin", „încercare grea", ca în „muncile iadului", sens etimologic. De aceea sociologia muncii care urmează imediat e nefondată. La p. 177 este dat un exemplu greșit de joc logic pe baza adversității; *dar și* are în exemplul dat sensul de conjuncție copulativ-adversativă, ca și *iar*. La p. 196 cuvîntul *mecet* este glosat ca un calambur de la *catihet*, ceea ce este discutabil. *Mecet* are sensul de „geamie" și de „cimitir turcesc" de unde derivă sensul ironic de „consistoriu bisericesc".

Dincolo de astfel de mici inadvertențe, lucrarea conf. univ. Zoe Dumitrescu-Bușulenga este una din cele mai izbutite lucrări ale criticii românești contemporane. Caracterul modern al metodei se îmbină cu stilul plăcut și atractiv al cărții. Autoarea posedă o inegalabilă artă a citatului, a comentariului spiritual și a formulării vii.

Toma Pavel

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

Revista „Limba romînă" este o publicaţie destinată unui cerc larg de cititori interesaţi în problemele lingvisticii.

Revista abordează în primul rînd chestiunile legate de studiul limbii romîne : gramatică, vocabular, limbă literară şi stilistică, istoria lingvisticii romîneşti, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, toponimie, onomastică şi filologie. De asemenea, „Limba romînă" publică regulat articole de lingvistică generală, popularizînd ideile actuale din acest domeniu de cercetare.

Studiile şi articolele din revistă sînt semnate de cei mai cunoscuţi lingvişti şi de o serie de cercetători tineri, cu o serioasă pregătire de specialitate.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Citarea bibliografiei în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

* * * *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, vol. I, 1963, 440 p., 18,50 lei; vol. II, 592 p., 26 lei.

IORGU IORDAN, *Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode*, 1962, 440 p., 25,70 lei.

IORGU IORDAN, *Toponimia românească*, 1963, 582 p., + 1 pl., 34 lei.

AL. GRAUR, *Etimologii românești*, 1963, 184 p., 5,15 lei.

TACHE PAPAHAGI, *Dicționarul dialectului aromîn, general și etimologic. Dictionnaire aroumain (Macédo-roumain) général et étymologique*, 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiță, 1 hartă, 72,60 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, *Dicționar onomastic românesc*, 1963, 470 p., 29 lei.

* * * *Atlasul lingvistic român* (Serie nouă), vol. III, 1962, Hărțile de la 623 la 909 + 4 pl., 99 lei.

* * * *Fonetică și dialectologie*, 1964, vol. V, 292 p., 12 lei.

* * * *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. III, 1963, 296 p., 11,30 lei.

* * * *Cahiers de linguistique théorique et appliquée* I., 1962, 259 p., 9,70 lei.

LR Anul XIII, nr. 5, p. 411—539, București, 1964

I. P. „Informația" — c. 3014

42.200

Lei 4.—

I 8155

SIBIU
Biblioteca ...

LIMBA ROMÎNĂ

6

ANUL XIII
1964

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

1990 0 1111 2005

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil :

Acad. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct :

Prof. univ. ION COTEANU

Membri :

Conf. univ. V. ARVINTE (Iași)
GH. BOLOCAN
VL. DRIMBA
ION GHEȚIE
VALERIA GUȚU-ROMALO
Prof. ION POPESCU
FLORA ȘUTEU — secretar de redacție

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, **reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1965.**

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Căsuța poștală 134—135, București, R.P. Română, sau prin reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei „Limba română".

APARE DE 6 ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI
Calea Victoriei nr. 194
Raionul 30 Decembrie
BUCUREȘTI

I 8155

UCL 2014

LIMBA ROMÎNĂ

Anul XIII 1964 Nr. 6

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

SUMAR

Pag.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

AL. ROSETTI, Despre *Glosematica* lui L. Hjelmslev 543

GRAMATICĂ, VOCABULAR ŞI ORTOGRAFIE

VICTOR IANCU, Cu privire la morfo-sintaxa articolului 553
KIRÁLY FRANCISC, Precizări etimologice 557
MILE TOMICI, Despre normele de redare a numelor şi cuvintelor sîrbo-croate în limba romînă 565

LIMBĂ LITERARĂ

ADRIAN MARINO, Iluminiştii romîni şi problema „cultivării" limbii (II) . . 571
MIRELA TEODORESCU, Neologismele în primele relaţii de călătorie romîneşti 587

FILOLOGIE

G. F. ŢEPELEA, O ediţie necunoscută a *Alexandriei* 605

TOPONIMIE

ION DONAT, Consideraţii istorice asupra toponimiei romîneşti (I) 615

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

EMINESCU, *Proză literară*. Ediţie îngrijită de Eugen Simion şi Flora Şuteu, cu un studiu introductiv de Eugen Simion [Bucureşti], Editura pentru literatură, 1964 (*Ion Gheţie*) 623

IN MEMORIAM

JACQUES BYCK *(Elena Şerban)* 629
Cuprinsul revistei „Limba romînă" pe anul 1964 631
Indice 635

LR , anul XIII, nr. 6, p. 541 — 682, Bucureşti, 1964

6256

DESPRE *GLOSEMATICA* LUI L. HJELMSLEV

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Ne propunem să prezentăm aici „glosematica" lui L. Hjelmslev, lingvist danez bine cunoscut prin lucrări remarcabile de gramatică generală şi de teorie a limbii, întrucît noua disciplină se află în centrul preocupărilor lingvisticii contemporane.

I

În cercetarea sa, Hjelmslev pleacă de la constatarea că, pînă în prezent, nu s-a dat încă o analiză a limbii „pentru ea însăşi". Din faptul că limba trebuie studiată *ca scop în sine* decurge consecinţa că trebuie să se dea o descriere a limbii *scutită de contradicţii*, *exhaustivă* şi *simplă*. Teoria trebuie să se poată aplica la orice limbă : glosematica înregistrează fapte comune tuturor limbilor.

Limba e un sistem în care fiecare element se defineşte în raport şi în opoziţie cu toate celelalte elemente ale ei. Ea e alcătuită din două planuri : 1) un plan conţinînd unităţi (de fapt, elemente minimale) *distinctive*, care se realizează prin exprimare, cu mijloace fizice şi fiziologice, şi 2) un al doilea plan, conţinînd unităţi *semnificative*, care formează *conţinutul* expresiei (conceptele spiritului uman alcătuiesc substanţa conţinutului).

Hjelmslev socoteşte că numai *forma* (adică *funcţia*) poate alcătui obiect de studiu pentru lingvist : *substanţa expresiei* (adică *materia fonică* sau *sunetele*) şi *substanţa conţinutului* (adică *sensul* ; termenii sînt definiţi mai jos) sînt categorii extralingvistice.

Glosematica este o teorie a limbii care oferă mijloace noi de analiză sincronică a limbii ; glosematica porneşte de la afirmaţia lui Ferdinand de Saussure că obiectul lingvisticii este *forma* specifică a limbii, şi nu *substanţa* ei. Limba, arată de Saussure, este o formă specifică organizată între două substanţe : a *conţinutului* şi a *expresiei*. Limba trebuie studiată

în ea însăşi, şi *pentru* ea însăşi. Scopul analizei lingvistice trebuie înţeles în sensul definiţiei date *obiectului* de Pascal : ceea ce ne propunem să atingem sau să realizăm, *activînd* în acest scop. Metoda glosematicii este *imanentă*, adică ea operează cu ceea ce *este cuprins în limbă*, şi nu cu ceea ce este extern limbii. Aceasta înseamnă că, în analiza glosematică, ne plasăm pe terenul propriu al limbii şi procedăm la analiza noastră cu mijloace interne.

Glosematica are următoarele trăsături particulare : 1) procedura *analitică* (sinteza presupune analiza), 2) dă o mare importanţă *formei*, neglijate în lingvistica tradiţională în favoarea substanţei, 3) în analiza *formei* lingvistice e cuprinsă şi *forma conţinutului*, 4) limba e un caz particular al unui sistem *semiotic*, compus din planuri diferite şi, în interiorul fiecărui plan, dintr-o diferenţă între formă şi substanţă.

Analiza ultimă se opreşte la *glosem*, reprezentînd invariantul ireductibil (cf. în fonologie, *fonemul* şi, în ultimă analiză, elementele *pertinente* ale fonemului).

Glosematica studiază deci faptele de expresie, fără referire la substanţa lor fonică, şi faptele de *conţinut*, fără referire la semnificaţie (J. Kuryłowicz, după cum se ştie, dezvoltînd ideea lui Hjelmslev, a căutat să arate că există paralelisme între planul fonetic şi cel semantic).

*

Pentru a înţelege dezvoltările care urmează, socotim necesare cîteva observaţii asupra noţiunilor la care ne vom referi.

Trebuie arătat din capul locului că Hjelmslev dă termenului *formă* un sens neobişnuit.

El porneşte de la afirmaţia lui F. de Saussure că „limba este o *formă*, şi nu o *substanţă*" (*Cours*, p. 175).

Dar de Saussure nu concepe *forma* (conceptele şi diferenţele fonice rezultate din sistem) despărţită de realizările ei materiale. Lucrul acesta îl afirmă în mod explicit, după cum urmează : „mecanismul lingvistic", ne spune de Saussure, nu se poate concepe „în afara unei realizări materiale" (*Cours*, p. 156—157).

La Hjelmslev *forma* este altceva, ea corespunde noţiunii de *funcţie* : sistemul unei limbi cuprinde toate combinaţiile lingvistice posibile, adică toate „funcţiile" limbii. „Sunetele", ne spune Hjelmslev, „nu sînt decît materialul unei limbi ... materialul ... pentru a construi *formele*, cuvintele, sintagmele" (Siertsema, p. 91).

Înaintea lui Hjelmslev, Sechehaye atribuise *formei* înţelesul acesta : „forma gramaticală abstractă şi algebrică", ne spune el, „este sistemul ideilor-simbol ... Forma e constituită prin faptul că aceste idei-simbol sînt clasificate în mintea noastră în anumite categorii" (Siertsema, 1. c.).

Sensul este ca un fluid care ia forma a ceea ce îl conţine. El este deci substanţa acestei forme. Sensul determinat de această formă devine *substanţă de conţinut* (A. Martinet). *Forma* conţinutului, după Hjelmslev, este independentă de sens : raportul ei cu sensul e arbitrar.

Sensul e deci în același timp semnul unei *substanțe de conținut* și al unei *substanțe de expresie*.

Forma e grupată cu *semnificantul* (fr. *signifiant*, în terminologia lui F. de Saussure), nu cu *semnificatul* (fr. *signifié*, id.).

Planul expresiei poartă la Hjelmslev denumirea de *cenematică*, pe cînd planul conținutului e denumit *pleorematică*.

★

După cum am văzut mai sus, pentru nevoile analizei, Hjelmslev desparte *forma* de *substanță*, învelișul de sens.

Procedeul acesta este oare justificat?

Separația dintre formă și substanță poate fi operată în judecata logică; dar relațiile lingvistice nu sînt de natură logică: în materie de limbă, *forma nu poate fi descrisă* sau *analizată* fără a se lua în considerație *substanța* (după cum a afirmat însuși F. de Saussure, v. mai sus, p. 544).

Faptele de limbă fac parte din obiectele culturale, în care forma nu e independentă de substanță (Eug. Coșeriu); în științele matematice, substanța poate fi însă neglijată (A. Martinet a arătat cu dreptate că unitățile de expresie nu pot fi degajate fără ca să recurgem la substanță; vom reveni, la sfîrșitul expunerii noastre, asupra acestei chestiuni capitale).

★

Trecînd la sistemul de *sensuri* ale cuvîntului, Hjelmslev arată că ele comportă *planuri* diferite (Hjelmslev le numește „straturi": *strata*), care sînt în relații reciproce.

La analiză se constată că planurile (*strata*) coexistă.

Tot ce nu face parte din formă aparține substanței.

În ceea ce privește substanța expresiei, trebuie arătat că o singură formă a expresiei poate fi manifestată prin substanțe diferite: fonică, grafică etc. Aceeași substanță poate manifesta forme semiotice diferite: fonică, grafică etc., și aceeași formă de conținut poate fi exprimată prin mai multe forme de expresie (de ex. *cupă*, *pocal*, *crater* etc.). În fine, aceeași substanță comportă o descriere fiziologică, fizică și auditivă.

În privința *substanței*, Hjelmslev arată că același obiect fizic poate da naștere la descrieri semantice diferite, după starea de civilizație a societății respective. Așadar, în interiorul substanței conținutului, primul nivel este un nivel de apreciere socială sau colectivă. Același lucru se petrece și pentru substanța de expresie: primul nivel este alcătuit de aprecierea colectivă și poate fi considerat ca alcătuind substanța „per excellentiam".

De reținut observația lui Hjelmslev că de amîndouă laturile semnului lingvistic întîmpinăm fenomene în întregime *psihice*, cu toate rezervele ce trebuie făcute cu privire la această constatare.

★

Partea cea mai nouă a lucrării lui L. Hjelmslev *Introducere în teoria limbii*, constă din analiza unui text, adică a limbii (p. 25 și urm. a ed.

în limba engleză), potrivit principiilor pe care le-am expus mai sus (ea este însă prea adesea o înşirare de principii, neexemplificate).

Vom urmări, în desfăşurarea ei, această analiză, condusă după o metodă nouă.

Analiza trebuie dusă pînă la limită (analiza continuă).

Dacă pornim de la frază, trecînd prin propoziţie, şi ducem analiza tot mai departe, obţinem o singură propoziţie şi, în cele din urmă, un număr limitat de foneme.

Din expunerea noastră din paginile precedente, ştim că în analiza textuală (= a limbii), nu se ia în consideraţie *substanţa*. În cursul operaţiei noastre, nu trebuie să evităm nici o treaptă a analizei şi nu ne putem întoarce înapoi : analiza va fi dusă pînă la invariantele cele mai mici.

În privinţa planurilor (*strata*) paralele, care se prezintă două cîte două, enumerăm următoarele perechi : 1) *substanţă* a conţinutului şi *formă* a conţinutului, 2) *formă* a expresiei şi *substanţă* a expresiei.

Prima operaţie consistă în a despărţi şirul *conţinutului* de şirul *expresiei*.

Ajungem astfel la *taxeme*, elemente virtuale care, pe planul expresiei, sînt manifestate prin *foneme*. Elementul final al analizei e *glosemul*.

Pe planul analizei *paradigmatice*, limba se împarte în diverse categorii, în care sînt repartizate taxemele şi din care pot fi deduse, prin sinteză, unităţile posibile ale limbii.

Cele două planuri ale limbii (*sintagmatic* şi *paradigmatic*) au o structură perfect analogă.

Limba este un sistem de semne şi de figuri care reprezintă ceva. Fiecare semn e purtătorul unui înţeles : astfel, terminaţia latină *-ibus* indică numărul şi cazul ; ea reprezintă o limită, întrucît nu poate fi descompusă mai departe. *-ibus* e deci o entitate minimală, cu înţeles pur contextual, căci nu are existenţă independentă : în stare de izolare, semnul nu are nici un înţeles (cuvîntul izolat are însă un sens general, precizat în frază).

Analiza engl. *in-act-iv-ate-s* ne arată că cuvîntul e format din entităţi lipsite de sens (silabele şi fonemele). Analiza conţinutului şi expresiei trebuie făcute separat. Semnul e alcătuit din non-semne (v. mai sus) ; el e deci o expresie (lanţul sunetelor : *v-e-r-d-e*) care atestă existenţa unui conţinut. F. de Saussure şi L. Weisgerber au arătat că semnul e o entitate generată de legătura dintre expresie şi conţinut. Această legătură e făcută de *funcţia-semn*. Între conţinut şi expresie există deci o *funcţie*. Nu poate exista conţinut fără expresie : substanţa nu are existenţă, separată de formă. Semnificaţia îmbracă forme diferite în fiecare limbă, de ex. fr. *je ne sais pas*, engl. *I do not know* etc.

În felul acesta, semnificaţia devine o substanţă de conţinut (gîndirea).

Semnul e reprezentantul unui element *exterior* semnului : *inel* e un semn al „inelului" ce-l port în deget. Semnul e un Ianus cu două feţe : cea din afară reprezintă *forma expresiei* (aspect al substanţei expresiei), iar cea dinăuntru *forma conţinutului* (aspect al substanţei conţinutului).

În analiza limbii, deosebim un plan al *expresiei* şi un plan al *conţinutului*. Analiza continuă a limbii, preconizată de Hjelmslev, trebuie să ducă, după cum arătam mai sus, la obţinerea unui număr cît mai mic de *entităţi*. Criteriul corelaţiilor distinctive, al Şcolii de la Praga (*pet-pat*, deci *e-a*) e socotit just. Analiza trebuie aplicată la toate entităţile expresiei ; dacă, de exemplu, înlocuirea unei fraze cu alta, pe planul expresiei, atrage aceeaşi înlocuire în planul conţinutului, înseamnă că operăm cu două entităţi diferite : în caz contrar, avem de-a face cu 2 variante ale aceleiaşi fraze.

Analiza pe planul conţinutului trebuie dusă şi ea pînă la capăt. Dacă analiza textului ne permite să izolăm elemente ca *sla*, *sli*, *sa*, *si*, *sai*, *la*, *li*, *lai*, mergînd mai departe, eliminăm cantităţile care apar ca unităţi complexe, astfel pe *sl* şi *ai*, şi rămînem cu *a*, *i*, *s* şi *l*. Acelaşi lucru îl putem face pe planul conţinutului, eliminînd elemente ca „berbec" şi „oaie" (femelă), care sînt unităţi complexe, caracterizate printr-o relaţie între două elemente: „fiinţă de sex masculin" (sau „feminin") şi „oaie" (generic) independent de sex. E vorba de entităţi care, ca *berbec*, *armăsar*, *băiat*, de exemplu, conţin cîte două elemente, şi anume : *berbec* = *oaie* (generic) + fiinţă de sex masculin, *armăsar* = *cal* (generic) + fiinţă de sex masculin, *băiat* = *copil* (generic) + fiinţă de sex masculin etc.

Lingvistul e preocupat deopotrivă de asemănările şi de deosebirile dintre limbi. Ele se referă la *forma* limbilor, nu la *substanţa* care îmbracă aceste forme. În ceea ce priveşte semnificaţia, ea e turnată în tiparele formei într-un fel specific fiecărei limbi. Nu există deci o *formă universală*, ci numai un *principiu de formare* universal. Semnificaţia poate fi cunoscută numai prin intermediul formei pe care o îmbracă, fără de care nu are existenţă, după părerea lui Hjelmslev. Rezultă de aici că nu există un sistem universal al elementelor conţinutului, sau un sistem universal de concepte. Diferenţele dintre limbi provin din modul de realizare a principiului *formei*, cu alte cuvinte, din semnificaţiile diferite care îmbracă o formă anumită. Limba e deci *formă*, de care se leagă un material nonlingvistic : *substanţa*. Lingvistica trebuie să descrie *forma* limbii. În acest fel se creează o disciplină a elementelor de expresie şi alta a elementelor de *conţinut*. Aceasta e un fel de algebră a limbii : *glosematica*.

*

Sintaxa „convenţională" studiază *varietăţile* din planul conţinutului unei limbi (varietăţile sînt entităţile pe care sintaxa „convenţională" le numeşte propoziţii „principale" sau „ secundare", sau „părţi de propoziţie", precum „subiect", „obiect" etc.). *Sincretismul* sau *neutralizarea* este suspendarea, în anumite împrejurări, a comutării invariantelor. Astfel, neutralizarea consoanelor *p* şi *b* la sfîrşit de silabă, în daneză : *top* poate fi pronunţat cu *b* sau cu *p*. În fr. *grand*, *sourd*, de o parte, şi *grande*, *sourde*, *grand homme*, de alta, apare fie *t*, fie *d*, aşa încît *d/t* formează o *opoziţie latentă*.

Limba naturală nu poate constitui însă unicul obiect al teoriei limbii, pentru că în aceeaşi *formă* pot fi încadrate *substanţe* diferite : „vorbirea" poate fi înlocuită prin „gesturi" sau „scris".

Sarcina lingvistului este de a determina, prin definiții, *principiul structural* al limbii. Trebuie ținut seamă de faptul că *forma lingvistică* nu presupune în mod obligator existența unei *substanțe*, pe cînd inversul nu e adevărat. Limba nu trebuie studiată izolat. Ca sistem de semne, ea face parte din *semiologie*, care studiază și alte sisteme de semne decît limba. Lingvistul trebuie deci să considere ca obiect de studiu nu numai *limba naturală*, ci orice *structură* analogă : costume naționale, artă, literatură. În consecință, trebuie stabilit un punct de vedere comun pentru un mare număr de discipline : artă, muzică, istorie generală, logică, matematică. Limba e deci o semiotică în care pot fi traduse toate celelalte semiotici.

Orice capitol al unui „text" poate fi „tradus" dintr-un anumit „stil" în altul. Diferiții membri ai formelor stilistice de mai sus se numesc *conotatori*. Clasele de semne sînt *expresii* ale conotatorilor, *considerați ca un conținut*. De exemplu, schema și uzurile denumite *limba daneză* sînt expresie a conotatorului danez. Putem deci vedea în *conotatori* un *conținut*, căruia semioticile denotative îi servesc drept expresie. Acest conținut este o *semiotică* conotativă (ea nu e o limbă, ci o semiotică în care planul expresiei este reprezentat prin planul conținutului și prin planul expresiei unei semiotici denotative). Deosebim deci o semiotică în care planul expresiei este reprezentat tot printr-o semiotică. Aceasta este *metalimba*, adică o semiotică care tratează despre o semiotică. *Metasemiotica* trebuie să fie identică cu semiotica care îi servește de obiect. Ea nu trebuie să se îndrepte către limba care este descrisă de semiologie, ci către eventualele modificări sau completări pe care aceasta le-a adus limbii comune. În această categorie intră termeni care n-au fost luați dintr-o limbă, apoi ultimele și cele mai mici variante sau termeni pentru desemnarea categoriilor de variante. Semnele minimale ale semiologiei pot fi, prin urmare, entități fizice.

Din punct de vedere practic, metasemiologia este identică cu așa-zisa *descriere* a *substanței*. Metasemiologia semioticii denotative va trata despre obiectele *foneticii* și ale *semanticii* ; metasemiologia semioticii conotative va trata despre lingvistica sociologică și externă.

★

După cum am văzut în paginile precedente, pentru L. Hjelmslev obiectul de studiu al lingvisticii nu e numai o *anumită* limbă, ci *întreaga* clasă a limbilor.

Inițial, teoria limbii apare ca ceva *imanent*, cu o constantă, un *sistem* și diverse *funcții* interne. Dar în felul acesta se nesocotește *viața*, *realitatea concretă*. De fapt, limba pare ca o poziție *cheie* a cunoașterii omenești : ea alcătuiește o *unitate superioară*, la baza căreia stă o structură *imanentă*.

Analiza dovedește că nu există raport direct între natura semantică a unei limbi și structura sa imanentă : limba aranta, a unei populații înapoiate din Australia, are aceeași structură ca chineza, cu o civilizație milenară.

Analiza funcțională poate deci să stabilească o *tipologie* a limbilor, independentă de înrudirea lor și de factorii externi.

II

Acesta este cadrul în interiorul căruia *glosematica* operează analiza structurală a faptelor de limbă, în felul în care am căutat să-l prezentăm pe scurt în expunerea noastră de mai sus (am eliminat unele puncte care nu ni s-au părut esențiale pentru cunoașterea glosematicii, de exemplu capitolul despre cataliză, de la p. 60 și urm. ale ediției în limba engleză).

Pentru Hjelmslev *forma* este deci o structură ideală de raporturi, manifestate printr-o substanță fizică sau psihică, independentă de formă, care se poate manifesta în substanțe diferite.

Dacă limba este, după cum arată Hjelmslev, numai formă, atunci trebuie să ne ocupăm numai de *relații*, forma fiind independentă de substanța în care se manifestă. Forma de expresie, independentă de substanță, poate deci varia și poate fi alcătuită din figuri geometrice, din culori sau din drapele etc. Rezultă de aici că forma poate fi transpusă dintr-o substanță într-alta.

Raționamentul acesta este oare just?

Răspunsul este negativ.

Într-adevăr, tot ce s-a arătat mai sus nu e *adevărat pentru limbă* și *este*, deci, *inaplicabil limbii*, pentru că *limba* are o *structură sui generis*.

Obiecția fundamentală la teoria lui Hjelmslev este că *limba nu poate fi transpusă*. Am arătat mai sus (p. 544) că, în materie de limbă, nu se poate spune că forma este constantă și substanța variabilă. Un exemplu ne va lămuri în această privință : scrisul, spre pildă, nu e o transpunere a limbii, ci numai o *imagine* a ei. *Nu există formă pură a limbii, independentă de substanța fonică*. Relația formă-substanță, în materie de limbă, nu trebuie reprezentată prin formula F → S, ci prin formula F ⇄ S, care înfățișează relațiile reciproce dintre formă și substanță (F. Hintze).

Hjelmslev preconizează studiul limbii ca structură, făcînd abstracție de aspectele sale istorice, fiziologice, psihologice sau sociologice.

Prin aceasta, el depășește concepția lui F. de Saussure, care a arătat, după cum am văzut mai sus (p. 544), că entitățile care alcătuiesc mecanismul lingvistic *„nu se pot concepe în afara unei realizări materiale"*.

Obiecțiunea principală pe care am formulat-o mai sus este evidentă atunci cînd examinăm felul în care procedează glosematica la analiza limbii (în terminologia lui Hjelmslev, a „textului"), diferită, în principiu, de a lingvisticii tradiționale ; de fapt, constatăm că glosematica *nu reușește să despartă forma de substanță* și operează cu entități formă + substanță, astfel, cînd procedează la analiza continuă a unui text și ajunge la o limită alcătuită din foneme (p. 39), sau cînd se referă la neutralizarea opoziției dintre consoanele daneze *p* și *b* (p. 56) etc. Faptele acestea dovedesc, pur și simplu, că analiza formei, separate de substanță, este, după cum s-a arătat mai sus, arbitrară și, practic, imposibil de realizat.

Glosematica este deci obligată să recurgă la substanță.

Vrem să mai arătăm aici că noțiunile fundamentale *formă* și *substanță* nu sînt suficient de riguros definite și că întrebuințarea unei serii de termeni noi nu e suficient de necesară.

*

În urma examenului nostru, *limba* apare *ca formă specifică de organizare a substanței, legătura dintre faptele de limbă și substanța fonică și semantică fiind indisolubilă.*

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

Sînt înșirate aci, în ordine cronologică, lucrările pe care le socotim utile pentru informarea în domeniul „glosematicii".

F. DE SAUSSURE, *Cours de linguistique générale*, ed. 1, Lausanne-Paris, 1916.

L. HJELMSLEV și H. ULDALL, *Études de linguistique structurale* organisées au sein du Cercle linguistique de Copenhague, în „Bulletin du Cercle linguistique de Copenhague", II, 1936, p. 13—15.

L. HJELMSLEV, *On the Principles of Phonematics*, în *Proceedings of the Second International Congress of Phonetic Sciences*, Cambridge, 1936, p. 49—54.

LOUIS HJELMSLEV, *Prolegomena to a theory of Language*, translated by Francisc I. Whitfeld (Supplement to „International Journal of American Linguistics", Vol. 19, No. 1, January, 1953. Indiana University Publications in Anthropology and Linguistics *Memoir of the International Journal of American Linguistics*).

LOUIS HJELMSLEV, *La stratification du langage*, în *Linguistics Today*, New York, 1954, p. 43—68 (și în „Word", 10, nr. 2—3).

ANDRÉ MARTINET, *Au sujet des „Fondements de la théorie linguistique" de Louis Hjelmslev*, în „Bulletin de la Société de linguistique de Paris", XLII, 1946, p. 19—42.

FRITZ HINTZE, *Zum Verhältnis der sprachlichen „Form" zur „Substanz"*, în „Studia linguistica", III, 1949, p. 86—105.

J. KURYŁOWICZ, *La notion de l'isomorphisme*, în „Travaux du Cercle linguistique de Copenhague", V, 1949, p. 48 și urm.

KNUD TOGEBY, *Structure immanente de la langue française*, Copenhague, 1951.

SALVADOR BUCCA, *Consideraciones sobre la glosematica*, în „Anales del Instituto de lingüistica", V, Mendoza, 1952, p. 17—21.

ANTONIO LLORENTE MALDONADO DE GUEVARA, *Los „Principios de gramatica general" de Hjelmslev, y la lingüistica*, Universidad de Granada, 1953.

P. GARVIN, dare de seamă a lucrării lui L. Hjelmslev, *Prolegomena to a theory of Language*, în „Language", 30, 1954, p. 69—96.

L. HEILMANN, *Orientamenti strutturali nell'indagine linguistica*, în „Accademia nazionale dei Lincei, Rendiconti della Classe di Scienze morali, storiche e filologiche", Ser. VIII, vol. X, 955.

B. SIERTSEMA, *A Study of glossematics. Critical Survey of its fundamental concepts*, Haga, 1955 (cu o bibliografie a lucrărilor lui Hjelmslev).

Articolele asupra *lingvisticii structurale publicate în* „Вопросы языкознания", începînd din 1956, și semnate de S.K. Șaumian, V. G. Admoni, K.A. Linkovskaia, G.P. Sudroviți,

L.S. Rubinstein, B. Trnka şi alţii, Zd. Stieber, M.I. Steblin-Kamenski, I.I. Revzin, A. Melniciuc, R.G. Piotrovski, G. O. Vinokur, Fr. Mikuş, M. Cohen şi V. I. Grigoriev (1958).

EUGENIO COŞERIU, *Contribuciones a los debates del VIII Congreso internacional de los lingüistos*, Montevideo, 1957, p. 38 şi urm.

ANDRÉ MARTINET, *Arbitraire linguistique et double articulation*, în „Cahiers Ferdinand de Saussure", 15, 1957, p. 105—116.

HELMUT LÜDTKE, *Dare de seamă* a lucrării lui André Martinet, *Economie des changements phonétiques*, Berna, 1955, în „Indogermanische Forschungen", LXIII, 1958, p. 279—285.

KLAUS HANSEN, *Wege und Ziel des Strukturalismus*, în „Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik", 6, 1958, p. 371—381.

CU PRIVIRE LA MORFO-SINTAXA ARTICOLULUI

DE

VICTOR IANCU

Bibliografia noastră lingvistică este bogată în studii referitoare la articol. Dar chiar şi cele mai competente lucrări tratează această clasă lexico-gramaticală aproape exclusiv din punctul de vedere al gramaticii istorice [1]. S-a discutat mai puţin despre formele dialectale ale articolului, despre valoarea semantică şi gramaticală a acestor forme în diferitele graiuri şi subgraiuri dacoromîne. Rîndurile de faţă urmăresc să umple, în parte, acest gol.

Ne vom referi la articolul hotărît aşa cum este el folosit în prezent de către vorbitorii din satul Agîrbiciu, raionul Huedin, regiunea Cluj. Majoritatea observaţiilor pe care le vom face în cele ce urmează sînt valabile şi pentru graiul comunelor Ineu (reg. Crişana), Gîrda-de-Sus (raionul Cîmpeni, reg. Cluj), Apahida (reg. Cluj), Cicîrlău (reg. Maramureş), Baba-Novac (raionul Satu-Mare, reg. Maramureş).

Satul Agîrbiciu, aşezat la poalele munţilor Gilăului, face parte din aria lingvistică a subdialectului crişean [2]. Graiului din acest sat îi sînt proprii aproape toate caracteristicile fonetice, morfologice, sintactice şi lexicale ale subdialectului crişean, aşa cum sînt ele înfăţişate de I. Coteanu[3].

Articolul hotărît prezintă următoarele forme cazuale :

Masculin

Singular		Plural	
N.A.	calu, cîn'*ile*		ca*ii*, cîn'*i*
G.D.	calu*li*, cîn'*elui*		cai*lor*, cîn'*ilor*
V.	calu*le*,	—	(„cai*i* mnei ! "), —

[1] Vezi I. Coteanu, *Despre poziţia articolului în limba romînă*, în „Studii şi cercetări lingvistice", VII, 1956, nr. 1—2, p. 57—74.

[2] Vezi „Harta dialectului [= subdialectului] crişean, cu principalele zone de tranziţie", în I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii romîne*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1961, p. 99.

[3] *Op. cit.*, p. 97—111.

Feminin

Singular	Plural
N.A. fat*a*, valę	fęt'*ile*, văi*le*
G.D. fęt'*i*, văi̯ī	fęt'*ilor*, văi*lor*
V. —, —	—, —

CONSTATĂRI:

1. Lipseşte articolul *-l* de la masculin singular. Funcţia acestuia este îndeplinită de vocala finală *-u*, care în acest caz nu s-a mai afonizat.

2. Genitiv-dativul singular al articolului hotărît masculin este *-li* pentru substantivele terminate în consoană, *-u* vocalic, *-u* semivocalic, *-i* semivocalic şi *-lui* pentru substantivele care au ca terminaţie de nominativ singular *-e*.

3. La substantivele feminine, articolul *-i* al genitiv-dativului s-a contopit cu desinenţa *-e* sau *-i*, rezultînd în cele din urmă un singur *-i* precedat de o consoană palatalizată. Procesul trebuie să fi trecut prin fazele : *ei̯, ii̯ > i̯i > i*. În cazul substantivelor cu desinenţa *-i* la genitiv-dativ (*un'i cîmpt'ii, un'i yii*), acest fenomen nu se produce. Se păstrează atît desinenţa, cît şi articolul : *lunjimę cîmpt'i̯ii, fata Măriii̯*.

Constatările 1 şi 3 apar, într-o altă formă, şi în *Gramatica* Academiei[4].

Forma *-li* este destul de greu de explicat[5]. Al. Procopovici[6] a dat o explicaţie pe care noi n-o putem accepta. Lingvistul bucovinean derivă pe *-li* din acuzativul plural feminin al pronumelui *ille, illa, illud*: *ad illae > a li*, trecînd prin forma intermediară *a le*. *-e* fiind neaccentuat a trecut la *i*. Deci : *a le > a li*. Din punct de vedere fonetic, explicaţia este plauzibilă. Dar cum se poate ca un acuzativ plural feminin să devină genitiv-dativ singular masculin, acest lucru Al. Procopovici nu-l mai poate explica. Invocarea confuziei dintre cazuri şi genuri într-o anumită perioadă a istoriei limbii romîne este un argument mult prea slab.

Explicaţia noastră porneşte de la diferenţa de tratare în ceea ce priveşte articolul *-li, -lui*, a substantivelor terminate în consoană, *-u* vocalic, *-u* semivocalic, *-i* semivocalic, pe de o parte, şi a celor terminate în *-e*, pe de altă parte. În graiul din Agîrbiciu se spune *caluli, unk'uli, codruli, leuli, puiuli*, dar *cîn'elui, bad'elui, spat'elui*. De ce există această diferenţă? Conform explicaţiei lui Al. Procopovici, ar trebui să avem *cîn'eli, bad'eli* etc.

Părerea noastră este că *unk'uli, leuli, puiuli* provin din *unk'ului, leului, puiului*. Cel de-al doilea *u* a dispărut prin disimilare totală. În *cîn'elui, bad'elui, spat'elui, u* nu se mai găseşte în situaţia de a fi disimilat.

---

[4] *Gramatica limbii romîne*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963, p. 86—87 şi 98.

[5] I. Coteanu, *op. cit.*, p. 107.

[6] Vezi „Revista filologică", I, 1927, nr. 1—2, p. 251.

Fiindcă substantivele terminate în consoană, *-u* vocalic, *-u* semivocalic, *-i* semivocalic sînt incomparabil mai numeroase decît masculinele şi neutrele terminate în *-e*, forma *-li* a articolului este şi ea mult mai răspîndită decît *-lui*. Aceasta este, după părerea noastră, şi cauza exclusivei prezenţe a lui *-li* în poziţie proclitică (la substantivele aparţinînd genului personal).

Dar articolul hotărît ridică probleme deosebite mai ales cînd este folosit pe lîngă substantivele proprii.

I. Un fenomen deosebit este articularea enclitică a substantivelor proprii masculine la nominativ-acuzativ. *Gramatica* Academiei [7] citează ca forme arhaice : Albul, Golescul, Scheianul, Mircescul. Asemenea forme mai apar azi doar în scrierile literare arhaizante. Formele pe care le vom discuta noi sînt însă cu totul diferite de cele menţionate mai sus. Vorbitorii din satul Agîrbiciu articulează enclitic prenumele, şi niciodată numele de familie [8].

Prenumele apar articulate enclitic atunci cînd au o determinare atributiv-genitivală, ca în exemplele : Iosîv*u* Natu*li*, David*u* Si*i*, Simn'on*u* mătuşi. Aceste forme sînt foarte frecvente, întrucît aproape nimeni nu este recunoscut prin numele de familie, ci numai prin poreclă sau prin trimiterea la prenumele părinţilor, al bunicilor, al străbunicilor.

Determinarea prenumelui prin atribut adjectival de natură pronominală (dar numai posesiv sau demonstrativ postpus) impune de asemenea apariţia articolului hotărît la prenume : *Gligoru nost, Trăianu aiesta.*

Cînd determinarea atributivă este substantival-prepoziţională, prenumele apare în forma nearticulată : *D'ord'e d'i pă Şerba* (Şerba fiind numele unui deal din apropierea satului), *Niculaie d'e su coaste.*

Menţionăm că numele proprii masculine terminate la nominativ în *-ă* sau *-e* primesc articolul femininelor : *-a* sau *-ę* (în acest din urmă caz funcţia articolului îndeplinind-o deschiderea vocalei) : *Găvrila Păraski, D'ord'ę Vili, Ţan'ę Natuli.* Cînd au un determinant, numele proprii feminine apar fără excepţie articulate. (Aici nu are nici o importanţă natura determinării.)

Deci se va spune :

Marię Gujbi, Florica Vădăn'eşt'ilor,

dar şi

Ana d'i pă Şerba, Nastasię d'e su coaste

II. T. Teaha menţionează ca specifice unei părţi a subdialectului crişean [9] articolul de genitiv-dativ *-lu* şi *-li*. La vorbitorii din satul Agîrbiciu apare exclusiv *-li*, atît proclitic, cît şi enclitic. (Am arătat mai sus că la substantivele comune terminate în *-e* articolul de genitiv-dativ este

[7] Ediţia 1963, vol. I, p. 89.

[8] Poate fi vorba de o excepţie în vocativele *Marcule, Banule*, forme foarte rar folosite.

[9] T. Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R. (1961), p. 90—91.

-lui. Substantivele proprii avînd aceeaşi terminaţie vor primi însă articolul proclitic *-li* : *casa* li *D'ord'e*.)

Substantivelor comune le este proprie poziţia enclitică a acestui articol, iar celor proprii, atît poziţia enclitică, cît şi cea proclitică. Poziţia proclitică apare cu predilecţie în vorbirea celor mai tineri.

Menţionăm că *-li* apare doar pe lîngă substantivele masculine, feminelor fiindu-le specific articolul *-i* [10].

III. *Gramatica* Academiei R.P.R., ediţia 1954, remarca [11] faptul că în limba veche şi azi regional (în Munţii Apuseni) poate fi întîlnită poziţia proclitică a articolului hotărît feminin la genitiv-dativ, în formele : ii *Ana*, îi *Maria*. Fenomenul acesta este specific şi graiului din satul Agîrbiciu, cu deosebirea că numele proprii respective apar în formă nearticulată enclitic. Se zice deci : *Găvrila* i *Siie*, *Iosîvu* i *Lioaie* (şi nu Găvrila *i* Siia).

Trebuie să menţionăm totodată că poziţia proclitică a acestui articol a devenit un arhaism în vorbirea locuitorilor din satul Agîrbiciu, ea întîlnindu-se doar în numele de recunoaştere al cîtorva familii.

Sînt mai frecvente matronimele : *Ţan'ę Floriki*, *Iosîvu Mariii*.

Pe baza observaţiilor de mai sus, pot fi prezentate următoarele concluzii :

1. Vorbirea din satul Agîrbiciu (şi din celelalte sate cercetate de noi — toate cuprinse în aria lingvistică a subdialectului crişean) cunoaşte cîteva fenomene specifice în ceea ce priveşte forma şi poziţia articolului hotărît :

a) articularea enclitică a prenumelor masculine la nominativ-acuzativ ;

b) apariţia articolului masculin de genitiv-dativ în forma *-li* (folosit *enclitic* şi la numele de persoane) ;

c) procliza articolului hotărît feminin de genitiv-dativ în matronimele mai vechi.

2. Sînt foarte viabile fenomenele a şi b.

3. Datorită faptului că acest fenomen nu apare în matronimele mai noi, procliza articolului hotărît feminin de genitiv-dativ trebuie considerată un arhaism în vorbirea locuitorilor din satul Agîrbiciu.

[10] La T. Teaha (*op. cit.*, p. 91) apar exemple şi de felul acestora : *Maria lu Ileană*, *Floricuţa li Marie*.

[11] Vezi *Gramatica* Academiei, vol. I, 1954, p. 17.

PRECIZĂRI ETIMOLOGICE

DE

KIRÁLY FRANCISC

În noua sa lucrare, *Etimologii românești*, acad. Al. Graur, vorbind despre situația etimologiei în lingvistica românească, constată că „în ciuda multor lucrări care s-au publicat în trecut și a unor succese importante repurtate în această direcție, mai dăinuie lipsuri grave..." [1].

Într-adevăr, numărul cuvintelor ale căror etimoane n-au fost încă stabilite este destul de mare, iar o parte dintre cele „descoperite" solicită o revizuire.

Socotim că una din cauzele care au dat — și dau — naștere la multe etimologii greșite este slaba cunoștere a limbilor din care explicăm cuvintele împrumutate sau cuvintele formate pe teren românesc ale căror părți componente reprezintă elemente împrumutate.

Plecînd de la această constatare și avînd în față observația că nici un cercetător „nu are dreptul de a accepta orbește ipotezele anterioare și nu se poate dispensa, dacă nu de a prezenta personal etimologii, cel puțin de a se pronunța asupra celor prezentate de alții" [2], vom căuta să facem cîteva precizări în legătură cu etimologiile maghiare din DM.

Cu *Dicționarul limbii române moderne*, vorbind în general, s-a făcut un pas important înainte în stabilirea etimologiilor corecte ale unor cuvinte. Totuși, la o cercetare mai atentă, se observă încă multe inexactități. Datorită cunoașterii insuficiente a limbii din care explicăm termenul românesc, în cazul nostru a limbii maghiare, cercetătorii au dat la unele cuvinte explicații greșite referitoare fie la aspectul fonetic, fie la aspectul semantic al etimonului. Aceste greșeli au putut să apară și mai des atunci cînd nu s-a ținut seamă de aria de răspîndire și de vechimea prototipului presupus.

---

[1] Al. Graur, *Etimologii românești*, București, 1963, p. 8.
[2] *Loc. cit.*

Din cercetarea cuvintelor de origine maghiară cuprinse în DM, aproximativ 1 070 la număr, se poate constata uşor că multe din etimologiile date sînt greşite sau prea puţin convingătoare.

De exemplu, *alcătui*[1] < *alkőtni*, *alcătui*[2] < *alkudni*, *bojoc* — comp. magh. *borsSK*(?), *chibzui* < *képezni*, *chindeu* < *kenkdő*, *frişcă* < *fricska*, *fuşalău* < *foszlani*, *ghiob* — comp. magh. *döböny* (?), *gingaş* < *dsingás*, *hîrjoni* — comp. magh. *horsolodni*, *socoti* < *szokotálni*, *şui* < *süly*, *tămădui* < *támadni* „a sprijini, a ajuta"! (în realitate, în limba maghiară, sensul este exact opus : „a ataca, a duşmăni", iar sensul de „a sprijini, a ajuta", îl are cuvîntul *támogatni*), *vînzoli* < *vonzani* etc.

Dacă dicţionarele „au privilegiul de a fi incomplete", în schimb ele nu pot fi imprecise. Greşelile care s-au strecurat în indicaţiile etimologice din DM s-ar fi putut evita uşor prin folosirea cu mai mult spirit critic a materialului bibliografic existent şi prin respectarea tuturor criteriilor etimologiei.

Dăm cîteva exemple spre a ilustra cele afirmate :

1) DM : *socoti* „a face o socoteală ; a calcula" < magh. *szokotálni*.

Explicarea acestui cuvînt în DM este unul din exemplele cele mai elocvente pentru uşurinţa cu care s-a folosit materialul existent în acest domeniu. Etimologia indicată este greşită din două puncte de vedere. În primul rînd, dacă acesta ar fi etimonul cuvîntului romînesc, *szokotálni* ar fi trebuit să dea, după legile fonetice cunoscute, forme ca : **socotălui*, **socătălui*, **socătăli*, **săcătăli* (sau ceva apropiat), dar în nici un caz *socoti*. În al doilea rînd, şi aceasta este mai important, cuvîntul *szokotálni* nu există în limba maghiară literară. Desigur, acest lucru nu ne-ar putea împiedica să explicăm cuvîntul dintr-o formă dialectală. Aici intervine, însă, unul din criteriile neglijate, care se opun originii maghiare a cuvîntului : circulaţia, răspîndirea cuvîntului. *Szokotálni* e cunoscut numai în vorbirea maghiarilor din Transilvania, eventual pe teritoriile învecinate, şi este un împrumut din limba romînă.

Iată ce spune Blédy Géza despre existenţa acestei forme în limba maghiară : „*Szokotál*, [cu variantele fonetice] *szokotyál*, *szokatál*, *szeketál*, ~ Trans., prima atestare în sec. al XVIII-lea [!] : NySz III 290, CzF V 1399, MTSz II 582... 1. „a face socoteală", 2. „a examina", 3. „a chibzui ; a cumpăni", 4. „a cîştiga", 5. „a mormăi, morocăni", ~ şi der. *fölszokotál*, *megszokotál*... „a face socoteală". < *Socoti*... Cuvîntul rom. e considerat în general de origine ung., însă răspîndirea geografică a formelor ung. presupune originea rom., iar cuv. rom. trebuie considerat de origine slavă..."[3]. Variantele fonetice arată încercările de adaptare a cuvîntului la sistemul fonetic al limbii maghiare (vezi şi formele : *sopotyál*, *sopótyál*, *suputyál*, *setyepotyál* < *şopti* ; *tropotyál*, deriv. *tropotyit*, *trapatyit*, *tropotya* < *tropoti*).

Dicţionarele maghiare care înregistrează cuvîntul *szokotyál* (Czuczor G.-Fogarasi J., *A magyar nyelv szótára*, Pesta, 1862—1874 : Szar-

[3] G. Blédy, *Influenţa limbii romîne asupra limbii maghiare. Studiu lexicologic*, Sibiu, 1942, p. 86.

vas G.-Simonyi Zs., *Magyar nyelvtörténeti szótár*, Budapesta, 1890—1893; Szinnyei J., *Magyar tájszótár*, Budapesta, 1893—1901 etc.) arată că acest cuvînt se foloseşte mai ales prin secuime şi la ceangăi. Termenul a mai fost notat la Satu-Mare, Baia-Mare, Satu-Lung, Braşov etc., cu sensurile „a observa, a examina, a calcula, a procura, a judeca".

În limba maghiară verbul *szokotálni*, fiind considerat de către cercetători, pe drept cuvînt, un împrumut din limba romînă, nu a ridicat nici o problemă deosebită. În schimb, părerile celor care s-au oprit asupra situaţiei acestui cuvînt în limba romînă sînt cu atît mai împărţite. CADE, DM, acad. Al. Graur (în *Încercare asupra fondului principal lexical*, p. 53)[4] acceptă originea maghiară a cuvîntului. A. Cihac, H. Tiktin, L. Şăineanu, acad. Iorgu Iordan[5], după ce indică forma cunoscută din limba maghiară, arată că termenii din limbile slave sînt mai apropiaţi de cel romînesc. Ovid Densusianu[6] acceptă originea maghiară, dar este de părere că etimonul lui *socoti* trebuie căutat în limbile slave sau e venit prin filieră slavă, părere asupra căreia vom reveni mai departe.

O soluţie cu totul aparte formulează Grigorie Creţu, în *Indicele* la Lexiconul lui Mardarie Cozianul. După ce combate ideea că *socoti* ar proveni din limba maghiară, pentru motivul — subliniat şi de noi — că „verbul acesta este cu totul izolat în limba vecinilor noştri", propune următoarea etimologie: „*se căuta* > *se cota* > *socota* > *socoti*, aşadar cu *e* modificat prin asimilare şi cu conjugarea schimbată. Avem, după cum se vede, un caz interesant de aglutinare şi de petrificare a pronumelui reflexiv"[7]. Soluţia dată de Gr. Creţu este, însă, foarte artificială şi inacceptabilă.

Etimonul greşit din DM a pornit şi a fost preluat, probabil, de la CADE, care la etimologia cuvîntului indică numai magh. *szokotálni*, neglijînd celelalte forme arătate de Cihac, TDRG etc.

A. Cihac, H. Tiktin, L. Şăineanu amintesc forma cunoscută în Transilvania: *szokotálni*, dar aduc în discuţie şi formele slave: bulg. *socoti*, rut. *sokotyty*, care au la bază vechiul sl. *skotŭ* „vită", mai tîrziu cu sensul de „bani, monedă". La Tiktin se înregistrează şi sensul de „bani peşin, *număraţi*".

Dezvoltarea noului sens pare cît se poate de firească dacă ţinem seama de faptul că vitele au fost obiectul principal de tranzacţie la popoarele pastorale. Evoluţii similare se pot cita şi în limbile latină şi maghiară; de ex. lat. *pecus* „vită" > *pecunia* „bani, monedă, avere", magh. *marha* „vită" > *marha* „avere, bogăţie" (din care în limba romînă avem cuvîntul *marfă*, care are numai sensul nou, mai general, „produs al muncii destinat schimbului pe piaţă").

---

[4] Al Graur, *Etimologii romîneşti*, p. 126, revine asupra originii cuvîntului. Termenul e amintit doar în treacăt şi nu se propune clarificarea etimologiei.

[5] Iorgu Iordan, *Diftongarea lui e şi o accentuaţi în poziţie ă, e*, Iaşi, 1921, p. 140.

[6] Ov. Densusianu, *Limba romînă în sec. al XVI-lea. Lexicul* (Curs litografiat), [Bucureşti], 1929—30, p. 54—55, spune: „ca etimologie, trebuie să plecăm de la ung. *szokotálni*, care apare şi în ruteană sub forma: *sokotyty*".

[7] Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-romînesc şi tîlcuirea numelor*, 1649. Publicat de Grigorie Creţu, Bucureşti, 1900, p. 368.

Prototipul bulgar *sokoti*, indicat de A. Cihac, H. Tiktin şi L. Şăineanu, apare şi la Ovid Densusianu [8], dar, după cît ştim, forma citată în limba bulgară nu există [9]. Acest lucru se pare că l-a constatat şi O. Densusianu, pentru că în anul 1933—1934, cînd revine asupra acestui cuvînt, nu mai menţionează forma bulgară. Iată pasajul care ne interesează : „ca etimologie, de la Cihac încoace s-a făcut apropiere cu ung. *szokotálni* « a calcula », « a face socoteală », însă în ungară nu are întrebuinţările întinse din romînă : « socotesc cu mintea », « om socotit sau nesocotit ». În ruteană apare *sokotyty* « a păzi, a păşte », îndreptîndu-ne spre păstorit. Din slavă, e de reţinut *numai* forma ruteană, care în plus se aseamănă cu romînescul *socoti* cu accepţiunea păstorească" [10]. Tot aici, sprijinindu-se pe dicţionarele lui Vámbéry şi Radloff, Densusianu presupune că acest cuvînt ar putea să vină din limbile turco-tătare, unde există formele *sak*, tradusă prin „beschützen", şi *saky*, respectiv *saklat* „a păzi". În concluzie, Ov. Densusianu spune : „Desigur că pînă la *a socoti* al nostru e distanţă fonetică şi atunci mi-am zis că poate n-am luat cuvîntul direct de la turco-tătari şi mai ales de la cumani şi pecenegi, ci prin filieră slavă".

Dacă a intrat prin filieră slavă, numai din limba ucraineană a putut veni, fiindcă numai aici există un cuvînt apropiat : *sokotyty*.

Tema care stă la baza prototipului ucrainean e greu de stabilit. Dacă admitem ipoteza originii turco-tătare, formulată de Densusianu, apariţia lui *o* din prima silabă se explică relativ uşor : „în Codicele Voroneţian apare *a săcoti*, de unde, prin asimilaţie, s-a ajuns la *a socoti* şi ... acest *săcoti* ne apropie şi mai mult de tema *sak*" (*loc. cit.*).

În cazul că am admite tema v. sl. *skotŭ*, apariţia vocalei *o* nu se poate explica nici în limba maghiară, nici în limba romînă. În limba maghiară ar fi primit o vocală înaintea grupului consonantic (ca, de ex., în *scoala* > *iskola*, *stînă* > *esztena*, *strungă* > *esztrenga*). Kniezsa înregistrează în limba maghiară un derivat de la *skotъ* — azi inexistent — *oszkotár*, la baza căruia stă, în mod sigur, ucr. *skotarь*, „dar răspîndirea geografică a cuvîntului duce spre o influenţă a limbii romîne" [11]. Cum forma maghiară a fost înregistrată la Făgăraş, credem că autorul are dreptate. Cuvîntul *scutar* „cioban însărcinat cu administrarea stînei ; căpetenia ciobanilor" este destul de cunoscut în limba romînă. În limbile slave de sud, această formă nu există. Apariţia lui *o* în limba romînă nu se prea poate susţine, întrucît limba romînă are o mulţime de cuvinte care încep cu grupul consonantic *sc*. Al. Graur afirmă hotărît : „cuvîntul nu e creat la noi" [12] (se încadrează în categoria verbelor de tipul : *plăti*, *povesti*, *clăti* etc., toate de origină slavă).

---

[8] *Histoire de la langue roumaine*, Paris, 1901, p. 366.

[9] Dicţionarele lui Gerov şi Mladenov nu atestă nici o formă care să explice pe *socoti* din limba romînă.

[10] Ov. Densusianu, *Aspecte lingvistice ale păstoritului* (curs litografiat), Bucureşti, 1934—1935, p. 175—178.

[11] Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, Budapesta, 1955.

[12] Al. Graur, *Etimologii romîneşti*, p. 126.

Anaptixa se datorește, credem, evoluției cuvîntului în limba ucraineană, care, de obicei, evită grupurile de consoane, nu numai cele încadrate la polnoglasie. De exemplu, pe lîngă forma *gnobiti*, găsim și forma *gonobiti*[13].

Un lucru e sigur : cuvîntul a intrat în limba romînă din limbile slave. Singura formă apropiată de *socoti* în limbile slave fiind cea ucraineană, din care limba romînă a împrumutat multe cuvinte, credem că se poate admite că etimonul verbului romînesc *a socoti* este ucr. *sokotyty* (< *skotŭ*).

În ceea ce privește sensul cuvîntului, lucrurile sînt mult mai clare. La început, cuvîntul se folosea în domeniul păstoritului cu sensul de „a păzi" [14]. De exemplu : „oile *socotiia* cu frații săi... ; să socotească oile tătîni-său" (după Densusianu, *I.l.r.*, 304). Pe urmă sensul se îmbogățește și se ajunge la forme tot mai abstracte : „a privi, a îngriji, a număra, a aprecia, a crede, a judeca, a gîndi" (subst. *socotitoriu* „păstor", adj. *socotit* „chibzuit").

Ovid Densusianu, discutînd evoluția semantică, arăta : „La origine cuvîntul a fost întrebuințat cu sensul de « a păzi » și mai ales « a păzi oile », apoi « a avea grijă de cineva, de ceva » și atunci ce a putut să însemne mai departe *a socoti* ? A avea grijă de anumite numere și probabil că tot din mediul păstoresc a trebuit să-și ia naștere și sensul de « a calcula », pentru că baciul nu avea grijă numai de oi, dar ținea socoteală de ce se producea la stînă" [15].

Din terminologia păstoritului o evoluție asemănătoare are și cuvîntul *a paște* „a se hrăni rupînd iarba", care apoi primește sensurile de „a păzi animalele care pasc" și chiar „a urmări pe cineva".

2) Mircea Seche, analizînd activitatea lexicografică a lui A. Cihac, susține că „sondajul făcut arată în mod clar... consecința aplicării principiului « etimologie cu orice preț » : din 51 de termeni încadrați, prin abuz, la elementele slave, 23 figurează și astăzi în dicționare cu etimologie necunoscută" [16].

Printre acestea se află și cuvîntul *a lehăi* (var. *lihăi*) vb. intranz. „a vorbi mult și fără rost ; a trăncăni". DM nu dă nici o indicație etimologică. Lazăr Șăineanu susține originea slavă a cuvîntului : din *lihu* „covîrșitor". Tiktin face, prudent, o comparație cu alb. *leh*. După DA, etimologia cuvîntului este necunoscută : „Răspîndirea cuvîntului în Moldova face neprobabilă proveniența lui din alb."

Credem că în explicarea etimologiei cuvîntului *lehăi* trebuie să pornim de la o formă neluată în seamă pînă acum în aceste cercetări, și anume de la substantivul *lehău*, care se găsește la Șăineanu, CADE, DM, DI.

După DM, *lehău* s.m. „mincinos, flecar" ar fi un derivat de la *lehăi* + suf. *-ău*. După părerea noastră, derivarea s-a făcut în sens invers.

[13] *Etimologhiceskij slovar' slavjanskih jazykov* (prospekt), Moscova, 1963, p. 51.

[14] În Lexiconul lui Mardarie Cozianul, alături de subst. *scutanie* (< *skotŭ*) tradus prin „păzire", apare și *socotire* „atenție, ascultare, gîndire".

[15] Ov. Densusianu, *Aspecte lingvistice ale păstoritului*, p. 175—178.

[16] M. Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei romîne* (VIII), în LR, XI, 1962, nr. 3, p. 321.

În cazul de faţă, avem de-a face cu un substantiv (*lehău*) care provine din adj. magh. *léha* „flecar, neserios, mincinos", iar verbul *lehăi* s-a format de la substantivul *lehău*.

Explicarea aspectului semantic nu ridică nici o problemă. Cuvîntul intrat în limba romînă din limba maghiară s-a adaptat sistemului fonetic al limbii. Un tratament fonetic analog cu al lui *lehău* se întîlneşte şi în alte cazuri : din cele 1094, sau mai bine zis din cele 432 de cuvinte (avînd aproape fiecare cîte 2—7 variante fonetice) terminate în *-ău*, 10% au etimonul în *a(å)* în limba maghiară literară şi în dialecte : *sargău* < *sárga*, *şamfău* < *sámfa*, *tarcău* < *tarka*, *bărcău* < *barka* etc. [17].

Transformarea lui *a(å)* în *ău* se poate explica prin presiunea sistemului : terminaţia *-ău* / *-eu*, provenită din sufixele maghiare *-ó -ő* (*fógadó* > *făgădău*, *lepedő* > *lepedeu*, *bölcső* > *belciău*, *belceu* ; vezi ALR I, vol. II, harta 238, pct. 285, 295, 324), s-a impus şi la cuvintele terminate în *-a* (*-å*).

Generalizarea acestei terminaţii [18] s-a putut face uşor şi pentru că „un *a* scurt maghiar se apropie ca timbru de *o*, pronunţîndu-se ca un fel de *o* deschis, fapt ce a putut da naştere la confundarea lui cu *o* care > *-ău*" [19]. Vorbitorii cu limba maternă romînă, cei care nu cunosc bine limba maghiară şi nu pot pronunţa corect fonemul din maghiară, în loc de *a(å)*, inexistent în limba romînă, pronunţă un *o*, de exemplu : *ocico* < *ocska* „vechi", *ciolomadă* < *csalamádé* „furaj", *ciolad* < *család* „familie" (vezi ALRM, vol. II, harta 251, p. 335).

Cuvîntul este, deci, de origine maghiară, iar aspectul său fonetic se explică prin schimbările cerute de sistemul fonetic al limbii romîne. De la forma substantivală *lehău* se explică verbul *a lehăi*. În sprijinul afirmaţiei noastre vin şi variantele dialectale *lehui* şi *lihăi*, care se apropie foarte mult de forma dialectală (substantivală) din limba maghiară : *liha*. În limba maghiară există şi forma dialectală *lehó* [20], din care *lehău* se explică mult mai uşor (*-ó* > *-ău*), dar zona ei de utilizare este prea îndepărtată de teritoriul romînesc.

În limba romînă *lehău* are un caracter mai abstract şi o nuanţă peiorativă puternică. În limba maghiară acest cuvînt a avut la început un sens concret. De ex. *léha kalász* „spic *gol*" ; *léha gabona*, *vetés* „lan de grîu foarte *rar*". De aici s-a dezvoltat sensul de „lipsit de calitate, neserios, leneş". În limba romînă, sensul peiorativ e sensul de bază : „mincinos, flecar". De ex. : „tacă-ţi gura, *lehăule* !" ; „să-ţi ţii liopa de gură şi să nu *lehăieşti* mult", „Ce tot are [el] să *lehăiască* rău de femei, ba-s aşa, ba-s aşa !" (după DA).

---

[17] Cf. Emese Kis, *Sufixul -ău, în cuvintele de o gine maghiară în limba romînă*, în CL, V, 1960, 1—2, p. 75—85.

[18] Spunem terminaţii, pentru că la cuvintele maghiare care corespund cuvintelor terminate în *-ău* în limba romînă nu e vorba de sufix, ci de o terminaţie formată în urma adaptării lor la sistemul fonetic al limbii romîne. Devine sufix atunci cînd se ataşează la cuvinte de altă origine decît cea maghiară, de ex. *mînc* + *ău*, *ling* + *ău* etc. Kis E. consideră că şi la cuvintele maghiare din limba romînă avem de-a face cu sufix (vezi *op. cit.*).

[19] P. Neiescu, *Există legătură între cantitate şi accent* ?, în CL, III, 1958, p. 140.

[20] Kniezsa I., *op. cit.*, înregistrează formele *léhó*, *lihó*, *lihú*. Aceste forme nu au nimic comun — în afară de coincidenţa fonetică — cu etimonul discutat de noi ; ele înseamnă „pîlnie".

3) După DM, *chibzui* „a judeca cumpănind toate eventualităţile; a se gîndi, a medita" provine din magh. *képezni* „a forma".

Al. Graur arată că „limba romînă actuală nu are nici un verb de origine latină pentru ideea de « a se gîndi », afară de *a cugeta*, care are o valoare oarecum specială. Nici măcar verbe de origine slavă nu avem pentru această idee, ci mai toate verbele care înseamnă « a gîndi » vin din ungureşte ..." [21].

Între acestea se încadrează şi *a (se) chibzui*, dar credem că în explicarea etimologiei acestui cuvînt trebuie să pornim de la o altă formă, foarte apropiată de cuvîntul amintit. Prototipul în discuţie face parte din familia cuvîntului *kép* „chip", care apare ca nume de persoană pe la 1260/1353. Derivatul *képezni* „a forma", din care explică DM cuvîntul romînesc, apare în prima jumătate a secolului al XVI-lea, iar pentru sensul de azi avem atestări numai din 1793. Explicarea formei şi a sensului cuvîntului romînesc din acest prototip întîmpină greutăţi destul de mari („a forma" > „a gîndi, judeca, medita").

La rezolvarea satisfăcătoare a problemei ajungem dacă admitem ca etimon derivatul: *képzelni* „a închipui, a imagina, a gîndi, a crede, a medita" :—*Hogy képzeled?* „Cum crezi, cum gîndeşti, cum îţi închipui?"- Acest verb face parte tot din familia cuvîntului *kép*, fiind format cu sufixele denominale *z* şi *l*.

Examinarea aspectului semantic prilejuieşte constatarea că sensul e acelaşi ca în limba maghiară. De ex.: „după aceea merse [omul] încătrău îşi *chibzuia* el că e satul" (după TDRG) „îşi închipuia, credea".

Ceea ce e curios e faptul că DM a preluat singura indicaţie, greşită, referitoare la acest cuvînt, existentă în DA (dar şi aici, după ce se arată etimonul *képezni*, se adaugă: „Cf. *képzelni* „a imagina"). Toate celelalte dicţionare (TDRG, DU, CADE) dau forma corectă: *képzelni*.

Preferinţa arătată de DM se datoreşte, probabil, dorinţei de a ocoli greutăţile pe care le ridică explicarea aspectului fonetic. Din forma maghiară ar fi trebuit să avem **chibzăli* sau **chibzălui*. Această „abatere" în terminaţie nu este o excepţie. Avem multe cuvinte maghiare în limba romînă care prezintă o schimbare asemănătoare: *dărăbui* < *darabolni*, *culdui* < *koldulni*, *bărdui* < *bárdolni*. Sufixul frecventativ maghiar *-el*, *-ol*, *-ul* dispare.

La impunerea acestei terminaţii au contribuit verbele de origine maghiară care se termină în *-ui* şi au şi forma de substantiv în limba romînă. De ex.: *birşugui* (*birşăglui*, *birşăgălui*, *birşegălui*) şi subst. *birşag*, *birşug*.

În acest caz, avem o formaţie pe teren romînesc în care la substantivul maghiar s-a adăugat sufixul *-ui* de origine slavă [22].

Dovadă că lucrurile stau aşa, e faptul că s-a simţit prezenţa unui substantiv lîngă verbul *a chibzui*: *chibz* (de fapt un postverbal în limba

[21] Al. Graur, *Elimologii romîneşti*, p. 126.

[22] E. Petrovici, *Sufixul -ui al verbelor de origine maghiară*, în DR, XI, 1948, p. 188—190; „... sufixul -ui, extras dintr-o mulţime de verbe de origine slavă, a devenit un *sufix pentru verbele străine*, deci şi pentru verbele împrumutate de la unguri".

romînă). *P* din *képzelni* > *b* sub influenţa lui *z*. Această asimilare are loc încă în limba maghiară, în care *képzelni* se pronunţă *kébzelni*.

4) După DM, *gealău* „rindea specială pentru piesele mari", (reg.) „rindea" provine din magh. *gyaló*.

La prima vedere, s-ar părea că e o simplă greşeală de tipar (sau o formă dialectală, ceea ce nu se specifică la nici o etimologie). După o cercetare mai atentă, se vede că avem de-a face cu o etimologie greşită. Forma corectă în limba maghiară este *gyalu*. Schimbarea lui *-u* în *-o* apare, pentru prima dată, la CADE, de unde a fost preluată şi în DM. DU şi TDRG indică forma corectă. DA (ca şi la *chibzui*) menţionează ambele forme. Înlocuirea lui *-u* prin *-ó* este rezultatul unei false regresiuni. Cuvîntul se explică dintr-un etimon greşit reconstruit (*gyaló*) şi nu din cel real (*gyalu*), care în limba maghiară are acelaşi sens ca şi romînescul *rindea*.

Cercetătorii ştiau că sufixul *-ău* din substantivele romîneşti corespunde unui *-ó* din limba maghiară. La întărirea acestei păreri au contribuit şi variantele fonetice : *gealău*, *jalău*, *ghilău*, *ghialău*, *jilău*, unde *-ău* apare constant. Pornind de la această constatare, s-a ajuns la forma reconstruită *gyaló* (inexistentă în realitate, cel puţin pe teritoriul care ar fi putut-o impune în limba romînă, iar *-ó* apare acolo unde nu e motivat).

Faptul că *-ău* nu reprezintă întotdeauna un *ó/ő* e dovedit de cuvîntul *lehău*, unde *-ău* corespunde unui *a* (*ă*) din limba maghiară, şi de foarte multe cuvinte terminate în *-ău* care, la origine, se termină în *-u*, iar în limba romînă s-au încadrat în sistemul *-ău* / *-eu*, de exemplu : *tanú* „martor" > *tanău*, *tănău* ; *hajdú* > *haidău*, *koszorú* „coroană" > *cosorău*.

Substantivul *gealău* < *gyalu* face parte din această grupă.

DESPRE NORMELE DE REDARE A NUMELOR ŞI CUVINTELOR SÎRBO-CROATE ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

MILE TOMICI

În paginile revistei „Limba romînă" se discută de mai mulţi ani problema redării numelor şi cuvintelor străine în limba romînă [1]. În materialele publicate, discuţiile s-au dus mai mult în legătură cu transcrierea numelor geografice străine în limba romînă şi mai puţin în legătură cu normele de redare în general a numelor şi cuvintelor dintr-o limbă străină. Puţine din aceste lucrări s-au referit şi la limba sîrbo-croată, dar în unele din ele găsim soluţionări juste ale unor cazuri particulare.

Redarea numelor şi cuvintelor sîrbo-croate în limba romînă nu reiese clar nici din *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*. La această problemă se referă însă în parte paragraful 167 al *Îndreptarului* (ediţia 1960) : „Numele proprii străine se scriu cu ortografia limbilor respective atunci cînd acestea folosesc alfabet latin... şi se pronunţă ca în limba din care provin". Dar în Iugoslavia se folosesc două alfabete : latin şi chirilic. *Îndreptarul* se ocupă de redarea numelor şi cuvintelor din limba rusă şi bulgară (care au numai alfabet chirilic), dar aici nu poate fi inclusă şi limba sîrbo-croată, care — datorită inventarului fonematic diferit faţă de celelalte limbi slave — trebuie să fie tratată separat.

La stabilirea unor norme în acest sens trebuie avut în vedere faptul că nu poate fi vorba de o soluţionare unică pentru toate cazurile. De fapt, această idee a mai fost expusă în paginile revistei „Limba romînă", în legătură cu alte limbi. Apare deci necesitatea ca problema redării numelor şi cuvintelor dintr-o limbă în alta să fie „rezolvată diferenţiat, în funcţie de :

a) redarea numelor proprii în presă, în manuale şcolare de uz elementar sau mediu, în literatura beletristică sau în literatura de popularizare ;

---

[1] Vezi „Limba romînă", nr. 5/1961, p. 401—431 ; nr. 6/1961, p. 582—587 ; nr. 1/1962 p. 84—86 etc.

b) redarea numelor proprii în aparatul critic al lucrărilor de specialitate, în indice, bibliografii, în catalogul poştelor, la întocmirea paşapoartelor etc." [2]

În cazul limbii sîrbo-croate, aceste norme trebuie aplicate identic la cele două alfabete existente în această limbă. Este interesant de menţionat faptul că o serie de autori neglijează existenţa alfabetului chirilic în limba sîrbo-croată [3], ceea ce se face chiar şi în *Îndreptar*. Dintr-un punct de vedere ei au o justificare, considerînd că dacă există alfabetul latin în limba sîrbo-croată (ca şi în limbile cehă, slovacă, polonă) nu mai este nevoie să ne ocupăm şi de alfabetul chirilic. Într-adevăr, lucrurile ar fi clare în cazul transliteraţiei, dar problema este mai dificilă atunci cînd folosim transcrierea practică. Şi apoi chiar, în cazul transliteraţiei unui text chirilic din limba sîrbo-croată, trebuie notate în *Îndreptar* valorile unor semne specifice alfabetului chirilic al limbii sîrbo-croate (ћ, ч, ђ, ц, њ, љ).

★

Cu toate că între limba romînă şi cea sîrbo-croată există mari diferenţe de inventar fonematic, totuşi cea mai mare parte a sunetelor din limba sîrbo-croată (18) nu prezintă nici o problemă la redarea lor în limba romînă :

Alfabetele limbii sîrbo-croate chirilic/latin	а	a	б	b	в	v	г	g	д	d	е	e	и	i	л	l
Alfabetul limbii romîne	a		b		v		g		d		e		i		l	

м	m	н	n	о	o	п	p	р	r	с	s	т	t	у	u	ф	f	х	h
m		n		o		p		r		s		t		u		f		h	

În schimb, redarea celorlalte sunete sîrbo-croate ridică o serie de probleme (ђ — *đ*, *ж* — *ž*, *з* — *z*, *j* — *j*, *К* — *k*, љ — *lj*, њ — *nj*, *ћ* — *ć*, *ц* — *c*, *ч* — *č*, *џ* — *dž*, *ш* — *š*). Aşa se şi explică inconsecvenţele întîl-

[2] Gh. Bolocan, *Despre redarea numelor proprii dintr-o limbă în alta*, în „Limba romînă", 1961, nr. 6, p. 583.

[3] Gustav Meiseles, *Observaţii asupra scrierii în romîneşte a numelor geografice străine*, în „Limba romînă", 1961, nr. 5, p. 425 ; Vasile Cucu, *Cîteva consideraţii privind transcrierea denumirilor geografice străine în limba romînă*, în „Limba romînă", 1961, nr. 5, p. 410.

nite în unele lucrări şi publicaţii româneşti. Vom da numai cîteva exemple, ca să ne dăm seama de necesitatea elaborării unor norme în această privinţă :

Ljubljana („Sportul popular", 4346, 8/5) ; *Liubliana* („Scînteia", 6089, 1/4) ; *Ljubliana* („Sportul popular", 4338, 1/2) ; *Lubliana* („Gazeta literară", 48(506), 1/5) ; *Vojevodina* („Sportul popular", 4344, 8/2) ; *Voievodina* (*Istoria filozofiei*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1959, vol. II, p. 379), *Voevodina* („Scînteia", 6085, 1/1) ; *Sarajevo* („Gazeta literară", 48(506), 1/5), *Saraievo* („Scînteia", 6086, 1/6) ; *Iugoslaviei* (*Istoria filozofiei*, vol. II, p. 378), *Jugoslaviei* (*Istoria filozofiei*, vol. II, p. 378) ; *Scupştinei* („Scînteia", 6087, 1/4), *Scupşcinei* („Scînteia", 6086, 1/6) ; *Krleza* („Contemporanul", 47(893), 4/4), *Krleja* („Gazeta literară", 148(506), 1/5) ; *Krivocucea* şi *Krivokucea* („Sportul popular", 4301, 3/1) ; *Vecernî* („Scînteia", 6084, 1/7), *Vecernie* („Scînteia", 6084, 1/7) etc.

În cazul redării pentru uzul larg a numelor şi cuvintelor sîrbo-croate în limba română, este necesară aplicarea transcrierii practice. Acceptînd acest principiu, vom reda sunetele sîrbo-croate prin alfabetul limbii române. În acest scop, spre exemplu, este necesară notarea diferită a sunetelor *ч — č*, faţă de *ћ — ć*. Fiind două foneme independente, deci unităţi care diferenţiază sensuri, ele trebuie notate diferit. În limba sîrbo-croată *ћ — ć* se pronunţă asemănător cu *ce*, *ci* din limba română, iar sunetul *ч — č* este mult mai închis şi se pronunţă ca şi *ch* din limba engleză (în cuvinte ca *Ch*arles, Ri*ch*ard). Iată cîteva exemple din limba sîrbo-croată care se deosebesc semantic şi grafic numai prin sunetele, respectiv literele *ч — č*, *ћ ć* :

буча	— *buča*, vas pentru apă	*бућа*	— *buća*, bilă din fier sau lemn
чар	— *čar*, adiere	*ћар*	— *ćar*, cîştig
чемер	— *čemer*, otravă, supărare	*ћемер*	— *ćemer*, brăcinar
чорда	— *čorda*, turmă, cîrd	*ћорда*	— *ćorda*, sabie
јахачица	— *jahačica*, femeie care călăreşte	*јахаћица*	— *jahaćica*, catîr pentru călărie
глухач	— *gluhač*, o plantă	*глухаћ*	— *gluhać*, om surd
враčати	— *vračati*, a vrăji	*враћати*	— *vraćati*, a întoarce
орачица	— *oračica*, femeie care ară	*опаћица*[4]	— *oraćica*[5], pămînt arabil

Din această cauză considerăm că ar fi bine ca sunetul sîrbo-croat *ћ — ć* să fie dat în limba română prin *ce*, *ci*[6], iar sunetul sîrbo-croat *ч — č* prin *ţş*.

O situaţie similară avem şi în cazul redării sunetelor sîrbo-croate *џ-dž* faţă de *ђ — đ*. Sunetul *ђ — đ* se pronunţă foarte apropiat de sunetele *ge*, *gi* din limba română, iar sunetul *џ — dž* se pronunţă ca şi sunetul *j* din limba engleză în cuvinte ca : *J*ohn, *J*uly, *j*azz etc. Există o serie de

[4–5] În tot cursul lucrării vom scrie exemple din limba sîrbo-croată concomitent în cele două alfabete sîrbo-croate : 1) chirilic şi 2) latin.

[6] Semnul *h — ć* se va transcrie astfel : cînd se află înaintea vocalelor *e*, *a*, prin *ce*, iar înaintea lui *i*, *u*, *o*, prin *ci*.

cuvinte care se deosebesc numai prin aceste două foneme şi ca atare trebuie notate în mod diferit şi în limba romînă :

џак	— *džak*, sac	ђак	— *đak*, elev
џида	— *džida*, suliţă	ђида	— *đida*, viteaz
џем	— *džen*, gem	ђем	— *đem*, zăbală
џон	— *Džon*, numele englezesc John	ђон	— *đon*, pingea

Pentru transcrierea practică propunem redarea sunetului ђ — *đ*[7] prin *ge*, *gi*, iar a lui џ — *dž* prin *dj*[8].

Mai dificilă este redarea sunetelor љ — *lj* şi њ — *nj*. Redarea lui *j* prin *i* este posibilă în transcrierea practică, atunci cînd el este în poziţie independentă. Dar cînd notează muierea unei consoane, nu putem proceda la fel, pentru că se produc schimbări semantice şi formale ale cuvîntului.

коњ	— *konj.*, s.m. singular, transcris prin *coni*
коњи	— *konji*, s.m. plural, transcris prin *coni*
учитељ	— *učitel*, j.s.m. singular, transcris prin *uciteli*
учитељи	— *učitelji*, s.m. plural, transcris prin *uciteli*

În toate cazurile în care sunetele љ — *lj* şi њ — *nj* se află în poziţie finală, afară de apariţia unei silabe în plus, se face confundarea singularului cu pluralul. Pentru notarea muierii unor consoane există două propuneri. Unii propun introducerea unui *ĭ* în transcrierea practică, pentru că : „Folosirea unei litere noi (*ĭ*), care nu este în alfabetul limbii noastre, nu afectează cu nimic caracterul de transcriere practică a numelor din *Îndreptar*, dată fiind folosirea acestui semn în mod diferenţiat. Introducerea acestui semn în sistemul de transcriere a numelor şi cuvintelor din limbile care folosesc alfabetul chirilic nu presupune introducerea lui şi în alfabetul limbii romîne" [9].

Cea de-a doua soluţionare, adică notarea muierii unor consoane cu apostrof (Dal', vezi : „Limba romînă", 1963, nr. 6, p. 662), este mai motivată şi nu creează necesitatea introducerii unui semn în plus. În ambele cazuri însă, întîmpinăm aceeaşi dificultate şi anume necesitatea unei

[7] Semnul ђ—*đ* se va transcrie astfel : cînd se află înaintea vocalelor *e*, *a*, prin *ge*, iar înaintea lui *i*, *u*, *o*, prin *gi*.

[8] În nici un caz nu putem fi de acord cu propunerea următoare : „În scrierea numelor din limbile care folosesc în scriere semne diacritice necunoscute în limba romînă, acestea vor fi ignorate" (Gustav Meiseles, *op. cit.*, p 425). „În astfel de cazuri, credem că trebuie aplicat principiul general — grafia originară — ignorînd atunci cînd întîmpinăm dificultăţi tehnice, semnele diacritice" (Vasile Cucu, *op. cit.*, p. 405).

Existenţa acestor semne diacritice în limba sîrbo-croată este bine justificată. Ele marchează pronunţarea diferită a unor sunete, iar ignorarea lor ar duce la confuzii semantice şi, ca atare, o asemenea soluţionare nu poate fi acceptată. Dacă am fi de acord cu propunerea făcută, atunci cum am pronunţa şi ce am înţelege citind următoarele cuvinte sîrbo-croate :

dacă scriem *cosa* (considerînd *c*=*k*) înţelegem *coasă* iar *ćosa* înseamnă „om spîn"; dacă scriem *cupa*, înţelegem „pahar", *ćupa* înseamnă *vas*, iar *cupa* (c=ţ) înseamnă *hop*. Sau nume de localităţi : *Čačak* (Cacak) *Bеlišće* (Belisce), *Šibenik* (Sibenik), *Brač* (Brac) etc.

[9] Gh. Bolocan, *Despre normele de redare a numelor şi cuvintelor ruseşti în limba romînă*, în „Limba romînă", 1/1962, p. 86.

perioade de acomodare a cititorilor cu un nou semn, respectiv cu o nouă valoare a apostrofului în limba română. După părerea noastră, ce-a de-a doua propunere este mai uşor de aplicat în practică.

★

În cazul redării numelor şi cuvintelor sîrbo-croate în limba română în lucrări de specialitate, în indice, bibliografii, în catalogul poştelor, la întocmirea paşapoartelor etc., trebuie aplicată *Transliteraţia caracterelor chirilice* (*sistem ISO*) [10] cu completarea la caracterul 14, unde nu trebuie inclusă şi limba sîrbo-croată (probabil greşeală de tipar), care nu are în alfabetul chirilic semnul *i* ci и şi ca atare trebuia notată la caracterul 13. Această transliteraţie trebuie aplicată unic, atît în cazul alfabetului chirilic cît şi în cazul alfabetului latin al limbii sîrbo-croate. Nu poate fi vorba însă de amestecul de alfabete şi caractere în cazul transliteraţiei pe hărţi, după cum recomandă Vasile Cucu [11], şi anume ca la transliteraţia numelor geografice din „Croaţia şi Slovenia" să se folosească grafia „croată" şi „slovenă", iar în cazul celor din „Serbia, Macedonia, Bosnia, Herţegovina, Muntenegru" să folosim grafia „croată" şi „sîrbă".

Dăm mai jos un tabel în care recomandăm modul de transcriere practică (pentru uzul larg) şi de transliteraţie (în celelalte cazuri) a numelor şi cuvintelor sîrbo-croate în limba română. Alfabetul latin al limbii sîrbo-croate va fi folosit pentru transliterarea numelor şi cuvintelor sîrbo-croate în limba română.

Alfabetele sîrbo-croate		Transcrierea practică	Alfabetele sîrbo-croate		Transcrierea practică
chirilic	latin		chirilic	latin	
А а	A a	a	Н н	N n	n
Б б	B b	b	Њ њ	Nj nj	n'
В в	V v	v	О о	O o	o
Г г	G g	g	П п	P p	p
Д д	D d	d	Р р	R r	r
Ђ ђ	Đ đ	ge, gi	С с	S s	s
Е е	E e	e	Т т	T t	t
Ж ж	Ž ž	j	Ћ ћ	Ć ć	ce, ci
З з	Z z	z	У у	U u	u
И и	I i	i	Ф ф	F f	f
Ј ј	J j	i	Х х	H h	h
К к	K k	c	Ц ц	C c	ţ
Л л	L l	l	Ч ч	Č č	tş
Љ љ	Lj lj	l'	Џ џ	Dž dž	dj
М м	M m	m	Ш ш	Š š	ş

[10] Recomandare STAS R 5309-56.
[11] Vasile Cucu, *op. cit.*, p. 413.

ILUMINIȘTII ROMÎNI ȘI PROBLEMA „CULTIVĂRII" LIMBII (II)

DE

ADRIAN MARINO

Ca indicație de metodă în opera de „cultivare" a limbii, ideea de „normă" pare să fie folosită pentru întîia dată în acest înțeles de Gh. Șincai în „cuvîntul înainte" la *Catehismul cel Mare* din 1783 [1]. Ea este inclusă și în spiritul lucrării *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, constituind de fapt un bun comun al întregii Școli ardelene, al cărei sens stătea în însăși tendința de normare și de cultivare a limbii. Ca termen tehnic, noțiunea de „regulă" apare consolidată la gramaticii romîni de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea [2]. Toți gramaticii ardeleni tind să aducă limba romînă „la regule gramaticești", așa cum dorea și Budai-Deleanu în *Dascălul romînesc pentru temeiurile gramaticii romînești* (ms. 2427) [3]. A „direge limba", după formula lui Z. Carcalechi [4], reprezintă o poziție tipică tuturor gramaticilor „filozofi" și „patrioți" ai epocii, care-și fac un ideal din „îndreptarea" limbii romîne pe bază de convingeri, raționamente, concluzii strict logice.

Mai întîi prin Ienăchiță Văcărescu, autorul primei gramatici tipărite în țările romînești, noțiunea de „regulă" apare și aci în aceeași perioadă. Intenția acestuia este să aducă „și această limbă a noastră la sistema gramaticească dupe starea ce se află acum" [5], program la care au tendința să colaboreze nu numai gramaticii, dar și toți autorii și traducătorii epocii, preocuparea de „cultivare" a limbii fiind generală. Ei se plîng că „iaste cu neputință a scrie ceva într-o limbă necanonisită și lipsită de tot meșteșugul

---

[1] Cf. Romul Munteanu, *Contribuția Școlii ardelene la culturalizarea maselor*, București, Editura de stat didactică și pedagogică, 1962, p. 210.

[2] Al. Rosetti și B. Cazacu, *Istoria limbii romîne literare*, vol. I, București, Editura științifică, 1961, p. 366.

[3] Cf. Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 60.

[4] (Z. Carcalechi), *Povățuitorul tinerimei către adevărata și dreapta cetire...*, „Precuvîntare", Buda, 1826.

[5] Ienăchiță Văcărescu, *Observații sau băgări-dă-seamă asupra regulelor și orînduelilor gramaticii romînești*, Rîmnic, 1787 (Dedicație).

gramaticesc" [6]. Este o convingere de natură ideologică întrucît ideea de limbă încetează să mai fie gîndită empiric, ci prin subordonare la noţiunea de „regulă", *id est* „canon", semn că ideea de „limbă" se amplificase, se tehnicizase oarecum, căpătînd note noi şi precise. Conceptul de „canon" apare, de altfel, tot mai des asociat „luminării" şi ideii de „progres" în limbă, participarea la acelaşi principiu ideologic fiind evidentă. După un traducător din 1825, limba romînă este „necanonisită încă, lipsită osebit de alte luminări trebuincioase" [7]. Pentru Iordache Golescu, „una din împiedicările spre înaintarea limbii romîneşti" este lipsa de unitate a limbii, care ar fi înlăturată dacă „s-ar canonisi o gramatică de obşte pentru toţi" [8].

Se înţelege că la Heliade spiritul de „sistem" în limbă va fi deosebit de puternic, metodă pe care şi-o recunoaşte cu deosebită satisfacţie. În *Gramatică*, el a urmărit „o distribuţie metodică şi aşezarea cuvintelor la locul lor"[9]. „Cînd am început să o scriu, mai întîi mi-am voit o sistemă, după a me părere, pe natura şi însuşirile ei" [10]. În schimb, alţii „au lucrat fără unitate şi culpa este a sistemei defectuoase" [11]. Ca punct de plecare ideologic nu este deci nici o deosebire între Heliade şi spiritul de sistem al şcolii latiniste. Ca şi aceasta, el aplică limbii o metodă strict raţională :

„El *alege* din deosebitele noroade romîneşti ce este bun, frumos, sonor, regulat, norocit, *îşi face o limbă corectă şi perfectă, adăogînd* ce lipseşte din dicţionarul latin etc." [12].

Toate aceste operaţii de „cultivare" trădează o mentalitate programatică, abstractă, după care limba reprezintă un material inert, fasonabil printr-un simplu act al voinţei conduse de logică.

★

Pur intelectualist se dovedeşte şi modul în care era concepută rezolvarea problemei „cultivării" limbii, în sensul îmbogăţirii conţinutului său noţional. În secolul al XVIII-lea, definiţia curentă a limbii este aceea de „semn" al ideii, care prin filiera Leibnitz[13] —Wolf—Baumeister[14] ajunge la Samuil Micu şi la întreaga Şcoală Ardeleană, un alt circuit ideologic fiind acela Condillac—Blair—Destutt de Tracy—Heliade. Corelaţia idee-cuvînt este strict logică. Înmulţirea ideilor atrage pe aceea a cuvintelor. Secretul îmbogăţirii limbii stă în sporirea cunoştinţelor, în progresul ideologic. Totul reprezintă o chestiune de cultură, de „luminare" prealabilă

[6] Al. Beldiman, *Istoria lui Numa Pompilie al doilea craiu al Romii*, „Înainte cuvîntare" (Buda), 1820.

[7] *Contribuţii...*, „Bibliografia limbii romîne literare", III, p. 208.

[8] Iordache Golescu, *Băgări-de-seamă asupra canoanelor gramaticeşti*, Bucureşti, 1840, p. 6—7.

[9] *I.E* [liade], *Critica*, II, în „Curierul romîn", XIX, nr. 38, 6 noiembrie 1847, p. 151.

[10] A. D. Xenopol, *O corespondenţă literară între I. Eliade şi C. Negruzzi în 1836*, în „Convorbiri literare", VI, 1872—1873, p. 179.

[11] I. Heliade Rădulescu, *Biblioteca portativă*, VIII, *Diverse*, p. 209.

[12] Idem, *op. cit.*, II, p. 242.

[13] Leibnitz, *Nouveaux essais sur l'entendement humain*, l. III, ch. II, Paris, Flammarion, p. 226.

[14] Frid. Cristian Baumeister, *Institutiones philosophiae rationalis Wolfii conscriptae*, Vitembergae, 1738, § 123, p. 85.

și în această privință ideologii iluminismului sînt absolut limpezi : progresul limbii este consecința dezvoltării, respectiv a clarificării și nuanțării tot mai precise, prin analiză, a noțiunilor.

Prin Samuil Micu toate aceste principii pătrund pentru întîia dată în cultura romînă. El traduce aproape cuvînt cu cuvînt capitolul despre logică din lucrarea lui Baumeister, *Elementa philosophiae recentionis usibus iuventutis scholasticae* (Claudiopoli, 1771) sub titlul : *Logica, adecă partea cea cuvîntătoare a filosofiei* (Buda, 1799), respectînd pînă și numerotarea paragrafelor. Baumeister așază după „prolegomene" capitolul despre idei („De ideis seu notionibus"), apoi pe acela despre limbă („De usu vocum seu terminorum circa voces"), care la Micu devine „De cuvinte" (§ 54—64). Aci se cuprinde în formă concentrată (în *Institutiones philosophiae* capitolul este mai dezvoltat) întreaga teorie a limbajului a lui Wolf-Baumeister pe care Micu implicit și-o însușește : „cuvintele sînt semnele lucrului" (§ 55), adecvarea cuvînt-idee este imperativă : „În vorba nici un cuvînt nu se cade a zice care nu are cunoscută însemnare" [15]. De unde decurge obligația de a nu folosi un cuvînt pentru mai multe idei, raționalismul secolului respingînd ambiguitatea expresiei etc.

În genere, întreg capitolul are o structură normativă și fără îndoială că din acest izvor Samuil Micu și-a tras concepția despre posibilitatea legiferării limbajului. Wolf și Baumeister emiteau reguli pentru vorbirea și stilul limpede : păstrarea constantă a înțelesului cuvintelor, folosirea cuvintelor cunoscute după principiul „cuvintele sînt ca și banii" (§ 64), evitarea introducerii de cuvinte noi, necunoscute, mare prudență la neologisme, punct care la Micu este ușor amendat. Accentul cade în permanență pe clarificarea noțională. Buna folosire a limbii devine un capitol de logică, despre valoarea afectivă, stilistică, poetică a cuvîntului nefăcîndu-se nici o mențiune. Întreaga problemă a limbii este văzută ca un studiu de ideologie și de această tendință raționalistă se resimt, pînă la capăt, toți filologii Școlii ardelene.

Citind, de pildă, pe Paul Iorgovici, rămîi surprins de ținuta sa doctrinară și de tehnicitatea expresiilor, care trădează o evidentă lectură de specialitate. Nu i se cunosc bine nici studiile, nici izvoarele. Dar textul *Observațiilor de limbă romînească* este mai lămuritor decît toate și el arată o netă orientare raționalistă, am spune mai curînd de nuanță franceză :

„Din logică se știe că vorbele sînt semnele perceptului minții : de unde urmează că în tot cuvîntul este legată perceperea minții noastre".

Reapare deci, cum vedem, ideea de „semn" și de adecvare noțională :

„Cuvintele trebuie să se cuvină naturei lucrului sau faptei la care se întrebuințase" [16].

Aceste principii intră adînc în conștiința primilor filologi romîni. Ele formează noțiunile de bază ale teoriei limbii la noi, continuate și în

[15] S. Micu, *Logica, adecă partea cea cuvîntătoare a filosofiei*, Buda, 1799, p. 51.

[16] Paul Iorgovici, *Observații de limbă romînească*, Buda, 1799, p. 21, 28.

prima jumătate a secolului al XIX-lea, dovadă că A. T. Laurian le reia *tale quale*:

„Esența limbei consistă în unirea ideilor noastre cu vorbele pronunțiate... Limba e cu atît mai perfectă cu cît poate desemna ideile mai acurat și cu cît le poate comunica altora mai precis și mai perfect" [17].

De factură identică erau și teoriile iluminismului francez și Condillac ar fi subscris cu certitudine la definiția de mai sus. Pentru acest filozof „limbile sînt în raport cu cunoștințele noastre". Sistemul lor urmează pe acela al ideilor. „Unul servește de model celuilalt și amîndouă fac aceleași progrese". Prin urmare, „oamenii nu dobîndesc cunoștințe decît în măsura în care își perfecționează limba pe care o vorbesc". A perfecționa limba înseamnă a-i spori capacitatea analitică, a face cît mai distincte noile idei dobîndite [18]. „Pentru noi — afirmă și Destutt de Tracy — o limbă este perfectă, din orice semne ar fi ea compusă, dacă reprezintă ideile noastre într-un mod precis, exact, comod, în așa fel încît să ne fie imposibil să ne înșelăm" [19]. Aceeași conexiune între idei și cuvinte o aflăm și la Blair [20].

Manualele de filozofie care circulau la noi, în traducere, răspîndeau aceleași principii. După Delavigne, este necesar ca „o vorbă să fie creată pentru fiece idee". „O limbă bine făcută ar trebui să ofereasă o corespondență esactă între lucrurile de espus și între termenii care le exprimă" [21]. A. Charma este și mai explicit. Filologii noștri iluminiști găseau aci, direct exprimată, însăși tendința lor de bază: „Cît prețuiește cugetarea atît prețuiește și expresia". „Așadar, nu trebuie a îndrepta limba pentru a îmbunătăți cugetarea, ci a îmbunătăți cugetarea pentru a îndrepta limba" [22].

Cultivarea limbii devine deci în primul rînd o chestiune de cultivare intelectuală, de „luminare". În felul acesta ideea de „lumină", care este noțiunea fundamentală a culturii romîne în perioada de descompunere a feudalității și de constituire a burgheziei, își face încă o dată apariția. Transformînd radical conceptul tradițional de „limbă", ea îi dă un conținut nou, considerabil dezvoltat, prin introducerea unei note noi, esențiale, în speță ideologice.

Stricta interdependență între idee și cuvînt presupune, de fapt, o acțiune reciprocă, dialectică, bine definită la toți iluminiștii romîni. Cu toții cer o limbă capabilă să exprime idei înalte. Dar pentru a avea o astfel de limbă, este necesar ca ea să atingă mai întîi nivelul corespunzător de cultură. Punctul de plecare și de ajungere este deci unul și același: „știința", „lumina". Căci pentru a vorbi nu „numai de lucruri de casă, de lucruri de jos", ci și „întru științele cele înalte" [23], cum cerea Petru Maior, esențială era tocmai dobîndirea „științei". Pentru toți filologii

---

[17] A. T. Lauri(a)n, *Cercetări despre limbă*, în „Foaie științifică și literară", I, nr. 19, 21 mai 1844, p. 149—150.

[18] Condillac, *op. cit.*, *La Grammaire*, p. 15—19, 36—37.

[19] Destutt de Tracy, *op. cit.*, p. 378.

[20] H. Blair, *op. cit.*, I, p. 110—111.

[21] A. Delavigne, *Manual de filosofie*... tr. de A. Treb. Laurian, București, 1846, p. 109.

[22] A. Charma, *Elemente de filosofie*, traduse după ... de I. Zalomit, București, 1854, p. 126.

[23] Petru Maior, *op. cit.*, p. 182.

romîni iluminişti operaţiile sînt deci concomitente. De unde proiecte şi recomandări ca acestea, care ne întîmpină în toate textele epocii :

„A me pornire — mărturisea Paul Iorgovici — este a aduce limba noastră la acea stare a cuvintelor, în care să se înţeleagă odată a scrie pentru oamenii cei învăţaţi, ca printr-înşii să se crească dorul ştiinţelor celor înalte" [24].

Acum apare cu adevărat, punîndu-se cu tărie, problema creării limbii romîne literare, culte, a cărei formulare şi primă definiţie aparţine în întregime iluminismului. Numai un curent ideologic care avea în centrul atenţiei sale noţiunea însăşi de „cultură" putea să gîndească transformarea în sens cult a limbii romîne. Fenomenul este corelativ ridicării întregului nivel al epocii, îndeosebi a tinerei burghezii romîne în dezvoltare, ale cărei exigenţe intelectuale sînt în creştere. Tipic pentru această stare de spirit ni se pare modul de a raţiona al lui Budai-Deleanu : „Voroava noastră", spune el, trebuie să fie „dreasă şi rînduită" deoarece :

„În societatea aleasă, unde tema voroavei este asupra osebite meşterii sau pentru vreo ştiinţă... atunci de bună samă nu putem vorbi cum vorbeşte Oprea cu Bucur în pădure..." [25].

Este exprimat aci întregul imperativ al epocii, acela de a ne „lumina", a deveni mai culţi. De unde şi necesitatea esenţială de a „îmbogăţi limba ca să o facem harnică de a putea cu ea orice învăţături şi ştiinţe înalte... a le cuprinde" [26].

În fervoarea demonstraţiei, însăşi evoluţia limbii latine servea de exemplu. Latinii, născuţi din „muieri proaste" ..., „cu ajutorul învăţăturii, a poliirii, au ajuns a fi floarea neamului omenesc". Căci, argument iluminist tipic, „ce nu poate face învăţătura, netezirea, poliirea, cu un cuvînt, cultura ? Cîte pilde nu avem de acestea !" [27]. Adepţii unei periodizări strîmte sînt înclinaţi să limiteze aria de răspîndire a iluminismului, care s-ar stinge cu desăvîrşire către mijlocul secolului al XIX-lea. În realitate, apologia „luminilor" continuă cu fervoare şi în această perioadă şi persistenţa cu care ideea de „cultură" este aplicată limbii constituie o nouă dovadă. Pentru A. T. Laurian, în 1844, noţiunile de progres intelectual şi lingvistic sînt sinonime :

„Facultatea cugetării nu se poate perfecţiona decît o dată cu facultatea expresiei. Limba e mediul cel mai cuviincios spre perfecţionarea minţii. Naţiunile barbare care au o limbă neperfecţionată stau în respectul cultului intelectual departe de naţiunile care au o limbă copioasă şi cultivată. Pentru aceea se poate conchide, din cultura limbii unei naţiuni, cultura intelectuală ce domneşte în naţiunea aceea" [28].

Este o teză tipică secolului al XVIII-lea, reactualizată în 1845 şi de Bariţ, întrucît, în stadiul culturii romîne la mijlocul secolului al XIX-lea,

---

[24] Paul Iorgovici, *op. cit.*, p. 76.

[25] Cf. Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 60—61.

[26] Const. Diaconovici-Loga, *Gramatica romînească*... Buda, 1822, p. 134.

[27] *Dialog între un grec strein şi un romîn pentru începutul romînilor în Dacia*, „Pentru începutul limbii romîneşti", în „Biblioteca romînească", V, 1830, p. 51.

[28] „A. T. Lauri(a)n, *Cercetări despre limbă*, în „Foaie ştiinţifică şi literară", I, nr. 19, 21 mai 1844, p. 150.

ea nu numai că nu-şi pierduse actualitatea, dar constituia însuşi motorul întregii acţiuni de „regenerare" culturală a epocii :

„Limba este la oricare popor productul chîpului de a cugeta şi de a simţi... din bogăţia sau sărăcia limbii, din fineţea sau asprimea ei, putem judeca şi caracterul, cultura şi simţemintele unei naţii. *Un popor ce are o limbă săracă e sărac şi de idei* (*s.n.*), un popor ţinut din veacuri în şerbie orientală n-au cutezat vreodată a se înălţa la idei mai omeneşti, prin urmare şi limba lui va fi ca şi caracterul lui" [29].

A urmări pas cu pas în ţările romîneşti răspîndirea acestui intelectualism lingvistic este fără sens, într-atît dezideratele şi definiţiile sînt stereotipe şi substanţial cu identice acelea ale iluminismului ardelean. Începînd din al treilea deceniu al secolului al XIX-lea, frecvenţa lor este mare, punctul de plecare fiind convingerea (consolidată de învăţămîntul lui Gheorghe Lazăr şi de continuatorii lui) că limba romînă este „primitoare de deslușiri în toată ştiinţa filosoficească" [30]. Învăţămîntul în limba romînă răspîdea idei în această limbă. Se face astfel dovada practică, experimentală, că teza iluministă care deriva progresul lingvistic din cel ideologic, este întemeiată şi principiul devine o adevărată dogmă a epocii. C. Conachi sprijină învăţămîntul în limba romînă invocînd aceeaşi teorie conform căreia „cu cît gradul mintei îşi întinde crugul ideilor şi se lămureşte, cu atît limba merge sporind" [31]. Este o teză de cea mai pură esenţă iluministă, scoasă parcă direct din Condillac, deşi ea plutea de fapt în aer, fiind proprie întregii atmosfere ideologice a timpului : limba „*se cultivă şi se clarifică* (să reţinem aceste două imperative tipic iluministe, — *n.n.*) cînd se face organ ştiinţelor şi măiestriilor" [32].

Citatele se pot înmulţi, dar o atenţie specială trebuie acordată lui Heliade Rădulescu, scriitorul romîn cu preocupări de limbă în opera căruia raţionalismul şi intelectualismul iluminist au cea mai mare răspîndire şi credit ştiinţific. Îi cunoaştem adeziunea entuziastă la principiul progresului în limbă. Încă în prefaţa *Gramaticei* din 1828, el soluţiona problema în sens ideologic : limba şi romînii „au trebuinţă de idei, de cunoştinţi şi de experienţă ca să se subţieze". Căci „cu cît unui om se întind şi i se înmulţesc cunoştinţele, cu atîta i se înmulţesc şi zicerile prin care îşi uneşte ideile sale" [33]. Cuvintele se nasc şi mor o dată cu ideile. Dispariţia slavonismelor şi grecismelor este consecinţa înlăturării vechilor idei şi apariţiei celor noi în cadrul unor noi relaţii sociale. În loc de „slobozenia" feudală a apărut „libertatea", expresie a noilor aspiraţii antifeudale. Heliade, închinînd o ironică „oraţie funebră" slavonismelor, făcea, de fapt, operă de polemică politică [34].

---

[29] G.B. (arit), *Despre limbi*, în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", VIII, 1 ian. 1845, p. 4—5.

[30] Th. Palladi, *Către toţi iubitorii de lumină compatrioţi cinste şi închinăciune* (Bucureşti, 1824), p. 14.

[31] C. Conachi, *Scrieri alese*, ed. E. şi Al. Teodorescu, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1963, p. 301.

[32] [P. G. Seulescu], în „Arhiva Albinei pentru arheologie romînă şi industrie", nr. 7, 7 noiembrie 1844, p. 32.

[33] I. Heliade-Rădulescu, *op. cit.*, II, p. 189, 206.

[34] Idem, *Scrieri*... ed. G. Baiculescu, p. 102—103.

Cînd același Heliade este pus în situația să ofere soluții precise de „cultivare" a limbii, toate instrucțiunile sale trădează în mod vădit patina iluministă, intelectualistă. Nu există filozof al „luminilor", începînd cu Locke, Leibnitz și terminînd cu Condillac și Destutt de Tracy, care să nu condamne abuzul de cuvinte, suprapunerea sensurilor, metaforizarea, ambiguitatea, lipsa de claritate a limbii și este un fapt că Heliade (care nu va respecta întotdeauna în practică principiul) începe tocmai cu recomandarea preciziei și a clarității :

„A cultiva o limbă va să zică... a pune tot lucrul și toată vorba la locul său, a boteza fiecare idee cu numele său, a o scăpa de tot ce poate să fie echivoc și a o face să exprime aceea ce se gîndește cineva, iar nu alta".

Cînd ajungi să cunoști bine un lucru, progresul intelectual devenind o realitate, atunci și limba poate să-i dea definiția adecvată prin cuvîntul propriu :

„Cercetarea numelor sau a vorbelor este ocupația întru a da definiția cea adevărată fiecărui lucru".

Acest principiu este reluat nu o dată de Heliade, după care „începutul filosofiei" și „cercetarea numelor" sînt operații sinonime[35].

Ținînd de esența celei mai specifice teorii despre limbă a lui Condillac este și teza, enunțată de Heliade, în aceeași importantă prefață la *Gramatică*, potrivit căreia „acela ce cunoaște și știe mai multe lucruri, a aceluia limbă este și mai bogată de vorbe și mai plăcută" [36]. Fond lexical și fond ideologic sînt noțiuni identice și Heliade va repeta mereu, făcînd încă o dată apologia „luminilor" în limbă, că :

„Noi pînă astăzi atîtea ziceri sau numiri avem în limba noastră după cîte meșteșuguri sau științe ne era cunoscute și cu cît se vor înmulți cunoștințele noastre, cu atîta și limba se va împodobi" [37].

La el se constată o adevărată obsesie iluministă care-l împinge să susțină, ori de cîte ori are prilejul, că „poporului îi trebuie idei" și că pentru a-i transmite ideile este nevoie mai întîi de concepte limpezi în spiritul „luminătorului", apoi de o limbă cultivată pe dimensiunile acestui program de îndoctrinare și edificare ideologică :

„În care popor s-au introdus sau s-au putut introduce idei printr-o limbă incultă și desmățată ? Ca să dea cineva popolului idei, cată să aibă el mai întîi și să le aibă într-un chip lămurit în capul său, să nu fie încurcate, că atunci oricum va scrie, nimeni nu-l pricepe"[38].

Tot felul de cunoștințe sînt necesare poporului romîn, începînd cu cele profesionale, ideal scump burgheziei, al cărei exponent este Heliade. Dar în acest program de achiziții intelectuale, teoria, ideologia, „filosofia" au prioritate. Este o ierarhie de valori care spune mult asupra orientării iluministe a lui Heliade, legată în mod organic de problema

[35] I. Heliade Rădulescu, *Opere*, II, p. 223, 283—284 și „Curierul romînesc", X, 70, 29 aprilie 1839.

[36] Ibidem, *op. cit.*, II, p. 197.

[37] Ibidem, *Culegere din scrierile lui...*, București, 1836, p. 39.

[38] Ibidem, *Opere*, II, p. 330.

limbii, cu care, de fapt, se confundă. Poate niciodată iluminismul romînesc n-a produs la acest capitol o definiție mai limpede :

„Și zicînd cultură, înțelegem lucrarea, lămurirea, înnobilarea, justețea, fixarea limbei" [39].

Se constată, așadar, ca să ne exprimăm astfel, un adevărat „panlingvism", pe baze pur ideologice și naționale :

„Așadar, zic, cine voiește a arăta romînilor calea filosofiei, trebuie să lucreze spre a li se forma și a li se desăvîrși limba. În treapta cît este de cultivată limba și aceeași treaptă se află și ființa lor națională și dreptatea între dînșii" [40].

Pe aceste premise eminamente ideologice se ivește și începe să se discute cu pasiune și chestiunea neologismelor, în studiul căreia unii istorici ai limbii literare romîne moderne sînt înclinați să vadă exclusiv aspectul pur tehnic, căutînd să stabilească doar ce principii triumfă : al derivatelor din limba latină, al formării prin analogie, al împrumuturilor din limbile occidentale etc. Dar, mai întîi, trebuie lămurit însuși principiul de bază, argumentul esențial invocat în sprijinul folosirii de noi cuvinte, fiind unanim admis că limba romînă este „săracă", „incultă" și este deci necesar a fi îmbogățită.

Problema nu este cîtuși de puțin specifică Școlii Ardelene. Controversa în jurul neologismelor este vie în tot cursul secolului al XVIII-lea, ale cărui rezistențe clasiciste, teoretic ostile sinonimiei, sînt departe de a fi înfrînte. Un *Dictionnaire des richesses de la langue française et du néologisme*, acela al lui Alletz, apare în Franța abia în 1770. Iluminiștii, firește, sînt partizanii înnoirilor lexicale, așa cum sînt peste tot în domeniul culturii. Însă „impulsul spre noi creații în limbă este unul din cele mai recente, dar și cele mai combătute tendințe ale iluminismului" [41]. Nu trebuie apoi pierdut din vedere faptul că începînd cu Samuil Micu problema era pusă cu multă prudență și în deplin acord cu spiritul, mai curînd tradiționalist în domeniul limbii, al secolului. Micu (§ 64), urmînd pe de-a-ntregul pe Baumeister [42], se arată reticent la neologisme pe motivul că noile cuvinte au mică putere circulatorie și produc în popor confuzie. Paragraful original pe care-l introduce la sfîrșitul capitolului „De cuvinte" exprimă cu claritate punctul său de vedere :

„Iară unde lipsește limba noastră cea romînească și nu avem cuvinte cu care să putem spune unele cuvinte, *mai ales întru învățături și în științe* (*s.n.*), atunci cu socoteală, și numai cît iaste lipsa, putem să ne întindem să luăm cuvinte, ori din grecească, ca din cea mai învățată, ori din cea latinească, ca de la a noastră maică, pentru că limba noastră cea romînească iaste născută din limba cea latinească" [43].

Trecem peste faptul că recomandarea n-are nimic din „latinismul" de mai tîrziu al discipolilor, care nu este în nici un caz al inițiatorilor.

---

[39] Redactorul, *Însemnare*, în „Curierul romînesc", XVII, nr. 27, 2 aprilie 1845.

[40] Ibidem, *op. cit.*, în „Curierul romînesc", X, nr. 70, 29 aprilie 1839, p. 282.

[41] Werner Kraus, *Studien zur deutschen und französischen Aufklärung*, Berlin, Rütten und Loening, 1963, p. 239.

[42] Fr. Chr. Baumeister, *Elementa Philosophiae...*, Claudiopoli, 1771, p. 35.

[43] Samuil Micu, *Logica...*, Buda, 1799, p. 58.

Fundamentală este motivarea strict ideologică : a nu împrumuta cuvinte noi decît în funcție de necesitățile „învățăturii" și ale „științei". Cu alte cuvinte, doar sporirea fondului ideologic și cultural al românilor autorizează neologismul, conform corelației idee-cuvînt, idee nouă-cuvînt nou. Aceeași viziune și la Paul Iorgovici, care apără principiul neologismului, dar numai după ce, în prealabil, susținuse pe acela al îmbogățirii ideologice. Atunci, firește, ar fi absurd să rămînem „puriști" :

„Căci dacă limba noastră are lipse de îndreptare, cum se va îndrepta de nu se va adaoge nimica nou la ea ?"[44].

Acest mod de argumentare este deci la noi anterior teoriilor grecești similare, care se inspirau, în fond, din același izvor ideologic și este o întrebare dacă însuși Heliade pleacă de la exemple grecești[45], el care sorbise de la sursă principiul îmbogățirii lexicale prin progrese ideologice : „Literații își fac singuri termenii cînd dobîndesc ideile". În față îi stăteau și exemple istorice : „Fieștecare limbă, cînd a început să se cultiveze, a avut trebuință de numiri nouă" [46]. Conachi valorifică aceeași experiență : popoarele care sînt „cîrmace pe drumul luminărilor își alcătuiesc și schimosesc cuvinte în graiuri, după sporirea ideilor". În același mod și noi vom primi „și ideile și cuvintele de cîte vom ave nevoie" [47], cuvîntul neavînd funcție independentă de idee. El este exclusiv vehiculul ideii și este acceptat numai întrucît exprimă o nouă idee. Aceasta este adevărata soluție a problemei, căci prin îmbogățirea cunoștințelor, neînțelese devin nu noile cuvinte (respectiv idei), ci vechiul vocabular care traducea un fond ideologic desuet, depășit. Pe bună dreptate M. Kogălniceanu scria deci în 1855, cu o logică desăvîrșită :

„Sunt atîtea idei care, dacă ar fi să nu întrebuințăm cuvintele străine ce le exprimă, și să ne slujim de circonlocuții românești, ar rămîne mai neînțelese încă decît rostindu-le prin termene astăzi *străine*, dar mai împămîntenite" [48].

★

Despre factorii esențiali ai progresului lingvistic, doctrina secolului al XVIII-lea este precisă și constantă : în domeniul legiferării limbii, rolul hotărîtor revine, cum era și de înțeles, gramaticilor logicieni, iar în materie de creație propriu-zisă, scriitorilor, „geniilor". Acestea, susține Condillac, descopăr caracterul și finețele limbii, care prin imitație și analogie trec la toți scriitorii. „Cultivarea" limbajului ar fi deci, în primul rînd, o operă de inițiativă individuală [49]. Rivarol era de aceeași opinie : „geniul scriitorilor a ridicat limba franceză deasupra timidității

[44] Paul Iorgovici, *op. cit.*, p. 73.

[45] Nestor Camariano, *Influența greacă asupra prefeței gramaticii lui Ion Eliade Rădulescu*, București, 1945, p. 491.

[46] I. Heliade-Rădulescu, *op. cit.*, II, p. 198, 289.

[47] C. Conachi, *op. cit.*, p. 301.

[48] Cf. Simion Dănescu, *Preocupările lui Kogălniceanu cu privire la limbă*, în „Limba romînă", II, 1953, nr. 6, p. 35.

[49] Condillac, *Essai sur l'origine des connaissances humaines*, II, I, ch. XV, § 152—153 (*Oeuvres philosophiques*, ed. G. le Roy, Paris, P.U.F., 1947, vol. I, p. 99—101).

sale naturale" [50]. Cum se vede, concepția conferea lingvistului și scriitorului o înaltă misiune. Ea este îmbrățișată cu atît mai mare entuziasm de iluminiștii romîni, cu cît aceștia își dau seama că, prin forța împrejurărilor, ei sînt singurii romîni care pot rezolva problema „cultivării" limbii. Această inițiativă este asumată cu un mare simț al responsabilității istorice și uneori cu sentimentul unui adevărat mesianism național.

Mai lămurit decît la Micu-Șincai-Maior, principiul invenției „geniale" este propagat în primul rînd de acei autori ardeleni care-și propun nu numai codificarea limbii existente, dar și orientarea ei, atribuirea unui coeficient mai mare îndrăznelii intervenției creatoare, culte. Paul Iorgovici ilustrează foarte bine această tendință :

„Dacă într-o nație se află mai mulți oameni învățați, cuvintele acele învățate mai deseori se aud, pîn din zi le încep a vorbi mai toți și cei proști și așa iese limba înmulțită cu mai multe feluri de vorbe" [51].

Așa cum în ordinea politică reformele în iluminism vin de sus în jos, tot astfel se întîmplă și în cultură, în limbă. Echivalentul „despotului luminat", înconjurat de consilieri „filosofi", este „învățatul", savantul care legiferează limba, conform „modu(lui) de cuvîntare a oamenilor celor aleși" [52]. Este încă o cauză pentru care elogiul „învățatului", al „cărturarului", în iluminismul ardelean este mare. În „luminile" sale se pune toată nădejdea. „Procopsirea limbii romînești" revine „învățaților" [53]. Budai-Deleanu începe un *Lexicon pentru cărturari* [54] după modelul culturii germane, invocat ca suprem argument de autoritate de Vasile Gergely de Csokotics :

„Avut-o și au Alemanii (nemții) o limbă crudă, neprelucrată, din care au alcătuit învățații săi cea frumoasă din cărți" [55].

Lipsind erudiția, în Țările romînești cei care își asumă această obligație sînt poeții, ideea ivindu-se într-unul din primele manifeste iluministe muntenești, în speță *Odă rîvnitoare spre învățături* (1818) de Paris Mumuleanu :

„Limba siliți s-o lucrați
Cu unealte măestrești
Rod în lumină să dați
Din muse filosofești" [56].

Îl precedase, de fapt, „testamentul" lui Ienăchiță Văcărescu și, în mod foarte explicit, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, Ioan Cantacuzino.

[50] Rivarol, *Discours sur l'universalité de la langue française*, § LXVIII, ed. Maurice Favergeat, Paris, Larousse, p. 51.

[51] Paul Iorgovici, *op. cit.*, p. 10.

[52] Idem, *op. cit.*, p. 5.

[53] Vasile Aaron, *Pătimirea și moartea domnului și mîntuitorului nostru Isus Hristos, Către Celitoriu*, Sibiu, 1808.

[54] Ion Gheție, *I. Budai Deleanu teoretician al limbii literare*, în „Limba romînă", VII, 1958, nr. 2, p. 33.

[55] Vasile Gergely de Csokotics, *Omul de lume...*, Viena, 1819, p. 78.

[56] Gh. Bogdan-Duică și G. Popa-Lisseanu, *Viața și opera lui Gheorghe Lazăr*, București, 1924, p. 331.

Acesta include în volumul său de *Poezii noo* (databil 1791—1798) un adevărat „manifest" (*Răsuflare*) tocmai pe această temă :

„Scriitorii împodobesc
Limba, patria-și slăvesc" [57].

Cu atît mai mult ideea avea să-i surîdă lui Heliade, care-și trăgea doctrina lingvistică din Condillac și se socotea el însuși un „geniu". În tot cazul, concepția că „geniurile...cresc și legiuiesc limbile" trece ca un fir roșu prin întreaga sa operă lingvistică [58] :

„Literații își fac singuri termenii cînd dobîndesc ideile și lumea se ia după aceia care au dat limbii niște termeni și niște forme potrivite pe firea ei" [59].

De fapt întreg secolul al XIX-lea, cu mici nuanțe, va recunoaște rolul esențial al scriitorului în dezvoltarea limbii literare (ideea își păstrează într-o largă măsură actualitatea) și de aceeași substanță este și marele succes de care se bucură teoria „societății" savante, precursoarea ideii de „Academie", cu destinație de a codifica și „cultiva" limba. Ideologia acestor „societăți", destul de dezvoltată, necesită însă o cercetare specială, într-atît materialul este abundent și exprimă, de fapt, un nou aspect al culturii romîne în perioada sa iluministă.

O dată admis principiul intervenției creatoare în materie de limbă, ideea care-și face loc în conștiințe este aceea de „măiestrie". Noțiunea implică nu numai progres ideologic, ci și artistic și se rezolvă pe o latură în conceptul de „retorică". Este o primă fază a procesului de „cultivare" a limbii prin supunerea la reguli, la formule și scheme date, pre-constituite. „Învățatul" în materie de limbă procedează deocamdată prin acțiune metodică, rigidă. Numai el este acela care posedă secretul limbii și al stilului, pe care înțelege să-l comunice poporului pe cale pedagogică. Astfel se explică faptul că noțiunea de „retorică" începe să se răspîndească și că numai în iluminism apar cele dintîi *Retorici* romînești. Ideologic vorbind, aceste lucrări nu sînt decît rețetele pe care iluminiștii le servesc publicului, neaflat încă la stadiul posibilității de a lua inițiative stilistice proprii. În opera de „cultivare" a limbii, poporul — după iluminiști — trebuie oarecum condus de mînă, cu scopul de a-l ridica, a-l face să înțeleagă treptat „măiestria scriitoricească".

Acesta este idealul pentru toți autorii de *Propovedanii*, de predici, și dacă Samuil Micu face concesii în sensul simplificării expresiei, el se scuză arătînd că, deocamdată, sînt încă „mai mulți proști decît învățați auzitori". El se scoboară deci, în spirit demofil, iluminist, la nivelul de jos. Dar că idealul său rămîne „măiestria scriitoricească" este un fapt evident și, de altfel, mărturisit pe față [60]. Aceeași poziție o are și Petru

[57] Cf. Gheorghe Ivănescu, *Un poet romîn necunoscut din a doua jumătate a secolului XVIII*, în „Iașul nou", V, nr. 3—4, dec. 1953, p. 229.

[58] I. Heliade-Rădulescu, *op. cit.*, II, p. 95, 97—98, 330.

[59] Idem, *Paralelism între limba romînă și italiană*, I, București, 1840, p. 53—54.

[60] Samuil Micu, *Propovedanie la îngropăciunea oamenilor, Către cetitoriu*, Blaj, 1784.

Maior, ale cărui preferinţe merg tot pentru „cei din alt neam învăţaţi bărbaţi, carii s-au obicinuit a se îndulci de podoaba şi măiestria cuvintelor". Pentru „unii ca aceştia se cade a grăi înfrumuseţat". Din păcate, preoţii de la ţară „nemica nu cunosc din măiestria scriitoricească". De aceea şi el este nevoit să facă concesii [61]. În sfera laică există şi mai multă libertate. Aci publicul este mai variat, mai receptiv şi Ioan Piuariu-Molnar poate să recomande tuturor „învăţătura graiului frumos şi a vorbei împodobite", cu mai multe şanse de succes. Molnar are chiar noţiunea frumuseţii limbii :

„Povăţuim... cum poate limba ca să vearse din rost cuvinte, nu cuvinte, ci mărgăritare, nu glasuri, ci trandafiri" [62].

Pe măsură ce se consolidează ideea de „artă", de „poezie", rolul scriitorului va creşte şi mai mult. Către 1840, în Ardeal, se exprimă chiar convingerea că „în mîna artiştilor" limba „va ajunge acolo unde nici o limbă a Europei n-au putut ajunge vreodată în aşa puţină vreme" [63]. Andrei Mureşanu va afirma şi el ideea că mai ales prin poezie se cultivă limba [64].

Din raţiuni identice, cu o întîrziere de cîteva decenii, impusă de stadiul istoric de dezvoltare, punctul de vedere „retoric" începe să fie afirmat şi în ţările romîneşti. Şi aci iluminiştii sînt şi iau ţinută de profesori, începînd a da *ex cathedra* lecţii de limbă şi stil, precum Simeon Marcovici :

„Pînă acum ne plîngeam că nu avem în limba noastră cărţi scrise în stil bun ca să putem dobîndi din a lor cetire gustul frumoasei compuneri" [65].

De aceea el va şi publica un *Curs de retorică* (1834). Cei mai mulţi însă, ca urmare şi a teoriilor şi exemplului lui Heliade, înţeleg să cultive limba romînă în primul rînd prin acţiune directă, practic. În acest spirit, orice act publicist, traducere sau compunere originală, reprezintă o acţiune de „cultivare" a limbii [66]. Rezultă de aci că numai cei ce scriu şi publică literatură fac efectiv operă de „cultivare" lingvistică. Prin urmare, iniţiativa rămîne mereu, în bună teorie iluministă, în mîinile sferei culte şi, în tot cazul, a acelora care izbutesc să-şi desăvîrşească meşteşugul vorbirii şi al scrisului prin deprindere unită cu învăţătura gramaticală [67].

Heliade, în special, a susţinut astfel de idei, care se suprapuneau pe de o parte conştiinţei contribuţiei sale culturale, pe de alta, convingerii ideologice privitoare la limbă ca proces activ, ascendent, prin determinare creatoare, „genială". De aceea el va repeta în mod constant că „o limbă

---

[61] Petru Maior, *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morţi, Cuvînt înainte*, Buda, 1809.

[62] [Ioan Molnar], *Retorică, adecă învăţătură şi întocmirea frumoasei cuvîntări*, Buda, 1798, p. 3, 13.

[63] *Pămîntul moldo-romînesc*, în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", III, nr. 25, 16 iunie 1840, p. 196.

[64] Andrei Mureşanu, *Poezii şi articole*, ed. D. Păcurariu, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1963, p. 113.

[65] Simeon Marcovici, *Curs de retorică*, Bucureşti, 1834, p. 184.

[66] I. Genilie, *Geografie istorică, astronomică, naturală şi civilă*, Bucureşti, 1835, p. IV—V.

[67] Gr. Pleşoianu, *Cele dintîi cunoştinţe...* (Bucureşti), 1828, p. 126—127.

cu cît se lucrează cu atîta se cultivă, se regulează și se desăvîrșește" [68], conferind creatorului cele mai mari merite în fixarea limbii literare:

„Cînd scrierea celui ce aspiră a da o limbă cultă și unitară a fost, este un cap de operă, atunci totul rămîne sancționat într-însa: și termeni și frasi și stil, gustul autorului devine cu timpul gust general al națiunii erudite" [69].

Dar, în spirit iluminist, contribuția creatorului nu este atît de ordinul invenției, cît al sintezei, al selecției și unificării raționale a limbii, cum, de altfel, sună și definiția limbii literare la care pare să se oprească Heliade:

„Un dialect deosebit al literaților, adică o *alegere și culegere* (*s.n.*) de tot ce este mai frumos și mai clasic în deosebitele dialecte ale unei nații" [70].

★

În sfîrșit, întreaga operație de „cultivare" trebuie să respecte, după iluminiști, specificul limbii respective, așa-zisul „geniu" al limbii, principiu care în secolul al XVIII-lea este afirmat în chip frecvent și care apare și în iluminismul romînesc încă din primele studii consacrate limbii. Dintre autorii care au circulat la noi trebuie menționat în primul rînd Voltaire:

„Pentru ce folosim expresia geniul limbii? Pentru că fiecare limbă, prin terminațiile, articolele, participiile și cuvintele sale mai mult sau mai puțin lungi, va avea în mod necesar proprietăți pe care alte limbi nu le au" [71].

Ideea este acceptată de toți partizanii influenței „climatului", nu mai departe de Condillac, care va observa și el că „fiecare limbă exprimă caracterul poporului care o vorbește" [72]. Teoria „specificului național" circulă în tot iluminismul franco-german, și se poate demonstra că prezența sa în cultura romînă este legată de acest fapt. Dar să rămînem lîngă „geniul limbei", care nu este decît un aspect al „geniului" poporului. Condillac afirmă că acest „geniu" sau „caracter" se imprimă cu necesitate în limbă [73]. Despre „The genius of language" scrie și Blair [74]. În sfera germană, Herder propagă masiv aceeași concepție. El consideră apariția limbilor naționale ca o lege a naturii și apără limba germană de influențe străine, în special de „Gallikomanie" [75]. Că și unii gramatici greci de la începutul secolului al XIX-lea vor relua aceleași principii nici nu este de mirare [76]. Iluminismul stabilește în mod unanim că progresul limbii trebuie să se facă în sensul „geniului" său, că toate inovațiile și împrumutu-

[68] I. Heliade-Rădulescu, *op. cit.*, II, p. 213.
[69] Idem, *Literatura, Critica*, „Biblioteca portativă", I, București, 1860, p. 253.
[70] Ibidem, *op. cit.*, în „Curierul romînesc", X, nr. 34, 28 febr. 1839.
[71] Voltaire, *Œuvres complètes*, Gotha, T. XL, p. 447.
[72] Condillac, *Essai sur l'origine des connaissances humaines*, II, I, ch. XV, § 143 (ed. cit., I, p. 98).
[73] Idem, *op. cit.*, § 151.
[74] H. Blair, *op. cit.*, I, p. 133.
[75] Herders, *Werke*, hgb. von Heinrich Kurz, Leipzig und Wien, Bibliographisches Institut, vol. IV, p. 111, 628.
[76] Nestor Camariano, *op. cit.*, p. 491.

rile urmează a fi adaptate „după geniul şi natura limbei". Aceeaşi doctrină poate fi urmărită pas cu pas şi în iluminismul romînesc, unde ea joacă un rol deosebit de creator, scoţînd în evidenţă necesitatea cultivării limbii romîne în sens original, conform spiritului său specific. Concepţia încînta în mod deosebit patriotismul lingvistic al Şcolii ardelene şi al celorlalţi pionieri romîni ai cultivării limbii, care n-au gîndit niciodată rezolvarea acestei probleme decît în cadrul operei de „regenerare" naţională. „Renaşterea" şi „geniul" limbii devin astfel, în iluminismul romînesc, noţiuni intim solidare.

Se pare că tot Samuil Micu este acela care vorbeşte la noi pentru întîia dată de „geniul limbii". În prefaţa *Bibliei*, el arată că „fieştecare limbă are osibiţi ai săi idiotismi" de unde şi dificultăţile traducerii [77]. O vizibilă atitudine de gramatic-filozof ia Paul Iorgovici, în *Observaţii de limbă romînească*. El declară că nu inventează nimic, „ci m-am uitat numai la regulele şi proprietăţile ce am descoperit în însăşi limba noastră". „Cuvinte(le) şi modu(l) de a descoperi perceptul minţii prin cuvinte nu sînt la toate naţiile într-o formă". De aceea Paul Iorgovici recomandă : „Vei judeca de limba noastră nu dupe părere ci dupe fiinţa limbei". Sforţarea gramaticii va fi deci aceea de a stabili „regule fixe, luate din însă proprietatea limbii noastre" [78]. Acelaşi ideal de „cultivare" conform „firei limbei romîneşti" avea şi Vasile Gergely de Csokotics [79].

Invocarea acestei teze se verifică în mod constant în cultura ardeleană, pătrunsă de iluminism nu numai la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, dar cel puţin şi pe durata primei jumătăţi a secolului următor. Ea se întîlneşte la Bariţ [80], la Andrei Mureşanu (desigur după Herder) [81], la A. T. Laurian [82], constituind un principiu fundamental al oricărei încercări de teoretizare a limbii şi de recomandare a „cultivării" sale.

Deşi ea apăruse şi mai înainte [83], de-abia prin corespondenţa, articolele şi lucrările lui Heliade ideea este pusă cu adevărat în circulaţie în Ţările romîneşti. Dar destul de confuz, căci nicăieri nu întîlnim o definiţie propriu-zisă, şi mai ales constantă, a ceea ce Heliade înţelegea prin „geniul limbii", expresie folosită încă în prefaţa *Gramaticii* din 1828 [84]. Uneori el vorbeşte de „logica limbii", în sens pur intelectualist, raţionalist [85]. Alteori, concepţia se deplasează metafizic spre recunoaşterea unui principiu imanent, *ab origine*, înţeles şi ca ipostază a „logos"-ului divin.

---

[77] Samuil Micu, *Biblia, Către cetitoriu*, Blaj, 1795.

[78] Paul Iorgovici, *op. cit.*, p. XII, 4, 30, 32.

[79] Vasile Gergely de Csokotics, *op. cit.*, p. 5.

[80] [G. Bariţ], *Limbile*, în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", V, nr. 1, 4 ianuarie 1842, p. 7—8.

[81] A. Mureşanu, *op. cit.*, p. 125.

[82] A. T. Laurian, *Limba romînească*, în „Foaie ştiinţifică şi literară", I, nr. 25, 2 iulie 1844, p. 198.

[83] *Contribuţii la istoria limbii romîne literare...*, vol. III, p. 204.

[84] I. Heliade-Rădulescu, *Opere*, II, p. 200.

[85] *Scrisori ale lui Eliade Rădulescu către Costachi Negruzzi*, în „Convorbiri literare", XV, nr. 9, 1 dec. 1881, p. 250.

„Geniul fiecăria limbi este acea putere dar ce a existat latentă de la începutul ei și s-a dezvoltat în mai multe generații prin geniurile ce s-au succedat, spre cultura și perfecționarea ei" [86].

Ar fi deci vorba de o „putere primitivă" și de o „vîrtute naturală și primitivă", ireductibilă, supusă unui proces de devenire, la care colaborează generațiile de creatori, dar și alte „semne istorice ce învederează asupra ei", diverse „revoluții" și „fase" [87]. Nu se omite din această condiționare nici factorul „climă", atît de subliniat în secolul al XVIII-lea și de care Heliade lua cunoștință din Condillac [88] și, pînă la un punct, din Blair [89]. Heliade ilustrează această teorie mai ales cu fenomene de fonetică („clima are o mare influență la organele glăsuitoare ale omului"), urmărind pe diferite meridiane transformările vocalelor [90], pronunția romanilor în sudul Italiei etc. [91], considerații de amator, firește.

Oricum, ar fi fost interesant să se fi ajuns la un eseu sistematic în care Heliade să-și fi expus, fie și cu multă imaginație, concepția despre spiritul limbii romîne. Dar această sinteză el n-a dat-o niciodată, pe motivul că-i lipsea pregătirea, metoda și, mai ales, perspectiva. Rolul său se restrînge deci la afirmația teoretică, dogmatică, privitoare la existența unui anumit „geniu" al limbii romîne, căci fiecare limbă are „forma", „felurimea", „clădirea" sa [92]. Prin urmare și „limba noastră își are drumul și mechanismul ei" [93]. Se cuvine deci ca în orice acțiune de cultivare să urmăm doar „regulele prescrise ale naturei ei" [94], „să se poată cultiva cu spor după natura ei" [95]. La Heliade acționa, precum se vede, în primul rînd intuiția, luminată de conceptul despre „geniul" limbii, pe care și-l trăgea din ideologia secolului al XVIII-lea.

*

Trecută în revistă în punctele sale esențiale, concepția despre „cultivarea" limbii, pe care iluminiștii o pun și o rezolvă pentru întîia dată în cultura romînă, apare în cele din urmă destul de bine articulată. Ea include mai toate principiile fundamentale care fac posibilă gîndirea și soluționarea sa, la momentul ideologic respectiv : ideea de patriotism și de „geniu" al limbii, structura sa eminamente conceptuală și unitară, metoda pur rațională de cultivare, marele rol al ideii de progres în limbă, cu sublinierea aportului personalităților creatoare, legiferarea în baza „specificității" limbii. Originea ideologică a acestor pincipii este manifestă și ne aflăm în faza cînd filologii și gramaticii romîni sînt socotiți „filosofi",

---

[86] I. Heliade-Rădulescu, *op. cit.*, II, p. 384—385.
[87] Idem, *Biblioteca portativă*, I, p. 266.
[88] Condillac, *op. cit.*, § 142, 157.
[89] H. Blair, *Leçon de rhétorique et de belles lettres*, tr. par. I.R. Quénot, Paris, 1821, vol. I, p. 119.
[90] I. Heliade-Rădulescu, *op. cit.*, II, p. 286, 373, 376, 378.
[91] Idem, *op. cit.*, în „Curierul romînesc", X, nr. 71, 1 mai 1839, p. 283.
[92] Ibidem, *Biblioteca portativă*, I, p. 211.
[93] Ibidem, *Culegere din scrierile lui...*, București, 1836, p. 44.
[94] A. D. Xenopol, *op. cit.*, în „Convorbiri literare", VI, 1872—1873, p. 180.
[95] I. Heliade-Rădulescu, *Biblioteca portativă*, VIII, p. 209.

întreaga operă de legiferare a limbii fiind privită — în cel mai autentic spirit iluminist — drept o „filosofie".

„Domnilor filosofi ai romînilor ! — exclamă Bariț — cînd vă veți da sentenție fixă pentru limba noastră ?" [96].

Idealistă, de loc istorică, provocînd apariția tuturor sistemelor lingvistice abstracte și artificiale care au circulat în cultura noastră în secolul al XIX-lea, concepția iluministă despre „cultivarea" limbii nu este mai puțin esențială pentru constituirea întregii teorii a „renașterii" culturii romîne. Ca atare, ea a jucat un considerabil rol progresist. Ideea „cultivării" limbii reprezintă punctul prim și esențial al programului cultural, iluminist, el epocii. Conducînd în mod efectiv acțiunea de „cultivare" a limbii, începută stăruitor în această perioadă, ea orientează cea dintîi inițiativă importantă de „regenerare" pe care o întreprinde cultura romînă, în plin proces de restructurare pe noi baze ideologice, antifeudale. În sfîrșit, ea deschide drum unei întregi critici a „barbariei" vechii limbi și ortografii romîne, capitol de proporții al spiritului critic iluminist în cultură. Dar această contribuție, la fel de importantă și de calitate progresistă egală, cere, pentru a fi bine pusă în lumină, o cercetare specială.

[96] [G. Bariț], *op. cit.*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură", nr. 1, 4 ianuarie 1841, p. 8.

NEOLOGISMELE ÎN PRIMELE RELAȚII DE CĂLĂTORIE ROMÎNEȘTI

DE

MIRELA TEODORESCU

Cercetările făcute pînă în prezent au subliniat importanța pe care o prezintă, pentru istoria limbii romîne literare, lucrarea lui Dinicu Golescu *Însemnare a călătoriei mele.* Întreprinsă în anii 1824—1826 într-o serie de țări din centrul Europei, călătoria îl pune în contact pe boierul muntean cu realități noi, necunoscute lui. De aici necesitatea folosirii unui număr mare de cuvinte noi, aparținînd celor mai diverse domenii ale vieții materiale și spirituale.

Neologismele utilizate de D. Golescu în paginile jurnalului său reflectă orientarea generală a limbii romîne literare din primele decenii ale secolului trecut. Este vorba de începutul procesului de modernizare a limbii romîne literare, proces în care un rol important îl are introducerea masivă de cuvinte noi din limbile de cultură ale epocii (franceză, germană, rusă, latină), paralel cu ieșirea din circulație a unor termeni de origine grecească sau turcă.

S-a crezut multă vreme că lucrarea lui Dinicu Golescu este cea dintîi din seria relațiilor de călătorie apărute spre mijlocul secolului al XIX-lea. Este meritul lui N. Iorga de a fi semnalat existența unor jurnale de călătorie scrise cu cîteva decenii mai înainte (la sfîrșitul secolului al XVIII-lea) și care anunță, prin unele aspecte, opera lui D. Golescu[1]. Deși redactate fără intenția de a fi publicate și conținînd, în unele cazuri, notații disparate, aceste modeste însemnări au importanța lor pentru cercetătorul limbii romîne de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, mai ales în ceea ce privește pătrunderea și adaptarea neologismelor. Acesta este motivul pentru care ne-am oprit asupra lor.

---

[1] Vezi N. Iorga, *Istoria literaturii romînești în veacul al XIX-lea*, vol. I, București, 1907 p. 88—89.

Cercetarea noastră se bazează pe următoarele lucrări :

1) Jurnalul de călătorie al călugărului Venedict, egumenul mănăstirii Moldoviţa, intitulat *Mergerea drumului nostru din Moldova la Petruburhu precum arată în jos, let. 1769* şi publicat aproape în întregime de Mihail Kogălniceanu în *Arhiva romînească* (ediţia a II-a, tom I, Iaşi, 1860, p. 250 — 262).

Memorialul cuprinde date asupra călătoriei întreprinse în Rusia în 1769 — 1770 de o delegaţie moldovenească alcătuită din trei călugări : Venedict, Vartolomeu Măzăreanu, egumenul mănăstirii Solca, Inochentie, episcopul Huşului, şi din doi boieri : Enacachi Milo şi Ioniţă Paladi. Scopul călătoriei era, aşa cum rezultă din jurnal, obţinerea unui ajutor (în cărţi şi odoare bisericeşti) pentru mănăstirile moldoveneşti. Relatările lui Venedict sînt sumare şi se opresc de obicei asupra unor aspecte nesemnificative. Un loc mai însemnat îl ocupă descrierea oraşelor Kiev, Moscova, Petersburg şi a diverselor ceremonii, bisericeşti sau de la curte, la care autorul a luat parte împreună cu delegaţia moldoveană.

2) A doua lucrare de care ne ocupăm, intitulată *Înştiinţare* [2], este numai într-o anumită măsură un jurnal de călătorie. Ea reprezintă o precuvîntare la o condică a mănăstirii Solca, redactată de Vartolomeu Măzăreanu. În acest cuvînt introductiv, Măzăreanu dă unele amănunte despre călătoria făcută în Rusia în 1769 — 1770 împreună cu călugărul Venedict.

3) A treia lucrare pe care o avem în vedere este *Călătoriile în Rusia ale preotului bănăţean Mihail Popovici* (1770 — 1771), publicate de N. Iorga (Arad, 1901). Autorul acestui memorial, originar din Sîn-Miclăuş (Banat), porneşte şi el în Rusia pentru a obţine din partea împărătesei Ecaterina a II-a ajutor în cărţi şi odoare bisericeşti (în aceeaşi perioadă cînd Moldova era reprezentată la Petersburg de persoanele mai sus amintite, iar Ţara Romînească, de mitropolitul Grigorie, aflat în fruntea unei delegaţii de boieri). Itinerariul preotului bănăţean este acelaşi cu al călugărilor moldoveni.

4) Am ţinut de asemenea seamă de scrisorile boierului oltean Barbu Ştirbei, plecat la Karlsbad în anii 1796—1797 [3]. Atent la tot ceea ce observa în cursul călătoriei (la Budapesta, Viena, Karlsbad, Praga, Lipsca), el îşi informează corespondentul (negustorul Hagi Pop din Sibiu) şi face acest lucru folosind din abundenţă neologismele [4].

Diferite ca întindere şi ca manieră de redactare, memorialele înşirate mai sus, opere ale unor cărturari, reflectă nu numai apartenenţa autorilor la diverse arii dialectale, ci şi gradul lor de cultură.

---

[2] Publicată tot de Mihail Kogălniceanu în *Arhiva romînească*, ed. a II-a, tom I, Iaşi, 1860. p. 263—268.

[3] *Un boier oltean la Karlsbad în 1796—1797. Călătoria lui Barbu Ştirbei în Apus*, de N. Iorga. Extras din „Analele Academiei Romîne", seria II, tom XXIX, Memoriile secţiunii istorice, Bucureşti, 1906.

[4] O parte din neologismele cuprinse în scrisorile lui Barbu Ştirbei şi în jurnalul lui Mihail Popovici au fost semnalate de Aurel Nicolescu în lucrarea *Observaţii asupra neologismelor din Însemnare a călătoriei mele*, publicată în *Contribuţii la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, vol. II, Bucureşti, 1956, p. 25—26.

Cel mai modest dintre toți pare a fi fost Mihail Popovici, „un biet preot fără multă învățătură, care știa sîrbește, învățase literele grecești, știa și pe cele latine"[5]. Din relatarea călătoriei făcute în Rusia reiese că Popovici avea și cunoștințe de limbă rusă și maghiară (unele pasaje sînt redactate în aceste limbi).

Spre deosebire de modestul preot bănățean, Vartolomeu Măzăreanu este unul dintre reprezentanții de frunte ai culturii românești de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Bun cunoscător al limbilor slavonă și rusă, el e autorul unor traduceri de cărți religioase și laice. În cursul expunerii, Vartolomeu Măzăreanu folosește o frază amplă, exprimîndu-se într-o limbă aleasă, lipsită de elemente regionale.

Despre Venedict nu avem informații sigure. Cunoștea și el limba rusă și, poate, slavona.

O orientare diferită, pînă la un punct, de antecesorii săi, în cunoașterea limbilor străine, o dovedește călătorul oltean. Pe lîngă cunoașterea limbii grecești, firească la o persoană de condiția sa, Știrbei citea franțuzește și chiar italienește. El se arată a fi un lector asiduu al „gazeturilor" franceze ale vremii sale. Din scrisori rezultă în plus că, în timpul călătoriei îndelungi făcute în Apus, a reușit să-și însușească unele elemente de limbă germană.

Datele acestea sumare asupra culturii celor patru călători explică în parte felul în care ei vor recepta și utiliza neologismele. În această privință, scrisorile lui Știrbei care călătorește în apusul Europei sînt comparabile, sub raportul neologismelor, cu relatările celor trei preoți, plecați cam în aceeași epocă spre răsărit.

Dăm în continuare, în ordine alfabetică, o listă a neologismelor[6] întîlnite în jurnalele de călătorie descrise mai sus, urmînd să aruncăm apoi o privire de ansamblu asupra întregului material.

În cadrul glosarului am reconstituit forma de nominativ singular ori de cîte ori a fost posibil. În cazurile cînd neologismele sînt înregistrate în relațiile de călătorie numai la plural și singularul nu se poate reconstitui cu certitudine, cuvintele respective au fost trecute în listă cu forma de plural.

Am socotit necesară glosarea termenilor și ilustrarea lor prin cîte un citat, dat fiind faptul că în numeroase cazuri avem a face cu cuvinte polisemantice.

Neologismele cuprinse în lista noastră au fost confruntate cu *Dicționarul Academiei* aflat în manuscris la Institutul de lingvistică din București. Confruntarea s-a făcut, de asemenea, cu lucrarea acad. Al. Rosetti și B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, București, 1961, precum și cu materialul cuprins în studiile publicate în cele trei volume de *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea.*

---

[5] N. Iorga, *Călătoriile în Rusia ale preotului bănățean Mihail Popovici...*, p. 4.

[6] Nu am înregistrat decît cuvintele semnalate pentru prima oară în lucrări datînd din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, (cu excepția lui *hinteu* și *grof*, atestate și în *Anonimus Caransebesiensis*).

La sfîrşitul fiecărui articol am notat cele mai vechi atestări găsite în materialele cercetate şi am specificat cazurile cînd un termen nu este semnalat în nici una din lucrările consultate şi nici în manuscrisul *Dicţionarului Academiei* [7].

A

armie s.f. „armată" : *Numita monastire se afla la mari greutăţi şi dări la armia turcească.* M. 263 ; vezi şi 264 (de 3 ori).
Atestări : N. Costin, *Let.* II, 67/6 (*armia*) ; Zilot, *Cron.*, apud *HEM*, 1708 (*armia*).

audienţie s.f. „audienţă" : *Am fost duşi la audienţie, la împărăţie.* V. 253.
Atestări : A. *Uricariul, Let.* II, 154/8 (*audienţie*) ; Ienăchiţă Văcărescu, apud *ILRL*, I, 433 (*audienţă*).

B

bal s.n. „petrecere cu dans" : *Au făcut un bal foarte frumos.* Ş.8.
— Pl. : *baluri* Ş.9.
Atestări : Ienăchiţă Văcărescu, apud Odobescu, I, 281 (*balul*) ; *LB*, apud *ILRL*, I, 386 (*bal*).

banco-ţedulă s.f. „bancnotă" : *Am primit şi banco-ţedula.* Ş.7. *Atestări* : Furnică, *I.C.*, 258 (*banco-ţidule*).

bareă s.f. pl. „ambarcaţie de dimensiuni mici" : *O barcă lungă de 36 de paş era pe neşte holde.* P. 11.
— Pl. : *barce* P. 11.
Atestări : Donici, *F.* II, 16 (*barce*) ; C. Negruzzi, II, 192 (*barcă*).

---

[7] Majoritatea abrevierilor din cuprinsul lucrării sînt cele folosite în *Dicţionarul Academiei*, Bucureşti, 1913.
Pe lîngă acestea mai apar următoarele abrevieri :

Byck, *V.* = J. Byck, *Vocabularul ştiinţific şi tehnic în secolul al XVIII-lea*, în „Studii şi cercetări lingvistice", 1954, nr. 1—2, p. 31—43.
C. I — III = *Contribuţii la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, vol. I—III, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1956, 1958, 1962.
Gáldi = Ladislas Gáldi, *Les mots d'origine néogreque en roumain, à l'epoque des Phanariotes*, 1939.
ILRL = Al. Rosetti, B. Cazacu, *Istoria limbii romîne literare*, vol. I, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1961.
M = Vartolomeu Măzăreanu, *Înştiinţare*, în *Arhiva romînească*, subt redacţia lui Michail Kogîlnicean, tom I, ediţia a doua, Iaşi, 1860, p. 263—268.
Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei* = Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*. Ediţie îngrijită, cu glosar, indice şi o introducere de Iorgu Iordan, Bucureşti, ESPLA, 1955.
P = *Călătoriile în Rusia ale preotului bănăţean Mihail Popovici (1770—1771)*, publicate de N. Iorga, Arad, 1901.
Ş = *Un boier oltean la Karlsbad în 1796—1797. Călătoria lui Barbu Ştirbei în Apus*, de N. Iorga. Extras din „Analele Academiei Romîne", seria II, tom. XXIX, Memoriile secţiunii istorice, Bucureşti, 1906.
V = Venedict, egumenul mănăstirii Moldoviţa, *Mergerea drumului nostru din Moldova la Petruburhu, precum arată în jos, let. 1769*, în *Arhiva romînească*, subt redacţia lui *Michail Kogîlnicean*, tom. I, ediţia a doua, Iaşi, 1860, p. 250—262.

baron s.m. „titlu de nobleţe intermediar între viconte şi cavaler" : *Un baron ce-l aveam prieten.* Ş.5 ; vezi şi P. 38.
— Pl. : *baroni* Ş.8.
Atestări : Şincai, *Hr.* II, 52 (*baronilor*) ; D. Golescu, apud *C.* II, 39 (*baron*).

batistă s.f. „bucată de pînză folosită pentru şters nasul sau faţa". *O cămaşă brănişor şi o batistă... nu mi-au venit.* Ş. 14.
Atestări : Odobescu, la *TDRG* (*batiste*) ; Eminescu, N. 18 (*batistă*).

bibliotecă s.f. „colecţie de cărţi" : *Biblioteca împărătească.* V. 257.
Atestări : *LB*, apud *ILRL*, I, 386 (bibliotecă) ; D. Golescu, *Î.*, în C. II, 39 (*bibliotică*).

C

canal s. „şanţ prin care comunică apele a două bazinuri" : *Am mersă... la sfinţirea apei, la locul ce să chiamă canal.* P. 29.
Atestări : *LB*, apud *ILRL* I, 386 (*canalu*) ; Golescu, *Î.*, 131 (*canaluri*) ; la Byck, *V.*, 39, este trecut printre cuvintele care apar în secolul al XVIII-lea.

canarii s.pl. „păsări cîntătoare cu pene galbene" : *Canarii cu fel de fel de pene împodobiţi.* V. 256 (de două ori). *Atestări* : Iorga, *S.D.* VIII, 28, a. 1793 (*canari*) ; C. Negruzzi, II, 301 (*canarul*).

cartine s.pl. „tablouri, planşe" : *Cartine bisericeşti şi istoriceşti.* V. 256.
Cuvîntul nu a fost atestat.

cavaleri s.pl. „rang de nobleţe" : *Toţ oameni mari, prinţipi, grofi, baroni şi cavaleri.* Ş.8 ; vezi şi V. 254.
Atestări (cu alt sens) : Dumitrache, 414 (*cavalerilor*) ; C. Negruzzi, I, 36 (*cavalerilor*).

comédie s.f. „spectacol de teatru" : *Nelipsit sînt de la comédii şi de la baluri.* Ş. 9 ; vezi şi 6, P. 27.
— Pl. : *comédii*, cf. supra.
Atestări : D. Cantemir, apud *ILRL*, I, 316 (*comedie*) ; Ienăchiţă Văcărescu, apud Odobescu, I, 304 (*comedii* „piese de teatru cu subiect şi deznodămînt vesel").

comnată s.f. „încăpere, locuinţă (?)" : *37 cărţi... chiar din comnata împărătească ni s-au dat.* M. 268.
Cuvîntul nu a fost atestat.

conte s.m. „titlu de nobleţe intermediar între viconte şi marchiz" : *Va veni pe joi conte Panin.* V. 259 (de două ori) ; vezi şi 260, 261.
Atestări : Dumitrache, 383 (*conte*) ; *Uricariul*, VII, 239, a. 1866 (*contele*).

conşcamar s. „panopticum" : *Am fost la conşcamar.* V. 257.
Atestări : În forma *cuţcamăr*, cuvîntul este atestat în *Călătoriile călugărului Chiriac de la mînăstirea Secul*, scrise în 1840—41 şi 1851 şi publicate de G.Giuglea, Bucureşti, 1936, p. 125.

contumaţă s.f. „carantină, lazaret" Ş. 5.
Atestări : Dionisie, *C.*, 206 (*contromaţia*).

curier s.m. „persoană însărcinată să ducă la destinaţie corespondenţa, mesaje etc. ; poştă" : *Au sosit curierul în Sin Petersburg cu veste bună de bucurie.* P. 16 ; vezi şi 26.
Atestări : Dumitrache, 54 (*curierilor*) ; Dionisie, *C.*, 199 (*corier*).

D

danimarc s.m. „ţara danezilor, Danemarca" : *Solul inglezului şi a danimarcului.* V. 259.
Cuvîntul nu a fost atestat.

dărjava s.f. „sferă de aur cu o cruce deasupra, emblemă a puterii unui monarh" : *Toate podoabele şi lucrurile cu nespusă iscusire cum şi corona cea mare şi cea mică şi schiptru şi dărjava.* V. 254.
Cuvîntul nu a fost atestat.

deputaţi s.pl. „delegaţi, soli" : *Am fost trimişi deputaţi la Sanct Petersburg.* M. 264; vezi şi P. 20.
Atestări : *Uricariul*, I, 171, a. 1774 (*deputaţi*); Golescu, *Î.*, 21 (*deputaţi*).

dilijanţă s.f. (şi în forma *dilijanţ*, Ş. 14, de două ori), „diligenţă, trăsură mare care transporta călători şi bagaje" : *Să-mi trimiţi pe Costandin băiatul cu dilijanţul, plătind dumneata la dilijanţă până aici.* Ş. 14 (de două ori); vezi şi 6.
Atestări : Caragiale, la *CADE* (*dilijenţa*); Ispirescu, la *CADE* (*diligenţă*).

drot s. „sîrmă" : *Oasăle omului toate înşirate pe drot.* P. 13.
Atestări : *Economia*, 191/3 (*drot*); Reteganul, *P.*, V, 81 (*drot*).

duca s.m. „duce, titlu de înaltă noblețe în unele ţări" : *Au venit şi prinţipu de Corlandiia, adecă duca.* Ş.8.
Atestări : *Mag. ist.*, 113/17 (*ducs*); Ienăchiţă Văcărescu, la *TDRG* (*duca*).

ducheză s.f. „ducesă" : *Au venit şi prinţipu de Corlandiia, adecă duca, cu ducheza.* Ş. 8.
Atestări : Macedonski, *O.*, I, 375 (*ducesă*); C. Petrescu, *Î.*, II 55 (*ducesă*).

E

ecselenţiile s.f. „titlu acordat, în unele ţări, marilor demnitari de stat" : *M-am pomenit cu Ecselenţiia Sa aci la gazdă".* Ş. 6 (de două ori); vezi şi 9.
Atestări : *ecţelenţie*, atestat în 1782 la Gáldi, 83; D. Golescu, apud. *C.* II, 42 (*ecselenţiie*).

englez s.m. 1) „persoană care face parte din populaţia de bază a Angliei" : *Îmi zicea englezul ca să-i-l dau lui.* Ş. 5 (de patru ori); 2) „ţara englezilor, Anglia" (şi în forma *inglez*, V. 259) : *Au fost şi însuşi împărăteasa şi marele cneaz Pavel Petrovici şi solul Englezului.* V. 255.
Atestări : Ţichindeal, la *G.C.R.* II, 214/26 (*englezu*); Mehedinţi, *P.*, 22 (*englezii*).

F

fazan s.m. „pasăre, *Phasianus*" : *Mai sînt şi nişte paseri ce le zic fazani.* V. 256.
— Pl. : *fazani*, cf. supra.
Atestări : Odobescu, III, 138 (*fazani*).

feldmarşal s.m. (şi în forma *feldmareşal*, P. 36) „gradul militar cel mai înalt în unele ţări" : *L-au miluit împărăţia cu cinstea de feldmarşal.* V. 262; vezi şi 259, P. 9.
Atestări : Neculce, *Let.* II, 429/30 (*feldmarsal*); Belḑiman, *Let*[2]. III, 340 (*feldmarşal*).

flot s.n. „flotă" : *Biruinţa ce au făcut flotul la Morea.* V. 257; vezi şi 254.
— Pl. : *floturile* P. 23, 25.
Atestări : N. Costin, *Let.* II, 66/34 (*flotele*); Alexandrescu, *M.*, 27 (*flotele*).

fote s. „focă" : *Iaste un peşte anume fote.* P. 34.
Cuvîntul nu a fost atestat.

franţozi s.m.pl. „francezi" : *Am fugit de la Beci de frica franţozilor.* Ş. 14 (de două ori).
Atestări : D. Golescu, *Î.*, 76, 145 (*franţoz*).

franțuzese adj. „francez" : *Cîntări multe franțuzești.* V. 259 ; vezi și P. 25.
— Fem. sg. : *franțozască* Ș.4.
Atestări : Russo, *S.*, 80 (*franțuzească*).

furier s.m. „militar cu funcția de secretar în cancelaria unei unități militare" : *Ne-au purtat prin casele și cămările împărătești Petru Ivanovici Gof, furier.* V. 254.
Atestări : N. Costin, *Let.* II, 73/18 (*furieri*).

G

gazet s.n. „ziar" : *Înștiințare din gazetul franțuzesc.* P. 25 (de două ori).
— Pl. : *gazeturi* (P. 16 ; Ș. 9), *gazături* (Ș. 11, 15).
Atestări : A. *Uricariul, Let.* II, 149/23 (*gazeturi*) ; *LB*, apud *ILRL* I, 386 (*gazetă*).

gazetar s.m. „persoană care vinde gazete" : *Cere și iertăciune gazetaru.* Ș. 9.
Atestări : Eminescu, *I.V.*, 35 (cu sensul, curent astăzi, de „ziarist").

gnut s. „cnut" : *L-au bătut cu gnutul.* V. 258 (de trei ori).
Atestări : Neculce, *Let.* II, 395 (*cnutul*).

gobernator s.m. „guvernator" : *Au luat în robie și pe gobernatorul Sarascher.* P. 21.
Atestări : Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, glosar (*gubernat*) ; Molnar, *Ec.*, apud *ILRL*, I, 366 (*gubernator*).

graf s.m. „conte" : *Am mers și la graf Sora.* Ș. 6 ; vezi și P. 47, 48 ; V. 251, 261, 262 ; M. 265 (de trei ori).
Atestări : Cantemir, *Hr.*, apud *ILRL*, I, 311 (graful) ; Golescu, *Î.*, apud *C.*, II, 44 (*grafu*).

grof s.m. „conte, nobil" : *Prieteșug cu mulțime de grofi și de prinți am făcut.* Ș. 8 (de două ori) ; vezi și P. 18, 30.
Atestări : *Anon. Car.* (*grof*) ; Neculce, la *TDRG* (*grof*).

grofoaie s.f. „soția unui grof" : *M-a luat o grofoaie cu carăta.* Ș. 6.
Scris : *grofoe.*
Atestări : Reteganul, la *TDRG* (*grofoae*).

H

hinteu s.n. „trăsură, caleașcă" : *Am mers la mănăstire în hinteu.* P. 30.
Atestări : *Anon. Car.* (*hinteŭ*) ; Iorga, *S.D.*, XII, 98, a. 1778 (*hinteu*).

I

imperatriță s.f. „împărătească" : *Doamnei noastre imperatriții Ecaterinii.* M. 264 ; vezi și 265 (de șase ori), 266, 267 (de două ori) ; P. 26.
Atestări : Canta, *Let.* III, 179/12 (*imperatriță*).

inperio s. „imperiu" : *Au fost mai mult de șasă sute de la inperio.* Ș. 10.
Atestări : Drăghici, *R.*, 29 (*imperie*) ; *Uricariul*, X, 365, a. 1866 (*imperiului*).

Î

înbasador s.m. (și în forma *anbesador*, Ș. 9) „ambasador" : *Este un înbasador de la Șpaniia, de la care am cunoscut multă dragoste.* Ș. 7 (de două ori).
Atestări : Ienăchiță Văcărescu, apud *ILRL*, I, 433 (*ambasadorul*) ; *Uricariul*, I, 184/17, a. 1869 (*ambasadorele*).

înrîngerie s.f. „seră" : *Așijdere și înrîngerie, adecă grădina de iarnă.* V. 256.
Atestări : D. Golescu, *Î.*, 120 (*orangerie*).

L

laghere s.pl. „tabere" : *În 17 minute ale lor laghere toate le fac gata.* P. 16.
Atestări : Ienăchiță Văcărescu, la *TDRG* (*loagher*) ; Șincai, *Hr.*, III, 247/6 (*lagher*).

lăzăret s.n. „lazaret ; loc izolat destinat să găzduiască și să țină în carantină oameni și mărfuri care provin din regiuni infectate" : *Cutia care este în lăzăret.* Ș. 13 (de două ori) ; vezi și 5.
Atestări : Iorga, *S.D.*, XII, 53, a. 1750 (*lăzăretul*) ; *Uricariul*, I, 243, cf. IV, 120, a. 1815 (*lazaretur*ile).

liftice s.pl. „lectice, un fel de paturi sau scaune purtate de oameni și folosite ca mijloace de locomoție" : *Șezînd în liftice am venit iarăși la Petersburg.* V. 260.
Atestări : N. Costin, *Let.*, II 96/28 (*leftica*) ; D. Cantemir, *Hr.*, 231 (*lectică*).

M

madamă s.f. „doamnă" : *Recomendațiia ce mi-au făcut la madama.* Ș. 9 ; vezi și 7.
Atestări : Beldiman, *O.*, *15/12* (*madamă*) ; Ghica, *S.*, 62 (*madamei*).

mînistrii s.m. pl. „membri ai guvernului" : *Imperatrița și toți ministrii, gheneralii și arhiepiscopii.* P. 26 (de două ori).
Atestări : E. Kogălniceanu, *Let.* III, 240/15 (*ministrii*) ; I. Budai-Deleanu, *Ț.*, apud *ILRL*, I, 412 (*ministru*).

minute s.pl. „unitate de măsură a timpului, egală cu a 60-a parte dintr-o oră" : *În 17 minute ale lor laghere toate le fac gata.* P. 16.
Atestări : Cantemir, *Ist.*, 249 (*minute*) ; Iancu Văcărescu, apud *ILRL*, I, 447 (*minut*).

molebin s. (și în forma *moleban* P. 17, *molebanie* P. 27) „rugăciune" : *După liturghie ne-am îmbrăcat la molebinul adecă paraclisul ce se face mulțemire lui Dumnezeu pentru nașterea împărătesii.* V. 254 ; vezi și 256, 262.
Atestări : Beldiman, *T.R.*, 15 (*moleben*) ; *Uricariul*, VIII, 191, a. 1834 (*molebin*).

monedă s.f. „ban de metal sau de hîrtie" : *L-am învățat pe Dragomir ce monedă de bani să ceară.* Ș. 5.
Atestări : *A. Uricariul*, *Let.* II, 183/14 (*monede de bani*) ; Dionisie, *C.*, 166 (*moneda banilor*).

muștră s.f. (și în forma *mustră* P. 16) „instrucție" : *La a lor rînduială de muștră foarte minunat să purta.* P. 9. *Atestări* : Dionisie, *C.*, 169 (*mustrele*) ; Alecsandri, *T.*, 4 (*muștru*).

a se muștrului vb. „a face instrucție ; a instrui cu asprime" : *Privea la polc cum să muștruluia.* P. 30.
Atestări : I. Ghica, la *TDRG* (*muștrului*), cu alt sens ; Ispirescu, *L.*, 175 (*muștruluia*).

muzică s.f. „orchestră" : *Cîntă muzica.* Ș. 7.
— Pl. : *muzici*, Ș. 7 și *muzice* Ș. 9, cu sensul „instrumente muzicale" : *Ofițeri foarte împodobiți răsunînd cu feliuri de muzice, trîmbițe și cu tobe aurite.*
Atestări : Radu Popescu, în *Mag. ist.*, IV, 140/18 (*muzicile*) ; Gheorgachi, *Let.* III, 304/1 (*muzică*).

N

nasleadnic s.m. „urmaș, moștenitor" : *Nasleadnicul adecă diadohul mare cneaz Pavel Petrovici.* V. 254 ; vezi și P. 29.
Cuvîntul nu a fost atestat.

O

ofițieri s.pl. (și în forma *ofițiri*, P. 9, 21) „ofițeri" : *Era și alți mulți ofițieri.* Ș. 6.
Atestări : Neculce, *Let.* II, 287/13 (*ofițer*) ; Dionisie, *C.*, 169/9 (*ofițirii*).

order s.m. „ordin" : *Orderu către măria sa gheneralul-maior Carsacovu.* P. 33.
Atestări : *Uricariul*, XXI, 211, a. 1771 (*ordin*) ; *Cal. man.*, 26 (*orderul*).

P

pachet s.n. „unul sau mai multe obiecte înfășurate într-o învelitoare de protecție și legate" : *Trimițîndu-mi cu dilijanțul un pachet cu lucrurile ce am cumpărat la Lipsca.* Ș. 14 (de două ori).
Atestări : *Uricariul*, VII, 224, a. 1833 (*pacheturile*) ; C. Negruzzi, I, 55 (*pachet*).

palatin s.m. „guvernator al unui comitat (?)" : *Era să merg și la palatinul.* Ș.7.
Atestări : Stamati, *D.*, s.v. ; C. Negruzzi, I, 177 (*palatin*).

palaturi s.pl. „clădiri somptuoase" : *Îmblat-am prin palaturile cele de pe -npregiurul grădinii.* V. 256.
Atestări : *GCR*, II, 39/5, a. 1747 (*palat*) ; *Mineiul*, 1776, 144/1/2 (*palaturile*).

păpăgai s.pl. „papagali" : *Sînt și paseri, păpăgai și corbi de Anglie.* V. 256.
Atestări : Cantemir, *Ist.*, 63 (*papagaia*) ; *Uricariul*, III, 16, cca. 1750 — 1760 (*papagalii*).

persoane s.pl. „ființe omenești, indivizi, inși" : *Cu acest fel de persoane am făcut prieteșug.* Ș. 10 ; vezi și P. 21.
Atestări : Iorga, *S.D.*, XII, 82, a. 1786 (*persoana*) ; *B.V.*, III, 31, a. 1811 (*persoana*).

pișcoturi s.n.pl. „biscuiți, pesmeți" : *O oca pișcoturi.* Ș.4.
Atestări : Iorga, *S.D.*, VIII, 10, a. 1784 (*pișcoturi*), VIII, 21, a. 1791 (*pișcoturi*).

plaț s. „piață (?)" : *Fiind poteaha... gătită în plațul polăților împărătești.* P. 27.
Atestări : I. Ionescu, *M.*, 595 (*plațurile*, „locuri de casă") ; Contemporanul, S. II, 1949, nr. 126, 8/3 (*pleaț* „piață").

porțioane s.pl. „porții, doze" : *Patruzeci de porțioane de doftorii.* Ș. 4.
Atestări : T. Papahagi, *CL.*, cf. Valian s.v. (*porțión*).

poștă s.f. (și în forma *postă*, V. 252) 1) „serviciu de transport pentru călători și corespondență" : *De nu va umbla poșta acolo.* Ș. 5 ; vezi și 12, 15 ; 2) „loc de popas, han, stație de cai" : *La poște sau la birturi cu zor vrea să mă scoale să plec.* Ș.5.
— Pl. : *poște* Ș. 5.
Atestări : cu sensul 1 : Kog. *Let.* III, 256/7 (*posta*) ; Iorga, *S.D.*, VIII, 36, a. 1799 (*poștii*) ; cu sensul 2 : *GCR*, II, 221/26, a. 1818 (*pocită*).

poteahă s.f. „petrecere, serbare" : *Seara am fost la poteahă la mănăstire, cu foc.* P. 30 (de două ori) ; vezi și 27.
Cuvîntul nu a fost atestat.

prefect s.m. „supraveghetorul și îndrumătorul instrucțiunii și educației într-un institut (școală, seminar)" : *Acolo Isaia arhimandritul, precum la poartă prefectul Ventamin, i-au făcut didahie.* P. 19.
Atestări : A. Pann, apud *C.* I, 37 (*prefect*).

presustvie s.f. „pretoriu (?)" : *Am mers în biserică, în curtea împărătească unde au fost în presustvie nasleadnicul, adecă diadohul mare cneaz Pavel Petrovici.* V. 254.

Atestări : C. Negruzzi, la *TDRG* (*presudstvii*) ; *Cod. Car.*, la *TDRG* (*presusdvie*).

prinţese s.f.pl. (şi în forma *prinţeze*, Ş. 10, de două ori) „principese" : *Aici sînt mai mult de opt sute prinţipi şi prinţese.* Ş. 9.
Atestări : Barcianu, cf. Alexi s.v. (*princesă*).

prinţi s.m.pl. „principi" : *Prieteşug cu o mulţime de grofi şi prinţi am făcut.* Ş.8.
Atestări : Alexandrescu, *M.*, 167 (*prinţe*) ; Bălcescu, *M.V.*, 413 (*prinţ*).

prinţip s.m. „principe" : *Pirmont este sub stăpînirea prinţipului Baadeni.* Ş. 9 ; vezi şi 8.
— Pl. : *prinţipi* Ş., 8 ; vezi şi 9 (de două ori). *Atestări* : Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, glosar (*prinţip*) ; *Mag. Ist.*, I, 160/22 (*prinţip*).

privileghii s.pl. (şi în forma *preveleghii*, P. 46, de două ori) „acte prin care se acordă un avantaj" : *Vă trimitem privileghii aşezate şi întărite cu bune temeie de statornicie.* P. 47 ; vezi şi P. 46 (de două ori).
Atestări : Cantemir, *Ist.*, 169 (*privileghiile*) ; Radu Popescu, în *Mag. Ist.*, IV, 44 (*privileghii*).

provizion s. „comision, remiză ; garanţie" : *Mi-ai scris că nu sînt toţi ca dumneata să dea bani făr'de provizion.* Ş. 12.
Atestări : Iorga, *S.D.*, XII, 115, a. 1792 (*provezonu*) ; Panţu, *Pr.*, 49 (*proviziune*).

pud s.n. „unitate de măsură egală cu 16,38 kg" : *4000 de puduri de praf au aprins.* P. 22.
— Pl. : *puduri*, cf. supra.
Atestări : *Uricariul*, X, 271, a. 1848 (*puduri*).

R

răitari s.m.pl. „cavaleri, călăreţi" : *Am privit mustra carasirilor sau răitarilor".* P. 16.
Atestări : D. Eclesiarhul, la *TDRG* (*răitari*).

recomendaţiie s.f. „scrisoare sau orice alt mijloc folosit pentru a recomanda pe cineva" : *Foarte îi mulţumesc de recomendaţiia ce mi-au făcut la Madama.* Ş.9.
— Pl. : *recomendanţii* Ş. 7.
Atestări : Beldiman, *T.R.*, 103/4 (*recomandaţii*) ; *B.V.*, III, 550, a. 1827 (*recomendaţie*).

reţetă s.f. „prescripţie medicală". Ş. 4.
— Pl. : *răţătele* Ş. 15.
Atestări : D. Cantemir, *Ist. ier.*, apud *ILRL*, I, 328 (*reţeta*).

rezedinţie s.f. „reşedinţă" : *Arhiepiscopul au zis că milostivă şi blagoslovind la mulţi ani apoi în rezedinţie.* P. 19.
Atestări : Iorga, *S.D.*, XII, 52, a. 1749 (*rezedenţia*).

rum s.n. „rom" : *Vutcă franţozască ce să cheamă rum.* Ş. 4.
Atestări : I. Ghica, apud *C.* II, p. 170 (*rum*).

S

sallă s.f. „încăpere spaţioasă" : *Salla cea mare cu toţi păreţii şi uşile de oglinzi.* V. 254 (de două ori).
Atestări : Ienăchiţă Văcărescu, *Ist.*, apud *ILRL*, I, 433 (*sale*, pl.) ; Ţichindeal, *F.*, 94/7 (*sală*).

seminarişti s.m.pl. „elevi ai unui seminar" : *I-au făcut didahie apoi trei seminarişti latineşte.* P. 19.

Atestări : Iorga, *L.*, II, 253 (*seminarist*) ; Galaction, *O.*, I, 10 (*seminarist*).

sesiie s.f. „consfătuire, conferință" : *Cînd au fost sesiia de domni moschicești și turcești la Focșani.* P. 34.

Atestări : Marian, *O.*, I, 134 (*sesie*) ; Pamfile, *Cer.*, 59 (*sesia*).

sinior s.m. „domn" : *Sinior Molnari.* Ș. 7 (de două ori) ; vezi și 4.

Cuvîntul nu a fost atestat.

soveatnic s.m. „sfătuitor" : *La feldmareșalul Romențov cnez, ca pre un bun soveatnic avîndu-l spre folosul țării.* P. 39.

Cuvîntul nu a fost atestat.

staranie s.f. „străduință" : *Prin staranía preotului de curte... ne-au purtat prin casele... împărătești.* V. 254.

Cuvîntul nu a fost atestat.

stoliță s.f. „capitală" : *Călătorim spre stolița Moscului.* V. 252.

Atestări : Neculce, la *TDRG* (*stoliță*).

svedū s. m. „suedez" : *Bătăliile cu svezii.* V. 254; vezi și P. 30.

— Pl. : *svezii*, cf. supra.

Atestări : A. *Uricariul*, la *GCR* II, 18/15, a. 1716 (*șvezilor*) ; Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, glosar (*șved, sfed*)

Ș

șpațiri s. „plimbare" : *Facem șpațiri pă la grădini.* Ș. 7.

Atestări : *Doine*, 113 (*șpațir*) ; Bibicescu, *P.P.*, 366 (*șpațir*).

T

talienese adj. „italienesc" : *Cîntări multe franțuzești și talienești.* V. 259.

Cuvîntul nu a fost atestat (dar cu siguranță este destul de vechi în limbă).

talienește adv. „italienește" : *Știu cîtevaș talienește.* Ș.9.

Atestări : Dens., *Ț.H.*, 180 (dar cuvîntul trebuie să fi pătruns în limbă încă din secolul trecut).

Ț

țeremonie s.f. (și în forma *țerimonie*, V. 261—262) „solemnitate, fast" : *Joi au fost mare țeremonie la Bogoiatvlenschii Monastir.* V. 253 (de două ori) ; vezi și 255 (de trei ori, 257 de două ori).

— Pl. : *țiromonii* „forme de politețe, de deferență, făcute cu oarecare solemnitate" : *M-am pomenit cu ecselențiia sa aci la gazdă... făcîndu-mi destul țiromonii.* Ș. 6 (de două ori).

Atestări : cu sensul „solemnitate, fast" *Let.* II, 154/12 (*țeremonii*), II, 257/29 (*țeremonie*) ; cu sensul „forme de politețe" : Cantemir, *Ist.*, 134 (*țeremoniile*).

U

ucaz s. „ordin, decret" : *Cetindu-le și ucazul vinei lor.* V. 258.

Atestări : *Let.* II, 335/9 (*ucaz*) ; *GCR* II, 219/26 (*ucazuri*).

V

vizită s.f. „faptul de a te duce acasă la cineva, în scopul unei întrevederi" : *Și la ceilalți cunoscuți am făcut vizită.* Ș. 6.

Atestări: P. Iorgovici, *Obs.*, apud. *ILRL*, 384 (*vizita*); Beldiman, *N.P.* II, 87/25 (*vizită*).

vuteă s.f. „rachiu făcut din cereale sau din fructe" : *Vutcă franțozască ce să cheamă rum.* Ş. 4; vezi şi P.20.

Atestări: Neculce, *Let.* II, 413/19 (*vutcă*); E. Kogălniceanu, *Let.* II, 253/34 (*vutcă*).

Z

zvorenici s.m. pl. „curteni" : *Am mîncat bucate la duhovnicul împărătesii, fiind toată gătirea mesii şi cu zvorenicii împărătesii.* V. 259.

Atestări: Mihail Kogălniceanu, apud C. I, 77 (*dvorean*).

Se poate observa, la o cercetare cît de sumară, că neologismele din lista de mai sus aparţin unor domenii diferite de activitate. Cele mai des utilizate sînt cele care denumesc grade sau titluri de noblețe ori militare, noţiuni legate de viaţa administrativă şi socială a timpului. Lipsesc, în general, termenii de cultură şi cei ce denumesc noţiuni abstracte.

Dacă, în această privinţă, cele patru relatări de călătorie se aseamănă, ele se deosebesc însă atunci cînd ne referim la originea neologismelor întrebuinţate.

În privinţa stabilirii originii exacte a neologismelor întîlnite în cele patru scrieri, întîmpinăm oarecare greutăţi. Dacă etimologia celor mai multe se stabileşte destul de uşor, există cazuri cînd nu putem să facem afirmaţii sigure. Din acest motiv vom grupa într-o categorie aparte neologismele cu origine nesigură.

Cea mai mare parte a cuvintelor cuprinse în lista noastră sînt de origine rusă : *armie, cartine, cavaleri, comnată, conşcamar, dărjavă, deputaţi, flot, gnut, gobernator, imperatriţă, molebin* (alături de *moleban, molebanie*), *nasleadnic, poteahă, poştă, presustvie, privileghii* (şi *preveleghii*), *pud, recomendaţiie, sesiie, staranie, stoliţă, soveatnic, svedă, ucaz, vutcă, zvorenici.*

Urmează apoi, în ordinea importanţei, termenii împrumutaţi din franceză : *bal, baron, canarii, dilijanţă* (şi *dilijanţ*), *ecselenţiie, furier, înbasador* (şi *anbesador*), *madamă, persoane, vizită.*

Mai puţin numeroase sînt neologismele germane : *franţoz, porţioane, păpăgai, prinţi, provizion, răitari, rum, şpaţiri.*

Înregistrăm în cele din urmă cîteva de origine maghiară : *drot, grof, hinteu, pişcoturi, a muştrului*; latină : *inperio, liftice*; italieneşti : *conte, inglez* (şi *englez*), *sinior*; neogreceşti : *monedă, reţetă.*

Există apoi o categorie de termeni a căror provenienţă se poate explica prin mai multe limbi (deşi în anumite cazuri, cum vom arăta mai jos, unul dintre etimonuri este cel mai probabil) [8]. Întîlnim astfel :

— cuvinte care pot avea originea în limba latină, într-o limbă romanică sau în rusă : *audienţie* (lat. *audientia*, rus. *аудиенция*), *barcă*

[8] Despre problema etimologiei multiple vezi lucrarea lui Al. Graur, *Studii de lingvistică generală.* Variantă nouă, Bucureşti, 1960, p. 67—77; vezi, de asemenea, G. Ivănescu şi L. Leonte, *Fonetica şi morfologia neologismelor de origine latină şi romanică*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, seria filologie, VII, 1956, fasc. 2, p. 8 şi N.A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice romîneşti*, Bucureşti, 1962, p. 114—116.

(it. *barca*, rus. *барка*)[9], *canal* (fr. *canal*, rus. *канал*), *curier* (fr. *courrier*, rus. *курьер*), fazan (lat. *phasianus*, fr. *faisan*, rus. *фазан*), *gazet* (fr. *gazette*, rus. *газета*), *lăzăret* (fr. *lazaret*, it. *lazzaretto*, rus. *лазарет*), *înrîngerie* (fr. *orangerie*, rus. *оранжерея*), *ministrii* (fr. *ministre*, rus. *министр*), *minute* (fr. *minute*, lat. *minuta*, rus. *минут*), *muzică* (lat. *musica*, fr. *musique*, *it. musica*), *prefect* (lat. *praefectus*, rus. *префект*), *seminariști* (fr. *séminariste*, rus. *семинарист*), *țeremonie* (fr. *cérémonie*, rus. *церемония*);

— în limba germană sau în rusă : *feldmarșal* (germ. *Feldmarschall*, rus. *фелдмаршал*), *graf* (germ. *Graf*, rus. *граф*), *laghere* (germ. *Lager*, rus. *лагер*), *order* (germ. *Order*, rus. *орбер*), *plaț* (germ. *Platz*, rus. *плац*).

— într-o limbă romanică sau în neogreacă : *duca* (ngr. *dukas*, it. *duca*), *sallă* (fr. *salle*, it. *sala*, ngr. *sala*);

— în maghiară sau în rusă : *muștră* (magh. *mustra*, rus. *мушпра*);

— în germană, o limbă romanică sau în rusă : *ofițieri* (germ. *Offizier*, fr. *officier*, rus. *офицер*).

Așa cum era de așteptat, neologismele franțuzești, germane și italiene apar aproape toate în scrisorile lui Știrbei, în timp ce împrumuturile din rusă se găsesc mai ales în relațiile de călătorie ale celor trei fețe bisericești.

Numărul relativ mare de neologisme franțuzești, cu cîteva decenii înaintea pătrunderii masive de cuvinte din limba franceză, își găsește explicația, în primul rînd, în formația culturală a boierului oltean. Cunoscător al francezei (și, într-o oarecare măsură, al italianei), călătorind în țări unde, la acea epocă, înrîurirea acestei limbi era puternică, el apelează în mod firesc la neologismele franțuzești cînd va avea de exprimat noțiuni noi. Se adaugă la aceasta și faptul că însemnările boierului oltean sînt scrise la circa 26 de ani după relatările celor trei preoți, interval în care se poate vorbi de începutul pătrunderii elementelor franceze în limba romînă.

Dacă termenii provenind din limbile occidentale nu pun în general probleme, situația împrumuturilor din limba rusă este cu totul alta. Remarcăm, în primul rînd, prezența unui număr de cuvinte provenite din fondul vechi al limbii ruse. Unele din acestea (care denumesc noțiuni legate de viața administrativă) vor cunoaște o circulație destul de largă în epocile următoare și mai ales în perioada Regulamentului organic : *stoliță*, *ucaz*, *dărjavă*, *nasleadnic*, *presustvie* etc. Alături de ele întîlnim cuvinte împrumutate în rusă din latină sau din diverse limbi occidentale, în special din franceză și germană, cum sînt : *cavaleri*, *deputați*, *flot*, *gobernator*, *imperatriță*, *poștă*, *privileghii*, *sesiie*.

Am încadrat în categoria împrumuturilor din limba rusă și un cuvînt ca *deputat*, pentru a cărui etimologie dicționarele limbii romîne trimit totdeauna la francezul *député*. Am făcut acest lucru, în primul rînd, pentru că forma cuvîntului romînesc ne duce nu spre termenul francez, ci spre cel rusesc (*депутат*). În al doilea rînd, am ținut seama de

[9] Cf. M. Sala, în SCL, XII, 1961, p. 611, unde se indică drept etimon al lui *barcă* și tc. *barka*.

faptul că termenul în discuție apare numai la Vartolomeu Măzăreanu și la Mihail Popovici, care nu cunoașteau limba franceză și nu puteau lua acest neologism decît din rușește.

Credem, de altfel, că numeroase cuvinte trecute de noi în rîndul neologismelor cu etimologie multiplă trebuie considerate ca provenind din rusă în însemnările de călătorie ale celor trei preoți. Astfel : *audiență, canal, curier, fazan, înrîngerie* și altele. La concluzia aceasta ne duce și faptul că autorii explică adesea sensul cuvîntului, dovadă că îl foloseau pentru prima oară. *Fazan, țeremonie, înrîngerie* [10] apar glosate astfel de Venedict :

„*Mai sînt și niște paseri ce le zic fazani*"'. 256.

„*Joi au fost mare țeremonie la Bogoiatvlenskii Monastir, adecă adunare de arhierei, arhimandriți și egumeni și de a politiei de au îngropat pe cneazul Galițin*. 253.

Așijdere și înrîngerie, adecă grădina de iarnă. 256.

Tot din rușește provine și *conșcamar* „panopticum", pătruns din germană (*Kunstkammer*) în rusă (*Кунсткамера*), iar de aici împrumutat de Venedict. Călugărul Chiriac de la mănăstirea Secul, care va vizita Petersburgul cu vreo 70 de ani mai tîrziu, va reda cuvîntul rusesc prin *cuțcamăr* [11].

Rămîn o serie de cuvinte a căror explicație trebuie dată în funcție de prezența lor într-o categorie sau alta de texte. Astfel *gazet*, folosit atît de Popovici cît și de Știrbei, provine probabil din rusă la cel dintîi și din franceză la cel de-al doilea. La fel *graf*, atestat la toți patru autorii, provine din rusescul *epaфъ* în scrierile celor trei preoți și din germanul *Graf* la Barbu Știrbei (tot el folosește și pe *grof* < magh. *grof*, cu derivatul *grofoaie*). Tot așa *ofițiri* (P.) e luat probabil din limba rusă, dacă preotul bănățean nu-l știa de la el de acasă, unde germana era limba oficială. La Știrbei (care folosește pe *ofițieri*), avem a face, pe cît se pare, cu un împrumut din franceză (influențat poate de fonetismul germanului *Offizier*). Nu e exclus totuși ca Știrbei să fi cunoscut cuvîntul încă înainte de plecarea sa în străinătate. În acest caz, *ofițieri* ar putea fi luat din rusă [12] (Știrbei scrie în 1796, dată la care trupele rușești trecuseră de două ori prin Principate, în timpul campaniilor antiotomane).

Pentru a explica forma în care apar neologismele în relațiile de călătorie, trebuie să avem în vedere, în primul rînd, faptul că cei patru călători le-au recepționat mai întotdeauna din vorbirea curentă, și nu din cărți. Ei au înregistrat cuvintele sub impresia perceperii lor imediate, nu totdeauna fidelă și nici identică de la un moment la altul (cf. *înrîngerie, conșcamar* etc). Procesul de adaptare a neologismelor la acești scriitori se aseamănă, așadar, într-o oarecare măsură, cu felul în care noile cuvinte au fost primite în vorbirea populară. În acest fel se explică prezența unui număr mare de forme duble. Ele se întîlnesc uneori în paginile

[10] La D. Golescu, *orangerie* este luat din limba franceză.

[11] *Călătoriile călugărului Chiriac de la Mînăstirea Secul*, publicate cu introducere și adnotări de G. Giuglea, București, 1936, p. 125.

[12] În legătură cu etimologia cuvîntului *ofițer* vezi și Al. Graur, *Etimologii românești*, [București], 1963, p. 154.

aceleiași scrieri. Apare astfel : *înbasador* alături de *anbesador*, *dilijanță* și *dilijanț*, *recomendanții* și *recomendațiie*, *rețetă* și *rățăte* la B. Știrbei ; *englez* și *inglez* la Venedict, *privileghii* și *preveleghii*, *mustră* și *muștră* la Popovici.

Alteori formele oscilante sînt rezultatul utilizării aceluiași cuvînt de către mai mulți autori. Notăm cîteva exemple de acest fel : *feldmarșal* (V., P.) și *feldmareșal* (P.) ; *gazeturi* (P.) și *gazături* (Ș.) ; *moleban*, *molebanie* (P.) și *molebin* (V.) ; *țeremonie* (V.) și *țiromonii* (Ș.).

Oscilarea între mai multe forme pledează pentru caracterul recent al împrumuturilor. Pentru explicarea unora dintre dublete trebuie să avem în vedere și filiera prin care a pătruns cuvîntul sau (e cazul lui *moleban/molebanie*) împrumutarea de derivate cu tipuri diferite de sufixe.

Nu poate fi vorba, la nici unul dintre cei patru călători, de o adaptare conștientă a neologismelor la limba română. Ei le adaptează instinctiv, potrivindu-le anumitor deprinderi de pronunțare. Astfel, în privința adaptării fonetice [13], remarcăm tendința de a aplica neologismelor unele tratamente fonetice caracteristice cuvintelor din fondul vechi sau vorbirii populare. Astfel, *a* neaccentuat este realizat ca *ă* în *lăzăret*, *păpăgai* ; *a* urmat de *n* se realizează ca *î* : *înrîngerie* (*î* se explică dacă ținem seama că în rus. *оранжерея*, *а* se pronunță ə) ; *k* se sonorizează înainte de consoana sonoră *n*, întrucît la început de cuvînt grupul *cn* este foarte rar în limba română : *gnut*. Semnalăm, de asemenea, trecerea lui *i* la *e*, prin asimilare, caracteristică limbii populare, într-un cuvînt ca *preveleghii*.

Apartenența autorilor la diverse arii dialectale nu a rămas fără consecințe asupra adaptării fonetice a neologismelor. Este vorba, îndeosebi, de Barbu Știrbei care aplică și neologismelor unele deprinderi de articulare caracteristice graiului său, din jurul Craiovei, cum ar fi tendința de a rosti dur unele consoane (*z* și *ț*) : *gazături*, *franțozască*, *rățătele*.

Adaptarea neologismelor la structura morfologică a limbii române, ridică, la rîndul ei, cîteva probleme :

a) un cuvînt ca *madamă* (<fr. *madame*) are desinența-*ă* caracteristică substantivelor feminine în limba română ;

b) în formarea pluralelor se respectă normele existente : pluralul de la *barcă* este *barce*, de la *cartină* — *cartine*, de la *muzică*—*muzice* (dar și *muzici*), cu *-e* caracteristic femininelor, iar pluralul substantivelor *bal*, *gazet*, *palat*, *flot*, este *baluri*, *gazeturi*, *palaturi*, *floturi*, cu desinența *-uri*, caracteristică pentru neutre.

Pluralul lui *ministru* este *ministri* (în neologisme alternanța *str/ștr* nu se înregistrează decît mai tîrziu, în cursul secolului al XIX-lea) ;

---

[13] În legătură cu adaptarea fonetică a neologismelor în limba română vezi Al. Rosetti și B. Cazacu, *Probleme de fonetică în studiul limbii române literare din secolul al XIX-lea*, în „Limba română", IV, 1955, nr. 2, p. 36, Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, București, 1956, p. 84—90, G. Ivănescu și L. Leonte, *loc. cit.*, p. 1—24, N.A. Ursu, *op. cit.*, p. 119 și urm.

256

c) titlurile nobiliare apar uneori nearticulate pe lîngă numele proprii : *conte Panin, feldmarşal Kiril Razumovakie, graf Sora* (dar şi *graful Romianţev*).

Dacă ţinem seama de cele spuse în paragrafele precedente, este firesc ca unele cuvinte să se prezinte neadaptate (de exemplu *inperio*, cu o finală neobişnuită pentru limba romînă), iar altele să ia un aspect fonetic care nu s-a menţinut în limbă : *audienţie, duca, dilijanţă* (şi *dilijanţ*), *ecselenţiie, franţoz, flot, gazet, gnut, gobernator, inglez, înbasador, laghere, ministrii, ofiţieri, păpăgai, preveleghii, prinţip, rezedinţie, rum, sesiie, talienește, ţerimonie* (şi *ţiromonii*) etc.

Relaţiile de călătorie de care ne-am ocupat în articolul de faţă ilustrează un moment important din dezvoltarea limbii romîne literare : începutul pătrunderii neologismelor latino-romanice. S-a putut observa că neologismele se găsesc într-un număr destul de mare în scrierile cercetate, ceea ce demonstrează că prezenţa lor în limbă nu mai este întîmplătoare (aşa cum era în urmă cu un secol, cînd apăreau izolat în operele unor cărturari pătrunşi de cultură umanistică).

Cercetarea noastră a scos în evidenţă faptul că noile cuvinte împrumutate în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea au pătruns nu numai prin intermediul limbii ruse (cum s-a susţinut adeseori pînă acum), ci şi direct din limbile de origine. Acest lucru se petrece în cazul boierului Barbu Ştirbei, care călătoreşte în apus, pe cînd cei trei clerici recepţionează neologismele latino-romanice din ruseşte. Alături de aceste cuvinte, călătorii din Rusia au introdus termeni provenind din fondul vechi al limbii ruse. Cei mai mulţi dintre aceştia au dispărut în epocile următoare (aşa cum au dispărut, de altfel, şi multe din cuvintele de origine germană luate tot prin intermediul limbii ruse sau chiar direct de la sursă). Astfel de cuvinte sînt : *armie, cartine, comnată, conşcamar, dărjava, imperatriţă, înrîngerie, lăzăret, molebin, mustră, nasleadnic, order, plaţ, poteahă, presustvie, răitari, soveatnic, staranie, stoliţă, svedă, şpaţiri, zvorenici.*

Nevăzînd lumina tiparului decît într-o epocă foarte tîrzie, scrierile celor patru călători nu au putut influenţa dezvoltarea limbii romîne literare, în special sub raportul îmbogăţirii ei cu neologisme. Nu este exclus ca unele din cuvintele semnalate de noi să nu fi circulat niciodată mai departe de paginile descrierilor de călătorie de care ne-am ocupat. În acelaşi timp însă, folosirea concomitentă de mai mulţi autori, apariţia frecventă în texte diferite, formele diverse sub care au fost notate sînt tot atîtea dovezi că multe din cuvintele înregistrate de noi aveau o circulaţie reală în epoca aceea. Însemnările celor patru călători romîni, nefiind destinate publicării, reflectă într-o măsură mai mare decît alte texte aspectul vorbit al limbii literare.

Examinarea neologismelor ne arată că unele se găseau la scriitorii contemporani. Altele circulau în limbă între 1770 —1790, adică la o epocă anterioară celei mai vechi atestări a lor făcută în dicţionare şi lucrări de specialitate. În această ultimă categorie intră termeni ca : *vizită*, atestat pentru prima oară la Paul Iorgovici ; *baron, laghere* — la Gh. Şincai ;

englez — la Țichindel; *recomendație* — la Beldiman; *canal*, *franțozi* — la D. Golescu; *pachet* — într-un act din 1833, publicat în *Uricariul*; *inperio* — la Drăghici; *barce* — la Donici; *prefect* — la A. Pann; *madamă*, *rum* — la I. Ghica; *palatin* — la Stamati; *prinț* — la Alexandrescu; *fazani*, *batistă* — la Al. Odobescu; *ducheză* — la Macedonski; *dilijanță* — la Caragiale; *seminariști* — la Iorga.

Menționăm, pe lîngă acestea, cuvinte cum sînt: *cartine*, *comnată*, *conșcamar*, *danimarc*, *dărjava*, *fote*, *nasleadnic*, *poteahă*, *sinior*, *soveatnic*, *staranie*, pe care nu le-am găsit înregistrate în dicționarele și lucrările de specialitate consultate.

Exemplele se pot înmulți.

Este și acesta un îndemn de a cerceta manuscrisele perioadei examinate în lucrarea de față, pentru a stabili imaginea veridică a ceea ce era limba noastră literară, scrisă și vorbită, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

O EDIȚIE NECUNOSCUTĂ A *ALEXANDRIEI*

DE

G. F. ȚEPELEA

Alexandria, cea mai răspîndită carte populară de la noi, care a fost „dascălul de romînește" al unor scriitori ca I. Heliade Rădulescu, C. Negruzzi, Gr. Alexandrescu și a sugerat unele procedee stilistice chiar și în veacul al XX-lea lui M. Sadoveanu, s-a bucurat de o atenție deosebită din partea cercetătorilor.

Ediția răspîndită la noi este aceea din 1794, a tipografului Petru Bart din Sibiu. Succesul acestei ediții a fost atît de mare, încît între 1794 și 1864 s-au scos, după modelul din 1794, 11 ediții [1]. Cele mai recente ediții au la bază tot ediția din 1794. Este vorba de *Alexandria*, cu o prefață, glosar și note de Dan Simonescu, ESPLA, 1956, ediția a II-a, 1958 și, în fine, *Cărțile populare în literatura romînească*, vol. I, Editura pentru literatură, ediție îngrijită de I. C. Chițimia și Dan Simonescu.

Din descrierea ediției, din reproducerea începutului și sfîrșitului cărții, reiese însă că atît redactorii *Bibliografiei romînești vechi*, tom. II, cît și N. Cartojan, Dan Simonescu, I. Chițimia n-au cunoscut o ediție din 1794, pe care am găsit-o recent în regiunea Banat (la Arad, în biblioteca familiei I. Costan).

Alexandria în edițiile cunoscute în raport cu ediția găsită în regiunea Banat

1. Ediția din 1794, înregistrată sub cota I 577 la Biblioteca Academiei R.P.R., este intitulată : *Istoriia a Alexandrului celui Mare din Machedoniia și a lui Darie din Persida împăraților*. Jos, pe foaia de

[1] N. Cartojan, *Alexandria în literatura romînească*, București, 1910, p. 83.

titlu, se precizează „cu învoirea celor mari" că „s-au typărit în Typografia lui Petru Bart din Sibii la anul Domnului 1794". Verso paginii de titlu e alb. Fila a doua conține raportul translatorului Dimitrie Iercovici către contele Eszterházi. D. Iercovici îl asigură pe conte, care era „președintele comisiei cercetătoare de cărți, că *Alexandria* nu contravine dispozițiilor în vigoare, cartea conținînd doar „istoriia lui Alexandru Mare și Darie împăraților „și" de alte lucruri bisericești dogmaticești sau a legilor nici o pomenire nu să face".

Fila a doua conține pe verso aprobarea contelui Eszterházi pentru tipărirea cărții. În continuare, filele 1—9 conțin „prefața către cetitoriul" semnată de Dimitrie Iercovici, iar paginile 1—277 povestirea propriu-zisă, adică *Istoriia Alexandrului celui Mare*. Paginile 278—280 conțin „arătări de vreo cîteva doftorii și meșteșuguri"; paginile 281—284 conțin o „scară de cele ce să află într-o această Alexandrie". Ultima pagină, 285, menționează numele lui Simeon Pantea ca inițiator al tipăririi cărții în acești termeni: „Această carte Alexandriia s-au tipărit acum întîia oară prin îndemnaria și cheltuiala dumnealui Kir Symeon Panté din Selcioa de Sus". Deci, în total, ediția din 1794 de la B.A.R.P.R. conține 285 pagini (în afara filelor de la început) și se termină cu menționarea numelui lui Simeon Pantea.

2. N. Cartojan a cunoscut numai această ediție de la B.A.R.P.R., după cum reiese din descrierea de la p. 81 a lucrării *Alexandria în literatura românească*, București, 1910: „Translatorul Dimitrie Iercovici o tipărește în 1794 în tipografia lui Petru Bart din Sibiu cu « îndemnaria și cheltuiala dumnealui Kir Symeon Panté din Selcioa de Sus ». Cartea, un volum în 8° *de 214* (?) pagini poartă titlul « Istoriea a Alexandrului celui Mare din Machedoniea și a lui Darie din Persida împăraților »".

Cartea începe cu o prefață care caracterizează epoca aceasta de frămîntări culturale. Urmează prezentarea ideilor din prefață, după care comentariul lui N. Cartojan continuă astfel: „Cartea se încheie cu « Arătări de vreo cîteva doftorii și meșteșuguri » : Pentru tuse : ia ceapa și o coace în foc și îți unge tălpile picioarelor cu dînsa. De va mînca calul vreo peană și tușește : ia bătuca, adecă pipota de la găină și o dă calului să o mănînce că-i va trece" etc. etc.

Deci cartea se încheie, după N. Cartojan, cu aceste „Arătări" și cu menționarea numelui lui Pantea.

Evaluarea paginilor cărții la 214 credem că este o greșeală de tipar.

3. *Bibliografia românească veche*, tom II, p. 365, descrie ediția menționată mai sus. Deci autorii n-au cunoscut ediția pe care o semnalăm în cele ce urmează.

4. Cele două ediții ale *Alexandriei* apărute în ultimii ani sub îngrijirea profesorului Dan Simonescu, în 1956 și 1958, și *Cărțile populare în literatura românească*, 1962, avînd ca redactori pe I. C. Chițimia și Dan Simonescu, pleacă tot de la ediția din 1794, existentă la B.A.R.P.R. Edițiile se termină, deci, tot cu menționarea numelui lui Pantea.

Ediția găsită în Banat este identică cu ediția descrisă, pînă la pagina 285. Pe această pagină (numerotată de noi în continuare) găsim aceste versuri :

„Această istorie
Ce-i numită Alexándrie
Pentru Alexándru împărát
Cel máre și minunát.
Cu frumuséața luminát
Tóată lumea au luát
Bătut-au împărății și crai
Pre tóți cei ce erà mai márі
Au luát bániі și avuțiile
De la tóate împărățiile.
Dáră în zádar s-au înălțát
Că odátă au picát.
Ca un copacі, înalt și máre
Ce răsună fóarte táre.
Iară el văzînd pre sîne
Eșind dintr-áceastă lúme
Făcea la toți rugăciune.
Cerîndu-ș lui ertăciune.
La acést lúcru folósitoriu
Fóst-am nóі ostenitóri
Cáre l-am și zățuit
Și l-ám și Diortosít".

La pagina 286 (numerotată de noi), versurile continuă :

„Rugăm dáră pre tót pravoslávnicul cetitóriu
Să fie greșalelor noastre lésne ertătoriu
Ca și D(u)mnezéu să-i dea tot binéle
aicі și în veacul cél viitóriu.
Mihaíl Dír, din vestíta cetáte a Sibiiului. Și
Rádu Rogojánul, din Sf(i)nta episcopíe a
Rîmnicului.
Sfîrșitul Alexándrieі".

Ediția găsită în regiunea Banat este deci absolut identică cu cele cunoscute pînă în prezent avînd în plus 1) versurile de la pagina 285, 2) numele zățuitorului și diortositorului, precum și orașele în care aceștia își desfășurau activitatea (p. 286).

Ediția nu conține, în schimb, numele lui Simeon Pantea, menționat în toate celelalte ediții.

Care este explicația acestor deosebiri în cadrul unor ediții apărute în același an, la același tipograf?

Credem că cea dintîi ediție a fost cea finanțată de Simeon Pantea, care a fost, așa cum scrie D. Iercovici în prefață, doar o ediție de încercare. „Această mititică Istorie — scrie D. Iercovici în prefață — numai

de o cercare s-au tipărit, ca să vedem cu ce fierbinţeală s-ar cuprinde de cărturarii cei Rumîneşti, iară nu pentru vreun cîştig osebit, care de va avea cinstea şi va fi priimită înaintea Cărturarilor celor Rumîneşti cu bună samă, în scurtă vreame şi alta mai frumoasă şi mai iscusită a Ţării Muscăceşti, Ungureşti şi altora ţărilor Istorie î(n) scurt cu î(n) semnarea anilor, de î(n)tîmplarea lucrurilor celor vreadnice de ştiut să va tipări de acest Typograf[1].

Încercarea de care vorbeşte translatorul a reuşit, *Alexandria* a avut succes, iar tipograful Petru Bart a putut scoate în cursul aceluiaşi an o nouă ediţie pe cont propriu. În cadrul acestei ediţii n-a mai fost menţionat numele lui Simeon Pantea, ci al celor care au contribuit de fapt la succesul cărţii, meşterul zăţuitor *Mihail Dir* din Sibiu şi *Radu Rogojanul.*

Date despre Mihail Dir şi Radu Rogojanul

Despre cei ce „au ostenit" la apariţia acestei cărţi nu avem pînă în prezent prea multe date. Totuşi, menţionarea numelui lor, în cîteva rînduri, la sfîrşitul sau începutul altor cărţi, ne permite unele precizări.

Astfel, *Pilde filozofeşti* scoase „din limba cea proastă grecească pre limba rumînească" în anul 1783, menţionează la sfîrşit că „s-au jăţuit şi s-au diortosit de noi mai jos numiţi Mihail Dir Sibiianul şi Radul Rîmniceanul" (B.R.V., tom II, p. 280).

Deci colaborarea zăţuitorului de la Sibiu cu diortositorul de la Rîmnic începuse cu unsprezece ani înainte de apariţia *Alexandriei.* Numele lor apare de asemenea în paginile *Psaltirii* tipărite la Sibiu în 1791, la Petru Bart. Această lucrare este redactată după izvod de la Rîmnic şi are o predoslovie a lui Chesarie episcopul de Rîmnic. La p. 245 se precizează că „s-au Diorthosit însuşi prin noi feciorii Typografiei care am şi zăţuit : Mihail din vestita cetate Sibii şi Radul din sfînta episcopie a Rîmnicului" (B.R.V., tom II, p. 342).

„Feciorii", care semnează de data aceasta cu numele de botez şi lucrează la tipografia „neuniţilor" din Sibiu, a lui Petru Bart, par a fi călugări ortodocşi aparţinînd celor două episcopii, care colaborează la editarea cărţilor în limba romînă. Această supoziţie e întărită de versurile de la sfîrşitul *Acatistului* tipărit de Petru Bart la Sibiu în anul 1792, care precizează :

„S-au diorthosit de noi smeriţii Feciori
Carii sîntem lucrători
Mihail din vestita cetate a Sibiiului
şi Radul din sfînta Episcopie a Rîmnicului".
(B.R.V., tom II, p. 345)

O nouă ediţie a lucrării *Pilde filozofeşti* (Sibiu, 1795) menţionează de asemenea că „S-au diorthosit de noi, care o am şi zăţuit, Mihail Dir, din vestita cetate a Sibiiului şi Radul din sfînta episcopie a Rîmnicului".

Deci, pînă în prezent, am putut identifica colaborarea celor doi la editarea a şase cărţi.

Dacă în privința lui Mihail Dir, care ține să arate că este din „vestita cetate a Sibiului", poate exista o îndoială dacă a fost sau nu cleric, în ceea ce-l privește pe Radul Rîmniceanul (semnează cînd Rîmniceanul, cînd Radul sau, în cazul *Alexandriei*, Radu Rogojanul), care menționează întotdeauna că este din „sfînta episcopie a Rîmnicului", apartenența lui la clerul din Rîmnic poate fi considerată certă.

Importanța identificării acestor semnături de la sfîrșitul *Alexandriei* nu poate fi determinată fără a preciza rolul „diortositorilor", în această vreme la Rîmnic sau la Sibiu. Operă de „îndreptător" făcuse la timpul său Stolnicul Cantacuzino, personalitate culturală proeminentă. Care era rolul diortositorilor la sfîrșitul secolului al XVIII-lea? O notă de la sfîrșitul lucrării *Sinopsis*, a lui Atanasie cel Mare (tipărită în „Typografia cea noao" a Rîmnicului, făcută cu cheltuiala lui Filaret în anul 1783) arată că, diortositorul, ierodiaconul Grigore Rîmniceanul, nu răspundea doar de greșelile de formă ale ediției, ci și de fondul ei. Grigorie Rîmniceanul scrie : „s-au tipărit această sfîntă și folositoare de suflet carte prin osteneala diorthosirii prea nevrednicului între Ierodiaconi Grigorie Rîmniceanul. Pentru care cu smerit duh îm fac datornica cerere către toată pravoslavnica obștime carii vă veți întîmpla a ceti într-însa ca, orice greșală se va arăta înaintea ochilor voștri, *atît la înțelegerea pricinilor ce spune, cît și în cuvinte și slove*, să îndreptați cu cuget ertătoriu, socotind că de obște sîntem însărcinați cu o firească neputință, care nu lasă pre nici unul din noi a rămîne fără greșală" (B.R.V., tom II, p. 280).

În aceeași epocă (1783), un diortositor din Rîmnic își cere iertare, conform obiceiului vremii, atît pentru greșelile care vor impiedica „înțelegerea *pricinilor ce spune*" cartea, deci a fondului cărții, pentru redactarea traducerii, cît și pentru greșelile ce se vor ivi „în cuvinte și slove" adică pentru greșelile ce vor scăpa la corectarea lucrării. Reiese clar că, în concepția vremii, un diortositor răspundea atît de fondul cît și de forma lucrării, și numai un astfel de personaj, bine pregătit din punct de vedere cultural, îi puteau trimite cei de la Rîmnic drept ajutor lui Petru Bart, care se intitula „Privileghiatul tipograf al Neuniților din Ardeal".

*

Menționarea celor două nume la sfîrșitul *Alexandriei* are o dublă semnificație : 1) ne permite să identificăm numele și locul de origine al celor ce au avut principalul merit pentru reușita ediției, 2) deschide calea unor studii mai ample, cu consecințe importante pentru istoria limbii în ceea ce privește colaborarea dintre tipografiile din Sibiu și Rîmnic.

În legătură cu identificarea celor două persoane ca principali „ostenitori" pentru apariția cărții, credem că nu greșim atribuind rolul principal diortositorului, adică lui Radu Rogojanul. Un diortositor avea, în concepția celor de la Rîmnic, așa cum am văzut înainte, și grija textului, nu numai a corecturii.

Un merit sigur al diortositorului de la 1794 este preocuparea pentru o scriere și pronunțare consecvent aceleași. Principalele norme respectate sînt următoarele :

1) Într-un diftong, vocala a doua apare de regulă scurtă, purtînd semnul ˘. Ex. *noĭ, luĭ, voĭ, caĭ, miĭ, treĭ.*

Procedeul anticipează regula stabilită de Eliade în *Gramatica românească* de la 1828 [2]. La paragraful „pentru semnul scurtării" Eliade scrie : „Acesta (semnul scurtării — *n.n.*) se pune totdeauna dasupra lui *i* și *u* cînd se pronunțiază jumătate ; au cînd este mut ; cum mergĭ, facĭ, boŭ, omŭ ș.c.l." Mai multe precizări aduce însă la paragraful „Despre diftongi" [3], unde Eliade arată care sînt adevărații diftongi și, în consecință, poartă semnul scurtării „...cei care (diftongii- *n.n.*) au tonul la cea dintîie aceia nu putem zice că sînt cu adevărat diftongi și sînt aceștia : aŭ, eŭ, iŭ, îŭ, aĭ, eĭ, iĭ, oĭ, aĭ, îĭ...

...Sînt adevărați diftongi ia, oa, ie, io, iu". Eliade, care era un bun cunoscător al literaturii vechi românești, a consacrat, în cazul acesta, o practică respectată cu consecvență la tipografiile din Rîmnic și Sibiu.

2) Pe baza celor stabilite mai sus, *i*, articolul hotărît masculin plural, e notat întotdeauna *ĭ*. Ex. *Persiĭ, craiĭ, domniĭ.*

3) După o consoană, *i* este notat cu regularitate *ĭ*. Ex. : *dracĭ, bibolĭ, cinstești, legați, astăzĭ* etc.

4) Diortositorul notează cu regularitate pe *i* dintr-un hiat cu trema, pentru a fi citit separat de vocala următoare : ex. *cocïe, Darïe* etc.

Eliade va confirma utilizarea tremei în aceleași cazuri peste 34 de ani [4].

5) ѣ, atît de des întrebuințat în scrierile anterioare, e pe cale de dispariție. L-am întîlnit doar în legătură cu cuvîntul iazăr (ѣ).

Precizăm că în *De obște gheografia*, tradusă de Amfilohie Hotiniul (Iași, 1795), sau în ediția *Alexandriei* tipărită la Moghilău în 1796, acest semn își menține vechea frecvență.

Accentul e pus cu regularitate (ținînd seama și de eventualele omisiuni, datorite tiparului). Iată un text cu accentele reproduse întocmai : Pór să sculà cu óștile luĭ și méarsă la Álexándru, și púsă Pór înaínte zeáce miĭ de leĭ iár Álexándru ó mïe de bibolĭ și o mïe de táurĭ și să lovíră leïĭ cu bîbólïĭ și să déateră într-o párte iár óștile să lovíră de fáță, Álexándru îĭ lovì de treĭ părțĭ și déateră în tîmpene și în trîmbițe și să tăiară tóată zioa pînă séara și să déate Pór î(n)dărăpt, și perîră ácolo Indïániĭ pátru miĭ de miĭ și de-aĭ luĭ Alexándru zeáce miĭ, iáră Pór împărátul dácă văzu cît fu războiul de máre iș chïemă boiárïĭ luĭ și zísă..." etc. (p. 188).

Se pot stabili, în linii mari, următoarele reguli cu privire la accent :

1. Pentru a marca o vocală accentuată se întrebuințează în general accentul ascuțit (ˊ) Ex. : *Pór, Alexándru, táuri* etc.

2. Primesc întotdeauna accent grav (ˋ) :

a) conjuncția *și* cu excepția unirii ei cu pronumele personal cînd accentul se schimbă din grav în ascuțit *i* ex. : *și-l* lăsără (p. 132) ;

b) verbele de conjugarea a IV-a la perfectul simplu persoana a III-a singular, ex. : *tocmì, eșì, potrivì, auzì* ;

---

[2] *Gramatică romînească* Sibiu, 1828, p. 158.

[3] *Ibidem*, p. 150.

[4] Eliade, *op. cit.*, p. 158.

c) verbele la viitor : *va dà, vom perì* ;

d) verbele de conjugarea a patra la infinitiv : *a fugì* ;

e) verbele la imperfect, ex. : *stà, goniià, slăviià* etc.

f) verbele de conjugarea I la perfectul simplu persoana a III-a singular. Ex. : *să sculă* ;

g) adverbul *așà* (p. 139), *acì* (p. 15), adjectivul posesiv *sà* (*cetatea sà*, p. 192) conjuncția *cì* (p. 133).

După cum se știe, notarea accentului e un lucru obișnuit în limba veche, totuși notarea lui nu este riguros aceeași în situații identice. Un merit al diortositorului din 1794 este respectarea cu strictețe a unor norme care pot duce la concluzii utile atît asupra regulilor cît și a excepțiilor în materie de accent în epoca respectivă.

3. Există cîteva substantive comune care sînt accentuate deosebit față de limba actuală ex. : *zăhárul*, (p. 120), *finíce* (p. 139), *comísul* (p. 22). Mai frecvente sînt aceste deosebiri de accent în cazul substantivelor proprii : *Filón* (p. 130), *Iosíf* (p. 16), *Aristótel* (p. 16), *Nethinàv* (p. 17), *Eghýpetului* (p. 18), *Amón* (p. 142), *Filíp* (p. 16). Un studiu amănunțit al accentelor în limba veche ar arăta :

a) pronunția unui cuvînt la o anumită dată istorică și într-o anumită regiune,

b) calea de pătrundere în limbă a unui cuvînt în cazul etimologiilor multiple.

4. Din examinarea principalelor norme respective de semnatarii ediției din 1794 reiese că deși diortositorul era rîmnican — la Rîmnic apăruseră în 1787 *Observațiile* lui Ienăchiță Văcărescu — totuși nu se poate vorbi decît în mică măsură de influența lui Ienăchiță. Aceasta se face simțită în mod clar în privința accentului (oxiei) și a eliminării ъ-ului. Accentul era utilizat de Ienăchiță pentru a arăta „apăsarea glăsuirii cum mergu, vînă și vînă" (*op. cit.*, p. 102). Aceeași pondere o acordă accentului, prin marcarea lui regulată, și diortositorul *Alexandriei*.

Dar în *Alexandria* apar și alte „prozodii" ca trema și accentul grav pe care Ienăchiță nu le utiliza. Acestea erau în schimb des utilizate în textele din secolul al XVII-lea (*Noul Testament de la Bălgrad*, 1648). Le găsim de asemenea codificate în gramatica lui Macarie, printre cele 13 prozodii [5]. Putem deci conchide că editorii *Alexandriei* respectă cu precădere tradiția vechilor scrieri romînești, la care adaugă observațiile mai noi cu privire la oxie și eliminarea ъ-ului.

Există, așadar, o grijă susținută pentru normă în epoca veche a literaturii noastre. „Prozodiile" erau respectate cel puțin de unul sau mai multe centre editoriale.

Bunăoară normele respectate de diortositorul *Alexandriei* sînt aceleași pentru toate lucrările apărute cu semnătura comună Mihail Dir — Radu Rogojanul : *Pilde filozofești*, 1783 ; *Psaltirea*, Sibiu, 1791 ; *Aca-*

[5] Cf. N. Apostolescu, *L'ancienne versification roumaine*, Paris, 1909, p. 70.

tist, Sibiu, 1792; *Ceaslov*, 1794; *Pilde filozofești*, Sibiu, 1795. Iată un exemplu:

„Din vórbe să tráge și bínele și răŭl ce ne víne" (*Pilde filozofești*, Sibiu, 1795, p. 5).

„Céla ce iártă pre ceĭ răĭ, fáce nedreptáte célor búni" (*ibidem*, p. 35).

Accentele tonice sînt marcate cu destulă regularitate. Chiar dacă acestea nu s-au impus în limbă, marcarea lor cu regularitate în perioada veche și de tranziție a avut un rol important pentru unificarea pronunțării, mai ales în cazul neologismelor și al numelor proprii.

Avînd în vedere cele arătate mai sus, credem că istoria ortografiei românești nu poate fi separată de istoria tiparului, cu care se află în strînsă legătură.

Pe această bază s-ar putea stabili legăturile tipografiilor între ele, schimbul de personal și normele în vigoare la o tipografie sau la un grup de tipografii.

O istorie științifică a tiparului o considerăm deci un auxiliar indispensabil al istoriei limbii române vechi.

În încheiere trebuie să precizăm că ediția semnalată de noi a fost foarte răspîndită. În anul 1796 apare la Moghilău o ediție tipărită de Mihail Strealbițchi, care are la bază ediția semnalată de noi în Banat. Dovadă sînt versurile de la sfîrșitul *Alexandriei*, pe care Strealbițchi le reproduce întocmai la p. 7. Ele încep cu: „Această istorie, ce-i numită Alexandrie... ....". Versurile sînt identice, fără a menționa însă nici un nume după pasajul:

„La acest lucru folositoriu
Fost-am noi ostenitori
Care l-am și zățuit
Și l-am și diortosit".

Din această cauză, N. Cartojan, care am văzut că nu cunoștea ediția semnalată de noi, atribuie versurile de la p. 7 noului editor, Mihail Strealbițchi: „cum se cuvenea — scrie N. Cartojan — pentru o astfel de carte, tipograful (M. Strealbițchi — *n.n.*) îi închină și versuri:

Aciastă istorie
Ce-i numită Alexandrie
Pentru Alexandru împăratu
Celŭ mare și minunatŭ
Cu frumusețe luminatŭ".

La sfîrșit, tipograful a înlocuit „Arătările de vreo cîteva doftorii și meșteșuguri" prin „Semne arătate înaintea morții" [6]. Deci nu ediția anterioară, în care este menționat numele lui Pantea, a fost cea mai răspîndită în Moldova și de acolo chiar la Moghilău, ci ediția a doua, în care se găsesc versurile și numele diortositorilor.

[6] N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, București, 1910, p. 83.

Identificarea celor două nume, al lui Mihail Dir din Sibiu și al lui Radu Rogojanul din Rîmnic, ca principali ostenitori la apariția *Alexandriei*, și mai ales identificarea diortositorului rîmnicean, poate explica atît grija pentru o normă literară supradialectală care a asigurat cărții atîtea ediții, din 1794 pînă astăzi, cît și unele inconsecvențe lingvistice. Se știe că cercetătorii explicau faptele de limbă ca pornind de la un text datorat numai romînilor de peste munți. Prezența unui rîmnicean la Sibiu permite o altă explicare a unor modificări lexicale și a unor fonetisme.

Întreaga semnificație a acestor precizări rămîne să fie studiată în continuare.

CONSIDERAȚII ISTORICE ASUPRA TOPONIMIEI ROMÎNEȘTI (I)

DE

ION DONAT

Cercetarea toponimiei dintr-un spațiu geografic oarecare se poate face din două puncte de vedere : a) analizînd toponimicele independent unul de altul și b) considerîndu-le la un loc, ca pe o masă de nume cu probleme proprii. În primul caz, adică atunci cînd termenul topic este considerat o individualitate de sine stătătoare, scopul cercetării este de a-i determina originea, înțelesul, apartenența la o anumită clasă sau categorie etc., iar poziția cercetătorului se aseamănă, în multe privințe, cu cea pe care o are un naturalist atunci cînd descrie, de exemplu, o plantă, pe baza examinării fiecărui element din care este compusă. Analiza toponimiei din acest punct de vedere trebuie să rămînă, prin firea lucrurilor, în sarcina lingvistului, deoarece toponimia este, sub acest aspect, o ramură a lingvisticii.

A doua modalitate de cercetare a numelor de locuri se datorește împrejurării că toponimia, în întregul său, este un fenomen de masă, căci ea acoperă tot pămîntul locuit cu o rețea mai mult sau mai puțin deasă. În acest caz cercetătorul are o poziție analogă geografului care studiază *pădurea*, nu *arborele*.

Ca masă, toponimia poate fi studiată, la rîndul său, din puncte de vedere diferite. Constatăm mai întîi că orice masă de nume topice posedă o anumită structură, pe care începem să o cunoaștem atunci cînd stabilim ce fel de elemente o compun și care este ponderea fiecăruia. Toponimia unei țări este comparabilă, în această privință, cu limba unui popor în al cărui vocabular sînt cuprinse elemente diferite, în raporturi de cantitate care se pot stabili prin analiză. Legătura dintre limbă și toponimie se înțelege cu cea mai mare ușurință dacă ținem seama că numele de locuri sînt, în marea lor majoritate, sau trebuie să fi fost cîndva, apelative „care,

printr-un uz special, impus de împrejurări determinate, au căpătat valoare de nume proprii" [1].

Dar masa de nume topice a oricărui spațiu geografic ceva mai întins nu este niciodată omogenă, componentele sale nu se găsesc, pretutindeni, în aceeași proporție. Această constatare se referă atît la elementele de origine străină, a căror frecvență este mai mare în spațiile supuse vechilor colonizări sau influențe, cît și la unii termeni născuți înăuntrul toponimiei respective, care se datoresc unor cauze ce au avut, și ele, un caracter regional.

În al treilea rînd, numele de locuri pe care le constatăm într-o țară sau într-o regiune, la un moment dat, nu au și nu ar putea avea, toate, aceeași vîrstă, de vreme ce sînt produsul unor condiții istorice. Toponimia este o realitate vie, în masa ei se nasc mereu alți termeni, așa cum se petrec lucrurile și în limbă. Sînt cazuri cînd toponimicele mor sau suferă modificări, cu toate că, prin natura lor, ele au o stabilitate mai mare decît elementele de vocabular. Ca și în lexic, în toponimie putem identifica familii sau categorii de termeni care au relativ aceeași vîrstă, adică s-au născut în aceeași epocă istorică. Prin urmare, avem posibilitatea să distingem aspectele cronologice ale toponimiei, tot așa după cum putem să determinăm pe cele teritoriale. De altfel, în destule cazuri, termenii născuți în *aceeași epocă* se găsesc strînși în *aceeași regiune.*

Toate cele trei modalități de cercetare a masei toponimice, examinate pînă aici, reprezintă analize cantitative, fiind, cu alte cuvinte, operații statistice. Este interesant de observat că deși aceste operații pot fi făcute în bune condiții numai după ce termenii au fost examinați lingvistic, întîlnim cazuri (de pildă cele de prelucrări geografice) cînd cel ce face asemenea analize are prilejul să ajute și el pe specialistul preocupat de etimologii, căci chipul în care o categorie de termeni se repartizează pe teritoriu (în mod egal pretutindeni, în oarecare insule, sau la un anumit hotar) constituie o indicație utilă pentru stabilirea originii toponimicelor respective. În sensul acesta, toponimia este un domeniu unde colaborarea dintre specialiștii unor probleme înrudite poate fi neașteptat de fecundă. Numele de locuri, prelucrate astfel, pot ajuta și la orientarea pe teren a unor cercetări de dialectologie, etnografie și arheologie, căci există posibilitatea ca în ariile cu nume topice de o anumită origine să se conserve pînă azi elemente de limbă și de cultură materială, sau să se găsească în pămînt resturi arheologice, de aceeași origine cu toponimicele.

Am cercetat, cu alt prilej, cîteva din problemele legate de prelucrarea geografică a toponimiei, cum și unele aspecte teritoriale pe care le prezintă nomenclatura topică a spațiului dintre Carpații meridionali și Dunăre [2]. Aci va fi examinat același material cu scopul de a stabili vîrsta unor cate-

[1] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, Editura Academiei R.P.R., 1963, p. 335.

[2] *Quelques aspects géographiques de la toponymie de Valachie*, în *Atti e memorie del VII Congresso int. di Scienze Onomastiche*, vol. IV, Firenze, 1963, p. 53—88 și *Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din Țara Românească*, în *Fonetică și dialectologie*, vol. IV, p. 101—133.

gorii de nume și de a surprinde unele situații și modificări prin care a trecut această masă de numiri.

În principiu, vechimea toponimicelor poate fi determinată fie pe baza unor analize la care sînt supuse chiar numele de locuri, fie cu ajutorul datelor, cînd ele apar în izvoarele scrise. În cursul cercetărilor care urmează, mă voi folosi de fiecare dintre aceste modalități, începînd cu cea referitoare la originea termenilor.

Stabilirea vechimii toponimicelor din țara noastră cu ajutorul etimologiei

Numele topice de origine străină, a căror vechime se poate stabili pe baza etimologiei, sînt de mai multe origini. Avem mai întîi o bogată toponimie slavă, în legătură cu care s-au purtat numeroase discuții, din care unele referitoare chiar la raportul cantitativ dintre toponimia slavă și cea românească. Din nefericire, specialiștii n-au stabilit încă, printr-un calcul concret și controlabil, proporția de slavisme din toponimia noastră, așa cum au făcut, începînd cu aproape un secol în urmă, pentru cuvintele comune din limba română. S-a ajuns, în schimb, la o concluzie importantă și îndeobște admisă, cu privire la existența, în țara noastră, a două categorii de nume topice slave, care au origini istorice esențial deosebite. Prima categorie, foarte numeroasă, este formată din termeni care sînt și astăzi cuvinte vii în română (de ex : *Poiana* < v. slav *poljana*, *Ostrov* < < v. slav *ostrovŭ*, *Izvor* < v. slav *izvorŭ*). Locurile respective au putut fi — și au fost desigur, în aproape toate cazurile — botezate de români, toponimia noastră putîndu-se îmbogăți și astăzi cu asemenea nume. *Termenii topici din această categorie s-au putut naște în tot răstimpul scurs după epoca în care limba autohtonilor din Dacia a primit aportul slav.*

Cea de-a doua categorie de slavisme din nomenclatura noastră topică are cu totul altă istorie. Aci avem de-a face cu termeni pe care nu-i întîlnim în limba română, dar care au un înțeles curent în limbile slave. Cei ce au botezat locuri și ape cu nume ca : *Glogova* (din *glog* „păducel", care stă și la baza n. top. croat *Glogovets*, sîrb. *Glogovats*, *Glogovitsa* etc.), sau *Bistrița* (slavul *bystrŭ* „pentru care sînt de comparat n. top. slov.croat *Bistra*, ucr. *Bystra*, ceh. *Bystrá*, slov. bulg., sîrb. *Bistritsa*...")[3] au avut, fără îndoială, cunoștință de înțelesul fiecăruia dintre aceste cuvinte. Toponimia slavă lipsită de înțeles în românește a fost dată, prin urmare, de o populație care vorbea un idiom slav. *În măsura în care aceste nume se datoresc slavilor stabiliți în Dacia în secolele al VI-lea și al VII-lea*, ele au o vechime de vreo treisprezece veacuri. Identificarea lor exactă ar avea o mare impor-

[3] Exemplele după Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 102 și 122.

tanţă pentru istorie, deoarece ar uşura înţelegerea raporturilor romîno-slave. Iată de ce această operaţie, ca şi prelucrarea multilaterală a rezultatelor dobîndite astfel, trebuie considerate drept sarcini principale în actualele cercetări de specialitate [4].

Dar nu numai toponimia slavă fără înţeles în romînește se poate data pe această cale. În anumite regiuni ale Ţării Romînești — mai cu seamă în cîmpie, pînă în marginea platformelor — întîlnim un număr de ape şi locuri, care poartă nume de origine pecenego-cumană [5]. Popoarele turcice care au dat aceste numiri se găseau la nordul Dunării prin secolele X—XIII, iar mai tîrziu ori s-au retras de aici, ori au fost distruse în războaie, ori, în sfîrşit, au dispărut între băştinaşi, aşa cum s-au petrecut lucrurile în mai toate ţările vecine. *Toponimia pecenego-cumană datează, aşadar, de atunci* [6].

Concluzia că toponimicele fără înţeles în limba romînă au fost date, nemijlocit, de populaţii străine poate fi contrazisă pe baza teoriilor privitoare la traducerea acestor termeni din romînește în limba străină respectivă, care s-au făcut în cursul timpului, mai ales în legătură cu toponimia slavă. Să examinăm aceste obiecţii.

Cel dintîi care s-a ocupat la noi de această problemă a fost Hasdeu. Admiţînd că slavii au locuit, „ca element compact", în cîmpia Dunării,

---

[4] O primă încercare de a izola numele slave *de sate*, fără înţeles în romînă, din masa celorlalte nume de acest fel şi de a stabili proporţia lor s-a făcut în 1947 (Ion Donat, *Despre toponomia slavă a Olteniei*, extras din „Arhivele Olteniei", XXII—XXV). Am utilizat atunci, după original, lista oficială de sate din Ţara Romînească, de la 1831 (o copie, plină de erori, se află tipărită în „Analele parlamentare ale Romîniei", Bucureşti, 1892, vol. II, p. 475—538), care cuprinde 3231 numiri, din care au fost considerate slave, fără înţeles în romînește, 313, adică 9,6% (Oltenia avea însă, la acea dată, 1122 nume de sate, din care slave erau 214, adică 19%). Dacă controlul acestei vechi analize se face statistic, adică *pornind exclusiv de la izvorul folosit*, atît procentul de mai sus, cît şi imaginea lăsată de cartograma respectivă, *nu se modifică esenţial*, chiar dacă se fac unele corectări etimologice. Materialul, incomparabil mai bogat, de care dispunem astăzi, confirmă concluzia generală la care am ajuns atunci: majoritatea numelor de sate, moştenite de romîni de la o populaţie slavă, se concentrează într-o regiune anumită, calculul arătînd acolo, pentru anul 1831, plăşi în care proporţia termenilor slavi de acest fel depăşea 50% (în restul ţării existau şi plăşi complet lipsite de asemenea nume). Este necesar să se atragă însă atenţia asupra unei constatări de care nu ne putem ocupa aici: între numele slave de aşezări omeneşti şi hidronimia slavă nu există pretutindeni concordanţă teritorială, ceea ce ridică probleme istorice noi şi importante. Pentru a înţelege just fenomenul, este necesar ca aceste două categorii de nume *să fie analizate separat*.

[5] Un inventar al lor la Ion Conea et Ion Donat, *Contributions à l'étude de la toponymie pétchénègue-comane de la plaine roumaine du Bas-Danube*, în *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VIe Congrès international des sciences onomastiques à Münich du 24 au 28 août 1958*, Bucureşti, 1958, p. 139—169.

[6] În unele cazuri, datorită asemănărilor dintre graiuri, termenii topici vechi turceşti au fost atribuiţi turcilor osmanlîi, aşa cum s-a întîmplat şi în studiul limbii romîne (cf. C. C. Giurescu, *Împrumuturi cumane în limba romînă: odae şi cioban*, în „Studii şi cercetări lingvistice", XII, 1961, nr. 2, p. 205—214. S-ar putea adăuga, în acelaşi domeniu al creşterii vitelor: *arman* şi — mai ales — *tizic*). O reexaminare integrală a termenilor din romînă, consideraţi astăzi turceşti, care denumesc obiecte, ocupaţii şi tehnici tradiţionale şi au o largă circulaţie *între săteni*, ar putea da rezultate neaşteptate, deoarece împrumurile din această categorie *se pot explica numai prin relaţii directe, de caracter popular*, pe care turcii nu le-au avut cu romînii decît într-o mică măsură, în raiale. Această reexaminare critică ar avea însemnătate şi pentru studiile de toponimie.

dar „numai și numai în porțiunea teritorială cuprinsă între Dîmbovița și Ialomița, ajungînd spre apus pînă la Argeșul de jos și întinzîndu-se spre răsărit dincolo de Buzău", el nega că, în restul Țării Romînești, toponimia slavă ar veni de-a dreptul de la slavi. După concepția lui Hasdeu, în cei „șapte secoli de cirilism oficial și eclesiastic..., pînă la Matei Basarab și Vasile Lupu", s-a petrecut o slavizare a toponimiei romînești preexistente, printr-o „procedură de traducțiune... fără să fi fost nevoie de vreo intervenție etnografică din partea slavilor, ci curat numai pe cale culturală... Slavii puteau să locuiască în China sau în Brazilia și totuși noi, grație unui altoi de cultură cirilică, să ne slavizăm mereu pe țărmii Dunării". Slavonismele din toponimia noastră s-ar explica prin ceea ce Hasdeu numea „cuadrupla presiune a cirilismului prin *modă*, prin *lege*, prin *cler* și prin *funcționariat*" [7].

La baza acestei teorii, care, deși respinsă chiar de unii dintre contemporanii autorului său, a continuat să trăiască și după aceea, se găsește un fapt real: documentele redactate în slavonește în Țara Romînească și Moldova, începînd de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, cuprind un număr de cazuri în care este evident că grămăticii cancelariei domnești au tradus numele de locuri din romînește în slavonește — ceea ce, potrivit teoriei, ar reprezenta una din căile de slavizare a numelor noastre topice. Dar mai întîi, dacă este vorba de numele de sate (care în hrisoavele domnești formează toponimia majoră), trebuie să acceptăm o limitare foarte importantă, deoarece, în covîrșitoarea lor majoritate, numele satelor *nu se pot traduce*, întrucît termenii de acest fel nu reprezintă noțiuni, ci nume personale, cărora li s-au adăugat, de obicei, sufixe romînești. Rămîn deci în discuție, pe lîngă un mic număr de nume de sate sau alte așezări omenești, termenii ce denumesc ape și locuri, care în hrisoave apar ca determinative geografice (*Bîrzeștii „de la Mostiște"*, *Bilcirești „de sub Istrița"*) sau figurează în descrierile de hotar [8]. Dacă admitem că acești termeni apar, astăzi, în formă slavă, datorită unei operații de traducere din romînește în slavonește, care s-ar fi făcut în cancelaria domnească, trebuie implicit să ne închipuim că era posibil ca localnicii să-și schimbe, de la un moment dat, nomenclatura lor moștenită cu o alta nouă, pe care, de altfel, nici n-ar fi înțeles-o — *și aceasta numai fiindcă termenii au fost trecuți așa într-un act*, care și acela era neînțeles pentru ei. În bună logică, această judecată artificială trebuie respinsă. Calcurile slave, făcute de dieci în actele emise pentru mutații de proprietate și judecăți, s-au născut și „au trăit" numai în aceste acte, fără să treacă în toponimia vie a perimetrului sătesc. În documentele Țării Romînești din primele trei veacuri de după înființarea statului, n-am găsit nici un exemplu care să contrazică această încheiere.

Altfel s-au petrecut însă lucrurile în ce privește numele unor orașe, centre de cultură în care locuia o populație amestecată, cum au fost, de

---

[7] B. P. Hasdeu, *Istoria critică a romînilor*, I, București, 1875, p. 275 și 277.

[8] O analiză statistică, făcută din acest punct de vedere, a toponimiei din Țara Romînească, se află în studiul introductiv din *Indicele de locuri 1601—1625*, al colecției *Documente privind istoria Romîniei, B, Țara Romînească, veacul XVII*, București, 1960.

pildă, oraşele din Transilvania. Acolo împrumuturile, care puteau să îmbrace şi forma „modei" pe care o menţionează Hasdeu, au fost reale şi s-au exercitat în toate direcţiile. Şi pentru Ţara Romînească există, după toate probabilităţile, un asemenea exemplu : numele primei capitale a ţării, *Cîmpulung*, care în textele latine este *Longo Campo* şi în cele germane *Langenau*, apare în cîteva acte *romîneşti* din secolul al XVII-lea sub forma slavă *Dîlgopol*, *ceea ce ar arăta că această formă era atunci vie*, cel puţin în cercul cărturarilor care înţelegeau limba cancelariei sau care o imitau.

Problema traducerii în slavoneşte a unei toponimii romîneşti preexistente a căpătat şi o altă rezolvare, — mult mai organică, dar care totuşi stîrneşte obiecţii — , potrivit căreia operaţia de traducere s-a făcut direct de populaţia slavă, care a locuit în Dacia alături de autohtoni [9]. Să cercetăm în ce măsură această ipoteză — care ar urma să se refere nu numai la slavi, ci la toate populaţiile venite, de la care ne-au rămas numiri geografice — se poate acorda cu condiţiile care au existat la Dunărea de jos atît în secolele al VI-lea şi al VII-lea, cînd au venit slavii, cît şi înainte sau după aceea, în restul perioadei scurse între secolele al III-lea şi al XIV-lea. Să cercetăm, de asemenea, dacă aceste condiţii nu ne sugerează cumva o altă explicaţie pentru originea majorităţii numirilor străine, pe care să o poată primi mai uşor logica istorică.

Mai întîi, pentru ca un asemenea proces de traducere să poată avea loc, este de la sine înţeles că trebuie ca cele două popoare, între care se petrece împrumutul, să se găsească în stadiul de bilingvism, căci dacă subiectul vorbitor nu cunoaşte noţiunea cuprinsă în vechiul toponimic, el nu-l poate traduce în limba sa. De aci rezultă o concluzie de cea mai mare importanţă pentru problema noastră : ca să putem presupune că toponimicele de origine străină din Romînia sînt calchiate din romîneşte *este necesar să admitem că momentul traducerii coincide cu o perioadă în care populaţia venită trecuse la bilingvism*. Urmează să ne punem însă întrebarea dacă această populaţie putea să amîne, pînă atunci, operaţia de atribuire a unor nume elementelor geografice din jur.

Este în afară de îndoială că popoarele care au pătruns organizat în Dacia în perioada la care ne referim au ajuns aci ca cuceritori. N-a fost vorba, cu alte cuvinte, de strecurări individuale, sau de grupe mărunte, infiltrate în masa populaţiei locale, ci de pătrunderea unor triburi relativ numeroase, care luau în stăpînire teritoriul, ceea ce nu infirmă constatarea că între caracterul acestor cuceriri (dezastruos în unele cazuri, relativ paşnic în altele) au existat adînci deosebiri. Ariile geografice unde se aşezau iniţial noii veniţi puteau fi golite temporar de populaţia autohtonă, retrasă din faţa primejdiei în regiunile vecine, mai apărate, ale propriei sale ţări. În primele timpuri triburile rămîneau strînse la un loc, deoarece risipirea peste întregul teritoriu, pe care îl controlau politiceşte şi de unde îşi ridicau vama, ar fi însemnat diminuarea puterii lor militare. Aceste spaţii de locuire efectivă a triburilor trebuiau însă organizate, *din primul moment*, potrivit cu nevoile de viaţă ale acestor popoare, *iar organizarea*

[9] Ultima discuţie la Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, ediţia a patra, vol. III, Bucureşti, 1962, p. 84—85.

teritorială presupunea, înainte de orice, darea cîte unui nume apei unde își adăpau vitele, cîmpiei pe care le duceau la păscut sau făceau agricultură, locului unde își așezau bordeiul sau cortul; căci nu trebuie să uităm că toponimia este un element care, mai ales pe o anumită treaptă de civilizație, este amestecat intim în întregul proces de producție. În modul cel mai firesc, această operație de botezare a locurilor era făcută de membrii tribului înșiși, creîndu-se astfel, într-o vreme în care noii veniți nu cunoșteau încă nici un cuvînt de-al băștinașilor, *o toponimie nouă*, utilizată la început numai în cercul cuceritorilor, pentru necesitățile lor de orientare în spațiu. Cu timpul însă — și anume dacă se ajungea la simbioză — cel puțin o parte din aceste numiri erau preluate de localnici în forma lor străină, putîndu-se păstra pînă astăzi [10]. *Ele nu presupun deci preexistența unor populații neromanice în Dacia, ci indică doar, atunci cînd sînt compacte, ținuturile de așezare inițială a comunităților de migratori, care au devenit apoi teritorii de simbioză și de topire a acestora în masa autohtonilor.* În răstimpul de bilingvism, premergător romînizării complete, aci s-au putut crea și calcuri toponimice, în ambele direcții ; dar mi se pare că numărul toponimicelor născute astfel trebuie să fi fost mult mai mic decît cel al numelor date de străini de-a dreptul, fără intermediul traducerilor.

Toponimia slavă neînțeleasă de romîni trebuie să se fi născut în același fel. Ea nu dovedește că, la venirea slavilor, daco-romanii s-ar fi aflat afară din Dacia, cum s-a pretins, după cum nomenclatura topică slavă din nordul Greciei [11] nu arată nici ea că grecii și-ar fi părăsit vreodată țara. Normandia cuprinde o bogată toponimie scandinavă, iar în regiunea Parisului proporția toponimicelor de origine germană este de aproxmativ 50% [12], dar este de la sine înțeles că pentru nici una din aceste regiuni ale Franței nu se poate vorbi de fuga din țară a populației galo-romane.

Ponderea inegală a slavismelor din toponimia fără înțeles în romînește — cîte vin din secolele al VI-lea și al VII-lea, căci nu toate au această vechime — arată că răspîndirea slavilor, în vremea cînd își păstrau încă limba, a fost, la rîndul său, inegală. Ne putem aștepta ca cercetarea nomenclaturii slave de acest fel să ducă la constatări istorice de cel mai mare interes, dacă va fi făcută cu mijloacele specialistului, dar și în spiritul unei prelucrări statistice propriu-zise.

---

[10] Punctul de vedere prezentat aici își are analogii în literatura privitoare la alte spații toponomastice. Cf. observațiile lui B. Migliorini, *Sui toponimi del tipo „Mongibello"*, în *Atti del III Congresso Internazionale dei Linguisti*, Firenze, 1935, semnalate de Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. VI, nota.

[11] Max Vasmer, *Die Slawen in Griechenland*, Berlin, 1947.

[12] Albert Dauzat, *Les noms de lieux*, Paris, 1928, p. 146—147 ; Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 304.

EMINESCU, *Proză literară*. Ediţie îngrijită de Eugen Simion şi Flora Şuteu, cu un studiu introductiv de Eugen Simion [Bucureşti], Editura pentru literatură, 1964, in-8°, LXXXIX + 397 p.

Deşi editată în mai multe rînduri, proza literară a lui Eminescu este încă puţin cunoscută, în cea mai mare parte a ei, publicului cititor romînesc. Dacă lucrările tipărite de poet în cursul vieţii (în primul rînd *Făt-Frumos din lacrimă* şi *Sărmanul Dionis*) s-au bucurat de o neîndoioasă notorietate, în schimb postumele n-au avut, în general, ecou în afara unui cerc restrîns de specialişti. Exceptînd romanul *Geniu pustiu* şi naraţiunea *Archaeus*, celelalte compoziţii în proză ale lui Eminescu rămase în manuscris n-au văzut lumina tiparului, fie şi în formă fragmentară, decît într-o epocă apropiată de zilele noastre.

Considerată, de obicei, drept rezultatul unui exerciţiu literar întîmplător, specific tinereţii poetului, proza artistică a lui Eminescu nu s-a bucurat vreme îndelungată de atenţia cuvenită din partea istoricilor literari. Este meritul cercetării literare din ultimul sfert de veac (şi în special al lui G. Călinescu, T. Vianu şi Perpessicius) de a fi scos în evidenţă valoarea artistică a acestor producţii şi de a fi subliniat importanţa pe care au avut-o în evoluţia prozei literare romîneşti. Aşa cum se arată în studiul introductiv al culegerii de care ne ocupăm, „cu Eminescu sensibilitatea romantică — în marile ei aspiraţii şi istoviri dureroase — se afirmă, în literatura noastră, hotărîtor şi pe terenul prozei".

Se cuvine, de aceea, ca scrierile în proză ale lui Eminescu, puţin răspîndite în trecut, să fie cunoscute astăzi unui public cît mai larg. Apariţia recentului volum de *Proză literară*, într-un tiraj de peste 90 000 de exemplare, capătă astfel, în anul jubiliar Eminescu, o semnificaţie deosebită.

Volumul, îngrijit de Eugen Simion şi Flora Şuteu, pune la dispoziţia cititorilor o selecţie cuprinzătoare din cele mai reprezentative lucrări beletristice în proză ale scriitorului romîn. Sînt publicate astfel, în primul compartiment al culegerii („Din periodice"), cele patru naraţiuni apărute în timpul vieţii autorului: *Făt-Frumos din lacrimă*, *Sărmanul Dionis*, *La aniversară* şi *Cezara*. Partea a doua a volumului („Din manuscrise") cuprinde un număr de 17 lucrări, dintre care menţionăm romanul fragmentar *Geniu pustiu*, naraţiunile filozofice şi fantastice, de factură romantică: *Umbra mea*, *Archaeus*, *Avatarii faraonului Tla* şi schiţele de observaţie satirică, adesea pigmentate de un umor savuros: *La curtea cuconului Vasile Creangă*, *Părintele Ermolachie Chisăliţă*, *Contrapagină*.

Precedată de un studiu introductiv (*Proza literară a lui Eminescu*), semnat de Eugen Simion, şi de o amănunţită *Notă despre ediţie*, întocmită de Flora Şuteu, culegerea se încheie prin *Note* şi un *Glosar*.

Ne vom ocupa în cele ce urmează de criteriile de ordin filologic după care editorii au stabilit textul eminescian.

Editarea operelor scrise în secolul trecut (îndeosebi în perioada următoare anilor 1830—1840) constituie una dintre problemele cele mai anevoioase şi totodată cele mai delicate ale filologiei româneşti. Aflată în plin proces de unificare şi modernizare, limba română literară prezintă în această epocă numeroase variaţii în fonetică, morfologie şi lexic. Adaptarea neologismelor pătrunse atunci în limbă s-a făcut în funcţie de concepţiile, adesea profund diferite, ale oamenilor de cultură ai epocii. Tendinţa de unificare lingvistică a nivelat diferenţele regionale din textele scrise, dar nu a ajuns să le armonizeze în formule unice decît tîrziu, spre sfîrşitul secolului. Acceptînd unele norme supradialectale, fonetice şi morfologice, scriitorii continuă să folosească în scris diverse particularităţi de limbă specifice graiurilor pe care le vorbeau. Nu o dată formele regionale apar alături de cele ce vor deveni, nu peste mult timp, literare. De aici, numărul mare de dublete, care, dacă se întîlnesc mai ales la moldoveni şi ardeleni, nu lipsesc nici în scrierile muntenilor. La toate acestea se adaugă atîtea şi atîtea grafii lipsite de valoare fonetică, prezente pretutindeni în texte, datorită diverselor sisteme ortografice cu litere latine, în care au fost scrise şi tipărite operele scriitorilor din secolul trecut.

Lucrurile se complică şi mai mult în privinţa lui Eminescu. Rectificările publicate anii trecuţi de I. Creţu în paginile revistei „Limba română" au subliniat încă o dată faptul că, în frecvente cazuri, textul poeziilor lui Eminescu, în circulaţie astăzi, nu este cel autentic, ci reprezintă o versiune literarizată a diverşilor editori. În cele mai multe ediţii, s-a renunţat la fonetismele moldoveneşti în favoarea celor literare de astăzi, iar dubletele fonetice şi morfologice au dispărut ca urmare a „literarizării". Într-un cuvînt, s-a dat limbii lui Eminescu un caracter „literar" şi, totodată, modern, pe care ea nu-l avea şi nici nu putea să-l aibă, ţinînd seama de epoca în care a scris poetul. Discuţiile purtate asupra acestui subiect nu au dus la un rezultat concret, ambele puncte de vedere găsind susţinători consecvenţi. De aceea, filologul care intenţionează să editeze opera lui Eminescu are de răspuns în prealabil întrebării (paradoxale, dacă ne gîndim că ea a primit, teoretic cel puţin, de multă vreme un răspuns): text autentic sau versiune literarizată?

Am ţinut să facem aceste precizări preliminare din două motive: întîi, pentru a arăta cît de numeroase sînt dificultăţile care stau în calea întocmirii unor ediţii ştiinţifice ale scriitorilor români din secolul trecut, iar în al doilea rînd, pentru că ediţia de faţă dă ea însăşi un răspuns concret întrebării formulate în rîndurile de mai sus.

Aşa cum se arată în nota asupra ediţiei, E. Simion şi F. Şuteu au urmărit să redea „cu fidelitate realitatea fonetică şi particularităţile gramaticale ale limbii scriitorului, înlăturînd denaturările pe care le provoacă în general grafia" (p. LXXV).

Principiile de bază care au condus pe editori la stabilirea textului eminescian au fost următoarele: a) respectarea tuturor formelor grafice din textele de bază despre care există certitudinea că reprezintă variante (populare, regionale sau arhaice) de pronunţare, deosebite de pronunţarea contemporană; b) transpunerea în ortografia actuală a tuturor formelor gramaticale care nu corespund unor pronunţări reale; c) respectarea acelor forme grafice care indică fie procesul de adaptare la sistemul limbii române a unor neologisme (*caos*, *menageră* etc.), fie procesul de creare a unei anumite norme de pronunţare prin intermediul grafiei (*sunt*); d) transpunerea în ortografia actuală a unor forme care conţin grafii cu valoare fonetică greu de precizat.

Declarîndu-ne întru totul de acord cu principiile fixate de editori, vrem să subliniem faptul că aplicarea lor în practică se face într-un mod cît se poate de consecvent. Deşi lipsiţi de o istorie amănunţită a ortografiei româneşti din secolul al XIX-lea, precum şi de studii de dialectologie istorică românească,

editorii au dovedit o orientare sigură în labirintul sistemelor ortografice cu litere latine şi cunoştinţe solide în privinţa istoriei graiurilor dacoromîne. Ceea ce se cuvine a fi scos în evidenţă în mod deosebit este siguranţa cu care grafiile corespunzînd unor pronunţări reale sînt distinse de acelea fără valoare fonetică — şi cînd afirmăm acest lucru avem în vedere în primul rînd faptele mărunte, aparent neînsemnate, dar a căror interpretare prezintă adeseori dificultăţi sporite.

Există totuşi unele situaţii, puţine la număr, asupra cărora împărtăşim alte puncte de vedere decît editorii, după cum credem că în anumite cazuri (complicate, e adevărat) se puteau adopta soluţii precise, corespunzătoare realităţilor lingvistice ale secolului trecut.

Aşa stau lucrurile, de pildă, cu litera *é*, care în diverse sisteme ortografice latinizante din secolul al XIX-lea notează diftongul *ea* (*céră* = ceară, *légă* = leagă etc.). În nota asupra ediţiei (p. LXXVI), se arată că *é* a fost redat prin *a*, după consoane semiocclusive, în cuvinte ca *înşélă* (înşală), *sémă* (samă), *séu* (sau), *ţéră* (ţară), *védă* (vadă).

Editorii au procedat just în privinţa transcrierii lui *séu*, *ţéră* şi *védă*, grafii care nu reflectă o pronunţare reală din vreun grai dacoromîn şi care au fost fixate spre a sublinia descendenţa cuvintelor româneşti din termenii latini corespunzători (considerîndu-se, în mod greşit, că *sau* ar proveni din lat. *seu*). Alta e însă situaţia lui *înşélă* şi *sémă*, care, după părerea noastră, trebuiau transcrişi *înşeală* şi *seamă*. E adevărat că Eminescu, fiind moldovean, rostea *înşală* şi *samă* (cu *ea* trecut la *a* după *ş*, *s* duri), dar acesta nu e un argument suficient spre a justifica soluţia adoptată de editori. În anii 1860—1880 procesul unificării limbii literare continuă, şi Eminescu, la fel ca mulţi alţi moldoveni, foloseşte forme specifice graiului provinciei natale, dar acceptă şi unele particularităţi muntenești. El scrie, astfel: *să vază*, *să rîză*, *daca* (ca să nu mai vorbim de folosirea lui *j*, în locul lui *ğ*, în cuvinte ca *joi*, *ajutor*, generală la toţi moldovenii care-şi desfăşoară activitatea după 1860—1870). În toate aceste cazuri, autorul a renunţat în mod deliberat, din proprie voinţă, la formele moldoveneşti, în favoarea celor muntenești, iar editorii au respectat voinţa autorului.

Aceeaşi e situaţia lui *înşélă* şi *sémă*. În secolul trecut moldovenii pronunţau (şi pronunţă şi astăzi) *înşală* şi *samă*, iar muntenii *înşeală* şi *seamă*. În versuri şi proză, Eminescu foloseşte, în afara grafiilor de mai sus (cu *é*), formele grafice *înşeală* şi *înşală*, *séamă* şi *samă*, deci variantele moldoveneşti alternează cu cele muntenești (devenite literare). Ţinînd seama de faptul că în regulă generală *é* îl redă pe *ea* şi că, dacă ar fi optat pentru pronunţarea moldovenească, scriitorul ar fi scris *înşală* şi *samă*, cum scrisese în alte rînduri, rezultă în mod clar că grafiile *înşélă* şi *sémă* trebuiau transcrise *înşeală* şi *seamă*, nu *înşală* şi *samă*.

Nu vedem prea clar motivul pentru care s-a transcris, pe de o parte, *calca*, *faţarnic*, *împacat*, *încarca*, iar pe de altă parte *alăturat*, *părinte*, *cărbune*, deşi în textul lui Eminescu citim, deopotrivă, *calca*, *faţarnic* şi *alaturat*, *parinte*. Atît *calca* cît şi *alaturat* sînt particularităţi fonetice moldoveneşti, fiind lucru ştiut că în graiurile moldoveneşti *ă* protonic trece la *a*, nu numai atunci cînd vocala accentuată este *a*. Să se fi ţinut seama de faptul că formele de tipul *calca*, sînt mult mai răspîndite decît cele de tipul *alăturat* sau poate cuvintele din a doua categorie au fost considerate prea regionale, făcîndu-se, aşadar, concesii literarizării?

Nu se justifică, după noi, nici redarea prin *x* a neologismelor scrise de Eminescu cu *s*: *esemplu*, *esplica*, *espresie* etc. Avem a face cu grafia italienizantă a unor cuvinte, în special a celor formate cu prefixul *ex-*, considerată încă de unii reprezentanţi ai *Şcoliî ardelene* ca fiind mai potrivită specificului limbii romîne. Recomandate îndeosebi de Heliade, grafiile (şi pronunţările) cu *s* au cunoscut o răspîndire extraordinară în anii 1840—1880; de aceea, prezenţa lui *es-* la Eminescu, heliadist în prima sa tinereţe, e cît se poate de normală şi ea trebuia să fie consemnată în textul ediţiei de faţă.

Credem că şi alte grafii considerate dubioase puteau fi interpretate cu suficientă siguranţă, prin raportare la datele dialectologiei, contemporane şi istorice, în loc să fie transcrise în ortografia actuală. În general, editorii au dovedit o justificată precauţie în privinţa interpretării valorii fonetice a lui *ă* şi a lui *i*, în anumite situaţii. Se ştie că ortografia „Convorbirilor literare", urmată de Eminescu, prevedea folosirea semnului grafic *ă*, atît pentru *î*, cît şi pentru *ă*, iar *î* era adesea redat, în diverse sisteme ortografice cu litere latine, prin *i*, spre a se realiza o mai mare asemănare grafică cu etimonul latin (*riu, ris, sin*, grafii fără valoare fonetică).

Există o serie de cuvinte care în graiurile moldoveneşti (şi, nu o dată, în cele nord-ardeleneşti) prezintă un *ă* acolo unde graiurile munteneşti şi limba literară au un *î*. Nu avem pînă în prezent un studiu asupra acestei particularităţi fonetice regionale şi o listă cuprinzătoare a cuvintelor în care ea se întîlneşte. Putem însă avea deplină siguranţă că *până, întăi* şi *călcăi* se scriau şi se *pronunţau* astfel de moldovenii de acum o sută de ani (deci şi de Eminescu).

Semne de întrebare se nasc şi în privinţa oportunităţii transcrierii în ortografia de azi a unor cuvinte ca *luminare* sau *sprincene*.

Trebuie însă să arătăm aici că toate situaţiile considerate îndoielnice de editori şi rezolvate prin acceptarea normelor ortografice actuale sînt menţionate în nota asupra ediţiei, aşa încît reconstituirea grafiilor originale se face fără nici o dificultate.

Adoptînd criteriul respectării particularităţilor lingvistice şi „literarizînd" nu numai atunci cînd grafiile nu îngăduiau o interpretare sigură, editorii au stabilit un text a cărui limbă prezintă numeroase fonetisme şi forme moldoveneşti (cele mai multe dintre ele caracteristice şi Transilvaniei nordice), cum sînt: *rătăcitori* (sg.), *grajdi, astfeli, să lese, să ieie, să steie, işti* (pron.), *frumuseţă, tinereţă, sară, fusă* (pt. *fuse*, vb.), *zapadă, faţarnic, şepte, şese, beşică, cămeşă, mulţămi, a avè, a părè, fereastă, ficior, sfărma, răzăma* etc. Frecvente sînt alternanţele între forma regională şi forma devenită literară: *şepte-şapte, zapadă-zăpadă, pin-prin avè-avea* etc. Prezenţa lor în textul eminescian nu trebuie să surprindă, dacă avem în vedere situaţia din limba literară a epocii; dimpotrivă, ea este cît se poate de firească.

Aşa cum arătam mai sus, culegerea de faţă dă un răspuns clar întrebării privitoare la principiile după care trebuie întocmite ediţiile operei literare a lui Eminescu. Opunîndu-se literarizării, editorii au subliniat încă o dată necesitatea adoptării unui punct de vedere unitar în ceea ce priveşte editarea scriitorului. Într-adevăr, sîntem astăzi în situaţia de a avea o ediţie ştiinţific întocmită a prozei lui Eminescu, care respectă consecvent particularităţile regionale ale limbii autorului, în vreme ce versurile sînt prezentate publicului într-o versiune literarizată, din care foarte multe regionalisme au fost îndepărtate şi înlocuite prin formele literare din zilele noastre.

Rămîne ca în încheiere să stabilim care e valoarea culegerii de faţă în raport cu ediţiile anterioare. În primele decenii după moartea scriitorului, s-au bucurat de o largă circulaţie şi de cîteva reeditări ediţiile Şaraga (*Nuvele*, Iaşi, f.a.) şi Scurtu (*Proză literară*, Bucureşti, 1908). Amîndouă prezintă numeroase omisiuni şi lecturi greşite care s-au perpetuat de la o ediţie la alta.

Astfel, în ediţia Scurtu lipsesc pasaje întregi, care uneori modifică înţelesul contextelor, zeci de cuvinte sînt omise, iar altele înlocuite arbitrar. Citäm, spre edificare, cîteva cazuri cînd ediţia Scurtu a înlocuit cuvinte din textul eminescian prin altele, inexistente acolo (primul termen se găseşte în „Convorbiri literare" sau în „Curierul de Iaşi", al doilea în ediţia Scurtu): *apropria-apropia, atîrna-anina, cît-atît, cînd-cădea, cuvios-curios, carte-curte, cute-cutie, umbră-dungă, faţă-frunte, inimă-insulă, unit-împreunat, întuneca-întoarce, lumină-lună, luneca-luci, insulă-peşteră, secăciune-uscăciune*.

O ediţie în general corect întocmită a prozei artistice a lui Eminescu o datorăm lui D. Murăraşu (*Scrieri literare*, Craiova,

1935; ed. a II-a, 1939). Ediţia Murărăşu restabileşte textul eminescian, mutilat de editorii anteriori, printr-o cercetare atentă a izvoarelor. La fel ca majoritatea editorilor lui Eminescu, Murărăşu literarizează şi el, dar nu consecvent. Nu întotdeauna lecturile pe care le propune sînt convingătoare şi e un merit al ediţiei Simion-Şuteu de a fi ales în aceste cazuri soluţiile cele mai potrivite. Astfel, Murărăşu propune formele *se ciorăiau* (adoptată şi de Perpessicius în recentul volum VI al *Operelor*) pentru *ciorăiau*, *uitită* pentru *umilită*, *vizuină* pentru *viziune*, *timp* pentru *tîmpă* etc.

Ediţia Colorian (*Proză literară*, Bucureşti, 1943) este importantă pentru numărul mare de postume pe care le conţine (depăşind în această privinţă toate celelalte ediţii, afară de cea de care ne ocupăm). Lectura manuscriselor (e drept, plină de dificultăţi) nu s-a făcut fără unele inexactităţi, semnalate de E. Simion şi F. Şuteu în notele culegerii de faţă (*lumină putredă şi năimită*, în loc de *lemnăria putredă şi năruită*, *neamurile*, în loc de *numirile*, *găinilor*, în loc de *goimilor* etc.). În plus, Colorian a literarizat peste tot, considerînd că „ediţiile textului autentic sînt pretutindeni pentru cercul şi aşa restrîns al specialiştilor".

Rezultă din acest succint examen comparativ că volumul publicat de E. Simion şi F. Şuteu trebuie considerat, sub raport filologic, drept cea mai realizată dintre ediţiile de pînă acum ale prozei literare eminesciene. Concepută ca o ediţie de popularizare, culegerea întruneşte însă cele mai multe din atributele unei adevărate ediţii ştiinţifice. Întocmită după criterii riguros stabilite şi consecvent aplicate, *Proza literară* e destinată în primul rînd publicului larg, dar constituie totodată un instrument de lucru indispensabil pentru specialişti. Acesta a fost motivul pentru care redactorii *Dicţionarului Eminescu* au ales această ediţie ca text de bază pentru exegeza limbii poetice a marelui scriitor român.

Ion Gheţie

JACQUES BYCK

La 10 noiembrie 1964 s-a stins din viaţă Jaques Byck, eminent profesor, filolog şi lingvist, născut în 1897. El a fost multă vreme profesor de liceu. După Eliberare a funcţionat la Facultatea de filologie a Universităţii din Bucureşti, unde a desfăşurat o pilduitoare activitate de îndrumare şi educaţie a multor generaţii de studenţi.

Pasionat de problemele limbii romîne vechi, al cărei profund cunoscător era, J. Byck a publicat, în 1930, o scurtă antologie de *Texte romînești vechi*, urmată, în 1937, de o culegere din textele cuprinse în *Cuvente den bătrîni* a lui B. P. Hasdeu. În 1943, editează *Cazania* lui Varlaam, considerată, pe drept cuvînt, una dintre cele mai bune ediţii de texte romîneşti vechi. Exigenţa, rigurozitatea ştiinţifică, minuţiozitatea care l-au caracterizat conferă acestor lucrări o mare valoare filologică şi lingvistică. Dintre operele literaturii romîneşti vechi se opreşte asupra celei de-a doua variante a *Ţiganiadei* (1953) şi asupra poemului *Trei viteji* (1957) de I. Budai-Deleanu.

Îndrăgostit de munca sa, el şi-a îndemnat stăruitor colaboratorii spre studiul faptelor de limbă veche, conducînd o vreme colectivul de texte romîneşti vechi din cadrul Institutului de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R.

Ca un adevărat omagiu adus memoriei lui Ovid Densusianu, al cărui admirator şi elev a fost, el ne-a lăsat versiunea romînească a *Istoriei limbii romîne*.

„Un bun filolog trebuie să fie şi un bun lingvist", spunea J. Byck, ilustrînd această idee prin însăşi activitatea sa. Cercetările sale în domeniul istoriei limbii romîne şi al gramaticii istorice reprezintă contribuţii valoroase la rezolvarea diferitelor aspecte ale evoluţiei limbii romîne (*Sur l'impératif en roumain*, BL., III, 1935, *Sur l'origine de l'infinitif abrégé en roumain*, Recueil d'études romanes, Buc., 1959, şi altele).

Timp de mai mulţi ani, el a ţinut un excelent curs de gramatică istorică a limbii romîne, pe care, din păcate, nu l-a publicat. Expunerile sale, impresionant de clare şi de bine organizate, construite cu o logică ireproşabilă şi o mare eleganţă a stilului, aveau darul de a trezi în auditori interesul pentru studierea limbii romîne şi a istoriei ei. Învăţatul s-a dovedit a fi şi un excelent pedagog, respectat şi iubit de studenţi, de colegii mai tineri ca şi de cei vîrstnici, nu numai pentru erudiţia, ci şi pentru generozitatea şi căldura sa sufletească.

Deosebit de valoroase sînt și rezultatele investigațiilor sale în domeniul gramaticii descriptive a limbii romîne. A colaborat la elaborarea *Gramaticii limbii romîne* alături de acad. Al. Rosetti și a *Gramaticii* Academiei, vol. I—II, ed. I (1954), a revăzut Morfologia ed. a II-a (1964). A fost, alături de acad. Al. Graur, redactor responsabil al volumelor *Studii de gramatică*. Preocupările sale s-au îndreptat și spre alte domenii ale studiului limbii romîne : limba literară, stilistica.

Pentru meritele sale i s-a decernat Premiul de Stat — în calitate de colaborator la alcătuirea *Gramaticii* Academiei R.P.R. ediția I și a fost decorat cu „Ordinul Muncii" clasa a III-a.

Moartea profesorului J. Byck constituie o pierdere deopotrivă de grea pentru știința și învățămîntul romînesc, ca și pentru cei care l-au cunoscut și respectat.

Elena Șerban

CUPRINSUL REVISTEI „LIMBA ROMÎNĂ“ PE ANUL 1964

L.R., La a XX-a aniversare a Eliberării, **4**, p. 299—300.

DICȚIONARUL LIMBII ROMÎNE

BREBAN V., *Culegerea, studierea și includerea regionalismelor în* Dicționarul limbii romîne, **4**, p. 331—337.
DĂNĂILĂ I., *Sistem, normă și abatere în* Dicționarul limbii romîne, **4**, p. 329—343.
IORDAN IORGU, Dicționarul limbii romîne, **4**, p. 301—304.
MIRCEA SECHE, *Din istoricul și perspectivele* Dicționarului limbii romîne, **4**, p. 305—315.
LIDIA SFÎRLEA, *Variantele cuvintelor în* Dicționarul limbii romîne, **4**, p. 316—330.

TRATATUL DE ISTORIE A LIMBII ROMÎNE

COTEANU I., *Reconstrucția așa-numitei „romîne comune“*, **4**, p. 346—353.
GRAUR AL., *O privire sintetică asupra evoluției limbii latine*, **4**, p. 344—345.
ROSETTI AL. și DIMITRESCU FLORICA, Tratatul de istorie a limbii romîne, *vol. al IV-lea*, **4**, p. 354—358.

75 DE ANI DE LA MOARTEA LUI EMINESCU

CREȚU I., *Cîteva aspecte deosebite ale limbajului eminescian*, **3**, p. 196—201.
ȘUTEU FLORA, *Precizări asupra formei unor versuri eminesciene*, **3**, p. 202—205.
TOHĂNEANU G. I., *Valori stilistice ale întrebuințării timpurilor în poezia lui M. Eminescu*, **3**, p. 183—195.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

DĂNĂILĂ I. și PAVEL TOMA, *Formalizarea—valoarea ei gnoseologică și aplicarea ei în cercetarea lingvistică*, **1**, p. 3—12.
ROSETTI AL., *Despre* Glosematica *lui L. Hjelmslev*, **6**, p. 543—551.
STATI SORIN, *Constituenții imediați*, **3**, p. 206—223.

ISTORIA LINGVISTICII ROMÎNEȘTI

SECHE MIRCEA, *Schiță de istorie a lexicografiei romîne. XI. Activitatea lexicografică a lui A. T. Laurian și I. Massim. 4. Analiza dicționarului lor* (continuare), **1**, p. 35—43; *XII. Cîteva concluzii*, **5**, p. 517—523.

GRAMATICĂ, VOCABULAR ȘI ORTOGRAFIE

Gramatică

DIACONESCU PAULA, *Construcții prepoziționale echivalente cu un caz oblic în traducerile din secolul al XVI-lea*, **3**, p. 224—230.
FLOREA VIORICA, *Despre flexiunea pronominală*, **5**, p. 437—452.
IANCU VICTOR, *Cu privire la morfo-sintaxa articolului*, **5**, p. 553—556.
IORDAN IORGU, *Mai multă gramatică*, **1**, p. 55—58.
ȘTIRBU VASILE, *Sensul adjectivelor ordinale*, **1**, p. 59—61.
TEODORESCU ECATERINA, *Adverbe predicative?*, **5**, p. 423—436.
URSU N. A., *Observații asupra adaptării adjectivelor neologice la sistemul morfologic al limbii romîne, în jurul anului 1800*, **5**, p. 413—422.
VASILIU LAURA, *Cuvinte și grupuri de cuvinte cu funcție prepozițională*, **2**, p. 103—110.

Vocabular

DRIMBA VLADIMIR, *Note etimologice*, **1**, p. 77—81.
DUMISTRĂCEL STELIAN, *Din istoricul folosirii cuvîntului* mașină *în limba romînă*, **5**, p. 453—462.
GUTU OLIMPIA, *Glosar regional. Regiunea Suceava (raionul Săveni, comuna Miorcani)*, **2**, p. 117—119.
HRISTEA TH., *Contribuții etimologice*, **1**, p. 70—76.
JITARIU PROCOPIE, *Glosar regional. Regiunea Suceava (raionul Gura Humorului, comuna Berchișești)*, **1**, p. 82—86.
KIRÁLY FRANCISC, *Precizări etimologice*, **6**, p. 557—564.
NESTORESCU V., ROBCIUC I., TOMICI MILE, *Etimologii*, **2**, p. 111—116.

Ortografie

BREBAN VASILE, *Scrierea cu inițiale majuscule*, **3**, p. 245—249.
TOMICI MILE, *Despre normele de redare a numelor și cuvintelor strbo-croate în limba romînă*, **6**, p. 565—569.
WECHSLER B., *Transcrierea cuvintelor și numelor chinezești în limba romînă*, **3**, p. 231—244.

LIMBĂ LITERARĂ

BRÎNCUȘ GR., *Titu Maiorescu și problemele limbii*, **5**, p. 483—493.
GRAUR AL., *Termeni de marină*, **2**, p. 162—165.
GUTU-ROMALO VALERIA, *„Cultismul”*, **1**, p. 20—29.
IORDAN IORGU, *„Neaoșisme”*, **5**, p. 463—465.

MARINO ADRIAN, *Iluminiștii romîni și problema „cultivării" limbii* (I), **5**, p. 467—482; (II), **6**, p. 571—586.
NESTORESCU VIRGIL. *Note de cultivare a limbii*, **2**, p. 166—168.
PĂDURARIU N., *Asupra unor „forme aberante" introduse de marinari în limbă*, **1**, p. 30—34.
SĂNDULESCU C., *Rolul limbilor clasice în formarea termenilor medicali*, **3**, p. 261—266.
TEODORESCU MIRELA, *Neologismele în primele relații romînești de călătorie*, **6**, p. 587—603.
TOHĂNEANU G. I., *Sinonimie și polisemie metaforică*, **5**, p. 495—499.
VIANU TUDOR, *Expresia juvenilului la Eminescu*, **1**, p. 13—19.

FILOLOGIE

COSTA TRAIAN, *Versul 6 din* Scrisoarea a IV-a, **2**, p. 157—161.
COSTA TRAIAN, *Marginalii la un glosar eminescian*, **5**, p. 501—515.
ȚEPELEA G. F., *Predosloviile Noului Testament de la Bălgrad (1648)*, **2**, p. 149—157.
ȚEPELEA G. F., *O ediție necunoscută a* Alexandriei, **6**, p. 605—613.
URSU DESPINA, *Glosare de neologisme din perioada 1830—1860*, **3**, p. 250—260.
URSU N. A., *Gramatica romînească a lui Ioan Alboteanu*, **1**, p. 44—54.
VÎRTOSU EMIL, *Suprascrierea slovelor chirilice*, **2**, p. 120—148.

TOPONIMIE

DONAT ION, *Considerații istorice asupra toponimiei romînești* (I), **6**, p. 615—621.
SALA MARIUS, *Cu privire la unele determinative din toponimia romînească*, **1**, p. 62—69.
SALA MARIUS, *Probleme de toponimie* (I), **2**, p. 169—173; (II), **3**, p. 267—274.

CRONICĂ

ARVINTE VASILE, *Consfătuirea de la Iași cu cititorii revistei „Limba romînă"*, **5**, p. 526—527.
BĂLTĂCEANU MARIA, *Sesiunea științifică de la Cluj a Societății de studii clasice*, **5**, p. 525—526.
DRAGOMIRESCU M. I., *Lucrările Adunării generale și ale celei de-a IV-a sesiuni științifice a Societății de științe istorice și filologice din R.P.R.*, **2**, p. 174—175.
IORDAN IORGU, *60 de ani de la înființarea Institutului de filologie romînă din Viena*, **5**, p. 528.
POPESCU ION, *Consfătuirea de la Craiova cu cititorii revistei „Limba romînă"*, **1**, p. 89—90.
ROCERIC-ALEXANDRESCU ALEXANDRA, *Seminarul de lingvistică matematică*, **1**, p. 87—88.
SALA MARIUS, *În legătură cu activitatea la* TILR, **5**, p. 527—528.
ȘUTEU FLORA, *Sesiunea științifică omagială Mihai Eminescu*, **5**, p. 529—530.

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

BULGĂR G., B. Kelemen, *Dicționar de buzunar romîn-maghiar*, București, Editura științifică, 1963—**1**, p. 92—94.
CÂNDEA VIRGIL, *Cărțile populare în literatura romînească*, Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ion C. Chițimia și Dan Simonescu. Vol. I—II [București], Editura pentru literatură, 1963—**3**, p. 280—284.
CRISTEA TEODORA, MIRCAN ALEXANDRU, TUDORICĂ OLGA, *Crestomație romanică*, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1962—**3**, p. 275—277.

GHEȚIE ION, Eminescu, *Proză literară*. Ediție îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu, cu un studiu introductiv de Eugen Simion [București], Editura pentru literatură, 1964—**6**, p. 623—627.

HRISTEA VALENTINA, N. Mihăescu, *Abateri de la exprimarea corectă*, București, Editura științifică, 1963—**3**, p. 284—288.

PAVEL TOMA, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Ion Creangă*, București, Editura pentru literatură, 1963—**5**, p. 537—539.

POPESCU ION, *Gramatica limbii romîne*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1964, vol. I și II—**5**, p. 531—537.

POPESCU I., Erwin Silzer, *Wir lernen rumänisch sprechen*. Ein Taschenlehrbuch... VEB Verlag Sprache und Literatur, Halle (Saale), 1963—**2**, p. 177—180.

POPESCU I., Al. Graur, *Evoluția limbii romîne. Privire sintetică*, București, Editura științifică, 1963—**1**, p. 91—92.

RUSU VALERIU, *Cu cît cînt, atîta sînt*. Antologie a liricii populare. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ovidiu Papadima, București, Editura pentru literatură, 1963—**1**, p. 94—97.

SALA MARIUS, Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, Editura Academiei R.P.R., 1963—**3**, p. 278—280.

SECHE LUIZA, Gh. Bulgăr, *Eminescu despre problemele limbii romîne literare*, București, Editura științifică, 1963—**3**, p. 289—291.

V. N., *Lingvistică generală*, Culegere de articole, București, Editura științifică, 1963—**2**, p. 176—177.

WALD L., A. A. Leontiev, Возникновение и первоначальное развитие языка, Moscova, 1963—**3**, p. 291—294.

IN MEMORIAM

IORGU IORDAN, *Tudor Vianu*, **3**, p. 295.

ELENA ȘERBAN, *Jacques Byck*, **6**, p. 629—630.

NOTE BIBLIOGRAFICE

Bibliografia lucrărilor de lingvistică apărute în țara noastră de la 1 mai 1963 pînă la 1 mai 1964—**4**, p. 358—409.

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1964

Întocmit de I. DĂNĂILĂ

INDICE DE MATERII*

A

A urmat de *n* trecut la *t* și ~ neaccentuat trecut la *ă* la neologisme din sec. al XVIII-lea 601; variante lexicale cu ~ neaccentuat trecut la *ă* în *Dicționarul limbii române* (DLR) 323—324.

ABATERE, ~a în DLR 338, 342, 343.

ABSOLUT, construcții ~e în *Gramatica limbii române*, ed. a II-a 535.

ABSTRACȚIUNE, ~a în formalizare 7.

ACCENT, rolul ~ului tonic în suprascrierea literelor chirilice din textele românești vechi 123—126; marcarea ~ului în ediția *Alexandriei* din 1794 (v. **ediție**) 610—612; ~ul dublu al cuvintelor în DLR 317.

ADJECTIV, ~e cu funcție de prepoziție 107; sensul ~elor ordinale 59—61; ~e neologice în *-icesc* în limba română 252, 255, 414—422; adaptarea ~elor neologice la sistemul morfologic al limbii române în jurul anului 1800 413—422.

ADVERB, ~e cu funcție de prepoziție 105, 106 sau în locuțiuni prepoziționale 108, 109 în limba română; ~e predicative 423—436; sinonimia sintactică a ~elor 430.

ALGEBRĂ, lucrări de ~ gramaticală la Seminarul de lingvistică matematică din 21—27 octombrie 1963 88.

ALITERAȚIE, ~a la M. Eminescu 191.

ANALIZĂ, lipsurile metodei tradiționale de ~ în lingvistică 207 și metoda ~ei în constituenții imediați 206—223.

ANALOGIE, rolul ~i în formalizare 7.

ARTICOL, definiția ~ului în *Gramatica limbii române*, ed. a II-a 533. 534; morfo-sintaxa ~ului în graiul din comuna Agîrbiciu 553—555.

ASIMILARE, variante lexicale rezultate prin ~ vocalică în DLR 327.

ATIC, statutul fonologic al diftongilor în dialectul ~ 525.

ATRIBUT, definiția ~ului în *Gramatica limbii române*, ed. a II-a 534.

Ă

Ă final trecut la *ĭ* în graiurile din Moldova 316; variante cu ~ trecut la *a* în DLR 318, 324.

B

BIBLIOGRAFIE, ~a lucrărilor de lingvistică apărute în țara noastră de la 1 mai 1963 pînă la 1 mai 1964 359—409.

BULGARĂ, cuvinte de origine românească în ~ 114; cuvinte din ~ în limba română 111, 112, 114, 115, 559—561.

* Trimiterile din indice se referă la paginația în continuare a revistei. Iată și corespondența acestei paginații cu numerele: p. 1—100=nr. 1, 101—180=nr. 2, 181—296=nr. 3, 297—410=nr. 4, 411—540=nr. 5, 541—682=nr. 6.

C

C trecut la *g* în neologisme din sec. al XVIII-lea 601.
CALC, ~uri 254, 257 după rusă 167, 168 în limba română.
CATEGORIE, definiţia ~i gramaticale în *Gramatica limbii române*, ed. a II-a 532; ~a stării în limbile rusă şi română 423—436.
CEHĂ, cuvinte din ~ în limba română 79, 112.
CENEMATICĂ, ~a în glosematică 545.
CHINEZĂ, structura silabică în ~ 232; transcrierea cuvintelor din ~ în engleză, franceză, germană, rusă 234, 237—244 şi în limba română 230—244.
CHIRILIC, suprascrierea literelor ~ce în textele româneşti vechi 120—148.
CLASĂ de contexte 215, de focare 214 şi de secvenţe 212, 213 în segmentare.
CLASIC, rolul limbilor ~ce în formarea terminologiei medicale 261—266; Sesiunea ştiinţifică de la Cluj a Societăţii de studii ~ce (11—13 februarie 1964) 525—526.
COMPLEMENT, ~ul circumstanţial instrumental 534 şi ~ul indirect 537 în *Gramatica limbii române*, ed. a II-a.
COMPUNERE, procedeul ~ii în formarea terminologiei medicale 262—264.
CONGRUENŢĂ, ~a în segmentare 213.
CONJUNCŢIE, ~a *că* în construcţii modale 432; ~a *de* folosită în locul ~i *dacă* 432.
CONNOTATOR, ~ii în glosematică 548.
CONSOANĂ, transcrierea ~elor iniţiale 233 şi finale 235 din cuvinte chineze şti în română.
CONSTELAŢIE, funcţia de ~ în glosematică 4.
CONSTITUENT, ~*ţii imediaţi*: definiţie 208, 209, clasificare: simpli şi multipli 218, succesivi şi simultani, continui şi discontinui 219, endocentrici şi exocentrici 220, ultimi 209; avantajele 221 şi inconvenientele 221, 222 folosirii ~ţilor imediaţi; indicele sintactic 218 şi relaţiile dintre ~ţii imediaţi 219, 220.
CONSTITUT 209.
CONSTRUCŢIE, ~i absolute şi infinitivale relative în *Gramatica limbii române*, ed. a II-a 535; ~i prepoziţionale echivalente cu un caz oblic în textele româneşti din sec. al XVI-lea 224—230.
CONTAMINARE, cuvinte româneşti formate prin ~ 79.
CONTEXT, noţiunile de ~ 214 şi de clasă de ~e 215 în segmentare; rolul ~ului în suprascrierea prin poziţie a literelor chirilice în textele româneşti vechi 126—137.
CONTINUU, rolul scrierii ~i în suprascrierea literelor chirilice în texte româneşti vechi 127.
CONŢINUT, forma 62 şi substanţa 543—545 ~ului în glosematică.
CRESTOMAŢIE, ~*a romanică*, vol. I 275—277.
CUIB, organizarea cuvintelor în ~uri lexicale în *Dicţionarul limbii române* (DA) 311, 312.
CULTISM 20—29.
CULTIVARE, ~a limbii în preocupările iluminiştilor români 467—482, 571—586.
CUMANĂ, cuvinte din ~ în limba română 618.
CUVÎNT, ~e şi grupuri de ~e cu funcţie prepoziţională 103—110; istoria folosirii ~ului *maşină* în limba română 453—462.

D

DATIV, construcţii cu prepoziţia *a* echivalente cu ~ul în texte româneşti din sec. al XVI-lea 224—226.
DECLINARE, trecerea cuvintelor de la o ~ la alta în DLR 320.
DEFINIŢIE relaţională 3.
DERIVARE, ~a semantică în poezie 497, 498.
DETERMINARE, funcţia de ~ în glosematică 4.
DETERMINATIV, ~ele în toponimia românească 62—69: eterogene 62—64 şi omogene 64, 65.
DICŢIONAR, ~e **unilingve** româneşti: etimologii multiple în ~*ul limbei române* al lui A. T. Laurian şi I. Massim; etimologii din maghiară în ~*ul limbii române moderne*

557—564 ; ~*ul limbii romîne* (DA) : cuvinte care lipsesc 310, cuiburile lexicale 311, 312, deosebiri față de noul ~ (DLR) 309, 310 ; ~*ul limbii romîne* (DLR) : istoric 305—315, deosebiri față de vechiul dicționar (DA) 309, 310, caracterele general 302, 339—341, normativ 303, 341—342, definițiile 312, 313, filiația sensurilor 312, lista de cuvinte 310, 311, cuvinte cu accent dublu 317, cuvinte trecute de la o declinare la alta 320 sau de la un gen la altul 319, 320, cuvinte cu plural dublu 317 sau cu pluralurile specializate pe sensuri 317, 318, regionalisme 331—337, variante lexicale 316—330, etimologii populare 328, singulare refăcute după plurale 319, asimilare, disimilare, metateză, epenteză, sincopă 327 ; ~**e bilingve** : ~ *de buzunar romîn-maghiar* de B. Kelemen 92—94 : cuvinte noi 93, cuvinte care lipsesc 94.

DIFTONG, statutul fonologic al ~gilor în dialectul atic 525 ; transcrierea ~ului *ea* în ediția M. Eminescu, *Proză literară* (îngrijită de E. Simion și F. Șuteu) 625 ; cuvinte cu ~ul monoftongat în DLR 325.

DIMINUTIV, părerile lui T. Maiorescu despre folosirea excesivă a ~elor 490.

DISIMILARE, cuvinte formate prin ~ în DLR 327.

DISTRIBUȚIE, ~a în segmentare 25.

E

E neaccentuat trecut la *i* 316, 324, 325 ; cuvinte din DLR cu ~ accentuat diftongat 325 ; transcrierea lui *é* în ediția M. Eminescu, *Proză literară* (îngrijită de E. Simion și F. Șuteu) 625.

EDIȚIE, o ~ necunoscută a *Alexandriei* (1794) 605—613 ; ~a M. Eminescu, *Proză literară* (îngrijită de E. Simion și F. Șuteu) 623—627.

ELEMENT, ~ul predicativ suplimentar în *Gramatica limbii romîne*, ed. a II-a 535.

ENDOCENTRIC, enunț ~ în constituenții imediați 220.

ENGLEZĂ, elementele latinești în terminologia medicală a limbii ~e 265 ; transcrierea cuvintelor chinezești în ~ 234, 237—244 ; cuvinte din ~ în limba română 33, 71, 75.

ENUNȚ endocentric și exocentric în constituenții imediați 220.

EPENTEZĂ, cuvinte formate prin ~ în DLR 327.

ETIMOLOGIE, ~ii românești în bulgară 114, maghiară 558, 559 și în sîrbo-croată 114 ; studierea toponimiei românești cu ajutorul ~i 617 ; cuvinte formate prin ~ multiplă 38, 598, 599 și populară 71, 72, 172, 173, 328 în limba română ; ~ii din bulgară 111, 112, 114, 115, 559—561, cehă 79, 112, cumană 618, engleză 33, 71, 75, franceză 30, 31, 33, 38, 39, 71, 76, 111, 251, 253, 258, 287, 288, 321, 322, 328, 418, 454, 598—601, germană 172, 288, 321, 322, 333, 418, 513, 598—600, greacă 39, 78, 80, 251, 252, 259, 321, 418, 503, 598, 599, italiană 33, 38, 39, 253, 256, 258, 259, 320, 418, 456, 598, 599, latină 38, 39, 42, 72, 114, 199, 253, 321, 336, 418, 454, 598, 599, maghiară 40, 71, 77, 80, 111, 112, 172, 321, 334, 335, 503, 504, 506, 557—564, 598—600, poloneză 70, 79, rusă 74, 75, 79, 321, 322, 415, 506, 598—600, sîrbo-croată 78, 114—116, 322, slavă veche 31, 40, 78, 112—114, 172, 327, 559, 561, 617, turcă 32, 40, 71, 78, 80, 321, 322, 328, 599, țigănească 73, ucraineană 79, 112, 113, 115, 321, 559—561 în limba română ; ~iile maghiare în *Dicționarul limbii romîne moderne* 557—564.

EXOCENTRIC, enunț ~ în constituenții imediați 220.

EXPANSIUNE, ~a în constituenții imediați 213.

EXPRESIE, substanța ~i în glosematică 543.

F

FEMININ, cuvinte care trec de la genul ~ la cel neutru în DLR 319, 320.

FLEXIUNE, ~a pronominală : mijloace de realizare : alternanțe fonetice la finală și la inițială 446, 452, declinare articulată 446, desinențe 446, 452, morfeme 446, 452.

FOCAR, noțiunile de ~ 214 și de clasă de ~e 213 în glosematică.

FONEM, ~ul în glosematică 546.

FONOLOGIE, lucrări de ~ structurală la Seminarul de lingvistică matematică din 21—

27 octombrie 1963 88; ~a în *Tratatul de istorie a limbii romîne*, vol. al IV-lea 355.

FORMALIZARE, definiţie 3, valoare gnoseologică 4—8; aplicarea ~ării în lingvistică 8—11, limite 7, 11; abstractizarea, analogia 7 şi reflectarea 5 în ~.

FORMĂ, noţiunea de ~ la F. de Saussure şi în glosematică 543, 544, 549, 550: ~a conţinutului 544, 546 şi ~a expresiei 546.

FRANCEZĂ, cuvinte formate cu sufixele *-able* 421, *-aire* 419—421, *-al* 419, 420, *-el* 421, *-ique* 417, 418 în ~; transcrierea cuvintelor chinezeşti în ~ 237—244; cuvinte din ~ în limba romînă 30, 31, 33, 38, 39, 71, 76, 111, 251, 253, 258, 287, 288, 321, 322, 418, 454, 598—601.

FUNCŢIE, ~a în glosematică 544, 546 în planul paradigmatic şi în cel sintagmatic 4; ~ile de constelaţie, de determinare şi de interdependenţă în glosematică 4.

G

GENITIV, construcţii cu prepoziţiile *a, de* echivalente cu ~ul în textele romîneşti din sec. al XVI-lea 224, 226, 229.

GERMANĂ, cuvintele formate cu sufixul *-isch* în ~ 418—421; transcrierea cuvintelor chinezeşti în ~ 234, 237—244; cuvinte din ~ în limba romînă 418, 513, 598—600.

GLOSAR, ~e de neologisme din 1830—1860: al lui Albineţ Ion 255, Aristia C. 259—260, Asachi Ecaterina, Asachi Ermiona 255, Asachi Gh. 252—254, Baronzi G. 257—259, Bob Fabian Vasile 254, Heliade Rădulescu Ion 256, 257, Iarcu D., Kreţulescu N. A. 256, Moldoveanu Iancu Nicolae 251, 252, Molnar Ion 250, 251, Pruncu Pavel 255, Pleşoianul G. 256, Săulescu G. 254, Veisa G. 254, 255, Vîrnav Vasile 251, 252; ~e din regiunea Suceava, comuna Berchişeşti raionul Gura-Humorului 83—84 şi comuna Miorcani raionul Săveni 117—119: cuvinte atestate prima dată 84, 114, cuvinte cu alte sensuri în dicţionare 86, cuvinte cu sensuri diferite şi cu forme diferite 85, 118, 119 în aceeaşi regiune 85, 119 sau în regiuni diferite 85, cuvinte cu aceleaşi sensuri dar cu forme diferite 85 sau din regiuni diferite 84, 85, 118, cuvinte cu forme diferite din aceeaşi regiune 119 sau din regiuni diferite 118.

GLOSEM, ~ul în glosematică 544, 546.

GLOSEMATICĂ, cenematica 545, connotatorii 548, fonemul 546, forma 543, 549, 550 conţinutului 544, 546 şi a expresiei 546, funcţia de constelaţie, de determinare sau de interdependenţă 4, glosemul 544, 546, lanţul paradigmatic şi cel sintagmatic 546, metalimba, metasemiotica 548, opoziţiile latente 547, pleremática 545, semantica connotativă, semnul lingvistic 548, substanţa conţinutului 543—545 şi a expresiei 546, taxemul 546 în ~.

GLOSOGRAFIE, ~a romînă în istoria lexicografiei romîneşti 519.

GRAI, trecerea lui *i* la *ă* în ~urile moldoveneşti şi în cele din nordul Transilvaniei 626.

GRAMATICAL, sinonimie ~ă 217; lucrări de algebră ~ă la Seminarul de lingvistică matematică din 21—27 octombrie 1963 88.

GRAMATICĂ, lucrări de ~ mecanică şi de ~ structurală la Seminarul de lingvistică matematică din 21—27 octombrie 1963 88; ~a romînească a lui Ioan Alboteanu 44—54; *~a limbii romîne*, ed. a II-a 531—537: caracter normativ 536, definiţia articolului 533, 534, a atributului 534, a categoriei gramaticale 532, a complementului circumstanţial instrumental 534 şi a celui indirect 537, a morfologiei, a părţii de vorbire 532, a pronumelui reflexiv 536, a subiectului 537 şi a verbului 536, clasificarea propoziţiilor după scopul comunicării şi după structura lor 533, construcţii absolute şi construcţii infinitivale relative 535, elementul predicativ suplimentar 535.

GREACĂ, cuvinte formate cu sufixul -ικός în ~ 416—418; cuvinte din ~ în limba romînă 39, 78, 80, 251, 252, 259, 321, 418, 503, 598, 599.

H

H, lipsa lui ~ iniţial la neologisme din perioada 1830—1860 259; cuvinte cu ~ trecut la *f* în DLR 327.

I

I trecut la *e* în neologisme din sec. al XVIII-lea 601 şi la cuvinte din DLR 325.

ILUMINIST, ~ştii romîni şi problemele cultivării limbii 467—482, 571—586.

INDICE, ~le sintactic în constituenţii imediaţi 218.

INDIRECT, definiţia complementului ~ în *Gramatica limbii romîne*, ed. a II-a 537.

INFORMAŢIE, lucrări de teoria ~i la Seminarul de lingvistică matematică din 21—27 octombrie 1963 88.

INSTRUMENTAL, definiţia complementului circumstanţial ~ în *Gramatica limbii romîne*, ed. a II-a 534.

INTERDEPENDENŢĂ, funcţia de ~ în glosematică 4.

INTONAŢIE, rolul ~i în apariţia vorbirii 293; morfeme de ~ 219.

INTUITIVITATE, ~a în formalizare 5.

ITALIANĂ, cuvinte formate cu sufixele *-ale*, *-are* 419, 420, *-ico* 417, 418 în ~; cuvinte din ~ în limba romînă 33, 38, 39, 253, 256, 258, 259, 418, 456, 598, 599.

Î

Î trecut la *ă* în graiurile moldoveneşti şi în cele din nordul Transilvaniei 626.

L

LATINĂ, ~a balcanică şi ~a dunăreană 349; cuvinte formate cu sufixele *-alis*, *-arius* 419, 420, *-icus* 417—419 în ~; cuvinte din ~ în limba romînă 38, 39, 42, 72, 114, 199, 253, 321, 336, 418, 454, 598, 599.

LEXICOGRAFIE, schiţă de istorie a ~i romîneşti: activitatea lui A. T. Laurian şi a lui I. Massim 33—43 şi concluzii 517—523.

LIMBĂ, sistemele ~ii 20, 21; părerile lui T. Maiorescu despre normă în ~ 487—488; **~a literară**: cultivarea limbii în preocupările iluminiştilor romîni 467—482, 571—586; *~a scriitorului*: expresia juvenilului 13—19, folosirea timpurilor 183—195 perfect simplu vechi în *-um* 186, prezent alternat cu imperfect 190—195, viitor popular 186—190 şi viitor inversat 189—191, alitera-ţia 191, rime cu pronunţare moldovenească 200, 201 la Mihail Eminescu.

LINGVISTICĂ, Seminarul de ~ matematică din 21—27 octombrie 1963 87, 88.

LITERĂ, suprascrierea ~elor chirilice în textele romîneşti vechi 120—148: ѧ 131, и semivocală 131, 132, и final 132 şi a lui и consonantic 132, 133.

LOCUŢIUNE, *~a adverbială*: sinonimie sintactică 430; *~a prepoziţională* 103—110: formată din adjectiv + prepoziţie 109, adverb 109, adverb + prepoziţie 108, 109, prepoziţie + substantiv articulat 107, 108, prepoziţie + substantiv + prepoziţie, substantiv + prepoziţie 109.

M

MAGHIARĂ, cuvinte romîneşti în ~ 558, 559; cuvinte din ~ în limba romînă 40, 71, 77, 80, 111, 112, 172, 321, 334, 335, 503, 504, 506, 557—564, 598—600; etimologii din ~ în *Dicţionarul limbii romîne moderne* 557—564.

MAJUSCUL, scrierea cu iniţiale ~e în romînă 245—249: nume geografice 245—248, denumiri de întreprindere 248, 249.

MARCĂ structurală 218.

METALIMBĂ, ~a în glosematică 548.

METASEMIOTICĂ, ~a în glosematică 548.

METATEZĂ, cuvinte rezultate din ~ în DLR 327; rolul ~elor ortografice în suprascrierea literelor chirilice în textele romîneşti vechi 127.

MODALITATE, categoria ~ăţii în gramatică 425, 426; clasificarea propoziţiilor din punctul de vedere al ~ăţii 433.

MODELARE, definiţie 3, valoare gnoseologică 4—8, aplicare în lingvistică 8—11, limite 7, 11; abstracţiunea, analogia şi reflectarea în ~ 5; ~a gramaticală a enunţurilor 211.

MONOVOCALISM, rolul ~ului în dezvoltarea vorbirii 293.

MORFEM, ~e de intonaţie 219; ~segmental 219; ~e în flexiunea pronominală 446.

MORFOLOGIE, definiţia ~i în *Gramatica limbii romîne*, ed. a II-a 532; ~a în *Tratatul*

de istorie a limbii romîne, vol. al IV-lea 355—356.
MULŢIME, definiţie 60.

N

NEAOŞISM 463—465 : în sintaxă 465.
NEGAŢIE, ~a sigură şi nesigură 433.
NEOLOGISM, disputa despre ~e la iluminiştii romîni 578—579; părerile lui T. Maiorescu despre ~e 488—490; ~e din sec. al XVIII-lea : adaptare la limba romînă 601, 602; adaptarea ~elor la sistemul morfologic al limbii romîne în jurul anului 1800 413—422; glosare de ~e din 1830—1860 250—260 (v. **glosar**); ~e în culegeri moderne de folclor 96.
NEUTRALIZARE, ~a în glosematică 547.
NEUTRU, cuvinte trecute de la ~ la feminin în DLR 319, 320.
NORMATIV, caracterul ~ al DLR 303, 341, 342 şi al *Gramaticii limbii romîne*, ed. a II-a 536.
NORMĂ, părerile iluminiştilor romîni 571 şi ale lui T. Maiorescu 487, 488 despre ~ele limbii; ~a în DLR 338—343.
NUMĂR, noţiunea de ~ 60.

O

O, cuvinte cu ~ accentuat trecut la *oa* în DLR 323.
OMONIMIE gramaticală 217; înlăturarea ~i în toponimie 62.
OPOZIŢIE latentă în glosematică 547; neutralizarea ~iilor labial-nelabial, palatal-nepalatal 325, surd-sonor 326 dintre *o* şi *u* 324 în DLR.
ORDINAL, sensul adjectivelor ~e 59—61.
ORTOGRAFIE, părerile lui T. Maiorescu despre ~ 483—487.

P

PALATALIZARE, ~a labialelor în „romîna comună" 353.
PARADIGMATIC, funcţiile 4 planului ~ 546 în glosematică.
PARTE, definiţia ~ţii de vorbire în *Gramatica limbii romîne*, ed. a II-a 532.
PERFECT, ~ul simplu vechi în *-um* la M. Eminescu 186.
PLEREMATICĂ, ~a în glosematică 545.
PLURAL, dublete de ~ în DLR 317: ~e specializate pe sensuri în DLR 317, 318.
POETIC, părerile lui T. Maiorescu despre stilul ~ 490, 491.
POLISEMIE, sinonimia şi ~a metaforică 495—499.
POLONEZĂ, cuvinte din ~ în limba romînă 70, 79.
PREDICATIV, elementul ~ suplimentar în *Gramatica limbii romîne*, ed. a II-a 535.
PREFIX, cuvinte formate cu ~ele *a-*, *ad-*, *ana-*, *anti-*, *apo-*, *auto-*, *bi-*, *cata-*, *con-*, *dia-*, *dis-*, *en-*, *endo-*, *epi-*, *hiper-*, *hipo-*, *ne-*, *peri-*, *pseudo-*, *re-*, *retro-*, *semi-*, *sub-*, *supra-*, *ultra-* în limba romînă 264.
PREPOZIŢIE, definiţie 104, construcţii cu ~ile *a*, *de* echivalente cu un caz oblic în texte romîneşti din secolul al XVI-lea 224—226, 229; adverbe 105, 106, adjective 107 şi substantive 106, 107 cu funcţie de ~.
PREPOZIŢIONAL, adjective 107, adverbe 109 şi substantive 106, 107 cu funcţie ~ă; grupuri de cuvinte cu valoare ~ă 103—110; locuţiune ~ă : formată din adjectiv + prepoziţie 109, adverb + prepoziţie 108, 109, prepoziţie + substantiv articulat 107, 108, prepoziţie + substantiv + prepoziţie, substantiv + prepoziţie 109.
PREZENT, ~ul istoric, alternarea ~ului cu imperfectul 190—195 la M. Eminescu.
PRINCIPAL, propoziţii ~e insuficiente 424.
PROCES, funcţiile în planul ~ului în glosematică 546.
PRONOMINAL, flexiunea ~ă 437—452 : mijloace folosite : alternanţe fonetice 446, 452, desinenţe, morfeme 446.
PRONUME, tipul flexionar al ~elor demonstrative simple, de identitate 441, al ~elui interogativ-relativ *cine* 441, al ~elor personale 438 *el*, *dînsul* 439, de politeţe 439, posesive 440, 441, reflexive 440, relative de întărire 439, 440, al ~lui relativ *care*; definiţia ~lui reflexiv în *Gramatica limbii romîne*, ed. a II-a 536.

PROPOZIȚIE, clasificarea ~ilor după scopul comunicării și după structura lor în *Gramatica limbii române*, ed. a II-a 533; clasificarea ~ilor după criteriul modalității 433; ~a nominală 427, 428, principală însuficientă 424 și verbală 427.
PROTOFONEM 293.
PUBLICISTIC, părerile lui T. Maiorescu despre stilul ~ 491, 492.

R

REFLECTARE, ~a în formalizare 5.
REGIONALISM, ~ele în DLR 330—337.
REGULĂ, conceptul de ~ la iluminiștii români 571.
RELAȚIE, definiție 6, rolul ~ilor în constituenții imediați 219, 220.
RIMĂ, ~e construite cu pronunțări moldovenești la M. Eminescu 200, 201.
ROMÎNĂ, ~a comună 344—354 și ~a primitivă 347.
RUSĂ, cuvinte formate cu sufixele *-альный* 419, *-ический* 416—418 și *-ый* 419, 420 în ~; transcrierea cuvintelor chinezești în ~ 234, 237—244; cuvinte din ~ în limba română 74, 75, 79, 321, 322, 415, 506, 598—600; calcuri din ~ în limba română 167, 168.

S

S, scrierea cu ~ dublu în ortografia lui T. Maiorescu 486.
SECVENȚĂ, clase de ~e în segmentare 212—213.
SEGMENTAL, morfeme ~e 219.
SEGMENTARE, criteriul semantic și cel al substituției în ~ 212; distribuția în ~ 25; clase de secvențe 212, 213, congruențe 213, context 214, expansiune 213, focar 214 și vecinătate 214 în ~.
SEMANTIC, criteriul ~ în segmentare 212; derivarea ~ă în poezie 497, 498.
SEMIOLOGIE, ~a în glosematică 548.
SEMIOTICĂ, ~a connotativă în glosematică 548.
SEMIVOCALĂ, transcrierea ~elor din cuvinte chinezești în limba română 233, 234.
SEMN, ~ul lingvistic în glosematică 546.
SENS, ~ul în glosematică 543—545.
SILABĂ, structura ~ei în chineză 232.
SILABEM 293.
SINCOPARE, cuvinte formate prin ~ în DLR 327.
SINCRETISM, ~ul în glosematică 547.
SINGULAR, cuvinte cu ~ul refăcut după plural în DLR 319.
SINONIMIE, ~a și polisemia metaforică 495—499; ~a sintactică a adverbelor și a locuțiunilor adverbiale 430; ~a stilistică 430.
SINTACTIC, indice ~ 218.
SINTAGMATIC, funcțiile în lanțul ~ în glosematică 546.
SINTAXĂ, ~a în *Tratatul de istorie a limbii române*, vol. al IV-lea 356.
SISTEM, ~ul în limbă 20, 21, în glosematică 456 și în DLR 338—343.
SÎRBO-CROATĂ, cuvinte românești în ~ 114; transcrierea cuvintelor din ~ în limba română 565—569; cuvinte din ~ în limba română 78, 114—116, 322.
SLAV, părerile lui T. Maiorescu despre elementele ~e din limba română 489; elemente ~e în toponimia românească 617, 618.
SLAVĂ, cuvinte din veche ~ în limba română 31, 40, 78, 112—114, 172, 327, 559—561, 617.
STARE, categoria ~ării în rusă și în română 423.
STATISTICĂ, lucrări de ~ lingvistică la Seminarul de lingvistică matematică din 21—27 octombrie 1963 87.
STIL, părerile lui T. Maiorescu despre ~ul poetic 490, 491 și cel publicistic 491, 492; influența ~ului științific asupra celui beletristic 22, 23.
STRUCTURĂ, definiție 3.
STRUCTURAL, marcă ~ă 218.
SUBIECT, definiția ~ului în *Gramatica limbii române*, ed. a II-a 537.
SUBSTANTIV, ~e cu funcție prepozițională 106, 107; ~e articulate în locuțiuni prepoziționale 107—109.

SUBSTANȚĂ, ~a 545, 550 conținutului 543—545 și a expresiei 543 în glosematică.

SUBSTITUȚIE, criteriul ~i în segmentare 212.

SUFIX, cuvinte formate cu ~ele *-able* 421, *-aire* 419—421, *-al* 419, 420, *-el* 421, *-ique* 417, 418 în limba franceză; cuvinte formate cu ~ul *-isch* în limba germană 418—421; cuvinte formate cu ~ul -ιχός în limba greacă 415—418; cuvinte formate cu ~ele *-ale*, *-are* 419, 420, *-ico* 417, 418 în limba italiană; cuvinte formate cu ~ele *-alis*, *-arius* 419, 420, *-icus* 417—419 în limba latină; cuvinte formate cu ~ele *-abil* 422, *-al* 255, 259, 419, 420, 421, *-alicesc* 422, *-alnic* 417, 419, 420, 421, 422, *-ar* 113, 419, 421, 422, *-aricesc* 422, *-arnic* 419, 420, 422, *-(a)tor* 70, 71, *-ălui* 251, 252, *-ău* 562, *-bil* 259, *-eală* 113, *-elnic* 421, 422, *-esc* 415, 421, *-ei* 113, *-ic* 255, 259, 417, 419, 420, *-icesc* 252, 255, 414—418, 420, 422, *-icește* 252, *-ie* 258, 320, *-incă* 78, *-isi* 251, *-iță* 264, *-iu* 72, *-iune* 258, 259, 320, *-iv* 259, *-nic* 252, 255, 419—422, *-oi* 77, *-ui* 563, *-ură* 154, 155 în limba română; cuvinte formate cu ~ele *-альный* 419, *-ический* 416—418 și *-ый* 419, 420 în limba rusă.

SUPRASCRIERE, ~a literelor chirilice în textele românești vechi 120—148: din natură 123—126, prin poziție 126—139; cauzele ~ii prin poziție: accentul tonic 124, 125, contextul 126, 127, metateze ortografice, scriere continuă 127; ~a lui ѫ 131, a lui ѭ 131—133.

T

TAXEM, ~ul în glosematică 546.

TERMINOLOGIE *maritimă* 30—34; ~ *medicală*: rolul limbilor clasice în formarea ei 261—266, cuvinte formate prin compunere 262—264 sau cu prefixe și prefixoide 264.

TIMP, valori stilistice ale ~urilor verbale în poezia lui M. Eminescu 183—185.

TOPONIMIC, indicații pentru anchete ~ce 267—274.

TOPONIMIE, înlăturarea omonimiei în ~ 62; stabilirea vechimei ~i cu ajutorul etimologiei 617; determinativele 62—69 eterogene 62—64 și omogene 64, 65 în ~a românească; elemente slave în ~a românească 617, 618.

TRADUCERE, lucrări de ~ automată la Seminarul de lingvistică matematică din 21—27 octombrie 1963 87.

TRANSCRIERE, ~a practică a cuvintelor chinezești în limba română 230—244: consoane inițiale 233, finale 255, vocale 233, semivocale interioare 233 și finale 234; ~a practică a cuvintelor sîrbo-croate în limba română 565—569; ~a lui *é* 625, a lui *ea* 624, a lui *ex* 625 în ediția M. Eminescu, *Proză literară* (îngrijită de E. Simion și F. Șuteu).

TRATA T, *~ul de istorie a limbii române*, vol. al IV-lea 354—358, 527—528.

TURCĂ, cuvinte din ~ în limba română 32, 40, 71, 78, 80, 321, 322, 328, 599.

Ț

ȚIGĂNEASCĂ, cuvinte din ~ în limba română 73.

U

U, disimilarea totală a lui ~ din articolul hotărît în graiul din comuna Agîrbiciu 559.

UCRAINEANĂ, cuvinte din ~ în limba română 79, 112, 113, 115, 321, 559—561.

UTTERANCE, definiție 208.

V

VARIANTĂ, ~ele lexicale în DLR 316—330, definiție 316.

VECINĂTATE, noțiunea de ~ în segmentare 214.

VERB, definiția ~ului în *Gramatica limbii române*, ed. a II-a 536.

VERS, ~ul 6 din *Scrisoarea a IV-a* a lui M. Eminescu 157—161.

VIITOR, forme inverse 189—191 și populare 186—190 de ~ la M. Eminescu.

VOCALĂ, elidarea ~elor finale în grafia chirilică a textelor românești vechi 134;

transcrierea ~elor din chineză în limba romînă 233.
VORBIRE, rolul intonației și al monoftongării în dezvoltarea ~ii 293; apariția și dezvoltarea ~ii 291—294.

X

X, trecerea lui ~ din *ex-* la *s* la neologismele din perioada 1830—1860 258.

INDICE DE AUTORI *

A

Aaron, Petru Pavel 305
Aaron, Th. 469
Aaron, Vasile 472, 580
Abraham, S. 87, 88
Adamescu, Gh. 44, 45, 53
Admoni, V. G. 550
Akulenko, V. V. 176
Albineț, Ioan 255
Alboteanu, Ioan [44—54]
Alderson, A. D. 78
Alecsandri, V. 476, 485
Alexi, Th. 342, 596
Alletz 578
Alonso, Amado 277
Andriescu, Al. 456
Anineanu, Marta 478
Antoneseu, G. M. 342
Apostoleseu, N. 611
Apresian, Iu. D. 10, 11
Aristia, C. 259, 260
Aristotel, 7, 8
Arvinte, Vasile 112, 113, 333, **526—527**
Asachi, Ecaterina 255
Asachi, Ermiona 255
Asachi, Gheorghe 45, 252—254, 421, 474, 482
Asachi, Leon 470, 474
Asan, Finuța [531—537]
Avram, Mioara [275—277], 424, [531—537]

B

Bakos, Ferenc 92
Balaci, Alexandru 175
Baran, W. V. 525
Barbu, N. I. 525
Barcianu, Sab. Pop. 596
Bariț, G. 306, 470, 481, 485, 575, 576, 584, 586
Baronzi, G. 257—259
Bart, Petru 605
Baumeister, Frid. Cristian 572, 573, 578
Baz, Șt. 87
Bălan, I. 149, 152
Bălan, I. D. 529
Bălțăceanu, Maria 525—526
Beldescu, G. 424
Beldiman, Al. 572
Beniuc, M. 529
Berneker, E. 113
Bianu, Ion 53, 121, 486, 493
Bierwisch, Manfred 88, 221
Biriucov, V. B. 4, 6, 11
Blair, Hugh 480, 482, 572, 574, 584, 585
Blédy, Geza 558
Bloch, B. 218, 219
Bloch, Oscar 76
Bloomfield, Leonard 208, 219, 221
Bob, Vasile Fabian 254
Bodor, A. 525
Bogdan, D. 114
Bogdan, I. 493
Bogdan-Duică, G. 157, 469, 477, 580
Boicu, L. 458, 460
Bolocan, Gh. 566, 568
Bonnet, Charles 482
Bordeianu, M. 112, 113, 333
Borodina, M. 276

* Cifrele tipărite cu caractere **aldine** drepte indică autori de articole publicate în revistă în anul 1964; cifrele tipărite cu caractere obișnuite, dar puse în paranteze drepte indică autori recenzați în revistă în anul 1964; celelalte cifre trimit la autori citați.

Botez, I. 158
Bottea, C. 522
Brătucu, Mircea 175
Breazu, Ion 507
Breban, Vasile 92, **245—249. 331—337**
Brînceuș, Gr. **483—493**, 528
Bruneau, Ch. 276
Brunot, Ferdinand 276, 468, 474
Bucca, Salvador 550
Budagov, R. A. 426, 433
Budai-Deleanu, I. 473, 474, 476, 477, 478, 519, 571, 575, 580, 629
Bulgăr, Gh. **92—94**, 185, [289—291], 482, 512, 571, 575
Buslaev, F. I. 423
Byck, J. 59, 61, 286, 505, 590, 591, 629, 630

C

Camariano, Nestor 475, 579, 583
Candrea, I. A. 70, 71, 72, 74, 77, 78—80, 84—86, 112—115, 118, 119, 121, 170, 332, 336, 342, 464, 523, 559, 561, 563, 564, 592
Canella, C. 522
Cantacuzino, Ioan 580
Cantemir, Traian 175
Capidan, Th. 112, 308
Carabulea, Elena 512, [531—537]
Caragiu-Marioțeanu, Matilda 88, 528
Carcalechi, Z. 571
Cartojan, N. 123, 149, 280—282, 605, 606, 612
Cazacu, B. 22, 149, 468, 571, 589—591, 593, 594, 596, 600
Călineseu, G. 157, 483, 505, 508—513, 529, 538, 623
Căpățineanu, Stanciu 476
Charma, A. 574
Chelaru, V. 75
Chițimia, Ion C, [280—281], 605, 606
Chomsky, Noam 9, 11, 208
Ciaușanu, G. F. 85
Cihac, Alexandru 36, 40, 41, 43, 493, 522, 559—561
Ciobanu, Fulvia 107, 225, 415—417, [531—537]
Cioculescu, Ș. 483
Cipariu, T. 480, 492
Cândea, Virgil **280—284**
Cohen, M. 551
Colorian, A. 627
Colosi, V. 473
Coman, P. 79, 84—86, 118
Conachi, C. 576, 579
Condillac 479, 482, 572, 576, 577, 579, 581, 582, 585
Conea, Ion 171, 618
Constantineseu-Iași, Petre 174
Contraș, Eugenia [531—537]
Corneli, I. 473
Coseriu, Eugenio 545, 551
Costa, Traian **157—161, 501—515**
Costăcheseu, M. 148
Costeseu, George 460
Costin, Ileana 465
Costineseu, I. 342, 522
Coteanu, I. 6, 11, 21, 22, 79, 95, 227, **346—353**, 527, 553, 554
Cozianul, Mardarie 559, 561
Crăciun, Const. 88
Crețu, Grigorie 559
Crețu, I. 159, **196—201**, 203, 624
Cristea, Teodora **275—277**
Crișan-Körösi Ștefan 469
Csokoties, Vasile Gergely de 473, 477, 481, 580, 584
Cuciureanu, Șt. 455
Cucu, Vasile 566, 568, 569
Curechianu, D. 175
Czuczor, G. 558

D

Daicoviciu, C. 525
Dauzat, Albert 621
Dănăilă, I. **3—12**, 284, 287, **337—343**
Dăneseu, Simion 579
Dănilă, Nicolae [275—277]
Decev, D. 525
Degteriova, T. A. 177
Delavigne, A. 480, 574
Dénes, Varga 87
Densusianu, O. 72, 95, 114, 154, 156, 332, 349, 350, 353, 486, 493, 523, 559, 560, 561, 629
Devoto, Giacomo 276
Diaconescu, Paula 221, **224—230**, 438
Diaconovici-Loga, Const. 481, 575

Dieulescu, C. 308
Dimitrescu, Florica 75, [275—277], **354—358**
Doležel, L. 87
Domonkos-Nistor, Erika 87
Donat, Ion 269, **615—622**
Dorland 264
Dorondoi, V. 87
Dragomirescu, Gh. I. 104, 424
Dragomirescu, Mihail 158
Dragomirescu, M. I. 174—175
Drăganu, N. 152, 308
Drimba, Vladimir 77—81
Dumistrăcel, Stelian 453—462
Dumitrescu-Buşulenga, Zoe 529, [537—539]

E

Ebeling 218
Elian, Al. 199, 280
Eminescu, Mihail 13—19, 183—195, 196—201, 202—205, 289—291, 501—515, 623—627
Erbiceanu, C. 44 45, 475
Esenin-Volpin, A. S. 6 11
Eustatievici, Dimitrie 47—49, 145
Evoleeanu, D. 308
Evseev, I. 88

F

Fahir, Iz 78
Faragö, I. 175
Fieşinescu, Florica [531—537]
Fischer, I. 525, 527
Florea, Viorica 437—452
Flouquet, Pierre-Louis 529
Fodor, Jerry A. 10, 12
Fogarasi, J. 558
Fokin, B. S. 176
Fouché, P. 276, 278
François, Alexis 276
Frei, Henri 285

G

Gáldi, Ladislau 415, 529, 590, 592
Garvin, P. 550
Gaster, M. 149, 280, 281, 491
Gălăbov, Iv. 114
Geanău, Mircea 88
Genilie, I. 582
Georgescu, Paul 483, 529
Georgescu-Buzău, Gh. 458
Georgiev, Vl. 114
Gheorghiu, D. 88
Gherov, N. 112, 115, 560
Gheţie, Ion 250, 252, 260, 473, 476, 580, **623—627**
Giuglea, G. 114, 115, 269. 336, 600
Giurescu, C. C. 618
Goleseu, Iordache 520, 572
Gorovei, Artur 332
Gorski, D. P. 176, 177
Gozsdu, Emanoil 469
Graur, Al. 30, 31, 38, 70, 72—75, 79, 80, [91—92] **162—165**, 174, 184, 286, **344—345**, 454, 457, [531—537], 557, 559, 560, 563, 598, 600, 630
Grămadă, Livia 251
Grevisse, Maurice 434
Griera, A. 114
Grigore, episcop al Argeşului 475
Grigorieva, V. I. 551
Guboglu, Mihail 174
Guevara, Maldonado de 550
Guţu, Olimpia 117—119
Guţu-Romalo, Valeria 20—29, [275—277], 431, 432

H

Hansen, Klaus 551
Harris, Zellig S. 9, 11, 103, 104, 208, 214, 215
Hasdeu, B. P. 121, 135, 281, 282, 302, 306, 307, 471, 485, 492, 493, 523, 590, 618, 619, 629
Haugen, Einar 209, 212, 218
Havet, L. 148
Heilmann, L. 550
Heliade Rădulescu, Ion 471, 474, 476, 477, 479, 481, 482, 572, 576—579, 581—585, 610, 625
Hell, Gy 87
Hépitès, A. Th. 80
Herder 480, 583, 584
Heuser-Şevket 78
Hintze, Fritz 550
Hjelmslev, L. 4, 10, 12, 209, 543—551
Hocket 208, 210, 211, 214, 215, 218, 219

Hodoş, I. 306
Hodoş, Nerva 53, 493
Hoenigswald, H. M. 10, 11
Homorodean, M. 269
Hrinčenko, B. 112, 113
Hristea, Th. **70—76**
Hristea, Valentina **284—288**
Hurmuzaki, Eudoxiu 492

I

Iacob, Ştefan 175
Iancu, Victor **553—556**
Ibrăileanu, G. 158, 201, 307, 538
Iercovici, D. 606—608
Iftinchi, Gheorghe 45
Iliescu, Maria [275—277], 525, 527
Ionaşcu, Al. 428
Ioneseu, Liliana 88
Iordan, Iorgu 22, 24, 26, **55—58**, 59, 61, 62, 64—68, 70, 72—85, 169—172, 184, 268, [275—277], [278—280], 285, 286, **295, 301—304**, 308, 431, 440, 442, 454, 457, **463—465**, 527, **528**, 559, 590, 601, 616, 617, 621
Iorga, N. 70, 305, 476, 493, 538, 587—589
Iorgovici, Paul 468, 469, 481, 519, 573, 575, 579, 580, 584
Iosif, episcop al Argeşului 481
Ivaşcu, G. 529
Ivănescu, Gheorghe 581, 598, 601

J

Jakobson, Roman 221, 293
Jitariu, Procopie **82—84**

K

Karadžič, Vuk Stef. 115, 116
Katnelson, S. D. 293
Kalmar, L. 88
Karcowičz, J. 70
Karskij, E. F. 145
Katz, Jerold J. 10, 12
Kelemen, B. [92—94], 518
Kiefer, F. 88
Király, Francise **557—564**
Kis, Emese 562
Kniezsa, István 560, 562
Kocerghina, V. A. 176
Kogălniceanu, M. 482, 579
Kolmogorov, A. N. 539
Kraus, Werner 578
Kreţuleseu, N. A. 256
Kryński, A. 70
Kulaghina, O. S. 8
Kunze, Jürgen 87, 88
Kuryłowicz, J. 544, 550

L

L. F. 284
Lacea, C. 308
Lambrior, Al. 492
Lapesa, Rafael 276
László, Antal 10, 11
Laurian, A. T. 34—43, 302, 306, 342, 506, 522, 574, 575, 584
Lees, R. B. 9, 12
Lehmann, W. P. 293
Leibniz 8, 572, 577
Leonte, L. 598, 601
Leontiev, A. A. [291—294]
Linţia, Dionisie 506
Locke, John 577
Lombard, Alf 73
Lovinescu, E. 483
Lü Şu-siang 236
Linkovskaia, K. A. 550
Llorente, Antonio 550
Lüdtke, Helmut 551
Lupaş, I. 469
Lupaş Liana 525
Lupu-Babei, P. 162, 163

M

Macarie 611
Macarie, Liliana [275—277], 527
Macrea, D. 347, 483
Maior, Grigore 305
Maior, Petru 473, 476, 481, 574, 580, 582
Maioreseu, Titu, 157—159, 483—493, 512, 538
Mancaş, Mihaela 88
Maneca, Constant 39, 71, 75, [275—277]

Manoliu, Maria 88, 221, [275—277], 438, 440
Marcovici, Simeon 582
Marcu, F. 39, 71, 75
Marcus, Solomon 5, 7, 9, 12, 88, 213, 220
Mareş, L. **84—86**
Marian, Liviu 196
Marian, S. Fl. 307, 332
Marino, Adrian **467—482**, **571—586**
Marosi, A. 92
Martinet, A. 10, 12, 544, 545, 550, 551
Massim, I. 34—43, 302, 306, 342, 506, 522
Mazilu, D. 158, 159
Mehmet, Mustafa 175
Meillet, A. 278
Meiseles, Gustav 566, 568
Melchisedec, episcopul Romanului 45
Melniciuc, A. 551
Menendez, R. P. 276
Meyer, G. 112
Meyer-Lübke, W. 114
Micu, Samuil 305, 473, 572, 573, 578, 580, 581, 584
Migliorini, B. 621
Mihalache, C. N. 175
Mihăescu, H. 350
Mihăescu, N. [284—288]
Miklosich, Fr. 36, 346
Mikuš, Fr. 551
Mikuš, R. F. 209
Mileev, St. 114
Millea, Aurel 506
Mircan, Alexandru **275—277**
Misail, G. 44
Mitran, Mircea 245, 246, 248, 249, [531—537]
Mladenov, Şt. 560
Moise, I. 74
Moldoveanu, Ianeu Nicolae 251, 252
Molnar, Ioan (Piuariu) 250, 251, 480, 521, 582
Monteverdi, Angelo 276
Mumuleanu, Paris 470, 477, 480
Munteanu, George 175
Munteanu, Romul 472, 480, 571
Murărașu, D. 501, 503—505, 507, 508, 514, 626, 627
Mureşanu, Andrei 480, 481, 582, 584
Murgu, Eftimie 469
Muşlea, Ion 469

N

Naum, T. 308
Naum, T. A. 526
Nedioglu, Gh. 431
Negruzzi, Costache 305, 471, 477
Negruzzi, Iacob 486
Negulici, I. D. 250, 260
Neieseu, Ileana 87, 92
Neieseu, P. 562
Nestoreseu, V. **111—112**, **166—168**, **176—177**
Newton, I. 60
Nicolau, Edmond 88
Nicolau, M. G. 148
Nicolescu, Aurel 588
Nicolescu, G. C. 161, 529
Nieulescu, Alexandru [275—277]
Nida, Eugene A. 9, 12, 105, 208, 211, 212, 217, 220, 221
Niedzwiedzki, W. 70

O

Ocheşanu, Rodica [531—537]
Onciul, D. 353

P

Palladi, Theodor 475, 481, 576
Pamfile, Tudor 118, 119, 332
Panaiteseu-Perpessicius, D. 157, 158, 174, 501, 505, 506, 509, 511—513, 623, 627
Papadima, Ovidiu [94—97]
Papahagi, Tache 62, 332, 595
Papazoglu, Iordache 305
Papp, F. 87
Paseu, G. 78, 327
Paşca, Şt. 84—86, 118, 308, 336
Pavel, Toma **3—12**, 88, 223, 447, **537—539**
Pădurariu, N. **30—34**, 163, 164
Penkov, Bojan 87
Perebeinos, V. I. 10, 12
Pervain, Iosif 481
Petroviei, Emil 169, 349, 527, 528, 563
Philippide, A. 170, 307, 346—348, 350, 351, 493
Philippide, Al. 529
Piaget, J. 292

Pike, Kenneth L. 9, 12, 208
Piotrovski, R. G. 551
Piscupescu, St. V. 473
Piclişanu, Zenovie 469, 472, 473
Pleşoianul, Gr. P. 256, 477, 582
Poenaru, P. 475
Poghire, C. 525
Pogor, Vasile 478, 479
Poldauf, I. 221
Polizu, G. 521
Pop, M. 529
Pop-Ţepelea, G. 151
Popa-Lisseanu, S. 477, 580
Popescu, Ion 89—90, 91—92, 177—180, 531—537
Popescu, Ion Apostol 175
Popescu, V. 70
Popescu-Marin Magdalena [531—537]
Popovici, D. 468
Popp, Vasilie 469
Poteca, Eufrosin 475, 481
Procopovici, Al. 554
Protopopescu, E. 70, 521
Průcha, J. 87
Pruncu, Pavel 255
Pumnul, Aron 484
Puşcariu, Sextil 72—74, 278, 301, 307—315, 346—348, 353, 493, 523, 621

Q

Quintescu, N. 35, 485, 486

R

Radloff, W. 560
Ralea, M. 529
Rădulescu-Codin, C. 118, 332
Rădulescu-Pogoneanu, I. A. 308, 504
Revzin, I. I. 8, 177, 551
Rivarol 579, 580
Rizescu, I. 424, 429, [531—537]
Robciuc, I. 112—113
Robert, Paul 287, 339
Rocseric-Alexandrescu, Alexandra 87—88
Roja, Gh. Const. 481
Roques, M. 278
Rosenblueth, A. 7
Rosetti, Al. 22, 59, 61, 88, 149, 278, 347, 353, **354—358**, 468, 501, 509, 512, 529, **543—551**, 571, 589—591, 593, 594, 596, 601, **620, 630**
Rubinstein, L. S. 551
Russel, B. 7
Russo, Al. 478, 482
Russo, Demostene 161
Rusu, Gr. 528
Rusu, Liviu 483
Rusu, Valeriu 94—97

S

Sala, Marius 62—69, 169—173, 267—274, [275—277], **278—280, 527—528,** 598
Salapina, G. 88
Saussure, Ferdinand de 543—546, 549, 550
Sădeanu, Florenţa [275—277]
Săhleanu, V. 3, 8, 12
Săndulescu, C. 261—266
Săulescu, G. 254
Sbiera, I. G. 122
Schuchardt, Hugo 348
Schuffert, K. 112
Schweiger, P. 87, 88
Schwyzer 262
Scriban, D. 70, 77—79, 84—86, 111, 112, 114, 115, 118, 119, 336, 339
Scurtu, I. 626
Seche, Luiza 59, 61, **289—291**
Seche, Mircea 35—43, 250, **305—315, 517—523,** 561
Sechehaye, A. 544
Seměinski, S. V. 115
Seulescu, P. G. 576
Sfîrlea, Lidia 316—330, 341
Sgall, P. 88
Siertsema, B. 544, 550
Silzer, Erwin [177—180]
Simion, Eugen 175, 505, 508, 509, 529, [623—627]
Simoneseu, Dan [280—284], 605, 606
Simonyi, Zs. 559
Sipöczy, Gy. 87
Sin-Georgiu, Ion 473
Skok, P. 278
Slave, Elena 176
Sofroni, V. 184

Spirkin, A. G. 176
Spitzer, Leo 72, 112
Stamati, T. 250, 260
Stan, Aurelia 87
Stan, Ion 87, 269
Stati, Sorin **216—223**, 350, 424, 433, 527
Stavrescu, Sanda [275—277]
Steblin-Kamenski, M. I. 551
Stieber, Zd. 551
Stîngaciu, Elenea 477, 478
Streinu, Vl. 483
Stroeva, T. V. 176
Strungaru, D. 123, 126, 131, 136, 141
Subbotin, A. L. 7, 12
Suciu, Coriolan 469
Sudrovițki, G. P. 550
Szarvas, G. 559
Szévely, S. 87
Szinnyei, J. 506, 559

Ş

Şahmatov, A. A. 423
Şaraga 160, 161, 626
Šarovol'skyj, I. 114
Şaumian, S. K. 3, 6, 10, 12, 550
Şăineanu, L. 70, 72, 77—79, 112, 114, 115, 118, 468, 523, 559—561
Şcerba, L. V. 423
Şerban, C. 460
Şerban, Elena **629—630**
Şiadbei, I. 35, 36, 347, 348
Şincai, Gheorghe 305, 480, 571, 581
Ştirbu, Vasile **59—61**
Ştoff, V. A. 3, 4, 6, 7, 12
Şuteu, Flora **202—205**, 505, 508, 509, **529—530** [623—627]

T

Teaha, T. 555, 556
Tempea, Radu 47, 49—51
Teodorescu, Ecaterina **423—436**
Teodori, A. 473
Theodorescu, Mirela [275—277], **587—603**
Theodorovici, I. 473
Tiktin, H. 70—72, 78, 79, 85, 112—115, 118, 119, 336, 339, 523, 559—561, 563, 564, 591—597
Timuș, Ioan 175
Timpeanu, Scarlat 305
Tocilescu, Gr. C. 254
Todoran, Romulus 73, 74, 417
Togeby, Knud 550
Tohăneanu, G. I. **183—195**, **495—499**
Tolstoi, I. T. 116
Tomici, Mile **114—116**, **565—569**
Tracy, Destutt de 479, 482, 572, 574, 577
Trager, G. L. 218, 219, 447
Trávniček F. 113
Trnka, B. 551
Tudorică, Olga **275—277**

Ț

Țepelea, G. F. **149—156**, **605—613**

U

Uemov, A. I. 6, 12
Uldall, H. J. 4, 12, 550
Urban-Jarník, J. 307
Ursu, Despina 112, 113, **250—260**, 333
Ursu, N. A. **44—54**, **413—422**, 454, 461, 598, 601
Uspenskii, V. A. 8

V

Valian 595
Valt L. O. 5, 6, 12
Vámbéry 560
Vardalah 480
Varlaam 629
Vasilache, Sergiu 60, 61
Vasiliu, Al. 73, 75
Vasiliu, Em. 12, 88, 222
Vasiliu, Laura 88, **103—110**, 531
Vasmer, Max 621
Văcărescul, Ienăchiță 47, 50, 470, 571, 580, 611
Veisa, C. 254, 255
Vianu, Tudor **13—19**, 174, 183, 186, [295], 483, 496, 529, 623
Viciu, Al. 85, 86, 118
Vinogradov, V. V. 423, 425
Vinokur, G. O. 551
Vigotski, L. S. 292

Vîrnav, Vasile 251, 252
Vîrtosu, Emil **120—148**, 197
Voltaire 583
Vostokov, A. H. 423

W

Wald, Lucia 176, **291—294**
Wallon, H. 292
Wartburg, W. von 76
Wechsler, B. **231—244**
Weigand, G. 278, 346, 348
Weisgerber, L. 546
Wells, Rulon S. 208, 211, 214, 217, 218
Wiener, N. 7

X

Xenopol, A. D. 572, 585

Z

Zaimov, I. 114
Zamora, Vicente Alonso 276
Zberea, N. 175
Zilot Rominul 474
Zinoviev, A. A. 3, 12, 177

INDICE DE CUVINTE

ALBANEZĂ

ḱepalɛ 112
leh 561

AROMÎNĂ

machină 454

BULGARĂ

брендушка 114
бръндушка 114
джезве 79
домат 111
зебло 112
зъбло 112
кей 31
клепа 112
клепач 112, 113
клепка 112
kosterec 115
kostrežŭ 115
kostrešŭ 115
kostružŭ 115
kostur 115
нос 31
sokoti 599, 560

CEHĂ

klepati 112
klipec 113
klipiti 112
přȉd 31
hořelka 79

CHINEZĂ

gomindang 235
gŭ 236
hă 236
hu 236
iamin 235
ihăʃuan 235
ʃun 236
şan 236
şăng 236
dziang 236

DANEZĂ

top 547

ENGLEZĂ

alley-way 33
announcer 76
bootsman 33
bow 31
Charles 567
coxa vara 265
cortex 265
debility 265
dementia praecox 265
depletion 265
embankment 31
facilitation 265
fetus 265
genu valgum 265
habitus 265
jazz 567
John 567
July 567
(*to*) *keel* 34
liquor 266
loud 76
loudspeaker 76
made 71
meagreness 265

mine-sweeper 34
pelvis 265
pier 31
Poland 71
pressure 265
prow 31
Richard 567
royal mast 33
situs inversus 265
(to) speak 76
speaker 75, 76
(the) Speaker 76
stimuli 265
stimulus 265
varices 265
varix 265

FRANCEZĂ

à 224
avant 31
boufe 277
canal 599
carré 33
cérémonie 599
chartre 277
chaumard 33
contre-torpilleur 33
courrier 599
de 244
député 599
desevrot 277
essai 31
expressivité 287
faisan 599
fulliers 277
gazette 599
grand 547
grande 547
héroïque 418
identique 418
insister sur 288
lairoit 277
lazaret 599
li cos 277
lié 277
machine 454
madame 601
madapolam 71, 328
maïolique 322
majolique 322
medisme 277
ministre 599
minute 599
musique 599
officier 599
orangerie 599
pesme 377
proue 31
quai 30, 31
quart 33
relâche 31
salle 599
séminariste 599
sourd 547
sourde 547
speaker 76
sur 288
tomate 111
tré 277

GERMANĂ

algebrisch 418
Bug 31
Butte 42
Durchschlagdorn 333
elementarisch 419
Feldmarschall 599
Feuerzange 333
Graf 599, 600
heroisch 418
Karlsbach 172
konsularisch 419
Kunstkammer 600
Lager 599
liquor 266
Matrikel 320
mineralisch 419
moralisch 419
Offizier 599, 600
Opponent 288
Order 599
orientalisch 419
Palme 513
Pflaster 504
Pinie 513
Platz 599
Rahmen 42
vermessen 504
Versinkhammer 333
Vorschiff 31, 32
Vorschlaghammer 333
Zerebrospinalflüssigkeit 266

GREACĂ

ἄγκυρα 31
βρένδος 114
dukas 599
γαλεών 78
ἡροϊκός 418
ἡσυχία 503
keravnos 265
μαδαπολάμιον 71
μαντραβέλας 80
pexie 263
πρῷρα 31, 32
sala 599
sideros 263

INDO-EUROPEANĂ

* *gurendh* 114

ITALIANĂ

a 224
accidente 456
agento 456
alba 277
ambasciatore 456
anima 456
assicurare 456
barca 599
boccaporto 33
basciare 277
chimico 416
colpabile 456
conoscitore 456
de 224

delatore 456
detentore 456
dichiarare 456
direttore 456
direttrici 456
dottore 456
drizza 33
duca 599
eroico 418
lazzaretto 599
macchina 454
maculator 71
mantello 320
messaggio 288
musica 599
pan di Spagna 71
passagio 288
personaggio 288
prora 32
prua 31
quarta 456
sala 599
San-Giorgio 170
spello 277

LATINĂ

a 224
ad 224
ad-vix 42
aleari 525
aleato 525
alienus 42
astutia, -ae 199
audientia 598
blandus 114
catella 353
catellae 353
caula, -ae 42
* *cavula* 42
cavus 42
christianus 42
cicuta 42
cippus 42
cithara 42
cithera 42
cyma 42
cratione 42
creatio-onis 42
cucuta 42
de 224, 227
decedo 264
decessus 264
doga 42
dolor, -orem 336
ex, eo 263
exitus 263
* *ferire* 42
fero 525
ferre 42
feta 325
folls 525
heroicus 418
illu 439
lapidare 42
machina 454
macula 70
mamma 42
* *matiuca* 42
* *matteuca* 42
maxilla 353
mensa 325
merula 72
* *merulus* 72
merus, -a, -um 72
minuta 599
musica 599
ob, -eo 263
obitus 263
* *papa* 42
papyrus 42
* *papura* 42
pascha 42
pecunia 559
pecus 559
pegritare 42
phasianus 599
* *pigritare* 42
pigritari 42
plenus 42
praefectus 599
* *prigitare* 42
prora 31
pulvis 42
pupa 42
raptio 43
vitella 353
vix 42

MACEDONEANĂ

клена 113
кленка 113

MAGHIARĂ

ablak 504
abrak 504
akar 93
akátni 558
alkudni 558
almáriom 503
bárdolni 563
barka 562
bodon 77
bödő 77
bödön 77
bölcső 562
borsk 558
cömüvéş 333
csaholó 506
család 562
csalamádé 562
csőr 506
csőrverő 506
csür 506
csürverő 506
darabolni 563
döbölny 558
dsingős 558
ellen 42
elöhajo 31
enyves 93
esztena 560
esztrenga 560
flaszter 504
fógadó 562
foszlani 558
fricska 558
gyaló 564
gyalu 564
gylkos 334

grof 600
hajdú 564
hajóorr 31, 32
horsolodni 558
iskola 560
kenkdö 558
kép 563
képezni 558, 563
képzelni 563, 564
kinoz 332
kiván 93
koldulni 563
kocsi 93
korlátolt 93
koszorn 564
léha 562
léhó 562
lehó 562
lepedö 562
liha 562
lihó 562
lihú 562
madipolon 71, 72
marha 559
Marosorbó 172
mustra 599
nyulos 93
ocska 562
oszkotár 560
ragadós 93
sámfa 562
sárga 562
scola 560
setyepolyàl 558
sopòlyál 558
Sovorsin 172
sötét 93
suputyál 558
süly 558
szekér 93
szekrémy 503
szidalmat 80
szidalom 80
szidni 80
szokotálni 558, 559
szokotyál 558
támadni 558
támogatni 558
tanú 564
tarka 562
trapatyit 558
tropotya 558
tropotyál 558
tropotyit 558
tudatlan 93
vándorsólyom 506
víg 335
vigan 335
vonzani 558
zab 504
zabáló 112
zabló 111

NORVEGIANĂ

baug 31

OLANDEZĂ

Boeg 31

POLONEZĂ

dziób 31
horylka 79
kajet 70
kostur 115
kosztur 115
makulator 70

PORTUGHEZĂ

brando 114
brandura 114
proa 31

ROMÎNĂ

A

a (*prep.*) 224—227, 229
aba 41
abaniu 41
abdest 283
abdicare 260
abdomen 25
abia 42
abile 259
abor 324
abolire 260
abolițiune 259
abrac 504
Abram 268
Abrud 173
abrupt 410
abstinență 258
abundant 258
abundanță 258
abuz 255
ac 312
acadea 41
académie 317
academie 317
acaret 41
acatest 325
acăța 326
accesoară 323
accidintele 456
acclamațiune 259
accomodare 259
accord 258
acealaltă 449, 450
aceasta 441, 446, 448, 450, 451
aceastași 441
aceastălaltă 444
aceea 446, 448, 450, 452
aceeași 441, 449, 450
aceia 450
aceiași 449, 450
aceilalți 450
acel 446
acela 441, 443, 444, 446—451, 492
același 441, 443, 444, 449, 450, 492
acelălalt 440, 443, 449, 450
acelea 448, 450
aceleași 449, 450

acelei 450
aceleiași 450
acelelalte 450
acelor 450
aceloraşi 450
acelui 450
aceluiași 450
acerb 310
acesta 437, 441, 443, 444, 446—451
acestaşi 441
acestălalt 440, 443, 449, 450
acestea 441, 448, 450
acestei 450
acesteia 441
acesteilalte 447, 450
acestelalte 450
acestor 450
acestora 441
acestorlalți 450
acestui 450
acestuia 441
acestuilalt 450
aceştia 441, 448, 450
aceştialalți 450
acidula 310
acolosi 327
acont 321
aconto 320
acordo 256
activitate 255
actorime 512
actual 419
actualnic 419
acție 320
acuarelă 323
acustic 419
acusticesc 252, 419
adamant 253
adamantin 310
ademeni 42
adenosideropexie 263
aderență 27
adevăr 357
adevărat 424
adevărătură 154
adia 42
adiacent 253
adipolat 334
Adinca 67, 268
adjunct 310
admirativ 310
admonițiune 259
adoptare 260
adorabil 421
adorelnic 421
adornare 257
aductor 264
adumbriseți 185
adversitate 310
aerofagie 310
afanisi 41
afară 108, 109
afară de 108
afelio 416
affirmare 259
affabile 259
afierosi 41
Afina 253
afină 41
afinis 64
afion 41
afirmăluiesc 251
afla 41
afumare 283
afurisi 41
agă 41
agăța 326
ageamiu 41
agheasmă 41
agie 310
agintele 456
agitațiune 258
agonisi 41
agronom 96
Aheron 253
ajutor 54, 625
al 4
alaturat 625
alămîie 328
alăturat 625
alături 108
alături cu 108
alături de 108
alb 312
albastru 327
albă 63
Albia 268
Albinari 171, 269
albină 312
Albul 555
alcalinic 419
alcătui 558
alean 42
alegorisesc 414, 416
Alexandru 486
alghebraic 418
aliat 93
alimănit 96
alivei 33
allersiune 259
almarĕu 503
almariu 503
alt 440, 446, 449
alta 446, 450
altă 441, 449
alte 441, 446, 449
altei 450
altele 446, 450
altor 450
altui 450
altul 441, 443, 446, 447, 449, 450
alți 441, 446, 449
alții 446, 450
aluneca 328
amabil 421
amangură 328
amarnic 420
amăsura 504
ambasador 253
ambasadorele 456
ameliorare 489
amelnic 421
amoniac 23
amplitudine 26, 27
amploare 26, 27
ammirare 253
analisă 258
analisis 251
analiticesc 414, 416, 418
analoghie 252, 255
anastomoză 264
anbasador 593

anbesador 598, 600
ancorare 27
ancoră 31
anemie 264
animalic 419
animele 456
anina 626
annulare 260
antigripal 264
anuscris 254
anxietate 310
Apa-Bună 268
Apa-Neagră 64
apaduc 257
apalto 256
apariție 258
apendicită 264
Apenin 253
apofiză 264
apoflegmatici 260
Apolon 253
apoplixie 255
apostolesc 415
apostolicesc 415
apparițiune 258
aproape de 108
(*a*) *aproba* 25—28
aprofundat 489
apropia 626
aproposito 258
apropria 626
aprovată 32
Arabia 251
aramă 23
Arbănași 269
arbitra 310
arbore 255
arboretul rîndunicii 33
ardent 310
ardica 328
areu 96
argent (= *agent*) 327, 334
arhistratig 253
aridica 328
aripă 33
aristocraticesc 414, 416
aritmetic 419
aritmeticesc 414, 416, 419
arman 618
armar 42, 502, 503
Armașul 268
armăsar 547
armie 590, 598, 602
armonic 419
armonicesc 419
Arsa 67
articularisesc 251
arvocat 334
asedie 254
asesor 96
asfixie 256
asicurată 456
asistent 288
asistentă (= *asistență*) 288
asociație 248
asociațiune 320
aspru 314
astăluș 323
astenie 262
astfeli 626
astrologhicesc 414
astronomicesc 414, 416
astut (*adj.*) 199
astul (*s.*) 199
astută 199
astuție 199
astuțios 199, 200
(*a*) *asuma* 489
asupra 287, 288
asztalos 323
atare 285, 286
(*a*) *atinge* 313
(*a*) *atinge la caraiman* 75
atîrna 626
atîrnătoarea 314
atît 626
atom 253
atomă 252
atomicesc 255
attitudine 258
attribut 252
aud 318
audenție 599
audiență 590
audienție 590, 598, 602
austeritate 310
austral 254
autobus 326
autobuz 326
autodidact 94
automobil 263
autopropulsat 93
autopsie 264
autoservire 93
auz 318
auzi 314
avantagios 258
(*a*) *avè* 626
(*a*) *avea* 178, 626
Averești 269
avid 489
(*a*) *aviza* 25, 28
avrămească 96
avut 94
axon 251, 259

B

babă 172
babein 327
Babiciul-Episcopiei 64
Babiciul-Moștenesc 64
bacă 310
Bachus 259
Bacus 256
bade 313
badélui 554
bagabont 334
Baia-de-Aramă 64
baieră 42
bal 590, 598, 601
balastru 327
Balaura 269
bale 42
balercă 79
balerin 310
balon 23
balsam 253
banchete 260
banchier 256
bancoruptă 254
banco-țedulă 590
banco-țidule 590
bandieră 253

baniăc 112
Banule 555
barbat 318
barcă 590, 598, 601
barce 601, 603
bardácă 117, 118
bardaciu 118
bardă 335
bariu 310
baron 591, 598
basis 253
basmauă 319
bat (*vb.*) 42
bat (= *beat*) 325
bataion 163
batalion 163
bate 42, 502
batistă 591, 603
batoză 457
Băbeni-Pămînteni 65
Băbeni-Ungureni 65
Bădăuțul-Nemțesc 65
Bădăuțul-Romînesc 65
Bădeuți 68
Bădeuții-Noi 68
băgăbun 334
bălă(lă)i 42
bălălău 42
bănănăi 42
bărbat 547
bărbie 335
Bărboși 269
bărcău 562
bărdie 335
bărdui 563
bărnaci 96
bătălău 42
Beinș 172
Beiuș 172
bel 257
belceu 562
belciău 562
belet 334
belicos 310
Bellona 259
benedicțiune 488
benign 310
berbec 320
Berești-Tazlău 63
beșică 626
bibilică 341
bibliologie 310
bibliotecă 591
bibliotică 591
biceps 264
biciui 93
biet 94, 313
bijuterie 497
bine 424
binecuvîntare 488
biochimie 310
birje 286
birșag 563
birșăgălui 563
birșăglui 563
birșegălui 563
birșug 563
birșugui 563
biserică 415
Bisoca 172
Bistrița 617
biurou 323
blehuiat 86
blînd 42
blîndă 42
boace 42
boală 257, 323
boambă 325
boáre 117, 118
bocaport 33
boci 42
bocotănoi 96
boia 118
boială 118
Boierești 64
bojoc 558
bolearcă 79
boli 323
bólnav 317
bolnáv 317
borcut 96
Bordeenii-Mari 64
Bordeenii-Mici 64
boreal 254
Borzeștii-Clăcași 64
Borzeștii-Răzăși 64
Bosforus 251
botanic 419
botanicesc 419
boțman 33
Boura 171
brad 319
Bradul 268
brazi 319
Brăileanca 269
brănduș 114
Brăteasca-de-Est 64, 268
Brăteasca-de-Vest 64, 268
Breaza-de-Jos 64
Breaza-de-Mijloc 64
Breaza-de-Sus 64
Brebeni-Romîni 65
Brebeni-Sîrbi 65
Brebu 171
brigăzi 96
brînduș 114
broasca 313
bubă 311
buboi 311
bubuios 311
bubulița 311
bubuță 311
budacă 78
Budacul-Romînesc 65
Budacul-Săsesc 65
budăi 77
budincă 42
* *budon* 77
* *budunoṅu* 77
budur 77
bureț 77
buduroaṅe 77
buduroi 77
buduroṅ 77
buduruș 77
buhăire 314
buimăceală 314
bulcă 75
bulearcă 79
buletin 253
bulimie 264
bun 440
burca 314
burduloiul 314

burece 97
burelet 256
burete 97
bute 42
butoară 78
butuc 78
butură 78
buturugă 78

C

ca (*şi*) 534
cabană 247
cadastru 327
caiet 70
cal 547
Calafat 170
calca 625
calcul 217
calembur 258
caluli 553, 554
calului 313
calvar 310
cambist 256
camizolă 256
campestru 310
canal 591, 600, 602
canarii 591, 598
cange 32
caos 624
capet 325
capital 256
capitală 247
capod 326
capot 42, 326
car 93
carabană 78
carabă 78
carácter 317
caractér 317
caracterisa 258
Caraiman 75
caraman 75
caravană 78
cardiopatie 262
care 441—444, 446, 447, 449, 450, 451
careva 441, 443
carico 256
cartabianca 256
Cartagul 255
carte 626
cartier 247
cartină 601
cartine 591, 598, 601—603
carţi 318
casă 316
case 317
Caspia 253
cassă 486
castăn 322
casten 322
catagrafic 415
catagraficesc 415
catalepsie 256
catamenial 264
catastrofile 317
catolicesc 414
Caucasus 251
caudal 265
caustic 255
cauţion 256
cauza 107
cavaleri 591, 598, 599
cavalérie 317
cavalerie 317
cazan 459
cazmă 257
cazo 256
că 431, 432, 492
cădea 626
Călăraşi 269
călcâi 624
căldare 459
Căldarea 268
Căliman 268
Călimăneşti 268
Călimăneşti-Boiereşti 64
Călimăneşti-Răzeşi 64
Călugărenii-Mănăstirei 64
Călugărenii-Moşteni 64
cămeşă 626
cămeşe 334
Căpuşul-Mare 64
Căpuşul-Mic 64
căra 78, 173
cărabă 78
cărăbăni 78
cărăbi 78
Cărămidari 269
Cărătură 173
cărăvădi 78
cărăvodi 78
cărbune 625
cărei 449, 450
căreia 441, 447, 451
căror 449, 450
cărora 441, 447, 451
cărui 446, 447, 449, 450
căruia 441, 447, 451
căruţă 78, 93
căsi 317
căşi 316, 317
către 227, 228
căţale 353
căţauă 353
căţeauă 319
căuşe 318
căuşi 318
căutător 314
ce 442, 444
ceahlău 506
cealhău 506
Ceauşul 269
ceiu 96
celmea 327
Centauri 259
centralisa 258
centru 25, 259
cep 42
Cepari 171
Ceparii-Pământeni 65, 67
Ceparii-Ungureni 65, 67
céră 625
cerbărie 512
Cerbătoarea 173
cerceveu 505
cercliu 325
cercul 314
cercustanţă 488
(*a*) *cere* 24
cerime 512
certareţ 197
certe (*s. pl.*) 317
certuri 317

cerfi (*s. pl.*) 317
cervereu 505, 506
Celatea 269
celeră 42
ceva 442, 444
chehribar 322
chei 30, 31, 103
chelnăr 322
chelner 322
chemătură 154
chendro 416
chentral 255
chentricesc 416
chervan 78
cheu 30, 31, 32, 163
chiar 435
chiaritate 258
chibz 563
* *chibzăli* 563
* *chibzălui* 563
chibzui 558, 563, 564
chicloforie 251, 255
chihlimbar 322
chihribar 322
Chilia 269
chimicesc 416
chindeu 558
chîndrus 117—119
chinoros 119
chintesență 312
chinzui 334
chip 26
chipurile 435
chiteală 334
chitúc 117—119
chituș 96
chivicesc 416
cică 432, 435
cilehoaie 506
cilihoi 506
cilioaie 506
cima 257
ciment 259
cine 437, 441, 442, 444, 449, 451
cineva 437, 441, 442, 444, 451
cinism 312
ciocălău 118
ciocean 118
cioclejul 314
ciorăi 505
ciorăiau 627
ciorvălău 506
cioș 116
(*a*) *circula* 24, 28
citruc 119
ciucălău 117—119
ciudesă 357
ciumă 42
ciupă 96
ciur 506
ciurui 505
civilisa 258
cline 322
cîmp 63—65
cîmpl'i 554
Cîmpul-lui-Neag 63
Cîmpulung 620
cînd 626
cîne 322
cîńelui 554
cîre (= *cîne*) 316
Cîrlibaba 68, 172
Cîrlibaba-Nouă 68
cîrlig 172
cîrnat 319
cîrnaț 319
cîrnațe 318
cîrnați 318
cîrpoci 325
cîrpogi 326
cît 626
cît și 534
claitón 457
clas 252
clăcași 65
Clăcași 64
clăti 560
cleios 93
clic 96
clientelă 312
clipă 113
clipeală 112, 113
clipet 113
clipi 112, 113
clipită 113
clucă 326
coale 317
coalisa 258
coamestecare 255
(*a*) *coase* 313
coașca 314
coatingere 255
cóbilă 116
cochetă 253
cocoașe 286
cocon 96
codrean 507
codruli 554
cogemite 325
colangiopatie 262
coldui 563
colectiv 96
colectivă 96
colectivizată 96
coleghie 254
colegiu 320
coli 317
collațiune 258
colorant 314
coltúc 117, 118
Comana 269
comerciu 326
comédie 591
comicesc 252, 414, 416
comision 256
comisul 611
comitet 248
communitate 258
comnată 591, 598, 602, 603
commpanion 258
comparativă 334
complementaritate 287
complesitate 258
compotă 163
compromes 256
comună 247
comunicat informativ 167
concavitatea 314
concentrat 314
concepere 314
concertare 260
conferință 248

(*a*) *confia* 489
conform 106
conform şi 109
confusiune 258
congres 248
conjunctiv 264
considerare 258
consiliu 248
consistorialnic 419, 421
consînge 257
consolidare 260
consular 419
consularicesc 419
consularnic 419
consult 255
conşcamar 591, 598, 600, 602, 603
conte 591, 598
contemplare 258
contrar 106
contrarnic 419
contratorpilor 33
contromaţia 591
contumaţă 591
convalescent 288
convalescenţă 288
convalescinţă 258
convulsie 255, 258
cooperativă 248
copil 13—19, 510, 547
corăbeasca 79
corăbiasca 79
corăbiereasca 79
corispundenţă 256
cornul caprei 117, 118
cornuţ 96
copulinţă 258
corso 256
cortegiu 320
coscăi 96
cosmonaut 94
cosorău 564
Costienii-de-Jos 65
Costienii-Mari 65
cóstrăş 115
cota (= *căuta*) 97
Cotorca 172
cotruţ 119
cotruţă 117—119
Cracul-cu-Doi-Lupi 269
cranial 265
crastavete 334
crăciun 42
creditor 256
(*a*) *creiona* 25
Cremenari 171
creştin 42
Creta 251
crez 318
criminal 419
criminalicesc 414, 419, 421
criminalnic 419, 421
criminălesc 421
cristalinic 419
Crişul-Repede 64
criză 255
crîmbiţă 335
crîmgiţă 335
crîmpiţă 335
cronicitate 286
Crucereasa 269
cu 287
cu ajutorul 107
cu intenţiune 489
cu privire la 109
cu siguranţă 427
cuartu 456
cubic 419
cubicesc 414, 416, 419
cucoşime 512
cucută 42
cui (*pron.*) 441, 449, 450
cuiva 441, 450
culpabile 456
culpalnic 421
cum 287,492
cumparativă 334
cumpărătivă 328
cumpătareţ 197, 198
cumsecădenie 464
cunoasce 486
cunoscetorilor 456
cunosci 486
Cupidon 253
cupru 23
cura 257
curaj 251, 253
curătură 173
Curătură 173
cure 322
curge 322
curier 591, 599, 600
curios 626
curîndu-se 260
curs 33
curte 626
Curtea-de-Argeş 62, 63
custodindu-se 260
cutare 285, 286
cute 626
cutezare 257
cútie 117
cutíe 626
cutreiera 26, 28
cuţcamăr 591,600
cuvios 626

D

da 427, 428, 435
daca 625
dacă 465
(*pe*) *daiboj* 75
daiman 327
Dalmaţia 251
damna 257
dangavela 80
danimarc 591, 603
daradaică 86
darnic 420
daruri 488
datorită 107, 189, 534
dăparte 325
dărăbui 563
dărjava 592,602, 603
dărjavă 598, 599
de 224—227, 287, 465
de la 227—229
de-a lungul 107, 108
deal 62, 64—66
Dealul-Frumos 64
Dealu-Mare 62, 63, 268
debito 256
debitor 256

(a) *debuta* 24, 28
decadință 258
decese 317
decesuri 317
(a) *dechiara* 456
decisiune 258
declt 534
declinație 33
decoct 255
decung 333
Dedal 253
dedesupt 105
definiție 253
degenerare 258, 259
delatore 456
delir 256
(a) *delira* 489
denghi 75
deputat 96, 592, 598, 599
deseară 325
deshidrata 93
desigur 424, 427, 430, 432, 435
detentorilor 456
determinarisesc 251
detto 256
deșenție 254
devastare 258
dezmăța 42
diadohi 251
diadohicesc 416
diafragm 264
diagonal 419
diagonalicesc 419
dialectă 252
diamante 497
diametro 416
diametru 254
dicție 320
dicțiune 320
dietă 255
dieteticesc 414, 416
differință 258
dilcoș 334
dilijanț 592, 598, 602
dilijanță 592, 598, 601—603
din 229
din cauza 107
din josul 107
din partea 107
din pricina 107
din spatele 107
din susul 107
dinainte 105
dinapoia 105
dindărăt 105
diplomaticesc 414, 416
diplomă 96
dipotat 324, 334
directore 456
directricelor 456
dirige 258
discrazie 265
diseară 325
disfagie 264
dispecer 93
dispepsie 264
distanță 252
distanție 254
distihie 503
distonie 264
districtualnic 419
distrugător 33
disțiplină 254
disțerare 254
(a) *divaga* 489
dîmb 525
dînsa 439, 446, 448, 450
dînsei 448, 450
dînsele 439, 446, 448, 450
dînselor 439, 448, 450
dînsul 439, 443, 446, 448—450
dînsului 448, 452
dînșii 439, 446, 448, 450
dînșilor 439, 448, 450
doagă 42
doamnă 323
doamne 318
doar 26, 425, 435, 535
doară 425
doctore 356
documentalnic 419
dodularé 502
dogmatic 259
dogmaticesc 414, 416
(al) *doilea* 59—61
domată 111
domn 323, 488
domnia-sa 439
domnule 318
donuri 488
dormi 178, 324
dorsal 265
dos 64, 65
Dosul Secerului 173
Dosul Seciului 173
doză 255
dragor 34
Drandavela 80
drept 93
dribling 235
driză 33
drot 592, 598
drum 33
drumeți 463
drumeție 463
drumețitului 463
dubi 118, 119
duc (= *duh*) 327
duca 592, 599, 602
ducheză 592, 603
dudău 97
dughi 117—119
duhovnic 415
dulce 498
dumadă 111
dumată 111
dumbravan 507
dumitale 439
dumneaei 439, 446, 448, 450, 451
dumnealor 439, 446, 448, 450
dumnealui 439, 443, 446, 448, 450, 451
dumneata 439, 443, 446, 448, 450, 451
dumneatale 439, 446, 448, 450
dumneavoastră 439, 444, 446, 448, 451
Dunăre 278
dungă 626
durea 336
durere 336

durmi 324
duroare 336
durşlagdorn 333
dvorean 598

E

ea 438, 443, 447, 450, 452
eccelent 259
ecces 259
eccesiv 259
eche 32
echer 253
ecliză 416
economicesc 414
ecselenţie 592, 598, 602
ecvilibrie 254
educaţie 252, 253
efect 252
efectua 23
effect 258
efficace 259
Egheum 251
Eghipt 251
egidă 256
Egipt 255
ei (*g.-d.*) 439, 450
ei 438, 439, 447, 450, 452
el 438, 439, 443, 447, 450, 452
elastiţitate 255
ele 438, 439, 447, 450, 452
electiv 259
electricita 416
electrisitate 256
electru 502
eleghie 254
elementar 419
elementarıcesc 252, 419
emanaţiune 320
emulaţiune 258
emulsie 256
endocrinopatie 262
endoteliu 264
energhie 252, 254, 255
energic 259
englez 592, 598, 601, 602
enfraxis 251
entorsă 264
eparhialnic 421
epicurei 154
epifiză 261
epitelepticos 259
epilipsie 255
Epirus 251
episcopie 65
Episcopiei 64
episerii 256
erario 256
Ercul 256
erculean 259
Ercules 253
ereditariu 258
eretici 154
eroic 259, 418
eroicesc 414, 418
erotocrit 252
erou 418
esact 258
esaltare 258
Esculap 259
esemplarnic 419
esemplu 258, 486, 625
esenţial 259
esercitiu 258
eseu 31
espediţiune 486
esperiinţă 258
esplica 625
espresie 259, 625
est 64, 65
estimp 464
estremitate 259
eşelă 253
eticesc 418
etimologhicesc 414, 416
Etruria 251, 259
eu 437, 438, 443, 446, 447, 452
examină 260
exemplu 486
exerseluiesc 251
existeluiesc 252
(*a*) *exita* 263
expediţie 253
expediţiune 486
experienţie 255
expozeu 93
expresivitate 287
extern 265
exţepţie 255
evanghelion 154

F

fabrică 248, 460 461
fabulaţie 310
(*a*) *face* 23, 178, 312, 356
(*a se*) *face cunoscut* 166, 167
a face haz 93
facile 259
facultate 96
faierţanghe 333
fain 42
falaitar 42
fald 319
falduri 319
falnic 420
fals 42
familiar 419
familiarnic 419
fanatic 259
fanău 564
fantastic 259
fapt 356
faşe 286
fatale 253
fată 318
fato 318
fatura 256
faţarnic 625, 626
faţă 64, 65, 107, 626
faţă cu 109
faţă de 109
favorabil 259
favorelnic 255, 421
fazan 592, 599, 600, 602
făcea 178
făcui 356
făcut 356
făgădău 562
Făgăraşul-Nou 67
făină 323
fănău 564
fănină 316

făraș 85
fărăindoială 427
fărdefiu 257
făriná 316, 322, 334
feală 325
feč(i)u 356
federativ 259
feldmareșal 592, 601
feldmarșal 592, 599, 601
felin 310
Feniția 259
feodal 253
feréastă 327, 334, 626
feri 42
fericit 312
feroce 257, 310
fertilitate 310
fervoare 310
ferzinchamer 333
fetid 310
(a) fi 178
ficior 626
fidanțal 258
fiecare 441, 443
fiece 442, 444
fiecine 441, 444, 451
fiecui 450
Fierbătoarea 173
Fierbințîi-de-Jos 68
Fierbințîi-de-Sus 68
Fierbințîi-Gruiului 68
Fierbințîi-Stroiești 68
figură 312
Filipeștii-de-Pădure 65
Filipeștii-Ungureni 65
Filipeștii-Târg 65
filomani 260
filonichisesc 252
filosofesc 415
filosoficesc 252, 414, 415
finice 611
firește 424, 427, 430, 432, 435
firește că 423
fisa 258
fisicesc 414
fisitate 258
fistulă 255
fisură 310
fișău 117, 119
fișiu 119
fitealâ 334
fizicesc 414, 416, 418
fizisieni 251
flacără 93
Flămînda 269
flebită 264
flesibilitate 258
flessibil 258
fleștărit 504
floástăr 504
floștorit 504
flot 592, 598, 599, 601, 602
floturi 601
fluent 310
foc 314
fonastenie 262
foncsie 256
foot-ball 317
formal 419
formalnic 419
formidabil 310
forștaghamăr 333
fortificare 258
fote (= *focă*) 592, 603
frace 97
fracționar 421
fracționicesc 421
francesa 486
franco 256
franțoz 598, 602
franțozască 601
franțozi 592, 602
franțuzesc 593
frasis 251
frate 97
frățesc 94
freamăt 259
frecție 325
fresc 258
fret 254
fricție 325
Frighia 251
frigurime 255
frișcă 558
Frumoasa 269
frumos 4
frumusețâ 626
frumusețe 3
frunte 626
frunzărime 511, 512
fugarnic 314
fugaș 314
fugos 258, 314
funcție 27, 320
(a) funcționa 24
funcțional 27
funcțiune 320
fundamental 259
fundamentalnic 419,421
fungă 33
furaja 94
furier 593, 598
furnicărie 512
furnicărime 512
furnicime 512
fusă 626
fușalău 558

G

galaon 78
galben 313
Galbena 67
galion 78
galiongiu 78
gamă 42
gang 42
gară 247
gastric 255
gastrită 264
gastropatie 262
gaz 255
gazături 601
gazet 593, 599, 600–602
gazetar 593
gazeturi 601
găină 327
găinărime 512
găinilor 627
gălăongeasca 78
găluscă 117, 118
găunozitate 287
gealău 564
geamsaciz 326

gelatină 255
gen 259
genera 310
general 259, 419
generaţiune 259
genie 254
geniu 259
german 65
germina 310
gezvă 78
gheneralicesc 419
gheneralnic 419
ghenie 254
gheografícesc 414, 416
gheometricesc 252, 414, 416
gheometriceşte 252
Ghermania 251
ghialău 564
ghilău 564
ghilcoş 335
ghilosim 96
ghină 327
ghintă 254
ghiob 558
ghiordel 32
ghisluc 79
ghiusluc 79
ghiuzluc 79
giugaş 558
giro 256
Giurgiu 170
giurisprudenţie 259
giusteţă 259
giustificare 259
giustiţie 259
glde 42
gîgîi 42
glangur 323
glasnică 47
Glimboaca 172
Glimboca 172
Glogova 617
gnut 593, 598, 601, 602
goberna tor 593, 598, 599, 602
(a) gobi 507
gogeamite 326
gogi 508
goimilor 627
Golescul 555
golf 254
gorgoase 119
gorgoază 119
gorgoliciu 118
gorgorós 117—119
goron 97
goticesc 414
govi 508
graf 593, 599, 600
grajdi 626
gramaticesc 414, 416
grammatica 252
grandeţe 310
grangur 323
graniţă 321
graţie 106, 534
grădina 513
Greaca 269
Grecia 255
Greţia 251
greu 314, 497, 498
groapă 63
Groapa-Danciului 63
grof 593, 598—600
grofoaie 593, 600
Grădişte 269
grijă 257
grije 286
Grind 63
Grindul-Făgăraşului 63
Grindul-lui-Tudor 63
Griveii-din-Dos 64
Griveii-din-Faţă 64
guleai 75
Gura-Cumetrii 269
Gura Iaşului 170
gurár 117
guşogen 263
guvern 312

H

(h)abar 41
(h)agialîc 41
(h)agiu 41
haidău 564
hantru 94
haracteresc 421
harc 327
harmă 327
harmăsar 327
hart! 118
hártoi! 117—119
hártoi 118
hasap 327
Haţeg 173
hazeaică 75
hădărag 97
hăptică 321
hectică 321
hemoglobină 263
hemosideropexie 263
hepatită 264
hepatosideropexie 263
heroicesc 414, 418
hersones 253
high-life 317
higienă 327
hipocoristic 327
hipohepatosideropexie 263
hireş 96
historicesc 414
hinteu 589, 593, 598
hîlpav 325
hînsarii 313
hîrdó! 119
hîrjoni 558
holeră 79, 80
holercă 79
holircă 79
hopşăţ 333
horaiţă 336
horbă 327
horelcă 79
horilcă 79
horincă 79
hraniţă 321
hronologhicesc 414
hûdi! 119
hulercă 79
hulircă 79
hulpe 327
hurelcă 79
Husasăul-de-Tinca 63, 65, 268

I

Iacob 268
Iacobeni 268
ianginer (= *ienicer*) 328
iansenism 259
Iaşi 170
Iaşul 170
iaurt 323
iconomicesc 414
idanticesc 252, 418
idantitate 251
idealizare 314
identificare 314
ideologie 314
idră 259
idrofob 259
idropicesc 416
(să) ieie 626
iejuviţi 154
ieptică 321
iepur 320
iescăle 327
iescle 327
iftică 321
igienă 327
igurt 323
ilectricesc 416
imaghinarisesc 251
imaghinaţie 255
imaginaţie 258
imaginaţiune 258
imitarisesc 251
imixtiune 310
imobiliza 310
imortaliza 310
impalpabil 310
imperativ 259
imperatriţă 593, 598, 599, 602
imperial 311
imperialism 311
imperialist 311
imperie 593
imperios (s.n.) 593
imperiu 311
impetuos 486
importe 260
imposibil 259
imprecare 258
impresiune 258
independent 258
independenţie 254
independinţă 258
India 251
indiciu 25, 28
indiferint 258
indignare 258
indispensabil 259
indispoziţie 93
industrial 259
inel 546
inerint 258
inglez 592, 598, 601, 602
infiltrare 258
infirmier 256
inferior 265
inimă 626
inperio 598, 602, 603
insolinţă 258
insista pe 288
(eu) instal 164
instalez 164
instanţie 254
instigă 32
instinct 255
insulă 626
inteligenţie 255
inteligint 258
interes 27
intern 265
intrepid 257
interpretaţiune 259
intersecţie 253
intrigă (vb.) 32
inversie 256
invidia 257
involuntariu 258
Ioan 154
Ionăşeştii-din-Deal 64
Ionăşeştii-din-Vale 64
iote 324
Iovăneştii-din-Deal 64
Iovăneştii-din-Vale 64
ipocoristic 327
ipotez 252
ipotetic 259
ipoteticesc 414, 418
irean 327
irindea 96
iritaţie 255
irod 319
iroic 418
iroicesc 414, 418
iroizm 251
irou 251
irozi 319
isca 462, 465
isihie 503
istoricesc 414—416
işti 626
Iuda 154
Iudea 251
iugăr 94
iurisconsult 259
iurisdicţiune 259
iustiţie 259
Izvor 617

Î

îmbla 325
împacat 625
împenişat 257
împetulici 508
împle 325
împotriva 105
împodobire 257
împotrivă 105
împrejur 54
împrejurare 488
împresurat 626
împreună cu 108
în 225, 227—229
în ciuda 107
în dosul 107
în faţa 107
în josul 107
în loc de 109, 110
în locul 107, 110
în privinţa 107, 108
în spatele 107
în susul 107
în urma 107
în vremea 107

înainte 105
înainte de 108
înaintea 105, 227, 228
înapoia 105
înbasador 593, 598, 601, 602
încarca 625
(*a*) *începe* 24, 28
înclinație 33
îndărăt 105
îndărătul 105
îndoitură 154
înfeuda 94
înflori 193
îngrozitor 257
înnăscut 486
înnoire 486
înnotare 486
înrîngerie 593, 599—602
însămi 439, 447, 450, 451
însăși 451
însăți 447, 451
însene 439, 447, 450, 451
înseși 451
însevă 451
însumi 439, 443, 447, 448 450, 451
însuși 443, 448, 451
însuți 439, 443, 447, 448, 451
înșală 625
înșeală 625
înșélă 625
înșine 439, 447, 450, 451
înșiși 451
înșivă 439, 451
întăi 624
întăime 254
întineri 18
întîi 536
întoarce 626
între 227, 228
întru 227, 228, 511
(*a*) *întruchipa* 26, 28
întuneca 626
învie 508
învis 508
își 440

J

jalău 564
jalnic 420
jalon 27
jaluzie 251
jenie 251
jilău 564
jin 97
jmîc 118
joi 625
Jora 268
jos 54, 64—66, 68
Josani 67
judecată 54
județ 247
june 13, 14, 19
junețe 13, 14
junie 13, 14
junime 13, 14
jurămîntul 313

K

kaki 286
keranoplegie 265

L

la 227, 228
la un loc cu 109
lacrimile 313
laghere 594, 599, 602
lamentațiuni 260
Larga 68, 69
Larga-din-Bătrîna 68, 69
Larga-din-Gruiu 68
Larga-din-Pîriul-Fetei 68
largă 63
lateral 265
laudă 486
laxativ 255
lăbărța 42
lăcrămație 334
lăcuitor 325
lăzăret 594, 599, 601, 602
lectică 594
lecțiune 320
legalnic 421
légă 625
lege 357
lege-dătător 254
legendar 503
legendariu 502
legitate 93
lehăi 561, 562
lehău 561, 562, 564
lehui 562
lepăda 42
lepedeu 97, 562
lepturar 503
lese 626
letargie 256
letopiseți 186
leuli 554
leului 554
lexicon 486
licorexie 264
liftice 594, 598
lihăi 561, 562
limbagiu 258
lingău 562
Lingurari 171
liricesc 414, 416
litarghie 255
literă 47
literisire 47
liùngură 117, 118
loagher 594
lobită 264
loc 107
localnic 421
locui 288
loghică 252
loghicesc 252, 255, 414, 418
logic 259
loje 286
lor 439, 447, 450
luci 626
lucra 178
lucrez 164, 318
lucru (*vb.*) 164, 318
lud 503
lui 438, 448, 450
luminare 626
lumină 97, 626

lună 626
luneca 328, 626
lunjime 554
luzie 503

M

ma 327
Mac Adam 371
maca 38
macahon 322
macai 318, 324
macarale 317
macarauă 37
macarele (*pl.*) 318
macaroană 38
macaroană (= *macara*) 318
macat 319
macată (*sg.*) 319
macavei 321
macaz 341
macaze 317, 341
macazuri 317, 341
macău 324
Macedonia 255
macera 39
maceraţie 39
maceraţiune 320
macferlane 317
macferlanuri 317
machiavelic 38
máchină 453, 454
machină 321, 453—458
machinerii 456
machinist 455
machinistru 455
maci 318
macohon 322
macolă 324
macorteaţă 319
macorteţ 319, 329
macovei 321
macramé 223
macriş 324, 325
macrobiotică 321
macrocosm 321
macrocosmos 321
macroviotică 321
macru 40
mactă 327
macùc 340
macula 70, 71
maculator 70, 71
maculatură 70
macuri 318
madamă 594, 598, 603
madapolam 71
madapolon 71
madelă 319
* *madepolam* 71
madepolon 71, 72
madipolam 71
madipolon 71, 72, 328
madoană 323
madonă 38, 601
madraţ 319
madreaţă 325
madrigal 38, 39, 320
madrigală 319
madrigale 317
madrigaluri 317
maestri 318
mafler 327
mag 39
magán 82, 84, 85
mágariţă 324
magaţin 326
magazin 39, 318, 320, 341
magazină 320
magaziner 330
magazioner 330
magazin 318
magăzin 318
magherniţe 317
magherniţi 317
maghi 318
maghie 321
maghistrat 321, 329
maghistratual 329
maghistratualicesc 329
maghistratualnic 329
magic 39
magie 321
magion 324
magistral 38
magistrat 321
magiun 327
maglă 320
maglu 320
magmudea 327
magnefic 325
magnesia 321
magnesium 321
magnet 321
magnetiza 38
magneturi 318
magneţi 318
magnezie 321
magnezit 38
magnific 39, 322
magnificenţă 321, 322
magnificenţie 321
magnificinţă 258
magnifisensă 322
magnis 321
magnit 321
mágulă 324
magulie 324
mahalá 40, 324, 329
mahalagiu 40
mahalale 317
mahină 455
mahoană 323
mahoarcă 325
mahună 324
mai 40, 324, 341
maiauă 319
maice 317
maicei 318
maichii 318
maici 317
maicii 318
maidean 325
maie 317, 318
maiestate 39
maiestatic 419
maiestos 39
maieu 330
maiolică 322
maior 321
maioran 321
maiou 330
maire 327
maistăr 326

maistăriță 325
maister 326
maistîr 326
maistor 322, 326, 329
maistori (*vb.*) 329
maistoriță 329
maistru 322, 326
maistru 322
maiur 324
maiuri 317
maiuscul 321
majestuos 323
majoară 323
majolică 322
major 321
majorat 38
majordon 328
majorita 321
majoritate 321
majur 324
majuscul 321
mala 329
malac 326
malachit 327
malacof 321
malacov 321
maladie 321
malatie 321
mălăr 322
mald 319
maldăr (= *malter*) 326
maldur 319
malduri 319
maleabil 38
maleabilitate 38
maler 322
malicie 326
malicios 326
malignitate 39
maliție 38
malt 321
maltrata 38
maltrattat 258
maltrăta 323
malț 321
malversație 320
malversațiune 320
malotea 321
mamă 40, 42
mamcă 323
mamelucărie 342
mamifer 38,39
mamilă 327
maminâ 327
mamiță 324
mamitică 324
mamos 323
mamoș 323
mamudea 327
mamur 327
mamut 38
manaf 327
mancă 323
mandalină 321
mandanelă 319
mandante 320
mandarină 321
mandat 39
mandibulă 38
mandie 326
mandolină 38
mandragore 323
mandragură 324
Mandravela 80
mandravelă 80
mandroáne 341
mané 319
manea 329
manechiură 325
manechiuristă 325
manefest 325
manegiu 320
manégură 82, 84, 321
manej 320
manejă 320
manelă 319, 329
manește 325
manevăr 321
manevără 321
manevră 38, 321
manevură 321
mangal 40
mángoliță 317
mangaliță 317
manganos 38
mangărlău 327
mangosi 329
maniac 38
manifest (*vb.*) 318
manifesta 39
manifestez 318
manific 322
manipula 38, 39
manipulațiune 320
manjetă 321
manometru 38, 39
manoș 324
mansardă 38
mansep 322
mansip 322
mansup 322
manșetă 38, 321
manșon 38
mantale 317
mantaua 319
mantăi 317
mantăli 317
mantel 320
mantică 324
manțipație 326
manual 38
manufactură 38
manufacturier 38
manuș 324
maomedanism 327
maor 325
mapcă 327
marafet 40
maramă 328
marangoz 32
marasm 38
marca 38, 39
marchidan 326
Marcule 555
mare 64, 65, 67, 68, 94
mare (*s. f.*) 40
mare inimos 254
marea deschisă 167
maremmatic 317
marginal 38
margine 40
marfă 559
mariaj 38
marină 38, 39

marionetă 38
maritagiu 258
marital 39
maritim 39
marjă 327
marmeladă 38
marmoreu 498
marmură 40, 321, 498, 499
marmure 321
marne 327
marod 333
marsupial 38
marşină 327
martiragiu 320
martore 320
marţ 319
marţi 40
marţi (*martie*) 319
marţiu 319
mas 40
masagiu 320
masă 40, 316
masăriţă 318, 324
mascaradă 38, 39, 321
mascarauă 319
máscără 319
mascheradă 321
masclu 327
mascor 324
mascure 320
masimă 258
masiv 38
maslin 324
maslină 324
massă 486
Massilia 259
massir 258
mastodont 38
mastoidă 38, 39
maşină 252, 318, 321, 453—462
maşinărie 38
maşinist 456
maşinistru 327
maştină 318
maşte 317
maştehă 327
maşteră 327
maştică 327
maştie 327
maştihă 327
matador 38
matană 320
matce 317
matematic 325
matematicesc 414, 416
matematician 322
matematisian 251, 322
matepolon 71, 72
material 38, 419
materialism 38
materialistic 419
materialitate 38
materializa 38
materialnic 419
maternitate 38
matimatică 325
matimaticesc 414, 416
matinee 318
matinele 318
matineuri 318
matipalon 71, 72
matipolon 71, 72
mátor 317
matoritate 324
matraţ 319
matricol 320
matricul 320
matrod 319
matronă 323
matros 326
mátur 317, 328
maturitate 39
maţachină 326
Maţedonia 251
mavlotea 327
maza 80
mazere 325
mazglă 327
mazil 40
mazîne 40
mă tem că 432
măcar 435
măcat 324
măcaz 324
măcăhonaş 324
măcăi 318
măcălător 327
măcărăli 317
măcera 323
măcelar 40
măcerare 324
(*a*) *măchina* 454, 458
măciucă 40, 42
măcula 323
măculare 324
măculat 324
măcurteţ 329
mădamă 324
mădrat 319
mădraţ 319
mădular 40
măduvă 40
măestresc 342
măgan 85
măgăriţă 324
măgăzie 324
măgăzier 324
măgăzină 318
măghiran 321
măgula 324
măgúlă 324
măhálă 319, 324
măhălăli 317
măia 324
măidan 324
măiestate 324
măimuc 324
măiran 321
mălac 324
mălăit 323
măldac 324
mămărie 327
mămmiţă 327
mănăstire 65
mănăstireşti 67
Mănăstireşti 64
mănechin 323
mănişcă 324
mănunchi 40
măntăi 317
mărăcine 40
mărălină 327
Mărăşeştii-Boiereşti 64

Mărăşeştii-Răzăşi 64
mărchidan 324
mărfi 317
mărfuri 317
Mărginenii-Ungureni 65
Mărginenii-Răzăşi 65
mărit 40
mărita 40
mărturisitură 154
mărţoală 325
mărunt 40
măruntaie 40
măsăriţă 318
măsea 40
măsi (= *mese*) 316
măslină 40
măsrac 327
măsura 40
măsură 40
măşti 317
mătase 41, 357
mătci 317
mătincă 430, 432
mătrăcucă 324
mătreaţă 328
măturitate 324
mătustal 324
mătuşă 286
măzărac 327
măzdac 327
măzdrac 326
măzdri 341
mea 440, 447, 448, 450
meauă 325
measă 316, 325
mecanic 456
mecanism 38
mecaniza 38
mecanizator 96
meci 82, 85
medalie 39
medelnicer 40
median 265
mediator 38
medical 38
medicament 39
medicinal 255
medicină 39
mediocru 39
meditare 258
meditaţie 39
mediţinală 255
mehanicesc 255, 414
mei 440, 447, 448, 450
mei (*s.*) 40
mejdri 341
mele 440, 447, 448, 450
meleaguri 464
melegar 40
melitar 327
melodiceşte 252
membro 416
menageră 624
menaj 38
menaja 38
menajerie 38
meninge 38, 39
meningită 38, 264
mentor 38, 39
menţiona 38
mercantil 38
mercurial 38
meremet 40
merge 24, 28, 40
(*a*) *merge ca vîntul* 93
merinde 40
meritarisesc 251
mersei 318
mersu 318
mesadă 325
mesagerie 38
mesaj 38
mesă (= *mese*) 316
mese 316
mesi 316
mesî 316
messă 317
mesteca 40
meşi (= *mese*) 316
meşterşug 323
meşteşug 323
meşteşugareţ 197, 198
metacetin 339
metafisicesc 252, 414, 416
metafizic(ă) 39
metafizicesc 418
metaforicesc 252, 414, 416
metalo 416
metalochimic 38
metalografie 39
metaloid 38
metalurgic 38
metalurgie 39
metamorfoza 38
metanoie 342
metaplumbat 339
metaporopoieze 332
metasilicic 339
metasyncrise 342
metasyncritic 342
metatars 38, 39
metatorax 38, 39
metel 342
meteoric 38
meterez 40
metodist 38
metodologie 38
metranastrophia 342
metrologie 38, 39
metronom 38, 39
metroragie 39
metuiente 342
meu 40, 437, 440, 443, 446—448, 450—452
mezat 40
mezaventură 342
mezdri 431
mezocarp 38, 39
mezofil 38, 39
mezostază 339
mezotip 339
mezotorax 39
miastenie 262
mic 64, 65, 67, 68
microcefal 39
microcosm 39
micrometru 38
micropegmatit 339
micropertit 339
microschőrlit 339
microscop 38, 39
microscopion 416
microzoare 38, 39

mie (*pron.*) 438, 444, 446–448, 451, 452
miel 40
mieraz 335
miercuri 40
miere 40
mierlă 40, 72, 73, 75
(*a o*) *mierli* 72, 73, 75
mierlit 74
mierliu 72, 73
miez 40
mihani 251
mihanicesc 416
mihanism 255
mihanizm 251
mijloc 64, 225
Milcovul-din-Deal 64
Milcovul-din-Vale 64
miliard 38
miligram 38
milion 38
milos 94
milotea 321
minā 96
mindir 40
mine 438, 443, 444, 447, 448, 451, 452
mineral 419
mineralic 419
mineralicesc 414, 419, 421
mineralnic 421
mineralogie 39
minerălesc 421
Minerva 256
minge 23
minghinea 40
miniatură 253
minier 96
minister 38
ministri 601
ministrii 599, 602
ministru 327, 601
miniştrii 594
minte 40
minţi 40
minune 40
minute 594, 599
minuţie 38
miopatie 262
mira 40
Mircescul 555
mire (= *mare*) 327
mirean 40
mirmilingiu 327
mirodenie 144
míros 317
mirós 317
misadă 325
misiune 38
mişel 40
miting 235
mititică 512, 513
mitologhie 254
mitutea 512
mitutică 512
miţă 40
mixt 38
mizerabil 38
mîgni 327
mîine 40
mîna 40
mînă 40
mînca 40
mîncău 562
mînecă 40
mîneca 40
mîngîioasă 283
mîngosi 329
mînufăptură 254
mîră 316
mîrced 40
mîrliţă 84, 89
mîrstós 82, 84
mîrşînă 318
mlădiţă 40
mnemastenie 262
mneraz 335
moahăr 322
moaltăr 322
mobil 38
mocistopatie 262
modestie 253, 255
mofluz 40
mohor 40
mojic 40
molar 38
moleban 594, 598, 601
molebanie 598, 601
moleben 594
molebin 594 598, 601, 602
molitvă 40
molitvelnic 40
moloc 326
monarhicesc 414
monedă 594, 598
moral 419
moralic 419
moralicesc 414, 419, 420
moralnic 419, 420
morb 257
morfologie 39
morşînă 318
moşneni 65, 67
Moşneni 64
Moşniţa-Nouă 64
Moşniţa-Veche 64
motră 324
motrice 286
motroaşcă 82, 85
moţoc 82, 83, 85
moţochină 85
moţolină 85
moţotină 82
mozică 324
mreajă 40
mucalit 40
mucalitlic 40
mucava 40
mucenic 40
muceniţă 40
muciguş 502
mufliu 40
muli 325
mulţămi 626
mulţămită 107, 179, 534
munte 62, 66
Munteanul 269
Muntele-Mic 68
Muntele-Roşu 62
mur 257
Mureş 278
musaca 40
musafir 40
musti 85

mustră 594, 601, 602
mușama 40
* *muşinoŋu* 77
muşiroi 77
muşteriu 40
muştî 82, 85
muştră 594, 599, 601
muştru 594
(*a se*) *muştrului* 594, 598
muzeu 252
muzică 594, 599, 601
muzice 601
muzici 601
mycetographie 342
mycetophilu 342

N

naclád 82, 85
nacladă 85
naier 82, 85
naip 283
ńale 353
nană 506
nasleadnic 594, 598, 599, 602, 603
naturalnic 252, 419
naţie 320
naţional 419
naţionalicesc 414, 419, 420
naţionalnic 419, 420
ńauă 353
naufragiu 320
naufrînt 257
(*eu*) *navig* 164, 173
naviga 164
navigă 30, 32
navighează 30, 32
navighez 163, 164
năclad 85
năcláuă 342
nădufogen 263
năframă 328
năier 85
năimi 335
nămi 335
nămni 335
năvalnic 420
ne 440
ne-nea! 82
neactiv 259
neamurile 627
necapabil 259
necesariu 258
necomplect 259
necontestabil 259
nectar 256
nedirigiat 258
negligenţie 259
nelegalitate 259
nemţărime 512
neoaspe 257
neprietenos 209
nervă 252
neto 256
netonisitoare 51
neurastenie 262
neutral 265
nevricesc 416
nevrită 264
nimănui 441, 446, 447, 449, 450, 451
nimeni 441, 442, 446, 447, 449—451
nimic 442
Nisipăria 268
nivo 253
noastră 446, 448, 450
noastre 446, 448, 450
nobilesc 421
noi 438, 446—448, 450—452
nopturn 257
norma 96
normalicesc 421
normălesc 421
nost 327
nostru 443, 446, 448, 450—452
noştri 446, 448, 448, 450
nouă (*pron.*) 438, 447, 448, 451, 452
nou 64, 65, 67, 68
nu 435
nu carecumva 425
nu cumva 425
numai 26, 435, 535
numirile 627

O

oame 318
oáră 82, 85
Oarba-de-Mureş, 172
oare 425
oarecare 285, 286, 443
oarecine 441, 444
obeală 325
obelisc 253
obiecţiune 259
Obîrşenii-Boiereşti 268
Obîrşenii-Clăcaşi 268
Obîrşenii-Răzăşi 268
obîrşie 464
oblac 504
obloc 504
obrac 504
obşît 82, 84
ocazie 256
ocazion 256
ocăli 325
Ocna-Mureşului 62
ocolosi 327
octobăr 321
october 321
octomber 321
octombere 321
octombrie 321
octomvere 321
occidental 254
Odaia 269
offendere 259
offensare 259
ofiţer 600
ofiţeri 295
ofiţieri 599, 600, 602
ofiţiri 595, 600
oftică 321
oglâge 82, 84—86
oglaghie 86
oglajă 86
oglavă 86
oglăjii 86
ogur 253
ohlică 321
oichi 327
Olimb 256

Olimp 253
Olt 278
omlet 320
omletă 320
Omor 68
Omorul-Mic 68
omule 318
opac 93
opinie 253
oponent 288
oponență 288
opponentă 259
optică 255
optică (= *oftică*) 321
optim 285
orangerie 593, 600
orb 172
order 599, 600
orderul 595
Orfeos 253
organicesc 252
organisesc 251
organism 255
oricare 441—443
orice 442, 444
oricine 441, 442, 444, 451
oricui 450
oriental 419
orientalicesc 419
orizontal 419
orizontalicesc 419
orrenă 257
orribile 259
ortac 94
oscilometrie 263
Osica-de-Jos 268
Osica-de-Sus 268
ospitalime 254
osteită 264
osteopatie 262
ostoi 464
Ostrov 617
óstru 82, 85
oștila 254
otită 264
ovăs 326
ovăz 326
oxighen 255

P

pacat 318
pachet 595
pacient 259
pagin 258
pagubă 257
pai 82, 84—86
Paia-din Dos 64
Paia-din-Față 64
palat 601
palatin 595, 603
palaturi 595, 601
paleci 119
palicas 97
palici 117—119
palincă 79, 119
palîlii 117, 119
palmi 513
palotii 119
palută 82, 85
pandișpan 71
papiști 154
papură 42
paradă 252
paradis 255
paralel cu 108
paralitic 255
parantez 320
paranteză 320
paratár 82, 85, 86
parauă 319
(*se*) *pare* (*că*) 432
parinte 625
parizăr 322
parizer 322
Parnas 253
parohialnic 419, 421
parotidită 264
particular 419
particularnic 252, 419
parveni 489
pască 42
pasce 486
pasóc 113
passibile 259
passiv 258
pași (*vb. imper.*) 504
(*a o*) *pașli* 75
pașnic 82, 85
paște 461
patáșcă 117—119
pathos 262
patriotesc 421
patrioticesc 414, 416, 421
(*al*) *patrulea* 58
pațient 259
pavățâ 326, 329
păcat 424
pădure 64, 65
păgubitură 154
păing 327
pălătar 86
pământ 488
pământeni 65
pănă 626
păpăgai 595, 598, 601, 602
păpușă 42
păr 82, 85, 86
părè 626
păretar 85
părete 97, 323, 325
părinte 357, 625
părităriu 86
păscar 325
păstor 486
pătrînjel 325
pătul 340
păturnea 329
păturnel 329
păturnică 320, 329
(*a o*) *păți* 75
păvățaș 329
pe 4, 287, 288
pe probleme 167, 168
peană 325
pearnă 325
peisagiu 320
Pelopones 251
peninsulă 254
penitință 258
pentru 341
perdiție 93
perete 323
Pergamus 251
pericardio 416

period 252
periodiceşte 252
perifrasticesc 414
perilonеu 264
perpendicular 419
perpendicularicesc 419
persoane 595, 598
personagiu 320
personal 259, 419
personalicesc 414, 419
personalnic 419
personesc 421
pescar 343
pesemne 424, 427, 430, 432, 435
pesemne că 432
peste 341
peşteră 626
Petru 154
petrunjel 325
peţa 256
peun 325
pfening 235
Piatra-Ascuţită 64
Piatra-Detunată 64
piatră 498
pichere 117—119, 340
piciură 119
piclă 82
piclişi 82, 84
picluî 82, 85
picui 85
piculi 85
piez 96
pigment 255
pilotă 94
pimiţă 327
pimniţă 327
pin 626
ping 327
pinie 513, 514
pinii 513
pintru 325
pirchiţă 118
pisănică 432
Piscul-Bozii 63
Piscul-cu-Nisip 64
pişcoturi 595, 593
pizmătareţ 197
pîclă 85
pîine 323
pîne 323
pîntece 25
pîră (= *pînă*) 316
pîrpăliţă 85
pîrpăréţ 83, 85
pîrpăriţă 85
placentă 256
placid 257
plaga 257
plaiuri 464
planet 252
planşetă 253
plasă 247
plaţ 595, 599, 602
plăcintă 164
plăti 560
pleaţ 595
plecare 3
pleda 164
plin 42
plomîn 325
Plopeana-Sat 64
Plopeana-Tîrg 64
plumb 117, 118
plumîn 325
poáleş 83, 84
poate 423—425, 427, 430—432, 435
poate că 423, 425
pocită 595
pocitura 200
pocrişar 113
pocrîşă 113
pocrîşcă 113
podáşcă 83, 84
poeticesc 414, 416
Poiana 617
polcúţă 117, 118
polemarhi 259
politicesc 414, 415
polon 71
pomicultor 93
pomicultură 93
pomolog 93
pomologie 93
poncişá 83, 85
ponoj 119
ponojie 119
Pont-Euxin 259
Popa 269
popime 513
populaţiune 258
porcşor 86
porşor 86
porţie 320
porţioane 595, 598
porţiune 320
posibil 424, 431
Posidon 253
Possedon 259
posta 595
postă 598
poşór 83, 94, 96
poşorî 83, 84
poştă 595, 599
poteahă 595, 598, 602, 603
potereşe 86
potiréş 83—86
pótiş 117, 118
potnog 119
potnój 117—119
potnojă 119
potrivit 106
potrivit cu 109
potroci 85
potromogi 83—85
povesti 560
poziţie 252
pozvoli 83, 84
practicabil 259
practicesc 255, 414, 416
praşcău 84
prăşcău 83
prăştină 85
pre 225, 227, 228
Preajba-de-Cîmp 64
Preajba-de-Pădure 64
prefect 595, 599, 603
preferabil 259
prefont 96
pregeta 42
prelua 93
pren 225

prenoi 155
preponderint 258
preponderință 258
prerogativă 253
presen 509
pressiune 258
prestăpînesc 255
presudstvii 596
presun 509
presusdvie 596
presustvie 594, 595, 599, 602
preștilă 85
preștină 83, 84
preție 83, 94
preveleghii 596, 598, 601, 602
prezident 252
prezumție 93, 94
prici 83—85
prieten 286
prietenă 286
primul 60, 61
primus 93
prin 626
prin mijlocirea 107
princesă 596
prinț 603
prințese 596
prinți 596, 598
prințip 596, 602
prințipal 254
prîpoi 83, 84
privileghii 596, 598, 599, 601
probabil 424, 430
probabilitate 252
prodosie 253
profanațiune 259
profum 258
prolipsis 251
prolog 253
proporțional 421
proporționicesc 421
proră 30—32, 163, 164, 323
prostatec 196, 197
prostatic 197
protest (= *protecție*) 328
profentualnic 419
prova 30—32, 163, 164, 323
provă 31, 32, 164
provezonu 596
provințialnic 419
provizion 256, 596, 598
proviziune 596
Prundul-Bîrgăului 268
prunellă 258
pseudoanginâ 264
pseudoastm 264
pseudoleucemie 264
psihastenie 262
pucluĭ 83—85
puculi 85
pucului 85
pud 596, 598
puiuli 554
puiului 554
pulbere 42
(*a*) *pune* (*cîteva*) *jaloane* 27
punicesc 414
**punoňu* 77
punt 327
pupa (*s.f.*) 163, 164, 323
pupă 163, 164
purceauă 319
puroi 77

R

ramă 42
rană 257, 327
rang 42
rangă 43
rapport 252
rassă 486
rație 320
rațional 259
rațiune 320
ravăn 325
răbda 43
răcâș 83, 84
răcăli 86
răcăși 83, 85, 86
răcoare 509, 511
răcui 86
răgaz 43
răitari 596, 598, 602
răpede 325
răpciune 43
rărunchi 334
răsărîtă 117, 118
răsoare 118
răstigni 357
rătăcitori 626
rățăte 601
rățătele 601
răuz 502
răzăma 626
răzăși 65
Răzăși 64
război 257
reciproc 254, 259
rectită 264
recomandarisesc 251
recomendanții 601
recomendație 602
recomendațiile 596, 598, 601
referitor 109
referitor la 109
reghement 254
reglă 85
regularisesc 251
reinfecție 264
rel 118
relaș 31
relativ 109
relativ la 109
relație 252
relilor 317
replodire 255
reposa 258
reprezenta 26, 28
resimți 286
resistință 258
respunde 325
resteu 97
(*a*) *restitui* 489
retroorbitar 264
rețetă 596, 598, 601
rețivuta 256
reu 325
reumaticesc 414
reumatism 255
rezedenție 602
rezedinție 596
rezidență 596
rezon 251

rezonalnic 255, 421
rezonement 253
rigăi 318
righii 318
rigii 318
ris 626
ritoricesc 414, 416
riu 325
rîdica 325
rîndunică 33
rîză 625
roate 317
rolă 119
romonesc 421
romîn 65, 329
romînesc 65
rondioș 86
róngeoș 83, 86
rosă 486
roșă 320
roți 317
roz 286
rubașcă 75
rucuí 83—86
rucului 85, 86
rúlă 117—119
rum 596, 598, 602, 603
rumîn 329
ruralnic 419

S

sa 448
sabaș 85, 86
sábeș 83, 86
saca 353
sacale 353
sacrilegiu 320
safir 497
saflic 86
sagacitate 489
sală 247
sale (*pron.*) 450
sallă 596, 599
samă 625
sámeș 83, 85
sanceu 86
sanciu 85, 86
sangvinic 419
sansibilitate 259
sară 325, 626
sargău 562
Sascut-Sat 64
Sascut-Tîrg 64
sat 64, 65
satiricesc 414, 416
săbaș 85
**săcătăli* 558
săcrii (*sg.*) 503
săcriu 316
săi 448, 450
sălbatec 325
sălbatic 325
Sălişte 269
Sărata 268
sărman 94
sătesc 94
său 443, 446, 448, 450, 451
Săvîrşin 172
sbrehud 86
sbrehuiat 86
scai 525
scandală 252
scăldúşă 83, 84
scăldúşcă 83
Scheianul 555
schepticesc 416
schinicesc 416
schiţa 25
scîrbă 97
scîrbit 97
sclab 327
scolasticesc 414
sconto 256
scopel 252
scorţăi 85
scorţăli 85
scorţi 85
scria 155
scrîmbiţă 335
scumpete 497
scutar 560
scutura 256
se 440
Seaca-de-Cîmp 64
Seaca-de-Pădure 64
seamă 625
secăciune 626
seceră 173
secerătoare 457
seci 173
secole 318
secoli 318
secţie 320
secţiune 320
secundariu 258
sedentariu 258
sémă 625
semăn 325
semicerc 253, 254
semilunar 264
seminarişti 596, 599, 603
senatoresc 421
sens 255
sesie 597
sesiie 597—599, 602
séu 625
sever 489
sfasel 256
sfat 248
sfărma 626
(*a o*) *sfecli* 75
sfed 597
sferă 254
sfericesc 252
sferiţitate 252
sfirlác 83—85
sforac 85
sforţa 257
sforţă 258
sholasticesc 414
Sibii 172
Sibiu 172
Sicilia 255
sicrii (*sg.*) 503
sicrinie 502, 503
sicriniu 503
sicriu 503
sidalmă 80, 81
sideropexie 263
siduiesc 81
siduitor 81
sie 448, 451
sieşi 440, 444

sigur 424, 425, 430
silă 257
silloghisticesc 418
siloghizm 252
similitudo 253
simperazm 251
simplitate 252
simptom 25, 28
simptomaticesc 252
simțamăgire 257
simți 286
simțitiv 257
simțualism 257
sin 325, 626
sinceritate 253
sinncopă 256
sine 440, 444, 449, 451
sinior 597, 598, 603
sintesa 486
sinteticesc 252, 414, 419
sintez 252
sinusită 264
Siria 251
sistematicesc 414—416, 419
sistemă 252
sistimatic 414
sistimaticesc 414—416
sitronadă 31
stdui 80
stî 83
Simbăta-de-Jos 64
Simbăta-de-Sus 64
Sinmihaiul-German 65
Sinmihaiul-Romîn 65
Sinmihaiul-Unguresc 65
strb 65
strbesc 65
streghe 85
sirisău 117, 118
Sobozia 67, 268
Slobozia-Conachi 67
Slobozia-Ghicăi 67
slovă 47
slovenire 47
smarald 497
smoching 235
**socătăli* 558
**socătălui* 558
**socotălui* 558
socot 318
socotesc 318
socoti 558, 559, 561
socotiiam 283
socotit 561
socotiloriu 561
sofismă 252
sofisticesc 252
solicita 24
somnambul 256
sonet 253
soră 318
soreață 118
sorică 118
soro 318
soțialnic 419
soveatnic 598, 602, 603
sparchet 86
spatelui 554
spețial 254
spicher 75, 76
splenopatie 262
sporadicitate 287
sporco 256
spre 225, 227, 228
sprincene 626
spui 318
spun 318
sta (= *stea*) 325
(*a*) *sta* 24, 28
stadie 254
stadion 247
staranie 597, 598, 602, 603
(*a*) *staționa* 24, 28
steauă 319
(*să*) *steie* 626
stelințe 502, 503
stimabil 421
stimelnic 421
stincime 512
stohnî 83—85
stoicesc 414, 416
stoliți 597—599, 602
straordinar 258
strapontin 93
stravagante 259
(*a*) *străbate* 26, 28
strîngător de burtă 33
strînsură 117—119
strohoti 85
(*a*) *structura* 27
structură 27
strujéică 83, 85
strujî 83, 85
strujniță 85
stăcni 116
sub pretextul 107
subcutan 264
sudalmă 80
sudui 80
sui 558
sulfuric 4
Sulița 172
sulință 172
sunt 624
superb 257
superior 265, 285
superpozabil 253
superstițios 93, 94
supoza 258
supoziție 253
suprapubian 264
(*a*) *suprapune* 27
suprem 285
surfață 251
sus 64, 65, 511
Susani 6.
sutteran 259
svaporare 258
svedu 597, 598
svezi 602

Ș

șaflic 83, 84, 86
șaitân 83, 85
șalău 83, 86
șamfău 562
șapte 626
șașcă 119
școală 248
școale 317
școlasticesc 414
școli 317
șcort 83, 84

şepte 626
Şerbătoarea 173
şeriglă 85
şese 626
şest 75
şezămînt 257
şi 431
şicleálă 83, 84
şiling 235
şipan 119
şipoi 119
şireghe 85
şiréglă 83—85
şip 117—119
şíşcă 117—119
şniţăl 322
şniţel 322
şocogen 263
şomar 33
şopti 558
şoralea 507
şparhát 83, 84, 86
şperli 86
şpaţiri 597, 598, 602
şperlí 83, 86
şpicher 76
Ştefan 486
ştergar 486
şúflă 83—85
şufle 86
şuínă 83, 84
sved 597

T

ta 447, 448
taire 327
talcioc 94
tale 449, 450
talienesc 597
talieneşte 597, 602
tamperament 256
tangentă 253
tapisat 258
tarac 85
taradáică 83, 84, 86
tarauzit 257
taráz 83, 85
tarăzui 84
tarcău 562
taşcă 118
tăi 447, 448, 450
tămădui 558
tănoásă 83, 84
tărăzui 83
tăt 325
tău 440, 446, 447, 448, 450—452
te 83
tebleţ 118
telescop 254
telescopion 416
témnic 115
temperament 252, 255
tenace 257
tentaţiune 258
teologhicesc 414
teorician 258
teorisian 251
teoriticos 251
teraţă 258
terminaţiune 320
terra 488
terrestru 258
teşcoavă 118
tetragonicesc 416
teu 325
teugă 165
tez 252
Tibru 253
timp 627
timpural 257
tinăr 325
tine 438, 443, 447—448, 451, 452
tinerel 18, 19
tinereţă 626
tinereţe 18, 19
tinerică 18
tinzui 334
tirănesc 421
tire (= *tare*) 327
tizic 618
Tîmpa 268
tîmpă 627
tînăr 13, 18, 19
Tîncăbeşti-Filitis 63
tîrg 64, 65
tîrli 84
tîrlitură 84
tîrnafes 327
toană (= *tonă*) 325
toarnă cu găleata 93
tochitoáre 117
tocmág 117, 118
tocmai 435
tomată 111, 112
tomna 327
tomnagi 118
ton 51
tonisitoare 47, 51
topograficesc 414, 416
torment 257
torocăní 83—85
total 255
totalnic 255
tovarăş 286
tovarăşă 286
Tracia 255
tractor 96
tradiţie 258
tradiţiune 258
(*a*) *trasa* 27
(*a*) *trasa jaloane* 27
trata 256
trattarisesc 252
Traţia 251
(*a*) *traversa* 24, 25
Trecătoarea-Domnească 170
Trecătoarea-Oştilor 170
(*a*) *trece* 25
treierătoare 457
(*al*) *treilea* 59—61
tréucă 117—119
triamv 253
triangol 416
tribunesc 421
trigonicesc 416
trihotilomanie 264
trii 325
trimitea 325
trin 325, 334
trior 457
trîmete 325

trînjogen 263
troacă 118, 119
troc 118
trocă 118
Troian 170, 269
troleibus 326
troleibuz 326
tropoti 558
tru 511
trudă 464
trupină 511
trúşnic 83—86
trúşniţă 83, 84
tu 438, 443, 446, 447, 452
tuma 327
Turda 173
turişti 84
turpină 511
tuz 84

Ţ

ţaic 119
ţáică 117—119
ţară 248
ţarc 525
ţăgi 117, 118
ţentru 326
ţéră 625
ţeremonie 597, 599, 601, 602
ţevi 118
ţilindru 118, 326
Ţiliţia 251
ţipirig 23
ţiromonii 601, 602
ţivil 326
ţie 438, 444, 446—448, 451, 452
ţîfli 85
ţîfni 85
ţîfoáie 84
ţîhni 84, 85
ţîlindru 117, 118
ţîlindrul 117
ţîne 325
ţîrâi 84
ţîrăi 85
ţobică 84, 85
ţonc 117, 118
ţopîrlănime 512
ţornăi 84
ţug-ţoa ! 84, 85
ţugări 84
ţur ! 84—86
ţurână 84, 85
ţurî 86

U

ucaz 597—599
uiagă 97
uitită 627
Ulmii-Noi 64
Ulmii-Vechi 64
ulteriore 259
ultravirus 264
umblă 486
umbră 626
umere 318
umeri 318
umilită 627
una 441, 450
unchet 172
Unchet 172
unkuli 554
unkului 554
Unclet 171
unei 450
uneia 441
unele 441, 450
unezi 84
ungur 65
ungureni 65, 67
unguresc 65
uńi 554
unii 441, 450
unit 626
universal 255, 259
universitate 248, 253
unor 450
unora 441
unui 450
unuia 441
unul 441, 443, 444, 447, 449, 450
ureche 171
Ureche 171
Uriache 172
urlab 334
urlap 85, 86
urlip 94—96
uscăciune 626
usebitură 154
uşe 286, 325
utilitar 27
uzină 248

V

vad 63
Vadul-Perilor 64
Vadul-Roşca 63
Vadul-Silitrei 63
váflibung 84
vagmistru 327
vaiog 85
vaiúg 84, 85
vakhicesc 416
vale 62—66, 68, 246
Valea-Adîncă 66
Valea-Afinişului 63, 64
Valea-Albă 63, 64, 68
Valea-Albeştilor 62, 63, 65
Valea-Iaşului 170
Valea-Largă 62—66, 68, 69
Valea-Lungă 66
Valea-Muierii 66
Valea-Muierii-de-Jos 64, 66
Valea-Muierii-de-Mijloc 64, 66
Valea-Muierii-de-Sus 64, 66
Valea-Seacă 66
valsam 253
vanitate 489
varvaricesc 414
varzără 117, 118
vasis 251
vassalitate 258
vază (vb) 625
vă 440
văd 318, 486
Vărzari 66
Vărzarii-de-Jos 64, 66
Vărzarii-de-Mijloc 64

Vărzarii-de-Sus 64, 66
vătaf 96
văz 318
vězĕnd 486
văzum 186, 198
vechi 64, 65, 67, 68
védă 625
vedere 486
veghetaţie 254
venerare 258
veneraţiune 259
veneric 255
Venus 256
verbscribreguleta 52
verde 546
verină 86
verîncă 84—86
vernă 86
versaţiune 258
vest 64, 65
vetruşcă 506
viețesc 255
viezur 320
viezure 173
vigan 335
vin 335
vinderei 506
vinderel 506
vindereu 506
vini (*vb.*) 325
vioară 97
violinţă 258
vistă 259
viţale 353
viţauă 353
viţeauă 319
vivente 259
vizir 173
vizită 597, 598, 602
viziune 627
vizuină 627
Vizureni 173
vînători 318
vînătorii (*s.f.*) 318
vînt 506
vîntura 506
vînturătoare 457, 458
vînturel 506
vînzoli 558
vîrf 93, 257
Vîrful-Plopilor 64
vîscos 98
vlădică 415
vlăstar 464
voastră 448
voastre 448, 450
voi 438, 446—448, 450—452
voĭ 93
voinic 415
volume (*sg.*) 258
vorbareţ 197
Vorona-Mare 65
Vorona-Nouă 65
vostru 443, 448, 450—452
voştri 448, 450
vouă 438, 447, 448, 451, 452
vrea 536
vulgariceşte 252
vulnerîndu-se 260
vultoare 325
vulturel 506
vutcă 598

Z

záhăr 324
Zalău 172
zapadă 626
zăbădi 533
zăblău 111, 112
zăbovi 335
zăhár 324
zăhárul 611
Zălau 172
zămos 329
zănatec 325
zănatic 325
zăpadă 498, 626
zăránie 84, 85
zblehud 86
zblehuiat 86
zbrahuetic 86
zbrehud 86
zbrehui 86
zbrehuietic 84, 86
zburător 33
zdraveţ 84
zemos 329
zice 432
zid 257
zidăreşti 269
zigan 335
zigomatic 93
Zimbru 171
ziu (= *viu*) 335
ztce 325
ztţ 84, 85
zmangură 328
zob 504
zoralie 507
zorea 507
zorele 507
zvorenici 598, 602

RUSĂ

аудиенция 598
барка 599
brunduška 114
ветер 506
ветерушка 506
ветрушка 506
вопросам 167
газета 599
горелка 79
граф 599
депутат 599
жизнь 235
исторический 415
канал 599
карман 75
криминальный 419
кунсткамера 600
курс 33
курьер 599
лагер 599
лазарет 599
летописец 186
мадаполам 71
мадеполам 71
мантел 320
мер 74
меретъ 74
мерла

минеральный 419
министр 599
минут 599
моральный 419, 420
муштра 599
набережная 31
национальный 419, 420
нос 31
оранжерея 599, 601
ордер 599
офицер 599
пирс 31
плац 599
персональный 419
политический 415
пойти 75
пошли 75
префект 599
причал 31
семинарист 599
склонение 33
стыдно 423
трудно 423
умереть 74
умерла 74, 75
ýмерли 75
умерлú 74
умирать 74
чжс эцзян 237
чжоу 231
церемония 599
широкой 235
фазан 529
фелдмаршал 599

SÎRBO-CROATĂ

brnduša 114
brnduška 114
brnđuska 114
buća 567
buča 567
vraćati 567
vračati 567, 568
Glogovats 617
Glogovets 617
Glogovitsa 617
gluhać 567
gluhač 567
đak 568
đem 568
đida 568
đon 568
jahaćica 567
jahačica 567
karabe 78
kej 31
klapka 113
klun 31
kȍbila 116
konj 568
konji 568
kostreš 115
majstor 322
oraćica 567
oračica 567
ostreé 115
stukni 116
stuknuti 116
temnik 115
ćar 567
ćasa 568
ćemer 567
ćorda 567
ćupa 568
ħioca 116
učitel 568
učitelji 568
cosa 568
cupa 568
čar 567
čemer 567
čorda 567
džak 568
džëzva 79
džem 568
džida 568
Džon 568

SLAVĂ VECHE

bystrŭ 617
voditi 78
glog 617
izvorŭ 617
**клепати* 112, 113
lihu 561
mačteha 327
ostrovŭ 617
poljana 617
Selitse 172
skotŭ 359, 560, 561
tĭma 115
tĭmĭnŭ 115
**tĭmĭnikŭ* 115
čelnica 31

SPANIOLĂ

a 224
aina 277
baxillas 277
camiar 277
consejo 277
de 224
Gascons 277
gradesco 277
levo 277
meitat 277
ocasión 277
proa 31
sacat 277
Sopolo 277
vala 277

TURCĂ

barka 599
cezve 79
çek arabani 78
çek arabyi 78
güz 79
güzlük 79
güzlük buğday 79
güzlük ekim 79
güzlük kizilca 79
kalyon 78
Karaman 75
kehribar 322
mağaza 80

mahrama 328
pandespan 71
prova 32

ȚIGĂNEASCĂ

mer- 73
merdo 73
merel 73
merla 73
mulo 73

UCRAINEANĂ

баняк 112
brunduška 114
gnobiti 561
gonobiti 561
горилка 79
karavan 78
кл пати 112, 113
кл пка 113
пасок 113
покритка 113
skotarь 560
sokolyty 559—561
темник 115

BIBLIOTECA CEN
SIBIU

Revista „Limba romînă" este o publicaţie care se adresează unui cerc larg de cititori interesaţi de problemele lingvisticii.

Revista abordează în primul rînd studiul limbii romîne : gramatică, vocabular, limbă literară şi stilistică, istoria lingvisticii romîneşti, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, toponimie, onomastică şi filologie. În al doilea rînd, revista publică regulat articole de lingvistică generală.

Studiile şi articolele sînt semnate de lingviştii cei mai cunoscuţi şi de cercetători tineri, cu o serioasă pregătire de specialitate.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la 1 în continuare. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

. * . **Gramatica limbii române**, ediția a II-a, revăzută și adăugită, vol. I, 1963, 440 p., 18,50 lei ; vol. II, 592 p., 26 lei.

. * . **Fonetică și dialectologie**, 1964, vol. V, 292 p., 12 lei.

. * . **Atlasul lingvistic român** (Serie nouă), vol. III, 1962. Hărțile de la 623 la 909 + 4 pl., 99 lei.

. * . **Cahiers de linguistique théorique et appliquée**, I, 1962, 259 p., 9,70 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicționar onomastic românesc**, 1963, 470 p., 29 lei.

AL. GRAUR, **Etimologii românești**, 1963, 184 p., 5,15 lei.

IORGU IORDAN, **Lingvistica romanică**. *Evoluție, curente, metode*, 1962, 440 p., 25,70 lei.

IORGU IORDAN, **Toponimia românească**, 1963, 582 p. + 1 pl., 34 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicționarul dialectului aromîn, general și etimologic. Dictionnaire aroumain (Macédo-roumain) général et étymologique**, 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiță, 1 hartă, 72,60 lei.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii române**, 1962, vol. II, **Limbile balcanice**, ediția a treia revăzută și adăugită, 148 p. + 3 pl., 4,55 lei.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii române**, vol. III, **Limbile slave meridionale (sec. VI—XII)**, ediția a patra revăzută și adăugită, 1962, 160 p. + 1 pl., 4,45 lei.

LR anul XIII nr. 6 p. 541—682 București 1964

I. P. „Informația" — c. 3756

42.200

Lei 4.—